

GOVERNMENT OF INDIA
ARCHÆOLOGICAL SURVEY OF INDIA
CENTRAL
ARCHÆOLOGICAL
LIBRARY

ACCESSION NO 24515

CALL No. A 330=891.05

J. A. O. S.

Acc. 67248

24515

Jl. of American ornithol society

Vol. 14

~~A 330~~

~~A 330~~

JOURNAL

OF THE

AMERICAN ORIENTAL SOCIETY.

891.05
J. A. O. S.

24515

FOURTEENTH VOLUME.

A330 (vol. 14)

FOR THE AMERICAN ORIENTAL SOCIETY,

Printed by Tuttle, Morehouse & Taylor, Printers to Yale University.

MDCCCXC.

1890

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY, NEW DELHI.

Acc. No. 24515 .....

Date.... 18.10.56 .....

Call No. . . 8.91.65 / J.A.O.S.

The difference of this volume in point of style from the preceding volumes of the series is explained by the fact that, owing to the lack of Sanskrit types in this country, it was necessary to have the Kāuṣika-Sūtra composed and stereotyped abroad (Berlin, Gebrüder Unger).

A 230

CONTENTS

FOURTEENTH VOLUME.

- ART. I.—THE KĀUČIKA-SŪTRA OF THE ATHARVA-VEDA: WITH EXTRACTS FROM THE COMMENTARIES OF DĀRILA AND KEČAVA. Edited by MAURICE BLOOMFIELD, Professor in Johns Hopkins University, Baltimore, Md. Page 1

(Preface, p. v; Introduction, p. ix; Text and Notes, p. 1; Appendix: Extracts from the Paddhati of Kečava, p. 305; Indexes: Proper names and kindred subjects, p. 375; technical designations of verses, etc., p. 383; list of *mantras*, *gāthās*, etc., p. 386; citations, p. 399.)

Proceedings of the Society, October, 1888, i

PRINCIPAL CONTENTS: The Pott library, M. Jastrow, Jr.—Quantitative variations in Mahābhārata texts, E. W. Hopkins.—Eggeling's *Ātapatha-Brāhmaṇa*, vol. II., W. D. Whitney.—The *Auṣanasādhutāni*, J. T. Hatfield.—The *Asuri-Kalpa*, H. W. Magoun.—Certain Rajput forms of the Hindi substantive verb, S. H. Kellogg.—Reference in the Avesta to the Book of Life, A. V. W. Jackson.—Proto-Doric character of Paphlagonian Tombs, A. Marquand.—Lamaist ceremony of making of *manī-pilla*, W. W. Rockhill.—Use of skulls in Lamaist ceremonies, W. W. Rockhill.—Mr. Rockhill's Tibetan collection in the Washington National Museum, C. Adler.—Plato and Confucius, W. A. P. Martin.—The Hebrew Tenses, W. H. Green.—A fragment of the Samaritan Pentateuch in the Andover library, G. F. Moore.—Origin of Hebrew supralinear vowel-points, G. F. Moore.—Targum MSS. in the British Museum, G. F. Moore.—Hayyug's treatise on weak verbs, M. Jastrow, Jr.—Transposed stems in Talmudic, Hebrew, and Chaldaic, M. Jastrow.—A MS. of parts of the Targum, R. J. H. Gottheil.—A MS. of the Peshitto Four Gospels, I. H. Hall.—A MS. of the Peshitto New Testament, with the Tradition of the Apostles, I. H. Hall.—The Babylonian Caduceus, W. H. Ward.—A Babylonian cylindrical object, W. H. Ward.—Dimensions of the Babylonian Ark, P. Haupt.—Eclipse of the 7th year of Cambyaes, J. A. Paine.—Assyrian and Babylonian royal prayers, D. G. Lyon.—The Pantheon of Assurbanipal, D. G. Lyon.—The Assyrian

kudûru and ring of the Sun-god, M. Jastrow, Jr.—Assyrian verbs *tertia infirmæ*, C. Adler.—Life and writings of Edward Hincks, C. Adler.—Additions and corrections to Lotz's Tiglath-Pileser, E. P. Allen.—The Semitic emphatic consonants, E. P. Allen.—Phonetic peculiarities of Cairo Arabic, C. H. Toy.—Mohammedan Education, A. L. Frothingham, Jr.

Proceedings of the Society, May, 1888, - - - - - cxvii

Inscriptions from Yarpuz, F. P. Brewer.—The Circle of Sovereignty in the Avesta, A. V. W. Jackson.—Avesta grammatical jottings, A. V. W. Jackson.—Petrie's explorations in Hawara etc., L. Dickerman.—The Egyptian religion, F. C. H. Wendel.—Arabic MSS. in a New York library, G. F. Moore.—A lapislazuli disc with cuneiform inscription, D. G. Lyon.—A Nebuchadnezzar cylinder, D. G. Lyon.—Ashurnasirbal slabs in New York, M. Jastrow, Jr.—Chaldean astronomy, C. Johnston.—Babylonian-Assyrian cylinder seals, W. H. Ward.

Proceedings of the Society, October, 1889, - - - - - cxlv

Report on Oriental MSS. in America.—Reminiscences of Egypt in Doric architecture, A. Marquand.—The *ṛ*- and *ar*-forms of Sanskrit roots, W. D. Whitney.—The Sanskrit particle *om*, M. Bloomfield.—The Vedic instrumental *padbhîs*, M. Bloomfield.—Numbering of the Atharvan Parichîstas, J. T. Hatfield.—Interpretation of Mahâbhârata, iii. 42. 5, E. W. Hopkins.—Female divinities in India, E. W. Hopkins.—The sense of color in the Avesta, A. V. W. Jackson.—Avestan grammatical notes, A. V. W. Jackson.—Semitic mythology and religion, K. Kohler.—Assyriology in Japan, C. Adler.—Tiamat in Babylonian and Assyrian art, W. H. Ward.—Text-books of the Babylonians and Assyrians, M. Jastrow, Jr.—Use and origin of the Shofar, C. Adler.—Judges xvi. 13 ff., G. F. Moore.—A Syriac Lectionary, I. H. Hall.—Syriac texts and translations, I. H. Hall.—Collecting and preserving Syriac texts at Oroomiah, I. H. Hall.—Edition of the Syriac-Arabic glosses of Bar-'Alt, R. J. H. Gottheil.—Maspero's identification of the mummy of Amenophis I., J. A. Paine.—The land Mitâni on the Egyptian monuments, H. Brugsch-Bey.—History of Egyptian grammar, F. C. H. Wendel.—A Coptic MS. of Dr. Ward, F. C. H. Wendel.

List of Members, May, 1890, - - - - - cciv

ARTICLE I.

THE

KĀUÇIKA-SŪTRA

OF THE

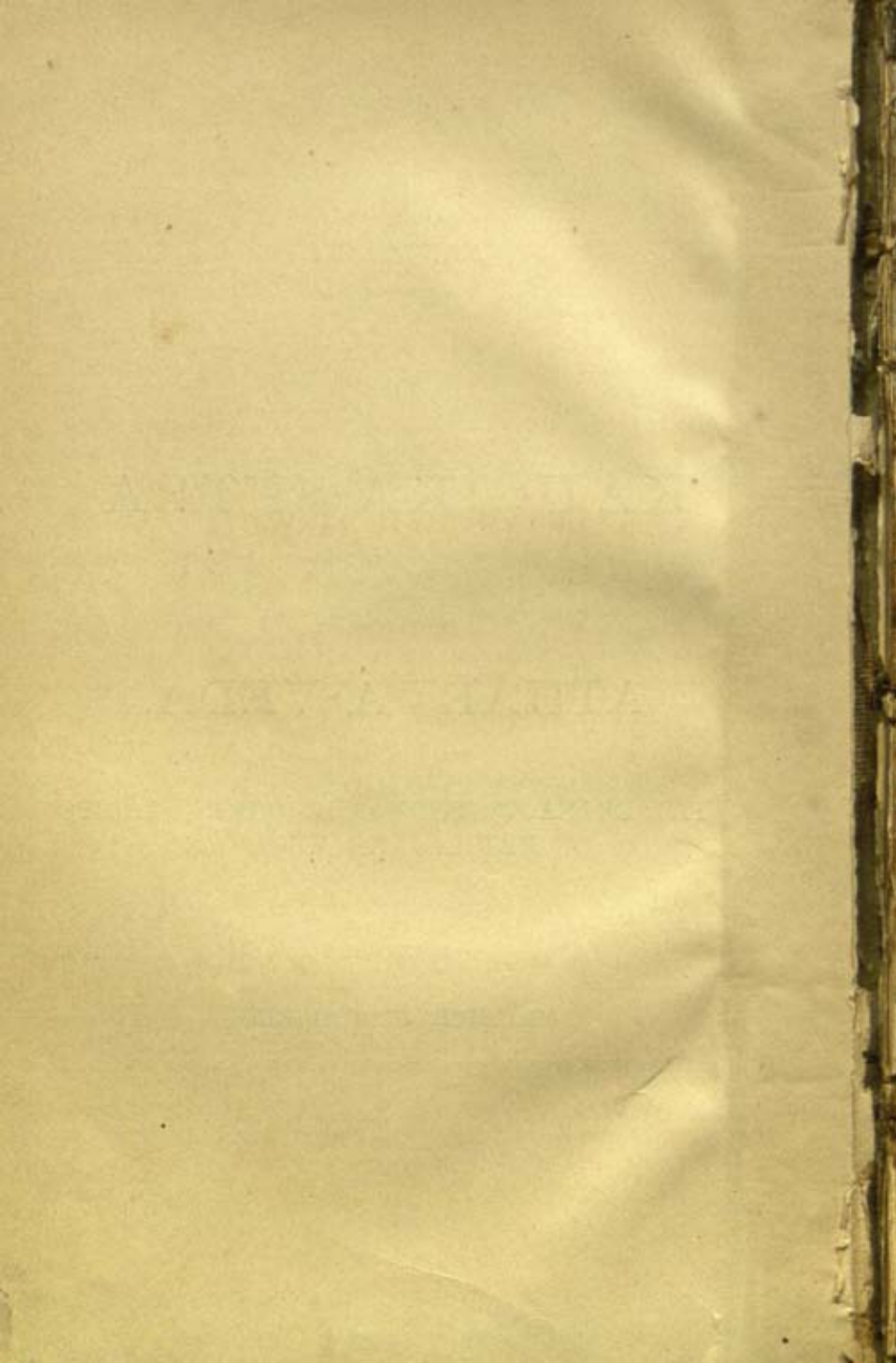
ATHARVA-VEDA.

WITH EXTRACTS FROM THE COMMENTARIES
OF DĀRILA AND KEÇAVA.

EDITED BY

MAURICE BLOOMFIELD,

PROFESSOR IN THE JOHNS HOPKINS UNIVERSITY, BALTIMORE, MD.

TO
WILLIAM DWIGHT WHITNEY
THE PIONEER OF VEDIC STUDIES
IN AMERICA

THIS WORK IS DEDICATED
BY HIS FAITHFUL PUPIL AND FRIEND.

Preface.

The materials, upon which this edition of the *Kāuṣika-sūtra* is based, represent as exhaustive a collection of MS. authority, as it was possible for the editor to make. Such MSS. of the text, commentary, paddhatis, and other accessory literature, as are in the possession of libraries or individual scholars in Europe, were used, it is believed, without omitting anything very valuable. And no little effort was expended to secure as much as possible, if not everything, of value, known to exist in India up to the present time.

Thanks are due in many quarters for advice, help, and cooperation: First, to the authorities of the Royal Library in Berlin, and to the Educational Department of the Bombay Government, headed by its director, K. M. Chatfield Esq. Without the enlightened liberality of these two institutions, a work of this sort would have been well-nigh impossible for an American scholar. Professors William Dwight Whitney of Yale College, and Rudolf von Roth of Tübingen granted freely the use of such materials, as were in their hands, along with other aid. Through the disinterested efforts of Rāo Bahadur Shankar Pandurang Pandit, the Oriental translator to the government in India, and honorary member of the American Oriental Society, I was enabled to present in the appendix extracts from the paddhati of Keçava — an exegetical aid second only to the commentary of Dārila. I am also indebted variously to Professors Albrecht Weber of Berlin, and Georg Bühler of Vienna, and

to Dr. Johannes Klatt of the Royal Library at Berlin. His excellency, Dr. Otto von Böhtlingk, Member of the Imperial Academy of Sciences at St. Petersburg, lightened the burden of the work by reading one proof, and he also favored me with many valuable remarks, springing from his exhaustive knowledge of the language, and his keen philological insight. To him I owe an especial debt of gratitude.

Baltimore, May 1889.

MAURICE BLOOMFIELD.

Contents of the Introduction.

- i. The materials for the edition of the text.
  - ii. The composition of the sūtra.
  - iii. The relation of the Kāuṣika to its saṃhitā.
  - iv. The lexicon of the sūtra and its commentaries.
  - v. Grammatical and orthographical notes.
-

Introduction.

i. The materials for the edition of the text.

The following MSS. of the text, commentaries, and other accessory literature were used for this first edition of the sūtra of Kāuṇika:

a. Manuscripts of the text.

1. K (Kielhorn). Nr. 86 (p. 55), catalogued in F. Kielhorn's Report to K. M. Chatfield Esq. on the search for Sanskrit MSS. in the Bombay Presidency, during the year 1850—1881. A good, carefully written MS. of 126 folios, 8 lines to the page; 1750 ślokaś according to a statement upon the wrapper. Colophon: *svasti cṛī saṁvat 1708 varṣe kārṭtikaśuda (!) 10 ravāu adyeḥa cṛī maphalipuravāstavyaṁ ābhyaṁtaranāgarajñāṭiya trivāḍī cṛī 5 civojīsūt jaya-kṛṣṇena (Cod. jeya-) swayam likhitam idaṁ | śubhaṁ bhavatu . . . | adyeḥa maphalipuravāstavyaṁ ābhyaṁtaranāgarajñāṭiya | pañcakalpī gaṇapatyabhrātṛgaṁgādharabhrātṛrāghava- (! for -rāghava-?) jibhrātṛgadādharabhrātṛvidyādharapaṭhanārthaṁ. For the meaning of pañcakalpī see p. Lvii.*

2. P (Pūna). Collated by Professor Rudolph von Roth in Tübingen in the year 1874, from a MS. of the Pūna Deccan College. The MS. consists of two parts: The first half contains 41 folios and ends with the following colophon: *iti cṛīkāuṇike saptaṁ dhyāyaḥ samāptaḥ | saṁvat 1740 varṣe śāke 1606 pravartamāne adyeḥa brugu- (!) kṣetramāhāprabhusthāne dave cṛī 5 jayakṛṣṇasutadevakṛṣṇena likhitam | . . . saṁvat sattaraṣṭyaliṅgavarṣe śāke śolaṣe (!) saṁpravartamāne phālgunavadi 10 śukreṇa likhitam kāuṇikam pūrvārdham likhitam asti.*

The second part in 44 folios ends: *svasti samvat 1740 | varṣe cāke 1606 | pravartamāne cāitraçudī dabudhe adyeḥa brugukṣetravāstavyam dave çrī 5 jayakṛṣṇasutadevacakṛṣṇena likhitam | aparam pustakam vīkṣya çodhanīyam sadā budhāiḥ | hīnādrikāis tarāir varṇāir asmākain dūṣaṇam na hi . . .*

3. Bh (Bharūch). MS. or. fol. 894, nr. 1493 (p. 84) in A. Weber's Verzeichniss der Sanskrit- und Prākṛit-Handschriften, vol. ii (Berlin 1886). 67 folios of 10 lines a page. The MS., presented by Professor Bühler to the Royal Library at Berlin, is a copy of a codex from Bharūch, belonging to the government of Bombay (collection of 1870-71). See G. Bühler, A catalogue of Sanskrit Manuscripts contained in the private Libraries of Gujarāt, Kāthiāvād, Kachchh, Sindh and Khāndeś. Fascicle i, Bombay 1871, Nr. 178 (p. 172). Samvat 1718. In the possession of Deva Narabherāma in Bharūch. P and Bh exhibit identical readings down to the most minute details; KP Bh stand out as a group related to one another, and not infrequently they are at variance with the remaining MSS. of the text.

4. Ch (Chambers). A MS. of the Chambers collection (Nr. 119) in the possession of the Royal Library at Berlin; cf. Die Handschriften-Verzeichnisse der Kgl. Bibliothek. Erster Band. Verzeichniss der Sanskrit-Handschriften, Berlin 1853, Nr. 362 (p. 85). 143 folios. Colophon: *samvat 1670 | kāçyām gaṅgāsamīpam viçveçvara-samnidhau | bhaṭagaṅgādhareṇa likhitam*. Both the original and a copy in the possession of Professor Whitney were used by the editor. For the character of the MS. cf. Haas, Ind. Stud. v, p. 378.

5. E (Elphinstone). A copy of a MS. of Elphinstone College, made for Professor v. Roth through the mediation of Prof. Kielhorn. Upon this MS. Roth afterwards collated P (Nr. 2) and Bi (Nr. 6), and the readings of these three MSS. were in turn collated by the editor in Tübingen in June 1882 upon a transliterated copy of Ch (Nr. 4), belonging to Professor Whitney, and kindly loaned to him. 43 folios of 13 lines a page. Colophon: *māghakṛṣṇatṛtīyam (!) tithāu sāumyavāsare çalivāhanaçāke 1792 tasmin dīne idam pustakam samāpitam . . .* The MS. is of inferior value and seems to stand in

some genetic relation to Ch, as it shares many readings and blunders with the latter.

6. Bi (Bikanîr). Collation, made in 1878 by Prof. v. Roth, of Nr. 91 in the library of the Mahārāja of Bikanîr. 91 folios of 8 lines a page. Colophon: *sainrat 1735 | varṣe mārṅaṣṭraṣoṇudi 4 gurudine ṣrī pattananagare likhitam | grānthāgrām 1800 | mahārāja anumāpa-sinhajīvijenrājye (!) śubham bhavatu.* A MS. of fair value.

7. Bū (Bühler). A modern copy belonging to the Bombay government, Nr. 150 of the collection of 1879—80. The first few kaṇḍikās are corrected; beyond that it is extremely faulty. Colophon: *likhātime tā(n)trikam ajittatanayakṛprarāmalikhāvitam kāṣipuri madhye idam pustakam pañcolīrāmākṛṇṇasya dattam kṛṇṇāparṇam ṣrī astu.* The number of ślokas, as stated on the wrapper, is 1700.

8. Ku (Kuhn). A fragment embracing the last five adhyāya (x—xiv) belonging originally to Adalbert Kuhn, and now in the possession of Professor Ernst Kuhn of München.

b. The bhāṣya of Dārila.

9. D (text), and D (schol.). The commentary of Dārila-bhaṭṭa, a single fragmentary codex of which exists in Europe in the Royal Library at Berlin. It forms part of a batch of Atharvan-texts, presented to that institution by Professor Eggeling. Cf. Die Handschriften-Verzeichnisse der Kgl. Bibliothek, Vol. v: Verzeichniss der Sanskrit- und Prākṛit-Handschriften von A. Weber, Vol. ii, Nr. 1494 (p. 85), MS. or. oct. 343^d. It consists of 136 folios of 11—12 lines a page. The title is *Kāuṣika-bhāṣya*, and it extends to the end of the second kaṇḍikā of adhyāya vi (kaṇḍikā 48 in the continuous count). Here the text is treated as though fairly at an end, at least as far as the immediate source of this copy is concerned, inasmuch as the colophon, date and number of ślokas, by which the text is measured, are given at the end: *mahāvedārthavida upādhyāyavatsaṣarmaṇaḥ prapāu-trasya bhaṭṭadārilaḥkṛtāu kāuṣikabhāṣye ṣaṣṭhe 'dhyāye deitīyā kaṇḍikā samāpta || bhagnapṛṣṭikāṭigṛivā stabdhadrṣṭir adhomukham | kaṣṭena li-khitam grānthā(m) yatnena paripālayet || ṣake 1762 ṣārvarināmasain-vatsare aṣāḍhaṣuklatrayodaṣī ravicāṣare samāpto 'yam grānthah ||*

granthasamkhyā 3790. Dārila is mentioned frequently in the pad-dhati of Keçava (Nr. 15), and occasionally in the Atharvaṇiṇya-pad-dhati (Nr. 13), but Vatsaçarman, his grandfather, is known hitherto only from Dārila's work: 'pādas of the teacher Vatsaçarman' (*pādā upādhyāyavatsaçarmanah*) are cited several times, e. g. at 32. 26 (fol. 101 b, l. 6); 35. 6 (fol. 108 b, l. 8); 46. 48 (fol. 129 a, l. 1); 48. 9 (fol. 136 a, l. 8). Very high praise is bestowed upon Vatsaçarman in a cloka cited at 6. 37 (fol. 34 a, l. 4): *na tena tulyaḥ suhṛd asti kaçcin na sarvakarmapratimo 'sti rājan | na mātṛtulyaḥ keacid asti bandhur na vatsaçarmapratimo 'sti (vi)dcān*. Through the kindness of Dr. Johannes Klatt, the custos of the Indian department of the Royal Library at Berlin, the editor was enabled to obtain a copy of the MS., which was afterwards compared and corrected by himself during his stay in Berlin in the summer of 1884. The copy will be turned over in due time to the library of the American Oriental Society. The text is very corrupt, and the comment often very obscure: no attempt has been made to restore the manifold corruptions in this text, or in any of the paddhatis to be mentioned below. A better picture of the character and value of such an exegetic help is rendered by presenting the text as it is, rather than by attempting to restore it throughout: individual emendations and suggestions, whenever given, are bracketed. On the whole Dārila's work forms the most valuable single factor in the present edition. The MSS. of the text do not divide the sūtras, and that is the principal difficulty in the more obscure parts of the text. For this, for the exegesis of many difficult passages, and for the explanation of many words the text is of paramount importance: cf. p. xlii fg.

11. The same. The only printed notice of the existence in India of a commentary to the sūtra is found in Martin Haug's report on his journey in Guzerat in the winter of 1863—1864, an extract from which is printed in Ind. Stud. ix, p. 174. Haug simply mentions, that he saw in Broach a MS. of the sūtra with the commentary, without stating the name of the commentator. Through the kindness of the Oriental translator to the government, Rāo Bahadur—

Shankar Pandurang Pandit, an honorary member of the American Oriental Society, the editor was enabled to compare a second MS. of the *bhāṣya* of Dārila. The owner is an Atharva-*vāidika* named Venkaṭ Bhaṭṭa Gore, alias Venku Daji, who lives at Sangli in the South Marāṭha country. The MS. is modern, beautifully written, and carefully corrected, consists of 200 folios of 9 lines to the page, and goes just as far as the Berlin codex, namely to the end of *kaṇḍ.* 48. Moreover it repeats with such absolute fidelity the portentous mass of corruptions, which characterize that codex, as to render certain the conclusion that both go back to the same source: they seem both to be very faithful copies of the same original. This MS. therefore in no way benefited the edition: there was no occasion to distinguish it from the preceding. The colophon of this MS. is identical with that of the Berlin codex, excepting the date: ... *ṣake 1751 bhāṭipadaṣuddha-devītyān māṇḍavāsare samāpto 'yaṁ grāṁthaḥ | grāṁthasainkhyā 3790.*

Mr. Shankar P. Pandit also has in use for his forthcoming edition of Sāyaṇa's commentary to the Atharva-Veda another MS. of Dārila, which he compared with the Sangli-MS., sent to me. This also ends at *kaṇḍ.* 48, and hails from the same source. The natural conclusion to be derived from this noteworthy coincidence would seem to be, either that Dārila did not comment beyond *kaṇḍ.* 48, or that a part of his work is lost. The former alternative is however set aside by the testimony of Keçava (Nr. 15), who mentions Dārila's opinion (*iti dārilamatam*) on passages beyond, as well as within the first 48 *kaṇḍikās*: see e. g. 31. 7; 40. 10; 54. 15; 58. 20; probably also at 43. 3, and 120 (under the designation *bhāṣyakāra*). On the other hand it seems growingly unlikely that the complete commentary of Dārila will yet be found. Dārila is probably the only one who wrote a commentary to the Kāuçika in the ordinary sense of the word. Keçava's work is a *paddhati*: he rarely explains single words or the language of the *sūtra* in general, but merely aims to make clearer, usually by expansion, the rites enjoined by the *sūtra*, to readers acquainted with its language. Two *bhāṣyakāras*, named Bhadra and Rudra, are mentioned in the Atharvaṣiṅga-paddhati (Nr. 13;

cf. J. A. O. S. xi, p. 376, note 5), and very frequently by Keçava; since however several quotations from them are metrical, we may suppose that they were authors of *smṛti*-works, holding perhaps the same relation to Kāuṇika, as the Karmapradīpa or Chandogāpariśiṣṭa of Kātyāyana to the sūtra of Gobhila in the Sāma-Veda. The search for a correct and complete MS. of Dārila is therefore of prime importance for the advance of Atharvanic studies.

c. *The paddhatis.*

12. Daç. Kar. The title of a paddhati to certain selected parts of the Kāuṇika is *daça karmāṇi brahmavedoktāni*. It is nr. 153 of the Bombay government's collection of 1879—1880, and restricts itself to those parts of the Kāuṇika, which treat strictly speaking of house-ritual only. It begins with the *ājyatantra* (cf. Kāuṇ. 1-6; 137), and then turns to the *saṁskārās*, from the *garbhādhāna* to the *caturthīkarma* (Kāuṇ. 53—58; 70—75), citing the mantras in full, and with the regular accent marks in red. Those parts of the Kāuṇika, which are more especially Atharvanic in their character (see below under ii), it does not touch upon at any point. The MS. is very modern, and exhibits the following colophon: *saṁvat 1867 kārttikamāse çuklapakṣe 6 bṛhguvāsare adyeḥa siddhapurvāstavyaṁ udīcyajñātīya çuklasukharmā-ātmaajahṛdayarāmalikhitaṁ | paṭhanārthaṁ paṇcolīrāmākṛṣṇa | idaṁ pustakaṁ vārāṇasīkṣetre kāçyāṁ lipikṛtaṁ | ādiviçveçvarasamīpe | . . .* A text called Daça karmāṇi, also a paddhati, describing house-ceremonies, has been published in India, and a copy of it can be found at the Royal Library at Berlin: it has no connection with the Atharva-Veda.

13. Ath. Paddh. The conventional designation Atharvaṇīya-paddhati is the title of a text, of which there are two modern MSS. in the Royal Library at Berlin. Cf. Die Handschriften-Verzeichnisse der Kgl. Bibliothek zu Berlin, vol. v: Verzeichniss der Sanskrit- und Prākṛit-Handschriften von A. Weber, vol. ii, nrs. 1495 and 1496 (pp. 86, 87); also J. A. O. S. vol. xi, p. 375. The text is a paddhati, considerably more extensive than the Daça karmāṇi, but also almost entirely restricted to *grhya*-practices, in the manner of the other

grhya-sūtras, omitting in general the Atharvanic rites proper. The text begins with the statement: *atharvavedasya saṁhitāvidher vicāraṇam kriyate*, and adheres in general in its introduction to the text of the paddhati of Keçava: the extracts from the latter, given in the appendix to our edition, pp. 307-308, present a sufficient account of the introduction. This is followed by comments on the paribhāṣā-sūtras at the beginning of the Kāuçika (i. 1-19), while the more important, characteristically Atharvanic paribhāṣās, contained in kaṇḍikās 7, 8, are ignored. Then are treated in the order stated, the *ājyatantra*, here called *br̥hatkuçaṇḍikā* [iti *br̥hatkuçaṇḍikā samōptaḥ* (!): cf. the word *kuçaṇḍikā* in Weber's Verzeichniss vol. i. nr. 1253, p. 350] with its appendix the *uttaratantra*; this is followed by the following *saṁskārās*: *garbhādhāna*, *puṁsavana*, *sīmantonayana*, *jātakarma*, *nāmakaraṇa*, *nirṇayana*, *annaprāçana*, *godāna*, *cūḍākaraṇa*, *upanayana*, [with *vedavrata*, *kalpavrata*, *mṛgāruvata* (!), *viçāsaḥicrata* (cf. AV. xvii. 1-5)], *samāvartana*, *vicāha* with the *madhuparka* inserted (as in the Daça karmāṇi, Kāthaka-gr̥hya, and Mānava-gr̥hya*), *caturthikarma* with the *madughamaniprāyaçcitta* as appendix.** Then the *laghuçālākarma* (Kāuç. 23), *br̥hacchālākarma* (Kāuç. 43. 3 fg.), *çāntyudaka* (Kāuç. 9), *saṁpatkāma* (-karma), *puṣṭikāma* (-karma), *abhiçāra*, *er̥ddhiçrāddha*, *dahanavidhi* (with *asthisamcayana*), *piṇḍadāna*, *soḍaçoḥpacāra*, and *er̥çotsarga* (Kāuç. 24. 19 fg.).

The text quotes the usual Atharvan literature: Gopatha-brāhmaṇa, Vāitāna-sūtra, Nakṣatra-kalpa, Āṅgīrasa-kalpa, and the pariçīṣṭas; also such stockbooks as Manu and the Karmapradīpa. Further there is mentioned an *ācārya* Upavarṣa, an author of *mīmāṃsa*, a work called the *Pañcapāṇīlikā* (cf. Dār. at Kāuç. 8. 22, note, and Bōhtlingk's lexicon, s. v.), and the *paddhati-kāra* Keçava (nr. 15). It also cites Dārila, and two other commentators, Bhadra and Rudra (*dārilo rudrabhadrau ca trayas te bhāṣyakārāḥ*), and finally Pāiṭhīnasi. For all of these see nr. 15.

* See P. A. O. S. for October 1883, p. vii; Jolly, Das Dharma-sūtra des Viṣṇu und das Kāthaka-gr̥hyasūtra, Proceedings of the Munich Academy, June 1879, p. 76.

** Cf. Ath. Pariç. 37. 9; Ind. Stud. v. 404.

14. Antyeṣṭi. Nr. 152 of the Bombay government's collection of 1879—1880 is a paddhati on the burial ceremony, bearing on the wrapper the title: *atharcavedasya amtyeṣṭikarma sapinḍikaraṇāntakarmātharcavedasya*. 33 folios oblong, 10 lines a page; 608 ślokaś. The MS. hails from Ahmedabad (*amadābāda*) and has the following colophon: *vībhāgapañcolikṛṣṇasut harīharapaṭhanārtham*. On the first leaf: *pañcolikṛṣṇavībhāga*. No date. The text bears largely upon adhyāya xi, but it contains also incidentally an account of the *ājyatantra* under the name *kuṣāṇḍikākarma* (cf. above under 13), and the *vr̥ṣotsarga*.

15. Keçava. Through the kind offices of Mr. Shankar P. Pandit I was enabled to add in the appendix extracts from the paddhati of Keçava, the Keçavī. The MS., to which I had access, is the copy of a codex in the possession of that scholar, which he had made for my use in this work. Though a hasty copy of an apparently far from faultless original, the extracts given, it is believed, exhaust pretty well the contributions to the exegesis of the sūtra, to be derived from this source. My copy consists of 336 folios, of 12—13 lines a page. The comments become shorter and shorter as the work advances, and end with adhyāya xiii, parts of adhyāya xiv having been treated along with earlier chapters of the text, e. g. the *ājyatantra*, Kāuç. xiv. 1 (137), along with Kāuç. 1—6; the *aṣṭakā*-ceremony, Kāuç. xiv. 2 (138), along with Kāuç. 19.28. The extent, to which the treatment becomes more and more hurried towards the end, may be understood in the light of the fact that adhyāyas i—vii absorb 275 of the 336 folios of the MS. used here. At the end of adhy. xi there is the following colophon: *samvat 1680 pravartamāne māghavadi pañcamī çukre sevaya nirīkṣaṇārtham tathātmaajogaṇeçasyāvalokanārtham idaṁ saṁhitāvidheḥ kāuçikenoktaṁ bhāṣyaṁ yāhyana-gare sārāṁgapuravāsina tathā çāunakīçākhādhyāyinā gaṇeçenāmlokiyādavena ca çrīr astu çubham bhavatu*. At the end of the codex are the following words: *iti çrī grhyapaddhati(h) sampūrṇaḥ samāptaḥ | samvat 1883 nāmāgasaramāse çuklapakçe aṣṭamyām ravīçāsare likhitaṁ grāṁtha-sampūrṇaḥ (1)*.

The explanations given by Keçava aim at the expansion of the ritual as presented by Kāuçika, rather than towards an explanation of the words: cases are not wanting, however, in which individual words are explained, usually in a satisfactory manner; cf. below p. xlii fg. Occasionally, e. g. at 29. 15; 31. 6, 19; 40. 16, Keçava differs more or less widely with Dārila. Keçava seems to have command of a pretty wide range of authorities, especially of those within the limits of AV. literature. He recognizes the tradition, according to which the schools of the AV. are nine in number (*nava bhedaḥ*: 1. 1), and reports, in accordance with the Ath. Paddh., that the Kāuçika (*samhitavidhā*) is the sūtra of fourçākḥās, the *çāunakīya* at the head (cf. J. A. O. S. xi. 377). He cites Upavarṣa (1. 8), Manu (6. 28), a *gobhila-brāhmaṇaḥ* (2. 18), Māhaki (fol. 307, l. 1; cf. Ath. Pariç. 24. 10; 46. 3; Vañçabr. 6), the school of the *cāraṇavāidyās* (6. 37: cf. below, p. xxxvi, and Ind. Stud. iii. 277), the five kalpas of the AV. (see J. A. O. S. xi. 376 fg.; Keç. 1. 8; 39. 5—12; 46. 25; 47. 2; 56. 5), the Ath. Pariçiṣṭas (e. g. 7. 10). More important is the fact that he cites familiarly the following four authorities: Dārila, Rudra, Bhadra, and Pāiṭhīnasi. Keç., like Ath. Paddh., states explicitly, that Dārila, Rudra, and Bhadra are the three commentators of the Kāuçika (see adhyāya vi, end: ...*ebhiḥ tribhir bhāṣyakārāiḥ kāuçiko vicāritaḥ*).

The interesting fact that Keçava quotes Dārila not only in the first 48 kaṇḍikās, but also beyond kaṇḍikā 48, has been mentioned above. Rudra and Bhadra seem to be commentaries, somewhat in the style of smṛtis, for metrical passages are quoted from Rudra at 49. 3—27 (p. 352), and from Bhadra at 9, end (p. 312); 36, end (p. 338). Rudra is quoted in addition at 7. 14; 31. 7; 46. 9; 58. 20; Bhadra at 6. 37; 49, end (p. 353); 58. 20. Both are occasionally opposed to Dārila, e. g. at 58. 20. Rudra is quoted also by Sāyaṇa in his commentary to the AV., e. g. in the introduction, p. 27 of Shankar Pandit's edition, and p. 5 of the text. But little has been learned about Pāiṭhīnasi, since attention was drawn to him by the editor in the J. A. O. S. xi. 376. In Ath. Paddh. at Kāuç. 9. 9 — the passage is not excerpted in this edition — he is

spoken of as a *paddhatikāra*; Daç. Kar., Ath. Paddh., and Keç. at Kāuç. 79. 9 cite a çloka of Pāiṭhīnasi (Keç. cites the same çloka also at 34. 14 without ascribing it to this author). He is cited otherwise by Dār. at 6. 29, 30, 37 (fol. 31 b, l. 1, 6; 34 a, l. 2) etc.; Keç. 8. 16; 45. 19; 51. 1; 58. 19, and Sāyaṇa's commentary pp. 5, 267, without revealing his exact character. Prof. Julius Jolly has kindly drawn my attention to the following places in which Pāiṭhīnasi, the author on *dharma*, is cited: Haradatta's commentary on Āpastamba's Dharma-sūtra, vol. ii, p. 80 of Bühler's edition; Kubera's Dattakacandrika; Jimūtavāhana's Dāyabhāga pp. 108, 210, 273, 276; Viramitrodaya p. 668; also in the Smṛticandrikā (MS.), Vyavahāramayūkha, and other works. The citations all bear on the law of marriage and heritage, and are partly in prose and partly in verse, which seems to indicate that the Pāiṭhīnasi cited in these texts was the author of a *dharmasūtra*, or a *smṛti*. None of these occur, or are alluded to in the commentaries to the Kāuçika. Pāiṭhīnasi is mentioned further in Ath. Pariç. 4. 3; 17. 13; 43. 4; in the Pravarādhya of the White Yajur-Veda, 16 (Verz. d. Berl. Hdschr. i. p. 58, l. 24); in the introduction to Āçārka's or Āçāditya's commentary on the Karmapradīpa (see Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft vol. xxxv, p. 535); Weber's catalogue of MSS., vol. i, nrs. 322, 1028, 1166; Kullūka at Manu ii. 72; Madhusūdana-Sarasvatī, Ind. Stud. i. p. 20, l. 6 from bottom; Raghunandana Āhn. p. 273, l. 11 from bottom. He is everywhere spoken of as an author of *smṛti*, and is mentioned along with the other well-known authors of such works. The question whether Pāiṭhīnasi, the author of the work on *dharma*, stood in especial rapport with the AV. is still an open one. Bühler, Manu iii. 1, note (Sacred Books of the East, vol. xxv. p. 74), remarks, that in the more ancient *dharmasūtra*, only the three Vedas are ordered to be studied. Āpastamba, although he is not one of the earliest sūtrakāras, recognizes the separate position of the AV. in not including it with the *trayī vidyā*, and mentioning it separately at ii. 11. 29. 12, quoting from it at ii. 3. 7. 12—17; cf. Bühler, Introduction to Āpastamba pp. xxiv. xxv. xxix (S. B. E. vol. ii). In Bāuddhā-

yana iv. 3. 4; 5. 1 the Atharvan is apparently on the same level with the other Vedas. Cf. also Manu xi. 33.

d. Accessory literature in manuscript.

16. The Nakṣatrakalpa was accessible to the editor in three MSS., in all of which it stands at the head of a codex of Atharva-pariṣiṣṭas (see nr. 18): cf. J. A. O. S. xi. 378. Two of these MSS. belong to the Bombay government and exhibit no distinguishing headings. The third codex is MS. or. fol. 973, an apograph from a Bombay codex, presented by Bühler to the Royal library at Berlin: see Weber, Verzeichniss etc. vol. ii, nr. 1497 (p. 87). This work, as all the following, bears but very indirectly on the Kāuṣika: its contents are described by Weber, Die vedischen Nachrichten von den Nakṣatra, part ii. p. 392 (Berlin 1862); and by Sāyaṇa in the introduction to his commentary on the AV., p. 25 of Shankar Pandit's edition.

17. The Āntikalpa is of very subordinate value. Though quite on a level, as far as its contents are concerned, with the least significant of the pariṣiṣṭas, it is, as far as known, never found counted as one of them, but holds a place among the five kalpas of the AV.; cf. J. A. O. S. xi. 379. The MS. used was Chambers 144, Weber's Verzeichniss, vol. 1, Nr. 363 (p. 89). The contents of the text are described by Weber, Nakṣatra ii. p. 392, and in Sāyaṇa's introduction to his commentary on the AV., p. 26. The fifth kalpa of the AV., which is called variously Āṅgirasakalpa, Abhicārakalpa, or Vidhānakalpa (cf. J. A. O. S. p. 377—378), was not at the disposal of the editor: no MS. of this text, as far as is known, is to be found in European libraries. That the text is of but small value can be seen from the description of it given by Sāyaṇa, *ibid.* When found it may elucidate some points in adhyāya vi of the Kāuṣika.

18. Ath. Pariṣ. The collection of texts designated thus goes by the name of Atharva-pariṣiṣṭas, occasionally *kāuṣikoktāni pariṣiṣṭāni*: cf. Ind. Stud. i. 82, note; the carapavyūha, Ath. Pariṣ. 49 (Weber, Verzeichniss, vol. i. p. 92); Weber, Ind. Lit. p. 170. Four MSS. were used: two belong to the Royal Library in Berlin, and are described respectively by Weber, Verzeichniss, vol. i, nrs. 365, 366, p. 89 fg.;

vol. ii, nr. 1497, p. 87 fg. Two more have already been alluded to under nr. 16. Some of the texts of this collection, as the *vr̥ṣotsarga* (19), the *rājñām indramahotsava* (20), the *gaṇamālā* (34) and the *adbhuta*-texts (67, 70—74), bear directly upon corresponding passages in the *Kāuṣika*; *pratīkas* of Atharvan mantras are employed very generally. Once, in the appendix to the *Nakṣatrakalpa*, which figures as the first *pariṣiṣṭa*, there occurs in *sakalapāṭha* a version of. AV. (Çāunakīya-çākhā) vi. 128, which appears also in the Kashmirian çākhā: see Roth, *Der Atharva-Veda in Kaschmir*, p. 12, note, and the editor, *Seven Hymns of the AV.* p. 19 fg. (*American Journal of Philology*, vol. vii, nr. 4, p. 485 fg.). In general the *pariṣiṣṭas* yield but very little, which directly elucidates the text, either of the AV., or its *sūtras*.

e. Portions of the text previously edited.

Adhyāya x, which contains the wedding-rites has been edited, translated, and annotated by Dr. E. Haas in the *Indische Studien*, vol. v, p. 267—412. The author's translation and notes are supplemented by Professor Weber. *Adhyāya xiii*, the book on omens and portents, has been edited, translated, and annotated by Weber, in the transactions the Royal Academy at Berlin, 1859: *Zwei vedische Texte über Omina und Portenta*, pp. 344 fg. Both scholars are entitled to praise and thanks for their excellent presentations of these parts of the text, based as they were on the single Chambers MS. (nr. 4 above).

ii. The composition of the *sūtra*.

The *sūtra* of *Kāuṣika* differs from all other known *sūtras* in the scope of the practices, which it has elaborated for the use of the members of the school, to which it pertains. It is not a *grāuta-sūtra*: this function is performed for the school of Çāunaka in the AV. by the so-called *Vāitāna-sūtra* (or *Vitāna-kalpa*: cf. J. A. O. S. vol. xi, p. 378), as may be seen at once by comparing the treatment of the new-moon and full-moon sacrifices, described by each text: *Kāuṣ.* 1—6; *Vāit.* 1—4. The terminology connected with *grāuta*-practices is wanting: the words *hotar*, *adhvaryu* and *udgātar*, in their technical meanings, do not occur in the entire text of

the Kāṇḍika, and the *grāta*-fires are employed only occasionally and secondarily, e. g. 22. 14; 67. 6; 70. 9—12; 71. 1—6; 77. 23; 80. 18—23; 81. 31, 32; 88. 20; 89. 15. The *agnihotra* is mentioned twice 72. 43; 80. 25.

Nor is the text a *grhya-sūtra* in the ordinary sense of the word. It contains, to be sure, all the salient practices, which are regularly treated in such texts, notably the sacraments (*samskāra*), from conception, through marriage, to death; also the *madhuparka*, *ājyatantra*, etc. But these do not occupy the most prominent position in the work: they seem to me pretty clearly absorbed, probably in some secondary manner, possibly at a later period, into the main body of the work. This cannot be described otherwise, than by saying that it is a *sūtra* of the AV., i. e. an account, in *sūtra* form, of the practices implied along with the recitation of the individual Atharvan hymns: the recitation and the practice, or perhaps, to speak more cautiously, some practice, of which the *sūtra* gives a later developed form, of course went hand in hand from earliest times. And even if we should shrink from regarding the Atharva-*sūtras* as the nucleus of the work, about which the other parts were gathered later, because the *grhya-sūtras* represent a larger proportion of the bulk of its subject-matter, we may at any rate safely speak of the Kāṇḍika as a mixture of two distinct kinds of *sūtras*, Atharva-*sūtras*, and *grhya-sūtras*. This distinction will be adhered to in the following discussion.

No tradition as to time and place of composition is extant. We have only two dates of relative chronology within the literature of the Atharvan itself. First, the mantra or hymnal period is pretty well concluded. The text presupposes the *saṁhitā* of the Čaunaka-*çākhā*, as will be shown pretty conclusively below p. xxxvii; it seems also to be acquainted with materials hailing from the Kashmir-*çākhā* (see Roth, *Der Atharva-Veda in Kaschmir*, p. 23). If the report of Keçava and the Atharvaṇīya-paddhati — see the introductions to these paddhatis, and J. A. O. S. xi. p. 377 — that this *sūtra* contains the practices in vogue in four *çākhās* of the AV., the Čaunakīya etc., is true, we may go so far as to suppose, that the various redactions of Atharvan materials in most, if not all, the schools

of that Veda were in the main finished, at the time when the practices, reported in the Kāuṣika, were put into sūtra-form. Secondly, this sūtra is prior to, and is presupposed by the Vāitāna-sūtra etc. This conclusion has been established beyond doubt, it is believed, by the editor in his article, 'On the position of the Vāitāna-sūtra in the literature of the AV., J. A. O. S. xi, p. 375 fg. The Vāitāna is the grāuta-manual of the Atharvavedins, composed at a time, when their efforts to establish themselves as an orthodox Vedic school rendered imperative the possession of an independent treatise on the Vedic sacrifices. How long a period elapsed between the redaction of the Kāuṣika and that of the Vāitāna, it is impossible to state; I would only express the belief, which has grown with prolonged study, that the sūtra of Kāuṣika also represents a rather late product of the efforts to put into exact, easily remembered form the traditional practices of the Atharvan. This must not be misunderstood to imply that the practices themselves are necessarily modern: it lies in the nature of this Veda, that recitation and practice go hand in hand; many hymns of the Atharvan become impossible without actual manipulation of the objects mentioned in them.

The redaction of the Kāuṣika may have been a single one, i. e. all the materials, which go to make up our text, may at a given period have been collected for the first time into that well-defined collection, which we have before us: I do not venture to assert that there was a time, when there existed a corresponding treatise of approximately the same scope, which would justify us in speaking of an earlier form of the text, or in claiming, that certain parts were added after the text left the hands of the last redactors. But I propose to show, that the materials, which were collected for this sūtra, must have come from different sources, of somewhat individual character, and that these were not worked over by our redaction in a manner so perfect, as to efface the marks of different time and different workmanship.

The thirteenth adhyāya, the book on omens and portents, betrays its individuality chiefly by a certain remoteness of its subject-

matter from that of the *samhitā*. Unlike the Atharvanic parts of the *sūtra*, which are defined below, it presents its own hymn-material: the mantras from the AV., cited by their *pratikas*, play a palpably secondary role in appeasing the ill effects of each separate portentous occurrence. The style of the *adhyāya* is of a breadth and diffuseness, which is altogether foreign to *sūtra* works proper: it broaches very closely upon the diction of the prose *pariṣiṣṭas*. One would look in vain in the Atharva-*sūtras* for an expression like *kapāle 'ṅgārā bhavanti* = *aṅgārakapāla*, 135. 1, or *catasro dhenava upakṣptā bhavanti csetā kṛṣṇā rohiṇī surūpā caturthī*, 120. 1; 126. 5. The passage *uttaram (prāñcam) idhmam upasamādhāya* etc. is repeated in full, and only with slight variations, at 94. 10 fg.; 106. 4 fg.; 109. 3 fg.; 111. 1 fg.; 120. 3 fg.; 126. 7 fg.; 135. 4 fg.: proper *sūtra* style would demand only an allusion to the practice in every passage, succeeding 94. 10 fg. Cf. e. g. 11. 11; 12. 11; 14. 24; 15. 7; 16. 23; 31. 16; 86. 28, 29; 87. 28, etc. At 26. 24; 30. 24 the rites described at 41. 1 fg. seem even to be anticipated in a condensed form. At 97. 7 the passage *ope 'ta etu nirṣtir ity etena sūktena*, with the hymn given in *sakalapāṭha* in the following passage, is of a comfortable breadth, out of keeping with *sūtra* language. The same may be said of *etena sūktena* at 99. 3; 100. 3; 102. 4; 107. 1; 108. 1; 109. 5; 115. 2; 117. 3, 4 (the same phrase twice); 118. 1; 124. 6; 128. 3; 129. 3; 132. 1; 133. 7. At 126. 9 the phrase *etena sūktena* follows the *pratika* of v. 17. 4, and seems to indicate the hymn from verse 4 to the end. The same may be said of *etābhyām sūktābhyam* at 104. 3; 113. 3; 123. 1; 133. 2; *etāis tribhiḥ sūktaiḥ* at 133. 1; *ity etābhyām* (sc. *ṛgbhyām*) at 136. 6; *ity etābhiḥ catasṛbhīr* (sc. *ṛgbhiḥ*) at 112. 1. At 127. 4 the phrase *iti catasṛbhīr* (sc. *ṛgbhiḥ*) is employed, although the hymn contains just four verses, and the ordinary usage of *sūtra* style would be content to express the same thing by the *pratika* of the first verse alone. The laxity of the style, appears pointedly, if we confront *iti tisṛbhīḥ*, at 120. 5, with *ity etābhiḥ catasṛbhīḥ* at 112. 1. A similar breadth and looseness of style will be exhibited below, in connection with other parts of text, which do not belong to what has been styled the Atharva-*sūtra* proper, but they do

not operate to anything like the extent, to which they appear here: they are especially characteristic of adhyāya xiii. The fact, finally, that this part of the text is introduced by a table of contents in kaṇḍikā 93, would seem to point strongly, towards the independent composition of the book on omens and portents: in that case the work must have been incorporated by the redactors of the text, in its final form. Such, in fact, is the opinion of Professor Weber in his treatise, *Zwei Vedische Texte über Omina und Portenta*, Transactions of the Royal Academy of Berlin 1858, pp. 345, 384.

I see no reason for doubting this view. It will appear in the sequel that the Kāuṣika is composed of various strata, which have not been worked over so evenly by the author of the sūtra, as to efface the marks of separate authorship, although all the materials, hailing as they do from the same or closely kindred schools, have much in common, and although there are evident attempts on the part of the author of the sūtra at assimilating all the materials, which he has incorporated into his work. The familiar employment in adhyāya xiii of the *cātanagaṇa* (136.9), the *mātrṇāmāni sūktāni* (94.15; 95.4; 96.3; 101.3; 114.3; 136.9), the *vāstospatiyāni sūktāni* (120.9), proves, either a knowledge of the rest of the work — these gaṇas are described at 8.23 fg. — or at least a familiarity with the leading technical terms of the school. At 118.1 a mantra-selection, which does not hail from the Čāunakīya-saṁhitā, is cited with its pratika only: this can be accounted for only by the fact that it has been quoted previously in sakalapāṭha at 91.1, i. e. prior to adhy. xiii; cf. the pratika *bhavataṁ naḥ samanāsāu samokasāu* at 133.7, which is based upon the sakalapāṭha at 108.2, or elsewhere the pratika *idāva-tarāya*, at 68.35, which is based upon the sakalapāṭha at 42.17. This is in all probability an instance, in which the redactor has succeeded in assimilating his materials, whereas he seems to have failed of this result, when he quotes in full the mantra *ayāç ca 'gne 'si* etc. at 97.4, although it has appeared previously in sakalapāṭha at 5.13; or, leaving aside adhyāya xiii, when he presents twice in sakalapāṭha the mantra *vahā vapām jātavedaḥ* etc., at 45.14 and 84.1. Still less successful was he in

carrying out sūtra methods, when he left in his final redaction the mantra *vratāni vratapataye* in sakalapāṭha, at 42. 16, whereas the pratika occurs previously at 6. 19: see below p. xxviii. A sūtra-work, in order to be consistent, must have reversed this relation. Another instance of uneven finish is furnished by 137. 30, where the pratikas of three successive verses are given: at 2. 41 the pratika of the first of these, followed by *iti tisṛbhiḥ* is quoted under essentially the same circumstances.

Very likely the book on omens and portents once upon a time existed separately somewhere in Atharvan quarters, and was incorporated into the Kāuṣika, owing to the general fitness of the subject matter in such a collection. Similarly there were incorporated into Pār. Gr. three chapters on omens and portents, which were excluded, perhaps unjustly, by the editor, Professor Stenzler: see Speijer, *Bemerkungen zu den Grhyasūtra*, *Tijdschrift voor Ind. Taal- Land- en Volkenkunde*, 1879, p. 39 fg. The fusion of this book with the body of the text, though accomplished in a pretty thorough manner, has not removed the traces of this individual character.

It seems very likely, though it is not so superficially evident, that adhyāya xiv also represents a later stratum of the Kāuṣika, or at least, that the original redactors themselves added the five very heterogeneous chapters of which this book consists, after the main body of the work was concluded. There is, to begin with, no imaginable reason for the insertion of adhyāya xiii between xii and xiv: if xiii is a sort of pariṣiṣṭa, it follows that xiv was added at the same time, or still later. This is pretty well supported by the internal evidence of these chapters. Kaṇḍikā 141 contains an excessively corrupt account of the rules for veda-reading and the intermissions in the same, in mixed prose and verse: its later *smṛti*-character cannot fail to impress itself upon the reader. It seems to be an after-thought, for kaṇḍ. 139 treats of the introduction of pupils to veda-reading in better sūtra style, and the insertion between these chapters of the *indramahotsava*, a *rāja-karma*, would be simply senseless. And kaṇḍ. 139, though its style in general does

originally stand where they now are found, and that they were placed there in deference to the ordinary habit of the Yajus-saṁhitās (see TS., MS., Kāth. S., Kap. S., and VS.), or still more primarily the grānta-sūtras (Çāṅkh., Āçv., Lāty., Kāty., Lāty., Āpast.; cf. also Vāit. Sū.), of opening with this performance. And there is not wanting a certain amount of technical evidence in support of this view. The stanza *eratāni eratapataye* is quoted by its pratika at 6. 18, whereas it occurs in sakalapāṭha at 42. 16. This would seem to indicate, according to the ordinary habit of the Kāuṣika and the Vāit. Sū., that 6. 18 originally followed 42. 16. It must be mentioned however, that a similar instance, which does not admit of such an interpretation, appears in the case of the stanza *acyutā* (Keç. *acyutā dyāur iti*), whose pratika at 35. 12 is followed by the sakalapāṭha at 98. 2. In fact the mantras of adhyāya xiii seem occasionally to be handled, as though they formed a little saṁhitā by themselves; so e. g. the gaṇamālā, Ath. Pariç. 34. 29, quotes the mantra at Kāuç. 104. 2 (see the note there) by its pratika *yā asurā* (!) along with pratikas of Atharvan verses. The sūtra *pra yacha parçum iti darbhāhārāya dātraṁ prayachati* (5. 24) is followed at 8. 11 by a paribhāṣā-sūtra to the same effect in somewhat modified language. This seems to prove at least, that chapters 1—6 are not constructed in harmony with the chapters following. I do not venture to decide, whether they once stood in some other part of the work, or merely represent a different stratum, worked over by some special hand, or dating from a later period. They might have stood fittingly between kaṇḍikās 52 and 53, immediately after the Atharva-sūtra proper, and at the beginning of the grhya-chapters. I am content, however, to point out the peculiarities of this section, without urging any conclusion.

The Atharva-sūtra proper, as it has been styled above, begins at kaṇḍ. 7, and extends to kaṇḍ. 53, though it is interrupted by the passages kaṇḍ. 42. 15 to the end of 45, which are in the style of the grhya-sūtras. This part of the work presents the strongest characteristics of Atharvan life, while the remaining kaṇḍikās, up to the end of adhyāya xii, present ordinary grhya-practices, treated from the point of

view of the Atharvan, and upon the foundation of Atharvan mantras. The Atharva-sūtras are written in condensed sūtra-style, and contain by far the most original practices: the language of these sūtras is noteworthy for its striking lexical materials, and their value as an aid towards the exegesis of the Atharva-saṁhitā is of a very high order. Cf. the editor's articles, containing contributions to the exegesis of the AV., a list of which is given on p. xlii. They differ moreover from the rest of the work in quoting very few mantras which are not found in the Atharva-saṁhitā. The style of the grhya-sūtras is palpably broader than that of the Atharva-sūtras, and there are a number of technical points which differentiate the two divisions. Altogether the impression left upon the perusal of both is, that the final result of the redaction, which we have before us, represents the fusion of an Atharva-sūtra with an ordinary grhya-sūtra.

The most salient point which distinguishes the grhya-sūtras are the very frequent mantras not derived from the Atharva-saṁhitā, and therefore given in sakalapāṭha. Frequently both pratika and sakalapāṭha of the same mantra occur together: at 6. 2 the pratika follows the sakalapāṭha; at 42. 15, 17; 62. 20, 21; 68. 9, 10; 68. 25, 26; 72. 13, 14; 90. 25—91. 1; 92. 30, 31; 97. 7, 8; 107. 1, 2; 108. 1, 2; 117. 3, 4; 128. 3, 4; 133. 2, 3; 139. 25, 26 the pratika precedes the sakalapāṭha. Occasionally Atharvan pratikas occur together with mantras in sakalapāṭha: 6. 2; 71. 6; 72. 13; 78. 10; 133. 2. The extent of the mantra-material, not derived from the AV., is very considerable, as may be seen by surveying index C.

The broader style of the grhya-sūtras is best recognized through their mode of quoting pratikas. At the beginning of 68. 27 three successive verses are cited each with their pratika (cf. also 137. 30). At 54. 9; 57. 7; 75. 24; 79. 17; 90. 15; 92. 30 the phrase *iti etayā* (sc. *rcā*) is employed in quoting a single verse; at 68. 27 this is extended to *iti sārḍham etayā*; at 77. 5 we have *ity etām rcam*; at 90. 25 *ity etābhiḥ* (sc. *rgbhiḥ*). Similarly the phrase *iti sūktena* occurs at 64. 27; *ity anena sūktena* at 53. 13; *ity etena sūktena* at 54. 5; *ity etāis tribhiḥ sūktaiḥ* at 67. 15; at 65. 9 *iti sūktena* refers only to part of a hymn

(x. 9. 3fg.). The word *ubhayor* at 81. 20 precedes tautologically the quotation of two pratikas; the expression *iti drābhyām* (sc. *rgbhyām*) at 57. 23 is employed in addition to the quotation of the two pratikas of vii. 61. 1, 2, while at 54. 7; 56. 1; 57. 1 the same expression is employed, when only the pratika of the first of the verses is quoted. At 57. 29; 68. 27; 71. 12; 87. 29 we have *iti tisrbhiḥ* (sc. *rgbhiḥ*), or *iti tisrah* (sc. *reah*); at 54. 18; 71. 8 *iti catasrah* (sc. *reah*); at 54. 10; 75. 11 *iti pañcabhiḥ* (sc. *rgbhiḥ*). Expressions of this sort are almost entirely wanting in the Atharva-sūtra; I have only noted the following: at 9. 1; 35. 12 *ity ekā* (sc. *rk*) indicates, that only a single verse of the hymns in question is to be recited; at 19. 28 *iti sarveṇa sūktena* seems superfluous. This implies a notable difference in style, and, while it may be in part due to the fact that the mantras in the grhya-sūtras frequently represent parts of longer hymns, involving for their subdivisions the need of such special definitions, yet there is at least no occasion for them in many of the cases enumerated.

A somewhat subtle difference in the forms of the root *cam* + *ā* points to the same conclusion. The MSS. agree unanimously in writing *ācamayati* in the Atharva-sūtras (25. 34; 26. 14; 27. 4; 28. 1; 29. 13; 41. 23), but *ācāmayati* everywhere else (44. 5; 109. 8; 110. 6; 111. 8). A similar topical differentiation seems to appear in the occurrence of *juhva* as nom. sing. masc. of the present participle of root *hu* in the Atharva-sūtra (15. 1): *juhvan* is the form of the grhya-sūtras (71. 7; 109. 5; 110. 4; 111. 5; 126. 9). Less tangible, and less easy to formulate is the general difference in style between the Atharva-sūtras and the grhyasūtras: the latter are broader, naiver; the former severer and more technical. We may point to a few expressions illustrative of the grhya-style: *tatrāi 'tat sūktam anuyojayati* (53. 7); *āpas tāsu nikteā taṇḍulān ācapati* (61. 36); *ājyam juhuyāt* (63. 9: *ājyam* is superfluous on account of the adhikāra of the paribhāṣā-sūtra 7. 3); *athā 'ta odanasavānām upācārakalpaṁ vyākhyāsyāmaḥ* (67. 5); *puñbhyaṁ ekāikasmāi tisrastisras tā adhyadhy udadhānam paricṛtya* (72. 12); *pūrvayor uttarasyāṁ śraktyām* (75. 26: ordinary sūtra-style demands *pūrevottarasyām*), etc. The passage 53.

3 fg.: *idhmañ prāṇcam upasamādhāya*, etc. is repeated in full at 67. 20 fg.; 139. 3 fg. Its frequent occurrence in full in adhyāya xiii has been stated above, p. xxiii. Similarly, longer passages are given in full twice at 42. 15, 16; 68. 35, 36; at 62. 2 fg.; 68. 18 fg., and at 71. 16 fg.; 86. 19 fg. The style of the grhya-sūtras seems to hold an intermediate position between that of adhyāya xiii, which broaches upon the diction of the pariṣiṣṭas, and that of the Atharva-sūtras.

I would finally draw attention to the fact, that kāṇḍa xix of the AV., whose relation to the Kāuṣika is peculiar (see below p. xl), is never quoted in the Atharva-sūtras.

It lies in the nature of such investigations as the preceding, that they are not equally secure at all points. The ground is not firm, and the opportunities for confusing subjective impression with objective fact are abundant. I shall be content if these remarks have made it clear, that the sūtra ascribed to Kāuṣika is a work dating from the later sūtra-period; that it contains various strata not so cunningly assimilated, as to hide their individual character, due either to separate authorship, or varying period of composition; that the distinction between Atharva-sūtras and grhya-sūtras is justified by their difference in subject-matter, style and sūtra technique; that adhyāyas xiii and xiv are probably of later origin than the rest of the work, a fact which the final redaction of the work did not quite succeed in covering up; finally, that the first six kaṇḍikās of adhyāya i seem to have formed originally a part of a later stratum of the work.

iii. The relation of the Kāuṣika to its saṃhitā.

The student of Atharvan literature is confronted by the unswerving native tradition, that the AV. existed in nine schools, or variations (*śākhā, caranā, bheda*). The chief sources for this tradition are: 1. The two caranavyūhas. One, counted as the fifth pariṣiṣṭa of the White Yajur-Veda, registers the schools of the AV. in chapter 1; another caranavyūha figures as the 49th pariṣiṣṭa of the AV., and deals with the same subject in shorter form. — 2. Incidental mention in Pāṇini, in the Mahābhāṣya, and other literature accessory to Pā-

nini. — 3. The very late over-systematic reports of the Purāṇas, and other late literature, e. g. the Saṁskāragaṇapati of Rāmakṛṣṇa. — 4. Incidental mention throughout the literature of the Atharvan itself. — The question of the cākhās has been treated often: see Weber, Indische Studien i. 152, 296; iii. 277—278; xiii. 434—435; Omina und Portenta p. 412—413; Indische Literaturgeschichte p. 170 Max Müller, Ancient Sanskrit Literature p. 371; Rajendralālamitra in the introduction to the Gopathabrāhmaṇa p. 6; Ṣabdalakṣadruma, s. v. *veda*; Roth, Der Atharva-Veda in Kaschmir, p. 24 fg.; the editor in J. A. O. S. xi. p. 377—378; Simon, Beiträge zur Kenntniss der vedischen Schulen, p. 31.

The native tradition on this subject is analyzed most systematically and critically by Professor Roth in the monograph cited above. He arrives at the conclusion, that five school-names may be securely picked out of the varying reports as authentic; four more he rejects as untrustworthy. I believe however, that a closer adherence to the incidental references to the cākhās, contained in the literature of the Atharvan itself, will serve to purify the collective tradition on this subject to such an extent, as to render it pretty certain what nine schools were regarded by the Atharvavedins themselves in the light of separate cākhās. Just as it was possible for the editor to fuse the variegated reports throughout Hindu literature about the five kalpas of the AV. into a single tenable result — see J. A. O. S. xi, p. 379 fg. — so also is it possible here to reduce the many conflicting accounts to one fundamental one. And there can be no doubt, that of the four sources of our knowledge on this subject the fourth, i. e. the literature of the Atharvan itself, is the most valuable.

The smaller caranavyūha (Ath. Pariç. 49) was accessible to the editor in four MSS., whose readings of the passage bearing upon this question may be summarized as follows: *tatra brahmavedasya nava bheda bhavanti tad yathā | pāippalādās taudā māudāḥ cāuna-kiyā jājalā jaladā brahmavedā devadarçāḥ cāraṇavāidyāḥ ca**. I

* *taudā* is conjectured: the MSS. read *staudāḥ*, but the *s* is certainly due to the very frequent false sandhi of final *s* before *t* (विष्-

believe, that these nine school names are the nine *çākḥās* of the AV., and that the portentous mass of blundering report, which overcrusts this, is due to false MS. readings, to more or less conscious malformation of these names on the part of later writers, and finally to later additions.

i. The *pāippalāda*, also *pāippalādaka*, *pāippalādi*, *pippallāda*, *pāippala*, *pippala*, *pāippalāyana*, etc. These patronymics go back to the name of an *ācārya pippalādi*. The name occurs in Atharvan literature as follows: The colophons at the end of the *kāṇḍas* of the MS. of the Kashmirian *çākḥā* of the AV. exhibit the words *atharvaṇika-pāippalāda-çākḥā*; see Roth, *ibid.* p. 12. At the end of a group of mantras, which wind up the first Ath. *Pariç.*, and are derived according to Roth *ibid.* from the Kashmir recension: they are printed *American Journal of Philology* vii. nr. 4, p. 486—487 (Seven Hymns of the Atharva-Veda p. 20—21). In the colophon of the *Praçnopaniṣad*: *iti çrī pippalādātharvaṇe (1) çākḥāyām praçnopaniṣat samāptā*; see Weber, *Verzeichniss der Berliner Handschriften* i p. 86, nr. 346. In the colophons to the second half of the *Vāitāna-sūtra* (*adhyāyas* ix—xiv), which contains *prāyaçcitta*-rules, e. g. at the end of *adhy.* xiv: *ity atharvavede vāitānasūtre prāyaçcittaprasaṅge caturdaço 'dhy-āyaḥ ... çrīmadguru-atharvaṇācārya-pippalāda-çāmyumātharvaṇāya (1) namaḥ ... çrīmadguru-atharvaṇācārya-pippalāyana (1) samāpto 'yam*. The *pippalādiçāntigaṇa*, Ath. *Pariç.* 34. 20 (cf. *Kāuç.* 9. 3, note), begins with the *pratīka çam no deçī* (vulgata i. 6), which is in all probability the opening verse of the Kashmir *çākḥā*: see below p. xxxvii, and Roth *ibid.* 16, 17. Further Ath. *Pariç.* 2. 3, 6; 23. 10; 24. 14; 41. The name is also reported in all other authorities: *Pāṇini*, *gaṇa kārta*, the *Mahābhāṣya* (*Ind. Stud.* xiii. 435), the *çaraṇavyūha* of the White Yajur-Veda, and the *Purāṇas*: see the authorities cited above, p. xxxii.

ii. The *tāuda* (MSS. *stāuda*). The report of the *çaraṇavyūha* is supported by the parallel patronymic *tāudāyana* (MSS. *stāuda-*

जादाः सौदाः). — One MS. reads *jāmvalāḥ*; two *jabalāḥ*. — Two MSS. read *divadarçāḥ*. — One MS. reads *çaraṇavidyāç*. —

yana), Ath. Pariç. 23. 3. This is the only occurrence of the name in Atharvan literature, as far as is known at present. From these two forms are propagated a brood of variants, too numerous to report in full; the most interesting are: *tāuta* in the ÇKD.; *tāutāyana*, *tottāyanīya* in the carapavyūha of the White Yajus. Here also belong the *bhūtāyanas* of the Devī-purāṇa (Ind. Stud. iii. 277), etc. The passage, Ath. Pariç. 23. 3, reads; *ā skandhād uraso vā 'pī 'ti stāudāyanāiḥ smṛtā* (sc. *araṇiḥ*).

iii. The *māuda*. The earliest authority for this school, known at present, is Ath. Pariç. 2. 4; 23. 3. At 2. 4 the *māuda* and *jalada* are attacked by the *pāippalāda* and *çāunaka*, as follows: *pāippalādaiḥ guruṁ kuryāt çrīrāṣṭrārogyavardhanam | tathā çāunakinam cā 'pī deva-mantravipaçcitam | ... purodhā jaladō yasya māudo vā syāt kathaiḥ cana | abdād daçabhyo māsebhyo rāṣṭrobhiraṇçaiḥ sa gachati*. The name *māudāyana*, Ath. Pariç. 24. 10, is the fuller patronymic of the same school; cf. *pāippalāyana*, (*s*)*tāudāyana*, *jaladāyana*. Pāṇini, gaṇa *kārta*, and the Mahābhāṣya also report the *māuda* in close connection with the *pāippalāda*: see Ind. Stud. i. 152; xiii. 435. The name *damoda*, which is found in several MSS. of the carapavyūha of the White Yajus (see Gop. Br. Introd. p. 6; Ind. Stud. iii. 277), has evidently in the confusion of the texts borrowed its first syllable *da-* from the end of *pāippalāda*.

iv. The *çāunakīya* or *çāunakin*. The term *çāunakin* occurs as a school-name at Kāuç. 85. 8. At. Vāit. Sū. 43. 25 a *çāunaka*-sacrifice is mentioned: 'the *çāunaka*-sacrifice is for him who is desirous (of knowing) witchcraft'; in Ath. Paddh. at Kāuç. 1. 6 the Vāitāna-sūtra is cited as *çāunakīya-sūtra*. The title of the published prātiçākhya of the AV. is *çāunakīyā caturādhyāyikā*: see J. A. O. S. vii. 333 fg. At Ath. Pariç. 24. 10 the members of this çākhā are called *çāunakeyāḥ*; the name of an ācārya *çāunaka* occurs ibid. 20. 1; 23. 3; 24. 13; 26. 1, 31; 54. 1; 65. 6; 71; *çāunaki* appears at 1. 4. We have further the explicit statement of Sāyaṇa in the introduction to his commentary on the AV., that the Kāuçika is the ritual book for four çākhās, the *çāunaka* at the head. Shankar Pandit, in the London Academy of June 5,

1880, states, that the four *çākhās* are the *Çāunakīyas*, *Akṣalas* (? *Jā-jalas*), *Jaladas* and *Brahmavadas*. A similar statement occurs in the introductions to *Keçava* and the *Ath. Paddh.*; see *J. A. O. S.* xi, 377, and above p. xvii. The name occurs very frequently outside of *Atharvan* literature, e. g. *Pāṇ.* iv. 3. 106, and in the *gaṇa çāunaka* along with the *devadarçaninaḥ* (! cf. *Kāuṣ.* 85. 7, 8). In the outside reports of the *Ath.* *çākhās* the name occurs with many corrupt variants, and I believe that the *kāunakhin*, or *kunakhin* (cf. *Roth* loc. cit. 25), who are frequently mentioned along with the *çāunakin*, are the result of a popular etymology, perhaps with sinister intent (*kunakhin* 'sick-fingers'), based upon the name *çāunakin* itself. Variants of *çāunakin*, which seem to form the bridge between the two names, occur, e. g. *kāunakīyāḥ* in the *Chambers Cod.* of *Ath. Pariç.* 49; *sakunakhī*, *Gop. Br. Intr.* p. 6. Moreover *ç* and *k* are easily interchanged: cf. *lopāça* and *lopāka*; *çarkoṭa* and *karkoṭaka*, etc.; see *KZ.* xxv. 125; *P. A. O. S.* for May 1886, p. xl. No such school as the *kāunakhin* is, as far as known, mentioned anywhere in *Ath.* literature.

v. The *jājala*. The name occurs only once in the unequivocal passage, *Ath. Pariç.* 23. 2: *bāhumātrā devadarçāir jājalāir ūrumātrikā* (sc. *araṇiḥ*). In the *Mahābhāṣya* the school is represented by the name of its *ācārya Jajali* (*Ind. Stud.* xiii. 435). In *Shankar Pandit's* statement, quoted in the preceding section, the *Akṣalas* are pretty clearly a corruption of the same word. Of the many variants, which occur in the later accounts of *Atharvan* schools, *jābala* is especially frequent, and is supported by readings of *Ath. Pariç.* 49: if we distrust with *Professor Roth*, *ibid.* p. 25, the name *jājala*, we may perhaps substitute *jābala*, a name known elsewhere in *Vedic* literature. I have found nothing to support his surmise, that the *ācārya bhāgali*, *Kāuṣ.* 9. 10; 17. 27; *Vāit. Sū.* 1. 3; 22. 1; 28. 12, is at the bottom of this school-name.

vi. The *jalada* occur in the interesting passage, *Ath. Pariç.* 2. 3—5, excerpted above under *māuda*. The name is authenticated further by the patronymic *jaladāyana* at *Ath. Pariç.* 23. 2; *jaladāyanāir vitastir vā* (sc. *araṇiḥ*) *çoḍaçe 'ti tu bhārgavaḥ*. According to

Shankar Pandit, loc. cit., the Jalada are one of the çākhās, of which the Kāuçika is the sūtra (*saṁhitāvidhī*).

vii. The *brahmavada*. This name I have not as yet found in any Atharvan work outside of the caraṇavyūha. It is mentioned by Shankar Pandit, loc. cit., and the secondary texts are unanimous in presenting it, or some variant of it more or less corrupt: *brahma-vala*, *brahmabala*, *brahmadābala*, *brahmapalāça*, and others still worse.

viii. The *devadarça* or *devadarçin*. At Kāuç. 85. 7 they occur in conjunction with the *çāunakin*, as also in Pāṇini, gaṇa *çāunaka*, in the form *devadarçaninaḥ*. They occur also in Ath. Pariç. 23. 2: see above under *jajala*. In the later sources there are many variants: *divadarça*, *devarçi*, *vedadarça*, etc.

ix. The *cāraṇavāidyā* (var.-*vidyā*). The name occurs in Keçava at Kāuç. 6. 37, and in Ath. Pariç. 23. 2: *cāraṇavāidyāir jaṅghe ca māudenā 'ṣṭāṅgulāni ca* (length of the *araṇi*).

That the preceding sketch reproduces the tradition of the Atharvan schools in reference to their çākhās, may, I think, be regarded as certain. Why these school-names are picked out, while others, e. g. the *bhārgava*, who figure by the side of the *cāraṇavāidyā*, *mānda*, and *jajala* at Ath. Pariç. 23. 2, are omitted from this list, it is no more easy to divine than the elevation of the insignificant Çāntikalpa to a place among the five kalpas, by the side of the sūtras of the AV.; cf. J. A. O. S. xi, 378fg.: in intrinsic interest the Çāntikalpa is excelled by a score or more of the Ath. Pariçīṣṭas. We may take it for granted, that in both cases names of very different importance and scope have been associated on very superficial grounds. And the report quoted above, that the Kāuçika is the *saṁhitāvidhī* of four of these çākhās, excludes the possibility, that these school-differences extend in every case to the *saṁhitās* themselves, or even to the sūtra of the same *saṁhitā*.

Hitherto, in fact, there have been found no traces of the existence of *saṁhitā-çākhās* in addition to the vulgate and the Kashmir recension. Professor Roth in his tract, *Der Atharva-Veda in Kaschmir*, has associated the latter version with the *pāippalāda*, not with unhesit-

ating assent in every quarter. I see no reason for doubting his conclusion. The fact that the name *pāippalāda* is found occasionally associated rather loosely with Atharvan productions, which seem to have no nexus with that school (cf. above under *pāippalāda* p. xxxiii), is paralleled so frequently in the history of the other Vedas, as to need no special explanation. The surmise, that the vulgate belongs to the school of the *çāunakin* (cf. Gop. Br. Intr. p. 7; Roth, *ibid.* 27), can now be regarded even as more certain. In the first place there is no reason to doubt the authority of the Ath. Paddh. in naming the *Vāitāna-Sūtra* a *çāunakīya-sūtra*; the dependence of this upon the *Kāuṣika* is equally certain: the *Kāuṣika* is therefore also a *sūtra* of the *çāunakin*. The report of Keçava, Ath. Paddh., and Sāyaṇa, that the *Kāuṣika* is *cataṣṣu çākhāsu çāunakādiṣu saṁhitāvidhiḥ*, independently points to the same conclusion. At *Kāuṣ.* 85. 7, 8, where a difference of opinion between the *devadarçin* and *çāunakin* is reported, the *Kāuṣika* sides with the latter: this seems to support the same position; cf. J. A. O. S. xi, 377. There is no room for doubt, that both the *Kāuṣika* and the *Vāitāna* are *çāunakīya*. And the evidence that both these *sūtras* are based upon the vulgate, in other words that the vulgate itself is of the same *çākhā*, is fully as strong.

There is in existence in Atharvan literature a persistent tradition, that the Atharva-saṁhitā began with the verse *çam no devīr abhiṣṭaye*, instead of with the verse *ye triṣaptāḥ*, i. 1. 1 of the vulgata. So Gop. Br. i. 29: *çam no devīr abhiṣṭaya ity evamādim kṛtvā 'tharva-vedam adhīyate*. In the *brahmayajña*, which contains a list of the initial verses of the Vedas, the Atharvan is represented by the verse *çam no devīr abhiṣṭaye*: see A. Bourquin, *Brahmakarma* (Paris 1884). *Adhyāya* v, p. 130, bottom. And, according to Haug, *Brahma und die Brahmanen*, p. 45, there are MSS. of the vulgate AV., which actually begin with this verse, repeating it in its ordinary place i. 6. 1. Further, according to Haug, *ibid.*, and Bhandarkar, in the *Indian Antiquary*, May 1874, p. 132, (cf. also Roth, *ibid.* p. 16), a devotee of the AV. must recite in the morning, when rinsing his mouth, both the verses *ye triṣaptāḥ* and *çam no devī*. In the intro-

duction to the Mahābhāṣya also the verse *ṣaṁ no devī* is given as the initial verse of the AV.: see Haug, *ibid.*; Weber, *Ind. Stud.* v. 78; xiii. 433.* In the Pāippalāda-saṁhitā, which is known at present only through the single MS. in the possession of Professor Roth, the first folio is wanting, but this scholar has surmised, that the opening verse of this saṁhitā was the mantra in question, as it does not occur in any other part of the codex, and the opening verse of the vulgata, *ye triṣaptāḥ*, occurs at the beginning of the second anuvāka. This may now be considered as nearly certain, for the *pippalādicāntigaṇa*, Ath. Pariç. 34. 20 (see Kāuç. 9. 7, note) begins with the pratika *ṣaṁ no devī*; cf. p. xxxiii.

The Çāunakīya-saṁhitā, on the other hand, begins with the verse *ye triṣaptāḥ*. The MSS. of the Atharvan, which, according to Haug, begin with *ṣaṁ no devī*, exhibiting the same verse also in its proper place i. 6. 1, owe this addendum to the tradition as reported above. In the *vedavratasyā "deçanavidhi*, Ath. Pariç. 44. 6 fg., the statement is made, that *ye triṣaptāḥ* is the opening verse of the AV. In the Vāit. Sū. neither *ye triṣaptāḥ*, nor *ṣaṁ no devī* happen to be mentioned at all; but the Kāuçika furnishes most unequivocal testimony to the effect that, as far as it is concerned, the words *ye triṣaptāḥ* introduce the first hymn of the collection, upon which it is based. The paribhāṣā-sūtra 7. 8 reads: *pūrvāṁ triṣaptīyam*, i. e. "whenever the word 'first' (sc. hymn) is employed, the *triṣaptīya*-hymn (is to be understood)". Accordingly, in practise, the sūtra employs the word *pūrvā* as the short technical designation of this hymn: see above p. xxvi. This is a pretty conclusive indication that the Kāuçika belongs to the vulgata, and that the latter therefore is *çāunakīya*, as is distinctly reported for all its three sūtras: Kāuçika, Vāitāna, and Prātiçākhyā.

Further technical points of contact between the two texts are the following: According to Ath. Prātiçākhyā i. 81 an *o* before *iti*

* Haug, *ibid.* p. 43 fg., advances the bold and quite improbable statement, that the AV. is known in the Avesta (Yaçna 9. 24) by the name of *apām aivisti*, which he identifies with the words *āpo* and *abhiṣṭaye* of this mantra.

which is *anārṣa*, that is, which does not form part of the text of the *saṁhitā* is *pragrhya*, i. e. remains unchanged. Whitney, J. A. O. S. vii. 385, naturally recognizes the scope of this rule only in the concurrence in the pada-pāṭha of vocatives in *o* with *iti*. But the diaskenasts of the Kāuṣika seem also to be dominated by this rule, for when a vocative in *o* ends a pratika, and is therefore followed by *iti* the *o* remains unchanged: e. g. *ābaya iti* 30. 1; *param mṛtyo iti* 71. 21; 86. 24; at 74. 20 the same sandhi occurs at the end of a passage in sakalapāṭha: . . . *mā riṣāma indo iti*. In fact it would look as though the rule of the prātiśākhya intended to include these cases, if the same sandhi did not occur likewise before other words; at 62. 15 we have *babhrer adhvaryo idaṁ prapām iti*, etc. These cases represent at any rate a point of contact between the two texts. In general the text of the MSS. of the vulgate is carefully reproduced in the Kāuṣika; e. g. at 61. 44 the pratika of xi. 1. 23 is quoted: several MSS. of the Kāuṣ. repeat the bad variants of several Ath. MSS., reading *aṁsadrīm* for *aṁsadhrīm*. At Kāuṣ. 71. 16; 86. 19 the MSS. write . . . *sīse mṛdhevam iti* just like the Ath. MSS.: the editors of the vulgate have emended *mṛdhevam* to *mṛddhevam*. Especially true is this of the few pratikas derived from kāṇḍa xix (see below): the ancient blunders of the Ath. MSS. reappear. So *vān ma āsyann* (for *āsann*) *iti*, xix. 60. 1 at Kāuṣ. 66. 1; *avyasaṣ* (for *avyacasaṣ*) *ce 'ti*, xix. 68. 1 at Kāuṣ. 139. 10.

It is moreover evident, that the Kāuṣika presupposes the vulgate, because the overwhelming majority of the hymns of this *saṁhitā* are quoted in pratika: it is therefore assumed, that he who practices the ritual, knows these hymns by heart. Aside from kāṇḍa xix, which will be discussed below, only very few passages, which occur in the *saṁhitā* appear in full in the sūtra: vi. 85. 2^{ab} at Kāuṣ. 6. 17; vii. 48. 2^{cd} at 106. 7 (p. 260, note 8, of our text); viii. 2. 9^{cd} at 97. 6; xiv. 1. 13^{cd} at 75. 5. It is evident in every one of these cases, excepting the last, that the mantra is not derived from the *saṁhitā* at all: the partial identity of the mantra, quoted in full, with the Ath. passage is accidental — a very ordinary phenomenon in comparing mantras

of different schools. The Kāuṇḍika however omits entirely kāṇḍas xv and xx, the former apparently on account of its impractical, allegorical nature (the *erātya*-book); the latter, either because it was added after the composition of the sūtra, or, as seems more likely, on account of its evident connection with *ṛāuta*-practices: it is, with few exceptions, employed in the Vāitāna-sūtra for use at the *gastras* and *stotras* of the soma-sacrifices; see Vāit. Sū., Index of quotations.

Of special interest is the relation of kāṇḍa xix to the sūtra. Only very few mantras are cited by their pratikas: xix. 52. 1 at Kāuṇ. 6. 37; 45. 17; 68. 29: xix. 59. 1 at 6. 37: xix. 60. 1 at 66. 1: xix. 64. 1 at 57. 26: xix. 68. 1 at 139. 10. The rest of the quotations in index D, which refer, to kāṇḍa xix, represent mantras quoted in the in sūtra in sakalapāṭha: they are therefore not derived from the *ṣauna-kiya-saṁhitā*. Curiously enough Dārila at Kāuṇ. 6. 37 substitutes the sakalapāṭha of the entire hymn even for one of the very rare pratikas: xix. 59. It has been pointed out above that the part of the Kāuṇḍika, which is here styled Atharva-sūtra, does not contain any quotations in pratika from kāṇḍa xix. Altogether the book occupies in the sūtra an intermediate position between a collection fully established within the *saṁhitā* of the school, and a body of mantras, distinctly recognized as hailing from a different school. According to Roth, *ibid.* 18, the materials of kāṇḍa xix occur scattered throughout the *pāippalāda-ṣākhā*: we may assume that they were known in the tradition of all the Atharvan schools, that they were left out during a first diaskeuasis, but were afterwards thought worthy of being collected and added. While the Ath. Prātiṣ. according to Whitney, J. A. O. S. vii. 334, 581, does not as yet recognize the kāṇḍa in question at all, the Kāuṇḍika seems to be in an attitude of hesitance: some mantras are so familiar to its school-fraternity, as to need indication only by pratika; others it is still thought advisable to present in full. The familiarity with these mantras evidently increases in the later Atharvan literature: in the *pariṣiṣṭas* kāṇḍa xix is on a level with the preceding books, and quotations from it are especially frequent. So e. g. xix. 7 is quoted at Nakṣatrakalpa 10: xix. 9

at Naks. 26, and Ath. Pariç. 4. 4; 6. 2: xix. 16 at 4. 4; 6. 2: xix. 17, 18 at 19. 1; xix. 26 at 13. 1; xix. 38, 39, 47, 49, at 4. 4; xix. 56, 58 at 8. 1, 2. A considerable number of mantras from kâṇḍa xix are quoted in the gaṇamālā, Ath. Pariç. 34.

I can not leave this subject without alluding to the question, which Hillebrandt has raised in his two interesting papers in Bezz. Beitr. viii. 195 fg., and ZDMG. xl. 708 fg. Does the sūtra ever indicate that a given mantra or hymn is, as far as it is concerned, in a different condition from that presented in the saṁhitā? In general the mantras and hymns employed by the sūtra are just those of the saṁhitā, as regards the wording, and the number and arrangement of the stanzas, of which they consist. But the following point is worthy of note in this connection. When an Atharvan hymn is evidently of a composite character, in other words when several hymns have been fused by the redactors of the saṁhitā into one, then the sūtra recognizes this composite character by employing each independently in its proper value. So e. g. AV. iv. 38 is evidently composite in its character. Grill, Hundert Lieder des Atharva-Veda (second ed.), p. 140, remarks in reference to stanza 5-7: '(sie) gehören ursprünglich nicht zum Vorhergehenden, wenn sie auch der Redactor des vierten kâṇḍa damit verband, oder verbunden vorfand'. The Kāuṣika supports perfectly this criticism, which is patently justified by the internal evidence of the hymn itself: stanzas 1-4, contain a gambling-charm, and are treated at 41. 13, along with the very similar hymns vii. 50, and vii. 109; cf. Zimmer, Altindisches Leben p. 285. On the other hand stanzas 5-7 are employed at Kāuṣ. 21. 11 (see Keçava ibid.) in a cattle-charm: so thoroughly are the last stanzas recognized as independent from the preceding ones, as to be endowed with a special technical name, *karkīpravādāḥ* (sc. *ṛcaḥ*). Cf. also Kāuṣ. 66. 13. In the same manner the palpably composite character of vii. 74 is recognized by the sūtra. At 32. 8 the first two stanzas are rubricated in a performance intended to drive away the kind of sores called *apacit*; cf. the editor in P. A. O. S. for October 1887, p. xv. At 36. 25 stanza 3 is fitly employed in a charm against

jealousy, and stanza 4 is engaged properly at 1. 34 (also Ath. Pariç 10). What depth of incapacity led the Atharvan diaskeuasts to group together mantras of such widely different character it is not always possible to tell. Similarly A.V. vii. 76 is divided by the Kāuçika and Vāitāna conjointly into three sections: stanzas 1, 2 at Kāuç. 31. 16; stanzas 3-5 at 32. 11; stanza 6 at Vāit. Sū. 16. 14. That the tradition of the ritual is in all these cases superior to that of the saṁhitā cannot be doubted.

iv. The lexicon of the sūtra and its commentaries.

In various papers the editor has drawn attention to the extraordinarily rich contributions, which accrue to the Vedic lexicon from the sūtra and its commentaries: see especially P. A. O. S. for October 1883 (Journ. vol. xi p. clxxii); for May 1885 (Journ. vol. xiii, p. xlii fg.); for May 1886 (ibid., p. cxlii fg.); for October 1886 (ibid. p. cxxxii fg.); for October 1887 (ibid. p. ccxxvi fg.); American Journal of Philology, vol. vii, nr. 4, pp. 466—488. Cf. also Florenz in Bezzenberger's Beiträge, vol. xiv. p. 178 fg. Not too much, but too little was promised, when the statement was made J. A. O. S. xi. p. clxxii, that the additions and emendations to the lexicon would amount to from 125—150 numbers: they are more nearly twice that number. But I would not on that account claim anything like a peculiar dialectic position for the cycle of literature which yields these contributions: it is hardly safe to suppose that any word, whose occurrence for the nonce is restricted to a certain text, forms in reality a characteristic feature of that text; it may yet turn up elsewhere, or if it does not, we must suppose that its absence in the great majority of cases is due to a chance restriction of literary documents. So e. g. the words *ākhu-kiri* 'mole-hill', and *antarloma* 'with the hair inside', which v. Schroeder, Māitrāyaṇī-Saṁhitā, vol. i, p. xvi, plausibly regarded as restricted to the school of the Kāthas and Māitrāyaṇīyas, occur respectively at Kāuç. 25. 11, and 81. 1. Cf. also Māitr. S. vol. ii, introduction p. x.

It will however be useful to mention briefly the new lexical material resulting from this edition, in order to exhibit its scope,

to facilitate the study of the text, and to call attention to the difficulties still unsolved. The following cases concern the AV. directly:

prāḍ 'debate, dispute', AV. ii. 27; Kāuṣ. 38. 24; *prātiprāḍ*, 'opponent, one disputing against another', AV. *ibid.*; *prātiprāḍita* 'one assailed in debate, opponent', Kāuṣ. 38. 18. Cf. J. A. O. S. xiii, p. xlii fg.; A. J. P. vii, p. 479.

āsrāvā 'diarrhoea' AV. ii. 3; vi. 44. Cf. J. A. O. S. xiii, p. cxii fg.; A. J. P. vii. 467 fg.; Bezz. Beitr. xiv. 179.

śrākyā 'name of a tree, equivalent to *tilaka*' AV. ii. 11. 2; Kāuṣ. 8. 15, and *śrākyā* 'an amulet from the *śrākyā*', AV. viii. 5. 4, 7, 8; Kāuṣ. 39. 1. Cf. J. A. O. S. xiii, p. cxxxii fg.; A. J. P. vii. 477.

śakadhūma 'weather-prophet, astrologer', AV. vi. 128; Kāuṣ. 8. 17; 50. 15. Cf. J. A. O. S. xiii, p. cxxxiii; A. J. P. vii. 484. Keçava at Kāuṣ. 76. 19 corroborates the explanation advanced there by putting *ṛṣākapibrāhmaṇāḥ sūryam paśhanti*, as an equivalent of *atra sthāne cateārāḥ śakadhūmāḥ sūryapāṭham kuroanti* of the Ath. Paddh. The emendation of *sūryapāṭham* to *sūryāpāṭham* is to be cancelled.

jarāyu-jā 'born of the (cloud-)womb', AV. i. 12. 1. Cf. J. A. O. S. xiii. p. cxiv.

vātābhra-jās 'born of the wind and the clouds', nominative, *ibid.* The text of the vulgata reads *vātābhrajās*. The *padapāṭha vātābhrajās*.

upajikā = *upadikā* and *upajihvikā* 'a kind of ant', AV. ii. 3. 4; vi. 100. 2. Cf. A. J. P. vii. 482. In addition to these variants Mahidhara at VS. xi. 74 reports *upadipikā*; Ath. Pariç. 67. 2 has *uddipikā*. Cf. also the Pet. Lex. sub *upadehikā* and *utpādikā*; Grill, Hundert Lieder des Atharva-Veda², p. 81, note. Popular etymology is vigorously at play in these variants.

ākṣata 'boil or sore, not caused by cutting', AV. vii. 76. 4 (MSS. *ākṣita*); Kāuṣ. 31. 11; 32. 11, 12, schol. (MSS. *ākṣata*). Cf. J. A. O. S. xiii, p. ccxiv fg.

jāyānya has about the same meaning as the preceding: AV. vi. 76; xix. 44. 2. Cf. *ibid.*

apacit 'sore, pustule, boil, or the like' AV. vi. 25; vi. 83; vii. 74. 1, 2; vii. 76. 1, 2; Kāuṣ. 31. 17, schol.; 32. 8, schol. The same word occurs at VS. xii. 97 in the form *upacit*, changed by popular etymology. Wise, Digest of Hindu Medicine, p. 315, reports the word in the form *Apachi* (!). Cf. J. A. O. S. xiii, p. ccxvii fg.

jaṅgiḍā, AV. ii. iv; xix. 34; 35 is explained by Dārila at Kāuṣ. 8. 15 as *arjunah acalah . . . dākṣiṇātyah*. Keç. *vārāṇasyām prasiddhah*. Cf. Zimmer, Altindisches Leben, p. 65.

tājadbhaṅga, AV. viii. 8. 3 is glossed by Dārila at Kāuṣ. 16. 14 by *eraṇḍa* 'ricinus communis'. Cf. Zimmer, *ibid.* 72. The accentuation in the AV., *tājadbhāṅga*, is problematic.

bādha (*vādha*), AV. viii. 8. 3; Kāuṣ. 16. 14. Dār. *girimālakaḥ* (Cod. *kira-* and *kari-*). Keç. *kṛmimālaka*. Cf. Zimmer *ibid.*

kūḍi, AV. v. 19. 12; Kāuṣ. 21. 2, 15; 35. 24; 47. 30; 71. 19; 80. 33; 86. 24. The Pet. Lex. translates by 'fussfessel'. Bō. 'reisbündel, bündel'. Both Dār. and Keç. gloss the word with *badarī*.

tārṣṭāghī, AV. v. 29. 15; Çāntikalpa 21, fem. adj. 'coming from the *tārṣṭāgha*-tree; *tārṣṭāgha* 'name of a tree, whose wood is used as a firewood', Kāuṣ. 25. 23, 27. Dār. and Keç. *sarṣapa*.

kṣettriya, 'inherited disease', AV. ii. 8; ii. 10; iii. 7, etc. is discussed in Ind. Stud. xiii. 151; xvii. 207; Zimmer, Altindisches Leben, p. 391. Dār. at Kāuṣ. 26. 43 (cf. also 27. 7), *kāulo vyādhiḥ*, which palpably correct translation is wanting in the Pet. Lex. and Bō.

talācā 'name of a plant', AV. vi. 15. 3; Kāuṣ. 8. 16. Dār. *mālikā avalī* (!) *prasiddhah*. Keç. *vetasī*.

pūtirajju 'a rotten rope' AV. viii. 8. 1; Kāuṣ. 16. 10. Dār. *jīrṇa-rajjuḥ*. The Pet. Lex. and Bō: 'wohl eine bestimmte Pflanze'. Cf. Zimmer, Altindisches Leben, p. 72.

pāidva. This word has undergone a noteworthy shift of meaning in the sūtra. In RV. i. 116. 6; ix. 88. 4; AV. x. 4 the word evidently means 'the horse of Pedu, which slays serpents'. In Kāuṣ. 32. 21, 22; 35. 4 the *pāidva* is ground and put into the nose as a cure against snake poison, or hidden in the seam of the garment in case of danger from serpents. Dārila's explanation of the word is corrupt,

but Keçava states explicitly that it is the name of an insect: *pāidevaṁ kṣṭakam tāliṇī 'ti lokaprasiddhā* (32.21); *pāidevaṁ hiraṇyavarṇasadr̥ṣaḥ kṣṭaḥ citrito vāsapāidva ity ucyate* (32.22). It seems that some insect, hostile to serpents, has assumed the name *pāidva*, and is employed as a substitute for the horse.

silāñjala 'a creeper or weed growing in grainfields', AV. vi. 16. 4 and Kāuṣ. 51. 16, where the MSS. read *çilā-*. Keç. *sasyavalli*. Cf. *alasālā*, *nīlagalasālā*, AV. *ibid.*; *ala*, Kāuṣ. 25. 18; *asitāla*, Kāuṣ. 35. 28; *haritāla*, Pet. Lex.

The following are the more interesting words, which have not been found hitherto outside of the Kāuṣika, arranged alphabetically: *adhyayṇā* 'name of a plant', Kāuṣ. 35. 4. Also cited by lexicographers. Dār. *parṇaphale 'ty aprasiddhā* (?).

anyat-pārçvī, fem. *bahuvrīhi* adj. 'presenting the other side', Kāuṣ. 39. 16. See Dār.

apavātā (sc. *gāuḥ*) 'a cow which has lost her love for the calf', Kāuṣ. 31. 6. Dār. *apagatā gāuḥ vatsavigalitasmehā* . . . Cf. the word *vanana* p. Liii. The text is not absolutely certain.

apāmārgī (sc. *samidh*), fem. adj. 'coming from the *apāmārga*-plant', Kāuṣ. 46. 49.

abhinigadana 'the act of talking to, or reciting to' Kāuṣ. 71. 13. Refers to the verb *abhinigadati* at 39. 27.

amamri (v. l. *-mrī*) 'name of a plant', Kāuṣ. 53. 2, 15; 54. 19. Keç. at 53. 15, *pothikā* (for *potikā*, or *pūthikā*: see Bō.).

ariṣṭaka 'epileptic, possessed', Kāuṣ. 28. 15; 31. 27 = *ariṣṭagṛhita* (Dār. *ibid.*). Dār. *ariṣṭam* . . . *aṅgaspandanakalahabhūtādi*. In Kāty. Cr. xx. 3. 16 (schol.) a disease *ariṣṭaroga* is mentioned.

armakapālikā 'mud from a marsh', Kāuṣ. 26. 11. See Keç. 26. 11, 12. Dār. corrupt. Cf. Bō. sub *armakapāla*.

alakā 'name of a plant', Kāuṣ. 31. 28. Dār. *bhṛṅgarājaka* (? emended); Keç. *bhṛṅgarāja*.

avakara, apparently a designation for plants growing on garbage heaps, Kāuṣ. 28. 2. Dār. *avakaraḥ ukuraṭikāṭṛṇāni*. Keç. has the following passage, not given in the extracts in the appendix: *ukariḍika*

mārjanikātrṇam avajvālitaṃ . . . The word may of course simply mean 'garbage', in accordance with its etymology, the grass being implied in the tradition of the practice.

avagamana 'attachment', Kāuṣ. 16. 27. Dār. *janapadaḥ tasyā* 'vagamanakaram . . . anurāgakaram.

açani, apparently 'hailstone', Kāuṣ. 38. 8. Dār. *himaçarkarāpaḥ*.

açmayokta 'name of a tree', Kāuṣ. 8. 15. Perhaps to be emended to *açmayoktra*? Keç. *açmantaka bhṛgukacche prasiddhaḥ*. Dār. apparently also *açmantaka*.

aṣṭakyū 'a cow employed in the *aṣṭakā*-performance', Kāuṣ. 19. 28. The adjective *aṣṭakya* is known otherwise only in Pāṇ. v. 1. 2.

aṣṭāvara 'epithet of *idhma*' Kāuṣ. 18. 34. Dār. *idhmāmātrā* (!) *aṣṭasamkhyā yasya so 'ṣṭāvara idhmaḥ çukla ity arthaḥ*. Cf. also Keç. *ibid.*, and 47. 27.

asitāla in *asitālakāṇḍā* (sc. *iṣu*) 'a plant, from which the shafts of arrows are made', Kāuṣ. 35. 28. Dār. *kṛṣṇam alam* (!) . . . *yasyāḥ*. Cf. *āla* and *silāñjālā*, p. XLIV.

asitaskandha and *skandhamāṇi* 'amulet made from the skin on the shoulder of a black animal, especially the elephant, and tied on with hair from its tail'. It is employed to strengthen the membrum virile. Kāuṣ. 40. 17, and 18, note. See Dār. and Keç., and cf. AV. iii. 22. 6; vi. 70. 2.

āhva, in a list of *samidh*, Kāuṣ. 16. 11. Dār. *palāça*. Keç. *tirṇi-samidhaḥ* (! for *parça*-?).

ākaraṣa 'an instrument for collecting ashes, poker', Kāuṣ. 36. 9. Dār. *ākaraṣaḥ lohakāraṇam | āṅgārakaraṣaṇārtham | kuṭakā* (cf. Bō. s. v. *kuṭaka* 3.). Keç. *añkuça*. Cf. *ākṛṣṭa*.

ākṛti-loṣṭa 'a clod from the field, in its natural shape'; Kāuṣ. 8. 16; 37. 8. Dār. *kṣetraloṣṭa*.

ākṛṣṭa m. 'a magical diagram scratched into the ground?' Kāuṣ. 36. 8. Dār. *ākṛṣṭaḥ mātṛke 'ti prasiddhābhidhānaḥ*.

āgama-çaṣkuli 'pastry baked for welcoming guests', Kāuṣ. 23. 8. Cf. *āgama-kṛçara* in the lexicons.

āṅgirasa 'pertaining to witchcraft', Kāuṣ. 47. 2 (Dār. *ghoradra-*

vyāṇi); fem. *āṅgirasī*, Vāit. Sū. 5. 10. Cf. J. A. O. S. vol. xi, p. 387. See also Keç. at Kāuç. 14. 30.

āpāna 'a cavity for fluid' Kāuç. 62. 15. Keç. *garta*.

ārka and *ekārkaṃ* 'amulet made of the *arka*-plant'. Kāuç. 40. 16: *ekārkaśūtram ārkam badhnāti*, 'he ties on an *arka*-amulet, tied with a thread from the same *arka*-plant'. Dār. *ekārkaḥ tasya valka-lasūtreṇa . . . ārkam badhnāti*. In a note to sū. 17 Dār. refers to the same amulet as *ekārkaṃ*. Keç. *ekaçākhārkaṃ* . . . *arkasūtreṇa badhnāti*. Cf. s. v. *arka* in the lexicons.

āla 'name of a creeper or weed in grain-fields', Kāuç. 25. 18. Dār. *godhūmayādhi* (!). Keç. *yaragodhūmavallī*. Cf. under *silānjāla* p. XLIV, and *asītāla* above.

āvalekhanī, with *pratīkṛti* 'image of a person made of clay', Kāuç. 35. 28; 47. 54; 49. 22. Cf. J. A. O. S. xi, p. CLXXII.

āvraska 'fissure, place or spot from which something is cut or broken', Kāuç. 44. 36: *āvraskam abhigṛhya*. Keç. *chedanasthānam ghytenā 'bhigṛhya*. Dār. *yasmād deçād vapām uddhṛtya tam deçam abhigṛhayati*. Thence *āvraskaja* 'grown upon a fissure, or place of cutting', Kāuç. 16. 28. Dār. *āvrakaḥ chinnaśya budhnas tato jātāni punaḥ*. Cf. also Keç. *ibid*.

āsāda in *gr̥hapatnyāsāda* 'dining room, kitchen' Kāuç. 23. 5; 24. 15. Dār. *bhaktagr̥ha*.

āhuti-çahi 'strong in sacrifice', Kāuç. 73. 1.

içāna-hata 'slain by fever', Kāuç. 36. 15. Dār. and Keç. *jeçara-hata*. Cf. J. A. O. S. xiii. p. CXVI.

idhmābarhiḥ, Vedic dvandva 'fuel and sacrificial straw', Kāuç. 25. 31. Cf. the unquotable *idhmābarhiḥ* in Bō.

iṣikāñji 'having lines, or stripes like reeds', Kāuç. 32. 17, etc.

iṣū-guha 'hiding arrows', Kāuç. 49. 7. With several variants.

ucchuṣmā 'name of a plant', Kāuç. 40. 14. Dār. and Keç. *kapi-kacchu*.

udakarakṣikā 'leech', Kāuç. 30. 16. Dār. *ibid. jalakā* (!). Keç. at 31. 16, *jalāukā*.

udakya 'designation of a water-plant', Kāuç. 22. 10. Dār. *uda-çyāmāka*.

udavajra 'a jet, or bolt of water', Kāuṣ. 38. 2. See Keç. *ibid.*

upadhāna, perhaps 'cushion', Kāuṣ. 8. 17; 64. 26. As Dār. at 8. 17 cites 64. 27 (*sopadhānam āstaram!*) as an example (*udāharaṇam*) of the employment of the article in question, the phrase *jaradupā-nahāu* is evidently not referred to, as was surmised in note 9, p. 26. Keç. 8. 17: *vidyāgandhukam* (?).

upamanthana 'the act of stirring up', Kāuṣ. 40. 8. Refers to *mantham upamathya* at 27. 10.

upolava 'name of a plant', Kāuṣ. 18. 33. Dār. *trṇāni mālaveṣu prasiddhāni*. Cf. Bō. sub *upolopa*.

ula 'name of a plant', Kāuṣ. 25. 18. Dār. *kasturikā-ṣaka* (?) Keç. *pāvika*.

uraḥ-ṣiraḥ, dvandva cpd., 'breast and head', Kāuṣ. 47. 45 (MSS. *uraṣiras*).

ūrdhvaṣuṣṭi, sc. *samidh*, fem. adj., 'grown dry on the tree', Kāuṣ. 48. 38. Keç. *ūrdhvaṣuṣṭakavṛkṣasamidhaḥ*. Cf. also Dār. *ibid.*

āṣmabhakṣam, absolutive, 'eating while hot', Kāuṣ. 57. 27.

eṭaka = *eḍaka*. So all MSS. at Kāuṣ. 41. 6. Dār. *meṣa*.

ojomānī 'name of a plant', Kāuṣ. 53. 2, 15; 54. 19. Keç. at 53. 15 glosses with *guḍāci*.*

kakuca 'name of a plant or fruit', Kāuṣ. 48. 32. Dār. *timiraphala*. The reading is not altogether certain.

kadvindu, in *kadvindu-koṣṭha* 'name of a reed-plant?', Kāuṣ. 48. 30.

kapilalāṭa 'arm' Kāuṣ. 45. 4. Dār. and Keç. *bāhuḥ*.

karkī 'a white calf', Kāuṣ. 66. 13. Cf. *karkīpravādāḥ* 21. 11, and AV. iv. 38. 6.

karṣ+upot, 'to plough up', Kāuṣ. 30. 4. Pet. Lex. reads *apotkṛṣya*.

kāṇḍī = *kāṇḍa* 'piece, section' Kāuṣ. 23. 15. See Dār.

kālpya 'pertaining to *kalpa*, ritual'. Kāuṣ. 141. 34.

kiṇṣṭya 'conch-shell', Kāuṣ. 10. 16; 30. 16; 31. 16. Both Dār. and Keç. explain the word by *ṣaṅkha*.

kiṣkuru (v. l. *kiḥkuru*, *kiṁkuru*), 'staff, club', Kāuṣ. 38. 3. Dārila's explanation is unintelligible. Keç. several times glosses the word with *lakuṭa* = *laguḍa*.

kuṣaka 'name of a tree', Kāuṣ. 8. 15. Dār. and Keç. *mālavake prasiddhaḥ*.

kudrici apparently = *guḍūci* 'name of a shrub' Kāuṣ. 50. 22: *kudricīcaphān* . . . Keç. *guḍūcipādān*.

kṛtayāma 'whose function is performed, useless', Kāuṣ. 76. 6. According to Keç. at Kāuṣ. 8. 22 the full wording of the citation is *kṛtayāmam kaṅkatam avasjāmi*. Cf. *yātayāma*.

kṛṣa 'name of a bird', Kāuṣ. 10. 2. Dār. *gomeṣaka* (also unknown); Keç. *bhāradvāja* 'lark'. Cf. J. A. O. S. xi. p. CLXXII.

kṛṣṇabhakṣa 'eating black grain', Kāuṣ. 31. 28. Dār. *kṛṣṇatila-bhakṣa*. Keç. *māṣatīlādikṛṣṇam annam*. Occurs also in Gobh. iii. 2. 14.

kerā, 'name of a plant, used as a *samidh*' Kāuṣ. 38. 6. Dār. *kerā-parṇi* 'ti yā surāṣṭre puṇḍarīke 'ti . . . Keç. *paṭerakasamidhaḥ*. Cf. s. v. *paṭṭeraka* in the lexicons.

kecānī 'name of a creeper', Kāuṣ. 38. 9. Dār. *prasāriṇī*.

kri + adhi 'to buy up', Kāuṣ. 33. 7.

kṣitīkā 'a certain part of a lute', Kāuṣ. 32. 12. See Dar. and Keç.

kṣātrāṇa 'name of a demon', Kāuṣ. 56. 13.

khadā 'a cavity, natural, or dug' Kāuṣ. 38. 7; 45. 1. Dār. *sva-bhāvajaḥ gartaḥ*, and simply *gartaḥ*; Keç. *khadāṁ khātvā*. Cf. J. A. O. S. *ibid*.

khalvaka = *khalva*, Kāuṣ. 82. 18. Keç. *khalvakān* . . . *ālabhate*.

khalvaṅga Kāuṣ. 27. 14. In J. A. O. S. *ibid*. this word was translated by 'a certain kind of worm'. But Dārila, the authority for this translation, is somewhat ambiguous: *khalvaṅgāḥ kṛṣṇavarṇakāḥ tām aṇyamīcraṇ juhōti*. Keç. *ibid*. says: . . . *kṛṣṇacaṇakān ghṛtamiṇcraṇ juhōti*. At Kāuṣ. 27. 26 the rite is again referred to with the word *khalvādīni* 'the performances beginning with *khalva*'. Here again Keç. explains in the same manner as in sū. 14. As *khalva* is a lentil I would now incline to Keçava's explanation of *khalvaṅga* and *khalva* = *kṛṣṇacaṇaka*.

galāvala 'name of a tree, which grows in the Himālayas', Kāuṣ. 8. 15.

garhya 'name of a tree, which grows in the Himālayas', Kāuṣ. 8. 15.

grāmya 'venereal disease', Kāuṣ. 27. 32. Dār. *grāmyo vyādhir mithunasamīyogāt*. Keç. somewhat differently.

cikkaça (v. l. *cikkasa*) 'barley-flour', Kāuṣ. 21. 14. Bō. *cikaça* (?). The word is not known elsewhere in Vedic literature, and is quoted later only from lexical works, the Amarakoṣa iii. 6. 4. 35, and Hemacandra's *Abhidhānacintāmaṇi*: cf. Pet. Lex. s. v. *cikkasa*. A derivative of this, *cāikkaça* (or *cāikkasa*), 'mixture of barley-flour', occurs at Kāuṣ. 48. 41. Dār. *prasādayantām çatruṇ yav ān ām prakṛtābhicāraçantir iyaṃ*.

citi (v. l. *citti*) 'name of a plant' Kāuṣ. 8. 16. Cf. J. A. O. S. vol. xi, p. 387. Also Dār. and Keç. at 8. 16.

jāñmāyana, v. l. *jāgmāyana* 'a certain kind of water-vessel', Kāuṣ. 3. 1; 68. 17; 3. 17, schol.; 6. 17, schol.; 47. 1, schol. It is probably a light water-vessel in common use (*sañvyavahārārtham*). Cf. J. A. O. S. vol. xi. p. CLXXII. For the writing *jāñmāyana*, a word which seems certainly derivable from a reduplicated form of the root *gam*, cf. *stiñnoti* for *stighnoti* in the Māitrāyaṇī-saṃhitā: see Z. D. M. G. xxxiii. 195; von Schroeder's edition, vol. i. p. xiv.

jīvakoṣaṇī 'skin from a living animal', Kāuṣ. 26. 43. Dār. *jīvataḥ paçoç carmā 'ñkasthalikā tasyām prakṣipyā utsivya sūcyā badhnāti*. Keç. *jīvataḥ paçoç carma*.

jīvaghātya 'a live animal fit to slay' Kāuṣ. 7. 24; 18. 5. Dār. *jivaghātārha, jivahata*. Cf. also Keç. 7. 24.

jīvi 'name of a plant' Kāuṣ. 31. 28. Dār. and Keç. *kācamāci*. Keç. seems to explain the word by *jīvantī* also. Cf. Bū. s. v. *jīva, jīvikā*, and *jīvantī*.

jyāyu 'bow-string' Kāuṣ. 23. 10. Cf. J. A. O. S. xi. p. CLXXII.

jeāla 'hot infusion', Kāuṣ. 27. 29, 33; 28. 2; 30. 8; 32. 10, etc. Dār. glosses the word with *avajeāla* 27. 33; 32. 10. The latter word is not in the lexicons.

tārcha 'name of an amulet', Kāuṣ. 48. 24. Dār. *asthikamaṇi*. Keç. *palāçamaṇi*.

tunyu 'name of a tree', Kāuṣ. 8. 15. See Dār. and Keç.

tripāda 'vessel with three feet', Kāuṣ. 35. 27. Dār. *tripādaçikya*.

triṣandhi: see Dār. and Keç. at Kāuṣ. 16. 24.

dividhuvaka 'name of a reed-plant' Kāuṣ. 40. 2. See Keç. *ibid.* and at 41. 3, 4.

deçakapaṭu 'mushroom', Kāuṣ. 48. 10. Dār. *ahichatraka*. Keç. *sarpachatra*. Cf. Bō. s. v. *paṭu* 3. (not quotable).

dā + vyā 'to throw off', Kāuṣ. 48. 40. Dār. *kṣipati*. Bō. only 'to open'.

dārbhyūṣa, v. l. *-uṣa*, 'epithet of a bow', Kāuṣ. 32. 8; 35. 28; Dār. at 47. 55. See Dārila's corrupt gloss at 32. 3.

dhāya 'bunch, bundle', Kāuṣ. 18. 32 (*catvāro dhāyāḥ*). Dar. and Keç. *catvāraḥ pālakaḥ*.

dhāyine, dual neuter, 'two doors, folding-doors (?)'. Kāuṣ. 34. 10, *adhyadhi dhāyine ādumbarīr ādhāpayati*. Dār. *torāṇaṁ tasyo 'pary-upari...* Keç. *dvāryor upari...*

nadī-sīsa 'a mass of river-foam', lit. 'river-lead', 8. 18. Dār. *nadīphenapiṇḍa*. Keç. *nadīphena*.

nava 'new grain', Kāuṣ. 38. 10 (*dadhi navenāçnāti*). Dār. *navam dhānyam*.

nimuṣṭi 'designation of a measure', Kāuṣ. 85. 2. The Pet. Lex. s. v. *prakrama* reads *muṣṭi*.

niveṣṭana 'the act of holding back, detention', Kāuṣ. 36. 5. Dār. *nīrodha...* Keç. *bandhanakarma*. Pet. Lex. and Bō. 'das umhüllen, umkleiden'.

nud + upa 'to push against', Kāuṣ. 35. 22. Bō. notes only *upa-nunna* 'herangetrieben'.

pañcaparean, sc. *ḍaṇḍa*, 'a staff made of a reed with five knots', Kāuṣ. 26. 9. Dār. *pañca parvāṇi yasya ḍaṇḍasya sa pañcaparvā* Keç. *pañcaparvaveṇudāṇḍa*.

paraçu-palāça, 'blade of an axe', Kāuṣ. 47. 25. Dār. *palāçaṁ kuthāramukham*. Differently Keç. *parçueṛkṣapatttram*.

paraçu-phāṇṭa 'a decoction heated by an axe', Kāuṣ. 36. 27. Dār. *parçunā taptam phāṇṭam*.

parigrhyā 'designation of a certain kind of *veā*', Kāuṣ. 17. 2. Dār. *parigrhyā parigrhyavediḥ parigrahaṇam sa yogo* (1). Keç. *vedī*.

paçudāvan = *paçudā*, Kāuṣ. 72. 18.

puñī 'a cow with a male calf', Kāuṣ. 35. 8. Dār. *puñvatsā*.

pūtiçapharī 'rotten fish', Kāuṣ. 27. 32. Dār. *pūtiçandhā matsikā*. Keç. *pūtiçandhamatsyā*. Cf. Bō. s. v. *çaphara* and *çaphari*. The Pet. Lex. s. v. *çaphara* translates: wol 'eine bestimmte pflanze'.

prçnimantha 'a stirred drink, which contains materials coming from a speckled cow', Kāuṣ. 11. 15, 16.

pratijāpa 'the act of muttering against' Kāuṣ. 36. 25.

pratyāhuti, adv., 'at each oblation', Kāuṣ. 48. 40. Also Āpast. Çr. xiv. 29. 3.

pradehana = *pradeha* 'the act of anointing', Kāuṣ. 31. 25.

prapuṭa 'a large cornucopia', Kāuṣ. 25. 30. Dār. *puṭaḥ dṛḍhaḥ*.

pramatta-rajjū 'a certain kind of rope used by potters', Kāuṣ. 38. 26. Dār. *cārikāṇām avalambanarajjuḥ*. Keç. *cārikanya rajjuḥ*.

pramanda 'name of a plant', Kāuṣ. 8. 17; 25. 11; 32. 29. Dār. *induka*.

pramehāṇa 'causing flow of urine', Kāuṣ. 25. 10: *pramehāṇam badhnāti* 'he ties on (as amulet) a substance, causing flow of urine'. Cf. Keç. and Dār. Bō. writes *pramehana*, and translates 'penis'.

praçna 'turban, head-dress', Kāuṣ. 26. 2, 3fg.: Dār. *uṣṇiṣam*. Keç. *muñjapraçna* . . . *māuñja-induka* . . . *māuñjapraçna*.

prāyaçcitti 'name of a plant', Kāuṣ. 8. 16. Cf. J. A. O. S. vol. xi, p. 387, note 3. Also Dār. and Keç. at 8. 16.

prāiçakṛt, 'the priest who gives the command', Kāuṣ. 26. 4 etc. Dār. *prāisaṁ dadāti 'ti prāiçakṛt*.

plakṣodumbara 'name of a tree', Kāuṣ. 20. 22. Dār. *pipparī 'ti prasiddhaḥ* (1).

phāla-camasa 'a certain part of the ploughshare', Kāuṣ. 35. 4. Dār. *phālacibukāyāḥ somacamasākāraṁ kṛtvā*. Cf. *cibukā*, p. lv.

phala 'point of on arrow', Kāuṣ. 28. 3, in *ūrdhva-phalābhyām* (sc. *iṣubhyām*). The word occurs occasionally in the later language.

bāṇāparṇī 'name of a plant', Kāuṣ. 36. 19, 38. Dār. *ṣarapuṇkhe* 'ti *prasiddhā*. Keç. *māsikā loka prasiddhā*.

bṛhaspatiṣīras 'epithet of a porridge', Kāuṣ. 49. 15. Keç. *bṛhaspatiṣīra-odana*.

bhadrāvatī fem. adj., Kāuṣ. 39. 9.

bhāga-dhāna 'treasury', Kāuṣ. 38. 15. Dār. *maḥādhanagrāham*.

mādānaka 'derived from the *madanaka*-tree', Kāuṣ. 12. 1. Dār. *mādānakāni phalāni madanakaphalaṁ yasya*...

māhiṣa, plur. *māhiṣāṇi* 'harem, women's apartments'. Kāuṣ. 17. 6. Dār. *grhāṇi...rājñinām*. Keç. *strīṇāṁ grhaḥ*.

mṛḍīcī 'lump or grain (of salt)', Kāuṣ. 47. 46. See Dār. This meaning is not certain.

yathopapādin, in *yathopapādīpaṣu*, adj. 'as it happens to turn up' Kāuṣ. 138. 2. Cf. Bō. s. v. *yathopapādam*.

yugmakṣṣṇala (sc. *maṇi*) 'an amulet made of a pair of *kṣṣṇala*-berries', Kāuṣ. 11. 19; 52. 18. See Dār. and Keç. at 11. 19.

rajoḥaraṇa, Kāuṣ. 13. 11. See Dār. and Keç.

raju-dhāna 'the spot on the neck of an animal, where the rope is fastened', Kāuṣ. 44. 23. Dār. *grīvāyā bandhanasthānam*.

rayidhāraṇa-piṇḍa 'lump of earth', Kāuṣ. 28. 3. Dār. *rayir iti dhananāma dhārayati* 'ti *dhāranā bhūmīḥ tanmayān piṇḍān*.

riṣ+vi in *virīṣyati*, loc. absol. of the present participle 'when one is hurt', Kāuṣ. 59. 28; 72. 30. Some MSS. read *variṣyann iti* and *variṣyati*. Keç. at 59. 28, *vināṣopasthitam*. Cf. *virīṣṭam* AV. vi. 51. 3, and Dār. at Kāuṣ. 31. 9.

likh+pari 'to grind up', Kāuṣ. 25. 7; 26. 43, etc. Dār. *ṣūrṇī-karaṇam* and *sañcūrṇya*.

rañgha 'name of a tree', Kāuṣ. 8. 15. Dār. *sragvañghāu himavata* (!) *iti prasiddhāu*. Keç. *kampakubjo* (?) *prasiddhaḥ*.

vanana 'love, inclination', Kāuṣ. 41. 18. Dār. *goḥ savatsaṁ saṁbhajaphalaṁ karma*. Cf. also Keç. The word *saṁbhaja* does not appear in the lexicons. See also *apavātā*, p. xlv.

varti (v. l. *varta*) 'urethra', Kāuṣ. 25. 16. Dār. *vartam mātṛa-bīlam*. Keç. *mātṛapṛavāham*.

vārṣmana, sc. *udumbara*. Kāuṣ. 23. 7. Dār. *varṣma mahat tasmān nieṣto vārṣmanaḥ*. Bō. 'zu oberst befindlich'. Keç. obscure. The word seems to mean 'coming from a height'.

vāçā 'name of a plant', Kāuṣ. 8. 16; 39. 6. Dār. *vṛṣaka* and *aṭarūṣaka*. The word *rūṣaka* occurs elsewhere only in the Çabda-kalpadruma.

vip + ava 'to tremble, to have spasms', Kāuṣ. 58. 1.

vīdhra-bindu 'rain drops after the clouds have passed', Kāuṣ. 46. 41. Dār. *vīgatābhavrindūn...* Keç. *ākāçodakam*.

vāidyuddhatī, emended: MSS. *vaidyudeatī*, fem., epithet of a *samidh*, 'obtained from a tree struck by lightning', Kāuṣ. 48. 36. Dār. *vidyutā hato vṛkṣo vidyuddhataḥ...* Keç. *vidyuddhataṣṭakṣasya samidhaḥ...*

çakavṛṣa (variants *sāka-* and *-mṛṣa*) 'name of a plant', Kāuṣ. 33. 14. For the interchange of *v* and *m* see J. A. O. S. vol. xiii. p. cxvii fg.

çāṅku-dhāna 'part of a skin, in which a peg is stuck, in order to fasten it when spread out, used as an amulet', Kāuṣ. 26. 17; 27. 29. Dār. *çāṅkudhānaṁ carmaṇo vistārāya kilakabandhaḥ çāṅku-sthāpanam ity arthaḥ*. Keç. *carmachidramaṇiḥ*.

çamī-lāna 'one (whose hair is) cut with (an instrument made of) *çamī*-wood', Kāuṣ. 31. 1. Dār. *çamyā lūnāḥ keçā yasya sa çamīlūnaḥ*.

çamakā, 'name of a creeper, found in Nandapura', Kāuṣ. 8. 16. See Dar. and Keç. *ibid.* At Kāuṣ. 31. 1 Dār. seems to identify this plant with the *çamyāka*, but the text is untrustworthy.

çākala, sc. *maṇi* 'an amulet made of chips of wood' Kāuṣ. 27. 5. Dār. *daçānāṁ çāntavṛkṣāṇāṁ çakalānī 'ti çākalo maṇiḥ*.

çāntivā, fem. adj., personified as a divinity, Kāuṣ. 39. 9.

çamyavākā 'name of a plant', Kāuṣ. 8. 16. See Dār. and Keç.

çālin 'one who suffers from internal pain, as though a spear stuck in him', Kāuṣ. 31. 7. See Keç. especially, and also Dār. Cf. Pet. Lex. s. v. *çālin* 1 b.

çepyā 'the skin which covers the tail', Kāuṣ. 48. 32. Dār. *vatsa-*

śya śepasāhveṣṭanaṁ carma. Keç. *vatsakhalcāyāṁ* (?) *kytvā*. For *khalvā* cf. Keç. at 36. 26.

çrayaṇī=*çreṇī*, Kāuç. 65. 4. See the editors article 'On Certain Irregular Vedic Subjunctives or Imperatives, A. J. P. vol. v, nr. 1 (Baltimore 1884), p. 27 (p. 12 of the reprint).

sadāmpuṣpā 'name of a plant', Kāuç. 28. 7; 39. 6. Dār. *trisaṁdhyā*. Keç. *saṁdhyā* (!). Cf. *sadāmpuṣpā*.

savaṇṣā 'name of a plant', Kāuç. 8. 16. Dār. *çṛṅgālavāṇṣaka*. Cf. also Keç.

sahasrātrṇṇa 'having a thousand holes', Kāuç. 83. 3. Cf. *çatātrṇṇa* in the lexicons.

sākṣa (*sa*+*akṣa*) 'furnished with a yoke (of oxen)', Kāuç. 37. 6: ...*śīre sākṣe*. Dār. ...*hale gobhyāṁ yukte*. Cf. also Keç. *ibid*.

śic+pratyā 'to pour in again', Kāuç. 58. 1.

sitvāra (v. l. *sitā-*, *çiti-*; cf. Pet. Lex. under *sitāvāra*) 'name of a plant', Kāuç. 39. 6. Dār. *apāmārgasadr̥ṣo mahān*.

sipunā 'name of a plant', Kāuç. 8. 15. See Dār. and Keç.

śīra 'ox at the plough', Kāuç. 39. 30: *adhi śīrebhyo daça dakṣiṇā*. Dār. *halagobhyaḥ daça gāvo 'dhikā dakṣiṇā deyāḥ*.

sthānāsana 'the act of standing and sitting' Kāuç. 141. 44.

syandana 'name of a tree', Kāuç. 8. 15. Dār. *madana*. Keç. *himavati narmadāyāṁ prasiddhaḥ*.

śvastya, adjective, 'happy'. Kāuç. 137. 26. Daç. Kar. *śvastyaṁ panthām*.

śraj 'name of a tree', Kāuç. 8. 15. Dār. *śragvaṅghāu himavata* (!) *iti prasiddhāu*. Keç. *mālavake prasiddhaḥ*.

śraja 'name of a certain forest-plant', Kāuç. 33. 7, 9, 16. See Dār. *ibid*.

The following lists of words, which occur in the commentary of Dārila and in the paddhatis are worthy of note:

Dārila: *adhyāyitr* = *upādhyāya* 10. 7. — *apāna* 'euphemistic expression for rectum', 25. 9: found elsewhere in lexical literature. — *abhyātāna*, Dār. and the paddhatis, designation of the performance described in Kāuç. 137. It is also known as *bṛhatkuṣaṇḍikā*: see

137.42, note, and p.xv. — *alambhāva* 2.17 (fol. 19^a l. 11) 'sufficiency': the word is not excerpted. — *āchedanam*, action noun from *chid*+*ā*, 26. 23. — *āruṣīkṛmi* 27. 18. — *ālopana*, action noun from *lup*+*ā*, 26. 23. — *uttaratantra*, designation of the performances described at Kāuṣ. 5. 5fg. — *upasañhāra*=*prācāna*. So Dār. explains *upasañhṛtya* at Kāuṣ. 22. 15. — *kaṇikvika*, 14. 19=Keç. *kaṇika*. Cf. also *kaṇika*. — *karvara*=*prçni*, 11. 15. Perhaps for *karbura*. Cf. *çarcara*. — *kṛmin* 'affected with worms', 29.20. — *cibukā* 'an instrument employed as an amulet', 19. 22, 23 (p.53, notes 10 and 12). Cf. also 35. 4: *phalacibukāyāḥ somacamasākāraṁ kṛtvā*... — *jyesthīmadhu*, and *-madhuka*=*yaṣṭīmadhu*. So is to be read at Dār. 38. 17. See also Keç. 32. 5; 35. 21, and the paddhatis at 75. 1. — *joṣaṇam* and *joṣaṇā*, 8. 15, 16 (p. 25, note 13, and p. 26, note 7) are glosses explaining *çimbala* 'name of a plant'. — *niravadoṣatva*, 7. 16. — *parāmarçana*, 17. 4 = *grahaṇa*. Cf. *parāmarça*. — *parikiraṇa*, as gloss to *parikirati*, 26. 10. — *pākasthāna*=*çmaçāna*, 48. 17. — *puṭakānuwāsana* 'a funnel-shaped syringe', 25. 12; cf. *puṭaka*. — *puṣṭikarman*, (sc. *mantra*), adj. 'relating to performances, which cause prosperity', 24. 43. — *prṣṭi*=*prṣṭha*, 16. 29: cf. Bō. s. v. 3. *prṣṭi*. — *peṭāka* 'basket', otherwise unquotable, seems to occur 18. 2. — *propiti*=*propā* 'drinking place', 19. 3. Keç. *taḍāga*. — *phāṇṭay*, denom. from *phāṇṭa*, 25. 18. — *bhāgapāṭha*, 'quotation of a part (the *pratīka*) of a mantra', 6. 10. The opposite is *sakalapāṭha* 'quotation of an entire verse'. Neither one is in the lexicons. — *leṇḍikā*, in *aja-leṇḍikāḥ*=*leṇḍa* 'excrements', 48. 32. — *vāri*, in *vāri-stamba*, 'name of a plant?' 19. 12; 29. 4. Keç. 29. 4, *çaṇastamba*. — *viçrāmaṇa*, 16. 25. — *vrçcita*, perf. part. pass. of *vraçc* 47. 28. — *samāseka*, 'pouring together', 17. 4. — *sañnayana* 'putting together', 33. 8. — *sañpātay*, denom. fr. *sañpāta*, 'to smear with the dregs of an oblation'. The word is very common in Dār. and the paddhatis. — *silisilika* 'rosin', 18. 36: both text and translation are doubtful. — *stri-karmāṇi*, technical designation of the second part of adhyāya iv, beginning at 32. 28. —

Keçava: *andhapuṣpikā* 'name of a flower', 10. 16. — *ucchraya-karmāṇi* 'supererogatory rites', 1.1, and frequently elsewhere. Also Ath.

Paddh. — *udara-gaṇḍulaka* 'a kind of worm', 27. 14, 20. — *odana* = *undana*, 53. 18. — *kaṭupā* 'name of a plant (?)', 34. 2. — *tālīṇī* 'name of an insect', 32. 21. — *pūgavyādhi* 'epidemic disease' (?) 26. 36. — *paṭeraka* 'name of a tree', 38. 6; 40. 2, 7. The Pet. Lex. mentions *paṭṭeraka* from the Nighaṇṭa Prakāṣa, as the name of the cypress. — *paṭākā-toraṇāni* 'folding doors' (?), 47. 2. Cf. *kapāṭa*. — *balāgapātra*, or *balāgamapātra* 39. 5-12. — *maḥumada* 'typical name for a Mussalman', 47. 22, etc. — *mānaka* 'name of a measure', 6. 22: cf. *mānaka*. — *vallanikā* = *titaū*, 26. 31. — *sūryavelā* 'name of a plant', 36. 12. Cf. *sūryavallī*. — *vikalpita* 'optional', denominative perfect passive participle from *vikalpa*, 50. 13. — *setikā* 'name of a measure' 6. 22; 46. 33. — *hastāvartaka*, 35. 11 = *parihasta*, AV. vi. 81. —

The remaining paddhatis, etc.: *ākāṣaphena* 'name of a plant', Ath. Paddh. and Antyeṣṭi. 82. 26. Cf. Kāuṣ. 93. 22; 115. 1. — *karṇa* 'name of a plant', *ibid.* — *kājala* = *kojjala* (?), Dāç. Kar. and Ath. Paddh. 54. 6. — *paribhāṣay*, denom. of *paribhāṣā*, AV. Anukramaṇī i. 4 (*iti sarvatra paribhāṣyate*). — *puṣpākṣodaka* and *puṣpākṣita* (denom. perf. pass. participle from the same) in *puṣpākṣodakāñjalīm pūrayitvā*, and *puṣpākṣitam añjalīm pūrayitvā*: of frequent occurrence in Ath. Paddh. and Daç. Kar. — *praçakya*, as gloss to *paritvaramāṇa* 'as one is able', Daç. Kar. 55. 18. — *muktikā* 'name of a plant', Ath. Paddh. and Antyeṣṭi 82. 26. Cf. the unquotable *muktikā* in B5. Keç. seems to read *çuktika*. — *veṣṭay*, denom. of *veṣṭa*, Daç. Kar. 75. 23. — *vrata*: Various special kinds are mentioned in Ath. Paddh. at the end of Kāuṣ. 57, and Keç. 42. 12-17: *kalpavrata*, *añgiro-vrata*, *yamavrata*, *veda-vrata*, *çiro-vrata*, *mṛgāra-vrata*, *māṇḍa-vrata*, *viçāsahi-vrata* (cf. AV. xvii. 1-5). — *herukā* 'name of a plant', Ath. Paddh. and Antyeṣṭi. 82. 26. —

In this connection I would draw attention once more to the two words *pañcakalpa* (*pañcakalpin*), and *mātrkalpika*. In J. A. O. S. vol. xi, p. 378, I expressed the view that the word *pañcakalpa* which is reported by the Mahābhāṣya refers to an Atharvavedin, who is conversant with the five kalpas of the AV: see *ibid.* This surmise is now rendered certain by the occurrence in the colophon of one

of the MSS. of the Kāuṣika (K), used for this edition, of the word *pañcakalpin*, nominative *pañcakalpī*, as a title of the writer: see p. ix. The word means a practicing Atharvavedin. The word *māṭṛkalpika*, which also occurs in the Mahābhāṣya (cf. the index Ind. Stud. xiii), I have explained in H. W. Magoun's report on his edition of the Āsurīkalpa, P. A. O. S. for October 1888, p. xiv. The Mahābhāṣya is very familiar with Atharvan literature. If we suppose that this word is Atharvanic, it may be translated by 'one who practices the *māṭṛkalpa*'. This may be the title of some minor ritualistic treatise, involving especially the use of the list of hymns, which are known as the *māṭṛnāmāni* (sc. *sūktāni*), or *māṭṛgaṇa*: see index B, p. 384. What the nature of these performances may have been, it is of course impossible to guess. They may have dealt with a *çrāddha* for the *mātaras*.

I would finally draw the attention of the lexicographers to the numerous special designations of verses, hymns, and gaṇas of hymns, a list of which is given in index B, pp. 383—385.

v. Grammatical and orthographical notes.

The most salient phonetic peculiarity of the text is the frequent removal by crasis of the hiatus, produced by changes due to sandhi. So unanimous are the MSS. in certain cases in this regard, that it was thought proper to reproduce the practice in the edition, while attention has been drawn every time to its ordinary equivalent in the notes. The first case is: *patnyāñjalāu* = *patnyā(h) añjalāu*, 6. 17: emendation to *patnyañjalāu* suggests itself readily, but this is rendered improbable owing to the similar cases following. These are *dāivati* for *dāivata iti* (= *dāivate + iti*) 6. 34; *talpārṣabham* for *talpa ārṣabham* (= *talpe + ārṣabham*) 17. 3; *gatedhmāu* for *garta idhmāu* (= *garte + idhmāu*) 49. 23; *anāmayaīdhi* (MSS. *anāmayedhi*) for *anāmaya edhi* (= *anāmayas + edhi*) 74. 20; *jaghanatāghnantaḥ* for *jaghanata āghnantaḥ* (= *jaghanatas + āghnantaḥ*) 81. 21; *-yajñotthāpanībhiḥ* for *-yajña utthāpanībhiḥ* (= *-yajñas + utthāpanībhiḥ*) 84. 12, 13: as the sandhi happens between two sūtras, it was not possible to retain it in the text, and its mention in the critical notes is omitted owing to an oversight;

anyatodāhārya for *anyata udāhārya* (= *anyatas + udāhārya*) 137. 14; *ṣaṭkṛteḍakam* for *ṣaṭkṛtea udakam* (= *ṣaṭkṛteas + udakam*) 140. 5; *agratopasthāntike* for *agrata upasthāntike* (= *agratas + upasthāntike*) 141. 40; *dāsāsmākam* for *dāsā asmākam* (= *dāsās + asmākam*) 90. 18; *kumbhodadhāne* for *kumbha udadhāne* (= *kumbhe + udadhāne*) 93. 43; 136. 1: possibly, however, a compound *kumbhodadhāne* is to be assumed in both places. *deṣāvartah* for *deṣa āvartah* (= *deṣas + āvartah*) 124. 1. The same practice occurs also occasionally in part of the MSS.: at 51. 14 *meti* for *ma iti* (= *me + iti*) in three MSS.; at 53. 12 *asmānvārabdhāya* for *asmā anvārabdhāya* (= *asmāi + anvārabdhāya*) in three MSS.; at 69. 5 *anvāñcetare* for *anvāñca itare* (= *anvāñcas + itare*) in four MSS.: at 106. 7 *nā* for *na ā* (= *nas + ā*) in three MSS., as also *sarvāhorātra-* for *sarvā ahorātra-* (= *sarvās ahorātra-*) in three MSS. For the same peculiarity in Āpastamba's dhārmāsūtras, etc. see ZDMG. XL. p. 536.

When final *s* preceded by an alterant vowel is followed by *k* or *p* (cf. Whitney Sk. Gr.² § 188^b) the MSS. are hopelessly at variance as to the treatment of *s*: both *h* and *ṣ* appear in the same MS. under essentially the same conditions. The editor has adopted the less archaic writing, *h*. The cases, in which both modes of writing occur, are as follows: *trih paryagni* 2. 10; *trih pradakṣiṇam* 2. 11; *haviḥ kurvīta* 6. 22; *jyotiḥ kurute* 11. 12; *trih pratihāram* 29. 22; *trih parikramya* 31. 3; 38. 7; 46. 14; *trih prasavyam* 44. 11; 84. 10; 87. 30; 88. 13; *trih paryukṣati* 53. 8; 57. 22, 25; *trih kārayamāṇam* 53. 9; *trih pramārṣti* 53. 19; *trih pariṇayati* 76. 20; 77. 22. So also *duṣkṛtam* and *duḥkṛtam* are variants at 17. 6, 7. In the mantra at 6. 10 there occur together *dici śīda* and *antarikṣe śīda*.

In the treatment of *n* before *ç* and *j* the MSS. of the Kāuṣ. like those of ĀV. (cf. Whitney at Ath. Prātiç. ii. 10, 11, 17) are very much at variance: the sound appears as anusvāra, *ñ* and *n*, the anusvāra predominating. The *ç* is also occasionally not changed. In this edition the normal euphony, *n + ç* to *ñ ch*, and *n + j* to *ñ j* has been adhered to. The cases in question occur at 10. 9; 18. 13; 20. 13, 14; 25. 24; 27. 14; 35. 27; 36. 9; 48. 28; 69. 1; 71. 6, 7; 72. 15;

78. 12, 13; 81. 34; 97. 5, 6; 125. 2. The same difference in the treatment of *n* occurs twice before *v* at 64. 5 (*unnahyan vasanena*), and 102. 2 (*prājāpatyān vi*): once it is seen before *sy* at 67. 26 (*śrapayīṣyan syāt*).

The vowel of the particle *om* coalesces with preceding *a* and *ā* to *o*, according to Pāṇini vi. 1. 95; Vopadeva ii. 5. Accordingly we have *svāhoṃ* = *svāhā* + *om* 5. 13; *anujñāpyom* = *anujñāpya* + *om* 9. 9; *com* = *ca* + *om* 70. 6. At 90. 18 the MSS. read *puṣṭom*, which has been emended to *puṣṭam om*.

The following instances of Vedic sandhi have been noted: *apā-dāya rṣīṇām* at 2. 18; *sainpātavataḥ rṣabham* (1 most MSS.) 34. 18: see Whitney Sk. Gr.² 127^a. At 58. 7, 8 the MSS. read *ācamyehi* = *ācamya* + *ā* + *ihī* in accordance with Whitney ibid. 127^b. The fact that *o* of the vocative is *pragrhya* before *iti*, in accordance with Ath. Prātiç. i. 81, has been pointed out above, p. xxxviii.

The following phonetic peculiarities, or tendencies of the MSS. are worthy of notice: Frequently *s* appears as *ç*, and in general the MSS. illustrate abundantly the confusion between the sibilants in Sanskrit, as discussed by the editor and Dr. E. H. Spieker in P. A. O. S. for May 1886 p. xxxvi fg. At 4. 15 all MSS. read *vaçiyān* for *vasīyān*; at 24. 13; 39. 9; 76. 23 *suçīme* is emended to *susīme*; the majority of the MSS. write *pāñcu* for *pāñsu* (27. 18; 29. 21); at 51. 16 the MSS. have *çilāñjālā*, which is emended to *silāñjālā* in accordance with AV. vi. 16. 4; at 3. 8; 137. 40 *āçīspate* is emended to *āsisyate*; at 86. 16 the MSS. have a pratika beginning with *çam*, which has been emended, so as to yield the pratika of vii. 21. 1: *sam eta*. Conversely at 69. 3 the MSS. read *sāmūla* for *çāmūla*; at 8. 10 *viçaye* for *viçaye*. The MSS. are divided in the orthography of the words *cikkaça* at 21. 14 with its vrddhi-derivative *cāikkaça* at 48. 41: both *ç* and *s* are written. The editor has given preference to *ç* on account of the presence of *k* in an adjoining syllable: cf. P. A. O. S. ibid. p. xl. For the same reason the writing *kṛçara* at 34. 13, 20; 35. 5; 66. 16; 84. 3, the prevailing usage of the Kāuçika MSS., has been adopted.

Other variants concerning the confusion of the sibilants are given in the critical notes to the text. — The MSS. frequently write *ts* for *ch*: *avatsāḍya* for *avachāḍya*, four MSS. at 24. 10, one at 55. 19, and six at 81. 28; *utsiṣṭa* for *ucchiṣṭa*, one MS. at 26. 18; *utsrayati* for *ucchrayati* one MS. at 61. 21; *itsata* for *ichata* one MS. at 73. 15; *patsaḥ* for *pacchaḥ* four MSS. at 82. 29. — Occasionally *y* is written for *j*: *yunaymī* for *yunajmī* three MSS. at 3. 1; *yāyūm* for *jyāyūm* one MS. at 23. 10; *yāmyāi* for *jāmyāi* three MSS. at 34. 20; at 42. 17 *āñmah* is emended upon the basis of the MSS. readings: *āymah*, *āyyaḥ*, *āyaḥ* and *āyamah*; at 64. 17 one MS. reads *anaymī* for *anajmī*; at 120. 1 three MSS. *samayyāyām* for *samajyāyām*; at 133. 6 two MSS. *yajñe* for *jajñe*. Conversely at 126. 9 two MSS. write *vilājyām* and *vilājye* (!) for *vilāyya*. We may mention finally a few cases of Prākritic writing in one or the other of the MSS.: *bhārjaitvā* for *mārjayitvā* at 6. 17; *mārkhaitvā* for *mārchayitvā* at 12. 2; *varṣṭasi* for *varṣṭyaṣi* at 17. 13.

A few cases of haplography occur: *carañāninayanejyā* for *carañānī ninayanejyā* at 43. 3; *anagnācabhāsa-* for *anagnāv avabhāsa-* at 93. 37; 130. 1; *vā* at 110. 1 is omitted by most MSS. because it is preceded by *vaḍavā*; *na* is omitted at 135. 9 (p. 285 l. 1) because it is preceded by *annam*.

The MSS. of the text agree in writing *ch* throughout. This has been retained in the edition, except when it represents the product of *t* (*d*) + *ç* (*ch*): then *ccha* was put into the text. The group *n+s* appears as *ns* in the MSS., and is represented in the same manner in the edition.

Of formal peculiarities we may mention a few sūtra-optatives, made in accordance with Whitney Sk. Gr.² 738^b; 1043^c; *upanayīta* at 17. 31, 33; *anvāhvayīta* at 60. 32; *vāpayīta* at 67. 15. — A number of aorists with the Vedic function of completed past time occur: *akṛkṣata* 20. 16; *akṛkṣāma* 20. 17; *āhārṣis* 20. 18; *prācīṣam* 22. 2, 3, 4; *acāriṣam* and *açakam* 56. 7. Further a number of modal aorist forms: *çakeyam* 3. 8; 137. 40; *sākṣīya* 45. 16; 47. 16; *svāpṣis*

56. 12; *jīvyāsam* (precative) 68. 1; *gamema* 70. 1; *hiñsīs* 72. 34; *vyath-iṣi* 73. 15; *vadhīṣṭa* 92. 14; *bhūyāsmā* (prec.) 92. 25, 29. *vyanaçat* is employed both as prohibitive form and as past tense at 56. 6, 7. All these aorist forms occur of course in quoted passages (mantras, *prāiṣas* etc.). — The future participle *vibhuñkṣyamāṇa* occurs at 23. 9; 38. 26. — The gerund in *ya* from an uncompounded verbal root seems to appear in *çotya* at 53. 18; in *kṣipya* at 30. 18; 52. 14: in all three cases it is possible to emend: *adbhi çotya* to *abhiçotya*; *ca kṣipya* to *'vakṣipya*. Note also *hasteghṛya* at 76. 10, and possibly *urasigrhya* at 81. 30; cf. Whitney Sk. Gr.² 99^{ab}. — In the *paddhati* of Keçava there are four occurrences of Prākritic causatives: *kārāpayet* at 54. 1; 58. 4; *açṇāpayati* 23. 15, 16; cf. Whitney, *ibid.* 1042ⁿ.

Of isolated formal peculiarities we may mention *-ādayas* at 8. 13, used as accusative plural: cf. J. A. O. S. xi. 383; *bibhetti* a doubtful reduplicated present from root *bhid* at 25. 16; all MSS. write *bhavati* voc. fem. for *bhavatī* nom. at 57. 18: in the edition it has been emended to *bhavatī* (cf. Pār. Gr. ii. 5. 2, 3, 4); at 72. 42 most MSS. read *ātman* (*eva*), archaic loc. sing. = *ātmany* (*eva*); at 76. 21 occurs the acc. plur. fem. *pracyas* (sc. *lekhās*); at 96. 3 occurs *nānadātām*, as subjunctive third person dual middle of the intensive; at 99. 2 *bhramayan* a masc. participle agrees with *ugram*, neuter, and at 126. 9 *amum*, a masc. pronoun seems to agree with *navanītam*, a neuter noun.

The text exhibits finally a number of long dvandva compounds, members of which occasionally govern, or are dependent upon words outside of the compound in a manner quite unusual, and sometimes altogether problematic. At 27. 29 the MSS. reads: *hariṇasye'ti bandhanopāyanācamanaçaṅkudhānajaçalēnā 'canakṣatre 'vasiñcati*, i. e. 'with the hymn AV. iii. 7 (an amulet) is tied on to the (sick) person, he is given drink, he is made to rinse his mouth, and the priest sprinkles him with water, warmed by a heated *çaṅkudhāna* (see above p. Liii). The compound might be readily emended to *bandhanopāyanācamanam*, or *-camanāni*, but for the fact that similar difficulties appear

in others, and it would seem as though the clumsily concise construction were intentional. Cf. *bandhanapāyanācamanapradehanam uṣṇena* at 31. 26, and the still more difficult *kiṁstyacvajāmbilodakarakṣikāmaçakādibhyām* at 30. 16, *mālāniṣpramandadantadhāvanakeçam iṣānahatāyāḥ* (*niṣpramanda* 'without *pramanda*'?) at 36. 15. See also 25. 11; 27. 33; 28. 2, 16; 37. 3; 38. 9; 39. 6; 41. 6; 52. 16, etc.

Contents of the Sūtra.

Adhyāya i.

Sources of the work 1. 1—8.

pākayajña-paribhāṣāḥ 1. 9—23.

New-moon and full-moon sacrifices 1. 24—6. 37.

Paribhāṣās for the sūtra in general 7. 1—8. 22.

Gaṇas of hymns and verses 8. 23—9. 7.

Preparation of the *çāntyudakam*, 'holy water' 9. 8—11.

Adhyāya ii.

Rites for begetting wisdom 10.

Rites for obtaining success in vows of chastity 11. 1—6.

Charms for obtaining villages 11. 7—10.

Charms for obtaining every desire 11. 11—12. 4.

Charms to secure harmony 12. 5—9.

varcasyāni, charms to secure power 12. 10—13. 12.

Various rites in war and battle 13. 1—16. 26.

Restoration of a dethroned king 16. 27—32.

Coronation of a minor potentate 17. 1—10.

Coronation of a greater potentate 17. 11—34.

Adhyāya iii.

Rite for the aversion of misfortune (*nirṛti*) 18. 1—18.

citrakarma (*pāuṣṭikam*) 18. 19—26.

Charms for securing prosperity upon starting on a journey
18. 27—31.

samudrakarma (*pāuṣṭikam*) 18. 32—33.

Adhyāya iii.

- Charms for the prosperity of cattle 19. 1—21.
 Amulets to insure prosperity 19. 22—27.
aṣṭakū-festival 19. 28—31.
 Ploughing-festival 20.
 Cattle-charms 21. 1—11.
 Charm for obtaining clothes 21. 12—14.
 Rites on dividing an inheritance 21. 15—20.
rasakarmāṇi 21. 21—25.
 Various rites for obtaining property, success, and prosperity 22.
 Rites on building a house 23. 1—11.
citrākarma (*pāṣṭikam*) 23. 12—16.
 Charm for ploughing 23. 17.
 Rite for sowing 24. 1—2.
 Various rites for obtaining prosperity 24. 3—10.
 Rites before entering upon a journey and upon returning
 from the same 24. 11—18.
vr̥ṣotsarga 24. 19—23.
āgrahāyaṇī-ceremony 24. 24—36.
 Various rites for obtaining property and prosperity 24. 37—46.

Adhyāya iv.

- bhāṣajyāni*, remedial charms for every possible disease and
 injury, real or fancied, and for driving out demons: the
 scope of these practices can be seen most readily by
 following the headings of each performance, as given in
 the extracts from *Dārila* and *Keçava*, 25. 1—32. 27.
stri-karmāṇi, women's rites: obtaining of children, against
 abortion, *puṇṣavanāni*, against sterility, rites for obtaining
 a husband, *garbhādhānam*, *śimantakarma*, sleeping-charms,
 charms for capturing truant women, appeasing or sub-
 jecting women, overcoming and damaging rival women,
 philtres, suppressing jealousy and wrath, suppressing
 paramours, etc.: for details see the headings, as given by
Dārila and *Keçava*, 32. 28—36. 40.

Adhyāya v.

vijñānakarmāṇi, oracles, (see Keçava's introduction to the kaṇḍikā) 37.

Charms against storms and lightning 38. 1—10.

Rites imparting firmness to buildings 38. 11—16.

Rites imparting power in debate, influence in assemblies, and proper conduct while reading the Vedas 38. 17—30.

Rites warding off the effects of witchcraft 39.

Charms for directing the course of rivers 40. 1—10.

Removal of the fire 40. 11—13.

Charms imparting sexual vigor 40. 14—18.

Charms to procure rain 41. 1—7.

Charms for luck in business and gambling 41. 8—17.

Charm for restoring affection between calf and cow 41. 18—20.

Bestowal of good qualities upon horses 41. 21—26.

Rite to insure a successful business-trip 42. 1—5.

Rites for producing harmony between various persons 42. 6—8.

Charm procuring knowledge of the Vedas 42. 9—11.

Return of the disciple after finishing his studies 42. 12—1

Charm for obviating the effect of evil signs in women 42. 19—2

Amulets for warding off evil demons 42. 22—43. 1.

The building of a house 43. 2—15.

Rites to avert the evil effect of funeral-fires 43. 16—20.

vaçāçamanam 43. 20—45. 19.

Rite for obviating the evil effect of a false accusation 46. 1

Removal of obstacles in sacrifice 46. 4—5.

Charm to promote the fulfilment of demands and prayers 46.

Warding off the influence of ill-omened birds 46. 7—8.

Against evil dreams 46. 9—13.

Various *prāyaçcitta*-ceremonies 46. 14—25.

Expiatory performance when a younger brother marries before the older 46. 26—29.

Various *prāyaçcitta*-ceremonies 46. 30—55.

Adhyāya vi.

ābhicārikāṇi, witchcraft practices 47—49.

Adhyāya vii.

Rites to secure welfare in various conditions of life, while walking, sleeping, waking, etc. 50. 1—11.

Rites to secure safety and good weather for a merchant starting on an expedition 50. 12—16.

Removal of serpents, vermin, etc. from house and lands 50. 17—22.

Rites to obtain security for cowherds, stables, fields, etc. 51. 1—16.

Freeing fields from animals destructive to their products 51. 17—22.

Safety away from home 52. 1—2.

Charms to loosen fetters 52. 3—4.

Protection against fire 52. 5—9.

Safety in boats and ships 52. 10—11.

How to find lost property 52. 12—14.

Rites for security in general 52. 15—17.

Charms for securing long life 52. 18—19.

varcasāyāni, charms for securing power 52. 20—21.

godānam 53. 1—54. 14.

cūḍākaraṇam 54. 15—22.

upanayanam 55. 1—57. 30.

medhūjananam 57. 31—32.

Against ringing of the ears, and twitching of the eyelids 58. 1—2.

Charms and amulets for securing long life 58. 3—12.

nāmakaraṇam 58. 13—17.

nirṇayanam 58. 18.

annaprāṣanam 58. 19—21.

Charms to secure long life 58. 22—25.

Charms to obtain special wishes (*kāmyāni*) 59.

Adhyāya viii.

śavayajñāḥ 60—68.

Adhyāya ix.

Preparation of the house-fire 69. 1—72. 43.

Evening and morning oblations 72. 44—73. 19.

baliharaṇam 74. 1—12.

Sacrifice of the first fruits of the season 74. 13—23.

Adhyāya x.

Marriage-rites 75—79.

Adhyāya xi.

Funeral rites 80—86.

pinḍapitryajña 87—89.

Adhyāya xii.

Ceremonies on the reception of a guest, *madhuparka*, *arghya*
90—92.

Adhyāya xiii.

Book of omens and portents: *kaṇḍikā* 93 contains an account
of the book, 93-136.

Adhyāya xiv.

ājyatantra 137.

aṣṭakā-festival 138.

Introduction into the study of the Vedas 139.

indramahotsava 140.

Description of the conditions under which the study of
the Vedas shall be carried on, or suspended 141.

अथर्ववेदस्य कौशिकसूत्रं
रामेण पुष्पक्षेत्रेण श्रीचा वल्लिभोराख्ये महानगरे
अमरिकदेशे संशोधितमीशसंवत्सरे
१८८९

॥ ओं ॥

अथ विधिं वक्ष्यामः । १ । स पुनराम्नायप्रत्ययः^१ । २ ।
आम्नायः पुनर्मन्त्राश्च ब्राह्मणानि च^२ । ३ । तद्यथा ब्रा-
ह्मणविधिरेवं कर्मलिङ्गा मन्त्राः^३ । ४ । तथान्यार्थाः^४ । ५ ।
तथा ब्राह्मणलिङ्गा मन्त्राः^५ । ६ । तदभावे संप्रदायः^६ । ७ ।

^१ K P E and Dārila in the introduction पुनराम्नायः; Ath. Paddh. स पुनराम्नायः । स विधिर्वेदप्रत्ययः । गोपथब्राह्मणप्रमाणकः; D (schol.) ... आम्नायप्रत्यय इति आभिमुख्येनाभ्यस्यते (Cod. अभि०) इति शिष्टैः... — ^२ D (schol.) सर्वदाभ्यां (!) संयोगाच्चांम्नायः । पुनरित्यवधारणार्थः । मन्त्रा इति ये व्यवसितैः स्मृत्यन्ताः । ब्राह्मणानि ब्रह्म ह वा इदमग्र आसीदित्येवमादीनि (Gop. Br. i. 1. 1). — ^३ D (schol.) तच्चांम्नाये यथा ब्राह्मणं विदधाति एवं कर्माभिधातारः मन्त्रं विदधाति (! for मन्त्रा धति?) । ...; Ath. Paddh. यथा संहिताविधिः कर्म उक्तं । वितानसूत्रे । मन्त्रानादेशे लिंगवतेति भागलिः (Vāit. Sū. 1. 3) । तथा एवंलिंगा मन्त्रा अपि भवन्ति । यथा वाताज्जात इति (iv. 10. 1) शृङ्खं वध्नाति (cf. Kāuṣ. 58. 8.). — ^४ D (schol.) यथा ब्राह्मणमन्यार्थं तथा मन्त्रा अन्यार्था भवन्ति । अन्यार्थत्वं प्रायेण स्तुतिनिन्दाः...; Ath. Paddh. अन्यार्था अपि मन्त्रा भवन्ति । यथापि ब्रूमो (xi. 6. 1) उतामुतासुः शिवास्त (v. 1. 7; vii. 43. 1) इत्यभ्याख्याताय प्रयच्छति (Kāuṣ. 46. 1) — ^५ D (schol.) ब्राह्मणलिंगमभिधेयं येषां ते ब्राह्मणलिंगमन्त्राः; Ath. Paddh. ब्रह्म ह वा इदमग्र आसीदित्यादि (! Gop. Br. i. 1. 1) पूर्वब्राह्मणं एवंप्रकारं अपि मन्त्रा भवन्ति । यच्च तु देवतोक्ता मन्त्रा नास्ति (!) । तच्च प्रजापते न त्वदेतान्यन्य इति (vii. 80. 3) युवा कौशिक आह वितानसूत्रे (1. 3) तथा कंदोगपरिशिष्टे (Karmap. 1. 8. 16) । मन्त्रस्य देवतायाश्च अनादेशे प्रजापतिरित्याह कात्यायनः । तथा शीनकीयसूत्रे (Vāit. 1. 3) ओं भूर्भुवः स्वर्जनदोमित्याचार्याः । समस्ता व्याहृतयश्चेति श्रुतिः । प्रणवादीनां ओंकार इति मूलमन्त्र इति स्मृतिः. — ^६ D (schol.) तस्माच्चांम्नायस्वाभावे... मन्त्रादिस्मृतयः...; Ath. Paddh. संहिताविधौ यन्नाम्नायते तत् सर्वं स्वशाखायाः... संप्रदानेन कर्तव्यं. —

प्रमुक्तत्वाद्वाह्यणानाम्^१ । ८ । यज्ञं व्याख्यास्यामो देवानां
 पितॄणां च^२ । ९ । प्राङ्मुख उपांशु करोति^३ । १० । यज्ञो-
 पवीती देवानाम् । ११ । प्राचीनावीती पितॄणाम्^४ । १२ ।
 प्रागुदग्वा देवानाम् । १३ । दक्षिणा पितॄणाम्^५ । १४ ।
 प्रागुदगपवर्गं देवानाम्^६ । १५ । दक्षिणप्रत्यगपवर्गं
 पितॄणाम् । १६ । सकृत्कर्म पितॄणां अवरार्धं^७ देवा-
 नाम् । १७ । यथादिष्टं वा । १८ । अभिदक्षिणमाचारो
 देवानां प्रसव्यं पितॄणाम्^८ । १९ । स्वाहाकारवषट्का-
 रप्रदाना देवाः । २० । स्वधाकारनमस्कारप्रदानाः पि-
 तरः^९ । २१ । उपमूललूनं^{१०} बर्हिः पितॄणाम् । २२ ।
 पर्वसु देवानाम् । २३ । प्र यज्ञ पर्शुमिति^{११} दर्भाहाराय
 दात्रं प्रयच्छति^{१२} । २४ । ओषधीर्दानु पर्वन्तित्युपरि^{१३} पर्वणां

^१ D (schol.) तत्प्रमाणस्याध्येतृभिः प्रलीनत्वादित्यर्थः; Ath. Paddh. आ-
 चारसंप्रदायविषये विस्मृतानि ब्राह्मणानि शिष्ये (!) संप्रदायो रचितः —
^२ D (schol.) दर्शादिप्रतिज्ञार्थं अतश्चैताः परिभाषाः सर्वार्थाः; Ath.
 Paddh. देवानां यज्ञशान्तिकपौष्टिकादि । पितॄणां पितृमेधपिंडपितृयज्ञा-
 दिः — ^३ D (schol.) वितानप्रगतमुख उपांशु . . . मंचान् प्रयुंजीत
 सर्वत्र न चात्र दिस्वाचक (Cod. °चक्र) उत्तरवा(!) दिग्विकल्पवचनात्
 (Cod. दिम्ब°); cf. sū. 13 fg. — ^४ D (schol.) पित्र्युपवीती; Ath. Paddh.
 अपसव्यं कृत्वा पितृकर्म कुर्यात्. — ^५ Ath. Paddh. केचित् (!) दक्षिण-
 पूर्वमन्तर्देशमभिमुखाः पितृकर्म कुर्युः. — ^६ D (schol.): पूर्वस्थां दिशि . . .
 उत्तरस्थां वा; Ath. Paddh. यथासंख्यं कर्मसमाप्तिः. — ^७ Ch अवरार्धः;
 Bū the same with चि added over the line. — ^८ D (schol.)
 दक्षिणहस्तमभिमुखं आचरणं आगमनं देवानां कार्यं । वेदिपरिग्रहणा-
 दिषु . . . पितॄणां प्रगतसव्यहस्तं. — ^९ D (schol.) अप्रये कव्यवाहनाय
 स्वधा पितृभ्य इत्युदाहरणं (Kāuṣ. 87. 8). — ^{१०} D (schol.) मूलसमीपे;
 Ath. Paddh. समूलं बर्हिः पितॄणां. — ^{११} xii. 3. 31; Bū परशुम्. —
^{१२} D (schol.) कर्ता . . . ग्रहणाविक्रिन्नदात्रं . . . प्रयच्छति. — ^{१३} Part
 of xii. 3. 31^b.

लूत्वा तूष्णीमाहृत्योत्तरतो^१ ऽग्नेरुपसादयति । २५ । नाग्निं
विपर्यावर्तेत^२ । २६ । नान्तरा यज्ञाङ्गानि व्यवेयात् । २७ ।
दक्षिणं जानु प्रभुज्य जुहोति । २८ । या पूर्वा पौर्णमासी
सानुमतिर्योत्तरा सा राका^३ । २९ । या पूर्वामावास्या सा
सिनीवाली योत्तरा सा कुहूः । ३० । अद्योपवसथ इत्युपव-
त्स्यद्वक्तमश्नाति^४ । ३१ । मधुलवणमांसमाषवर्जम्^५ । ३२ ।
ममाग्ने वर्च^६ इति समिध^७ आधाय^८ व्रतमुपैति । ३३ । व्रतेन
त्वं व्रतपत^९ इति वा । ३४ । ब्रह्मचारी व्रत्यधः शयीत । ३५ ।
प्रातर्हुते ऽग्नौ कर्मणे वां वेषाय वां सुकृताय वामिति^{१०}
पाणी प्रक्षाल्यापरेणामेर्दभानास्तीर्य^{११} तेषूत्तरमानुहुं रो-
हितं चर्म प्राग्ग्रीवमुत्तरलोम^{१२} प्रस्तीर्य^{१३} पवित्रे कुरुते । ३६ ।
दर्भावप्रच्छिन्नप्रान्तौ^{१४} प्रक्षाल्यानुलोममनुमार्ष्टि विष्णो-
र्मनसा पूते स्थ^{१५} इति । ३७ । ॥ १ ॥

^१ D (schol.) तूष्णीमिति वचनं त्वरया हर (part of xii. 3. 31^a) इत्ययमा-
हरणे (Cod. °रेणे) लिंगात्मात्. — ^२ D (schol.) अग्निं प्राप्य निवर्तमानः
कर्ता ब्रह्मा यजमानपत्नी वा प्रतीपमुखा नावर्तेत (!). — ^३ This and the
next passage occur in Gop. Br. ii. 1. 10; D (schol.) उत्तरा पौर्णमासी
प्रतिपत्. उत्तरसंबन्धात्. संबन्धवहाराभावाच्चानर्थकं संज्ञापनं। अर्थयत् (!)
चाक्रियानिमित्तत्वात्. — ^४ D (text) उपवसथः; D (schol.) चतुर्दश्या
सह संयुक्त (!) पूर्वैति । अस्मिन्नहनि उपवसथः । . . . उपवत्स्यद्वक्तमश्नाति
यजमानः. — ^५ D (schol.) सुरादीनि नित्यप्रतिषिद्धानि. — ^६ v. 3. 1. —
^७ K समिधम्. — ^८ D (text) आधाय; D (schol.) समिध आददाति (!)
समिद्धहणं विधिकर्मत्वात्. — ^९ vii. 74. 4; Bi Bh K P E D त्वां. —
^{१०} cf. VS. i. 6; TS. i. 1. 4. 1; Tāitt. Br iii. 2. 4. 1; Māitr. S. i. 1. 4. —
^{११} All MSS, except E Bi प्राग्ग्रीवम्. — ^{१२} E °लोमोपस्तीर्य. — ^{१३} K °प्र-
च्छिन्नः; D (schol.) परिभोजनीयमूलदर्भाणामपादाय... — ^{१४} Gobh. i.
7. 23; cf. VS. i. 12. —

त्वं भूमिमत्येषोजसा त्वं वेद्यां सीदसि चारुध्वरे ।

त्वां पवित्रमृषयो भरन्तस्त्वं पुनीहि दुरितान्यस्मदिति^१
पवित्रे अन्तर्धाय हविर्निर्वपति देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे
ऽश्विनोर्वाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामग्नये^२ जुष्टं निर्वपामी-
ति । १ । एवमग्नौषोमाभ्यामिति^३ । २ । इन्द्राग्निभ्या-
मित्यमावास्यायाम् । ३ । नित्यं पूर्वमाग्नेयम्^४ । ४ । निरुपं
पवित्राभ्यां प्रोक्षत्यमुष्मै त्वा जुष्टमिति^५ यथादेवतम्^६ । ५ ।
उलूखलमुसलं शूर्पं प्रक्षालितं^७ चर्मण्याधाय व्रीही-
नुलूखल ओष्यावग्नंस्त्रिहविष्कृता^८ वाचं विसृजति^९
हविष्कृता द्रवेहीति^{१०} । ६ । अपहत्य सुफलीकृतान्कृत्वा^{११}
त्रिः प्रक्षाल्य तरङ्गुलानग्ने चरुर्यज्ञियस्त्वाध्यरुक्षदिति^{१२}
चरुमधिदधाति । ७ । शुद्धाः पूता^{१३} इत्युदकमासिञ्चति । ८ ।
ब्रह्मणा शुद्धा^{१४} इति तरङ्गुलान्^{१५} । ९ । परि त्वाग्ने पुरं

^१ D (schol.) त्वं भूमिमिति कल्पजया चर्मणो व्रीहीणां चांतरा कृत्वा . . . ; the verse occurs xix. 33. 3, but the सकलपाठ and the scholiast's designation as कल्पजा show that it is regarded as not belonging to the AV. — ^२ Up to this point cf. xix. 51. 2; but note the सकलपाठ; the formula occurs in full TS. i. 1. 4. 2; cf. VS. i. 10 etc.; Māitr. S. i. 1. 9 etc. — ^३ D (schol.) अग्नये इति स्थाने अग्नौषोमाभ्यामिति. — ^४ D (schol.) सर्वदा चाग्नेयं (!) विधिः प्रथमं प्रथितयः. — ^५ D (schol.) चर्मस्थान् व्रीहीन् ... यस्यै देवतायै प्रोक्षति; cf. e. g. TS. i. 1. 5. 1. — ^६ Bi ०देवतम्. — ^७ D (schol.) यद्यत्कुण्ड इति (xii. 3. 13; cf. Kāuṣ. 8. 14) मन्त्रोक्तप्रक्षालितानि निर्वापचर्मणि स्थापयेत्. — ^८ E हविः कृत्वा; P हविष्कृत्वा; D (schol.) हविः कृतो मन्त्रिण. — ^९ KP ०ते; so also Kāty. Cr. ii. 4. 1. — ^{१०} Cf. VS. i. 15^d; Māitr. S. i. 4. 10; also Vāit. Sū. 2. 2; Gop. Br. ii. 1. 1; Kāty. Cr. ii. 4. 4; Āp. Cr. i. 19, etc. — ^{११} D (schol.) फलीकरणाः तुषवुसाः. — ^{१२} xi. 1. 16. — ^{१३} xi. 1. 17. — ^{१४} xi. 1. 18. — ^{१५} D (schol.) आसिञ्चति. —

वयमिति^१ चिः^२ पर्ययि करोति^३ । १० । नेक्षणेन^४ चिः^५
 प्रदक्षिणमुदायौति । ११ । अत ऊर्ध्वं यथाकामम्^६ । १२ ।
 उत्तरतो ऽग्रेरुपसादयतीध्मम् । १३ । उत्तरं वर्हिः^७ । १४ ।
 अग्नये त्वा जुष्टं प्रोक्षामीतीध्मम्^८ । १५ । पृथिव्या^९ इति
 वर्हिः । १६ । दर्भमुष्टिमभ्युक्ष्य^{१०} पश्चादग्नेः प्रागयं निदधा-
 न्यूर्णमदं^{११} प्रथस्व^{१२} स्वासस्थं^{१३} देवेभ्य^{१४} इति । १७ । दर्भाणा-
 मपादाय ऋषीणां प्रस्तरो ऽसीति^{१५} दक्षिणतो ऽग्नेर्ब्रह्मा-
 सनं निदधाति^{१६} । १८ । पुरस्तादग्नेरास्तीर्य तेषां मूला-
 न्यपरेषां प्रान्तैरवच्छादयन्परिसर्पति दक्षिणेनाग्निमा पश्चा-
 दधातु^{१७} । १९ । परि स्तृणीहीति संप्रेषति^{१८} । २० । देवस्य त्वा
 सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां प्रसूतः^{१९}
 प्रशिषा परिस्तृणामीति^{२०} । २१ । एवमुत्तरतो ऽयुजो धा-

^१ vii. 71. 1 (viii. 3. 21). — ^२ Bū चिष्ण०. — ^३ D (schol.) चरुम्. —
^४ Bi Antyeṣṭi मेचणेन; cf. e. g. Gobh. iv. 1. 6: मेचणाभ्यां प्रदक्षिण-
 मुदायुवन; cf. Kāuṣ. 87. 12. — ^५ Bū D (text) चिष्ण०. — ^६ D (schol.)
 अतः परं घट्टनमनाघट्टनं वा प्रदक्षिणमप्रदक्षिणं वा. — ^७ D (schol.)
 इध्मस्योत्तरतः. — ^८ Cf. Kāty. Cr. ii. 2. 11. — ^९ D (schol.) यो मुष्टिः
 प्रथमो लूनः... निवृत्तिचोदनाक्षवनकाले प्रथमस्य मुष्टेः पृथक्वचनं. — ^{१०} K
 Antyeṣṭi ऊर्णमदं; Ch Bi Bh D ऊर्णमदं; Bū ऊर्णमदं corrected to
 ऊर्णमदं. — ^{११} K Ch प्रथस्वः. — ^{१२} D (text) स्वसंस्थं. — ^{१३} Cf. VS.
 ii. 2^c, 5^d; TS. i. 1. 11. 1; Tait. Br. iii. 3. 6. 7; Māitr. S. i. 1. 12. —
^{१४} xvi. 2. 6. — ^{१५} D (schol.) दर्भेभ्यः परिभोजनीयेभ्यः अपादाय दर्भाः
 प्रदक्षिणतः अग्नेः वेद्यामेव वेदिर्यज्ञस्वेति वचनात् (Kāuṣ. 137. 2) ।... अत्र
 ब्रह्मवरणं वितानवत् । स वृत्तो जपतीति ।... अहं भूपतिरिति (Vait. Sū.
 1. 18). — ^{१६} D (schol.) उत्तरवेदेर्मध्यदेशादारभ्यास्तृणाति । आच्छा-
 दयन् सर्वतो गच्छति स्तरणाय गच्छति दक्षिणेनापेर्यावत् । पश्चिममर्धं
 यावदेदेः. — ^{१७} vii. 99. 1; D (schol.) ब्रह्मा कर्तारः. — ^{१८} Up to this
 point cf. xix. 51. 2. — ^{१९} D (schol.) वेदिस्तरणार्थवर्हिषः मुष्टिं गृही-
 त्वान्नमन्त्रेण संस्तृणाति. —

तून्कुर्वन्^१ । २२ । यत्र समागच्छन्ति तद्दक्षिणोत्तरं करो-
ति^२ । २३ । स्तीर्णं प्रोक्षति हविषां त्वा जुष्टं प्रोक्षामी-
ति^३ । २४ । नानभ्युक्षितं संस्तीर्णमुपयोगं लभेत । २५ ।
नैधोऽभ्याधानम्^४ । २६ । नानुत्पूतं हविः । २७ । नाप्रो-
क्षितं यज्ञाङ्गम् । २८ । तस्मिन्प्रक्षालितोपवातानि नि-
दधाति । २९ । सुवमाज्यधानीं च । ३० । विलीनपूतमाज्यं
गृहीत्वाधिभृत्य पर्येयि कृत्वोदगुद्वास्य पश्चादग्नेरुपसाद्यो-
दगयाभ्यां पवित्राभ्यामुत्पुनाति^५ । ३१ । विष्णोर्मनसा
पूतमसि^६ । ३२ । देवस्त्वा सवितोत्पुनातु^७ । ३३ । अछिद्रेण
त्वा पवित्रेण शतधारेण सहस्रधारेण सुष्वोत्पुनामीति^{८, ९}
तृतीयम् । ३४ । तूष्णीं चतुर्थम् । ३५ । शृतं हविरभिघा-
रयति मध्वा समञ्जधृतवत्कारथेति^{१०, ११} । ३६ । अभिघा-
र्योदञ्चमुद्वासयत्युद्वासयाग्नेः^{१२, १३} शृतमकर्म हव्यमा सीद
पृष्ठममृतस्य^{१४} धामेति^{१५} । ३७ । पश्चादाज्यस्य निधायालंकृत्य

^१ MSS. युजो; D (schol.) यथा दक्षिणे वेद्यज्ञे संप्रैषादिस्ररणं तमेव-
मुत्तरे ऽपि वेद्यज्ञे संप्रैषादिस्ररणं मंचोक्तं कर्तव्यं. ... यावतो मुष्टयो दक्षिणे
पथे । तावत् उत्तरे पथे कुर्यादित्यर्थः । उत्तराधिकारेऽयुजवचनमन्यवैकल्यं
(Cod. युजो त्व) संप्रत्ययार्थः. — ^२ Daç. Kar. and Ath. Paddh. यत्र स-
मागच्छन्ति तत्र दक्षिणोत्तरं करोति; D (schol.) यस्मिन्प्रदेशे स्ररणसंगमो
भवति । तद्दक्षिणमुपकारि कार्यं उत्तरस्य. — ^३ E. g. TS. i. 1.5. 1. — ^४ D
(schol.) एधसः अन्नभुक्षितस्य स्वादनंगता (Cod. अन्नभुक्षित स्वाद). —
^५ D (schol.) पूतं केशकीटादिरहितं... उल्मुकेन उत्तरतोऽपनीय... —
^६ Gobh. i. 7. 23; cf. VS. i. 12. — ^७ Gobh. i. 7. 25; cf. VS. i. 12. —
^८ So emended; all MSS. of the text and the Paddhatis सुपो. —
^९ Cf. VS. i. 3. — ^{१०} Ch B समञ्जः; P Bi Bū and Ath. Paddh. समञ्जः;
KD (text and schol.) and Antyeṣṭi समञ्जः; E समञ्ज (I). — ^{११} Cf.
v. 12. 2^b; D (schol.) अनेन मंचेण. — ^{१२} So only Bū; the remaining
MSS. and Antyeṣṭi उद्वस्यति; cf. Kāuṣ. 6. 20. — ^{१३} The word उ-
द्वासयति is omitted in P E D. — ^{१४} K E Bū and Antyeṣṭi पृष्ठम. —
^{१५} Not found in any known Sāṃhitā; triṣṭubh metre. —

समानेनोत्पुनाति । ३८ । अदारसृदित्यवेक्षते^१ । ३९ ।
उत्तिष्ठतेत्येन्द्रम्^२ । ४० । अग्निर्भूम्यामिति^३ तिसृभिरुपस-
मादधात्यस्मै क्षत्राण्येतमिधममिति^४ वा । ४१ । ॥ २ ॥

युनज्मि^५ त्वा ब्रह्मणा दैव्येन^६ हव्यायास्मै वोढवे जातवेदः ।
इन्धानास्त्वा सुप्रजसः सुवीरा ज्योग्जीवेम बलिहृतो
वयं तं^७ इति^८ । १ ।

दक्षिणतो^{१०} जाङ्ग्रायनमुदपात्रमुपसाद्याभिमन्त्रयते^{११}

तथोदपात्रं धारय^{१२} यथाये ब्रह्मणस्पतिः ।

सत्यधर्मा^{१३} अदीधरद्देवस्य सवितुः सव^{१४} इति । २ ।

अथोदकमासिञ्चति

इहेत देवीरमृतं वसाना हिरण्यवर्णा अनवद्यरूपाः ।

^१ i. 20. 1. — ^२ D (schol.) सूक्तेन उत्तरेण विधिकर्ममंत्रेण बाध्यमान-
त्वात्. — ^३ D (schol.) उत्तिष्ठताव पश्यतेति... तिस्रः (vii. 72. 1-3). — ^४ xii. 1.
19-21; D (schol.) तिस्रयहणं (!) विधिकर्मत्वात् । चतुर्थपंचमयोर्विकल्पः
(cf. note 9) अनयोः श्रुतिकरणभावः । एतयोरेव विकल्पो यथा स्यात् ;
cf. Dārila in note 9. — ^५ vii. 78. 2; x. 6. 35. — ^६ K Bū Ch युनज्मि;
cf. Kāuṣ. 64. 17, note. — ^७ Up to this point cf. vii. 78. 2^b. — ^८ So
K Bh (cf. VS., Māitr. S.); Ch त इति corrected to तवेति; E P Bi
तवेति. — ^९ The verse (कल्पजा according to Dārila and the Antyeṣṭi.)
occurs in TS. i. 6. 2. 1; 10. 1; Māitr. S. i. 4. 1; Pañc. Br. i. 2. 1;
Lāty. Çr. i. 9. 11 (?); D places this passage at the end of the pre-
ceding kaṇḍikā: युनज्मि लेति पंचमी . . . इधमपसमादधाति; cf.
note 4. — ^{१०} Dārila commences the third kaṇḍikā with this word. —
^{११} So Ch P Bū D (text) and Ath. Paddh.; D (schol.) जाङ्ग्रायनग्रहणं
संयवहारार्थं अंतरस्थायं धर्मो न भवति; D elsewhere जाग्रमयनं (e. g.
fol. 23^b, l. 1 to Kāuṣ. 3. 17; 29^b, l. 7 to Kāuṣ. 6. 17); K Bi and Antyeṣṭi
जाग्रमायनं; cf. Kāuṣ. 68. 17 and 47. 1, note. — ^{१२} Ch Bi and
Daç. Kar. धारयति; Bū धारय with ति on the margin. — ^{१३} So K;
all MSS. (except K) and Daç. Kar. सत्यधर्मा. — ^{१४} Ch Bū प्रसव;
Daç. Kar. सवन; the verse is not found in any known Sāmhitā; D de-
signates it as कल्पजा (कल्पजया दक्षिणतो ऽग्निर्वेद्यां तूष्णीमुपसादनं). —

अपः^१ समुद्रो वरुणश्च^२ राजा संपातभागान्हविषो
जुषन्ताम्^३ ॥

इन्द्रप्रशिष्टा वरुणप्रसूता अपः समुद्रादिवमुद्बहन्तु^४ ।
इन्द्रप्रशिष्टा वरुणप्रसूता दिवस्पृथिव्याः^५ श्रियमा वह-
न्विति^६ । ३ ।

ऋतं त्वा सत्येन परिषिञ्चामि जातवेद^७ इति सह^८ हविर्भिः
पर्युक्ष्य जीवाभिराचम्योपोत्थाय^९ वेदप्रपद्भिः^{१०} प्रपद्यत
ओं प्रपद्ये भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये स्वः प्रपद्ये जनत्प्रपद्य^{११}
इति । ४ । प्रपद्य^{१२} पश्चात्स्तीर्णस्य दर्भानास्तीर्याहे दै-
धिषव्योदतस्तिष्ठान्यस्य सदने सीद यो ऽस्मत्पाकतर^{१३} इति
ब्रह्मासनमन्वीक्षते^{१४} । ५ । निरस्तः पराग्वसुः सह पाप्मना

^१ E अपः. — ^२ Bi Bū and Daç. Kar. वरुणश्च. — ^३ K and Daç. Kar. जुषन्तां. — ^४ For this pāda cf. iv. 27. 4^a. — ^५ Ch Bū Bh ०पृथिव्या. — ^६ Not found in any known Sāṃhitā; D (schol.) इहेत देवीरिति । द्वाभ्यां कल्पजाभ्यां अघोदपाचमुपसाद्य परिचरणेनाज्यं परिचर्य । तत्रोपसादनमासेचनांतं यथा स्थात्. — ^७ Tait. Br. ii. 1. 11. 1; cf. Vait. Sū. 7. 4; Āp. Çr. vi. 5. 4; Çāṅkh. Çr. ii. 6. 10, 11. — ^८ E Bi स. — ^९ D (schol.) जीवा स्वेति चतसृभिः (xix. 69. 1—4; cf. Kāuç. 90. 22; Vait. Sū. 1. 19) सकृदपो भक्षयतीति कर्ता ब्रह्मा च उपोत्थितायेति वचनमन्वसंप्रत्ययार्थं । नवभिः शंतिवेति दशस्योदायुषेति (xii. 1. 59; iii. 31. 10; cf. Kāuç. 24. 31) उपोत्तिष्ठति. — ^{१०} D (schol.) कल्पजैः पंचभिः सह हविर्भिरग्निं मन्चलिङ्गात्; cf. Çāṅkh. Çr. vi. 2. 2; Gobh. iv. 5. 7; Grhyas. i. 96. — ^{११} Bū जनः; E जन. — ^{१२} Bū प्रपाद्य; wanting in D. — ^{१३} TS. iii. 2. 4. 4; Kāty. Çr. ii. 1. 22; Vait. Sū. 1. 20. — ^{१४} K इत्यात्मा^०; Bū ब्रह्मा^० in the text, but आत्मा on the margin; Daç. Kar. treats the performance described in this sūtra twice, ending the first time with ब्रह्मासनमन्वीक्षते, the second time with आत्मासनं ब्रह्मासनवत्; D (schol.) कर्ता... अनेन ब्रह्मणा आसनमन्वीक्षते । अथवा ब्रह्मा आत्मीयमासनमन्वीक्षते । ... मुखेन होमः कर्तुं शक्यते. The passage beginning with this sūtra and ending with sū. 8 is repeated Kāuç. 137. 36—39. —

निरस्तः सो ऽस्तु यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म' इति
 दक्षिणा तृणं निरस्यति^१ । ६ । तदन्वालय जपतीदम-
 हमर्वाग्वसोः सदने सीदाम्यृतस्य सदने सीदामि सत्यस्य
 सदने सीदामीष्टस्य सदने सीदामि पूर्तस्य सदने सीदामि
 मामृषदेव बर्हिः स्वासस्थं त्वाध्यासदेयमूर्णमदमनभिषो-
 कम्^{३,४} । ७ । विमृग्वरीमित्युपविश्यासनीयं^५ ब्रह्मजपं
 जपति बृहस्पतिर्ब्रह्मा ब्रह्मसदन आसिष्यते^६ बृहस्पते
 यज्ञं गोपाय यदुद्वत^७ उन्नितवतः^{१०} शकेयमिति । ८ । दभैः
 सुवं निर्मृज्य निष्टप्रं रक्षो निष्टप्रा अरातयः प्रत्युष्टं रक्षः
 प्रत्युष्टा अरातयः^{११} इति प्रतप्य^{१२} । ९ । मूले सुवं गृहीत्वा जपति

^१ Cf. Kāty. Çr. ii. 1. 23; Çat. Br. i. 5. 1. 23; Çāṅkh. Çr. i. 6. 6; Lāty. Çr. ii. 4. 5; iv. 9. 16; Gobh. i. 6. 14 (Çat. Br., Lāty. and Gobh. with the variant परावसुः). — ^२ D (schol.) आसनात्तृणं गृहीत्वा

दक्षिणतः चिपति सत्वेन हस्तेन. — ^३ Ch E K ऊर्णमदमः; Bū Bh the same changed to मूदं on the margin; Bi ऊर्णमूदं; cf. Kāuṣ. 2. 17. —

^४ Cf. Āçv. Çr. i. 4. 7; Çāṅkh. Çr. i. 6. 9; Lāty. Çr. ii. 4. 5; D कल्पजेन (sc. मन्त्रेण). — ^५ xii. 1. 29. — ^६ D (text) उपविशति; D (schol.)

कर्ता ब्रह्मा च. — ^७ K P Bi Ch Bh आसनी; D (schol.) आसनीयवचनं ब्रह्मण्य

अभावे (Cod. आ०) ऽपि कर्तुर्यथा स्यात् । ब्रह्मजपवचनं भवति (Cod. भवेति) च ब्रह्मणी ऽपि विशेषार्थत्वात् । अथवा इन्द्रमहे जपप्राप्त्यर्थं ब्रह्मजपग्रहणं. — ^८ So emended; MSS. आशिष्यते. — ^९ So emended;

K P Bi Bū Bh (prim. man.) य उद्वत; E Ch Bh (sec. man.) यदुद्वत. — ^{१०} Bi उन्नितवतः; Bū: उन्नितवतः corrected to उन्नमतः; the remaining

MSS. उन्नमतः. Emended according to TS. iii. 2. 4. 4, where a passage corresponding to the latter part of this formula is to be found.

Perhaps the MSS. can be sustained by reading यदुद्वत उन्नमतः शकेयमिति and they seem indeed to represent collectively a syncretism

of this with the reading accepted above in accordance with the TS.; cf. Kāuṣ. 137. 39. — ^{११} Cf. VS. i. 7^{ab}; Kāty. Çr. iv. 14. 7; TS. i. 1. 2. 1; 4. 1 etc.; Tait. Br. iii. 2. 2. 2; Māitr. S. i. 1. 2 etc.; Vait. Sū. 7. 6. —

^{१२} Ch प्रतप्य. —

विष्णोर्हस्तो ऽसि दक्षिणः पूष्णा दत्तो बृहस्पतेः^१ ।

तं त्वाहं सुवमाददे देवानां हव्यवाहनम् ॥

अयं सुवो वि दधाति^२ होमाञ्छताक्षरछन्दसा^३ जा-
गतेन ।

सर्वा यज्ञस्य समनक्ति विष्टां बार्हस्पत्येष्टिः शर्मणा
दैव्येनेति^४ । १० ।

ओं भूः शं भूत्यै त्वा गृहे भूतय इति प्रथमं ग्रहं
गृह्णाति^५ । ११ । ओं भुवः शं पुष्ट्यै त्वा गृहे पुष्टय
इति द्वितीयम् । १२ । ओं स्वः शं त्वा गृहे सहस्रपो-
षायेति तृतीयम् । १३ । ओं जनच्छं^६ त्वा गृहे ऽपरि-
मितपोषायेति चतुर्थम् । १४ । राजकर्माभिचारिकेष्व-
मुष्य^७ त्वा प्राणाय गृहे ऽपानाय व्यानाय समानायोदा-
नायेति पञ्चमम्^८ । १५ । अग्रावग्निर्हृदा पूतं पुरस्ता-
द्युक्तो यज्ञस्य चक्षुरिति^९ जुहोति^{१०} । १६ । पश्चादग्नेर्मध्य-

^१ E and Daç. Kar. बृहस्पते. — ^२ Bi and Daç. Kar. दधातु. —

^३ Bh होमाञ्छं; the rest होमां छं. — ^४ K कृताक्षरः छन्दसा;

Bū कृताक्षरः छन्दसा. — ^५ All MSS. except Ch विष्टा (cf. VS.

xxiii. 57). — ^६ The pratika विष्णोर्हस्तो ऽसि occurs in Çāṅkh. Gr.

i. 9. 3. — ^७ E Bi गृहं. — ^८ D (schol.) आज्यधान्याः सुवेण संस्कृतमाज्यं

गृहीत्वोत्पापयति. — ^९ MSS. जनच्छं; Bū corrects on the margin to जनः

शः. — ^{१०} Bi ०चारके. — ^{११} D (schol.) पूर्वस्य हस्तिवसनानीत्याध्या-

यपरिसमाप्तेः (Kāuṣ. 14. 1—17. 34) राजकर्माणि । उभयतः परिवर्द्ध-
मित्याभिचारिकाणि (Kāuṣ. 47. 1) । एषु पंच ग्रहा भवन्ति । ग्रहमंचा

राज्यवर्धनाय. — ^{१२} iv. 39. 9, 10; v. 29. 1; ii. 35. 5 (xix. 58. 5). —

^{१३} This word is wanting in D (text); D (schol.) एकैका अविधि-

कर्मत्वात् (Cod. अवधि). एतैर्मन्त्रैरेकैकेन सुवेणाज्यधान्या आज्यं जु-

होति. —

देशे समानच पुरस्ताद्धोमान^१ । १७ । दक्षिणेनाग्निमु-
दपाच^२ आज्याहुतीनां संपातानानयति^३ । १८ । पुरस्ता-
द्धोम आज्यभागः^४ संस्थितहोमः समृद्धिः शान्ताना-
मिति^५ । १९ । एतावाज्यभागौ । २० । ॥ ३ ॥

वृष्णे बृहते स्वर्विदे अग्नये शुल्कं^६ हरामि त्विषीमते ।

स न स्थिरान्वलवतः कृणोतु ज्योक्च नो जीवातवे
दधात्व-^{७,८}

अग्नये स्वाहेत्युत्तरपूर्वार्धं आग्नेयमाज्यभागं जुहोति । १ ।
दक्षिणपूर्वार्धं सोमाय

त्वं^९ सोम दिव्यो नृचक्षाः^{१०} सुगा^{११} अस्मभ्यं पथो
अनु ख्यः^{१२} ।

^१ Bi °द्धोमा; Bū, the same corrected to °द्धोमान्; D (text) °द्धोमा इति; D (schol.) संज्ञाव्यवहारार्थं । पुरस्ताद्धोमाः (!) आज्यभागसंस्थित-होम (!) समृद्धिः शान्तानामिति (cf. sū. 19) । संव्यवहारवङ्गवचनं प्रत्युचं कर्मभेदार्थं. — ^२ Bū D (text) °पाचमा°; D (schol.) जागमायनं एवं वक्तव्यं लाघवादेव सिद्धिः; cf. sū. 2. — ^३ D (schol.) संपाता ऊतशेषस्थानयनं. — ^४ E °भागः; D (text) पुरस्ताद्धोमाज्यभाग (!). — ^५ D (schol.) एषां संपातानयनं शान्तानां नाभिचारिकाणां अप्रावप्रिहंदा पूतं इति (iv. 39. 9, 10; see sū. 16) पुरस्ताद्धोमा वृष्णे बृहते इत्याज्यभागौ (see Kāuṣ. 4. 1) यद्व्य त्वा प्रयतीति (vii. 97. 1; see Kāuṣ. 6. 3) संस्थितहोमा आ-कृत्या इति (see Kāuṣ. 5. 7) एषां संपातानयनं तदुदपाचे । . . . शान्ताना-मिति पूर्वविशेषणार्थं (cf. Kāuṣ. 47. 1 note) । तत्सह वेदसंपातसद्भावाच्च । अमुतद्य न पाणित्वेषु पुरस्ताद्धोमादीनां संपातः प्रसंगः शान्ता (!) । अग्ने यत्ते तप इति (ii. 19. 1) पुरस्ताद्धोमाः (see Kāuṣ. 47. 7; so also Ath. Paddh. आभिचारिकेषु . . . अग्ने यत्ते तप इति पुरस्ताद्धोमां जुहोति वितानोक्तं!) । तथा तदग्न (v. 29. 2) इत्याज्यभागौ (Kāuṣ. 47. 8) निरमुं नुदेति (vi. 75. 1) संस्थितहोमा इति (Kāuṣ. 47. 9). — ^६ So K Bh; the rest शुल्कं. — ^७ So emended; MSS. दधात्व°. — ^८ Not found in any known Saṁhitā; D वृष्णे बृहते इति कल्पजा; Antyeṣṭi कल्पजिन. — ^९ K त्वा°. — ^{१०} Ch E P Bi नृचक्षः. — ^{११} Bū सुगं; E सुगमस°. — ^{१२} E Bū and Daç. Kar. अनुषः —

अभि नो गोत्रं विदुष इव नेषो ऽष्टा नो वाचमुशन्ती
जिगासि^१

सोमाय स्वाहेति । २ । मध्ये हविः^२ । ३ । उपस्तीर्याज्यं
संहताभ्यामङ्गुलिभ्यां द्विर्हविषो ऽवद्यति मध्यात्पूर्वा-
धाच्च^३ । ४ । अवत्तमभिघार्य द्विर्हविः प्रत्यभिघारयति^४ । ५ ।
यतोयतो ऽवद्यति^५ तदनुपूर्वम्^६ । ६ । एवं सर्वाण्यवदा-
नानि^७ । ७ । अन्यत्र सौविष्टकृतात्^८ । ८ । उदेनमुत्तरं
नयेति^९ पुरस्ताद्धोमसंहतां पूर्वाम्^{१०} । ९ । एवं पूर्वांपूर्वां
संहतां जुहोति^{११} । १० । स्वाहान्ताभिः प्रत्यृचं होमाः । ११ ।
यामुत्तरामप्रेराज्यभागस्य जुहोति रक्षोदेवत्या सा यां
दक्षिणतः सोमस्य पितृदेवत्या सा^{१२} । १२ । तस्मादन्तरा

^१ So K P Bh; Bū जिगासि corrected to जिगाय; E Bi Ch जिगाय.
The mantra is not found in any known Samhitā. — ^२D (schol.) पुरस्ता-
द्धोमाज्यभागयोर्मध्ये प्रधानहविर्जुहोति । तमधिकारात् । न चाज्यभागा-
पेक्षमेव पुरस्ताद्धोमसंहतामिति वचनात् (sū. १); Antyeṣṭi मध्ये सर्वा
होमाः. — ^३D (schol.) कथं हविर्होतव्यं । सुचि (Cod. सुचि) आज्यसु-
पस्तीर्य सुवेणोपस्तरणम् ... संबद्धाभ्यामङ्गुलिभ्यां मध्यादेशोभ्यां...;
Antyeṣṭi सुचि एकं सुवं मुक्ता अवदानं अङ्गुलीद्वयेन... — ^४D (schol.)
प्रत्याप्यायतोत्यर्थः; Antyeṣṭi पुनः सुवः । अभिघार चरोः. — ^५E य-
द्यति. — ^६D (schol.) यतो ऽवद्यति तं तेन क्रमेण तद्विः प्रत्यभिघा-
रयति. — ^७D (schol.) उक्तेनावदानधर्मेण प्रत्यृचमवदानानि कर्तव्यानि. —
^८D (text) सौविष्टकृतात्; D (schol.) अनेकहविः संबंधप्रयोगेन प्रत्य-
वदानमुपस्तोर्याज्यं सर्वेषामुत्तरतः सकृत्सकृदवदाय द्विरवत्तमभिघारय-
तोत्येतन्न (Cod. °तिन्येतन्न) भवति । एकदेवतानां च प्रत्यृचं च कर्मभेदा-
दवदाननिवृत्त्यर्थं । देवताभेदेनावदानवत् । तथा चैकस्विष्टकृत इति दश-
नात् (? Cod. दर्शतः). — ^९vi. ५. १. — ^{१०}D (schol.) अनयर्चा प्रथमाङ्गति-
पुरस्ताद्धोमदेशसंबंधं (!) जुहुयात् । पूर्वस्यां दिशि मध्ये हविरिति वचनात्
(sū. ३). — ^{११}D (schol.) पूर्वस्मिन्पूर्वस्मिन्देशे संहितायाः (!) प्रथमा-
याः ... जुहोति. — ^{१२}D (schol.) सौम्यादाज्यभागदेशाज्जुहोति । पि-
तरसं भुञ्जते. —

होतव्या^१ देवलोक^२ एव हूयन्ते । १३ । यां हुत्वा पूर्वामपरां
 जुहोति सापक्रामन्ती^३ स पापीयान्यजमानो भवति^४ । १४ ।
 यां परांपरां संहतां जुहोति साभिक्रामन्ती^५ स वसीया-
 न्यजमानो^६ भवति । १५ । यामनग्री^७ जुहोति सान्धा तथा
 चक्षुर्यजमानस्य मीयते सो ऽन्धभावुको यजमानो भव-
 ति । १६ । यां धूमे जुहोति सा तमसि हूयते सो ऽरोचको
 यजमानो भवति^८ । १७ । यां ज्योतिष्मति^९ जुहोति तथा
 ब्रह्मवर्चसी भवति तस्माज्ज्योतिष्मति^{१०} होतव्यम् । १८ ।
 एवमस्मै क्षत्रमग्नीषोमावित्यग्नीषोमीयस्य^{११} । १९ ॥ ४ ॥

अग्नीषोमा सवेदसा सहूती वनतं गिरः ।

सं देवत्रा बभूवधुः ॥

युवमेतानि दिवि रोचनान्यग्निश्च सोम सकतृ अधत्तम् ।

युवं^{१२} सिन्धूरभिश्चस्तेरवद्यादग्नीषोमावमुच्चतं गृभीतान् ॥

अग्नीषोमा य आहुतिं यो वां दाशाद्विष्कृतिम् ।

स प्रजया सुवीर्यं विश्वमायुर्व्यश्नवत्^{१३} ॥ १ ।

^१ E अन्तरा ऽ अहोतव्या. — ^२ P Bh D (text) देवलोकम्; D (schol.) यत्र उभयोर्दोषात्तस्मादंतरा मध्ये होतव्या । आहुतिः कस्तस्य गुणो भवति । उच्यते देवस्थान एव ऊता भवति. — ^३ K Ch °क्रामन्ति; P °क्रामति. — ^४ D (schol.) यामाहुतिं ऊत्वा पश्चिमे देशे यामाहुतिं जुहोति । सापक्रामन्ती नामाहुतिः । उपक्रमयेति . . . न श्रेयसः प्रत्यापयतीत्यर्थः (Cod. प्रत्याव°). — ^५ K E Ch (prim. man.) °क्रामन्ति; P Bi Ch (sec. man.) °क्रामति. — ^६ So emended; MSS. वशीयान्; D (schol.) आभिमुख्यं गमनात् स यजमान ईश्वरो भवति. — ^७ E यामग्री; D (schol.) अपिरहिते देशे . . . परिभस्मान्. — ^८ D (schol.) स यजमानो गुणवानपि अप्रकाशो भवति. — ^९ K E Bi Ch D (text) and Ath. Paddh. ज्योतिष्मती. — ^{१०} K E Bi Ch D (text) °ती. — ^{११} vi. 54. 2. — ^{१२} Ch युव°. — ^{१३} The verses occur RV. i. 93. 9, 5, 3; TS. ii. 3. 14. 1 fg.; Tait. Br. iii. 5. 7. 2; Maitr. S. i. 5. 1, page 65;

इन्द्राग्नी रोचना दिवः परि वाजेषु भूषयः ।

तद्वां चेति प्र वीर्यम् ॥

अथद्वृचमुत सनोति वाजमिन्द्रा यो अग्नी सहुरी सपर्यात् ।

इरज्यन्ता वसव्यस्य भूरेः सहस्तमा सहसा वाजयन्ता ॥

इन्द्राग्नी अस्मानक्षतां यौ प्रजानां प्रजावती ।

स प्रजया सुवीर्यं विश्वमायुर्व्यश्नवत् ॥

गोमद्विरण्यवद्वसु यद्वामश्चावदीमहे ।

इन्द्राग्नी तद्वनेमहि^१ स्वाहेति । २ ।

ऐन्द्राग्रस्य हविषो ऽमावास्यायाम् । ३ । प्राक्स्विष्ट-
कृतः^२ पार्वणौ^३ होमौ समृद्धिहोमाः^४ काम्यहोमाश्च^५ । ४ ।

iv. 10. 1 (end); P marks them १, २, ३, and continues the count (४, ५ etc.) through the following verses. Ch has accent-marks in red for these and the following verses, designating the real circumflex by an oblique line under the syllable (क्लृन्नवत्!) and the dependent circumflex by a horizontal stroke in the line across the syllable; cf. Ind. Stud. xiii. 118. D (schol.) यस्याग्नेयस्य होमविधिः । एवमग्नी-पोमीयस्यापि हविषः । उदेनमुत्तरं नय (vi. 5. 1; cf. Kāuṣ. 4. 9) अ-चापि देशे (Cod. देश) प्राप्ते मन्त्रांतराख्याह । अग्नी चचमिति (vi. 54. 2; cf. Kāuṣ. 4. 19) वैदिक एकः कल्पजाश्च त्रयः समानविधानात्. —

^१ The verses occur: RV. iii. 12. 9; vi. 60. 1; AV. x. 1. 21^{cd} and RV. i. 93. 3^{cd}; RV. vii. 94. 9. Also TS. iv. 2. 11. 1; Tait. Br. iii. 5. 7. 3. D has only the pratika: इन्द्राग्नी रोचना दिव इति चतुर्भिः (counting AV. x. 1. 21^{cd} and RV. i. 93. 3^{cd} as one verse). P continues the count (४, ५ etc.) from the preceding sūtra, counting four verses, as D. The accentuation in Ch is the same as in the preceding verse. —

^२ D divides after होमौ and therefore reads प्राक्स्विष्टकृतौ. — ^३ E Bi D (text) पार्वण; D (schol.) सर्वेषामुत्तरतः सकृत्सकृदवदायेत्यादि (sū. 10) चोदितं स्विष्टकृतं । प्रथमं स्विष्टकृतः पूर्णा पद्यादित्येतौ होमौ भवतः (sū. 5). — ^४ D (text) reads होमः and divides a sūtra here; D (schol.) आकूली त्वा . . . होमाः पंच (sū. 7). — ^५ K P Bb Bi काम्याश्च; Bū has the same in the text, but काम्यहोमाश्च on the margin; E काम्या होमाश्च; D (text) काम्यश्च; D (schol.) पृथिव्या-मपय इति चेति होमः संबंधार्थः (sū. 8). —

पूर्णां पञ्चादिति' पौर्णमास्याम् । ५ । यत्ते देवा अ-
कृण्वन्भागधेयमित्यमावास्यायाम्^१ । ६ । आकूत्यै त्वा
स्वाहा^२ । कामाय त्वा स्वाहा । समृधे त्वा स्वाहा ।
आकूत्यै त्वा कामाय त्वा समृधे त्वा स्वाहा ।

ऋचा स्तोमं समर्धय^३ गायत्रेण रथंतरम् ।

बृहद्गायत्रवर्तनि^४ स्वाहा^५ । ७ ।

पृथिव्यामग्नये समनमन्निति^६ संनतिभिश्च । ८ । प्रजापते
न त्वदेतान्यन्य इति च^७ । ९ । उपस्तीर्याज्यं सर्वेषामुत्तरतः
सकृत्सकृदवदाय द्विरवत्तमभिघारयति^८ । १० । न ह-
वींषि^{१०} । ११ ।

आ देवानामपि पन्थामगन्म यच्छक्नवाम^{११} तदनुप्रबोदुम् ।
अग्निर्विद्वान्स यजात्स इद्धोता सो ऽध्वरान्स ऋतून्क-
ल्पयात्य-

^१ vii. 80. 1; the Daç. Kar. treats the passage beginning here after the चतुर्थीकर्म (Kāuç. 79), and introduces it with the words अथ उत्तरतंचमुच्यते; the Ath. Paddh. treats it after the बृहत्कुशंडिका (which ends Kāuç. 137. 41), introducing it by the same words as the Daç. Kar. It is carried through to Kāuç. 6. 23, and ends with the words इत्युत्तरतंच समाप्तं. D (schol.) and Ath. Paddh. पार्वणहो-
मतंचः कृष्णपक्षे; cf. note 4 to the preceding sūtra. — ^२ vii. 79. 1. Ath. Paddh. पार्वणहोम इतरपक्षे; cf. note 1, end. — ^३ D (schol.) आकूत्यै त्वा स्वाहेति प्रथमे समृद्धिहोमे; Ath. Paddh. आ० त्वा स्वा-
हेत्यादि पंचभिः समृद्धिहोमः; cf. sū. 4, note. — ^४ Ch Bū and Daç. Kar. समृद्धये. — ^५ The verse occurs VS. xi. 8^b; TS. iii. 1. 10. 1; iv. 1. 1. 2; v. 1. 1. 3. — ^६ D (schol.) समृद्धिहोमेषु संपाताः; Ath. Paddh. पात्रे संपातानानयति. — ^७ iv. 39. 1. — ^८ vii. 80. 3; D (schol.) सन्नतयः प्रजापतेश्च काम्या उच्यते (cf. sū. 4, note) । . . . सन्नतिभिराज्यं जुहुयात्. — ^९ Cf. D (schol.) to the first part of sū. 4. — ^{१०} D (schol.) इति प्रतिषेधः । सर्वेषामिति द्विरभिः संबन्धात् । समानदेशेषु कर्मसु एकहविष्टेन (!) सकृदवदानं यथाग्रहणं एकहवींषि. — ^{११} Bū Bh ०कृत्तवाम. —

अये^१ स्विष्टकृते स्वाहेत्युत्तरपूर्वार्धे ऽवयुतं हुत्वा सर्व-
प्रायश्चित्तीयान्होमाञ्जुहोति^१ । १२ । स्वाहेष्टेभ्यः स्वाहा^१ ।
वषट्निष्टेभ्यः^१ स्वाहा^१ । भेषजं स्विष्ट्यै स्वाहा । निष्कृ-
तिर्दुरिष्ट्यै स्वाहा । दैवीभ्यस्तनूभ्यः स्वाहा ।

अयाश्चाये^१ ऽस्यनभिश्चस्तिश्च सत्यमित्त्वमया^{६, ७} असि ।

अयासा मनसा कृतो ऽयास्यं^१ हव्यमूहिषे^१ ।

अया नो धेहि^{१०} भेषजं^{११}

स्वाहेत्यो^{१२} स्वाहा भूः स्वाहा भुवः स्वाहा स्वः स्वाहो^{१३}
भूर्भुवः स्वः स्वाहेति । १३ । ॥ ५ ॥

^१ The verse occurs AV. xix. 59. 3, but the सकलपाठ shows that it is regarded as coming from a different source; cf. RV. x. 2. 3 and TS. i. 1. 14. 3-4. Ch has accent-marks in red, as at the beginning of the kaṇḍikā. — ^२ D (schol.) उत्तरपूर्वको यो अवयुतं ङ्त्वा पृथग्भूतमित्यर्थः । स्विष्टकृतो प्रायश्चित्तीयान्होमान् जुहोति. — ^३ This word is wanting in all MSS. except Ch E Bū Antyeṣṭi and Ath. Paddh.; D (schol.) स्वाहेष्टेभ्य इति द्वादश ये मंत्रा (? Cod. द्वादशयोः संमंत्रा!) यन्मे स्तन्नमिति पाठात् । सर्वप्रायश्चित्तीयवचनात् । सर्वप्राय-

श्चित्तीयग्रहणं जुहोति ग्रहणाच्चाद्यं. — ^४ So E Bū Ch; P B K Bb वषट्निष्टेभ्यः; Antyeṣṭi वषट्निष्टेभ्यः; Ath. Paddh. वषट् निष्टेभ्यः. — ^५ Ch E K ऋः; Ath. Paddh. ऋः नभिश्चस्तीह! — ^६ Ch (prim. man.) सत्वम्; Bū has सत्वम् in the text, सत्वम् on the margin. — ^७ So P; all other authorities ऋत्वनम्. — ^८ This reading is conjectural; Ch E Bi Bū Bh याक्त्वा here and in Kāuṣ. 97. 4; K याक्त्वा in both places; P यक्त्वा here; याक्त्वा in kaṇḍikā 97; Antyeṣṭi यासा; Māitr. S. ऽयाः सन्; Çāṅkh. Çr. यासं; Weber, Omina und Portenta, p. 357, conjectures ऽयास्त्वं. — ^९ K E P Bi Bh ऊहिष आ; Ch Bū and Antyeṣṭi ऊहिषः १; Ath. Paddh. ऊहिषः १. —

^{१०} So emended; Antyeṣṭi अया धेहि; all MSS. and Ath. Paddh. आ नो धेहि; Māitr. S., Kāty. Çr. and Çāṅkh. Çr. अया नो धेहि. — ^{११} E भेषजं. — ^{१२} The verse occurs in Kāuṣ. 97. 4, and with more or less variation in Māitr. S. i. 4. 3; Kāṭh. S. v. 4; Kāty. Çr. xxv. 1. 11, and Çāṅkh. Çr. iii. 19. 3. — ^{१३} So all MSS. —

यन्मे स्कन्नं मनसो जातवेदो यद्वास्कन्दद्वविषो यत्रयत्र ।
उत्प्रुषो विप्रुषः सं जुहोमि सत्याः सन्तु यजमानस्य
कामाः^१ स्वाहेति । १ ।

यन्मे स्कन्नं यदस्मृतीति^२ च स्कन्नास्मृतिहोमौ^३ । २ ।
यदद्य त्वा प्रयतीति^४ संस्थितहोमाः^५ । ३ । मनसस्पत^६
इत्युत्तमं^७ चतुर्गृहीतेन । ४ । बर्हिंराज्यशेषे ऽनक्ति^८ पृ-
थिव्यै त्वेति मूलमन्तरिक्षाय त्वेति मध्यं दिवे त्वेत्यगम^९ । ५ ।
एवं चिः । ६ । सं बर्हिरक्तमित्यनुप्रहरति^{१०} यथादेवतम्^{११} । ७ ।
सुवमग्नौ धारयति^{१२} । ८ । यदाज्यधान्यां तत्संस्त्रावयति^{१३}

संस्त्रावभागास्तविषा^{१४} बृहन्तः प्रस्तरेष्टा^{१५} बर्हिषदश्च
देवाः ।

इमं यज्ञमभि विश्वे गृणन्तः स्वाहा देवा अमृता
मादयन्तामिति^{१६} । ९ ।

^१ The first hemistich is not found in any known Saṁhitā; the pratika occurs Vāit. Sū. 16. 17; cf. TS. i. 6. 2. 2; the second hemistich is found in VS. (Kāṇvaçākḥā) ii. 20 (Weber's edition, page 58) and in Kāty. Çr. iii. 7. 19. — ^२ vii. 106. 1. — ^३ D (schol.) यन्मे स्कन्नमित्याज्यहोमः स्कन्दने यदस्मृतीति विहितस्मृती. Ath. Paddh. पुनर्मैत्रिन्द्रियं (vii. 67. 1) च यन्मे etc. as D. — ^४ vii. 97. 1. — ^५ D Antyeṣṭi. and Daç. Kar. °होमः; Ath. Paddh. संस्थितहोमां जुहोति; D (schol.) यदद्य त्वाष्ट्रं च मूक्तं... आज्यसंप्रत्ययः एवं (Cod. एवां) संघाताः (!). — ^६ vii. 97. 8. — ^७ D inserts संस्थितहोमांति. — ^८ D (text) °शेषेणानक्ति; D (schol.) वेदेस्तरुणदर्भमासाय... आज्यशेषे आज्यशेषधान्या... — ^९ D (schol.) पृथिव्यै त्वानज्मीति... सर्वचानज्मीत्यध्याहारः. — ^{१०} vii. 98. 1. — ^{११} D (schol.) अपौ यथादेवतं इंद्रस्थाने प्रयुज्यो (? Cod. °ज्या) अग्निः. — ^{१२} D (schol.) स्थापयति कर्ता. — ^{१३} E °स्त्रावयति; Bū °स्त्रावयति. — ^{१४} Bi °भागा हविषा; E °भागाः हविषा. — ^{१५} K Bū and Daç. Kar. प्रस्तरेष्टा. — ^{१६} The verse occurs, with a good deal of variation, VS. ii. 18; Kāty. Çr. iii. 6. 18; TS. i. 1. 13. 2-3;

सुवो ऽसि घृतादनिषितः^१ । सपत्नक्षयणो दिवि षीद ।
अन्तरिक्षे सीद पृथिव्यां सीदोत्तरो ऽहं भूयासमधरे
मत्सपत्ना^२ इति सुवं प्राग्दण्डं निदधाति^३ । १० ।

वि मुञ्चामि ब्रह्मणा जातवेदसमग्निं होतारमजरं
रथस्पृतम्^४ ।

सर्वा देवानां जनिमानि विद्वान्यथाभागं वहतु
हव्यमग्निर^५

अये स्वाहेति समिधमादधाति^६ । ११ । एधो ऽसीति
द्वितीयां समिदसीति^७ तृतीयाम् । १२ । तेजो ऽसीति^८
मुखं विमार्ष्टि^९ । १३ । दक्षिणेनाग्निं चीन्विष्णुक्रमाङ्क्रमते
विष्णोः क्रमो ऽसीति^{१०} दक्षिणेन पादेनानुसंहरति
सव्यम्^{११} । १४ । सूर्यस्यावृतमित्यभिदक्षिणमावर्तते^{१२} । १५ ।
अगन्म स्वरित्यादित्यमीक्षते^{१३, १४} । १६ ।

Tāit. Br. iii. 3. 9. 7; and its pratika Vāit. Sū. 4. 7; D (schol.) संस्त्रवणमंचाहृचिणेन हस्तेन सुवधारणं सव्येन आज्यधानीसंस्त्रावणं. —

^१ So K Bū; P Bh Ch ०निशीतः; D ०निपीतः; Bi and Daç. Kar. ०निपीदः; E ०नीयतः; Ath. Paddh. ०निसीदः. — ^२ With this passage cf. VS. i. 29. — ^३ D (schol.) वेद्यां कृचिन्मंचस्य भागपाठः (Dārila gives only the pratika सुवो ऽसि घृतादनिपीतः!). — ^४ So emended; MSS. ०स्युतं. — ^५ The pratika of this verse occurs Vāit. Sū. 24. 7; D designates it as कल्पजा. — ^६ E inserts आदाय after समिधम्. —

^७ vii. 89. 4. — ^८ vii. 89. 4^c; cf. VS. xx. 23; xxxviii. 25; TS. i. 4. 45. 3; Māitr. S. i. 3. 39. — ^९ D (schol.) कर्तात्मनः मुखं. — ^{१०} x. 5. 25 fg. — ^{११} D schol.) वेद्या अघनादारभ्य विष्णोः क्रमाङ्क्रमते कर्ता... अनुसंहरति सव्यं पादं पश्चात् संजतं (Cod. संहतं) दक्षिणस्य हरति क्रमते. — ^{१२} x. 5. 37; D (schol.) अभिदक्षिणावृत्तिवचने नाग्निं विपर्यावर्तते प्रतिषेधात् (Kāuç. 1. 26). — ^{१३} D (schol.) अग्निगृहान्निःक्रम्य द्वाभ्यां... (Ath. Paddh. पर्यायद्वयेन), xvi. 9. 3, 4. — ^{१४} Antyeṣṭi. and Daç. Kar. निरीक्षते. —

इन्द्रस्य वचसा वयं मित्रस्य वरुणस्य च ।

ब्रह्मणा स्थापितं पात्रं पुनरुत्थापयामसी^१

त्यपरेणाग्निमुदपात्रं^२ परिहृत्योत्तरेणाग्निमापो हि ष्ठा
मयोभुव^३ इति मार्जयित्वा^४ बर्हिषि पत्न्याञ्जलीं^५ निनय-
ति समुद्रं वः प्र हिणोमीतीदं^६ जनासं^७ इति वा । १७ ।
वीरपत्न्यहं भूयासमिति मुखं विमार्ष्टि^८ । १८ । व्रतानि
व्रतपतय^९ इति समिधमादधाति । १९ । सत्यं त्वर्तेनेति^{१०}
परिषिच्योदञ्चि हविरुच्छिष्टान्युद्वासयति^{११} । २० । पूर्ण-
पात्रं दक्षिणा^{१२} । २१ । नादक्षिणं^{१३} हविः^{१४} कुर्वीत^{१५} यः

^१ The first two pādas are found in vi. 85. 2^{ab}, but the सकलपाठ points to a different origin. — ^२ D (schol.) पद्यादग्नेर्जागमायनं सर्वायनं सर्वतः (!) हत्वा. Cf. Kāuṣ. 3. 2. — ^३ i. 5. 1. — ^४ P Bi मार्जयित्वा; E मार्जयित्वा; D (schol.) अभ्युचणं कृत्वा. — ^५ K Ch Bi Bū Bh D (schol.) Ath. Paddh. and Daç. Kar. पत्न्याञ्जली (with double sandhi; cf. the introduction); D (text) पत्न्या अञ्जली; E पत्न्या अञ्जली; P and Dār. in the introd. fol. 9^a l. 11 पत्न्यञ्जली; Antyeṣṭi. पत्न्याञ्जलो; D (schol.) पत्न्याञ्जली बर्हिः करोति परिभोजनीयं वेदिस्तरणमेकेन तत्र बर्हिःशब्दप्रयोगात् । तस्मिन्नेव च बर्हिषि जागमायनमावर्तते. — ^६ x. 5. 23; D (schol.) द्वाभ्यां. — ^७ i. 32. 1. — ^८ D (schol.) पत्नी या ऋद्धेण दक्षिणाणिनात्मनो मुखं शोधयति । वीरपत्नीति कल्पजेन प्रधानात्. — ^९ The verse is given in full in Kāuṣ. 42. 16; its pratika, in Vāit. Sū. 4. 22; D designates it as कल्पजा. — ^{१०} D (schol.) परिषिचामि जातवेद इति शेषप्रकरणविशेषात्; see Tāit. Br. ii. 1. 11. 1; Cānkh. Çr. ii. 6. 11. — ^{११} E here adds the formula in full: सत्यं त्वर्तेन परिषिचामि जातवेद इति; D (schol.) उदग्गृहीतहविःशिष्टानि (Cod. उदग्गृहीत) स्वीकुर्यात्कर्ता. — ^{१२} D (schol.) ब्रह्मकर्तृभ्यां पोषण-समर्थं पूर्णपात्रं । व्रीह्यादिधान्यदानं । दक्षिणावचनमन्यदक्षिणासंश्रद्धिते पूर्णपात्रस्य निवृत्त्यर्थं; Ath. Paddh. पूर्णपात्रं दक्षिणा । ततो ब्रह्मा कर्त्तुं वाचनं (!) । उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते (xix. 63. 1) इत्युक्त्वा ब्रह्मोत्थापयेत्. — ^{१३} D (schol.) introduces this sūtra with the words यः सत्यं करोति तस्य दोषमाह. — ^{१४} K हविष्कु. — ^{१५} Bi कुर्वति. —

कुरुते कृत्यामात्मनः कुरुत इति ब्राह्मणम्^१ । २२ । अ-
 न्वाहार्यं ब्राह्मणभोजयति^२ । २३ । यद्वै यज्ञस्यानन्वितं
 भवति तदन्वाहार्येणान्वाह्रियते । २४ । एतदन्वाहार्य-
 स्यान्वाहार्यत्वम्^३ । २५ । ईड्या वा अन्ये देवाः सपर्येण्या
 अन्ये देवाः । ईड्या देवा ब्राह्मणाः सपर्येण्याः^४ । २६ ।
 यज्ञेनैवेड्यान्प्रीणात्यन्वाहार्येण सपर्येणान् । २७ । ते
 ऽस्योभे प्रीता यज्ञे भवन्तीति । २८ । इमौ दर्शपूर्ण-
 मासौ^५ व्याख्यातौ । २९ । दर्शपूर्णमासाभ्यां^६ पाकयज्ञाः^७
 । ३० । अथाप्यपरो^८ हवनयोगो भवति । ३१ । कुम्भी-
 पाकादेव^९ व्युद्धारं^{१०} जुहुयात् । ३२ । अधिश्चयणपर्य-

^१ D (schol.) परेणैव कारयेत् । यतो ऽ यं दोषः श्रूयते । आत्मनः कृत्यां कुरुते । यो दक्षिणां न ददाति । कृत्यावचनं (Cod. कृत्यावनं) हविषो विनाशहेतुत्वात् । उभौ च संधिजौ यौ (Cod. संजौ) विश्वदेवौ षवृत्विजौ (!) । वर्जयित्वा सर्वाह्वयः साह्या यज्ञाः (Cod. यज्ञाः) सदक्षिणाः (cf. Kāuṣ. 73. 4, 13) । ... उपस्थाने अपांगानि मंत्रणादिषु स्वयं कर्तृत्वं । दक्षिणाभावात् । विश्वदेव इति विश्वानायुः कामो यजते इत्युपतिष्ठते वा (Kāuṣ. 59. 1) कर्णं क्रोशतमनुमंचयते (Kāuṣ. 58. 1 and sū. 30, note) उपसीदं (!) जपतीत्युदाहरणानि (Kāuṣ. 10. 9); Ath. Paddh. तस्मान्नादक्षिणं हविः शक्त्या वा दक्षिणं दद्यान्नातिशक्तिर्विधीयत इति नवमे (Kāuṣ. 74. 23, end of the ninth adhyāya). — ^२ D (schol.) ओदनादिभक्ष्या ब्राह्मणाः . . . ; Ath. Paddh. सर्वैश्च यजमानपिचं ब्राह्मणभोजनं । यस्मात्क्रोशादित्यन्तः (Kāuṣ. 139. 25) इत्युत्तरतंच समाप्तं (see Kāuṣ. 5. 5). — ^३ D omits this passage, both in the text and in the commentary. — ^४ D introduces this passage with the remark अत्रापि ब्राह्मणं भवति; cf. Kāth. S. viii. 13. — ^५ E P Bi ष्योर्लृ०. — ^६ D (text) ष्योर्लृ०. — ^७ P ष्यज्ञः; E यज्ञः; D (schol.) . . . शेषप्रकरणात् । पाकेन यज्ञः पाकयज्ञः । अपिहोच विश्वदेवयोः नाज्येनेति कर्तव्यताविशेषः । उभौ च संधिजाविति प्रतिषेधात् (Kāuṣ. 73. 4, 13; cf. sū. 22, note). — ^८ D आप्रेयाप्रीयोमयोऽरुभयोऽरंतरं. — ^९ D (schol.) ओदनस्तस्मादेव निर्वापादितंच स्यादिति. — ^{१०} D (schol.) व्युद्धारमिति न मुशलो (!) व्युद्धृत्य कुम्भीपाकयोर्देवताभेदे पृथक्क्रिया विशेषत्वात्. —

प्रिकरणाभिधारणोद्वासनालंकरणोत्पन्नैः संस्कृत्य^१ । ३३ ।

अथापि श्लोकौ भवतः^२ ।

आज्यभागान्तं प्राक्तन्त्वमूर्ध्वं स्विष्टकृता सह^३ ।

हवींषि यज्ञ आवापो यथा तन्त्वस्य तन्तवः^४ ।

पाकयज्ञान्समासाद्यैकाज्यानेकवर्हिषः ।

एकस्विष्टकृतः^५ कुर्यान्नानापि सति दैवतेति^६ । ३४ ।

एतेनैवामावास्यो व्याख्यातः^७ । ३५ । ऐन्द्राग्नौ ऽत्र

द्वितीयो भवति । ३६ । तयोर्व्यतिक्रमे त्वमग्रे व्रतपा असि^८

कामस्तदय^९ इति शान्ताः^{१०} । ३७ । ॥ ६ ॥

^१ D (schol.) अग्रे चरुरिति (Kāuṣ. 2. 7) अधिग्रहणं । परि त्वापे पुरं वयमिति विः पर्यप्रिकरणं (Kāuṣ. 2. 10) । etc. . . जुहुयात्. —

^२ D (schol.) दर्शपूर्णमासयोरिव श्लोकाविमौ भाष्येति । गोपथब्राह्मणवाक्यात् श्लोकाविहोच्येति । दर्शपूर्णमासयोर्वच्यमाण एव । तत्र च हवनयो-गांतरमिति । अथशब्दात् । अपीति ब्राह्मणादस्य संभावित्वधः (?) — ^३ Bā सहा. — ^४ D (text) तन्तवः; D (schol.) आज्यभागी यस्यति तदा-

ज्यभागानां (! for 'भागान्तं?') । प्रागधः । कस्य आप्रियादीषोमयोस्तयोर्भेदो नाम कांचित्वा भेदप्राप्त आह (Cod. आहं) । तत्रं भवति । सकृत्कृतमु-भयोरुपकरोत्यगृह्यमाणविशेषत्वात् । पुरस्तादोमादीनां अंगानामवधा-तादयर्द्धा (?) वर्तते । दृष्टार्थहेतूनि आप्रियादीनि आवापो (Cod. आतापो) वेदितव्यः यज्ञे दर्शपूर्णमासयोः यथका . . क्तंतस्य (! for यथातंत्रं तस्य?) मध्ये तंतवः प्रतीतान् क इत्यर्थः (!?). — ^५ D (text) एव; Ch E K P Bi एकः; so also four of Stenzler's MSS. of Âçv. Gr. (i. 3. 10). — ^६ So emended; MSS. देवतेति (with double sandhi; cf. the

preface); Âçv. Gr. has दैवत इति; D (schol.) पाकयज्ञान् वज्जनेक-स्मिन् काले आसाद्योपलभ्य यथापवनं व्रतविसर्जनं व्रतसमयः समावृत्त्या-द्वाति । समावर्तनीय इति तानेकाज्यान् (Cod. 'ज्यान्') कुर्यात् । आज्यसा-धनात् होमान् सत्कुर्यात् । अदृष्टार्थानोक्तिवं लक्षयति । वेदिकमध्ये पाकयज्ञहवींषि अंते पार्वणादीनि सकृन्नानादेवतान्वेति हविषा. The second śloka occurs Âçv. Gr. i. 3. 10 (तदेवाभिग्रहणाद्या गीयते). —

^७ D (schol.) एतेनैव पूर्णमासाप्रियेनामावास्या ऐन्द्राग्नौ व्याख्यातः. —

^८ xix. 59. 1; D gives the entire hymn xix. 59 in सकलपाठ. —

^९ xix. 52. 1. — ^{१०} D (schol.) तयोर्दर्शपूर्णमासयोरन्यतरातिक्रमायां ... शान्ता इति समिधो संप्रत्ययः । अवयो यंति वायोः पूत इति शान्ता इति (Kāuṣ. 25. 20, and note) अनेन निर्देशसामान्यात्. —

अध्यात्यनादेशे स्थालीपाकः^१ । १ । पुष्टिकर्मसु सारूपवत्से^२ । २ । आज्यं जुहोति^३ । ३ । समिधमादधाति । ४ । आवपति व्रीहियवतिलान् । ५ । भक्षयति क्षीरौदनपुरोडाशरसान् । ६ । मन्थौदनौ प्रयच्छति । ७ । पूर्वं चिषप्तीयम्^४ । ८ । उदकचोदनायामुदपाचं^५ प्रतीयात् । ९ । पुरस्तादुत्तरतः संभारमाहर्ति^६ । १० । गोरनभिप्रापाद्वनस्पतीनाम्^७ । ११ । सूर्योदयनतः^८ । १२ । पुरस्तादुत्तरतो ऽरण्ये कर्मणां प्रयोगः^९ । १३ । उत्तरत उदकान्ते प्रयुज्य^{१०} कर्माण्यपां सूक्तैराप्नुत्य^{११} प्रदक्षिणमावृत्याप उपस्पृश्यान्वेक्ष-

^१ D (schol.), corrected अच संहिताविधौ यस्मिन् यस्मिन्देशे अध्यात्याशयतीति वा चोद्यते तस्याद्योदनायाः स्थालीपाकशेषो विधीयते. —

^२ D (text) सारूपवत् । सं(!) ; D (schol.) पूर्वस्य चित्राकर्मत्वादोनि पुष्टिकर्माणि प्राक् भेषज्यः (1; Kāuṣ. 18. 19 to 25. 1) । तेषु अध्यातिचोदनायां (Cod. °दनां) सारूपवत् । सं(!) स्थालीपाकः प्रत्येतव्यः. — ^३ D (schol.) यत्र जुहोतिचोदना न च होतव्यं चोदितं । तत्र घृतं प्रत्येतव्यं. — ^४ KE तृषप्तीयः ; D (schol.) पूर्वग्रहणेषु ये चिषप्ता इति सूक्ते (i. 1) प्रत्येतव्यं. . . चिषप्तीयशब्देन संख्यवहारः ; in the gaṇamālā (Atharva-pariṣiṣṭa 34) this hymn is counted as the 23d gaṇa, and called विश्वकर्मगणः । ये चिषप्ता इति विश्वकर्मगणः (1 all MSS.) । २३ । — ^५ K Bi उदकमो° ; D (schol.) यचोदकस्य संस्कारद्योद्यते तत उदपाचं प्रत्येतव्यं. — ^६ D (schol.) निवासदेशात्संभारमाहर्तव्यः ! — ^७ E P Bi °प्रायाद् ; K Bū °प्रापाद्. — ^८ Bū यद्वनस्पतीनाम् ; D (schol.) प्रदेश(!) नाभिप्राप्नोति गौस्तस्मात्प्रदेशाद्वानस्पत्या (Cod. °वातस्पत्या) आहर्तव्याः. — ^९ E Bi °दयनतः ; D (schol.) सूर्योदयकाले आहरेदित्यर्थः. — ^{१०} D (schol.) निवासस्थानस्य पूर्वस्मिन्वा उत्तरस्मिन्वा (the last two words supplied conjecturally) अरण्यदेशे कर्म प्रयोक्तव्यं. — ^{११} D (schol.) सर्वकर्मणि उदकस्योत्तरे कार्याणि. — ^{१२} D (schol.) अन्वयो यन्ति शम्भुमयोभू हिरण्यवर्णादयः कृष्णं निदानं समुपार्हिमवतः प्र स्रवन्ति वायोः पत इत्येषां सूक्तानि ; the pratikas are i. 4. 1 ; 5. 1 ; 6. 1 (शम्भुमयोभू according to Dārila to Kāuṣ. 9. 1 are : आपो हि ष्ठा मयोभुवः शं नो देवीरभिष्टय इति) ; i. 33. 1 ; vi. 22. 1 ; 23. 1 ; 24. 1 ; 57. 1. This gaṇa does not occur in the gaṇamālā, Ath. Pariṣ. 34 ; cf. Kāuṣ. 18. 3 ; 41. 14, etc. —

माण^१ याममुदाव्रजन्ति । १४ । आशयवन्ध्याप्लवनयानभ-
 ह्याणि^२ संपातवन्ति । १५ । सर्वाण्यभिमन्त्याणि^३ । १६ ।
 स्त्रीव्याधितावाप्नुतावसिक्तौ शिरस्तः प्रक्रम्या प्रपदा-
 त्रमार्ष्टि^४ । १७ । पूर्वं प्रपाद्य प्रयच्छति^५ । १८ । त्रयोदश्या-
 दयस्तिस्त्रो^६ दधिमधुनि^७ वासयित्वा वध्नाति । १९ । आशय-
 ति^८ । २० । अन्वारव्यायाभिमन्त्रणहोमाः^{१०} । २१ । पश्चा-
 दग्नेश्चर्मणि हविषां संस्कारः । २२ । आनुहुहः शकृ-
 त्पिरुडः । २३ । जीवघातं^{११} चर्म । २४ । अकणो^{१२} ऽश्मा । २५ ।
 आप्लवनावसेचनानामाचामयति च^{१३} । २६ । संपातवता-

^१ So P Bi Bh Ch (prim. man.) D (schol.); K वेद्यमाणाः; the rest पेक्ष-
^२ Ch P Bi पानः; K पानः corrected to प्यानः; D (schol.) यास्वत
 इति यानं. — ^३ So K; Bū भक्षाणि corrected to भक्ष्याणि; the rest
 भक्षाणि; D (schol.) भक्ष्यते तदि(ति) भक्षं. — ^४ K D मंक्षाणि; D (schol.)
 यावत् किंचिदनुसाधनं सर्वं तदभिमन्त्र्य संपातवदसंपातवच्च (Cod. प-
 तंवच) सर्वशब्दस्य निरवदोपत्वात्. Cf. Kāuṣ. 10. 7, note. — ^५ D
 (schol.) स्त्री व्याधिता पुमान्व्याधित आप्लुता स्त्री अवसिक्तः पुमां च्छिरस
 आरभ्य आपादायेभ्यः प्रकर्षेण शोधयति. — ^६ D (schol.) यत्र प्रपाद्य
 श्रूयते तत्रायमन्यविशेषः । तत्र च प्रथमं प्रदानं (! for प्रपादनं?) ततो
 प्रदानं (Cod. ०न) मंथयोः (cf. sū. 7) पूर्वग्रहणात्. Cf. Kāuṣ. 26. 19;
 28. 15. — ^७ So all MSS. आदयः nominative for accusative! cf. Vāit.
 sū. 11. 24 and J. A. O. S. xi. p. 383; D (schol.) त्रयोदशीं च चतु-
 दशीं चादिग्रहणं (!) तासु... — ^८ Ch मधूनि; D (schol.) दधिम-
 धूनीत्येकवत्समुच्चयः तत्र स्थापयित्वा. — ^९ D (schol.) बद्धा दधिमधुनि(!)
 कारयितार(!) आश्रयति कर्ता... दधिमधुनामाश्रयत्वं प्रतिपाद्यत्वात्. —
^{१०} D (schol.) अन्वारभतोन्वारव्यः कारयिता कर्तरि... । कर्ता वि-
 षासहिमित्वभिमन्त्रयते (xvii. 1-5) ।... अन्वारभणं कारयितुश्चतुर्थी-
 निर्दिशात्. — ^{११} D (text) जीवघातः; D (schol.) अधिकर्मसु चर्मग्रहणे
 बलिनः प्राणिनश्चर्मं प्रयोक्तव्यं जीवघाताहंस्त्व... — ^{१२} E P (चर्म) कर्णो-
 ऽश्मा; D (schol.) यत्राश्मा चोद्यते स विप्रशृंगः (Cod. विप्रः) प्रत्येतव्यः ।
 वर्तुल इति यावत्; cf. Kāuṣ. 47. 32; 53. 2. — ^{१३} D (schol.) द्रव्याणि
 क्रियासाधनत्वात् । आप्लवनावसेचनानि तेषामाचमयति कारयितार(!)
 आप्लवनावसेचने करोति. —

मश्नाति न्यङ्के^१ वा । २७ । अभ्याधेयानां^२ धूमं नियच्छ-
ति । २८ । शुचिना कर्मप्रयोगः । २९ । ॥ ७ ॥

पुरस्ताद्धोमवत्सु निशाकर्मसु पूर्वाह्णे यज्ञोपवीती
शालानिवेशनं समूहयत्युपवत्स्यन्नक्तमशित्वा स्नातो ऽहत-
वसनः प्रयुङ्के । १ । स्वस्त्ययनेषु च^३ । २ । इज्यानां^४
दिश्यान्वलोन्हरति । ३ । प्रतिदिशमुपतिष्ठते^५ । ४ । सर्वत्रा-
धिकरणं कर्तुर्देक्षिणा^६ । ५ । त्रिरुदकक्रिया^७ । ६ । अन-
न्तराणि^८ समानानि युक्तानि^९ । ७ । शान्तं संभारम्^{१०} । ८ ।
अधिकृतस्य सर्वम्^{११} । ९ । विशये^{१२} यथान्तरम् । १० ।

^१ Ch Bū न्यङ्के; D (schol.) अची अङ्के वा. — ^२ D (text)
अभ्याधेनां; D (schol.) यानि विधिकर्मास्तथाधेयानि तेषां कारयिता
धूममात्मनि बध्नाति. — ^३ P Bh वे(ज्यानां); wanting in D (text); D (schol.)
to the entire sūtra: खस्तिदा ये ते पन्थान इत्यादीनि (i. 21. 1 et al.;
vii. 55. 1 et al.; cf. Kāuṣ. 50. 1 and the स्वस्त्ययनगण, Ath. Pariṣ. 34.
11, cited under Kāuṣ. 25. 36) स्वस्त्ययनानि तेषु पुरस्ताद्धोमवत्सु etc. —
^४ D (text) ईज्यानां; cf. also the schol. to the next sūtra; D (schol.)
स्वस्त्ययनयागदेवताभ्यो बलिं हरति. — ^५ D (schol.) ईज्यानां बलिं
दत्त्वा (!). — ^६ P D (text) कर्तुः; D (schol.), very corruptly, न स्वस्त्य-
यनेष्वेवं किं तर्ह्ये सर्वविधिकर्मस्त्री- (Cod. °स्त्रि°) कर्मार्थे हि सर्वशब्दे
प्राङ्मुख उपांशु करोति । अधिकरणं कर्तुं (!) दक्षिणेत्येव प्रत्येत्यं (Cod.
पतय्यं) । एवं सति शब्दे विधिकर्मसु भविष्यत्तुपांशुवत् । ... अधिकरणा-
भावे स्वयंकर्तृत्वमुपस्थानादिषु विज्ञे देवा इति विद्यानायुःकामो यजत
उपतिष्ठतेत्युदाहरणं (! Kāuṣ. 59. 1) । पूर्णपात्रं तु ब्रह्मणः कर्तृग्रहणात्. —
^७ D (schol.) विधिकर्मसु योदकेन चोदते क्रिया सा त्रिः कर्तव्येति निययः. —
^८ D (text) अन्तराणि. — ^९ Wanting in D (text); D (schol.) संहितायां
यान्यन्तराणि सूक्तानि पठ्यते तुल्यार्थानि च तानि कर्माणि समुद्धितानि
प्रयोक्तव्यानि. — ^{१०} D (schol.) शान्तत्वं संभारस्याभिचारिकवर्जमांगि-
रसं ..; cf. Vāit. Sū. 5. 10. — ^{११} E Bi सर्वः; D (schol.) अधीकृतस्य (!)
द्रव्यस्याग्रहणं (!) प्रत्येत्यं । यानमारोहयतीत्येतत्कर्म (Kāuṣ. 25. 13) विद्या
शरस्येत्यत्र प्रत्येत्यं (Kāuṣ. 25. 10) । नोत्तमयोः अधिकृतस्य द्रव्यस्याग्रहणं (!)
प्रत्येत्यं । कथं मह इति मादानकमृतं चोदीदन्मश्नाति (Kāuṣ. 12. 1.) ।
चमसे सारूपवत्साया इति (12. 2) चमसो ऽपि (Cod. चमसापि) मा-
दानक एव. — ^{१२} So emended; MSS. विषये; D (schol.) मंचकर्मद्रव्य-
संशये यन्निकृष्टं तत्प्रत्येत्यं. —

प्र यद्य पशुमिति^१ २ दर्भलवनं^३ प्रयच्छति^४ । ११ । अराती-
 योरिति^५ तक्षति । १२ । यच्चा शिक्^६ इति प्रक्षालय-
 ति । १३ । यद्यत्कृष्ण^७ इति मन्त्रोक्तम्^८ । १४ । पलाशो-
 दुम्बरजम्बुकाम्पीलस्रग्वद्गशिरीषसक्त्यवरणविल्व-
 जङ्गिडकुटकगर्हगलावलवेतसशिखलसिपुनस्यन्दना-
 रणिकाश्मयोक्ततुन्यपूतुदारवः^{१५, १६, १७} शान्ताः । १५ । चि-
 तिप्रायश्चित्तिशमीशमकासवंशाशाम्यवाका-
 १८, १९, २०, २१

^१ D Ch (prim. man.) परशुम्. — ^२ xii. 3. 31. — ^३ Ch K Bh D °लवणं. —
^४ Cf. Kāuṣ. 1. 24; 61. 38. — ^५ x. 6. 1. — ^६ x. 6. 3. — ^७ xii. 3. 13. —
^८ D (schol.) उल्लूखलमुसलं प्रचालयेत्. — ^९ Ch E P Bi Bh जम्बू. —
^{१०} The MSS. write the word with anusvāra, and it is difficult to decide
 whether they read वंघ or वंघ; D (schol.) सम्बंधी हिमवत इति
 प्रसिद्धी. — ^{११} P Bi D शरीषः; K शरीषः. — ^{१२} D (schol.) सक्त्य-
 स्तिलकः । वरणविल्वौ प्रसिद्धौ. — ^{१३} D (schol.) जंगिडो ऽर्जुनः अचल
 इति दाचिणात्यः कुटको मालवके प्रसिद्धः । गर्हो वेपं । गलावल हिमवति ।
 वेतसः प्रसिद्धः । शरणीति प्रसिद्धः । शंवल (!) जोषणं विलम्बे न्यानर्ता
 (and below, sū. 16, note 7: शंवलस्य जोषणेति !). शखलिं करंटकः ।
 अपिस्वामी सिपुना धायटो प्रसिद्धः (!). — ^{१४} D (schol.) स्यन्दन मदन
 इत्येवं प्रसिद्धः. — ^{१५} अश्मयोक्ता मंतकः । अपटा. — ^{१६} Ch P Bh तुन्युः
 D (schol.) तुन्युस्तिनसः (! for तिनिशः ?). — ^{१७} Bū K E पूतुः; cf.
 Kāuṣ. 58. 15; D (schol.) पूतदारदेवदारुः. — ^{१८} K and Ath. Paddh.
 चित्तिः; Bū Ch E P Bi Bh चित्तिः; Vāit. Sū. 5. 10 चित्वादिभिः. K P
 Bi Ch Bh and Ath. Paddh. प्रायश्चित्तिः; E °चित्ती; Ch has a colon
 here; D (text and schol.) चितिः प्रायश्चित्तिः स्वचित्तिः प्रायश्चित्तिः द्वंद्वः
 ताभ्यामेवंविधाभ्यां वरणेन सिद्धिभूमिस्थ वर्तुल प्रसिद्धे (!) । मेव प्रायश्चित्त-
 विशेषः (!) । चीणिचीणि सर्वाणि पर्वणि (!) उभे शतमेजकारे (! for
 णेजकारे ?). — ^{१९} So all MSS. of text; Daç. Kar. and Ath. Paddh.^२
 शमीका; Ath. Paddh.^१ शमिका; D (schol.) शमका नंदपुरे वार्यपृष्ठतो
 जाता वरणप्रसिद्धा. — ^{२०} Ath. Paddh. शवंशा; D (schol.) सवंशा
 शंगालवंशकः. — ^{२१} Bū श्राम्यवाका; D (schol.) श्राम्यवाका अपामा-
 गंसदृशः फलैः स्निग्धैः ह्रस्वतरागतपुष्पं वासकृति स्यात् (!). —

तलाशापलाशवाशाशिशपाशिबलसिपुनदर्भापा- ^{1. 2. 3. 4}
 मार्गाकृतिलोष्टवल्मीकवपाटूर्वाप्रान्तव्रीहियवाः^{5. 6} शा-
 न्ताः⁷ । १६ । प्रमन्दोशीरशलल्युपधानशकधूमा^{8. 9. 10} जरन्तः¹¹
 । १७ । सीसनदीसीसे^{12. 13} अयोरजांसि कृकलासशिरः सी-
 सानि । १८ । दधि घृतं मधूदकमिति रसाः । १९ । व्री-
 हियवगोधूमोपवाकतिलप्रियङ्गुश्यामाका^{14. 15} इति मि-

¹ D (schol.) तलाशा मालिका (Cod. m^o) अवली प्रसिद्धः. — ² All MSS. पलाशो. — ³ EB वासा; D (schol.) वासा(?) वृषकः; cf. Kāuṣ. 39. 6. — ⁴ P Bīशीशपा; Bū शंशपा; Daç. Kar. सीसपा; Ath. Paddh. शीशपा; D (schol.) अडोलसा (I for अंडो?) शिशपा प्रसिद्धः (!). — ⁵ P Bh दर्भो ऽ पामार्गः; the remaining MSS. and Daç. Kar. दर्भोपा^o; Ath. Paddh. दर्भः उपामार्गः; D दर्भः । अपा^o. — ⁶ D (schol.) आकृतिलोष्ट चेचलोष्टः । वल्मीकवपा वल्मीकमध्य (!). — ⁷ D (schol.) पुनः शान्तग्रहणं वृचत्वात् । पूर्वेषामिह चौषधित्वात् । शान्त्युदके आसां विधानयोगः । श्वलस्त्र जोषणेति पर्यायो ऽस्ति सो ऽपि संदेहः (cf. sū. 15, p. 25, note 13); Ath. Paddh. ताः शान्ताः गोपथब्राह्मणे (i. 2. 18) द्विविधा उक्ताः । एका आंगिरसीभिः । तच्छृष्टांतः । स खलु शान्त्युदकं चकारार्थवर्णोभिः आंगिरसीभिश्चेति ब्राह्मणोक्तं । तत्र या आर्थवर्णो सा कौशिकोक्ता । या आंगिरसी सा वैतानोक्ता (5. 10). — ⁸ D schol. प्रमंद इंदुकः एवं प्रसिद्धः । वाला उशीर गंधद्रव्यं । शलली श्वावित्शलाक. — ⁹ K P Bh D (text) उपधानं; Ch उपाधानं; D (schol.) उपधानं उपधानकं; cf. जरदुपानहो Kāuṣ. 17, 10; 41. 6; 84. 9? — ¹⁰ D (schol.) शकधूम ब्राह्मणः; cf. Kāuṣ. 50. 16 and Ath. Paddh. to Kāuṣ. 76. 18 अत्र स्थाने चत्वारो शकधूमाः सूर्यापाठकं कुर्वन्ति. — ¹¹ So Bī; Bū चरंतः corrected to जरंतः; the remaining MSS. चरंतः; D (schol.) एतानि जीर्णानि प्रत्येतव्यानि; cf. जरत्प्रमन्द Kāuṣ. 25. 11; also 16. 1, note. — ¹² K D (text) शीस; Ch Bī सीसं. — ¹³ K D (text) नदीशीसे; E नंदीसीसे; D (schol.) to the entire sūtra शीसकं सीसं नदोफेनपिंडः । अयोरजः लोहकिष्टः (I for ंकिष्टः?) । कृकलासः प्राणी प्रसिद्धः तस्य शिरः (cf. Kāuṣ. 47. 39) । शीसचोदनास्तेतानि प्रत्येतव्यानि । ज्येष्ठस्यांजली शीसानुदाहरणं (!) समासे समुच्चयः । इतरत्र विकल्पचित्वादिवत् (sū. 16.). — ¹⁴ Bh Ch D (text) उपवाकस्ति^o; D (schol.) उपवाक इति अभियवाः । सुराद्राणां प्रसिद्धाः. — ¹⁵ So P Bh and Daç. Kar; the rest श्यामाका.

अधान्यानि^१ । २० । ग्रहणमा ग्रहणात्^२ । २१ । यथार्थमु-
 र्कान्योजयेत्^३ । २२ । इहैव ध्रुवामेह यातु यमो मृत्युः सत्यं
 बृहदित्यनुवाको वास्तोष्पतीयानि^४ । २३ । दिव्यो गन्धर्व
 इमं मे अग्ने यौ ते मातेति मातृनामानि^५ । २४ । स्तुवा-
 नमिदं हविर्निस्सालामरायक्षयणं शं नो देवी पृश्निपर्याया
 पश्यति तान्सत्यौजास्त्वया पूर्वं पुरस्ताद्युक्तो रक्षोहण-
 मित्यनुवाकश्चातनानि^६ । २५ । ॥ ८ ॥

अस्रयो यन्ति शम्भुमयोभू^७ हिरण्यवर्णा निस्सालां

^१ Ch (sec. man.) and D (schol.) मैश्रः; so also Pet. Lex. sub voce, and Weber, Omina und Portenta, p. 404. — ^२ D (schol.) यथार्थ (!) संहितायाः विधि प्रतिज्ञातः तस्माच्च कर्मणि किंपरिमाण अप-
 रिमितायाः प्रयोगे ग्रहणमित्यनियमे प्राप्त इदमुच्यते ग्रहणमा ग्रहणा-
 दित्येकं यथार्थवचनात् . . . — ^३ E Bi D (text) उदकान्; Daç. Kar.
 उडकान्; D (schol.) पुनरुक्तप्रयोगः । पंचपटलिकायामेव कथितः ।

आपो (!) संहितायाः कर्मसंयोगात् । आचार्यसंहिताभ्यासार्थाः । अभ्या-
 सयोगसंहिता तस्याः परिपूर्णमाह (I for 'पूर्णमाह') . . . साकांचस्य
 परिसमाप्त्यर्थं वचनमुदकः धूममिति धूममनुसंचयते (Kāuç. 16. 12.). —

^४ The pratikas are iii. 12. 1; vi. 73. 1; 93. 1; xii. 1. 1. The
 corresponding gāṇa of the gāṇamālā (Atharvaparīṣṭa 34. 5) reads
 as follows: आशानामाशापालेभ्य इहैव ध्रुवामृधन्वा योनिमुत पुत्रः
 पितरमिन्द्रस्य गृहो ऽसीति चतस्रो दिवे स्वाहारमवर्म मे पृथिव्यौ श्रोचा-
 याति धन्वातीति द्वे ऊर्जं विश्वदिति पद्मत्वं बृहदित्यनुवाको वास्तोष्पती-
 यानि ॥ ५ ॥ इति वास्तुगणः । The pratikas are i. 31. 1; iii. 12. 1;
 v. 9. 1 and 5; v. 10. 1—7; vi. 10. 1; vii. 41. 1; vii. 60. 1; xii. 1. 1. —

^५ The pratikas are ii. 2. 1; vi. 111. 1; viii. 6. 1; cf. Ath. Parīç. 34. 4.
 दिव्यो गन्धर्व आ पश्यतीमं मे अग्ने यौ ते मातेति मातृनामानि ॥ ४ ॥
 इति मातृगणः ॥ The pratikas are those of the Kāuçika with the

addition of iv. 20. 1 between the first and the second. — ^६ The
 pratikas are i. 7. 1; 8. 1; ii. 14. 1; 18. 3; 25. 1; iv. 20. 2; 36. 1;
 37. 1; v. 23. 1; viii. 3. 1; Ath. Parīç. 34. 3 presents the same gāṇa
 (चातनगणः), adding in their proper order the hymns i. 16. 1; 28. 1;
 vi. 32. 1; 34. 1. — ^७ D 'मयोभूर्हि'. —

ये अमयो ब्रह्म जज्ञानमित्येका^१ तदेव मृगारसूक्तानि^१ । १ ।
 उक्तमं^२ वर्जयित्वाप नः शोशुचदयं पुनन्तु मा ससुषी-
 हिमवतः प्र स्रवन्ति वायोः पूतः पवित्रेण शं च नो
 मयश्च नो ऽनदुह्यस्त्वं प्रथमं मह्यमापो वैश्वानरो रश्मि-
 भिर्यमो मृत्युर्विश्वजित्संज्ञानं नो यद्यन्तरिक्षे पुनर्मैत्रि-
 न्द्रियं शिवा नः शं नो वातो वात्वमिं ब्रूमो वनस्पती-
 निति^३ । २ । पृथिव्यै श्रोत्रायेति^४ त्रिः प्रत्यासिञ्चति । ३ ।
 अम्वयो यन्ति शम्भुमयोभू हिरण्यवर्णाः शंतातीयं^५ शिवा
 नः शं नो वातो वात्वमिं ब्रूमो वनस्पतीनिति^६ । ४ ।

^१ Bū एको corrected to एका. D (schol.) एकाग्रहणं (!) सूक्तप्रस-
 गात्. — ^२ According to Dārila, the hymns called शम्भुमयोभू are
 आपो हि ष्ठा मयोभुवः शं नो देवीरभिष्टय इति (i. 5. 1; 6. 1); the
 pratikas therefore are i. 4. 1; 5. 1; 6. 1; ii. 14. 1; iii. 21. 1; iv. 1. 1.
 In the beginning of Ath. Pariç. 34. 26 the मृगारसूक्तानि are given
 exactly as in the Kāuçika; cf. also Pet. Lexicon sub voce. — ^३ D
 (schol.) मृगार्ध्वानुवाकौ (!) तयोरनुपर्युक्तानि सूक्तान्यग्नेर्मन्त्र इत्यादीनि
 (iv. 23. 1) तेषु सर्वेषु प्राप्तिषु तमहं रुद्रेभिरित्येतद्वर्जयित्वा (iv. 30. 1);
 but Ath. Paddh. अम्वयो यन्तीत्यादि तावत्पर्यन्तं यावदन्नातलीवर्जं
 (xi. 6. 23; i. e. the last verse of the last hymn in this gaṇa). — ^४ The
 pratikas are iv. 33. 1; vi. 19. 1; 23. 1; 24. 1; 51. 1; 57. 3; 59. 1;
 61. 1; 62. 1; 93. 1; 107. 1; vii. 52. 1; 66. 1; 67. 1; 68. 3; 69. 1; xi.
 6. 1; the Ath. Pariç. 34. 26 has the same text (joining on to the
 मृगारसूक्तानि in the preceding passage), and it ends . . . . अग्निं
 ब्रूमो वनस्पतीनिति शान्तिगणः ॥ इति सर्वैः सूक्तैः कौशिकोक्तबृहच्छान्ति-
 गणः ॥ २६ ॥ The Ath. Paddh. in its description of the शान्त्युदकं also
 knows the distinction between बृहच्छान्तिगण and लघुशान्तिगण; cf.
 sū. 4, note 7. — ^५ vi. 10. 1. — ^६ K and Ath. Paddh. शंताती. —
^७ The pratikas are i. 4. 1; 5. 1; 6. 1 (cf. note 2 on this page); 33. 1;
 iv. 13. 1 (the शंतातीयं सूक्तं. So according to Dārila: उत देवा इति
 शंतातीयं, the Ath. Pariç. 34. 27, which has simply the pratika उत
 देवा, and the Ath. Paddh. शंतातीमुत देवा सूक्तं); vii. 66. 1; 67. 1;
 68. 3; 69. 1; xi. 6. 1. Ath. Pariç. 34. 27 has the same gaṇa, and it
 is there called लघुशान्तिगण; so also Ath. Paddh. —

पृथिव्यै श्रोत्रायेति^१ त्रिः प्रत्यासिञ्चति । ५ । इति^२ शान्तियुक्तानि । ६ । उभयतः सावित्र्युभयतः शं नो देवी^३ । ७ । अहतवासाः^४ कंसे शान्त्युदकं करोति । ८ । अतिसृष्टो अपां वृषभं^५ इत्यपो ऽतिसृज्य^६ सर्वा इमा आप ओषधय इति पृष्ट्वा^७ सर्वा इत्याख्यात^८ ओं बृहस्पतिप्रसूतः^{९, १०}

^१ vi. 10. 1; Ath. Paddh. to this and sū. 3: पृथिव्यै श्रोत्रायेति तृचेन शान्त्युदकमध्ये शान्त्युदकं प्रक्षिपति । पुनः पृथिव्यै श्रोत्रायेति तृचेनाग्निं पर्युषति प्रत्युचं. — ^२ Ch E have a colon here and not after 'युक्तानि'; D (schol.) पूर्वो गणः शान्तिवाच्य उत्तरो ऽ पि शान्तिशब्दवाच्यः समञ्चितानां संज्ञा पूर्वोत्तरा... सर्वपापप्रशमनयोजनत्वात् शान्तिशब्दप्रयोगः संख्यवहारभावात् । एतानि युक्तानि महाशान्तिसंज्ञा भवन्तीति वाक्यविशेषः महाशान्तिमावपति संख्यवहारदर्शनात् (Kāuṣ. 39. 27; 43. 5). — ^३ D (schol.) शान्तिरावं तयोस्तत्सवितुर्वरेण्यमिति कर्तव्या (RV. iii. 62. 10; also VS. TS. SV. etc.) उभयतः शं नो देवी (i. 6. 1 or ii. 25. 1) ... आचार्यः शान्त्युदके मंत्राणां प्राक्सवित्र्या शान्त्युदकक्रियामाह; Ath. Paddh. शान्त्युदकप्रारंभे समाप्तौ च शं नो देवी सावित्री चेति प्रयोक्तव्या; these two hymns stand at the beginning of the first gaṇa, the शान्तिगण (Ath. Pariç. 34. 1). The remaining pratikas of this gaṇa are xix. 1. 9 (wanting in the Chambers codex); xix. 1. 10; vii. 69. 1; xix. 12. 1; cf. the two çāntigaṇas above. There is further a पिप्पलादिशान्तिगण in the gaṇamālā, Ath. Pariç. 34. 20, which contains the latter of these hymns: शं नो देवी शं न इन्द्रापो शं नो वातो शान्ता द्यौः पिप्पलादिशान्तिगणः । नुवाक (!). The pratikas are i. 6. 1 (ii. 25. 1); xix. 10. 1; vii. 69. 1; xix. 9. 1. — ^४ Ch E have a colon here and not after 'देवी'. — ^५ xvi. 1. 1. — ^६ Ch विसृज्य; D omits the passage from the beginning of the sūtra up to this word. — ^७ K Bi D (text) and Ath. Paddh. सृष्ट्वा; Bū सृष्ट्वा in the text पृ. सृ on the margin. — ^८ E Bū Ch 'ख्याता'; D (schol.) ओषधीर्गृहीत्वा । आहारकं पृच्छति । सर्वा इमा ओषधय पृच्छति । ... आहारकः प्रत्याह सर्वा इति सर्वा अपि; Ath. Paddh. प्रथमं कर्ता ब्रह्माणं प्रयच्छति । सर्वा इमा आप ओषधय इति सृष्ट्वा (!) । सर्वा इति ब्रह्माव्रवीत् । सर्वा इति किं । चित्वादिभिः सर्वाभिरौषधीभिः । (cf. Kāuṣ. 8. 16) गंगादिसर्वाभिरग्निः. — ^९ K P Bū and Ath. Paddh. बृहस्पतिः. — ^{१०} Ch प्रसूतः. —

करवाणीत्यनुज्ञाप्यो^१ सवितृप्रसूतः भवानित्यनुज्ञातः^२ कु-
र्वीत^३ । ९ । पूर्वया कुर्वीतेति गार्ग्यपार्थश्रवसभागलिका-
ङ्गायनोपरिवभ्रवकौशिकजाटिकायनकौरुपथयः^४ । १० ।
अन्यतरया कुर्वीतेति युवा कौशिको युवा कौशिकः
। ११ । ॥ ९ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे प्रथमोऽध्यायः समाप्तः ॥

^१ So all MSS. — ^२ Ch Bi भवानी०. — ^३ Ath. Paddh. कर्ताब्रवीत् ।
ओं बृहस्पतिप्रसूतः करवाणि । ततो ब्रह्माब्रवीत् । सवितृप्रसूतः कुरुतां
भवानिति. — ^४ D (schol.) पूर्वया शान्त्या (sq. 2) शान्त्युदकं करोति. —

॥ श्रीं ॥

पूर्वस्य^१ मेधाजननानि । १ । श्रुकसारिकृशानां^२ जिह्वा^३
वध्नाति^४ । २ । आशयति^५ । ३ । औदुम्बरपलाशकर्कन्धूना-
मादधाति । ४ । आवपति । ५ । भक्षयति^६ । ६ । उपा-
ध्यायाय भैक्षं^७ प्रयच्छति । ७ । सुप्रस्य कर्णमनुमन्त्रयते^८
। ८ । उपसीदञ्जपति^९ । ९ । धानाः सर्पिर्मिश्राः सर्वहु-
ताः^{१०} । १० । तिलमिश्रा^{११} हुत्वा प्राश्नाति । ११ । पुरस्ता-
दग्नेः कल्माषं दण्डं निहत्य पश्चादग्नेः कृष्णाजिने धाना
अनुमन्त्रयते^{१२} । १२ । सूक्तस्य पारं^{१३} गत्वा प्रयच्छति^{१४} । १३ ।

^१ पूर्व विषप्तीयं (i. l.); cf. Kāuṣ. 7. 8. — ^२ Bū शारि; E सारिक. —
^३ D (schol.) कृशः गोमेणक इति प्रसिद्धाभिधान कृष्णवर्णा दीर्घपुच्छ (!). —
^४ E जिह्वा. — ^५ D (schol.) मेधामिच्छतः यीवायां बन्धनं... अयं मे वरण
उरसीति (x. 3. 11; cf. Kāuṣ. 19. 22.) च तथालिङ्ग आश्नादि सूक्तेन सं-
पाताः (cf. Kāuṣ. 7. 15) आज्याहुतीनां संपातानानयतीति होमः । उभौ
च संधिजाविति वचनात् (cf. Kāuṣ. 74. 13). — ^६ Bū आशयति; D
(schol.) यो मेधां कामयते तं कर्ता आशयति । जिह्वामन्त्रयति. —
^७ With this and the preceding sūtra cf. Kāuṣ. 7. 5, 6. — ^८ E D (text)
भैक्षं; D (schol.) अध्याययिषे (!) भिक्षानां समूहं ददाति विषप्तीयेना-
भिर्मन्त्र्य (i. l.) सर्वाण्यभिर्मन्त्र्याणीति (Kāuṣ. 7. 16) वचनात्. — ^९ D (schol.)
यन्मेधाविनमिच्छति राचावनुमन्त्रणमहनि स्वापप्रतिषेधात्. — ^{१०} MSS.
of the text उपसीदं; D (schol.) ब्रह्मचारी स्वाध्यायार्थं गृहमुपा-
सीदं (!) जपति. — ^{११} D (text) धाना ० मिश्रा; D (schol.) धानाः घृतेन
मिश्रिताः जुहोति. — ^{१२} D (text) ० मिश्रान्; D (schol.) तिलैः मिश्रितां
धानां हुत्वा ब्रह्मचारी. — ^{१३} D (schol.) विषप्तीयेन कारयिता. —
^{१४} D (text) सूक्तस्यांतं. — ^{१५} D (schol.) धाना अजिनेन कर्ता. —

सकृज्जुहोति^१ । १४ । दण्डधानाजिनं ददाति^२ । १५ । अहं
 रुद्रेभिरिति^३ शुक्लपुष्पहरितपुष्पे किंस्त्यनाभिपिप्पल्यौ^४
 जातरूपशकलेन^५ प्राक्स्तनयहात्राशयति^६ । १६ । प्रथम-
 प्रवदस्य मातुरूपस्थे तालुनि संपातानानयति । १७ ।
 दधिमध्वाशयति । १८ । उपनीतं वाचयति^७ वार्षशतिकं^८
 कर्म । १९ । त्वं नो मेधे द्यौश्च म^९ इति भक्षयति । २० ।
 आदित्यमुपतिष्ठते^{१०} । २१ । यदग्ने तपसेत्यागहायण्यां^{११, १२}
 भक्षयति^{१३} । २२ । अग्निमुपतिष्ठते^{१४} । २३ । प्रातरग्निं गिरा-
 वरगराटेषु दिवस्पृथिव्या^{१५} इति संहाय^{१६} मुखं विमार्ष्टि
 । २४ । ॥ १ ॥ ॥ १० ॥

पूर्वस्य^{१७} ब्रह्मचारिणां पदानि । १ । औदुम्बर्यादयः^{१८} । २ ।

^१ D (schol.) अजिनेनैव. — ^२ Bū दधाति; D (schol.) ददाति
 कर्त्तुं. — ^३ iv. 30. 1. — ^४ K नाभिः; D (schol.) किंस्त्यः शंखः
 तस्य नाभिः. — ^५ D (schol.) and Ath. Paddh. जातरूपशकलेन
 निघृष्य. — ^६ D (schol.) इदं जातकविधिकल्पः; Ath. Paddh. and
 Daç. Kar. introduce the corresponding passages with the words:
 अथ जातकर्म उच्यते. — ^७ D divides a sūtra here; D (schol.)
 अहं रुद्रेभिरिति सूत्रं (iv. 30. 1) आ यातु मित्र इति गण्यति वचनं (iii.
 8. 1; cf. Kāuṣ. 55. 17) । उपनीतमिति वचनात्. — ^८ D (schol.) द्यौ
 वर्षशतमायुरिच्छति पुत्रादिः स प्रथम(प्र)वदेत् (!) सर्वं कर्म कुर्यात्. —
^९ vi. 108. 1; xii. 1. 53 (D (schol.) द्यौश्च म इदं पृथिवी चांतरिक्षं च म
 व्यच इति क्रमलिङ्गाच्च). — ^{१०} Bū ऽतिष्ठति; D (schol.) अन्यतरेण उप-
 स्थानं. — ^{११} vii. 61. 1. — ^{१२} Ch Bū D (text) ऽगहायण्यां. — ^{१३} D
 (schol.) मार्गशौर्यपौर्णमास्यां मेधाकामः; this sūtra is wanting in E. —
^{१४} This sūtra is wanting in D. — ^{१५} iii. 16. 1; vi. 69. 1; 125. 2
 (ix. 1. 1; xix. 3. 1); D (schol.) दिवस्पृथिव्या इति पंचानुवाकार्थं.
 These pratikas are part of the second वर्चस्वगण, Ath. Pariç. 34. 27;
 cf. Kāuṣ. 12. 15 and 12. 10. note. — ^{१६} D (schol.) ब्रह्मचारी निद्रां
 त्यक्त्वा. — ^{१७} पूर्वं चिपत्तोयं (i. 1); cf. Kāuṣ. 7. 8. — ^{१८} Cf. Kāuṣ.
 10. 4. —

ब्रह्मचार्यावसथादुपस्तरणान्यादधाति^१ । ३ । पिपीलि-
कोद्वापे^२ मेदोमधुश्यामाकेषीकतूलान्याज्यं^३ जुहोति । ४ ।
आज्यशेषे पिपीलिकोद्वापानोप्य याममेत्य सर्वहुतान्
५ । ब्रह्मचारिभ्यो ऽन्नं धानास्तिलमिश्राः प्रयच्छति । ६ ।
एतानि यामसांपदानि^४ । ७ । विकार स्थूणामूलावत-
क्षणानि सभानामुपस्तरणानि^५ । ८ । यामीणेभ्यो^६
ऽन्नम् । ९ । सुरां सुरापेभ्यः^७ । १० । औदुम्बरीयोदीनि
भक्षणात्तानि^८ सर्वसांपदानि^{१०} । ११ । चिज्योतिः
कुरुते^{११} । १२ । उपतिष्ठते । १३ । सव्यात्पाणिहृदया-
होहितं रसमिश्रमश्नाति । १४ । पृश्निमन्थः^{१२} । १५ ।
जिह्वाया उत्साद्यमष्ट्योः परिस्तरणमस्तृहणं^{१३} हृदयं दूर्श
उपनह्य तिस्रो रात्रीः पल्पूलने वासयति^{१४} । १६ । चूर्णा-

^१ E ब्रह्मवर्चावसथान्य०. — ^२ D (schol.) कीटिकाभिरुत्कीर्ण-
मुदः... — ^३ Ch E Bū श्यामाके०. — ^४ D (schol.) इषीकतूलं (Cod. दूषी०)
शरपुष्पं. — ^५ D (schol.) इत्यौदुम्बरीयोदीनि धानानां प्रदानांतानि
यामकामेन कार्याणि. — ^६ D (schol.) ब्रह्मचारिसांपदेष्वयं विशेषो
यामसांपदात् ... समिद्धिकारः । उपस्तरणेषु ... उभयविशेषणत्वात्
विकार इति वर्तते. — ^७ P Bh यामणीभ्यो; E यामणिभ्यो; D
(text) यामणेभ्यो; D (schol.) ब्रह्मचारिस्थानि यामीणाधिकारः. —
^८ K सुरापे; D (schol.) ये यामीणाः सुरां पिबन्ति तेभ्यो मयं दद्यात्. —
^९ Bū भक्षणं. — ^{१०} D (schol.) औदुम्बरपलाशकर्मन्धूनामादधाती-
त्येवमादीनि (Kāuṣ. १९, ४ fg.) भक्ष(य)तीत्येवमन्तानि (! for *मन्तानि?)
कर्माणि सर्वकामस्य भवन्ति पूर्वग्रहणमुक्तं (i. 1). — ^{११} So Bi
only; the rest ज्योतिष्कु०. — ^{१२} D (schol.) पूर्वस्थ (i. 1) कर्म
पृश्निमन्थः । पृश्निगौः कर्वरा (!) तदंगसाधनो मन्थस्तृहणं जिह्वादीनां (see
the next sū.) पृश्निप्रत्ययार्थः. — ^{१३} So K Ch Bi; P Bh *स्त्रिहणं;
E *सुह्रणं. Bō. suggests hesitatingly the reading परिस्तरणं मस्तिष्कं
comparing Hemac. 625: मस्तिष्को मस्तुलङ्कः; cf. note 14. — ^{१४} K E
Ch वाचयति; D (text and schol.) जिह्वायानुसाद्यमष्ट्यो (!) परिस्तरणो
वृषिकामस्तृहणं (!) मेधूलकः । हृदयं प्रसिद्धं । सर्वाणि प्रत्यं (!) जिह्वा-

नि करोति' । १७ । मैश्रधान्ये' मन्थ' ओष्य दधि मधु-
मिश्रमश्नाति । १८ । अस्मिन्वसु यदावधन्नव प्राणानिति'
युग्मकृष्णलं वासितं वध्नाति' । १९ । सारूपवत्सं' पुरुष-
गात्रं द्वादशरात्रं संपातवन्तं कृत्वानभिमुखमश्नाति' । २० ।
॥ २ ॥ ॥ ११ ॥

कथं मह^१ इति मादानकशृतं^२ क्षीरौदनमश्नाति^३ । १ ।
चमसे^४ सारूपवत्साया^५ दुग्धे व्रीहियवाववधाय मूर्छ-
यित्वा^६ मध्वासिच्याशयति । २ । पृथिव्यै श्रोत्रायेति^७
जुहोति । ३ । वत्सो विराज^८ इति मन्थान्तानि^९ । ४ ।
सहृदयं तदू षु सं जानीध्वमेह यातु सं वः पृच्यन्तां सं वो

दीनि पृथिमंथ इति गुणविधानात् । सर्वाणीति दूशं उपनह्यं (!) बद्धा
(Cod. वद्धा) दूशं जीर्णवासः तिस्रो रात्रोः पृथिगोमये प्रक्षिप्य वास-
यति विराजं. —

^१ D (schol.) चतुर्थे ऽ हनि जीर्णानि (!) करोति । सह वाससा
संवीक्ष्य. — ^२ E मिश्र०. — ^३ D (text) omits this word; D
(schol.) मंथः (!) तत् (sc. मिश्रधान्यानि) चूर्णं (!) उष्णोदकेन कृत्वा मैश्रधा-
न्यो मंथः. — ^४ i. 9. 1 (cf. the first वर्चस्वगण Kāuṣ. 13. 1, note);
35. 1; v. 28. 1. — ^५ D (schol.) एतेषां प्रतीकानां समकृष्णलमणिं
वासयित्वा । सर्वप्रमुखसाधनमिच्छतो समकृष्णलमिति बद्धव्रीहिः । कृष्णला
रक्तिकेति (Cod. रक्त०) प्रसिद्धाभिधानं अयं च सौवर्णमणिः; cf. Kāuṣ. 52.
20. — ^६ EP सारूपवत्सं; D (text) सोपवत्सं. — ^७ D (schol.) to the entire
sūtra, समानवर्णवत्सागोः पयसि शृतमोदनं पुरुषगात्रं पुरुषाकारं कृत्वा
द्वादशाहानि संपातवन्तं करोति . . . — ^८ v. 11. 1. — ^९ So all MSS.
of the text; D (schol.) मदनकाष्ठवृच- (Cod. प्रच०) विकार मादानकानि
काष्ठानि मदनकफलं यस्य फलं तैः काष्ठैः — ^{१०} D (schol.) संपत्कामः. —
^{११} E फालचमसे; Ch has फाल on the margin. — ^{१२} E P Bi D
(text) सारूपः; D (schol.) प्रस्थितचमसाकारं तच्च सारूपवत्सं पयः
कृत्वा. — ^{१३} E मूर्खइत्या; D (schol.) चूर्णकृत्वा (!). — ^{१४} vi. 10.
1. — ^{१५} xiii. 1. 33. — ^{१६} D (schol.) चिज्योतिः कुरुत इत्यादीनि
(Kāuṣ. 11. 12 fg.) पृथिमंथ इत्येवं संघातानि कर्माणि भवन्ति. —

मनांसि संज्ञानं न इति सांमनस्यानि^१ । ५ । उदकुलिजं
 संपातवन्तं यामं परिहृत्य मध्ये निनयति^२ । ६ । एवं
 सुराकुलिजम् । ७ । त्रिहायण्या वत्सतर्याः^३ शुक्तानि^४ पि-
 शितान्याशयति^५ । ८ । भक्तं सुरां प्रपां^६ संपातवत्करोति^७ । ९ ।
 पूर्वस्य ममाग्रे वर्च इति वर्चस्यानि^८ । १० । औदुम्बरा-
 दीनि त्रीणि^{१०} । ११ । कुमार्या दक्षिणमूरुमभिमन्त्रयते^{११} । १२ ।
 वपां^{१२} जुहोति । १३ । अग्निमुपतिष्ठते^{१३} । १४ । प्रातरग्निं
 गिरावरगराटेषु दिवस्पृथिव्या इति^{१४} दधिमध्वाशयति । १५ ।
 कीलालमिश्रं क्षत्रियं^{१५} कीलालमितरान्^{१६} । १६ । ॥३॥ ॥१२॥

^१ iii. 30. 1; v. 1. 5; vi. 64. 1; 73. 1; 74. 1; 94. 1 (iii. 8. 5); vii. 52. 1. No gaṇa corresponding to this is to be found in the gaṇamālā, or in the list of gaṇas given in the AV. Sarvānukramanikā. — ^२ E Bi कुलोजं; D (schol.) कुलिजो घटः. — ^३ D (schol.) अन्यतमेन सूक्तेन यामं परिजनं परिहृत्य... यामजनस्य मध्य आवर्जयति. — ^४ D (text) °ह्रायिण्या वत्सतर्या. — ^५ Ch E Bū Bi शुक्त्यानि; P Bh शुक्तानि; D (schol.) शुक्तान्या-सुतरसे (Cod. °सुतरास) कृत्वा. — ^६ D (schol.) ये सांमनस्यमिच्छन्ति अन्नातोति प्रेषः. — ^७ D (schol.) भक्तसुरे (Cod. °रा) प्रसिद्धे प्रपा पानीयं (Cod. प्रपायातिथं); D (schol.) to Kāuṣ. 35. 19 भक्तसुरां(!) प्रपां. All MSS. of the text read as above. — ^८ D (schol.) धनाशनपाने (! for धाना°?) यथा स्नातां । अकाले बुधितस्य मा भूतामित्यर्थः (Cod. भूतामित्यर्थः). — ^९ D (schol.) पूर्वं त्रिषप्तीयं i. 1; v. 3. 1. The second वर्चस्वगण Ath. Pariç. 34. 27 begins with these two pratikas, continues with the three in sūtra 15 (iii. 16. 1; vi. 69. 1; ix. 1. 1), and with the following pratikas rubricated in Kāuṣ. 13: iii. 22. 1; vi. 38. 1; 39. 1, and ends with यस्ते गन्ध इति तिसृभिः (xii. 1. 23 fg., the गन्धप्रवादा अचः, Kāuṣ. 13. 12); D (schol.) अनयोः सूक्तयोः दी-प्तिफलानि कर्माण्युच्यन्ते. For the first वर्चस्वगण (Ath. Pariç. 34. 10) see Kāuṣ. 13. 1, note. — ^{१०} D (schol.) आदधात्वावपतीत्येतानि भवणांतानि (Kāuṣ. 10. 4 fg.). — ^{११} D (schol.) कुमारीवर्चस्वमेतत्. — ^{१२} D (schol.) शांतस्य पशोः. — ^{१३} D (schol.) प्रकृतयोरन्यतरेण. — ^{१४} iii. 16. 1; vi. 69. 1; ix. 1. 1 (et al.); cf. sū. 10, note, and Kāuṣ. 10. 24. — ^{१५} D (schol.) अच मिचां(!) दधिमध्वाशयति... कीलालमिश्रं. — ^{१६} D (schol.) इतरान्... अनुलोमजान् सृथ्यंतरजान्. —

हस्तिवर्चसमिति^१ हस्तिनम्^२ । १ । हास्तिदन्तं^३ वध्ना-
ति । २ । लोमानि जतुना संदिह्य जातरूपेणापिधाप्य^४
। ३ । सिंहे व्याघ्रे यशो हविरिति^५ स्नातकसिंहव्याघ्रवस्त-
कृष्णवृषभराज्ञां^६ नाभिलोमानि^७ । ४ । दशानां शान्तवृ-
क्षाणां शकलानि^८ । ५ । एतयोः प्रातरग्निं गिरावरगरा-
टेषु त्विस्पृथिव्या^९ इति सप्त मर्माणि स्थालीपाके पृक्ता-
न्यश्नाति^{१०} । ६ । अकुशलं यो ब्राह्मणो लोहितमश्रीया-
दिति गार्ग्यः । ७ । उक्तो लोममणिः^{११} । ८ । सर्वैराप्रा-

^१ iii. 22. 1. The first वर्चस्वगण (Ath. Pariç. 34. 10) contains the follow-
ing pratikas, including this one: ये विषप्ता अस्मिन्वसु प्रातरग्निं हस्ति-
वर्चसं सिंहे व्याघ्रे यशो हविर्यशसं मेन्द्रो गिरावरगराटेषु यथा सोमः
प्रातःसवने यच्च वर्चो अचेपु येन महानद्भ्या जघनमिति वर्चस्वानि ॥ १० ॥
इति वर्चस्वगणः. The pratikas are: i. 1. 1; 9. 1; (cf. Kāuç. 11. 19);
iii. 16. 1 (sū. 6); 22. 1 (sū. 1); vi. 38. 1; 39. 1 (sū. 4); 58. 1; 69. 1
(sū. 6); ix. 1. 11; xiv. 1. 35, 36. For the second वर्चस्वगण see
Kāuç. 12. 10, note. — ^२ D (schol.) यदि वचियमुपतिष्ठते । अग्निमुपति-
ष्ठते अंतरत्वात्. — ^३ D (text) हस्ते; D (schol.) हस्तिनो दंतो ऽस्ति दंतस्व
विकारो हास्तिदंतः (Cod. हस्ति). आज्यतचिण वध्नाति. — ^४ D (schol.) वध्ना-
तीति वाक्यशेषः. — ^५ vi. 38. 1; 39. 1. Cf. sū. 1, note. — ^६ Perhaps
वृष्णि is to be substituted for कृष्ण [cf. Kāty. Çr. v. 4. 17, वृष्णेः
सुकाः]; K Bū E P Bi Ch (sec. man.) वृष्ण; Ch (prim. man.)
वृष्णा; Bh वृष्ट; D (text) कृष्ण; D (schol.) कृष्णवृषभ सितो गो
कृषगोः सितः (?). — ^७ D (schol.) जतुना संदिह्य जातरूपेणापि-
धाप्य वध्नाति. — ^८ D (schol.) पलाशादीनां शकलान्येव तच्चणानि
खंडानोत्थैः (cf. Kāuç. 27. 5)। जतुना संस्कृत्य वध्नाति. — ^९ vi. 38. 1; 39. 1
[D (schol.) सिंहे व्याघ्रे यशो हविरित्येतयोः]; iii. 16. 1; vi. 69. 1; ix. 1. 1
(et al.); cf. sū. 1, note. D (schol.) सर्वेषां विकल्पः. — ^{१०} Bū D (text)
आशयति; D (schol.) सप्त मर्माणि पादमध्यानि नाभिहृदयं मूर्धा चेति
सिंहादीनां यंचाणि... स्थालीपाकमिधितानश्नाति । तद्देशत्वाद्ब्रह्मणं म-
रणप्रसंगात्. — ^{११} D (schol.) प्रकृतानां प्रतीकानां स्नातकादिलो-
ममणिः. —

वयति^१ । ९ । अवसिञ्चति । १० । चतुरङ्गलं तृणं रजो-
हरणं बिन्दुनाभिश्चोत्थोपमथ्य^२ । ११ । शुनि किलासमजे^३
पलितं तृणे ज्वरो यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्त-
स्मिन्नाजयक्ष्म^४ इति दक्षिणा तृणं निरस्यति गन्धप्रवा-
दाभिरलंकुरुते^५ । १२ । ॥ ४ ॥ ॥ १३ ॥

पूर्वस्य^६ हस्तिचसनानि^७ । १ । रथचक्रेण संप^८ वता
प्रतिप्रवर्तयति^९ । २ । यानेनाभियाति^{१०} । ३ । वादिचैः^{११} । ४ ।
हतिवस्त्योरोप्य शर्कराः^{१२} । ५ । तोच्चेण नमप्रच्छन्नः^{१३} । ६ ।
विद्या शरस्य मा नो विदन्नदारस्मृत्स्वस्तिदा अव मन्यु-
र्निर्हस्तः परि वर्त्मान्यभिभूरिन्दो जयात्यभि त्वेन्द्रेति^{१४}

^१ D (schol.) पञ्चभिः प्रतीकैः. — ^२ Bū °चिद्यो°. — ^३ D (schol.)
चतुरङ्गलपरिमाणं तृणं रजउदकमुच्यते। रज्वरतीति (! for रज उद्वरतीति?)
रजोहरणं किञ्चित् । आकाशोदकविन्दुना. — ^४ P Bh को°; Bō. Lex.
किलासमये. — ^५ D (text) यक्ष्म. — ^६ D (schol.) यस्ते गंध इति तिसृभिः
(xii. 1. 23 fg., cf. the second वर्चस्वगण Kāuṣ. 12. 10, note) अनुलिपति
सुरभिगंधिर्वर्चस्कामिनः; cf. Kāuṣ. 54. 5. — ^७ D (schol.) पूर्व त्रिषप्तीयः, i. 1. —
^८ D introduces this chapter with the words: राजकर्मक्रमः; cf. Kāuṣ.
3. 15, note; D (schol.) to this sūtra, पृथिवोविजयस्य हस्तिवले हेतुत्वात् ।
परसेनाहस्तिनां (Cod. परसेनां) संगकर्णे कर्माण्युच्यते।... हस्तिचसनानोति
फलवचनं वक्ष्यमाणानि चसनानोत्याधापयति. — ^९ D (schol.) cor-
ruptly, परवलहस्तिन (!) युधाय प्रवर्तमानानां दृष्टान्तायां (!) रथचक्रेण-
यतो (!) पट्या हस्तिनः प्रवर्तयति. — ^{१०} D (text) यानिभियाति; D (schol.)
यानं अद्यादि ते (न) संपातसंस्कृतेन परसेनाहस्तिनः अभिमुखो गच्छति. —
^{११} D (schol.) पुरोधा वादिचैः अभियाति । भेयादीनि वादीनि वा-
दिवाणि भेरोमृदंगझरिकादीनि. — ^{१२} Ch शर्करा; E शर्करा;
D (schol.) वस्तिरनुवासना (!) चर्म तयोः प्रशिष्य शर्कराः... अन्यतरेणा-
भिमुखः परहस्तिनां याति. — ^{१३} D (text) नमः°; K °प्रच्छन्नो;
Bh °प्रयच्छन्नो; D (schol.) तोच (!) हस्तेनोदतः (! for हस्तिनो तुदतो?)
वेणुक (Cod. twice वेलुक) इति प्रसिद्धानामा (! for प्रसिद्धानाम?) नम-
द्यासौ प्रवृत्तयेति (!) नमः प्रच्छन्नः । नमः प्रावुत इत्यर्थः । तोचं करणं. —
^{१४} i. 2. 1 (3. 1—5); 19. 1; 20. 1; 21. 1; vi. 65. 1; 66. 1; 67. 1; 97. 1; 98. 1; 99. 1.

सांयामिकाणि^१ । ७ । आज्यसक्तुञ्जुहोति^२ । ८ । धनुरिध्मे^३
 धनुःसमिधमादधाति^४ । ९ । एवमिष्विध्मे । १० । धनुः
 संपातवद्विमृज्य प्रयच्छति^५ । ११ । प्रथमस्येषुपर्ययणानि^६
 । १२ । दुग्धाल्नीज्यापाशतृणमूलानि^७ बध्नाति । १३ ।
 अरे ऽ सावित्यपनोदनानि^८ । १४ । फलीकरणतुषवुसा-
 वतक्षणान्यावपति । १५ । अन्वाह^९ । १६ । अग्निर्नः
 शत्रूनग्निर्नो दूत इति मोहनानि^{१०} । १७ । ओदनेनोपयस्य
 फलीकरणानुलूखलेन जुहोति । १८ । एवमणून्^{११} । १९ ।
 एकविंशत्या शर्कराभिः^{१२} प्रतिनिष्पुनाति । २० । अप्वां

The corresponding gāṇa in the gāṇamālā, called अपराजितगणः (Ath. Pariç. 34. 13), contains the following hymns: विद्या शरस्व मा नो वि-
 दन्नदारमुत्स्वस्तिदा संश्रितं (see sū. 22) त्वया मन्यो यस्ते मन्यो (see sū. 25)
 एता देवसेना अव मन्युर्निर्हस्तः परि वर्तान्यभिभूरिन्द्रो जयात्यभि लेन्द्रेत्व-
 पराजितानि॥ १३॥. The pratikas are i. 2. 1 (3. 1—5); 19. 1; 20. 1; 21. 1;
 iii. 19. 1; iv. 31. 1; 32. 1; v. 21. 12; vi. 65. 1; 66. 1; 67. 1; 97. 1;
 98. 1; 99. 1; cf. also Kāṇç. 16. 4.

^१ Bi संयाः; D (schol.) एतेषां सूक्तानां संयामसाधनकर्माणि. —
^२ D (text) सकृञ्जु. — ^३ Bi ०ध्मे; D (schol.) धनूंषि इध्मा
 यस्यापेरिति वज्रव्रीहिः. — ^४ D (text) धनुः. — ^५ K P join the word
 धनुः to the preceding sūtra; D (schol.) संयामे वर्तमाने धनुः...
 संपातवत्कृत्वा राज्ञे प्रयच्छति. — ^६ D (text) प्रथमस्येति; D (schol.)
 प्रथमस्य विद्या शरस्वित्वस्य (i. 2. 1 or 3. 1—5) इपूणां सर्वतोऽगमनफला-
 नि कर्माण्युच्यन्ते. — ^७ K P Bi Bū Bh ०पाशतृणः; E ०पाशः तृणः;
 cf. Pet. Lex. sub तृणः; D (schol.)... ज्यापाशः तृणानां मूलानि तृणा-
 न्ययसूकरवालकसंप्रत्ययार्थः प्रसिद्धः (!). अन्यतमस्य बंधनं संस्कारसाधन-
 त्वात्. — ^८ i. 26. 1; D (schol.) अस्य सूक्तस्य कर्माणि शत्रुप्रयुक्तशस्त्राणां
 प्रतीपकरणफलानि; cf. Kāṇç. 42. 22. — ^९ D (text) अन्वाहः; D (schol.)
 अथवा परसेनां. — ^{१०} iii. 1. 1; 2. 1; there is no corresponding
 gāṇa in the gāṇamālā. D (schol.) स्वपरज्ञानमोहनं. — ^{११} D
 (schol.) अणवः कणिकिकाः. — ^{१२} Bū D (text) शर्कराभिः; D
 (schol.) परसेनां प्रति सूर्ये (!) एकविंशतिशर्कराः. —

यजते^१ । २१ । संशितमिति^२ शितिपदीं संपातवती-
मवसृजति^३ । २२ । उद्धृत्य^४ योजयेत् । २३ । इममिन्द्रे-
ति युक्तयोः^५ प्रदानान्तानि^६ । २४ । दिग्युक्ताभ्यां^७ नमो
देववधेभ्य^८ इत्युपतिष्ठते । २५ । त्वया मन्यो यस्ते मन्यो^९
इति संरम्भणानि । २६ । सेने समीक्षमाणो^{१०} जपति^{११} । २७ ।
भाङ्गमौञ्जान्पाशानिङ्गिडालंकृतान्संपातवतो ऽनूक्तान्से-
नाक्रमेषु वपति^{१२} । २८ । एवमामपाचाणि^{१३} । २९ ।
इङ्गिडेन संप्रोक्ष्य तृणान्याङ्गिरसेनाग्निना^{१४} दीपयति । ३० ।
यां धूमो ऽवतनोति तां जयन्ति^{१५} । ३१ । ॥ ५ ॥ ॥ १४ ॥

अध्वङ्गान्वस्तदिदासेत्याश्वत्थ्यां^{१६} पात्र्यां त्रिवृति^{१७} गो-
मयपरिचये हस्तिपृष्ठे पुरुषशिरसि वामित्राङ्गुहदभि-

^१ So P Bī; K Ch अध्वा; Bū अत्वा (?); E एवं जयते; D (text) अध्वा; D (schol.) अध्वा यजे (!) निर्वापादि बध्वाशब्दयोजनात् (1 for अध्वां ?). — ^२ iii. 19. 1; cf. sū 7, note. — ^३ D (schol.) युक्तपदीं मेघो... परसेनायामवसृजति पुरोधाः. — ^४ So K Bū E P D (text); Ch Bī उद्धृत्य; D (schol.) उद्धृत (!) उद्देगः । उद्दिष्टेषु शत्रुषु युद्धं योजयेत्. — ^५ iv. 22. 1; 23. 1; E has a colon after this word. — ^६ D (schol.) आन्वसक्तूनिखेवमादीनि (sūtras 8—11). — ^७ E P ऽमुक्ताभ्यां; D (schol.) ये ऽस्यां स्य प्राच्यां दिशि प्राची दिशि-
ति दिग्युक्ते (iii. 26. 1; 27. 1) उपस्थानं । मंत्रोक्तानां तृतीयानिर्देशो
ऽन्यत्र योगो मा भूत्; Ath. Pariç. 34. 17 (the रुद्रगण) consists of the
same hymns. Cf. Kāuç. 50. 13. — ^८ vi. 13. 1. — ^९ iv. 31. 1; 32. 1; cf.
the अपराजितगण, Kāuç. 14. 7, note. — ^{१०} D (schol.) आत्मीयां परसेनां
च विनाशलिङ्गे परसेनायां । आशीलिङ्गे (!) स्वसेनायां. — ^{११} Bū जयति. —
^{१२} E omits sūtras 28—30. D (schol.) ... परसेनाक्रमेण देशेषु वपति ।
अनुवाचनमन्यारभणं (for ऽन्वारंभणं ?) मा भूत्. — ^{१३} D (schol.) इङ्गि-
डालंकृतानि संपातवत्यनूक्तानि etc. — ^{१४} D (schol.) आगिरसो ऽग्निः
कल्पोक्तः. — ^{१५} P Bū जयति; D (schol.) यां (!) पुरुषाग्नीचैस्तनोति
व्याप्नोति तानितरे अवाप्ता जयन्ति. — ^{१६} v. 1. 1; 2. 1. — ^{१७} K Bū
E P Bū D (text) त्रिवृति. —

प्रक्रम्य^१ निवपति^२ । १ । वराहविहिताद्राजानो^३ वेदिं
कुर्वन्ति । २ । तस्यां^४ प्रदानान्तानि^५ । ३ । एकेष्वाहतस्या-
दहन^६ ७ उपसमाधाय दीर्घदण्डेन सुवेण रथचक्रस्य खेन^८
समया^९ जुहोति । ४ । योजनीयां श्रुत्वा योजयेत्^{१०} । ५ ।
यदि चिन्नु त्वा नमो देववधेभ्य^{११} इत्यन्वाह^{१२} । ६ । वैश्याय
प्रदानान्तानि^{१३} । ७ । त्वया वयमित्यायुधियामण्ये^{१४} । ८ ।
नि तद्दधिष^{१५} इति राज्ञोदपाचं द्वौद्वाववेक्षयेत् । ९ ।
यत्न^{१६} पश्येत्^{१७} युध्येत् । १० । नि तद्दधिषे वनस्पते ऽया
विष्टाय इन्द्रो दिशश्चतस्र^{१८} इति नवं रथं राजानं ससार-
थिमास्थापयति^{१९} । ११ । ब्रह्म जज्ञानमिति^{२०} जीवित-
विज्ञानम्^{२१} । १२ । तिस्रः^{२२} स्नावरज्जूरङ्गारेष्ववधाय^{२३} । १३ ।

^१ K भिक्रम्य. — ^२ D (schol.) पात्र्यां त्रिवृति (!) गोमयप-
रिचयं कृत्वा... तां पात्रीं हस्तिनः पृष्ठे करोति... अमिचान् प्रति अ-
भिक्रमति जुहुन् (!) । शत्रुप्रयोगः । ... अहनि समाप्ती निवपनं पा-
त्र्याः. — ^३ D (schol.) सुकरेण खातां मृदमानीय. — ^४ D (text)
यस्यां; D (schol.) तस्यां वेद्यां. — ^५ See Kāuṣ. 14. 24, note. — ^६ KP
०हनस्याहं. — ^७ E P D (text) ०दहनमु०; D (schol.) एकद्विषा (!) हतो
यस्तस्यादहनमुपसमाधाय. — ^८ Ch शरवेन; D (schol.) यावता कृ-
शानं न स्पृशति रथस्य चक्रान्तस्य क्षिद्रेण. — ^९ D (schol.) अभितः
परितः. — ^{१०} D (schol.) संग्रामयोज्यां वाचं श्रुत्वा पुरोधा योज-
येत्. — ^{११} v. 2. 4; vi. 13. 1. — ^{१२} D (schol.) परसैनिकान्. —
^{१३} D (schol.) वैश्याय राज्ञे सकृन्वित्यादीनि; cf. Kāuṣ. 14. 8—10. —
^{१४} v. 2. 5; D (schol.) प्रदानान्तानि बलाधिकृतत्वात् कुर्यात्. —
^{१५} v. 2. 6; D (schol.) अत्रा पुरोधा राज्ञा सह (Cod. रज्जरह) द्वौद्वौ
योद्धारवपेक्षयेत्. — ^{१६} Bū यनं; the rest यत्न. — ^{१७} K D (text) पश्येत् (!);
D (schol.) corruptly, यं राजानं (! for राजा न?) पश्येत् उदपाचे तयोस्ततो
न युध्येत् राजा. — ^{१८} v. 2. 6; xii. 3. 33; vii. 3. 1; 110. 1; viii. 8. 22.
D (schol.) नि तद्दधिष इत्येका । वनस्पत इति सूक्तं । अथा विष्टेत्यादि
द्वे... — ^{१९} D (schol.) पुरोधाः. — ^{२०} D (schol.) ब्रह्म जज्ञानमिति मह-
त्कांडिका; iv. 1. 1 (v. 6. 1). — ^{२१} Bū D (text) जीवितज्ञानं; D (schol.) व्या-
धितो (Cod. ०तं) जीविष्यति नेति (! for न वेति?) संशये तत्त्वावधारणविज्ञा-
नं (Cod. ०न) कर्ता चिंतयित्वा कुर्यात्. — ^{२२} K Bū Bi E तिस्रः. — ^{२३} D (schol.)

उत्कुचतीषु^१ कल्याणम् । १४ । सांयामिकमेता^२ व्यादिशति
मध्ये मृत्युरितरे सेने^३ । १५ । पराजेयमाणान्मृत्युरतिवर्तते^{४, ५, ६}
जेयन्तो^७ मृत्युम् । १६ । अयेषूत्कुचत्सु^८ मुख्या हन्यन्ते म-
ध्येषु मध्या अन्तेष्ववरे । १७ । एवमिषीकाः^९ । १८ ॥ ६ ॥ १५ ॥

उच्चैर्घोष उप श्वासयेति^{१०} सर्ववादित्राणि प्रक्षाल्य त-
गरोशीरेण^{११} संधाव्य^{१२} संपातवन्ति चिराहत्य प्रयच्छति^{१३} । १ ।
विहृदयमित्युच्चैस्तरां^{१४, १५} हुत्वा सुवमुद्धर्तयन्^{१६} । २ । सोमांशु^{१७}
हरिणचर्मण्युत्सीव्य^{१८} क्षत्रियाय वध्नाति^{१९} । ३ । परि व-
र्त्तनीन्द्रो जयातीति^{२०} राजा चिः सेनां परियाति^{२१} । ४ ।

उक्तः पूर्वस्य^{२२} सोमांशुः^{२३} । ५ । संदानं व आदानेनेति^{२४}
स्नावा स्नायुस्तन्मयीः स्नावरज्जुस्त्वंगारेषु कृत्वा चिंतयेत् । जीविदयं
नेति. —

^१ D (text) उत्कुचतीषु; D (schol.) यदि च अंगारस्था ऊर्ध्वं गच्छंति
ततो जीविष्यति असाविर्ति ज्ञेयं. — ^२ E Bū सांयामिकम्; Bi °सेना. —
^३ D (schol.) corruptly, इति मदीयां सेनां (! for इयं मदीया सेना?)
इयं पारक्या (Cod. पारक्या) मध्यमा(!) मृत्युरितरे संकल्पयति । एवम-
न्यादेशः. — ^४ So P Bh; the rest °जेयमाणान्. — ^५ Ch (prim. man.)
D (text) °रिति°. — ^६ Ch °वर्तते. — ^७ Ch ज्ञेयन्तो; D (text) येष्टतो;
D (schol.) to the entire sūtra मृत्युर्यानारोहयति ते जीयन्ते (Cod.
जीवन्ते) ये पुनर्मृत्युमतीत्य वर्तन्ते ते जयन्ति नः. — ^८ D (schol.) मृत्यो-
रयेषु. — ^९ K P Bh °मृषीकाः; D (schol.) इषीकास्त्रिः इत्यादिसंप्र-
त्ययार्थः. — ^{१०} v. 20. 1; vi. 126. 1. — ^{११} Ch Bh D (text) °सोरेण;
D (schol.) उशीर(!) जीर्णं प्रमंदोशीरिति वचनात् (cf. Kāuc. 8. 17). —
^{१२} Ch संधाव्य. — ^{१३} D (schol.) पुरोधा दमितृभ्यः प्रयच्छेत्. — ^{१४} v.
21. 1. — ^{१५} Ch E °तरान्. — ^{१६} K °वर्तयत्; Ch E वर्तय; D (schol.)
ऊर्ध्वं परिवर्तयन् होमशोचैः । . . . कल्यांतरं तद्वत्. — ^{१७} K सोमांशु
corrected to सोमांशु; P Bh सोमांशु; Ch E Bi Bū सोमाशु; D (text)
सोमंशु which is glossed by सोमलता(!). — ^{१८} E उत्सीय; D (text)
उत्सीय; D (schol.) उद्गृह्य (! for उद्गृह्य?). — ^{१९} D (schol.) अन्यराज-
निवृत्त्यर्थः. — ^{२०} vi. 67. 1; 98. 1; cf. the अपराजितगण, Kāuc. 14. 7,
note. — ^{२१} Ch परी; D (schol.) राजाभिषिक्तो आसीनां सेनां. —
^{२२} D (schol.) पूर्वं क्षिपणीयं; i. 1. — ^{२३} D (schol.) हरिणचर्मणीत्यादी-
नि (sq. 3). — ^{२४} vi. 103. 1; 104. 1. —

पाशैरादानसंदानानि^१ । ६ । मर्माणि त^२ इति सूत्रियं सं-
 नाहयति^३ । ७ । अभयानामपयः^४ । ८ । इन्द्रो मन्थत्विति^५ । ९ ।
 पूतिरञ्जुरिति^६ पूतिरञ्जुमवधाय^७ । १० । अश्वत्थवधकयोरग्निं^८
 मन्थति । ११ । धूममिति^९ धूममनुमन्थयते । १२ । अग्निमित्य-
 ग्निम्^{१०} । १३ । तस्मिन्नरण्ये^{११} सपत्नस्यणीरादधात्यश्वत्थव-
 धकताजङ्गङ्गाह्रस्वदिरशरणाम्^{१२} । १४ । उक्ताः^{१३} पाशाः^{१४} । १५ ।
 आश्वत्थानि कूटानि भाङ्गानि जालानि^{१५} । १६ । बाधकदण्डा-

^१ D (schol.) आदीयते अनेनेत्यादानं पाशः समुपदीयत(!) इति संदानं
 पादबंधनं । इंगिडालंकृतां संपातवत इत्यादीनि (Kāuṣ. 14. 28) आदान-
 संदानयोः सेनाक्रमेषु (Cod. सनेना^०) वपनमादनितियहणं आदानवप-
 नस्यैव केवलस्य प्रयोगार्थः — ^२ vii. 118. 1. — ^३ Ch Bū सन्ना^० —

^४ D (schol.) अभयं बावापृथिवीत्यादयः एतेषामेतत्कर्म गच्छति (vi. 40.
 1, etc.). The first अभयगण of the gaṇamālā (Ath. Pariṣ. 34. 12)
 contains the following pratikas: स्वस्तिदा विशां ब्राह्मणेन पर्युक्तासि न
 ता अर्वा रेणुककाटो अभयं मिवावरुणावभयं बावापृथिवी अस्मै ग्रामाय
 हतं तर्दं पुष्यमा आशा इन्द्रः सुवाभा मितं पन्था स्वस्तिदा विशां
 पतिर्नमस्ते घोषिणीभ्य आ ते राष्ट्रमिदमुद्देश्यो यत इन्द्र भयामह इत्व-
 भयानि ॥ १२ ॥ The pratikas are i. 21. 1; iv. 19. 2; 21. 4; vi. 32. 3;
 40. 1, 2; 50. 1; vii. 9. 2; 91. 1; viii. 1. 10; 5. 22; xi. 2. 31; xiii. 1. 5;
 xix. 14. 1; 15. 1. For the second अभयगण (Ath. Pariṣ. 34. 29) see
 Kāuṣ. 104. 3. — ^५ viii. 8. 1; D (schol.) सूक्ते कृते समानादित्वात् ।

मंघनसमिदाधानयोः प्रयोगार्थः — ^६ viii. 8. 2. — ^७ D (schol.)
 जीर्णरञ्जं... अग्निनिपातदेशे अर्धर्चन. — ^८ D (schol.) पिप्पलकिरमा-
 लयोः (! for गिरिमालयोः?) — ^९ viii. 8. 2^a. — ^{१०} The same
 अर्धर्च beginning at the second word, अग्निम्. — ^{११} D divides a

sūtra after तस्मिन् and glosses तस्मिन् (sc. अग्नी) सेनाकर्माणि सूः. —

^{१२} D (schol.) अरण्ये कर्मदं न युद्धदेशे... वधकः करिमालकः (! for
 गिरि?) । तानजङ्ग एरुडः । आह्वः पलाशः । खदिरशरी प्रसिद्धो. —

^{१३} Ch E join this word to the preceding sūtra. — ^{१४} D (text) पा-

लाशाः; D (schol.) अस्व सूक्तस्य ये उक्ताः पाशाः ते भवन्ति भाङ्गमीजपा-
 शानित्यमी (Kāuṣ. 14. 28). — ^{१५} Bi D (text) ज्वालानि; D (schol.)

कट्टं खादानां (for खदानां? cf. Dārila to Kāuṣ. 38. 7, खदा स्वभावजः
 गर्तः?) प्राणिवंधनं जल(!) व्याधानां प्राखनुरोधनं. —

नि । १७ । स्वाहैभ्य^१ इति मित्रेभ्यो^२ जुहोति । १८ । दुराहा-
मीभ्य^३ इति सव्येनेङ्गिडममित्रेभ्यो वाधके^४ । १९ । उत्तरतो
ऽग्नेर्लोहिताश्वत्थस्य शाखां निहत्य^५ नीललोहिताभ्यां सू-
चाभ्यां परित्य^६ नीललोहितेनामूनिति^७ दक्षिणा प्रहाप-
यति^८ । २० । ये बाहव उत्तिष्ठतेति^९ यथालिङ्गं संप्रेष्यति^{१०} । २१ ।
होमार्थे पृषदाज्यम् । २२ । प्रदानान्तानि वाप्यानि^{११} । २३ ।
वाप्यैस्त्रिषन्धीनि^{१२} वज्ररूपाण्यर्बुदिरूपाणि^{१३} । २४ । शिति-
पदीं संपातवतीं दर्भरज्ज्वा क्षत्रियायोपासङ्गदण्डे^{१४} बध्ना-
ति । २५ । द्वितीयामस्यति^{१५} । २६ । अस्मिन्वस्विति^{१६} राष्ट्रा-

^१ viii. 8. 24°. — ^२ So Bū only; K Ch E P Bi Bh इत्यमित्रेभ्यो; D (text) इत्यमित्रो; D (schol.) मंत्रार्थे (!) आत्मीयार्थवत्कार्यमाज्यं जुहोति. —
^३ The remainder of viii. 8. 24°. — ^४ D (schol.) वधककाष्ठः प्रज्वा-
लितवाधकोऽग्निः तस्मिन्नुज्ज्यात. — ^५ D (schol.) भूमौदरे. — ^६ Ch D
(text) परित्यज्य; D (schol.) वेष्टयित्वा. — ^७ viii. 8. 24^d. — ^८ So only E
and Ch (sec. man.); K Bū Bi P Ch (prim. man.) D (text) °हावयति;
Bh °वाहयति; D (schol.) दक्षिणाद्वारे (?) प्रकर्षेण त्याजयति. — ^९ xi. 9. 1;
10. 1. — ^{१०} D (schol.) अनयोः सूक्तयोर्येषां प्रथविधान- (!) मंत्रास्तेः
संप्रेष्यति । मंत्रोक्तासु क्रियासु योक्ते यो (!) पुरोधा उत्तिष्ठत सं नह्यध्वमु-
दाहरति सन्नहध्वजकरणयोः (!). — ^{११} D (schol.) अनयोः सूक्तयोरा-
ज्यसक्तूनित्यादीनि (Cod. °सूक्तयोराज्यसूक्तानोत्यादीनि; Kāuṣ. 14. 8—11)
भांगमौजाग्नाशनेवमा- (Cod. °नेयम-) सपाचाणि (Kāuṣ. 14. 28, 29)
आदानसंदानानि (Kāuṣ. 16. 6) भाङ्गानि जालानि (Cod. भांडानि का-
लानि; Kāuṣ. 16. 16). — ^{१२} D (text) वाप्यानि वाप्यैस्त्रिषन्धीनि (!). —
^{१३} D (schol.) पाशादिभिस्त्रिषन्धीनि व्याख्यातानि वज्ररूपाणि च अर्बु-
दिरूपाणि च त्रिषन्धीनि ह्रिदाय वज्ररूपाणि भेदाय अर्बुदिरूपाणि च
(त्रिषन्धीनि ह्रिदाय) पाताय परेषां तिस्रो धार्य एकवासमिताः (? Cod.
°समिताः !). त्रिषन्धानि (!) वज्ररूपाणि पांडुरंगकपालकर्तृका यष्टिचतुष्कं ।
अर्बुदेरेव रूपं येषां वर्तुलानि सर्वास्त्रायसानि सर्वाणि रज्जुप्रतिबद्धानि
इंगिडालंकृतानि. — ^{१४} D (schol.) दर्भशुल्केन ... क्षत्रियार्थे वित्राम-
णार्थोर्ध्वजदंडः तत्र बध्नाति. — ^{१५} D (schol.) शितिपदीं संपातवतीं
(cf. Kāuṣ. 14. 22) अभिमंत्रयन् (! for अभिचान् ?) प्रति अस्थति. —
^{१६} i. 9. 1; E has a colon after इति. —

वगमनम्^१ । २७ । आनुशूकानां^२ व्रीहीणामाव्रस्कजैः^३ का-
म्पीलैः शृतं सारूपवत्समाशयति^४ । २८ । अभीवर्तेनेति^५
रथनेमिमणिमयःसीसलोहरजतताम्रवेष्टितं हेमनाभिं वा-
सितं वद्धा^६ सूचीतं बर्हिषि कृत्वा संपातवन्तं प्रत्यृचं भृ-
ष्टीरभीवर्तोत्तमाभ्यामाचृतति^७ । २९ । अचिक्रददा त्वा ग-
न्धिति^८ यस्माद्राष्ट्रादवरुद्धस्तस्याशायां शयनविधिं^९ पुरो-
डाशं दर्भेषूदके^{१०} निनयति । ३० । ततो लोष्टेन^{११} ज्योतिराय-
तनं संस्तीर्य^{१२} क्षीरौदनमश्नाति । ३१ । यतो लोष्टस्ततः^{१३} संभा-
राः । ३२ । तिसृणां प्रातरशिते पुरोडाशे ह्रयन्ते^{१४} । ३३ ॥ ७ ॥ १६ ॥

^१ D (schol.) जनपदः तस्यावगमनकरं... अनुरागकरं; Dārila ends the seventh kaṇḍikā at this point. — ^२ So Ch E; K Bū P Bī Bh सूकानाम्; D (text) अनुशूकाः; D (schol.) प्रथमानां शूकानां (!) लूनानां पञ्चाज्जातानि शूकानि (!) ततो निवृतानि व्रीहयोऽनुशूकाः (Cod. अनुशूकाः) तेषां व्रीहीणां; cf. Bō. Lex. sub आनुशूक and आनुशूक. — ^३ E आव्रस्कजैः; D (text) आव्रस्कः; D (schol.) अणकाष्ठानि आव्रस्कजानि । आव्रस्कः क्षिप्तस्य वृध्नस्ततो (I for वृध्नस्त?) जातानि पुनः सारूपवत्सं पुष्टिकर्मत्वात्. — ^४ D (schol.) राजानं. — ^५ i. 29. 1. — ^६ Ch E Bī D (text) वद्धाति; D (schol.) रथचक्रस्य बाह्यपृष्ठसदवयवं (cf. पृष्ठ 3. in Bō. Lex.) मण्यकारं कृत्वा... एतैः (अयः etc.) तन्मणिं वेष्टयित्वा... नाभिमणिद्वारं सुवर्णद्वारं कृत्वित्यर्थः । वासितं त्रयोदश्यादय (Kāuṣ. 7. 19) इत्युक्तं. — ^७ D (text) अष्टयः; D (schol.) अष्टि (!) वापय (I for पवय?) इत्यर्थः. — ^८ D (schol.) अभीवर्तोत्तमाभ्यां उदसौ सपत्नवयण इत्याभ्याम्; i. 29. 5, 6. — ^९ iii. 3. 1; 4. 1. — ^{१०} So Ch; P Bh शयनविधिं; the rest शयनविधिः; D (schol.) यस्माद्देशात्परराजेन निष्कासितः तस्य राष्ट्रस्य आशायाः चेत्वात् (Cod. चैवान्) व्रीह्युदकदर्भादीन् गृह्यत्वा निवासदेशे शयनविधिं (!) पुरोडाशं कृत्वा. — ^{११} Ch E P उदकेषु; D (schol.) दर्भानास्तीर्य मन्वातेषूदकेन सह निनयति. — ^{१२} E लोष्टेन; D (schol.) तस्या आशाया मृल्लोष्टेन चूर्णितेन. — ^{१३} D (schol.) ज्योतिष (Cod. ०षु) आयातनं स्थानमन्तरवेदिमवेकोर्य. — ^{१४} E लोष्टः; D (schol.) साधनानि तत एव याह्याणि यस्माल्लोष्टः. — ^{१५} D (schol.) राष्ट्रियो जनाः स्वामित्वाय; D ends the eighth kaṇḍikā here, but designates the next one also as the eighth; cf. sū. 27, note. —

भूतो भूतेष्विति^१ राजानमभिषेक्ष्यन्महानदे^२ शान्त्यु-
दकं करोत्यादिष्टानाम^३।१। स्थालीपाकं श्रपयित्वा दक्षि-
णतः परिगृह्याया^४ दर्भेषु तिष्ठन्तमभिषिञ्चति^५।२। तल्पा-
र्षभं^६ चर्मारोहयति।३। उदपात्रं समासिञ्चेते^७।४। विपरि-
दधाने^८।५। सहैव नौ सुकृतं सह दुष्कृतमिति^९ ब्रह्मा ब्रू-
यात्^{१०}।६। यो दुष्कृतं^{११} करवत्तस्य दुष्कृतं सुकृतं नौ सहे-
ति^{१२}।७। आशयति^{१३}।८। अश्वमारोह्यापराजितां प्रतिपा-
दयति^{१४}।९। सहस्रं^{१५} ग्रामवरो दक्षिणा।१०। विपरिधाना-
न्तमेकराजेन^{१६} व्याख्यातम्।११। तल्पे दर्भेष्वभिषिञ्चति^{१७}।१२।

^१ iv. 8. 1; this hymn is called the अभिषेकगण in the gaṇamālā (Ath. Pariç. 34. 30): भूतो भूतेष्विति राजानमभिषेको (!) गणः ॥ ३० ॥ —
^२ So emended; Ch E P Bi D (text) अभिषेक्ष्यं; Bū अभिषेक्ष्य; D (schol.) अभिषेकेन संस्करिष्यन्. — ^३ D (schol.) महानद्यो गंगा य-
मुनासरस्वतीत्याद्याः तासामदूरतद्वावादेशो (! for °दूरभवोद्देशो ?) महानदः. — ^४ D (schol.) पुरोधा मंचोक्तानामित्यर्थः । या आपो दिव्याः पयसेत्योक्तानां (iv. 8. 5) दिव्या मेघा अंतरिक्षादिस्थाः पृथिव्यां नदीसरवप्रादिस्थाः... सर्वासामपां. — ^५ D (schol.) परिगृह्या परिगृह्यवेदिः परिग्रहणं स योगो(!). — ^६ D (schol.) पुरोधाः. — ^७ So con-
jecturally, as containing double sandhi of तल्पे आर्षभं (cf. पत्न्याञ्जली Kāuç. 6. 17; दैवतेति 6. 34, and preface); P Bū Ch E Bi तल्पा अर्षभं; P Bh तल्पाइ अर्षभं(?); D (text) तल्पाइ(?) अर्षभं; D (schol.) तल्पा खट्वा तच्चार्षभं चर्म कृत्वा (!) तदारोहयति राजानमभिषिक्तं रक्त अर्षभः सैतत्त गौस्तस्य चर्मार्षभं तल्पं कृत्वा. — ^८ E °सिंचते; D (schol.) एवमुदकुंभं राजा पुरोधा अभिमुखेन सिंचते समासेके सक्तं. — ^९ E विपरोः; Bū दधाते; D (schol.) राज्ञः(!) पुरोधसः परिवर्तते (! for °वर्तते ?) पुरोधा राज्ञः परिवर्तते (! for °वर्तते ?) सक्तं. — ^{१०} Bū दुःकृतम्. — ^{११} D (schol.) पुरोधा राजानम्. — ^{१२} D (text) दुःकृतम्. — ^{१३} D (schol.) राजा प्रतिब्रूयात्. — ^{१४} D (schol.) स्थालीपाकं । अग्नात्यनदिश इति (Kāuç. 7. 1). — ^{१५} D (schol.) राजानं. — ^{१६} D (schol.) गवां. — ^{१७} E विपरोः; D (text) परिधानाः; D (schol.) परमेश्वराभिषेकस्य मंडला-
भिषेकेण विपरिदधाने इत्येवमंतं (see sū. 5) कर्म कथितं ज्ञेयं । भूतो भूतेष्विति (iv. 8. 1). — ^{१८} D (schol.) मंचके दर्भेषूपविष्टमभिषिंचत्यर्थं विकारः पुनर्दर्भेष्विति तल्पसंबन्धार्थं यदारोहयति तत्. —

वर्षीयसि^१ वैयाघ्रं^२ चर्मरोहयति^३ । १३ । चत्वारो
 नृपुत्रास्ताल्याः पृथक्पादेषु शयनं परामृश्य^४ सभां
 पयन्ति । १४ । दासः पादौ^५ प्रक्षालयति । १५ । महः शूद्रः
 उपसिञ्चति^६ । १६ । कृतसंपन्नानक्षानातृतीयं^७ विचिने-
 ति । १७ । वैश्यः सर्वस्वजैनमुपतिष्ठत^८ उत्सृजायुष्म-
 ति^९ । १८ । उत्सृजामि^{१०} ब्राह्मणायोत्सृजामि क्षत्रियायो-
 त्सृजामि^{११} वैश्याय धर्मो मे जनपदे चर्यतामिति^{१२} । १९ ।

^१ D (text) वर्षीयसी; Bh वर्षसि; Ch E वर्षीयसि. — ^२ D (text) वैयाघ्रं. — ^३ D (schol.) उदपात्रिका (! cf. sū. 4) विपरिधानान्तवचनं (cf. sū. 5) सहेव नावित्यादि (cf. sū. 6) निवृत्त्यर्थं । अशनं चात्र स्थालीपा-
 कातिदेशात् (cf. sū. 8). — ^४ D (schol.) राजपुत्रा इति नियमार्थं ताल्या
 इति सामर्थ्यप्रतिपादनार्थः । परामृशनं यद्गुणं. — ^५ D (schol.) राज्ञः. —
^६ D (text) इति सिञ्चति; D (schol.) महाशूद्रः शूद्राणां बलाधिकृतः. —
^७ Bh °चातातृतीयं; D (text) °चातृतीयं; D (schol.), corruptly, पुष्टिबुतार्थं
 विभीतकानि चिनोति राजा कृतेन द्यूतं राज्ञः चेतादिभिरन्येषां (Cod. °षा)
 तृतीयं प्रति वर्षेण (!) सकृत्कृतेन द्यूतं राज्ञः पर्वस्वपणा (!) शूद्रासु (राज्ञो-
 पसिञ्चति महाशूद्रसु; interpolated from sū. 16, and commentary) राज्ञः
 एवं चयो पर्वणिनं (!) शूद्रस्य देवनेनाधिकारार्थं । आध्यातृतीयमिति. —

^८ So in accordance with the unanimous reading of all MSS. of the
 text; this can be maintained if सर्वस्वजैनम् is considered as the product
 of double sandhi from सर्वस्वजः (bahuvrīhi: 'accompanied by all his
 children' or 'all his property' and एनम्; cf. sūtra 3, note, and preface.
 Dārila's comment is very corrupt and unintelligible: उत्सृजायुष्मिति
 मंत्रं स्वयेन जितं स सर्वयज्योतं कुरुजान (! for कुरुजने?) उपति ति मंत्रे-
 णाभिवर्धते (!). The Pet. Lex. emends to सर्वस्वयेनम् (सर्वं या an
 एनम्, setting up the feminine abstract सर्वस्वा 'entire property' for
 this passage alone; see preface for the interchange between सर्वस्व and
 Weber, Ind. Stud. x. 19, emends hesitatingly to सर्वस्वजैनम् (= सर्वस्वज-
 एनम्). A simpler emendation yields सर्वस्वेनैवम्. — ^९ E उत्सृज्या°.

^{१०} K Bi have a colon here; Bū leaves a small blank. —
^{११} Bi has a colon. — ^{१२} D (text) वर्णमिति; D (schol.) वर्णाश्रमं धर्म-
 चरणव्यवस्थाचयाणां (Cod. °चयाणानां) जितं उत्संकल्प इति शूद्रधनं
 तु राज्ञः एवं ब्राह्मणादीनां चतुर्वृत्तीनां (!). —

तिपद्यते^१ २१। आशयति^२। २१। अश्वमारोह्यापराजितां
 गतिपादय २२। सभामुदायाति। २३। मधुमिश्रं ब्राह्म-
 णान्भोजयति २४। रसानाशयति। २५। माहिषाण्युपया-
 ति^३। २६। कुर्युर्गामिति^४ गार्ग्यपार्थश्रवसौ^५ नेति भाग-
 लिः^६। २७। पमिन्द्र वर्धय क्षत्रियं स इति^७ क्षत्रियं प्रातः-
 प्रातरभिमन्त्रयते^८। २८। उक्तं समासेचनं विपरिधानम्^९। २९।
 सविता प्रसवानामिति^{१०} पौरोहित्ये वत्स्यन्वैश्वलोपीः^{११, १२}
 समिध आधाय। ३०। इन्द्र क्षत्रमिति^{१३} क्षत्रियमुपन-
 यीत^{१४}। ३१। तदाहुर्न क्षत्रियं सावित्रीं वाचयेदिति^{१५}। ३२।
 कथं नु तमुपनयीत^{१६} यन्न वाचयेत्। ३३। वाचयेदेव वाच-
 येदेव^{१७}। ३४। ॥ ८^{१८} ॥ १७ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे द्वितीयोऽध्यायः समाप्तः ॥

^१ E प्रतिपद्यत इति; D (schol.) वैश्वः प्रतिपद्यते राजानम् (Cod. राजान्) कृतां व्यवस्थां यदाज्ञापयति तदेव (Cod. तदेव) इति स च वैश्वः सर्ववर्णैरनुज्ञातः... — ^२ Wanting in D. — ^३ Ch °क्षपयति; D (schol.) मा गृह्णाणि (Cod. महिषा°) याति सर्वासां राज्ञीनां गृह्णाणि याति. — ^४ D (schol.) गो(!) मधुपर्कः. — ^५ So emended; MSS. °सो; D (schol.) पार्थश्रवसो मन्यते. — ^६ D (schol.) स्त्रीणामस्वतंचत्वात्. — ^७ iv. 22. 1. — ^८ D (schol.) पुरोधाः. — ^९ So D (text); the rest विपरिदधानं; D (schol.) अस्य सूक्तस्य उदपाचं समासिंचते (? Cod. °चते)। विपरिधान (!) इति च प्रातः (cf. sūtras 4, 5). — ^{१०} v. 1. 1. — ^{११} D (text and schol.) पौरोहित्यं करिष्यन्. — ^{१२} E P B i h D °, and introduction to kaudikā 14) वैश्वलोपीः; Ch वैश्वलोपी; L (schol.) इदं चंद्रमसः सर्वलोपादमावास्या विश्वलोपाः तद्वादिश्वलोपाः (!) ता आदधाति. — ^{१३} vii. 84. 2. — ^{१४} D (text) उपनयति; Bū नयते (Cod. °नयात); D (schol.) आभ्यामुपनयनं (Cod. आभ्यामु°; vii. 84. 2, 3)। अस्मिन्वखादीनां (i. 9.1 etc.; cf. Kāuṣ. 55. 17) निवाचः. — ^{१५} D (schol.) ब्राह्मणवाक्यनिर्देशार्थः. — ^{१६} D (text) उपनयते तस्य. — ^{१७} D omits the second वाचयेदेव. — ^{१८} D ends this chapter with the words अष्टमो कण्डिका, just as in the preceding chapter; cf. Kāuṣ. 16. 27, note. —

॥ ओं ॥

पूर्वस्य^१ पूर्वस्यां पौर्णमास्यामस्तमित उदकान्ते कृ-
ष्णचैलपरिहितो निर्घृतिकर्माणि^२ प्रयुङ्क्ते । १ । नाव्याया
दक्षिणावर्ते शापेटं^३ निखनेत् । २ । अपां सूक्तैरवसिञ्च-
ति^४ । ३ । अप्सु कृष्णं जहाति^५ । ४ । अहतवसन^६ उपमु-
च्योपानहौ जीवघात्याया उदाव्रजति^७ । ५ । प्रोष्य^८ तामु-
त्तरस्यां सांपदं^९ कुरुते । ६ । शापेटमालिष्याप्सु^{१०} निबध्य
तस्मिन्नुपसमाधाय संपातवन्नं करोति^{११} । ७ । अश्नाति^{१२} । ८ ।
आधाय कृष्णं^{१३} प्रवाहयति । ९ । उपमुच्य जरदुपानहौ स-

^१ D (schol.) पूर्वं चिषणीयम् ; i. 1. — ^२ D (schol.) निर्घृतितप्रशमनार्था-
नि. —

^३ D (schol.) इटः (Cod. इतः) पेटाकः चषेकः (! for पेटाको
चाषेकः?) दुहक इति यावत् स शापैः कृतः चापेटः (!) । शापानि नदी-
पराहतानि (Cod. °हतानि) दारुणि निखननमवबध्नं निचलीकर-
णमयं चित्. — ^४ i. 4. 1; 5. 1; 6. 1; 33. 1; vi. 22. 1; 23. 1; 24. 1;

57. 1; see Kāuṣ. 7. 14, note; D (schol.) शापेटस्थानमन्यो ऽवसिञ्चति. —

^५ D (schol.) यत्परिहितं तदुदके प्रचिपति. — ^६ D (text) अहत-
वासः. —

^७ D (schol.) जीवहताचर्मणा (!) उपानह (!) कृते उपमुच्य
उत्तोर्याव्रजति । अवेचमाणस्तं देशं गृहाव्याव्रजति; cf. Kāuṣ. 7. 14. —

^८ K Bū P Bh प्रोषः Ch Bī प्रोषि; D (schol.) तां रात्रीमुषित्वा. —

^९ D (schol.) ब्रह्मचारिसांपदं; Kāuṣ. 11. 1. — ^{१०} D (schol.) मूढा. —

^{११} D (schol.) अतः परं नाव्याया दक्षिणावर्त इत्यादि स्यात् (cf. sū. 2). —

^{१२} This sūtra is omitted in D (text), but it is referred to in the
comment upon the word उपसमाधाय in the preceding sūtra, उप-

समाधानं कृत्वा स्थालीपाकमाश्रित्वा; cf. Kāuṣ. 7. 1. — ^{१३} D (schol.)

इटे कृष्णचैलं कृत्वा... —

येन जरच्छत्तं^१ दक्षिणेन शालातृणान्यादीष्य जीर्णे वीरि-
णमभिन्यस्यति^२। १०। अनावृतमावृत्य सकृज्जुहोति^३। ११।
सव्यं प्रहरत्युपानहौ च^४। १२। जीर्णे वीरिण उपसमाधा-
यायं ते योनिरिति^५ जरत्कोष्ठाद्वीहीञ्छर्करामिश्रानावप-
ति^६। १३। आ नो भरेति धानाः^७। १४। युक्ताभ्यां सह
कोष्ठाभ्यां तृतीयाम्^८। १५। कृष्णशकुनेः^९ सव्यजङ्घायाम-
ङ्गमनुवध्याङ्के^{१०} पुरोडाशं^{११} प्र पतेत^{१२} इत्यनावृतं प्रपाद-
यति^{१३}। १६। नीलं संधाय लोहितमाच्छाद्य शुक्लं परिणह्य
द्वितीययोष्णीषमङ्केनोपसाद्य^{१४} सव्येन सहाङ्केनावाङ्प्स्व-
पविध्यति^{१५}। १७। तृतीयया^{१६} छत्तं^{१७} चतुर्थ्या^{१८} संवीतम्^{१९}। १८।

^१ D (schol.) गृहीत्वा. — ^२ D (schol.) जीर्णमुपीरस्तं (!) परिचिपति;
cf. Kāu. 8. 17. — ^३ D (text) अनावृतं; D (schol.) अनुभूय आवर्तनं
यस्यां तदनावृतक्रिया (! for अनावृत्तिक्रिया?) उत्तरकालमपोऽभिगमते (!).
आवृत्त्यर्थमनावृत्तिशेषणं अनावृत्त्यर्थमावृतं कृत्वर्थः। अतश्चानवेक्ष्यमाणस्तं
देशं नाव्यायातिगच्छति (!) सूक्तेन होमः सकृदचनात्. Cf. Kāu. 39. 22. —
^४ D (schol.) सव्यहस्तगृहीतं छत्तं तत्राग्नौ प्रचिपति उपानहौ च तत्र क-
रोति अतः परं नाव्यादि. — ^५ iii. 20 1. — ^६ D (schol.) जीर्ण-
कोष्ठकात्. — ^७ K व्रीहीञ्छर्करा; the rest व्रीही छर्करा. — ^८ v. 7. 1;
D (schol.) जरत्कोष्ठादिति (Cod. °ष्ठादि) पूर्ववत्. — ^९ D (schol.) समुच्चि-
ताभ्यां सूक्ताभ्यां तृतीयामाङ्गति जुहोति। सहैव कोष्ठाभ्यामावपति. —
^{१०} D (schol.) काकः. — ^{११} D (schol.) कृष्णलोहमङ्कः. — ^{१२} Ch अनु-
वन्ध. — ^{१३} D (schol.) तत्र पुरोडाशमवलवयति. — ^{१४} vii. 115. 1. — ^{१५} D
(schol.) अनेनाविचमाणां (! for अनेनानवे?) तं देशं गमनं कुर्यादित्यर्थः।
अनावृतमिति प्रपातनविशेषनं प्रपादनं...; cf. sū. 11. — ^{१६} D (text) °पस-
मासाद्य. — ^{१७} D (text) °प्सु पविध्यति; D (schol.) to the entire sūtra नो-
लवर्णवास उत्तरसंगं कृत्वात्मनो रक्तवाससः सह दक्षिणेन बाङ्गनाकादनं
शुक्लवर्णवासः परिणह्या (!) शिरसि द्वितीयया सहाङ्केन शिरोवेष्टनमुपसाद्य
अप्सु समीपे कृत्वा सव्येन हस्तेनाधाय मुख अप्सु प्रतिपत्तिः। सहाङ्केन
या मा लक्ष्मीरिति (vii. 115. 2) अनया लोहितं अङ्केनोपसाद्येत्यादि प-
र्ववत्...। इति नैर्घटिकर्माणि समाप्तानि. — ^{१८} vii. 115. 3. — ^{१९} E
क्षिन्नं. — ^{२०} vii. 115. 4. — ^{२१} This sūtra is wanting in D (text and
schol.). —

पूर्वस्य^१ चित्राकर्म^२ । १९ । कुलाय शृतं हरितवर्हिषमश्रा-
ति^३ । २० । अन्वक्ताः प्रादेशमाचीरादधाति । २१ । नाव्ययोः
सावैद्ये^४ पश्चादग्नेर्भूमिपरिलेखे कीलालं मुखेनाश्राति । २२ ।
तेजोव्रतं चिराचमश्राति^५ । २३ । तद्भक्षः^६ । २४ । शंभुम-
योभुभ्यां^७ ब्रह्म जज्ञानमस्य वामस्य यो रोहित उदस्य
केतवो मूर्धाहं विषासहिमिति सलिलैः^८ क्षीरौदनमश्रा-
ति^९ । २५ । मन्यान्तानि^{१०} । २६ । द्वितीयेन^{११} प्रवत्स्यन्हविषा-
मुपदधीत । २७ । अथ प्रत्येत्य । २८ । अथ प्रत्येत्य^{१२} । २९ ।
अथ प्रार्थयमाणः^{१३} । ३० । अथ प्रार्थयमाणः । ३१ । च-

^१ D (schol.) पूर्वं त्रिषप्तीयं; i. 1. — ^२ D (schol.) चित्रायाः कर्म
कर्तव्यं । चित्राकर्म गुणविधिः । चित्र्यां पीर्णमास्यां कर्म क्रियत इति कृत्वा
नित्यं चेतत्; cf. Kāuṣ. 7. 2, note. —

^३ D (schol.) कुलार्थे पक्षस्था-
लीपाकः कुलाय शृतः . . . हरितवर्हिषस्य स्थालीपाकस्य . . . तमश्राति
सारूपवत्से पुष्टिकर्मसु सारूपवत्स इति वचनात् (Kāuṣ. 7. 2). —

^४ D (schol.) ये नद्यो नावा तार्यन्ते (Cod. तार्यन्ते) तयोः संगमे. —

^५ D (schol.) घृताशनं तेजोव्रतं । गुणविधिः । व्रतग्रहणं नित्यभोज-
नसंप्रत्ययार्थं. — ^६ D (schol.) तापेव (! for तावेव?) भक्षो ऽस्य स तद्भक्षः सं-
स्कृतं समस्तं भक्षयेदित्यर्थः. —

^७ E भूभ्यां. — ^८ The pratikas are
i. 5. 1; 6. 1 (see Kāuṣ. 7. 14, note); iv. 1. 1 (v. 6. 1); ix. 9. 1; xiii.

1. 25; 2. 1; xvi. 3. 1; xvii. 1. 1—5. The corresponding gāṇa of the
gāṇamālā, Ath. Pariṣiṣṭa 34. 22, reads as follows: अश्वयो यन्ति शं-
भुमयोभुभ्यां ब्रह्म जज्ञानमस्य वामस्य यो रोहित उदस्य केतवो मूर्धाह-
मिति द्वे सूक्ते विषासहिमिति सलिलगणः ॥ २२ ॥ The pratikas are the
same with the addition of i. 4. 1 (अश्वयो यन्ति) and xvi. 4. 1 (the second
of the मूर्धाहमिति द्वे सूक्ते); cf. also the अयां सूक्तानि, Kāuṣ. 7. 14, note.
The Atharvāṇiṣa-paddhati in its description of the पुष्टिकर्म (cf. Kāuṣ.

24. 22 fg.) furnishes still another set of pratikas for the सलिलगण
namely: ii. 25. 1; iv. 1. 1 (v. 6. 1); iv. 7. 7; v. 6. 3; ix. 9. 1; xiii.
1. 25, 26 (यो रोहितो ब्रह्म); xiii. 2. 1; xvi. 3. 1; xvii. 1. 1 fg.; D

(schol.) एतानि प्रतीकानि सलिलान्युच्यन्ते. — ^९ D (schol.) पुष्टिकामः. —

^{१०} D (schol.) त्रिज्योतिः कुरुत इति (Kāuṣ. 11. 12 fg.; 12. 4) संयांतानि
सलिलैः करोति. — ^{११} D (schol.) ब्रह्म जज्ञानमनाप्ता इत्यनेन; v. 6.

1. 2. — ^{१२} D (schol.) प्रत्यागत्य चेदं कुर्यात्. — ^{१३} D (schol.) प्रतिग्रह-

निमित्तं प्रवत्स्य (! for प्रवत्स्यन्?) कुर्यात्. —

त्वारो धायाः पलाशयष्टीनां^१ भवन्ति । ३२ । दर्भाणामु-
पोलवानां^२ चत्वारः । ३३ । तं व्यतिषक्तमष्टावरमिध्मं^३
सात्त्विके ऽग्रावाधायाज्येनाभिजुहुयात्^४ । ३४ । धूमं नि-
यच्छेत्^५ । ३५ । लेपं प्राश्नीयात्^६ । ३६ । तमु चेन्न^७ विन्देद्य^८
सत्त्वस्यायतने^९ यज्ञायतनमिव कृत्वा^{१०} । ३७ । समुद्र इत्या-
चक्षते कर्म^{११} । ३८ । ॥ १ ॥ ॥ १९ ॥

अन्वयो यन्ति शंभुमयोभुभ्यां ब्रह्म जज्ञानमा गाव
एका च म इति^{१२} गा लवणं पाययत्युपतापिनीः^{१३} । १ ।

^१ D (text) धायाः पलाशयष्टीनां; D (schol.) पलाशानां चत्वारो पू-
लका (Cod. मूलका) यष्टीयहणं (Cod. यष्टी०) । . . . आदधाति क्रिया
उदुम्बरपलाशकर्कधूनामादधाति (Kāuṣ. 10. 4) निर्देशसामान्यात्. —

^२ So all MSS.; cf. Böhtlingk's Lexicon sub उपोलप; D (schol.) उपो-
लवे (!) तृणानि मलवेषु प्रसिद्धानि मुदितोवास (!) इति आनर्तासमीपजाना
(! for आनर्तसमीपजाता?) दर्भा उपोलवास्तेषामपि चत्वारो पूलाः प्रथ-
ममेव यथा. — ^३ Ch ०मिष्टावरं; D (schol.) तमेवंप्रकारं पूलकैराशिद्वयं

व्यतिषक्तं कृत्वा व्यतिषंग एकांतरवचनात् । इध्माभावा (!) अष्टसंख्या यस्य सो
ऽष्टावर इध्मः शुक्ल इत्यर्थः. — ^४ D (schol.) सलिलहोमः. — ^५ D (text) नियच्छेत्;
D (schol.) आज्यहोमानंतरं धूमं तांत्रिकापेर्भक्षयति (! for सात्त्विका०?). —

^६ D (text) प्राश्नीत; D (schol.) पलाशयष्टिरसो ऽपिसंयोगाद्यः (Cod.
प्रि०) सलिसलिक इति यस्यं प्रकर्षेणाश्नीयात्. — ^७ Ch E Bi चेन्न. —

^८ D (text) reads विन्देत् and divides a sūtra here; D (schol.) सात्त्विका-
ग्न्यभावे ऽप्युभयं तमु चे (!) न विन्देत्. — ^९ Here D (text) inserts यज्ञा-
यतने. — ^{१०} D (schol.) चत्वारो धाया इति (sū. 32) एतत्कुर्यादिति

वाक्यशेषः. — ^{११} D (schol.) सर्वफलमेतत् कर्म एतत् (Cod. कर्मेतत्) । आ-
चार्यो यं अभिदधाति पुष्टयापेक्षं (! for पुष्टय अ०?) समुद्रत्वमिति चेत्. —

^{१२} i. 4. 1; 5. 1; 6. 1 (cf. Kāuṣ. 7. 14, note); iv. 1. 1 [D (schol.) सप्तचर्कं];
21. 1; v. 15. 1. The Atharvaṇīya-paddhati in its description of the
पुष्टिकर्म (Kāuṣ. 24. 22 fg.) designates as पुष्टिका मन्त्राः a series of pratikas,

which begin here and extend through the third adhyāya of the Kāuṣika,
सर्वेषां सूक्तानां ये त्रिषप्ताः (i. 1. 1) सलिलगणः (see Kāuṣ. 18. 25, note);
then come the following pratikas: iv. 1. 1; i. 4. 1; 15. 1 (xix. 1. 1); ii. 24. 1;

vi. 73. 1; iii. 5. 1 (et al.); viii. 5. 1; x. 6. 1; vi. 15. 1 (et al.); 102. 3; iii. 10. 1;
17. 1; 24. 1 (et al.); vi. 79. 1; iv. 21. 1, 7; 38. 5; v. 1. 3; 1. 1; 2. 1; 3. 1; 26. 1; 27. 1;
vi. 4. 1; 141. 1; 33. 1; 142. 1; vii. 14. 1; 39. 1; 60. 1; 111. 1; ix. 4. 1; xii. 1. 1, 88;
xiii. 1. 21 । इत्येते मन्त्राः पुष्टिका मन्त्राः. — ^{१३} D (schol.) गीरीरगृहीताः. —

प्रजननकामाः^१ । २ । प्रपामवरुणद्वि^२ । ३ । सं सं स्रव-
न्विति^३ नाव्याभ्यामुदकमाहरतः^४ सर्वत उपासेचम्^५ । ४ ।
तस्मिन्मैश्रधान्यं शृतमश्नाति^६ । ५ । मन्यं वा दधिमधु-
मिश्रम्^७ । ६ । यस्य श्रियं कामयते^८ ततो व्रीह्याज्यपय
आहार्यं क्षीरौदनमश्नाति^९ । ७ । तदलाभे^{१०} हरितगोमय-
माहार्यं शेषयित्वा त्रिवृति^{११} गोमयपरिचये शृतमश्ना-
ति । ८ । शेरभकेति^{१२} सामुद्रमप्सु कर्म व्याख्यातम्^{१३} । ९ ।
अनपहतधाना^{१४} लोहिताजाया द्रप्सेन संनीयाश्नाति^{१५} । १० ।
एतावदुपैति^{१६} । ११ । तृणानां यन्थीनुद्वृत्तपक्रामति^{१७, १८} । १२ ।
तानुदाव्रजन्नुदपात्रस्योदपात्रेणाभिप्रावयति^{१९} मुखं वि-

^१ D (text) °कामः; D (schol.) गालवणं पाययति. — ^२ D (schol.)
उदकस्य पानं स्नोकमपि गोभ्यो न दद्यात् । प्रपीतय इति क्रियायोगा-
दुदकप्रपाः. — ^३ i. 15. 1 (xix. 1. 1.) — ^४ Bi has a colon here. —
^५ Bū उपासेच(तस्मिन्); Ch उपासेचं; D (text) उपासेचंतः; D (schol.)
ये (Cod. यो) नयौ नावा जन उत्तरति ताभ्यां गृहीत्वा उदकमाहारयेत् ।
वितानदेशः; is the last word to be emended to उपासेचयेत्? Bi has
a colon here. — ^६ D (schol.) तेनोदकेन पयसि मैश्रधान्यः तं शृतम-
श्नाति. — ^७ D (schol.) नाव्योदकालाभे मैश्रधान्यं मंथं दधिमधुमि-
श्रमश्नाति. — ^८ Ch कामयते. — ^९ D (schol.) यस्येश्वरस्य श्रियं हर्तु-
मिच्छति तस्मादीश्वराद्व्रीहीनाज्यं पयसाहारयति । केनचिदुपायेन त्रि-
हिराहृतैः (Cod. °हृतिः) पयसि शृतं क्षीरौदनमश्नाति. — ^{१०} D
(schol.) तेषां व्रीह्यादीनामलाभे. — ^{११} K P Ch Bh Bū Bi त्रिवृति. —
^{१२} ii. 24. 1. — ^{१३} D (schol.) शपेटमालिषेत्यत अप्सु कर्म एव समुद्र-
शपेटमालिष्य सामुद्रेति (!) निवध्य कर्तव्यं. . . अतो निश्चितिकर्मदं सह-
वचनं सूत्राधिकारार्थं । समुद्रेभ (I for °ज?) सामुद्रं; cf. Kāṇ. 18. 7. —
^{१४} D (text) अपहतः. — ^{१५} D (schol.) अनपहतानां यवानां धानाः कृत्वा
रक्तवर्णाया अजाया द्रप्सेन समथितेन (I for सं?) धाना आर्लाड्य
अश्नाति पुष्टये. — ^{१६} D (schol.) एतत्परिमाणमेतावत् । समुद्रमशु-
कर्मणानां (for सामुद्रमप्सुकर्मा . . . ?) कर्म कुर्यात्. — ^{१७} P Bh उ-
द्वृत्तः; Ch E Bi D (text) उद्वृत्तः; D (schol.) वारिस्त्वानुद्वृत्तयति (!)
वध्नातीत्यर्थः तां वध्नुपक्रामति । अवतरति? — ^{१८} E °नुपक्रामति —
^{१९} Ch (sec. man.) D (text) उदाव्रजति; D (schol.) to the entire sūtra,
तायन्थीनुदव्रजन् सलिलाशयाद्विशं वयसि (I for प?) आप्रावयति । पुष्टि-

मार्ष्टि^१ । १३ । एह यन्तु पशवः सं वो गोष्ठेन प्रजावतीः
 प्रजापतिरिति^२ गोष्ठकर्माणि^३ । १४ । गृष्टेः पीयूषं श्लेष्ममि-
 श्रमश्नाति^४ । १५ । गां ददाति । १६ । उदपात्रं निनय-
 ति^५ । १७ । समुह्य सव्येनाधिष्ठायार्धं^६ दक्षिणेन विक्षिप-
 ति । १८ । सारूपवत्से शकृत्पिशडान्गुग्गुलुलवणे प्रतिनोय
 पश्चादयेर्निखनति^७ । १९ । तिसृणां प्रातरश्नाति^८ । २० । वि-
 कृते संपन्नम्^९ । २१ । आयमगन्नयं प्रतिसरो ऽयं मे वरणो
 ऽरातीयोरिति^{१०} मन्त्रोक्तान्वासितान्वध्नाति^{११} । २२ । उत्तमस्य
 चतुरो जातरूपशकलेनानुसूचं^{१२} गमयित्वावभुज्य चैधं
 पर्यस्यति^{१३} । २३ । एतमिध्ममित्युपसमाधाय^{१४} । २४ । तमिमं

कामं मुखं विमार्ष्टि । आत्मनः प्रचालयति मुखं । तानाशोधयति उत्तीर्य
 गच्छति गृहाणि । —

^१ ii. 26. 1; iii. 14. 1; iv. 21. 7 (iv. 21. 1^६; vii. 75. 1); vi. 11. 3. —
^२ D (schol.) वक्ष्यमाणानि कर्तव्यानि. — ^३ D (schol.) द्विःप्रसूता (Cod.
 द्विप्रसूता) गीर्गुष्टिः तस्याः प्रथमे ऽहनि दुग्धं पीयूषं. — ^४ D (schol.) अष्ट-
 वोदपात्रमभिभंज्य गोष्ठे आवर्तयति (! for आवर्जयति?). — ^५ Ch Bū Bh E P
 अधिष्ठायाः; D (schol.) समुह्य करीषं सिक्तं सव्येन हस्तेन आक्रम्य युज्यं ।
 तस्य पांशुपुंजस्यार्धं (! for ०र्धं?) विक्षिपति गोवाटे. — ^६ D (schol.) अ-
 पणायेः. — ^७ D (schol.) चतुर्थे ऽहनि. — ^८ D (schol.) विकृते सारू-
 पवत्से गन्धरसरूपीः संपन्नफलं प्रत्येतव्यं । अनश्रिते ऽपि अतश्चाविकृतस्या-
 ग्रनं (Cod. अतश्चा). — ^९ iii. 5. 1; viii. 5. 1; x. 3. 1; 6. 1. —

^{१०} D (schol.) मणिद्रव्याणि मंत्राभिहितानि वासितां (!) त्रयोदशादि-
 विधानवासितानां (Kāuṣ. 8. 19) बन्धनं... पुष्टिफलत्वं मद्वां ददतु पुष्टये
 इति (x. 6. 29^b) मंचलिंगं... । अयमागन्निति पलाशः । अयं प्रतिसर
 इति सिलुत्ककः (! ?) । अयं मे वरण इति वरणः । उत्तमस्य खादिर्यादि-
 चिवुकायाः प्रतिपत्तिबंधनं वासनसंबंधात्. — ^{११} E ०नुसूतं. — ^{१२} D
 (schol.) अरातीयोरिति (x. 6. 1) । उत्तमणेद्यतसः सुवर्णस्रग्मणिजतुलं
 (! for ०जतुलं, cf. x. 6. 4^c?) नीत्वा सूत्रानुलोमं नीत्वा अवभुज्य कुटिलां
 (!) कृत्वा एकैकं स्रजं चिरावेष्टयति पात्रे सर्वतो वेष्टनमायसेन पृथुत्वेनैक-
 शतदक्षिणसुवर्णसूत्रं मंचलिंगाभ्यां फालाज्जातां (x. 6. 2^b) इति उच्यं
 खदिरमिति (x. 6. 6^b) खादिर्याः चिवुकायाः कर्तव्यः. — ^{१३} x. 6. 35. —

देवता^१ इति वासितमुल्लुप्य ब्रह्मणा तेजसेति^२ वध्नाति^३ । २५ ।
 उत्तमो असीति मन्त्रोक्तम्^४ । २६ । अक्षितास्त^५ इति यवम-
 णिम्^६ । २७ । प्रथमा ह व्युवास सेत्यष्टकाया^७ । २८ । वपां सर्वेण
 सूक्तेन चिर्जुहोति^९ । २९ । समवत्तानां स्थालीपाकस्य^{१०} । ३० ।
 सहहुतानाज्यमिध्वाहुत्वा^{११} पश्चादग्नेर्वाग्यतः संविशति^{१२}
 । ३१ । महाभूतानां कीर्तयन्संजिहीते^{१३} । ३२ । ॥ २ ॥ ॥ ५ ॥

सीरा युञ्जन्तीति^{१४} युगलाङ्गलं प्रतनोति^{१५} । १ । दक्षि-
 णमुष्टारं प्रथमं युनक्ति^{१६} । २ । एहि पूर्णकेत्युत्तरम्^{१७} । ३ ।
 कीनाशा इतरान्^{१८} । ४ ।

^१ x. 6. 29. — ^२ x. 6. 30. — ^३ D (schol.) ... पुनर्वध्नाति । ग्रहणं
 शिरसि बंधनकरणं स मायमधि रोहत्विति लिंगात् (x. 6. 31^९, 32^९). —
^४ D (schol.) उत्तमो अस्त्रोपधीनां तव वृत्ता इति (vi. 15. 1) अस्त्र यदुक्तं
 द्रव्यं तन्मयमणिं वध्नाति । तलाशासोमस्थानयोर्विकल्पः (Cod. 'सोमस्था')
 साधनत्वात् तलाशा वस्त्री पलाश अस्त्रुकेति (Cod. 'आस्त्रु') केचित्. —
^५ vi. 142. 3. — ^६ D (schol.) वध्नातीति शेषः । कांडमयग्रहणं (I for कां-
 डमणि?) सुषिरेण सूचस्य प्रवेशनार्थं लोममणिसंप्रत्ययश्चासमात्. —
^७ iii. 10. 1; cf. Kāuṣ. 138. 5. — ^८ E 'ष्टावाक्काया; D (schol.) पूर्वे-
 षां क्रमभेदं वध्नातिप्रकरणात् । अष्टकायां भवा अष्टका... तस्या (Cod.
 तस्यां) गोवपां जुहोति. — ^९ D (schol.) चिरित्वानुमती मा भूत्; cf.
 Kāuṣ. 23. 4, etc. — ^{१०} D (schol.) समवत्तानि हृद्यादीनि तेषो द्वि-
 द्विरवधेत् । एवं चिः सूक्तेन होमः स्थालीपाकः. — ^{११} E has a colon
 here; D (schol.) सह ऊता येभ्यस्ते सहऊता वा धानादयः (? cf.
 Kāuṣ. 138. 2) स्थालीपाके(न) तेन स(ह) ऊताः. — ^{१२} Bū Ch 'वि-
 शंतिः D (schol.) अर्धलक्षणं न भाषेत अत एव च रात्रौ अष्टका
 क्रियते. — ^{१३} D (schol.) महाभूतानां च शब्दा (!) उच्चारयन् निद्रां
 त्यजति । ... महाभूतानि पृथिव्यापस्तेजो वायुराकाशमिति. — ^{१४} iii.
 17. 1. — ^{१५} D (schol.) युगलाङ्गलमिति द्वंद्वः । प्रतननं (Cod. प्रतनतं)
 यथादेशकरणं प्रतनोतिर्विस्तारार्थः (Cod. प्रतनोति). — ^{१६} D (schol.) सीरा
 युञ्जतीति (iii. 17. 1) अनया कर्ता दक्षिणस्यां युगधुरि... उष्टारं प्रजन-
 यितारं. — ^{१७} D (schol.) उत्तरां (!) युगधुरि सेत्तारमेव एहि पूर्णक
 इति कल्पजः ततो यदन्या (!) सीराणि स्युस्ततः प्रेष्यति युनक्ति सीरां वि
 युगा तनोतेति (iii. 17. 1^९) अनया कर्षकान्. — ^{१८} ततः कीनाशाः कु-
 पिवलाः ते प्रवर्तते युञ्जते. —

अश्विना फालं कल्पयतामुपावतु बृहस्पतिः ।

यथासद्बहुधान्यमयस्त्र्यं बहुपूरुषमिति^{१, २} ॥

फालमतिकर्षति^३ । ५ । इरावानसि धार्तराष्ट्रे तव मे सन्ने रा-
ध्यतामिति^४ प्रतिमिमीते^५ । ६ । अपहताः प्रतिष्ठा^६ इत्यपूपैः
प्रतिहत्य कृषति^७ । ७ । सूक्तस्य पारं गत्वा प्रयच्छति^८ । ८ ।
तिस्रः सीताः प्राचीर्गमयन्ति कल्याणीर्वाचो वदन्तः^{१०} । ९ ।
सीते वन्दामहे^{११} त्वेत्वावर्तयित्वोत्तरस्मिन्सीतान्ते पुरोडाशे-
नेन्द्रं यजते । १० । अश्विनौ स्थालीपाकेन । ११ । सीता-
यां^{१२} संपातानानयन्ति । १२ । उदपात्र उत्तरान्^{१३} । १३ ।
शष्पहविषामवधाय^{१४} । १४ । सर्वमनक्ति^{१५} । १५ । यत्र संपा-
तानानयति ततो लोष्टं धारयन्तं पत्नी पृच्छत्यकृष्यतेति^{१६} । १६ ।

^१ All MSS. except Ch (sec. man.) and Bh ०पूरुषम्. — ^२ Not found in any known Saṁhitā. — ^३ The words फालमति are wanting in D (text); D (schol.) अनेन कुशीं हलसमीप आनयति. — ^४ Not found in any known Saṁhitā. — ^५ So all MSS. except Bū which has प्रतिप्रमिमीते; D (schol.) कुशीं (Cod. कुसीं) फालकपुरे प्रवेशतीत्यर्थः । प्रपूर्वां मिमीतेः (! for मिमीतेः?) प्रपक्षार्थः (!) (! for प्रवे-
पणा?). — ^६ Not found in any known Saṁhitā; D (schol.) अनेन मंचेण. — ^७ Ch E have a colon here. — ^८ D (schol.) अनेन मंचेण फालमपूपैः सर्वतो वेष्टयति । अपूपा घृतपक्कमंडकाः । एवं कृत्वा । कृषति लांगलं पवीरवदित्वेवमादयो मंचा (iii. 17. 3fg.) अत्र मंचोक्त्याः (!). — ^९ D (schol.) कर्ता कर्षकभ्यः प्रयच्छति हलं (!) तावत् स्वयं कृषति यावत् सक्तं समाप्तं. — ^{१०} D (schol.) अभिवर्षतु निष्पद्यतां वज्रं धान्यं ब्रूयात् (! for भूयात्?) आरोग्यमित्वेवमादयो वाचः. — ^{११} iii. 17. 8. — ^{१२} D (schol.) उत्तरां. — ^{१३} Bū Bh Bi Ch E P उत्तरां (क्षयः). — ^{१४} Bi Bh (उत्तरां) क्षयः; Bh शष्पः; D (text) शिष्यः; D (schol.) शिष्याणि विरूढं वीजं हवींषि ऋतिं (?) शिष्यणि (!) आज्यस्यापि यद्गणं. — ^{१५} D (schol.) सर्वं हलं प्रजालयति. — ^{१६} Bū प्रकृत्यः कृष्यतेति; Ch E अकृष्यतेति; D (schol.) पत्नी पृच्छत्यकृष्यामीति (!) । कारयिता संपातान् । देशान् मृ-
त्पिंडं गृहीत्वा धारयति धारयन्तं पत्नी स्वामिनी यज्ञस्य पृच्छति अकृ-
ष्याम (!) इत्थेवं संपातानयनकाले एवेतत्. —

अकृष्णामेति^१ । ११ । किमाहाशीरिति^२ । १८ । वित्ति^३ भूतिं
 पुष्टिं प्रजां पशूनन्मन्नाद्यमिति । १९ । उत्तरतो मध्यमा-
 यां निवपति^४ २० । अभ्यज्योत्तरफालं^५ प्रातरायोजनाय^६
 निदधाति । २१ । सीताशिरःसु दर्भानास्तीर्य ब्रक्षोदुम्बरस्य^७
 चीत्स्त्रींश्चमसान्निदधाति । २२ । रसवतो दक्षिणे शष्पवतो
 मध्यमे पुरोडाशवत उचरे । २३ । दर्भान्प्रत्यवभुज्य संवप-
 ति^८ । २४ । सारूपवत्से^९ शकृत्पिराडान्गुगुलुलवणे प्रतिनी-
 याश्नाति^{१०} । २५ । अनडुत्सांपदम्^{११} । २६ । ॥ ३ ॥ ॥ २० ॥

पयस्वतीरिति^{१२} स्फातिकरणम्^{१३} । १ । शान्तफलशि-
 लाकृतिलोष्टवल्मीकराशिवापं^{१४} चीणि^{१५} कूदीप्रान्तानि^{१६}
 मध्यमपलाशे^{१७} दर्भेण परिवेष्ट्य राशिपत्येषु^{१८} करोति । २ ।

^१ Bū अकृष्णामेति; E अकृष्णामीति; Ch D (text) अकृष्णामीति; D (schol.) पतिः (Cod. पतिं) प्रत्याह । अकृष्णाम इत्येवं प्रत्याहति शेषः । प्र-
 त्ससद्भावात्. — ^२ Bū किमाहाशीरिति; D (schol.) पत्नी पतिं पृच्छति. —
^३ D (schol.) वित्ति (!) वेदार्थविज्ञानं. — ^४ D (schol.) मध्यमायां सीतायां
 लोष्टं धारयति ... उत्तरस्मिन् देशे ... अश्विनौ स्थालीपाकेन यजति
 वाक्यविशेषः (! for वाक्यशेषः?). — ^५ D (schol.) तेनोत्तरसंपादिसंस्कृते-
 नोदकेन (cf. sū. 15). — ^६ D (schol.) द्वितीये ऽहनि यदायोजनं भविता. —
^७ D (schol.) ब्रक्षोदुम्बरः पिप्परोति (!) प्रसिद्धः. — ^८ D (schol.) ये चमसेषु
 स्थापिताः... तान् दर्भान् कुटिलां (!) कृत्वा चमसानामपरि करोति. —
^९ Bi सारूपवत्स. — ^{१०} D (schol.) सीरा युञ्जतीति सूक्तेन. — ^{११} D
 (schol.) अनडुहो (!) बहवो (Cod. व०) भवन्त्यनेन कर्मणे (!) तत्रभेदः. —
^{१२} iii. 24. 1. — ^{१३} D (text) reads प्रकरणं and does not separate this
 passage from the next sūtra; D (schol.) धान्यस्य वृद्धिकरणमित्यर्थः. —
^{१४} So Ch only; E वायं स्त्रीणि; Bū P D (text) वाप; Bi वपा; D
 (schol.) चंडवल्मीकराशिवाप (! for वपाद्दे०?) देशसामान्यादापयहणं... —
^{१५} E has a colon here. — ^{१६} Bū कूदीः; Ch कूटी. — ^{१७} E पलाशे;
 D (schol.) पलाशस्य मध्यमे पणं कृत्वा दर्भेण सर्वतो वेष्टयित्वा गंधपुट-
 कवत्. — ^{१८} E कल्पेषु; Bū यलेषु; D (schol.) धान्यराशिषु करोति
 कोष्ठागारे... —

सायं भुञ्जते^१ । ३ । प्रत्यावपन्ति शेषम्^२ । ४ । आ भक्त्यात-
नात्^३ । ५ । अनुमन्त्रयते^४ । ६ । अयं नो नभसस्पतिरिति^५
पत्ये^६ ऽश्मानं संप्रोक्ष्यान्वृचं^{७,८} काशीनोप्यावापयति^९ । ७ ।
आ गाव इति^{१०} गा आयतीः प्रत्युत्तिष्ठति^{११} । ८ । प्रावृषि
प्रथमधारस्येन्द्राय चिर्जुहोति । ९ । प्रजावतीरिति^{१२} प्रति-
ष्ठमाना^{१३} अनुमन्त्रयते । १० । कर्कीप्रवादानां^{१४} द्वादशदा-
ह्यां^{१५} संपातवत्यामयं घास इह वत्सामिति^{१६} मन्त्रो-
क्तम्^{१७} । ११ । यस्ते शोकायेति^{१८} वस्त्रसांपदी^{१९} । १२ । तिस्रः
कूदोमयोरुर्णनाभिकुलाय^{२०} परिहिता अन्वक्ता आदधा-
ति । १३ । अत्यन्तेषीका^{२१} मौञ्जपरिहिता मधुना प्रलिष्य

^१ D (schol.) धान्यं मीत्वा सायं ... भुञ्जते । वज्रवचनमतिध्यायर्थे. —

^२ D (schol.) मानुषगणनादधिकं कोष्ठागारेषु प्रतिनयेत् । वज्रवचनम-
नियतकर्तव्यं. — ^३ D (schol.) यावद्भक्तः प्रयत्नस्तथैव प्रत्यावपनादि न

प्रथम एवाहनि. — ^४ D (schol.) प्रत्यावपने कर्ता. — ^५ vi. 79. 1. —

^६ MSS. पत्ये. — ^७ K P Bi Bū Bh Ch संप्रोक्षा. — ^८ K P ० न्यृचं; E
० नृचं. — ^९ D (schol.) मुष्टीर्निर्वपति (Cod. मुष्टि०) गृहपतिः आवाप-

यत्यन्यं (Cod. ० न्यः) धान्यं भृत्यः. — ^{१०} iv. 21. 1. — ^{११} D (schol.)
अटव्यां (I for अटव्याः?) आगच्छंतोः (Cod. ० ती) स्त्रीणां चैतत्पुष्टिकर्म न

पुंसां मंत्रप्रयोगात् । प्रत्युत्थानं च पूजावृद्धिप्रत्युत्थानवचनात्. — ^{१२} iv.
21. 1^c (iv. 21. 7). — ^{१३} K Ch प्रतिष्ठमानामः; D (schol.) अटव्यां ग-

च्छतीः. — ^{१४} Ch E Bi कर्की; D (schol.) कर्कीशब्दं याः प्रवदति ताः
कर्कीप्रवादा तासां कर्मोच्यते । काः ताः सूर्यस्य रश्मीनिविवमायाः (iv.

38. 5 fg.). Cf. Kāuṣ. 66. 13. — ^{१५} Ch Bū E D (text) ० नाह्याः; D (schol.)
द्वादश दामानि यस्या वत्सतयाः सा द्वादशनाम्नी (!) तस्यां (Cod. तस्या) द्वा-

दशनाख्या (!) संस्कृतायां (Cod. ० थ्य). — ^{१६} iv. 38. 7^{cd}. — ^{१७} D (schol.)
अयं घासो अयं व्रज इति पादेन घासापादानं (Cod. घासपा०) इह वत्सा-

न्यवध्रीम (!) इति पादेन वत्सकाबंधनं. — ^{१८} v. 1. 3. — ^{१९} Bi सांपदा;
D (schol.) इयमृन्मस्त्रलाभफला । अतश्चोच्चारणमात्रेणैव वस्त्रोत्पत्तिः. —

^{२०} K Bb Ch (prim. man.) D (text) ० नाभिः; D (schol.) गृहकोलीयकसस्य
(Cod. ० स्था) वासक कर्णनाभिः कुलाय परिहिता वेष्टति (Cod. व०) घृतेन अन्व-

क्ता प्रचिप्ता आदधाति. — ^{२१} Bū अत्यन्तेषीका; Ch अन्तेषीका; E आयति-

चिक्लशेषु^१ पर्यस्य । १४ । उत पुत्र इति^२ ज्येष्ठं पुत्रमवसा-
ययति^३ । १५ । मितशरणः^४ सांपदं कुरुते^५ । १६ । अर्धम-
र्धनेत्यार्द्रपाणी^६ ७ रसं ज्ञात्वा प्रयच्छति^८ । १७ । शान्तशाख-
या प्राग्भागमपाकृत्य^९ । १८ । प्रत्यग्नि परिचृतति^{१०} । १९ ।
तस्या अमावास्यायां तिस्रः प्रादेशमाचीरादधाति^{११} । २० ।
त्वे क्रतुमिति^{१२} रसप्राशनी^{१३} । २१ । रसकर्माणि कुरुते^{१४} । २२ ।
स्तुष्व वर्ष्मन्निति^{१५} प्राजापत्यामावास्यायामस्तमिते व-
ल्मीकशिरसि दर्भावस्तीर्णे ऽध्यधि^{१६} दीपं धारयंस्त्रिजुहो-

षिका; D (schol.) अतोत्यगता (! for °त्यागता?) अत्यंता (Cod. °त) मौ-
जमतीत्यागता इत्यर्थः. —

^१ This reading is conjectural and based upon the word चिक्लस
'barley-flour' reported by the Amarakoṣa; K चिक्लशेषु; P Bh चिक्लसेषु;
Ch चिक्लशेषु; Bi विक्लशेषु; E D (text) and Bōhtlingk's Lex. चिक्लशेषु;
D (schol.) मुञ्जशकलेन वेष्टिता माचिकेन मधुना प्रलिप्य चिक्लशेषु सर्वतः
(Cod. °तो) प्रक्षिप्ताः तिस्रः समिध आदधाति. — ^२ v. 1. 8. — ^३ E P
°सायपति (!); D (schol.) ज्येष्ठं पुत्रं पिता अवशानं कारयति । अवशानं गृहं
विभक्तमवशाययति (!). — ^४ P मितः. — ^५ D (schol.) ज्येष्ठो गृहं कृत्वा
अत्रैव वैरमनि अवशानसंस्कारार्थं (!). — ^६ v. 1. 9. — ^७ So E; the
remaining MSS. °र्द्रपाणि; D (schol.) आर्द्रपाणि (!) भूत्वा प्रचान्ध पा-
णिमित्यर्थः. — ^८ D (schol.) धानार्थं प्रयच्छति । मंचार्थं ज्ञात्वा ... द-
दामीत्येवं ज्ञात्वा प्रयच्छति. — ^९ K P Bi प्राग्भागम्; D (schol.) शा-
न्तवृक्षशाखया गवादिभागं नीत्वा प्रयच्छतीति संबंधः । अपाकरणं. —
^{१०} D (schol.) अग्निं प्रति वध्नाति । अत्र कथं न मंचः प्रतिपक्षित्वात् ।
अपाकरणार्था हि शाखा प्रत्यग्नि परिचृततोति विभक्ता आत्मीया एका-
ग्निं प्रति शाखं वध्नाति. — ^{११} D (schol.) तस्याः शाखायाः प्रकृतेन
मंचेण तिस्रः समिधः ... — ^{१२} v. 2. 3. — ^{१३} K P Bi Bh °प्रा-
शनी; D (schol.) रसास्त्रनया प्राशतं (! for रसा अनया प्राशते?)
इति रसप्राशनी. — ^{१४} D (schol.) अन्येषां मंचार्थां यानि रसकर्माणि
रससाधनानि (Cod. सर°) करोति. — ^{१५} v. 2. 7; D (schol.) अस्या
अचः प्रजापतिदेवता इष्ट्या तद्विदिता. — ^{१६} Ch (sec. man.) °त्यधि. —

ति^१ । २३ । तण्डुलसंपातानानीय रसैरुपसिच्यान्ना-
ति^२ । २४ । एवं पौर्णमास्यामाज्योतान^३ । २५ । ॥४॥ ॥ २१ ॥

अध्वङ्गन्वस्तदिदासेति^४ मैश्रधान्यं भृष्टपिष्टं^५ लोहिता-
लंकृतं रसमिश्रमश्नाति । १ । अभृष्टं^६ प्रक्षोदुस्वरस्योत्तरतो
ऽग्नेस्त्रिषु चमसेषु पूर्वाह्नस्य^७ तेजसायमन्नस्य^८ प्राशिष-
मिति पूर्वाह्ने । २ । मध्यन्दिनस्य तेजसा मध्यमन्नस्य प्रा-
शिषमिति मध्यन्दिने^९ । ३ । अपराह्नस्य^{१०} तेजसा सर्वम-
न्नस्य प्राशिषमित्यपराह्ने^{११} । ४ । अतुमत्या स्त्रिया अङ्गु-
लिभ्यां लोहितम्^{१२} । ५ । यत्क्षेवं कामयते तस्मिन्कीलालं
दधिमधुमिश्रम्^{१३} । ६ । संवत्सरं स्त्रियमनुपेत्य^{१४} शुक्लां
रेत आनीय तण्डुलमिश्रं सप्रयामम्^{१५} । ७ । द्वादशीम-
मावास्येति क्षीरभक्षो^{१६} भवत्यमावास्यायां दधिमधुभक्ष-
स्तस्य मूत्र उदकदधिमधुपल्पूलनान्यासिच्य^{१७} । ८ ।

^१ D (schol.) दीपः प्रदीपो ऽग्निः... कर्परस्त्रे ऽग्नौ कृत्वाभ्याससंङ्कुलैः... —
^२ Ch उपरिसिच्य. — ^३ D (schol.) आग्नेनोपसिच्यान्नाति. — ^४ v. 1.
1; 2. 1. — ^५ Bū भृष्टः; D (schol.) मिश्रधान्यानां भृष्टानां (!). — ^६ Bū
D (text) अभृष्टः; D (schol.) अभर्जितं (Cod. °जितं) मिश्रधान्यं पिष्टमेव
केवलं. — ^७ D (text and schol.) °रह्नस्य. — ^८ D (text) तेजसान्न-
मन्नस्य. — ^९ D (schol.) मध्यमं भक्षयति. — ^{१०} D (text and schol.)
°रह्नस्य. — ^{११} D (schol.) प्राश्नाति. — ^{१२} D (text) स्त्रियामङ्गुः; D
(schol.) अतुमती (Cod. °तो) गर्भकालयुक्ता तस्या वृद्धिरं योन्या निः-
सृतं... प्रदेशनीमध्यमिकाभ्यां कुलपुष्टये अश्नाति. — ^{१३} D (schol.) यत्
क्षेवं लब्धुमिच्छति तस्मिन् तच्च कृत्वा कीलालं दधिमधुभ्यां संमिश्र्या-
श्नाति. — ^{१४} D (text) स्त्रियमुपेत्य. — ^{१५} D (schol.) संवत्सरति
आत्मीयशुक्रं शुक्लां कारयत्युपायेन शुक्तिः प्रसिद्धा सामुद्रा । तद्वेतसंङ्कुलि-
र्मिश्रितं (Cod. तं रेतं) अश्रितं सप्रयामलाभफलं भवति. — ^{१६} D (schol.)
द्वादशीमादिं कृत्वा प्रागमावास्याया इति मर्यादार्थत्वात् । ... एतानि
चोष्णहानि क्षीरमश्नाति. — ^{१७} D (text) उदके; D (schol.) तस्य भव-
यितुः मूत्रे (Cod. पात्रे!) ... °पल्पूलनानि प्रक्षिप्याश्नाति. —

क्रव्यादं नाडी प्र विवेशाग्निं प्रजाभाङ्गिरतो^१ माय-
यैतो^३ ।

आवां देवी^४ जुषाणे^५ घृताची इममन्नाद्याय^६ प्र
विशतं

स्वाहेति । ९ । निशायामाययणतण्डुलानुदक्यान्मधुमि-
श्रान्निदधात्वा^{७,८} यवानां पङ्क्तेः^९ । १० । एवं यवानुभया-
न्समोष्य^{१०} । ११ । त्रिवृति^{११} गोमयपरिचये शृतमश्रा-
ति^{१२} । १२ । समृद्धमिति काङ्कायनः^{१३} । १३ । ममामे
वर्च^{१४} इति सात्त्विकानग्नीन्द्रर्भपूतीकभाङ्गाभिः^{१५, १६} परि-
स्तीर्य गार्हपत्यशृतं^{१७} सर्वेषु संपातवन्तं^{१८} गार्हपत्यदेशे
ऽश्राति । १४ ।

^१ E विवेशा०. — ^२ So K P Ch (prim. man.) for प्रजाभा(ः) अ-
ङ्गिरतो with double sandhi? cf. the introduction; E Ch (sec. man.)
०गिरितो; B ०भाङ्गिरितो; Bū प्रजानागिरितो. — ^३ E माययैतो. —
^४ K Bū D देवी. — ^५ E जुषाणे. — ^६ Bū Ch E घृताचीमाम०;
Bi ०चामाम०; K P घृताचीमम०; D (text and schol.) क्रव्यादमिति गच्छणे
मंत्रलिङ्गात् । आवां देवी (!) जुषाणे घृताची इति पाठः । अन्नपुष्टये इति
मर्यादार्थं अमावास्यायां भक्षणांतरविधानात्. — ^७ K Bū D (text and
once in schol.) उदक्यान्; Ch E P Bi and D (once in schol.) उद-
क्यान्. — ^८ P निदधात्वा. — ^९ D schol.) शरदि यस्यां कस्यां चिद्रात्रो
ब्रीहितंडुलानुदक्षामाकांश्च उभयानिति वचनात् । मधुमिश्रितान् कृत्वा
उदक्यां (!) कृत्वा निहन्ति यावद्यवाः (Cod. यावंद्य०) पक्षवशात्ते (! ?)
उदके?... — ^{१०} D (schol.) यथा तंडुला निखाता एवं उदक्यां (!) कृत्वा नि-
दध्यात् आ ब्रीहिपंक्तिरुभयान्समोष्य. — ^{११} K Bū Ch P Bū D (schol.)
तृवृति; E तृभि. — ^{१२} D (schol.) इति व्याख्यातं (Kāuṣ. 15. 1) । सार-
पवत्से (Cod. ०त्सः) पुष्टिकर्मत्वात् (cf. Kāuṣ. 7. 2). — ^{१३} D (schol.)
सर्वकामस्येदं कर्म इह वचनं सूक्तादिकारात् । ... कांकायनयहणं पू-
जार्थं. — ^{१४} v. 3. 1. — ^{१५} K सात्त्विकान्. — ^{१६} D (schol.)
दर्भैर्गार्हपत्यं पूतिकैर्दक्षिणाग्निं भांगया आहवनीयं. — ^{१७} Bi गार्हपत्यः०.
— ^{१८} D (schol.) चिच्चपि संपातवन्तं करोति. —

एवं पूर्वस्मिन्नपरयोरुपसंहृत्य^१ । १५ । एवं द्रोणकलशे
रसानुक्तम्^२ । १६ । ॥ ५ ॥ ॥ २२ ॥

यजूंषि यज्ञ इति^३ नवशालायां सर्पिर्मधुमिश्रमश्ना-
ति^४ । १ । दोषो गायेति^५ द्वितीयाम् । २ । युक्ताभ्यां तृती-
याम्^६ । ३ । आनुमती^७ चतुर्थीम् । ४ । शालामङ्गुलिभ्यां
संप्रोक्ष्य^८ गृहपत्यासाद^९ उपविश्योदपात्रं निनयति^{१०} । ५ ।
इहैव स्तेति^{११} वाचं विसृजते^{१२} । ६ । ऊर्ध्वो अस्येति^{१३} वा-
र्ष्मणमौदुस्वरं^{१४} मन्थप्रतिरूपमभिजुहोति^{१५} । ७ । असंख्या-
ता अधिष्णृत्य सप्तागमशष्कुलीः^{१६} । ८ । त्वष्टा म इति^{१७}
प्रातर्विभुञ्ज्यमाणो^{१८} ऽश्नाति^{१९} । ९ । ज्यायुं^{२०} वध्नाति । १० ।

^१ D (schol.) आहवनीयशृतं etc. आहवनीयदेशे ऽश्नाति । उपसंहारः
प्राशनं (Cod. °नां) तदपरयोरग्न्योः स्वात्. — ^२ D (schol.) द्रोणकलशः
सोमपात्रं तत्र रसान् कृत्वा एवमेव करोति । साविकानप्रीत्यरिस्त्रीये-
त्यादि उक्तग्रहणं (cf. sū. 14). — ^३ v. 26. 1. — ^४ D (schol.) आज्येनांगहोमः
प्रधानहोमा(?) सर्पिषा मधुमिश्रेण. — ^५ vi. i. 1. — ^६ D (schol.) आभ्यां
समुच्चिताभ्यां तृतीयामाङ्गति. — ^७ D (schol.) अनुमतिः सर्वमिदमिति
अनयानुमते स्वाहेति केचित् ; Ath. Paddh. अनुमतिः सर्वमित्येकथा ; vii.
20. 6. — ^८ Ch E संप्रोक्ष. — ^९ D (schol.) भक्तगृहे ; cf. Kāuṣ. 24. 15. —
^{१०} Ch P निनयति. — ^{११} vii. 60. 7. — ^{१२} Ath. Paddh. इति लघुशा-
लाकर्म समाप्तं ; cf. Kāuṣ. 43. 3. — ^{१३} v. 27. 1. — ^{१४} K Bi वारिष्मा-
णम् ; D (schol.) वर्षमहतः तस्मान्निवृत्तो वार्ष्मणः ... उद्वंवरः. — ^{१५} Bi
मन्थं ; D (schol.) औदुस्वरात्(?) कर्तव्यमित्यर्थः । तं मन्थाकारमित्यर्थः । प्रतिरू-
पमष्टावरेभ्यवत् (Kāuṣ. 18. 34) । चत्वारो धाया इत्यादि (18. 32) चोदनासा-
मान्यात्. — ^{१६} K Bū Pi P Bh शःकुलोः ; D (schol.) प्रतियहो पानेन द्रव्यकुताः
शष्कुल्यः आगमशष्कुलीस्ता अप्रावपरिमिता अधिष्ठयति । तासामपौ सप्त
करोति अभिजुहोति । इतरा कर्तुरधिष्ठयणात्. — ^{१७} vi. 4. 1. — ^{१८} So Ch E
Bi Bh P D (text) ; cf. D (schol.) to the next two sūtras ; K °भुञ्ज-
माणो ; Bū विभञ्ज्यमाणो ; D (schol.) द्वौ विभागं (?) करिष्यन्सारूपवत्स-
मश्नाति ; is the word to be corrected to विभञ्ज्यमाणो ? cf. विभागं in
the commentary, and Kāuṣ. 38. 26, note. — ^{१९} D (text) अपति. —
^{२०} E ज्यायुः ; Bū ज्यायुः ; D (schol.) अथ प्रातर्विभुञ्ज्यमाणः ज्यायुं वध्नाति ।
ज्यायुर्ध्याः (?) . —

दण्डं संपातवन्तं विमृज्य^१ धारयति । ११ । वायुरेना इति युक्तयोश्चिवाकर्मनिशायां^{२ ३} संभारान्संपातवतः^४ करोति । १२ । अपरेद्युर्वायुरेना^५ इति शाखयोदकधारया^६ गाः परिक्रामति । १३ । प्रथमजस्य शकलमवधायौदुम्बरेणासिना लोहितेनेति^७ मन्त्रोक्तम्^८ । १४ । यथा चक्रुरितीदुकाशकारण्यो^{९ १०} लोहितं निर्मृज्य रसमिश्रमश्नाति । १५ । सर्वमौदुम्बरम्^{११} । १६ । यस्येदमा रज^{१२} इत्यायोजनानामप्ययः^{१३} । १७ । ॥ ६ ॥ २३ ॥

उच्छ्रयस्वेति^{१४} बीजोपहरणम्^{१५} । १ । आज्यमिश्रान्यवानुर्वरायां कृष्टे^{१६} फालेनोदुह्यान्वृचं^{१७} काशीन्निनयति^{१८} निवपति । २ । अभि त्यमिति^{१९} महावकाशे^{२०} ऽरण्य उन्नते^{२१}

^१ D (text) विसृज्य; D (schol.) प्रातर्विभुञ्जमाणो दण्डं... विसृज्य (!) धारयति. — ^२ D (schol.) त्वष्टा म इत्यनेन योगः, vi. 4. 1; 141. 1. — ^३ E सक्तयोश्चि०. — ^४ K P Bb संभरतः; D (schol.) निशायां यत्र चिवाकर्म कृतं तस्माद्गो (Cod. तस्मान्) रात्राविदं कर्म संभारान्वक्ष्यमाणान् संपातवतः करोति... संभाराः शाखोदकशालादयः साधनत्वात्. — ^५ vi. 141. 1. — ^६ E °दण्डधारया; D (schol.) द्वितीये ऽहनि संपातितया शाखया उदकधारां आनयति. — ^७ vi. 141. 2. — ^८ D (schol.) वर्तमाने संवत्सरे यः (Cod. संवत्सारत्सः) प्रथमो जातो वत्सः तस्य कर्णयोरंधशकलं (for अधः शकलं?) कृत्वा... मिथुनं कर्णयोरित्युभयोः पाटनं करोति. — ^९ vi. 141. 3. — ^{१०} Ch काण्डवल्ली०; D (schol.) इलुखंडेन काशखंडेन च कर्माभ्यां लोहितं गृहीत्वा... कांड्या (!) समुच्चयः. — ^{११} D (schol.) शाखाशकलसु (!) आज्यधानी पाचयि. — ^{१२} vi. 33. 1. — ^{१३} D (schol.) सीरा युञ्जतीत्यस्य यानि कर्माणि (Kāuṣ. 20. 1) प्रततयुक्तान्यस्य (for प्रतननयु०?) सूक्तस्य भवन्ति. — ^{१४} vi. 142. 1. — ^{१५} D (schol.) बीजमभिमन्त्र्य चैवं नीयते. — ^{१६} D (schol.) भूमिप्रदेशे. — ^{१७} E °दुह्या०; Bi °दुह्या०. — ^{१८} D चीमुष्टीन्. — ^{१९} vii. 14. 1. — ^{२०} Bb D (text and (schol.) माहा०. — ^{२१} D (schol.) उन्नते देशे. —

विमिते^१ प्राग्द्वारप्रत्यग्द्वारेष्वप्सु^२ संपातानानयति । ३ ।
 कृष्णाजिने सोमांशून्विचिनोति^३ । ४ । सोममिश्रेण संपातवन्तमश्नाति^४ । ५ । आदीप्ते संपन्नम्^५ । ६ । तां सवितरिति^६ गृष्टिदाम^७ वध्नाति । ७ । सं मा सिञ्चन्विति^८ सर्वोदके^९ मैश्रधान्यम् । ८ । दिव्यं^{१०} सुपर्णमित्यूषभदण्डिनो^{११} वपयेन्द्रं यजते । ९ । अनुवद्धशिरःपादेन^{१२} गोशालां चर्मणावच्छाद्यावदानकृतं^{१३} ब्राह्मणान्भोजयति । १० । प्रोष्य^{१४} समिध आदायोर्जे^{१५} विभ्रदिति^{१६} गृहसंकाशे जपति । ११ । सव्येन समिधो^{१७} दक्षिणेन शालावलीकं संस्थभ्य जपति^{१८} । १२ । अतिव्रज्य समिध आधाय^{१९} सुमङ्गलि प्रजावति सुसोमे^{२०} ऽहं वां गृहपतिर्जीव्यासमिति स्थूणे

^१ D (schol.) विमितं गृहं. — ^२ K P Bū Bi D (text) प्राग्द्वारः; D (schol.) प्राक्द्वार इति । वज्रव्रीहिः; cf. Kāuṣ. 34. 3. — ^३ D (schol.) सोमखंडानि विकिरति. — ^४ E °आत्वः; D (schol.) सोमरसमिश्रेणाज्येन स्थालीपाकं संपातवन्तं कृत्वाश्नाति । अभिषवश्च सोममिश्रेणेति (Cod. °णाति) वचनात् । मन्त्रलिङ्गं च सावीर्हि देवेति (vii. 14. 3) वचनात्. — ^५ D (schol.) यदि तद्विमितं संपातवन्तं (for °वत्?) काल एवादीष्यते । ततः संपन्नं यच्चिंतयति तत्फलं अपरिसमाप्ताविपरि कर्मणः (?) — ^६ vii. 15. 1. — ^७ D (text) गृष्टीः; D (schol.) द्विः प्रसृता गौः गृष्टिः. — ^८ vii. 33. 1. — ^९ Ch D (text) सर्वोदके; D (schol.) यावत्पुदकानि (Cod. यावत्पुदकं) प्रागादिषु तानि गृहीत्वा तस्मिन् सर्वोदके ऋतं स्थालीपाकं प्राश्नाति. — ^{१०} vii. 39. 1. — ^{११} D (schol.) दंडीति गवां सर्वेषां यो वलीयान्... अस्व वशाधर्माः स्युः (cf. Kāuṣ. 44. 1 fg.). — ^{१२} So Bū Ch E; the rest शिरःस्था°. Cf. Kāuṣ. 64. 22; 81. 28. — ^{१३} K Ch E Bi °वत्सायाः; D (schol.) अधोमुखेनाच्छादयति. — ^{१४} P प्रोष्य; Bh प्राच्य; Bi प्रोच. — ^{१५} KBiBh Bū आधायोः; D (schol.) देशांतरं गत्वा प्रत्येत्य आरखान् (!) समिधो गृहीत्वा गृहसंकाशे जपति । धवयचक्षुः गृहाणि पश्यति तस्मिन् (Cod. तस्मात्) देशे स्थितः. — ^{१६} vii. 66. 1. — ^{१७} D (schol.) आधाय. — ^{१८} D (schol.) शालायाः वलीकं पटलं संस्थभ्य संस्पृश्य जर्जे विभ्रदिति जपति. — ^{१९} D (text) आदधाति; D (schol.) समिद्रहणं वलिक(!) निवृत्त्यर्थं. — ^{२०} K Ch P Bh E D सुशीमे; the formula occurs also in Kāuṣ. 39. 6 and 76. 24. —

गृह्णात्युपतिष्ठते^१ । १३ । यद्वदामीति^२ मन्त्रोक्तम्^३ । १४ ।
 गृहपत्यासाद उपविश्योदपात्रं निनयति^४ । १५ । इहैव
 स्तेति^५ प्रवत्स्यन्नवेक्षते^६ । १६ । सूयवसादिति^७ सूयवसे प-
 शून्निष्ठापयति^८ । १७ । दूर्वागैरञ्जलावप आनीय दर्शे^९ दा-
 र्शीभिरुपतिष्ठते^{१०} । १८ । इन्द्रस्य कुक्षिः साहस्र^{११} इत्यृषभं
 संपातवन्तमतिमृजति^{१२} । १९ । रेतोधायै त्वातिसृजामि
 वयोधायै त्वातिसृजामि यूथत्वायै त्वातिसृजामि गण-
 त्वायै त्वातिसृजामि सहस्रपोषायै त्वातिसृजाम्यपरिमि-
 तपोषायै त्वातिसृजामि^{१३} । २० । एतं वो युवानमिति^{१४}
 पुराणं प्रवृत्य^{१५} नवमुत्सृजते^{१६} संप्रोक्षति । २१ । उत्तरेण
 पुष्टिकाम ऋषभेणेन्द्रं^{१७} यजते^{१८} । २२ । संपत्कामः श्वेतेन^{१९}

^१ D (schol.) पाणिना गृह्णाति. — ^२ xii. 1. 58. — ^३ D (schol.) संभाषते (Cod. स०) गृहजनप्रियं. — ^४ D (schol.) भक्तगृह उदकपर्ण-
 पात्रं निनयति; cf. Kāuṣ. 23. 5 — ^५ vii. 60. 7 (vi. 73. 3). — ^६ K P
 E Bh ०वेक्षते; D (schol.) गृह्णाति. — ^७ vii. 73. 11 (ix. 10. 20). — ^८ Bū
 निष्ठापयति; E P Bi ०ष्ठापयति. — ^९ D (text) दर्शनं. — ^{१०} D (schol.)
 दूर्वायैः सहपञ्चजलौ कृत्वा दर्शमापयोदियोम्यं (for ०पेयादि०?) दर्शः
 कतमा दूर्वापरिमिति (?) षडर्चसूक्तत्वात्; the दाश्यं ऋचः are not defined
 by Dārila, but judging from the fact that the hymn containing them
 consists of six verses (षडर्चसूक्तत्वात्), they are probably vii. 81. 1-6. —
^{११} vii. 111. 1; ix. 4. 1; Ath. Paddh. इन्द्रस्य कुक्षिरित्येकया साहस्र इति
 चतुर्विंशल्युक्तेन आन्यं कृत्वा वृषभं संपात्य । य इन्द्र इव देवेष्वित्येकया
 (ix. 4. 11) वृषभस्य दक्षिणे कर्णे जपेत् । लोहितेन स्वधितिर्नेति (vi. 141. 2)
 वत्सतरीं अनुमन्वयते... — ^{१२} D (text) ०वसृजति; D (schol.) अनयोः
 सूक्तयोः सेक्तारं गां आनीय गोष्ठे ऽतिसृजति स्थापयति. — ^{१३} Ath.
 Paddh. and Antyeṣṭi. रेतोधायै त्वेति षड्भिः कल्पजैर्मन्त्रैः. — ^{१४} ix. 4. 24. —
^{१५} K प्रचृत्य; P प्रचित्य; D (schol.) पुराणो यो गोषु षंडः तमपनीय (Cod.
 ०तीय). — ^{१६} K Bū ०सृजति. — ^{१७} K Bū Bh and Ath. Paddh. omit
 इन्द्रं. — ^{१८} D (schol.) यः पुष्टिमिच्छति. — ^{१९} K E श्वेतेन; D (schol.)
 संपदपूर्वलाभः । ... श्वेतवर्णेन गवा पीर्णमास्यां यजतेन्द्रं (?) . —

पौर्णमास्याम् । २३ । सत्यं बृहदित्यायहायण्याम्^१ । २४ ।
 पश्चादग्नेर्देर्भेषु खदायां सर्वहुतम्^२ । २५ । द्वितीयं संपात-
 वन्तमश्नाति । २६ । तृतीयस्यादितः सप्तभिर्भूमे मातरि-
 ति^३ चिर्जुहोति । २७ । पश्चादग्नेर्देर्भेषु कशिष्वास्तीर्य वि-
 मृग्वरीमित्युपविशति^४ । २८ । यास्ते शिवा इति^५ संवि-
 शति^६ । २९ । यच्छयान इति^७ पर्यावर्तते^८ । ३० । नवभिः
 शन्तिवेति^९ दशम्योदायुषेत्युपोत्तिष्ठति^{१०, ११} । ३१ । उद्वयमि-
 त्युत्क्रामति^{१२} । ३२ । उदीराणा इति^{१३} चीणि पदानि प्रा-
 ङ्गोदङ्ग^{१४} बाह्येनोपनिष्क्रम्य यावत्त इति^{१५} वीक्षते^{१६} । ३३ । उ-
 च्चताच्च^{१७} । ३४ । पुरस्तादग्नेः सीरं युक्तमुदपाचेण संपातव-
 तावसिञ्चति^{१८} । ३५ । आयोजनानामप्ययः^{१९} । ३६ । यस्यां स-
 दोहविधाने इति^{२०} जुहोति वरो म^{२१} आगमिष्यतीति^{२२} । ३७ ।

^१ xii. 1. 1; D (schol.) मार्गशीर्षपौर्णमास्यां... यस्यां सदोहविधाने इति (xii. 1. 38) जुहोतीति (cf. sū. 37) यावद्ब्रह्मणं। अत्रापि न गन्धप्रवादाः (xii. 1. 23—25; cf. Kāuṣ. 13. 12) न निष्ठीवाकलिंगमन्यकर्मत्वात् (?) गंधप्रवादाभिरलंकुर्वते। शुद्धा न आप इति (xii. 1. 30) निष्ठीवेति च (cf. Kāuṣ. 58. 7). — ^२ Bh °जुत; D (text) °जुति; D (schol.) गतेर्दभोनास्तीर्य स्थालीपाकं. — ^३ D (schol.) स्थालीपाकाद्याभिः सप्तभिर्चर्मभिः सत्यं बृहदित्याभिः। भूमे मातरिति चाष्टम्या; xii. 1. 1—7 and 63. — ^४ xii. 1. 29; D (schol.) वेदिस्तरणदेर्भेषु कशिपु तृणमयं (Cod. स्तु°!) प्रस्तरणां (!) गुगुलिकायां (!) तदास्तीर्य. — ^५ ix. 2. 25. — ^६ D (schol.) कशिपुनि. — ^७ xii. 1. 34. — ^८ D (schol.) स्वपत्तनमावर्तते. — ^९ xii. 1. 1—9 (cf. sūtras 24—27) and xii. 1. 59. — ^{१०} Bū दशम्यामु°. — ^{११} iii. 31. 10. — ^{१२} vii. 53. 7; D (schol.) शयनादुत्थित अनया गच्छति. — ^{१३} xii. 1. 28. — ^{१४} Ch E Bi Bū उद्गमा. — ^{१५} xii. 1. 33. — ^{१६} KP Bh वीक्षते. — ^{१७} D (schol.) उत्तरस्थलं तदारूढ्य तस्मिन्वीक्षते. — ^{१८} D (schol.) सत्यं बृहदिति संपातमंत्राः प्रकृतत्वात्; xii. 1. 1. — ^{१९} D (schol.) to Kāuṣ. 23. 17, सीरा युजंतीत्यस्य यानि कर्माणि (Kāuṣ. 20. 1) प्रततयुक्तान्यस्य (for प्रतननयु°?) सूक्तस्य भवन्ति. — ^{२०} xii. 1. 38. — ^{२१} Bi Ch (sec. man.) मा. — ^{२२} D (schol.) वरो वरणीयो (Cod. °यी) इधैः मम भवेत्. —

यस्यामन्नमित्युपतिष्ठते^१ । ३८ । निधिं विभ्रतीति^२ मणिं
 हिरण्यकामः^३ । ३९ । एवं विज्ञा^४ । ४० । यस्यां कृष्णमिति^५
 वार्षकृतस्याचामति^६ शिरस्यानयते^७ । ४१ । यं त्वा पृषती
 रथ इति^८ द्यौः पृषत्यादित्यो रोहितः^९ । ४२ । पृषतीं गां
 ददाति^{१०} । ४३ । पृषत्या क्षीरौदनं सर्वहुतम्^{११} । ४४ । पुष्टि-
 कर्मणामुपधानोपस्थानम्^{१२} । ४५ । सलिलैः^{१३} सर्वकामः
 सलिलैः सर्वकामः । ४६ । ॥ ७ ॥ ॥ २४ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे तृतीयोऽध्यायः समाप्तः ॥

^१ xii. 1. 42; D (schol.) भूमिमुपतिष्ठते आत्मनेपदात्. — ^२ xii. 1. 44. — ^३ D (schol.) उपतिष्ठते प्रकरणात् । मणिमयः हिरण्यं सुवर्णं (I) —
^४ So P Bh E; K वित्वा यस्यां with the syllable द्वा over the line between the two words; Bi वि त्वा and the syllable द्वा over the line between the two; Bh Bū D (text) विद्वान्; D (schol.) प्राप्यापि मणिं हिरण्यं वाभ्यामेवोपतिष्ठते. — ^५ xii. 1. 52. — ^६ Bū वार्षिकं; Bh वार्ष च्छतस्र. — ^७ K °चामयति. — ^८ Bh °नयति; D (schol.) निर्वृति- वार्षकृतं (Cod. °वावर्ष°) शिरसि करोति पूर्वशेषमतश्चातनमंचः (Cod. °यानन°). — ^९ xiii. 1. 21. — ^{१०} D (schol.) यं त्वा पृषती रथे प्रष्टिर्व- हति रोहितेति (xiii. 1. 21^{ab}). अत्र का पृषती को वा रोहित इति त- त्कथयति । द्यौः पृषती ज्ञेया । आदित्यो रोहितः. — ^{११} D (schol.) ब्राह्मणाय . . . षड्भिरभिमंथ्य (xiii. 1. 21-26?). — ^{१२} D (schol.) पृषत्याः क्षीरे औदनं शृतं सर्वहुतं षड्भिरपि सकृद्वोतव्यः । अत्र देवता- विधानं. — ^{१३} D (schol.) पुष्टिकर्माणि येषां मंत्राणां ते पुष्टिकर्माणि । तेषां मंत्राणां उपधानोपस्थाने पूर्वाधिकारोक्ते भवतः । चित्राकर्मादीनि (Kāuṣ. 18. 19) च पुष्टिकर्माणि पूर्वाधिकारात्. — ^{१४} For the सलिलगण see Kāuṣ. 18. 25, note; D (schol.) तैः समुच्चितैरुपधानोपस्थाने कार्यं सर्वाणि फलानीकृता.

॥ ओं ॥

अथ भैषज्यानि^१ । १ । लिङ्गुपतापो^२ भैषज्यम्^३ । २ ।
वचनादन्यत् । ३ । पूर्वस्योदपात्रेण^४ संपातवताङ्के^५ । ४ ।
वलीर्विमार्ष्टि^६ । ५ । विद्वा शरस्यादो यदिति^७ मुञ्जशि-
रो रज्ज्वा बध्नाति^८ । ६ । आकृतिलोष्टवल्मीकौ परिलिख्य^९
पाययति । ७ । सर्पिषालिम्पति । ८ । अपिधमति^{१०} । ९ ।
विद्वा शरस्येति^{११} प्रमेहणं बध्नाति^{१२} । १० । आसुकिरिपू-

^१ E भैषज्यानि; D (schol.) वक्ष्याम इति वाक्यशेषः (Cod. °विशेषः) । द्विप्र-
कारा व्याधयः आहारनिमित्ता अशुभनिमित्ताश्चेति । तत्र आहारवैषम्यस-
मुत्थानां आयुर्वेद (!) चकार... अधर्मेसमुत्थानां तु शास्त्रमिदमुच्यते. — ^२ D
(schol.) व्याधिर्लिङ्गिन उपतापकर्म. — ^३ Bū भिषज्य; Bū भिषज्यं; D
(schol.) यद्वमयति तल्लिङ्गं तद्यस्यापि (I for °स्वापि?) व्याधेः स लिङ्गो
तस्योपतापकरणं कर्म भैषज्यमिति ज्ञेयं । उपतापो (I for °प-?) विनाशभै-
षज्यत्वात्. — ^४ D (schol.) ये त्रिषप्तीयेन, i. 1. — ^५ K Ch E P Bi D (text)
संपातवताङ्के; Bh °तान्ने; D (schol.) व्याधितमङ्के प्रोक्षति । सर्वभैषज्यं विष-
लिङ्ग्यभावात्. — ^६ All MSS. वलीर्वि°; D (schol.) वलियनम् मार्ष्टि (!) ।
सर्पादिदृष्टवान् (Cod. °दृष्ट°) । दक्षिणेन पाणिना वलिरोगानिति च. —
^७ i. 2. 1; ii. 3. 1 (et al.) — ^८ D (schol.) मुञ्जशिरः पुंखाधारकाष्ठं
सूत्रे प्राप्ते रक्त्वेल्युच्यते । मुञ्जरज्जुरेव संनिधानात् । अतिसारभैषज्यमासा-
वशब्दस्य (i. 2. 4; ii. 3. 2) तद्वादित्वात् (Cod. तद्वावि°). — ^९ D (schol.)
परिलिखनं चूर्णीकरणं. — ^{१०} K B D (text) °धमिति; D (schol.) अ-
पात्रे धमति अतिसारिणां (Cod. सारिणां). — ^{११} i. 3. 1. — ^{१२} D
(schol.) प्रमेहणं हरितक्यादिभेदनीयं द्रव्यं तद्बध्नाति । मूत्रपुरीषप्र-
तिबंधे. —

तीकमथितजरत्नमन्दसावस्काः पाययति^१ ११ । उत्तमा-
भ्यामास्थापयति^२ । १२ । यानमारोहयति^३ । १३ । इषुं
विसृजति^४ । १४ । वस्तिं विष्यति^५ । १५ । वर्ति^६ विभे-
त्ति^७ । १६ । एकविंशतिं यवान्दोहन्यामद्भिरानीय दुग्धीं
जघने संस्तभ्य फलतो ऽवसिञ्चति^८ । १७ । आलविसोलं^९
फारुं पाययति^{१०} । १८ । उदावर्तिने च^{११} । १९ । अश्वयो
यन्ति वायोः पूत इति^{१२} च शान्ताः^{१३} । २० । उत्तरस्य^{१४}

^१ K E Bi आयु०; P Bb आयु०. — ^२ P पूतिक; D (text and schol.)
आखुकिरिपूतिमथितजरत्नमंदो जीर्णेन्दुकः सावस्को द्रव्यांतरे आखुकि-
रियादिभिः (!) ... अद्भिरानीयामिभंश्च. — ^३ D (schol.) अस्स सूक्त-
स्योत्तमाभ्यामुग्धां (i. 3. 8, 9) पुटकानुवासनाददाति (! for °वासनाद-
दाति) तस्योपाय आयुर्वेदोक्तः ... । आखुकिर्यादिसाधनप्रत्ययार्थ. —
^४ D (schol.) यानमश्वादि तं संप्रत्यारोहयति. — ^५ D (schol.) धनुषा
व्याधितं प्रति भयोत्पादनाय. — ^६ D (schol.) विश्न(!)निर्वासयति
(Cod. °सपति) सूक्तं मंचलिं गात्. — ^७ So K P D (text); E वर्ति;
Ch Bū Bi D (schol.) वर्ति (cf. i. 3. 7: प्र ते भिनद्भि मेहनं वर्चं etc.). —
^८ So Bb alone; K Bū Ch E P Bi विभेति; D (text) विभेदिति; D
(schol.) वर्तं मंचलिं कुमारीवद्विकासयति । सूक्तान्ते. Is the word to be
emended to विभिनत्ति or विभेदति, from the root भिद् and preposition
वि? — ^९ D (schol.) सूक्तं । ... द्रुघी ययाया (! for °यो?) शबुर्ह-
तस्तां (Cod. °स्त) व्याधितस्य जघने संसेष्य यतः फलं ततो ऽवसिञ्चति ...
द्रुघी च संस्तभने संस्कारकर्मत्वात्. — ^{१०} K P E Bi Bb D (text and
schol.) विषो०; Ch Bū विसो०. — ^{११} D (text) पाटं पाटयति (!); D
(schol.) आलं गोधूमव्याधिः (Cod. गोधूमो) । विशं पद्मकंदः । उलं क-
सुक्- (! for कसुरिको-?) शाकं (Cod. °शाकं) तत्पाटयित्वा (! for फा-
टयित्वा) पाययति. — ^{१२} D (schol.) उदावर्तो (Cod. °तां) यस्य सो
ऽयं उदावर्तो तस्यै उदावर्तिने । प्रमेहणादीनि कर्माणि भवन्ति । आच्छा-
दनं च मध्यमपातात् । उदावर्तः पुरीषस्य गोलकभावः. — ^{१३} i. 4. 1;
vi. 51. 1; cf. the two शान्तिगण, Kāuṣ. 9. 2, 4. — ^{१४} D (schol.) स-
मिध आदधाति ... स्त्रीलिं गात् । सर्वभेषजं; cf. D (schol.) to Kāuṣ.
6. 37. — ^{१५} D (schol.) वायोः पूत इत्यस्य (vi. 51. 1) सोमसंमिश्राः
समिध आदधाति सर्वभेषजं. —

ससोमाः । २१ । चातनानामपनोदनेन^{१२} व्याख्यातम् । २२ ।
चपुसमुसलखदिरताष्टाधानामादधाति^{३४} । २३ । अयुग्मा-
न्खादिराञ्छङ्कूनष्ट्या^५ नि विध्येति^६ पञ्चादग्नेः समंभूमि^७ नि-
हन्ति^८ । २४ । एवमायसलोहान्^९ । २५ । तप्तशर्कराभिः श-
यनं^{१०} राशिपल्याणि^{११} परिकिरति । २६ । अमावास्यायां
सकृद्गृहीतान्यवाननपहतानप्रतीहारपिष्टानाभिचारिकं प-
रिस्तीर्य^{१२} ताष्टाघेध्म^{१३} आवपति । २७ । य आगच्छेत्तं^{१४} ब्रू-
याञ्छणशुत्वेन जिह्वां निर्मृजानः शालायाः प्रस्कन्दे-
ति^{१५} । २८ । तथा कुर्वन्नाद्ये हुवाने^{१६} । २९ । वीरिणतू-

^१ For the pratikas of the चातनगण see Kāuṣ. 8. 25. — ^२ D (schol.) चातनानां प्रतीकानां अपनोदने (!) कर्म कथितं (Cod. °ते) प्रत्येतव्यं । प्रतीक-
विकल्पः षष्ठीनिर्देशात् । अपनोदनं अग्नेऽसावस्मदस्तु (i. 26. 1) इत्यप-
नोदनफलत्वात् (Kāuṣ. 14. 14) । आवपनमाचनिर्देश एववचनात् । पि-
शाचगृहीतभेषज्यं लिङ्यपतापवचनात्. — ^३ Bh °घटिरं (for खदिर). —
^४ Ch ताष्टाधानाम्; D (text) ताष्टाधानाम्; D (schol.) ताष्टाघः (!) सर्षपः
(Cod. सर्षपः) । ... द्रव्यविकल्पः साधनत्वात् । पिशाचचातनमेव; cf.
Āntikālpā 21. — ^५ Bh खादिरां; the rest खादिरान्छं. — ^६ v.
29. 4. — ^७ Ch E P °भूमिं. — ^८ D (schol.) निहन्ति सर्वचातनप्र-
तीकविशेषः । शेषकर्मत्वात् एतं वो युवानमिति (ix. 4. 24) कर्मवत् (Kāuṣ.
24. 21). — ^९ D (schol.) कौलकान्खादिरवन्निहन्त्यात् ... पञ्चादग्नेः
समंभूमि. — ^{१०} Ch Bū E P Bi शयन. — ^{११} P °पल्यानि; D (schol.)
तप्तशर्कराभिः पिशाचगृहीतस्य शयनं सर्वतः किरति धान्यराशिपल्यं
च. — ^{१२} D (schol.) दक्षिणेन हस्तेन तत्संप्रतिहत्याप्रतिहृत्य (! for °ह?)
पिनष्टि... शरमयं बर्हिः उभयतः परिस्तीर्य (Kāuṣ. 47. 1). — ^{१३} D (text)
ताष्टाघेध्म; Ch E P Bi ताष्टाघेध्म; D (schol.) ताष्टाघः सर्षपः । ... ता-
ष्टाघा (!) इध्मा यस्य अपि. — ^{१४} D (text) आगच्छते; D (schol.) आ-
वपने चयमाणी (Cod. °ण) यो गृहविशेष आगच्छेत् स व्रतव्यः (Cod.
सक्त°). — ^{१५} D (schol.) अयं मंचः प्रेषः. — ^{१६} K कुर्वन्नाद्ये; P कु-
र्वन्त्यनाद्ये; D (schol.) तथा कुर्वन्नना (?) यदि प्रेषार्थं न (Cod. भ) करोति
ततो ऽसी अना (!) अमुष्यातिवीर्यं (Cod. अमुष्यो°) इत्यर्थः । अपगतो
यह इति । आवपतीति हविर्यहणे । ग्रहार्थं अना इति तत्पुरुषः । ... हुवानं
प्रेषार्थंकरणं । करोमि अवचनं. —

लमिश्रमिद्भिडं प्रपुटे^१ जुहोति । ३० । इध्मावर्हिः शालायामासजति^२ । ३१ । अपरेद्युर्विकृते पिशाचतो रुजति^३ । ३२ । उक्तो होमः^४ । ३३ । वैश्रवणायाञ्जलिं कृत्वा^५ जपन्नाचमयत्यभ्युक्षति^{६ ७} । ३४ । निश्युल्मुके संकर्षति^८ । ३५ । स्वस्त्याद्यं^९ कुरुते । ३६ । अयं देवानामित्येकविंशत्या^{१०} दर्भपिञ्जलीभिर्वलीकैः^{११} सार्धमधिशिरो ऽवसिञ्चति । ३७ । ॥ १ ॥ ॥ २५ ॥

^१ Ch (prim. man.) and Pet. Lex. sub इङ्गिड read प्रपुटेन; D (schol.)

पुटः दृढः... अहस्तादिहोमत्वात्. — ^२ D (schol.) पूर्वस्मिन्नहनि

इध्माद्य वर्हिषद्य (!) तस्यां शालायामावध्नाति. — ^३ So K Bh; Ch

रुजति; P रजत्यल्; Bi रुजयित्; Bū E D (text) रुजति; D

(schol.) अन्यथाकारमिध्मावर्हिषः पिशाचात्पोडासीति (? Cod. पिशाचा-

न्पीडासी) ज्ञेयं । नापगत इति ज्ञेयं तस्मिन्नुजति (Cod. ऽनुजति) पिशाचः

(Cod. ऽचे). — ^४ D (schol.) यथांतरवचनात् अस्य होमस्वेध्मावर्हिषः शा-

लायामासक्तं (? Cod. कालामाशक्तं). — ^५ D (schol.) चातनानामिव

(Kāuṣ. 8. 25) नमस्कारं कृत्वा. — ^६ D (text) ऽचामयत्. — ^७ K

ऽभ्युक्षति; D (schol.) पिशाचगृहीत अभ्युक्षयति (!) — ^८ D (schol.)

उल्मुकं योल्मुके परस्परं कर्षति. — ^९ D (schol.) निशि स्वस्त्ययनं कुरुते.

The gaṇamālā (Ath. Pariṣ. 34. 11) assembles under the head of स्व-

स्त्ययनगण the following hymns and verses: अमूः पारे पातं न इन्द्रा-

पूषणा । त्वष्टा मे दैव्यं येन सोमा नमो देववधेभ्यो ऽभयम् (cf. the second

अभयगण, Ath. Pariṣ. 34. 29; Kāuṣ. 104. 3) । मिवावहणावुप प्रागा-

त्सहस्राचो ऽनमित्रं नो अधरद्यमो मृलुर्वृहस्पतिर्नः परि पातु त्वमू षु चा-

तारमिन्द्रम् । इन्द्रः सुचामा स सुचामा आ मन्दैरिन्द्र मर्माणि ते । वर्म मे

वावापृथिवी ऐन्द्राप्रं वर्म गिरयस्ते यत्ते मध्ये यास्ते प्राचीमा नः पश्चादिति

स्वस्त्ययनानि॥११॥ The pratikas are i. 27. 1; vi. 3. 1; 4. 1; 7. 1; 13. 1;

- r. 24. 5; vi. 37. 1; 40. 3; 93. 1; vii. 51. 1; 85. 1; 86. 1; 91. 1; 92. 1;

117. 1; 118. 1; viii. 5. 15 (xix. 20. 4); viii. 5. 19; xii. 1. 11, 12, 31, 32.

Daṣ. Kar. (Kāuṣ. 137. 4, note) introduces the description of the ājya-

tantra by a स्वस्तिवाचनं, employing some of the hymns of this gaṇa,

namely, vii. 85. 1; 86. 1; 117. 1; 118. 1; xix. 68. 1; cf. also Kāuṣ.

8. 2. — ^{१०} i. 10. 1. — ^{११} Ch वलीकैः; E वलिकैः; D (schol.) सह

वलीकैरुपशिरसि अवसिञ्चति । जलोदरिणं । स्त्रीव्याधितावासुताववसि-

क्ताविति स्मर्तव्यं (Kāuṣ. 7. 17).

जरायुज^१ इति मेदो मधु सर्पिस्त्रैलं पाययति । १ । मौ-
ञ्जप्रश्नेन शिरस्यपिहितः^२ सव्येन तितउनि^३ पूल्यानि धार-
यमाणो दक्षिणेनावकिस्त्रजति^४ । २ । सव्येन तितउप्र-
श्नौ^५ दक्षिणेन ज्यां दुग्नीम^६ । ३ । प्रैषकृदयतः^७ । ४ । यच्चैनं
व्याधिर्गृह्णाति तच्च तितउप्रश्नौ निदधाति^८ । ५ । ज्यां
च^९ । ६ । आब्रजनम्^{१०} । ७ । घृतं नस्तः^{११} । ८ । पञ्चपर्वणा

^१ i. 12. 1; this pratika and a number of those occurring in the following kaṇḍikās are collected in the gaṇamālā (Ath. Pariçiṣṭa 34. 7) under the head of the तक्मनाशनगणः ॥ जरायुजः प्रथमो यद-
प्रिरुदगतां दशवृषं मुखं चेचियात्वा हरिणस्य रघुयदो मुञ्चामि त्वा भ-
वाशर्वी मन्त्रे वा यो गिरिषु दिवे स्वाहापितक्मानमपेरिवास्त्राव मा पा-
पन्तुजाव ज्यामिव वरणो वारयाता इमं यवं विद्रुधस्य वलासस्य नमो
हरायति द्वे शौर्यामयमिति तक्मनाशनानि ॥ ७ ॥ The pratikas are
i. 12. 1; 25. 1; ii. 8. 1; 9. 1; 10. 1; iii. 7. 1; 11. 1; iv. 28. 1; v. 4. 1; 9. 1;
22. 1; vi. 20. 1; 26. 1; 42. 1; 85. 1; 91. 1; 127. 1; vii. 116. 1; v. 4. 10.
D (schol.) सर्वं सूक्तं मृगारैर्मुचित्वक्रमभेदात् (cf. Kāuṣ. 27. 34) भेदानि (?)
प्रसिद्धानि । प्रतिद्रव्यं कर्मभेदः; Dārila, fol. 7^a l. 6, जरायुज इत्यादीनां
दोषोपशमनमाचर्वाणकं फलदोषेण संयुज्य विधानात् (Cod. विधात्) । लि-
गुपताप इति भेषजेषु वचनात् (Kāuṣ. 25. 2). — ^२ D (schol.) मुंजनि-
वृतेन प्रश्ना (!) शिरसि प्रक्ष्वादितः ... प्रश्न उष्णोयं गुग्गुलिकां (!). —
^३ So Bū K (prim. man.); K (sec. man.) Ch P Bi Bb D (text) तितऊनि;
D (schol.) तितउत्थितानि (!) पूल्यानि ... तितउ सक्तुगालनं पूल्यानि
(Cod. पूल्यानि) जलाः (! for लाजाः?). — ^४ D (schol.) यामभुवमरस्य-
भुवनं च. — ^५ Ch (sec. man.) D (text) तितऊ (in the manner
of a Vedic dvandva). — ^६ D (schol.) धारयमाणः कर्ता व्रजति। ... द्रुध्रौ
यस्याः व्युतेनेषुना कश्चिद्यातितः (! for कश्चिद्यातोतः?). — ^७ D (schol.)
प्रैषं ददातीति प्रैषकृतं । अतश्चाब्रजं (!); cf. sū. 7. — ^८ D (schol.)
व्रजतां यच्च देशे व्याधिः सुष्ठु भवति तच्च तितउप्रश्नौ स्थापयति कर्ता ।
अतश्च व्याधितः कर्तुरयतः (Cod. कुतुर^०) प्रैषकृद्गच्छति. — ^९ D (schol.)
कर्ता स्थापयति तत्रैव. — ^{१०} So P; D (text) आब्रजं (cf. the schol.
to sū. 4); the rest आब्रजतम्; D (schol.) प्रैषः प्रैषकृतः प्रवलारावदेशं
यावद्गच्छति निधाने मन्त्रो मन्त्रलिङ्गाच्छिरोरोगभेषज्य. — ^{११} D (schol.)
करोतीति वाक्यशेषः (Cod. ०विशेषः) । घृतं नस्यं स्वादभिर्मन्त्र. —

ललाटं संस्तभ्य जपत्यमूर्या इति^१ । ९ । पञ्चपर्वणा^२ पां-
 सुसिकताभिः^३ परिकिरति । १० । अर्मकपालिकां^४ व-
 ध्नाति । ११ । पाययति । १२ । चतुर्भिर्दूर्वायैर्दधिपललं^५
 पाययति । १३ । अनु सूर्यमिति^६ मन्त्रोक्तस्य लोममि-
 श्रमाचमयति^७ । १४ । पृष्ठे चानीय^८ । १५ । शङ्कुधानं
 चर्मण्यासीनाय दुग्धे संपातवन्तं वध्नाति^९ । १६ । पाय-
 यति^{१०} । १७ । हरिद्रौदनभुक्तमुच्छिष्टानुच्छिष्टेना^{११} प्रपदा-
 त्प्रलिप्य मन्त्रोक्तानधस्तल्पे हरितमूत्रेण सव्यजङ्घामु वद्धा-
 वस्त्रापयति । १८ । प्रपादयति^{१२} । १९ । वदत^{१३} उपस्था-
 पयति । २० । क्रोडलोमानि जतुना संदिह्य जातरूपेणा-
 पिधाप्य^{१४} । २१ । नक्तंजाता सुपर्णो जात इति^{१५} मन्त्रोक्तं

^१ i. 17. 1 (et al.); D (schol.) पंच पर्वणि यस्य दंडस्य स पंचपर्वी तेन
 रोगिणं संस्तभ्य ललाटं जपति. — ^२ D (text and schol.) omits this
 word. — ^३ K Ch Bi P पांसुः; D (schol.) पांसुवत् द्यक्षधूलिः सिकता
 बालुका परिकिरणं. — ^४ D (schol.) अर्मकपालिकाभिः । संयोगात्पि-
 ठादेः (?) । सकलं पतितं केदारं पर्वटं (!) इति केचित्. — ^५ D दूर्वायैः
 सह. — ^६ i. 22. 1. — ^७ Ch D (text) °चामयति; D (schol.) मन्त्रो-
 क्तस्य रक्तवर्णो गौः... तस्य लोमाभिमिश्रय आचामयति । व्याधितपुरस्कृतं
 भेषजं. — ^८ D (schol.) गोपृष्ठे उदके संगृह्येत्वाचमयति. — ^९ D
 (schol.) शङ्कुधानं चर्मणो विस्ताराय कोलकबंधः शङ्कुस्त्रापनमित्यर्थः ।
 तत्रैव चर्मणुपविष्टाय क्षीरस्थं संपातवन्तं कृत्वा मुराय वध्नाति. — ^{१०} D
 (schol.) तद्दुग्धं पाययति रोगिणं. — ^{११} Ch उत्तिष्ठेन; cf. D (schol.)
 to Kāu. 47. 37. — ^{१२} D (schol.) मन्त्रोक्तान् तं व्याधितं कानिचि-
 त्पदानि कर्मांतरतुल्यत्वात् पूर्वं प्रपादय प्रयच्छतीति परिभाषायाश्चार्थ-
 त्वात् (Kāu. 7. 18). — ^{१३} D (schol.) तत्रतवस्त्रान्मन्त्रोक्तान्वदतः
 श्रुत्वा उपस्थापयति । सूक्तेन व्याधितं । के मन्त्रोक्ता मुक्ताः (! for मुकाः;
 cf. i. 22. 4 and Indische Studien iv. 415, end) प्रसिद्धाः (Cod. °द्वः) रौ-
 पणाका (Cod. °शांका) हरिद्रवर्णाः श्विटका (!) हरिद्रवर्णाः पीताश्विटकाः
 (cf. i. 22. 4). — ^{१४} D (schol.) वध्नाति । यथांतरत्वात् । ... शङ्कुधानं
 चर्मणाधाय दुग्धे संपातवन्तं वध्नाति । अथ वध्नाति यद्दुग्धं कृतं. — ^{१५} i. 23. 1;
 24. 1. —

शकृदा^१ लोहितं प्रघृथालिम्पति^२ । २२ । पलितान्या-
 छिद्य^३ । २३ । मारुतान्यपिहितः^४ । २४ । यदपिरिति^५
 परशुं जपंस्तापयति^६ क्वाथयत्यवसिञ्चति^७ । २५ । उप प्रा-
 गादित्युद्विजमानस्य^८ शुक्लप्रसूनस्य^९ वीरिणस्य चतसृणा-
 मिषीकाणामुभयतः प्रत्युष्टं वध्नाति^{१०} । २६ । त्रिविदग्धं^{११}
 काण्डमणिम् । २७ । उल्मुके स्वस्त्याद्यम्^{१२} । २८ । मा-
 तृनाम्नोः^{१३} सर्वसुरभिचूर्णान्यन्वक्तानि हुत्वा शेषेण प्रलि-
 म्पति^{१४} । २९ । चतुष्पथे च शिरसि दर्भेण्डु^{१५} ऽङ्गारक-

^१ K P Bh Bi सकृदा. — ^२ So Ch Bū; the rest प्रकृष्य; cf. Kāuṣ. 35. 7; 36. 33; D (schol.) मंचोक्तं श्रुतं स्विचं (? for श्रिचं?). ततो गोम-
 येन प्रकृष्य यावन्नोद्धृतं स्विचस्थानं (!) आगतं मंचोक्तैर्द्रवैररुग् (?) लिंपति।
 कानि मंचोक्तानि। रमा भृंगरक (! for भृंगारिका?) कृष्णा नोली असिक्तो
 (Cod. °क्तोः) तिमिरक (! रजनो मेतिका (! for मेधिका?). प्रतीकविकल्पः. —

^३ D (text) आच्छाद्य; the rest आच्छिद्य; D (schol.) मंचोक्तत्वे ऽपि पलिता-
 नां विशेषः। पलितान्याच्छाद्य (!) मंचोक्तैरालिंपति। आच्छेदनमालोपनं. —

^४ D (schol.) मारुतानि वाय्वानि (! for वाक्वानि?) मरुतदेवत्वात्। समु-
 त्यतंतु प्र नभस्वेति (iv. 15. 1; vii. 18. 1; cf. Kāuṣ. 41. 1; also Kāuṣ. 30. 12 etc.) तच्च यानि विहितानि तान्येते सूक्ते गच्छता कर्तृनिर्देशाच्च
 समुच्चयो मरुतेषु असति (!) कर्तृनिर्देशविकल्पः स्यात्। खिन्नभेषज्यवत्
 (1 cf. sū. 22, note). — ^५ i. 25. 1; cf. the तक्मनाशनगण, sū. 1.

note. — ^६ E P Bi जपंस्तापयति; D (schol.) परशुः कुठारः तत्ता-
 पयति. — ^७ D (schol.) परशुना क्वाथयत्युदकं . . . तप्तेनोदकेना-

वसिञ्चति रोगिणं. — ^८ i. 28. 1 (et al.). — ^९ All MSS. प्रसूतस्य;
 D (schol.) उद्विजमानो (Cod. द्वि°) यः निःकारणं वसति तदर्थमिदं कर्म
 शुक्लवासवो (! for शुक्ला अंशवो?) यस्य शुक्लप्रसूतः (!) श्वेतकुष्ठ इत्यर्थः. —

^{१०} D (schol.) दूषीकाणामयाणि (? Cod. °कामयामाणि) तासां चतसृणां अ-
 वयवान् गृहीत्वा (Cod. गृत्वा) मण्डाकरं (Cod. °कारणं) कृत्वा उभयतो दग्धं
 वध्नाति। पुष्पिगत्वाग्निमसंप्रत्ययः. — ^{११} KP Ch Bi तृवृदग्धं; Bū तृवृविदग्धं;

D (schol.) त्रिषु प्रदेशेषु (Cod. प्रा°) विदग्धं काण्डमणिं वध्नातोति शेषः (Cod.
 विशेषः)। चतुर्णां काण्डानां मणिः. — ^{१२} D (schol.) निश्चुल्युके संकर्षतीति
 (Kāuṣ. 25. 35) एतज्जयः (!) करोति। ततः स्वस्वयनं कुर्यात्; for the स्व-

स्वयनगण and the स्वस्तिवाचन hymns see Kāuṣ. 25. 36, note. —

^{१३} For the मातृनामानि or the मातृगण see Kāuṣ. 8. 24. — ^{१४} D
 (schol.) पिशाचग्रहपिशाचगृहीतं. — ^{१५} K Bh दर्भेण्डु; P Bi Bū दर्भेण्डु;
 Ch दर्भेण्डु. —

पाले^१ ऽन्वक्तानि । ३० । तितउनि^२ प्रतीपं गाहमानो व-
पतीतरो ऽवसिञ्चति पश्चात्^३ । ३१ । आमपात्र औषा-
सिच्य मौञ्जे त्रिपादे वयोनिवेशने प्रवध्नाति^४ । ३२ । अ-
घद्विष्टा शं नो देवी वरणः पिप्पली विद्रधस्य या वध्वव
इति^५ । ३३ । उपोत्तमेन पलाशस्य चतुरङ्गुलेनालिम्प-
ति^६ । ३४ । प्रथमेन मन्त्रोक्तं वध्नाति^७ । ३५ । द्वितीयेन^८
मन्त्रोक्तस्य संपातवतानुलिम्पति^९ । ३६ । तृतीयेन म-
न्त्रोक्तं वध्नाति^{१०} । ३७ । चतुर्थेनाशयति^{११} । ३८ । पञ्चमेन
वरुणगृहीतस्य मूर्ध्नि संपातानानयति^{१२} । ३९ । उत्तमेन

^१ Bi कपालं; D (schol.) यद्गृहीतस्य शिरसि दर्भाधारकं कृत्वा त-
त्राङ्गारकपालं (!for तचां) करोति । ततः सर्वसुरभिचूर्णान्यन्वक्तानि कृत्वा
शेषेण प्रलिंपति (cf. sū. 29). — ^२ So only D (text and schol.); the re-
maining MSS. तितउनि. — ^३ This division is according to D (text);
D (schol.) नदोप्रतीपं विलेडयमानो (!for विलोड?) तितउनि सर्वसुर-
भिचूर्णानि वपति सूक्तेनैतरो यद्गृहीतो ऽवसिञ्चति (!for गृहीतमव?) —
^४ D (text) वध्नाति; Bh प्रवध्नाति; D (schol.) अपक्ते मूत्रये पात्रे सर्व-
सुरभिचूर्णानि प्रविष्ट्यावलिप्य शिखौ मौञ्जे वयोनिवेशने प्रवध्नाति ।
मातृनाम्नोरन्यतरेण सूक्तेन. — ^५ ii. 7. 1; 25. 1; vi. 85. 1; 109. 1;
127. 1; viii. 7. 1; the same list of pratikas occurs in the gāṇamālā
(Ath. Par. 34. 24) bearing the title ... इति गणकर्मगणो (!all MSS.)
भेषज्यञ्च भवति; D (schol.) एतेषां कर्माणि संपाताभिर्मन्त्राणि यथा
करणभावः. — ^६ D (schol.) उपोत्तमं विद्रधं पृथक्वचनं लिङ्गिन उपतापायं
पंचमाधिकारवचने ऽस्यापि वरुणगृहीतभेषज्यत्वं स्यात्; cf. sū. 39. —
^७ D (schol.) अघद्विष्टेनैव सूक्तेन (ii. 7. 1) संपातवतं यत् कृत्वा पुनः सूक्तेन
वध्नाति । फलमणिं पिशाचनाशनं. — ^८ D (schol.) शं नो देवी पृश्निपर्णीति
(ii. 25. 1) एतेनांमुमत्या (Cod. °मुमत्या?) संपातवत्करणं । ततो ऽनुलेपनं
... पिशाचनाशनं. — ^९ E K P Bh संपातवतावसिञ्चत्यनुलिंपति. —
^{१०} D (schol.) वरणो वारयाता इत्यनेन (vi. 85. 1) वरणमणिं वध्नाति ।
... यक्षनाशनं. — ^{११} D (schol.) पिप्पली चित्रभेषजोत्पन्नं
(vi. 109. 1) पिप्पलीं संपातवतो कृत्वा पुनः सूक्तेनाशयति । चित्रभे-
षज्यं. — ^{१२} D (schol.) विद्रधस्य बलासंस्थेनैव (vi. 127. 1) वरुणगृ-
हीतो जलोदरी (Cod. °रि). —

शकलम्^१ । ४० । उदगातामित्याप्तावयति बहिः^२ । ४१ ।
अपेयमिति^३ व्युत्थन्याम्^४ । ४२ । बभ्रोरिति^५ मन्त्रोक्तमा-
कृतिलोष्टवल्मीकौ परिलिख्य जीवकोषण्यामुत्सीव्य ब-
भ्राति^६ । ४३ । ॥ २ ॥ ॥ २६ ॥

नमस्ते लाङ्गलेभ्य इति^७ सीरयोगमधिशिरो ऽवसिञ्च-
ति^८ । १ । नमः सनिससाक्षेभ्य इति^९ शून्यशालायामप्सु^{१०}
संपातानानयति । २ । उत्तरं जरत्खाते सशालातृणे^{११} । ३ ।
तस्मिन्नाचमयत्याप्तावयति^{१२, १३} । ४ । दशवृक्षेति^{१४} शा-
कलः^{१५} । ५ । दश सुहृदो^{१६} जपन्तो ऽभिमृशन्ति । ६ । क्षे-

^१ D (text) उपोत्तमेन शालं (!); D (schol.) या बभ्रव इत्यनेन (viii. 7.1) शकलो बध्यः प्रथमं संपात्य ब्रह्मणा तेजसेति (Cod. तेसेति; x. 6.30) दशानां शांतवृक्षाणां शकलानीति शकलः (Kāuṣ. 13. 5; 27. 5) । यक्षादिभेषज्यं. —
^२ ii. 8. 1 (cf. the तक्मनाशनगण sū. 1, note); D (schol.) चैत्रियसंगृ-
हीतस्य (Cod. चैत्रियं) भेषज्यं गृहाद्वहिः । आप्तावयत्युच्चा. — ^३ ii. 8. 2. —
^४ D (schol.) प्रभातसमये आप्तावयति. — ^५ ii. 8. 3. — ^६ D (schol.)
किं मंचोक्तं । बभ्रुवर्णस्वार्जुनस्य तस्य कांडशेषं (! for °विशेषं?) यवपल्लोति
यावतिलपिञ्जोति तिलकुल्लकः (?) । आकृतिलोष्टवल्मीकौ प्रसिद्धौ । प-
रिलिख्य संचूर्णं (Cod. °चूर्णं) जीवकोषणो जीवतः पशोश्चर्मांकखलिका
तस्यां प्रक्षिप्य उत्सीव्य मूत्र्या बभ्राति । चैत्रियभेषज्यं । चैत्रियः कौलो
व्याधिः. — ^७ ii. 8. 4. — ^८ D (schol.) हलं युक्तं गोभ्यां । चैत्रियरो-
गिणः शिरस उपरि कृत्वावसिंचत्युदपाचं. — ^९ ii. 8. 5. — ^{१०} D
(schol.) शून्ये गृहे. — ^{११} D (schol.) जीर्णे गते तस्य एव शालायास्तृणानि
प्रक्षिप्य उत्तरसंपातानानयति. — ^{१२} E D (text) °चामयति; D (schol.)
जरत्खाते अवस्थितं चैत्रियगृहीतमाचामयति संपातोदकेन. — ^{१३} D joins
आप्तावयति to the next sūtra. — ^{१४} ii. 9. 1; cf. the तक्मनाशनगण.
Kāuṣ. 26. 1, note. — ^{१५} D (schol.) दशानां शांतवृक्षाणां शकलानीत्ययं
(Cod. शालानीं) शकलो मणिः (cf. Kāuṣ. 13. 5; 26. 40). — ^{१६} E दशसुहृदो.
which is accepted by Roth in Grill's Hundert Lieder des Atharva-
Veda p. 50 as दशसुहृदो; D (schol.) अथवा दश मित्रा (!) जपंत एतत्सूक्तं
(Cod. एतत्सूचं) अभिमृशन्ति पिशाचगृहीतं (Cod. °तो). —

त्रियात्वेति^१ चतुष्पथे काम्पीलशकलैः पर्वसु^२ बद्धा पिञ्च-
लीभिरास्त्रावयति । ७ । अवसिञ्चति^३ । ८ । पार्थिवस्ये-
त्युद्यति^४ पृष्ठसंहितावुपवेशयति^५ । ९ । प्राङ्मुखं व्या-
धितं प्रत्यङ्मुखमव्याधितं शाखासूपवेश्य वैतसे चमस
उपमन्थनीभ्यां तृष्णागृहीतस्य शिरसि मन्थमुपमथ्यातृ-
षिताय प्रयच्छति^७ । १० । तस्मिंस्तृष्णां^८ संनयति । ११ ।
उद्धृतमुदकं पाययति^९ । १२ । सवासिनाविति^{१०} मन्त्रो-
क्तम्^{११} । १३ । इन्द्रस्य या महीति^{१२} खल्वङ्गानलारुहन्हनना-
न्धृतमिश्राञ्जुहोति^{१३, १४, १५, १६} । १४ । बालान्कल्माषे कारुडे^{१७}
सथं परिवेष्ट्य संभिनत्ति^{१८} । १५ । प्रतपति^{१९} । १६ । आद-

^१ ii. 10. 1; cf. the तक्मनाशनगण Kāuṣ. 26. 1. — ^२ D (schol.)
व्याधितं गायत्रसंधिषु (Cod. गायत्रसंधिषु). — ^३ D (schol.) अथवा अव-
सिञ्चति. — ^४ ii. 29. 1. — ^५ K °संहता उप°; P सहतां उप°; Bh
संहतावुप°; Ch D (text) संहितामुप°; E Bi सहितामुप°; Bū संहितावुप°;
D (schol.) उद्यति भगवति सवितरि व्याधितौ पृष्ठसंबन्धावुपवेशयति. —
^६ D does not divide a sūtra here. — ^७ D (schol.) वैतसीषु शाखासूपवेशय-
ति व्याधितं वैतसे चमसे सक्तून् कुलोदकं प्रक्षिप्य वैतसोभ्यां तृष्णागृहीतस्य
शिरस्याधाय चमसमुपप्रश्नाति (! for °प्राश्नाति?) तमुपमथ्याव्याधिताय
(Cod. मन्थ्याव्याधिता) प्रयच्छति. — ^८ K तृष्णान्; Bi तृष्णात्; D (schol.)
तस्मिन्नव्याधिते तृष्णां संक्रामयति. — ^९ D (schol.) अभ्यावर्तस्य उदकं
पाययति । अप्सु वावस्थितं. — ^{१०} ii. 29. 6°. — ^{११} D (schol.) समा-
नवसनी भूत्वा मन्थं पिबेते इत्यर्थः. — ^{१२} ii. 31. 1. — ^{१३} D (schol.)
खल्वङ्गाः कृष्णवर्णकाः. — ^{१४} K अल्लङ्गुन्; P अल्लङ्गुन्; Bi Bh D
(text) अल्लङ्गुन्; D (schol.) अल्लङ्गुन्ः कृमिविशेषः । एककृमिकमिति प्र-
सिद्धः । उत्तराणि सर्वक्रिमोणां; Ch B E P and AV. ii. 31. 2, 3,
as above; cf. sūtra 26, note. — ^{१५} K P Bū हननाह°; Bi हननात्;
Bh हनना. — ^{१६} KBū E P Bi °मिथ्यां; Ch D मिथ्याञ्जु. — ^{१७} D
(text) कल्माषं कारुडेन; D (schol.) कृमिणो बालान् गृहीत्वा कल्माषवर्णे
शरे (Cod. सरे). — ^{१८} D (schol.) संभिनत्तिः ज्वरीकृतान् (Cod.
°ता). — ^{१९} D (schol.) अप्प्री । पुनः सूते. —

धाति^१ । १७ । सव्येन दक्षिणामुखः पांसूनुपमथ्य^२ परि-
 किरति । १८ । संमृद्नाति^३ । १९ । आदधाति^४ । २० । उद्य-
 न्नादित्य^५ इत्युद्यति गोनामेत्याहासाविति^६ । २१ । सूक्तान्ते
 ते हता इति^७ । २२ । दमैरभ्यस्यति^८ । २३ । मध्यन्दिने
 च । २४ । प्रतीचीमपराहे^९ । २५ । बालस्तुकामाच्छिद्य^{१०, ११}
 खल्वादीनि^{१२} । २६ । अक्षीभ्यां त इति^{१३} वीवर्हम्^{१४} । २७ ।
 उदपाचेण संपातवतावसिञ्चति^{१५} । २८ । हरिणस्येति^{१६}
 वन्धनपायनाचमनशङ्कुधानज्वालेनावनक्षचे^{१७} ऽवसिञ्च-
 ति । २९ । अमितमाचायाः सकृद्गृहीतान्यवानावपति^{१८} । ३० ।

^१ D (schol.) तांश्चालान् सशरान् (Cod. सरसान्). — ^२ All MSS. पांसून्; D (schol.) उपमथनं मर्दनं परिकिरति आरुषीक्रीमीणां. —
^३ All MSS. संमृद्नाति; D (schol.) तांस्पांसून् संमर्दयति । प्रकीर्णाति (!). —
^४ D (schol.) अथवा समिध आदधाति. — ^५ ii. ३२. १. — ^६ D (schol.)
 उद्यति सवितरि कर्ता गोखामिनमाह गोनाम कथयसेति (Cod. ०स्वति)
 विशेषनामाभिप्रायं । असाविति. — ^७ D (schol.) सूक्तस्थांति वान्यो ते
 हताः कुमय इति (ii. ३२. ५^d) ब्रूयात् कृत्वा प्राग्मुखां गां. — ^८ D (schol.)
 वातिकवत्. — ^९ D (schol.) प्रत्यङ्मुखां गां कृत्वा... — ^{१०} So K
 Bū Bh D (text); E वाला०; P Bi वाला०; Ch वोला०; D (schol.) बा-
 लस्तुका बालवटा. — ^{११} D (text and schol.) आकाशे ब्रह्मान् (!). —
^{१२} D (text and schol.) खल्वादीनलंगंडून् घृतमित्रान् जुहोति; cf. sūtra
 १४, note. — ^{१३} ii. ३३. १. — ^{१४} Ch E विवर्हः; D (text and schol.)
 वीवर्हणं मार्जनं पर्वसु यन्विविवर्तनमेके. — ^{१५} D (schol.) सर्वभेषज्यं. —
^{१६} iii. ७. १; cf. the तवनाशनगण, Kāuṣ. २६. १, note. — ^{१७} Ch ०ज्वा-
 लेभाव०; D (schol.) बंधनं (Cod. ०न) विषाणहरिणस्य (I cf. iii. ७. २)
 तस्मै च पानं आचमनं हरिणलोममित्रं शङ्कुधानं कथितं (Kāuṣ. २६. १६) तत्प्र-
 दीयोदकेन निर्वाप्य तेनोष्णेनापगतनक्षत्रे काले अवसिञ्चति । चेत्त्रियगू-
 हीतं । बंधनादोनां आप (!) ज्वालोद्गम (!) यतश्च षष्ठीसमासपूर्वद्वंद्वः । बंधनं
 आचमनं च बंधनपायनानि । तेषां शङ्कुधानज्वालः बंधनपायनाचमनश-
 ण्कुधानज्वालेनावनक्षचे ऽवसिञ्चति. — ^{१८} D (schol.) अपरिमितपरिमा-
 णाद्यवराशेः (Cod. अपरितपरिमाणाद्यवराशेः) सकृद्वस्त्रेन गृह्णाति य-
 वान् प्रत्यृचमावपति । ग्रहणं तु सकृत्. —

भक्तं प्रयच्छति । ३१ । मुञ्चामि त्वेति^१ याम्ये पूतिशफरी-
भिरोदनम्^२ । ३२ । अरण्ये तिलशणगोमयशान्ताज्वाले-
नावनक्षचे ऽवसिञ्चति^३ । ३३ । मृगारैर्मुञ्चेत्याप्लावय-
ति^४ । ३४ । ॥ ३ ॥ ॥ २९ ॥

ब्राह्मणो जज्ञ इति^५ तक्षकायाञ्जलिं कृत्वा जपन्नाच-
मयत्यभ्युक्षति^६ । १ । कृमुकशकलं^७ संक्षुद्य दूर्शजरदजिना-
वकरज्वालेन^८ । २ । संपातवत्युदपाच ऊर्ध्वफलाभ्यां^{१०} दि-
ग्धाभ्यां मन्थमुपमथ्य^{११} रयिधारणपिण्डानन्वृचं^{१२} प्रकीर्य
छर्दयते^{१३} । ३ । हरिद्रां सर्पिषि पाययति^{१४} । ४ । रोहणीत्य-
वनक्षचे^{१५, १६} ऽवसिञ्चति । ५ । पृषातकं^{१७} पाययत्यभ्यनक्ति । ६ ।

^१ iii. 11. 1; cf. the तक्मनाशनगण, Kāuṣ. 26. 1, note. — ^२ Bi Ch (sec. man.) °शफटीभिर°; D (schol.) याम्यो व्याधिः मिथुनसंयोगात् पि-
तादूरिति (?) प्रसिद्धाभिधानः । पूतिसपर्ययः । पूतिगंधामत्सिका । ताभि-
र्मिश्रमोदनं । भक्तं प्रयच्छतीति प्रकरणं. — ^३ D (schol.) अरण्ये तिल अरण्ये
शण अरण्ये (Cod. शणारण्ये) गोमयानि शान्ता ओषधय एतैरवज्वाल
अरण्ये तिलशणगोमयशान्ताज्वालः (cf. शकुंधानज्वालः sū. 29) तेन ...
अवसिञ्चति विकल्पो ऽवज्वालः. — ^४ D (schol.) अनुवाकाभ्यां मुञ्च
शीर्षक्या (i. 12. 3) इत्युक् आस्रवनचचे? (! for आस्रवनमवनचचे?) क्रम-
भेदात् । सर्वभेषज्यविधानाभावात् । अचक्रमभेदः सर्वभेषज्यार्थः । मृगा-
हवदथा (!) स्यात्. For the मृगारसूक्तानि see Kāuṣ. 9. 1; cf. also the
Pet. Lex. sub voce, where the मृगारसूक्तानि are identified with iv.
23—29. — ^५ K जन्म. — ^६ iv. 6. 1. — ^७ D (schol.) नमस्तचका-
येत्युक्ता जपन्निदमुत्तरं च सूक्तमन्तरत्वात् (iv. 7) । आचमयत्यभिमन्त्र्य
विषै हृत्तमभ्युक्षति. — ^८ E क्रमुशकलं; P कृमुशकलं; D (text) क्रमुक°;
D (schol.) क्रमुकः बंधनः कार्मुक इति यस्य नाम भवति तस्य शकलं क्र-
मुकशकलं उदकेनाभ्युक्ष्य जीर्णवाससा ... — ^९ D (text) °वकार°;
D (schol.) अवकरः उकुरटिका तृणानि अन्यतमेन ज्वालेनावसिञ्चति
विषै हृत्तं. — ^{१०} D (text) ऊर्ध्वकपालाभ्यां. — ^{११} D (schol.) विषेण
पुंखिताभ्यामिषुभ्यामुपमथ्य. — ^{१२} D (schol.) भूमिस्तक्यान् पिंडा-
न्वात्वा. — ^{१३} D (schol.) विषै हृत्तः. — ^{१४} D (schol.) हरिद्रां चु-
र्णीकृत्य घृते प्रक्षिप्याभिमन्त्र्य सूक्ताभ्यां (iv. 6; 7) विषातं. — ^{१५} MSS.
रोहिण्यो°. — ^{१६} iv. 12. 1. — ^{१७} D (schol.) घृतचीरं. —

आ पश्यतीति^१ सदंपुष्पामणिं^२ वध्नाति । ७ । भवाशर्वा-
विति^३ सप्त काम्पिलपुटानपां^४ पूर्णान्संपातवतः कृत्वा द-
क्षिणेनावसिच्य पश्चादपविध्यति^५ । ८ । त्वया पूर्वमिति^६
कोशेन शमीचूर्णानि भक्ते^७ । ९ । अलंकारे^८ । १० । शालां
परितनोति^९ । ११ । उतामृतासुरित्यमतिगृहीतस्य^{१०, ११} भक्तं
प्रयच्छति । १२ । कुष्ठलिङ्गाभिर्नवनीतमिश्रेणाप्रतीहारं^{१२, १३, १४}
प्रलिम्पति^{१५} । १३ । लाक्षालिङ्गाभिर्दुग्धे^{१६} फाण्टान्पायय-
ति^{१७} । १४ । ब्रह्म जज्ञानमिति^{१८} मूतिकारिष्टकौ प्रपादय-
ति^{१९} । १५ । मन्थाचमनोपस्थानमादित्यस्य^{२०} । १६ । दिवे

¹ iv. 20. 1. — ² K Ch सदपुण्य°; D (schol.) सदपुण्या चिसंध्या
 (cf. Kāuṣ. 39. 6) ... पिशाचनाशनं. — ³ iv. 28. 1; cf. the तक्मना-
 शनगण, Kāuṣ. 26. 1, note; D (schol.) भवाश्वौ मृ(ड)तमिति सूक्तेन
 (xi. 2. 1)? — ⁴ D (schol.) कामीलकपर्णपुटान् सप्त. — ⁵ D
 (schol.) व्याधितं सख्येन हस्तेन पुटकमेकैकं अवसिंचति पद्याद्व्याधितस्य
 चिपति सर्वभेषज्यं. — ⁶ iv. 37. 1. — ⁷ D (schol.) मेघशृंग्या
 (Cod. मेघशृ°; cf. अजगृही, iv. 37. 2, 7) फलचूर्णानि फलानि (!)
 कोशेन भोजनं (! for °ने?) प्रक्षिप्याभिमन्त्र्य भोजयेत्. — ⁸ D (schol.)
 अथवालंकारे चूर्णानि प्रक्षिप्यालंकुर्यात् । पिशाचगृहीताय. — ⁹ D
 (schol.) मेघशृंग्या पिशाचगृहं सर्वतो वेष्टयति. — ¹⁰ v. 1. 7. —
¹¹ Ch अमित°; Bū D (text) अमित°; D (schol.) अमितगृहीतं चिवर्ग-
 शून्यबुद्धिः तस्मै प्रयच्छति. — ¹² K Bū E P B D (text and schol.)
 शून्यबुद्धिः. — ¹³ D (schol.) यो गिरिष्वजायया इति (v. 4. 1) सूक्तेन अश्व-
 कष्ट°. — ¹⁴ D (schol.) यो गिरिष्वजायया इति (v. 4. 1) सूक्तेन अश्व-
 कष्ट°. — ¹⁵ D (schol.) यो गिरिष्वजायया इति (v. 4. 1) सूक्तेन अश्व-
 कष्ट°. — ¹⁶ D (schol.) यो गिरिष्वजायया इति (v. 4. 1) सूक्तेन अश्व-
 कष्ट°. — ¹⁷ E आनयति; D (schol.) फांटमुष्णाक्षीरे (!) पाययति । अरूपो (!)
 भेषज्यं. — ¹⁸ v. 6. 1 (iv. 1. 1); D (schol.) ब्रह्म ज्ञानमनाप्ता य
 (v. 6. 2) इत्यनेन. — ¹⁹ D (schol.) सूतिकां अरिष्टगृहीतं (Cod. सुति-
 कारि°) च प्रपादयति (cf. Kāuṣ. 31. 26, note: कासभेषज्यं) कानि चित्य-
 दानि गृहान्निश्रामयति । पूर्वं प्रपादं प्रयच्छति (Kāuṣ. 7. 18) अरिष्टं
 चामांशस्त्वनकलहलाभुतादि (!). — ²⁰ D (schol.) मंथविशेषो व्या-

स्वाहेमं यवमिति^१ चतुर उदपात्रे संपातानानयति । १७ ।
 द्वौ पृथिव्याम् । १८ । तौ प्रत्याहृत्याभ्रावयति^२ । १९ । स-
 यवे^३ चोत्तरेण यवं बध्नाति^४ । २० । ॥ ४ ॥ ॥ २८ ॥

ददिहीति^५ तक्षकायेत्युक्तम्^६ । १ । द्वितीयया^७ ग्रहणी^८ । २ ।
 सथं परिक्रामति^९ । ३ । शिखासिचि^{१०, ११} स्तब्धानुद्ग्रा-
 ति^{१२, १३} । ४ । तृतीयया प्रसर्जनी^{१४} । ५ । चतुर्थ्या^{१५} दक्षिण-
 मपेहीति^{१६} दंशम तृणैः प्रकर्ष्याहिमभिनिरस्यति^{१७} । ६ । यतो
 दष्टः^{१८} । ७ । पञ्चम्या वलीकपललज्वालेन^{१९} । ८ । षष्ठ्या-

धिविशेषः (1 for विधिः?) । मथं पाययति । सर्वभेषज्यमथवाचमयति...
 उपस्नानमादित्यसोभयोः —

^१ v. 9. 1 (et al.); vi. 91. 1; cf. the तक्मनाशनगण, Kāuṣ. 26. 1, note; D (schol.) दिवे स्वाहा चिभिरेको होमः । पृथिव्यै स्वाहेति (v. 9. 2, 6) चतुर्थो होमः । उक्तमाभ्यामृग्भ्यां प्रत्युचं. — ^२ D (schol.) यौ पृथिव्यां संपातौ तौ गृहोत्प्लोदककलशे नीत्वाभ्रावयति । सर्वभेषज्यं. — ^३ E P सयवे; Bi सय. — ^४ D (schol.) इमं यवमित्यनेन (vi. 91. 1) यवं बध्नाति. — ^५ v. 13. 1. — ^६ D (schol.) ब्राह्मणो जज्ञ इति (iv. 6. 1) एतत्सूक्तं सर्वकर्मातिदेशार्थं इति करणात्; cf. Kāuṣ. 28. 1. — ^७ D (schol.) यत्त अपोदकमिति, v. 13. 2. — ^८ D (schol.) ग्रहणी कटकबंध इत्यर्थः. — ^९ D (text and schol.) कथं कटकबंध(?) आह । सथं परिक्रामति । मृदादितो प्रदक्षिणं रेखां (Cod. रेपां) करोति बंधतः. — ^{१०} K P Bi Bh शिषा. — ^{११} Ch Bū ०शिचि; Bh ०षिचि; E ०शिव; D (text) शिखाविषस्तंबान्; D (schol.) द्वितीयया विषरुप्राय शिखां बध्नाति । अथ वारिस्तंबान् बध्नाति । एवं ग्रहणीयं. — ^{१२} K Bū स्तंबान्. — ^{१३} Ch ०नुद्गृह्णाति. — ^{१४} Bi Bū प्रसर्जनी; D (text) प्रसर्जन्ति; D (schol.) वृषा मे रवौ (!) इति (v. 13. 3) पादृशादाके (? 1 for यस्माद्देशाद्?) ... विषमनीयतीत्यर्थं (! for ०नीयत इत्यर्थः?) । विसर्जनमामृदादिविषयं येण. — ^{१५} v. 13. 4. — ^{१६} vii. 88. 1. — ^{१७} Ch D (text) दंश; D (schol.) दंश प्रदक्षिणं तृणैः प्रकर्षेण कर्षयित्वा अहिमभिमुखः प्रक्षिपति । तृणानि चक्षुरित्यनया (? Cod. चक्षुरित्वः; v. 13. 4?) अभिमन्त्र्य अपेहीत्यस्य विधिकम् ...; cf. Kāuṣ. 32. 24. — ^{१८} D (schol.) अह्नभावे यस्माद्देशादित्यादिना दष्टस्तं (Cod. दि०) देशमभिनिरस्यति; cf. Kāuṣ. 32. 25. — ^{१९} D (schol.) कैरात पुत्र इत्यनया

त्नीज्यापाशेन^१ । ९ । द्वाभ्यां मधूद्वापान्पाययति^२ । १० ।
नवम्या श्वावित्पुरीषम्^३ । ११ । त्रिःशुक्लया^४ मांसं प्रा-
शयति । १२ । दशम्यालाबुनाचमयति^५ । १३ । एकादश्या
नाभिं वध्नाति^६ । १४ । मधुलावृषलिङ्गाभिः^७ खलतुलप-
र्णी संस्तुद्य^८ मधुमन्थे पाययति । १५ । उत्तराभिर्भुङ्क्ते^९ । १६ ।
द्वारं सृजति^{१०} । १७ । अग्निस्तक्मानमिति^{११} लाजान्पायय-
ति^{१२} । १८ । दावे लोहितपात्रेण मूर्ध्नि संपातानानय-
ति^{१३} । १९ । ओते म इति^{१४} करीरमूलं कारुडेनैकदे-
शम्^{१५} । २० । ग्रामात्पांसून^{१६} । २१ । पश्चादग्नेर्मातुरुपस्थे

(v. 13. 5) वलीकानि च पल्लं च . . . तैर्ज्वालो वलीकपल्लज्वालः तेना-
वसिंचति द्रष्टं (cf. Kāuṣ. 27. 29, 34).

^१ D (schol.) असितस्य तैमास्तेति (v. 13. 6.) अनया आर्त्नीज्यापाश-
स्तेनार्त्नी (!) वध्नाति । . . . ज्वालेनेत्येके (? Cod. ज्वालेत्येतेके!) प्रकर-
णात्. — ^२ D (schol.) पाचस्वस्य मधुनो मंडकाकारा मधूद्वापा तां (!)
पाययति विलिप्ता (!) । आलिगी चोद्वक्तलोपित्याभ्यां (?), v. 13. 7, 8? —

^३ P D (text) °पुरुषं; D (schol.) कर्णा श्वाविदित्यनया (v. 13. 9) श्वावि-
त्पुरीषं पाययति. — ^४ D (schol.) श्वाविच्छलाकया . . . जातकर्मवत् ।

विःशुक्ला जातरूपशकलवत् (Kāuṣ. 10. 16). — ^५ D (schol.) तावुवमित्यनया
(v. 13. 10) अलाबुन्युदकं कृत्वा . . . आचमयति विषरुप्तः — ^६ D (schol.) तन्नु-

वमित्यनया (v. 13. 11) अलाबुनाभिं वध्नाति. — ^७ D (schol.) एका च म
इति (v. 15. 1) मधुलाशब्दवत्यः यथेकवृषो ऽसीति (v. 16. 1) वृषलिङ्गाः. —

^८ Bh खलतुपर्णी; Ch E खलतुलपर्णी; D (text) खलकुलः; D (schol.) खल-
कुलपर्णी काचमादनीं (? Cod. °मादीनां!) मधुनालोडितेषु सक्तपु जर्जरीक-

त्वाभ्यां अभिमन्त्र्यान्नं भुङ्क्ते विषरुप्तः. — ^९ Ch उत्तराभिर्भुङ्क्ते; D (schol.) अन्नं
विषरुप्तः. — ^{१०} D (schol.) दंष्ट्रमनो द्वारं मुखं शस्त्रेण करोति । विषटप-

नीरुत्तराभिः (! for विषटपनीभिर्भुत्तराभिः?). — ^{११} v. 22. 1; cf. the
तक्मनाशनगण, Kāuṣ. 26. 1. note. — ^{१२} D (schol.) लाजाः कृष्णग्रीहयः

तान् . . . मंडं कृत्वा ज्वरभेषज्यं. — ^{१३} D (schol.) दावे भवो दावा-
पिस्तच . . . ज्वरितस्य मूर्ध्नि . . . — ^{१४} v. 23. 1. — ^{१५} D (schol.)

करीरमूलं कुमिणः साधनं कथं आह कांडिन तस्य साधनकारः कथितो
वेदितव्यः कुमिहनफलसामान्यात् । बालान्कल्पाये कांडि सखं परिवेद्य

संभिनत्ति (Kāuṣ. 27. 15) । व्रतपत्न्या आदधाति (Cod. °पात्वाद्) । . . . एकदेशं
करीरैकदेशं कांडिन . . . — ^{१६} K Bū E P Bi Bh पांसून; D (schol.)

उत्किरति (cf. Kāuṣ. 27. 18). —

मुसलबुध्नेन नवनीतान्वक्तेन चिः^१ प्रतीहारं^२ तालुनि ता-
पयति^३ । २२ । शिशुभिर्नवनीतमिश्रैः^४ प्रदेग्धि^५ । २३ ।
एकविंशतिमुशीराणि भिनन्तीति^६ मन्त्रोक्तम् । २४ । उ-
शीराणि प्रयच्छति^७ । २५ । एकविंशत्या सहाभ्रावयति^८ । २६ ।
आ यं विशन्तीति^९ वयोनिवेशनशृतं^{१०} क्षीरौदनमभ्रा-
ति । २७ । परि द्यामिवेति^{११} मधु शीभं^{१२} पाययति । २८ ।
जपंश्च^{१३} । २९ । अस्थिसंसमिति^{१४} शकलेनाप्स्विटे^{१५} संपा-
तवतावसिञ्चति । ३० । ॥ ५ ॥ ॥ २९ ॥

आवयो इति^{१६} सार्षपं^{१७} तैलसंपातं^{१८} बध्नाति । १ । काण्डं
प्रलिप्य^{१९} । २ । पृक्तं शाकं प्रयच्छति^{२०} । ३ । चत्वारि शाक-

^१ P Bi Bū B Bh चिष्म — ^२ Ch Bi Bū प्रति°; cf. Kāuṣ. 28. 13; 58. 12. —
^३ D (schol.) अपौ प्रताप्य मुसलबुध्नेन... परिद्वत्य (!) कुमारं कृमिणं तालुनि
तापयति. — ^४ D (text and schol.) शिशुभिः; E P insert नवभिर् after
this word. — ^५ D (schol.) प्रकषेण प्रक्षिपति ओति म इत्वभिमन्त्र्य;
v. 23. 1. — ^६ v. 23. 13°. — ^७ Bū and D (text) add here: एक-
विंशति and Ch has it on the margin it; is probably a gloss. D (schol.)
जीर्णान्युशीराणि एकविंशति (God. °ति) कृमिणो प्रयच्छति. — ^८ vi. 2. 2. —
^९ Ch Bū E °निवेशने; D (schol.) अस्या च्चः पक्षिवासकशृतं क्षीरौदन-
मभ्राति । रक्षोभिषज्यं. — ^{१०} vi. 12. 1. — ^{११} Bi शीरसं. — ^{१२} Bi
जपश्च; D (schol.) एतत्सूक्तं जपन्नाचमयत्यभ्युचति । चकारात् । विषहं
(cf. Kāuṣ. 28. 1). — ^{१३} vi. 14. 1. — ^{१४} D (schol.) शांतवृक्षशकलेन. —
^{१५} vi. 16. 1. — ^{१६} Ch सार्षप. — ^{१७} So conjecturally as bahuvrīhi-
compound; K Bū Ch P Bi B Bh तैलं संपातं; D (text) तैलं संपातवतं;
D (schol.) सूक्तस्य सर्षपविकारः सार्षपस्यत्वणि (!) बध्नाति । सार्षपतैलेनै-
वत्संपातवतं (! for तैलेनैव सं?) करोति । संपातवच्च तैलं गुणविधा-
नार्थं । तंचहोमेध्याज्यमेव । दक्षिणत उदपात्र आज्याहुतीनामित्याज्ययह-
णात् । सार्षप इति दक्षितः तैलस्य बंधनं मा भूत; cf. also the schol.
to the next sūtra. — ^{१८} D (schol.) सर्षपकाण्डं तैलेनाभ्यज्य बध्नाती-
ति प्रकरणात् । संपाता स्तुर्वध्यत्वात्; cf. Kāuṣ. 7. 15. — ^{१९} D (schol.)
सार्षपं शाकं तैलेन मिश्रं प्रयच्छति. —

फलानि^१ प्रयच्छति । ४ । क्षीरलेहमाङ्गैः^२ । ५ । अघ्नाति^३ । ६ ।
अग्नेरिवेत्युक्तं दावे^४ । ७ । इमा यास्तिस्त्र इति^५ वृक्षभूमौ
जाताज्वालेनावसिञ्चति^६ । ८ । शीर्षे^७ फाण्टाक्षैः^८ । ९ । निकटा-
भ्याम्^९ । १० । कृष्णं नियानमित्योषध्याभिश्चोतयते^{१०, ११} । ११ ।
मारुतानामप्ययः^{१२} । १२ । हिमवत इति^{१३} स्यन्दमानादन्वीप-
माहार्य^{१४} वलीकैः^{१५} । १३ । पञ्च च या इति^{१६} पञ्च पञ्चाशतं
परशुपर्णान्काष्ठैरादीपयति^{१७} । १४ । कपाले प्रशृतं^{१८} का-
ष्ठेनालिम्पति । १५ । किंसत्यश्वजाक्षीलोदकरक्षिकामश-

^१ D (text) शाकलफलानि; D (schol.) पुनः प्रयच्छति यदृशं पूक्तानां मा-
भूत. — ^२ K Bū Bi Bh आहूते; D (schol.) अचिणी (Cod. अक्षी) अक्षे. —
^३ D (schol.) सर्वाण्यक्षीरोगभेषज्यानि । लिङ्गुपतापवचनात्. — ^४ vi.
20. 1 (cf. the तक्त्रनाशनगण, Kāuṣ. 26. 1 note); D (schol.) दावे लो-
हितपात्रेण मर्द्धिं संपातानानयति (Kāuṣ. 29. 19) । ज्वरभेषजं. — ^५ vi.
21. 1. — ^६ Bi जाताज्वाले; D (schol.) जातवृक्षभूमौ (!) जातास्ताभि-
रवज्वालिताभिर्दकं तप्तं तेनावसिञ्चति (cf. Kāuṣ. 27. 29, 34) । जय-
भेषजं. — ^७ Bū शीर्षे. — ^८ D (schol.) शीर्षमदनं फांटमीषदृष्ण-
मुदकं (Cod. दृष्णमुदकं) । अघ्नाः विभीतकफलानि । एते (!) ज्वालिता-
वनचचे ऽवसिञ्चति. — ^९ D (schol.) निकटावनिकटा (?) च निकटे इक-
टाभ्यां (!?) फांटज्वालेनावनचचे ऽवसिञ्चति. — ^{१०} vi. 22. 1; D (schol.)
सूक्ताभ्यां गोलया (?) समुपोरिति (vi. 23. 1) लिङ्गुपतापात् । अभिव-
र्षणेषु यदृशाति । न इति चेत्यर्थमुक्तत्वात् (for चेत्यर्थयुक्तत्वात् ?) ।
यथाथर्वाणं पितरमिति (vii. 2. 1) मन्त्रोक्तया अथा विष्टेति (vii. 3. 1). —
^{११} Bi अतिश्चोतयते. — ^{१२} D (schol.) इति मारुतानां मंत्राणां (cf. Kāuṣ.
26. 24; 40. 7) इत्यस्मिन्कर्मणि अपि तमस्या गमनं भवति । मारु-
तानां मंत्रा इह गच्छंतीत्यर्थः । कर्तृकर्मणोः कृमीति षष्ठी अतश्च ते-
षामपि जलोदरभेषजम्. — ^{१३} vi. 24. 1. — ^{१४} K P Bi Bh स्व-
न्दमाना अन्वीपम्. — ^{१५} Bū वलीकैः; D (schol.) जलोदरिणमभि-
श्चोतते. — ^{१६} vi. 25. 1. — ^{१७} Ch परशुपर्णान्; all other MSS. प-
रशुपर्णान्; cf. परशुपर्णाश, Kāuṣ. 47. 25; D (schol.) ... तेषां पंचाश-
तकपालकं कृत्वा काष्ठैरादीपयति सक्तेन. — ^{१८} D (text) प्रशृतं;
D (schol.) पर्णरसं (Cod. कर्णं) काष्ठेन गृहीत्वालिंपत्यवसिञ्चति । अप-
विध्यति. —

कादिभ्यां^{१,२} दंशयति^३ । १६ । निश्यव मा पाप्मन्निति^४
 तितउनि पूल्यान्यवसिच्यापविध्य । १७ । अपरेद्युः सह-
 साक्षायाप्सु वलींस्त्रीन्पुरोडाशसंवर्तांश्चतुष्पथे^५ ऽवक्षि-
 प्यावकिरति^६ । १८ । ॥ ६ ॥ ॥ ३० ॥

यस्ते मद इति^७ शमीलूनपापलक्षणयोः^८ शमीशम्या-
 केनाभ्युद्य^९ वापयति^{१०} । १ । अधिशिरः^{११} । २ । अन्तर्दाव
 इति^{१२} समन्तमयेः कर्ध्वामुष्णपूर्णायां^{१३} जपंस्त्रिः^{१४} परिक्रम्य
 पुरोडाशं जुहोति^{१५} । ३ । प्रागये^{१६} प्रेत^{१७} इत्युपदधीत^{१८} । ४ ।

^१ K Bū Bi Bb ०रत्तिकां०. — ^२ D (text) मशकोदिग्भ्यां. — ^३ D (schol.) किंस्त्यः शंखः श्रजांवीलः मुनः क्षेप्म । उदकरचिका जलूकादि-
 गृहकोलिका । किंस्त्येनालेपनं । श्रजाम्बिलेन वा यवा(?) शंखेनालेपनं । तदा
 जलूकाया दंशनं । यदा श्रजाम्बिलेन तदा गृहकोलिकयालेपने (!) मंत्राः ।
 दंशने च समाननिर्देशात् । किंस्त्यादीनि चेति बहुवचनं तद्वदप्रयोगात् ।
 सर्ववायोजनामिति (I for ०जनानामिति?) यथा. In the introduction
 Dārila has the following: किंस्त्येनाभिलिष्य उदकरचिकाया दंशनं ख-
 लालयालेपनं (?) शल्ल्यां(?) मशकादिभ्यां दंशनं. Is the sūtra to be com-
 pared, as far as construction is concerned, with Kāuṣ. 27. 29? — ^४ vi.
 26. 1; cf. the तक्मनाशनगण Kāuṣ. 26. 1, note. This pratika occurs
 also in the पाप्मगण, Ath. Pariç. 34. 6: वि देवा जरमाचृतनप (MSS.
 ०चृतमप) नः शोमुचदधमव मा पाप्मन्निति पाप्महा । इति पाप्मगणः.
 The pratikas are: iii. 31. 1; iv. 33. 1; vi. 26. 1. — ^५ Bh वलींस्त्री०;
 Ch वलीमंस्त्री० (for वलीकांस्त्री०?); D (text) वलींस्त्री०. — ^६ So with
 doubtful emendation; all MSS. च क्षिप्य. — ^७ vi. 30. 2. — ^८ D (schol.)
 शम्या लूनाः केशा यस्य स शमोलूनः । पापं लक्षणं यस्य स पापलक्षणः...
 अनयोर्भेदव्यप्रायश्चित्ते. — ^९ All MSS. शमीशमकेना०; D (schol.) शमी
 च शम्याका च शमीशमके (!) इति द्वंद्वं... तेनोदकमित्रेण शिरो दर्भपिं-
 जूलीभिर्वलीकैः सार्द्धमधिशिरो ऽवसिंचति (Kāuṣ. 25. 37) ... केशच्छेदने
 मंत्रः — ^{१०} Ch ०नाभ्युद्वापयति. — ^{११} D (schol.) दर्भपिंजूलीभिः सार्द्धम-
 धिशिरो ऽवसिंचति. — ^{१२} vi. 32. 1. — ^{१३} K करिष्वाम्; D (text) कृ-
 ष्णाम्; D (schol.) अग्नेः सर्वतो गतं खात्वा. — ^{१४} Ch चिःप्य०; the rest
 चिप्य०. — ^{१५} D (schol.) पिशाचनाशनं. — ^{१६} vi. 34. 1. — ^{१७} D (schol.)
 प्रेतो यन्तीति (I for यन्त्विति); vii. 114. 2. — ^{१८} D (schol.) रचचातनं. —

वैश्वानरीयाभ्यां पायनानि^१ । ५ । अस्थाद् द्यौरित्यपवा-
तायाः^२ स्वयंसस्तेन गोशृङ्गेण संपातवता जपन्^३ । ६ ।
यां ते रुद्र इति^४ शूलिने शूलम्^५ । ७ । उत्सूर्य इति^६ श-
मीविश्वशीर्णपर्यावधि^७ । ८ । द्यौश्च म^८ इत्यभ्यज्याव-
मार्ष्टि^९ । ९ । स्थूणायां निकर्षति^{१०} । १० । इदमिद्धा^{११} इत्य-
क्षतं मूचफेनेनाभ्युद्य^{१२} । ११ । प्रक्षिपति^{१३} । १२ । प्रक्षालय-
ति । १३ । दन्तरजसावदेग्धि^{१४} । १४ । स्तम्बरजसा^{१५} । १५ ।
अपचित^{१६} आ सुप्तस इति^{१७} किंस्यादीनि^{१८} । १६ । लोहि-
तलवणं संक्षुद्याभिनिष्ठीवति^{१९} । १७ । अन्तरिक्षेणेति^{२०}

^१ D (schol.) वैश्वानरो न उक्तय इत्येताभ्यां (vi. 35; 36) कर्माणि कर्तव्यानि भेषजेषु पायनानि विहितानि सर्वभेषज्यानि चैतानि. — ^२ vi. 44. 1 (vii. 77. 1?). — ^३ K Bi चाताया; Ch अयावानाया; Bū EP as above; D (text) अपगताया; D (schol.) अपगता गौः वत्सविगलितस्नेहा. — ^४ This word is wanting in D (text); E joins it to the next sūtra; D (schol.) स्वयंपतितेन गोशृङ्गेण संपातसंस्कृतेनाचमयति । अलावुना-
चामयतीति (Kāuṣ. 29. 13.) । यथा विभक्तिसामान्यात् । गोशृङ्गेण द्यौत-
यतीति केचित् । ओषध्याभिद्योतयति (Kāuṣ. 30. 1) । . . . तच्चकायांज-
लिं कृत्वा अपगताचामयतीति (Kāuṣ. 28. 1) एकदेश्यहणात्. — ^५ vi. 90. 1. — ^६ D (schol.) शूलमायुधविशेषः । क्रमभेदेन कर्मविधानं जपतः
संबोधनं यथा स्यात् । शूलमस्यास्तीति (! for शूलमस्यास्तीति?) तस्मै शूलं
बध्नाति. — ^७ vi. 52. 1. — ^८ All MSS. except D ० विस्व. — ^९ Thus
emended; MSS. शीर्षः; KP Bi Bh ० पर्यावधि; D (schol.) शमीफलगुरो लोकः
शीर्षपरिष्का शरीषि (! for शिरीषः?) करोति प्रसिद्धा । आभ्यामभिद्यो-
तते । ओषध्याभिद्योतयति (cf. Kāuṣ. 30. 1) । इति निर्देशसामान्यार्थ-
त्वात् । पिशाचनाशनं. — ^{१०} vi. 58. 1. — ^{११} D (schol.) व्याधितं. —
^{१२} D (schol.) अथवा स्थूणाया (!) निकर्षति विरिष्टं घृतेनाभ्यक्तं. — ^{१३} vi.
57. 1. — ^{१४} D (schol.) मानुषमूचफेनेन अक्षतं (! for अरुः?) क्षेदयति. — ^{१५} D
(schol.) ततो मूचं प्रक्षिपति पोणिना. — ^{१६} D (schol.) दंतमलिनानि-
पत्यचतं. — ^{१७} D (schol.) गरीस्तंबलप्रौ (!) रजः पांसुरित्यर्थः. —
^{१८} D omits this word; E has a colon after it. — ^{१९} vi. 83. 1; vii.
76. 1. — ^{२०} This division is according to E; D does not divide
here; cf. Kāuṣ. 30. 16. — ^{२१} D (schol.) सैन्धवलवणं चूर्णीकृत्यापचितं
कृत्वा तमभिमुखे निष्ठीवति. — ^{२२} vi. 80. 1. —

पक्षहतं मन्त्रोक्तं चङ्क्रमया^१ । १८ । कीटेन धूपयति^२ । १९ ।
 ग्लौरित्यक्षतेन^३ । २० । वीहि^४ स्वामित्यज्ञातारुः शा-
 न्युदकेन संप्रोक्ष्य^५ मनसा संपातवता^६ । २१ । या ओ-
 षधय इति^७ मन्त्रोक्तस्यौषधीभिर्धूपयति^८ । २२ । मधूद-
 श्वित्पाययति । २३ । क्षीरोदश्वित^९ । २४ । उभयं च । २५ ।
 देवा अदुरिति^{१०} वल्मीकेन बन्धनपायनाचमनप्रदेहनमु-
 ष्णेन^{११} । २६ । यथा मनो ऽव दिव^{१२} इत्यरिष्टेन^{१३} । २७ ।
 देवी देव्यां यां जमदग्निरिति^{१४} मन्त्रोक्ताफलं^{१५} जी-
 व्यलाकाभ्याममावास्यायां^{१६} कृष्णवसनः कृष्णभक्षः पुरा
 काकसंपातादवनक्षत्रे ऽवसिञ्चति । २८ । ॥ ७ ॥ ३१ ॥

^१ D(schol.) गमनं चङ्क्रमः (!)... कर्मोक्तं मूचफेनेनाभ्युयेति सर्वकर्मणातिदेशः पक्षहतभैषज्यं. — ^२ This sūtra is wanting in D (text and schol.). — ^३ vi. 83. 3^c; this sūtra is wanting in D (text and schol.); cf. sū. 11. — ^४ vi. 83. 4. — ^५ D (text) प्रक्षाल्य; D (schol.) अज्ञातकरणमज्ञातारुः तं... प्रक्षालयति. — ^६ D (schol.) तत्र आज्यं ऊत्वा । मनसा संकल्पयति । संपातो त (?) मया कृता इति चिंतयति. — ^७ vi. 96. 1. — ^८ Ch Bū ओषधिः; D (schol.) मंत्रे तु सोम उक्तः तस्य वीरिष्य ओषधस्ताभिर्धूपयति । पापगृहीतं. — ^९ K Ch E D (text and schol.) वीरोद°. — ^{१०} vi. 100. 1. — ^{११} E D (text) प्रदेहम्; Bi प्रदेशहनम्; D (schol.) to the entire sūtra: वल्मीकेन साधयति । बन्धनादीनि । वल्मीकं बध्नाति । वल्मीकं पाययति वल्मीकमाचमयति वल्मीकं चोष्णं कृत्वा प्रलिंपति । विषदूषणा. — ^{१२} vi. 105. 1; vii. 107. 1. — ^{१३} D (schol.) अस्य कर्म-रिष्टगृहोतेनोक्तं वेदितव्यं । सूतिकारिष्टकी प्रपादयतीति कासभैषज्यं; cf. Kāṇṣ. 28. 15. — ^{१४} vi. 136. 1; 137. 1; D (schol.) तत्स्थैर्यवृद्धिजन्यार्थं (?) पूर्वं वृद्धिद्वहणार्थमुत्तरमतश्च विकल्पः. — ^{१५} Ch पुलं. — ^{१६} D (schol.) मंचोक्ता काचमाची (Cod. वाच°) तस्याः फलं जीव्या सह जीवि (for जीविका, with haplography?) काचमाची आलाका भृगकः (for भृंग-राजकः?) अनयोरन्यतरया सह मंचोक्तफलमवसिञ्चति (Weber's hesitating emendation to पुलंजी वलीकाभ्याम् [Ind. Stud. v. 379 note] is thus rendered unnecessary) ।... केशदोषभैषज्यं. —

यस्ते स्तन इति^१ जम्भगृहीताय स्तनं प्रयच्छति^२ । १ ।
 प्रियङ्गुतरङ्गुलानभ्यवदुग्धान्पाययति । २ । अमाविष्णू सो-
 मारुद्रा सिनीवालि वि ते मुञ्चामि शुम्भनी इति^३ मौञ्जैः
 पर्वसु वद्धा पिञ्जलीभिराभ्रावयति^४ । ३ । अवसिञ्चति^५ । ४ ।
 तिरश्चिराजेरिति^६ मन्त्रोक्तम्^७ । ५ । आकृतिलोष्टवल्मीकौ
 परिलिख्य^८ । ६ । पायनानि^९ । ७ । अपचितामिति^{१०} वैण-
 वेन दार्भ्युषेण^{११} कृष्णोर्णाज्येन^{१२} कालबुन्दै स्तुकायैरिति
 मन्त्रोक्तम्^{१३} । ८ । चतुर्थ्याभिनिधायामिविध्यति^{१४} । ९ । ज्या-
 स्तुकाज्वालेन^{१५} । १० । यः कीकसा इति^{१६} पिशीलवीणात-
 न्त्रीं वध्नाति^{१७} । ११ । तन्त्या क्षितिकां^{१८} । १२ । वीरिणवध्नां^{१९}
 स्वयंज्ञानं विः समस्य^{२०} । १३ । अप्सु त इति^{२१} वहन्योर्मध्ये

^१ vii. 10. 1. — ^२ D (schol.) जम्भो रक्तः । तेन गृहीतः तस्मै मातुः
 स्तनं प्रयच्छति. — ^३ vii. 29. 1; 42. 1; 46. 1; 78. 1; 112. 1. — ^४ D
 (schol.) जम्भगृहीतं. — ^५ D (schol.) अथवा अवसिञ्चति. — ^६ vii. 56. 1. —
^७ D (schol.) तत्पाययति ... मधुकं मधूदापनिर्देशसामान्यात्; cf. Kāuṣ.
 29. 10. — ^८ D (schol.) जीवकोपख्यामुत्सोच्य वध्नाति । अयं (!) क्रिया नि-
 र्देशसामान्यात्; cf. Kāuṣ. 26. 43. — ^९ D (schol.) अष्टाणां (? Cod. ०यां)
 यानि विषदूषणेषु पायनानि भवन्तीह हरिद्रां सर्पिषि पाययत्येतानि पा-
 यनानि; cf. Kāuṣ. 28. 4. — ^{१०} vii. 74. 1. — ^{११} Ch E D (text) दार्भ्युषेण;
 D (schol.) धनुषदार्भ्युषेण (! for धनुषा दार्भ्युषेण^२) दर्भविकारा दर्भिरज्जुः ।
 तथा भूष (?) तस्य तदार्भ्युष्यं (!) । दार्भ्युष्यमित्यर्थः; cf. Kāuṣ. 35. 28. — ^{१२} D
 (schol.) कृष्णोर्णा ज्या यस्य तस्य तत्. — ^{१३} D (schol.) तेन धनुषा का-
 लबुन्दैर्बुदा इषवः तैः कृष्णवर्णैः स्तुकायैः । ऊर्णास्तुकायैः स्तुका जटोच्यते तै-
 र्मन्त्रोक्तं विध्यति । अपचितमित्यर्थः. — ^{१४} vii. 74. 4. — ^{१५} D (schol.)
 ज्याया स्तुकायावज्वालः । ... तेनावसिञ्चति ... अपचितं; cf. Kāuṣ. 27.
 29, 33. — ^{१६} vii. 76. 3. — ^{१७} D (schol.) अक्षतभैषज्यं. — ^{१८} Ch E
 चित्तिकान्; the rest क्षितिकां; D (schol.) तस्या (Cod. तरस्या) वीणायाः
 क्षितिकांतयैव तन्त्या वध्नाति क्षितिकारभस्योपरि तृणडंख- (! for ०खंड-?)
 रोह्यादनाथः (?). — ^{१९} Ch वध्नां; E वध्नी; D (text) वधं; D (schol.) वधः. —
^{२०} D (schol.) वध्नाति अक्षतभैषज्यं. — ^{२१} vii. 83. 1. —

विमिते पिञ्जलीभिग्रावावयति^१ । १४ । अवसिञ्चति^२ । १५ ।
 उष्णाः संपातवतीरसंपाताः^३ । १६ । नमो ह्मरायेति^४ श-
 कुनीनिवेषीकाञ्जिमण्डूकं नीललोहिताभ्यां सूचाभ्यां स-
 कक्षं वद्धा^५ । १७ । शीर्षक्तिमित्यभिमृशति^६ । १८ । उक्त-
 माभ्यामादित्यमुपतिष्ठते^७ । १९ । इन्द्रस्य प्रथम इति त-
 क्षकायेत्युक्तम्^८ । २० । पैद्वं^९ प्रकर्ष्य^{१०} दक्षिणेनाङ्गुष्ठेन द-
 क्षिणस्यां नस्तः^{११} । २१ । अहिभये सिच्यवगूहयति^{१२} । २२ । अङ्गा-
 दङ्गादित्या प्रपदात्^{१३} । २३ । दंशमोक्षमया^{१४} निताप्याहि-
 मभिनिरस्यति^{१५} । २४ । यतो दष्टः^{१६} । २५ । ओषधिवनस्प-

^१ D (schol.) वहंत्योर्नद्योर्मध्ये गृहं कृत्वा संपातिताभिरङ्गिरावावयति
 वरुणगृहीतं. — ^२ D (schol.) अथवावसिञ्चति. — ^३ D (schol.)
 यासामपां संपातास्ता उष्णाः कर्तव्याः । असंपाता इतराः यासां संपाता-
 स्ता सीतास्ताभिरङ्गिरवसेचनं । सीताभिरसंपातत्वात्. — ^४ vii. 116. 1; cf.
 the तक्मनाशनगण. Kāuṣ. 26. 1, note. — ^५ D (schol.) शकुनीनिव
 (Cod. शकुनी) करोति । मंचोक्तमधस्तल्ये हरितसूत्रेण सव्यजंघासु वद्धेत्या-
 दित् । . . . इषीकेव रेखा यस्य स इषीकांजः । तान्नोलसूत्रेण (Cod.
 ताचील^०) लोहितेन च सूत्रेण सह कक्षाभ्यां बद्धा शकुनीनिव करोति ।
 ज्वरभैषज्यं; cf. Kāuṣ. 40. 4; 48. 39. — ^६ ix. 8. 1. — ^७ D (schol.) अस्य
 सूक्तस्त्रोत्तमाभ्यामुग्धामादित्यमुपतिष्ठते । पादाभ्यां त इत्याभ्यां व्याध्यपरमे
 (for व्याध्यपरमे?) मंचाः (ix. 8. 21, 22). — ^८ x. 4. 1; D (schol.) इन्द्रस्य प्रथम
 ब्रह्मणो जज्ञ इति (iv. 6. 1) तक्षकायांजलिं कृत्वा जपन्नित्यादीनि (Kāuṣ.
 28. 1; 29. 1). — ^९ D (text) पैद्वस्य. — ^{१०} E प्रकर्ष्य; Bī प्रकर्ष्य; Bū
 प्रघृष्टा; D (schol.) पैद्वं कंजपाया अधः कच्छपाकारः (?) अहिदष्टस्य (Cod.
 अहिर्द^०) प्रकर्ष्य दक्षिणे नासापुटे (Cod. नाशा^०) च्योतयते । दक्षिणहस्ता-
 गुष्ठेन प्रकर्ष्य नशं (!) दद्यात् (cf. Kāuṣ. 35. 4). Is प्रकर्ष्य to be emended
 to प्रघृष्ट? cf. Kāuṣ. 29. 6. — ^{११} D (schol.) सर्पभये (? Cod. सर्पाहये)
 पैद्वं वस्त्रे बद्धा स्थापयति । तस्मिन् वेश्मनि. — ^{१२} x. 4. 25; D (schol.)
 सर्पदष्टस्या (Cod. °दष्टया) प्रपदाभ्यां प्रकर्षेण मार्ष्टि. — ^{१३} D (text and
 schol.) दंश. — ^{१४} D (schol.) अरि अभूदित्यनया (x. 4. 26). —
^{१५} D (schol.) दंश उल्लुकेन (Cod. उल्लू^०) . . . अहिमभिमुखं चिपति उल्लुकं
 (Cod. उल्लूकं) । अरि अभूदित्यनया निरसनं (x. 4. 26); cf. Kāuṣ. 29. 6. —
^{१६} K (prim. man.) Ch (prim. man.) दृष्टः; D (schol.) सर्पदंशनो (Cod.
 °दशनो) यत उद्देशे (Cod. उद्देशे) दष्टस्तमभिनिरस्यति उल्लुकं; cf. Kāuṣ.
 29. 7. —

तीनामनूक्तान्यप्रतिषिद्धानि भैषज्यानाम्^१ । २६ । अंहो-
लिङ्गाभिः^२ । २७ । पूर्वस्य^३ पुत्रकामावतोकयोरुदकान्ते
शान्ता अधिशिरो ऽवसिञ्चति^४ । २८ । आव्रजितायै^५ पु-
रोडाशप्रमन्दालंकारान्संपातवतः प्रयच्छति । २९ ॥ ३२ ॥

वषट्ते पूषन्निति^६ चतुर उदपात्रे संपातानानीय^७ चतुरो
मुञ्जान्मूर्ध्नि विवृहति^८ प्राचः^९ । १ । प्रतीचीरिषीकाः^{१०} । २ ।

^१ D (schol.) ओषधीनां वनस्पतीनां च वैद्यके प्रतिषिद्धानि (I for ऽप्रति^०?) व्याधिनिदानं (I for °दान^०?) संबंधकानि भैषज्यमन्त्रैरनूक्तानां (Cod. °नुक्तानां) तद्विहित (Cod. °होत) एव नियोगो ऽप्रतिषिद्धवचनात् (Cod. प्रतिषिद्ध^०) । तस्माद्यथार्थं पानानुलेपनस्नानधूपभोजनानि । साम-
र्थ्यापेक्षत्वात् । उपभोगस्य भैषज्या मंचा भैषज्यकर्मत्वात् । ... — ^२ D (schol.) अनूक्तान्यप्रतिषिद्धानीति (Cod. अनु^०) प्रकृतत्वात् । पूर्वसूत्रेणैवेदं प्रसिद्धं । ...
अहस इत्थिवं लिङ्गात् । ताभिः समस्ताभिरायुर्वेदपठितानि द्रव्याणां (I for °णि?) व्याधिहेतुविनाशकानि तद्विहितकर्मत्वेन विनियोज्यानि सर्व-
भैषज्यानि । ... भैषज्यसंहितायास्तु विधिरुक्ताः । ... स्त्रीकर्मसंहितायास्तु
कथ्यते । The gapamālā (Ath. Pariç. 34. 31) gives the following as
the अंहोलिङ्गगणः । य आशानामाशापाला अप्रेर्मन्त्र इति सप्त सूक्तानि
या (Cod. इती सप्त सूक्तान्या!) ओषधयः सोमरज्जीर्विज्ञानरो न आगम-
च्छन्नी यावापृथिवी यदवाचीनमग्निं (Cod. °चीमग्निं) ब्रूमो वनस्पती-
निति मुञ्चन्तु मा भवाशर्वी या देवीर्यन्मातली (Cod. भवाशर्वायद्वोर्य-
न्मातली!) रथक्रीतमित्वेतास्तस्यो वर्जयित्वा अंहोलिङ्गगणः ॥ ३२ ॥
This gāpa is wanting in Chambers 365 (Weber's Verzeichniss der
Sanskrit-Handschriften in Berlin p. 91); it is found in Bühler's
codex (MSS. orient. fol. 973 of the same library) and counts
as the 23d gāpa in the Atharva-Sarvānukramanī. The pratikas are: i.
31. 2; iv. 23-29 (अप्रेर्मन्त्र इति सप्त सूक्तानि); vi. 96. 2; 35. 2; vii. 112. 1
(xiv. 2. 45); x. 5. 22; xi. 6 (omitting verses 7, 9, 22, and 23). — ^३ D
(schol.) पूर्वे विषप्रीयम् (i. 1.). — ^४ D (schol.) पुत्रकामाया मृतापत्यायाश्च
... शान्ता ओषधीरूपरि शिरसो ऽवसिञ्चति. — ^५ D (schol.) गृहाणि
प्रत्यागतायै. — ^६ i. 11. 1. — ^७ D (schol.) पश्चादुदपात्रोपसादनं ।
प्रथमाः प्रत्युचं उत्तमास्तिमुभिः । समानीदकत्वात्. — ^८ Ch Bū D (text
and schol.) °वृहति. — ^९ K P Bh प्रातः; so also Ch on the margin;
D (schol.) सूक्तानाभिमन्त्र्य चतुरो मुञ्जान् गर्भिण्याः शिरसि उच्छित्तान् (Cod.
उच्छि^०) करोति प्रागयान् (Cod. °यात्). — ^{१०} D (schol.) प्रत्यगयाः. —

द्विद्यमानासु^१ संशयः^२ । ३ । उष्णेनाप्रावयति दक्षिणा-
 त्केशस्तुकात्^{३, ४} । ४ । शालान्यन्थीन्विचृतति^{५, ६} । ५ । उ-
 भयतः पाशं योक्तुमावधाति^७ । ६ । यदि सोमस्यासि
 राज्ञः सोमात्त्वा राज्ञो ऽधिक्रीणामि यदि वरुणस्यासि
 राज्ञो वरुणात्त्वा^८ राज्ञो^९ ऽधिक्रीणामीत्येकविंशत्या^{१०} यवैः
 स्रजं^{११} परिकिरति । ७ ।

अन्या वो अन्यामवत्वन्यान्यस्या उपावत^{१२}

सध्रीचीः सवता भूत्वास्या^{१३} अवत^{१४} वीर्यमिति
 संनयति^{१५} । ८ ।

मा ते रिषन्खनिता यस्यै च त्वा खनामसि ।

द्विपाच्चतुष्पादस्माकं मा रिषद्देव्योषधे^{१६, १७} ॥

स्रजो नामासि प्रजापतिष्ट्वामखनदात्मने^{१८} शल्यसंसनम् ।

^१ D (text) विद्यमानासु. — ^२ D (schol.) इषोकासु विभज्यमानासु
 मरणसंशयः. — ^३ P D (schol.) दक्षिणान्. — ^४ D (text) °स्तुकान्;
 D (schol.) दक्षिणान् (!) केशमुंजादारभ्य गर्भसंसनफलं. — ^५ Bū छा-
 लाद्; E D (text) छालात्; D (schol.) सतिकागृहबंधां छिनत्ति सूक्ताति. —
^६ D (text) विवृहति. — ^७ D (schol.) शकटयोक्तुमुभयतः प्रवधाति न
 संपाताः । उपसृष्टत्वाद्गर्भस्थ्याः गर्भसंसनानि. — ^८ Ch वरुणाचा; E
 वरुणाय. — ^९ Ch E राज्ञे. — ^{१०} Cf. Gobh. Gr. ii. 6. 6, and
 Āpastamba in Śāyana's comment on RV. x. 145 (Müller's edition
 p. 225). — ^{११} K Bh D (text) स्रजन्प°; E Bū स्रजं; Ch वजं; D
 (schol.) स्रकुलारालिकेति (?) प्रसिद्धा । तामटव्यां (Cod. नामाट°)
 जातामेकविंशतिपरिमितैर्यवैः सर्वतः किरति. — ^{१२} K Ch E P D
 उपावतः. These two pādas occur RV. x. 97. 14^{ab}; TS. iv. 2. 6. 3;
 VS. xii. 88^{ab}. — ^{१३} So Ch Bū; K P Bi E D भूत्वा अस्या. —
^{१४} So Bū D; the rest °स्याव°; K P Ch Bh °वट. — ^{१५} D (schol.)
 एकीकरणं सन्नयनं (Cod. °न) विसृताया (!) संहरणमित्यर्थः. — ^{१६} K Bū
 Ch Bi D मार्षद्दे°; cf. Pañcav. Br. xii. 5. 23. — ^{१७} Cf. RV. x. 97. 20;
 TS. iv. 2. 6. 5; VS. xii. 95. — ^{१८} K Bū Ch Bh D °ष्टम°. —

तां त्वा वयं खनामस्यमुष्मै त्वा शल्यसंसनमित्यस्तमिते^१
 छत्तेण चान्तर्धाय^२ फालेन खनति^३ । ९ । अत्र तव राध्य-
 तामित्ययमवदधाति । १० । इह ममेति मूलमुपयच्छति^४ । ११ ।
 एकसरे^५ ऽनुपलीढे^६ कुमारः । १२ । दर्भेण परिवेष्ट्य^७ के-
 शेषूपचृतति । १३ । एवं ह विवृहशाकवृषे^{८, ९, १०} । १४ ।
 अवपन्ने^{११} जरायुण्युपोद्धरन्ति । १५ । स्रजेनौषधिखननं
 व्याख्यातम्^{१२} । १६ । चत्वार्युमाफलानि पाणावद्भिः^{१३} श्रो-
 तयते । १७ । संवर्तमानेषु^{१४} कुमारः । १८ । ब्राह्मणायनो
 ऽङ्गान्यभिमृशति^{१५} । १९ । पुंनामधेये^{१६} कुमारः । २० ॥ १॥ ३३ ॥

इदं जनास^{१७} इत्यस्यै शिंशपाशाखासूदकान्ते शान्ता

^१ D (schol.) to the mantras in this sūtra आभ्यामग्भ्याम्. — ^२ Ch Bū Bi वा०. — ^३ Ch खनयति. — ^४ D (schol.) अनेन स्रजमूलं गृह्णाति. —
^५ Ch एकपदे; Bū एकसरे. — ^६ So E P B; K नुपलीढे; Ch Bb नुप-
 लीढे; Bū D (text) नुपलीढे; there is no avagraha in the MSS; D
 (schol.) glosses एकतन्तुभिर्मले (!) स्रजं अनुपलीढ अच्छिन्न इत्यर्थः । गर्भि-
 ष्योदरे (!) दारक इति ज्ञेयं. — ^७ D (schol.) स्रजामूलं (!). — ^८ Ch विवृह;
 Bū विवृहत्सा०. — ^९ All MSS. except D (text and schol.) ०साक०. —
^{१०} So (वृषे) Bū Bi; Ch E P Bb D (text) ०मृषे; D (schol.) अनेन वि-
 धिना विवृमूलं (!) खनेत् । शाकमुषा वासकः (cf. Pet. Lex. sub वृष l. k.)
 । मृषा रिङ्गणिका काक(जघासु) जघेति केचित् । गर्भखनं एव मूलवि-
 कल्पः. — ^{११} E Bb जपन्ने; D (text) अवसनं जपन्ते; D (schol.) जरायु-
 ण्यवपतिते विपंनय (! for ०पन्नयं?) मूलं केशेभ्यः. — ^{१२} D (schol.)
 अनेन स्रजः खननविधानात् । औषधिमुलानां खननविधिः कथितः । प्र-
 त्येत्यः । यत्र मूलग्रहणं... तत्र एतत्खननं प्रत्येत्यं । पाटाम्बुलमित्या-
 द्युदाहरणं (cf. Kāuṣ. ३८. १८.). — ^{१३} MSS. ०द्भिः; D (schol.) ऊमा
 व्रतसीतस्त्राद्यत्वारि (?) फलानि जीवानि गर्भिण्या हस्ते कुला... —
^{१४} D (schol.) संवर्तमान (!) युंजीभवति. — ^{१५} D (schol.) जीवत्यनुकः जी-
 वस्त्विरभ्यानुको अन्यस्मिन् वा स्त्विरतरे जीवति स ब्राह्मणायनः
 (Cod. ०नमः) सूक्ताभिर्मन्त्रितो गर्भिण्या अंगानि स्पृशति. — ^{१६} Ch ०ध्ये;
 D (schol.) स यदि पुंनामानं पादं पाणिं वा... हन् (Cod. ०नी) वा
 बाह्वकण्ठां वा स्पृशेत् । गतकुमार इति विज्ञेयं । अनयोद्य विज्ञानमयोः
 (I for ०मद्योः?) प्रसवकाले एव प्रयोगः. — ^{१७} l. ३२. l. —

अधिशिरो ऽवसिञ्चति^१ । १ । आब्रजितायै^२ । २ । नि-
 स्सालामित्यवतोकायै^३ कृष्णवसनायै त्रिषु विमितेषु प्रा-
 ग्द्वारप्रत्यग्द्वारेष्वप्सु^४ संपातानानयति । ३ । पलाशे सी-
 सेषूत्तरान्^५ । ४ । सीसान्यधिष्ठाप्याप्रावयति । ५ । निधाय
 कृष्णं व्रजति^६ । ६ । आदीप्य ब्रह्मा^७ । ७ । एवं पूर्वयोः^८
 पृथक्संभार्ये^९ । ८ । शाखासूक्तम्^{१०} । ९ । पश्चादग्नेरभितः
 काण्डे^{११} इषीके निधायाध्यधि^{१२} धायिने^{१३} औदुम्बरीराधा-
 पयति^{१४} । १० । उत्तमाब्रजितायै^{१५} । ११ । पतिवेदनानि^{१६} । १२ ।

^१ D (schol.) बंध्याया इदं कर्म । प्रसवाय (Cod. °या) शिंशपां शाखां
 आनीयोदकसमीपे ... तासु बंध्यामुपवेश्य तस्याः शिरसि ओषधीः कृत्वा
 ... अवसिञ्चति. — ^२ D (schol.) आह आब्रजिताया इत्यवयवग्रहणात् ।
 पुरोडाशप्रमंदालंकारान् । संपातवतः प्रयच्छतीति भवति; cf. Kāuṣ. 32.
 29. — ^३ ii. 14. 1. — ^४ K Ch °द्वारः; D (schol.) प्राक्द्वाः; cf.
 Kāuṣ. 24. 3. — ^५ D (schol.) प्रत्यग्द्वारेष्व°. — ^६ E शिशेषूः;
 D (schol.) पलाशे तव सीसानि कृत्वोत्तरसंपातानानयति. — ^७ D
 (schol.) तस्मिन्नाश्रवणगृहे यत्परिहितं कृष्णं वस्त्रं तन्मुञ्चति ततो ऽन्यं (प)-
 रिधाय पूर्वेण द्वारेण निःक्रामति. — ^८ D (schol.) तद्गृहमादीप्याग्निना
 तेनैव पूर्वद्वारेण निःक्रामयति. — ^९ Bi has a colon here. — ^{१०} D
 (schol.) यथा पश्चिमे कर्म कृतमेवं पूर्वयोगृहयोः कर्मणी स्यातां... । पृथक्
 संभार्यति (1 for °ते or °भारयति?). — ^{११} D (schol.) अस्य सूक्तस्य
 शिंशपाशाखासूदकांत इत्येतत्कर्म भवति; cf. sūtra 1. — ^{१२} Ch काण्डे;
 D (text) काण्डे; Bū काण्डे. — ^{१३} Bū °ध्यति. — ^{१४} E धायिते; D (text)
 धायिने; the rest, as above (dual?). — ^{१५} D (text) °रोपाययति; D
 (schol.) समिदाधानाग्नेः (Cod. °ग्नेः) पश्चादग्नेः तस्य शिरेणोपनीहृत्वा (?)
 तोरणाकारेणाग्नेः (?) धारयति । तोरणं तस्योपरि प्रपरि (1 for उपरि?)
 समीपेन औदुम्बरीः समिध आधापयति । कर्तुमंत्रं अवधान्यवतोका अ-
 भित उभयतो निखनेत् । अभित इति ग्रहणं मूलसंयोगात्. — ^{१६} D (schol.)
 पुरोडाशप्रमंदालंकारान्संपातवतः प्रयच्छतीत्येतद्वन्नं भवति; cf. Kāuṣ. 32.
 29; 34. 2. — ^{१७} D (schol.) वक्ष्याम इति वाक्यशेषः (Cod. °विशेषः) ।
 पतिलाभफलानि कर्माणि ...; cf. Kāuṣ. 74. 7, and the Paddhatis
 ibid. —

आ नो अग्र^१ इत्यागमकृशरमाशयति^२ । १३ । मृगाख-
रावेद्यां मन्त्रोक्तानि संपातवन्ति द्वारे प्रयच्छति^३ । १४ ।
उदकंसे व्रीहियवौ जाम्यै^४ निशि हुत्वा दक्षिणेन प्रक्राम-
ति^५ । १५ । पश्चादग्नेः प्रक्षाल्य संधाय्य संपातवतीं^६ भगस्य
नावमिति^७ मन्त्रोक्तम्^८ । १६ । सप्तदाम्यां संपातवत्यां
वत्सान्प्रत्यन्तान्प्रचृतन्ती^९ वहन्ति । १७ । अहतेन संपात-
वता^{१०} ऋषभमभ्यस्यति^{११} । १८ । उदर्दयति^{१२} यां दिशम् । १९ ।
जाम्यै^{१३} प्र यदेत^{१४} इत्यागमकृशरम्^{१५} । २० । इमा ब्रह्मेति^{१६}
स्वप्ने^{१७} । २१ । अयमा यातीति^{१८} पुरा काकसंपातादर्यम्णे^{१९}

¹ ii. 36. 1. — ² So (with श) all MSS.; D (schol.) कृशर ओदनः पुष्पिगल्वात्। तिलतंडुलोदकैः... — ³ D (schol.) मृगारिर्नित्यं (!) सेवितो देशो मृगाखरः। ततो मुदं गृहीत्वा वेदिं कुर्यात्। अस्यां संपातितं कृत्वा कुमार्यं प्रयच्छति। उच्यते मंत्रोक्तानि। आखर इदं हिरण्यं गुग्गुल्वयमौष- (cf. ii. 36. 7) गंधोदकमित्यर्थः — ⁴ D (schol.) जामिक (!) मातृका तस्यैतत् (!) कर्म. — ⁵ D (schol.) ... तस्य घटस्य दक्षिणेन अपक्रामयति। भगिनीभ्रातरावपक्रामणे (? Cod. °भ्रातानापक्राम्) मंत्रशेषत्वात्. — ⁶ E Bi संतपावती. — ⁷ ii. 36. 5; D (schol.) नावं प्रचाख्य... संपातवतीं करोति. — ⁸ D (schol.) तत्पतिकामाचारोहणं (!). — ⁹ Thus emended; D (text) प्रवृत्तं; the rest प्रचृतन्ती; D (schol.) सप्तदामानि यस्या वत्सवत्याः। सा सप्तदाक्षी तस्याः सप्तदाम्न्याः संपाति संस्कृतायाः सप्त वत्सान् पूर्वं प्रमुंचति कुमार्या अंतप्रतिवत्सः (!). — ¹⁰ Bū सपातवतर्पभम्. — ¹¹ D (schol.) नवेन वाससा सपातवता या सेक्तारं (for यः सेक्ता?) तु गो (!) अथभ-सस्यां वहति जानोथात् (? Cod. °यान) कस्य विशेषो ऽयं आह (?). — ¹² K Ch Bi Bh Bū उदहति; D (schol.) to the entire sūtra, इति प्रकृतस्यैव कर्मणो ऽस्य विधानात्. — ¹³ K P Bh यांस्त्री; Ch D (text) जांस्त्री. — ¹⁴ v. 1. 4. — ¹⁵ Bū कसरम्; Bh कृपरम्; the rest कृशरम्. — ¹⁶ v. 2. 8 (xx. 107. 11). — ¹⁷ This sūtra is wanting in D. — ¹⁸ vi. 60. 1. — ¹⁹ Ch अर्यले; Bh E Bi अर्यस्त्री. —

जुहोति^१ । २२ । अन्तःसक्तिषु बलीन्हरन्ति^२ । २३ । आ-
पतन्ति यतः^३ । २४ । ॥ १० ॥ ॥ ३४ ॥

पुंसवनानि^४ । १ । रजउद्वासायाः^५ पुंनक्षत्रे । २ । येन
वेहदिति^६ वाणं मूर्ध्नि विवृहति^७ वध्नाति । ३ । फालच-
मसे सरूपवत्साया दुग्धे ग्रीहियवाववधाय मूर्ध्नि यत्वा-
ध्यखंडे^८ बृहतीपलाशविदार्यौ^{९, १०} वा प्रतिनीय पैद्वमिव^{११} । ४ ।
पर्वतादिव^{१२} इत्यागमकृशरमाशयति^{१३} । ५ । युगतर्चना^{१४} सं-
पातवन्नं द्वितीयम्^{१५} । ६ । खे^{१६} लूनांश्च पलाशत्सरुन्निवृत्ते^{१७}

^१ D (schol.) यावन्न काकाः । आकाशलकेभ्य (?) उत्तिष्ठति तस्मिन्काले
उषाकाल इत्यर्थः अयं गृहे जुहोत्याज्यं. — ^२ P Bū हरत्य°. — ^३ D
(schol.) काका आगच्छन्ति तस्या दिशो वरागमनं ज्ञेयं । ... इमा यानि
पतिवेदनानि समाप्तानि. — ^४ Ath. Paddh. and Daç. Kar. पंचमे मासि. —
^५ Bū has a colon here. — ^६ iii. 23. 1. — ^७ So only Bh; the remaining
MSS. and Ath. Paddh. विवृहति. — ^८ So K Bū Bi Ch (sec. man.)
D (schol.); Ch (prim. man.) E and Ath. Paddh. (both MSS.) °ध्यंडे;
D (text) °ध्यंगे; P Bh °धेडे. — ^९ So D (text and schol.); the rest
बृहति°; one of the MSS. of the Ath. Paddh. has a colon (बृहति!). —
^{१०} D (text) and Ath. Paddh. विदार्यौ; D फालचिबुकायाः सोमचम-
साकारं कृत्वा तत्र ... ग्रीहीन्यवांश्च प्रक्षिप्य मूर्ध्नि यत्वा संचूर्ण्य अर्धंडे ...
पर्यंफलित्यप्रसिद्धा । पृषतिपलाशविदार्यौ वा प्रतिनीय पृषती बृहती प-
लाशं(?) विदारो वेलापलाशक इति प्रसिद्धः. — ^{११} D (schol.) and Ath.
Paddh. रजउद्वासाया दक्षिणे नासिकाच्छिद्रे दक्षिणेनांगुष्ठेन नखकरणं;
cf. Kāuç. 32. 21. — ^{१२} v. 25. 1. — ^{१३} So K P Bi Ch E D (text and
schol.); Bū Bh °कसरम्; Ath. Paddh. and Daç. Kar. अथ गर्भाधानमु-
च्यते । स्नातायां चतुर्थे ऽहनि ... सूक्तेनाज्यं जुहुयात् । भक्तं पात्रे तिलमित्रं
गर्भिणीं प्राशयति. — ^{१४} Before this word Ch E Bū insert नृणानि. —
^{१५} Ath. Paddh. and Daç. Kar. अनेनैव सूक्तेन द्वितीयं भक्तं युगाच्छिद्रं सं-
पात्याभिमन्त्र्य गर्भिणीं प्राशयति । पुष्पवतीरिति (viii. 7. 27) फल-
क्षपनं. — ^{१६} So emended; MSS. के. — ^{१७} K निवृत्ते(न्नि°); P Bh
निवृत्ते. —

निघृष्याधाय^१ शिघ्रे यामं^२ प्रविशति^३ । ७ । शमीमश्वन्थ
इति^४ मन्त्रोक्ते ऽग्निं मथित्वा पुंस्याः^५ सर्पिषि पैद्वमिव । ८ ।
मधुमन्थे^६ पाययति । ९ । कृष्णोर्णाभिः^७ परिवेष्ट्य^८ वध्ना-
ति । १० । यन्तासीति^९ मन्त्रोक्तं वध्नाति^{१०} । ११ । ऋध-
ङ्गन्त इत्येका यथेयं पृथिव्यच्युतेति^{११} गर्भहंहरणानि^{१२} । १२ ।
जम्भगृहीताय प्रथमावर्जं^{१३} ज्यां चिरुद्ध्य^{१४} वध्नाति । १३ ।
लोष्ठानन्वृचं प्राशयति^{१५} । १४ । श्यामसिकताभिः शयनं
परिकिरति^{१६} । १५ । यामिच्छेद्दीरं जनयेदिति धातव्याभि-
रुद्रमभिमन्त्रयते^{१७, १८} । १६ । प्रजापतिरिति^{१९} प्रजाका-

^१ K P Bi Bh निकर्ष्याः; Bū निघृकष्याः; Ch निघृष्याः; the rest as above; cf. Kāuṣ. 26. 22; 36. 33. — ^२ P धामं; Bh (शिघ्रे)धयमं. — ^३ D (schol.) चकारः युगतर्जना संपातवत्करणार्थस्तस्मात्कर्मभेदः. — ^४ vi. 11. 1. — ^५ K P Bh पुंस्याः; E Ch पुंस्याः; Bi पुण्याः; D (schol.) पुंवत्सायाः गोघृतेनाग्निं (Cod. °घृतेनमग्निं) प्रचिष्य रजउद्वासाया दक्षिणस्यां नस्य (!) दक्षिणेनांगुष्ठेन; cf. Kāuṣ. 32. 21; 35. 4. — ^६ D (text and schol.) दधि. — ^७ So D (text); Ch E P Bi विष्णोर्णाभिः; K विष्णोर्णाभिः; Bū वृष्णोर्णाभिः; D (schol.) सेत्तारणकस्त्रोर्णाभिस्तमग्निं (!?) परिवेष्ट्य वध्नाति । पुंसवनं. — ^८ Ch E P K Bū Bi परिवेष्ट्य; D (text) परिवेष्टा; E परिवेष्ट्य. — ^९ vi. 81. 1. — ^{१०} D (schol.) इति शेषः प्रकरणात् । मंच उक्ती परिहस्यी हस्यैटकाविति (! for हस्यैवर्तकाविति?) प्रसिद्धी. — ^{११} v. 1. 1; vi. 17. 1-4; the third pratika is not found in any known Sāṃhitā; D (schol.) एकेति सूक्तप्रसंगात् । यथेयं पृथिवीति नार्थसूक्तलिंगात् । उच्यते (! for अच्युतेति?) शिखानंतरीयसूक्तं (! for शाखान्तरीय?) एतेषां गर्भवर्धनफलानि कर्माणि भवन्ति. — ^{१२} Ch B गर्भवृंहणानि; Bū गर्भवृ. — ^{१३} D (schol.) ऋधङ्गमन्त्र (v. i. i.) इत्येतामृचं वर्जयित्वा. — ^{१४} K D (text) °द्व्य; E °द्व्य; D (schol.) जमेन गृहीतो गर्भो यस्या स्त्रियः तस्या ज्यां चिरुणां कृत्वा वध्नाति. — ^{१५} D (schol.) मृलोष्ठानन्वृचाभिमन्त्रितान् जम्भगृहीतां प्राशयति । न संपाता उपमृष्टत्वात्. — ^{१६} D (schol.) प्रथमावर्जं (v. 1. 1) इत्येवं. — ^{१७} All MSS. धातव्याभिः; is it to be emended to some word agreeing with ऋग्भिः, and formed upon the basis of the words धाता दधातु, which occur in each of the four verses, vii. 17. 1-4? — ^{१८} E P Bi D उद्म. — ^{१९} vi. 11. 3 or vii. 19. 1. —

माया उपस्थे जुहोति । १७ । लोहिताजापिशितान्याश-
यति^१ । १८ । व्रपान्तानि^२ । १९ । यौ ते मातेति^३ मन्त्रो-
क्तौ वध्नाति^४ । २० । यथेदं भूम्या अधि यथा वृक्षं वाञ्छ
मे यथायं वाह इति^५ संस्पृष्टयोर्वृक्षलिबुजयोः^६ शकला-
वन्तरेषुस्थकराञ्जनकुष्ठमदुघरेष्वमथिततृणमाज्येन^{७ ८ ९ १०}
संनीय संस्पृशति^{११} । २१ । उद्बुदस्वेत्यङ्गुल्योपनुदति^{१२ १३} । २२ ।
एकविंशतिं^{१४} प्राचीनकण्टकानलंकृताननूक्तानादधाति^{१५}
। २३ । कूदीप्रान्तानि^{१६} ससूत्राणि । २४ । नवनीतान्वक्तं कुष्ठं^{१७}
चिरहः^{१८} प्रतपति^{१९} चिराचे^{२०} । २५ । दीर्घोत्पले ऽवगृह्य^{२१}

^१ Bi लोहितायाः । — ^२ D (schol.) भक्तसुरां (!) प्रपामित्वेतानि चास्व
कर्माणि भवन्ति; see Kāuṣ. 12. 9. — ^३ viii. 6. 1. — ^४ D (schol.) वजः
पिङ्गलश्च सर्पपी मन्त्रोक्तौ शुक्लपीती संपातवन्तौ कृत्वा दृंहणमन्त्रलिङ्गात् ।
यस्ते गर्भमिति (viii. 6. 18) जातानां रक्षणं अतः (?) एव गर्भदृंहणादनंतरवि-
धानं । गर्भदृंहणलां (! for लानि) समाप्तानि; Ath. Paddh. अथ सोमंतोन्नयन-
मुच्यते । अष्टमे मासि कर्म कुर्यात् । अथ्यचसद्य (MSS. अथ्यसद्य, xix. 68. 1)
इत्यादि अभ्यासानांतं कृत्वा । यौ ते मातेत्यर्थसूक्तेन आर्ज्यं जुहुयात् ।
रक्तपीतसर्षपचण्डिकां (second Cod. °पुष्टं) कृत्वा । संपात्याभिमन्त्र्य
यीवायां वध्नाति । नाभिमात्रं यावत्. — ^५ ii. 30. 1; vi. 8. 1; 9. 1;
102. 1. — ^६ Ch °लुबुजयोः; E °लिवुजयोः. — ^७ D (text) °स्वकलां. —

^८ All MSS. °कुष्ठं. — ^९ Ch °मधुघः; K °मधुदुघः. — ^{१०} K Bh °मथितं. —

^{११} D (schol.) अनुरोधनं संवननत्वात्. — ^{१२} iii. 25. 1. — ^{१३} Ch °ङ्गु-

ल्योपनुदति; E °नुदति; Bi D (text) °पदधति; D (schol.) सूत्र-
खट्वां (! for सूत्रं खट्वाया?) अंगुल्योप समीपे ऽस्यां (Cod. समीप स्यां)
तुदति । वशीकरणमनुलिङ्गात् (cf. अनुव्रता iii. 25. 4?). — ^{१४} E D (text)
एकविंशतिः. — ^{१५} D (schol.) या स्त्रीहानमिति लिङ्गात् (iii. 25. 3) ।

मदनीकं टकापूर्वायान् (Cod. पूर्वाया) सकृदनुच्यदधाति. — ^{१६} D
(text) कुदिः; D (schol.) एकविंशतिमेव वदयान्याणि (!) लाचारक्तसूत्रेण
आदधाति प्रकृतत्वात्; cf. Kāuṣ. 21. 13. — ^{१७} Bū Bh Ch E

D (text and schol.) कुष्ठं. — ^{१८} K Ch E P B D (text) °स्त्रिरः. —

^{१९} P D have a colon here. — ^{२०} D (schol.) उत्पल कुष्ठं (!) नवनीताना-
भ्यञ्ज्य त्रिः पूर्वाह्नमध्यंदिनापराह्णेपु कुष्ठं (!) त्रिः प्रताप्यादधाति. — ^{२१} Bū
Bi अवगृह्य; Ch चगृह्य.

संविशति^१ । २६ । उष्णोदकं चिपादे पतः^२ प्रवद्वाङ्गुष्ठा-
भ्यामर्दयञ्छते^३ । २७ । प्रतिकृतिमावलेखनी^४ दार्भ्यूषेण^५
भाङ्गज्येन^६ कण्टकशल्ययोलूकपत्तयासितालकारडयाद्वदये
विध्यति^७ । २८ । ॥ ११ ॥ ॥ ३५ ॥

सहस्रशृङ्ग इति^९ स्वापनम्^{१०} । १ । उदपात्रेण संपात-
वता शालां संप्रोक्ष्यापरस्मिन्द्वारपक्षे न्युञ्जति^{११} । २ । एवं
नमः^{१२} । ३ । उलूखलमुत्तरां सक्तिं^{१३} दक्षिणशयनपादं^{१४} तनू-
नभिमन्त्रयते^{१५} । ४ । अस्थाद् द्यौरिति^{१६} निवेष्टनम्^{१७} । ५ ।

^१ D (schol.) मंचकेशे (1?) अधः कृता (1) तत्र संविशति संवेशने मंचः । ...
मर्तुरिदं कर्म समैव कृणुतं वशे इति (iii. 25. 6^d) मंचलिगात् । इति वि-
धानं परपुरुषनिवर्तनार्थत्वात् । स्त्रीकर्मसु विधानं । अनुरोधनमन्यसंपर्क-
निरोधः । यंतासीत्यतः (vi. 81. 1) आरभ्यानुरोधनाधिकारः; see sūtra
11. — ^२ K P Bi Bh पतः; D (text and schol.) पतः; Ch चिपादेत्तः. —
^३ Bū प्रवध्या०. — ^४ K Bū Bh P अर्दयं ह्येते; E D (text) अर्दयत्येके;
Ch अर्दयत्येके; D (schol.) चिपादशिक्ये उष्णोदकं कृत्वा शयनीयस्य पतः
(1) प्रकर्षेण वध्नाति । पादाङ्गुष्ठाभ्यामर्दयन्न द्विक्यं (1) चालाह्येते (1 ?). —
^५ Bi पथिकृतिम०. — ^६ E P Bi Bh दार्भ्यूषेण; cf. Kāuṣ. 32. 8, and D (schol.)
to 47. 55. — ^७ K P Bb भाङ्गज्येन. — ^८ D (schol.) तत्प्रतिरूपाकृतिः ।
आवलेखनीप्रकृतिः । आवलेखनी कुम्भकारवक्त्रादवलिखिता मृत् । ... असितं
कृष्णं अलं काशुं (1) यस्याः सा असितालकांडा (sc. इयुः) तथा विध्यति;
cf. Kāuṣ. 47. 54; 49. 23. — ^९ iv. 5. 1. — ^{१०} D (schol.) इह स्वापनक-
र्मविधानं । यामवरणार्थत्वात् । मेषुनचरणविघ्ननाशकर्तृत्वादित्यर्थः. —
^{११} D (schol.) स्त्रीगृहे उदपात्रेण संप्रोक्ष्य उदपात्रेण अपरस्मिन् द्वा-
रपक्षे न्युञ्जति । द्वारपक्षं कपाटमपरं धुरादितरं सत्यकपाटवृध्रेरावर्जय-
ति (? Cod. °वृध्रे०). — ^{१२} E has a colon between एवं and नमः;
D (schol.) शाकटमपनीय (Cod. °नीयं) पूर्वकर्म करोत्येवंशब्दात्. — ^{१३} D
divides sūtras at these points. — ^{१४} D (schol.) उलूखलमभिमन्त्रयते ।
... शयनीयगृहस्थोत्तरकोणं अभिमन्त्रयते । ... स्त्रीमंचकपादं दक्षिणमभि-
मन्त्रयते. ... — ^{१५} vi. 77. 1 (vi. 44. 1). — ^{१६} D (schol.) नाम
प्रद्राविणीव्यभिचारिण्या (Cod. प्रदा०) निरोधमंचलिगात्. —

आवेष्टनेन^१ वंशायमववध्य मध्यमायां वध्नाति^२ । ६ । श-
 यनपादमुत्पले च^३ । ७ । आकृष्टे च^४ । ८ । आकर्षणं^५ ति-
 लाञ्जुहोति^६ । ९ । इदं यत्प्रेण्य इति^७ शिरःकर्णमभिम-
 न्वयते । १० । केशान्धारयति^८ । ११ । भगेन मा न्यस्ति-
 केदं खनामीति^९ सौवर्चलमोषधिवच्छुक्लप्रसूनं^{१०, ११} शिर-
 स्युपचृत्य ग्रामं प्रविशति^{१२} । १२ । रथजितामिति^{१३} मा-
 षस्मरान्निवपति^{१४} । १३ । शरभृष्टीरादीन्नाः प्रतिदिशमभ्य-
 स्यत्यर्वाच्या आवलेखन्याः^{१५} । १४ । भगमस्या वर्च इति^{१६}
 मालानिष्प्रमन्ददन्तधावनकेशमीशानहताया^{१७} अनुस्तर-
 णया वा कोशमूलखलदरणे त्रिशिले^{१८} निखनति^{१९} । १५ ।

^१ K आवेष्टनेन. — ^२ D (schol.) अच षड्मध्यमायां (! for खाट्ठा^०)
 बंधनं संपाता स्तुः. — ^३ D (schol.) वध्नाति. — ^४ D (schol.) आकृष्टः मातृकेति
 प्रसिद्धाभिधानस्तस्मिन् शयनपादं वध्नाति । चकारात्. — ^५ D (schol.)
 आकर्षः लोहकारणं । अंगाराकर्षणार्थं । कुटका तेन तिलान् जुहोति. —
^६ K Bū D (text) तिलां; the rest तिलान्. — ^७ vi. 89. 1. — ^८ K
 Ch E P Bi धारयन्ति; Bū D (text) as above; D (schol.) यां निरोद्धम्
 (Cod. या निरोद्धम्) इद्विति तस्याः केशान् धारयति. — ^९ vi. 129. 1;
 139. 1; vii. 38. 1. — ^{१०} Ch E P D (text and schol.) मीषधिव०. —
^{११} K ०सतं; Ch ०सुन. — ^{१२} D (schol.) सजात । शुक्लप्रसूनं । मूलं
 दर्भेण परिवेष्ट्य शिरस्युपचृत्य ग्रामं प्रविशति । मूलग्रहणे हि बंधनं स्यात् ।
 अथ ओषधीवत् । सुवर्चला प्रसिद्धा चिसंध्यासादृशी शुक्लप्रसूनं कर्मा-
 तरेण मूलविशेषणत्वात्; cf. Kāuṣ. 33. 13 fg. — ^{१३} vi. 130. 1. —
^{१४} E P K माख०; D (schol.) रथजितामिति त्रीणि (vi. 130-132) शय-
 नान्तरत्वात् । माषस्वरानाम (!) उत्पन्नपूर्वेषु अन्यस्मिन् वा अन्य उते (! for
 उत्ते?) ये माषा जाता ते माषस्वारास्तां निवपति यस्या निरोधमिद्विति ।
 तस्याः शिरसि. — ^{१५} So emended; Ch E P Bi Bh D अर्वाच्यावलेख०;
 K Bū अर्वाच्या अवले०; D (schol.) अवलेखनी कथिता (Kāuṣ. 35. 25)
 अर्वाच्या अधिमुखाः (!) शरफालीस्ताः प्रतिदिशमभिमुखायाः विपति. —
^{१६} i. 14. 1. — ^{१७} Ch E Bi D (text) निप्रमंद. — ^{१८} Ch शिले;
 cf. sū. 17. — ^{१९} D (schol.) विद्वेषणार्थत्वात् । क्रमभेदः । तस्यां
 माला शकुनिः प्रमंदः (! for शकुर्निः प्र०?) क्रोडायवर्गाजैदुकः (!) । तस्यां

मालामुपमथ्यान्वाह^१ । १६ । चीणि केशमराडलानि कृ-
ष्णसूत्रेन वियथ्य^२ चिशिले^३ ऽश्मोत्तराणि^४ व्यत्यासम्^५ । १७ ।
अथास्यै भगमुत्खनति

यं ते भगं निचखुस्तिशिले यं चतुःशिले ।

इदं तमुत्खनामि^६ प्रजया च धनेन चेति ॥ १८ ।

इमां खनामीति^७ वाणापर्णी^८ लोहिताजाया द्रप्सेन सं-
नीय शयनमनु परिकिरति^९ । १९ । अभि ते ऽधामित्यध-
स्तात्पलाशमुपचृतति^{१०} । २० । उप ते ऽधामित्युपर्युपास्य-
ति^{११} । २१ । कामं विनेष्यमाणो ऽपाघेनासंख्याताः शर्कराः
परिकिरन्व्रजति^{१२} । २२ । संमृद्भञ्जपति^{१३} । २३ । असंमृद्भन^{१४} । २४ ।

दतधावनं तस्या एव च केशाः . . . । वरहताया गोः उलूखलदरणे
तिस्रः शिला निहत्य तत्र कोशं निहन्यात् । अत उलूखलं निहन्यात् । दरण
उलूखले गर्तः । विद्वेषणलिंगात्. —

^१ D (schol.) तस्या एव पुष्पस्रजं विमथ्य (? Cod. विमथ्यं?) अन्वाह ता-
मेव स्त्रियं. — ^२ E P Bi Bh K D (text) ०गृध्य. — ^३ Ch शिले; cf.
sū. 15; D (text and schol.) चिशिल्ये; Bi चिशिलो. — ^४ P क्षोत्त-
राणि; Bi इमान्तराणि. — ^५ D (schol.) तस्या . . . पुंजकेशान् कृष्णसू-
त्रेण बद्धा चिशिल्ये (!) गर्ते निहन्ति । केशमंडलमन्त्येवमश्मोत्तराणि (!)
भवंति । व्यत्यासवचनमधस्त्रयाणामपि (Cod. ०व्यमाणां) निखननं
मा भूत्. — ^६ So all MSS.; is the word to be emended to ०खनामसि
or ०खनाम्यहं? — ^७ iii. 18. 1. — ^८ Ch वाणापर्णी; Ath. Sarvānukramāṇi
to iii. 18. वाणापर्णी. — ^९ D (schol.) रक्तवर्णाया अजाद्रप्सेन वाणा-
पर्णीं संनुद्य एकीकृत्य वाणापर्णीं (!) शरपुंखेति (Cod. ०पुंखेति) प्रसिद्धा ।
तथा सपत्न्या शयनमनु परिकिरति. — ^{१०} iii. 18. 6; D (schol.) पादेन
शयनाधस्तात् वाणापर्णीं पत्रं बध्नाति. — ^{११} iii. 18. 6^b; D (schol.)
पादेनोपरि क्षिपति. — ^{१२} D (schol.) काममिच्छामपनयिष्यन् (Cod. ०थ!)
परपूर्य्य (? Cod. ०थ) यां । अप नः शोशुचदिति (iv. 33. 1) अनेनापरिग-
णिताः शर्करा अभिमंचिताः (cf. Kāuṣ. 50. 2) । परिकिरन्व्रजति । इह
विधानं स्त्रीकामस्य विनियत्वात् । ईर्ष्याविनाशनाम्यत एव पठितानि. —

^{१३} MSS. संमृद्भं; D (schol.) ताः संमर्दयन् ञपति; cf. Kāuṣ. 27. 19. —

^{१४} Bū असंमृद्भा; K Ch E P B असंमृद्भम्; wanting in D. —

ईर्याया ध्राजिं जनाद्विश्वजनीनात्त्वाष्ट्रेणाहमिति^१ प्रति-
जापः^२ प्रदानाभिमर्शनानि^३ । २५ । प्रथमेन वक्षणासु^४ म-
न्त्रोक्तम् । २६ । अग्नेरिवेति^५ परशुफाण्डम्^६ । २७ । अव-
ज्यामिवेति^७ दृष्ट्वाश्मानमादत्ते^८ । २८ । द्वितीययाभिनिद-
धाति^९ । २९ । तृतीययाभिनिष्ठीवति^{१०} । ३० । छायायां
सज्यं^{११} करोति^{१२} । ३१ । अयं दर्भ^{१३} इत्योषधिवत्^{१४} । ३२ ।
अग्ने जातानिति^{१५} न वीरं जनयेत्प्रान्यानिति^{१६} न विजा-
येतेत्यश्वतरीमूत्रमश्ममण्डलाभ्यां^{१७, १८} संघृष्य^{१९} भक्ते ऽलं-
कारे^{२०} । ३३ । सीमन्तमन्वीक्षते । ३४ । अपि वृश्चेति^{२१}

^१ vi. 18. 1; vii. 45. 1; 74. 3. — ^२ Ch E प्रतिजापः. — ^३ K P Bb प्रजानां; D (schol.) यस्यैर्या विनेतुमिच्छति तमभिमृश्य जपत्यन्यतमं जना-
दिति द्वे (vii. 45. 1, 2) । प्रदानं यत् किञ्चिदभिमन्त्र्य प्रददाति । अभिम-
र्शनं यस्यैर्या विनेतुमिच्छति तमभिमृश्य जपति. — ^४ D (text) वक्ष्यमणासु;
D (schol.) ईर्याया ध्राजिमित्यनेन (vi. 18. 1) हृदये ऽग्निनिर्वापणं । मन्त्रो-
क्तत्वात् । जनाद्विश्वजनीनादित्युच्यते अर्थात्स्व (for अध्मा^०?) वा हतेर्मोचनं
(Cod. वाटुते^०?). — ^५ vii. 45. 2. — ^६ Bi पर्शुः; D (schol.) पर्शुना तप्तेन कथितं
(for कथितं?) फाटं पाययति । प्रमेहणवत् (see Kāuṣ. 25. 10, 11) । मन्त्र-
विनयमिह (Cod. मन्त्रवि^०) विधानं मन्यो स्त्रीविषयत्वात्. — ^७ vi. 42. 1. —
^८ D (schol.) एकया स्त्रियं दृष्ट्वा पाषाणमादत्ते. — ^९ D (schol.) द्वितीयचर्चा
(vi. 42. 2) भूमौ निदधाति. — ^{१०} vi. 42. 3; D (schol.) तमेवाश्मानं. —
^{११} K सज्यं. — ^{१२} D (schol.) त्वन्निमित्तो (for यन्नि^०?) मन्त्रस्तस्य छा-
यायां धनुरागोपयति. — ^{१३} vi. 43. 1. — ^{१४} D (schol.) दर्भमूलं दर्भेण
परिवेष्ट्य केशेषूपचृतति (Kāuṣ. 33. 13; 36. 12); । सर्वमन्त्रविनयनलिंग-
विशेषात् । यथावश इति (vi. 43. 3^c) सर्वत्रोपपत्ते स्त्रीनिमित्तमोषधि-
नयनं प्रकरणात् । ओषधिवदिति कर्मातिदेशार्थं. — ^{१५} vii. 34. 1. —
^{१६} vii. 35. 1. — ^{१७} Ch विजायन्तेत्य^०; E विजायतेत्य^०; D विजायतेत्य^०. —
^{१८} E Ch (prim. man.) अश्ममण्डलाभ्यां. — ^{१९} Ch संघृष्य; Bi संमृश्य;
D (schol.) संकर्ष्य; cf. Kāuṣ. 26. 22; 35. 7. — ^{२०} D (schol.) अश्वतरी
खरी तस्या मूत्रं अश्ममण्डलाभ्यां संकर्ष्य तद्वक्त्रे कृत्वा तत्तस्यै ददाति । अ-
थवास्या अलंकारे; cf. Kāuṣ. 28. 9, 10. — ^{२१} vii. 90. 1; D (schol.) तृचेन
प्रसूताया विटमन्वाह. —

जायायै जारमन्वाह।३५। स्त्रीवपदे बांधकं धनुर्वृश्चति^१।३६।
 आशये ऽश्मानं प्रहरति^२। ३७। तृष्टिक इति^३ बाणाप-
 र्णीम्^४। ३८। आ ते दद इति^५ मन्त्रोक्तानि संस्पृशति^६।३९।
 अपि चान्वाहापि चान्वाह^७। ४०। ॥ १२ ॥ ॥ ३६ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे चतुर्थोऽध्यायः समाप्तः ॥

^१ D (schol.) खंटपदे (I for घंट०?) कृत्वा क्षिनन्ति विट(I) पुमान्भव-
 ति. — ^२ D (schol.) आशया (I for आशयो?) जारस्य संगमनदेशः
 (Cod. संगमनं देशं) संकेतकः देशः तच्चाश्मानं निखिपति. — ^३ vii. 113. 1. —
^४ D (schol.) शिरपुखासाशये (I for शरपुखामाशये?) प्रहरति द्वाभ्यां. —
^५ vii. 114. 1. — ^६ D (schol.) वक्ष्यमाणानि हृदयं मुखमिति मन्त्रोक्तानि
 संस्पृशति जारस्य. — ^७ D (text) has the words अपि चान्वाह but
 once; D (schol.) स्त्रीकर्माणि समाप्तानि. —

॥ श्रीं ॥

अस्य यो यन्तीति^१ क्षीरौदनोत्कुचस्तम्बपाटाविज्ञाना-
नि^{२.३.४} । १ । सायामिकं वेदिविज्ञानम्^५ । २ । वेनस्तदि-
ति^६ पञ्चपर्वेषुकुम्भकमण्डलुस्तम्बकाम्पीलशाखायुगेधमा-
क्षेषु पाण्योरेकविंशत्या^७ शर्करास्वीक्षते^८ । ३ । कुम्भमहतेन
परिवेष्ट्याधाय शयने विकृते संपातानतिनयति^९ । ४ । अ-
नतीकाशमवच्छाद्यारजोवित्ते कुमार्यौ^{१०} येन हरेतां ततो
नष्टम्^{११} । ५ । एवं सीरे साक्षे^{१२} । ६ । लोष्टानां कुमारीमाह

^१ i. 4. 1; D (schol.) पूर्वादि समाप्तानि । संहिताविधियहे अन्या-
दीनां प्रतीकानां संहिताविधिरुच्यते । अयं यो यन्तीति अस्य सूक्तस्य तत्त्व-
ज्ञानफलं कर्माच्यते । कस्य संशये प्राणनाशेशेगमनाभ्यामभ्यस्य (?) सद्-
सद्योगाद्व्याधितस्य जीवमरणाभ्यां प्रजनने स्त्रीप्रयोगात् । एवमन्यत्रापि
यद्येतदेवं भवेत्तत्रायं विकारो भवेदिति । संकल्पयेन्न चेततो (Cod.
चेततो) न कानि पुनस्तानि... — ^२ D (schol.) उत्कुचस्तम्बः स्तावर-
ज्जूरिति; Kāuṣ. 15. 13, 14. — ^३ D (text and schol.) पाटा. — ^४ D
(schol.) विज्ञानानि लोके प्रसिद्धानि भवन्ति. — ^५ D (schol.) जपं जरा-
यत्नावधारणं (?) फलं संग्रामकर्म वेदि (!) कृत्वा प्रकृतेन सूक्तेन (i. 4. 1)
अभिमन्त्र्य चिंतयेद्विशेषं. — ^६ ii. 1. 1. — ^७ So emended; Ch एकविं-
शत्या; the rest एकविंशत्या; D (schol.) उभयोर्हस्तयोरेकविंशतिशर्कराः
कुलेचते । पाण्योरसमासकरणं. — ^८ K Bū शर्कराःस्वी०. — ^९ Ch
अभिनयति; E D (text) आनयति; D (schol.) इत्यतीष्टवेष्टनं नयतीत्य-
भिमन्त्रणनिवृत्त्यर्थं. — ^{१०} D (schol.) कुमार्यौ. — ^{११} D (schol.)
विज्ञेयं । सुपर्णादि. — ^{१२} D (schol.) हस्ते गोभ्यां युक्ते एवमेव कुर्यात् ।
अहतेन परिवेष्ट्य कुमार्यौरेव (! for कुमार्यौरेव?) प्राजनं. —

यमिच्छसि तमादस्वेति^१ । ७ । आकृतिलोष्टवल्मीकौ क-
ल्याणम्^२ । ८ । चतुष्पथाद्बहुचारिणी^३ । ९ । श्मशानान्न-
चिरं जीवति^४ । १० । उदकाञ्जलिं निनयेत्याह^५ । ११ ।
प्राचीनमपक्षिपन्त्यां कल्याणम्^६ । १२ । ॥ १ ॥ ॥ ३७ ॥

जरायुज इति^७ दुर्दिनमायनप्रत्युत्तिष्ठति^८ । १ । अन्वच-
मुदवज्जैः^९ । २ । अस्युल्मुककिष्कुरुनादाय^{१० ११} । ३ । नमो
ललाटमुन्मृजानः^{१२} । ४ । उत्साद्य बाह्यतो^{१३} ऽङ्गारकपाले
शिशुशर्करा जुहोति । ५ । केराकावादधाति^{१४} । ६ । वर्ष-

^१ D (schol.) चतुरो लोष्टान्गृहीत्वा प्रियं ददाति. — ^२ D (schol.) अ-
नयोलोष्टयोर्यहणे अभिलिखितायं संपत् (Cod. °सपत्). — ^३ D (schol.)
कुमारी बहन्त्युत्पाद्यति. — ^४ D (schol.) सैव कुमारी श्मशानात्
गृहीत्वा हरति एवं पूर्वच. — ^५ D (schol.) कुमारी (! for °री?) ब्रूयात्. —
^६ D (schol.) पूर्वस्थां दिशि अञ्जलिं क्षिपत्यभिप्रेतफलं विज्ञानसंहितानि क-
र्माणि कथितानि । तदंतरा नैमित्तिकप्रतीकानि तस्मात्तेषां विधेः क-
तिः. — ^७ i. 12. l. — ^८ E P दुर्दिने प्रायनः; D (schol.) दुर्दिने
मेघानां विनाशहेतुः । तद्दिनाशायान्च्छन् सक्तं जपन् । प्रत्युत्तिष्ठति ग-
च्छतीत्यर्थः । प्रायश्चित्तं दुर्दिनाशयत्वात् । यद्येवं कमस्तु किं कृतः उच्यते
प्रायश्चित्तत्वात्. — ^९ K उदग्रजैर्; E °वज्रैर्; Bū वज्रैर्; cf. Kāu. 47.
31; 49. 13; D (schol.) प्रत्युत्तिष्ठति प्रहरणमन्त्राः (? Cod. °णामन्त्र! x. 5.
15, 42, 50; cf. Dārila to Kāu. 47. 31) चैतदुदवज्रसंस्कारस्य चिरका-
लनिष्पत्तेस्तस्य विनाशः स्यात्. — ^{१०} D (text) उल्मुकः. — ^{११} K P
B Bh किःकुरुन्; E Ch विष्कुरुन्; D (schol.) to the entire sūtra:
प्रत्युत्तिष्ठतीति वाक्यशेषः ।... किंकुरवः सुखीको (!) चीरः । तानादाय
प्रत्युत्तिष्ठति दुर्दिनं किष्कुरुणां समासो विकल्पार्थः । नमः दुर्दिनं प्रत्यु-
त्तिष्ठतीति शेषः । साकाञ्चत्वात्. — ^{१२} D (schol.) नमः दुर्दिनं प्रत्युत्तिष्ठ-
तीति शेषः ।... ललाटं तस्मदयन्. — ^{१३} D (schol.) गृहपटलमपनीय
गृहाद्बहिरवस्थितो (Cod. यद्वातवहिरवस्थितो) ऽङ्गारपूर्णं कपाले शिशुप-
चाणि जुहोति । शर्करा वा. — ^{१४} E D (text) करीराकावः; Ch क-
राकावः; Bi कौराकावः; D (schol.) केरापर्णीति या सुराग्रे पुवरीकेति
(! for पुंडरीकेति?) मालवेय उच्चाय (! for उत्साय) वेराकावाधधाति (!).

परीतः प्रतिलोमकर्षितस्त्रिः^१ परिक्रम्य खदायामर्कं^२ क्षिप्रं
 संवपति^३ ४ । ७ । नमस्ते अस्तु यस्ते पृथु^४ स्तनयित्पुरित्य-
 शनियुक्तमपादाय^५ । ८ । प्रथमस्य^६ सोमदर्भकेशानीकुष्ठ-
 लाक्षामञ्जिष्ठीवदरहरिद्रं^७ भूर्जशकलेन^८ परिवेष्ट्य म-
 न्यशिरस्युर्वरामध्ये निखनति^९ । ९ । दधि नवेनाघ्रात्या
 संहरणात्^{१०} । १० । आशापालीयं तृतीयावर्जं^{११} दंहरणा-

अंगारकपालेन चोभयतंच विकृष्टदेशत्वात्; cf. Dārila fol. 35^a l. 6; (to Kāuṣ. 7. 4): रैराकावाद्धाति; cf. also अर्कं in the next sūtra. —

^१ K P Bū चिप्पः; Ch तृप्पः. — ^२ E अर्के. — ^३ Ch E संविश-
 ति. — ^४ D (schol.) to the entire sūtra एवं पूर्वच अर्कं क्षिप्रं संवपति ।
 वर्षेणातिपीडितो वर्षपरीतः ... उभयोर्वक्ष्यमाणं (Cod. °चमाणं) प्राय-
 क्षित्तं त्रिः परिक्रम्य खदायामर्कं (Cod. °र्थं) क्षिप्रं संवपति । गतः
 स्वभावजः त्रिः सर्वच गत्वा खदायामर्कं समुतजालं (I for समुद्रं?)
 प्रकृतेन सूक्तेन पिंडीकृतं चिपति. — ^५ i. 13. 1; vii. 11. 1. —

^६ So Ch E; K Bū Bi Bh P D (text) अशनिं युक्तम्; D (schol.) to
 the entire sūtra, चिप्परिक्रम्य खदायामशनिं(!) युक्तं क्षिप्रं संवपतीति
 शेषः । साकांचत्वात् । सन्निधेः स्यात् । अशनिं (!) हिमशर्करापस्ते-
 नाशनिविनाशितं (!) तदशनियुक्तं न शीघ्रं खदायां सूक्तान्ते चिपति ।
 अशनिविष्कटुः काशमवर्षाणि (!) । अशिन्युपशमफललिङ्गात्. — ^७ D
 (schol.) प्रथमस्य सूक्तस्य, i. 13. — ^८ Bh कशानी; D (schol.) केशानी
 प्रसारिणीति उच्यते । उपकनिषु प्राकारे (I for उपखिन्नेषु or उपकीर्णेषु
 प्राकारेषु?) प्राचेण जायते. — ^९ All MSS., except Ch D (text)

°कुष्टः. — ^{१०} K P Bū Bi Bh भुजः; Ch भजः. — ^{११} D (schol.)
 भूर्जावयवेन सर्वाणि वेष्टयित्वा अधःशिरः क्षिद्रं कृत्वाभिमंत्र्य सस्यमध्ये
 निखनति । अशनिरचा. — ^{१२} D (schol.) दधि च नवं धान्यं न (I for
 च) भचयेवावन्न धान्यं गृह्णानीतं. — ^{१३} Ch तृतीयाया; D (schol.)

आशानामाशापालेभ्य (i. 31. 1) इत्यस्य दंहरणान्युक्तानि (? Cod. इत्यस्मिन्-
 हणि उलानि) कर्मणि वज्रवचनानुपपत्तिः । ज्योतिरायतनस्य भौमसंव-
 धात् (Cod. भौमं) । उभयान्संपातवत् इति द्वितीयतृतीयमेकतो ऽन्यं
 शमनं भौमं अपतीति भौमस्य द्वितीयसंबन्धादाशापालीयस्य च विशेषेण
 अपमात्रेण तृतीयामृचं मुक्ता (i. 31. 3) अत एव भौमेन सह एव (cf.
 sūtras 12-16).

नि । ११ । भौमस्य दृतिकर्माणि^१ । १२ । पुरोडाशानश्मो-
त्तरानन्तःसक्तिषु^२ निदधाति । १३ । उभयान्संपात-
वतः^३ । १४ । सभाभागधानेषु^४ च । १५ । असंतापे ज्यो-
तिरायतनस्यैकतोऽन्यं शयानो^५ भौमं जपति । १६ । इयं
वीरुदिति^६ मदुधं^७ खादन्नपराजितात्परिषदमाव्रजति । १७ ।
नेछचुरिति^८ पाटामूलं प्रतिप्राशितम्^९ । १८ । अन्वाह^{१०} । १९ ।
वध्नाति^{११} । २० । मालां सप्रपलाशीं धारयति^{१२} । २१ ।
ये भक्षयन्त इति^{१३} परिषद्येकभक्तमन्वीक्षमाणो भुङ्क्ते^{१४} । २२ ।

^१ K Bū दतिः; E D (text) इतिः; Ch द्रतिः; is the word to be emended to दृढकर्माणि? D (schol.) सत्त्वं बृहदित्यस्य (xii. 1. 1) यौ- (I for भौम-?) फलानि कर्माणि । उभयोः सूक्तयोः कर्माण्युच्यन्ते. — ^२ D (schol.) पुरोडाशाद्यत्वारः । अभिमन्त्र्य न संपाताः शब्दान्तरत्वात् । गृहस्थाभ्यन्तरकोणेषु (Cod. गृहास्थाभ्यं) निर्हन्ति । एकैकस्य पुरोडाशस्य पाषाणमुपरि कृत्वा. — ^३ D (schol.) पुरोडाशानश्मनश्च संपातवत् करोति । निखननं पूर्ववत्. — ^४ D (schol.) पूर्वकर्माणि (I for कर्मणी?) भवतः समाजमेलकस्थानं भागधानं महाधनगृहमिति सक्तिष्विति देशनियमः चकारेण सर्वातिदेशात्. — ^५ K शयोः; D (schol.) to the entire sūtra एकापिरायतनस्य असंपातयुक्ते (I for असंतापः) देशे शमानधोमुखः (I for शयान अधो?) भौमं (xii. 1) जपति । एकेन पाद्येन पर्यावर्तते आशापा- लीयं (i. 31) तु शयानो (Cod. शयनो) जपति नियमस्तु भौमस्यैव. — ^६ i. 34. 1. — ^७ E Bū (prim. man.) मधुधं; K मदुधं (खादन्); D (schol.) जनसमूहं ज्येष्ठीमधुकं (!) भक्षयन् आव्रजने मन्त्रः । ... प्रत्ययजप- दोषशमनं प्रायश्चित्तं. — ^८ ii. 27. 1. — ^९ D (schol.) पाटामूलं खादन्न- पराजितात्प्रतिप्राशितमाव्रजति लिंगात्. — ^{१०} D (schol.) प्रतिवादिन- मन्वाह. — ^{११} D (schol.) यदि मूलसंप्रत्ययः अन्वाहेति मध्ये किं पठितं । अत्र वचनान्यवधान्यकर्मत्वात् (!). — ^{१२} So Bh D (text); the re- maining MSS. of the text धारयति; D (schol.) पाटामूलं (!) पर्णी (!) विभर्ति सर्वस्य धारणस्य बाह्यी बन्धनमन्त्रलिंगात् (cf. ii. 27. 3) । न संपाता शब्दान्तरत्वात् । दूष्या दूषिरसीत्यस्यामुक्तास्य (!) विधानं (cf. ii. 11. 1; Kāuc. 39. 1 fg.) । खादन्नपराजितात्परिषदं नाव्रजति । तस्योपजीवनार्थं स्वत्तमेह्येतत् (! for भक्तः?) । सर्वं पुनरुच्यते. — ^{१३} ii. 35. 1. — ^{१४} D (schol.) एकैकैव भुञ्जत इति । नैकभक्तं परिषद्येकभोजने परिषत्तुल्या समवायमात्रं लोकोपचारादि तामेव परिषदं यासादनंतरमीक्षमाणाः कल्यांतरे यच्चैत- द्ब्रह्मणो मध्ये एको भुङ्क्त इति अविशेषणत्वात्. —

ब्रह्म जज्ञानमित्यध्यायानुपाकरिष्यन्नभिव्याहारयति^१ । २३ ।
 प्राशमाख्यास्यन्^२ । २४ । ब्रह्मोद्यं वदिष्यन्^३ । २५ । म-
 मामे वर्चे^४ इति विभुङ्क्ष्यमाणः^५ प्रमत्तरज्जुं^६ वध्नाति । २६ ।
 सभा च मेति^७ भक्षयति^८ । २७ । स्थूणे गृह्णात्युपतिष्ठते^९ । २८ ।
 यद्वदामीति^{१०} मन्त्रोक्तम् । २९ । अहमसीत्यपराजितात्प-
 रिषदमाव्रजति^{११-१२} । ३० । ॥ २ ॥ ॥ ३८ ॥

दूष्या दूषिरसीति^{१३} स्राक्त्यं वध्नाति^{१४} । १ । पुरस्तादग्नेः
 पिशङ्गं^{१५} गां कारयति^{१६} । २ । पश्चादग्नेर्लोहिताजम्^{१७} । ३ ।

^१ iv. 1. 1; D (schol.) उपाकर्मसु शिष्यानभिव्याहारयति सूक्तं । कल-
 हपरिहासदोषनाशात् (Cod. °परिहार°) प्रायश्चित्तत्वं. — ^२ D (schol.)
 प्रतिप्रश्नं कथयिष्यन् सूक्तमभिव्याहारयति । ... प्रतिवादिनो जपनाशा-
 त्प्रायश्चित्तत्वं (Cod. जपनाशाप्राय°). — ^३ D (schol.) वाक्यविचारं
 कथयिष्यन् प्रत्यर्थिना सह प्रतिवादिनो जपनाशात् प्रायश्चित्तत्वं. —
^४ v. 3. 1. — ^५ KP Bb Bi Ch E विभुङ्क्षमाणः; cf. Kāuç. 23. 9. — ^६ D (text)
 प्रमत°; D (schol.) प्रमत्तरज्जुः । चाचकाणां (! for चाक्रिकाणां?) अवलं-
 वनराजः (! for °रज्जुः?) तामभिमन्त्र्य विभागं करिष्यन्पिता वध्नीयान्न सं-
 पाताः शब्दान्तरत्वात् । मालावत् कलहनाशदोषापगमात्. — ^७ vii. 12. 1. —
^८ D (schol.) चीरौदनं ... सभां प्रविशन्. — ^९ D (schol.) सभास्थूणे
 सूक्तान्ते. — ^{१०} xii. 1. 58; cf. Kāuç. 24. 14. — ^{११} xii. 1. 54. —
^{१२} Ch E °भोति (instead of °व्रजति); D (schol.) यवतश्चक्षा (!) परिषदमा-
 गच्छति. — ^{१३} ii. 11. 1. — ^{१४} D (schol.) अप्रतिहार्यं (?) कृत्वा ... प्रत्या-
 हरणमुच्यते । ... एककर्मां (! for °मर्णां?) काण्डिका समाप्तः (!) शान्द्युदकान्ते
 बन्धनं । आज्यभागान्ते शान्द्युदकं । तत्र शान्द्युदकक्रियादर्शनात् । पूर्वोक्ते
 कर्मस्युतं उत्तरतंचादनंतरम् (Cod. °मे) कृत्वादेः प्रतिहरणात् । अस्थं चा-
 त्तरचार्थत्वात् । अतः कृत्वोत्तरतंचं (Cod. °त्तरंचं) निशाप्रतिपालनं । स-
 त्त्वविचारः । सत्त्वमणिः सत्त्वस्तिलकः (cf. Kāuç. 8. 15) । कृत्वाशमनार्थं. —
^{१५} Ch E पिशाङ्ग°. — ^{१६} D (schol.) मश्वमेः (Cod. °येः) पूर्वस्मिन्देसे
 कृष्णपिङ्गलवर्णं गां वृषभं कारयति । अन्येन मारयति. — ^{१७} D (schol.)
 रक्तवर्णंक्षामं पश्चिमदेशे (Cod. °शं) कारयति. —

यूषपिशितार्थम्^१ । ४ । मन्त्रोक्ताः^२ । ५ । वाशाकाम्पील-
सितीवारसदंपुष्पा^{३, ४, ५} अवधाय^६ । ६ । दूष्या दूषिरसि ये
पुरस्तादीशानां त्वा समं ज्योतिरुतो अस्यबन्धुकृत्सुपर्णस्त्वा
यां ते चक्रुरयं प्रतिसरो यां कल्पयन्तीति^७ महाशान्ति-
मावपते^८ । ७ । निश्यवमुच्योष्णीष्यग्रतः^{९, १०} प्रोक्षन्वज-
ति^{११} । ८ । यतायै यतायै^{१२} शान्तायै शान्तिवायै भद्रायै
भद्रावति स्योनायै शग्मायै^{१३} शिवायै सुमङ्गलि प्रजाव-
ति सुसीमे^{१४} ऽहं वामाभूरिति^{१५} । ९ । अभावादपविध्य-

^१ D (schol.) यूपार्थं गां पिशितार्थं । अजघेपो (! for °यूपो?) रसकाः ।
पिशितानि मांसानि । न चानयोर्वशाधर्मात्पुष्पपिशितार्थत्वात् (!) — ^२ D
(schol.) या मन्त्रे उक्ताः । ओषधयः कास्ता आह । दभोपमार्गं (! cf. Kāuṣ.
8. 16) सह पाठा (!) आमपाचाद्यन्न भवन्ति. — ^३ D (schol.) वाशा आ-
ट्कृषकः; cf. Kāuṣ. 8. 16. — ^४ K Bh Ch (sec. man.) श्रितोः; Bū श्रितोः;
D (text) सिताः; D (schol.) सितीवार अपामार्गः (सदृशो महान्. —

^५ The reading सदंपुष्पा अवधाय is conjectural; E Bū Bi Ch D (text)
सदंपुष्पामवः; K P Bh °पुष्पम्; D (schol.) सदंपुष्पा त्रिसंध्या (cf. Kāuṣ.
28. 7). — ^६ D (schol.) मन्त्रोक्तादीनां क्रमोत्तरमवधानमावायनं संयो-
गात्. — ^७ ii. 11. 1; iv. 40. 1; 17. 1; 18. 1; 19. 1; v. 14. 1; 31. 1;

viii. 5. 1; x. 1. 1; to this list corresponds the second gāṇa of the
gāṇamālā (Ath. Pariç. 34. 2), दूष्या दूषिरसोशानां त्वा समं ज्योति-
रुतो अस्यबन्धुकृत्वे पुरस्तात्सुपर्णस्त्वा यां ते चक्रुः प्रतोचोनफलो यद्वृक्ष-
तमयं प्रतिसरो यां कल्पयन्तीति कृत्याप्रतिहरणानि॥ इति कृत्यागणः॥२॥
The pratikas are: ii. 11. 1; iv. 17. 1; 18. 1; 19. 1; 40. 1; v. 14. 1;

31. 1; vii. 65. 1, 2; viii. 5. 1; x. 1. 1. — ^८ D (schol.) सहश्रान्तिः कथि-
ताः (! see Kāuṣ. 9. 6, note) एतानि प्रतोकानि आवपतो महाशान्तिः
चेति च लोपार्थगते (!?). — ^९ K Bū उपमुच्य; so also Dārila to Kāuṣ.
46. 8; Bi अपमुच्य; D (schol.) रात्राववमुच्योपानहौ इति पृथिव्या घोरा-
णामंतं (Cod. घोराणांमंत) भवति । अत्र सर्वा कृत्या न्यासस्याच परिकरणे

विहितं तथा उपयोगार्थः. — ^{१०} D (schol.) उष्णीषं शिरोवेष्टनं । तस्यास्ति
कर्तुः अयतः (!). — ^{११} D (text) प्रोक्षन्. — ^{१२} K Bū Bh D (text)
पतायै (bis). — ^{१३} Bū श्वमायै. — ^{१४} MSS. सुसीमे; cf. Kāuṣ. 24. 14 and
76. 23. — ^{१५} D (schol.) पतायै पतायै (!) शान्तायै इत्यादय इति क-

रणपर्यंत (!); cf. Kāuṣ. 46. 7, note. —

ति^१ । १० । कृत्यामित्रचक्षुषा समीक्षन्कृतव्यधनीत्यव-
लिप्तं^२ कृत्याया^३ विध्यति^४ । ११ । उक्तावलेखनीम्^५ । १२ ।
दूष्या दूषिरसीति^६ दूर्या त्रिः सारूपवत्सेनापोदकेन म-
थितेन गुल्फान्परिषिञ्चति^७ । १३ । शकलेनावसिच्य यू-
षपिशितान्याशयति^८ । १४ । यष्टिभिश्चर्म पिनह्य प्रैषकृ-
त्परिक्रम्य बन्धान्मुञ्चति संदंशेन^९ । १५ । अन्यत्पार्श्वी^{१०} सं-
वेशयति^{११} । १६ । शकलेनोक्तम्^{१२} । १७ । अभ्यक्तेति^{१३} न-
वनीतेन मन्त्रोक्तम् । १८ । दर्भैरज्ज्वा संनह्योत्तिष्ठैवेत्युत्था-

^१ D (text) अभावेपदविध्यति; D (schol.) कृत्याभावे संस्काराणाम-
पक्षेपः कृत्याकलगशिक्षाव्यभावे (!?) कन्पोक्तानामिह चोक्तानामभावे सं-
स्कारा वक्ष्यमाणा (!). — ^२ v. 14. 9. — ^३ So all MSS. Is the word to
be emended to कृत्याया? cf. the next note. — ^४ D (schol.) मित्रचक्षुषा
(! for अमित्रचक्षुः?) समीक्ष (!) उपप्रशान्नायाः (! for संशान्नायाः?) कृत्याया अलिप्तं
प्रदेशं अलिपनं अपहर्गतप्रसादाशान्तसंभारान् (!) कृत्याया कृतव्यधनीत्य-
नयसा विध्यति दाभुषेण (! cf. Kāuṣ. 32. 8; 35. 28) सांगत्यैवविधि (?)
उत्तरच दर्शनात् । शांतं संभारं कृत्यामित्रचक्षुषा समीक्षन् भूमस्थितया
(! Cod. भूव०) यदि पुनरालिप्ता (Cod. ०रलिप्ता) भावः सत्त्व (!). — ^५ D (text)
०लेखनी; D (schol.) अलिप्तभावे (!) कथितां (cf. Kāuṣ. 35. 28) प्रकृति (!)
कृत्याया. — ^६ ii. 11. 1. — ^७ D (schol.) ऋगेका विधिकर्मत्वात् ।
कर्मत्वं तिलदूर्या सारूपवत्सेनानुदकेन तत्र क्रमेण त्रिः परिषिञ्चति । कृ-
त्यागुल्फान् बहुवचनं । प्रतिपाद गुल्फद्विवचनात्. — ^८ D (schol.)
सूक्तेन शकलेन त्रिः शांत्युदकेन कृत्यावसिच्य (!) यूषं पिशितानि चाशयति
मुखे प्रक्षेपार्थमाशयतिवचनं यूषपिशिताश (!) न संपाता दूष्या दूषिरसीति
(ii. 11. 1) सूक्तेनास्य प्रकरणात् । अश्रुतिश्च प्रयोगात्. — ^९ E joins this word
to the next sūtra; D (schol.) परिक्रम्य बंधदेशं गत्वा... आयसेन संदंशेन
(Cod. सदनं) कृत्याया बन्धान्मुञ्चति प्रैषकृत् हस्तेन. — ^{१०} Ch ०पार्श्वी;
E-KBū ०पार्श्वी. — ^{११} K Bū Bh P संवेशयति; D (schol.) तस्मिंश्चर्मणि
कृत्यामधोमुखीं (Cod. ०ली) संवेशयति । प्रैषकृत्. — ^{१२} D (schol.) शक-
लेनावसिच्य यूषपिशितान्याशयतीत्यतदुक्तं (cf. sū. 14) उत्तानीं कृत्वाव-
सेकस्य ततो दृष्टत्वात् । उक्तवचनस्यैवमर्थत्वात् । शयनसंयोगाच्च. —
^{१३} x. 1. 25; D (schol.) अभ्यक्ताक्तेति मंत्रे यदुक्तं । तच्च नवनीतेन मंत्रो-
क्तस्त्वनवनीतशकलेन (!) गृहीत्वाजनाभ्यंजने कृत्यायाः कुर्वति. —

पर्याति^१ । १९ । सव्येन दीपं दक्षिणेनोदकालावादाय^२
वाग्यताः । २० । प्रैषकृदयतः^३ । २१ । अनावृतम्^४ । २२ ।
अगोष्पदम्^५ । २३ । अनुदकखातम्^६ । २४ । दक्षिणा-
प्रवणे^७ वा स्वयंदीर्णे^८ वा स्वकृते वेरिणे^९ ऽन्याशायां^{१०} वा
निदधाति । २५ । अलावुना दीपमवसिच्य यथा सूर्ये इ-
त्यावृत्याव्रजति^{११} । २६ । तिष्ठंस्तिष्ठन्ती^{१२} महाशान्तिमुच्चैर-
भिनिगदति । २७ । मर्माणि^{१३} संप्रोक्षन्ते^{१४} । २८ । कृष्ण-
सीरेण कर्षति । २९ । अधि सीरेभ्यो दशदक्षिणा^{१५} । ३० । अभि-
चारदेशा मन्त्रेषु विज्ञायन्ते तानि मर्माणि^{१६} । ३१ ॥ ३ ॥ ३९ ॥

^१ D (schol.) अधोमुखीमेव दर्भरज्जा बध्नाति । निश्चला (!) क्लोत्ति-
ष्ठेत्त्वर्द्धचैन (x. 1. 20^६) प्रैषकृत्यापयति । कर्ता प्रैषकृतः — ^२ P आ-
लाप्यः ; D (schol.) कर्ता... उदकपर्णामलावु (!) आदाय उत्थापयति ।
कर्तृकारयितृप्रैषकृतसोपाः — ^३ D (schol.) व्रजतीति वाक्यशेषः —

^४ D (schol.) वृत्तिविसर्जितं (!) । तत्र देशे गच्छेयुः cf. Kāuṣ. 18. 11, 16. —
^५ D (schol.) यत्र गोष्पदं न स्यात्. — ^६ D (schol.) पशुनोदकेन

खातः एतेषां विशेषाणां समुच्चयः. — ^७ D (schol.) दक्षिणा यत्र आपः
पतिता आगच्छन्ति. — ^८ D (schol.) न केन चिद्यः खातश्च पूर्वोत्तर-

विकल्पार्थः. — ^९ K P B i Bh E D (text) वीरिणे; D (schol.) उत्तर (! for
उत्तर?) इत्यर्थः. — ^{१०} E D (text) अन्यशालायां; D (schol.) शंकुचेवे (! for
शकु?) वा निदधाति । कृत्यां (Cod. ०या) प्रतिमूर्त्तं चेति सर्वविकल्पार्थः. —

^{११} x. 1. ३२; ; D (schol.) कृत्याविधानदेशं एवमलावुदकेन (!) निष्प (! for नि-
षिच्य?) यथा सूर्यो मुच्यते । त्यक्तागच्छति. — ^{१२} D (text) तिष्ठंस्तिष्ठन्ती ;

D (schol.) तिष्ठंस्कर्ता तिष्ठतो येषामपहतानां तिष्ठतश्च शान्तियुक्तानि (Cod.
शान्त्युक्तानि) महाशान्तिरिति कथिता (Cod. कविते) तेषामभिमुखामुच्चैः

निगदन्मेकैश्वर्या (?) पठन्ति; cf. Kāuṣ. 9. 6, note; 43. 5; 44. 6. — ^{१३} P B h
मर्माणि त इति (vii. 118. 1). — ^{१४} Ch E संप्रोक्षन्ते; the entire

sūtra is wanting in D. — ^{१५} D (schol.) हलगोभ्यः दश गावो ऽधिका
दक्षिणा देयाः अधियहणमधिकारणनिवृत्तेः । दक्षिणावचनं कर्तृसंप्रत्य-

यार्थं. — ^{१६} D (schol.) संप्रोक्षन्त इत्युक्तं (sū. 28) तानि कान्युच्यन्ते ।
ये देशा मन्त्रेषु श्रूयन्ते । चक्रुरित्वेषु (v. ३१. १^२, २^२, ३^२, ४^२, ६^२, ७^२, ८, ९; cf.

the hymn in the कृत्यागण above sū. 72) तानि मर्माणि (Cod. कर्माणि) दे-

शवचनात् । आमपाचादीनि त्वन्युश्रुतात (!?) । देश- (Cod. दश-) वचना-

यददः संप्रयतीरिति^१ येनेछेन्नदी प्रतिपद्येतेति^२ प्रसिञ्च-
न्व्रजति । १ । काशदिविधुवकवेतसान्निमिनोति^{३.४.५} । २ ।
इदं व आप इति^६ हिरण्यमधिदधाति । ३ । अयं वत्स^७
इतीषीकाञ्जिमण्डूकं नीललोहिताभ्यां सकक्षं बद्धा^८ । ४ ।
इहेत्थमित्यवकया^{९.१०} प्रछादयति । ५ । यचेदमिति^{११} नि-
नयति^{१२} । ६ । मारुतं क्षीरौदनं मारुतशृतं मारुतैः परिस्तीर्य
मारुतेन सुवेण मारुतेनाज्येन^{१३} वरुणाय चिर्जुहोति । ७ । उ-
क्तमुपमन्थनम्^{१४} । ८ । दधिमन्थं बलिं^{१५} हत्वा^{१६} संप्रोक्षणीभ्यां

दुपचार्थेति । आमपावमिश्रधान्यमांसकृतवाक्चवनजकुरीरिणो क(श)फाद-
थकयां (?) गर्दभमूलवानराविर्यो गार्हपत्याहवनीयाः (cf. the words
corresponding to this corrupt passage in v. 31. 1-4). —

^१ iii. 13. 1. — ^२ K P Bh प्रतिपद्येति; E प्रतोपद्यते; D (schol.)
येन भूमिदेशेन (Cod. °देशे) नदी गच्छेदिति देशनिर्देशार्थं । तं देशं
भूयसोदकेन प्रकर्षेण सिद्धन्व्रजते । कर्ता प्रायश्चित्तं नगरग्रामाद्यपहा-
रदोषशमनात् । तत्र च खननमर्थादुपचवनमर्थात् । उपचवे तं देशं निम्न
(!) संवधातीति सूक्तेनाभिमन्त्रणं सर्वाण्यभिमन्त्र्याणीति (Kāuṣ. 7. 16) वच-
नात् । सर्वसूक्तमुत्तरेषां यहणात्. — ^३ Bū काष्टा°; D (schol.) काशः
प्रसिद्धः. — ^४ D (text) °दिविधुक°. — ^५ K Bū Bh °वेतसां; D (schol.)
to the entire sūtra, निमातुमुद्ध्ययणार्थं यथैव सूक्तं सर्वं पूर्ववत् । प्रसिद्धा न
निर्देशात्. — ^६ iii. 13. 7^a; D (schol.) पादेन सुवर्णं (Cod. सुपर्णं) न-
दीमुखोपरि स्थापयति. — ^७ iii. 13. 7^b. — ^८ D (schol.) अधिद-
धातीति शेषः । प्रकरणात् । अनेन पादेन इषीकेव रेखा यस्य स इषी-
काञ्जिः... नीलेन सूत्रेण लोहितेन च सह कलाभ्यां बद्धा कचा प्रसिद्धा ।
हिरण्यस्योपरि दधाति; cf. Kāuṣ. 32. 17; 48. 39. — ^९ iii. 13. 7^c. —
^{१०} D (schol.) अवका शेषवालः (! for शेवालः; cf. शेफालि, शेफालिका,
शैवाल, and Āṣv. Gr. iv. 4. 8) । तेन मण्डूकं प्रछादयति. — ^{११} iii.
13. 7^d. — ^{१२} D (schol.) उदकं. — ^{१३} D (schol.) येनेछेन्नदी प्रति-
पद्येत तच्चं च कृत्वा मारुतामिधमा (?) इति मारुतत्वं कृष्णा यागाः गोः
(Cod. गौः) कृष्णवत्सायाः पयसि शृतं वेतसेः (Cod. °से!) काष्ठैस्तदाज्येन. —
^{१४} E D (text) उपमन्थं; D (schol.) वेतसे (Cod. वेतसेन) चमस उपमन्थनं
(cf. Kāuṣ. 27. 10) ते च उपमन्थान्यवयवांतरत्वात् (! for उपमन्थानान्य°?) ।
उपमन्थक्रियामात्रा हिमद्रव्यं (?) औषधिमन्थनं. — ^{१५} Bū Bī Bh बलीं. —
^{१६} E P ऊत्वा; D (text) दत्वा; D (schol.) दधिमन्थन एव बलिं (!)

प्रसिञ्चन्व्रजति । ९ । पाणिना वेचेण वा प्रत्याहत्योपरि^१
निपद्यते । १० । अयं ते योनिरित्यरण्योरग्निं^२ समारोपय-
ति । ११ । आत्मनि^३ वा । १२ ।

उपावरोह जातवेदः पुनर्देवो देवेभ्यो हव्यं वह प्र-
जानन्^४ ।

आनन्दिनो मोदमानाः सुवीरा इन्धीमहि त्वा शरदां^५
शतानीत्युपावरोहयति^६ । १३ ।

यां त्वा गन्धर्वो अखनदृषणस्ते खनितारो
वृषा त्वमस्योषधे ।

वृषासि वृषण्यावति वृषणे त्वा खनामसीत्युष्माप-
रिव्याधावायसेन^{७, ८} खनति । १४ । दुग्धे फाण्टावधिज्यो-

वृषणाय बलिहरणं अति मन्वानीति (! for अति धन्वानीति, vii. 41. 12)
संप्रोच्यौ (Cod. °न्यो) निवेशनत्वात् । तत्रैव प्रतिपादनदेशे दधिमंथन-
शेषणत्वा (! for °शेषणान्वक्ताः?) प्रयोगादन्यवचनाच्च । येनेच्छेन्नदी प्रति-
पद्येतेति प्रसिञ्चन्व्रजति । प्रसेकशेषस्य निनयनमति धन्वानीति (Cod. नि-
नयनमित्यधन्वातीनि) द्वाभ्यां (vii. 41. 1, 2) निवेशनत्वात्; cf. sū. 1
and 7, note. —

^१ So E Bi D (text); K P Bh Ch Bū °हृत्योपरि; D (schol.) पाणिना
आहत्योदकं (Cod. राहत्यो°) बृहत्प्रतीप आहत्य यत्र यथा (! for यथा)
वा प्रत्याहत्य उदकस्योपरि निपद्यते. — ^२ iii. 20. 1; D (schol.) प्रता-
पनेनेह विधानं प्रायश्चित्तत्वात् । एका ऋक्कल्पजावत् । मारुतवर्मप्रतीक-
कर्माधिकृते(?). — ^३ D (schol.) आत्मशरीरे वा समारोपयति. — ^४ Up to
this point TB. ii. 5. 8. 8; cf. Çāṅkh. Çr. ii. 17. 7; Çāṅkh. Gr. v. 1. 7. —
^५ E शरदा; the rest; शरदं. — ^६ D (schol.) कार्यकालसमीपे अव-
रोहणं । अपाविव शरीरे समारोपणे । अग्निसमारोपणे तु मंथनमव-
तारणं. — ^७ Not found in any known Sāṃhitā; D (schol.) de-
signates the verse as कल्पजा. — ^८ E D (text) उकुष्मो°; D
(schol.) उकुष्मापरिव्याधा इति द्वंद्वः । उकुष्मा कपिकच्छुः (Cod. क-
विकच्छुः) (!) परिव्याधः सूकरवालकः (? or सुरावालकः; Cod. कूकरवा-
लकः) आयसेन फालेन खनति मूलविकल्पसाधनत्वात् सूक्तावपाया

पस्थ^१ आधाय पिवति^२ । १५ । मयूखे^३ मुसले वासीनो
यथासित^४ इत्येकार्कसूत्रमार्कं वध्नाति^५ । १६ । यावदङ्गी-
नमित्यसितस्कन्धमसितवालेन^६ । १७ । आ^७ वृषायस्वेत्यु-
भयमप्येति^{८,९} । १८ । ॥ ४ ॥ ॥ ४० ॥

समुत्पतन्तु प्र नभस्वेति^{१०} वर्षकामो द्वादशरात्रमनुशु-
येत्^{११} । १ । सर्वव्रत^{१२} उपश्राम्यति । २ । मरुतो यजते

खननं कल्पजायसेनापिं मंथनकारः पाने सूक्तमधिकारस्वेति वचनात् ।
खननमाचनिवृत्तिः (Cod. खननं) शेषमाचानां न (? Cod. न्न) कालकर्म-
त्वात् । प्रायश्चित्तं शेषमन्त्रं संवयदोपनाशनत्वात्. —

^१ E Bi फाटावधिज्यमुपस्थ; Bū फाटाववधिज्यमुं; P फाटावधिज्या-
पस्थ. — ^२ D (schol.) corruptly, तत्फाटांश्च फाटं च फांटो पुमां स्त्रि-
येति (Pāṇ. i. 2. 67) एकशेषः । उक्कुष्मापरिव्याधा इति द्वंद्वः । परव-
ल्लिंगं द्वंद्वतत्पुरुषयोरिति (Pāṇ. ii. 4. 26) पुल्लिङ्गवदिह (Cod. ०द्विहः!)
फाटं चूर्णं इति केचित् चकारात्. — ^३ K Bū Ch E Bi मयूखे; P Bh
मयूखे; D (schol.) कोलके चोपविष्टो मुशले वोपविष्ट इति. — ^४ vi.
72. 1. — ^५ D (schol.) यामे नगरे वा एक एकवार्कः (!) । तस्या
वस्तुलसूत्रेण तद्विकारमर्कं वध्नाति । शेषस्य (Cod. श्रंषस्य) वृद्धिः । मन्त्र-
लिङ्गात् । नस्याश्च संस्वाश्रयत्वात् (! for पुं०?); cf. D (schol.) to sū. 18,
एकार्कमणिं etc. — ^६ vi. 72. 3; D (schol.) अनया हस्तिनः कुम्भं
तस्यैव हस्तिनः वालेन वध्नाति । सर्पासित (? Cod. सर्पा०) इति केचित्. —
^७ vi. 101. 1. — ^८ Ch ०येति; Bi ०येति; E ०भयेष्यसि. — ^९ D
(schol.) एकार्कमणिं (!) स्कंधमणिश्चैतदुभयमप्यस्य भवति. — ^{१०} iv.
15. 1; vii. 18. 1; cf. Kāuṣ. 26. 24, note. — ^{११} E ०शुष्येत्; Ch D (text)
०शुष्येत्; D (schol.) यो वर्षं कामयेत्स द्वादशाहानि अनुशुष्येत् । अहं
प्रातः अहं सायमित्वेव पश्चात् शुष्येत् अन्वयोपपत्ते (!?) । ननु च कृच्छ्रयह-
णमेककार्यं लघुत्वात् । न पराकादिप्रसंगात्. — ^{१२} All MSS. except
D, सर्वव्रत; D (text) सर्वत; D (schol.) सर्वेभ्यः निवृत्तिः सर्वतः प्रधा-
नकाले ऽपि उपप्रयोगात् । आस्यति । अमः(ः)तपसीति (Dhātupāṭha
26. 95) शब्दविधिसूतेः सर्वत्र इत्यर्थः । प्राप्तनिवृत्तिः सर्वत्र तल्लोपप्र-
संगात् । उपश्राम्यतीति च । शक्त्या ता उपपद्यते । इह काम्यविधिः ।
कर्मादवर्षणनिवृत्त्यर्थत्वात् (!) । तस्माद्वर्षाकाल एवास्य प्रयोगः; cf. Kāuṣ.
48. 20. —

यथा वरुणं जुहोति^१ । ३ । ओषधीः संपातवतीः प्रवेश्या-
भिन्युञ्जति^२ । ४ । विप्रावयेत^३ । ५ । श्वशिरएटकशिरःके-
शजरदुपानहो^{४ ५} वंशये प्रवध्य योधयति । ६ । उदपात्रेण
संपातवता^६ संप्रोक्ष्यामपात्रं^७ त्रिपादे^८ ऽश्मानमवधायाप्सु
निदधाति । ९ । अयं ते योनिरा नो भर धीती^९ वेत्यर्थमु-
त्थास्यन्नुपदधीत^{१०} । ८ । जपति^{११} । ९ । पूर्वास्वषाढासु
गते खनति^{१२} । १० । उत्तरासु संचिनोति^{१३} । ११ । आदेवनं

^१ D (text) omits जुहोति; D (schol.) मरुद्गो यागं कुर्यात् । यथा वरुणमिति कर्तव्यातिदेशः ... । यथासुख (I for सुखस्य?) चिरम्भासः पंच-
मौ प्रथमौ होमौ (Cod. हीमौ) तृतीयः षड्भिर्देवैः समुत्पतित्वित्यनेन (iv. 15. 1) मारुतं चोरीदनमित्यवमाज्यातिदेशः । दर्भमुष्टि (I) परिभो-
जनीया यथाप्रकृति दर्भाणां यव (I) परिस्तीर्येति वचनात् । जुहोति मा-
रुतमाज्यमन्यतरंण सूक्तेन; cf. Kāuṣ. 26. 24; 30. 12; 40. 7. — ^२ D (schol.) चित्वाद्याः (cf. Kāuṣ. 8. 16) प्रवेशयत्युदकमध्ये तत्र मुखेन नीची रज्जी (I) प्रवेशयति. — ^३ Ch विप्रावयेत; K ०प्रावणत; E D (text) ०प्रावयति; D (schol.) उदकान्त एव नाना त्रिपत्योषधोः. — ^४ Ch E D (text) पटक (for एटक; cf. Pet. Lex. sub एडक). — ^५ So emended; MSS. ०हौ; D (schol.) ग्नः शिरः मेघशिरः केशाः प्रसिद्धाः । जीर्णो-
पानहौ च । वंशये प्रवध्य एतानि वच्च (I for वद्धा?) आकाशमाहं-
ति. — ^६ D (schol.) अन्यतरंण सूक्तेन (iv. 15, or vii. 18) संपात-
वत्कृत्वा. — ^७ K Ch E Bi D (text) संप्रोक्षा. — ^८ D (text) त्रिपादेनाश्मानमः; D (schol.) पाषाणमामपात्रे प्रविष्य तत्सर्वमप्सु नि-
दधात्. — ^९ iii. 20. 1; v. 7. 1; vii. 1. 1; the same pratikas make up the उत्थापनगण in the gaṇamālā, Ath. Pariç. 34. 25, which is also mentioned in the AV. Anukraman^१ i. 3; cf. also Kāuṣ. 82. 31. — ^{१०} D (schol.) अर्थार्थमीहमानः इविषामन्यतममुपदधीता (I) उपतिष्ठते इहार्थत्वा- (I) संप्रत्ययात्प्रायश्चित्तत्वं प्रसिद्धं द्विदोषमनत्वात्. — ^{११} D (schol.) अथवा अन्यतमं जपति । अंबयो यंतोत्यस्त्रानुक्तास्व (I i. 4. 1) विधानं कस्मात् । अवसेचनस्त्रार्थोपायने (I for ०द्योत्थापने?) न योगः । क्रममेदात्. — ^{१२} D (schol.) ब्रूतशालायां गते खनति. — ^{१३} So emended; D (text) संचिनोति; Bi संन्विनोति; K Bū Ch संभिन्नोति; PBh संमिनोति; E तंमिनोति; D (schol.) उत्तरास्वषाढासु खण (I for खलं?) गतेषु प्रयच्छिपति (I). —

संस्तीर्य^१ । १२ । उद्भिन्दतीं संजयन्तीं यथा वृक्षमशनि-
रिदमुयायेति^२ वासितानक्षान्निवपति^३ । १३ । अस्वयो
यन्ति शंभुमयोभू हिरण्यवर्णा यददः पुनन्तु मा समुषी-
र्हिमवतः प्र स्रवन्ति वायोः पूतः पवित्रेण शं च नो
मयश्च नो ऽनदुद्भस्त्वं प्रथमं मह्यमापो वैश्वानरो रश्मि-
भिरित्यभिवर्षणावसेचनानाम्^{४ ५} । १४ । उत्तमेन^६ वाच-
स्पतिलिङ्गाभिरुद्यन्तमुपतिष्ठते^७ । १५ । स्नातो ऽहत-
वसनो निक्काहतमाछादयति^{८ ९} । १६ । ददाति^{१०} । १७ ।
यथा मांसमिति^{११} वननम्^{१२} । १८ । वत्सं संधाय गो-
मूत्रेणावसिच्य चिः परिणीयोपचृतति^{१३} । १९ । शिरः-
कर्णमभिमन्त्रयते^{१४} । २० । वातरंहा इति^{१५} स्नाते^{१६} ऽश्वे

^१ D (schol.) दूतशालां ह्वादयित्वा. — ^२ iv. 38. 1; vii. 50. 1; 109. 1. — ^३ D (schol.) अक्षान्निवपतिर्मुष्यत्वात्कालनियमभावः । ... दधिमधुनोद्वासनं (Irf. Kāuṣ. 7. 19) यथांतरत्वात् । ... वैश्वानरो रश्मिभिरिति (vi. 62. 1) अस्व वध्यता नैमित्तिकमवशिष्यते । यथामुष्य सं-
हिताक्रममाचयद्वा यथा दूरिति (ii. 15. 1) गोदाने पठितं दूतप्रतिषे-
धातिक्रमः । दोषनाशात्प्रायश्चित्तत्वं । दूतेनार्थमुत्थास्यमानस्य. —
^४ i. 4. 1; 5. 1; 6. 1; 33. 1; iii. 13. 1; vi. 19. 1; 23. 1; 24. 1; 51. 1; 57. 3; 59. 1; 61. 1; 62. 1; cf. the अपां सूक्तानि, Kāuṣ. 7. 14; also 9. 1
fg. — ^५ D (text) ऽसेचनानि; D (schol.) अभिवर्षणाः फलवत्त्वाभि-
वर्षणं (1) समुत्पत्तन्वित्यस्य (iv. 15. 1; cf. sūtra 1) यानि कर्माणि विहि-
तानि अवसेच उदकेनाप्लवनं अवसेचनफलमर्थोत्पादनमधिकारात् । प्रती-
कानां विकल्पाः. — ^६ vi. 62. 1. — ^७ D (schol.) पु(न)रेहि वाच-
स्यत इति (i. 1. 2) वाचस्पतिलिङ्गात् । वाचस्पते पृथिवी नः स्त्रोनेति
(xiii. 1. 17) लिङ्गसमवाये ये चिषम्रीयं (i. 1) क्रमभेदात् । ... अर्थमु-
त्थास्यन् (Cod. ऽस्य) प्रतियहदोषप्रशमात् । प्रायश्चित्तत्वं. — ^८ Ch E
Bi D (text) नित्वा०; D (schol.) प्रचान्न (Cod. प्रचा). — ^९ K P Bū
Bh ऽछादयते. — ^{१०} This word is wanting in D. — ^{११} vi. 70. 1. —
^{१२} K P Bū Ch नवनं; D (schol.) गोः सवत्सं संभजफलं कर्मेत्यर्थः. — ^{१३} D
(schol.) गोः समीपे वध्नाति । उपवर्तते सूक्तं प्रधाननिर्देशात्. — ^{१४} D
(schol.) गोः शिरःकर्णाभिमन्त्रणं. — ^{१५} vi. 92. 1. — ^{१६} Ch स्नातो. —

संपातानभ्यतिनयति^१ । २१ । पलाशे चूर्णेषूत्तरान्^२ । २२ ।
आचमयति^३ । २३ । आप्लावयति^४ । २४ । चूर्णैरवकिर-
ति । २५ । चिरेकया चेति^५ । २६ । ॥ ५ ॥ ॥ ४१ ॥

भद्रादधीति^६ प्रवत्स्यन्नुपदधीत^७ । १ । जपति^८ । २ ।
यानं संप्रोक्ष्य विमोचयति^९ । ३ । द्रव्यं संपातवदुत्थापय-
ति^{१०} । ४ । निर्मृज्योपयच्छति^{११} । ५ । उभा^{१२} जिग्यथुरित्याद्रे-
पादाभ्यां सांमनस्यम्^{१३} । ६ । यानेन प्रत्यञ्ची^{१४} यामान्प्र-
तिपाद्य प्रयच्छति । ७ । आयातः समिध आदायोर्ज^{१५} । १६
विभ्रदित्यसंकल्पयन्नेत्य सकृदादधाति^{१७} । ८ । ऋचं^{१८} सामे-

^१ D (schol.) अभ्यातानां स्नापयत्यश्नत उदपाचे संपातानानयति. —

^२ D (schol.) पलाशवृक्षपर्णातिस्थितेषु सुरभिचूर्णेषूत्तरान्संपातान्. —

^३ E P आचामयति; D (schol.) आप्लावनत्वादाचमनं प्राप्तं प्रथमं

विधीयते. — ^४ D (schol.) अयं. — ^५ vii. 4. 1; D (schol.) चूर्णै-

रवकिरत्यर्थं । चिरेकया च दशभिधेति । अथस्य विधिकर्मेदमर्थमुत्पास्त्र-

न्निति (cf. sū. 8) प्रकरणात्. — ^६ vii. 8. 1. — ^७ D (schol.) अर्थमो-

हमानः प्रवत्स्यन्नया हविषामन्यतमं जुहुयात्; cf. Kāuṣ. 41. 8, note. —

^८ D (schol.) अथवा जपति. — ^९ D (schol.) येन गच्छत्यङ्गं तदङ्गिः संप्रोक्ष्य

विमोचयति । यच्चयच विमोचयति प्रियकृता (Cod. °त्ता!) तच्चतत्रैवं. —

^{१०} D (schol.) विक्रेयद्रव्य(!)प्रतिषिद्धं । द्रव्यग्रहणमविक्रयनिवृत्त्यर्थं । वै-

श्वकचोऽस्त्वापयति । विक्रयार्थं नयनं. — ^{११} Ch निमृज्यो; D (schol.)

क्रीतं द्रव्यं सुष्ठु शोधयित्वा स्वीकुर्यात् । स्वीकरणे मन्त्रप्रधाननिर्देशात्. —

^{१२} vii. 44. 1. — ^{१३} D (schol.) एकया आर्द्रपाणिपादं ययोस्तावाद्द्रपा-

णिपादौ (Cod. यस्तोस्ता) ताभ्यां प्रयच्छति । पण्डामिति(!). — ^{१४} K P Ch

D (text) प्रत्यञ्चो; B प्रत्यञ्चा; D (schol.) यानेन पार्श्वान्मुखे (!for पद्या-

न्मुखौ? cf. Kāuṣ. 44. 2, note) प्रतिपादयति सांमनस्यं बहूनामपि

भवति । अर्थोत्थापनप्रकरणादिह सांमनस्यवचनं सह वाणिज्येन कलहो

न स्यात्. — ^{१५} Ch P Bb D (text) आदायो; D (schol.) प्रत्यागच्छन्

पथि याः समिधस्तान् (!) गृहीत्वा. — ^{१६} vii. 60. 1. — ^{१७} D (schol.)

ऊर्जं विभ्रदित्येनासंकल्पयन् गृहविशेषं साधारणो देशे सकृदादधाति ।

प्रत्यञ्चं न प्रतिवाणिजमुत्तमं पुरुषप्रयोगे ऽपि चैवार्णिकारे. — ^{१८} vii.

54. 1; D (schol.) वेदार्थाभिज्ञ इत्यर्थः । तस्मिन् कर्म ऋचं सामेति द्वाभ्यां

प्रत्यञ्चं होमं आज्येन च गृहोति. —

त्यनुप्रवचनीयस्य जुहोति । ९ । युक्ताभ्यां तृतीयाम् । १० ।
 आनुमती^१ चतुर्थीम् । ११ । समावर्तनीयसमापनीययोश्चै-
 पेज्या^२ । १२ । अपो दिव्या इति^३ पर्यवेतव्रत^४ उदकान्ते शा-
 न्युदकमभिमन्त्रयते । १३ । अस्तमिते समित्पाणिरेत्य तृ-
 तीयावर्ज^५ समिध आदधाति^६ । १४ । इदावत्सरायेति^७
 व्रतविसर्जनमाज्यं जुहुयात् । १५ । समिधो ऽभ्याद-
 ध्यात् । १६ ।

^१ vii. 20. 6 (cf. Kāuṣ. 23. 4); D (schol.) इत्यथोनुमत्या (! for इत्य-
 र्थानु०?) विधिरनुमतये स्वाहेति; Daç. Kar. adds: ततः दोषो गायेति
 (vi. 1. 1) सूक्तेन आगमकृशरं चहं संपात्याभिमन्त्र्य ब्रह्मचारी प्राशयति;
 Ath. Paddh.: दोषो गायेति आधर्वणं समावृत्त्यान्नाति । अभ्याताना-
 द्युत्तरतंच; cf. Kāuṣ. 59. 25. — ^२ Ch चौपेज्या; E चौपेज्या; Bi
 चौपेज्या; D (text) चौपेज्या; D (schol.) समावर्तनमर्हति । यो ब्रह्मचारी
 सन्समावर्तनीयः (Cod. सस्त०) । वेदार्थविज्ञ (Cod. ०र्थाविज्ञ) इत्यर्थः ।
 समापनमर्हति यः । . . . तयोरुभयोरपि एषैव क्रिया कार्यविशेषस्तु
 ईड्या (!) यात इत्यर्थः । वरुणयागवत् दर्शपूर्णमासाभ्यां पाकयज्ञा
 इति देशवचनात् (Kāuṣ. 6. 30) । अव्यक्तचोदनाधर्मत्वं । देवताभावात् ।
 समावर्तनस्य नित्यत्वं समापनी(य)योरिति युक्तं वक्तुमकल्यांतरत्वात् । बह्व-
 चरस्य पूर्वनिपातः (cf. Pāṇ. ii. 2. 34) वचनांतरं मा भूत् । अधिकारसं-
 प्रत्ययात् । अतश्च समावर्तनीयं समापनवत्. — ^३ vii. 89. 1 (x. 5. 46);
 Ath. Paddh. आपो हि ष्ठा इति चतसृभिः (i. 5. 1—4) शान्युदकमभि-
 मन्त्रयते । अपो दिव्या इत्यनुयोजयति । मातल्यते (xi. 6. 23; cf. Kāuṣ. 55. 1,
 note) । ततो अभ्यातानानि जुहोति; Daç. Kar. सनुष्टिष्टेरिति (xi. 7. 3?)
 अपो दिव्या नानुयोजनं (!) etc., like Ath. Paddh. — ^४ D (schol.) परि-
 समाप्तब्रह्मचर्यव्रतश्च शिरोव्रतपरिसमाप्ती परिमोक्षा उदकसमीपे वपनार्थं
 शान्युदकमभिमन्त्रयते. — ^५ Ath. Paddh. अपो दिव्या इति द्वाभ्यां
 एधो ऽसीत्येकया तिस्रः समिधः; vii. 89. 1, 2, 4. — ^६ D (schol.) इह
 विधी न मंत्रप्रकरणात् । एत्येति वचनात् । परिमोक्षांगसमिदाधानं. —
^७ D (schol.) परिधापनांति पार्थिवस्य मा प्र गमेति (ii. 29. 1; xiii. 1. 59)
 जपित्वा अभ्यातानानि ऊत्वा इदावत्सरायेत्यादिभिः कल्पजाभिः चतसृ-
 भिराज्यं जुहुयात् । संहितायामभा(वा)अं चपाठः; Ath. Paddh. चतसृभिः
 कल्पजा(भिः); Daç. Kar. कल्पजैः चतुर्भिः. The verse AV. vi. 55. 3 is
 therefore not referred to by this pratika; cf. the verses following,
 as also TS. v. 7. 2. 4, and Weber, Nakṣatra ii. 298, note 1.

इदावत्तराय परिवत्तराय संवत्तराय^१ प्रतिवेदयाम
एनत्^२ ।

यद्वृत्तेषु दुरितं निजग्मिमो दुर्हार्दं तेन शमलेनाङ्गमः^३ ॥
यन्मे व्रतं व्रतपते लुलोभाहोरात्रे^४ समधातां^५ म एनत् ।
उद्यन्पुरस्ताद्भिषगस्तु चन्द्रमाः सूर्यो रश्मिभिरभिगृणा-
यद्व्रतमतिपेदे चित्या^६ मनसा हृदा । [त्वेनत्^७ ॥

आदित्या रुद्रास्तन्मयि वसवश्च समिन्धताम् ॥

व्रतानि व्रतपतय उपाकरोम्यगये ।

स मे द्युस्त्रं बृहद्यशो दीर्घमायुः कृणोतु म इति^८
व्रतसमापनीरादधाति^९ । १७ । चिराचमरसाशी^{१०} स्ना-
तव्रतं चरति^{११} । १८ । निर्लेक्ष्यमिति^{१२} पापलक्षणाया^{१३}
मुखमुक्ष्यन्वृचं^{१४} दक्षिणात्केशस्तुकात् । १९ । पलाशेन^{१५}
फलीकरणान्हुत्वा शेषं प्रत्यानयति^{१६} । २० । फलीकरणतु-

^१ Wanting in Ch. — ^२ Ch Bū एतत्. — ^३ So emended; K Bi शमलेनाङ्गमः; E Ch ञ्गायः; P Bh ञ्गायः; Bū ञ्गायमः. — ^४ So emended; Bū Bi P नुलोभाः; Ch नलोभाः; E तुलोभाः; K नुलोभा अहोरात्रे; Bh नुलोभा इहोरात्रे; Daç. Kar. लाभा आहो. — ^५ E समाधातां; Daç. Kar. समिधातां. — ^६ MSS. चित्या. — ^७ The pratika of this verse occurs Kāuç. 6. 19, where Dārila designates it as कल्पजा; also Vait. Sū. 4. 22. — ^८ D (schol.) समिध इति संनिधानात्. — ^९ D (schol.) प्रथमाद् आरभ्य चीष्महानि रसवर्जमश्नाति । लवणरहितं. — ^{१०} Ch E D (schol.) स्नातकव्रतं; Ath. Paddh. adds: यस्मात्कोशादिति (xix. 72. 1) जपेत्. — ^{११} i. 18. 1. — ^{१२} K Bū Ch (sec. man.) D (text) पापलक्षणाया; D (schol.) या स्त्री पापलक्षणा अनिष्टफलसूचकं (!) चिह्नं यस्याः सा पापलक्षणा (!) दुर्भगेति केचित् । तस्या मुखं सिद्धत्वेन दक्षिणकेशस्तुकादारभ्य निर्लेक्ष्यमिति सूक्तनान्वृचं सूक्तक्रमभेदः अथोत्थापनाधिकारनिवृत्त्यर्थः । तस्मादधर्मतः क्षणफलमिदं कर्म अहोमत्वादेन च वचनं. — ^{१३} Ch उख्यति; E उख्यति. — ^{१४} D (schol.) पलाशेन पात्रेण प्रकृतेन सूक्तेन. — ^{१५} D (schol.) फलीकर (!) कुङ्कुमाः (Cod.

षवुसावतक्षणानि सव्यायां पादपाष्ण्यां^१ निदधाति । २१ ।
अपनोदनापाद्याभ्यामन्वीक्षं प्रतिजपति^{२ ३} । २२ । दीर्घायु-
त्वायेति^४ मन्त्रोक्तं वध्नाति^५ । २३ । ॥ ६ ॥ ॥ ४२ ॥

कर्शफस्येति^६ पिशङ्गसूत्रमरलुदराडं यदायुधम्^७ । १ ।
फलोकरणैर्धूपयति^८ । २ । अति^९ धन्वानीत्यवसाननिवे-
शनानुचरणानि^{१०} निनयनेज्या^{११} । ३ । वास्तोष्पतीयैः^{१२}

कुक्कु^० . . . एवमेव वुसस्य होमः । प्रत्यानयने एकमेव तत् चणहोमः ।
... चतुः सूक्तस्यावृत्तिः द्रव्यभेदात्. —

^१ Ch ०पाष्ण्यां; D (schol.) पापलक्षणायाः. — ^२ D (schol.) अरि
ऽसावित्यपनोदनानां (i. 26. 1; cf. Kāuṣ. 14. 14) अप नः शोशुचद-
घमित्यपाघप्रतीकविकल्पो (iv. 33. 1) ऽपनोदनक्रमविधानात्. — So
K only; Ch E Bū D (text) अन्वीक्षप्र०; P Bh Bi अन्वीक्षं. — ^४ ii.
4. 1. — ^३ D (schol.) जंगिडमणिं जंगिडो अर्जुनः पिशाचचातनमंच-
लिंगत्वात्. — ^६ iii. 9. 1. — ^७ D (schol.) पिशङ्गकपिलावर्णवद्वर्णो
(!) दारुक (!) स्थात् । अरलुक इति प्रसिद्धाभिधानः । पिशाचनाशनं
दंडं विसृज्य (!for ०मृज्य? cf. Kāuṣ. 23. 11) धारयति । भूदंडमरलु-
कदंडं (? Cod. भूदंड अ०!) संपातवंतं विमृज्य धारयतीत्येकोदशग्रहणात् ।
यदायुधं धारयति तत्संपातवंतं विमृज्य धारयति । विष्कंधदूषणं (Cod.
०भूषणं). — ^८ D (schol.) विष्कंधं (!) धूपनं जुष्ट (!) धूपने मंचः । फली-
करणां कथितां (!) मंचनियमात् दीपनाशनं. — ^९ vii. 41. 1. — ^{१०} K
(sec. man.) Ch (sec. man.) D (text and schol.) ०वशान०. — ^{११} Thus
emended; MSS. (with haplographia?) ०चरणानिनयनेज्या; D (schol.)
अति धन्वानीति द्यार्चं इहैव ध्रुवामित्यष्टभिर्धारयति (iii. 12. 1;
cf. Kāuṣ. 8. 23) । अति धन्वानीति कस्मादुच्यते । ईडायाः (!) वशाशम-
नार्थत्वात् । एवंस्थिते (Cod. एव०) निनयनानुचरणाद्यार्थथासंख्यत्वात्
(!?) अवशानं (!) निधानदेशनिवेशनं गृहं । अवशाने (!) अनुचरणं निवेशन-
निनयनं अनुचरणं । शान्त्यदकेन संप्रोचणनिनयनमुदकावर्जनं (Cod.
०नियन०) । ईडायाः श्वेनदेवता मंचलिंगात् । एवमस्य सूक्तस्य प्रयोगान्तु
गृहस्थानि श्वेनेनेज्याति धन्वानीति द्वाभ्यां होमः । पाकयज्ञतंचे; Ath.
Paddh. अथ बृहदालाकर्म उच्यते (cf. Kāuṣ. 23. 6) । अ० ध० इति उद-
पाचमभिमंज्य भूमौ निनयति । यच्च गृहं करिष्यति तच्च विघ्नं शमयति ।
श्वेनदेवतापाकयज्ञविधानेनाज्यभागांतं (MSS. सेन०) कृत्वा । . . चणं जु-
होति । भूमिस्थानि यच्च गृहं करिष्यति । अथवा नवे गृहे श्वेनयागः
कर्तव्यः. — ^{१२} For the वास्तोष्पतीयगण see Kāuṣ. 8. 23. —

कुलिजकृष्टे^१ दक्षिणतो ऽग्नेः संभारमाहरति^२ । ४ । वास्तो-
ष्पत्यादीनि^३ महाशान्तिमावपते^४ । ५ । मध्यमे गर्ते दर्भेषु^५
व्रीहियवमावपति । ६ । शान्त्युदकशष्पशर्करामन्येषु^६ । ७ ।
इहैव ध्रुवामिति^७ मीयमानामुच्छ्रीयमाणामनुमन्त्र-
यते^{८ ९} । ८ । अभ्यज्यतेनेति^{१०} मन्त्रोक्तम्^{११} । ९ । पूर्णे^{१२} ना-
रीत्युदकुम्भमग्निमादाय प्रपद्यन्ते^{१३} । १० । ध्रुवाभ्यां^{१४} दंह-
यति । ११ । शंभुमयोभुभ्यां^{१५} विषन्दयति^{१६} । १२ ।

वास्तोष्पते प्रति जानीह्यस्मान्स्वावेशो अनमीवो न
एधि ।

^१ Bū कुलिजः; D (schol.) अग्नेर्दक्षिणतः कुलीयेन (!) कर्षति; Bi has a colon here. — ^२ D (schol.) व्रीहियवौपधिस्थूणादि संभारादि अभिमन्त्र्य स्थापयति. — ^३ D (schol.) इहैव ध्रुवामित्यादीनि (cf. Kāuṣ. 8. 23) पंचगणानां तृप्रप्रभृतीनि (I for मातृप्रभृती?) प्रतीकान्यावपते; Ath. Paddh. अत्र स्थाने इहैव ध्रुवामित्येवमादीनि चत्वारि (!) गणैः कौशिकोक्तिः (the four gāṇas beginning with the वास्तोष्पतीय, Kāuṣ. 8. 23). —

^४ D (schol.) नडमा रोहेति (xii. 2) अनुवाकं महाशान्तिमावपते (cf. Kāuṣ. 9. 6, note; 39. 27; 44. 6) ... शांत्युदके शांत्युदकस्योत्तरतश्चवचनात्; Ath. Paddh. ततः सावित्री पुनः शं नो देवी (ii. 25. 1; cf. Kāuṣ. 9. 7) शांत्युदकेन तेन शालां संप्रोचति. — ^५ D (schol.) प्रधानस्थूणागते । दर्भाणामुपरि. —

^६ D (text) शर्करामः; D (schol.) शांत्युदक- विरूढशर्करायावपति; Ath. Paddh. अन्येषु स्थूणागतेषु प्रक्षिपति. —

^७ iii. 12. 1. — ^८ K P Bh D (text) नीयमानामः; D (schol.) मध्य- मस्थूणां; Ath. Paddh. मीयमानां शालां. — ^९ Ch ॥ मीयमाणानामनु. —

^{१०} K P Bh अभ्यज्यतेति; Ch ऽभ्यज्यतेति; iii. 12. 6. — ^{११} D (schol.) वंश- मारोपयति; Ath. Paddh. स्थूणावंशवारोपयति (Cod. ०वंशारोः!). —

^{१२} iii. 12. 8. — ^{१३} D (schol.) एकया उदकपूर्णघटं गृह्णाति । उत्तर- यापिं ताभ्यामयस्थिताभ्यां सर्वाणि मानुष्याणि गृहं प्रविशति; Ath. Paddh. एकया उदकुम्भसहितां पत्नीमनुमन्त्रयते । गृहे प्रविशति । यजमानपुरुषो ऽपि गृहीत्वा अन्ये प्रविशति । एकैकांगकर्मत्वात् । अत एवाविधिकर्मत्वात्. —

^{१४} Ath. Paddh. इहैव ध्रुवामिति द्वाभ्यामुभ्यां (iii. 12. 1, 2) वृष्टिं कारयति. —

^{१५} i. 5. 1; 6. 1; cf. schol. to Kāuṣ. 9. 1. — ^{१६} D (schol.) उदकेन स्नेदयति गृहभुवं; Ath. Paddh. उदकुम्भं गृह आच्छादयति. —

यत्त्वेमहे^१ प्रति नस्तज्जुषस्व चतुष्पदो द्विपद आ वे-
शयेह^२ ॥

अनमीवो^३ वास्तोष्पते विश्वा रूपाण्याविशन्^४ ।

सखा मुशेव एधि न इति^५

वास्तोष्पतये क्षीरौदनस्य जुहोति । १३ । सर्वान्नानि
ब्राह्मणान्भोजयति । १४ । मङ्गल्यानि^६ । १५ । ये अग्नय
इति^७ क्रव्यादनुपहत इति पालाशं^८ वध्नाति । १६ । जु-
होति^९ । १७ । आदधाति^{१०} । १८ । उदञ्चनेनोदपाच्यां^{११}
यवानद्भिरानीयोऽल्लोपम्^{१२} । १९ । ये अग्नय^{१३} इति पाला-
श्या दव्या मन्थमुपमथ्य काम्पीलीभ्यामुपमन्थनी-
भ्याम्^{१४} । २० । शमनं च । २१ । ॥ ७ ॥ ॥ ४३ ॥

य आत्मदा इति^{१५} वशाशमनम्^{१६} । १ । पुरस्तादग्नेः

^१ Thus emended ; MSS. यत्त्वेमहे. — ^२ Cf. RV. vii. 54. 1 ; TS. iii. 4. 10. 1 ; Çāṅkh. Çr. ii. 16. 1 ; Pār. Gr. iii. 4. 7 ; Âçv. Gr. ii. 9. 9 ; Çāṅkh. Gr. ii. 14. 5 ; iii. 4. 8 ; Gobh. iv. 7. 32 ; Mantrabrahmaṇa ii. 6. 1 ; Ath. Paddh. designates this and the next verse as शाखाधिकीये ऋचि; also as कल्पजे. — ^३ K P Ath. Paddh. अनामीवा. — ^४ Ch. विश्वा. — ^५ Cf. RV. vii. 55. 1 ; Nirukta 10. 17 ; Pār. Gr. iii. 4. 7 ; Çāṅkh. Gr. iii. 4. 7. — ^६ D (schol.) ब्राह्मणस्वस्तिवाचनं । बहुधान्यबहुपुत्रआयुष्य-वर्चस्तित्यादि (!) । बलादारकादीन्यपि (Cod. ०नेपि) वाचयेयुः. — ^७ iii. 21. 1. — ^८ Bū पलाशं ; D (schol.) सप्त ऋग्भिः । पालाशमणिं वध्नाति । यदि जीयात् क्रव्यादनुपहतः विनाशयेति (!?). — ^९ D (schol.) अथवा-चैव निमित्त (!) जुहोत्याज्यं. — ^{१०} D (schol.) अत्रैव. — ^{११} E Bi Ch (sec. man.) D (text) ०दकपाच्यां. — ^{१२} E P ०योऽल्लोपं ; D (schol.) उल्लोपं आलोपाच्या (! for आलोड्य पाच्या?) यवां जुहोति । क्रव्यादनुपहत इत्येवं. — ^{१३} K D (text) अग्नय ; iii. 21. 1. — ^{१४} D (schol.) पूर्वचैव निमित्तप्रतीकग्रहणं सङ्ग्राह्यं. — ^{१५} iv. 2. 1. — ^{१६} D (schol.) वशाया अतद्यार्थतस्तद्विनियोगः शांतत्वात् ... वशा गीर्था गर्भे न गृ-ह्णाति तस्या दोषशमनार्थं पाकयज्ञिकं तंच. —

प्रतीचीं धारयन्ति^१ । २ । पश्चादग्नेः प्राङ्मुख उपविश्या-
न्वारव्यायै^२ शान्त्युदकं करोति^३ । ३ । तत्रैतत्सूक्तमनुयोजय-
ति^४ । ४ । तेनैनामाचामयति च संप्रोक्षति च^५ । ५ । तिष्ठंस्ति-
ष्ठन्तीं महाशान्तिमुच्चैरभिनिगदति^६ । ६ । य ईंशे पशुपतिः
पशूनामिति^७ हुत्वा^८ वशामनक्ति शिरसि ककुदे जघनदेशे
। ७ । अन्यतरां स्वधितिधारामनक्ति^९ । ८ । अक्तया^{१०} वपामु-
त्खनति । ९ । दक्षिणे पार्श्वे दर्भाभ्यामधिक्षिपत्यमुष्मै त्वा
जुष्टमिति यथादेवतम्^{११} । १० । निस्सालामित्युल्मुकेन^{१२}
चिः^{१३} प्रसव्यं परिहरत्यनभिपरिहरन्नात्मानम्^{१४} । ११ । द-
र्भाभ्यामन्वारभते^{१५} । १२ । पश्चादुत्तरतो ऽग्नेः प्रत्यक्शीर्षी-
मुदकपादीं^{१६, १७} निविध्यति^{१८} । १३ । समस्यै तन्वा भवेत्य-

^१ D (schol.) आज्यभागेति पूर्वस्मिन्देशे अग्नेः पश्चान्मुखीं धारयति प्रेषकृता. — ^२ D (schol.) वशानयनादुपविशेतिवचनं (Cod. °विष्य°). —
^३ Cf. Kāuṣ. 53. 6. — ^४ D (schol.) तस्मिन् शान्त्युदके एतच्च आत्मदा (iv. 2. 1) इति. — ^५ D (schol.) तेन शान्त्युदकेनैतां न कारयितारं... — ^६ D (schol.) तां तिष्ठन् सूक्तोऽवस्थितस्तिष्ठतीं वशां कृत्वा महाशान्तिमुच्चैः प्रकर्षेण अभिनिगदनादेकश्रुत्या; cf. Kāuṣ. 9. 6, note; 39. 27; 43. 5. —
^७ ii. 34. 1. — ^८ E inserts here जुष्टमिति यथादेवतम्; cf. sū. 10. —
^९ D (schol.) उभयधारायाः कुरिकायाः अन्यतरां धारां प्रक्षिपति. —
^{१०} K P B D (text) उक्तया; D (schol.) अक्षितया (I for अधिचिप्रया?) धारया वशायाः वपामुत्तरति. — ^{११} D (schol.) वशाया (Cod. वशा) दक्षिणे पार्श्वे दर्भाभ्यामाहति प्रजापतये त्वा जुष्टमधिचिपामीति. —
^{१२} ii. 14. 1. — ^{१३} Bū Ch °चिष्प्र. — ^{१४} D (schol.) वशां परिहरति । प्रसव्यं आत्मनो वशां पश्चांतरेणोल्मुकहरणं. ... परिहार्यं वशां संस्कार्यत्वात्. — ^{१५} D (schol.) शामिचदेशं नीयमानां पश्चादवस्थितां दर्भाभ्यां स्पृशति । परिभोजनीयाभ्यां. — ^{१६} Ch (prim. man.) °शीर्षी; P Bb °शीर्ष; D (schol.) पश्चिमशिरसाम(!). — ^{१७} D (text and schol.) °पादां. — ^{१८} D (schol.) पातयति. —

न्यतरं दर्भमवास्यति^१ । १४ । अथ प्राणानास्थापयति प्र-
जानन्त इति^२ । १५ । दक्षिणतस्तिष्ठन्क्षोहणं जपति^३ । १६ ।
संज्ञप्रायां जुहोति

यद्वशा मायुमक्रतोरो^४ वा पडिभराहत^{५ ६} ।

अग्निर्मा तस्मादेनसो विश्वान्मुञ्चत्वंहस इति^७ । १७ ।

उदपात्रेण पत्न्यभिव्रज्य मुखादीनि गात्राणि प्रक्षा-
लयते । १८ । मुखं शुन्धस्व देवयज्याया इति । १९ । प्रा-
णानिति नासिके^८ । २० । चक्षुरिति चक्षुषी । २१ । श्रो-
त्रमिति कर्णौ । २२ । यत्ते क्रूरं यदास्थितमिति^९ समन्तं
रज्जुधानम्^{१०} । २३ । चरित्राणीति पादान्समाहृत्य^{११} । २४ ।
नाभिमिति नाभिम् । २५ । मेढ्रमिति मेढ्रम् । २६ । पा-
युमिति पायुम् । २७ । यत्ते क्रूरं यदास्थितं^{१२} तच्छुन्धस्वे-
त्यवशिष्टाः^{१३} पार्श्वदेशे ऽवसिच्य यथार्थं व्रजति^{१४} । २८ ।

^१ D (schol.) याभ्यां दर्भाभ्यां वशान्वारब्ध्या (Cod. वशामन्व०) तयो-
रन्यतरं (!) दर्भविधिः कार्यः । वशाया अधः लिपति. — ^२ ii. 34. 5. —
^३ D (schol.) मार्यमाणाया दक्षिणत ऊर्ध्वः सन् रक्षोहणमनुवाकं (the
anuvāka beginning with viii. 3. 1; cf. Kāuṣ. 8. 25) जपति । ... संज्ञ-
प्यमानायां. — ^४ Bū E मायुमक्र०; Ch Bi P Bh मायुमक्र०; D cites only
the pratika यद्वशा मायुरिति (!). — ^५ K Ch E पाङ्ग०. — ^६ Bū Ch
(sec. man.) ०हृतः. — ^७ Cf. TS. iii. 1.4.3; Kāty. Cr. xxv. 9. 12; Çāṅkh.
Cr. iv. 17. 10; Gobh. iii. 10. 28; Mantrabr. ii. 2. 8. — ^८ D (schol.) प्राणा-
निति नासिकाप्राणान् शुन्धस्व देवयज्याया इति (so also the following
passages are filled out) सर्वत्रोदकः साकाञ्चत्वात् । यथार्थमुदकीर्णिति व-
चनात् (Kāuṣ. 8. 22). — ^९ D (schol.) शुन्धस्व देवयज्यायै; cf. VS. vi. 15 fg. —
^{१०} D (schol.) यीवाया बंधनस्थानं (Cod. बंधनं) समन्तं सर्वं इत्यर्थः. —
^{११} D (schol.) एवं पादानेकीकृत्य प्रचालयति सकृत्. — ^{१२} Cf. VS.
vi. 15 f. — ^{१३} D has a colon here, though it continues the sūtra
to व्रजति; so also K P Bh. — ^{१४} D (schol.) ततः शुन्धस्व देवयज्याया
इति अनेनावशिष्टा अपः (Cod. आपः) पार्श्वदेशे ऽवसिच्य कर्ता यथाप्रयो-
जनमवशकार्यार्थं गच्छति. —

वपाश्रपण्यावाज्यं^१ सुवं स्वधितिं दर्भमादायाभिब्रज्यो-
 त्तानां^{२ ३} परिवर्त्मानुलोमं नाभिदेशे दर्भमास्तृणाति^४। २९।
 ओषधे चायस्वैनं स्वधिते मैत्रं हिंसीरिति^५ शस्त्रं प्रयच्छ-
 ति। ३०। इदमहमामुष्यायणस्यामुष्याः^६ पुत्रस्य प्राणा-
 पानावपकृन्तामीत्यपकृत्य^७। ३१। अधरप्रवस्त्रेन लोहि-
 तस्यापहत्य। ३२। इदमहमामुष्यायणस्यामुष्याः^{८ ९} पुत्रस्य
 प्राणापानौ निखनामीत्यास्ये^{१०} निखनति। ३३। वपया
 द्यावापृथिवी प्रोर्णुवायामिति^{११} वपाश्रपण्यौ वपया प्र-
 छाद्य^{१२}। ३४। स्वधितिना प्रकृत्योक्त्य। ३५। आवस्त्र-
 मभिघार्य^{१३}। ३६। वायवे^{१४} स्लोकानामिति दर्भायं प्रा-
 स्यति^{१५}। ३७। प्रत्युष्टं रक्ष इति^{१६} चरुमङ्गारे^{१७} निदधाति। ३८।

^१ D (schol.) ययोः शाखयोः स्थापिता वपा श्रप्यते वपाश्रपण्यौ. — ^२ K P Bū ० तिव्रज्यो. — ^३ D (schol.) ग्रामिचे (Cod. ० चं) वशामुत्तानां कृत्वा. —

^४ Bī ० स्त्रिणाति; D (schol.) लोमानुगतं नाभिलक्षिते देशे वशामिमु-
 खमास्तृणाति. — ^५ Cf. VS. iv. 1; v. 42; Kāty. Cr. v. 2. 15; Āçv.
 Gr. i. 17. 8; Çāṅkh. Gr. i. 28. 12; Pār. Gr. ii. 1. 10; Gobh. ii. 9.
 14; Mantrabr. i. 6. 5; Kāuṣ. 92. 18. — ^६ K Bū Bh ० ममुष्यायणस्या. —

^७ D (schol.) प्रथमेन मन्त्रेण नाभिदेशं छिनत्ति. — ^८ K Bh ० पृहतीदम्;
 E ० पृहति इदम्; P Bī ० पतीदम्. — ^९ K Bū Bh D (schol.) ० ममुष्याय-
 णस्या; cf. Kāuṣ. 47. 22; also AV. x. 5. 36, etc. — ^{१०} So E alone; K P Bū
 Bh Bī Ch आस्त्रेन; D (text) आस्त्रेन; D (schol.) स दर्भेण दर्भस्थाधरेण
 (Cod. ० धारेण) खंडेन लोहितं स्पृष्ट्वा (Cod. खंडेतलोहितं स्पृष्ट्वा) द्वितीयेन
 मन्त्रेण दर्भखंडं लोहितलिप्तं क्षेप्यश्रपणे निहितं। आश्रस्त्रानं (!) वा इतरश-
 व्दस्य गतिवचनात्. — ^{११} Bū Ch प्रोर्णुवायाम्; cf. VS. vi. 16^d. —

^{१२} D (schol.) वपाश्रपण (!) एवैकशाखादिशाखे पूर्वच गृहीति। वपया प्र-
 छाद्य. — ^{१३} D (schol.) यस्माद्देशात् वपामुक्त्य (Cod. वपोक्त्य) तं
 (? Cod. न्नं) देशमभिघारयति. — ^{१४} K P Bh वायोवे; Bū चायोवे. —

^{१५} Thus emended; K प्राश्रयति; Ch प्राश्रति; E प्रश्रति; P Bī Bh
 प्राश्रति; D (schol.) to the entire sūtra, अपौ नाभिदेशनिहितं दर्भायं
 अनियते देशे क्षिपणमेवं. — ^{१६} Cf. VS. i. 7; TS. i. 1. 2. 1 etc.; Kāuṣ.
 3. 9. — ^{१७} So only E D (schol.); K Bī Bū Ch चरुमंगारे; P Bh चरु-
 मंगारे; D (text) चरामंगारे. —

देवस्त्वा सविता अपयत्विति अपयति । ३९ । सुश्रुतं^१
करोति । ४० । ॥ ८ ॥ ॥ ४४ ॥

यद्यष्टापदी स्याद्गर्भमञ्जलौ सहिरण्यं सयवं वा य आ-
त्मदा इति^२ खदायां^३ अरत्नावमौ सकृज्जुहोति । १ । वि-
शस्य समवत्तान्यवद्येत् । २ ।

हृदयं जिह्वा श्येनश्च दोषी पार्श्वे च तानि षट् ।

यकृद्बृक्षौ गुदश्रोणी^४ तान्येकादश देवतानि^{५,६} । ३ ।

दक्षिणः कपिललाटः सव्या श्रोणिर्गुदश्च यः ।

एतानि चीणि त्र्यङ्गानि स्विष्टकृद्भाग एव^७ । ४ ।

तदवद्य^८ प्रज्ञातानि अपयेत् । ५ । होष्यन्द्भिर्द्विदेवतानाम-
वद्येत्^९ । ६ । सकृत्सकृत्सौविष्टकृतानाम् । ७ । वपायाः
समिद्ध^{१०} ऊर्ध्वा अस्येति^{११} जुहोति । ८ । युक्ताभ्यां तृती-
याम् । ९ । आनुमतीं^{१२} चतुर्थीम् । १० ।

जातवेदो वपाया गच्छ देवांस्त्वं हि होता प्रथमो बभूव^{१३} ।

^१ D (text) सुश्रुतं. — ^२ iv. 2. 1. — ^३ D (schol.) खदा गर्तः. —

^४ Ch गुदः. — ^५ All MSS. except D, देवतानि. — ^६ Cf. Kāty. Cr. vi. 7. 6; D (schol.) तान्येकादशान्यङ्गानि । अन्यतरयोर्द्वयोः श्रोण्योः । स्विष्टकृत्संयोगादेकादशत्वं; the last pāda is hypercatalectic. — ^७ D (schol.) एवंयोगाद्देवता (Cod. एवयोगादेः) भङ्गे । अतश्च (Cod. अनश्च) द्विदेवतानामपि हविः । एतेषां संप्रत्ययवृद्धयोर्भेदः एकादशत्वात् । दक्षिणकपिललाटो बाहुः सव्यश्रोणी सक्थिनी गुह्य एतानि चीणि त्र्यङ्गसंज्ञानि वितानवत्त्रेतानि...; the last pāda is catalectic. — ^८ So all MSS; is the

word to be emended to अवदाय or अवदाय? D (schol.) सचिद्गानि अपयेत् । एकस्यां स्त्रास्यां अवयति देवतानि (!) आविकृताणि चेति यथा स्यात्. — ^९ MSS. अपयेद्वोष्यं; D (schol.) हवनकाले हृदयादिभिः द्विर्द्विरवच्छेदयेत्. — ^{१०} K Bū E P Bī समिध. — ^{११} v. 12. 1 (et al.); 27. 1. — ^{१२} D (schol.) अनुमतिः सर्वमित्यनया, vii. 20. 6. — ^{१३} Bū K (prim. man.) बभूव. —

घृतस्याग्ने तन्वा^१ सं भव सत्याः सन्तु यजमानस्य कामाः

स्वाहा^१ । ११ ।

ऊर्ध्वं नभसं मारुतं गच्छतमिति वपाश्चपण्यावनुप्रहरति

। १२ । प्राचीमेकशृङ्गा^१ प्रतीचीं द्विशृङ्गाम्^१ । १३ । पित्र्येषु

वह वपां जातवेदः पितृभ्यो यच्चैतान्वेत्थ^१ निहितान्प-

राके ।

मेदसः कुल्या उप तान्स्रवन्तु^१ सत्या एषामाशिषः

सन्तु कामाः^१

स्वाहा स्वधेति वपायास्त्रिजुहोति^१ । १४ । समवन्ना-

नाम्^१ । १५ । स्थालीपाकस्य सम्राडस्यधिश्चयणं नाम

सखीनामभ्यहं^{१०} विश्वा आशाः साक्षीय । कामो ऽसि

कामाय त्वा सर्ववीराय सर्वपुरुषाय सर्वगणाय सर्वका-

भाय जुहोमि^{११} ।

अन्वद्य नो ऽनुमतिः^{१२} पूषा सरस्वती मही ।

यत्करोमि तदध्यताम-

नुमतये स्वाहेति जुहोति । १६ । क इदं कस्मा अदात्का-

^१ Ch E तन्वाः; P Bh तन्वः; K तन्व१. — ^२ Pādas ab occur in TS. iii. 1. 4. 4; D (schol.) स्वाहाकारान्तया सकृदाज्यं जुहोति. — ^३ Ch E D (text) प्राचीनमे०; D (schol.) प्रागयम्. — ^४ K Ch E द्विशृ०; D (schol.) to the entire sūtra, अग्नी क्षिपति. — ^५ P Pi Bū यच्चैतान्. —

^६ K P Bi Bū Bh ताः; Ch ताः; E तां. — ^७ Cf. VS. xxxv. 20; Āṣv. Gr. ii. 4. 13; Çāṅkh. Gr. iii. 13. 3; Pār. Gr. iii. 3. 9; Gobh. iv. 4. 22; Mantrabr. ii. 3. 16; Kāuṣ. 84. 1. — ^८ D (schol.) इमं यमेति (xviii. 1. 60) वसाय (I for यमाय?) चतुर्थीमिति. — ^९ D (schol.) समवन्तभ्यः जुहोति. — ^{१०} So emended after Ch E सखीनामभ्यहं; KBū Bi P सखि-

नामव्ययं. — ^{११} So Ch only; the rest जुहोति. — ^{१२} Cf. vii. 20. 1.

मस्तदये यदन्नं पुनर्मैत्विन्द्रियमिति^१ प्रतिगृह्णाति । १७ ।
उत्तमा सर्वकर्मा^२ । १८ । वशया^३ पाकयज्ञा व्याख्या-
ताः । १९ । ॥ ९ ॥ ॥ ४५ ॥

उतामृतासुः शिवास्त^४ इत्यभ्याख्याताय प्रयच्छति^५ । १ ।
द्रुघणशिरः^६ रज्ज्वा वध्नाति । २ । प्रतिरूपं पलाशयोलो-
हहिरण्यानाम्^७ । ३ । येन सोमेति^८ याजयिष्यन्सारूपव-
त्समश्नाति^{९, १०} । ४ । निधने यजते^{११} । ५ । यं याचामि यदा-
शसेति^{१२} याचिष्यन्^{१३} । ६ । मन्त्रोक्तानि पतितेभ्यो देवाः
कपोत ऋचा कपोतममून्हेतिरिति^{१४} महाशान्तिमाव-

^१ D (schol.) क इदमिति द्वे । कामस्तदय इति सूक्तं । यदन्नमिति सूक्तं । पुनर्मैत्विन्द्रियमित्येको; iii. 29. 7, 8; xix. 52. 1; vi. 71. 1; vii. 67. 1. — ^२ Ch E P Bi सर्वकामाः; D (text) सर्वकर्मासु (!); D (schol.) पुनर्मैत्विन्द्रियमिति (vii. 67. 1) यं (!) सर्वकर्म यावन्ति विधिकर्माणि सर्वाण्यस्यां भवन्ति विधिकर्माणि. — ^३ So Ch (prim. man.) D (text); Ch (sec. man.) and the rest वशया; D (schol.) अनया वशया पशुपाकयज्ञाः कथिता वेदितव्या इति. — ^४ v. 1. 7; vii. 43. 1 (et al.). — ^५ D (schol.) प्रतिषिद्धकर्मकर्तृत्वेनाभिज्ञातः अभ्याख्यातः तस्मै मंधनो (! for मंथीदनी? cf. Kāuṣ. 7. 7) प्रयच्छति प्रायश्चित्तं. — ^६ D (schol.) द्रुघणं रथकारो-पस्करः । द्रुममयो घनः (cf. Nirukta 9. 23). — ^७ D (schol.) द्रुघण-शिरःसदृशः पालाशः (!) प्रसिद्धः । अयः कृष्णलोहं । ताम्रं हिरण्यः (:) सुवर्ण-मेतेभ्यः द्रुघणशिर इव कृत्वा वध्नाति । अभ्याख्यातप्रायश्चित्तं. — ^८ vi. 7. 1. — ^९ D (schol.) आर्त्विज्यं करिष्यन्. — ^{१०} D (schol.) adds: आज्यतंत्रेण याजनकृतमेनः स्पृशति । आ नो भरेत्यनुक्ता (v. 7. 1) येन सोमेति अस्य विधाने क्रमभेदः किमर्थं उच्यते । आ नो भरेत्यस्य यत्रतत्रस्यस्य सूक्तं संप्रत्ययार्थं । नास्य यहणमा यहणादि(ति) निवृत्तिः (cf. Kāuṣ. 8. 21). — ^{११} D (schol.) याजनसमाप्तौ यजते सोमो देवता मंत्रलिङ्गात् । नादि-त्यादिभ्यो नैघंटुकत्वात्. — ^{१२} D (schol.) यं याचामीत्यत आरभ्य सूक्तशेषेण (v. 7. 5-10) यदाशसेति द्वे (vii. 57. 1, 2). — ^{१३} P Bb याचिष्यन्; D (schol.) प्रार्थं करिष्यन् . . . अनयोरभ्यंतरेण प्रतिय(ह)कृतमेनः स्पृशति । निधने याचनवचनात्. — ^{१४} vi. 27. 1; 28. 1; 29. 1. —

पते^१ । ७ । परीमे ऽग्निमित्यग्निं^२ गामादाय निशि कार-
यमाणस्त्रिः शालां परिणयति^३ । ८ । परो ऽपेहि यो न
जीव इति^४ स्वप्नं दृष्ट्वा मुखं विमार्ष्टि^५ । ९ । अतिघोरं दृष्ट्वा
मैश्रधान्यं पुरोडाशमन्याशायां^६ वा निदधाति । १० ।
पर्यावर्त इति^७ पर्यावर्तते^८ । ११ । यत्स्वप्नं^९ इत्यशित्वा
वीक्षते^{१०} । १२ । विद्या ते स्वप्नेति^{११} सर्वेषामप्ययः । १३ । नहि
ते अग्ने तन्व^{१२} इति ब्रह्मचार्याचार्यस्यादहन उपसमाधाय
चिः^{१३} परिक्रम्य पुरोडाशं जुहोति^{१४} । १४ । चिराचमपर्याव-

^१ D (schol.) मंचोक्तार्थं उल्लेख्यपोताः तेभ्यः अनुचितदेशगतेभ्यो यद-
श्रमांतं (!) निष्क्रियायेदमुच्यते । ... कृत्याप्रतिहरणवत् । तं तुल्यनिर्देशयो-
भयोः समानकर्मत्वात् । विषये (! for विशये; cf. Kāuṣ. 8. 10) यथान्त-
रमिति तस्मादयतः प्रोचन्नित्यादि- (Kāuṣ. 39. 8) कृत्याप्रतिहरणवत्त्वा भू-
दिति (cf. 39. 9, end) अस्मात्. — ^२ vi. 28. 2. — ^३ D (schol.)
कारयमाणो ऽग्निं गां चाददाति (Cod. च०) । मंचसं कर्तुः सामर्थ्यात् ।
निशीलवयवग्रहणं कृत्याप्रतिहरणं ग्रंथस्य निश्चयमुच्य (Kāuṣ. 39. 8)
इत्यादि मा भूदित्यस्मात् (cf. 39. 9, end) कर्तुः सोमो यस्या (!) मंचोक्ता-
नि पतनं. — ^४ vi. 45. 1; 46. 1; these and the following pratikas
occur in the दुःस्वप्ननाशनगण, in the gaṇamālā (Ath. Pariṣ. 34. 8):
दौर्ध्र्यं दौर्जीवित्वं परो ऽपेहि यो न जीवो ऽसि पर्यावर्ते दुर्ध्र्याव-
त्स्वप्ने अन्नमश्नामि यो न स्तायहि प्सति यो नः सुप्तां जायतो यन्मै मनसो
दुर्ध्र्यं काम स्वप्नं सुप्त्वा विद्य तेति (!) वयः पर्याया दुःस्वप्ननाशनानि ॥ ८ ॥
The pratikas are; iv. 17. 5; vi. 45. 1; 46. 1; vii. 100. 1; 101. 1; 103.
1, 2; ix. 2. 2, 3; x. 3. 6; vi. 46. 2 or xvi. 5. 1-3. — ^५ Ch E अन्याशा-
लायां; D (schol.) श्रुचिचे वा मंचलिङ्गात् । यथासंख्यं विमार्जनं योगः ।
ग्रहणस्यान्यार्थत्वात् । सांयामिकवत्; cf. sū. 14, note. — ^६ vii. 100. 1. —
^७ D (schol.) येन पार्थेन सुप्तेन दृष्टः ततो ऽन्येन पार्थेन ज्ञेति । नहि ते अप्र-
तन्व (vi. 49. 1) इत्युक्त्वा वा पर्यावर्तते इत्यस्योच्यते स्वप्नसामान्यात्. —
^८ vii. 101. 1. — ^९ K मोचते; D (schol.) मंचाते निहालयते । (! for
निद्रां लभते?) अन्नमिव भुक्त्वा. — ^{१०} vi. 46. 2 (or xvi. 5. 1); D
(schol.) अस्व पर्यायस्य (cf. the end of the दुःस्वप्ननाशनगण, above sū. 9,
note) सर्वाणि स्वप्नप्रायश्चित्तानि भवन्ति । अनुक्रमभेदविशेषसामान्यादेव. —
^{११} vi. 49. 1. — ^{१२} Bū Bh चिष्य०. — ^{१३} D (schol.) जुहोतिग्रहणं
अन्याशायां वा निदधातीति मा भूत्. —

तमानः शयीत^१। १५। नोपशयीतेति^२ कौशिकः। १६। स्नानी-
याभिः^३ स्नायात्। १७। अपर्यवेतव्रतः प्रत्युपेयात्^४। १८।
अवकीर्णिने^५ दर्भशुल्बमासज्य यत्ते^६ देवीत्यावपति^७। १९।
एवं संपातवतोदपाचेणावसिच्य^८। २०। मन्त्रोक्तं शान्यु-
दकेन संप्रोक्ष्य^९। २१। सं समिदिति^{१०} स्वयंप्रज्वलिते
ऽग्नौ^{११}। २२। अग्नी रक्षांसि सेधतीति^{१२} सेधन्तम्^{१३}। २३।
यदस्मृतीति^{१४} संदेशमपर्याप्य^{१५}। २४। प्रत्नो हीति^{१६} पाप-
नक्षत्रे जाताय मूलेन^{१७}। २५। मा ज्येष्ठं तृते देवा इति^{१८}
परिवित्तिपरिविविदानाबुदकान्ते मौञ्जैः पर्वसु बद्धा पि-
ञ्जलीभिराभ्रावयति^{१९}। २६। अवसिञ्चति। २७। फेनेषूत-

^१ D (schol.) गुरुपात्रेनेत्यर्थः। आदहनाभिमुखो (Cod. °खा) गौरवात्।
आदहनसमीप उपशब्दात्. — ^२ D (schol.) तस्मान्नोच्चेणाभिधानं कृतः अशु-
चित्वात्. — ^३ K Bū Ch E D (text) स्नानीयाभिः; D (schol.) अपो दि-
व्या (vii. 89. 1, et al.) इत्यासां. — ^४ D (schol.) असमाप्तब्रह्मचार्य (Cod.
असमाप्तं) पुनरुपनयनं कारयेत्. — ^५ Ch अवीकर्णे. — ^६ vi.
63. 1. — ^७ D (schol.) ग्रीवायां आवपति। त्रोटिहयवतिलानां अन्यतमं
विकल्पेन (cf. Kāuṣ. 7. 5). — ^८ D (schol.) यत्ते देवोति सूक्तेन ...
उदपाचे दर्भशुल्बमेवासज्य (Cod. °सज्य) ग्रीवायामावपति. —
^९ D (schol.) शुल्ब इत्युदकेनोपसिच्य। यत्ते देवीत्यत्र विमोक्तं उक्तं
करोति। तत्ते विद्यामीति (vi. 63. 1^१) पूर्वं शान्युदकेनोपसिच्य यो-
वास्त्रं शुल्बं ... — ^{१०} vi. 63. 4. — ^{११} D (schol.) अनया यदि
काष्ठैर्विनांगारावस्त्रं ज्वलति ततः अग्नीं सकृज्जुहोति. — ^{१२} viii. 3. 26. —
^{१३} D (text and schol.) अग्नी रक्षांसि सेधतीति सेधं (!) हस्तं तमिवा-
ग्निमुपतिष्ठते. — ^{१४} vii. 106. 1. — ^{१५} D (schol.) अग्निमुपतिष्ठते. —
^{१६} vi. 110. 1. — ^{१७} D (schol.) मूलेन कर्म व्याख्यातं मूलवा (!) फलवानिति
एत (!) मूलजातस्येदमेव पापनक्षत्रत्वात् ज्येष्ठादीनि पापनक्षत्राणि. — ^{१८} vi.
112. 1; 113. 1. — ^{१९} Ch E D (text) °परिविविदानानु°; D (schol.)
परिवित्तिष्ठः (! for °वित्तिर्ज्येष्ठः ?) परिविविदानः कनीयाम्परिणीतः (Cod.
णतः) ज्येष्ठेनापरिणीतः ... उदकसमीपे मौञ्जैः पाशैः शरीरसंधिषु बद्धा
संपाताभिरग्निर्पिञ्जलीभिराभ्रावयति ... —

रान्पाशानाधाय नदीनां फेनानिति^१ प्रप्लावयति^२ । २८ ।
 सवैश्च प्रविश्यापां सूक्तैः^३ । २९ । देवहेडनेन^४ मन्त्रो-
 क्तम्^५ । ३० । आचार्याय^६ । ३१ । उपदधीत^७ । ३२ । खदा-
 शयस्यावपते^८ । ३३ । वैवस्वतं यजते^९ । ३४ । चतुःशरावं
 ददाति^{१०} । ३५ । उत्तमर्णे मृते तदपत्याय प्रयच्छति^{११} । ३६ ।
 सगोत्राय^{१२} । ३७ । रश्मशाने निवपति^{१३} । ३८ । चतुष्पथे
 च^{१४} । ३९ । कक्षानादीपयति । ४० । दिवो नु मामिति^{१५}
 वीध्रविन्दून्प्रक्षालयति^{१६ १७} । ४१ । मन्त्रोक्तैः स्पृशति^{१८} । ४२ ।
 यस्योत्तमदन्तौ पूर्वौ जायेते यौ^{१९} व्याघ्रावित्यावपति । ४३ ।
 मन्त्रोक्तान्दंशयति^{२०} । ४४ । शान्युदकशृतमादिष्टानामाश-^{२१}

^१ vi. 113. 2°. — ^२ D (schol.) नदीफेनेषु तान्मीजान्पाशानास्था-
 पयति (Cod. तन्मी°) । कथं उत्तरोत्तरपाशयोर्यन्त्रं (?) Cod. °पाशोय-
 यन्त्रं?) पाशमित्यशेषकिल्विषयप्रवणस्य (Cod. °वाणस्य?) । — ^३ D
 (schol.) अंबयो यन्तीति गणः (i. 4. 1, etc.; cf. Kāuṣ. 7. 14, note) नि-
 वेशनं प्रविश चर्ताप्लावयति । — ^४ D (schol.) यद्देवा देवहेडनमिति
 सर्वोऽनुवाकनाम्नाभिधानात्; vi. 114. 1 fg.; cf. Kāuṣ. 60. 7. — ^५ D
 (schol.) कुर्यादिति शेषः । ... मेदस्वता सूत्रायं जुहोति (cf. vi. 114. 3)
 गार्हपत्ये मातापित्रोश्चित्वामारोप्यमानयोः जेहींसिमेति (for जिहिंसिमे-
 ति? cf. vi. 120. 1) लिङ्गात् । — ^६ D (text and schol.) आचार्याय च ।
 मंचोक्तं कुर्याद्वचनाच्चतुर्थनिर्देशादिति गार्हपत्ये अथ जीवति स्यात् । —
^७ D (schol.) हविषामन्यतमं जुहुयात् । देवहेडनेन । — ^८ D (schol.)
 खदायां (?) Cod. विदायं) शेते (Cod. °ति) यद्वा न्यं (Cod. °द्वान्यं) । — ^९ D
 (schol.) विवस्वते खदाशयचरं कुर्यात् । — ^{१०} D (schol.) खदाशयधान्यस्य...
 ब्राह्मणाय दद्यात् । ... खदाशयस्य कर्माणि वीणि... आवापादीनि । —
^{११} D (schol.) देवहेडनेन अभिमन्त्र्य । — ^{१२} D (schol.) अपत्याभावे । —
^{१३} D (schol.) सगोत्राभावे । — ^{१४} D (schol.) रश्मशानाभावे । —
^{१५} vi. 124. 1. — ^{१६} K P Bū Bi °ते । — ^{१७} D (schol.) विगताध-
 विन्दून् पतितान् शरीरे प्रक्षालयति द्वाभ्यां । — ^{१८} D (schol.) अथवा
 वृक्षोत्पतितैः फलैः आम्नादिभिः (Cod. आम्ना°) । — ^{१९} vi. 140. 1. —
^{२०} D (schol.) त्रोह्यादीन् । — ^{२१} त्रोह्यादीनामन्यतमं । —

यति। ४५। पितरौ च। ४६। इदं यत्कृष्ण^१ इति कृष्णशकुनिना-
 धिक्षिप्तं^२ प्रक्षालयति। ४७। उपमृष्टं^३ पर्यग्नौ करोति। ४८।
 प्रतीचीनफल^४ इत्यपामार्गेध्मे ऽपामार्गीरादधाति^५। ४९।
 यदर्वाचीनमित्याचामति^६। ५०। यत्ते भूम^७ इति विखनति
 । ५१। यत्त ऊनमिति^८ संवर्षति^९। ५२। प्रेहि प्र हरेति का-
 पिञ्जलानि^{१०} स्वस्त्ययनानि भवन्ति। ५३।

प्रेहि प्र हर वा दावान्गृहेभ्यः^{११} स्वस्त्ये।

कपिञ्जल प्रदक्षिणं शतपक्षाभि नो वद ॥

भद्रं वद दक्षिणतो भद्रमुत्तरतो वद।

भद्रं पुरस्ताच्चो वद भद्रं पश्चात्कपिञ्जल ॥

शुनं^{१२} वद दक्षिणतः शुनमुत्तरतो वद।

शुनं पुरस्ताच्चो वद शुनं पश्चात्कपिञ्जल ॥

भद्रं वद पुचैर्भद्रं वद गृहेषु च^{१३}।

भद्रमस्माकं वद भद्रं नो अभयं वद ॥

आवदंस्त्वं शकुने भद्रमा वद तूष्णीमासीनः सुमतिं

चिकिद्भि नः^{१४}।

^१ vii. 64. 1. — ^२ D (text) °नाक्षिप्तं; D (schol.) कृष्णशकुनिः काकः अधिक्षेपः. — ^३ Ch Bb अपमृष्टं; E अमृष्टं; D (text) अमृतष्टं; D (schol.) कृष्णशकुनिमृष्टं. — ^४ vii. 65. 1. — ^५ D (schol.) अपामार्गसमिधः. — ^६ x. 5. 22; D (schol.) अनृतमुक्ता... — ^७ xii. 1. 35. — ^८ xii. 1. 61^c. — ^९ D (schol.) अनया गर्तादिपूरणं। मृदन्तरयोगात्। पृथिव्यूनप्रतिपूरणे प्रायश्चित्तत्वं. — ^{१०} K कपिञ्जलानि; D (schol.) कपिञ्जलः तित्तिरे (:) सदृशः। तित्तिरिवेत्यपरे कपिञ्जलवासितानि तान्यशोभनानि अपि शाम्यन्त एवं यदा न शमितानि तानि तदा स्वस्त्ययनानि भवन्ति. The Nakṣatrakalpa, kaṇḍikā 36, has the following passage: सेनां चेदभ्युत्थितां कपिञ्जलः प्रतिवदेद्भद्रं वदेति तिस्रः कपिञ्जलानि स्तवनानि वदन्ति. — ^{११} Thus emended: all MSS. दावा. — ^{१२} Ch E here, and in the following pādas, शुभं. — ^{१३} Bū नः. — ^{१४} Cf. RV. ii. 43. 3. —

यदुत्पतन्वदसि कर्करिर्यथा बृहद्वदेम विदधे सुवीराः^१ ॥

यौवनानि महयसि जिग्युषामिव दुन्दुभिः ।

कपिञ्जल प्रदक्षिणं शतपञ्चाभि नो वदेति

कापिञ्जलानि स्वस्त्ययनानि भवन्ति । ५४ ।

यो अभ्यु बभ्रूणायसि^२ स्वपन्तमत्सि^३ पुरुषं शयानम-
गतस्वलम्^४ ।

अयस्मयेन ब्रह्मणाश्ममयेन वर्मणा पर्यस्मान्वरुणो
दधदित्यभ्यवकाशे^५ संविशत्यभ्यवकाशे संविशति^६ । ५५ ।

॥ १० ॥ ॥ ४६ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे पञ्चमो ऽध्यायः समाप्तः ॥

^१ Cf. RV. ii. 1. 16, etc. — ^२ So Nakṣatrakalpa, kaṇḍikā 36, in two codices from Pūna, and in the Berlin MS. orient. fol. 973; the Chambers codex of the Nakṣatrakalpa, as also Bi Ch K (prim. man.), यो अभ्यवभ्रूणायसि; E K (sec. man.) यो अभ्यवभ्रूणायसि; Bū यो-
भ्यवभ्रूणायसि; Bh यो अभ्यवभ्रूणायसि; D या अभ्यवभ्रूणायसि. —

^३ So Ch alone; Nakṣatrakalpa, ibid. (all MSS.) and Bū °मत्सि; E °मुत्सि; Bi °मस्स; K P Bh °मत्सि. — ^४ So K Bū Bh; Ch E Bi P and all MSS. of the Nakṣatrakalpa, °गस्वलम्; is the pāda to be emended to शयानमागस्वलम्? — ^५ E दधादि°. — ^६ D (schol.) पुनः कापिञ्जलानि स्वस्त्ययनानि भवन्ति. ... या अभ्यवभ्रूणायसि(!) अभ्यवकाशे अंबरे आकाशे च अन्यस्मिन् वा लोकगर्हिते दीपसंयोगात्। दीपशमना(!) यस्या जपः. —

॥ ओं ॥

उभयतः परिच्छिन्नं शरमयं बर्हिराभिचारिकेषु^१ । १ ।
दक्षिणतः संभारमाहरत्याङ्गिरसम्^२ । २ । इङ्गिडमाज्यम्^३ । ३ ।
सव्यानि^४ । ४ । दक्षिणापवर्गाणि^५ । ५ । दक्षिणाप्रवण
ईरिणे^६ दक्षिणामुखः प्रयुङ्क्ते । ६ । सामीनि^७ । ७ । अग्रे

^१ D introduces this adhyāya as follows: विधिनैमित्तिकः (Cod. विश्विनै°) प्रोक्तः संहिताक्रमहेतुकः । क्रमप्राप्तो ऽभिचारस्य संहिताया इहोच्यते । ननु च परविनाशाप्रतिषेधादकर्तव्यस्थोपदेशो वक्तव्यः । नै-
वाभिचारः प्रतिषिध्यते प्रत्युत विधीयते । न ब्राह्मणो वेदयतेत्यादि
मनुः पठति; D (schol.) to the sūtra: बर्हिर्वेदिस्तरणार्थः । अन्यत्र दर्भ-
शब्दप्रयोगात् । अपरेणापेर्दर्भानास्तीर्येत्यादि (Kāuṣ. 1. 36) अतश्च परि-
भोजनीयान् दर्भानेव । उभयतः सर्वच्छिन्नमूलाग्राभिप्राया शराः प्रसिद्धाः ।
तन्मयं वेदिस्तरणाय स्थात् (Cod. स्था) अभिचारप्रयोजनान्याभिचारि-
काणि कर्माणि आभिचारिकेष्वप्यव्यतं च पुरस्ताद्धोमादयो मंचांतरान्नात्
(Ifor °तरान्नात्) । जाङ्गायने (cf. Kāuṣ. 3.2) संपाताभावः शांतानामिति
विशेषणात् (cf. Kāuṣ. 3. 20) सर्वर्हिः साज्या इति या विशेषविधानात् ।
अत्र चर्वादिभिः (Cod. चरा°) संभारैः सामान्याधिकारात् प्रसव्यं स्तरणं
प्रसव्यानीति (Ifor सव्यानीति; see sū. 4) । न पार्वणसमुद्धिकान्याः शां-
तानामिति विशेषणसामर्थ्यात्. Cf. Kāuṣ. 116. 4. — ^२ D (schol.) कल्प-
वहिरध्यायपठितः (Ifor °वर्हि°?) आंगिरसः सप्तवर्गपठितः कल्पः बहि-
रध्यायिकस्यातनारभवादात् (!) । ननु वेदिकरणवचनात् । दक्षिणस्यां
दिशि आंगिरस (!) अग्निनियमादसिद्धत्वं । यथावितानमिति वचनात्
(Kāuṣ. 137. 1) । घोरद्रव्याणां चाहरणविधानात्. — ^३ D (schol.)
श्वलोहितादिप्रसंगे इङ्गिडनियमाच्च वर्षावस्तंबनिवृत्तिः (!) नोत्पन्नं कर्म-
मध्यसंयोगात् । यथादिष्टं बर्हिः प्रस्तीर्येत्योत्पन्नविधिः — ^४ D (schol.)
अभिचारिकाणि. — ^५ D (schol.) दक्षिणस्यां दिशि परिसमापनीयानि. —
^६ D (schol.) दक्षिणानिम्नदेशे ईरिणे वा । उभयविशिष्ट इति के-
चित्. — ^७ K सामीति; D (schol.) किं चान्यदाभिचारिकाणां आह ।

यत्ने तप^१ इति पुरस्ताद्धोमाः । ८ । तथा तदग्ने कृणु जात-
वेद^२ इत्याज्यभागौ । ९ । निरमुं नुद इति^३ संस्थितहो-
माः । १० । कृत्तिकारोकारोधावाप्येषु^४ । ११ । भरद्वाजप्रव्रस्के-
नाङ्गिरसं दण्डं वृश्चति^५ । १२ । मृत्योरहमिति^६ बाधकीमा-
दधाति^७ । १३ । य इमामयं वज्र इति^८ द्विगुणामेकवीरा-
न्सनह्य^{९, १०} पाशान्निमुष्टितृतीयं^{११} दण्डं^{१२} संपातवत्^{१३} । १४ ।
पूर्वाभिर्वध्नीते^{१४} । १५ ।

साप्तीनि । न सर्वाणि यानि साप्तीनि अन्यत्र वचनेत्यं (!) नियमः । यज्ञो-
पवोत्यादि च नियमात् । न चाभिचारिकाणि पित्र्याणि. —

^१ ii. 19. 1; D (schol.) पंच सूक्तानि (ii. 19-23); cf. the पंचापत्यगण, Ath. Pariç. 34. 21, अग्ने यदिति पंच सूक्तानि पंचापत्यानि पांचजन्यानि भवन्ति. Cf. Kāuç. 3. 19, note. — ^२ v. 29. 2; D (schol.) द्वे ऋचे (v. 29. 2, 3); cf. Kāuç. 3. 19, note. — ^३ vi. 75. 1; D (schol.) सूक्तं; cf. Kāuç. 3. 19, note. — ^४ D (text) omits the syllables: °कारो; D (schol.) अभि-

चारप्रयोगकालविधिः । कृत्तिकासु नचचे अरोधः कृष्णपच अरोधकः अ-
वाप्य समावास्या (Ifor सा°?) एषु कालेष्वभिचारः कार्यः कृत्तिकासु च-
रोधे च (? Cod. कृत्तिमुचरोधेचारोधे वा!) अवाप्यग्रहणमा विधाना-
त्समाप्तेः (Ifor °नसमाप्तेः?) अवाप्यग्रहणमा अंत्यविमोकात्. — ^५ D

(schol.) व्यावापृथिवी उर्वंतरिचमिति सूक्तं (ii. 12) भरद्वाजप्रव्रस्कं भर-
द्वाजसंप्रत्ययार्थं । आंगिरसग्रहणं पूर्वं चकार असंप्रयोग आंगिरसप्रसं-
गादेव सूक्तं द्रव्यंति (ii. 12. 2) छेदनं तृतीयाश्रावणात् (ii. 12. 3). —

^६ vi. 133. 3. — ^७ D (schol.) व्याधिघातिकासमिधमादधाति... ये
ऽमावास्यामिति (i. 16. 1; cf. sū. 23) च क्रमकोपः प्रधानादित्वादस्यां-
गत्वात्; cf. sū. 48. — ^८ vi. 133. 1; 134. 1. — ^९ E Bī एक-

वीरात्; K Ch D (text) °वीरान्; P °वीरान्स°; Bū °वीरा. —

^{१०} संनह्य only in E and D (text): cf. the word संननाह, vi. 133. 1;
the rest संव्यह्य. — ^{११} So K P Bh Bū Bī; D (text) पाशां निमुष्टि°; Ch E

पाशान्य°, which is followed in D by the gloss: मुंडहस्तः. — ^{१२} The words
तृतीयं दण्डं are wanting in D (text). — ^{१३} D (schol.) उभयं (Cod.

°य) मेखलां (Cod. °ला) दण्डं च य इमा इति सूक्तेन मेखला । अयं वज्र
इति सूक्तेन दण्डं संपातवतं करोति. — ^{१४} D (schol.) मेखलां य इमा-

मिति तिसृभिर्ऋग्भिः (vi. 133. 1-3) स्त्रीलिंगनिर्देशात्. —

वज्रो ऽसि सपत्नहा त्वयाद्य वृचं साक्षीय ।
 त्वामद्य वनस्पते वृक्षाणामुदयुष्महि^१ ॥
 स न इन्द्र पुरोहितो विश्वतः पाहि रक्षसः^२ ।
 अभि गावो^३ अनूषताभि द्युम्नं बृहस्पते ॥
 प्राण^४ प्राणं चयस्वासो असवे मृड ।
 निर्ऋते निर्ऋत्या नः पाशेभ्यो मुञ्च^५ ॥

इति दण्डमादत्ते १६। भक्तस्याहुतेन मेखलाया^६ यन्थिमा-
 लिम्पति^७ । १७। अयं वज्र इति^८ बाह्यतो दण्डमूर्ध्वमवा-
 गयं तिसृभिरन्वृचं निहन्ति^९ । १८। अन्तरुपस्पृशेत्^{१०} । १९।
 यदश्रामीति^{११} मन्त्रोक्तम्^{१२} । २०। यत्पात्रमाहन्ति फटुतो^{१३}
 ऽसाविति^{१४} । २१। इदमहमामुष्यायणस्यामुष्याः^{१५} पुत्रस्य प्रा-
 णापानावप्यायच्छामीत्यायच्छति^{१६} । २२। ये ऽमावास्यामि-^{१७}

^१ K वृचाचामु. — ^२ Thus emended; MSS. रक्षतः (cf. विश्वतः in the same pāda). — ^३ Cf. for this pāda, RV. ix. 32. 5^a. — ^४ K प्राणः. —
^५ So only K (sec. man.) and AV; K (prim. man.) Bū Bh Ch EP Bi मुञ्चतः;
 the verse ending here occurs at xix. 44. 4. — ^६ So emended; all MSS.
 except D, मेखलाया; D (text and schol.) मेखला. — ^७ Ch °लिम्पयति;
 D (schol.) मेखलायंथी (!) सुष्ठु लिंपति । यंथालिपनादि प्रत्यहं. — ^८ vi.
 134. 1. — ^९ D (schol.) प्रेरयत्यधः. — ^{१०} D (schol.) सदः प्रविश
 उदकमुपस्पृशेत्. — ^{११} vi. 135. 1. — ^{१२} D (schol.) अशनं पानं च कुर्यात् ।
 यथार्थलिङ्गप्रयुक्तस्य भक्तस्याहुतेनेत्येवमादि आदौ तु सकृत् । दंडदानत्वं
 प्राम्योगात् । अग्रे व्रतपत इति (Kāuṣ. 6. 19; 42. 16) योगविमुक्तस्य पुनः
 सर्वा (!) आह च आचमनं सकृद्योगात् । भक्तादिप्रत्ययपरिविमुक्तस्य पुनः
 सर्वं संकीर्णं ऽपि विधौ तदा. — ^{१३} K Ch Bh P फटुतो; Bū फटतो;
 E फटतो. — ^{१४} D (schol.) यज्ञोजनपात्रं तदाहंति । फटतो (!) राम
 इत्यमुना. — ^{१५} K Bū Ch P Bi Bh °ममुष्यायणः; cf. x. 5. 36; Kāuṣ.
 44. 31. — ^{१६} D (schol.) दंडं गृह्णाति । इदमहं रामस्य .... प्राणापाना-
 वप्यायच्छामीति ... — ^{१७} i. 16. 1. —

ति संनह्य सीसचूर्णानि भक्ते ऽलंकारे^१ । २३ । पराभूतवे-
णोर्यध्या बाहुमाचालंकृतयाहन्ति^२ । २४ । द्यावापृथिवी
उर्विति^३ परश्रुपलाशेन दक्षिणा धावतः पदं वृश्चति^४ । २५ ।
अन्वक्तिस्तिर्यक्तिः^५ । २६ । अक्षण्या^६ संस्थाप्य । २७ । आव्र-
स्कान्यांश्रूपलाशमुपनह्य^{७-८} भष्ट्रे^९ ऽभ्यस्यति । २८ । स्फोटत्सु
सृतः^{११} । २९ । पश्चादग्नेः कर्ष्वा^{१२} कूद्युपस्तीर्णायां द्वादशरात्रम-
पर्यावर्तमानः शयीत^{१३} । ३० । तत उन्थाय चिरहू^{१४} उदवज्जा-
ग्रहरति^{१५} । ३१ । नद्या अनामसंपन्नाया अश्मानं प्रास्य-

^१ D (schol.) सीसानि कथितानि (Kāuṣ. 8. 18) । तानि चूर्णोक्त्य ...
पुटे वद्वानि तानि भक्त आवपेद्विष्यस्य । अथवा द्वेध्यालंकारे. — ^२ D (schol.)
द्वेधं. — ^३ ii. 12. 1. — ^४ D (schol.) पलाशं कुठारमुखं दक्षिणायां
दिशि धावतः द्वेधस्य पादस्थानं छिनत्ति. — ^५ D (text and schol.)
हेदनविधिमाह । अन्वक्तिः । अनुपदरेखाभिः तिर्यक् चिः (Cod. तिर्यक् ।
चिः) । पृथुत्वेन चिभिः. — ^६ So emended; Ch (sec. man.) D (text and
schol.) अक्षण्याः; K Bū E P Bi Bh Ch (prim. man.) अक्षण्याः; D
(schol.) अक्षः कोणः कोणे न समापनं कोणं द्वित्वा (Ifor कोणे द्वित्वा?)
द्वयो रेखयोः क्रिया प्रतिरेखं (Cod. ०यं) सूक्तावृत्तिः । संस्थाप्यति वचनं
प्रतिवचनयहणं मा भूत. — ^७ D (text) आव्रस्का°. — ^८ P B ०पांसृन्प°;
Bh ०पांसृन्प°; Ch (prim. man.) ०यांसृन्प°; Ch (sec. man.) ०पांसृन्प°;
D (text) ०यांसृन्प. Is the passage to be emended to आव्रस्कान्यांश्रू-
पलाशमुपनह्य? — ^९ So Bū Bh Ch (sec. man.); K E P Bi Ch (prim.
man.) D (text and schol.) भष्ट्रे; cf. Dārila to Kāuṣ. 48. 11. — ^{१०} D
(text) न्यस्यति; D (schol.) वृश्चिता अदन्त्यांश्रून् (for वृश्चितादन्त्यांश्रून्)
गृहीत्वा वधकपर्णे (Cod. व०) वध्वा भष्ट्रे (!) लोकप्रसिद्धे चिपति चिपणे मंत्रः
प्रधानवदभिधानात्. — ^{११} So only E Bi; KP Bh सृतः; Bū सृतः; Ch
सृतः; D (text) सृतः; D (schol.) शब्द अंगुष्ठा मृतो द्वेध इति ज्ञेयं; cf.
sū. 38 and 48. 21. — ^{१२} So emended; K Ch P Bi Bh D (text)

कर्ष्वा; Bū करीवा; E कर्षा. — ^{१३} D (schol.) न चेच्छब्दः ।
... पश्चादग्नेः कूद्युपस्तृणाति कूदी वदरी ... शयीत प्राप्ते
संवेशने ऽयं विधिः भक्तस्वाङ्गतेनेति (see sū. 17) प्रत्यहं. — ^{१४} Ch E
तर°. — ^{१५} D (schol.) ततः कर्ष्वा चिः उदवज्जान् चिपति । दिवस्य
चिःकर्मविधिः नामधेयात्स्वयमिन्द्रस्यौज इति (x. 5. 1; Kāuṣ. 49. 2)
यो व आपो ऽपां यं वयं अपामस्यै वज्रमिति (x. 5. 15, 42, 50; Kāuṣ.
49. 11) ग्रहरणमंत्राः । प्रत्यहं इदमंगकर्म; cf. also Kāuṣ. 38. 2. —

ति^१ । ३२ । उष्णे ऽक्षतसक्तूनूपमयिताननुच्छ्वसन्पिब-
ति^२ । ३३ । कथं चींस्त्रीन्काशीं स्त्रिराचम^३ । ३४ । द्वौ द्वौ
चिराचम^४ । ३५ । एकैकं षड्राचम^५ । ३६ । द्वादश्याः प्रातः
क्षीरौदनं भोजयित्वाच्छिष्टानुच्छिष्टं बहुमत्स्ये प्रकिरति^६ । ३७ ।
संधावत्सु स्तृतः^७ । ३८ । लोहितशिरसं कृकलासममून्ह-
न्मीति हत्वा सद्यः कार्यो भाङ्गे शयने^८ । ३९ । लोहिता-
लंकृतं^९ कृष्णवसनमनूक्तं^{१०} दहति । ४० । एकपदाभिरन्यो
ऽनुतिष्ठति^{११} । ४१ । अङ्गशः^{१२} सर्वहुतमन्यम्^{१३} । ४२ । पश्चा-

^१ So emended; K Bū P Bh D (text) प्राश्नति, cf. also Dārila to Kāuṣ. 48. 20; Ch E Bi प्रहरति; D (schol.) यस्या नद्या विशेषनाम नास्ति त-
स्या अश्मानं गृहीत्वा अपरा न संप्रत्ययात् । एतत् चिरद्वः प्रकरणात् ।
वावापृथिवी इति सूत्रेण (ii. 12. 1; cf. sū. 25) दक्षिणतः दक्षिणामुख
इति (see sū. 6) वचनात्. — ^२ So Ch; Bū अनुच्छ्वसन्पिब; Bi अनु-
क्ष्वसन्; K Bh अनुच्छ्वसं; P अनुक्ष्वसं; E अनुक्ष्वसं; D (text) अनुक्ष्वसं;
D (schol.) अनत्खासं पिबति कता. — ^३ K Bh चिंस्त्रीन्का; Bū
चिंस्त्रीन्का; D (schol.) चीनेकैकस्मिन्नहनि (Cod. चिने) चीख-
हानि. — ^४ D (schol.) अनुच्छ्वसं (Cod. अनुक्ष्वसं) पिबतीत्यादि
(Cod. वत्वादि) भक्तस्याङ्गतेनेति (see sū. 17) स्मृत्यर्थः. — ^५ D (schol.)
एकैकमुच्छिष्टमहन्वहनि एवं षडहानि प्रत्यहं वावापृथिवी (ii. 12. 1)
इत्यनुमंभणम्. — ^६ D (schol.) क्षीरौदनं भोजयति द्वेषं . . . ।
उच्छिष्टं भोजनपाचस्य अनुच्छिष्टं कुम्भीस्थं बहुवो यत्रोदके मत्स्या तत्र प्र-
कर्षेण चिपति. — ^७ So Bi K (prim. man.); Ch Bū E D (text)
स्तृतः; K (sec. man.) P Bh शृतः; D (schol.) यदि मत्स्याः पङ्क्तिः;
(Cod. पा) धावन्ति । तमन्नं ततो मृतः शत्रुरिति ज्ञेयं; cf. sū. 29 and
48. 21. — ^८ D (schol.) रक्तवर्णशिरसं चामून्हन्मीति मंत्रेण मार-
यित्वा सद्यः कार्यमिति वक्तव्यं । अभिचारिकप्रकरणात् . . . भांगिकशयने
कृकलाशं करोति; cf. Kāuṣ. 8. 18. — ^९ E कृतो. — ^{१०} Ch E
वस्त्रमः; D (schol.) कृष्णवस्त्रपरिहितं. — ^{११} So K Bū P Bi; Ch
D (text) अन्योन्यवत्तिष्ठति; E अन्यन्यवः; D (schol.) प्रकृतमेवैकावसानाः
कार्या (!) । अन्योन्यकर्ता (!) अनुष्ठानं । समहन् सद्यः समानकालमेव हननं
(Cod. न) अनुतिष्ठति । वचनं देहोपचारार्थः. — ^{१२} Ch मंगलशः; E अं-
गलशः. — ^{१३} D (schol.) अन्यं लोहितशिरसं कृकलासं अमून्हन्मीत्येवं
हत्वा सद्यः कार्यो (Cod. कार्ये) . . . —

दमेः शरभृष्टीर्निधायोदग्रजत्या^१ स्वेदजननात्^२।४३। नि-
वृत्य^३ स्वेदालंकृता जुहोति^४।४४। कोश उरःशिरो^५ ऽवधाय^६
पदात्पांसून^७।४५। पश्चादमेर्लवणमृडीचीस्तिस्रो^८ ऽशी-
तीर्विकर्णीः^९ १० शर्कराणाम्^{११}।४६। विषं शिरसि^{१२}।४७।
वाधकेनावागयेण प्रणयन्नन्वाह^{१३}।४८। पाशे^{१४} स इति^{१५}
कोशे यन्थीनुद्रघ्नाति^{१६}।४९। आमुमित्यादत्ते^{१७}।५०। मर्म-

^१ K P Bh भृष्टीन्नि०. — ^२ D (schol.) उत्तरतंचे (Cod. ०३) प्रवृत्ते
दीर्घाः शराः स्फाटिताः शरभृष्टाः स्थिताः शरभृष्टीः स्थापयित्वा उद-
ग्रमुखो . . . यावत्प्रस्विन्नसावद्वजति. — ^३ D (text) निवृत्य. —
^४ D (schol.) अभ्यक्ता शरभृष्टोर्जुहोत्यष्टी प्रवृत्तं (ii. 12. 1-8) . . . अ-
भ्यातानाति. — ^५ Thus emended; MSS. उरःशिरो. — ^६ K
बंधाय; Bh बधाय. — ^७ All MSS. except E पांशून; D (schol.)
अवनीतमांसास्थिकृक्लासशरीरं (Cod. ०२) कोश उरः (Cod. ०२)
शिरस्य उरःशिरः तदुरसि सं (! for स?) कोशे प्रवेशयति । . . द्वेयस्य
पादात्पांशून्कोशे ऽवधाय. — ^८ E मृडीची तिस्रो; Bi मृडी ।
वास्तिस्रो (!). — ^९ So emended; Ch E ऽशीति वि०; D (text)
०शीति वि०; P Bi ०शीतिर्वि०; K Bū ०शीतिर्वि०. — ^{१०} So (०कर्णोः)
emended; MSS. ०कर्णी. — ^{११} D (schol.) कोशे ऽवधाय । मृडीचीशब्दः
अल्पपर्यायः (Cod. ०पर्यायः) लवणरुजकाः (! for रुचक? cf. Pet. Lex.
sub रुचक. end) कल्प्यं (! for अल्प?) इत्यर्थः । तिस्र इति संख्या अशीति-
रिति च । विकर्णी (!) शर्कराणां चेति सामर्थ्या (!?) विगतकर्णानां? Cod.
०माणानां) च । शर्कराणां तिस्रो ऽशीति (!) कोशे ऽवधाय. — ^{१२} D (schol.)
कोशे शिरसि विषमवदधाति । असमासः लवणशर्कराणामिति । द्वंद्वः
संदेहाद्विशेषणसंबंधार्थं च. — ^{१३} E Ch (prim. man.) D (text) प्रणयनम०;
D (schol.) व्याधिघातकदंडेन (cf. sū. 12) प्रेरयन्मर्मं प्रतिकोशं अन्वाह ।
प्रकृतेन सूक्तेनावागयेण. — ^{१४} K P Bh पाशं. — ^{१५} D (schol.) पाशे
स वद्ध इत्यर्थेचन; ii. 12. २८. — ^{१६} D (schol.) पाशकाशान् (! for
पाशकोशान्; तका for को?) कथं तच्च दंडेना (!) दंडं स्थात् । ततः प्रणयन
इत्येवं कर्म प्रथमं प्रणयनं कस्मादुच्यते सूक्ते ऽनुच्यमाने पाशे स इत्यस्य कर्म
कथमुद्वर्णीयाद् (Cod. ०यथाद्) इत्यस्मादित्य (?) न प्रणयनविधानं प्रथमं
गृहीतस्य वनपयनासंभवात् (?) । तद्देश एवादानं । तमनुवचनात्. —
^{१७} So emended; MSS. अमुम्; ii. 12. ४^६; D (schol.) वाममादत्त इति ।
अनेन गृह्णाति । दंडेन ततो न यं (!) ब्रूयात् । इह सूचन्यासा उद्धृतितयहणं
(Cod. उदयं) यथा स्थात्. —

णि^१ खादिरेण सुवेण गते^२ खनति^३ । ५१ । बाहुमात्रमतीव
य^४ इति शरैरवज्जालयति^५ । ५२ । अवधाय संचित्य लोष्टं
सुवेण समोष^६ । ५३ । अमुमुन्नेषमित्युक्तावलेख-
नीम्^{६.७} । ५४ । ह्यायां वा^८ । ५५ । उपनिनयते^९ । ५६ ।
अन्वाह^{१०} । ५७ । ॥ १ ॥ ॥ ४७ ॥

भ्रातृव्यक्षयणमित्यरण्ये^{११} सपत्नक्षयणीरादधाति^{१२} । १ ।
ग्राममेत्यावपति^{१३} । २ । पुमान्पुंस^{१४} इति मन्त्रोक्तमभिहु-
तालंकृतं वध्नाति^{१५} । ३ । यावन्तः सपत्नास्तावतः^{१६} पाशा-
निङ्गिडालंकृतान्संपातवतो ऽनूक्तान्सूचांश्चम्वा^{१७} मर्मणि

^१ Ch E D (text and schol.) मर्माणि. — ^२ D (schol.) मर्माणि
मंचोक्तानि । ... खादिरसुवः तेन गते^३ खनति; cf. Kāuṣ. 48. 4. — ^३ ii.
12. 6. — ^४ D (schol.) गते^५ शरैस्तापयति मंचलिङ्गात्. — ^५ D (schol.)
गते^६ कोशे प्रचिष्य । लोष्टं संचयनीकृत्य (Cod. लोष्टसंचनी^०) गते^७ । खा-
तान्पांशून् गते^८ कृत्वा. — ^६ So (अमुमुन्नेषम्) only Bū; Ch E D
(text) अमुमुन्नेष; K P Bi Bh (समोषा)मुन्नेषम्. — ^७ Bū E D (text)
लेखनी; D (text and schol.) अमुमुन्नेषमिति अनेन मंचेण (where?) ।
उक्तावलेखनी । अस्त्र सूक्तस्य प्रतिकृतिमावलेखनीमिति वेधांतकर्म (see
Kāuṣ. 35. 28; 49. 23). — ^८ D (text and schol.) ह्यायां वा द्वेष्ट्य
(Cod. द्वेष्ट्य) । ह्यायां वा दार्भ्येण विध्यति; see Kāuṣ. 32. 8; 35. 28. —
^९ D (text) उपनीयते; D (schol.) द्वेष्ट्यसमीपेनोदकं मार्जयति. — ^{१०} D
(schol.) भरद्वाजप्रवस्तेन (Cod. भार^०), ii. 12; see sū. 13. — ^{११} ii.
18. 1. — ^{१२} D (schol.) समिधः संज्ञानिर्देशात् । अश्वत्यवधकताज-
ङ्गगाङ्गखदिरशराणां समिधस्तत्र विकल्पः; cf. Kāuṣ. 16. 14. — ^{१३} D
(schol.) जनस्थानमागत्य व्रीहियवतिलानावपति (Kāuṣ. 7. 5) । तत्रवि-
कल्पः । प्रत्युचं दक्षिणाप्रवणादेव. — ^{१४} iii. 6. 1. — ^{१५} D (schol.)
खादिराज्जातो (!) अश्वत्यमणिं वध्नाति । अभिज्ञतं कृत्वा अभिह्वनं ।
सुवदंडे वध्वा (!) होमः । अलंकरणं घृतेन बंधनमभिचरतः. — ^{१६} So
emended; MSS. तावन्तः. — ^{१७} Bh °चाम्वा; D (text) च (!). —

निखनति^१।४। नावि प्रैणान्नुदस्व कामेति^२ मन्त्रोक्तं^३ शाखया
प्रणुदति^४।५। ते ऽधराच्च इति^५ प्रप्रावयति^६।६। बृहन्नेषा-
मित्यायन्तं^७ शयमानमन्वाह^८।७। वैकङ्कतेनेति^९ मन्त्रोक्तम्^{१०}
।८। ददिहीति^{११} साग्नीनि^{१२}।९। देशकपटु^{१३} प्रक्षिणाति।१०।
ते ऽवदन्निति^{१४} नेतृणां पदं वृश्चति^{१५}।११। अन्वाह^{१६}।१२।
ब्रह्मगवीभ्यामन्वाह^{१७}।१३। चेष्टाम्^{१८}।१४। विचृतति^{१९}।१५।

^१ D (schol.) यावतामभिचारं (Cod. यावंताम) कर्तुमिच्छन्ति तावत्प-
रिमाणान्पाशान्निशिङालंकृतान् संपातवत्कुर्यात् । ... प्रकृतेनैव सूक्तानु-
क्तान्सह सूत्रेण संबंधं कृत्वा मर्माणि (!) निखनति (cf. Kāuṣ. 47. 51). —
^२ iii. 6. 8; ix. 2. 4. — ^३ D (text) मन्त्रोक्ता. — ^४ D (schol.) पूर्वसूक्तेन
पाशात् सकृत् ... (the MS. has a lacuna). — ^५ iii. 6. 7. — ^६ D
(schol.) ... अथत्यशाखया (Cod. ०यां) प्रेरयति अनया च्चचा नावसु-
दकेन परयति. — ^७ iv. 16. 1. — ^८ D (schol.) द्वेषो यद्वाक्य-
माणा अपिमुख आगच्छेत्ततः अन्वाह. — ^९ v. 8. 1. — ^{१०} D (text)
joins the word मन्त्रोक्तम् to the next sūtra; Bi divides explicitly as
above; D (schol.) सुवेण होमः. — ^{११} v. 13. 1. — ^{१२} So K E
D (text); Bū P B Bh Ch साग्निं नि; D (schol.) कर्मातिदेशः कानि
तानि । अत्रोपाध्यायवत्सशर्मणः पादाः पठन्ति । कृकलाशशरभृष्टिसपत्र-
चयखावारमणैः (!) पाशमन्त्रोक्तहोमानां साप्तिवात् (cf. Kāuṣ. 47. 39
to 48. 3). — ^{१३} So KCh P; Bi ०कपटु; E ०कपटु; Bū the same
or ०कपटु; D (text) दशकपटु; D (schol.) यचायंतम् (Cod. यच-
यातम्) अहिहृचकं तवैव विनाशयति सूक्तातिनः; see Bō. Lex. sub
पटु 3. — ^{१४} v. 17. 1. — ^{१५} D (schol.) ब्राह्मण (!) गोनेतृणां
वृश्चति । उक्तेन विधानात् । भृष्टे (Cod. भृष्टे) ऽथस्यतीत्येवमंतः; cf.
Kāuṣ. 47. 25-28. — ^{१६} D (schol.) अथवान्वाह नेतृन्. — ^{१७} Here
E inserts the passage यं ब्रह्मगवीभ्यामन्वाह, P Bi the same words
without यं; D (schol.) नेतां ते देवा इति सूक्ते (v. 18. 1; 19. 1)
एका ब्रह्मगवी । (Cod. omits the colon) अमेण तपसेत्यन्या (xii. 5. 1)
। आभ्यां ब्रह्मगवीभ्यां नेतृन्वाह. — ^{१८} D (schol.) अन्वाहेति विशेषः
(! for वाक्यशेषः ?) । चेष्टा हननमारणकर्तृनविशसना- (Cod. ०विसना-
धिश्ययणपचनभक्षणाद्या द्वेष्यगवि या चेष्टा ब्रह्मगव्यायां (! for ०गवीभ्यां ?)
चेष्टासमाख्यानात् । ब्रह्मगवीति (v. 19. 4 ?) मार्यमाणामिति (Cod.
मार्थं; is this a pratika ?) च तथा कल्पांतरे हतगव्यामनुवचनसंयोगः ।
जीवत्यजीवत्याः (Cod. ०त्याजीवत्याः) भोगसंयोगात्. — ^{१९} D (schol.)
वध्यं हविः कृतित्यर्थः (!) । कः क्रिया अन्वाह. —

ऊवध्ये^१ । १६ । श्मशाने^२ । १७ । चिरमून्हनस्वेत्याह^३ । १८ ।
 द्वितीययाश्मानमूवध्ये^४ गूहयति^५ । १९ । द्वादशरात्रं स-
 र्वव्रत उपश्राम्यति^६ । २० । द्विरुदिते स्तृतः^७ । २१ । अवा-
 गयेण निवर्तयति^८ । २२ । उप प्रागादिति^९ श्रुने पिण्डं^{१०}
 पाण्डुं^{११} प्रयच्छति । २३ । तार्द्धं^{१२} वध्नाति । २४ । जुहोति^{१३} । २५ ।
 आदधाति । २६ । इदं तद्युजे यत्किं चासौ^{१४} मनसेत्याहिता-
 यिं प्रतिनिर्वपति^{१५} । २७ । मध्यमपलाशेन फलीकरणाञ्जु-

^१ D (schol.) द्वेष्टमनसि कृत्वा सप्तमीनिर्देशात्. — ^२ D (schol.)
 पाकस्थाने ऊवध्यवत्. — ^३ D (schol.) चिरिति क्रियाभाववृत्तौ प्रत्ययस्युते-
 ब्रह्मगवीर्भां वक्तव्यं (Cod. °व्य) कल्पजासबंधश्च चिरिति संख्यायाः पूर्वाभि-
 धानादमून्हनस्वेति चिरित्वेवं वक्तव्यं । कल्पजया संबंध एतानमून्हनस्वेति ।
 आहुरिति (! for आहुरिति?) संबंधः समं हनस्व रामं हनस्वेति प्रदर्शनं. —
^४ Ch श्मशानम्; D (schol.) श्मशाने (see note 6); cf. sū. 17. — ^५ Thus
 (°मूवध्ये) emended; MSS. °मूवध्य. — ^६ Ch (sec. man.) गूहति;
 Bū गूहे; D (text and schol.) corruptly, ऊवध्ययहे (!) श्मशाने (!) चो-
 भयंज्ञानुवचनं (!); cf. schol. to sū. 22. — ^७ D (schol.) अश्मानं
 प्राश्य (!for प्राश्य or प्राश्यति; cf. Kāuṣ. 47. 32 and note) सर्वव्रत
 इत्यर्थः । प्राप्तनिवृत्तिशक्त्यापेक्षा । नातिशक्तिर्विधीयते इति वचनं (cf.
 Kāuṣ. 74, end) । उपश्राम्यतीति वचनत्वात्; cf. Kāuṣ. 41. 2. — ^८ So
 Bū; P Bi Bh K (prim. man.) स्त्रितो; K (sec. man.) स्तृतो; D (text)
 स्तृते; Ch सुतो; E ततो; D (schol.) द्वादशरात्रादूर्ध्वं द्विः सवितरि उन्नते
 (Cod. उन्नते) नष्टः श्रवुरिति ज्ञेयं । ततश्चानुवचनं प्रयोजनाभावात्; cf.
 Kāuṣ. 47. 29 and 38. — ^९ E Ch (sec. man.) निवर्तयति; D (schol.)
 अवागयेण दंडेनावपनपत्य-(!)श्मानमूवध्ययहाद् (?) Cod. श्रानं; cf. schol.
 to sū. 19) द्विरुदितोति. — ^{१०} vi. 37. 1. — ^{११} C P Bi Bh पिण्ड. —
^{१२} P पांडु; D (text) पांड; D (schol.) उप प्रागादित्युदितार्थं यथांतर-
 वचनात् । पिंड (!) भक्तस्य पांडः (!) श्वेतलोकाः (! for °गोलाः?). — ^{१३} E
 तार्द्धं; D (schol.) अस्त्रिकमणिं वध्नाति । अभिश्ले ऽभिचारो मंच-
 लिंगात्. — ^{१४} D (schol.) to this and the following sūtra, जुहोति
 अथ चागिरसीरादधाति (Cod. °सिरं!) । न तार्द्धं जुहोति व्यवधा-
 नात्. — ^{१५} vi. 54. 1; vii. 70. 1. — ^{१६} D (schol.) प्रतर्लवणार्थत्वाद-
 हितापेक्षतरतो दक्षिणामुखत्वा (!) कल्यांतरे द्वेष्टस्योत्तरत इति तद्वत्. —

होति^१। २८। निरमुमित्यङ्गुष्ठेन^२ चिरनुप्रस्तृणाति^३। २९। शरं
कद्विन्दुकोष्ठैरनुनिर्वपति^{४, ५}। ३०। लोहिताश्वत्थपलाशेन^६
विषावध्वस्तं^७ जुहोति^८। ३१। त्वं वीरुधामिति^९ मूचपुरीषं वत्स-
शेष्यायां^{१०} ककुचैरपिधाप्य^{११} संपिथ्य^{१२} निखनति^{१३}। ३२। शेष्या-
नडे^{१४, १५}। ३३। शेष्यायाम्^{१६}। ३४। यथा सूर्य^{१७} इत्यन्वाह। ३५।
उत्तरया यांस्तान्पश्यति^{१८}। ३६। इन्द्रोतिभिरमे जातान्यो

^१ K Bū °करणां; Ch D (text) °करणान्. — ^२ vi. 75. 1. —

^३ D (schol.) अग्निपञ्चाक्षिगुणं स्तृणाति. — ^४ Ch (prim. man.) कक्-
द्विन्दुः; E किद्विन्दुः; D (text) कद्विन्दुः. — ^५ Ch E Bū Bh D (text)
°कोष्ठैरः; D (schol.) शरविन्दुः (!) शरमयं प्रस्तरणं (cf. Kāuṣ. 47. 1)
तुड्डीकेति (I for तुण्डिकेति?) प्रसिद्धाभिधानात् । ईड (I for ईगिड?)
ओडिककोष्ठं (! for ओडिका°?) धान्यभाजनमेतेषामन्यतमेन निर्वर्तयति
तमुत्तरवेदिस्थापनात् । पृथक् करोति पूर्वेण च होमस्तृणादृते (? Cod.
°देते) अनुप्रस्तृणानुनिर्वर्तयोस्तु मंचे योगार्थं प्रत्यक्षं विधानं. — ^६ E Ch
(prim. man.) °श्वत्थस्य. — ^७ So emended; Bū विषावध्वस्तं; K Bi
विषावध्वस्तं; P Bh विषावस्तं; Ch विषावध्वस्तं; E विषावध्वस्तं; D
(text) विषावध्वस्तं. — ^८ D (schol.) अनुनिर्वर्तिते ऽप्री निरमुमिति
(vi. 75. 1) प्रत्यक्षं एवमंतमेकं कर्म लोहिताश्वत्यो लोहिताश्वनं. —

^९ vi. 138. 1. — ^{१०} K Bū शेष्यायां; Ch (prim. man.) शेष्यायां;
D (text) शेष्यायां; cf. note 13. — ^{११} E बङ्गचैरः; D (text

and schol.) ककुचैः (I for ककुच°?). — ^{१२} K Ch E D (text) संपिथ्य; so
also D (schol.) to the next sūtra. — ^{१३} D (schol.) वत्सस्य शेषसंवेष्टनं
चर्म वत्सशेष्या (Cod. °शेष्याः) तस्या अंतः (I for अन्तरं) मूचपुरीषं कृत्वा
ककुचैः (!) तिमिरफलैः । अजालैडिकाभिर्वातस्याभिमुखं पूरयित्वा वा-
धकेन संपिथ्य (Cod. संपिथ्य!) संचूर्णं द्वेयस्य चर्मणि खनति (I for म-
र्मणि निखनति? cf. Kāuṣ. 47. 51; 48. 4) निखनने मंचः. — ^{१४} K Bū
D (text and schol.) शेष्या°. — ^{१५} E °नडे; D (schol.) मूचपुरीष-
चूर्णं (I for °पूर्णं?) शेष्यानडेति (!) प्रवेश्य बाधकेन संपिथ्य (!) निखनतीति
प्रकृतत्वात्. — ^{१६} D (schol.) नडे च मूचपुरीषचूर्णं (I for °पूर्णं)

शेष्यायां प्रवेश्य बाधकेन संपिथ्य (!) निखनति. — ^{१७} vii. 13. 1;
D (schol.) यथा सूर्यो न च चाणामिति अनया द्वेयानन्वाह. — ^{१८} D
(schol.) यावन्तो मा सपत्नानामिति (vii. 13. 2) । अनया आगच्छेद्येषा-
मनुवचनं कृतं तां क्चूमपश्यं (I for क्चून°?) मंचोक्तेन. —

न स्थायद्विप्सति यो नः शपादिति^१ वैद्युद्धतीः^२ । ३७ ।
 सांतपना^३ इत्यूर्ध्वशुषीः^४ । ३८ । ग्रंसमृतं पुरोडाशं ग्रंसवि-
 लीनेन^५ सर्वहुतम् । ३९ । उदस्य^६ श्यावावितीषीकाञ्जि-
 मगडूकं नीललोहिताभ्यां सूचाभ्यां सकक्षं वङ्घोष्णोदके
 व्यादाय^७ प्रत्याहुति मगडूकमपनुदत्यभिन्युञ्जति^८ । ४० । उ-
 पधावन्तमसदङ्गाव इति^९ काम्पीलं संनह्य क्षीरोत्सिक्ते^{१०}
 पाययति^{११} लोहितानां चैक्रशम्^{१२} । ४१ । अशिशिषोः^{१३} क्षी-
 रौदनम्^{१४} । ४२ । आमपाचमभ्यवनेनेक्ति^{१५} । ४३ ॥ २ ॥ ४८ ॥

^१ vii. 31. 1; 34. 1; 108. 1; 59. 1; vi. 37. 3. — ^२ Thus emended; MSS. वैद्यु-
 द्दतीः; D (schol.) विद्युता हतो वृषो विद्युद्धतः तस्माद्विद्युद्धतीः (!) अरण्य
 आदधाति। ग्राममेत्यावपति (sū. 2)। इत्येवमनुलिंगसामान्यात्। यो नः शपा-
 दितुमयोः समानादित्वात्. — ^३ vii. 77. 1. — ^४ D (schol.) ततो राजा
 ऊर्ध्वशुषीरादधाति । तिसृभिः. — ^५ Ch E D (text and schol.)
 विलीलेन; D (schol.) उष्णपक्वं पुरोडाशमातपविलीलेन (!) नवनीतेन
 इंगिडकार्ये ग्रंसविलीलेन (!) सर्वहुतं नावदानहोमः. — ^६ vii. 95. 1. —
^७ Bū व्याहाय. — ^८ D (schol.) मुञ्जेषीकेव रेखा यस्य स इषीकाञ्जिमं-
 डुकः तं नीललोहितेन च सूत्रेण सह वङ्गभ्यां बध्वा (!) उष्णोदके क्षिपति।...
 आहुतोमयी कुत्सानंतरं तथैवर्चा मंडूकं नुदति ततस्तथैवाभिन्युञ्जत्यु-
 ष्णोदकेन अदशनं करोति; cf. Kāuṣ. 32. 17; 40. 4. — ^९ vii. 96. 1. —
^{१०} Ch P Bi E D (text) क्षीरौत्सिक्ते. — ^{११} Bi and D (text) have a
 colon here. — ^{१२} So emended, as vrddhi-derivative from चैक्रश
 (see Kāuṣ. 21. 14); K P Bb चैक्रस; Ch Bū Bi चैक्रसं; E वियत्तसं;
 D (text) चैक्र (!); D (schol.) प्रमादयतं शत्रुं (Cod. °चु) यवानां प्रकृता-
 भिचारशान्तिरियं. — ^{१३} K P असिशिषोः; D (text) अशिशोः. —
^{१४} D (schol.) भोजयित्वोक्किष्टानुक्किष्टमित्यर्थः । कर्मकदेशग्रहणात् । उदस्य
 श्यावावित्यस्य सूक्तस्याभिचारिकप्रकरणात् (sū. 39) । असदङ्गाव इति
 चास्य प्रकृताभिचारशान्त्यर्थत्वात् । त्रिप्रकरणत्वमिति. — ^{१५} D (schol.)
 पार्थिवमपचभाजनं । उदस्य श्यावाविति शत्रुमभि चेन्नेनेक्ति प्रचालयति ।
 अस्य च प्रधानकर्मत्वे आपकमशिशिषोः क्षीरौदनादीनि (Cod. °नादी)
 क्षीणीति (Cod. °णिति; cf. Kāuṣ. 49. 20). Here ends the commentary
 of Dārila. —

सपत्नहनमित्यृषभं^१ संपातवन्तमत्तिसृजति । १ । आश्व-
त्थीरवपन्नाः^२ । २ । स्वयमिन्द्रस्यौज^३ इति प्रक्षालयति । ३ ।
जिष्णवे योगायेत्यपो^४ युनक्ति । ४ । वातस्य रंहितस्यामृ-
तस्य योनिरिति प्रतिगृह्णाति । ५ । उक्तमाः प्रताप्याधराः^५
प्रदायैनसेनानधराचः^६ पराचो ऽवाचस्तपस्तमुन्नयत^{७, ८}
देवाः पितृभिः संविदानः प्रजापतिः प्रथमो देवतानामि-
त्यत्तिसृजति । ६ । इदमहं यो मा प्राच्या दिशो ऽघायुर-
भिदासादपवादीदिषूगुहः^{९, १०} तस्येमौ प्राणापानावपक्रा-
मामि ब्रह्मणा । ७ । दक्षिणायाः प्रतीच्या उदीच्या^{११} ध्रुवाया
व्यध्वाया ऊर्ध्वायाः^{१२} । ८ । इदमहं यो मा दिशामन्तर्देशेभ्य
इत्यपक्रामामीति^{१३} । ९ । एवमभिष्टा^{१४} । १० । नापोहननिवेष्टना-
नि सर्वाणि खलु शश्वद्भूतानि । ११ । ब्राह्मणाद्वज्रमुद्यच्छमा-
नाच्छङ्कन्ते^{१५, १६} मां हनिष्यसि^{१७} मां हनिष्यसीति^{१८} तेभ्यो ऽभ्यं
वदेच्छममये शं पृथिव्यै शमन्तरिक्षाय शं वायवे शं दिवे

^१ ix. 2. 1. — ^२ So Bū; the rest °वपन्ना before स्वयं. — ^३ x.
5. 1 fg. — ^४ x. 5. 1^b fg. — ^५ E Ch (sec. man.) °धरा. —
^६ So K Bū Bi Bh; Ch E P °मेनाधराचः. — ^७ K °वांचस्तप. —
^८ So Bū; K तमूनयत; Ch E तमूनयन्त; Bi तमूनयत; P Bh तमू-
चयत. — ^९ Bh दिशाघायुः. — ^{१०} P Bi Bh Bū as above; E इषूगुहः;
Ch K (prim. man.) इषूगुहः; K (sec. man.) इषूगुहः. Bū has a colon
after this word; is the passage up to this point metrical (eight
syllables)? Cf. v. 10. 1; iv. 40. 1. — ^{११} E उदीच्यां प्रतीच्यां. —
^{१२} Cf. v. 10. 2-6; iv. 40. 2-7; cf. Kāuṣ. 116. 3. — ^{१३} K Bū Ch
°पक्रामी; E °लुक्रामामी; cf. AV. v. 10. 7; iv. 40. 8. — ^{१४} So Ch
P B; K Bū E °भिष्टा; is the word to be emended to एवम-
निष्टा? — ^{१५} So emended; K Bū Ch P Bi उद्यच्छमानाः(शं); E उद्य-
क्षमाना; cf. the reading जनः शं for जनच्छं, Kāuṣ. 3. 14. E alone
has a colon here. — ^{१६} E त. — ^{१७} Ch हनिष्यति. — ^{१८} Ch E
हनिष्यतीति. —

शंसूर्याय शंचन्द्राय शंनक्षत्रेभ्यः शंगन्धर्वाप्सरोभ्यः शंसर्पे-
 तरजनेभ्यः^१ शिवं मह्यमिति । १२ । यो व आपो ऽपां यं व-
 यमपामस्मै^२ वज्रमित्यन्वृचमुदवज्जान् । १३ । विष्णोः क्रमो
 ऽसीति^३ विष्णुक्रमान् । १४ । ममाग्नेवर्च^४ इति बृहस्पतिशिरसं
 पृषातकेनोपसिच्याभिमन्त्र्योपनिदधाति । १५ । प्रतिज्ञान-
 न्नानुब्याहरेत्^५ । १६ । उत्तमेनोपद्रष्टारम् । १७ । उदेहि
 वाजिन्नित्यर्धर्चेन^६ नावं मज्जतीम् । १८ । समिद्धो ऽग्निर्ये
 इमे द्यावापृथिवी^७ अजैष्मेत्यधिपाशानादधाति । १९ ।
 पदेपदे पाशान्वृश्चति^८ । २० । अधिपाशान्वाधकाञ्छङ्कु-
 स्तान्संक्षुद्य संनह्य भष्ट्रे^९ ऽभ्यस्यति^{१०} । २१ । अशिशिषोः
 क्षीरौदनादीनि चीणि^{११} । २२ । गर्तेध्मावन्तरेणावलेखनी^{१२, १३}
 स्थाणौ निबध्य द्वादशरात्रं संपातानभ्यतिनिनयति । २३ ।
 षष्ठ्योदवज्जान्प्रहरति^{१४} । २४ । सप्तम्याचामति^{१५, १६} । २५ ।
 यश्च गामित्यन्वाह^{१७} । २६ । निर्दुर्मण्य^{१८} इति संधाव्याभि-
 मृशति । २७ । ॥ ३ ॥ ॥ ४९ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे षष्ठो ऽध्यायः समाप्तः ॥

^१ Bi has a colon here. — ^२ x. 5. 15, 42, 50; cf. Dārila to Kāuṣ. 38. 2; 47. 31. — ^३ x. 5. 25. — ^४ v. 3. 1. — ^५ Ch E Bū P प्रतिज्ञानं ना०. — ^६ xiii. 1. 1a. — ^७ xiii. 1. 28 (et al.); 3. 1 (et al.); xvi. 6. 1. — ^८ Cf. Kāuṣ. 47. 14, 25. — ^९ K Bi भष्ट्रे; E भष्ट्रे वा (भ्यस्यति); Ch भष्ट्रे वा; cf. Kāuṣ. 47. 28 and Dārila to 48. 11. — ^{१०} K Bi (भष्ट्रे)भ्यः स्यति. — ^{११} Cf. Kāuṣ. 48. 42 and Dārila to 43. — ^{१२} All MSS. गर्तेध्माव० for गर्ते इध्माव० with double sandhi; see the introduction. — ^{१३} For आवलेखनी see Kāuṣ. 35. 28; 47. 54. — ^{१४} x. 5. 6; cf. Kāuṣ. 47. 31. — ^{१५} x. 5. 7. — ^{१६} Ch चामयति. — ^{१७} xiii. 1. 56. — ^{१८} xvi. 2. 1. —

॥ ओं ॥

स्वस्तिदा ये ते पन्थान^१ इत्यध्वानं दक्षिणेन प्रक्रामति । १ । व्युदस्यत्यसंख्याताः^२ शर्कराः^३ । २ । तृणानि छित्त्वोपतिष्ठते । ३ । अग्रे ऽमूः पारे पातं नो य एनं परिषीदन्ति^४ यदायुधं दशदेन व्याख्यातम्^५ । ४ । दिष्ट्या मुखं विमाय संविशति । ५ । चीणि पदानि प्रमायोत्तिष्ठति । ६ । तिस्रो दिष्टीः^६ । ७ । प्रेतं^७ पादावित्यवशस्य^८ । ८ । पाययति । ९ । उपस्थास्त^९ इति चीण्योप्यातिक्रामति । १० । स्वस्ति माच इति^{१०} निश्युपतिष्ठते^{११} । ११ । इन्द्रमहमिति^{१२} पण्यं संपातवदुत्थापयति । १२ । निमृज्य^{१३} दिग्युक्ताभ्यां^{१४} दोषो गायपातं न इति^{१५} पञ्चानदुद्घो यमो मृत्युर्विश्वजि-

^१ i. 21. 1; vii. 55. 1 (xii. 1. 47). — ^२ Bi has a colon here. —
^३ Cf. Kāuṣ. 36. 22. — ^४ i. 26. 1; 27. 1; vi. 3. 1; 76. 1; cf. the स्वस्थयनगण, Kāuṣ. 25. 36, note; E Bi have a colon here. —
^५ This division in E; cf. Kāuṣ. 23. 11. — ^६ Ch दिष्टा; E दिष्टोः. —
^७ i. 27. 4. — ^८ So emended: 'reciting down upon'? MSS. अवसस्त. — ^९ xii. 1. 62. — ^{१०} i. 31. 4. — ^{११} K Bū Bh उपतिष्ठते- (द्रमं) with double sandhi. — ^{१२} iii. 15. 1. — ^{१३} Thus emended; MSS. निमृज्यं. — ^{१४} D (schol.) to Kāuṣ. 14. 25: ये ऽस्यां स्व प्राच्यां दिशि प्राची दिगिति दिग्युक्ते (iii. 26. 1; 27. 1); cf. the note ibid., and the रुद्रगण, Ath. Pariç. 34. 16. — ^{१५} vi. 1. 1; the hymns vi. 3-7. —

च्छकधूमं भवाशर्वावित्युपदधीत^१ । १३ । उत्तमेन^२ सारु-
पवत्सस्य रुद्राय चिर्जुहोति । १४ । उपोत्तमेन^३ सुहृदो
ब्राह्मणस्य शकृत्पिराडान्पर्वस्वाधाय शकधूमं^४ किमद्याह-
रिति पृच्छति । १५ । भद्रं सुमङ्गलमिति प्रतिपद्यते । १६ ।
युक्तयोर्मा नो देवा यस्ते सर्प^५ इति शयनशालोर्वराः^६ प-
रिलिखति । १७ । तृणानि युगतर्क्षेना संपातवन्ति द्वारे
प्रचृतति । १८ । ऊवर्ध्वं^७ संभिनन्ति । १९ । निखन-
ति । २० । आदधाति । २१ । अपामार्गप्रसूनांकुद्रीचीश-
फान्पराचीनमूलान्^{८,९} । २२ । ॥ १ ॥ ॥ ५० ॥

उदित इति^{१०} खादिरं शङ्कुं^{११} संपातवन्तमुद्गृह्णन्निख-

^१ vi. 59. 1; 93. 1; 107. 1; 128. 1; iv. 28. 1 (xi. 2. 1; 6. 9). The
दिग्युक्ते सूक्ते (cf. p. 145, note 14), three of the pratikas in this sūtra, one
in sū. 18, and two in 51. 7 occur in the रौद्रगण, Ath. Pariç. 34. 17:
रौद्रः । रुद्र जलापमेवज ये ऽस्यां प्राची दिगुदितस्त्रयो (two MSS. °स्त्रयो
वा) अक्रमन् भवाशर्वा मन्वे वां ब्रह्म जज्ञानमनाप्ता ये सहस्रधार एव
यीष्मो हेमन्तो ऽनडुग्रस्त्वं मद्भमापो वैश्वानरो यमो मृत्युर्या ते रुद्र
(Bühler's Codex ends here: यां तेति रौद्रगणः!) यो अपो रुद्रो (this
word is wanting in the Chambers Codex) भवाशर्वा मृडतं भवाशर्वा-
विदं ब्रूमो यस्ते सर्पस्तस्मै प्राच्या दिशो अन्तर्देशादिति रौद्रगणः ॥ १७ ॥
The pratikas are: ii. 27. 6; iii. 26. 1; 27. 1; iv. 3. 1; 28. 1; v. 6. 1;
v. 6. 2; v. 6. 3; vi. 55. 2; 59. 1; 61. 1; 62. 1; 93. 1; 90. 1; vii. 87. 1;
xi. 2. 1; 6. 9; xii. 1. 46; xv. 5. 1. — ^२ iv. 28. 1 (xi. 2. 1; 6. 9). —
^३ vi. 128. 1. — ^४ Dārila, fol. 42^b, l. 4 (to Kāuç. 8. 17) शकधूम (!)
ब्राह्मणः; cf. also Ath. Paddh. to Kāuç. 76. 19. — ^५ iv. 28. 1; vi.
128. 1; vi. 56. 1; xii. 1. 46. For the last cf. the रौद्रगण, sū. 13,
note. — ^६ So all MSS.; is the text to be emended to शयनशाला-
सुर्वराः? — ^७ E P Bi ऊवर्ध्वं. — ^८ E alone reads °प्रसूनांकुः; the
rest °प्रसूनाकुः. Is the word to be emended to °प्रसूता? — ^९ E
(prim. man.) गृहीची; E (sec. man.) गृहीवा? Is the word (कुद्रीची)
to be emended to गुडूची? — ^{१०} iv. 3. 1. — ^{११} K शङ्कुः; Bū शङ्कु. —

नग्ना^१ अनुव्रजति । १ । निनयनं समुह्य चारै^२ सारूपव-
त्सस्येन्द्राय चिर्जुहोति । २ । दिश्यान्वलीन्हरति । ३ । प्र-
तिदिशमुपतिष्ठते । ४ । मध्ये पञ्चममनिर्दिष्टम् । ५ ।
शेषं निनयति । ६ । ब्रह्म जज्ञानं भवाशर्वावित्यासन्न-
मरण्ये^३ पर्वतं यजते । ७ । अन्यस्मिन्भवशर्वपशुपत्युयरु-
द्रमहादेवेशानानां पृथगाहुतीः । ८ । गोष्ठे च द्वितीयम-
श्नाति^४ । ९ । दर्भानाधाय धूपयति । १० । भूत्यै वः पुष्ट्यै
व इति प्रथमजयोर्मिथुनयोर्मुखमनक्ति । ११ । तिस्रो
नलदशाखा वत्सान्पाययति । १२ । शाखयोदकधारया
गाः परिक्रामति^५ । १३ । अश्मवर्म^६ म इति^७ षडश्मनः
संपातवतः स्रक्तिषु पर्यधस्तान्निखनति^८ । १४ । अलसा-
लेत्यालभेषजम्^९ । १५ । चीणिं सिलाञ्जालायाण्युर्वरामध्ये^{१०}
निखनति । १६ । हतं^{११} तर्दमित्ययसा सीसं कर्षन्नुर्वरां^{१२} परि-
क्रामति । १७ । अश्मनो^{१३} ऽवकिरति । १८ । तर्दमवशिरसं^{१४}
वदनात्केशेन^{१५} समुह्योर्वरामध्ये निखनति । १९ । उक्तं

^१ K ०न्नगनं गा; Bū निखनंन्गा; E निखन गा; P निखन् गा. —
^२ E चोर. — ^३ iv. 1. 1 (v. 6. 1); iv. 28. 1 (xi. 2. 1; 6. 9); cf. the
रीद्रगण, Kāuṣ. 50. 13, note. — ^४ For अश्नाति see Kāuṣ. 7. 1. — ^५ Cf.
Dārila, fol. 80^a l. 7 (to Kāuṣ. 23. 13) ... संपातितया शाखया उदक-
धारां आनयति. — ^६ E ०मर्म. — ^७ K Bū Bh मेति (with double
sandhi); v. 10. 1. — ^८ Bū स्रक्तिषूपर्यं. — ^९ vi. 16. 4. For आल
cf. Dārila fol. 86^a l. 9 (to Kāuṣ. 25. 18), आलं गोधूम- (Cod. ०मो)
व्याधिः. — ^{१०} So (सिला०) emended in accordance with AV. vi. 16. 4;
MSS. of the text शिला०. — ^{११} vi. 50. 1. — ^{१२} K कर्षन्नु०; Bū E
कर्षन्नु०; Bi कर्षन्नु०; Ch कर्षन्नुर्वरान्. — ^{१३} K Bū अश्मनो. —
^{१४} K Ch P तर्दम०. — ^{१५} Ch E वननात्. —

चारे^१। २०। बलीन्हरत्याशाया आशापतये ऽश्विभ्यां स्ने-
चपतये। २१। यदैतेभ्यः कुर्वीत वाग्यतस्तिष्ठेदास्तम-
यात्। २२। ॥ २ ॥ ॥ ५१ ॥

ये पन्थान इति^२ परोत्योपदधीत। १। प्रयच्छति^३। २।
यस्यास्ते यत्ते देवी विषाणा^४ पाशानित्युन्मोचनप्रतिरूपं^५
संपातवन्तं करोति। ३। वाचा बधाय^६ भूमिपरिले-
खम्^७। ४। आयन इति^८ शमनमन्तरा हृदं^९ करोति^{१०}। ५।
शाले च। ६। अवकया^{११} शालां परितनोति। ७। शयमानाय
प्रयच्छति। ८। निदग्धं प्रक्षालयति। ९। महीमू ष्विति^{१२}
तरणान्यालम्भयति। १०। दूरान्नावं^{१३} संपातवतीं नौमणिं
बध्नाति। ११। प्रपथ इति^{१४} नष्टैषिणां प्रक्षालिताभ्यक्त-
पाणिपादानां दक्षिणान्पाणीन्निमृज्योत्थापयति^{१५ १६}। १२।
एवं संपातवतः। १३। निमृज्यैकविंशतिं^{१७} शर्कराश्चतुष्पथे
ऽवक्षिप्यावकिरति^{१८}। १४। नमस्कृत्येति^{१९} मन्त्रोक्तम्। १५।
अंहोलिङ्गानामापो^{२०} भोजनहवींष्यभिमर्शनोपस्थानमा-

^१ See sū. 2. — ^२ vi. 55. 1. — ^३ Ch has a colon here. — ^४ vi. 84. 1;
63. 1; 121. 1. — ^५ P °न्मोचन° (1). — ^६ So P Bi Bh K (sec.
man.) Ch (sec. man.); Bū E K (prim. man.) Ch (prim. man.) बधाय. —
^७ K °लेखनं. — ^८ vi. 106. 1. — ^९ E Ch (prim. man.) हृदं; P Bh
हृदयं. — ^{१०} Bi has a colon here. — ^{११} D (schol.) to Kāuṣ. 40. 5,
अवका शेषवालः (for शेषवालः; cf. शेषालि, शेषालिका, शैवाल, and Āṣv.
Gr. iv. 4. 8). — ^{१२} vii. 6. 2. — ^{१३} Ch दूरां; Bū दूरान्न°. —
^{१४} vii. 9. 1. — ^{१५} K Bh दक्षिणात्प°. — ^{१६} Ch Bh Bū K पाणी. —
^{१७} K P Bh निर्म°. — ^{१८} Thus (ऽवक्षिप्या°) emended; E बदक्षिप्य;
the rest च क्षिप्य. — ^{१९} vii. 102. 1. — ^{२०} For the अंहोलिङ्गगण
see Kāuṣ. 32. 27, note; 58. 22, etc. —

दित्यस्य । १६ । स्वयं हविषां भोजनम् । १७ । विश्वे देवा^१
इत्यायुष्याणि । १८ । स्थालीपाके घृतपिण्डान्प्रतिनीया-
न्नाति । १९ । अस्मिन्वसु यदावधन्नव प्राणानिति^२ युग्म-
कृष्णलमादिष्टानां^३ स्थालीपाक आधाय वध्नाति । २० ।
आशयति । २१ । ॥ ३ ॥ ॥ ५२ ॥

आयुर्दो इति^४ गोदानं^५ कारयिष्यन्सभारान्संभरति^६ । १ ।
अमन्मिजोमानो^७ दूर्वामकर्णमश्ममण्डलमानुहुशकृ-
त्पिरडं^८ षड् दर्भप्रान्तानि कंसमहते^९ वसने शुद्धमाज्यं शा-
न्ता ओषधीर्नवमुदकुम्भम्^{१०} । २ । बाह्यतः शान्तवृक्षस्येध्मं
प्राञ्चमुपसमाधाय । ३ । परिसमुह्य पर्युष्य परिस्तीर्य व-
र्हिर्हृदपात्रमुपसाद्य परिचरणेनाज्यं परिचर्य^{११} । ४ । नि-
त्यान्पुरस्ताद्धोमानुत्वाज्यभागौ च । ५ । पश्चादग्नेः प्रा-

^१ i. 30. 1; cf. the आयुष्यगण, Kāuṣ. 54. 11, note; also 59. 1. —
^२ i. 9. 1; 35. 1; v. 28. 1; cf. the first वर्चस्वगण, Kāuṣ. 13. 1, note. —
^३ Cf. D (schol.) to Kāuṣ. 11. 19. — ^४ ii. 13. 1. — ^५ Ath. Paddh.
अथादिके गोदानिकं कर्म; Daç. Kar. अथ संवत्सरे; both texts treat
the गोदानं immediately after the अन्नप्राशनं (Kāuṣ. 48. 11). —
^६ Ch करिष्यन्सं. — ^७ So P Bh; Bū Bi and Ath. Paddh. असंमृमो;
K असंमिमीं; Ch असंमिमीं; E असंमिमीं; cf. sū. 15, and 54. 19. —
^८ For अकर्ण cf. Kāuṣ. 7. 25, and D (schol.) ibid. — ^९ Ch E Bū
मानुहुहं; cf. Kāuṣ. 7. 23, and D (schol.) ibid. — ^{१०} E कंसं. —
^{११} Ath. Paddh. adds as follows: इध्मावर्हिः । ब्रीहियवी । शमीपत्रिका
(cf. Āçv. Gr. i. 17. 3) एतान्संभारान्समुद्युत्य । अव्यचसद्येत्यादि (AV.
xix. 68. 1; MSS. अव्यचसद्ये) गोदानिकं तन्त्रं. — ^{१२} Ath. Paddh.
ततः यदग्ने तपसा तपो ऽग्ने तपस्तप्यामह इति द्वाभ्यां (vii. 61. 1, 2)
परिसमुहयति (see Kāuṣ. 57. 23) । सं मा सिंचत्विति (vii. 33. 1) चिः
पर्युचति (see ibid. sū. 22). The passage contained in this and the
next sūtra is repeated at Kāuṣ. 67. 20 fg.; 94. 11 fg.; 135. 4 fg., etc. —

ङ्मुख उपविश्यान्वारध्याय^१ शान्त्युदकं करोति । ६ ।
 तच्चैतत्सूक्तमनुयोजयति^२ । ७ । चिरेवाग्निं^३ संप्रोक्षति^४
 त्रिः^५ पर्युक्षति । ८ । त्रिः^६ कारयमाणमाचामयति च
 संप्रोक्षति च । ९ । शकृत्पिराडस्य स्थालरूपं^७ कृत्वा सुहृदे
 ब्राह्मणाय प्रयच्छति । १० । तत्सुहृदक्षिणतो ऽग्रेरुद-
 ङ्मुख आसीनो धारयति । ११ । अथास्मा अन्वारध्याय^८
 करोति । १२ । आयुर्दा इत्यनेन^९ सूक्तेनाज्यं जुहुन्मूर्ध्नि^{१०}
 संपातानानयति । १३ । दक्षिणे पाणावश्ममण्डल
 उदपात्र उत्तरसंपातान्स्थालरूप आनयति^{११} । १४ ।
 अमस्त्रिमोजोमानी^{१२} चोदपात्रे ऽवधाय । १५ । स्थालरूपे
 दूर्वा शान्त्युदकमुष्णोदकं चैकधाभिसमासिच्य^{१३} । १६ ।
 आयमगन्सविता क्षुरेणेत्युदपात्रमनुमन्त्रयते^{१४} । १७ ।

^१ Ch E °न्वारध्यायै; cf. Kāuṣ. 44. 3. — ^२ Ath. Paddh. and Daç. Kar. आयुर्दा इति सूक्तेनानुयोजनं. — ^३ Daç. Kar. °ग्निस्त्रिं; K P Bh °ग्नीं. —

^४ Ch प्रोक्षति; Daç. Kar. यन्मातली (etc., xi. 6. 23 in full) सर्वा इमा आप ओषधय इति (Kāuṣ. 9. 9) चिरेवाग्निस्त्रिं प्रोक्षति (!). — ^५ So K; the rest त्रिष्य°. — ^६ Bū त्रिष्य°. — ^७ E स्त्राली°. — ^८ K Bh Ch (prim. man.) अथास्मान्वारध्याय (with double sandhi). — ^९ ii. 13. 1. — ^{१०} Ath. Paddh. कुमारस्य मूर्ध्नि. —

^{११} Ath. Paddh. पुनस्तेनैव सूक्तेन जुहुयात् अममण्डले । पुनस्तेनैव जुहुयात् उदपात्रे । . . . तस्मिन्स्थालरूपं कृत्वा उत्तरसंपातान्सर्वानानयति. — ^{१२} So P Bh; Bū Bī अमममो°; K अममिमो°; Ch E अमममो°; Daç. Kar. अमममगलोसहित (?) उदपात्रे; Ath. Paddh. अमममोजोमानीयसहिते (!) उदपात्रे; cf. sū. 2, and 54. 19. —

^{१३} K P Bh चैकधाभिः°; cf. Kāuṣ. 54. 19. — ^{१४} vi. 8. 1; Ath. Paddh. and Daç. Kar. आयमगन्सविता क्षुरेणेत्युदपात्रं तिसृभिः. But Daç. Kar. in citing the verses in full substitutes viii. 2. 17 for vi. 68. 3; cf. the following sūtras.

अदितिः शमश्च्युन्दति^१। १८। यत्क्षुरेणेत्तुदकपत्तं^२ क्षुर-
मद्भि श्योत्य^३ त्रिः^४ प्रमार्ष्टि^५। १९। येनावपदिति^६ दक्षि-
णस्य केशपक्षस्य दर्भपिञ्जल्या केशानभिनिधाय^७ प्रच्छिद्य
स्थालरूपे करोति। २०। एवमेव द्वितीयं करोति। २१।
एवं तृतीयम्। २२। एवमेवोत्तरस्य केशपक्षस्य क-
रोति^८। २३। ॥ ४ ॥ ॥ ५३ ॥

अथ नापितं समादिशत्यक्षखन्वप^९ केशशमश्चुरोम परि-
वप नखानि च कुर्वति^{१०}। १। पुनः प्राणः पुनर्मैत्रिन्दि-
यमिति^{११} त्रिर्निर्मृज्य^{१२}। २। त्वयि महिमानं सादयामीत्य-
न्ततो योजयेत्^{१३}। ३। अथैनमुप्रकेशशमश्चुं कृत्तनखमाप्ला-
वयति^{१४}। ४। हिरण्यवर्णा^{१५} इत्येतेन सूक्तेन गन्धप्रवादा-
भिरलंकृत्य^{१६}। ५। स्वक्तं म^{१७} इत्यानक्ति^{१८}। ६। अथैनमहतेन

^१ vi. 68. 1; K शमश्च्युत्^{१०}. — ^२ viii. 2. 17. — ^३ K Bū Bh Ch
(sec. man.) उदकपत्तं; Bī P Ch (prim. man.) उदकपात्तं; E उदकपात्तं. —
^४ So all MSS. except K, which reads ०द्भिः श्योत्य; Ath. Paddh. क्षुरद्योतनं
करोति. — ^५ So K; the rest त्रिष्य. — ^६ vi. 68. 3. — ^७ Ath. Paddh. दर्भपिञ्ज-
लीसहिताकेशान्. — ^८ Ath. Paddh. ततो दक्षिणस्य केशपक्षस्य उत्तरस्य
केशपक्षस्य उदं पुनः पुनः तृप्तः (for उप्रः^२)। सकृत्सकृत्तंच. — ^९ Ath.
Paddh. and Daç. Kar. अथ नापितप्रयः. — ^{१०} Cf. Pār. Gr. ii. 1. 21;
Āçv. Gr. i. 17. 17. — ^{११} vi. 53. 2; vii. 67. 1. — ^{१२} KP Bū Bh
निर्मृज्य; Ath. Paddh. and Daç. Kar. अर्धमुच्छिद्येति शिरसि एताभ्यां पुनः
चुरसंस्कारः. — ^{१३} Ath. Paddh. देवदत्तशर्मणे त्वयि महिमानं (MSS.
मयिमानां!) सादयामि. — ^{१४} Thus emended; KBū Bh P Ch and Daç. Kar.
कुतं; E Bī कुतं. — ^{१५} i. 33. 1. — ^{१६} Ath. Paddh. and Daç. Kar. हि-
रण्यवर्णा इति सूक्तेन कलशोदकमभिमंत्र्याप्लावयति यस्ते गन्ध इति
तिसृभिः (xii. 1. 23-5) गन्धपुष्पाद्यभिमंत्र्य; cf. Kāuç. 13. 12. —
^{१७} vii. 30. 1. — ^{१८} Ch ०त्वनक्ति; these two words are wanting in E;
Daç. Kar. and Ath. Paddh. कञ्जलमभिमंत्र्य (MSS. काञ्जलं) अचिणी (I)
अञ्जनं करोति. —

वसनेन परिधापयति परि धत्तेति द्वाभ्याम्^१ । ७ । एह-
श्मानमा तिष्ठेति^२ दक्षिणेन पादेनाश्ममण्डलमास्थाय
प्रदक्षिणमग्निमनुपरिणीय।८। अथास्य वासो निर्मुष्णाति^३
यस्य ते वास इत्येतया^४ । ९ । अथैनमपरेणाहतेन वसने-
नाह्लादयत्ययं वस्त्रे गर्भं पृथिव्या इति पञ्चभिः^५ । १० ।
यथा द्यौर्मनसे चेतसे धिय इति^६ महाव्रीहीणां स्थाली-
पाकं श्रपयित्वा शान्त्युदकेनोपसिच्याभिमन्त्र्य प्राशय-
ति^७ । ११ । प्राणापानावोजो ऽसीत्युपदधीत^८ । १२ । तुभ्यमेव
जरिमन्निति^९ कुमारं मातापितरौ त्रिः संप्रयच्छेते^{१०} । १३ ।
घृतपिण्डानाशयतः^{११} । १४ । चूडाकरणं^{१२} च गोदानेन व्या-

^१ ii. 13. 2, 3. — ^२ ii. 13. 4. — ^३ Bi has a colon here; Daç. Kar. आचार्य (!) वस्त्रं समर्पयति; Ath. Paddh. उत्तरवास अदत्तं गृह्णा-
त्युपाध्यायः. — ^४ ii. 13. 5. — ^५ xiii. 1. 16-20. — ^६ ii. 15. 1;
vi. 41. 1. For the first of these pratikas and several others, following
in this and the next four chapters, cf. the आयुष्यगण, Ath. Pariç.
34. 4: यथा द्यौः प्राणापानावोजो ऽसि तुभ्यमेवाचीभ्यां ते मुंचामि त्वोत
देवा आवतस्त उप प्रियमन्तकाय मृत्यव आ रभस्व प्राणाय नमो (MSS.
नम) विषासहिमित्वायुष्याणि । ४ । The pratikas are: ii. 15. 1; 17. 1; 28. 1;
33. 1; iii. 11. 1 (i. 10. 4); iv. 13. 1; v. 30. 1; vii. 32. 1; viii. 1. 1; 2.
1; xi. 4. 1; xvii. 1-5; cf. Kāuç. 52. 18; 57. 31, etc. — ^७ Daç. Kar.
माणवकं (Cod. माणकं). — ^८ ii. 16. 1; 17. 1; cf. the preceding
note. — ^९ ii. 28. 1; cf. note 6. — ^{१०} Daç. Kar. परस्परं प्र-
यच्छेते (Cod. व्यच्छति) । प्रथमं पिता मातुः । द्वितीयं माता पितुः तृतीयं
पिता मातुः; Ath. Paddh. षट्सूक्तावृत्तिः. — ^{११} Daç. Kar. पुनरननैव
सूक्तेन चीन्धुतपिण्डान्प्रत्येकंप्रत्येकं संपात्याभिमन्त्र्य कुमारं प्राशयति । ततः
पूर्वोक्तानि चत्वारि परिदानानि ददाति (cf. sū. 17, and the notes to Kāuç.
58. 16, 17, and 18) । इति गोदानं; Ath. Paddh.... कुमारपित्रोः (Cod. कुमारं
पि) प्राश्नाति (!) ... पूर्वोक्तानि च चत्वारि परिदानानि ददाति । इति
गोदानं समाप्तं. Both paddhatis treat the नामकरणं, of which cere-
mony the परिदानानि form a part (see Kāuç. 58. 18, note), before
the गोदानं. — ^{१२} Ch K P B चूडकरणं. —

ख्यातम् । १५ । परिधापनाश्ममण्डलवर्जम्^१ । १६ । शिवे
ते स्तामिति^२ परिदानान्तानि^३ । १७ । पार्थिवस्य मा प्र
गामेति^४ चतस्रः सर्वाण्यपियन्ति । १८ । अमस्मिमोजो-
मानी^५ च दूर्वा च केशांश्च शकृत्पिण्डं चैकधाभिसमा-
हृत्य^६ । १९ । शान्तवृक्षस्योपर्यादधाति । २० । अधिकरणं
ब्रह्मणः कंसवसनं गौर्दक्षिणा । २१ । ब्राह्मणाभक्तेनोपेप्स-
न्ति । २२ । ॥ ५ ॥ ॥ ५४ ॥

उपनयनम्^७ । १ । आयमगन्निति मन्त्रोक्तम्^८ । २ ।
यत्प्लुरेणेत्युक्तम्^९ । ३ । येनावपदिति^{१०} सकृदपिञ्जली^{११} । ४ ।

^१ Ath. Paddh. adds: शेषं गोदानवत् । तुभ्यमेवेति (ii. 28. 1) अनुयोजनं
शान्त्युदके (cf. Kāuṣ. 53. 6); Daç. Kar. treats the चूडाकरणं in full
(अथ संवत्सरे द्विसंवत्सरे वा चूडाकरणमुच्यते), agreeing with the
Ath. Paddh. in employing ii. 28. 1 in connection with the शा-
न्त्युदके — ^२ viii. 2. 14. — ^३ Cf. Kāuṣ. 58. 18, note; Daç. Kar.
इति चूडाकरणं. — ^४ ii. 29. 1; xiii. 1. 59; cf. for the second pratika
the आयुष्यगण, sū. 11, note. — ^५ So PBh; K Bi Bū अममृमोः; Ch E
अमस्मिमोः; cf. Kāuṣ. 53. 2, 15. — ^६ Ch E एकधाभिः समाहृत्य; Bi
एकधाभिः; cf. Kāuṣ. 53. 16. — ^७ Daç. Kar. and Ath. Paddh.

गर्भपंचमे गर्भाष्टमे वा गोदानिकं तंच । आज्यभागेति शान्त्युदकं करोति ।
आ यातु मित्र (iii. 8. 1; cf. sū. 18) इति सूक्तनानुयोजनं । मातली
(xi. 6. 23) अंते । ततो ऽभ्यातानानि जुहोति । तत्र माणवकं
आत्मसमीपे प्राङ्मुख उपविश्य (!) । आयुर्दा इति सूक्तेन (ii. 13) आज्यं
जुहोति । कुमारस्य मुग्धं दक्षिणे पाणावश्ममण्डले उदपात्रे । उत्त-
रसंपातान्खालरूपे आनयति । चिः सूक्तावृत्तिः; cf. Kāuṣ. 53. 6 fg. —

^८ vi. 68. 1; Daç. Kar. and Ath. Paddh. दूर्वा शान्त्युदकमुष्णोदकं चैकधा
कृत्वा आयमगन्निति उदपात्रमनुमंचयते; cf. Kāuṣ. 53. 16, 17. —

^९ viii. 2. 17; Daç. Kar. and Ath. Paddh. चुरमार्जनं उष्णेनेति (vi.
68. 1^b) उदकं गृह्य । आदित्या इति (vi. 68. 1^{cd}) अदितिः इमंश्च इत्येकया
(vi. 68. 2) उदकं; cf. Kāuṣ. 53. 17 fg. — ^{१०} vi. 68. 3. — ^{११} Thus Bū
alone; the rest अपिञ्जली; Daç. Kar. and Ath. Paddh. वपनं करोति
(Ath. Paddh. केशच्छेदनं) सकृत् । दर्भपिञ्जलीवर्जं; cf. Kāuṣ. 53. 20. —

लौकिकं च समानामा परिधानात्^१ । ५ । उपेतपूर्वस्य
 नियतं सवान्दास्यतो^२ ऽग्नीनाधास्यमानः^३ पर्यवेतव्रतदी-
 क्षिष्यमाणानाम् । ६ । सोष्णोदकं शान्त्युदकं प्रदक्षिणम-
 नुपरिणीय पुरस्तादग्नेः प्रत्यङ्मुखमवस्थाप्य^४ । ७ । आह
 ब्रूहि^५ । ८ । ब्रह्मचर्यमागमुप मा नयस्वेति^६ । ९ । को नामासि
 किंगोच इत्यसार्विति^७ यथा नामगोचे भवतस्तथा प्रब्रू-
 हि^८ । १० । आर्षेयं मा कृत्वा बन्धुमन्तमुपनय^९ । ११ ।
 आर्षेयं त्वा कृत्वा बन्धुमन्तमुपनयामीति^{१०} । १२ । ओं
 भूर्भुवः स्वर्जनदोमित्यञ्जलाबुदकमासिञ्चति^{११} । १३ । उत्तरो
 ऽसानि ब्रह्मचारिभ्य इत्युत्तमं पाणिमन्वादधाति^{१२} । १४ । एष
 म^{१३} आदित्यपुत्रस्तन्मे गोपायस्वेत्यादित्येन समीक्षते^{१४} । १५ ।
 अपक्रामन्पौरुषेयाद्दृष्टान^{१५} इत्येनं बाहुगृहीतं प्राञ्चमव-

^१ Daç. Kar. and Ath. Paddh. give the लौकिकं in full, as at Kāuç. 54. 1-7: अथ नापितप्रैषः (Ath. Paddh. अथ नापितं समादिशति) etc. — ^२ E सवा; KBū ChP Bh सवां; cf. Kāuç. 60. 1; 67. 6. — ^३ E Bh Ch (sec. man.) ०धास्यमान. Is the passage to be emended to ऽग्नीनाधास्यमानस्य? Or are these words an interpolation from Kāuç. 60. 1 (अग्नीनाधास्यमानः सवान्वा दास्यन्संवत्सरं ब्रह्मौदनिकमपि दीपयति)? — ^४ Ath. Paddh. उपविशयति. — ^५ Bh ब्रूहि; Ath. Paddh. and Daç. Kar. तावदाचार्यो ब्रूयात् । आह ब्रूहि. — ^६ Ath. Paddh. and Daç. Kar. ब्रह्मचारी वदति. — ^७ Ath. Paddh. and Daç. Kar. पुनराचार्यो वदति. — ^८ Daç. Kar. पुनः ब्रह्मचारी । अमुकगोच अमुकनाम (!) अमुकशर्मो ऽहं अमुकप्रवरो ऽहं. — ^९ Ch (sec. man.) inserts मा between उप and नय, but this is again erased. — ^{१०} Ch omits इति. — ^{११} Daç. Kar. and Ath. Paddh. ... अञ्जलिं पूरयित्वा । आदित्याय अर्थं ददाति. — ^{१२} Daç. Kar. ब्रह्मचारिणं पाणी गृहीत्वा; Ath. Paddh. दक्षिणं पाणिं गृहीत्वा. — ^{१३} So emended; all MSS. of the text and Ath. Paddh. मा; Daç. Kar. मादित्य. — ^{१४} So all MSS., except Ch (sec. man.): ०दित्यमीक्षते; but this correction is again cancelled, so that ०दित्येन समीक्षते is the final reading of the MS.; Daç. Kar. एष मादित्यपुत्रः । उदयं तमसस्वरि (vii. 53. 7) आदित्यं निरोक्षते. — ^{१५} vii. 105. 1. —

स्थाप्य दक्षिणेन पाणिना नाभिदेशे ऽभिसंस्तभ्य जप-
ति^१ । १६ । अस्मिन्वसु वसवो धारयन्तु विश्वे देवा वसव
आ यातु मित्रो ऽमुचभूयादन्तकाय मृत्यव आ रभस्व
प्राणाय नमो विषासहिमित्यभिमन्त्रयते^२ । १७ । अथापि
परित्वरमाण^३ आ यातु मित्र इत्यपि^४ खल्वेतावतैवोप-
नीतो^५ भवति^६ । १८ । प्रह्लाद्य चीन्प्राणायामान्कृत्वाव-
ह्लाद्य^{७, ८} वत्सतरीमुदपात्रे समवेक्षयेत्^९ । १९ । समिन्द्र नः
सं वर्चसेति^{१०} द्वाभ्यामुत्सृजन्ति^{११} गाम् । २० । ॥ ६ ॥ ॥ ५५ ॥

अद्वाया दुहितेति द्वाभ्यां^{१२} भाटमौञ्जीं मेखलां वद्भा-
ति^{१३} । १ । मित्रावरुणयोस्त्वा हस्ताभ्यां प्रसूतः प्रशिषा
प्रयच्छामीति पालाशं दण्डं^{१४} प्रयच्छति^{१५} । २ । मित्रावरुणयो-

^१ Ath. Paddh. तं ब्रह्मचारिणं बाहुं गृहीत्वा प्राङ्मुख उपविशति
उपाध्यायः । दक्षिणेन पाणिना नाभिदेशे संस्तभ्य जपति । आचार्यः ।
दक्षिणेन हस्तेन ब्रह्मचारिणाभिदेशे (Cod. ब्रह्मचारी०) संस्पृश्य जपति. —
^२ i. 9. 1; 30. 1; iii. 8. 1; vii. 53. 1; viii. 1. 1; 2. 1; xi. 4. 1; xvii.
1-5; cf. the आयुष्यगण, Kāuṣ. 54. 11, note; Ath. Paddh. पंचपटलि-
कायां यथादिष्टान्तथा पठिताम्सूक्तान्. — ^३ Ch चरमाणो. —

^४ iii. 8. 1. — ^५ E एतावतो०; Ch (prim. mav.) एतावतो०. — ^६ Ath.
Paddh. and Daṣ. Kar. यथाचार्यत्वरं भवति (Daṣ. Kar. अथ च आ-
चार्यः प्रशक्यः) । तदा आ यातु मित्र इति सूक्तं गणस्थाने जपति । आचार्य
उपनयमान इत्येकया (xi. 5. 3) जपति । अहं बद्धेभिरिति सूक्तेन (iv. 30)
पादं पादं वाचयति ब्रह्मचारिणं. — ^७ E प्राण०. — ^८ K एवत्साद्य;
Daṣ. Kar. एवसाद्य. — ^९ So only E; the rest वत्सतयुदपात्रे; Daṣ.

Kar. अवसाद्य (!) उदपात्रे वत्सतरीमुखं निरीक्षयेत्; Ath. Paddh. अव-
ह्लाद्य वत्सतरी (!) उदपात्रेण मुखं निरीक्षते (!) ब्रह्मचारी (!). — ^{१०} vii.
97. 2; vi. 53. 3. — ^{११} Ath. Paddh. (both MSS.) उत्सृजन्ति. — ^{१२} vi.

133. 4. 5. — ^{१३} Ath. Paddh. and Daṣ. Kar. कटिप्रदेशे वद्भाति । पुनर्मैत्रिन्द्रि-
यमिति (vii. 67. 1) यज्ञोपवीतं ददाति. — ^{१४} Wanting in K. — ^{१५} Daṣ.
Kar. treats this and the following two sūtras as follows: मित्रावरु-
णयोस्त्वा... प्रयच्छामि यज्ञोपवीतमसि यज्ञस्य त्वा यज्ञोपवीतेनोपन-

स्त्वा हस्ताभ्यां प्रसूतः प्रशिषा प्रतिगृह्णामि । सुश्रवः^१
 सुश्रवसं मा कुर्ववक्रो ऽविश्रुरो ऽहं भूयासमिति प्रतिगृ-
 ह्णाति । ३ । श्येनो ऽसीति^२ च । ४ । अथैनं व्रतादानोयाः
 समिध आधापयति^३ । ५ । अग्रे व्रतपते व्रतं चरिष्यामि
 तच्छकेयं तत्समापेयं तन्मे राध्यतां तन्मे समृध्यतां तन्मे
 मा व्यनशत्तेन^४ राध्यासं तत्ते प्रब्रवीमि तदुपाकरोमि
 अग्नये व्रतपतये स्वाहा^५ । ६ । वायो व्रतपते । सूर्य व्रत-
 पते । चन्द्र व्रतपते । आपो व्रतपत्यो । देवा व्रतप-
 तयो । वेदा व्रतपतयो । व्रतानां व्रतपतयो व्रतमचा-
 रिष्ये^६ तदशकं तत्समाप्तं तन्मे राद्धं तन्मे समृद्धं तन्मे मा^७
 व्यनशत्तेन राद्धो ऽस्मि तद्धः प्रब्रवीमि तदुपाकरोमि
 व्रतेभ्यो व्रतपतिभ्यः स्वाहेति^८ । ७ । अथैनं वद्धमेखलमा-

ह्यामोति माणवकस्य दक्षिणबाहुमुद्धृत्य वामस्कन्धौ वै धारय (!) श्येनो
 ऽसि . . . ब्रह्मचारी (Cod. ब्रह्मचारिणी) दंडं प्रतिगृह्णाति सुश्रव . . .
 भूयासम् । तूष्णीं कृष्णाजिनं ददाति; Ath. Paddh. . . दण्डं प्रतिगृह्णा-
 ति ब्रह्मचारी असितचैलेन (!both. MSS.) ददाति । प्रजापते न त्वदे-
 तान्यन्य इति (vii. 80. 3). —

^१ Thus emended; MSS. and Daç. Kar. सुश्रव; cf. Pār. Gr. ii. 4. 2; Āçv. Gr. i. 22. 21; Gobh. Gr. ii. 10. 41. — ^२ vi. 48. 1. — ^३ E आधापयति; Ath. Paddh. and Daç. Kar. पुष्पाचितां अंजलिं (Daç. Kar. पुष्पोदकाजलिं) परित्वा । अज्येनाभिघार्य । ब्रह्मचारिव्रतं द्वाद-
 शवर्षिकं वा षड्वर्षिकं वा त्रिवर्षिकं वा एकवर्षिकं वा अहोरात्रं वा रो-
 मनखधारणं । अचारचोरभोजनं । अधःशयनं । यथाशास्त्रविहितं यथा
 स्मर्यमाणधर्मकं । यथाशक्त्या चरिष्यामि तदप्यौ निवेदयामि । अग्नये
 स्वाहा । तव मे ऽविघ्नमस्तु तथा अस्तु इति ब्रूयात् । अग्नये स्वाहा । पुनरजलिं
 परित्वा उदकेनाभिघार्य । यथाप्राक्पठितं तद्गुरवे निवेदयामि तव मे
 ऽविघ्नमस्तु । एवं गुरवे नमः । अग्रे व्रतपत इत्यादि अष्टौ समिध आद-
 धाति. — ^४ Daç. Kar. (twice) व्यनशत्तेन. Are the words to be emended
 to विनशत्तेन or नीनशत्तेन? cf. sū. 7. — ^५ Cf. VS. i. 5; ii. 28; Māitr. S.
 iv. 9. 24; TS 1. 5. 10. 3; Tāit. Ār. iv. 41. 3-6; Çāñkh. Çr. iv. 8. 6; 12. 8. —
^६ Bi अचार्य. — ^७ Is the word to be emended to न? cf. sū. 6. — ^८ Ch has

हितसमित्कं^१ सावित्रीं वाचयति । ८ । पच्छः प्रथमम् । ९ ।
ततो ऽर्धर्चेशः । १० । ततः संहिताम् । ११ । अथैनं
संशास्त्यग्रेष्वासि ब्रह्मचारिन्मम चापो ऽशान कर्म कुरुर्ध्व-
स्तिष्ठन्मा दिवा स्वाप्सीः^२ समिध आधेहि^३ । १२ । अथैनं^४
भूतेभ्यः परिददात्यग्रे^५ त्वा परिददामि ब्रह्मणे त्वा परि-
ददाम्युदङ्गाय^६ त्वा श्रूत्वाणाय^७ परिददामि शत्रुंजयाय त्वा
क्षात्राणाय परिददामि मार्तुंजयाय^८ त्वा मार्त्यवाय^९ परि-
ददाम्यघोराय त्वा परिददामि तक्षकाय त्वा वैशालेयाय
परिददामि हाहाहूहूभ्यां त्वा गन्धर्वाभ्यां^{१०} परिददामि यो-

the numbers २, ३ etc. before the colons; Daç. Kar. fills out as follows, in accordance with sūtra ६: वयो व्रतपते (Cod. ०पतये) व्रतं चरिष्यामि वायवे (Cod. वायो) व्रतपतये स्वाहा । २ । सूर्य व्रतपते (Cod. ०पतये) व्रतं च० सूर्याय व्रतपतये स्वाहा । ३ । etc. इति अष्टौ व्रतानि; Ath. Paddh. ... इत्यष्टौ मंत्राः कल्पजाः. Cf. TS. i. ६. ६. ३. —

^१ E ०समित्कं. — ^२ P Bi घ्वाप्सीः. — ^३ Daç. Kar. अथाचार्य आचारं कथयति । स्वस्थाने उपविश्य अग्नेष्वासि ब्रह्मचारिन्मम गौरवीं (!) कुर्याः (Cod. ०यात्) । ... मा दिवा स्वाप्सीः । नित्यं भोजनकाले अपो ऽशान कर्म कुरु । ऊर्ध्वस्तिष्ठन्मा कूपं निरीक्षयेः (Cod. ०येत्) । मा वृक्षारोहणं कुरु । मा यज्ञाय (!) कुरु । बाढमिति । इत्येवमादि आचारान्कथयति । करवाणीति ब्रह्मचारी वदति. Cf. Åqv. Gr. i. २२. २; Çāṅkh. Gr. ii. ४. ५; Gobh. Gr. ii. १०. ३४; Pār. ii. ३. २; Çat. Br. xi. ५. ४. ५. —

^४ Ath. Paddh. अथैनं भूतेभ्यः परिददामीति षोडश परिदानानि ददातीति; Daç. Kar. ततः षोडश परिदानानि ददाति । अथैनं भूतेभ्यः परिददाम्यग्रे etc. as above. — ^५ Thus emended. All MSS. and Daç. Kar. (cf. the preceding note) परिददाम्य०; it is probably an old error, due to the subsequent occurrences of the word in the formula. —

^६ Ch ०प्रे; Bh ०प्रे. — ^७ Daç. Kar. उदङ्गाय. — ^८ KBū श्रूत्वाणाय; Daç. Kar. श्रूत्वाणाय. — ^९ So emended; KP Bh Bi मार्तुंजयाय; Ch E Bū and Daç. Kar. मार्तुंजयि; Pet. Lex. emends to मार्तुंजय्यै (dative of मार्तुंजयी). — ^{१०} So emended; KP Bh Bi E मार्तव्यै; Ch Bū and Daç. Kar. मार्तव्यै; this latter reading is emended to मार्तव्यै by the Pet. Lex. to match the emended मार्तुंजय्यै; see the preceding note. Cf. also viii. १०. २३. — ^{११} Ch here inserts त्वा, above the line. —

गक्षेमाभ्यां त्वा परिददामि भयाय च त्वाभयाय^१ च^२ परि-
ददामि विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः परिददामि सर्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः
परिददामि विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यः परिददामि सर्वेभ्यस्त्वा^३
भूतेभ्यः परिददामि सप्रजापतिकेभ्यः^४ । १३ । स्वस्ति
चरतादिहेति मयि रमन्तां ब्रह्मचारिण इत्यनुगृह्णीयात्
। १४ । नानुप्रणुदेत् । १५ । प्रणीतीरभ्यावर्तस्वेत्यभ्यात्म-
मावर्तयति^५ । १६ ।

यथापः प्रवता^६ यन्ति यथा मासा अहर्जरम्^७ ।

एवा मा ब्रह्मचारिणो धातरायन्तु^८ सर्वदा ॥

स्वाहेत्याचार्यः समिधमादधाति^९ । १७ । ॥ ७ ॥ ॥ ५६ ॥

आद्याया दुहितेति द्वाभ्यां^{१०} भाद्रमौर्ज्जीं मेखलां ब्रा-
ह्मणाय वध्नाति । १ । मौर्वीं क्षत्रियाय धनुर्ज्यां^{११} वा । २ ।
क्षौमिकीं वैश्याय । ३ । मित्रावरुणयोस्त्वा हस्ताभ्यां

^१ E and Daç. Kar. भवाय च त्वाभवाय. — ^२ Wanting in K. —
^३ Daç. Kar. reads the passage beginning here as follows: सर्वेभ्यस्त्वा
भूतेभ्यस्त्वा । सुव्याणाय (! for शुक्वाणाय?) त्वा । सप्रजापतिकेभ्यः परिद-
दामि । ब्रीहियवशमीमित्योदकेन अभिमन्त्र्य मुष्टिं दद्यात् । इति परि-
दानं. — ^४ Cf. Çat. Br. xi. 5. 4. 3; Āçv. Gr. i. 20. 8; Çāṅkh.
Gr. iv. 18. 2. — ^५ vii. 105. 1; Daç. Kar. and Ath. Paddh. अर्धर्चेन
आत्मसंमुखं करोति. — ^६ Bū प्रवता; Daç. Kar. पर्वता. — ^७ P
० बुरं. — ^८ Ch धारयन्तु; Daç. Kar. reads the last two pādas as
follows: एवा वा ब्रह्मचारिणो धातरायन्ति कल्पतां (!); Ath. Paddh.
यथापः प्रवता यन्तिकया कल्पजया. Cf. Taitt. Ār. vii. 3. 3; Taitt. Up.
i. 4. 3. — ^९ Daç. Kar. and Ath. Paddh. add here: ततः अघ्राता-
नानि जुहोति । वाताज्जात (iv. 10. 1; cf. Kāuç. 58. 9) इति शङ्ख-
मणिं संपात्याभिमन्त्र्य यीवायां वध्नाति । ततः संध्यावदनं करोति; Ath.
Paddh. संध्यालोकपट्टरोति (! for संध्यां वषट्करोति?); cf. Kāuç. 57. 16,
note. — ^{१०} vi. 133. 4, 5. — ^{११} Ch Bi धनुर्या. —

प्रसूतः प्रशिषा प्रयच्छामीति पालाशं दण्डं ब्राह्मणाय
 प्रयच्छति । ४ । आश्वत्थं क्षत्रियाय । ५ । न्यग्रोधावरोहं
 वैश्याय । ६ । यद्यस्य दण्डो भज्येत यच्छृते चिदभिश्चिष' इत्ये-
 तयालभ्याभिमन्त्रयते । ७ । सर्वत्र शीर्णे भिक्षे नष्टे ऽन्यं
 कृत्वा पुनर्मैत्रिन्द्रियमित्यादधीत^{२ ३} । ८ । अथ वासांसि । ९ ।
 ऐशेयहारिणानि ब्राह्मणस्य । १० । रौरवपार्श्वतानि^४ क्षत्रि-
 यस्य । ११ । आज्ञाविकानि वैश्यस्य । १२ । सर्वेषां
 क्षौमशाणकम्वलवस्त्रम्^{५ ६} । १३ । काषायाणि । १४ ।
 वस्त्रं चाप्यकाषायम्^{७ ८} । १५ । भवति^९ भिक्षां देहीति ब्रा-
 ह्मणश्चरेत्^{१०} । १६ । भिक्षां भवती ददात्विति क्षत्रियः । १७ ।
 देहि भिक्षां भवतीति वैश्यः । १८ । सप्त कुलानि ब्राह्म-
 णश्चरेत्क्षोणि क्षत्रियो द्वे वैश्यः । १९ । सर्वं ग्रामं चरेद्भैक्षं
 स्तेनपतितवर्जम् । २० । मय्यय इति^{११} पञ्चप्रश्नेन जुहो-
 ति । २१ । सं मा सिञ्चन्त्विति^{१२} चिः^{१३} पर्युक्षति^{१४} । २२ ।
 यदग्ने तपसा तपो ऽग्ने तपस्तप्यामह इति द्वाभ्यां^{१५} परि-

^१ xiv. 2. 47. — ^२ vii. 67. 1. — ^३ KE °ददीत. — ^४ KP Bi Bh °पारिषतानि. — ^५ E Ch (sec. man.) °शाणः. — ^६ Ch °वस्त्र. — ^७ K यायका°. — ^८ KP Bh °काषायो (for °काषायं औं, the latter belonging to the next sūtra?). — ^९ Ch P have a colon here, perhaps misunderstanding भवति as the verb, and joining it to the previous sūtra? — ^{१०} Ath. Paddh. and Daç. Kar. अत्र स्थाने सन्ध्यालोकपट्ट-
 रोति (cf. Kāuç. 56. 17, note) । भिक्षां च । माता प्रथमं भिक्षां ददाति ।
 औं स्वस्ति गृहीत्वा । भिक्षां ब्रह्मचारी गुरवे निवेद्य । भिक्षां भो इति
 मन्त्रेण । आचार्यः प्रतिगृह्णाति । सुभिक्षां भोरिति (!). — ^{११} vii. 82. 2. —
^{१२} vii. 33. 1. — ^{१३} Bū Ch E Bi चिष्य°. — ^{१४} Ath. Paddh. and Daç. Kar. ततो अपि कार्यं करोति । अव्यवसद्येति (Cod. अव्यवसद्येति; xix. 68. 1)
 जपति । सं मा etc. as Kāuçika. — ^{१५} vii. 61. 1. 2. —

समूहयति। २३। इदमापः प्रवहतेति^१ पाणी प्रक्षालयते^२। २४।
 सं मा सिञ्चन्विति^३ त्रिः^४ पर्युक्षति^५। २५। अग्रे समिध-
 माहार्धमित्यादधाति चतस्रः^६। २६। एधो ऽसीत्यूष्मभक्षं
 भक्षयत्या निधनात्^७। २७। त्वं नो मेध^८ इत्युपतिष्ठते^९। २८।
 यदन्नमिति^{१०} तिसृभिर्भैक्षस्य जुहोति। २९। अहरहः
 समिध आहृत्यैत्रं सायं प्रातरभ्यादध्यात्। ३०। मेधाजनन
 आयुष्यैर्जुह्यात्^{११}। ३१। यथाकामं द्वादशरात्रमरसाशी भ-
 वति^{१२}। ३२। ॥ ८ ॥ ॥ ५७ ॥

^१ vii. 98. 3. — ^२ Bi °क्षालयति. — ^३ vii. 33. 1. — ^४ Bū Ch E Bi त्रिष्य०. — ^५ Ath. Paddh. and Daç. Kar. पुनः त्रिः पर्युक्षति। अग्रे ये
 त्वा जुष्टं प्रोक्षामि. — ^६ xix. 64. 1; Ath. Paddh. and Daç. Kar.
 चतसृभिः प्रत्येकं समिधमादधाति. Then follow in Daç. Kar. four verses
 corresponding to xix. 64. 1-4 with the following variants: Verse 1^d,
 यक्षति for यक्षतु; 2^c, भोजय for वर्धय, and at the end of the verse
 there is added दीर्घमायुः कृणोतु मे; 4^d, आचार्याय for आ शंसय. —
^७ vii. 89. 4; E निधानात्. — ^८ vi. 108. 1. — ^९ Ath. Paddh. अपिं. —
^{१०} vi. 71. 1-3; Daç. Kar. cites the verses in full, substituting vi. 53. 2^{cd}
 for vi. 71. 3^{cd}: वैश्वानरो(नो) अदध्यस्तनूपा अन्तस्तिष्ठति दुरितानि वि-
 श्वा. — ^{११} For the आयुष्यगण see Kāuç. 54. 11, note; for the मेधाजनन,
 Kāuç. 10. 1 fg. — ^{१२} The Ath. Paddh. adds a chapter of वेदव्रतानि,
 to wit: त्रिषवनं. अनस्तमिते भोजनं। अधःशयित्वं। मूलव्रतं (1 for मीन०?)
 द्वादशरात्रं चरेत्। तत्रभावात् द्विजानां नार्ह इति वचनात् ॥ अथा-
 द्दिके वेदव्रतं करोति। ... स्थाण्डिले ऽपिं स्थापयित्वा वपनं करोति।
 पुष्पाचिताञ्जलिं पूरयित्वा आग्नेनाभिघार्य। वेदव्रतं सांवत्सरिकं रोम-
 नखानि (!) धारणं यथाशास्त्रविहितं। यथास्मार्थमाणधर्मकं। यथाशक्त्या
 चरिष्यामि etc. (as in Kāuç. 56. 5, note) ... तथास्त्वित्याचार्यो ब्रूयात्।
 अपये व्रतपतय इत्यष्टौ समिध आदधाति। इति वेदव्रतग्रहणं समाप्तं ॥
 अथ वेदव्रतदीक्षणमुच्यते। इदावत्सरायेति चतसृभिः कौशिकोक्तिः (42. 1)
 आज्यं जुहुयात्। समिधो ऽभ्यादध्यात्। एतदनन्तरं सर्वं पूर्ववत्करोति।
 अभ्यातानाद्युत्तरतंच। इति वेदव्रतं समाप्तं ॥ अथ कल्पव्रतं परमासिकं करो-
 ति। ग्रहणमुद्दीक्षणं वेदव्रतवत्करोति ॥ अथ मृगारुद्रव्रतं (1 both MSS.) उच्यते।
 षड्राचमध्ये अव्यचसद्य (MSS. अव्यसद्य; xix. 68. 1) जपति। स्थाण्डिले ऽपिं

भद्राय कर्णेः क्रोशन्तु भद्रायास्त्रि वि वेपताम् ।

परा दुःष्वप्यं^१ सुव यद्भद्रं तन्न आ सुव ॥

अस्त्रिवेपं^२ दुःष्वप्यमार्तिं पुरुषरेषिणीम्^३ ।

तदस्मदश्विना युवमप्रिये प्रति मुञ्चतम्^४ ॥

यत्पार्श्वदुरसो मे अङ्गादङ्गादववेपते ।

अश्विना पुष्करस्रजा तस्मान्नः पातमंहसं^५

इति कर्णे क्रोशन्तमनुमन्त्रयते । १ । अस्त्रि वा स्फुरत्^६ । २ ।

वि देवा जरसोत देवा आवतस्त उप प्रियमन्तकाय

मृत्यव आ रभस्व प्राणाय नमो विषासहिमित्यभिम-

न्त्रयते^{७,८} । ३ । ब्राह्मणोक्तमृषिहस्तश्च । ४ । कर्मणे वां वेषाय वां

सुकृताय वामिति^९ पाणी प्रक्षाल्य । ५ । निर्दुर्मण्य^{१०} इति सं-

धाव्याऽऽशुद्धा न आप इति^{११} निष्ठीव्य जीवाभिराचम्य^{१२,१३} । ७ ।

एहि^{१४} जीवमित्याञ्जनमणिं बध्नाति । ८ । वाताज्जात^{१५} इति

स्थापयित्वा वपनं करोति । मेखलायज्ञोपवीतदण्डादानं यथोक्तं करोति (Kāuṣ. 56. 1 fg.) । पुष्पाचिताञ्जलिं पूरयित्वा । मृगारुव्रतं अन्नस्तमिते भोजनं । अधःशयित्वं विषयणं अस्तमिते भोजनं । अक्षीरभोजनं । रोमनखानि धारणं (!) । यथाशास्त्रविहितं etc. (like the वेदव्रत above) । इति मृगारुव्रतं ॥ विषासहिव्रतं चिराचं वा चतुराचं यहणं उद्दीचणं । मृगारुव्रतवत्करोति ॥ यमव्रतं द्वादशराचं मृगारुवत्करोति । व्रताति धेनुर्दक्षिणा । ब्रह्मचारी ददाति । —

^१ Ch E P Bi दुष्पप्यं. — ^२ K ०वेपं. — ^३ K Bh ०रेषिणी. — ^४ K मुञ्चतां. — ^५ K B Ch E Bi पातुः. — ^६ Ch स्फुरत्; E स्फुरत्. — ^७ iii. 31. 1; iv. 13. 1; v. 30. 1; vii. 32. 1; viii. 1. 1; 2. 1; xi. 4. 1; xvii. 1-5; cf. the आयुष्यगण, Kāuṣ. 54. 11, note. — ^८ E has a colon here. — ^९ VS. i. 6; TS. i. 1. 4. 1; Taitt. Br. iii. 2. 4. 1; Māitr. S. i. 1. 4; cf. Kāuṣ. 1. 36. — ^{१०} xvi. 2. 1. — ^{११} xii. 1. 30. — ^{१२} D (schol.) to Kāuṣ. 3. 4, जीवा स्वेति चतसृभिः (xix. 69. 1-4). — ^{१३} MSS. ०चयेहि, with Vedic sandhi (Whitney 127, end). — ^{१४} iv. 9. 1. — ^{१५} iv. 10. 1; cf. the Paddhatis, Kāuṣ. 56. 17, note. —

कृशनम्। ९। नव प्राणानिति^१ मन्त्रोक्तम्। १०। घृतादुल्लभमा
 त्वा चृतवृत्तुभिष्ट्वा मुञ्चामि त्वीत देवा आवतस्त उप प्रि-
 यमन्तकाय मृत्यव आ रभस्व प्राणाय नमो विषासहि-
 मित्यभिमन्त्रयते^२। ११। निर्दुर्मरण्य^३ इति सर्वसुरभिचूर्णैर-
 रण्ये ऽप्रतीहारं^४ प्रलिम्पति। १२। अथ नामकरणम्^५। १३।
 आ^६ रभस्वेमामित्यविद्धिन्नामुदकधारामालम्भयति^७। १४।
 पूतुदां^{१०} बध्नाति^{११}। १५। पाययति^{१२}। १६। यत्ते वास^{१३}
 इत्यहतेनोत्तरसिचा प्रच्छादयति^{१४}। १७। शिवे ते स्तामिति

^१ v. 28. 1. — ^२ v. 28. 14, 12, 13; iii. 11. 1; iv. 13. 1; vii. 13. 1; v. 30. 1; vii. 32. 1; viii. 1. 1; 2. 1; xi. 4. 1; xvii. 1-5; cf. the आयु-
 ष्यगण, Kāuṣ. 54. 11, note. — ^३ Ch °मन्त्रयति. — ^४ xvi. 2. 1. —
^५ Ch E Bū प्रति°; cf. Kāuṣ. 28. 13. Or is प्रतीहारं the right reading
 as in Kāuṣ. 29. 22? — ^६ Daç. Kar. and Ath. Paddh. एकादशे ऽहनि
 द्वादशे वा त्रयोदशे वा मासे वा प्रथमवदस्य मातुरुपस्थे। तालुनि संपा-
 तानानयति दधिमध्वाशयति (Daç. Kar. °ग्रमयति; cf. Kāuṣ. 10. 17, 18)
 । शतराचं वा नामकरणमुच्यते। यथाकुलधर्मेण वा. — ^७ viii. 2. 1;
 cf. the आयुष्यगण Kāuṣ. 54. 11, note. — ^८ K °वह्निनामु. — ^९ Ath.
 Paddh. and Daç. Kar. आ रभस्वेत्यर्थमूक्तेन माणवकस्य दक्षिणहस्ते
 °धारां निनयति। Then follow in the Daç. Kar. verses 1-10 of
 viii. 2, in full. — ^{१०} K Ch (prim. man.) पूत°; cf. Kāuṣ. 8. 15. —
^{११} Daç. Kar. and Ath. Paddh. देवदारुमणिं (Ath. Paddh. शालमणिं)
 संपात्वाभिमन्त्र्य निघृष्य बध्नाति. — ^{१२} Daç. Kar. and Ath. Paddh.
 पाययति। ततः पुण्याहंति नाम करोति। द्वावरं चतुरवरं वा। मन्यसंयुक्तं
 (! for मनुष्य°?) देवतासंयुक्तं वा। हिरण्यमन्त्रधाय पिता माणवकस्य
 दक्षिणतस्करौ (! for °तः कर्णे?) नाम कथयति. — ^{१३} viii. 2. 16. —
^{१४} Ath. Paddh. and Daç. Kar. यत्ते वास इत्युक्त्वा यन्विमुक्तवस्त्रेण
 उदग्दशेन आच्छादयति ततः चत्वारि परिदानानि ददाति। शिवे ते
 स्तामिति द्वाभ्यां (viii. 2. 14, 15; but Daç. Kar. cites in full only viii. 2.
 14, 15^{ab}, dividing the whole into two verses after ते हृदे, at the end
 of the second line of verse 14) पार्थिवस्तेति द्वाभ्यां (ii. 29. 1, 2) मा प्र
 गमेति द्वाभ्यां (xiii. 1. 59, 60) ब्रीहियवौ शमीप्रान्तानि उदकं च।
 यावापृथिवीभ्यां त्वा परिददामि (both MSS. of Ath. Paddh. °ददाति;

कुमारं प्रथमं निर्णयति^१ । १८ । शिवौ ते स्तामिति^२ व्री-
हियवौ प्राशयति^३ । १९ । अहे^४ च त्वेत्यहोरात्राभ्यां परि-
ददाति । २० । शरदे त्वेत्यतृभ्यः^५ । २१ । उदस्य केतवो
मूर्धाहं विषासहिमित्युद्यन्तमुपतिष्ठते^{६ ७} । २२ । मध्यंदिने
ऽस्तं यन्तं सकृत्पर्यायाभ्याम् । २३ । अंहोलिङ्गानामापो
भोजनहवींथुक्तानि^८ । २४ । उत्तमासु यन्मातली रथक्रीत-
मिति^९ सर्वासां द्वितीया । २५ । ॥ ९ ॥ ॥ ५८ ॥

cf. Kāuṣ. 54. 14, note; 54. 17) । कुमारस्य मूर्ध्नि ददाति पुनः । शिवौ
ते स्तामिति द्वाभ्यां (viii. 2. 18, 19) पार्थिवस्येति द्वाभ्यां मा प्र गमेति
द्वाभ्यां व्रीहियवाभ्यां त्वा परिददामि । अहे च त्वेत्येकया (viii. 2. 20)
पार्थिवस्येति द्वे मा प्रगमेति द्वे अहोरात्राभ्यां त्वा परिददामि । शर-
देत्येकया (viii. 2. 22) पार्थिवस्येति द्वे व्रीहियवौ शमीपत्रिका उदकं च ।
अतृभ्यस्त्वा परिददामि । माणवकस्य मूर्ध्नि ददाति । अभ्यातानाबुत्तर-
तन्त्रं । . . . इति नामकरणं समाप्तं. —

^१ viii. 2. 14; Ath. Paddh. and Daṣ. Kar. अथ चतुर्थे मासि
निष्क्रमणमुच्यते । शिवे ते स्तामिति द्वाभ्यां कुमारस्य गृहाद्वहिर्निःक्राम-
यति । उदयं तमसस्परि इत्येकया (vii. 53. 7) आदित्यं निरीक्षते । एवं
कुमारस्य पूर्वोक्तानि चत्वारि परिदानानि ददाति (cf. sū. 17, note) ।
अभ्यातानाबुत्तरतन्त्रं जुहोति । निर्णयनं समाप्तं. — ^२ viii. 2. 18. —

^३ Daṣ. Kar. and Ath. Paddh. अथ षष्ठे (Ath. Paddh. अष्टमे) मासि अ-
न्नप्राशनमुच्यते । अव्यचसद्य (MSS. अव्यसद्य; xix. 68. 1) इत्याद्यभ्या-
तानान्तं कृत्वा । भूमे मातरित्येकया (xii. 1. 63) कुमारं भूम्यामुपवेश-
यति । शिवौ ते स्ताम् etc. आभ्यां (viii. 2. 18, 19) व्रीहियवावभिर्मन्त्रं
निघृण्य पाययति सर्वान्नाद्यं पूरयति । सुक्लुवं पुस्तकं द्रव्यं ददाति पूर्वो-
क्तानि चत्वारि परिदानानि ददाति (cf. sū. 17, note, and 20) स्वस्ति न
इन्द्रोमिति (!) कुमारमन्नं प्राशयति । अभ्यातानाबुत्तरतन्त्रं । इत्यन्नप्राशनं
समाप्तं. — ^४ viii. 2. 20. — ^५ viii. 2. 22; for this and the preceding
sūtra cf. sū. 17, note. — ^६ xiii. 2. 1; xvi. 3. 1; xvii. 1-5. —

^७ P. ० तिष्ठते. — ^८ Cf. Kāuṣ. 52. 16. For the अंहोलिङ्गण see
Kāuṣ. 32. 27, note; cf. 52. 16. — ^९ xi. 6. 23; cf. the end of the
अंहोलिङ्गण Kāuṣ. 32. 27, note. —

विश्वे देवा^१ इति विश्वानायुष्कामो यजते^२ । १ । उप-
 तिष्ठते । २ । इदं जनास^३ इति द्यावापृथिव्यौ पुष्टिकामः
 । ३ । संपत्कामः । ४ । इन्द्र जुषस्वेतीन्द्र^४ बलकामः । ५ ।
 इन्द्रमहमिति^५ पण्यकामः^६ । ६ । उदेनमुत्तरं नय यो ऽस्मा-
 निन्द्रः सुचामेति^७ यामकामः । ७ । यामसांपदानामण्यः^{८, ९}
 । ८ । यशसं मेन्द्र इति^{१०} यशस्कामः । ९ । मह्यमाप इति^{११}
 व्यचस्कामः । १० । आगच्छत इति^{१२} जायाकामः । ११ ।
 वृषेन्द्रस्येति^{१३} वृषकामः । १२ । आ त्वाहार्षं ध्रुवा द्यौरिति^{१४}
 ध्रौव्यकामः । १३ । त्वमू षु चातारमा मन्दैरिति^{१५} स्वस्त्य-
 यनकामः । १४ । सामास्त्वाग्ने ऽभ्यर्चतेत्यग्निं^{१६} संपत्कामः
 । १५ । पृथिव्यामिति^{१७} मन्त्रोक्तम् । १६ । तदिदास धीतो^{१८}
 वेतीन्द्राग्नी^{१९} । १७ । यस्येदमा रजो ऽथर्वाणमदितिद्यौ-
 र्दितेः पुत्राणां बृहस्पते सवितरित्यभ्युदितं^{२०, २१} ब्रह्मचारिणं
 बोधयति^{२२} । १८ । धाता दधातु प्रजापतिर्जनयत्यन्वद्य नो

^१ i. 30. 1; cf. Kāuṣ. 52. 18. — ^२ Dārila, fol. 5^a l. 5, describing the contents of chapter 59, विश्वे देवा इति विश्वानायुःकाम इति काम्यानि. —
^३ i. 32. 1. — ^४ ii. 5. 1. — ^५ iii. 15. 1. — ^६ Ch (sec. man.) पुण्य०; cf. Kāuṣ. 50. 12. — ^७ vi. 5. 1; 6. 1; vii. 91. 1. — ^८ Ch यामसांपदानाम्; E ०सांपदानाम्. — ^९ Cf. Kāuṣ. 11. 7. — ^{१०} vi. 58. 1; cf. the first वर्चस्वगण, Kāuṣ. 13. 1, note. — ^{११} vi. 61. 1. — ^{१२} vi. 82. 1. —
^{१३} vi. 86. 1. — ^{१४} vi. 87. 1; 88. 1. — ^{१५} vii. 85. 1; 86. 1; 117. 1; cf. the स्वस्त्ययनगण, Kāuṣ. 25. 36, note. — ^{१६} ii. 6. 1; vii. 82. 1. —
^{१७} iv. 39. 1. — ^{१८} v. 2. 1; vii. 1. 1. — ^{१९} E ०ग्निं. — ^{२०} vi. 33. 1; vii. 2. 1; 6. 1; 7. 1; 16. 1; for vii. 6. 1, as also for vii. 46. 1 of the next sūtra cf. the पत्नीवंतगण (I), Ath. Pariṣ. 34. 19: अदितिद्यौः सिनीवानि कुहं देवीमिति (vii. 47. 1) चीणि सूक्तानि पत्नीवंतः । इति पत्नीवंतगणः ॥ १९ ॥ Cf. Vāit. sū. 1. 16. — ^{२१} Bī has a colon here. —
^{२२} E Ch (prim. man.) ०ते. —

यन्न इन्द्रो ययोरोजसा विष्णोर्नु कमग्नाविष्णू सोमारुद्रा
 सिनीवालि बृहस्पतिर्नो यत्ते देवा अकृण्वन्पूर्णा पश्चा-
 त्रजापते ऽभ्यर्चत को अस्या न इति^१ प्रजापतिम् । १९ ।
 अग्न इन्द्रश्चेति^२ मन्त्रोक्तान्सर्वकामः । २० । य ईशे ये भ-
 क्षयन्त^३ इतीन्द्राग्नी लोककामः । २१ । अन्नं ददाति^४ प्रथमम्
 । २२ । पशूपाकरणमुत्तमम् । २३ । सवपुरस्ताद्धोमा^५
 युज्यन्ते । २४ । दोषो गायेत्यथर्वाणं^६ समावृत्याश्नाति । २५ ।
 अभयं द्यावापृथिवी श्येनो ऽसीति^७ प्रतिदिशं सप्तर्षीन्भ-
 यकामः । २६ । उत्तरेण^८ दीक्षितस्य वा ब्रह्मचारिणो वा^९
 दण्डप्रदानम् । २७ । द्यौश्च म इति^{१०} द्यावापृथिव्यौ विरि-
 ष्यति^{११} । २८ । यो अग्नाविति^{१२} रुद्रान्स्वस्त्ययनकामः^{१३} स्व-
 स्त्ययनकामः । २९ । ॥ १० ॥ ॥ ५९ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे सप्तमो ऽध्यायः समाप्तः^{१४} ॥

^१ vii. 17. 1; 19. 1; 20. 1; 24. 1; 25. 1; 26. 1; 29. 1; 46. 1; 51. 1; 79. 1; 80. 1; 80. 3; 82. 1; 103. 1; E has a colon here. — ^२ vii. 110. 1. —
^३ vii. 110. 1. — ^४ ii. 34. 1; 35. 1. — ^५ E has a colon here. —
^६ K सर्वः; E सर्व. — ^७ Ch °होमाश्च्युज्यन्ते. — ^८ vi. 1. 1; cf. Daç.
 Kar. and Ath. Paddh. to Kāuç. 42. 12, note. — ^९ vi. 40. 1; 48. 1;
 cf. the first अभयगण, Kāuç. 13. 1, note. — ^{१०} vi. 48. 1. — ^{११} Bi
 has a colon here. — ^{१२} vi. 53. 1. — ^{१३} So Ch Bū E Bi K (prim.
 man.); P Bh K (sec. man.) वरिष्यन्ति; cf. Kāuç. 72. 30. —
^{१४} vii. 87. 1. — ^{१५} Ch ends here; E inserts औ; cf. Kāuç. 25. 36,
 note. — ^{१६} K P Bh here divide the text into two halves: इति
 पूर्वार्धः समाप्तः. —

॥ ओं ॥

अग्नीनाधास्यमानः सवान्वा^१ दास्यन्संवत्सरं ब्रह्मौद-
निकमग्निं दीपयति । १ । अहोरात्रौ वा । २ । याथा-
कामी वा । ३ । संवत्सरं तु प्रशस्तम् । ४ । सवामिसे-
नाग्नी तादर्थिकौ निर्मथ्यौ वा भवतः । ५ । औपासनौ^२
चोभौ हि विज्ञायेते^३ । ६ । तस्मिन्देवहेडनेनाज्यं^४ जुहुयात्
। ७ । समिधो ऽभ्यादध्यात् । ८ । शकलान्वा । ९ । तस्मि-
न्यथाकामं सवान्ददात्येकं^५ द्वौ सर्वान्वा । १० । अपि वै-
कैकमात्माशिषो दातारं वाचयति । ११ । पराशिषो ऽनु-
मन्त्रणमनिर्दिष्टाशिषश्च^६ । १२ । दातारौ कर्माणि कुरुतः
। १३ । तौ यथालिङ्गमनुमन्त्रयते । १४ । उभयलिङ्गैरुभौ
पुंलिङ्गैर्दातारं^७ स्त्रीलिङ्गैः पत्नीम् । १५ । उदहत्संप्रैषव-
र्जम्^{८,९} । १६ । अथ^{१०} देवयजनम् । १७ । तद्यत्समं
समूलमविदग्धं^{११} प्रतिष्ठितं प्रागुदकप्रवणमाकृतिलोष्टव-

^१ Dārila, fol. 5^a l. 5: अग्नीनाधास्यमानः सवानिति सवाः (Cod. सर्वा इति सर्वाः). — ^२ So Ch Bi Bū (prim. man.); K P Bh Bū (sec. man.) उपासनौ. — ^३ K विज्ञायते. — ^४ D (schol.) to Kāuṣ. 46. 30, यद्देवा देवहेडनमिति सर्वो ऽनुवाकः (vi. 114. 1 fg.). — ^५ MSS. सर्वा. — ^६ E has a colon here. — ^७ Thus emended; MSS. पुंलिङ्गैः. — ^८ Bh उदरहत्सं. — ^९ Cf. sū. 25. — ^{१०} E अथितद्. — ^{११} Ch has a colon here. —

स्त्रीकेनास्तीर्य दमैश्च लोमभिः पशूनाम् । १८ । अये
जायस्वेति^१ मन्थन्तावनुमन्त्रयते^२ । १९ । पत्नी मन्त्रं संन-
मयति । २० । यजमानं च^३ । २१ । कृणुत धूममिति^४ धू-
मम् । २२ । अये ऽजनिष्ठा इति^५ जातम् । २३ । समिद्धो
अय इति^६ समिध्यमानम् । २४ । परेहि^७ नारीत्युदहृतं^८
संप्रेष्यत्यनुगुप्तामलंकृताम् । २५ । एमां^९ अगुरित्यायती-
मनुमन्त्रयते । २६ । उत्तिष्ठ नारीति^{१०} पत्नीं संप्रेष्यति^{११}
। २७ । प्रति कुम्भं गृभायेति^{१२} प्रतिगृह्णाति । २८ । ऊर्जो
भाग इति^{१३} निदधाति । २९ । इयं महीति^{१४} चर्मास्तृ-
णाति^{१५} प्राग्यीवमुत्तरलोम^{१६} । ३० । पुमान्पुंस इति^{१७} च-
र्मारोहयति । ३१ । पत्नी ह्रयमानम्^{१८} । ३२ । तृतीयस्यामपत्य-
मन्वाहयति^{१९} । ३३ । ऋषिप्रशिष्टेत्युदपात्रं^{२०} चर्मणि निद-
धाति । ३४ । तदापस्पृचास इति^{२१} सापत्यावनुनिप-
द्येते^{२२} । ३५ । ॥ १ ॥ ॥ ६० ॥

प्राचींप्राचीमिति^{२३} मन्त्रोक्तम् । १ । चतसृभिरुदपात्र-
मनुपरियन्ति^{२४} । २ । प्रतिदिशं ध्रुवेयं^{२५} विराडित्युपति-
ष्ठन्ते । ३ । पितेव पुत्रानित्यवरोह्य^{२६} भूमिं^{२७} तेनोदकार्था-

^१ xi. 1. 1. — ^२ Ch E मन्थन्तामनु०. — ^३ च is wanting in K. —
^४ xi. 1. 2. — ^५ xi. 1. 3. — ^६ xi. 1. 4. — ^७ xi. 1. 13. —
^८ E °दहृतं; Ch °द्वितं; Bi has a colon here. — ^९ xi. 1. 14. —
^{१०} xi. 1. 14^b. — ^{११} Ch संप्रेष्यति; E °प्रेष्यति. — ^{१२} xi. 1. 14^d. —
^{१३} xi. 1. 15. — ^{१४} xi. 1. 8. — ^{१५} E has a colon here. — ^{१६} MSS.
प्रायोव०. — ^{१७} xii. 3. 1 (iii. 6. 1). — ^{१८} E ह्रयमानं. —
^{१९} तृतीयस्यां sc. ऋचि; xii. 3. 3? — ^{२०} xi. 1. 15^b. — ^{२१} xii.
3. 4. — ^{२२} So only Bū; K °त्यावनुपद्यते; the rest °नुनिपद्यते. —
^{२३} xii. 3. 7. — ^{२४} xii. 3. 7-10. — ^{२५} xii. 3. 11. — ^{२६} xii.
3. 12. — ^{२७} E has a colon here. —

न्कुर्वन्ति । ४ । पवित्रैः संप्रोक्षन्ते । ५ । दर्भयाभ्यां च-
र्महविः^१ संप्रोक्षति । ६ । आदिष्टानां सानजान्त्यै^२ प्रयच्छ-
ति । ७ । तांस्त्रेधा^३ भाग इति^४ व्रीहिराशिषु निदधाति । ८ ।
तेषां यः पितृणां तं श्राद्धं करोति । ९ । यो मनुष्याणां
तं ब्राह्मणाभोजयति । १० । यो देवानां^५ तमग्रे सह-
स्वानिति^६ दक्षिणं जान्वाच्यापराजिताभिमुखः प्रह्वो वा
मुष्टिप्रसृताञ्जलिभिः^७ कुम्भ्यां निर्वपति । ११ । कुम्भ्या
वा चतुः । १२ । तान्सप्त मेधानिति^८ सापत्यावभिमृ-
शतः । १३ । गृह्णामि हस्तमिति^९ मन्त्रोक्तम् । १४ ।
त्रयो वरा इति^{१०} चीन्वरान्वृणीष्वेति । १५ । अनेन
कर्मणा ध्रुवानिति^{११} प्रथमं वृणीते । १६ । यावपरौ
तावेव^{१२} पत्नी । १७ । एतौ यावाणावयं यावेत्युलूखल-
मुसलं^{१३} शूर्पं प्रक्षालितं चर्मण्याधाय । १८ । गृहाण^{१४}
यावाणावित्युभयं गृह्णाति । १९ । साकं सजातैरिति^{१५}
व्रीहीनुलूखल आवपति । २० । वनस्पतिरिति^{१६} मुसल-

^१ E has a colon here. — ^२ So (सा + अनजान्त्यै) K P Bh Ch Bū (prim. man.); Bū (sec. man.) आदिष्टानंशानं; B E आदिष्टानां-
शानं. — ^३ K P Bh तंस्त्रे. — ^४ xi. 1. 5. — ^५ E has a colon
here, after इति, and after मुखः. — ^६ xi. 1. 6. — ^७ E मुष्टि; Ch
(prim. man.) मुष्टिः. — ^८ K has a colon here; cf. Kāuṣ. 67. 26. —
^९ xii. 3. 16. — ^{१०} xii. 3. 17. — ^{११} xi. 1. 10. — ^{१२} Thus with
very doubtful emendation: some verb like आमुष्याम् or the like must
be supplied, if it be correct; K Bū Ch P कर्मणो ध्रुवानिति; Bi कर्मणा
ईवानिति; E कर्मणा ध्रुवानोति. Upon the basis of the last Roth
suggests, on the margin of E, the emendation कर्मणोऽनुवानीति, 'may
I get to be uppermost through this rite'. — ^{१३} K Ch E Bh तानिव. —
^{१४} xi. 1. 9; xii. 3. 14. — ^{१५} xi. 1. 10. — ^{१६} xi. 1. 7. — ^{१७} xii. 3. 15. —

मुच्छयति^१ । २१ । निर्भिन्ध्यंशून्याहिं^२ पाप्मानमित्यवह-
 न्ति । २२ । इयं ते धीतिर्वर्षवृद्धमिति^३ शूर्पं गृह्णाति
 । २३ । ऊर्ध्वं प्रजां विश्वव्यचा^४ इत्युदहन्तीम्^५ । २४ । परा
 पुनीहि तुषं पलावानिति^{६, ७} निष्पुनतीम्^८ । २५ । पृथ-
 यूपाणीत्यवक्षिणतीम्^{९, १०} । २६ । त्रयो लोका^{११} इत्यव-
 क्षीणानभिमृशतः । २७ । पुनरा यन्तु^{१२} शूर्पमित्युद्वपति
 । २८ । उपश्वस^{१३} इत्यपवेवेक्ति । २९ । पृथिवीं त्वा पृथि-
 व्यामिति^{१४} कुम्भीमालिम्पति^{१५} । ३० । अग्ने चरुरित्यधि-
 श्रयति^{१६} । ३१ । अग्निः पचन्निति^{१७} पर्यादधाति । ३२ ।
 ऋषिप्रशिष्टेत्युदकमपकर्षति^{१८} । ३३ । शुद्धाः पूताः पूताः
 पविचैरिति^{१९} पविचे अन्तर्धाय । ३४ । उदकमासिञ्चति । ३५ ।
 ब्रह्मणा शुद्धाः संख्याता स्लोका^{२०} इत्यापस्तासु^{२१} नि-
 क्ता^{२२} तरुलानावपति । ३६ । उरुः प्रथस्वोद्योधन्ती-
 ति^{२३} श्रपयति । ३७ । प्र यद्य पर्णुमिति^{२४} दर्भाहाराय दात्रं

^१ Ch उत्स्रयति. — ^२ xi. 1. 9^b; xii. 3. 18. — ^३ xi. 1. 11; xii. 3. 19^c. —
^४ xi. 1. 9^d; xii. 3. 19. — ^५ So emended; Bū Bi Ch (sec. man.) °हतीं;
 Ch (prim. man.) °हनीं; K °दूहति; E °द्वहंती; P Bh °दूहती. —
^६ K Bū Ch Bi पलावामिति. — ^७ xi. 1. 11^c; xii. 3. 19^d. — ^८ K
 निष्पुनतीं; E °पुनंती; Bi Bh पुनती. — ^९ xii. 3. 21. — ^{१०} Ch °क्षि-
 णती; E °चणंती. — ^{११} xii. 3. 20. — ^{१२} xii. 3. 20^d. — ^{१३} xi. 1. 12;
 Ch उप श्वासय (cf. AV. vi. 126. 1). — ^{१४} xii. 3. 22. — ^{१५} Ch Bū
 (sec. man.) °लिम्पयति. — ^{१६} xi. 1. 16. — ^{१७} xii. 3. 24. — ^{१८} xi.
 1. 15^b. — ^{१९} xi. 1. 17; xii. 3. 25. — ^{२०} xi. 1. 18; xii. 3. 28. —
^{२१} So (इत्यापस्तासु) E only; Ch Bū इत्यायस्तासु; so also D (schol.) to
 Kāuṣ. 2. 9; K P Bh Bi इत्यायस्तासु. — ^{२२} So emended; K P Bh Bū
 Bi नीत्का; E नीत्का. — ^{२३} xi. 1. 19; xii. 3. 29. — ^{२४} Ch पर-
 णुमिति; xii. 3. 31. Cf. Kāuṣ. 1. 24; 8. 11. —

प्रयच्छति । ३८ । ओषधीदान्तु पर्वन्नित्युपरि^१ पर्वणां लु-
नाति । ३९ । नवं बर्हिरिति^२ बर्हिं स्तृणाति । ४० ।
उदेहि वेदिं धर्ता^३ ध्रियस्वेत्युद्वासयति । ४१ । अभ्यावर्त-
स्वेति^४ कुम्भीं प्रदक्षिणमावर्तयति^५ । ४२ । वनस्पते स्ती-
र्णमिति^६ बर्हिषि पात्रीं^७ निदधाति । ४३ । अंसघ्रीमि-
त्युपदधाति^८ । ४४ । उप^९ स्तृणीहीत्याज्येनोपस्तृणाति । ४५ ।
उपास्तरीरित्युपस्तीर्णामनुमन्त्रयते^{१० ११} । ४६ । ॥ २ ॥ ॥ ६१ ॥

अदितेर्हस्तां सर्वान्समागा इति^{१२} मन्त्रोक्तम् । १ । तत
उदकमादाय पाच्यमानयति^{१३} । २ । दर्व्या^{१४} कुम्भ्यां^{१५} । ३ ।
दर्बिकृते^{१६} तत्रैव प्रत्यानयति^{१७} । ४ । दर्व्यात्तममपादाय^{१८} त-
त्सुदक्षिणतो ऽग्नेरुदङ्मुख आसीनो धारयति । ५ । अ-
थोद्धरति । ६ । उद्धृते यदपादाय धारयति तदुत्तरार्धं आ-
दधाति । ७ । अनुत्तराधरताया ओदनस्य यदुत्तरं तदुत्तर-
मोदन एवौदनः^{१९} । ८ । षष्ठ्यां शरत्स्विति^{२०} पश्चादग्नेरुपसाद-

^१ xii. 3. 31^b. — ^२ xii. 3. 32. — ^३ xi. 1. 21; xii. 3. 35. —
^४ xi. 1. 22. — ^५ Ch E °वर्तते. — ^६ xii. 3. 33. — ^७ K पात्रीन्नि°. —
^८ K P Bh Bū (prim. man.) अंसघ्रीमि°; xi. 1. 23°. — ^९ xii. 3. 37. —
^{१०} xii. 3. 38. — ^{११} Ch °स्तीर्णम्. — ^{१२} xi. 1. 24; xii. 3. 36. —
^{१३} Bi has a colon here; for this and the following five sūtras cf.
Kāuṣ. 68. 18-23. — ^{१४} Thus Ch (sec. man.); Ch (prim. man.) and
the remaining MSS. दर्व्या; cf. Kāuṣ. 68. 19. — ^{१५} K कुम्भा; cf.
Kāuṣ. 68. 19. — ^{१६} E दर्वी°; Ch °कृत्ते. — ^{१७} Ch E have a colon
here. — ^{१८} P °मुपादाय; Bh °मुपा°; E व्यादाय. — ^{१९} Ch °दनं
(cf. AV. xi. 3. 31); E एवौदन; K P Bh have ॥ here, as at the end
of metrical passages; is the passage beginning with यदुत्तरं a half
plokā? — ^{२०} xii. 3. 34. —

यति । ९ । निधिं निधिपा इति^१ चीणि कारडानि करो-
ति । १० । यद्यज्जायेति^२ मन्त्रोक्तम् । ११ । सा पत्यावन्वा-
रभते । १२ । अन्वारब्धेध्वत ऊर्ध्व^३ करोति । १३ । अग्नी
रक्ष इति^४ पर्यमि करोति । १४ । वभ्रेरध्वर्यो इदं^५ प्रापमि-
त्युपर्यापानं^६ करोति । १५ । वभ्रेर्ब्रह्मन्नि^७ व्रूयादनध्वर्युम्
। १६ । घृतेन गात्रा सिञ्च सर्पिरेरिति^८ सर्पिषा विष्यन्द-
यति^९ । १७ । वसोर्या धारा आदित्येभ्यो अङ्गिरोभ्य इति^{१०}
रसैरुपसिञ्चति । १८ । प्रियं प्रियाणामित्युत्तरतो^{११} ऽग्नेर्धे-
न्वादीन्यनुमन्त्रयते । १९ । तामत्यासरत्प्रथमेति यथोक्तं
दोहायित्वोपसिञ्चति^{१२} । २० ।

अत्यासरत्प्रथमा^{१३} धोक्ष्यमाणा^{१४} सर्वान्यज्ञान्विभ्रती
वैश्वदेवी ।^{१५}

उप वत्सं सृजत^{१६} वाश्यते गौर्यसृष्ट^{१७} सुमना हिंकृ-
णोति^{१८, १९} ॥

^१ xii. 3. 42. — ^२ xii. 3. 39. — ^३ K Bū ऊर्ध्व. — ^४ xii. 3. 43. — ^५ xi. 1. 31; xii. 3. 45. — ^६ So K Bū P Ch (prim. man.); Ch (sec. man.) उपर्यापानं; Bi उपर्यापानं; E उपर्याप्यापनं; cf. Kāuṣ. 66. 7. — ^७ Modification of xi. 1. 31. — ^८ xi. 1. 31^e; xii. 3. 45^e. — ^९ P Bi विष्यन्दयति. — ^{१०} xii. 3. 41, 44. — ^{११} xii. 3. 49. — ^{१२} E P दोहायित्वो. — ^{१३} Bū प्रथमो. — ^{१४} So K; the rest धो-
क्ष्यमाणा. — ^{१५} The colon is wanting in K. — ^{१६} Bū E सृजति;
Ch (prim. man.) सृजति न; Ch (sec. man.) सृज न. — ^{१७} K P Bi Bh
व्यसृष्टः. — ^{१८} P Bh Bū (sec. man.) Ch (prim. man.) सुमनाभिहिं-
कृणोति; this perhaps stands for सुमना अभिहिंकृणोति, a reading
which goes against the metre, but seems rather more suitable to the
sense. Is सुमना हिंकृणोति the product of emendation, arising from
the better metrical feeling of the scribe? — ^{१९} The colon is
wanting in K. —

वधान वत्समभि धेहि भुञ्जती निज्य^१ गोधुगुप^२ सीद^३
दुग्धि ।

इरामस्मा ओदनं पिन्वमाना कीलालं घृतं मदम-
न्नभागम् ॥

सा धावतु यमराज्ञः सवत्सा सुदुग्धां पथा^४ प्रथमेह
दत्ता ।

अतूर्णदत्ता^५ प्रथमेदमागन्वत्सेन गां सं सृज विश्व-
रूपामिति ॥ २१ ॥

इदं मे ज्योतिः समयय इति^६ हिरण्यमधिदधाति । २२ ।
एषा त्वचामित्यमोत^७ वासो ऽयतः^८ सहिरण्यं निदधा-
ति । २३ । ॥ ३ ॥ ॥ ६२ ॥

यदक्षेष्वाति^९ समानवसनौ^{१०} भवतः । १ । द्वितीयं त-
त्पापचैलं भवति तन्मनुष्याधमाय दद्यादित्येके । २ । शृतं
त्वा हव्यमिति^{११} चतुर आर्षेयान्भृगवङ्गिरोविद उपसादयति
। ३ । शुद्धाः पूता इति^{१२} मन्त्रोक्तम् । ४ । पक्वं क्षेचाद्वर्षं व-
नुष्वेत्यपकर्षति^{१३} । ५ । अग्नौ तुषानिति^{१४} तुषानावपति
। ६ । परः कश्चूकानिति^{१५} सव्येन पादेन फलीकरणानपो-

^१ E निज्ये; Bā नित्य. — ^२ Bā गोमधुगुप. ^३ K सेद. — ^४ E
यथा; Ch (sec. man.) पथा; Ch (prim. et tert. man.) as above; so
also the remaining MSS. — ^५ Bi अकूर्णदत्ता or °दन्वा. — ^६ xi.
1. 28; xii. 3. 50. — ^७ xii. 3. 51. — ^८ K Bh अयतः. — ^९ xii.
3. 52. — ^{१०} K समानवत्सनी. — ^{११} xi. 1. 25. — ^{१२} xi. 1. 27. —
^{१३} xi. 1. 28^b; xii. 3. 53. — ^{१४} xi. 1. 29. — ^{१५} xi. 1. 29^b.

हति^१ । ७ । तन्वं स्वर्ग^२ इत्यन्यानावपति^३ । ८ । अग्ने प्रे-
हि समाचिनुष्वेत्याज्यं^४ जुहुयात् । ९ । एष सवानां सं-
स्कारः । १० । अर्थलुप्तानि निवर्तन्ते । ११ । यथासवं^५
मन्त्रं संनमयति । १२ । लिङ्गं^६ परिहितस्य लिङ्गस्यानन्तरं
कर्मकर्मानुपूर्वेण लिङ्गं परीक्षेत^७ । १३ । लिङ्गेन वा^८ । १४ ।
कर्मात्पत्त्यानुपूर्वे^{९, १०} प्रशस्तम्^{११} । १५ । अतथोत्पत्तेर्यथालि-
ङ्गम् । १६ । समुच्चयस्तुत्यार्थानां^{१२} विकल्पो वा । १७ ।
अथैतयोर्विभागः । १८ । सूक्तेन^{१३} पूर्वसंपातवन्तं करोति । १९ ।
श्राम्यत^{१४} इतिप्रभृतिभिर्वा सूक्तेनाभिमन्याभिनिगद्य^{१५}
दद्याद्दाता वाच्यमानः । २० । अनुवाकेनोत्तरं^{१६} संपातवन्तं
करोति । २१ । प्राच्यै त्वा दिश^{१७} इतिप्रभृतिभिर्वानुवाके-
नाभिमन्याभिनिगद्य दद्याद्दाता वाच्यमानः । २२ । यथा-
सवमन्यान्पृथग्वेति^{१८} प्रकृतिः । २३ । सर्वे^{१९} यथोत्पत्त्या-
चार्याणां^{२०} पञ्चौदनवर्जम् । २४ । प्रयुक्तानां पुनरप्रयो-
गम्^{२१} । २५ । एके सहिरण्यां^{२२} धेनुं^{२३} दक्षिणां^{२४} । २६ । गो-

^१ K P Bh ०ह्यति. — ^२ xii. 3. 54. — ^३ K इति तन्वानः; Bi Ch (sec. man.) इत्यन्वानः. — ^४ iv. 14. 5; xi. 1. 36. — ^५ K Ch यथासव. — ^६ Ch लिङ्ग. — ^७ Bi has a colon here. — ^८ This word is wanting in K. — ^९ K कर्मात्पत्त्याः; Bi ०त्पत्त्याः. — ^{१०} K ०पूर्वे; Bh ०पूर्व. — ^{११} Ch (prim. man.) प्रशस्तमम्. — ^{१२} Thus emended; Ch समुच्चयः; the rest समुच्चय. — ^{१३} xi. 1. 1 — xi. i. 37? — ^{१४} xi. 1. 30 fg. — ^{१५} Bū ०भिगद्य. — ^{१६} xiii. 3. 1 — xiii. 3. 60? — ^{१७} xii. 3. 55 fg. — ^{१८} K पृथक्तेति; Bh पृथगे. — ^{१९} K सर्वे; Bi has a colon here. — ^{२०} MSS. यथोत्पत्त्याः. — ^{२१} Bi पुनः प्रयोगम्. — ^{२२} Bi सहिरण्या. — ^{२३} K Bi धेनुर्द. — ^{२४} K Bi दक्षिणाङ्गी; Bū ०द्याङ्गी. —

दक्षिणां^१ वा कौरुपथिः । २७ । संपातवतो^२ ऽभिमन्त्या-
भिनिगद्य दद्याद्वाता वाच्यमानः । २८ । एतं भागमेतं
सधस्था उलूखल इति^३ संस्थितहोमाः । २९ । आवपते
। ३० । अनुमन्त्रणं च^४ । ३१ । ॥ ४ ॥ ॥ ६३ ॥

आशानामिति^५ चतुःशरावम् । १ । यद्राजानं^६ इत्य-
वेक्षति^७ । २ । पदस्नातस्य पृथक्पादेष्वपूपान्निदधाति^८
। ३ । नाभ्यां पञ्चमम् । ४ । उन्नह्यन्वसनेन^९ सहिरण्यं^{१०}
संपातवन्तम् । ५ । आ^{११} नयैतमित्यपराजितादजमानी-
यमानमनुमन्त्रयते । ६ । इन्द्राय^{१२} भागमित्यग्निं परिणी-
यमानम् । ७ । ये नो द्विषन्तीति^{१३} संज्ञयमानम् । ८ ।
प्र पद इति^{१४} पदः प्रक्षालयन्तम् । ९ । अनु छ्य श्या-
मेनेति^{१५} यथापरु^{१६} विशसन्तम्^{१७} । १० । ऋचा^{१८} कुम्भी-
मित्यधिश्चयन्तम् । ११ । आ^{१९} सिञ्चेत्यासिञ्चन्तम् । १२ ।
अव^{२०} धेहीत्यवदधतम् । १३ । पर्याधत्तेति^{२१} पर्यादधतम्
। १४ । ऋतो^{२२} गच्छत्वित्युद्वासयन्तम् । १५ । उत्क्रामात इति^{२३}

^१ K Bh °दक्षिणान्वा. — ^२ Ch Bū °वन्तो. — ^३ vi. 122. 1; 123. 1; x. 9. 26. — ^४ Ch वा. — ^५ i. 31. 1. — ^६ iii. 29. 1. — ^७ Bū Bi इत्यवेः चति; E इत्यविमीचते; cf. iii. 29. 1 fg., and the Anukramani to the hymn (अविदेवत्यम् . . . उद्वालो ऽनेन . . . शितिपादमविमस्मौत). — ^८ P Bh पृथक्पादेष्व. — ^९ Bū पञ्चमनुनह्यं; K पचमुनुनह्यं; the rest पञ्चममुनह्यं. — ^{१०} P सहिरण्यसने or °सेने. — ^{११} ix. 5. 1. — ^{१२} ix. 5. 2. — ^{१३} ix. 5. 2^c. — ^{१४} ix. 5. 3. — ^{१५} ix. 5. 4. — ^{१६} Ch (prim. man.) °परु. — ^{१७} Ch E °शंसन्तं. — ^{१८} ix. 5. 5. — ^{१९} ix. 5. 5^b. — ^{२०} Part of ix. 5. 5^b. — ^{२१} Ch पर्याधत्त इति; ix. 5. 5^c. — ^{२२} ix. 5. 5^d. — ^{२३} ix. 5. 6. —

पश्चादमेर्देर्भेषूद्धरन्तम् । १६ । उद्धृतमजमनज्मीत्याज्येना-
नक्ति^१ । १७ । पञ्चौदनमिति^२ मन्त्रोक्तम् । १८ । ओदना-
न्पृथक्पादेषु निदधाति । १९ । मध्ये पञ्चमम् । २० । दक्षिणं
पश्चार्धं यूषेनोपसिच्य^३ । २१ । शृतमजमित्यनुबद्धशिरः-
पादं^४ त्वेतस्य चर्म । २२ । अजो हीति^५ सूक्तेन संपात-
वन्तं यथोक्तम् । २३ । उत्तरो^६ ऽमोतं तस्यायतः सहि-
रण्यं निदधाति । २४ । पञ्च रुक्मेति^७ मन्त्रोक्तम् । २५ ।
धेन्वादीन्युत्तरतः^८ सोपधानमास्तरणं वासो हिरण्यं च । २६ ।
आ नयैतमिति^९ सूक्तेन संपातवन्तम् । २७ । आञ्जनान्तं^{१०}
शतौदनायाः पञ्चौदनेन व्याख्यातम् । २८ । ॥ ५ ॥ ६४ ॥

अघायतामित्यत्र^{११} मुखमपिनह्यमानमनुमन्त्रयते । १ ।
सपत्नेषु वज्रं यावा त्विष इति^{१२} निपतन्तम् । २ । वेदिष्ट
इति^{१३} मन्त्रोक्तमास्तृणाति । ३ । विंशत्योदनासु श्रयणीषु^{१४}
शतमवदानानि वध्रीसंनद्धानि^{१५} पृथगोदनेषूपर्यादधति^{१६}
। ४ । मध्यमायाः प्रथमे रन्ध्रिण्यामिष्टां^{१७} दशमे ऽभितः^{१८}

^१ K °मनज्मी°; iv. 14. 6. — ^२ iv. 14. 7. — ^३ K Ch यूषेणो°;
Bh यूषेनो°. — ^४ Bi has a colon here. — ^५ iv. 14. 9. — ^६ K
Bū Bh °शिरसादं; cf. Kāuṣ. 24. 10; 81. 28. — ^७ iv. 14. 1 (ix.
5. 13). — ^८ K inserts उद्धृतम् between this and the preceding word
Is it a gloss? Cf. Kāuṣ. 62. 23. — ^९ ix. 5. 25 (26). — ^{१०} Cf. Kāuṣ.
62. 19. — ^{११} ix. 5. 1. — ^{१२} Bū (sec. man.) आञ्जनान्तं; the per-
formances ending with sū. 17. — ^{१३} x. 9. 1. — ^{१४} x. 9. 1^b, 2^d. —
^{१५} x. 9. 2. — ^{१६} So K Bi Bh (sec. man.); Ch श्रयणीषु; Bū (prim.
man.) श्रिणीषु; E P Bh श्रिणीषु. — ^{१७} So emended; Bū Bh वध्री°;
the rest वध्री°. — ^{१८} K पृथगोदने पर्या°. — ^{१९} P °रन्ध्रमिष्टां; Bi
°रन्ध्रमिष्टां; E °रन्ध्रमिष्टां. — ^{२०} K दशभितः. —

सप्तसप्तापूपान्परिश्रयति । ५ । पञ्चदशे^१ पुरोडाशौ । ६ ।
 अग्रे हिरण्यम् । ७ । अपो देवीरित्यग्रतः^२ उदकुम्भान् । ८ ।
 बालास्त इति^३ सूक्तेन संपातवतीम् । ९ । प्रदक्षिणमग्नि-
 मनुपरिणीयोपवेशनप्रक्षालनाचमनमुक्तम्^४ । १० । पा-
 णावुदकमानीय । ११ । अथामुष्यौदनस्यावदानानां^५ च
 मध्यात्पूर्वाधाच्च द्विरवदायोपरिष्टादुदकेनाभिघार्य जुहोति
 सोमेन पूतो जठरे सीद ब्रह्मणामार्षेयेषु नि दध^६ ओदन
 त्वेति^७ । १२ । अथ प्राश्नाति । १३ । अग्रेष्टास्येन प्राश्ना-
 मि बृहस्पतेर्मुखेन । इन्द्रस्य त्वा जठरे सादयामि वरुण-
 स्योदरे^८ । तद्यथा हुतमिष्टं प्राश्नीयाद्देवात्मा त्वा^९ प्राश्ना-
 म्यात्मास्यात्मन्नात्मानं मे मा हिंसीरिति प्राशितमनु-
 मन्त्रयते । १४ ।

यो ऽग्निर्नृमणा^{१०} नाम ब्राह्मणेषु प्रविष्टः ।

तस्मिन् एष^{११} सुहुतो ऽस्त्वोदनः स मा मा हिंसीत्यरमे
 व्योमन्^{१२} ॥

सो अस्मभ्यमस्तु परमे^{१३} व्योमन्निति दातारं वाचयति
 । १५ । वीक्षणान्तं शतौदनायाः प्रातर्जपेन व्याख्या-
 तम् । १६ । ॥ ६ ॥ ॥ ६५ ॥

^१ Bū ०दश; Ch (prim. man.) ०दशेषु. — ^२ x. 9. 27 (i. 4. 3). —
^३ x. 9. 3. — ^४ Bū Bh ०चमनयुक्तम्. — ^५ MSS. ०मुष्यौदनस्या. —
^६ Ch दधत. — ^७ xi. 1. 25^०, 33^०. — ^८ Cf. up to this point VS.
 (Kāṇva-śākhā) ii. 3. 5, 7 (p. 58 of Weber's edition); Kāty. Cr. ii.
 2. 20. — ^९ Thus emended; P Bh Bū देवात्मा (without त्वा); K Ch
 E Bī देवा त्वा. — ^{१०} K नृमणा. — ^{११} Ch एतत्सु^०; Bū एत. — ^{१२} The
 colon here only in Bū. — ^{१३} The passage from परमे in the pre-
 ceding line up to this word is omitted in K. —

वाङ्म आसन्निति^१ मन्त्रोक्तान्यभिमन्त्रयते^२ । १ । वृ-
हता मनो द्यौश्च मे पुनर्मैत्रिन्द्रियमिति^३ प्रतिमन्त्रयते^४ । २ ।
प्रतिमन्त्रिते व्यवदायाश्नन्ति । ३ । शतौदनायां द्वादशं
शतं दक्षिणाः^५ । ४ । अधिकं ददतः^६ कामप्रं^७ संपद्यते । ५ ।
ब्रह्मास्येत्योदने^८ हृदान्प्रतिदिशं^९ करोति । ६ । उपर्यापा-
नम्^{१०} । ७ । तदभितश्चतस्रो^{११} दिश्याः कुल्याः । ८ । ता
रसैः^{१२} पूरयति । ९ । पृथिव्यां^{१३} सुरयाङ्गिराण्डीकादिवन्ति^{१४, १५}
मन्त्रोक्तानि प्रतिदिशं निधाय । १० । यमोदनमित्यतिमृ-
त्युम्^{१६, १७} । ११ । अनङ्गानित्यनङ्गाहम्^{१८} । १२ । सूर्यस्य
रश्मोनिति^{१९} कर्का^{२०} सानूबन्ध्यां^{२१} ददाति । १३ । आयं
गौः पृश्निरयं सहस्रमिति^{२२} पृश्निं^{२३} गाम् । १४ । देवा इमं

^१ MSS. आसन्निति (as in the Atharvan-MSS.); xix. 60. 1. —

^२ K मन्त्रोक्त्यभिमन्त्रयते; Bū E Bi अभिमन्त्रयते. — ^३ v. 10. 8; vi. 53. 1

(et al.); vii. 67. 1. — ^४ For this and the next sūtra cf. Kāuṣ.

68. 33, 34. — ^५ So, दक्षिणा (अधिकं), all MSS. except Ch (sec.

man.): दक्षिणाधिकं. — ^६ E ददतः. — ^७ K E कामः प्र; P Bi Bh

कामप्रः; cf. x. 9. 4. — ^८ iv. 34. 1. — ^९ K E P हृदान्. —

^{१०} Cf. Kāuṣ. 62. 14. — ^{११} Ch E तदभितश्च; K तदभितश्च तिस्रो. —

^{१२} P कुल्यासारसी. — ^{१३} E Ch (sec. man.) पृथिव्या. — ^{१४} K Ch

E P Bi सुरयाण्. — ^{१५} राण्डीकादिवन्ति is a doubtful con-

jecture; K Bū (prim. man.) राण्डीकादिवत्य; Bū (sec. man.) राण्डीका-

(I); Ch (sec. man.) राण्डीकादिवत्य; Ch (prim. man.) राण्डीकादिवत्य;

E राण्डीकादिवत्य; P राण्डीकादिवत्य; Bh राण्डीकादिवत्य; Bi राण्डीका-

दिवत्य; or is an emendation to राण्डीका (sec. पृथिव्या) to be preferred?

Cf. iv. 34. 5. — ^{१६} iv. 35. 1. — ^{१७} P Bh त्व्यातिमृत्युम्. — ^{१८} iv. 11. 1. —

^{१९} iv. 38. 5. — ^{२०} E P कर्का; Bi कर्का; Ch कर्का; Bū कर्का. —

^{२१} So K Bh; P Bi सानूबन्ध्या; Bū सानुबन्ध्या; Ch E and Pet. Lex.

sub कर्क read सानौ बन्ध्या; cf. also Kāuṣ. 21. 11. — ^{२२} vi. 31. 1; vii.

22. 1. — ^{२३} E Bh Ch (sec. man.) पृश्नि. —

मधुना संयुतं यवमिति^१ पौनःशिलं^२ मधुमन्थं सहिरण्यं
 संपातवन्तम् । १५ । पुनन्तु मा देवजना इति^३ पविचं
 कृशरम्^४ । १६ । कः^५ पृश्निमित्युर्वराम् । १७ । साहस्रं^६
 इत्यृषभम् । १८ । प्रजापतिश्चेत्यनङ्गाहम्^७ । १९ । नमस्ते
 जायमानायै ददामीति^८ वशामुदपात्रेण संपातवता सं-
 प्रोक्ष्याभिमन्त्र्याभिनिगद्य दद्याद्वाता वाच्यमानः । २० ।
 भूमिष्ठेत्येनां^९ प्रतिगृह्णाति । २१ । उपमितामिति^{१०} यच्छा-
 लया सह दास्यन्भवति तदन्तर्भवत्यपिहितम् । २२ । म-
 न्नोक्तं तु^{११} प्रशस्तम् । २३ । इटस्य ते वि चृतामीति^{१२}
 द्वारमवसारयति । २४ । प्रतीचीं त्वा प्रतीचीनं^{१३} इत्युद-
 पात्रमग्निमादाय प्रपद्यन्ते । २५ । तदन्तरेव सूक्तेन संपा-
 तवत्करोति । २६ । उदपात्रेण संपातवता शालां संप्रो-
 क्ष्याभिमन्त्र्याभिनिगद्य दद्याद्वाता वाच्यमानः । २७ । अ-
 न्तरा द्यां च पृथिवीं चेत्येनां^{१४} प्रतिगृह्णाति । २८ । उपमि-
 तामिति^{१५} मन्त्रोक्तानि प्रचृतति । २९ । मा नः पाशमित्यभि-
 मन्त्र्य^{१६} धारयति । ३० । नास्यास्थीनीति^{१७} यथोक्तम् । ३१ ।
 सर्वमेनं समादायेत्यङ्गिः^{१८} पूर्णे गर्ते प्रविध्य^{१९} संवपति । ३२ ।
 शतौदनां^{२०} च । ३३ । ॥ ७ ॥ ६६ ॥

^१ vi 30. 1. — ^२ K Bi पौनः. — ^३ vi. 19. 1. — ^४ K Bb Ch
 (sec. man.) कृशरं; cf. Kāuṣ. 84. 3. — ^५ vii. 104. 1. — ^६ ix. 4. 1. —
^७ ix. 7. 1. — ^८ x. 10. 1; xii. 4. 1. — ^९ iii. 29. 8 (v. 28. 5). —
^{१०} ix. 3. 1. — ^{११} This word is wanting in Ch. — ^{१२} ix. 3. 18. — ^{१३} ix.
 3. 22. — ^{१४} ix. 3. 15. — ^{१५} ix. 3. 1. — ^{१६} ix. 3. 24. — ^{१७} ix.
 5. 23. — ^{१८} ix. 5. 23^c. — ^{१९} Ch (prim. man.) प्रवृद्ध. — ^{२०} Ch
 (prim. man.) शतौदनां; E शतौदनी. —

संभूतेषु साविकेषु संभारेषु ब्राह्मणमृत्विजं वृणीत । १ ।
 ऋषिमार्षेयं सुधातुदक्षिणमनैमित्तिकम् । २ । एष ह वा
 ऋषिरार्षेयः सुधातुदक्षिणो यस्य चवराध्याः^१ पूर्वपुरुषा
 विद्याचरणवृत्तशीलसंपन्नाः । ३ । उदगयन इत्येके । ४ ।
 अथात ओदनसवानामुपाचारकल्पं व्याख्यास्यामः । ५ ।
 सवान्दत्ताग्नीनादधीत^२ । ६ । सार्ववैदिक^३ इत्येके । ७ ।
 सर्वे वेदा द्विकल्पाः^४ । ८ । मासपराध्या^५ दीक्षा द्वादशरात्रो^६
 वा । ९ । चिरात्र इत्येके । १० । हविष्यभक्षा^७ स्युर्ब्रह्मचा-
 रिणः । ११ । अधः शयीरन् । १२ । कर्तृदातारावा समा-
 पनात्कामं^{१०} न भुञ्जीरन्संतताश्चेत्स्युः^{११} । १३ । अहनि स-
 माप्तमित्येके^{१२} । १४ । याचार्थं दातारौ वा दाता केशश्म-
 श्रुरोमनखानि^{१३} वापयीत । १५ । केशवर्जं पत्नी । १६ ।
 स्नातावहतवसनौ सुरभिणी व्रतवन्तौ कर्मण्यावुपवसतः^{१४}
 । १७ । श्वो भूते यज्ञोपवीती शान्युदकं कृत्वा यज्ञवास्तु
 च^{१५} संप्रोक्ष्य ब्रह्मौदनिकमग्निं मथित्वा । १८ । यद्देवा

^१ Ch चिवराध्याः; K चरार्ध्याः. — ^२ For the variant उपचार° see Kāuṣ. 140. 1. — ^३ D (schol.) in the introduction fol. 7^a l. 4, अथ सवान्दत्ताग्नीनादधीतेति तस्यां चोदनायामग्नेः संस्कारफलं तदंगत्वात् । ब्रह्मौदनवत् । अनंगभूतानां स्वर्गः । अन्ये माचवर्णिकं फलमिच्छन्ति पुष्टियहणात्. — ^४ Bi °वैदिकं; Bū (sec. man.) सार्ववैदिक. — ^५ Ch brackets the passage beginning with sū. 5 and ending here. — ^६ Ch सर्ववेदद्वि°. — ^७ Bh मासमप°. — ^८ Thus emended (cf. Pāṇini ii. 4. 29); P Bh °राचि, the rest °राची. — ^९ E °भक्ष्या. — ^{१०} E Ch (prim. man.) समापना. — ^{११} P सतता°. — ^{१२} K Bh Bū (prim. man.) समाप्त इत्येके. — ^{१३} E °लोम°. — ^{१४} Thus emended; K Ch E °वसय (श्वो); Bū °वसनः; the rest °वसयः. Cf. Kāuṣ. 140. 4. — ^{१५} Wanting in K P Bi. —

देवहेडनं यद्विद्वांसो यदविद्वांसो ऽपमित्यमप्रतीक्षमित्येतै-
 स्त्रिभिः^१ सूक्तैरन्वारब्धे दातरि पूर्णहोमं जुहुयात् । १९ ।
 पूर्वाह्णे बाह्यतः शान्तवृक्षस्येध्मं प्राञ्चमुपसमाधाय^२^३
 । २० । परिसमुह्य पर्युह्य परिस्तीर्य वर्हिर्रुद्रपात्रमुपसाद्य
 परिचरणेनाज्यं परिचर्य । २१ । नित्यान्पुरस्ताद्धोमान्हु-
 त्वाज्यभागौ च । २२ । पश्चादग्नेः पल्पूलितविहितमौक्षं
 वानडुहं वा रोहितं चर्म^४ प्राग्यीवमुत्तरलोम^५ परिस्तीर्य
 । २३ । पवित्रे कुरुते । २४ । दर्भावप्रछिन्नप्रान्तौ प्रक्षाल्यानु-
 लोममनुमार्ष्टि^६ । २५ । दक्षिणं जान्वाच्यापराजिताभिमुखः
 प्रह्णो वा मुष्टिना प्रसृतिनाञ्जलिना यस्यां अपयिष्य-
 न्स्यात्तया^७ चतुर्थम्^८ । २६ । शरावेण चतुःशरावं देवस्य
 त्वा सवितुः प्रसव ऋषिभ्यस्त्वार्षेयभ्यस्त्वैकर्षये त्वा जुष्टं
 निर्वपामि । २७ । ॥ ६ ॥ ॥ ६७ ॥

वसवस्त्वा गायत्रेण छन्दसा निर्वपन्तु । ऊर्जमक्षित-
 मक्षीयमाणमुपजीव्यासमिति दातारं वाचयति । १ ।
 रुद्रास्त्वा त्रैष्टुभेन छन्दसा । आदित्यास्त्वा जागतेन छन्द-
 सा । विश्वे त्वा देवा आनुष्टुभेन छन्दसा निर्वपन्तु । ऊ-
 र्जमक्षितमक्षीयमाणमुपजीव्यासमिति^९ दातारं वाचयति
 । २ । निरुध्नं सूक्तेनाभिमृशति । ३ । स्वर्गब्रह्मौदनौ तन्त्रम् । ४ ।

^१ vi. 114. 1; 115. 1; 117. 1. — ^२ Ch E Bū insert इध्मं after प्राञ्चम्; cf. Kāuṣ. 53. 3. — ^३ E has a colon here. — ^४ Bi has a colon here. — ^५ K Bh प्राग्यीव°. — ^६ Thus emended; MSS. अपयिष्य. — ^७ K Bū स्योत्तमया; Bb स्यात्तमया; Ch स्योत्तया. — ^८ Cf. Kāuṣ. 61. 11. — ^९ Cf. Māitr. S. iii. 12. 19; VS. xxiii. 8, also VS. i. 27; v. 2. —

संनिपाते^१ ब्रह्मौदनमितमुदकमासेचयेद्विभागम्^{२ ३ ४} । ५ ।
 यावन्तस्तरुडुलाः^५ स्युर्नावसिञ्चेन्न प्रतिषिञ्चेत् । ६ ।
 यद्यवसिञ्चेन्मयि वर्चो अथो यश् इति^६ ब्रह्मा यजमानं
 वाचयति । ७ । अथ प्रतिषिञ्चेत् । ८ । आ प्यायस्व
 सं ते पयांसीति द्वाभ्यां^७ प्रतिषिञ्चेत् । ९ ।

आ प्यायस्व समेतु ते विश्वतः सोम वृष्यम् ।

भवा वाजस्य संगथे ॥

सं ते पयांसि समु यन्तु वाजाः सं वृष्यान्यभिमा-
 तिषाहः ।

आप्यायमानो अमृताय सोम दिवि श्रवांस्युत्तमानि
 धिष्वेति । १० ।

तत्र चेदुपाधिमाचायां नखेन न^१ लवणस्य कुर्यात्तेनैवास्य
 तद्वृथान्नं संपद्यते । ११ । अहतं वासो दक्षिणत उपशेते
 । १२ । तत्सहिरण्यम् । १३ । तत्र द्वे उदपात्रे निहिते
 भवतः । १४ । दक्षिणमन्यदन्तरमन्यत्^{११} । १५ । अन्तरं यतो
 ऽधिचरिष्यभवति । १६ । बाह्यं जाङ्ग्रायनम्^{१०} । १७ । तत्
 उदकमादाय पात्र्यामानयति^{११} । १८ । दर्व्या^{१२} कुम्भ्याम्^{१३} । १९ ।

^१ Ch संपाति. — ^२ Bū ब्रह्मौदनी°; E Ch ब्रह्मौदनो°. — ^३ Ch °मित
 उदक°. — ^४ P Bi °मासिञ्चयेद्वि°. — ^५ So Bū E; the rest तरुडुला. —
^६ vi. 69. 3. — ^७ RV. i. 91. 16, 18; TS. iii. 2. 5. 3; iv. 2. 7. 4; TB.
 iii. 5. 12. 1; 7. 13. 4; TĀr. vi. 6. 3; VS. xii. 112, 113; Mātr. S. ii.
 7. 14; Kāth. S. xvi. 14; Kap. S. xxv. 5; Tāp̄ya Br. i. 5. 8. —
^८ Ch E and Pet. Lex. sub उपाधि omit न; Bh त. — ^९ Bi °दुत्तर-
 मन्यत्. Is this to be taken into the text? cf. the next sūtra. —
^{१०} K जाङ्ग्रायनम्; cf. Kāuṣ. 3. 1. — ^{११} For this and the follo-
 wing four sūtras cf. Kāuṣ. 62. 2-7. — ^{१२} Thus emended; MSS.
 दर्व्या; cf. Kāuṣ. 62. 3. — ^{१३} K कुम्भां, as in Kāuṣ. 62. 3. —

दर्विकृते तच्चैव प्रत्यानयति । २० । दर्व्योत्तममपादाय
तत्सुहृदक्षिणतो ऽग्रेरुदङ्मुख आसीनो धारयति । २१ ।
अथोद्धरति । २२ । उद्धृते यदपादाय धारयति तदुत्तरार्धं
आधाय रसैरुपसिच्य प्रतिग्रहीत्रे^१ दातोपवहति । २३ ।
तस्मिन्नन्वारब्धं दातारं वाचयति^२ । २४ । तन्त्रं सूक्तं पच्छः^३
क्षानेन^४ यौ ते पक्षौ यदतिष्ठः । २५ ।

यौ ते पक्षावजरौ पतत्रिणौ याभ्यां रक्षांस्यपहं-
स्योदन^५ ।

ताभ्यां पथ्यास्^६ सुकृतस्य लोकं यत्र ऋषयः प्रथ-
मजाः पुराणाः^७ ॥

यदतिष्ठो दिवस्पृष्टे व्योमन्त्रध्योदन^८ ।

अन्वायन्सत्यधर्माणो^{९, १०} ब्राह्मणा राधसा सह । २६ ।
क्रमध्वमग्निना नाकं पृष्ठात्पृथिव्या अहमन्तरिक्षमारुहं
स्वर्यन्तो नापेक्षन्त उरुः प्रथस्व महता महिम्नेदं मे
ज्योतिः सत्याय चेति तिस्रः समयय इति^{११} सार्धमेतया
। २७ । अत ऊर्ध्वं वाचिते हुते संस्थिते ऽमू^{१२} ते ददामी-

^१ So emended; MSS. प्रतिगृहीत्रे दातो°; cf. Pet. Lex. sub प्रति-
गृहीतर and प्रतिग्रहीतर. — ^२ E has a colon here. — ^३ Bū K E Ch
Bi पच्छ. — ^४ Bi has a colon here. — ^५ So emended; MSS.

°स्योदनः. — ^६ K P Bi Bh पथ्याक्त्सु°; VS. and TS. पतेम. —

^७ Cf. VS. xviii. 52; TS. iv. 7. 13. 1. — ^८ K P Bh °ध्योदनः. —

^९ K P Bh Bū अन्वायन्स°. — ^{१०} Ch E °धर्माणाः. — ^{११} iv.

14. 2, 3, 4; xi. 1. 19, 28; xii. 3. 46-48, 50. — ^{१२} E मुं; Ch (sec.
man.) मू. —

ति नामयाहमुपस्पृशेत् । २८ । सदक्षिणं कामस्तदित्यु-
क्तम्^१ । २९ । ये भक्षयन्त^२ इति पुरस्ताद्धोमाः । ३० ।

अग्ने त्वं नो अन्तम उत चाता शिवो भवा वरूथ्यः^३ ।

तं त्वा शोचिष्ठ दीदिवः सुम्नाय नूनमीमहे सखिभ्यः^४ ॥

गयस्फानो अमीवहा वसुवित्युष्टिवर्धनः ।

सुमित्रः सुमनो भवे^५

त्याज्यभागौ । ३१ । पाणान्बुदकमानीयेत्युक्तम् । ३२ । प्र-

तिमन्त्रणान्तम^६ । ३३ । प्रतिमन्त्रिते^७ व्यवदायाश्नन्ति

। ३४ । इदावत्सरायेति व्रतविसर्जनमाज्यं जुहुयात्^८ । ३५ ।

समिधो ऽभ्यादध्यात् । ३६ । तत्र श्लोकौ ।

यजुषा मथिते अग्नौ यजुषोपसमाहिते ।

सवान्दत्त्वा^९ सवाग्नेस्तु कथमुत्सर्जनं भवेत् ॥

वाचयित्वा सवान्सर्वान्प्रतिगृह्य^{१०} यथाविधि ।

हुत्वा संनतिभिस्तत्रोत्सर्ग^{११} कौशिको ऽब्रवीत् । ३७ ।

प्राञ्चो^{१२} ऽपराजितां^{१३} वा दिशमवभृथाय व्रजन्ति

। ३८ । अपां सूक्तैराश्रुत्य^{१४} प्रदक्षिणमावृत्याप उप-

^१ xix. 52. 1. — ^२ ii. 35. 1. — ^३ RV. v. 24. 1^{ab}; SV. i. 448; ii. 457; VS. iii. 25^a; xv. 48^a; xxv. 47^a; TS. i. 5. 6. 2; iv. 4. 4. 8; Māitr. S. i. 5. 3, 10; ii. 13. 8; Kāth. S. vii. 1, 8; Kap. S. v. 1. —

^४ RV. v. 24. 2^{cd}; VS. iii. 26^a; xv. 48^c; xxv. 47^c; TS. Māitr. S. ibid. — ^५ RV. i. 91. 12; Māitr. S. iv. 10. 4; 12. 4; Kāth. ii. 14; TS. iv. 3. 13. 5, all with the variant सोम नो for सुमनो. —

^६ Cf. Kāuṣ. 66. 2, 3 for this and the following sūtra. — ^७ E प्रतिमन्त्रयते. — ^८ For this and the following sūtra cf. Kāuṣ. 42. 15, 16. —

^९ K Bū Bh Ch (sec. man.) सवां दत्त्वा. — ^{१०} K Bh सर्वात्सं. — ^{११} K Bh Ch (prim. et tert. man.) insert हि after this word. —

^{१२} Bi प्राचो. — ^{१३} Bi पराजिता. — ^{१४} For the

अपां सूक्तानि see Dārila to Kāuṣ. 7. 14. —

स्पृश्यानवेक्षमाणाः^१ प्रत्युदाव्रजन्ति । ३९ । ब्राह्मणा-
 भक्तेनोपेप्सन्ति । ४० । यथोक्ता दक्षिणा यथोक्ता
 दक्षिणा । ४१ । ॥ ९ ॥ ॥ ६८ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे ऽष्टमो ऽध्यायः समाप्तः ॥

^१ Ch °पेक्षमाणाः; K °वेक्षमाणाः; cf. Kāuṣ. 7. 14; 140. 18. —

॥ ओं ॥

पिच्यमग्निं शमयिष्यज्ज्येष्ठस्य^१ चाविभक्तिन^२ एका-
ग्निमाधास्यन्^३ । १ । अमावास्यायां पूर्वस्मिन्नुपशाले गां
द्विहायनीं रोहिणीमेकरूपां बन्धयति^४ । २ । निशि शमू-
लपरिहितो^५ ज्येष्ठो ऽन्वालभते । ३ । पत्न्यहतवसना ज्ये-
ष्ठम् । ४ । पत्नीमन्वच्च इतरे^६ । ५ । अथैनानभिव्याहारयत्य-
ग्निगो शमीध्वम् । सुशमि शमीध्वम् । शमीध्वमग्निगा-
३उ इति^{७,८} त्रिः^९ । ६ । अयमग्निः सत्पतिर्नडमा रोहेत्य-
नुवाकं^{१०} महाशान्तिं च शान्त्युदक आवपते^{११} । ७ ।
अग्ने अक्रव्यादिति^{१२} भष्ट्रादीपं^{१३} धारयति । ८ । भूमेश्चोप-

^१ Thus emended; MSS. शमयिष्यं; Bi has a colon here. —

^२ P Bh वा०. — ^३ Dārila, fol. 5^a l. 6, पिच्यमग्निं शमयिष्यन्निति

क्रव्याच्छमनं. — ^४ E P बन्धयति. — ^५ Thus emended; MSS.

सामूल०. — ^६ So Bi; Ch E K Bū अन्वंचितरे; P Bh ०न्वंचितरे;

cf. the introduction. — ^७ K Bi ०ग्निगा ओ इति; Bū P ०ग्निगा

ओ (or उ) इति; Bh ०ग्निगा उ इति; Ch ०ग्निगा३ओ इति; Nirukta

5. 11 ०ग्निगविति; Āit. Br. and Āçv. Çr. as above. — ^८ Bi has a

colon here. — ^९ The formula occurs: Tait. Br. iii. 6. 6. 4; Āit.

Br. ii. 7; Āçv. Çr. ii. 3. 1; Nirukta 5. 11 (commentary p. 62;

introduction p. xxxviii); cf. VS. i. 15; TS. i. 1. 5. 2; Māitr. S.

i. 1. 6. — ^{१०} vii. 62. 1; xii. 2. 1 (the अनुवाक beginning with this

pratika). — ^{११} Cf. Kāuṣ. 39. 7; 43. 5; 46. 7. — ^{१२} xii. 2. 42. —

^{१३} K भष्ट्रादी०; E भ्राष्ट्रादी०; cf. Kāuṣ. 47. 28; 49. 21. —

दग्धं समुत्खाय । ९ । आकृतिलोष्टवल्मीकेनास्तीर्य । १० ।
 शकृत्पिराडेनाभिलिप्य । ११ । सिकताभिः प्रकीर्याभ्युक्ष्य
 । १२ । लक्षणं कृत्वा । १३ । पुनरभ्युक्ष्य । १४ । पश्चा-
 ल्लक्षणस्याभिमन्थनं निधाय । १५ । गोऽश्वाजावीनां
 पुंसां लोमभिरास्तीर्य ब्रौहियवैश्च शकृत्पिराडमभिविमृज्य
 प्राञ्चौ दभौ निदधाति । १६ । वृषणौ स्थं इत्यभिप्राण्या-
 रण्यौ^१ । १७ । तयोरुपर्यधरारणिम् । १८ । दक्षिणतो मू-
 लान् । १९ । पश्चात्प्रजननामुर्वश्यसीत्यायुरसीति^२ । २० ।
 मूलत उत्तरारणिमुपसंधाय^३ । २१ । पृतनाजितमित्याहूय^४
 । २२ । अभिदक्षिणं ज्येष्ठस्त्रिरभिमन्थत्यो भूर्गायत्रं छन्दो
 ऽनुप्रजायस्व वैष्टुभं जागतमानुष्टुभमो भूर्भुवः स्वर्जनदो-
 मिति^{६,७} । २३ । अत ऊर्ध्वं यथाकामम् । २४ । ॥ १ ॥ ॥ ६९ ॥

मन्थामि त्वा जातवेदः सुजातं जातवेदसम् ।

स नो जीवेष्वा भज^८ दीर्घमायुश्च धेहि^९ नः ॥

जातो ऽजनिष्ठा^{१०} यशसा सहाये^{११} प्रजां पशून्स्तेजो रयि-
 मस्मासु धेहि^{१२} ।

^१ VS. v. 2^b; TS. i. 3. 7. 1; Kāty. Cr. v. 1. 29; Çat. Br. iii. 4. 1. 21. — ^२ So E Bi; K °प्राञ्चारराण्ये; Ch P Bū Bh °प्राञ्चाररा-
 रण्यौ. — ^३ VS. v. 2^{cd}; TS. i. 3. 7. 1; Kāty. Cr. v. 1. 30; Çat. Br. iii. 4. 1. 22. — ^४ Ch E have a colon here; K has a double colon in the middle of the word after उत्तरारो. — ^५ vii. 63. 1. — ^६ K Bh °दोऽमिति. — ^७ Cf. VS. v. 2^f, etc.; TS. i. 3. 7. 1; Kāth. iii. 4; Lāty. iii. 5. 5; Kāty. Cr. v. 1. 28; Çat. Br. iii. 4. 1. 23. — ^८ K Ch भजहो. — ^९ E देहि. — ^{१०} So K Bi Ch (sec. man.); E Ch (prim. man.) जनिष्ठा; P Bh जनिष्ठा; Bū जनिष्ठा. — ^{११} K Bū Ch P °ये. — ^{१२} Cf. Çāṅkh. Cr. ii. 17. 8. —

आनन्दिनो मोदमानाः सुवीरा^१ अनामयाः सर्वमा-
युर्गमेम ॥

उद्दीप्यस्व जातवेदो ऽव सेदि^२ तृष्णां^३ क्षुधं जहि ।
अपास्मत्तम उद्धत्वप ह्रीतमुखो^४ जह्यप दुर्हादि^५ शो^६
इहैवैधि धनसनिग्धि त्वा समिधीमहि । [जहि ॥
इहैधि पुष्टिवर्धन इह त्वा समिधीमहीति । १ ।

प्रथमया मन्थति । २ । द्वितीयया जातमनुमन्त्रयते । ३ ।
तृतीययोद्दीपयति । ४ । चतुर्थ्योपसमादधाति । ५ । यत्त्वा
कुडा^७ इति चो^८ भूर्भुवः स्वर्जनदोमित्यङ्गिरसां त्वा देवा-
नामादित्यानां व्रतेना दधे^९ । द्यौर्महासि^{१०} भूमिर्भूम्ना^{११} त-
स्यास्ते देव्यदितिरुपस्थे^{१२} ऽन्नादायान्नपत्याया^{१३} दधदिति^{१४}
। ६ । लक्षणे प्रतिष्ठाप्योपोत्थाया । ७ । अथोपतिष्ठते । ८ । अग्ने
गृहपते सुगृहपतिरहं त्वयाग्ने गृहपतिना भूयासम् । सु-
गृहपतिस्त्वं मयाग्ने गृहपतिना भूयाः । अस्थूरि णौ गा-

^१ K Ch (prim. man.) °वीराः. — ^२ K P Bb शेदं; B शेदि. —

^३ K B धिष्णान्; P धिष्णा; the omission of the word perfects the metre. — ^४ E ह्रीत°. — ^५ So with doubtful emendation; Ch E दुर्हादिशो; Bū दुर्हादिशो; E दुर्हादिशो; P Bh दुर्हादिशो; K दुर्हादिशो. — ^६ xii. 2. 5; cf. TS. i. 5. 3. 1; Māitr. S. i. 7. 1. — ^७ So all MSS. —

^८ K Bū Bi ददे; Bi only has the colon. — ^९ So emended; K Bū Ch मन्नासि; EP Bi Bh भूम्नासि; Māitr. S. i. 6. 1 (end), as above. — ^{१०} So emended according to Māitr. S. (ibid.) and TS. i. 5. 3. 1; MSS. भूमिर्भू°. —

^{११} So Ch P Bh; K °दितेरुप°; E Bi °दितेरुप°; Bū °दित उपा° (so also Māitr. S. ibid.). — ^{१२} So E and Māitr. S.; K Bū Ch Bi न्न-
पत्या; P न्नपतयत्या; Bh न्नपतयत्या. — ^{१३} Cf. VS. iii. 5; TS. 1. 5. 3. 1; Māitr. S. i. 6. 1 (end), 2. —

हैपत्यानि दीदिहि शतं समा इति^१ । ९ । व्याकरोमीति^२
 गार्हपत्यक्रव्यादौ समीक्षते । १० । शान्तमाज्यं गा-
 हैपत्यायोपनिदधाति । ११ । माषमन्थं^३ क्रव्यादम् । १२ ।
 उप त्वा नमसेति^४ पुरोऽनुवाक्या । १३ । विश्वाहा तं^५
 इति पूर्णाहुतिं जुहोति । १४ । यो नो अग्निरिति^६ सह
 कर्त्ता^७ हृदयान्यभिमृशन्ते । १५ । ॥ २ ॥ ॥ ७० ॥

अंशो राजा विभजतीमावग्नी^{८,९} विधारयन्^{१०} ।

क्रव्यादं निर्णुदामसि^{११} हव्यवाडिह तिष्ठत्विति
 विभागं जपति । १ । सुगार्हपत्य इति^{१२} दक्षिणेन गार्हपत्ये^{१३}
 समिधमादधाति । २ । यः क्रव्यात्तमशीशममिति^{१४} सव्येन
 नडमयो क्रव्यादि^{१५} । ३ । अपावृत्येति^{१६} मन्त्रोक्तं वाह्यतो नि-
 धाय । ४ । नडमा रोह समिन्धत इषीकां जरतीं^{१७} प्रत्यञ्चम-
 र्कमित्युपसमादधाति^{१८} । ५ । यद्यग्निर्यो अग्निरविः कृष्ण^{१९}
 मा^{२०} नो रुरोः^{२१} शुचद्विदः^{२२} शिवो^{२३} नो अस्तु भरतो
 रराणः ।

^१ Cf. RV. vi. 15. 19; VS. ii. 27 (and Kāṇva-çākṣā, p. 59 of Weber's edition); TS. 1. 5. 6. 4; Māitr. S. i. 4. 2 (end); i. 15. 14 (end); Çāṅkh. Çr. iv. 12. 14; Çat. Br. i. 9. 3. 19. — ^२ xii. 2. 32. —
^३ K P Ch (prim. man.) माख°. — ^४ iii. 15. 7. — ^५ Bū ज; Bī
 °ह्रांत; iii. 15. 8. — ^६ xii. 2. 33. — ^७ Ch कर्त्ता; Bū कर्त्ता. —
^८ So emended; MSS. °तीमाम°. — ^९ Bī °मि. — ^{१०} E Ch (prim.
 (man.) °धरयन्. — ^{११} KP have a colon here. — ^{१२} xii. 2. 45°. — ^{१३} KP BbCh
 prim. man.) गाहपत्यं. — ^{१४} Bb °सीसमम्; cf. iii. 21. 9. — ^{१५} These words
 are wanting in Ch E. — ^{१६} xii. 2. 34. — ^{१७} P Bī जरतीं; E जरति. — ^{१८} xii.
 2. 1, 11, 54, 55. — ^{१९} xii. 2. 4, 7, 53. — ^{२०} E यां. — ^{२१} So with
 doubtful emendation; E रुरोह; Ch रुरो; Bī रुरो; the rest रुरो;
 the word is then to be regarded as an augmentless subjunctive from
 the reduplicated root र. — ^{२२} KP have a colon here. — ^{२३} E शिवा. —

अतिव्याधी व्याधो^१ अग्रभीष्ट^२ क्रव्यादो अग्रोच्छ्रमया-
मि^{३,४} सर्वानिति

शुक्त्या माषपिष्टानि^५ जुहोति । ६ । सीसं दर्बामवधा-
योद्गथ्य^६ मन्थं जुह्वञ्छमयेत्^७ । ७ । नडमा रोहेति चतस्रो
ऽग्रे अक्रव्यादिमं क्रव्याद्यो नो अश्वेष्वन्येभ्यस्त्वा हिरण्य-
पाणिमिति^८ शमयति । ८ । दक्षिणतो जरत्कोष्ठे^९ शीतं भ-
स्माभिविहरति^{१०} । ९ । शान्त्युदकेन मुशान्तं कृत्वावदग्धं
समुत्खाय^{११} । १० । परं मृत्यो^{१२} इत्युत्थापयति । ११ ।
क्रव्यादमिति^{१३} तिसृभिर्ह्रीयमाणमनुमन्त्रयते^{१४} । १२ । दी-
पाद्याभिनिगदनात्प्रतिहरणेन व्याख्यातम्^{१५} । १३ । अविः
कृष्णेति^{१६} निदधाति । १४ । उत्तमवर्जं^{१७} ज्येष्ठस्याञ्जलौ सी-
सानि । १५ । अस्मिन्वयं यदिप्रं सीसे मृद्भूमित्यभ्यवने-
जयति^{१८,१९} । १६ । कृष्णोर्णया पाणिपादान्निमृज्य^{२०} । १७ ।
इमा जीवा उदीचीनैरिति^{२१} मन्त्रोक्तम् । १८ । विः सप्ते-

^१ E व्याधौ. — ^२ Ch अग्रभीष्ट. — ^३ So emended; K अग्रो श्रमः; Bh अपि श्रमः; the rest अपिं श्रमः. — ^४ E श्रमयासि. — ^५ K Bh माखः. — ^६ K Bū Bh Ch गन्ध. — ^७ Bh जुह्वन्; the rest जुह्वं. For the irregular form जुह्वन् cf. Kāuṣ. 109. 5; 110. 4; 111. 5; 126. 9. — ^८ xii. 2. 1-4, 42, 43, 15, 16; iii. 21. 8. — ^९ P Bū कोष्ठे. — ^{१०} Ch भस्माविः. — ^{११} So K P Bh Bū (prim. man.); Bi Bū (sec. man.) समुत्खापयति; E समुत्खातयति; Ch समुत्थापयति or समुत्खापयति (?). — ^{१२} xii. 2. 21. — ^{१३} xii. 2. 8-10. — ^{१४} Ch (prim. man.) द्वियः. — ^{१५} For दीपाद्याभिनिगदनात् cf. Kāuṣ. 39. 20-27? — ^{१६} xii. 2. 52. — ^{१७} The सीसानि, barring the कृक्लासशिरः; cf. Kāuṣ. 8. 18. — ^{१८} xii. 2. 13, 40, 19; MSS. मृद्भूमि. — ^{१९} E अभ्यवनेति; the passage beginning here and continued to the end of the kaṇḍikā is repeated with slight modifications at Kāuṣ. 86. 19 fg. — ^{२०} Bū निर्मृज्य. — ^{२१} xii. 2. 22, 29. —

ति^१ कूद्या पदानि योपयित्वा^२ नदीभ्यः । १९ । मृत्योः
पदमिति^३ द्वितीयया नावः । २० । परं मृत्यो इति^४ प्राग्द-
क्षिणं कूदीं प्रविध्या । २१ । सप्त नदीरूपाणि कारयित्वा^५ दकेन
पूरयित्वा । २२ । आ रोहत सवितुर्नावमेतां सुचामाणं
महीमू ध्विति^६ सहिरण्यां सयवां नावमारोहयति । २३ ।
अश्मन्वती रीयत उत्तिष्ठता प्र तरता सखाय^७ इत्युदीच-
स्तारयति । २४ । ॥ ३ ॥ ॥ ७१ ॥

उत्तरतो गते उदक्प्रस्रवणे^८ ऽश्मान निदधात्यन्तश्चि-
न्नम्^९ । १ । तिरो^{१०} मृत्युमित्यश्मानमतिक्रामति । २ । ता
अधरादुदीचीरित्यनुमन्त्रयते^{१०, ११} । ३ । निस्सालामिति^{१२} शा-
लानिवेशनं संप्रोक्ष्य^{१३} । ४ । ऊर्जं विभ्रदिति^{१४} प्रपादयति
। ५ । वैश्वदेवीमिति^{१५} वत्सतरीमालम्भयति । ६ । इममि-
न्द्रमिति^{१६} वृषम् । ७ । अनङ्गाहमहोरात्रे इति^{१७} तल्पमा-
लम्भयति । ८ । आ^{१८} रोहतायुर्निरोगेति । ९ । आसीना^{१९}
इत्यासीनामनुमन्त्रयते^{२०} । १० । पिञ्जलीराञ्जनं सर्पि-
षि पर्यस्येमा नारीरिति^{२१} स्त्रीभ्यः प्रयच्छति । ११ । इमे

^१ xii. 2. 29^e. — ^२ So emended in accordance with AV. xii. 2. 29^e, 30; Bū लोपयित्वा; K Ch E P B लोपयित्वा; cf. Kāuṣ. 86. 22. —
^३ xii. 2. 30. — ^४ xii. 2. 21. — ^५ xii. 2. 48^e; vii. 6. 3, 2. — ^६ xii. 2. 26, 27. — ^७ Bū *प्रस्रवणे. — ^८ So Bū; Bi अन्तःक्षिन्नं; Ch अन्तःक्षिन्नं; K P Bh अन्तःक्षिन्नं; E अनुक्षिन्नं. — ^९ xii. 2. 23^d. — ^{१०} K P Bb *दीचीनैरि (cf. xii. 2. 29). — ^{११} xii. 2. 41. — ^{१२} ii. 14. 1. — ^{१३} Ch E संप्रोक्ष्य (र्ज); K संप्रोक्ष्यो (दर्ज). — ^{१४} vii. 60. 1. — ^{१५} xii. 2. 28. — ^{१६} xii. 2. 47. — ^{१७} xii. 2. 48, 49. — ^{१८} xii. 2. 24. — ^{१९} xii. 2. 30^e. — ^{२०} So all MSS. Is the passage to be emended to इत्यासीनाननु? — ^{२१} xii. 2. 31. —

जीवा अविधवाः सुजामय इति^१ पुंभ्य^२ एकैकस्मै तिस्र-
स्तिस्रस्ता^३ अध्यध्युदधानं^४ परिचृत्य^५ प्रयच्छति । १२ । परं
मृत्यो व्याकरोम्या रोहतान्तर्धिः प्रत्यञ्चमर्कं ये अमयो
नमो देववधेभ्यो ऽमे^६ ऽभ्यावर्तिन्नमे जातवेदः सह रय्या^७
पुनरुर्जेति^८ । १३ ।

अमे ऽभ्यावर्तिन्नभि न आ ववृत्स्व ।^९

आयुषा वर्चसा सन्या^{१०} मेधया प्रजया धनेन ॥

अमे जातवेदः^{११} शतं ते सहस्रं त उपावृतः ।

अधा^{१२} पुष्ट्येशानः पुनर्नो रयिमा कृधि ॥

सह रय्या नि वर्तस्वामे पिन्वस्व धारया ।

विश्वप्स्या विश्वतस्परि ॥

पुनरुर्जा ववृत्स्व^{१३} पुनरम^{१४} इषायुषा^{१५} ।

पुनर्नः पात्वंहसः^{१६} ॥ १४ ।

^१ Cf. xii. 2. 22, 31^a; the passage seems to be a jagatī-pāda from an unknown source. — ^२ Bū E Ch (prim. man.) कुंभ्य. — ^३ Ch तिस्रस्तिस्रः स्तस्ता (so also Pet. Lex. sub. चर्त + परि); Bū तिस्रस्तिस्रस्ता; E तिस्रः स्तिस्रस्ता; Bh तिस्रः स्तिस्रः स्ता. — ^४ So only K; the rest अध्यध्युदधानं; the Pet. Lex., ibid., अध्यध्युदधानं. — ^५ Bū E Ch (sec. man.) परिचृत्य. — ^६ Ch Bh अमे. — ^७ Ch (sec. man.) रय्या; E रय्या. — ^८ xii. 2. 21, 32, 24 (48), 44, 55; iii. 21. 1; vi. 13. 1; TS. iv. 2. 1. 2, 3; VS. xii. 7-10; Māitr. S. i. 7. 1; ii. 7. 8; Kāth. S. xvi. 8; xix. 11; xxii. 12; Lāṭy. iii. 5. 11. — ^९ So K B; the rest, as also TS. and VS., omit the colon and the vowels coalesce. — ^{१०} Ch सन्या; Bū संन्या. — ^{११} The reading of TS. VS. and Māitr. S. (अङ्गिरः) perfects the metre. — ^{१२} Ch अध. — ^{१३} TS. VS. and Māitr. S. read नि वर्तस्व for आ ववृत्स्व. — ^{१४} E पुनरम. — ^{१५} E Bū (prim. man.) इषा (omitting ०युषा). — ^{१६} K पात्वंहसः. —

शर्करान्स्वयमातृणाञ्छणरज्जुभ्यां^१ विवध्य धारयति । १५ ।
 समया खेन जुहोति^२ । १६ । इमं जीवेभ्य इति^३ द्वारे नि-
 दधाति । १७ । जुहोत्येतयर्चा । आयुर्दावा धनदावा बल-
 दावा पशुदावा पुष्टिदावा प्रजापतये स्वाहेति । १८ ।
 षट्संपातं माता पुत्रानाशयते^४ । १९ । उच्छिष्टं जायाम्
 । २० । संवत्सरमग्निं^५ नोद्वायान्न हरेन्नाहरेयुः । २१ । द्वाद-
 शरात्र इत्येके । २२ । दश दक्षिणा । २३ । पश्चादग्नेर्वाग्यतः
 संविशति । २४ । अपरेद्युरग्निं चेन्द्राग्नी च यजेत^६ । २५ ।
 स्थालीपाकाभ्यामग्निं चाग्नीषोमौ च पौर्णमास्याम् । २६ ।
 सायंप्रातर्ब्रीहीनावपेद्यवान्वाग्यये स्वाहा प्रजापतये स्वा-
 हेति । २७ । सायं सूर्याय स्वाहा प्रजापतये स्वाहेति । २८ ।
 प्रातर्द्वादशरात्रे ऽग्निं पशुना यजेत^७ । २९ । स्थालीपाकेन^८
 वोभयोर्विरिष्यति^९ । ३० । संवत्सरतम्यां^{१०} शान्युदकं कृत्वा^{११}
 । ३१ । घृताहुतिर्नो^{१२} भवाग्ने^{१३} अक्रव्याहुतिर्घृताहुतिं त्वा व-
 यमक्रव्याहुतिमुपनिषदेम^{१४} जातवेद इति चतुर उदपात्रे
 संपातानानीय । ३२ । तानुल्लय । ३३ । पुरस्तादग्नेः प्रत्यङ्गा-
 सीनो जुहोति ।

^१ K Bū Bī E P ०तृणां शण०; Bh ०तृणां शण०; Ch ०तृणान्शण०. —

^२ Cf. Kāuṣ. 15. 4. — ^३ xii. 2. 23. — ^४ E Bī ०ति; P पुत्रान्प्रा-
 शयते. — ^५ P Bī Bh ०ग्नि(नो०). — ^६ E यजेत्. — ^७ E यजेत्. —

^८ Ch E स्थालीपाकेनोभयो०. — ^९ So K P Bh Bī; Bū ०र्विरिष्यति;
 Ch E ०र्विरिष्यति; cf. Kāuṣ. 53. 28. — ^{१०} E Bū Ch (sec. man.)

०तस्यां. — ^{११} K Bū (prim. man.) omit this word. — ^{१२} Ch E Bū
 घृताहुतिं नो. — ^{१३} E भवाग्नेयः क्रव्या०. — ^{१४} Ch E ०हुतिरुपनि-

षदेम. —

हुते रमस्व हुतभाग एधि मृडास्मभ्यं मोत हिंसीः प-
शून्न इति^१ । ३४ ।

यद्युद्धायाद्भस्मनारणिं^२ संस्पृश्य तूष्णीं मथित्वोद्दीप्य । ३५ ।
पूर्णहोमं हुत्वा । ३६ । संनतिभिराज्यं^३ जुहुयाद्वाहतिभिर्वा
। ३७ । संस्पृष्टे चैवं जुहुयात् । ३८ । अग्रावनुगते जायमाने^४
। ३९ । आनडुहेन शकृत्पिण्डेनाग्न्यायतनानि^५ परिलिप्य । ४० ।
होम्यमुपसाद्य । ४१ । प्राणापानाभ्यां स्वाहा समानभ्या-
नाभ्यां स्वाहोदानरूपाभ्यां स्वाहेत्यात्मन्येव^६ जुहुयात् । ४२ ।
अथ प्रातरुन्थायाग्निं निर्मथ्य यथास्थानं प्रणीय यथा-
पुरमग्निहोचं जुहुयात् । ४३ । सायमाशप्रातराशौ यज्ञावृ-
त्तिजौ^७ । ४४ । ॥ ४ ॥ ॥ ७२ ॥

पुरोदयादस्तमयाच्च पावकं प्रबोधयेन्नृहिणीं शुद्ध-
हस्ता ।

समतीते संधिवर्णे ऽथ हावयेत्सुसमिद्धे^८ पावक आ-
हुतीषहिः^{१०, ११} । १ ।

^१ Some of the verses cited in full in this chapter, according to Roth, *Der Atharva-Veda in Kaschmir*, p. 23, are found in the Kashmir-çākhā of the Atharvan. — ^२ E °ज्जायाभस्मः; Ch (prim. man.) °ज्जायाद्भस्मः. — ^३ E For the संनति-verses cf. Kāuṣ. 5. 8. — ^४ K (prim. man.) जायमाने (आनडुहेन); Ch (prim. man.) जयमाना; Ch (sec. man.) जयमान. — ^५ So K E Bh; the rest °यतनं. — ^६ So Bū E; K omits these two words reading °रूपाभ्यां स्वाहेति जुहुयात्; the rest °त्मन्येव. Cf. Lāty. iv. 11. 12 for the entire passage. — ^७ Ch °वृत्तिजौ. — ^८ K Ch E P Bh गृह्णी. — ^९ E हावयेत् सु. — ^{१०} E आहुतिः; Bū °सहि. — ^{११} The passage is metrical, four times twelve syllables. —

अग्नये च प्रजापतये च रात्रावादित्यश्च दिवा प्रजा-
पतिश्च^१ ।

उदकं च समिधश्च होमेहोमे पुरो वरम्^२ । २ ।

होम्यैः^४ समिद्भिः पयसा स्थालीपाकेन सर्पिषा ।

सायंप्रातर्होम^५ एतेषामेकेनापि सिध्यति^६ । ३ ।

अभ्युद्धतो हुतो^७ ऽग्निः प्रमादादुपशाम्यति ।

मथिते व्याहृतीर्जुहुयात्पूर्णहोमौ यथञ्चतृत्विजौ^८ । ४ ।

वनस्पतिभ्यो वानस्पत्येभ्य ओषधिभ्यो वीरुद्भ्यः सर्वेभ्यो
देवेभ्यो देवजनेभ्यः पुण्यजनेभ्य इति^{१०} प्राचीनं तदुदकं

निनीयते । ५ । स्वधा प्रपितामहेभ्यः स्वधा पितामहेभ्यः

स्वधा पितृभ्य^{११} इति दक्षिणतः । ६ । तास्य्यायारिष्टनेमये

ऽमृतं मद्यमिति पश्चात् । ७ । सोमाय सप्तर्षिभ्य इत्युत्त-

रतः । ८ ।

परिमृष्टे परिलिप्ते च^{१२} पर्वणि व्रातपतं हावयेदन्नमग्नौ ।

भूयो दत्त्वा^{१३} स्वयमल्पं च भुक्त्वापराह्णे व्रतमुपैति

याज्ञिकम्^{१४} । ९ ।

^१ Metrical: 12 + 11 syllables. — ^२ Bū वरम् (! without colon). —

^३ Metrical: 8 + 8 syllables. — ^४ E होम्यैः; P हीम्यैः; Bū has a colon after the word. — ^५ E होमि. — ^६ Metrical: four times eight syllables. — ^७ Bū अभ्युद्धताद्रतो. — ^८ So with doubtful emendation;

MSS. here and in verse 13, यवृत्विजौ. So also Dārila to Kāuṣ. 6. 22 (fol. 30^b l. 3 fg.). Or is यावृत्विजौ the correct reading? Compare furthermore Kāuṣ. 72. 44. — ^९ The first line is metrical: 8 + 8; the second seems to contain one hypercatalectic and one regular

pāda of the same metre. — ^{१०} Cf. viii. 8. 14; xi. 9. 24. — ^{११} P here inserts the word स्वधा. — ^{१२} E च. — ^{१३} MSS. दत्त्वा. —

^{१४} Metrical: 12, 11, 11, 12.

अनशनं ब्रह्मचर्यं च भूमौ शुचिरग्निमुपशेते^१ सुग-
न्धिः^२ । १० ।

अग्नीषोमाभ्यां दर्शन इन्द्राग्निभ्यामदर्शने ।

आग्नेयं तु पूर्वं नित्यमन्वाहार्यं प्रजापतेः^३ । ११ ।

अर्धाहुतिस्रु^४ सौविष्टकृती सर्वेषां हविषां स्मृता ।

आनुमती^५ वा भवति^६ स्थालीपाकेष्वथर्वणाम्^{७,८} । १२ ।

उभौ च संधिजौ यौ वैश्वदेवौ यथञ्चत्विजौ^९ ।

वर्जयित्वा सवर्हिषः साज्या^{१०} यज्ञाः सदक्षिणाः^{११,१२} । १३ ।

यथाशक्ति^{१३} यथाबलं^{१४} हुतादो ऽन्ये^{१५} अहुतादो ऽन्ये^{१६,१७} ।

वैश्वदेवं हविरुभये संचरन्ति^{१८,१९} । १४ ।

ते सम्यञ्च इह मादयन्तामिषमूर्जं यजमाना यमिच्छत^{२०} ।

विश्वे देवा इदं हविरादित्यासः सपर्येत ।

^१ K has a double colon after the syllables शुचिर°. — ^२ Metrical: 11, 11. — ^३ Metrical: four times eight syllables. — ^४ E आर्ध-
ङ्गतियु; P आर्धङ्गतिस्रु. — ^५ K अनु°. — ^६ Bi has a colon
here. — ^७ E स्थालीपाके ह्य°. — ^८ Metrical: anuṣṭubh-pādas;
the first is irregular. — ^९ So emended hesitatingly; cf. verse 4. Bi
धत्विजौ; E यवृत्तिजौ; the rest here as also in verse 4, and in
Dārila to Kāuṣ. 6. 22 यवृत्तिजौ. Cf. also Kāuṣ. 72. 44. — ^{१०} So Bi
only; Bū साज्या; K E Ch Bh P, and Dārila to Kāuṣ. 6. 22, साह्या. — ^{११} D
(schol.) to Kāuṣ. 6. 30 (fol. 32^b l. 6) cites the beginning of this verse:
अग्निहोत्रवैश्वदेवयोः नाज्येनेति कर्तव्यताविशेषः । उभौ च संधिजाविति
प्रतिषेधात्; cf. also Kāuṣ. 10. 2, note. — ^{१२} Metrical: four
anuṣṭubh-pādas. — ^{१३} So emended; MSS. यथाशक्तिर्य°. —
^{१४} Ch Bi have a colon here. — ^{१५} Ch E न्ने. — ^{१६} Ch E न्ने. —
^{१७} Cf. TS. v. 4. 5. 1; 5. 10. 5; Māitr. S. i. 4. 6; Āit. Br. 7. 19; Gop.
Br. ii. 1. 6. — ^{१८} E संचरिष्यन्ति. — ^{१९} Metrical: the first line,
8, 8; the second would be a pāda of eleven syllables, if the word
हविर् is omitted. — ^{२०} K यमिच्छथ; Bi यमित्सत. —

अस्मिन्यज्ञे मा व्यथिष्यमृताय^१ हविष्कृतम्^२ । १५ ।

वैश्वदेवस्य हविषः सायंप्रातर्जुहोति ।

सायमाशप्रातराशौ^३ यज्ञावेतौ स्मृतावुभौ^४ । १६ ।

अप्रतिभुक्तौ शुचिकार्यौ^५ च नित्यं वैश्वदेवौ जानता
यज्ञश्चेष्टौ^६ ।

नाश्रोचियो नानवनिक्तपाणिर्नामन्त्रविज्जुहुयान्नावि-
पश्चित्^७ । १७ ।

बीभत्सवः शुचिकामा हि देवा नाश्रद्धानस्य हवि-
र्जुषन्ते ।

ब्राह्मणेन ब्रह्मविदा तु हावयेन्न स्त्रीहुतं शूद्रहुतं च
देवगम्^{८,९} । १८ ।

यस्तु विद्यादाज्यभागौ यज्ञान्मन्त्रपरिक्रमान्^{१०} ।

देवताज्ञानमावृत^{११} आशिषश्च कर्म स्त्रिया अप्रति-
षिद्धमाहुः^{१२} । १९ । ॥ ५ ॥ ॥ ७३ ॥

तयोर्वलिहरणम् । १ । अग्नय इन्द्राग्निभ्यां वास्तोष्प-

^१ E व्यथिष्यन्नमृताय; B व्यथिष्यमृताय. — ^२ These three lines contain a mantra-citation: triṣṭubh and jagatī-pādas in the first line; anuṣṭubh in the remaining two lines. — ^३ Ch has a colon here. — ^४ Metrical: eight-syllables; the second pāda catalectic. — ^५ So E; the rest शुचिः कार्यौ. — ^६ K यज्ञः०. — ^७ Four triṣṭubh-pādas, the first hypercatalectic. — ^८ So emended; MSS. दैवगं. — ^९ Metrical: 11, 11, 12, 12. — ^{१०} Bi ०क्रमात्; Ch यज्ञानमन्त्रपरिक्रमात्; E यज्ञान्परिक्रमान्. — ^{११} P ०वृत्त. — ^{१२} Metrical; the first line 8, 8; the second line 11, 11, with crasis of ०वृत्त and आशि० in the first pāda. —

तये प्रजापतये ऽनुमतय इति हुत्वा । २ । निष्क्रम्य वहिः^१
 प्रचीनं^२ ब्रह्मणे वैश्वरणाय^३ विश्वेभ्यो देवेभ्यः^४ सर्वेभ्यो
 देवेभ्यो विश्वेभ्यो भूतेभ्यः सर्वेभ्यो भूतेभ्य इति^५ बहुशो
 बलिं^६ हरेत् । ३ । द्विः^७ प्रोक्षन्नदक्षिणमावृत्यान्तरुपातीत्य
 द्वारे । ४ । द्वार्ययोर्मृत्यवे धर्माधर्माभ्याम्^८ । ५ । उदधाने
 धन्वन्तरये समुद्रायौषधिवनस्पतिभ्यो द्यावापृथिवीभ्या-
 मिति । ६ । स्थूणावंशयोर्दिग्भ्यो ऽन्तर्देशेभ्य इति । ७ ।
 सक्तिषु वासुकये चित्रसेनाय चित्ररथाय तक्षोपतक्षा-
 भ्यामिति । ८ । समन्तमग्नेराशायै अद्यायै मेधायै अ्रियै
 ह्रियै विद्याया इति^९ । ९ । प्राचीनमग्नेः^{१०} गृह्याभ्यो^{११} देव-
 जामिभ्य इति^{१२} । १० । भूयो ऽभ्युदृत्य^{१३} ब्राह्मणान्भोज-
 येत् । ११ । तदपि श्लोको वदति^{१४} ।

माब्राह्मणायतःकृतमग्नीयाद्विषवदन्नमन्नकाम्या^{१५, १६} ।

^१ Bi has a colon here. — ^२ Ch वैश्वरणाय. — ^३ E has a colon here. — ^४ Bi has a colon here. — ^५ Cf. for this and the following sūtras: Çāṅkh. Gr. ii. 14. 4; Pār. Gr. i. 12. 3; ii. 9. 2; Āçv. Gr. i. 2. 1; Gobh. Gr. i. 4. 4, 9; Kāth. Gr. xlv. 2 fg.; Viṣṇu 67. 3; Mān. Gr. ii. 12 (cf. Jolly, Das Dharmasūtra des Viṣṇu und das Kāthakagrhya, pp. 31 and 80). — ^६ Ch बलीन्ह०; E बलीनह०; Bh बलि. — ^७ So, (हरे)द्विः प्रो०, E only; the rest ०द्विप्रो०. — ^८ Ch ०धर्माभ्यामुद०. — ^९ Bi has a colon here. — ^{१०} Ch has a colon here. — ^{११} Bi गृह्याभ्यो. — ^{१२} Bi has a colon here. — ^{१३} P Bi ०दृत्य. — ^{१४} So Ch E; the rest श्लोकी वदतः. — ^{१५} Thus emended according to Ch, which reads ०यत०; E ०यतमग्नी०; the rest ०यकृतमग्नी०; Ch's reading is accepted as the basis of the reading above, as it makes good metre, after अन्नकाम्या, which is apparently a later gloss, is removed. — ^{१६} E विषवदन्नमन्नकाम्या; the rest as above; अन्नकाम्या is a gloss, metrically superfluous. —

देवानां देवो ब्राह्मणो भावो नामैष देवतेति । १२ ।
 आययणे शान्त्युदकं कृत्वा यथर्तुं तण्डुलानुपसाद्य । १३ ।
 अप्सु स्थालीपाकं अर्पयित्वा पयसि वा । १४ । सजूर्ऋ-
 तुभिः सजूर्विधाभिः सजूरयये स्वाहा^१ । सजूरिन्द्राग्निभ्यां
 सजूर्द्वावापृथिवीभ्यां सजूर्विश्वेभ्यो देवेभ्यः सजूर्ऋतुभिः
 सजूर्विधाभिः सजूः सोमाय स्वाहेत्येकहविर्वा^२ स्यान्नाना-
 हवींषि वा । १५ । सौम्यं तन्वच्छचामाकं^३ शरदि । १६ ।
 अथ यजमानः प्राशित्रं गृह्णीते^४ । १७ । प्रजापतेष्टु^५
 ग्रहं गृह्णामि^६ । मह्यं भूत्यै मह्यं पुष्ट्यै मह्यं श्रियै मह्यं
 द्वियै मह्यं यशसे मह्यमायुषे मह्यमन्नाय मह्यमन्नाद्याय
 मह्यं सहस्रपोषाय मह्यमपरिमितपोषायेति^७ । १८ । अथ
 प्राश्नाति ।

भद्रान्नः श्रेयः समनैष्ट^८ देवास्त्वयावसेन^९ समशीमहित्वा ।
 स नः पितो^{१०} मधुमा^{११} आ विवेश शिवस्तोकाय तन्वो
 न एहीति^{१२, १३} । १९ ।

^१ The colon is exhibited in KP Ch E. — ^२ Cf. Āṣv. Gr. ii. 2. 4. —
^३ So emended; MSS. तन्वच्छचामाकं. — ^४ Ch गृहीते; E गृह्णीते. —
^५ Ch (prim. man.) प्रजापते ध. — ^६ The colon appears in KP. — ^७ Cf.
 Çāṅkh. Gr. iii. 8. 2. — ^८ So emended according to TS. etc. (see
 note 13); P Bī Bū समन इष्ट; K समनसा इष्ट; E समन इष्ट; Ch
 समन्न इष्ट. — ^९ Ch E ऋतेन; cf. the critical note to Çāṅkh. Gr.
 iii. 8. 3. — ^{१०} So all MSS. including Ch (prim. man.); Ch (sec.
 man.) स्तुतो. — ^{११} Ch E मधुमं. — ^{१२} Ch E नयेहीति; cf. Ind.
 Stud IV. 252. — ^{१३} Cf. TS. v. 7. 2. 4; Tait. Br. ii. 4. 8. 7; Āṣv.
 Çr. ii. 9. 10; Çāṅkh. Gr. iii. 8. 3; Pār. Gr. iii. 1. 4; Gobh. Gr.
 iii. 8. 16. —

प्राशितमनुमन्त्रयते ।

अमो ऽसि^१ प्राण तद्वतं ब्रवीम्यमासि^{२ ३} सर्वाङ्गसि
प्रविष्टः ।

स मे जरां रोगमपनुद्य शरीरादनामयैधि^४ मा रिषाम^५
इन्दो^६ इति^७ । २० ।

वत्सः प्रथमजो ग्रीष्मे वासः^८ शरदि दक्षिणा । २१ । श-
क्त्या वा दक्षिणां दद्यात् । २२ । नातिशक्तिर्विधीयते ना-
तिशक्तिर्विधीयत इति^९ । २३ । ॥ ६ ॥ ॥ ७४ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे नवमो ऽध्यायः समाप्तः ॥

^१ So Ch (sec. man.) Āçv. Çr. and Çāṅkh. Gr. (see note 7); K E Bi Ch (prim. man.) आङोसि; Bū आङोसि; P आङो, or आ-
जो; Bh आजो. — ^२ E ब्रवीत्य. — ^३ So all MSS. of Kāuç. and Āçv. Çr.; Çāṅkh. Gr. मोसि. — ^४ So emended on the
supposition that अनामयैधि is for अनामय एधि with double sandhi;
cf. the introduction. The MSS. unanimously read अनामयैधि, which
might be emended in accordance with Āçv. Çr. and Çāṅkh. Gr. to
अमा मयैधि (for अमा म एधि), the latter representing the peculiar
sandhi of मे, which is paralleled by the reading of Ch E in sūtra 19
(नयेहि for न एहि); cf. also Kāuç. 135. 9 (the reading ०स्तायिमं
for ०स्ता इमं) and Ind. Stud. IV. 252. — ^५ Ch माष्टाम (?);
E मषोम. — ^६ B Ch इन्दो. — ^७ Cf. Āçv. Çr. ii. 9. 10; Çāṅkh.
Gr. iii. 8. 4. — ^८ Bi ग्रीष्मो वास; both words are wanting in
E. — ^९ Ch विधीयते without इति. —

॥ ओं ॥

अथ विवाहः¹ । १ । ऊर्ध्वं कार्त्तिक्या आ वैशाख्याः । २ ।
याथाकामी वा । ३ । चित्रापक्षं तु वर्जयेत् । ४ । मघामु
हन्यन्ते गावः फल्गुनीषु व्युह्यत इति² विज्ञायते³ मङ्गलं
च⁴ । ५ । सत्येनोत्तमिता पूर्वापरमित्युपदधीत⁵ । ६ । पति-
वेदनं च⁶ । ७ । युवं भगमिति⁷ संभलं सानुचरं प्रहिणो-
ति^{8,9} । ८ । ब्रह्मणस्पत इति¹⁰ ब्रह्माणम्¹¹ । ९ । तद्विवृ-

¹ Daç. Kar. and Ath. Paddh.: अथ विवाह उच्यते ।; the former continues: तत्र संभारान्संभृत्य । आगमकृशरं । संपुटं । झञ्जशाखा । कलश । सर्वापधि । दधि । ज्येष्ठीमधु (! for यष्टीमधु?) । विष्टरास्त्रयः । अर्घपात्र । मधुपर्कपात्र । धुंसहं (! for धूसरं?) । जोत्र (! for योक्तं) । एतान्संभारान्संभृत्य । अव्यसद्येति (! for अव्यचसद्येति, xiv. 68. 1) बर्हिर्लवनादि । अभ्यातानांतं कृत्वा... — ² xiv. 1. 13^{ed}. — ³ Ch has a colon here. — ⁴ Bi has a colon here. — ⁵ xiv. 1. 1, 23; Daç. Kar. and Ath. Paddh. सत्येनोत्तमिता इति षोडश (xiv. 1. 1-16) पूर्वापरमिति द्वाभ्यां (xiv. 1. 23, 24) एताभिरष्टादशभिराज्यं जुहुयात् । उपदधीतिति वचनात्. — ⁶ Daç. Kar. and Ath. Paddh. आ नो अप्र इति सूक्तेन आगमकृशरम् (Ath. Paddh. परगृहात् भक्तं तिलमिश्रितमाहृत्य) संपात्वाभिमन्त्र्य कुमारीभक्तं (! for ०रीं भक्तं) प्राशयति; cf. Kāuç. 34. 12 fg. — ⁷ xiv. 1. 31^a. — ⁸ K प्रहिणोमि. — ⁹ Daç. Kar. अर्धर्चेन संपुटमभिमन्त्र्य सानुचरं वरं प्रतिप्रेषयति; Ath. Paddh. अर्धर्चेन शोभनमलंकृतं पुरुषं (? Cod. पुरीषं) संचरहस्तं (?) सानुचरं प्रहिणोति. — ¹⁰ xiv. 1. 31^e. — ¹¹ Daç. Kar. अर्धर्चेन ब्रह्माणं प्रेषयति कुमारीसमीपे वरस्य गुणान्कथयति; Ath. Paddh. अर्धर्चेन ब्रह्माणं । कुमारीपात्रे गत्वा वरस्य गुणान्कथयति. —

हाच्छङ्कमानो^१ निशि कुमारीकुलाद्वलीकान्यादीप्य^२ । १० ।
 देवा अय इति^३ पञ्चभिः सकृत्पूल्यान्यावापयति^४ । ११ ।
 अनृक्षरा इति^५ कुमारीपालं प्रहिणोति^६ । १२ । उदा-
 हारस्य प्रतिहितेधुरयतो जघनतो ब्रह्मा^७ । १३ । यो अ-
 निध्म^८ इत्यप्सु लोगं^९ प्रविध्यति^{१०} । १४ । इदमहमित्य-
 पोह्य^{११} । १५ । यो भद्र^{१२} इत्यन्वीपमुदच्य^{१३} । १६ । आस्यै
 ब्राह्मणा^{१४} इति प्रयच्छति^{१५} । १७ । आब्रजतामयतो ब्रह्मा
 जघनतो ऽधिज्यधन्वा^{१६} । १८ । बाह्यतः प्रक्षोदुश्चरस्योत्त-
 रतो ऽग्नेः शाखायामासजति^{१७} । १९ । तेनोदकार्थान्कुर्व-
 न्ति^{१८} । २० । ततश्चान्वासेचनमन्येन^{१९} । २१ । अन्तरुपाती-

^१ P विवृहा°; Bū has a colon after the syllables विवृहा°. —
^२ Ch (prim. man.) °द्वलीकान्या°. — ^३ xiv. 2. 32—36. — ^४ Ath. Paddh. कुमारी एकामाङ्गतिं पूज्यां जुहोतीति; for Daç. Kar. see note 7. — ^५ xiv. 1. 34°. — ^६ K P Bh प्रहिणोमीति; Ch (prim. man.) प्रहिणोमिति; Ch (sec. man.) °णोमीति; Ch (tert. man.) as above. — ^७ Daç. Kar. अर्धर्चेन कुमारीरचार्यं प्रेषयति । यदि वा दशवर्षाधिका कन्या तदा देवा अये पञ्चभिः कुमारी एकामाङ्गतीं लाजां जुहोति (cf. sū. 11); Ath. Paddh. कुमारीरचार्यं धनुर्धरं पुरुषं प्रहिणीति. — ^८ Daç. Kar. (अये) धनुर्धरः पृष्ठे आचार्यो मध्ये उदकहारः; Ath. Paddh. उदकहरणार्थं पुरुषस्य (Çod. पुरुषो) गङ्गतः अये धनुर्धरो भवति । पृष्ठत आचार्यो मध्ये उदकहारः; cf. Kāuç. 26. 4; 82. 5. — ^९ xiv. 1. 37. — ^{१०} Ch E Ku लोटं. — ^{११} Ath. Paddh. and Daç. Kar. उदकसमीपे गत्वा .. एकया मुक्तिकां प्रक्षिपति. — ^{१२} xiv. 1. 38°. — ^{१३} xiv. 1. 38°. — ^{१४} K P Bh °दध्य; Daç. Kar. and Ath. Paddh. अर्धर्चेन घटमुदकेन परयति. — ^{१५} xiv. 1. 39°. — ^{१६} Daç. Kar. and Ath. Paddh. उदकहाराय. — ^{१७} Daç. Kar. and Ath. Paddh. .. मध्ये उदकहारः. — ^{१८} Bi °संजति; Daç. Kar. and Ath. Paddh. वेदिबाह्यतः ... प्रक्षशाखोपरि कलशं स्थापयति. — ^{१९} Bi उदकार्थान्कुर्वन्; Daç. Kar. and Ath. Paddh. तेनोदकेन सर्वाण्युदकार्याणि करोति. — ^{२०} Daç. Kar. and Ath. Paddh. यदि स्वल्पोदकं कलशे भवति तदान्येनोदकेनावसिञ्चति. —

न्यार्यमणमिति^१ जुहोति । २२ । प्र त्वा मुञ्चामीति^२ वेष्टं
विचृतति^३ । २३ । उशतीरित्येतया^४ चिराधापयति^५ । २४ ।
सप्तभिरुष्णाः^{७,८} संपातवतीः करोति । २५ । यदासन्धा-
मिति^९ पूर्वयोरुत्तरस्यां सक्त्यां तिष्ठन्तीमाप्नावयति^{१०, ११}
। २६ । यच्च वर्चो यथा^{१२} सिन्धुरित्युत्क्रान्तामन्येनावसि-
ञ्चति^{१३} । २७ । ॥ १ ॥ ॥ ७५ ॥

यद्वृष्कृतमिति^{१४} वाससाङ्गानि प्रमृज्य कुमारीपालाय
प्रयच्छति^{१५} । १ । तुम्बरदण्डेन^{१६} प्रतिपाद्य^{१७} निर्व्रजेत् । २ ।
तद्वन आसजति^{१८} । ३ । या अकृतंस्त्वष्टा वास^{१९} इत्यह-
तेनाद्यादयति^{२०} । ४ । कृचिम इति^{२१} शतदत्तैषीकेण^{२२, २३} कङ्क-

^१ Daç. Kar. and Ath. Paddh. (to अन्तरुपातोत्य), वेद्यां प्रविशति. —
^२ xiv. 1. 17. — ^३ xiv. 1. 19. — ^४ Daç. Kar. कुमारीं केशान्वेष्ट-
यति. — ^५ xiv. 2. 52. — ^६ Ath. Paddh. तिस्रः समिध आधापय-
ति । मंचणं कुमारी. — ^७ Daç. Kar. and Ath. Paddh. उशतीरिति
सप्तभिः, xiv. 2. 52-58. — ^८ Ch (sec. man.) उष्णीः; Ch (prim. man.)
and the remaining MSS. as above. — ^९ xiv. 2. 65. — ^{१०} Ch
न्ते. — ^{११} Ath. Paddh. पूर्वोत्तरकोणे सक्त्यामूर्ध्वस्तिष्ठन्कुमारी (Cod.
०री) स्नापयति. — ^{१२} xiv. 1. 35, 43. — ^{१३} Ath. Paddh. तस्य
स्थानादुत्क्रान्तामन्यस्थाने शीतोदकेनावसिञ्चति. — ^{१४} xiv. 2. 66. —
^{१५} Ath. Paddh. यद्वृष्कृतमिति द्वाभ्यां (!) वस्त्रेण अंगानि प्रमृज्य शिरः-
प्रभृति कुमारी. — ^{१६} So K Ch Daç. Kar. and Çāntikalpa 22. 1;
Bū तुम्बरुः; Ath. Paddh. तुम्बरुः; Bi Ku तुम्बरुः; P उदुम्बरुः; E अ-
दुम्बरुः; cf. Ind. Stud. v. 383, note 1. — ^{१७} Daç. Kar. and Ath.
Paddh. तद्वस्त्रं तुम्बरदण्डेन कृत्वा कुमारोपालाय प्रयच्छति. — ^{१८} Daç.
Kar. कुमारी वनं गत्वा तं प्रविशति. — ^{१९} xiv. 1. 45, 53. — ^{२०} Ath.
Paddh. अन्यवस्त्रमभिमन्त्र्य यज्ञोपवीतवद्वाङ्गं वध्नाति. — ^{२१} xiv. 2. 68. —
^{२२} So emended; K Bū Bi शतदत्त इषीः; P Bh शतदत्त इषीः; Ch Ku
शतदत्तैषीः; E शतदत्तैषीः. — ^{२३} So emended; MSS. ०षीकेन. —

तेन सकृत्प्रलिख्य^१ । ५ । कृतयाममित्यवसृजति^२ । ६ ।
 आशासाना सं त्वा^३ नह्यामीत्युभयतः पाशेन योक्त्रेण संन-
 ह्यति^४ । ७ । इयं वीरुदिति^५ मदुघमणिं^६ लाक्षारक्तेन सूचेण
 वियथ्यानामिकायां^७ बध्नाति^८ । ८ । अन्ततो ह मणिर्भे-
 वति बाह्यो ग्रन्थिः^९ । ९ । भगस्त्वेत इति^{१०} हस्तेगृह्य^{१०} नि-
 र्णयति^{११} । १० । शाखायां युगमाधाय दक्षिणतो ऽन्यो
 धारयति^{१२} । ११ । दक्षिणस्यां युगधुर्युत्तरस्मिन्युगतर्द्धनि
 दर्भेण वियथ्य^{१३} शं त इति^{१४} ललाटे हिरण्यं संस्तभ्य जप-
 ति । १२ । तर्द्धं समयावसिञ्चति^{१५} । १३ । उपगृह्योत्तर-
 तो^{१६} ऽग्रेरङ्गादङ्गादिति^{१७} निनयति । १४ । स्योनमिति^{१८}
 शकृत्पिण्डे ऽश्मानं निदधाति । १५ । तमा^{१९} तिष्ठेत्यास्था-

^१ Ath. Paddh. शतदंतमयं कंकतं कृत्वा सकृत्केशाग्रलिख्य; Daç. Kar. .. इषीकमयं कंकतं कृत्वा. — ^२ Daç. Kar. प्रचिपति. — ^३ xiv. 1. 42; 2. 70. — ^४ Daç. Kar. कटिप्रदेशे बध्नाति. — ^५ i. 34. 1 (vii. 56. 2). — ^६ Ch मधुघ०. — ^७ So emended; Daç. Kar. विगृह्य; MSS. विगृह्य. — ^८ Daç. Kar. पुण्याहंति बध्नाति. — ^९ Daç. Kar. and Ath. Paddh. here interrupt the account of the विवाह with the अर्घ (Kāuç. 90—93); cf. Jolly, Das Dharmasūtra des Viṣṇu und das Kāṭhāgrhyasūtra p. 76. — ^{१०} xiv. 1. 20. So also Ath. Paddh., but Daç. Kar. भगस्ते हस्तमयहीत् etc. (xiv. 1. 51). — ^{११} So Ku Bū; the rest गृह्यं. — ^{१२} Daç. Kar. and Ath. Paddh. आचार्यः कुमारीं दक्षिणे हस्ते गृहीत्वा कौतुकगृहाद्वहिः निःक्रामयति. — ^{१३} Bi धार-याति. — ^{१४} So only Bū; the remaining MSS. of the text विगृह्य (cf. sū. 8). Daç. Kar. उत्तरस्यां युगकिट्टेण हिरण्यदर्भेण विगृह्य (!); Ath. Paddh. वरदागत्वं वेद्यामुपरि उत्तरस्यां युगकिट्टेण हिरण्यदर्भेण विकृष्य (the second MS. विकृष्य) । युगकिट्टेण मध्ये नीत्वा. — ^{१५} xiv. 1. 40; Ath. Paddh. शं ते हिरण्यमिति द्वाभ्यां (xiv. 1. 40, 41). — ^{१६} K Bū Bi Bh P शमया०. — ^{१७} Daç. Kar. and Ath. Paddh. तमुदकं गृहीत्वा. — ^{१८} xiv. 2. 69. — ^{१९} xiv. 1. 47^a. — ^{२०} xiv. 1. 47^c. —

प्य^१ । १६ । इयं नारीति^२ ध्रुवां तिष्ठन्तीं^३ पूल्यान्यावाप-
यति^४ । १७ । चिरविह्विन्दतीं^५ चतुर्थीं^६ कामाय^७ । १८ ।
येनाग्निरिति^८ पाणिं ग्राहयति^९ । १९ । अर्यम्ण^{१०} इत्यग्निं
चिः^{११} परिणयति^{१२} । २० । सप्त मर्यादा^{१३} इत्युत्तरतो ऽग्नेः
सप्त लेखा लिखति प्राच्यः^{१४} । २१ । तासु पदान्युत्क्रामय-
ति । २२ । इषे त्वा सुमङ्गलि प्रजावति सुसीम^{१५} इति प्रथ-
मम्^{१६} । २३ । ऊर्जे त्वा रायस्पोषाय त्वा सौभाग्याय त्वा
साम्राज्याय त्वा संपदे त्वा जीवातवे त्वा सुमङ्गलि प्रजा-
वति सुसीम^{१७} इति सप्तमं^{१८} सखा सप्तपदी भवेति । २४ ।
आ रोह तल्पं भगस्ततश्चेति^{१९} तल्प उपवेशयति^{२०} । २५ ।

^१ Daç. Kar. and Ath. Paddh. कुमारीं स्थापयति. — ^२ xiv. 2. 63. — ^३ Daç. Kar. ऊर्ध्वस्थितां लाजानावपयति; Ath. Paddh. ऊर्ध्वस्तिष्ठन् (!) पूल्यान्यावपयति चिः. — ^४ So emended; E चिवर-
ह्विन्दतीं; P चिरविह्विन्दतीं; Ath. Paddh. चिरवह्विन्दतीं; the rest ० वि-
ह्विन्दतीं. — ^५ Bi चतुर्थी. — ^६ Daç. Kar. चिरविह्विन्दधारां
चिर्मन्वावृत्तिः कामाय स्वाहा चतुर्थी. — ^७ xiv. 1. 48. — ^८ Daç.
Kar. सुवयह्वणं (? Cod. शुव०) करोति । अत्र स्थाने सूर्यापाठं (? Cod.
सूर्य०) पठति; Ath. Paddh. येनाग्निरिति पंचभिर्ह्विभिः (!) उपास्तिय-
ह्वणं करोति । अत्र स्थाने चत्वारः शकधमाः (cf. Kāuç. 8. 17; 50. 15)
सूर्यापाठं (? MSS. सूर्य०) कुर्वन्ति. — ^९ xiv. 1. 39^c; Daç. Kar. adds
श ते हिरण्यं etc., xiv. 1. 40. — ^{१०} So Ch Ku; the rest चिष्ण०. —
^{११} Daç. Kar. and Ath. Paddh. वरो मन्त्रं वृयात्. — ^{१२} v. 1. 6. —
^{१३} So all MSS. and the Paddhatis; Haas, Ind. Stud. v. 384, suggests
प्राचीः or प्राच्याः; see however Lanman, Noun-inflection p. 396,
top. — ^{१४} So emended; MSS. of the text and the Paddhatis सुशी-
ममिति. Cf. the next sūtra, and Kāuç. 24. 13; 39. 9. — ^{१५} Ath.
Paddh. अनेन मन्त्रेण प्रथमलेखायोपरि (!) दक्षिणं पादं ददाति. — ^{१६} So
emended; MSS. of the text and the Paddhatis सुशीममिति. Cf. the
preceding sūtra. — ^{१७} Daç. Kar. inserts the numbers २-७, be-
ginning after ऊर्जे त्वा and ending after सप्तमं. — ^{१८} xiv. 2. 31; 1. 60
(KChEP Bh ततश्चेति). — ^{१९} Ath. Paddh. and Daç. Kar. तल्पमुप०. —

उपविष्टायाः सुहृत्पादौ प्रक्षालयति । २६ । प्रक्षाल्यमा-
नावनुमन्त्रयते ।

इमौ पादौ सुभगौ सुशेवौ सौभाग्याय कृणुतां नो^१
अघाय ।

प्रक्षाल्यमानौ^२ सुभगौ सुपत्न्याः^३ प्रजां पशून्दीर्घ-
मायुश्च धत्तामिति ॥ २७ ।

अहं वि प्यामि प्र त्वा मुञ्चामीति^४ योक्तुं विचृतति^५ । २८ ।
अपरस्मिन्भृत्याः^६ संरभन्ते । २९ । ये जयन्ति^७ ते बलीयांस^८
एव मन्यन्ते । ३० । बृहस्पतिनेति^९ सर्वसुरभिचूर्णान्युच-
र्चा^{१०} काम्पोलपलाशेन मूर्धन्यावपति^{११-१२} । ३१ । उद्यद्यध्वं
भगस्ततश्चाभ्रातृघ्नोमित्येकैकयोत्थापयति^{१३} । ३२ । प्रति
तिष्ठेति^{१४} प्रतिष्ठापयति^{१५} । ३३ । ॥ २ ॥ ॥ ७६ ॥

सुकिंशुकं रुक्मप्रस्तरणमिति^{१६} यानमारोहयति । १ ।

^१ Bū Bi नी; the rest and the Paddhatis, as above. — ^२ Daç. Kar. °चान्त्रमाणी. — ^३ E सुपत्नाः; ChBiKu सुपत्न्या. Haas, Ind. Stud. v. p. 384, would emend to सुपत्न्यां or संपत्न्यां. — ^४ xiv. 1. 57-58. — ^५ Daç. Kar. विमुञ्जति; Ath. Paddh. विचृतव्युपाधायः. — ^६ Bū अपर-
स्मिन्नि भृत्याः; Ch (sec. man.) अथरस्मिन्भूः; Ch (prim. man.), the
remaining MSS., and Daç. Kar. as above. — ^७ E यजन्ते. — ^८ Ch
बलीयान्स; Ath. Paddh. यो योक्तुं गृह्णाति ते बलीन् (I). — ^९ xiv.
2. 53. — ^{१०} Ku Ch (prim. man.) चूर्णान्युचर्चा; E °चां; Bi चूर्णा-
न्युचर्चा. — ^{११} Ch E मूर्ध्ना. — ^{१२} Ath. Paddh. ... काम्पोलपत्त्रेण
मूर्ध्नि आवपति प्रवृत्तं वर्धुः. — ^{१३} xiv. 1. 59, 60, 62. — ^{१४} xiv. 2. 15. —
^{१५} Ath. Paddh. (to this and the preceding sūtra) उद्यद्यध्वमित्येकयो-
त्थापयति । प्र तिष्ठेति प्रतिष्ठापयति । तु पुनः भगस्ततश्च इत्येकयोत्थापयति ।
प्र तिष्ठेति प्रतिष्ठापयति । अपरं चाभ्रातृघ्नोमित्येकयोत्थापयति । प्र तिष्ठेति प्रतिष्ठापयति ।
अभ्रातृघ्नोऽन्तरतः । स्वस्तिवाचकाय आचार्याय गौर्दक्षिणा । इति
विवाहः समाप्तः । अथ चतुर्थिकाकर्म उच्यते (Kāuq. 79. 1 fg.). — ^{१६} xiv.
1. 61; 2. 30. —

एवं पन्थां ब्रह्मापरमित्यतो^१ ब्रह्मा प्रपद्यते । २ । मा
 विदन्ननृक्षरा अध्वानमित्युक्तम्^२ । ३ । येदं पूर्वति^३ तेनान्य-
 स्यामूढायां^४ वाधूयस्य दशां चतुष्पथे दक्षिणैरभितिष्ठ-
 ति^५ । ४ । स चेदुभयोः शुभकामो भवति सूर्यायै देवेभ्य^६
 इत्येतामृचं^७ जपति^८ । ५ । समृद्धत^९ स्वपथो^{१०} ऽनवयन्तः^{११}
 सुसीमकामावुभे^{१२} विराजावुभे^{१३} सुप्रजसावित्यतिक्रमयतो^{१४}
 ऽन्तरा^{१५} ब्रह्माणम् । ६ । य ऋते चिदभिन्निष इति^{१६} यानं
 संप्रोक्ष्य विनिष्कारयति । ७ । सा मन्दसानेति^{१७} तीर्थे
 लोगं^{१८} प्रविध्यति । ८ । इदं सु म इति^{१९} महावृक्षेषु जप-
 ति । ९ । सुमङ्गलीरिति^{२०} वध्वीक्षीः^{२१} प्रति जपति । १० ।
 या ओषधय^{२२} इति मन्त्रोक्तेषु । ११ । ये पितर^{२३} इति ऽम-
 शानेषु । १२ । प्र बुध्यस्वेति^{२४} सुप्तां प्रबोधयेत्^{२५} । १३ ।
 सं काशयामीति^{२६} गृहसंकाशे जपति । १४ । उद्ध ऊर्मि-
 रिति^{२७} यानं संप्रोक्ष्य विमोचयति । १५ । उत्तिष्ठेत्^{२८} इति

^१ xiv. 2. 8; 1. 64. — ^२ xiv. 2. 11; 1. 34; so (without इति after the pratikas) Bū Ku; the rest नृक्षराध्वानमित्युक्तं. It seems that इति is omitted because the second इति follows immediately upon it (a sort of haplographia). The phrase अध्वानमित्युक्तं seems to refer to Kāuṣ. 50. 1 fg. — ^३ xiv. 2. 74. — ^४ P मूढाया; Bū मूढायां. — ^५ Bū दक्षिणैरभितिष्ठति. — ^६ xiv. 2. 46. — ^७ K एतामृचं. — ^८ K जपेत्समृद्धत; Ku जपेत्समृद्धत. — ^९ See the preceding note. — ^{१०} Ch (sec. man.) स्वपथो; E स्वपथो. — ^{११} So (but without avagraha) all MSS.; Haas, Ind. Stud. v. 391, reads the passage: समृद्धतः स्वपथो जावयातः; the last by conjecture. — ^{१२} So emended; MSS. सुसीमं. Cf. Kāuṣ. 76. 23. — ^{१३} Ch E Ku भिराजा. — ^{१४} P Bh सुप्रजावि. — ^{१५} K P Bh क्रमयतोन्तरा; Bi क्रमयतांतरा. — ^{१६} xiv. 2. 47. — ^{१७} xiv. 2. 6. — ^{१८} Ku Ch E लोष्टं; P Bh लोकं. — ^{१९} xiv. 2. 9. — ^{२०} xiv. 2. 28. — ^{२१} Ch (sec. man.) वध्वीक्षी; Ch (prim. man.) वध्वीक्षी. — ^{२२} xiv. 2. 7. — ^{२३} xiv. 2. 73. — ^{२४} xiv. 2. 75. — ^{२५} E प्रति. — ^{२६} xiv. 2. 12. — ^{२७} xiv. 2. 16. — ^{२८} xiv. 2. 19. —

पत्नी शालां^१ संप्रोक्षति । १६ । स्योनमिति^२ दक्षिणतो
वलीकानां शकृत्पिण्डे ऽश्मानं निदधाति । १७ । तस्यो-
परि मध्यमपलाशे^३ सर्पिषि चत्वारि दूर्वाग्राणि । १८ ।
तमा^४ तिष्ठेत्यास्थाप्य । १९ । मुमङ्गली प्रतरणीह^५ प्रियं
मा हिंसिष्टं ब्रह्मापरमिति^६ प्रत्यृचं^७ प्रपादयति । २० । सु-
हृत्पूर्णकंसेन^८ प्रतिपादयति । २१ । अघोरचक्षुरित्यग्निं^९
त्रिः^{१०} परिणयति । २२ । यदा गार्हपत्यं सूर्यायै देवेभ्य^{११} इति
मन्त्रोक्तेभ्यो नमस्कुर्वतीमनुमन्त्रयते । २३ ॥ ३ ॥ ७७ ॥

शर्म वर्मेति^{१२} रोहितचर्माहरन्तम् । १ । चर्म^{१३} चोप-
स्तृणीथनेत्युपस्तृणन्तम् । २ । यं बल्वजमिति^{१४} बल्वजं
न्यस्यन्तम् । ३ । उप^{१५} स्तृणीहीत्युपस्तृणन्तम् । ४ । तदा^{१६}
रोहन्वित्यारोहयति । ५ । तत्रोपविश्येत्युपवेशयति^{१७} । ६ ।
दक्षिणोत्तरमुपस्थं कुरुते । ७ । मुज्यैष्ठ्य^{१८} इति कल्याणना-
मानं ब्राह्मणायनमुपस्थ उपवेशयति । ८ । वि तिष्ठन्ता-
मिति^{१९} प्रमदनं प्रमायोत्थापयति । ९ । तेन भूतेन तुभ्य-
मग्रे शुभ्मनी^{२०} अग्निर्जनविन्मह्यं जायामिमामदात्सोमो
वसुविन्मह्यं जायामिमामदात्पूषा जातिविन्मह्यं जाया-

^१ So E Bi; the rest शालं. — ^२ xiv. 1. 47. — ^३ K P Bh °पलाशेन. —
^४ xiv. 1. 47^c. — ^५ Ch प्रतरणीरिह. — ^६ xiv. 2. 26; 1. 21, 63,
64. — ^७ So emended; all MSS. except Bū read ब्रह्मापरमित्यृचं;
Bū °मित्यृचं. — ^८ Bi Bh °कासेन. — ^९ xiv. 2. 17. — ^{१०} MSS. त्रिष्य°. —
^{११} xiv. 2. 20, 46. — ^{१२} xiv. 2. 21. — ^{१३} xiv. 2. 22^b. — ^{१४} xiv. 2.
22. — ^{१५} xiv. 2. 23. — ^{१६} xiv. 2. 22^c. — ^{१७} xiv. 2. 23^c. —
^{१८} xiv. 2. 24^d. — ^{१९} xiv. 2. 25. — ^{२०} vi. 78. 1; xiv. 2. 1, 45;
K Bū have a colon here. —

मिमामदादिन्द्रः सहीयान्मह्यं जायामिमामदादग्नये जन-
विदे स्वाहा सोमाय वसुविदे स्वाहा पूष्णे जातिविदे
स्वाहेन्द्राय सहीयसे स्वाहेत्यागच्छतः । १० । सविता प्रस-
वानामिति^१ मूर्ध्नेः^२ संपातानानयति । ११ । उदपाच^३ उ-
त्तरान्^४ । १२ । शुम्भन्याञ्जल्योर्निर्नयति^५ । १३ । तेन भूते-
नेति^६ समशनम् । १४ । रसानाशयति^७ स्थालीपाकं च । १५ ।
यवानामाज्यमिश्राणां पूर्णाञ्जलिं जुहोति । १६ । ॥ ४ ॥
॥ ७८ ॥

सप्त मर्यादा^८ इति तिसृणां प्रातरावपते^९ । १ । अक्ष्यौ^{१०}
नाविति^{११} समाञ्जाते^{१२} । २ । महीमू ध्विति^{१३} तल्पमालम्भ-
यति । ३ । आ रोह^{१४} तल्पमित्यारोहयति । ४ । तत्रोपवि-
श्येत्युपवेशयति^{१५, १६} । ५ । देवा अग्न इति^{१७} संवेशयति । ६ ।

^१ v. 24. 1. — ^२ So emended; MSS. मूर्ध्नेः. — ^३ Haas, Ind. Stud. v. p. 397, reads उदपाचत; MSS. उदपाच. — ^४ Ch (sec. man.) : उत्तरा(कु०); the rest उत्तरां(कु०). — ^५ Ch Bū (उत्तरां) कुम्भान्या०; the rest ०कुम्भान्या०; Haas and Weber, Ind. Stud. v. 397, note 2, unnecessarily emend to शुम्भनीत्यञ्जल्योः; शुम्भन्या means with the çumbhani-verse (xiv. 2. 45); cf. Kāuṣ. 79. 25, as also शं-नो-देव्याः, Kāuṣ. 140. 5, and जीवाभिर्, Kāuṣ. 3. 4. — ^६ vi. 78. 1. — ^७ So P Bh; Ch Ku E Bi Bū ०शयतः; K ०शयत; cf. Ind. Stud. v. 397, note 3. — ^८ v. 1. 6. — ^९ Daç. Kar. and Ath. Paddh. अथ चतुर्थीकर्म (Ath. Paddh. चतुर्थीकाकर्म) उच्यते (cf. Kāuṣ. 76. 33, note) । तिसृणां रात्रीणां व्यती-
तायां (!) अभ्यातानांतं कृत्वा . . . वर एकामाहुतिं जुहोति. — ^{१०} Ch (०वपते) अक्षौ; the rest (०वपते) अक्षौ. — ^{११} vii. 36. 1. — ^{१२} So all MSS.; Haas, Ind. Stud. v. p. 399, note 2, emends to समञ्जाते. Daç. Kar. वरवधू परस्परं कञ्जलमभिमन्त्र्य अक्षिणी अक्षे (!). — ^{१३} vii. 6. 2. — ^{१४} xiv. 2. 31. — ^{१५} xiv. 2. 23^c. — ^{१६} Ath. Paddh. उपवेशयति ती. — ^{१७} xiv. 2. 32. —

अभि त्वेत्यभिच्छादयति^१ । ७ । सं पितराविति^२ समावेश-
यति^३ । ८ । इहेमाविति^४ त्रिः संनुदति^५ । ९ । मदुघम-
णिमौक्षे ऽपनीयेयं^६ वीरुदमो ऽहमिति^७ संस्पृशतः^८ । १० ।
ब्रह्म^९ जज्ञानमित्यङ्गुष्ठेन व्यचस्करोति^{१०} । ११ । स्योनाद्यो-
नेरित्युत्थापयति^{११, १२} । १२ । परिधापनीयाभ्यामहतेनाच्छा-
दयति^{१३} । १३ । बृहस्पतिरिति^{१४} शप्येणाभिघार्य^{१५} व्रीहि-
यवाभ्यामभिनिधाय दर्भपिञ्जल्या सीमन्तं विचृतति^{१६}
। १४ । शणशकलेन परिवेष्ट्य तिस्रो रात्रीः प्रति सुप्तास्ते^{१७}
। १५ । अनुवाकाभ्यामन्वारव्याभ्यामुपदधीत^{१८} । १६ ।

^१ vii. 37. 1; Daç. Kar. and Ath. Paddh. अभि त्वा मनुवातेन etc. वस्त्रेणाच्छादयति ती. — ^२ xiv. 2. 37; Daç. Kar. cites here the three verses 37, 38, and 39; Ath. Paddh. सं पितराविति चतसृभिः (!). — ^३ Daç. Kar. and Ath. Paddh. संमुखं करोति. — ^४ xiv. 2. 64. — ^५ Ath. Paddh. एकया परस्परं कंठग्रहणं करोति । चीन्वेलायां तच्चाह पैठीनसिः । चीन्वेलायां । आवपेतुरभिगन्धान् चीरसर्पिष्यधोदकं (!) । एतदेवमित्याङ्गुरैश्चं (! for °रीचं?) तु मधुना सह; Daç. Kar. has a metrical passage too corrupt to report, corresponding to the last part of this extract; this also seems to be ascribed to Pāṭhīnasi. — ^६ Bū Bi पिनीये०; E °मीक्षिपनीये०. — ^७ i. 34. 1; xiv. 2. 71. — ^८ Daç. Kar. and Ath. Paddh. तं मदुघमणिं पिष्ट्वा सुगन्धमध्ये (Ath. Paddh. अयुतमध्ये) प्रक्षिप्य उद्धतयेत् इयं वीरुदिति सूक्तेन । अमो ऽहमिति द्वाभ्यां अचतमभिमन्त्र्य परस्परं कंठग्रहणं करोति. — ^९ iv. 1. 1 (v. 6. 1). — ^{१०} Daç. Kar. and Ath. Paddh. अङ्गुष्ठेन नाभिदेशे (MSS. अङ्गुष्ठेनाभिदेशे) व्यचस्करोति वरः. — ^{११} xiv. 2. 43. — ^{१२} E °लुपस्थापयति; Daç. Kar. उत्थापयति वरवधू (!). — ^{१३} Daç. Kar. and Ath. Paddh. या अकृतत्वष्टा वासो (xiv. 1. 45, 53) द्वाभ्यां. — ^{१४} xiv. 1. 55; Ath. Paddh. बृहस्पतिरिति द्वाभ्यां (xiv. 1. 55, 56). — ^{१५} Ch (prim. man.) शिप्येणा०; Bh शःप्येणा०. — ^{१६} Daç. Kar. कंचुकं (! for कंचु०?) मूर्ध्नि दधाति । व्रीहियवी शिरः (!) दर्भपिञ्जलीसहितं; Ath. Paddh. कंदकं (!) मूर्ध्नि दधाति. — ^{१७} E सुप्तास्ते; P Bh सुप्तस्ते. — ^{१८} Ath. Paddh. to this and the preceding sūtra, शणेन परिवेष्ट्य । सत्येनोत्त-

इहेदसाथेत्येतया^१ शुल्कमपाकृत्य^{२, ३} । १७ । द्वाभ्यां नि-
वर्तयतीह मम राध्यतामत्र तवेति^४ । १८ । यथा वा
मन्यन्ते । १९ । परा देहीति^५ वाधूयं ददतमनुमन्त्रयते^६
। २० । देवैर्दत्तमिति^७ प्रतिगृह्णाति । २१ । अपासन्नम
इति^८ स्थाणावासजति^९ । २२ । यावतीः कृत्या इति^{१०}
व्रजेत्^{११} । २३ । या मे प्रियतमेति^{१२} वृक्षं प्रतिष्ठादयति^{१३}
। २४ । शुम्भन्याप्नुत्य^{१४} । २५ । ये अन्ता^{१५} इत्याद्यादयति^{१६}
। २६ । नवं वसान^{१७} इत्याव्रजति^{१८} । २७ । पूर्वापरं^{१९} यत्र
नाधिगच्छेद्ब्रह्मापरमिति^{२०, २१} कुर्यात्^{२२} । २८ । गौर्देक्षिणा

भितिति (xiv. 1. 1) सर्वेषु काण्डेषु आज्यं जुहोति तत्रैव आज्यं वा समिधो
वा पुरोडाशं वा ब्रीहियवतिलादि वा जुहोति विकल्पः । सत्येनोत्तभि-
तेति द्वा० अनुवा० (xiv. 1. 1-2. 75) आज्यादयस्त्रयोदश हवींषि मध्ये
एकमावपन्ति । तिस्रो रात्रीर्मध्ये यदाप्रसक्ता भवन्ति तदा इदं प्रायश्चित्तं
करोति. —

^१ xiv. 1. 32; Daç. Kar. and Ath. Paddh. द्वाभ्यामुग्भ्यां (xiv. 1.
32-33). — ^२ E Bū Ku शुल्क०. — ^३ Bū Bi ०मुपकृत्य; Daç. Kar. and Ath.
Paddh. शुल्कं द्विधा करोति. — ^४ Ath. Paddh. वरवधौ ददाति (1). —
^५ xiv. 1. 25; Ath. Paddh. द्वाभ्यां. — ^६ Ath. Paddh. and Daç. Kar.
... तृतीयं वस्त्रमभिमन्त्र्य (cf. Kāuç. 76. 1, 4) वरो ददाति. —
^७ xiv. 2. 41; Daç. Kar. and Ath. Paddh. add verse 42 also. —
^८ xiv. 2. 48. — ^९ Ath. Paddh. स्थाणी (both MSS. छाणा!) परि
वस्त्रं प्रक्षिपति. — ^{१०} xiv. 2. 49. — ^{११} E Bi व्रजेत्; Daç. Kar.
and Ath. Paddh. वस्त्रं गृहीत्वा आव्रजति. — ^{१२} xiv. 2. 50. —
^{१३} Bū ०कादयते. — ^{१४} xiv. 2. 45; Bū Ch (prim. man.) शुम्भन्या०;
Ch (sec. man.) शुम्भनी इत्या०; Ath. Paddh. शुम्भनीत्येकया तं वस्त्रमु-
दकेन संप्रोक्षति; cf. Kāuç. 78. 13. — ^{१५} xiv. 2. 51. — ^{१६} Ath.
Paddh. and Daç. Kar. आत्मानं आचार्यः. — ^{१७} xiv. 2. 44. —
^{१८} Daç. Kar. आचार्यः. — ^{१९} xiv. 1. 23; cf. Kāuç. 75. 6. —
^{२०} E P Bi Ch (sec. man.) नामि०. — ^{२१} xiv. 1. 64. — ^{२२} Ath.
Paddh. पूर्वापरं आचार्यो न जानाति । तदा ब्रह्मापरमित्यनया चचा
करोति । अभ्यातानाद्युत्तरतत्रं । सर्वत्र हस्तहोमान् । मंत्रविकल्पः । यदि

प्रतीवाहः । २९ । जीवं रुदन्ति यदीमे केशिन^१ इति जु-
होति । ३० । एष सौर्यो^२ विवाहः । ३१ । ब्रह्मापरमिति^३
ब्राह्म्यः^४ । ३२ । आवृतः प्राजापत्याः प्राजापत्याः^५ । ३३ ।
॥ ५ ॥ ॥ ७९ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे दशमोऽध्यायः समाप्तः ॥

पर्वस्वंहिलेऽग्निं करोति तदा उत्तरतंच करोति । कामस्तदय इति का-
र्मसूक्तं (xix. 52) जपेत् । इति चतुर्थिकाकर्म समाप्तः(1). Here follows in
the Ath. Paddh. the ceremony called मधुघमणिप्रायश्चित्तं; see Ath.
Pariç. 39. 9 (समुच्चयप्रायश्चित्तानि); cf. Ind. Stud. v. 404.

¹ xiv. 1. 46; 2. 59. — ² Ch E सूर्यो. — ³ xiv. 1. 64. —

⁴ Bū Ku ब्राह्म. — ⁵ So emended with Haas-Weber, Ind. Stud. v. 400
(cf. also 402 and 410); MSS. आवृताः प्राजापत्यः प्राजापत्यः; E P Bi
fail to repeat the word प्राजापत्यः. —

॥ श्रीं ॥

अथ पितृमेधं व्याख्यास्यामः । १ । दहननिधानदेशे^१ २
परिवृक्षाणि निधानकाल इति ब्राह्मणोक्तम्^३ । २ । दुर्व-
लीभवन्तं^४ शालातृणेषु दर्भानास्तीर्य स्योनास्मै^५ भवे-
त्यवरोहयति । ३ । मन्त्रोक्तावनुमन्त्रयते । ४ । यत्ने कृष्ण^६
इत्यवदीपयति । ५ । आहिताग्नौ^७ प्रेते संभारान्संभरति^८
। ६ । आज्यं च पृषदाज्यं चाजं^९ च गां च । ७ । वसनं
पञ्चमम् । ८ । हिरण्यं षष्ठम्^{१०} । ९ । शरीरं नान्वाल्भते^{११} । १० ।
अन्यं चेष्टन्तमनुमन्त्रयते । ११ । शान्त्युदकं करोत्यसकलं^{१२}
चातनानां चान्वावपते^{१३, १४} । १२ । शान्त्युदकोदकेन^{१५} के-

^१ E °निधानो. — ^२ Bū Ch (prim. man.) °देश. — ^३ Ath. Paddh. दहननिधानदेशे परिवृक्षाणि इति कौशिकसूत्रमाह । दहनस्थाने वृक्षवर्जिते देशे निधानकाल इति ब्राह्मणोक्तं. — ^४ Ath. Paddh. दुर्वलीशब्देन मृत्युः. — ^५ xviii. 2. 19. — ^६ xviii. 3. 55. — ^७ Bi °प्ता; Bh °प्ति. — ^८ Antyeṣṭi. तत्र उपहारः । शुद्धो ऽग्निः । दर्भः । तिलाः । घृतं । हिरण्यशकलाः ७ । चंदनकाष्ठं । गोपीचंदनं । तुलसी । पिष्टं । ताम्रपात्रं २ । गोमयं । खनिचं । अहुतवस्त्रं । सूचं । इत्यादिदुग्धं । पलाशशाखा. — ^९ K Bi वा°. — ^{१०} K P Ch (prim. man.) पृष्ठं; Bh पृष्ठं. — ^{११} So Bū only; K P Bh शरीरन्नोन्वा°; Ch Ku शरीरं नोन्वा°; E शरीरमन्वाल्भते. — ^{१२} So Ch (sec. man.); Ch (prim. man.) °सकलो; E Ku °सकल; P Bh °सकले; Bū Bi °शकलं; K °शकले. — ^{१३} K Ku वा°. — ^{१४} K Bh °न्वावपते. — ^{१५} Bū शान्त्युदकेन. —

शश्मश्रुरोमनखानि संहारयन्ति । १३ । आप्रावयन्ति । १४ ।
 अनुलिम्पन्ति । १५ । स्रजो ऽभिहरन्ति^१ । १६ । एवंस्ना-
 तमलंकृतमहतेनावाग्दशेन^२ वसनेन प्रच्छादयत्येतत्ते देव
 एतच्चा वासः प्रथमं न्वागन्निति^३ । १७ । अपेममित्य-
 मिषु^४ जुहोति । १८ । उखाः^५ कुर्वन्ति । १९ । ताः शकृ-
 दाभ्यन्तरं^६ लिम्पन्ति^७ शुष्केण वा पूरयन्ति^८ । २० । ताः
 पृथगग्निभिः संतापयन्त्या शकृदादीपनात्^९ । २१ । तेषां
 हरणानुपूर्वमाहवनीयं प्रथमं ततो दक्षिणायामिं ततो गा-
 र्हपत्यम् । २२ । अथ विदेशे^{१०} प्रेतस्या रोहत जनिचीं
 जातवेदसं^{११} इति पृथगरणीष्वग्नीन्समारोपयन्ति । २३ ।
 तेषु यथोक्तं करोति । २४ । अपि वान्यवत्साया^{१२} वा सं-
 धिनीक्षीरेणैकशलाकेन^{१३, १४} वा मन्थेनाग्निहोत्रं जुहोत्या^{१५}
 दहनात् । २५ । दर्शपूर्णमासयोः कृष्णकतगुलानां^{१६} तस्या
 आज्येन नान्तं न वहिः^{१७} । २६ । पलालानि वहिः । २७ ।
 तिल्पिञ्ज्या^{१८} इध्माः । २८ । ग्रहानाज्यभागौ पुरस्ताद्धो-

^१ E स्रजोभिर्हहरन्ति; K Bū स्रजोभिर्हहरन्ति; P Bi Bh स्रजोभिर्ह-
 रति; Ch (prim. man.) स्रजोभिरहरति; Ch (sec. man.) as above. —
^२ K Bh Ch (prim. man.) गदेशेन. — ^३ xviii. 4. 31; 2. 57^a. —
^४ xviii. 2. 27. — ^५ K Bū E Bi Bh Ch (prim. man.) उखाः. —
^६ Ch Bh सकृदा; P ताः त्सकृदा. — ^७ K P B Bh Ch (prim. man.)
 लिखति. — ^८ K पूरयति. — ^९ Ku Bū Ch P Bi Bh सकृदा. —
^{१०} Ch (गार्हपत्यं)मन्थविदेशे; Bh (गार्हपत्यं)मन्थ विदेशे; Bū विदेशे. —
^{११} xviii. 4. 1. — ^{१२} Cf. Kāuṣ. 82. 22. — ^{१३} Ch (prim. man.)
 सन्निधीनि; Ch (sec. man.) शरीनि. — ^{१४} Bū क्षीरेण वैक. —
^{१५} Bū जुहोत्या. — ^{१६} K P E कृष्णतण्डुः; Bh कृष्टतण्डुः. — ^{१७} K
 वहिष्म. — ^{१८} K P Bi Bh तिलपिञ्ज्या; Ch (prim. man.) तिल्याञ्ज्या;
 E तिल्याञ्ज्या; Bū Ch (sec. man.) as above; cf. xii. 2. 54. —

मसंस्थितहोमानुद्धृत्य । २९ । प्राणापानावरुद्धै^१ निधना-
भिर्जुहुयात् । ३० । अथोभयोरुत्तिष्ठेत्युत्थापयति^२ । ३१ ।
प्र च्यवस्वेति^३ त्रिः संहापयति^४ यावत्कृत्वश्चोत्थापयति^५
। ३२ । एवमेव कूटीं जघने^६ निबध्य । ३३ । इमौ युन-
ज्मीति^७ गावौ युनक्ति पुरुषौ वा । ३४ । उत्तिष्ठ प्रेहि प्र
च्यवस्वोदन्वतीत एते ऽग्नीषोमेदं पूर्वमिति^८ हरिणीभि-
र्हरेयुरति^{९, १०} द्रवेत्यष्टभिः^{११} । ३५ । इदं त^{१२} इत्यग्निमगतः
। ३६ । प्रजानत्यग्न्य^{१३} इति जघन्यं गामेधमग्निं^{१४} परिणीय
। ३७ । स्योनास्मै^{१५} भवेत्युत्तरतो ऽग्नेः शरीरं निदधाति । ३८ ।
अध्वर्यव इष्टिं निर्व्वपन्ति । ३९ । तस्यां यथादेवतं^{१६}
पुरस्ताद्धोमसंस्थितहोमानुद्धृत्य । ४० । प्राणापानाव-
रुद्धै^{१७} निधनाभिर्जुहुयात् । ४१ । अथोभयोरपेत ददामीति^{१८}

^१ Thus with doubtful emendation; E °वरुद्धा°; the remaining MSS. प्राणापानावरुद्धोर्नि°. Cf. sū. 41. — ^२ xviii. 3. 8. — ^३ xviii. 3. 9. —

^४ Bū inserts here the word यापयति. — ^५ K Bū Bi Bh यावत्कृत्वश्चो°. — ^६ K जने. — ^७ xviii. 2. 56; the Antyeṣṭi. employs this verse differently: इमी युनज्मि etc. वस्त्रं कटे बध्नाति । शवं ततः । प्रचालनं । अहतवस्त्रपरिधापनं; cf. sū. 33. Similarly Ath. Paddh.: इमी युनज्मित्येकया कटे बध्ना शवं । ततो दहनस्थाने गत्वा भूमौ संस्कार उच्यते. — ^८ xviii. 3. 8, 9; 2. 48; 1. 61; 2. 53; 4. 44; K here inserts the syllables: नान्यस्यामूढायां वाधूयस्य (contamination from Kāuṣ. 77. 4). — ^९ Ch °हरेयुरित्त्व(तिद्रवे°). — ^{१०} xviii. 2. 11-18. —

^{११} In the Antyeṣṭi. the verses of this sūtra are employed as follows: उत्तिष्ठ... इदं पूर्वं etc. । अनेन मंत्रेण कलशमुत्थाप्य । अति द्रवेत्यष्टवेन अस्त्रीन्यभिमन्त्र्य (here follow the eight verses in full) । एताभिर्चर्च-ग्भिः । हरिणीभी (I). Cf. Kāuṣ. 82. 31; 83. 20; 84. 13. — ^{१२} xviii. 3. 7. — ^{१३} xviii. 3. 4; Ch Ku E °अग्ने. — ^{१४} Ch गोमेधम°; P गमैनम°; cf. Kāuṣ. 81. 20. — ^{१५} xviii. 2. 19. — ^{१६} K Bi Bh °दैवतं. —

^{१७} Thus emended; MSS. प्राणापानावरुद्धोर्नि°. Cf. sū. 30. — ^{१८} xviii. 1. 55; 2. 37. —

शान्त्युदकं कृत्वा संप्रोक्षणीभ्यां काम्पीलशाखया^१ दहनं
संप्रोक्ष्य^२ । ४२ । उदीरतामित्युद्धृत्याभ्युक्ष्य^३ लक्षणं कृत्वा
पुनरभ्युक्ष्य प्राग्दक्षिणमेधश्चिन्वन्ति^४ । ४३ । इयं नारीति^५
पत्नीमुपसंवेशयति^६ । ४४ । उदीर्घ्वेत्युत्थापयति^७ । ४५ ।
यद्विरण्यं विभर्ति तद्दक्षिणे पाणावादायाज्येनाभिघार्य
ज्येष्ठेन^८ पुत्रेणादापयतीदं हिरण्यमिति^९ । ४६ । स्वर्गं
यत इति^{१०} दक्षिणं हस्तं निर्माजयति । ४७ । दण्डं हस्ता-
दिति^{११} मन्त्रोक्तं ब्राह्मणस्यादापयति । ४८ । धनुर्हस्ता-
दिति^{१२} क्षत्रियस्य । ४९ । अष्टामिति^{१३} वैश्यस्य । ५० ।
इदं पितृभ्य इति^{१४} दर्भानेधान्स्तृणानि । ५१ । तत्रैनमु-
त्तानमादधीतेजानश्चित्तमारुक्षदग्निमिति^{१५} । ५२ । प्राच्यां
त्वा दिशीति^{१६} प्रतिदिशम् । ५३ । नेत्युपरिवभ्रवः । ५४ ।

^१ Ch and Ath. Paddh. °शाखाया. —

^२ K Ch E °प्रोक्ष;

Antyeṣṭi. and Ath. Paddh. दहनस्थानं मार्जयति. — ^३ xviii. 1. 44. —

^४ E P Bb °दक्षिणमेधश्चि°. — ^५ E Ch (sec. man.) चिन्वती(यं);

Ath. Paddh. and Antyeṣṭi. पूर्वदक्षिणाभिमुखकाष्ठानि विचिन्वन्ति. —

^६ xviii. 3. 1. — ^७ Antyeṣṭi. and Ath. Paddh. पत्नीं प्रेतं सह

संवेशयति । मरणार्थं (!) । ततः पुराणोक्तेन विधिना करोति. —

^८ xviii. 3. 2; Antyeṣṭi. and Ath. Paddh. अथ यद्युत्तिष्ठति तदा उदी-

र्घ्वेति, etc. — ^९ Ch ज्येष्ठेण. — ^{१०} xviii. 4. 56; Antyeṣṭi. and Ath.

Paddh. add ये च जीवा इति (xviii. 4. 57) सर्पिषा संस्पृशति. —

^{११} xviii. 4. 56^c. — ^{१२} xviii. 2. 59. — ^{१३} xviii. 2. 60. — ^{१४} This

pratika seems to be a modification of one of the two verses immediately

preceding. — ^{१५} xviii. 1. 46 (4. 51). — ^{१६} xviii. 4. 14^a. —

^{१७} Antyeṣṭi. and Ath. Paddh. चित्तोपरि उत्तानं शवमादधाति ।

अहृतवस्त्रपरिधापनं प्रेतं । एतत्ते देवः सविता etc. । एतत्त्वा वासः etc. ।

द्वाभ्यां (xviii. 4. 31; 2. 57; cf. sū. 17) प्रेतस्याहृतवस्त्रं परिधापयति. —

^{१८} xviii. 3. 30. —

अनुमन्त्रयते । ५५ । अथास्य सप्तसु प्राणेषु सप्त हिरण्यश-
कलान्यवास्यत्यमृतमस्यमृतत्वायामृतमस्मिन्नेहीति^१ । ५६ ।

॥ १ ॥ ॥ ८० ॥

अथाहिताग्नेर्देर्भेषु कृष्णाजिनमन्तर्लोमास्तीर्य^२ । १ ।
तत्रैनमुक्तानमाधाय^३ । २ । अथास्य यज्ञपात्राणि पृषदा-
ज्येन पूरयित्वानुरूपं^४ निदधति^५ । ३ । दक्षिणे^६ हस्ते जुहूम
। ४ । सव्य उपभृतम्^७ । ५ । कण्ठे ध्रुवां मुखे ऽग्निहोत्रह-
वणीं नासिकयोः^८ सुवम् । ६ । तान्यनुमन्त्रयते जुहूदा-
धार द्वां ध्रुव आ रोहेति^९ । ७ । ललाटे प्राश्चिचहरणम् । ८ ।
इममग्ने चमसमिति^{१०} शिरसीडाचमसम् । ९ । देवा यज्ञ-
मित्युरसि^{११} पुरोडाशम् । १० । दक्षिणे^{१२} पार्श्वे स्फ्यं सव्य
उपवेषम् । ११ । उदरे पात्रीम् । १२ । अष्टीवतोरुलूख-
लमुसलम् । १३ । ओणयोः^{१३} शकटम् । १४ । अन्तरेणोरु
अन्यानि यज्ञपात्राणि । १५ । पादयोः शूर्पम् । १६ ।
अपो^{१४} मृन्मयान्युपहरन्ति^{१५} । १७ । अयस्सयानि निदध-

^१ Komits the syllables °मृतत्वाया°; Antyeṣṭi. and Ath. Paddh. ... आ-
दधाति मुखेऽदिसप्तश्रोत्रान्. — ^२ K P Bh °न्तर्धानमास्तीर्य; Ch

(prim. man.) °न्तर्लोमानास्तीर्य; Ku E P Bū Ch (sec. man.) as above. —

^३ Bū °धाय. — ^४ So emended; K P Bh पूरयित्वा धूपं; Bū रूपं; Bī रूप;
E तप; Ku Ch (sec. man.) °नपं; Ch (prim. man.) रूपं. — ^५ Ch

E Bī °दधाति. — ^६ K P Bh दक्षिणे. — ^७ So E and Ch (prim.

man.), cf. Āṣv. Gr. iv. 3. 3; the rest, including Ch (sec. man.),

उपभृत. — ^८ Ch Ku E नासिकयोः. — ^९ xviii. 4. 5, 6. —

^{१०} xviii. 3. 53. — ^{११} xviii. 4. 2. — ^{१२} Bū दक्षिणे. — ^{१३} Ch

Ku E ओष्ठां. — ^{१४} Ch (sec. man.) आपो; Ch (prim. et tert. man.)

as above. — ^{१५} Ch E मृन्मया°. —

ति^१ । १८ । अमा पुत्रा च दृषत्^२ । १९ । अथोभयोरपश्यं
युवतिं प्रजानत्यङ्घ्रि^३ इति^४ जघन्यां^५ गां प्रसव्यं परिणीयमा-
नामनुमन्वयते^६ । २० । तां नैर्ऋतेन जघनताघ्नन्^७ उप-
वेशयन्ति^८ । २१ । तस्याः पृष्ठतो वृक्षावुद्धार्य^९ पाण्योर-
स्यादधत्यति^{१०} द्रव श्वानाविति^{११} । २२ । दक्षिणे दक्षिणं
सव्ये सव्यम् । २३ । हृदये हृदयम् । २४ । अग्नेर्वर्मेति^{१२}
वपया सप्तछिद्रया मुखं प्रच्छादयन्ति^{१३} । २५ । यथागात्रं
गात्राणि । २६ । दक्षिणैर्दक्षिणानि सव्यैः सव्यानि । २७ ।
अनुवद्धशिरःपादेन^{१४} गोशालां चर्मणावच्छाद्य^{१५} । २८ ।
अजो भाग उच्चा वहन्विति^{१६} दक्षिणतो ऽजं वध्नाति
। २९ । अस्माद्वि^{१७} त्वमजायथा अयं त्वदधि^{१८} जायतामसौ^{१९}
स्वाहेत्युरसि^{२०, २१} गृह्ये^{२२} जुहोति । ३० । तथामिषु^{२३} जुहोत्य-
ग्नये स्वाहा कामाय स्वाहा लोकाय स्वाहेति^{२४} । ३१ ।

^१ Ch निदधाति; Bi °दधति. — ^२ So Bū only; the rest धृषत्. The text of this sūtra is doubtful; cf. दृषत्पुत्र, and Āçv. Gr. iv. 3. 18. —
^३ Ch KuE °घ्न. — ^४ xviii. 3. 3, 4. — ^५ K Bū जघन्यं; cf. Kāuç. 80. 37. —
^६ K P °णीयमानमं; cf. Kāuç. 80. 37. — ^७ So (with double sandhi) all MSS., except Bū which resolves to जघनत आघ्नन्त; see the introduction. — ^८ So Bū; the rest °यति. — ^९ P Bi वृक्षावु. — ^{१०} So Bū; the rest °दधात्यति. — ^{११} xviii. 2. 11. — ^{१२} xviii. 2. 58. — ^{१३} E Ch (prim. man.) °यति. — ^{१४} K Bū E P Bi °शिरसादेन; cf. Kāuç. 24. 10; 64. 22. — ^{१५} K E P Bi Bh Ch (prim. man.) °वत्साद्य. — ^{१६} xviii. 2. 8, 22; the second pratika is wanting in K, and P Bi Bh have instead of it: एतत्त्वा वास (xviii. 2. 57). — ^{१७} K (वध्नाति)यस्माद्वि; Bū (वध्नाति)स्माद्वि; P (वध्नात्य)स्माद्वि. — ^{१८} So Ku and Āçv. Gr. iv. 3. 27; K अयन्नदधि; Bū अयत्तदधि; the rest अयं तदधि. — ^{१९} K P Bh जायथा इत्यसी. — ^{२०} Cf. Tāit. Ār. vi. 2. 1; 4. 2; Āçv. Gr. iv. 3. 27. — ^{२१} P Bh °त्युरसि. — ^{२२} So Bū Ku Ch E; K P Bi Bh गृह्ये; is the passage to be emended to उरसिगृह्य (gerund)? Cf. Kāuç. 76. 10. — ^{२३} K Bh Bi यथा. — ^{२४} Cf. Āçv. Gr. iv. 3. 26. —

दक्षिणामावित्येके।३२। मैनमये वि दहः^१ शं तप आ रभस्व
 प्रजानन्त इति^२ कनिष्ठ आदीपयति^३। ३३। आदीप्ते सु-
 वेण यामान्होमाञ्जुहोति^४ ^५ परेयिवांसं प्रवतो महीरिति^६
 । ३४। यमो नो गातुं प्रथमो विवेदेति^७ द्वे प्रथमे^८। ३५।
 अङ्गिरसो नः पितरो नवग्वा इति^९ संहिताः सप्त। ३६।
 यो ममार प्रथमो मर्त्यानां ये नः पितुः पितरो ये पिता-
 महा इत्येकादश^{१०}। ३७। अथ सारस्वताः। ३८। सरस्वतीं
 देवयन्तो हवन्ते सरस्वतीं पितरो हवन्ते सरस्वति या
 सरथं ययाथ सरस्वति व्रतेषु त इदं ते हव्यं घृतवत्सरस्व-
 तीन्द्रो^{११} मा मरुत्वानिति^{१२}। ३९। दक्षिणतो ऽन्यस्मिन्ननु-
 ष्ठाता जुहोति। ४०। सर्वैरुपतिष्ठन्ति चीणि प्रभृति-
 भिर्वा^{१३}। ४१। अपि वानुष्ठानीभिः। ४२। एता अनु-

^१ The words वि दहः are wanting in K; Ch Ku E P Bi Bh दहः. —
^२ xviii. 2. 4, 36; 3. 71 (et al.); ii. 34. 5. — ^३ Antyeṣṭi. ततः अपि-
 स्थापनं। क्रव्यादमपि etc. (xii. 2. 8-10; cf. Kāuṣ. 71. 12)। मैनमये etc.
 (xviii. 2. 4-7)। शं तप etc.। आ रभस्व जातवेदः etc.। प्रजानत्वद्वये etc.
 (xviii. 3. 4); एतैर्मैत्रेः पुत्राः। गोविणो वा। अन्यो ब्राह्मणो वा। अपि
 दीपयति। अस्मात्त्वमभिजातो ऽसि त्वदयं जायतां पुनः (cf. sū. 30) अ-
 मुकसगोचः। अमुकप्रेतः। स्वर्गाय लोकाय स्वाहा (cf. sū. 31)। स्त्री चेत।
 गोत्रा। प्रेता (i. e. अमुकसगोत्रा, etc.)। इति दहनविधिः समाप्तः; Ath.
 Paddh. deals with this sūtra essentially as the Kāuṣika, but like
 the Antyeṣṭi. employs मैनमये इति चतसृभिः (xviii. 2. 4-7) and प्रजा-
 न्त्येका (xviii. 3. 4.). — ^४ Ch Ku E याम्यान्हो. — ^५ K होमान्;
 Bū Bh Ku Ch (prim. man.) होमां. — ^६ xviii. 1. 49. — ^७ xviii. 1.
 50; the word द्वे is wanting in B. — ^८ This word is wanting in K Bh. —
^९ xviii. 1. 58. — ^{१०} xviii. 3. 13; 2. 49. — ^{११} K घृतवज्जुहोतीन्द्रो. —
^{१२} xviii. 1. 41, 42, 43; vii. 68. 1, 2; xviii. 3. 25. — ^{१३} K Bh वा
 (अपि); the rest वा(पि). —

ष्ठान्यः । ४३ । मैनमये वि दह इतिप्रभृत्यव सृजेति वर्ज-
यित्वा सहस्रनीथा इत्यातः^१ । ४४ । आ रोहत जनिचीं
जातवेदस इति पञ्चदशभिराहिताग्निम्^२ । ४५ । मित्रा-
वरुणा परि मामधातामिति^३ पाणी प्रक्षालयते । ४६ ।
वर्चसा^४ मामित्याचामति । ४७ । विवस्वान् इत्युत्तरतो
ऽन्यस्मिन्ननुष्ठाता जुहोति । ४८ । ॥ २ ॥ ॥ ८१ ॥

यवीयः प्रथमानि कर्माणि प्राङ्मुखानां यज्ञोपवीतिनां
दक्षिणावृताम् । १ । अथैषां सप्तसप्त शर्कराः पाणि-
ष्वावपते^५ । २ । तासामेकैकां सव्येनावाचीनहस्तेनाव-
किरन्तो ऽनवेक्षमाणा^७ व्रजन्ति^८ । ३ । अपाधेनानुमन्त्र-
यते^९ । ४ । सर्वे ऽयतो^{१०} ब्रह्मणो^{११} व्रजन्ति । ५ । मा प्र गा-
मेति^{१२} जपन्त^{१३} उदकान्ते व्यपाद्ये^{१४} जपन्ति^{१५} । ६ । पश्चा-
दवसिञ्चति । ७ । उदुत्तममिति^{१६} ज्येष्ठः । ८ । पयस्वती-
रिति^{१७} ब्रह्मोक्ताः^{१८} पिञ्जलीरावपति^{१९} । ९ । शान्युदकेना-

^१ xviii. 2. 4-18, omitting verse 10; cf. Kāuṣ. 85. 26; 86. 17; 87. 30; E reads इत्यतः. — ^२ xviii. 4. 1-15. — ^३ xviii. 3. 12. — ^४ xviii. 3. 10 (11). — ^५ xviii. 3. 61. — ^६ Bū °वपति. — ^७ K °वेक्षमाणा; Bū °देक्षमाणा. — ^८ Ch E Bū Ku व्रजथेत्य(पाद्येना°). — ^९ K अपापाद्येना°; Bi अपापाद्योना°; cf. D (schol.) to Kāuṣ. 42. 22, अप नः शोमुचदधमित्यपाद्यप्रतीक... (iv. 33.1). Perhaps अपाद्य is to be read both here and at 42. 22: the MSS. confuse घ and द hopelessly. — ^{१०} Ku Ch E यतो. — ^{११} Ku Ch E Bū ब्रह्मणो; the rest ब्राह्मणा; cf. Kāuṣ. 26. 4; 75. 13. — ^{१२} xiii. 1. 59. — ^{१३} K P जपन्तु. — ^{१४} So K Bh and Ch (sec. man.); Ku Ch (prim. man.) व्यपापाद्ये; E व्यापापाद्ये; P व्यापाद्ये; Bū घापाद्ये; cf. sū. 19. Is the word to be emended to अपाद्ये (or अपाद्ये, sc. सूक्ते): the two hymns iv. 33-34? cf. अपाधेन (अपाद्येन?), sū. 4. — ^{१५} Ku Ch E Bū जपति. — ^{१६} xviii. 4. 69. — ^{१७} xviii. 3. 56 (et al). — ^{१८} E ब्राह्मणोक्ताः; Bū ब्रह्मोक्तः. — ^{१९} Ch Ku पिञ्जलीभिः; E पिञ्जलिभिः. —

चम्याभ्युह्याश्चावतीमिति^१ नदीं तारयते^२ । १० । नक्षत्रं
दृष्टोपतिष्ठते नक्षत्राणां मा संकाशश्च प्रतीकाशश्चावता-
मिति^३ । ११ । शाम्याकीः^४ समिध आधायायतो^५ ब्रह्मा
जपति । १२ ।

यस्य चया गतमनुप्रयन्ति^६ देवा मनुष्याः पशवश्च सर्वे^७ ।

तं नो^८ देवं मनो अधि ब्रवीतु^९ सुनीतिर्नो^{१०} नयतु^{११}

द्विषते^{१२} मा रधामेति^{१३}

शान्त्युदकेनाचम्याभ्युह्य^{१४} । १३ । निस्सालामिति^{१५} शा-

लानिवेशनं संप्रोह्य । १४ । ऊर्जं विभ्रदिति^{१६} प्रपादय-

ति^{१७} । १५ । नदीमालम्भयति^{१८} गामग्निमश्मानं च । १६ ।

यवो ऽसि यवयास्मद्वेषो^{१९} यवयारातिमिति^{२०, २१} यवान् । १७ ।

खल्वकास्येति^{२२} खल्वान्खलकुलांश्च^{२३} । १८ । व्यपाद्याभ्यां^{२४}

शाम्याकीराधापयति । १९ । तासां धूमं भक्षयन्ति^{२५} । २० ।

^१ xviii. 2. 31. — ^२ P Bh तारयति; cf. Kāuṣ. 86. 27. — ^३ Cf. Vāit. Sū. 11. 13. — ^४ K Ch (prim. man.) °काः; Bh Ch (sec. man.) °का. — ^५ Bū E आदाया° — ^६ Ch °यन्ते. — ^७ The colon in Bi only. — ^८ So emended; MSS. तन्नो — ^९ So Bū; E ब्रवीति; K P Bh Bi Ch ब्रवीत्सु°. — ^{१०} So emended; K Bū E Ch सुनीतिर्नो; P Bh सुनोतुनो; Bi सुनानुतिर्नो; Ku सुनो नो. — ^{११} So Ch; Bū E न एतु; K P Bh Bi न एति; cf. Kāuṣ. 74. 19; 135. 9. — ^{१२} K द्विषतो. — ^{१३} Not found in any known Sāṃhitā. — ^{१४} Ch E °भ्युह्य. — ^{१५} ii. 14. 1. — ^{१६} vii. 60. 1. — ^{१७} K पादयति; Bi प्रतिपा°. — ^{१८} Bū नांदीमा°. — ^{१९} K Bū Bi E Ku °स्मद्वेषो; P °स्मद्वेषो. — ^{२०} K यवया अरातीरिति; cf. the versions of the verse cited in the next note. — ^{२१} Cf. VS. v. 26; Gobhila's Āraddhakalpa ii. 9; Yājñav. i. 230. — ^{२२} Bū खल्वकासीति; is it to be emended to खल्वकासीति? Cf. the mantra in the preceding sūtra. — ^{२३} K °कुलंश्च. — ^{२४} So K P Bh Bi; Ch E Bū व्यपाद्याभ्यां; Ku व्यपा-पादाभ्यां. For व्य read perhaps घ; cf. sūtras 4 and 6. — ^{२५} K भक्षयति. —

यद्यत्क्रव्याद्बृह्येद्यदि^१ क्रव्यादा^२ नान्ते^३ उपरेद्युः^४ ।

दिवो^५ नभः शुक्रं पयो^६ दुहाना इषमूर्जं पिन्वमानाः ॥

अपां योनिमपाध्वं स्वधा याश्चकृषे जीवंस्तास्ते^७ सन्तु
मधुश्चुतः^{८,९} इत्यग्नौ स्थालीपाकं निपृणाति । २१ । आदहने
चापि^{१०} वान्यवत्सां^{११} दोहयित्वा तस्याः पृष्ठे जुहोति वैश्वा-
नरे हविरिदं जुहोमीति^{१२} । २२ । तस्याः पर्यासि । २३ । स्था-
लीपाक इत्येके । २४ । ये अग्नय इति^{१३} पालाश्या दर्व्या
मन्थमुपमथ्य काम्पीलीभ्यामुपमन्थनीभ्यां तृतीयस्याम-
स्थीन्यभिजुहोति । २५ । उप द्यां^{१४} शं ते नीहार इति^{१५}
मन्त्रोक्तान्यवदाय^{१६} । २६ । क्षीरोत्तिक्तेन^{१७} ब्राह्मणस्याव-

^१ So K P Bh Bi; Ku ०बृह्येद्यदि; E ०बृह्येद्यदि; Bū ०बृह्ये यदि; Ch ०बृह्येद्यदि. — ^२ Bū Ku Ch E क्रव्या. — ^३ MSS. नाते (for नाङ्गे?). — ^४ MSS. without avagraha. The entire line seems hopelessly corrupt. — ^५ Bū दिव्यो. — ^६ Wanting in Ch Ku E P Bh. — ^७ So Ch (prim. man.); Bū जीवन्ता०; Ku जीघवंतास्ते; K E P Bi Bh Ch (sec. man.) जीवन्ता०. — ^८ K ०श्चुत; Bū ०सुत. — ^९ The passage from स्वधा occurs in xviii. 2. 20^६, but note the सकलपाठ. — ^{१०} E Bū चापि; Bi चोपि. — ^{११} Bū ०वशां; E ०वशां; P Bh ०वत्सां गां; cf. Kāuṣ. 80. 25. — ^{१२} xviii. 4. 35. — ^{१३} iii. 21. 1. — ^{१४} Ch adds उप वेतसं (the words following the pratika). — ^{१५} xviii. 3. 5, 60. — ^{१६} Antyeṣṭi. and Ath. Paddh. to this and the following sūtra, अथ तृतीये ऽहनि चतुर्थे वा अस्त्रिसंख्यनं कुर्यात् । उप द्यामिति द्वाभ्यां च (xviii. 3. 5, 6) हिरण्यपाणिमिति तिसृभिः (iii. 21. 8-10; cf. Kāuṣ. 71. 8) । शं ते नीहार इत्येकया मन्त्रोक्तानामोषधीनां उदकं क्षीरं चैकच कृत्वा ब्राह्मणस्वास्तीनि सिंचति । मधुत्तिक्तेन चविद्यस्त्रोदकेन वैश्वस्य । मन्त्रोक्ता ओषधीरुच्यते (!) । शमीशाखा । दुग्ध । शतपत्र । पलाशपत्र । वेतसद्य । कर्णद्य । नदीफेनं च (Ath. Paddh. सीसं च; cf. Kāuṣ. 8. 18) । अवका च । अगुरु । हेरुका च । बृहद्बृवा च आकाशफेनं च । मण्डूकपर्णो च । मुक्तिका च (Ath. Paddh. मूक्तिकं च) । एता मन्त्रोक्ता ओषधयः. — ^{१७} Ch Bi क्षीरोत्ति०. —

सिञ्चति^१ मधूत्सिक्तेन क्षत्रियस्योदकेन वैश्यस्य । २७ ।
 अव सृजेत्यनुमन्त्रयते^२ । २८ । मा ते मनो यत्ते अङ्ग-
 मिति^३ संचिनोति^४ पच्छः^५ । २९ । प्रथमं शीर्षकपालानि
 । ३० । पश्चात्कलशे समोष्य सर्वसुरभिचूर्णैरवकीर्योत्थाप-
 नीभिरुत्थाप्य हरिणीभिर्हरेयुः^६ । ३१ । मा त्वा वृक्ष इति^७
 वृक्षमूले निदधाति^८ । ३२ । स्योनास्मै भवेति^९ भूमौ त्रि-
 रात्रमरसाशिनः कर्माणि कुर्वते^{१०, ११} । ३३ । दशरात्र इत्येके
 । ३४ । यथाकुलधर्मं वा^{१२} । ३५ । ऊर्ध्वं तृतीयस्या^{१३} वैव-
 स्वतं स्थालीपाकं अपयित्वा विवस्वान्न इति^{१४} जुहो-
 ति । ३६ । युक्ताभ्यां^{१५} तृतीयाम् । ३७ । आनुमतीं
 चतुर्थीम् । ३८ । शेषं शान्त्युदकेनोपसिञ्च्याभिमन्त्र्य प्रा-

^१ Ch E Bū and Ath. Paddh. ब्राह्मणस्य सिञ्चति. — ^२ xviii. 2. 10; K Ch Ku P Bh read अवसिञ्चत्यनु०; Antyeṣṭi. ततः अस्थीन्यभिमन्त्रयत् । अव सृज् etc. — ^३ xviii. 2. 24, 26 (et al.). — ^४ Antyeṣṭi. अस्थीन्य-
 भिमन्त्र्य कलशे निदधाति । पलाशपत्रेण. — ^५ K P Bh Ch (prim.
 man.) पत्सः; Ch (sec. man.) पत्शः; Bū पत्तः; E पत्युः; Antyeṣṭi. पत्तः
 पादतः. — ^६ Antyeṣṭi. पश्चात्सर्वचूर्णानि कलशे निदधाति कल-
 शमुत्थाप्य । उत्तिष्ठ etc. (xviii. 3. 8) । प्र च्यवस्व etc. (xviii. 3. 9) । उद-
 न्वती etc. (xviii. 2. 48) । इत एत etc. (xviii. 1. 61) । अग्नीषोमा etc.
 (xviii. 2. 53) । इदं पूर्वं etc. (xviii. 4. 44) । अग्नेन मन्त्रेण कलशमुत्थाप्य ।
 अति द्रव etc. (xviii. 2. 11—18) । एताभिर्चर्चिभिः । हरणोभी (!) । अभि-
 मन्त्र्य. Cf. Kāuṣ. 80. 35; 83. 20; 84. 13. The gaṇamālā (Ath. Pariç. 34. 25)
 also contains an उत्थापनगण, which exhibits however a very different
 set of pratikas; see Kāuṣ. 41. 8. — ^७ xviii. 2. 25. — ^८ Antyeṣṭi.
 कलशं मूले निखनयति. — ^९ xviii. 2. 19. — ^{१०} E Ku Ch (sec.
 man.) कुर्वन्ति; Ch (prim. et tert. man.) and the rest, as above. —
^{११} Antyeṣṭi. स्योना etc. । इति मन्त्रेण मुक्कयकुम्भं खातमध्ये नि-
 चिष्य । तस्योपरि मृत्तिकां परयेत् । तस्योपरि पिण्डदानं कर्तव्यं. —
^{१२} Ch E चो(र्ध्वं). — ^{१३} So Ku Bū; K E P Bi Bh तृतीयस्या(द्विवस्व०);
 Ch तृतीयास्मा(द्विवस्व०). — ^{१४} xviii. 3. 61. — ^{१५} xviii. 3. 61, 62. —

शयति । ३९ । आ प्र च्यवेथामिति^१ गावावुपयच्छति^२
 । ४० । एयमगन्निति^३ दशगवावरार्ध्या दक्षिणा । ४१ ।
 द्वादशरात्रं कर्ता यमव्रतं चरेत् । ४२ । एकचैलस्त्रिचैलो
 वा । ४३ । हविष्यभक्षः । ४४ । सायंप्रातरुपस्पृशेत् । ४५ ।
 ब्रह्मचारी व्रत्यधः शयीत^४ । ४६ । स्वस्त्ययनानि प्रयु-
 ज्जीत^५ । ४७ । ॥ ३ ॥ ॥ ८२ ॥

पितृन्निधास्यन्संभारान्संभरति^६ । १ । एकादश चरुञ्च-
 क्रकृताङ्कारयति^{७, ८} । २ । शतातृषसहस्रातृषौ^{९, १०} च पा-
 शीमूषं^{११, १२} सिकताः शङ्खं^{१३} शालूकं सर्वसुरभिश्मीचूर्णकृतं
 शान्तवृक्षस्य नावं त्रिपादकम् । ३ । द्वे निःशीयमाने
 नीललोहिते^{१४} सूत्रे सव्यरज्जुं शान्तवृक्षस्य चतुरः शङ्खश्चतुरः
 परिधीन्वारणं शमीलमौदुम्बरं पालाशं वृक्षस्य^{१५} शा-
 न्ताषधीः^{१६} । ४ । माघे^{१७} निदध्यान्माघं^{१८} भूदिति । ५ ।

^१ xviii. 4. 49. — ^२ So Ku Bū; E गावा उपः; K P Bh Bi Ch (sec. man.) गावावुपयच्छति (एयमगन्निति); Ch (prim. man.) गावावुपयः. —
^३ xviii. 4. 50. — ^४ Bi शयान. — ^५ Cf. Kāuṣ. 25. 36, and note. —
^६ Ch E Bū ०धास्यं. — ^७ P Bh here insert the words न भवत्येका-
 दश. — ^८ So emended hesitatingly; K चरुञ्चक्रकृताङ्कारयति, with the
 syllable कृ cancelled; Bū चरुञ्चक्रकृताः; Ch चरुञ्चक्रकृताः; E चरुञ्च-
 क्रकृताः; P Bh चरुञ्चक्रकृताः; Ku चरुञ्चक्रकृतान्; Bi चरुञ्चक्र-
 कृतीन्. Cf. Yājñav. iii. 146. — ^९ So emended; K Ch Ku E P Bh Bi शता-
 तृषः; Bū शतातृषः. — ^{१०} So emended; K P Bh Bi सहस्रतृष्यौ; Ch ०सह-
 स्रतृष्यौ; Ku Bū सहस्राः; E ०सहस्राण्यतृष्यो. — ^{११} K B पाशाः; P Bh पासीः;
 E पाशीः; cf. Kāuṣ. 85. 19. — ^{१२} K P Bh ०मूषः; Ku Ch (sec. man.) ०मूषकं. —
^{१३} K Bh शङ्ख. — ^{१४} K ०लोहितः. — ^{१५} Bū द्वयास; Bi वृचदाया. —
^{१६} So emended; Ch Ku शान्ताषधीः, perhaps for शान्त्या ओषधीः
 (with double sandhi), cf. the introduction; the rest शान्त्यो. Cf.
 Kāuṣ. 8. 15, 16. — ^{१७} K Ch (prim. man.) मायो; Bh Ch (sec. man.)
 मापो. — ^{१८} K Bh Ch (sec. man.) ०न्माघं. —

शरदि निदध्याच्छाम्यत्वघमिति । ६ । निदाघे निदध्या-
 च्चिदह्यतामघमिति । ७ । अमावास्यायां निदध्यादमा हि
 पितरो भवन्ति^१ । ८ । अथावसानम् । ९ । तद्यत्समं
 समूलमविदग्धं^२ प्रतिष्ठितं प्रागुदक्प्रवणम् । १० । यत्रा-
 कण्टका वृक्षाश्चौषधयश्च । ११ । उन्नतं^३ स्वर्गकामश्च^४ । १२ ।
 श्वो ऽमावास्येति गां^५ कारयते^६ । १३ । तस्याः सव्यं चा-
 पघनं^७ प्रपाकं च निधाय^८ । १४ । भिक्षां^९ कारयति^{१०}
 । १५ । यामे यामसारस्वतान्होमान्हुत्वा^{११} । १६ । संप्रोक्ष-
 णीभ्यां काम्पीलशाखया निवेशनमनुचर्य । १७ । प्राग्द-
 क्षिणं^{१२} शाखां प्रविध्य सीरेण कर्षयित्वा शाखाभिः परि-
 वार्य^{१३} । १८ । पुनर्देहीति^{१४} वृक्षमूलादादत्ते । १९ । यत्ते कृष्ण
 इति^{१५} भूमेर्वसने समोष्य^{१६} सर्वसुरभिचूर्णैरवकीर्योत्थाप-
 नीभिरुत्थाप्य हरिणीभिर्हेर्युः^{१७} । २० । अविदन्तो देशा-
 त्पांसून^{१८} । २१ । अपि वोदकान्ते वसनमास्तीर्यासाविति
 ह्येत्^{१९} । २२ । तत्र यो जन्तुर्निपतेत्तमुत्थापनीभिरुत्थाप्य^{२०}

^१ Ch भवति. — ^२ Bi सप्तमल्ल. — ^३ P Bh (०षधय)श्चौन्नतं. —
^४ Bū Ku Ch स्वर्गकामश्च. — ^५ K P Bh लिंगां. — ^६ K कारयति. —
^७ Ch चापघनं; E वापघनं. — ^८ So Bū E; Ku निधानाय; the re-
 maining MSS. निधानाय. The latter reading may be a corruption
 due to the subject matter: निधान 'death'. — ^९ So Bū; K P Bh
 भिक्षा न; Ku भिक्षां न; the rest भिक्षांका. — ^{१०} P Bh यति. —
^{११} Ch here inserts कृत्वा. — ^{१२} P Bh ०णां. — ^{१३} Ch परिचर्य;
 wanting in Bi. — ^{१४} xviii. 3. 70. — ^{१५} xviii. 3. 55. — ^{१६} K
 समाप्य. — ^{१७} For the उत्थापनी and हरिणी verses see sū. 23 and
 Kāuṣ. 80. 35; 82. 31; 84. 13. — ^{१८} K P Bh विदन्तो देशाभ्यांसून. —
^{१९} E Bi ह्येत्. — ^{२०} Ch योर्जंतु तिप०; K E P Ku Bi Bh योजन्तु
 तिप०; only Bū as above. —

हरिणीभिर्हरेयुः^१ । २३ । अपि वा चीणि षष्टिशतानि पला-
शत्सरूणाम्^२ । २४ । ग्रामे दक्षिणोदग्द्वारं विमितं^३ दक्षे-
रास्तारयति । २५ । उत्तरं जीवसंचरो दक्षिणं पितृसंचरः
। २६ । अनस्तमित आ^४ यातेत्यायापयति । २७ ।
आच्या^५ जान्वित्युपवेशयति । २८ । सं विशन्विति^६ संवे-
शयति^७ । २९ । एतद्वः पितरः पात्रमिति^८ चीण्युदकंसा-
न्निनयति । ३० । चीन्सातानुलिप्तान्ब्राह्मणान्मधुमन्थं पा-
ययति । ३१ । ब्रह्मणे मधुपर्कमाहारयति^९ । ३२ । गां वेद-
यन्ते^{१०} । ३३ । कुरुतेत्याह । ३४ । तस्या^{११} दक्षिणमर्धं^{१२} ब्रा-
ह्मणाभोजयति सव्यं पितृन् । ३५ । ॥ ४ ॥ ॥ ८३ ॥

वह वपां जातवेदः पितृभ्यो यचैतान्वेत्थ निहि-
तान्पराके ।

मेदसः कुल्या उप तान्स्रवन्तु^{१३} सत्या एषामाशिषः
सन्तु कामाः^{१४}

स्वाहा स्वधेति वपायास्त्रिर्जुहोति । १ । इमं यमेति^{१५}

^१ For the उत्थापनी and हरिणी verses see sū. 20. — ^२ Cf. for this sūtra Kāty. Cr. xxv. 8. 15; Çāṅkh. Cr. iv. 15. 9. — ^३ Bū विमितं. — ^४ xviii. 4. 62. — ^५ xviii. 1. 52. — ^६ xviii. 2. 29. — ^७ Ch Bū संवेशयस्वेति. — ^८ Cf. VS. ii. 32^b; Viṣṇusmṛti 73. 12. — ^९ Bū °माहारयिष्यन्; cf. Kāuṣ. 90. 1. — ^{१०} Bū वेद-यते. — ^{११} Ch तस्याः; Bū तस्य. — ^{१२} P Bi दक्षिणाम्. — ^{१३} So Bū and VS. xxxv. 20; K P B Bh ताः; E Ku Ch (sec. man.) ता; Ch (prim. man.) तै. — ^{१४} See Kāuṣ. 45. 14, and cf. VS. xxxv. 20; Ācṣ. Gr. ii. 4. 13; Çāṅkh. Gr. iii. 13. 3; Pār. Gr. iii. 3. 9; Gobh. iv. 4. 22; Mantrabr. ii. 3. 16. — ^{१५} xviii. 1. 60. —

यमाय चतुर्थीम् । २ । एकविंशत्या यवैः कृशरं^१ रन्धयति
युतमन्यत्रपाकं च । ३ । सयवस्य^२ जीवाः प्राश्रन्ति । ४ । अथे-
तरस्य पिण्डं निपृणति । ५ । यं ते मन्थमिति^३ मन्त्रोक्तं
विमिते^४ निपृणति । ६ । तदुद्गतोष्महर्तारो^५ दासा भुञ्जते^६
। ७ । वीणा वदन्वित्याह^७ । ८ । महयतं^८ पितृनिति रिक्त-
कुम्भं^९ विमितमध्ये^{१०} निधाय तं^{११} जरदुपानहाघ्नन्ति^{१२} । ९ ।
कस्ये मृजाना इति^{१३} त्रिः^{१४} प्रसव्यं प्रकीर्णकेश्यः^{१५} परिय-
न्ति दक्षिणानूरुनाघ्नानाः । १० । एवं मध्यरात्रे उपरात्रे च
। ११ । पुरा विवाहात्समांसः^{१६} पिण्डपितृयज्ञः । १२ । उत्था-
पनीभिरुत्थाप्य हरिणीभिर्हरेयुः^{१७} । १३ । अथावसायेति प-
श्चात्पूर्वकृतेभ्यः पूर्वाणि पूर्वभ्यो उपराणि^{१८} यवीयसाम्
। १४ । प्राग्दक्षिणां^{१९} दिशमभ्युत्तरामपरां दिशमभितिष्ठन्ति^{२०}
। १५ । यथा चितिं^{२१} तथा श्मशानं दक्षिणापरां दिशमभि-
प्रवणम् । १६ । ॥ ५ ॥ ॥ ८४ ॥

^१ Bū कृशरं; the rest कृशरं; cf. Kāuṣ. 66. 16. — ^२ So Ch E Ku; the rest यवस्य. — ^३ xviii. 4. 42. — ^४ So Bū (cf. sū. 9, and 83. 25); the rest विमितं. — ^५ E °द्गतोहर्तारो; Ku Ch (prim. man.) °द्गतोमहर्तारो; Bi °द्गताष्महर्तारो. — ^६ K P Bi Bh भुञ्जन्ति. — ^७ K P Bh वाद°. — ^८ Ch महयन्त. — ^९ So Bū; K P Bi Bh ऋक्त°; Ch Ku E रक्त°. — ^{१०} K P Bh विमितं. — ^{११} E Ch (prim. man.) निधारयत; Ch (sec. man.) निधापय°. — ^{१२} Ch °पानहघ्नेति; E °पानहघ्नेमि. — ^{१३} xviii. 3. 17. — ^{१४} Bū त्रिष्ण°. — ^{१५} K प्रकीर्ण°. — ^{१६} Bū विवासान्स्; Ch विवाहान्स्; P विवाहां स°; E विवाहसान्. — ^{१७} For the उत्थापनी and हरिणी verses see Kāuṣ. 80. 35; 82. 31; 83. 20, 23. — ^{१८} K पराणी. — ^{१९} E प्राग्दक्षिणानां; Bi प्राग्दक्षिणां; P प्रदक्षिणापरां; Bh प्रदक्षिणां. — ^{२०} Bū °भितिष्ठन्ति; K Bh °भितिष्ठन्ति. — ^{२१} Bū चिन्ति; Ku वित्तं; Ch चितं; E चितिं. —

अथ मानानि । १ । दिष्टिकुदिष्टिवितस्तिनिमुष्ट्यरन्नि-
 पदप्रक्रमाः^{१ २ ३} । २ । प्रादेशेन धनुषा चेमां^४ मात्रां मिमी-
 मह इति^५ । ३ । सप्त दक्षिणतो मिमीते सप्तोत्तरतः पञ्च^६
 पुरस्तात्तीणि पश्चात् । ४ । नव दक्षिणतो मिमीते नवो-
 त्तरतः सप्त पुरस्तात्पञ्च पश्चात् । ५ । एकादश दक्षिणतो
 मिमीत एकादशोत्तरतो नव पुरस्तात्सप्त पश्चात् । ६ ।
 एकादशभिर्देवदर्शिनाम्^७ । ७ । अयुग्ममानानि परिम-
 ण्डलानि चतुरस्राणि वा शौनकिनाम् । ८ । तथा हि
 दृश्यन्ते । ९ । यावान्पुरुष^८ ऊर्ध्वबाहुस्तावानग्निश्चितः^{९ १०}
 । १० । सव्यानि दक्षिणाद्वाराण्ययुग्मशिलान्ययुग्मेष्टिका-
 नि^{११} च^{१२} । ११ । इमां मात्रां मिमीमह इति^{१३} दक्षिणतः
 सत्थरज्जुं मीत्वा । १२ । वारयतामघमिति वारणं परिधिं^{१४}
 परिदधाति^{१५} शङ्कुं च निचृतति^{१६} । १३ । पुरस्तान्मीत्वा श-
 मेभ्यो ऽस्त्वघमिति^{१७} शामीलं परिधिं परिदधाति^{१८} शङ्कुं

^१ K वितस्ती; Bū वितस्ति. — ^२ Bū निमुष्टिरन्नि; Ch (prim. man.) निमुष्ट्यरन्नि; Ch (sec. man.) निमुष्ट्यरन्नि; E निमुष्ट्यरन्नि. —
^३ Bū पदक्रमाः. — ^४ Bū चेमां. — ^५ xviii. 2. 38. — ^६ K omits the passage beginning here and ending with the word पञ्च in the next sūtra. — ^७ K P देवदर्शनाम्. — ^८ Ch Ku यावत्पु०; Bh यावा. — ^९ So (०स्तावान०) emended; K P Bi Bh ०स्तावान्न०; Bū Ch E Ku ०स्तावद०. — ^{१०} Thus emended; Bū ०पिचित; P Bi ०सिंचितः; the rest ०पिचितः. — ^{११} K E ०शिलीष्ण०; Ch P ०शिलाष्ण०. —
^{१२} Bū चे(मां). — ^{१३} xviii. 2. 38. — ^{१४} This word is wanting in K. — ^{१५} E परिदधाति; K P परिहृति; Ku परिदति; Bi परिति. —
^{१६} Bū Ku निचृतति. — ^{१७} So Ch E Ku Bū; K P Bh Bi त्वघमि-
 ति. — ^{१८} Ch Ku E परिदधाति: so also in the next sūtras. —

च निचृतति^१ । १४ । उत्तरतो मीत्वा शाम्यत्वघमित्यौदुम्बरं^२
 परिधिं परिदधाति शङ्कुं च निचृतति । १५ । पश्चान्मीत्वा
 शान्तमघमिति^३ पालाशं परिधिं परिदधाति शङ्कुं च
 निचृतति^४ । १६ । अमासीत्यनुमन्त्रयते^५ । १७ । अष्टण्या^६
 लोहितसूत्रेण निबध्य । १८ । स्तुहि श्रुतमिति^७ मध्ये गर्तं
 खात्वा पाशिसिकतोषोदुम्बरशङ्कुशालूकसर्वसुरभिश्मीचू-
 र्णानि^{८, ९, १०, ११} निवपति । १९ । निःशीयतामघमिति निः-
 शीयमानमास्तृणाति । २० । असंप्रत्यघम्^{१२} । २१ । वि लु-
 म्पतामघमिति परि चैलं^{१३} दूर्शं विलुम्पति । २२ । उक्तो
 होमो दक्षिणत^{१४} स्तरणं च । २३ । एतदा रोह ददामीति^{१५}
 कनिष्ठो निवपति । २४ । एदं बर्हिर्हरिति^{१६} स्थितसूनुर्यथा-
 पर^{१७, १८} संचिनोति^{१९} । २५ । मा ते मनो यत्ते अङ्गमिन्द्रो
 मोदपूरित्यातो^{२०, २१, २२} ऽनुमन्त्रयते । २६ । धानाः सलिलङ्गाभि-
 रावपति^{२३, २४} । २७ । ॥ ६ ॥ ॥ ८५ ॥

^१ Bū Ku निचृतति: so also in the next sūtras. — ^२ E शाम्यत्व°. —
^३ P शाम्यमघमिति; Bī शाम्यत्वघमिति. — ^४ This sūtra is wanting in
 K. — ^५ xviii. 2. 45. — ^६ Bū अष्टण्या. — ^७ xviii. 1. 40. — ^८ So
 (पाशि°) all MSS.; cf. Kāuṣ. 83. 3. — ^९ E Ch (prim. man.) (पाशि)
 शिकतो°; Ch (sec. man.) °शितो°. — ^{१०} All MSS. except Bū Ku omit
 the syllable °पो°; cf. the word ऊषं in Kāuṣ. 83. 3. — ^{११} K °शालूकं;
 P Bh °सालूकं. — ^{१२} So emended hesitatingly: P Bī Bh Ku °प्रत्यघं;
 K Ch E Bū °प्रत्वघं. — ^{१३} Ch परिशैलं; Ku परिशिलं. — ^{१४} Bū °तः. —
^{१५} xviii. 3. 73; 2. 37. — ^{१६} xviii. 4. 52 (et al.). — ^{१७} Ch E स्थितसूनु°; cf.
 the word तन्वं in xviii. 4. 52. — ^{१८} So emended; K यथापरु; the rest
 यथापरु; cf. Kāuṣ. 64. 10. — ^{१९} Cf. Kāuṣ. 82. 29. — ^{२०} So (अङ्गमिन्द्रो
 मोदपूरित्यातो) only Bū; E °न्द्रो मा मास्त्वोदपूरित्यातो (cf. xviii. 3. 25);
 K Ch Ku P Bī °न्द्रस्त्वोदपूरित्यातो. — ^{२१} xviii. 2. 24, 26; 3. 25-37. —
^{२२} For इत्यातो cf. Kāuṣ. 81. 44; 86. 17. — ^{२३} K सलिलङ्गानिरा°. Cf. xviii.
 3. 69; 4. 26, 43; 4. 32 fg. — ^{२४} Ch E °वपते; K Bī Bh °वपति. —

इदं कसाञ्चित्^१ सजातानवेक्षयति । १ । ये च जी-
वा ये ते पूर्वे परागता इति^२ सर्पिर्मधुभ्यां चरुं^३ पूरयित्वा
शीर्षदेशे निदधाति । २ । अपूपवानिति^४ मन्त्रोक्तं दिद्व-
ष्टमदेशेषु निदधाति । ३ । मध्ये पचन्तम्^५ । ४ । सहस्र-
धारं शतधारमित्यङ्गिरभिविष्यन्ध^{६ ७} । ५ । पर्णो राजेति^८
मध्यमपलाशैरभिनिदधाति^९ । ६ । ऊर्जो भाग^{१०} इत्यश्मभिः
। ७ । उक्ते स्तभ्रामोति^{११} लोगान्यथापरु^{१२ १३} । ८ । निः-
शीयतामघमिति निःशीयमानेनावच्छाद्य दभैरवस्तीर्य । ९ ।
इदमिद्व उ नोप सर्पासौ हा इति^{१४} चिन्वन्ति । १० ।
यथा यमायेति^{१५} संश्रित्य^{१६} । ११ । ऋणात्वघमित्युपरिशिर^{१७}
स्तस्वमादधाति । १२ । प्रतिषिद्धमेकेषाम् । १३ । अकल्मा-
षाणां^{१८} काण्डानामष्टाङ्गुली^{१९ २०} तेजनीमन्तर्हितमघमि-
ति^{२१} यामदेशादुच्छ्रयति^{२२} । १४ । प्रसव्यं परिषिच्य कुम्भा-

^१ xviii. 4. 37. — ^२ xviii. 4. 57; 3. 72. — ^३ Bū Ch E चरुः; K च
चरु — ^४ xviii. 4. 16. — ^५ So K P Bh; Ku पंचतं; Ch Bū पचन्तं;
E वपन्तं; Bī एवं तं. — ^६ xviii. 4. 36 (P omits the word शतधारं). —
^७ Ch E P Bī Bh °ष्यन्ध. — ^८ xviii. 4. 53. — ^९ For मध्यमपलाश cf.
Kāuṣ. 21. 2. — ^{१०} xviii. 4. 54. — ^{११} xviii. 3. 52. — ^{१२} So Bū; Ch Ku Bh
लोकान्यः; KEPBī लोकान्यः. — ^{१३} Thus emended; E °परं; the rest °पहं. —
^{१४} xviii. 2. 50; 3. 49; 4. 66; P Bī सर्प मातारमिति (continuing the second
pratika, and omitting the third). — ^{१५} xviii. 4. 55. — ^{१६} So Ku;
Bī संश्रित्य; E Ch (sec. man.) संश्रंत्य; Ch (prim. man.) संश्रंत्य; K P Bh
संश्रित्य; Bū संश्रंत्य. — ^{१७} P Bh °शिरः. — ^{१८} So Bū Ku; K (°केषांम)
कल्माषाणां; Ch (°केषां) कल्माषाणां; the rest (°केषां) कल्माषाणां. —
^{१९} E काण्डानामः. — ^{२०} Thus emended; K Ch E P Bī Ku °ष्टाङ्गुदीं;
Bū Bh °ष्टाङ्गुदी. — ^{२१} K Ch °हितामः. — ^{२२} So Ch Ku E (cf.
Kāty. Cr. xxi. 3. 27); K P Bī Bh °देशा उच्छ्रयति; Bū °देशावुच्छ्रय-
ति. —

न्भिन्दन्ति^{१ २} । १५ । समेतेत्यपरस्यां^३ श्मशानस्रक्त्यां ध्रुव-
नान्युपयच्छन्ते^{४ ५} । १६ । पश्चादुत्तरतो ऽग्नेर्वर्चसा^६ मां वि-
वस्वानिन्द्र क्रतुमित्यातः^७ । १७ । समिन्धत^८ इति पश्चा-
त्संकसुकमुहोपयति । १८ । अस्मिन्वयं यद्रिप्रं सीसे मृद्दु-
मित्यभ्यवनेजयति^{९ १०} । १९ । कृष्णोर्णया पाणिपादान्नि-
मृज्य^{११} । २० । इमे जीवा उदीचीनैरिति^{१२} मन्त्रोक्तम् । २१ ।
त्रिः सप्तेति^{१३} कूद्या पदानि योपयित्वा^{१४} श्मशानात्^{१५} । २२ ।
मृत्योः पदमिति^{१६} द्वितीयया नावः । २३ । परं मृत्यो
इति^{१७} प्राग्दक्षिणं कूदीं प्रविध्य । २४ । सप्त नदीरूपाणि
कारयित्वादकेन पूरयित्वा । २५ । आ रोहत सवितुर्नाव-
मेतां सुचामाणं महीमू ध्विति^{१८} सहिरण्यां सयवां ना-
वमारोहयति । २६ । अश्मन्वती रीयत उत्तिष्ठता प्र

^१ So Bū only; Ch (sec. man.) कुम्भां; K E P Ku Bi Bh Ch (prim. man.) कां (I for कुम्भिकां?). — ^२ KP Bh भिदन्ति; Ch भिदन्ति. — ^३ Thus emended so as to yield the pratika of vii. 21. 1; Ch Bū Ku श्मेतेत्य०; E श्मशान इत्य०; K P Bi Bh श्मोत्य०. — ^४ K P Ch Bh ध्रुवा०. — ^५ So Bū Ku; Ch ०नान्युपयच्छन्ते; KP Bh ०नान्युपयच्छन्ते; Bi ०नान्युपयच्छन्ते; E ०नान्युपयच्छन्ते. — ^६ Bū पश्चादुत्तरतो वर्चसा. — ^७ xviii. 3. 10; 61-67; cf. Kāuç. 81. 44; 85. 26. — ^८ xviii. 4. 41 (et al.). — ^९ xii. 2. 13, 40, 19; MSS. मृद्दुम्. — ^{१०} The passage beginning here, and continued to sū. 27, occurs also with slight modifications in Kāuç. 71. 16-24. — ^{११} Bū Bi निर्मृज्य. — ^{१२} xii. 2. 22, 29. — ^{१३} xii. 2. 29^e. — ^{१४} So emended in accordance with xii. 2. 29^e, 30; Ch E Bū लोपयित्वा; Ku लोपयित्वा; K P Bi Bh लोपयित्वा; cf. Kāuç. 71. 19. — ^{१५} K श्मशानां; Bū श्मशानं; Ch (prim. man.) श्मशानान्मृ०; Ch (sec. man.) श्मशानान्मृ०; E श्मशानान्दीर्घो; Ku श्मशानान् । नदीर्घो (cf. the last word in Kāuç. 71. 19). — ^{१६} xii. 2. 30. — ^{१७} xii. 2. 21. — ^{१८} xii. 2. 48^e; vii. 6. 3, 2. —

तरता सखाय^१ इत्युदीचस्तारयति । २७ । शर्कराद्या समि-
दाधानात्^२ । २८ । वैवस्वतादि समानम्^३ । २९ । प्राप्य
गृहान्समानः^४ पिरडपितृयज्ञः । ३० । ॥ ७ ॥ ॥ ८६ ॥

अथ पिरडपितृयज्ञः । १ । अमावास्यायां सायं न्यहे
ऽहनि^५ विज्ञायते^६ । २ । मित्रावरुणा परि मामधातामिति^७
पाणी प्रक्षालयते । ३ । वर्चसा^८ मामित्याचामति^९ । ४ ।
पुनः सव्येनाचमनादपसव्यं^{१०} कृत्वा प्रैषकृतं^{११} समादिशति
। ५ । उलूखलमुसलं शूर्पं चरुं कंसं^{१२} प्रक्षालय^{१३} बर्हिर्ह-
दकुम्भमा हरेति । ६ । यज्ञोपवीती^{१४} दक्षिणपूर्वमन्तर्देशम-
भिमुखः शूर्पं एकपवित्रान्तिर्हितान्हविष्यान्निर्वपति । ७ ।
इदमग्रये कव्यवाहनाय^{१५} स्वधा पितृभ्यः पृथिविषद्भ्य^{१६}
इतीदं^{१७} सोमाय पितृमते स्वधा पितृभ्यः सोमवद्भ्यः पि-
तृभ्यो वान्तरिक्षसद्भ्य^{१८} इतीदं यमाय पितृमते स्वधा पि-
तृभ्यश्च दिविषद्भ्य इति^{१९} चीनवाचीनकाशीन्निर्वपति^{२०, २१} । ८ ।

^१ xii. 2, 26, 27. — ^२ See Kāuṣ. 82. 2-19. — ^३ Cf. Kāuṣ. 82. 36. — ^४ So Ku Bū Bi; E रहान्; Ch (prim. man.) मुहान्; K P Bh Ch (sec. man.) महान्. — ^५ So Bū P Bh; K सायं न्यहे हनि; Bi सोयं न्यहे हनि; E सायान्हयपराह्णे हनि; Ku सायां न्हापराह्णे हनि; Ch (prim. man.) सायं न्यन्य हनि; Ch (sec. man.) सायं न्यहनि; Ch (tert. man.) सायं न्हापराह्णे हनि (cf. the reading of^{१०} Ku E). — ^६ Ch Ku ०ति. — ^७ xviii. 3. 12. — ^८ xviii. 3. 10 (11). — ^९ Ch ०चमति. — ^{१०} Bū E Bh Ch (sec. man.) ०चमनापसव्यं; Ch (prim. man.) ०चमनामपसव्यं; Ku. ०चमनलपसव्यं. Is the passage to be emended to सव्येनाचमनमपसव्यं? — ^{११} Ch ०कृते. — ^{१२} K P Bi Bh कांसं. — ^{१३} E प्रक्षाल्य. — ^{१४} Ku Ch E यज्ञोपवीति. — ^{१५} Ch कव्यवाहनायेति; xviii. 4. 71. — ^{१६} Ku E पृथिवी (cf. Gobh. iv. 3. 10); xviii. 4. 78. — ^{१७} So only Ch Ku E; the rest पृथिविषद्भ्य इदं. — ^{१८} xviii. 4. 72, 73, 79. — ^{१९} xviii. 4. 74, 80. — ^{२०} Ch ०वाचीन; E ०वाचीन्. — ^{२१} Bū E Ch Ku ०काशी; K ०काशी; Bi ०काशान्नि. —

उलूखल ओष्य चिरवहन्तीदं वः पितरो हविरिति । ९ ।
 यथा हविस्तथा परिचरति । १० । हविर्ह्येव^१ पितृयज्ञः । ११ ।
 प्रैषकृतं समादिशति चरं प्रक्षालयाधिश्रयाप^२ ओष्य त-
 रुडुलानावपस्व नेक्षणेन योधयन्नास्व^३ मा शिरो ग्रहीः^४
 । १२ । शिरोग्रहं परिचक्षते^५ । १३ । बाह्येनोपनिष्क्रम्य^६
 यज्ञोपवीती दक्षिणपूर्वमन्तर्देशमभिमुख उदीरतामिति^७
 कर्षू खनति प्रादेशमात्रो^८ तिर्यग्ङ्गुरिम्^९ । १४ । अवाग-
 ङ्गुरिं पर्वमाचीमित्येके^{१०} । १५ । अपहता^{११} असुरा रक्षांसि
 ये पितृषद इति^{१२} प्राग्दक्षिणं पांसूनुदूहति^{१३} । १६ । कर्षू
 च पाणी^{१४} च प्रक्षाल्यैतद्वः पितरः पात्रमिति कर्षूमुदकेन
 पूरयित्वा । १७ । अन्तरूपातीत्य मस्तुना नवनीतेन वा
 प्रतिनीय दक्षिणाञ्चमुद्धास्य^{१५} । १८ । द्वे काष्ठे गृहीत्वोशन्त^{१६}
 इत्यादीपयति । १९ । आदीप्रयोरेकं प्रतिनिदधाति । २० ।
 इहैवैधि धनसनिरित्येकं^{१७} हत्वा^{१८} । २१ । पांसुष्वाधायोपस-
 मादधाति^{१९} ये निखाताः समिन्धते ये तातृषुर्ये सत्यास

^१ E हविस्तर्ह्येव. — ^२ So K Bū E P Bh Ch (prim. man.); Ch (sec. man.) अश्रया; Bi अश्रयो. — ^३ So Bi; Bū Ku Ch योधयन्नास्व; E योधयन्नास्व; K योधयन्नास्व; P योधयन्नास्व. — ^४ K P have a colon here. — ^५ K P प्रतिचक्षते; Bi प्रचक्षते. — ^६ E परिष्क्रम्य. — ^७ xviii. 1. 44. — ^८ P B अङ्गुरिम्; E अङ्गुरि. — ^९ Ch पर्वमाचीमि. — ^{१०} E अपहता. — ^{११} Cf. VS. ii. 29^e; Kāty. Cr. iv. 1. 8; Āp. Cr. ii. 6. 9; Çāṅkh. Cr. iv. 4. 2; Āp. Cr. i. 7. 13; Gobh. iv. 3. 2. — ^{१२} K Ch पांसू. — ^{१३} K Bū Bi पाणी. — ^{१४} E दक्षिणाञ्चमु. — ^{१५} xviii. 1. 56. — ^{१६} xviii. 4. 38. — ^{१७} Bū Ch हत्वा; Ku हत्वा. — ^{१८} K पांसुष्वा. —

इति^१ । २२ । संभारानुपसादयति^२ । २३ । पर्युक्षणीं बहिर्ह-
 रुदकुम्भं कंसं^३ दर्विमाज्यमायवनं चरुं वासांस्याञ्जनम-
 भ्यञ्जनमिति । २४ । यदचोपसमाहार्यं भवति तदुपसमा-
 हृत्य । २५ । अतो यज्ञोपवीती^४ पिच्युपवीती बहिर्गृहीत्वा^५
 विचृत्य संनहनं दक्षिणापरमष्टमदेशमभ्यवास्येत् । २६ ।
 बहिर्हरुदकेन संप्रोक्ष्य^६ बहिर्षदः पितर उपहूता नः पि-
 तरो ऽग्निष्वात्ताः पितरो ये नः पितुः पितरो ये ऽस्माक-
 मिति^७ प्रस्तृणाति । २७ । आयापनादीनि चीणि^८ । २८ ।
 उदीरतामिति^९ तिसृभिरुदपाचाण्यन्वृचं निनयेत् । २९ ।
 अतः^{१०} पिच्युपवीती^{११} यज्ञोपवीती ये दस्यव^{१२} इत्युभयत
 आदीप्तमुल्मुकं त्रिः^{१३} प्रसव्यं परिहृत्य निरस्यति । ३० ।
 पर्युक्ष्य । ३१ । ॥ ८ ॥ ॥ ८७ ॥

ये रूपाणि प्रतिमुञ्चमाना असुराः सन्तः स्वधया
 चरन्ति ।

त्वं तानमे अप सेध दूरान्सत्या^{१४} नः पितृणां स-
 न्वाशिषः^{१५}

^१ xviii. 2. 34; 4. 41 (et al.); 3. 47, 48. — ^२ Ch °नपसादयति. —
^३ K P कंसं. — ^४ Bū °वीति. — ^५ Bū बहिर्ह; Ku बहिर्गृ. —
^६ The passage up to this word is wanting in K. — ^७ xviii. 1. 51;
 3. 45, 44, 46; 4. 68. — ^८ See Kāuṣ. 83. 27-29. — ^९ xviii. 1.
 44-46. — ^{१०} So Ch; K Ku Bū E P Bi (निनयेद)तः; cf. Kāuṣ. 88. 29.
 आतः seems to be a reading contaminated by 81. 44; 85. 26; 86. 17. —
^{११} Bū Ku Ch °वीति. — ^{१२} xviii. 2. 28. — ^{१३} Bū Ch Ku त्रिष्र. —
^{१४} K दूरान्स; Bū दुरं; the rest दूरां. — ^{१५} Cf. VS. ii. 30; Kāty. Āp. iv. 1. 9; Āp. Āp. iv. 1. 8. 7; Gobh. iv. 4. 3. —

स्वाहा स्वधेति हुत्वा कुम्भीपाकमभिधारयति । १ । अग्नये
 कथ्यवाहनायेति^१ जुहोति । २ । यथानिरुप्तं^२ द्वितीयाम् । ३ ।
 यमाय पितृमते स्वधा पितृभ्य इति^३ तृतीयाम् । ४ । यज्ञो
 अग्निरिति^४ सायवनांस्तगडुलान्^५ । ५ । सं बर्हिरेति^६ सद-
 भ्रांस्तगडुलान्पर्युक्ष्य । ६ । अतो यज्ञोपवीती^७ पिच्युपवीती
 दर्व्योद्धरति । ७ । द्यौर्देर्विरक्षितापरिमितानुपदस्ता सा
 यथा^८ द्यौर्देर्विरक्षितापरिमितानुपदस्तैवा^९ प्रततामहस्येयं
 दर्विरक्षितापरिमितानुपदस्ता । ८ । अन्तरिक्षं दर्विरक्षि-
 तापरिमितानुपदस्ता सा यथान्तरिक्षं दर्विरक्षितापरिमि-
 तानुपदस्तैवा^{१०} ततामहस्येयं दर्विरक्षितापरिमितानुपद-
 स्ता । ९ । पृथिवी दर्विरक्षितापरिमितानुपदस्ता सा यथा
 पृथिवी दर्विरक्षितापरिमितानुपदस्तैवा^{११} ततस्येयं दर्विर-
 क्षितापरिमितानुपदस्तेति । १० । उद्धृत्याज्येन संनीय ची-
 न्पिण्डान्संहतान्निदधात्येतत्ते प्रततामहेति^{१२} । ११ । दक्षि-
 णतः पत्नीभ्य इदं वः पत्न्य^{१३} इति । १२ । इदमाशंसूना-
 मिदमाशंसमानानां^{१४} स्त्रीणां पुंसां प्रकीर्णावशीर्णानां^{१५}

^१ xviii. 4. 71. — ^२ K inserts here on the margin सोमाय पितृ-
 मतेति (lxviii. 4. 72: this is probably a gloss based upon Kāuṣ. 87.8). —
^३ xviii. 4. 74, 78. — ^४ xviii. 4. 64. — ^५ K Bū E P B सायवनंस्त०. — ^६ vii.
 98. 1. — ^७ E ०वीति. — ^८ K omits the passage beginning here with
 the word द्यौर् and ending with यथा० in the next sūtra. — ^९ E ०वं;
 Bi ०व. — ^{१०} P ०वं. — ^{११} K Ku Ch ०वं. — ^{१२} xviii. 4. 75. — ^{१३} So
 emended; MSS. पत्न्या. — ^{१४} K ०शंसूनामि०. — ^{१५} E ०वकी-
 र्णानां. —

येषां वयं दातारो ये चास्माकमुपजीवन्ति । तेभ्यः सर्वेभ्यः
 सपत्नीकेभ्यः स्वधावदक्षय्यमस्त्विति^१ चिः^२ प्रसव्यं तराडुलैः
 परिकिरति । १३ । पिञ्चूलीराञ्जनं^३ सर्पिषि पर्यस्याङ्गं^४ पितर
 इति न्यस्यति । १४ । वङ्गं^५ पितरो मा वो ऽतो^६ ऽन्यत्पि-
 तरो योयुवतेति^{७,८} सूचाणि । १५ । अञ्जते व्यञ्जतं^९ इत्यभ्य-
 ञ्जनम् । १६ । आज्येनाविच्छिन्नं पिण्डानभिघारयति ये च
 जीवा ये ते पूर्वं परागता इति^{१०} । १७ । अत्र पितरो मा-
 दयध्वं यथाभागं यथालोकमावृषायध्वमिति^{११} । १८ । अत्र
 पत्न्यो मादयध्वं यथाभागं यथालोकमावृषायध्वमिति । १९ ।
 यो ऽसावन्तरग्निर्भवति तं प्रदक्षिणमवेक्ष्य तिस्रस्तामी-
 स्ताम्यति । २० । प्रतिपर्यावृत्यामीमदन्त पितरो^{१२} यथाभागं
 यथालोकमावृषायिषतेति^{१३,१४} । २१ । अमीमदन्त पत्न्यो
 यथाभागं यथालोकमावृषायिषतेति^{१५} । २२ । आपो^{१६} अग्नि-
 मित्यद्भिरग्निमवसिच्य । २३ । पुत्रं^{१७} पौत्रमभितर्पयन्तीरि-

^१ K स्वधावदक्षय्यमस्त्वचय्यमस्त्विति. — ^२ Bū चिप्र०. — ^३ Ch० ञ्जन. —
^४ K Ch P Bī Ku० स्वाध्वं; Bū० स्वाध्व; E० स्वाध्व. — ^५ MSS. वङ्गं. —
^६ So emended in accordance with Āçv. Çr. ii. 7. 6; MSS. वोचो. —
^७ Bū ययुवतेति; P E योयुवति. — ^८ Cf. VS. ii. 32^b; Kāty. Çr. iv.
 1. 16; Āçv. Çr. ii. 7. 6; Çāṅkh. Çr. iv. 5. 2; Donner, Piṇḍapitr-
 yajña, p. 26. — ^९ xviii. 3. 18. — ^{१०} xviii. 4. 57; 3. 72. — ^{११} Cf. TS.
 i. 8. 5. 1; VS. ii. 31^a; Māitr. S. i. 10. 3, 19; Kāty. Çr. iv. 1. 13; Āçv. Çr. ii.
 7. 1; Lāty. Çr. ii. 10. 4; Çāṅkh. Çr. iv. 4. 11; viii. 2. 13; Gobh. iv.
 3. 11. — ^{१२} Bū E Ch (prim. man.) here insert मादयध्वं. — ^{१३} K Bū
 °वृषायिषतेति. — ^{१४} Cf. TS. i. 8. 5. 2; VS. ii. 31^b; Māitr. S. i. 10. 3,
 19; Kāth. S. ix. 6; Kap. S. viii. 9; Kāty. Çr. iv. 1. 14; Āçv. Çr. ii.
 7. 2; Lāty. Çr. ii. 10. 5; Çāṅkh. Çr. iv. 4. 14; Gobh. iv. 3. 12. — ^{१५} K Bū
 °वृषायिषतेति. — ^{१६} xviii. 4. 40. — ^{१७} xviii. 4. 39. —

त्याचामत मम प्रततामहास्ततामहास्तताः सपत्नीकास्तृ-
 प्यन्त्वाचामन्विति^१ प्रसव्यं परिषिच्य । २४ । वीरान्मे प्रत-
 तामहा दत्त वीरान्मे ततामहा दत्त वीरान्मे पितरो दत्त
 पितृन्वीरान्याचति^२ । २५ । नमो वः पितर^३ इत्युपतिष्ठते
 । २६ । अश्वन्वित्युत्तरसिचमवधूय^४ । २७ । परा यातेति^५
 परायापयति । २८ । अतः^६ पित्र्युपवीती^७ यज्ञोपवीती
 यन्न इदं पितृभिः सह मनो ऽभूत्तदुपाह्वयामीति मन
 उपाह्वयति^८ । २९ । ॥ ९ ॥ ॥ ८८ ॥

मनो न्वा ह्वामहे^९ नारशंसेन स्तोमेन ।

पितृणां च मन्मभिः^{१०} ॥

आ न एतु मनः पुनः क्रत्वे दक्षाय जीवसे ।

ज्योक्च सूर्ये^{११} दृशे ॥

पुनर्नः पितरो मनो ददातु दैव्यः^{१२} जनः ।

जीवं व्रातं^{१३} सचेमहि ॥

वयं सोम व्रते तव मनस्तनूषु^{१४} विभ्रतः ।

प्रजावन्तः सचेमहि ॥

^१ Cf. Āçv. Çr. ii. 6. 14. — ^२ Ku °रान्वाचयति; Ch °रान्वाचति;
 Bi °रान्वाचते. — ^३ xviii. 4. 81, etc. — ^४ xviii. 4. 61. — ^५ xviii. 4. 63. —
^६ So emended; MSS. (परायापयत्)तः; cf. Kāuç. 87. 30; also 81. 44; 85.
 26; 86. 17. — ^७ Ku पित्र्युपवीती; Bū पित्र्युपवीति. — ^८ So we emend
 the passage beginning with भूत्त°; K P Bi भूत्तमुपाह्वयामीति मन
 उपाह्वयति; Ch Ku भूरिति तदुपाह्वयामि मन उपाह्वयति; E भूरिति
 तदुपाहि^(१) मनु उपाह्वयति; Bū भूरिति मन उपाह्वयति; cf. Vait. Sū.
 38. 4. — ^९ K Bū P °महि. — ^{१०} Ch E Bū P मन्मभिः. — ^{११} K P Bi Bū
 सूर्याय. — ^{१२} K दैव्यं. — ^{१३} Bū व्रातं. — ^{१४} Ch Bū तनुषु. —

ये सजाताः सुमनसो^१ जीवा जीवेषु मामकाः^२ ।

तेषां श्रीर्मयि कल्पतामस्मिन्गोष्ठे शतं समा इति^३ । १ ।
यच्चरुस्थाल्यामोदनावशिष्टं भवति तस्योष्मभक्षं^४ भक्षयि-
त्वा ब्राह्मणाय दद्यात् । २ । यदि ब्राह्मणो न लभ्येताप्स्व-
भ्यवहरेत्^५ । ३ । निजाय दासायेत्येके^६ । ४ । मध्यमपिराडं^७ पत्न्यै
पुत्रकामायै प्रयच्छति । ५ ।

आ धत्त पितरो गर्भं कुमारं पुष्करस्रजम्^८ ।

यथेह पुरुषो ऽसत्^९ ॥

आ त्वारुक्षद्वृषभः^{१०} पृश्निरयियो^{११} मेधाविनं^{१२} पितरो
आ त्वायं पुरुषो गमेत्पुरुषः पुरुषादधि । [गर्भमा दधुः ।
स ते श्रैष्ठ्याय जायतां स सोमे साम गायत्विति । ६ ।
यद्यन्या^{१३} द्वितीया भवत्यपरं^{१४} तस्यै । ७ । प्रायतमं श्रोत्रि-
याय । ८ । अथ यस्य भार्या दासी वा प्रद्राविणी भवति
येऽमी^{१५} तरादुलाः प्रसव्यं परिकीर्णा भवन्ति तांस्तस्यै^{१६} प्रय-
च्छति । ९ ।

^१ K सुमनसो; cf. VS. and Çāṅkh. Gr. (see note 3). — ^२ E कामकाः. — ^३ Cf. RV. x. 57. 3-6; VS. iii. 53-56; xix. 46; TS. i. 8. 5. 2; Tait. Br. ii. 6. 3. 5; Māitr. i. 10. 3; Kāth. ix. 6; Kap. S. viii. 9; Vait. Sū. 20. 9; Lāty. Çr. v. 2. 11; iii. 2. 10; Āçv. Çr. ii. 7. 8; Çāṅkh. Gr. v. 9. 4. — ^४ Ch तस्योष्मं. — ^५ So emended; Ku ०प्सु अभ्यवहरे; the remaining MSS. ०प्सुभ्यवहरे. — ^६ Bū दासायेत्येके; Ch दासाल्थेके. — ^७ Bi मध्यमं. — ^८ K पुष्करं. — ^९ Cf. VS. ii. 33; Kāty. Çr. iv. 1. 32; Çāṅkh. Çr. iv. 5. 8; Āçv. Çr. ii. 7. 13; Gobh. iv. 3. 27. — ^{१०} Ch E ०रुक्षत्. — ^{११} K Ku Bū ०प्रियो. — ^{१२} Ch मेधाविनो. — ^{१३} K यद्यन्या. — ^{१४} K Bū भवत्यं. — ^{१५} Bū Ch Ku E मी; the rest वै. — ^{१६} Ch तां तस्यै; Bū तास्तस्यै; Bi तंस्तस्यै. —

अर्वाच्युपसंक्रमे^१ मा पराच्युप वस्तथा^२ ।

अन्नं प्राणस्य बन्धनं तेन बध्नामि त्वा मयीति । १० ।
पर्युक्षणीं समिधश्चादाय मा प्र गामेत्याव्रज्योर्जे बिभ्रदि-
ति^३ गृहानुपतिष्ठते । ११ ।

रमध्वं मा विभीतनास्मिन्गोष्ठे करीषिणः ।

ऊर्जे दुहानाः^४ शुचयः शुचिव्रता^५ गृहा जीवन्त उप
ऊर्जे मे देवा अददुरुर्जे मनुष्या उत । [वः सदेम^{६, ७} ॥

ऊर्जे पितृभ्य आहार्षमूर्जस्वन्तो गृहा मम ॥

पयो मे देवा अददुः पयो मनुष्या उत ।

पयः पितृभ्य आहार्षं पयस्वन्तो गृहा मम ॥

वीर्यं मे देवा अददुर्वीर्यं मनुष्या उत ।

वीर्यं पितृभ्य आहार्षं वीरवन्तो गृहा ममेति । १२ ।

अन्नरूपातीत्य समिधो ऽभ्यादधाति ।

अयं नो अग्निरध्यक्षो ऽयं नो^८ वसुवित्तमः ।

अस्योपसद्ये मा रिषामायं^९ रक्षतु नः^{१०} प्रजाम्^{११} ॥

अस्मिन्सहस्रं पुण्यास्मैधमानाः^{१२} स्वे गृहे ।

इमं समिन्धिषीमह्यायुष्मन्तः^{१३} सुवर्चसः^{१४} ॥

^१ Ku Ch E Bū °क्राम (= क्रमे?). — ^२ Bū वस्तथा. — ^३ xiii. 1. 59; vii. 60. 1. — ^४ P दुहाना. — ^५ Bi °व्रती. — ^६ E सहेम. — ^७ Cf. VS. iii. 41; Çāṅkh. Çr. ii. 12. 1; Çāṅkh. Gr. iii. 7. 2; Lāṭy. Çr. iii. 3. 1; Āçv. Çr. ii. 5. 17. — ^८ K Bi °ध्यवयन्तो; P °ध्यवयन्तो; E °ध्यवयन्तो. — ^९ K °यां. — ^{१०} Ch सचत नः; E रचतनुः; B रच पुनः. — ^{११} Cf. Çāṅkh. Gr. iii. 7. 3. — ^{१२} So emended; K Ku Bū Ch E पुण्यास्मैधमाना; P तुष्या°; Bi पुष्याम सधमाना. — ^{१३} Ch P समिधि°. — ^{१४} Cf. Çat. Br. xiv. 9. 4. 23. —

त्वमय ईडित आ त्वाग्र इधीमहीति^१ । १३ । अभूदूत^२ इत्य-
मिं प्रत्यानयति । १४ । यदि सर्वः^३ प्रणीतः^४ स्यादक्षिणा-
ग्रौ त्वेतदाहिताग्नेः^५ । १५ । गृह्येष्वनाहिताग्नेः^६ । १६ ।

इदं चिन्मे कृतमस्तीदं^७ चिच्छक्नुवानि^८ ।

पितरश्चिन्मा वेदन्निति । १७ ।

यो ह यजते तं देवा विदुर्यो ददाति तं मनुष्या यः आ-
द्धानि कुरुते तं पितरस्तं पितरः । १८ । ॥ १० ॥ ॥ ८९ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे एकादशोऽध्यायः समाप्तः ॥

^१ xviii. 3. 42; 4. 88. — ^२ xviii. 4. 65. — ^३ Ch Ku सर्व. — ^४ K
Ch E P Bi प्रणीत. — ^५ K त्वेतद°. — ^६ K P गृह्येष्व°; Bū गृह्येष्व्या°;
Bi गृह्येष्व°. — ^७ So E; the rest कृतमस्तीदं. — ^८ K P चिच्छक्नुवा-
निति; Bi Bū Ku Ch चिच्छक्नुवानि. —

॥ श्रीं ॥

मधुपर्कमाहारयिष्यन्द्भोजनाहारयति^१ । १ । अथ विष्टरा-
न्कारयति । २ । स खल्वेकशाखमेव प्रथमं पाद्यं द्विशाख-
मासनं त्रिशखं मधुपर्काय । ३ । स यावतो मन्येत तावत
उपादाय विविच्य^२ संपर्याष्य मूलानि च प्रान्तानि च
यथाविस्तीर्णं इव स्यादित्युपोक्तृष्य^३ मध्यदेशे ऽभिसंनह्य-
ति^४ । ४ । ऋतेन त्वा सत्येन त्वा तपसा त्वा कर्मणा त्वेति
संनह्यति^५ । ५ । अथ ह सृजत्यतिसृष्टो द्वेष्टा यो^६ ऽस्मान्द्वे-
ष्टि यं च वयं द्विष्मः^७ । ६ । अस्य च दातुरिति दातारमी-

^१ Daç. Kar. and Ath. Paddh. place the description of the अर्घ्य
ceremony into the middle of the विवाह (Kāuç. 76. 9); cf. Jolly,
Das Dharmasūtra des Viṣṇu und das Kāthakagrhya. Both paddhatis
introduce it with with the words अथ स्थाने मधुपर्क उच्यते. Then Daç.
Kar. आचार्यो गृहगतं कर्म करोति । पुनः आचार्यं (!) वेदिकामध्ये स्वस्ति-
वाचनं करोति (cf. Kāuç. 137. 4, note); Ath. Paddh. आचार्यो गृहागते
इदं कर्म कुर्वीत । वर आगत्य । ब्राह्मणान् स्वस्ति वाचयित्वा । वराय
मधुपर्कं ददाति । मधुपर्कमाहारयिष्यन् । दभोजनाहारयति । पुनर्दाता
वदति । आचार्यो वदति. — ^२ Bū उपादायाधिविविच्य (!) — ^३ Ch
स्वादपोक्तृष्य. — ^४ K P Bi पिसंनह्यति. — ^५ Ath. Paddh. ऋतेन
त्वा etc. । इति मध्यादभिसंनह्यति । मध्ये यंथीन्करोति; Daç. Kar. वि-
ष्टरचयं कृत्वा । साधु भवानास्तामर्चयिष्यामी भवन्तमिति दाता वदति ।
विष्टरा भोः प्रतिगृह्यतां (!) । प्रतिगृह्यामि । ऋतेन त्वा etc. इति मध्ये देशे
ऽभिसंनह्यति. — ^६ Bi द्वेष्ट्यां; cf. sū. 15. — ^७ Ath. Paddh. अति-
सृष्टो द्वेष्टि मन्वेण विष्टरान्करोति; Daç. Kar. वरो वदति । अति-
सृष्टो etc. —

क्षते । ७ । अथोदकमाहारयति पाद्यं भो^१ इति^२ । ८ । हिर-
ण्यवर्णाभिः प्रतिमन्त्र्य^३ दक्षिणं पादं प्रथमं प्रकर्षति ।
मयि ब्रह्म च तपश्च धारयाणीति । ९ । दक्षिणे प्रक्षालिते^४
सव्यं प्रकर्षति । मयि क्षत्रं च विशश्च धारयाणीति । १० ।
प्रक्षालितावनुमन्त्रयते ।

इमौ पादाववनिक्तौ ब्राह्मणं यशसावताम् ।

आपः पादावनेजनीर्द्धिषन्तं^५ निर्देहन्तु मे^६ ॥ ११ ॥

अस्य च दातुरिति दातारमीक्षते । १२ । अथासनमाहार-
यति । सविष्टरमासनं भो^७ इति^{१०} । १३ । तस्मिन्प्रत्यङ्मुख
उपविशति । १४ । विमृग्वरीं पृथिवीमित्येतया^{११} विष्टरे
पादौ प्रतिष्ठाप्याधिष्ठितो द्वेष्टा यो^{१२} ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं
द्विष्मः^{१३} । १५ । अस्य च दातुरिति दातारमीक्षते । १६ ।
अथोदकमाहारयत्यर्थं भो^{१४} इति^{१५} । १७ । तत्रप्रतिमन्त्रयते ।
अन्नानां मुखमसि मुखमहं श्रेष्ठः समानानां भूयासम् ।
आपो ऽमृतं स्थामृतं मा कृणुत^{१६} दासास्माकं^{१७} बहवो

^१ K P भो३. — ^२ Daç. Kar. पाद्यं भो इति दाता वदति प्रतिगृ-
ह्यतां प्रतिगृह्णामि वरो वदति. — ^३ Ath. Paddh. and Daç.

Kar. हिरण्यवर्णा इत्यपुक्तेन (i. 33) उदकं वरस्य प्रति अभिमन्त्रयते. —

^४ Ath. Paddh. वरस्य पादौ यजमानः (Cod. ०नं) प्रचालयते. — ^५ Bū
Ch ०नेजनीर्द्धि. — ^६ Daç. Kar. द्विषितं. — ^७ Daç. Kar. निर्हतं तु

मे. — ^८ Cf. Āit. Br. 8. 27. — ^९ K P भो३. — ^{१०} Ath. Paddh.

दाता वदति. — ^{११} xii. 1. 29. — ^{१२} Bi द्विष्यां; cf. sū. 6. — ^{१३} Ath.

Paddh. विमृग्वरीमिति द्विषाखं विष्टरमासनं निदधाति । एकशाखं पादौ

निदधाति । अधिष्ठितो etc. — ^{१४} K P भो३. — ^{१५} Ath. Paddh.

दाता प्रेषं ददाति. — ^{१६} KChEPKu and Daç. Kar. कृणुष्व. — ^{१७} So

(with double sandhi) all MSS. and Daç. Kar.; cf. the introduction. —

भवन्त्वश्वावन्नोमन्मयस्तु^१ पुष्टमो^२ भू-भुवः स्वर्जनदोमि-
ति^३ । १८ । तूष्णीमध्यात्मं^४ निनयति^५ । १९ । तेजो ऽस्यमृ-
तमसीति ललाटमालभते^६ । २० । अथोदकमाहारयत्या-
चमनीयं भो^७ इति^८ । २१ । जीवाभिराचम्य^{१०} । २२ । अथास्मै म-
धुपर्कं वेदयन्ते द्यनुचरो मधुपर्को भो^{११} इति^{१२} । २३ । द्वाभ्यां
शाखाभ्यामधस्तादेकयोपरिष्ठात्सापिधानम्^{१३} । २४ । मधु
वाता ऋतायत इत्येताभिरेवाभिमन्त्रणम्^{१४} । २५ । तथा
प्रतिमन्त्रणम् । २६ । ॥ १ ॥ ॥ ९० ॥

मधु वाता ऋतायते मधु क्षरन्ति सिन्धवः ।

माधीर्गावो भवन्तु नः^{१५} ॥

मधु नक्तमुतोषसो मधुमत्पार्थिवं रजः ।

माधीर्नः सन्तोषधीः ॥

^१ K Ku Bi भवन्त्वः. — ^२ So emended; MSS. पुष्टो. — ^३ P °दो३-
मिति. — ^४ Ath. Paddh. दाता अर्घ्यमभिमन्त्रयति वरस्व प्रति. —
^५ Ku Bū P °ध्यात्मन्त्रि°; E °ध्यात्मन्त्रि°; Ku भ्यात्मं. — ^६ Ath. Paddh.
वरस्वाञ्जलिं दाता तूष्णीं निनयति (!). — ^७ Daç. Kar. मुखं विमार्ष्टि. —
^८ K P भो३. — ^९ Ath. Paddh. दाता वदति प्रियं कर्तारं (Cod. कर्ता) प्रति. —
^{१०} Ath. Paddh. and Daç. Kar. जीवा स्वेति सूक्तेन (xix. 69. 1 fg.: cf.
Dārila to Kāuç. 3. 4; Vāit. Sū. 1. 19) चिराचमनं करोति वरः. —
^{११} K P भो३. — ^{१२} Ath. Paddh. दाता वदति. — ^{१३} Ath. Paddh. and
Daç. Kar. विशाखं मधुपर्काय (cf. sū. 3) द्वाभ्यां etc. as in Kāuç. —
^{१४} Ath. Paddh. मधु etc. इति त्रिभिरेताभिरेव वराभिमन्त्रणं. Cf. RV.
i. 90. 6-8; Māitr. S. ii. 7. 16 (Vol. ii. p. 99); VS. xiii. 27; Çat. Br.
xiv. 9. 3. 11-13; Kāuç. 118. 1. These mantras occur also in the
Kashmir-çākhā (cf. Roth, Der Atharvaveda in Kāschmir, p. 23). The
verses are given in full at the beginning of the next kaṇḍikā. —
^{१५} E interchanges this pāda with the third pāda of the next verse
like RV.; VS. and Māitr. S. arrange the pādas still differently. —

मधुमाक्षो वनस्पतिर्मधुमाँ अस्तु सूर्यः ।

मधु द्यौरस्तु नः पिता ॥ १ ।

तत्सूर्यस्य त्वा चक्षुषा प्रतीक्ष^१ इति^२ प्रतीक्षते^३ । २ ।
अयुतो ऽहं देवस्य त्वा सवितुरिति^४ प्रतिगृह्य पुरोमुखं
प्राग्दण्डं निदधाति । ३ । पृथिव्यास्त्वा नाभौ सादयाम्य-
दित्या उपस्थ इति^५ भूमौ प्रतिष्ठाप्य । ४ । द्वाभ्यामङ्गु-
लिभ्यां प्रदक्षिणमाचाल्यानामिकयाङ्गुल्याङ्गुष्ठेन च
संगृह्य प्राश्नाति^६ । ५ । ओं भूस्तत्सवितुर्वरेण्यं^७ भूः स्वा-
हेति प्रथमम् । ६ । भर्गो देवस्य धीमहि^८ भुवः स्वाहेति
द्वितीयम् । ७ । धियो यो नः प्रचोदयात्स्वः^९ स्वाहेति
तृतीयम् । ८ । वयं देवस्य धीमहि जनत्स्वाहेति चतुर्थम्
। ९ । तुरं देवस्य भोजनं वृधत्स्वाहेति पञ्चमम् । १० ।
करत्स्वाहेति षष्ठम् । ११ । रुहत्स्वाहेति सप्तमम् । १२ ।
महत्स्वाहेत्यष्टमम् । १३ । तत्स्वाहेति नवमम् । १४ ।
शं स्वाहेति दशमम् । १५ । ओमित्येकादशम् । १६ ।
तूष्णीं द्वादशम् । १७ । तस्य भूयोमात्रमिव भुक्त्वा ब्रा-

^१ K and Daç. Kar. प्रतीक्षत. — ^२ Cf. VS. (Kāṇvaçākhā ii, p. 58 of Weber's edition); Kāty. Cr. ii. 2. 15; Lāṭy. Cr. iv. 11. 10; Vāit. Sū. 3. 8; Gop. Br. ii. 1. 2. — ^३ Ath. Paddh. मधुपर्कमीक्षते. — ^४ xix. 51. 1, 2; Ath. Paddh. अयुतो ऽहमिति सूक्तेन देवस्य त्वेति अक्. — ^५ Cf. VS. (Kāṇvaçākhā ii, p. 58 of Weber's edition); Kāty. Cr. ii. 2. 17; Çāṅkh. Cr. iv. 7. 6; Lāṭy. Cr. iv. 11. 12; Gop. Br. ii. 1. 2; Vāit. Sū. 3. 10; cf. Ind. Stud. ii. 307. — ^६ Ath. Paddh. भोजनवत्. — ^७ RV. iii. 62. 10^a, and in other Samhitās. — ^८ RV. iii. 62. 10^b, etc. — ^९ RV. iii. 62. 10^c, etc. —

ह्मणाय श्रोत्रियाय प्रयच्छेत् । १८ । श्रोत्रियालामे^१ वृष-
लाय प्रयच्छेत् । १९ । अथाप्ययं^२ निगमो भवति ।

सोममेतत्पिवत्^३ यत्किं चाश्रीत ब्राह्मणाः ।

माब्राह्मणयोद्धिष्टं दात मा सोमं पात्वसोमप इति^{४,५}
। २० । ॥ २ ॥ ॥ ९१ ॥

दधि च मधु च ब्राह्मो^६ मधुपर्कः । १ । पायस ऐन्द्रो
मधुपर्कः । २ । मधु चाज्यं च सौम्यो मधुपर्कः । ३ । मन्थ-
श्चाज्यं च पौष्णो^७ मधुपर्कः । ४ । क्षीरं चाज्यं च सारस्वतो
मधुपर्कः । ५ । सुरा चाज्यं च मौसलो मधुपर्कः । ६ ।
स खल्वेष^८ द्वये भवति सौचामण्यां^९ च राजसूये च । ७ ।
उदकं चाज्यं च वारुणो मधुपर्कः । ८ । तैलं चाज्यं च
आवणो मधुपर्कः । ९ । तैलश्च पिण्डश्च पारिव्राजको^{१०}
मधुपर्कः । १० । इति^{११} खल्वेष नवविधो मधुपर्को भवति
। ११ । अथास्मै गां वेदयन्ते गौर्भो^{१२} इति^{१३} । १२ । तान्प्र-
तिमन्त्रयते^{१४} ।

भूतमसि भवदस्यन्नं प्राणो बहुर्भव ।

ज्येष्ठं यन्नाम नामत

^१ E श्रोत्रियस्त्रालामे. — ^२ Bū अथाप्यनिगमो; K P अथाप्रियं
निगमो; Ku अथाप्यप्रि निगमो; Ch अथाप्यप्रिगमो; Bi अथाप्ययं चि-
गमो. — ^३ K P Ch पिवति; Bi °ते. — ^४ K P Bi °सोमप-
मिति; Ch °सोममिति. — ^५ Cf. Lāty. Cr. ii. 12. 17; Ind. Stud.
x. 61-63. — ^६ K E Bi and Ath. Paddh. ब्राह्म्यो; Bū Ku Ch P
as above. — ^७ E पौष्णो. — ^८ So E; Bū खल्वेष; K Ku Ch
P Bi खल्वेक. — ^९ P सौचामण्यां. — ^{१०} E P परि°. —
^{११} Here P inserts स. — ^{१२} K P भोऽ. — ^{१३} Daç. Kar. दाता
ब्रूयात्. — ^{१४} Daç. Kar. आचार्यो गां (Cod. गौः) प्रतिमन्त्रयत्;
Ath. Paddh. मन्त्रं (Cod. मन्त्रे) वरः. —

ओं भूर्भुवः स्वर्जनदोमिति^१ । १३ । अतिसृजति^२ ।

मातादित्यानां दुहिता वसूनां स्वसा रुद्राणाममृतस्य
नाभिः ।

प्र णो^३ वोचं चिकितुषे जनाय मा गामनागामदिति
वधिष्ट^४ ॥

ओं^५ तृणानि गौरस्त्रित्याह^६ । १४ । सूयवसादिति^७ प्रति-
ष्ठमानामनुमन्त्रयते । १५ । नालोहितो मधुपर्को भवति^८
। १६ । नानुज्ञानमधीमह^९ इति कुरुतेत्येव^{१०} ब्रूयात् । १७ ।
स्वधिते मैत्रं हिंसीरिति शस्त्रं प्रयच्छति^{११} । १८ । पाप्मानं
मे ऽप जहीति कर्तारमनुमन्त्रयते । १९ । आग्नेयीं वपां कुर्युः
। २० । अपि वा^{१२} ब्राह्मण एव प्राश्नीयात्तद्देवतं^{१३} हि तद्धविर्भ-
वति । २१ । अथास्मै स्नानमनुलेपनं मालाभ्यञ्जनमिति^{१४}
। २२ । यद्वोपसमाहार्यं भवति तदुपसमाहृत्य । २३ । अथो-
पासकाः प्राथोपासकाः स्मो^{१५} भो^{१६} इति वेदयन्ते^{१७} । २४ ।

^१ KP ०दोमिति. — ^२ Ath. Paddh. गां विसर्जयति आचार्यो ब्रूते. —

^३ So all MSS. (except Ku) and Daç. Kar.; Ku गु. — ^४ RV. viii. 101. 15; Āçv. Gr. i. 24. 32; Pār. Gr. i. 3. 27; Gobh. Gr. iv. 10. 9; Lāṭy. Çr. i. 2. 13. — ^५ KBū Ch वधिष्टो; E PB Ku वधिष्टो; Daç. Kar. वसिष्ठः (!). —

^६ Ath. Paddh. गीस्तृणानि (!) ददाति. — ^७ vii. 73. 11. — ^८ This word is wanting in K Bū Bī P. — ^९ Ch नानुज्ञामः; E नाननु-
ज्ञातमः. — ^{१०} Cf. Çāṅkh. Gr. ii. 15. 3; Āçv. Gr. i. 24. 31; Pār. Gr. i. 3. 30; Gobh. Gr. iv. 10. 22; Lāṭy. Çr. i. 2. 12. — ^{११} Cf.

Kāuç. 44. 30. — ^{१२} E ०पीव. — ^{१३} KE ०हिवतं. — ^{१४} E Ku माल्याः;
Ch माल्याभ्याः. — ^{१५} P Bī Bū स्म. — ^{१६} K भोऽ. — ^{१७} Ath.

Paddh. वस्त्रालंकारादि सर्वं समाहृत्य ददाति । प्राथोपासकाः स्मो भो
इति दाता वदति. —

तान्प्रतिमन्त्रयते^१ । भूयांसो^२ भूयास्स ये च नो भूयसः^३ का-
 ष्ठापि^४ च नो ऽन्ये^५ भूयांसो जायन्ताम् । २५ । अस्य च दातु-
 रिति दातारमीक्षते^६ । २६ । अथान्नाहाराः प्राथान्नाहाराः
 स्मो^७ भो^८ इति वेदयन्ते । २७ । तान्प्रतिमन्त्रयते^९ । अन्नादा
 भूयास्स ये च नो ऽन्नादान्काष्ठापि^{१०.११} च नो ऽन्ये^{१२} ऽन्नादा
 भूयांसो जायन्ताम् । २८ । अस्य च दातुरिति दातारमीक्षते
 । २९ । आहते^{१३} ऽन्ने जुहोति यत्काम कामयमाना इत्ये-
 तया^{१४} । ३० ।

यत्काम कामयमाना इदं कृणुमसि ते हविः ।

तन्नः सर्वं समृध्यतामथैतस्य हविषो वीहि स्वाहेति । ३१ ।
 एष आचार्यकल्प एष ऋत्विक्कल्प एष संयुक्तकल्प एष
 विवाहकल्प एषो ऽतिथिकल्प एषो ऽतिथिकल्पः । ३२ ।

॥ ३ ॥ ॥ ९२ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे द्वादशो ऽध्यायः समाप्तः ॥

^१ Ath. Paddh. and Daç. Kar. आचार्यः. — ^२ So emended; MSS. of the text and Paddhatis भूयसो; cf. sū. 28. — ^३ Daç. Kar. has a colon here. — ^४ E Bi काष्ठापि; Daç. Kar. काष्ठापि. Is the passage to be read: ये च नो भूयांसः काष्ठापि etc.? — ^५ K Bi न्ने. — ^६ Daç. Kar. आचार्यः. — ^७ K Bū P and Ath. Paddh. स्म. — ^८ K P भोऽ. — ^९ K तान्प्रतिमन्त्रयते; Ath. Paddh. आचार्यो मन्त्रयते; Daç. Kar. दाता वदति. — ^{१०} So emended; MSS. of the text and Daç. Kar. न्नादा का; cf. the accusative भूमसो in sū. 25. —

^{११} E काष्ठापि; Daç. Kar. काष्ठापि. Is the passage to be read: ये च नो ऽन्नादाः काष्ठापि etc.? — ^{१२} K न्ने. — ^{१३} E and Daç. Kar. आहते; B आहते. — ^{१४} xix. 52. 5; but note, the सकलपाठ in the next sūtra; Ath. Paddh. यत्काम इत्येकया विवाहे वस्त्रापी अन्यत्र हस्तहोमः । ... अभागत आचार्यो (!) विवाहे वराय मधुपर्को देयः । अन्येभ्यस्तुर्व-
 र्णकेभ्यो द्रव्यान्नेभ्यस्तुराश्रमोणेभ्यश्च गृहागते मधुपर्कः देयः । मधुपर्कः समाप्तः. —

॥ ओं ॥

अथाद्भुतानि । १ । वर्षे । २ । यक्षेषु । ३ । गोमायु-
वदने । ४ । कुले कलहिनि । ५ । भूमिचले । ६ । आदि-
त्योपप्लवे । ७ । चन्द्रमसश्च^१ । ८ । औषस्यामनुद्यत्याम्^२
। ९ । समायां दारुणायाम् । १० । उपतारकशङ्कायाम्
। ११ । ब्राह्मणेष्वायुधिषु । १२ । देवतेषु^३ नृत्यत्सु च्योतत्सु
हसत्सु गायत्सु । १३ । लाङ्गलयोः संसर्गे । १४ । रज्ज्वो-
स्तन्वोश्च । १५ । अग्निसंसर्गे । १६ । यमवत्सायां गवि
। १७ । वडवागर्दभ्योर्मानुषां च । १८ । यत्र धेनवो
लोहितं दुहते । १९ । अनडुहि^४ धेनुं धयति । २० ।
धेनौ^५ धेनुं धयन्त्याम्^६ । २१ । आकाशफेने । २२ । पिपी-
लिकानाचारे । २३ । नीलमक्षानाचारे । २४ । मधुमक्षा-
नाचारे । २५ । अनाज्ञाते^७ । २६ । अवदीर्णे^८ । २७ । अनु-
दक उदकोन्मीले । २८ । तिलेषु समतैलेषु^९ । २९ । हविः-

^१ So (चन्द्रमसश्चौष०) K Ku Bū Bi P E; Ch चन्द्रमसाचौष०. — ^२ So emended; K P Ch (prim. man.) °नूदत्वां; E Bi °नूदित्वां; Ku Ch (sec. man.) °नुदित्वां; Bū °नूदत्वां. — ^३ So emended; MSS. देवतेषु; cf. Kāuṣ. 6. 34; 105. 1. — ^४ E अनडुहे; Ku Bi अनडुहि. — ^५ So emended; MSS. धेनुर्धे०. — ^६ So emended; MSS. धयत्वां; Ch on the margin धेनुर्धेनुं धयति. — ^७ K (°चारे)नान्याति. — ^८ E विदीर्णे. — ^९ Ch (prim. man.) °नोलेषु सतैलेषु. —

ध्वभिमृष्टेषु । ३० । प्रसव्येष्ववर्तेषु । ३१ । यूषे^१ विरोह-
ति । ३२ । उल्कायाम् । ३३ । धूमकेतौ^२ सप्तर्षीनुपधू-
पयति । ३४ । नक्षत्रेषु पतापतेषु । ३५ । मांसमुखे^३ नि-
पतति । ३६ । अनयाववभासे^४ । ३७ । अग्नौ^५ श्वसति^६
। ३८ । सर्पिषि तैले मधुनि च विष्यन्ते^७ । ३९ । याम्ये ऽग्नौ^८
शालां^९ दहति । ४० । आगन्तौ च । ४१ । वंशे^{१०} स्फोटति
। ४२ । कुम्भोदधाने^{११} विकसत्युखायां सक्तुधान्यां च । ४३ ।
॥ १ ॥ ॥ ९३ ॥

अथ यच्चैतानि वर्षाणि वर्षन्ति घृतं^{१२} मांसं मधु च
यद्विरिण्यं^{१३} यानि चाप्यन्यानि^{१४} घोराणि वर्षाणि वर्षन्ति^{१५}
तत्पराभवति कुलं वा यामो वा जनपदो वा । १ । तत्र
राजा भूमिपतिर्विद्वांसं ब्रह्माणमिच्छेत्^{१६} । २ । एष ह वै
विद्वान्यद्भृग्वज्जिरोवित् । ३ । एते ह वा अस्य सर्वस्य
शमयितारः^{१७} पालयितारो यद्भृग्वज्जिरसः^{१८} । ४ । स आ-

^१ So emended; MSS. यूषो. — ^२ K P E Bi धूमकेतुः. — ^३ So emended; MSS. मुखो. — ^४ So emended; MSS. अनयावभासे. Cf. Kāuṣ. 130. 1. — ^५ Ch E । अग्नौ. — ^६ K श्वसति; E चसति. —

^७ So Ku P; Bi विष्यन्ते; Bū Ch E विष्यन्ते; K विष्यन्ते; cf. Kāuṣ. 132. 1. —

^८ So emended; K Ku P Bi Bū E Ch (sec. man.) याम्यो ऽग्निः; Ch (prim. man.) याम्ये ऽग्निः. — ^९ Ch शाला. — ^{१०} K P वंश. — ^{११} Thus with double sandhi (for कुम्भ उदधाने) all MSS.: see the introduction. —

^{१२} K पक्कं; cf. the first stanza of the mantra, sū. 14. — ^{१३} Ch (prim. man.) यद्विरिण्यं; Ch (sec. man.) यद्विरिण्यं; cf. the first stanza of the mantra, sū. 14; P Bū have a colon here, as in sū. 14. — ^{१४} K यान्यन्यानि. —

^{१५} The passage beginning with the word घृतं and ending here is wanting in Bi; the first part of it is metrical as in the mantra, sū. 14. — ^{१६} Ch (prim. man.) ब्रह्माणमि०. — ^{१७} Bū शमयितारः. —

^{१८} The passage beginning with एते and ending here is wanting in

होपकल्पयध्वमिति । ५ । तदुपकल्पयन्ते कंसमहते वसने
 शुद्धमाज्यं शान्ता ओषधीर्नवमुदकुम्भम् । ६ । चीणि^१
 पर्वाणि कर्मणः^२ पौर्णमास्यमावास्ये पुण्यं नक्षत्रम् । ७ ।
 अपि चेदेव यदा कदा चिदार्ताय कुर्यात् । ८ । स्नातो
 ऽहतवसनः सुरभिर्व्रतवान्कर्मण्य^३ उपवसत्येकरात्रं चिरात्रं
 षड्रात्रं द्वादशरात्रं वा । ९ । द्वादश्याः^४ प्रातर्यज्ञैवाहः पतितं
 भवति तत उत्तरमग्निमुपसमाधाय । १० । परिसमुह्य
 पर्युक्ष्य परिस्तीर्य बर्हिर्दुपात्रमुपसाद्य परिचरणेनाज्यं
 परिचर्य । ११ । नित्यान्पुरस्ताद्धोमान्हुत्वाज्यभागौ च । १२ ।
 अथ जुहोति । १३ ।

घृतस्य धारा इह^५ या वर्षन्ति पक्वं मांसं मधु च यद्धि-
 राण्यम्^६ ।

द्विषन्तमेता अनु यन्तु वृष्टयो ऽपां वृष्टयो बहुलाः^७
 सन्तु मह्यम् ॥

लोहितवर्षं मधुपांसुवर्षं यद्वा वर्षं घोरमनिष्टमन्यत् ।

द्विषन्तमेते अनु यन्तु सर्वे पराज्चो यन्तु निवर्तमानाः ॥

अग्नये स्वाहेति हुत्वा । १४ । दिव्यो गन्धर्व इति^८ मातृनाम-

KP: it is probably a gloss. The same passage is interpolated in Bi before उपवसति below, sū. 9. —

^१ K omits the passage beginning here, and continuing through the next three sūtras, but reads instead: बाह्यतः शान्तवृक्षस्थं प्राक्षमुपसमाधाय परिस्तीर्य etc., as in sū. 11. — ^२ Bū मर्मणः. — ^३ P कर्मणावुपः; E कर्मण्युपः. — ^४ Bū द्वादशाः. — ^५ Bū अभि. — ^६ Ch (prim. man) यद्विरिष्यम्; Ch (sec. man.) यद्विरिष्यम्; cf. sū. 1. —

^७ So all MSS.; Weber, Omina und Portenta, p. 349, reads वज्रलं. —

^८ ii. 2. 1. For the मातृनामानि (सूक्तानि) and the मातृगण of the gaṇamālā, Ath. Pariç. 34. 4, see Kāuç. 8. 24, and note. —

भिर्जुहुयात् । १५ । वरमनद्वाहं ब्राह्मणः कर्चे दद्यात् । १६ ।
सीरं वैश्यो ऽश्वं प्रादेशिको ग्रामवरं^१ राजा । १७ । सा
तत्र प्रायश्चित्तिः । १८ । ॥ २ ॥ ॥ ९४ ॥

अथ यत्रैतानि यक्षाणि दृश्यन्ते तद्यथैतन्मर्कटः श्वा-
पदो^२ वायसः पुरुषरूपमिति तदेवमाशङ्क्यमेव भवति । १ ।
तत्र जुहुयात् । २ ।

यन्मर्कटः^३ श्वापदो वायसो यदीदं^४ राष्ट्रं^५ जातवेदः प-
पुरुषरक्षसमिधिरं यत्पताति^६ । [ताति
द्विषन्तमेते अनु यन्तु सर्वे पराञ्चो यन्तु निवर्तमानाः ॥
अग्रये स्वाहेति हुत्वा । ३ । दिव्यो गन्धर्व इति मातृनाम-
भिर्जुहुयात् । ४ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ५ । ॥ ३ ॥ ॥ ९५ ॥

अथ ह गोमायू नाम मण्डूकौ यत्र वदतस्तद्यन्मन्यन्ते^७
मां प्रति वदतो मां प्रति वदत इति तदेवमाशङ्क्यमेव
भवति । १ । तत्र जुहुयात् । २ ।

यज्ञोमायू वदतो जातवेदो ऽन्यया^९ वाचाभि^{१०} जज्ञ-
भातः^{११} ।

^१ Bū E चरं. — ^२ E पदो. — ^३ K मर्क. — ^४ Ch (prim. man.)
वदीदं; the rest, as above; Weber, ibid. p. 354, emends to यदिदं. —
^५ K राष्ट्रं. — ^६ So emended; MSS. यः पताति; the pāda disturbs the
metre of the stanza, which is without it good triṣṭubh. — ^७ ii. 2. 1. For
the मातृनामानि (सूक्तानि) and the मातृगण of the gaṇamālā, Ath. Pariç.
34. 4, see Kāuç. 8. 24, and note. — ^८ So emended with Weber, ibid.
p. 356: MSS. वदतस्तद्यन्मन्यन्ते. — ^९ Bi न्यथा or न्यधा. — ^{१०} Thus
emended; MSS. वाचामभि. The words are to be read metrically
वाचा अभि. — ^{११} So emended with Weber, as third person dual
subjunctive of the intensive: MSS. वज्रभातः. Cf. Kāuç. 114. 2. —

रथंतरं बृहच्च सामैतद्विषन्तमेतावभि^१ नानदैताम्^२ ॥

रथंतरेण त्वा बृहच्छमयामि बृहता^३ त्वा रथंतरं शम-
यामि ।

इन्द्राग्नी त्वा ब्रह्मणा वावृधांनावायुष्मन्तावुत्तमं^४ त्वा
करायः ॥

इन्द्राग्निभ्यां स्वाहेति हुत्वा । ३ । दिव्यो गन्धर्व इति
मातृनामभिर्जुहुयात्^५ । ४ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ५ ।
॥ ४ ॥ ॥ ९६ ॥

अथ यच्चैतत्कुलं कलहि भवति तन्निर्ऋतिगृहीतमि-
त्याचक्षते । १ । तत्र जुहुयात् । २ । आरादरातिमिति^६
हे^७ । ३ ।

अयाश्वाग्ने ऽस्यनभिश्चिश्च सत्यमित्त्वमया^८ असि ।

अयासा मनसा कृतो ऽयास्यं^९ हव्यमूहिषे^{१०} ।

^१ E °वमो. — ^२ Thus emended with Weber, Omina und Portenta, p. 356, as subjunctive third dual middle with secondary ending of the intensive; K Bū नानदैताम्; Ch P Bi Ku नानदैवताम्; E नानदैवतम्. — ^३ K P Bū बृहदा; E बृहता. — ^४ E °न्ता उत्तमं, as at Kāuṣ. 97.6. — ^५ ii. 2. 1. For the मातृनामानि (मूक्तानि) and the मातृगण of the gaṇamālā, Ath. Pariṣ. 24. 4, see Kāuṣ. 8. 24, and note. — ^६ E B °मिति. — ^७ viii. 2. 13. — ^८ Thus emended; MSS. °त्वमया. Cf. Kāuṣ. 5. 13. — ^९ Thus emended; Ch E Bi Bū Bh यास्य (so also in Kāuṣ. 5. 13); K यास्मा (so also in Kāuṣ. 5. 13); P reads यास्मा here, but यस्मा in kaṇḍikā 5; Ku यास्यन्; Antyeṣṭi. यासा; Māitr. S. ऽयाः सन्; Čāṅkh. Čr. यासं; Weber, Omina und Portenta, p. 357, conjectures ऽयास्त्वं. — ^{१०} MSS. of the text °मूहिष (आ); Antyeṣṭi. °मूहिषः ।; Ath. Paddh. °मूहिषः ।; cf. Kāuṣ. 5. 13. —

अया नो धेहि^१ भेषजं^२ ॥

स्वाहेत्यग्री हुत्वा । ४ । तत्रैवैतान्होमाञ्जुहुयात्^३ । ५ ।

आरादमिं क्रव्यादं निरूहञ्जीवातवे^४ ते परिधिं द-
धामि^५ ।

इन्द्राग्नी त्वा ब्रह्मणा^६ वावृधानावायुष्मन्तावुत्तमं^७ त्वा
करायः ॥

इन्द्राग्निभ्यां स्वाहेति हुत्वा । ६ । अपेत एतु निर्घृतिरि-
त्येतेन सूक्तेन जुहुयात् । ७ ।

अपेत एतु निर्घृतिर्नेहास्या^८ अपि^९ किं चन ।

अपास्याः^{१०} सत्वनः^{११} पाशान्मृत्यूनेकशतं नुदे^{१२} ॥

ये ते पाशा एकशतं मृत्यो मर्त्याय हन्तवे ।

तांस्ते यज्ञस्य मायया सर्वा^{१३} अप^{१४} यजामसि ॥

^१ Thus emended; Antyeṣṭi. अया धेहि; MSS. of the text and Ath. Paddh. आ नो धेहि; Māitr. S., Kāty. Çr. and Çāṅkh. Çr. अया नो धेहि; cf. Kāuṣ. 5. 13. — ^२ The verse occurs in Kāuṣ. 5. 13 and with more or less variation at Māitr. S. i. 4. 3; Kāth. S. v. 4; Kāty. Çr. xxv. 1. 11; and Çāṅkh. Çr. iii. 19. 3. — ^३ Ch E P Bi Ku होमान्; the rest होमां. — ^४ K Bū P Ku निरूहं; Ch E Bi निरूहं; cf. viii. 2. 9^c. — ^५ Ch (prim. man.) परि दधामि; E P B दधामि; the two pādas ending here are identical with viii. 2. 9^{cd}. — ^६ K ब्रह्मणां. — ^७ E ता उत्तमं, as at Kāuṣ. 96. 3; Ch (prim. man.) ०धा-नायुष्मन्तायुत्तमं. — ^८ K ०स्या; P स्या^३. — ^९ Thus emended with Weber, Omina und Portenta, p. 358; MSS. अप. Possibly the entire pada originally stood as follows: नेहास्या^८ अप किं चन. Cf. note 8. — ^{१०} K अपस्यात्स०; Bū अपास्यात्स०; E अपास्याः; P अपस्या. — ^{११} E सत्वनः. — ^{१२} The pratika of this stanza occurs at Vāit. Sū. 38. 1. — ^{१३} Weber, ibid. reads सर्वाणप. —

निरितो यन्तु नैर्ऋत्या^१ मृत्यव एकशतं परः^२ ।

सेधामैषां^३ यत्तमः^४ प्राणं ज्योतिश्च दध्महे^५ ॥

ये^६ ते शतं वरुण ये सहस्रं यज्ञियाः पाशा वितता
महान्तः ।

तेभ्यो अस्मान्वरुणः सोम इन्द्रो^७ विश्वे मुञ्चन्तु मरुतः
स्वर्काः^८ ॥

ब्रह्म भ्राजदुदगादन्तरिक्षं दिवं च^९ ब्रह्मावाधूष्टामृतेन^{१०}
मृत्युम्^{११} ।

ब्रह्मोपद्रष्टा सुकृतस्य साक्षाद्ब्रह्मास्मदप^{१२} हन्तु शमलं
तमश्च^{१३} ॥ ८ ।

वरमनडाहमिति समानम्^{१४} । ९ । ॥ ५ ॥ ॥ ९७ ॥

अथ यच्चैतद्भूमिचलो भवति तच्च जुहुयात् । १ ।

अच्युता^{१५} द्यौरच्युतमन्तरिक्षमच्युताभूमिर्दिशो अच्युता
इमाः ।

^१ K E P Bi नैर्ऋत्या; Bū नैर्ऋता. — ^२ This division is according to Ch K Bū E Ku; Weber, *ibid.* joins this word to the next pada; cf. note 4. — ^३ Thus emended; MSS. सेधामैषां. — ^४ Weber, *ibid.*, having placed the word परः at the head of this pada, emends यत्तमः to तमः, metri causa; cf. note 2. E reads य उत्तमः; Ku यतमः. — ^५ K Bi दध्महे; P दध्महे. — ^६ E ज्ये. — ^७ Bū इन्द्रो. — ^८ Cf. for this stanza Kāty. Cr. xxv. 1. 11. — ^९ The words दिवं च, which disturb the metre, appear in all MSS. — ^{१०} Thus emended; K Ch ब्रह्मावाधूष्टा; Ku ०धूष्टा; Bū ०धीष्ठा; Bi ०धीष्ठा; E ०धूष्टवा; P ब्रह्मावाष्टा. — ^{११} K P B सत्यं; Bū सत्यं. — ^{१२} K ०स्तप; by cancelling the syllable स्तद् and reading ब्रह्माप good triṣṭubh metre may be constructed. — ^{१३} Ch तपश्च. — ^{१४} Cf. Kāuṣ. 94. 16 fg. — ^{१५} The pratika of this hymn seems to be employed in Kāuṣ. 35. 12, a fact not noted there. —

अच्युतो ऽयं रोधावरोधाद्भुवो^१ राष्ट्रे प्रति तिष्ठति
जिष्णुः ॥

यथा सूर्यो दिवि रोचते यथान्तरिक्षं मातरिष्वाभि-
वस्ते^२ ।

यथाग्निः पृथिवीमा विवेशैवायं^३ ध्रुवो अच्युतो अस्तु
जिष्णुः ॥

यथा देवो दिवि स्तनयन्वि राजति यथा वर्ष वर्ष-
कामाय वर्षति ।

यथापः पृथिवीमा विविशुरेवायं^४ ध्रुवो अच्युतो^५
अस्तु^६ जिष्णुः^७ ॥

यथा पुरीषं^८ नद्यः समुद्रमहोरात्रे अप्रमादं क्षरन्ति ।

एवा विशः संमनसो हवं मे ऽप्रमादमिहोपा यन्तु^९
सर्वाः ॥

^१ Thus Ch (sec. man.); P Bi रोधावरोधाद्भुवो; Bū ॥राधाचारा-
द्धाद्भुवा; Ch (prim. man.) रोधाद्भुवो; Ku रोधाद्भुवो; K E रोधा-
वरोधाद्भुवो; Weber, Omina und Portenta p. 359, note 1, suggests
hesitatingly रोधनादवरोधाद्भुवो in order to fill out the tristubh pāda.

Cf. also the Pet. Lex. sub voce १. रोध. — ^२ Ch वास्त; Ku वास्ता. —

^३ Thus emended; Ch Bū E ०वेशैवायं; K P Bi ०वेशैवायं; Ku ०वेशै-
वायं. — ^४ So Bū; Ch Bi ०वेशुरेवायं; Ku ०वेशुरेवायं; K P ०वे-

शिरैवायं; E पृथिवीमाविशेशुरेवायं. — ^५ This word is wanting in K. —

^६ E अस्ति. — ^७ Bū जिष्णुः. — ^८ Thus emended; K Ku Ch P Bi

पुरीषां; E परीषां; Bū पुरीषा. The sense would be: 'As the rivers

pour their sediment into the sea (or Indus) etc.; cf. Roth in Kuhn's

Zeitschrift, xxvi, p. 62 fg. Weber, ibid. emends to the adjective पुरीष्या,

which may be supported by RV. v. 53. 9. मा वः परि छात्सरयुः पुरी-

षिणो. — ^९ So all MSS.; Weber, ibid. reads ०होपयानु. —

हंतां देवी^१ सह देवताभिर्ध्रुवा दृढाच्युता^{१८} मे अस्तु
भूमिः ।

सर्वपाप्मानमपनुद्यास्मदमिचान्मे^२ द्विषतो ऽनु^३ वि-
ध्यतु^४ ॥

पृथिव्यै स्वाहेति हुत्वा । २ । आ त्वाहार्घं ध्रुवा द्यौः
सत्यं बृहदित्येतेनानुवाकेन^५ जुहुयात् । ३ । सा तच्च
प्रायश्चित्तिः । ४ । ॥ ६ ॥ ॥ ९८ ॥

अथ यच्चैतदादित्यं तमो गृह्णाति तच्च जुहुयात् । १ ।
दिव्यं चिचमृतूया^७ कल्पयन्तमृतूनामुयं भ्रमयन्नुदेति^८ ।
तदादित्यः प्रतरन्नेतु सर्वत^९ आप इमां^{१०} लोकाननुसं-
चरन्ति ॥

ओषधीभिः संविदानाविन्द्रायी त्वाभि रक्षताम्^{११} ।

ऋतेन^{१२} सत्यवाकेन तेन सर्वं तमो जहि ॥

आदित्याय स्वाहेति हुत्वा । २ । विषासहिं सहमानमि-

^१ So Ku; the rest देवीं. — ^{१८} Thus emended: MSS. दृढा अच्युता, contrary to sandhi and the demands of the metre. — ^२ K P Bū सर्वं. — ^३ Thus Ch (sec. man.); E Ch (prim. man.) °परुद्या अस्मद°; K P Bū Bi °पनुद्यास्मद°; Ku सर्वपापानमपनुद्यानुद्या अस्मद°. —

^४ Thus emended with Weber, Omina und Portenta p. 359; MSS. द्विषते न. — ^५ Thus emended; Ch E P Bi Ku विध्यतीति; K Bū विध्यति. — ^६ vi. 87. 1; 88. 1; the anuvāka beginning at xii. 1. 1. —

^७ So K and Bū, the latter of which has the word twice: दिव्यं चिचमृतूया कल्पयन्तमृतूया कल्पयन्तमृ° (!); Ch E P Bi and Bū once °मृतूया; Ku °मृया; Weber, Omina und Portenta, p. 361, note 1, emends to °मृतूया. — ^८ K भ्रमयन्नुदेति; Weber, ibid. note 2, points out the fact that भ्रमयन्नुदेति is to be expected in accordance with the rules of grammar. — ^९ Ch सर्वत. — ^{१०} Read आपिमां. — ^{११} Thus all MSS.; Weber, ibid. reads रक्षतात्. — ^{१२} Ch ऋतेन. —

त्येतेन सूक्तेन^१ जुहुयात् । ३ । रोहितैरुपतिष्ठते^२ । ४ । सा
तत्र प्रायश्चित्तिः । ५ । ॥ ७ ॥ ॥ ९९ ॥

अथ यच्चैतच्चन्द्रमसमुपप्रवति^३ तत्र जुहुयात् । १ ।

राहू राजानं त्सरति स्वरन्तमैनमिह^४ हन्ति पूर्वः ।

सहस्रमस्य तन्व इह नाश्याः^५ शतं तन्वो वि नश्यन्तु^६ ॥
चन्द्राय स्वाहेति हुत्वा । २ । शकधूमं नक्षत्राणीत्येतेन^७
सूक्तेन^८ जुहुयात्^९ । ३ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ४ । ॥ ८ ॥ ॥ १०० ॥

अथ यच्चैतदौषसी^{१०} नोदेति तत्र जुहुयात् । १ ।

उदेतु श्रीरुषसः कल्पयन्ती^{११} पूल्यान्कृत्वा पलित एतु
चारः ।

ऋतून्विभ्रती बहुधा विरूपान्मह्यं भयं विदुषो क-
ल्पयाति ॥

औषस्यै^{१२} स्वाहेति हुत्वा । २ । दिव्यो गन्धर्व इति मा-

^१ xvii. 1. — ^२ The रोहित hymns (cf. AV. xix. 23. 23) are the hymns of the thirteenth book of the AV. (xiii. 1-4). — ^३ Bū उप्रवति. — ^४ Bū त्सरन्तमै. — ^५ Thus according to a suggestion of Böhtlingk. The reading इह नाश्या has also been thought of: Ch K Bū P B इहानाश्या; E इहनाश्या; Ku इहानाश्या. Weber, Omina und Portenta, p. 362, emends to इहागत्य and suggests, ibid. note 2, इहानागत्य as another possibility. The last emendation would however render the pāda hypercatalectic. — ^६ Thus emended; MSS. नश्यन्तु. — ^७ vi. 128. 1. — ^८ E सूच्यन्. —

^९ Ku Bū E here insert the words रोहितैरुपतिष्ठते; Ch has them on the margin, apparently erased by a second hand; they seem to be borrowed from the preceding kaṇḍikā, sūtra 4. — ^{१०} So Ku; Ch E औषसि; K Bū Bi P औषसी; cf. Kauç. 93. 9. — ^{११} K P B कल्पयन्ति. —

^{१२} So Ku; the rest औषस्यै. —

तृनामभिर्जुहुयात्^१ । ३ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ४ ।

॥ ९ ॥ ॥ १०१ ॥

अथ यच्चैतत्समा दारुणा भवति^२ तत्र जुहुयात् । १ ।

या समा रुशत्येति प्राजापत्यान्वि धूनुते^३ ।

तृप्तिं यां देवता^४ विदुस्तां त्वा सं कल्पयामसि ॥

व्याधकस्य मातरं हिरण्यकुक्षीं^५ हरिणीम् ।

तां त्वा सं कल्पयामसि ॥

यत्ते घोरं यत्ते विषं तद्विषत्सु नि दध्मस्यमुष्मिन्निति^६

ब्रूयात् । २ । शिवेनास्माकं समे^७ शान्त्या सहायुषा^८

समायै स्वाहेति हुत्वा । ३ । समास्वाय^९ इत्येतेन सूक्तेन

जुहुयात् । ४ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ५ । ॥ १०० ॥ ॥ १०२ ॥

अथ यच्चैतदुपतारकाः शङ्कन्ते तत्र जुहुयात् । १ ।

रेवतीः शुभ्रा इषिरा मदन्तीस्त्वचो धूममनु ताः सं

विशन्तु ।

परेणापः पृथिवीं सं विशन्त्वाप^{१०} इमां लोकाननु-

संचरन्तु^{११} ॥

अद्भ्यः स्वाहेति हुत्वा । २ । समुत्पतन्तु प्र नभस्वेति^{१२} व-

र्षीर्जुहुयात्^{१३} । ३ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ४ । ॥ १११ ॥ ॥ १०३ ॥

^१ ii. 2. 1. For the मातृनामानि (सूक्तानि) and the मातृगण of the gaṇa-mālā see Kāṇḍ. 8. 24, and note. — ^२ KP Bi भवति. — ^३ So emended; Ku प्राजापत्यं; the rest °पत्यां. — ^४ Ku Bū देवतां. — ^५ Thus the MSS.; Weber, Omina und Portenta, p. 365, reads °कुक्षिं. — ^६ Ch K Bū दधास्व°. —

^७ E शमे; Weber, ibid., emends to सा मे. — ^८ KP समायुषा. —

^९ ii. 6. 1. — ^{१०} K विशत्वाप. — ^{११} So KP; the rest °चरन्त्य(द्भ्यः). —

^{१२} iv. 15. 1; vii. 18. 1. — ^{१३} So K Bi P Bū; E वर्षीं; Ku वर्ष्या; Ch वर्षी. —

अथ यच्चैतद्वाह्यणा आयुधिनो भवन्ति तत्र जुहु-
यात् । १ ।

य^१ आसुरा^२ मनुष्या^३ आत्तधन्वः^४ पुरुषमुखाश्चरानिह^५ ।

देवा वयं मनुष्यास्ते देवाः प्र विशामसि^६ ॥

इन्द्रो नो अस्तु पुरोगवः स नो रक्षतु सर्वत ।

इन्द्राय स्वाहेति हुत्वा । २ । मा नो विदन्नमो देववधेभ्य^७

इत्येताभ्यां सूक्ताभ्यां जुहुयात् । ३ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः

। ४ । ॥ १२ ॥ ॥ १०४ ॥

अथ यच्चैतद्देवतानि^८ नृत्यन्ति च्योतन्ति हसन्ति गायन्ति
वान्यानि^९ वा^{१०} रूपाणि कुर्वन्ति^{११} य आसुरा^{१२} मनुष्या मा

^१ So Ku Bū E Ch (sec. man.); K P Bi Ch (prim. man.) चा. —
^२ P Bi असुरा; cf. Kāuṣ. 105. 1, note 12. — ^३ Ch मनुषा. — ^४ So
with K P Bi Bū as Vedic nominative plural masculine; Ch E Ku
धनुः; which is feminine. The entire pāda may perhaps originally
have referred to female demons: या आसुरा मनुष्या आत्तधनुः; cf.
note 1. Weber, Omina und Portenta, p. 367, reads: य आसुरा मनुष्या
आत्तधनुः. — ^५ So emended; MSS. चराणिह. Weber ibid., note 3,
suggests that पुरुष^० be read as a dissyllable for the sake of the
metre. — ^६ E श्विशमीमहि; Ch (prim. man.) श्विशामहि. —
^७ i. 19. 1; vi. 13. 1. These pratikas, along with the pratika of the
mantra employed in this kaṇḍikā in सकलपाठ, constitute the second
अभयगण of the gaṇamālā (Ath. Pariç. 34. 29): या असुरा (Itwo MSS.,
in accordance with the variants in notes 1 and 2: two other MSS.
सासुरा) मनुष्या मा नो विदन्नमो देववधेभ्य इत्यभयगणः ॥ २९ ॥. For
the first अभयगण see Kāuṣ. 16. 8, note. Cf. also Kāuṣ. 105. 1. —
^८ So emended; MSS. देवतानि; cf. Kāuṣ. 6. 34; 93. 13. — ^९ So
Ku Bū E; KP गायन्ति वान्यानि; Ch गायन्ति वान्यानि; Bi गायन्ति चान्या-
नि. — ^{१०} This word is wanting in Ch Bi. — ^{११} Cf. the corresponding
passages in the उशनसानुतानि and the महानुतानि, Ath. Pariç. 73.
12; 74. 4. — ^{१२} K P Bi य असुरा; cf. Kāuṣ. 104. 2, notes 1
and 2. —

नो विदन्नमो देववधेभ्य^१ इत्यभयैर्जुहुयात् । १ । सा तच्च
प्रायश्चित्तिः । २ ॥ ॥ १३ ॥ ॥ १०५ ॥

अथ यच्चैतल्लाङ्गले संसृजतः पुरोडाशं अपयित्वा । १ ।
अरण्यस्यार्धमभिब्रज्य^२ । २ । प्राचीं सीतां स्थापयित्वा
। ३ । सीताया मध्ये प्राञ्चमिध्ममुपसमाधाय । ४ । परि-
समुह्य पर्युह्य परिस्तीर्य वह्निः शम्याः परिधीन्कृत्वा । ५ ।
अथ जुहोति । वित्तिरसि पुष्टिरसि श्रीरसि^३ प्राजापत्या-
नां तां^४ त्वाहं मयि पुष्टिकामो जुहोमि स्वाहा । ६ ।

कुमुद्वती पुष्करिणी सीता सर्वाङ्गशोभनी ।

कृषिः^५ सहस्रप्रकारा^६ प्रत्यष्टा^७ श्रीरियं^८ मयि^९ ॥

उर्वी^{१०} त्वाहुर्मनुष्याः श्रियं त्वा मनसो^{११} विदुः ।

आशये ऽन्नस्य नो धेह्यनमीवस्य शुष्मिणः^{१२} ॥

^१ The first pratika refers to the mantra, which is employed in सकलपाठ in Kāuṣ. 104. 2; the others are of i. 19. 1 and vi. 13. 1; the entire group makes up the second अभयगण, Ath. Pariç. 34. 29; cf. Kāuṣ. 104. 3, note. — ^२ E °स्वाधर्मान्निब्रज्य; cf. Kāuṣ. 126. 3. — ^३ So all MSS.; Weber, Omina und Portenta p. 368, omits these two words. — ^४ Thus with doubtful emendation; the MSS. divide themselves into two classes one reading what seems intended for प्राजापत्यांतां (so Bū; K P प्राजापत्यांतां; Bi प्राजापत्यांतां); the other what is intended to be प्राजापत्यानां (so Ch E; Ku प्राजापत्यानां). The reading accepted above is a syncretism of the two. Weber ibid. reads प्राजापत्यानां alone. — ^५ K Ku Ch (sec. man.) कृषिः; cf. p. 260, note 11. — ^६ So Bū alone; the rest °प्रकाराः; cf. p. 260, note 12. — ^७ Bū प्रत्यष्टः; K प्रत्यष्टाः; P प्रत्यष्टाः; cf. p. 260, note 13. — ^८ Ku and Ch on the margin श्रीरियं; K श्रीरियं; cf. p. 260, note 14. — ^९ Ch E Ku महिः; cf. p. 260, note 15. — ^{१०} Ch E Bū Bi उर्वी; Ku उर्वी. — ^{११} So all MSS.; Weber, ibid. emends to मनसो. — ^{१२} For this stanza cf. Āçv. Gr. i. 16. 5; Çāṅkh. Gr. i. 27. 7. —

पर्जन्यपत्नि^१ हरिण्यभिजितास्यभि^२ नो वद ।
 कालनेत्रे^३ हविषो नो जुषस्व तृप्तिं^४ नो धेहि द्विपदे
 चतुष्पदे ॥
 याभिर्देवा असुरानकल्पयन्त्यातून्मनून्गन्धर्वान्राक्षसांश्च^५ ।
 ताभिर्नो^६ अद्य सुमना उपा गहि सहस्रापोषं^७ सुभगे
 रराणा^८ ॥

हिरण्यस्रक्पुष्करिणी^९ श्यामा^{१०} सर्वाङ्गशोभनी ।
 कृषिर्हिरण्यप्रकारा^{११} प्रत्यष्टा^{१२} श्रीरियं^{१३} मयि^{१४} ॥
 अश्विभ्यां देवि सह संविदाना^{१५} इन्द्रेण^{१६} राधेन सह
 पुष्ट्या न आ गहि^{१७} ।
 विशस्त्वा रासन्तां^{१८} प्रदिशो ऽनु सर्वा^{१९} अहोराचार्धमा-
 समासा^{२०} आर्तवा चतुभिः सह^{२१} ॥

^१ K पर्जन्यपत्नि; Ku पर्यन्त्यपत्ने; Ch (prim. man.) पर्यन्त्यपत्ने; Ch (sec. man.) पर्जन्यपत्नि. — ^२ Ch (prim. man.) अजितस्याभि. — ^३ K कालनेत्रे. — ^४ Ch (sec. man.) तृप्तिं. — ^५ Ch omits the word मनून्; E reads मनु; Ku कल्पयन्त्यातून् गन्धर्वान् etc. — ^६ Bū सहस्रं. — ^७ E पोयं; B पोषि. — ^८ The last two pādas of this verse are identical with vii. 48. 2^{cd}. — ^९ K Bū हिरण्यस्रं; Ch (sec. man.) स्रं. — ^{१०} So E Bū; Ch K P Bi Ku श्यामा; cf. Kāu. 8. 20, note 15; 11. 4, note 3; also AV. i. 24. 4 (श्यामा for श्यामा). — ^{११} K Ch (sec. man.) कृषिं; cf. p. 259, note 5. — ^{१२} Ch K E Ku प्रकारा; cf. p. 259, note 6. — ^{१३} K P प्रत्यष्टा; E प्रत्याष्टा; cf. p. 259, note 7. — ^{१४} Ch श्रीरियं; cf. p. 259, note 8. — ^{१५} Ch E Ku महि; cf. p. 259, note 9. — ^{१६} So Ku; the rest विदान. — ^{१७} Weber, ibid. p. 369, suggests the insertion of the word सह at this point: the result would be one triṣṭubh and two anuṣṭubh pādas. — ^{१८} Ch E नागहि; Ku नगहि. — ^{१९} Thus emended; MSS. रासतां. — ^{२०} Ch E Ku सर्वाहो. — ^{२१} Bū राच अर्धं. — ^{२२} K मासमास; P मास (with haplographia); E Bi मासा (with haplographia). — ^{२३} This line may be considered as consisting of one hypercatalectic triṣṭubh pāda, ending at सर्वा, and two anuṣṭubh pādas, the first of which is also hypercatalectic. —

भर्ची देवानामुत मर्त्यानां भर्ची प्रजानामुत मानु-
हस्तिभिरितरासैः^१ क्षेत्रसारथिभिः सह । [षाणाम् ।

हिरण्यैरश्वैरा^२ गोभिः प्रत्यष्टा^३ श्रीरियं^४ मयि^५ ॥ ७ ।

अत्र शुनासीराण्यनुयोजयेत्^६ । ८ । वरमनङ्गाहमिति स-
मानम्^७ । ९ । ॥ १४ ॥ ॥ १०६ ॥

अथ यच्चैतत्सृजन्त्योर्वा कृत्तन्त्योर्वा^८ नाना तन्तू^९ संसृ-
जतो मनायै तन्तुं प्रथममित्येतेन सूक्तेन जुहुयात् । १ ।

मनायै तन्तुं प्रथमं पश्येदन्त्या^{१०} अतन्वत् ।

तन्त्रारीः प्र ब्रवीमि वः साध्वीर्वः^{११} सन्तूर्वरीः^{१२} ॥

साधुर्वस्तन्तुर्भवतु साधुरेतु^{१३} रथो वृत्तः^{१४} ।

अथो होर्वरीर्युयं^{१५} प्रातर्वाढवे धावतः^{१६} ॥

^१ So all MSS.; Weber, *Omina und Portenta*, p. 369, emends to 'तरारवैः', and translates 'mit bunt rufenden Feldwagenlenkern im Verein'. Does it mean 'with elephants having variegated seats'? And is the text perhaps to be emended to 'इतरासनैः', which would fill out the metre? — ^२ K Ch E 'श्वैरा'; Bū Bī 'श्रीरा'. — ^३ K P 'प्रत्यष्टा'; Bū 'प्रत्यष्टा'; cf. p. 259, note 7, and p. 260, note 13. — ^४ E Ku 'चीरियं'; K 'श्रीरियं'; cf. p. 259, note 8, and p. 260, note 14. — ^५ Ch E Ku 'महि'; cf. p. 259, note 9, and p. 260, note 15. — ^६ Cf. Kāuç. 20. 1 fg. — ^७ Cf. Kāuç. 94. 16 fg. — ^८ So emended; Ch E Bū K P Bī 'कृतन्त्योर्वा'; Ku 'कृतन्त्योर्वा'. — ^९ So emended; Ch E P Bū 'तन्तुं'; K 'तंतन्'; Bī 'तंतन्'; Ku 'तन्तु'. Cf. Kāuç. 93. 15. — ^{१०} Ch (prim. man.) 'पश्येदन्त्या'. The Pet. Lex. sub 'मना' emends to 'नश्चेरन्त्या'. — ^{११} P Bū Bī 'साध्वीर्नः'; Ku Ch 'साध्वीर्व'. — ^{१२} E 'र्वरा'. The entire stanza is wanting in K. — ^{१३} K P Bū 'रोतु'. Is this to be emended to 'रोतुं' (infinitive from 'वा' 'to weave') and to be taken into the text? — ^{१४} Thus emended; Ch E Ku 'वृत्ता'; K Bū P Bī 'वृता'. — ^{१५} Thus K P Bī Bū; Ch E Ku 'अथो होर्वरी युयं'; Weber, *Omina und Portenta*, p. 373, emends to 'अथाहोर्वरीर्युयं'. — ^{१६} Ch (prim. man.) 'धावतो'. —

खर्गला इव पत्नरीरपामुयमिवायनम्^१ ।

पतन्तु^२ पत्नरीरिवोर्वरीः साधुना पथा^३ ॥

अवाच्यौ^४ ते तोतुद्येते^५ तोदेनाश्वतराविव^६ ।

प्र स्तोममुर्वरीणां शशयानामस्ताविषम्^७ ॥

नारी^८ पञ्चमयूखं^९ सूचवत्कृणुते^{१०} वसु^{११} ।

अरिष्टो अस्य वस्ता^{१२} प्रेन्द्र^{१३} वास उत्तोदिर^{१४, १५} ॥ २ ।

वासः कर्वे दद्यात् । ३ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ४ ।

॥ १५ ॥ ॥ १०७ ॥

अथ यच्चैतदग्निनामिः संसृज्यते^{१६} भवतं नः समनसौ
समोकसावित्येतेन सूक्तेन जुहुयात् । १ ।

^१ So K Bū P Bi; E Ku Ch (sec. man.) °रपामुयमपायनं; Ch (prim. man.) °रपामुयामपायने; Weber, Omina und Portenta p. 374, emends to पत्नरीरपव्युषमपायने 'beim wegziehen gegen morgenroth', comparing उपव्युषम् in Pancav. Br. xxi. 3 (cf. Kāty. Ār. xxi. 3. 13). —

^२ Ch पेतंतु; Ku चे तु. — ^३ Ch (sec. man.) पाथ; Ku यथा. —

^४ K P Ch (sec. man.) अवाच्यो. — ^५ So following the emendation of the Pet. Lex.; Weber, ibid., reads ते अन्वद्योते and translates: 'die beiden einschläg' folgsam sind'. E तैनुद्योते; the rest तोनुद्योते. —

^६ K °देनाः स्वतराविव. — ^७ So E Bū Bi Ku; K Ch P श्वसयानाम°, which is accepted by Weber, ibid., and translated by 'eilig, prustend'. — ^८ Thus all MSS.; Weber, ibid. reads नारीचं, which fills out the metre (anuṣṭubh). — ^९ So Bū only; E P Bi पंचमयूषं; K Ch Ku पंचमयूषं. — ^{१०} Thus emended; Ku सूचवंतूणतं; the rest सूचवत्कृणुतं. — ^{११} Ch (prim. man.) वस्तु (correct reading?); P Bi वसु. Is the whole passage perhaps to be reconstructed in the dual: नारी पञ्चमयूषं सूचवत्कृणुतं वसू (वस्तु)? Cf. the duals सृजन्व्योः and कन्तन्व्योः in sūtra 1. — ^{१२} K वस्ता. — ^{१३} Ch (prim. man.) प्रेन्द्रा; K P प्रेन्द्र. — ^{१४} Thus is the unintelligible reading of Ch E; Ku उत्तोदिरा; P Bi उत्तोदिर; Bū उत्तोदि; K उत्तोदि. — ^{१५} According to Roth, Der Atharva-Veda in Kaschmir, p. 23, this group of mantras occurs in the Kashmirian çākhā of the Atharva-Veda. —

^{१६} Ch E °सृजते. —

भवतं नः समनसौ समोकसावरेपसौ ।

मा हिंसिष्ट^१ यज्ञपतिं मा यज्ञं जातवेदसौ^२

शिवौ भवतमद्य नः^{३, ४} ॥

अग्निनाग्निः संसृज्यते^५ कविर्वृहस्पतिर्युवा^६ ।

हव्यवाङ् जुह्वास्यः^{८, ९} ॥

त्वं ह्यग्ने^{१०} अग्निना^{११} विप्रो विप्रेण सन्सता ।

सखा सख्या समिध्यसे^{१२} ॥

पाहि नो अग्न एकया पाहि न उत^{१३} द्वितीयया ।

पाहि गीर्भिस्तिसृभिर्हजो^{१४} पते पाहि चतसृभिर्वसो^{१५} ॥

समीची माहनो पातामायुष्मत्या^{१६} ऋचो मा सत्ति^{१७} ।

^१ So Ku; the rest insert the word मा at this point. — Thus emended; MSS. जातवेदसः; cf. VS. v. 3. — ^३ K P Bi नो without the colon; Ch Ku also omit the colon. — ^४ This stanza occurs

with several variants at VS. v. 3; xii. 60; TS. i. 3. 7. 1-2; iv. 2. 5. 1; vi. 3. 5. 4; Maitr. S. i. 8. 8; ii. 7. 11; iii. 2. 3; iii. 9. 5; Kāth. S. iii. 4; xvi. 11; xxvi. 7; Kap. S. ii. 11; xxv. 2; xli. 5. — ^५ K has a colon here. — ^६ So Ch E Ku; K Bi P Bū गृहपतिः, in accordance with the parallel texts cited in note 9. — ^७ Ku सव्यवाङ्. —

^८ Bū Bi जुह्वास्यः. — ^९ Cf. RV. i. 12. 6; SV. ii. 194; TS. i. 4. 46. 3; iii. 5. 11. 5; v. 5. 6. 1; Tait. Br. ii. 7. 12. 3; Maitr. S. iv. 10. 2 (3); Kāth. S. xv. 12; xx. 14; xxxiv. 19; Kap. S. vii. 6; xlviii. 1. — ^{१०} Bū ह्यग्निः. —

^{११} K P Bū Bi अग्निरग्निना. — ^{१२} Cf. RV. viii. 43. 14; TS. i. 4. 46. 3; iii. 5. 11. 5; Maitr. S. iv. 10. 2 (3); Kāth. S. xv. 12. —

^{१३} Thus all MSS.; Weber, Omina und Portenta, p. 376 reads पाहि उत for the sake of the metre, and in accordance with the parallel texts cited in note 15. The metre is satisfied by reading नीत with double sandhi. —

^{१४} So all MSS.; Weber, ibid. suggests for the sake of the metre गीर्भिर्नस्तिसुः; cf. however the parallel passages cited in the next note. — ^{१५} Cf. RV. viii. 60. 9; SV. i. 36; ii. 894; VS. xxvii. 43. —

^{१६} Bū आयुष्मत्या. — ^{१७} So P Bi Ch (sec. man.); K माप सत्ति; E मा शित्त (नृपा); Bū मा सत्ति; Ch (prim. man.) मा सित्ति; Ka मा क्षित्ति; K Bū P only have the colon here. —

तनूपात्साम्नो^१ वसुविदं लोकमनुसंचराणि^{२,३} ॥ २ ।

रुक्मं कर्त्वे दद्यात् । ३ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ४ । ॥ १६ ॥ ॥ १०८ ॥

अथ यच्चैतदयमसूर्यमौ^४ जनयति तां शान्युदकेनाभ्युक्ष्य
दोहयित्वा । १ । तस्या एव गोर्दुग्धे^५ स्थालीपाकं श्रपयि-
त्वा । २ । प्राञ्चमिध्ममुपसमाधाय । ३ । परिसमुक्ष्य पर्युक्ष्य
परिस्तीर्य वर्हिरुदपात्रमुपसाद्य । ४ । एकैक्यैषा सृष्ट्या^६
सं बभूवेत्येतेन^७ सूक्तेनाज्यं जुह्वन्^८ । ५ । उदपात्रे संपाताना-
नयति । ६ । उत्तमं संपातमोदने प्रत्यानयति । ७ । ततो
गां च प्राशयति वत्सौ चोदपात्रादेनानाचामयति^{९,१०} च
संप्रोक्षति च । ८ । तां तस्यैव दद्यात् । ९ । सा तत्र प्राय-
श्चित्तिः । १० । ॥ ११० ॥ ॥ १०९ ॥

अथ चेद्वडवा वा^{११} गर्दभी^{१२} वा स्यादेवमेव प्राञ्चमिध्म-
मुपसमाधाय । १ । एवं परिस्तीर्य । २ । एवमुपसाद्य । ३ ।
एतेनैव सूक्तेनाज्यं^{१३} जुह्वन्^{१४} । ४ । उदपात्रे^{१५} संपातानान-

^१ Thus KP Bi; Ch E Ku तनूपाःसाम्नो; Bū तनूपाः त्सांनो; cf. the parallel passage from the TS. cited in note 3. Weber, Omina und Portenta p. 376 reads तनूपाः. — ^२ Bū लाकमनुचराणि (1). —

^३ Cf. TS. iii. 2. 7. 1; Cāṅkh. Çr. vi. 8. 6; Vait. Sū. 17. 4; Āçv. Çr. v. 2. 14. — ^४ K Ch E Ku सूर्यमौ. — ^५ E गोर्दुग्धे. — ^६ K संसृष्ट्या. — ^७ iii. 28. 1. — ^८ So (जुह्वन्नुदपात्रे for जुह्वन्नुद?)

all MSS.; the same form is repeated in Kāuç. 71. 7; 110. 4; 111. 5; 126. 9. — ^९ Ch prim. man.) वौदपात्र. — ^{१०} B ०देना आचा. —

^{११} So K Bū; the rest omit the word वा (by haplographia). — ^{१२} E दर्भगर्दभी (1). — ^{१३} iii. 28. 1. — ^{१४} So (जुह्वन्नुदपात्रे for जुह्वन्नुद?)

all MSS.; the same form is repeated in Kāuç. 71. 7; 109. 5; 111. 5; 126. 9. — ^{१५} K here inserts संपात्रे. —

यति । ५ । उदपात्रादेनानाचामयति^१ च संप्रोक्षति^२ च । ६ । तां तस्यैव दद्यात् । ७ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ८ । ॥ १८ ॥ ॥ ११० ॥

अथ चेन्मानुषी स्यादेवमेव प्राञ्चमिधममुपसमाधाय । १ । एवं परिस्तीर्य । २ । एवमुपसाद्य । ३ । उपस्थे जातकावाधाय । ४ । एतेनैव सूक्तेनाज्यं^३ जुह्नु^४ । ५ । अमीषां मूर्ध्नि स मातुः पुत्रयोरित्यनुपूर्वं^५ संपातानानयति । ६ । उदपात्रं^६ उत्तरान्संपातान् । ७ । उदपात्रादेनानाचामयति च संप्रोक्षति^७ च । ८ । तां^८ तस्यैव दद्यात् । ९ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । १० । तस्या निष्क्रयो^९ यथाहं यथासंपद्धा^{१०} । ११ । ॥ १९ ॥ ॥ १११ ॥

अथ यच्चैतद्धेनवो लोहितं दुहते यः पौरुषेयेण क्रविषा समङ्क^{११} इत्येताभिश्चतसृभिर्जुह्यात्^{१२} । १ । वरां धेनुं कर्त्वे दद्यात् । २ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ३ । ॥ २० ॥ ॥ ११२ ॥

^१ E °देना आच०. — ^२ K reads संप्रोक्षति and omits the च following; cf. Kāuṣ. 111. 8, note. — ^३ iii. 28. 1. — ^४ So (जुह्नुमीषां) all MSS.; the same grammatical peculiarity is repeated at Kāuṣ. 71. 7; 109. 5; 110. 4; 126. 9. — ^५ Weber, *Omina und Portenta*, p. 378, fittingly regards the words मातुः पुत्रयोरित्यनुपूर्वं as a gloss, incorporated into the text. — ^६ E °पात्रेन. — ^७ K संप्रोक्षति; cf. Kāuṣ. 110. 6, note. — ^८ Ch तं. — ^९ Bi निःक्रयो. — ^{१०} With the contents of this and the preceding two chapters cf. Āit. Br. vii. 9; Çāṅkh. Çr. iii. 4. 14; 10. 4; Kāty. Çr. xxv. 4. 35; Āçv. Çr. iii. 13. — ^{११} K Bū समङ्कत. — ^{१२} viii. 3. 15-18. —

अथ यच्चैतदनङ्गान्धेनुं^१२ धयति तच्च जुहुयात् । १ ।

अनङ्गान्धेनुमधयदिन्द्रो^३४ गो रूपमाविशत्^५६ ।

स मे भूतिं च पुष्टिं च दीर्घमायुश्च धेहि नः ॥

इन्द्राय स्वाहेति हुत्वा । २ । मा नो विदन्मो देववधेभ्य

इत्येताभ्यां सूक्ताभ्यां जुहुयात् । ३ । सा तच्च प्रायश्चित्तिः

। ४ । ॥ २१ ॥ ॥ ११३ ॥

अथ यच्चैतद्वेनुर्धेनुं धयति तच्च जुहुयात् । १ ।

योगक्षेमं धेनुं वाजपत्नीमिन्द्राग्निभ्यां^७ प्रेषिते^{१०} जज्ञ-
माने^{११} ।

तस्मान्नामये परि पाहि घोरात्त्र नो^{१२} जायन्तां^{१३}

मिथुनानि रूपशः^{१४} ॥

इन्द्राग्निभ्यां स्वाहेति हुत्वा । २ । दिव्यो गन्धर्व^{१५} इति

मातृनामभिर्जुहुयात् । ३ । सा तच्च प्रायश्चित्तिः । ४ ।

॥ २२ ॥ ॥ ११४ ॥

^१ Thus emended; MSS. 'नङ्गां'. — ^२ Bū धेनुर्धेनुं. — ^३ Ch E Bū K P Bi अनङ्गां. — ^४ E 'धयति'; Ku 'धृयति'. — ^५ Thus emended; Ku Ch (prim. man.) वोरूपमा; the rest वोरूपमा. Weber, Omina und Portenta, p. 379, adopts the reading वोरूपमा and translates: 'den breit trinkenden' i. e. 'ihn der gierig schlürft'. — ^६ Bū E Bi Ch (prim. man.) विशन्. — ^७ P Bū इन्द्राग्निभ्यां; cf. Kāuṣ. 114. 2. — ^८ i. 19. 1; vi. 13. 1; cf. Kāuṣ. 104. 3, note. — ^९ Bi राजः; Bū 'पत्नीरि'. — ^{१०} K पूषेति; Ku प्रेषिते; Ch प्रेषिते; P प्रेषिते. — ^{११} Ku जंतमाने; Weber, Omina und Portenta p. 379 emends to जज्ञमाने; cf. the corresponding emendation in the mantra at Kāuṣ. 96. 3. — ^{१२} K घोरात्त्र; Ku Ch (prim. man.) 'त्त्रहो'. — ^{१३} Thus emended; MSS. जयन्तां; cf. Kāuṣ. 128. 2. — ^{१४} K रूपः. This line occurs also in the mantra at Kāuṣ. 128. 2. — ^{१५} ii. 2. 1. For the मातृनामानि (सूक्तानि) and the मातृगण of the gaṇamālā, Ath. Pariṣ. 34. 4, see Kāuṣ. 8. 24, and note. —

अथ यच्चैतद्गौर्वाश्वो वाश्वतरो^१ वा पुरुषो वाकाशफे-
नमवगन्धयति^२ तत्र जुहुयात् । १ ।

पयो देवेषु पय ओषधीषु पय आशासु पयोऽन्तरिक्षे^३ ।
तन्मे धाता च सविता च धत्तां विश्वे तद्देवा अभि-
संगृणन्तु ॥

पयो यदप्सु पय उत्स्रियासु^४ पय उत्सेषूत^५ पर्वतेषु^६ ।
तन्मे धाता च सविता च धत्तां विश्वे तद्देवा अभिसं-
गृणन्तु^७ ॥

यन्मृगेषु पय आविष्टमस्ति यदेजति पतति यत्पत-
तचिषु^{८, ९}

तन्मे धाता च सविता च धत्तां विश्वे तद्देवा अभि-
संगृणन्तु^{१०} ॥

यानि पयांसि दिव्यार्पितानि^{११} यान्यन्तरिक्षे^{१२} बहुधा
बहूनि ।

^१ K (श्वो) श्वतरो. — ^२ This doubtful reading is based upon the authority of Ku, and is in part supported by E, which reads वाकाशमवगन्धयति; K Bū Ch P Bi read वाकाशमचफेनगन्धयति, which is emended by Weber, Omina und Portenta p. 380, to वाकाशमवफेनगन्धयति. Weber translates 'Wenn ein Rind etc. Schaum in der Luft schnopert' (? 'die Luft als eine Schaum herabsendende riecht'). Cf. Kāuṣ. 93. 22. — ^३ K अन्तरिक्षे. Cf. VS. xviii. 36; TS. iv. 7. 12. 2; Māitr. S. ii. 12. 1; Kāth. S. xviii. 13. — ^४ K उत्स्रियासु; Ku उत्स्रियासु. — ^५ Thus emended upon the supposition that the reading उत्सेषूत is Prākṛitic for उत्सेषूत; Bi उत्सेषूत; P Ch (sec. man.) उत्सेषूत; K उत्सेषूत; E Ch (prim. man.) उत्सेषूत; Ku उत्सेषूत; Weber, ibid., reads उत्सेषूत न. — ^६ So P Bi Bū; Ku Ch पूर्वधेषु (Weber's reading); E पूर्वधेषु; K पूर्वधेषु. — ^७ This line is omitted in K. — ^८ E तत्प. — ^९ K E Ch पततृषु. — ^{१०} The two lines ending here are omitted in Bū. — ^{११} Bi दिव्यार्पितानि. — ^{१२} K याञ्चन्तरिक्षे. —

तेषामीशानं^१ वशिनीं^२ नो अद्य प्रदत्तां^३ द्यावापृथिवी

अदृणीयमाना^{४, ५}

इत्येतेन सूक्तेन जुहुयात् । २ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ३ ।

॥ २३ ॥ ॥ ११५ ॥

अथ यच्चैतत्पिपीलिका अनाचाररूपा^६ दृश्यन्ते तत्र
जुहुयात् । १ । भुवाय स्वाहा भुवनाय स्वाहा भुवनपतये
स्वाहा भुवां पतये स्वाहावोषाय^७ स्वाहा विनताय स्वाहा^८
शतारूणाय^९ स्वाहा । २ ।

यः प्राच्यां दिशि श्वेतपिपीलिकानां राजा तस्मै
स्वाहा ।

यो दक्षिणायां^{१०} दिशि कृष्णपिपीलिकानां राजा तस्मै
स्वाहा ।

^१ E °शानो. — ^२ K वसिनी. — ^३ P प्रमत्ता; Ku प्रदत्ता. —

^४ Thus Ku Ch; K °माना; Bū °मान; E अदृणीयमाना; Bi आदृय-
माना; P आदृयमान. — ^५ I have taken into the text the best

supported readings of the MSS., without however meaning to imply
that the text does not stand in need of emendation. Weber, *ibid.*
restores as follows: तेषामीशाने वशिनी नो अद्य द्यावापृथिवी अदृ-
णीयमाने, which involves the omission of प्रदत्ता, in accordance with
the demands of the metre. He then translates: 'Ueber die all
herrschen heat als Gebieter bereitwillig Himmel und Erde für uns'.

In a note, *ibid.*, he also suggests the following reading and trans-
lation: तेषामीशानं (or °शानान) वशिनी नो अद्य प्रदत्तां द्यावापृ-
थिवी अदृणीयमाने, 'als deren Herr mögen uns hent gebietend,
bereitwillig Himmel und Erde setzen'. According to Roth, *Der*
Atharva-Veda in Kaschmir, p. 23, the entire hymn occurs in the
Kashmirian çākḥā of the Atharvan. — ^६ K अनाचार(दृश्यन्ते). —

^७ K omits the passage beginning with भुवनाय and ending here. —

^८ K शवारूणाय. — ^{१०} K दक्षिणायां. —

यः प्रतीच्यां दिशि रजतपिपीलिकानां राजा तस्मै
स्वाहा ।

य उदीच्यां दिशि रोहितपिपीलिकानां राजा तस्मै
स्वाहा ।

यो ध्रुवायां दिशि बभ्रुपिपीलिकानां राजा तस्मै
स्वाहा ।

यो व्यध्वायां दिशि हरितपिपीलिकानां राजा तस्मै
स्वाहा ।

य ऊर्ध्वायां दिश्यरुणपिपीलिकानां राजा तस्मै
स्वाहा । ३ ।

ताश्चेदेतावता^१ न शाम्येयुस्तत उत्तरमग्निमुपसमाधाय
। ४ । शरमयं^२ बर्हिर्भयतः परिच्छिन्नं प्रसव्यं परिस्तीर्य
। ५ । विषावध्वस्तमिङ्गिडमाज्यं^३ शाकपलाशेनोत्पूतं बा-
धकेन सुवेण जुहोति । ६ ।

उत्तिष्ठत निर्द्रवत^४ न व इहास्त्वित्यञ्चनम्^५ ।

इन्द्रो वः सर्वासां साकं गर्भानाण्डानि^६ भेत्स्यति^७ ।

^१ K ताखेदेवता; Ch ताखेदेव तावता; Ku ताखेदेव तातान. —

^२ Bū शरमयं. — ^३ K E विषावध्वस्तः; P विषावध्वस्तः; Bi विषा-
वध्वस्तः. — ^४ So Ku; the rest उत्तिष्ठतं निर्द्रवतं. — ^५ Bi न वच्चा-

स्त्वित्यञ्चनं; Ku नेव इहास्त्वित्यञ्चनं. Probably the pāda is to be restored
as follows: न व इहास्तु न्यञ्चनं. — ^६ So Bū alone; Bi P Ch E Ku गर्भा-

नाङ्गानि; K गर्भानाङ्गानि; Weber, Omina und Portenta, p. 381, reads
गर्भानङ्गानि, on the basis of the reading of the Chambers MS. (गर्भा-

नाङ्गानि). — ^७ Thus Ku; K Ch (sec. man.) भेक्षति; Ch (prim.
man.) भिर्क्षति; P Bi भेत्सति; E भेक्षति; Bū भिर्क्षति. —

फटुताः^१ पिपीलिका इति^२ ॥ ७ ।

इन्द्रो वो यमो वो वरुणो वो ऽग्निर्वो^३ वायुर्वः सूर्यो व-
श्चन्द्रो^४ वः प्रजापतिर्व ईशानो^५ व इति^६ । ८ । ॥ २४ ॥
॥ ११६ ॥

अथ यच्चैतन्नीलमक्षा अनाचाररूपा दृश्यन्ते^७ तत्र जुहु-
यात् । १ ।

या मत्विः^८ सरथं^९ यान्ति^{१०} घोरा^{११} मृत्योर्दृत्यः^{१२} क्रविशः^{१३}
सं^{१४} वभूवुः^{१५, १६} ।

शिवं चक्षुरुत घोषः^{१७} शिवानां शं नो अस्तु द्विपदे शं
चतुष्पदे ॥

^१ P Bi Ku Ch Bū फटुताः (i. e. two ढ; one being written under the other); K E फटताः. — ^२ MSS. इतीन्द्रो. — ^३ Thus Ku Bū; the rest वो अग्निर्वो. — ^४ K P E वः चन्द्रो. — ^५ K ईशानो. — ^६ The usual ending, सा तत्र प्रायश्चित्तिः, is wanting in all MSS.: so also in kapdikās 119, 122, and 127. — ^७ K दृश्यते. — ^८ P मन्विः; E मित्विः; the rest मत्विः. Is the word to be emended to मत्विः? — ^९ E सरथ. — ^{१०} So K; the rest याति. — ^{११} Thus emended; E चोरन(!); the rest घोरान्. — ^{१२} Thus emended; E मृत्योर्दृत्यः; the rest मृत्योर्दृत्यः. — ^{१३} So KBūPBi; E कविशः; Ch Kū कविशं. Is the word to be emended to क्रमशः? — ^{१४} Wanting in Ch Ku. — ^{१५} K वभूवुः. — ^{१६} I have taken into the text the best supported readings of the MSS., emending only where the correction seemed obvious: the word क्रविशः and perhaps also मत्विः are thus left open to correction. Weber, Omina und Portenta, p. 383, restores upon the basis of Ch alone (या मत्विः सरथं याति घोरा मृत्योर्दृत्यः कविशं वभूवुः) as follows: या मरुद्भिः सरथं यान्ति घोरा मृत्योर्दृत्यः कविभिः शं वभूवुः. 'Die mit dem Wind ein Zug hinziehn, die grausam Tod's Botinnen zähmten sich durch die Weisen'. In the note, ibid., he observes that मत्विः and सं वभूवुः would be simpler emendations, which however yield no good sense. — ^{१७} K घोष. —

शान्त^१ चक्षुरुत वायसीनां या चासां^२ घोरा^३ मनसो
विसृष्टिः ।

मनसस्पते तन्वा^४ मा पाहि घोरात्मा वि रिक्षि^५
तन्वा मा प्रजया

मा^६ पशुभिर्वायवे^७ स्वाहेति हुत्वा । २ । वात आ वातु
भेषजमित्येतेन सूक्तेन जुहुयात् । ३ ।

वात आ वातु भेषजं शंभु मयोभु नो हृदे^८ ।

प्र ण आयूंषि तार्षत्^९ ॥

उत वात पितासि न उत भ्रातोत नः सखा ।

स नो जीवातवे कृधि ॥

यददो वात ते गृहे निहितं भेषजं गुहा ।

तस्य नो धेहि जीवस

इत्येतेन सूक्तेन^{१०} जुहुयात् । ४ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ५ ।

॥ २५ ॥ ॥ ११७ ॥

^१ Weber, Omina und Portenta, p. 383, plausibly supplies for the sake of the metre the word च after this word (haplographia); the MSS. do not exhibit it. — ^२ P Ku वासां. — ^३ K घोरां. —

^४ Ku तच्च; the rest as above. Weber, ibid. emends to तन्वां. — ^५ Thus emended, as first person singular middle of the s-aorist of the root रिष्; Ch Ku रोचि; K राच; E रिष्ट; P Bi Bu रोच्च. Weber, ibid., emends to रचि, as first person singular middle of the s-aorist of root रज्, also translating: 'Nicht möge Schaden leiden ich'. —

^६ K Ku omit this word. — ^७ The words मा पशुभिर् may perhaps be regarded as a later addition, as the preceding line makes fairly good metre without them (the first pāda hypercatalectic). — ^८ Ch हृदे. — ^९ So all MSS. The reading of RV. x. 186. 1; SV. i. 184; ii. 1190; TB. ii. 4. 1. 9; etc. is तारिषत्, which suits the metre more directly. — ^{१०} Cf. RV. x. 186. 1-3; SV. ii. 1190-2; TB. ii. 4. 1. 8-9; TA. iv. 42. 2; Nirukta x. 35; Vāit. sū. 38. 1. —

अथ यच्चैतन्मधुमक्षिका^१ अनाचाररूपा दृश्यन्ते मधु
वात ऋतायत इत्येतेन सूक्तेन^२ जुहुयात् । १ । सा तत्र
प्रायश्चित्तिः । २ । ॥ २६ ॥ ॥ ११८ ॥

अथ यच्चैतदनाज्ञातमद्भुतं दृश्यते^३ तत्र जुहुयात् । १ ।
यदज्ञातमनाम्नातमर्थस्य^४ कर्मणो^५ मिथः ।
अग्ने त्वं नस्तस्मात्पाहि स हि वेत्थ यथायथम् ॥
अग्नये स्वाहा । २ । वायो^६ सूर्यं चन्द्रेति^७ च । ३ ।
पुरुषसंमितो ऽर्थः^८ कर्मार्थः^९ पुरुषसंमितः^{१०} ।
वायुर्मा तस्मात्पातु स हि वेत्थ यथायथम्^{११} ॥
वायवे स्वाहा । ४ । अग्निर्मा सूर्यो मा चन्द्रो मेति च^{१२}
। ५ । ॥ २७ ॥ ॥ ११९ ॥

अथ यच्चैतद्गामे वावसाने वाग्निशरणे वा समज्यायां^{१३}

^१ Ku °मचाः; Bū °मचा. — ^२ The hymn, whose pratika is cited here, is not written out in full in the text, as it has been previously given in सकलपाठ at Kāuṣ. १०. २४; ११. १. Cf. also RV. i. १०. ६-८; Māitr. S. ii. ७. १६ (Vol. २, p. ११); Kāth. S. xxxix. ३; TS. iv. २. १. ३; v. २. ८. ६; VS. xiii. १७; Cat. Br. xiv. १. ३. ११-१३. It occurs also in the Kashmir-çākhā according to Roth, Der Atharva-Veda in Kaschmir, p. २३. — ^३ KBū दृश्यन्ते. — ^४ Thus emended with Weber, Omina und Portenta, p. ३८५; Ch यदाज्ञातः; Ku यदावातः; the rest यदाज्ञातः. — ^५ Bū कर्मिणो. — ^६ KP वायोः. — ^७ K Bū चन्द्रेति. — ^८ Bū अर्थः, in accordance with the metre. — ^९ K कामार्थः; Bū inserts here the word कर्म; Bi inserts कर्म. — ^{१०} E Bi Bū °संमितं; cf. the word कर्म, inserted by Bū Bi after कर्मार्थः; see the preceding note. — ^{११} K यथायथं. — ^{१२} The ending usual in this adhyāya, सा तत्र प्रायश्चित्तिः, is wanting in all MSS.; so also in kaṇḍikās ११६, १२२, and १२७. — ^{१३} K P Bi समज्यायां. —

वावदीर्येत^१ चतस्रो धेनव उपकृप्ता^२ भवन्ति श्वेता कृष्णा
 रोहिणी सुरूपा^३ चतुर्थी । १ । तासामेतद्वादशरात्रं संदुग्धं
 नवनीतं निदधाति^४ । २ । द्वादश्याः प्रातर्यच्चैवादो ऽवदीर्णं
 भवति तत उत्तरमग्निमुपसमाधाय । ३ । परिसमुह्य
 पर्युक्ष्य परिस्तीर्य वह्निः^५ श्वेताया आज्येन संनीय
 । ४ । अग्निर्भूम्यामिति^६ तिसृभिरभिमन्त्र्यालभ्य । ५ । अथ
 जुहुयात् । ६ । तथा दक्षिणार्धे^७ । ७ । तथा पश्चार्धे
 । ८ । उत्तरार्धे संस्थाप्य वास्तोष्पत्यैर्जुहुयात्^{८,९} । ९ ।
 अवदीर्णे संपातानानीय संस्थाप्य होमान् । १० । अव-
 दीर्णे^{१०} शान्त्युदकेन संप्रोक्ष्य । ११ । ता एव ब्राह्मणो दद्यात्
 । १२ । सीरं वैश्यो ऽश्वं प्रादेशिको यामवरं राजा । १३ ।
 सा तत्र प्रायश्चित्तिः । १४ । ॥ २८ ॥ ॥ १२० ॥

अथ यत्रैतदनुदक उदकोन्मीलो भवति हिरण्यवर्णा^{११}
 इत्यपां सूक्तैर्जुहुयात्^{१२} । १ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । २ ।
 ॥ २९ ॥ ॥ १२१ ॥

^१ Bū °दीर्येत; Bi °दीर्णेत. — ^२ E उपकृप्ता. — ^३ So all MSS.; Weber, Omina und Portenta, p. 386, emends to सुरूपा; cf. also Kāuṣ. 126. 5. — ^४ K P Bi भवति. — ^५ Ch वह्निः; Ku वह्निः. — ^६ xii. 1. 19-21. — ^७ K °णार्धे; Ch °णार्धे. — ^८ K has a colon here. — ^९ For the वास्तोष्पतीयानि sc. सूक्तानि, and the वास्तुगण see Kāuṣ. 8. 23, and note. Cf. also Kāuṣ. 43. 4, where the term is also वास्तोष्पतीयैः instead of वास्तोष्पत्यैः, as at Kāuṣ. 8. 23. — ^{१०} K Ch E Ku °दीर्णे. — ^{११} i. 33. 1. — ^{१२} For the अपां सूक्तानि see Kāuṣ. 7. 14, and Dārila ibid. In the list there given the two pratikas i. 4. 1; 5. 1 precede i. 33. 1. —

अथ यच्चैतत्तिलाः समतैला भवन्ति तत्र जुहुयात् । १ ।
 अनूनाय^१ स्वाहा । अक्षिताय स्वाहा । अपरिमिताय
 स्वाहा । परिपूर्णाय स्वाहा । २ । स यं^२ द्विष्यात्तस्याशायां
 लोहितं ते प्र सिञ्चामीति दक्षिणामुखः^३ प्रसिञ्चेत्^४ । ३ ।
 ॥ ३० ॥ ॥ १२२ ॥

अथ यच्चैतद्वपां वा हवींषि वा वयांसि^५ द्विपदच-
 तुष्पदं^६ वाभिमृग्यावगछेयुर्ये^७ अग्नयो नमो देववधेभ्यः^८
 इत्येताभ्यां सूक्ताभ्यां जुहुयात् । १ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः
 । २ । ॥ ३१ ॥ ॥ १२३ ॥

अथ यच्चैतत्कुमारस्य कुमार्या वा द्वावावर्तौ^९ मूर्धन्यौ
 भवतः सव्यावृदेको देशावर्तस्तत्र^{१०} जुहुयात् । १ ।

तृष्ठा रूपाणि बहुधा विकुर्वञ्जनयन्प्रजा बहुधा वि-
 श्वरूपाः ।

स मे करोत्वविपरीतमस्माननुपूर्वं^{१०} कल्पयतामिहैव ॥
 तष्ट्रे स्वाहा । २ ।

^१ Thus K only; E अनुनाय; the rest अनुनाय. — ^२ Thus emended; Ch E Bū Bi K P स्वायं; Ku यं. — ^३ E दक्षिणाभिमुखः —

^४ The ending usual in this adhyāya, सा तत्र प्रायश्चित्तिः, is wanting in all MSS.: so also at the end of kaṇḍikās 116, 119, and 127. —

^५ Ch वपांसि; Ku वयाति. — ^६ E द्विपदचतुष्पदं; Bi द्विपदं चतुष्पदं. —

^७ E चाभिः. — ^८ iii. 21. 1; vi. 13. 1; cf. the second अभयगण at Kāuṣ. 104. 3. — ^९ Thus, with double sandhi for देश आवर्तः, all

MSS.; cf. Kāuṣ. 6. 17 (p. 19, note 5); 6. 34 (p. 21, note 6) etc. See also the introduction, and Weber, Omina und Portenta, p. 390, note 3. Weber, ibid. p. 391, note 4, characterizes the words सव्यावृदेको देश आवर्तः as originally a marginal gloss. — ^{१०} Ch परितमः —

अन्तर्गर्भेषु बहुधा सं तनोति^१ जनयन्प्रजा बहुधा वि-
श्वरूपाः ।

स मे करोत्वविपरीतमस्नाननुपूर्वं कल्पयतामिहैव ॥
त्वष्ट्रे स्वाहा । ३ ।

यद्युन्मृष्टं^२ यदि वाभिमृष्टं^३ तिरश्चीनर्थं उत मर्मजन्ते^४ ।
शिवं तद्देवः सविता कृणोतु प्रजापतिः प्रजाभिः^५ सं-
त्वष्ट्रे स्वाहा । ४ । [विदानः ॥

सव्यावृत्तान्युत या विश्वरूपा^६ प्रत्यग्वृत्तान्युत या ते
परुःषु^७ ।

तान्यस्य^८ देव^९ बहुधा बहूनि स्योनानि शग्मानि शि-
वानि सन्तु ॥
त्वष्ट्रे स्वाहेति हुत्वा । ५ । त्वष्टा मे दैव्यं वच^{१०} इत्येतेन सूक्तेन
जुहुयात् । ६ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ७ । ॥ ३२ ॥ ॥ १२४ ॥

^१ E वसनोति; Bi Ku सनोति; P संनोति. — ^२ Ch ०मृष्टं; E Ku ०मृष्ट. — ^३ So Ku alone; K P Bi Bū भिमृष्टं; Ch E भिमिष्टं. —

^४ The reading of this pāda as taken into the text represents merely the best supported MS. authority without emendation (barring the last word), of which it evidently stands much in need; Bū Bi read तिरश्चीनर्थं उत मर्मजन्ते; K तिरश्चीनर्थं उत मर्मजन्ते; P तिरश्चीनर्थं उत मर्मजन्ते; Ku तिरश्चीनर्थं उत मर्मजन्ते; E Ch (sec. man.) तिरश्चीनर्थं उत मर्मजन्ते; Ch (prim. man.) तिरश्चीनर्थं उत मर्मजन्ते. Weber, *ibid.*, emends to तिरश्चीनं यदुत मर्मजं ते, translating: 'was seitwärtsgeh'nd dir und was oft zu streichen'. — ^५ Bū प्रजया. — ^६ Bū Ch (prim. man.) ०रूपा. —

^७ So Ku; K P Bi परुषु; E Ch परुषु; Bū परुषु; Ch (prim. man.) परुषु; Ch (sec. man.) परुषु; Weber, *ibid.* p. 391, emends to परुषि. — ^८ Ch Ku ०स्त्रा. — ^९ Thus emended; MSS. देवी. — ^{१०} vi. 4. 1. —

अथ यच्चैतद्यूपो विरोहति तत्र जुहुयात् । १ ।

यूपो विरोहञ्छतशाखो^१ अध्वरः समावृतो^२ मोहयि-
ष्यत्यजमानस्य^३ लोकान् ।

वेदाभिगुप्तो ब्रह्मणा^४ परिवृतो ऽथर्वभिः शान्तः सुकृ-
तामेतु^५ लोकम् ॥

यूपो ह्यरुक्षद्विषतां वधाय न मे यज्ञो यजमानश्च रि-
ष्यात्^६ ।

सप्तर्षीणां^७ सुकृतां यत्र लोकस्तत्रेवं यज्ञं यजमानं च
धेहि^८ ॥

वनस्पतये स्वाहेति हुत्वा । २ । वनस्पतिः सह देवैर्न
आगन्निति^९ जुहुयात्^{१०} । ३ । सा तत्र^{११} प्रायश्चित्तिः । ४ ।

॥ ३३ ॥ ॥ १२५ ॥

अथ यच्चैतद्विवोल्का पतति तदयोगक्षेमाशङ्कं भवत्य-
वृष्ट्याशङ्कं वा । १ । तत्र राजा भूमिपतिर्विद्वांसं ब्रह्मणं
वृणीयात् । २ । स वृतो ऽरण्यस्यार्धमभिव्रज्य तत्र द्वाद-
शरात्रमनुश्रुयेत्^{१२} । ३ । स खलु पूर्वं नवरात्रमारण्यशा-

^१ Ch Ku E ०रोहं श०. — ^२ K P Bi Bū समावृतो. Possibly this or the preceding word represents a later gloss: good metre is obtained by the removal of either. — ^३ Ch (sec. man.) मोहयिष्य. — ^४ K E ब्रह्मणः. — ^५ K ०मेतुं. — ^६ Bū रिष्यात्. — ^७ K सप्तर्षीणां. — ^८ The same ardharcā occurs in Kāty. Çr. ii. 2. 8. — ^९ xii. 3. 15. — ^{१०} The customary word जुहुयात् is supplied by emendation: it is wanting in all MSS.; cf. Kāuṣ. 130.3; 131.3, and the next note. — ^{११} The words सा तत्र are wanting in K Bū, as in Kāuṣ. 130. 3; 131. 3; cf. the preceding note. — ^{१२} P ०श्रुयेत्. —

कमूलफलभक्षश्चाथोत्तरं चिराचं नान्यदुदकात् । ४ । श्वो
भूते सप्त धेनव उपकृप्ता^१ भवन्ति श्वेता कृष्णा रोहिणी
नीली पाटला मरूपा^२ बहुरूपा सप्तमी । ५ । तासामेत-
द्वादशराचं संदुग्धं नवनीतं निदधाति^३ । ६ । द्वादश्याः
प्रातर्यत्रैवासौ पतिता^४ भवति तत उत्तरमग्निमुपसमा-
धाय । ७ । परिसमुह्य पर्युह्य परिस्तीर्य बर्हिः । ८ ।
अथामुं नवनीतं^५ सौवर्णे पात्रे विलाप्य^६ सौवर्णेन
सुवेण रक्षोघ्निश्च^७ सूक्तैर्यामाहुस्तारकैषा विकेशीत्येतेन^८ सू-
क्तेनाज्यं जुह्वन्^९ । ९ । अवपतिते^{१०} संपातानानीय सं-
स्थाप्य होमान्^{११} । १० । अवपतितं शान्त्युदकेन संप्रोह्य
। ११ । ता एव ब्राह्मणो दद्यात् । १२ । सीरं वैश्यो ऽश्वं
प्रादेशिको यामवरं राजा । १३ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । १४ ।
॥ ३४ ॥ ॥ १२६ ॥

^१ K °मारखः शाकमूलफलभक्षः; P °भक्षः। — ^२ Ch °कृष्णा. —
^३ Weber, Omina und Portenta, p. 394, emends this to मरूपा: MSS. as
above. Cf. Kāuṣ. 120. 1., where Weber emends in the same way. —
^४ K P भवति. — ^५ K P पतितं. — ^६ K °थामुन्नवनीतं;
Bū °थामुन्नवनीतं; the rest as above: अमुं with a neuter noun,
for अदो. Or is the passage to be emended to अथासां or अथामूपां
(sec. धेनूनां) नवनीतं? — ^७ Thus Ku alone; K P Ch (sec. man.)
विलाप्यमानं; Ch (sec. man.) विलाप्यं; E विलाप्ये; Bū विलाप्यं; Bi
विलाप्य. Perhaps विलाप्यमानं is to be taken into the text upon
the basis of K P Ch (sec. man.). — ^८ No gāṇa of hymns corresponding
to this is to be found in the gāṇamālā (Ath. Pariç. 34), or the AV.
Anukramanī. — ^९ v. 17. 4. — ^{१०} So (जुह्वनवप) all MSS.; the
same grammatical peculiarity is repeated at Kāuṣ. 71. 7; 109. 5;
110. 4; 111. 5. — ^{११} K P Bi °पतितं. — ^{१२} E होमानं. —

अथ यच्चैतद्भूमकेतुः सप्तर्षीनुपधूपयति तदयोगक्षेमा-
शङ्कमित्युक्तम्^१ । १ । पञ्च पशवस्तायन्ते^२ वारुणः^३ कृष्णो^४
गौर्वाजो वाविर्वा^५ हरिर्वायव्यो^६ बहुरूपो दिश्यो मा-
रुती मेष्याग्नेयः प्राजापत्यश्च^७ क्षीरौदनो^८ ऽपां नप्त उद्रः^९
। २ । उतेयं भूमिरिति^{१०} त्रिर्वरुणमभिष्टूय^{११} । ३ । अप्सु
ते राजन्निति^{१२} चतसृभिर्वारुणस्य जुहुयात् । ४ ।

वायवा^{१३} रुन्धि^{१४} नो मृगानसभ्यं मृगयद्वा^{१५} ।

स नो नेदिष्टमा^{१६} कृधि वातो हि रशनाकृत^{१७}
इति वायव्यस्य । ५ । आशानामिति^{१८} दिश्यस्य^{१९} । ६ ।

प्रति त्वं चारुमध्वरं गोपीथाय प्र हूयसे ।

मरुद्भिरय आ गहीति^{२०}

मारुतस्य^{२१} । ७ । अपामगिरित्याग्नेयस्य^{२२} । ८ । प्रजापतिः

^१ K Bū Bi P °शङ्क°. — ^२ Bū °यते. — ^३ K पशवस्तायुः ॥. —
^४ K P कृष्ण. — ^५ K वादिर्वा. — ^६ Thus the not altogether
trustworthy reading of E Ku; the remaining MSS. read हविर्वायव्यो.
Weber, Omina und Portenta, p. 396, simply drops the word हविर्
from the text, as reported by the Chambers codex, and it does indeed
seem possible that it represents another alternative added by a later
scribe. — ^७ KP प्राजापत्यश्च; E प्रजापत्यश्च. — ^८ K P °नी; Ku °नौ. —
^९ Thus emended; Ch P Bi नप्तुद्र (उतेयं); K नप्तुद्र; Ku नप्तद्र; E
नप्तुद्र; Bū ननद्र. — ^{१०} iv. 16. 3. — ^{११} So Bi Bū; K भिष्टू-
तावाप्सु; Ch Ku भिष्टूयाप्सु; E भिष्टूयाप्सु; P भिष्टूताप्सु. The reading
of P seems to represent भिष्टूताप्सु, and Weber, ibid., also emends
the reading of the Chambers MS. to भिष्टूताप्सु. — ^{१२} vii.
83. 1-4. — ^{१३} Ku वायवी. — ^{१४} MSS. रुन्धि. — ^{१५} Thus
emended; MSS. मृगयद्वा. — ^{१६} K Ku Bū नेदिष्टमा. — ^{१७} K
कृतमिति. — ^{१८} Ch Ku °आशानामिति; i. 31. 1. — ^{१९} Ch E
दिश्यस्य; KP दिश्य. — ^{२०} Cf. RV. i. 19. 1. — ^{२१} Bū मा-
रुतस्य. — ^{२२} iv. 15. 10. —

सलिलादिति^१ प्राजापत्यस्य । ९ । अपां^२ सूक्तैर्हिंराण्य-
शकलेन सहोद्रमप्सु^३ प्रवेशयेत् । १० । प्र हैव वर्षति । ११ ।
सर्वस्वं तच्च दक्षिणा । १२ । तस्य निष्क्रयो^४ यथार्हं यथा-
संपद्वा । १३ । ॥ ३५ ॥ ॥ १२७ ॥

अथ यच्चैतन्नक्षत्राणि पतापतानीव भवन्ति तच्च जुहु-
यात् । १ ।

यन्नक्षत्रं पतति जातवेदः सोमेन राज्ञेषिरं^५ पुरस्तात्^६ ।
तस्मान्मामग्ने^७ परि पाहि घोरात्प्र णो जायन्तां^८ मि-
थुनानि रूपशः ॥

इन्द्राग्निभ्यां स्वाहेति हुत्वा । २ । सोमो राजा सविता च
राजेत्येतेन सूक्तेन जुहुयात् । ३ ।

सोमो राजा सविता च राजा भुवो राजा भुवनं च
राजा ।

शर्वो राजा शर्म च राजा त उ नः शर्म यद्धन्तु देवाः^९ ॥
आदित्यैर्नो बृहस्पतिर्भगः सोमेन नः सह ।

^१ iv. 15. 11. — ^२ For the अपां सूक्तानि see Kauç. 7. 14, and Dārila ibid. Cf. also note 11 at Kauç. 121. 1. — ^३ Ch E P सहो-
द्रमप्सु; Bi सहोद्रमः. — ^४ Ch E Ku निःक्रयो. — ^५ Thus emended;
K E P Bi Ch (sec. man.) राज्ञा इषिरं, in accordance with the de-
mands of the metre; Bū Ch (prim. man.) राज्ञ इषिरं; Ku राजा
इषिरं. Weber, Omina und Portenta, p. 399, upon the basis of Ch
(sec. man.) has taken राज्ञा इषिरं into the text, without noting the
absence of the sandhi. — ^६ So K Bū Bi P E (prim. man.); Ch Ku E
(sec. man.) and Weber, ibid., परस्तात्. — ^७ K तस्मामः; Ku तस्मान्मामः. —
^८ So emended; Ku जयन्ता; the rest जयतां. — ^९ The metre of these
two lines is in the style of the ekapadā virāj: the syllable after the
caesura is wanting in each pāda, considered from the point of view
of a triṣṭubh. —

विश्वे देवा उर्वन्तरिक्षं त उ नः^१ शर्म यच्छन्तु देवाः^२ ॥

उताविद्वान्निष्कृदयाथोसघ्नी यथायथम्^३ ।

मा नो^४ विश्वे देवा मरुतो हेतिमिच्छत^५ ॥ ४ ॥

रुक्मं^७ कर्वे दद्यात् । ५ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ६ ॥ ३६ ॥

॥ १२८ ॥

अथ यच्चैतन्मांसमुखो निपतति तत्र जुहुयात् । १ ।

घोरो वज्रो देवसृष्टो न आगन्यद्वा गृहान्घोरमुता

जगाम^८ ।

तन्निर्जगाम^९ हविषा घृतेन शं नो अस्तु द्विपदे शं

चतुष्पदे ॥

रुद्राय स्वाहेति हुत्वा । २ । भवाशर्वी मृडतं माभि यात-

मित्येतेन^{१०} सूक्तेन जुहुयात् । ३ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ४ ।

॥ ३७ ॥ ॥ १२९ ॥

^१ P Bi त उत नः. — ^२ The metre of this ardharcā is in the style of ekapadā virāj; cf. note 9 on the preceding page. — ^३ I am unable to restore this very corrupt line: the text above represents merely the best supported readings of the MSS. taken collectively. K reads: उताविद्वान्निष्कृतादयाथोसघ्नी यथायथं; Bū उताविद्वान्निष्कृदयाथोसघ्नी etc.; Bi उताविद्वान्निष्कृदयासघ्नी etc.; E उताविद्वान्निष्कृदयाथोसघ्नीया etc.; P उताविद्वान्निष्कृतादयाथोसघ्नी etc.; Ku नुताविद्वान्निष्कृदयाथोसघ्नी etc.; Ch (prim. man.) उताविद्वान्निष्कृदयाथोसघ्नीया; Ch (sec. man.) उताविद्वान्निष्कृदयाथोसघ्नीया etc. — ^४ So K P Bi Bū; the rest मनो. — ^५ So (हितम्) K Bū EP Bi Ch (prim. man.); Ku Ch (sec. man.) हितिः. — ^६ Ch Ku E मर्हतः. — ^७ Ku रुचतं. — ^८ Thus emended; MSS. ०रमुत आजगाम. This pāda and the following ardharcā recur at Kāṇç. 135. 9. — ^९ Bū तं चिर्यजामो; K तं निर्जगाम; Ku तं निर्जगातो. — ^{१०} xi. 2. 1. —

अथ यच्चैतदनयावभासो^१ भवति तत्र जुहुयात् । १ ।

या ते ऽवदीप्तिरवरूपा^२ जातवेदो ऽपेतो^३ रक्षांसां भाग

एषः ।

रक्षांसि तया दह^४ जातवेदो या नः प्रजां मनुष्यां^५ सं

सृजन्ते ॥

अग्नये स्वाहेति हुत्वा । २ । अग्नी रक्षांसि सेधतीति^६ प्रा-

यश्चित्तिः^६ । ३ । ॥ ३८ ॥ ॥ १३० ॥

अथ यच्चैतदग्निः^९ श्वसतीव^{१०} तत्र जुहुयात् । १ ।

श्वेता^{११} कृष्णा रोहिणी^{१२} जातवेदो यास्ते तनूस्तिरश्वी-

ना^{१३, १४} निर्देहन्तीः^{१५} श्वसन्तीः^{१६} ।

रक्षांसि ताभिर्देह जातवेदो या नः प्रजां मनुष्यां^{१७} सं

सृजन्ते ॥

अग्नये स्वाहेति हुत्वा । २ । अग्नी रक्षांसि सेधतीति^{१८} प्रा-

यश्चित्तिः^{१९} । ३ । ॥ ३९ ॥ ॥ १३१ ॥

^१ Thus emended, assuming haplographia; E यच्चैतदपावभासो; the remaining MSS. °नपावभासो. Cf. Kāuṣ. 93. 37. — ^२ Ch ते च दीप्ति°. — ^३ K °रूपो; E दीप्तिस्वरूपा. — ^४ E यतो. — ^५ K ह. — ^६ So K Bū; the rest प्रजान्मनुष्यान्सं; cf. Kāuṣ. 131. 2. — ^७ viii. 3. 26. — ^८ This unusual ending of the kapṭikā is exhibited by all MSS.; cf. Kāuṣ. 131. 3, as also the reading of K Bū in Kāuṣ. 125. 4. — ^९ Ch E °पि. — ^{१०} K here inserts the word भवति. — ^{११} Bū श्वेताः. — ^{१२} Ch Ku हरिणी. — ^{१३} Ch Ku तनू; E तनू. Is तनूस् to be emended to तन्वस्? — ^{१४} K °श्वोनां. — ^{१५} Ch Ku E P K °हन्ती. — ^{१६} So K Bū Ch E P B; K °तो (रक्षांसि). Weber, Omina und Portenta, p. 402, reads निर्देहन्तो श्वसन्ती. — ^{१७} Thus emended; K प्रजां मनुष्यान्सं; Bū प्रजां मनुष्यात्सं; the rest प्रजान्मनुष्यान्सं; cf. Kāuṣ. 130. 2. — ^{१८} viii. 3. 26. — ^{१९} This

अथ यच्चैतत्सर्पिर्वा^१ तैलं वा मधु वा विष्यन्दति^२
यद्यामं चकुर्निखनन्त^३ इत्येतेन सूक्तेन जुहुयात् । १ । सां
तत्र प्रायश्चित्तिः । २ । ॥ ४० ॥ ॥ १३२ ॥

अथ यच्चैतद्गाम्यो ऽग्निः शालां दहत्यपमित्यमप्रतीक्ष-
मित्येतैस्त्रिभिः^४ सूक्तैर्मैश्रधान्यस्य^५ पूर्णाञ्जलिं हुत्वा । १ ।
ममोभा मित्रावरुणा मह्यमापो मधुमदेरयन्तामित्येता-
भ्यां^६ सूक्ताभ्यां जुहुयात् । २ ।

ममोभा मित्रावरुणा ममोभेन्द्रावृहस्पती^७ ।

मम त्वष्टा च पूषा च ममैव सविता वशे ॥

मम विष्णुश्च^८ सोमश्च ममैव मरुतो भवन्^९ ।

सरस्वांश्च^{१०} भगश्च^{११} विश्वे देवा वशे मम ॥

ममोभा^{१२} द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं स्वर्मम ।

ममेमाः सर्वा ओषधीरापः सर्वा वशे मम^{१३} ॥

मम गावो ममाश्वा ममाजाश्चावयश्च^{१४, १५} ममैव पुरुषा
भवन्^{१६} ।

unusual ending of the kapṭikā is sustained by all MSS.; cf. Kāuṣ.
130. 3, as also the reading of K Bū in Kāuṣ. 125. 4. —

^१ K सर्पि वा. — ^२ So Bū; K E विष्यंदति; K विष्यंदयते; Bi
विष्यन्दते; Ch (prim. man.) विष्यंदति; P Ch (sec. man.) विष्यंदयते. —

^३ vi. 116. 1. — ^४ K ०प्रतीक्षमित्येतैः. — ^५ vi. 117-119. — ^६ vi.
61. 1. — ^७ So Ku; the rest ममोभेद्रो. — ^८ K विष्णु. —

^९ E महत्; Weber, Omina und Portenta, p. 403, 16 emends to भवान्;
cf. also note 16. — ^{१०} Bū Bi सरस्वांश्च. — ^{११} E वृहद्य. — ^{१२} Ch
E Ku insert हि at this point. — ^{१३} The stanza ending here is
wanting in Bū, and is also omitted by Weber, ibid. — ^{१४} K

ममोजा. — ^{१५} K has a colon here. — ^{१६} Ku पुरुषो भवत्;
Weber, ibid., emends to भवान्; cf. also note 9. —

ममेदं सर्वमात्मन्वदेजग्राण्डशे ममेति । ३ ।

अरणी प्रताप्य स्थण्डिलं परिमृज्य । ४ । अथाग्निं
जनयेत् । ५ ।

इत^१ एव प्रथमं^२ जज्ञे^३ अग्निराभ्यो योनिभ्यो अधि
जातवेदाः^४ ।

स गायत्र्या चिष्टुभा जगत्यानुष्टुभा देवो देवेभ्यो हव्यं
वहतु प्रजानन्निति जनयित्वा । ६ । भवतं नः^५ समनसौ
समोकसावित्येतेन^६ सूक्तेन जुहुयात् । ७ । सा तत्र प्राय-
श्चित्तिः । ८ । ॥ ४१ ॥ ॥ १३३ ॥

अथ चेदागन्तुर्देहत्येवमेव कुर्यात् । १ । सा तत्र प्राय-
श्चित्तिः । २ । ॥ ४२ ॥ ॥ १३४ ॥

अथ यच्चैतद्वंशं^७ स्फोटति^८ कपाले ऽङ्गारा भवन्त्युदपात्रं
वर्हिराज्यं तदादाय । १ । शालायाः पृष्ठमुपसर्पति^९ । २ ।
तत्राङ्गारान्वा कपालं^{१०} वोपनिदधात्या संतपनात् । ३ ।
प्राञ्चमिध्ममुपसमाधाय । ४ । परिसमुह्य पर्युह्य परि-
स्तीर्य वर्हिरूदपात्रमुपसाद्य । ५ । परिचरणेनाज्यं परिचर्य

^१ So K Bū P Bi; Ku इतः, Ch जनयेदिति । ता; E जनयेदिति ता. —

^२ K प्रथम. — ^३ K Bū यज्ञे. — ^४ K वेदः. — ^५ E भवतन्नः. —

^६ The group of mantras given previously in सकलपाठ at Kāuc. 108. 2. —

^७ Bū वंशः. — ^८ Ku स्फोटयति. — ^९ P ०मुपसर्पति; K ०मुपसर्पतं. —

^{१०} Thus with doubtful emendation; K (सर्पतं) चैवं वा कपालानि; P Bi Bū तच्चैवं वा कपालानि; Ku तच्चैवं वा कपालं; Ch तच्चैवं । वां कपालं; E तच्चैवं वा कपालं; Weber, Omina und Portenta, p. 405, emends to तत्राङ्गारान्कपालं. —

। ६ । नित्यान्पुरस्ताद्धोमान्हुत्वाज्यभागौ च । ७ । अथ जु-
होति । ८ ।

असौ वै नाम ते मातासौ वै नाम ते पिता ।

असौ वै नाम ते दूतः स्ववंशमधि तिष्ठति^१ ॥

उत्तमराची^२ णाम मृत्यो ते माता तस्य ते अन्तकः
समंदधानस्ते दूतः^३ स्ववंशमधि तिष्ठति^४ ॥ [पिता ।

बहवो ऽस्य पाशा वितताः पृथिव्यामसंख्येया^५ अप-
र्यन्ता^६ अनन्ताः^७ ।

याभिर्विशानभिनिदधाति^८ प्राणिनां यान्कांश्चेमान्प्राण-
भृतां^{९, १०, ११} जिघांसन्^{१२} ।

स इमं दूतं नुदतु^{१३} वंशपृष्ठात्स^{१४} मे गच्छतु द्विषतो नि-
वेशं मृत्यवे स्वाहा ॥

बृहस्पतिराङ्गिरसो ब्रह्मणः पुत्रो विश्वे^{१५} देवाः प्रददु-
र्विश्वमेजत् ।

स इमं दूतं नुदतु वंशपृष्ठात्स^{१६} मे गच्छतु द्विषतो निवेशं
बृहस्पतय आङ्गिरसाय स्वाहा ॥

^१ Weber, ibid., emends to स्वं वंशमधितिष्ठतु; cf. the end of the next stanza. — ^२ So K Bū P Bi Ku; E उत्तरराची; Ch उत्तमसची, upon the basis of which Weber, ibid., emends to उत्तमस्यो. —

^३ K दूत. — ^४ Weber, ibid. emends to स्वं वंशमधितिष्ठतु; cf. the preceding stanza. — ^५ K संख्येया. — ^६ Ch अपर्यन्ता. — ^७ Ch (sec. man.) अनन्ता. — ^८ Ku E Ch ताभिः. — ^९ K Ku Bū Ch यां (कांश्चि). — ^{१०} K ०द्येमां. — ^{११} Bū भृतां. — ^{१२} Ch जिघांसं. —

^{१३} K नुद. — ^{१४} So E Ku; K P Bi वंशस्पृष्ठात्स; Ch वंशस्पृष्ठात्स; Bū वंशपृष्ठात्स. — ^{१५} K यक्षी. — ^{१६} So E Ku; Bū वंशपृष्ठात्स; K P Bi वंशस्पृष्ठात्स; Ch वंशस्पृष्ठात्स. —

यस्य ते ऽन्नं न^१ क्षीयते भूय एवोपजायते ।

यस्मै भूतं च भव्यं च सर्वमेतत्प्रतिष्ठितम् ।

स इमं दूतं नुदतु वंशपृष्ठात्स^२ मे गच्छतु द्विषतो निवेश-
मिन्द्राय स्वाहा ॥

मुखं देवानामिह यो बभूव यो जानाति वयुनानां^३
समीपे^४ ।

यस्मै हुतं देवता भक्षयन्ति वायुनेत्रः सुप्रणीतिः सु-
नीतिः ।

स इमं दूतं नुदतु वंशपृष्ठात्स^५ मे गच्छतु द्विषतो निवे-
शमग्नये स्वाहा ॥

यः^६ पृथिव्यां^७ च्यावयन्नेति^८ वृक्षान्प्रभञ्जनेन^९ रथेन सह
संविदानः ।

रसान्गन्धान्भावयन्नेति^{१०} देवो मातरिश्वा भूतभव्यस्य^{११}
कर्ता ।

स इमं दूतं नुदतु वंशपृष्ठात्स^{१२} मे गच्छतु द्विषतो नि-
वेशं वायवे स्वाहा ॥

^१ Thus emended, by assuming haplographia; K Ch (prim. man.)

यस्य तेन्नं; Bū Ch (sec. man.) तेन्नं; Ku तेन; P ते अन्नं; Bi तोन्न; E ते उत; cf. Pār. Gr. iii. 15. 22 in support of the emendation. —

^२ So Ku; E Bū वंशपृष्ठात्स; Bi K P वंशस्पृष्ठात्स; Ch वंशस्पृष्ठात्स. —

^३ So Bū; the rest वयुनानां. — ^४ K समीपे; Ku समीपो. — ^५ So

E Ku; K P Bi वंशस्पृष्ठात्स; Bū वंशपृष्ठात्स; Ch वंशस्पृष्ठात्स. — ^६ E

यं. — ^७ Ku Bi पृथिव्या. — ^८ K E Bū च्यावयन्नेति. — ^९ Bū

भुञ्जनेन. — ^{१०} K वयन्नेति. — ^{११} Ku भूतस्य भव्यस्य. — ^{१२} So

E Ku; K P Bi वंशस्पृष्ठात्स; Bū वंशपृष्ठात्स; सा; Ch वंशस्पृष्ठात्स. —

ब्रह्मचारी चरति ब्रह्मचर्यमृचं^१ गाथां ब्रह्म परं जि-
गांसन्^२ ।

तं विद्वा अनुपरियन्ति^३ सर्वे ये अन्तरिक्षे ये च दिवि
श्रितासः^४ ।

तं विशो अनुपर्यन्ति^५ सर्वाः कर्माणि लोके परिमो-
हयन्ति^{७, ८} ।

स इमं दूतं नुदतु वंशपृष्ठात्स^९ मे गच्छतु द्विषतो निवे-
शमादित्याय स्वाहा ॥

यो नक्षत्रैः सरथं^{१०} याति देवः^{११} संसिद्धेन^{१२} रथेन सह
रूपरूपं कृण्वानश्चिबभानुः सुभानुः । [संविदानः ।

स इमं दूतं नुदतु^{१३} वंशपृष्ठात्स^{१४} मे गच्छतु द्विषतो नि-
वेशं चन्द्राय स्वाहा ॥

ओषधयः सोमराज्ञीर्यशस्विनीः ।

ता इमं^{१५} दूतं नुदन्तु^{१६} वंशपृष्ठात्स^{१७} मे गच्छतु

^१ Ku ब्रह्मचारीर्यमृचं; E ब्रह्मचर्यमृतं. — ^२ Thus emended; Ch जिघांसं; the rest जिघांसन्; cf. in support of the emendation Çat. Br. i. 4. 1. 21, in which Weber, *ibid.*, p. 406, note 4, also proposes to emend जिघांसन्ति to जिघांसन्ति. — ^३ So P Bi Bū: the rest अपर्यन्ति; cf. the next ardharca. — ^४ So Bi P; Bū श्रितासः; Ch E Ku श्रुतासः. The passage is wanting in K. — ^५ P Bi तां; E त. — ^६ So P Bi Bū: the rest अपर्यन्ति; cf. the preceding ardharca. — ^७ P ओहयन्ती. — ^८ K omits the two ardharcas ending here. — ^९ So E Ku; K P Bi वंशस्पृष्ठात्स; Ch वंशस्पृष्टात्स; Bū वंशपृष्ठात्स. — ^{१०} Bū सरथे. — ^{११} Ch K देवान्. — ^{१२} E संसिद्धिना. — ^{१३} K नुद. — ^{१४} So E Ku; K P Bi वंशस्पृष्ठात्स; Ch वंशस्पृष्टात्स; Bū वंशपृष्ठात्स. — ^{१५} K ओष्विनीः ॥ ता इमं; Ch (prim. man.) ओष्विनीस्तयिमं for which compare Kāuṣ. 74. 19, note; 20, note; the rest ओष्विनीस्ता. — ^{१६} So Bū; the rest नुदतु; cf. p. 287, note 2. — ^{१७} So E Ku; Bū वंशपृष्ठात्स; K P Bi वंशस्पृष्ठात्स; Ch वंशस्पृष्टात्स. —

द्विषतो निवेशमोषधीभ्यः सोमराज्ञीभ्यः स्वाहा ॥

ओषधयो वरुणराज्ञीर्यशस्विनीः ।

ता^१ इमं दूतं नुदन्तु^२ वंशस्पृष्टात्स^३ मे गच्छतु

द्विषतो निवेशमोषधीभ्यो वरुणराज्ञीभ्यः स्वाहा ॥

अष्टस्थूणो दशपक्षो^४ यदृक्तजो^५ वनस्पते ।

पुत्रांश्चैव^६ पशून्श्चाभि रक्ष वनस्पते ॥

यो वनस्पतीनामुपतापो बभूव यद्वा गृहान्धोरमुता

जगाम^{७, ८}

तन्निर्जगाम^९ हविषा घृतेन शं नो अस्तु द्विपदे शं च-

तुष्पदे ॥

यो वनस्पतीनामुपतापो न आगच्छद्वा यज्ञं नो ऽद्भुतमा

जगाम ।

सर्वं तदग्ने हुतमस्तु भागशः शिवान्वयमुत्तरेमाभि

वाजान्^{१०} ॥

त्वष्ट्रे स्वाहेति हुत्वा । ९ । त्वष्टा मे दैव्यं वच^{११} इत्यचोदपात्रं

^१ K °स्विनीः ॥ ता; the rest °स्विनीस्ता. — ^२ So Ku; the rest नुदतु; cf. p. 286, note 16. — ^३ So E Ku; Bū वंशस्पृष्टात्स; K P Bi वंशस्पृष्टात्स; Ch वंशस्पृष्टात्स. — ^४ E °पक्षो. — ^५ Thus emended; Ch यदृक्तजो; K यदिक्तजो; P Bi यदिक्तजो; Bū यदृक्तजो; Ku सदृक्तजो; E गदृक्तजो. Weber, *Omina und Portenta*, p. 409, note 6, suggests the emendation यदृक्तज (vocative). — ^६ Bū पुत्रांश्चैव. — ^७ So K Bi Bū; P गृहं; Ch E Ku गृहं. — ^८ So E; K P Bi Bū °त आ-जगाम; Ch °तमाजगाम; K °तं जगाम. This pāda and the following ardharcā recur at Kāuṣ. 129. 2. — ^९ K P Bi तन्निर्जगामो; Ku तं निर्जगामे; Ch तं निर्जगामो; Bū तं निर्यजामो; cf. Kāuṣ. 129. 2. —

^{१०} For this line K substitutes the second line of the preceding stanza. —

^{११} vi. 4. 1. —

निनयति । १० । कपाले^१ ऽग्निं चादायोपसर्पति । ११ । सा
तत्र प्रायश्चित्तिः । १२ । ॥ ४३ । ॥ १३५ ॥

अथ यच्चैतत्कुम्भोदधानः^२ सक्तुधानी वोखा^३ वानिङ्गि-
ता विकसति तत्र जुहुयात् । १ ।

भूमिर्भूमिमवागन्माता^४ मातरमप्यगात् ।

ऋध्यास्स पुत्रैः^५ पशुभिर्यो नो द्वेष्टि स भिद्यतामिति । २ ।
सदसि सन्मे भूयादिति^६ सक्तूनावपेत् । ३ । अथ चेदोदन-
स्यान्नमस्यन्नं मे देह्यन्नं^७ मा मा हिंसीरिति त्रिः प्राश्य^८ । ४ ।
अथ यथाकामं प्राश्नीयात् । ५ । अथ चेदुदधानः^९ स्यात्समुद्रं
वः प्र हिणोमीत्येताभ्यामभिमन्त्य^{१०} । ६ । अन्यं^{११} कृत्वा ध्रु-
वाभ्यां^{१२} दृंहयित्वा । ७ । तत्र हिरण्यवर्णा^{१३} इत्युदकमासेचयेत्^{१४}
। ८ । स खल्वेतेषु कर्मसु सर्वत्र शान्त्युदकं कृत्वा सर्वत्र
चातनान्यनुयोजयेन्मातृनामानि^{१५} ^{१६} च । ९ । सर्वत्र वरां
धेनुं कर्त्तुं दद्यात् । १० । सर्वत्र कंसवसनं^{१७} गौर्दक्षिणा^{१८}

^१ K कपाले. — ^२ Thus with double sandhi (for कुम्भ उदधानः) all MSS.; cf. Kāuṣ. 93. 43, and the introduction. — ^३ Ku वोखा; Ch K E Bi वोषा. — ^४ Thus emended in accordance with the corresponding passage in Kāty. Cr. xxv. 5. 29; MSS. भूमिर्भूमिमवागन्माता. — ^५ K Bū ऋध्यास्सत्पु. — ^६ Thus emended; Ch भूयानिति; Ku भूयाति; the rest भूयानिति. — ^७ K Bi Bū देह्यन्नं. — ^८ E प्राश्य. — ^९ धान. — ^{१०} x. 5. 23, 24. — ^{११} K अन्यं. — ^{१२} The ध्रुवे (sc. ऋची) according to Ath. Paddh. to Kāuṣ. 43. 11 are iii. 12. 1, 2. — ^{१३} i. 33. 1. — ^{१४} K P ०सिंचयेत्. — ^{१५} K चातनान्यनु; E चातनान्यनु. — ^{१६} For the चातनगण see Kāuṣ. 8. 25 and note; for the मातृगण 8. 24, and note. — ^{१७} Bi ०वसनां. — ^{१८} Ku Bi गौर्द. —

। ११ । ब्राह्मणान्भक्तेनोपेप्सन्ति^१ । १२ । यथोद्दिष्टं चा-
दिष्टास्विति^२ प्रायश्चित्तिः प्रायश्चित्तिः^३ । १३ । ॥ ४४ ॥
॥ १३६ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे त्रयोदशोऽध्यायः समाप्तः ॥

---

^१ K °पेक्षति. — ^२ So E Ku; Ch °स्वितिः; K °क्षितिः; Bi °क्षितिः;
P °क्षितिः; Bū चारिष्टाक्षिति. — ^३ Bū has this word but once
(प्रायश्चित्ति!). —

॥ ओं ॥

यथावितानं यज्ञवास्त्वध्यवसेत् । १ । वेदिर्यज्ञस्याग्रेरुक्त-
रवेदिः^१ । २ । उभे प्रागायते^२ किञ्चित्प्रथीयस्यौ^३ पश्चादुद्य-
ततरे । ३ । अपृथुसंमितां^४ वेदिं विदध्यात्^५ । ४ । षट्शमीं
प्रागायतां^६ चतुःशमीं श्रोण्याम् । ५ । त्रीन्मध्ये अर्धच-
तुर्थानयतः । ६ । त्रयाणां पुरस्तादुत्तरवेदिं विदध्यात् । ७ ।
द्विःशमीं प्रागायतामृज्जीमध्यर्धशमीं^७ श्रोण्याम्^८ । ८ ।

^१ Cf. Dārila to Kāuṣ. 2. 18. — ^२ So emended; MSS. प्रा-
ङायते. — ^३ Ch पृथोयस्यौ; E पृथि०. — ^४ E पृथु०; Bh Ch (prim.
man.) अपृथु०; Ch (sec. man.) अप्यतु० (?); Bū अप्पृथु०; K अमृतु०. —
^५ The Daṣ. Kar. treats the subject of this kaṇḍikā essentially in the
same manner as the Kāuṣika, but with a different introduction:
अथाव्यतंचमारभ्यते । तत्र पदार्थानुक्रमो यथा । पूर्वं स्वस्तिवाचनं । त्वमू-
षु वाजिनं etc. (vii. 85. 1) । चातारमिन्द्रम् etc. (vii. 86. 1) । आ मंद्रे-
रिन्द्र etc. (vii. 117. 1) मर्माणि ते वर्मणा etc. (vii. 118. 1) । अव्यचसद्य
(Cod. अव्यसद्य) व्यचसद्य etc. (xix. 68. 1) । इति स्वस्तिवाचनं । (cf. Kāuṣ.
25. 36, and the स्वस्त्ययनगण, ibid.) । प्र यद् पशुं etc. सार्धपादेन (xii.
3. 31^a) दाचं गृह्णाति । ओषधीर्दानु etc. (xii. 3. 31^b) । अधस्ताच्छेदयति ।
शोष्मस्ते etc. (xii. 1. 36) । वेदिस्थाने व्रीहियवशमीमिश्रोदकेन उपस्थानं
करोति । वि मिमीष्य etc. (xiii. 1. 27) । मिमानः समिध अनुमन्त्रणं
(cf. Kāuṣ. 1. 24 fg., and sūtras 9 and 10 of this kaṇḍikā) । ततो
वेदिं करोति; cf. Antyeṣṭi. fol. 14, l. 7. — ^६ So emended; MSS.
of the text and Ath. Paddh. प्राङायतां — ^७ So emended; cf. the
preceding note. — ^८ Cf. p. 291, note 9. —

गोष्मस्ते भूम^१ इत्युपस्थाय^२ । ९ । वि मिमीष्व पयस्वती-
मिति^३ मिमानमनुमन्त्रयते^४ । १० ।

बृहस्पते परि गृहाण वेदिं सुगा वो देवाः सदनानि
सन्तु ।

अस्यां बर्हिः प्रथतां साध्वन्तरहिंसा^५ णः पृथिवी^६
देव्यस्त्विति^७

परिगृह्णाति^{८,९} । ११ । यत्ते भूम इति^{१०} विखनति^{११} । १२ ।
यत्त ऊनमिति^{१२} संवपति^{१३} । १३ । त्वमस्यावपनी जना-
नामिति ततः पांसूनन्यतोदाहार्य^{१४, १५, १६} । १४ । बृहस्पते

^१ xii. 1. 36. — ^२ K Ch (prim. man.) इत्युपस्थापय; cf. p. 290, note 5, end (उपस्थानं करोति). — ^३ xiii. 1. 27. — ^४ Cf. p. 290, note 5, end (समिध अनुमन्त्रण). — ^५ K साध्वन्तरहिंसा; Bh Antyeṣṭi. and Daç. Kar. अन्तरहिंसा; Mahādeva to Kāty. Çr. ii. 2. 12 also reports हिंसा as a variant of अहिंसा. — ^६ K Bh Bū and Daç. Kar., as also Kāty. Çr. ii. 2. 12, here insert the word देवो. — ^७ The mantra occurs with some variants in Kāty. Çr. ii. 2. 12; its pratika in Vāit. Sū. 2. 5. — ^८ K P Ch Ku प्रतिगृह्णाति; cf. sū. 15. — ^९ Daç. Kar. continues after sū. 6: ईशानकोणादारभ्य रेखां (Cod. रेषां) कुर्यात् । सर्वच तूष्णीं । बृहस्पते परि गृहाण etc. । कल्पञ्च (2 Cod. कल्पचक्र) परिमार्ष्टि । अज्जो (Cod. रज्जी) अर्धर्दशमी ओष्ठां (cf. sū. 8) । चयाणां पुरस्तादुत्तरवेदिं विदध्यात् (cf. sū. 7) । द्विशमी (!) प्राक् एवं चतुरस्रं (cf. sū. 8) पुनः बृहस्पते परि गृहाण इति पुनः समाष्टि; Ath. Paddh. and Antyeṣṭi. ईशानकोणादारभ्य तूष्णीं बालुकया रेखां (Cod. रेषां) कुर्यात्सर्वच । बृहस्पते etc. कल्पजातमन्त्रेण वीन्वरान् वेदिरेखां परितो अनुमन्त्रणं. — ^{१०} xii. 1. 35. — ^{११} Antyeṣṭi. वेदिमध्ये विखननं करोति. — ^{१२} xii. 1. 61°. — ^{१३} Antyeṣṭi. अर्धर्चनं खनितं समं करोति; Daç. Kar. and Ath. Paddh. अर्धर्चनं पूरयति. — ^{१४} MSS. पांसूनं. — ^{१५} So (न्यतोदाहार्य, with double sandhi; cf. the introduction) Ch P; K Bū Bh न्यतोदाहार्य; Ku न्यतोवहार्य; E Bi न्यतोवाहार्य. — ^{१६} Daç. Kar. त्वमस्यावपनी etc. अर्धर्चनं समं करोति (cf. Antyeṣṭi. to the preceding sūtra); Ath. Paddh. पांसूनूपूरयति. —

परि गृहाण^१ वेदिमित्युत्तरवेदिमोष्यमानां^{२,३} परिगृह्णाति^४
 । १५ । असंवाधं बध्यतो मानवानामिति^५ प्रथयति^६ । १६ ।
 यस्याश्चतस्रः प्रदिशः पृथिव्या इति^७ चतुरस्रां करोति^८ । १७ ।
 देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ता-
 भ्यामा दद इति^९ लेखनमादाय यचाग्निं निधास्यन्भवति
 तत्र लक्षणं करोति । १८ । इन्द्रः सीतां नि गृह्णात्विति^{१०}
 दक्षिणत आरभ्योत्तरत आलिखति । १९ । प्राचीमावृत्य^{११}
 दक्षिणतः प्राचीम् । २० । अपरास्तिस्त्रो मध्ये । २१ । तस्यां^{१२}
 व्रीहियवावोष्य । २२ । वर्षेण भूमिः पृथिवी वृतावृतेत्यङ्गिः^{१३}
 संप्रोक्ष्य । २३ । यस्यामन्नं व्रीहियवाविति^{१४} भूमिं नम-
 स्कृत्य^{१५} । २४ । अथाग्निं प्रणयेत् ।

त्वामग्ने भृगवो नयन्तामङ्गिरसः^{१६} सदनं^{१७} श्रेयं^{१८} एहि ।
 विश्वकर्मा पुर एतु प्रजानन्धिष्ययं पन्थामनु ते दिशा-
 मेति^{१९} । २५ ।

^१ Cf. sū. 11. —

^२ K °लुत्तरं. —

^३ Bū °माष्यमानां. —

^४ Antyeṣṭi. परितः परिगृह्णाति; Ath. Pāddh. adds: वालुकां उत्तरवे-
 दिमध्ये निदधाति. — ^५ xii. 1. 2. — ^६ Daç. Kar. पूर्वं स्रवं(?) प्रथ-

यति; Ath. Pāddh. वालुकां प्रथयति. — ^७ xii. 1. 4. — ^८ Ath. Pāddh.
 शांतिकपुष्टिके चतुरस्रं परिशिष्टे कुण्डलक्षणे उक्तं (cf. Ath. Pariç. 24. 1);

see also Ath. Pariç. 22. 3 (sambhāralakṣaṇam). — ^९ Cf. xix. 51. 2;
 TS. i. 1. 4. 2; VS. i. 10 etc.; Māitr. S. i. 1. 9, etc. — ^{१०} iii. 17. 4. —

^{११} Bū प्राच्यामावृत्य; Ch Daç. Kar. and Antyeṣṭi. have a colon here. —

^{१२} Antyeṣṭi. तासु रेखासु. — ^{१३} xii. 1. 52°. — ^{१४} xii. 1. 42. —

^{१५} Daç. Kar. and Antyeṣṭi. व्रीहियवशमीमिश्रोदकेन उपस्थानं नम-
 स्कारय (!) करोति. — ^{१६} Thus emended; MSS. °माङ्गिरसः. —

^{१७} K and Daç. Kar. सदनं. — ^{१८} Daç. Kar. श्रेय. — ^{१९} Ch

दिशामि इति. The mantra is not found in any known Sāmhitā; cf.
 however Māitr. S. ii. 13. 7. —

भद्रश्रेयःस्वस्त्या^{१.२.३.४} वा । २६ । अग्ने प्रेहीति^५ वा । २७ ।
 विश्वंभरा वसुधानी प्रतिष्ठेति^६ लक्षणे प्रतिष्ठाप्य^७ । २८ ।
 अथेध्ममुपसमादधाति । २९ । अग्निर्भूम्यामोषधीध्वमि-
 दिव आ तपत्यग्निवासाः पृथिव्यसितजूरेतमिध्मं समा-
 हितं जुषाणो ऽस्मै क्षत्राणि धारयन्तमग्न इति^८ पञ्चभि^९
 स्तरणम्^{१०} । ३० । अत ऊर्ध्वं बर्हिषः । ३१ । त्वं भूमिमत्ये-
 योजसेति^{११} दर्भान्संप्रोक्ष्य । ३२ । ऋषीणां प्रस्तरो ऽसीति^{१२}
 दक्षिणतो ऽपेर्ब्रह्मासनं निदधाति^{१३} । ३३ । पुरस्तादग्नेरुद-
 कंसंस्तृणाति । ३४ । तथा प्रत्यक् । ३५ । प्रदक्षिणं बर्हिषां

^१ P Bū Bh and Ath. Paddh. भद्रः. — ^२ Ch Ku श्रेयः. — ^३ Ku
 स्वरूपा. — ^४ Daç. Kar. treats the passage contained in the two sūtras
 ending here as follows: It coincides with the Kāuṣika as regards the
 first three pādās of the mantra, then continues: धिष्ण्यं पन्थामनु ते
 दिशामः । भद्रं पन्थामनु ते दिशामः । श्रेयं (!) पन्थामनु ते दिशामः ।
 स्वस्त्वं पन्थामनु ते दिशामः । भद्रो भव श्रेयो भव स्वस्त्यो भव व्रीहिय-
 वावप्री प्रविष्य; Ath. Paddh. स्वामये भृगवो नयन्तामिति अग्निप्रणयनं ।
 भद्रः श्रेयः स्वस्त्या वा । चकारो (! for वा०) निश्चयार्थः । भद्रो भवेति
 त्रिभिः । सर्वत्र. — ^५ iv. 14. 5; Ath. Paddh. अग्ने प्रेहीति वा विक-
 ल्पादाज्यतंचे । न पाकतंच इति पञ्चतकारः. — ^६ xii. 1. 6. — ^७ Daç.
 Kar. अग्निं स्थापयति; Ath. Paddh. अग्निप्रतिष्ठापनं. — ^८ xii. 1. 19,
 20, 21; x. 6. 35; vii. 78. 2. — ^९ Bū E P Bi पंचभिः. — ^{१०} Daç.
 Kar. अमुककर्मप्रारंभनिमित्तं पंचेध्मं सकृज्जुहोति; Ath. Paddh. अग्निर्भू-
 म्यामिति तिसृभिर्मुपसमादधाति अस्मै क्षत्राण्येतमिध्ममिति वा । वाश-
 व्दात् । आज्यतंचे । एतमिध्ममस्मै क्षत्राणि धारयन्तमिति भवति । पंच-
 भिरिध्मं जुहोति. — ^{११} The mantra of which the pratika is here
 given occurs in सकलपाठ in Kāuṣ. 2. 1. It occurs also at xix. 33. 3,
 but the सकलपाठ and the scholiast's designation (Kāuṣ. 2. 1) as कल्पजा
 show that it is regarded as not belonging to the AV. — ^{१२} xvi.
 2. 6. — ^{१३} The same passage occurs at Kāuṣ. 2. 18. —

मूलानि छादयन्तोत्तरस्या^१ वेदिश्रोणेः^२ पूर्वोत्तरतः सं-
 स्थाप्य । ३६ । अहे दैधिषव्योदतस्तिष्ठान्यस्य सदने सीद
 यो ऽस्मत्पाकतर^३ इति ब्रह्मासनमन्वीक्षते^४ । ३७ । निरस्तः
 पराग्वसुः सह पाप्मना निरस्तः सो ऽस्तु यो ऽस्मान्द्वेष्टि
 यं च वयं द्विष्म^५ इति दक्षिणा तृणं निरस्यति । ३८ ।
 तदन्वाल्भ्य जपतोदमहमर्वाग्वसोः सदने सीदाम्यृतस्य
 सदने सीदामि सत्यस्य सदने सीदामीष्टस्य सदने सीदामि
 पूर्तस्य सदने सीदामि मामृषदेव बर्हिः^६ स्वासस्थं त्वा-
 ध्यासदेयमूर्णमदमनभिशोकम्^{७.८} । ३९ । विमृग्वरीमित्यु-
 पविश्यासनीयं^{९.१०} ब्रह्मजपं जपति बृहस्पतिर्ब्रह्मा^{११} ब्रह्म-
 सदन आसिष्यते^{१२} बृहस्पते यज्ञं गोपाय यदुद्वत^{१३} उन्नि-

^१ So with double sandhi (? for छादयन् उत्तरस्या) E only; KP Bh छादयन्तोत्तरस्य; Ch छादयन्तो; P छादयन्तो; Ku छादयन्तोत्तरस्या; Bū illegible. — ^२ So Ku E Ch (sec. man.); K P Ch (prim. man.) वेदिश्रोणेः; Bū वेदिः श्रोणेः; Bi वेदिः श्रोणेः. — ^३ Cf. TS. iii. 2. 4. 4; Kāty. Cr. ii. 1. 22; Vait. Sū. 1. 20; Kāuṣ. 3. 5. — ^४ Ch ०सन-
 मोक्षते, as in Kāty. Cr. The passage beginning with this sūtra and
 ending with sū. 40 is identical with Kāuṣ. 3. 5-8; see the notes there. —
^५ Cf. Kāty. Cr. ii. 1. 21; Çat. Br. i. 5. 1. 23; Çāṅkh. Cr. i. 6. 6; Lāṭy.
 Cr. ii. 4. 5; iv. 9. 16; Gobh. Gr. i. 6. 14; Kāuṣ. 3. 6 (Çat. Br., Lāṭy.,
 and Gobh. with the variant परावसुः). — ^६ K बर्हिः. — ^७ Bi
 and Daç. Kar. ०मूर्णमदमं; Bh Ku ०मूर्णमदमं. — ^८ Cf. Āçv. Cr.
 i. 4. 7; Çāṅkh. Cr. i. 6. 9; Lāṭy. Cr. ii. 4. 5; Kāuṣ. 3. 7. — ^९ xii.
 1. 29. — ^{१०} So (०सनीयं) E Bū, and Ath. Paddh.; Ku ०सने; the
 rest ०सनी. — ^{११} The word ब्रह्मा is wanting in K. — ^{१२} Thus
 emended; MSS. here, as in Kāuṣ. 3. 8, आशिष्यते. — ^{१३} So
 emended, assuming haplographia in the reading यदुद्वत (Ch Ku); E
 reads यदुद्वत; Daç. Kar. य ऊदन्वत; the rest य उदुद्वत; cf. also
 Kāuṣ. 3. 8, note 9. —

वतः^१ शकेयम्^{२,३} । ४० । पातं मा द्यावापृथिवी अघान्न^४
इति द्यावापृथिव्यौ समीक्षते । ४१ । सविता प्रसवाना-
मिति^५ कर्मणिकर्मण्यभितो ऽभ्यातानैराज्यं जुहुयात्^६
। ४२ । व्याख्यातं सर्वपाकयज्ञियं^७ तन्त्रम् । ४३ । ॥ १ ॥
॥ १३७ ॥

अष्टकायामष्टकाहोमाञ्जुहुयात् । १ । तस्या हवीं षि
धानाः करम्भः शष्कुल्यः^८ पुरोडाश उदौदनः^९ क्षीरौदन-
स्तिलौदनो यथोपपादिपशूः^{१०} । २ । सर्वेषां हविषां समु-
द्भृत्य । ३ । दद्यात् जुहुयात्प्रथमा ह व्युवास सेति पञ्चभिः^{११}
। ४ । आयमागन्तं वत्सर इति चतसृभिर्विज्ञायते^{१२} । ५ ।
अतुभ्यस्वेति^{१३} विग्राहमष्टौ । ६ । इन्द्रपुत्र^{१४} इत्यष्टादशीम्
। ७ । अहोरात्राभ्यामित्यूनविंशीम्^{१५} । ८ । पशवुपपद्यमाने

^१ Thus emended; Ch Ku K P E उन्नमतः; Bū Bi and Daç. Kar. उन्नमतः; cf. for the treatment of this passage the note on p. 9 (Kāuç. 3. 8). — ^२ The word इति is wanting in all MSS., perhaps because the text continues with a mantra? — ^३ Cf. TS. iii. 2. 4. 4; Kāuç. 3. 8. — ^४ So emended; Bū अघान्न (?); P Bh द्यां न; Ch द्यान्; K Ku द्यान्; Bi द्य न; E द्यान्; Daç. Kar. द्यां न. Or is द्यां न to be taken into the text as a separate pratika? — ^५ v. 24. 1. — ^६ Daç. Kar. अभ्यातानानि जुहोति । सविता प्रसवानां etc. । इत्यभ्यातानमिति समाप्तः (!); Ath. Paddh. सविता प्रसवानामिति । अभ्यातानांतं प्राक्तंच । इति बृहत्कुशंडिका समाप्ताः (!) । अभ्यातानावुत्तरतंच । अथ उत्तरतंच मुच्यते etc., see Kāuç. 5. 5, note. — ^७ K Bū Bh सवः; cf. for this varia lectio Kāuç. 59. 24; 60. 1. — ^८ P Bi Bh शःकुल्यः; K E शःकुल्यः. — ^९ E has a colon here. — ^{१०} E Ch (sec. man.) यथोपपादे पशूः. — ^{११} iii. 10. 1-5. — ^{१२} iii. 10. 8-11. — ^{१३} iii. 10. 10. K reads अतुभ्यदेति. — ^{१४} iii. 10. 13. — ^{१५} vi. 128. 3. —

दक्षिणं बाहुं निर्लोमं सचर्म^१ सखुरं प्रक्षाल्य^२ । ९ । इडा-
यास्पदमिति द्वाभ्यां^३ विंशीम् । १० । अनुपपद्यमानं
आज्यं जुहुयात् । ११ । हविषां दर्विं पूरयित्वा पूर्णां दर्वं
इति^४ सदर्वीमेकविंशीम् । १२ । एकविंशतिसंस्थो यज्ञो
विज्ञायते । १३ । सर्वा एव यज्ञतनूरवरुद्धे^५ सर्वा एवास्य
यज्ञतनूः^६ पितरमुपजीवन्ति य एवमष्टकामुपैति । १४ ।
न दर्विहोमे न हस्तहोमे न पूर्णहोमे तन्त्रं क्रियेतेत्येके
। १५ । अष्टकायां क्रियेतेतीषुफालिमाठरौ । १६ । ॥ २ ॥
॥ १३८ ॥

अभिजिति शिष्यानुपनीय श्वो भूते संभारान्संभरति
। १ । दधिसक्तूपालाशं दण्डमहते वसने शुद्धमाज्यं शा-
न्ता ओषधीर्नवमुदकुम्भम् । २ । बाह्यतः शान्तवृक्षस्येध्मं
प्राञ्चमुपसमाधाय । ३ । परिसमुह्य पर्युष्य परिस्तीर्य व-
हिर्हृदपात्रमुपसाद्य परिचरणेनाज्यं परिचर्य । ४ । नि-
त्यान्पुरस्ताद्धोमान्हुत्वाज्यभागौ च^७ । ५ । पश्चादग्नेर्दधिस-
क्तूञ्जुहोत्यग्नये ब्रह्मप्रजापतिभ्यां भृग्वङ्गिरोभ्य उशनसे
काव्याय । ६ । ततो ऽभयैरपराजितैर्गणकर्मभिर्विश्वकर्म-

^१ E सचर्म; P Bi सचर्मो; Ku सर्वेर्म. — ^२ All MSS. neglect the sandhi between this and the next word, writing प्रक्षाल्य इडा°. —

^३ iii. 10. 6-7. — ^४ P Ku E Ch (sec. man.) पशवनुपपद्यमान; cf. sū. 9. —

^५ iii. 10. 7°. — ^६ MSS. ०५५. — ^७ So all MSS.; is the word to be emended to ०तन्त्रः? —

^८ For the passage beginning with sū. 3 and ending here cf. Kāuṣ. 135. 4-7. —

भिरायुषैः^१ स्वस्त्ययनैराज्यं^२ जुहुयात् । ७ । मा नो देवा
 अहिर्वन्धीदरसस्य शर्कोटस्येन्द्रस्य प्रथमो रथो यस्ते सर्पो
 वृश्चिकस्तृष्टदंशमा नमस्ते अस्तु विद्युत आरे ऽसावस्म-
 दस्तु यस्ते पृथु स्तनयित्नुरिति^३ संस्थाप्य होमान् । ८ ।
 प्रतिष्ठाप्य सुवं दधिसक्तून्प्राश्याचम्योदकमुपसमारभन्ते^४
 । ९ । अव्यचसश्चेति^५ जपित्वा सावित्रीं^६ ब्रह्म जज्ञानमित्ये-
 कां^७ त्रिषप्तीयं^८ च पच्छो वाचयेत् । १० । शेषमनुवाकस्य^९
 जपन्ति । ११ । योयो^{१०} भोगः कर्तव्यो भवति तंतं कुर्वते
 । १२ । स खल्वेते^{११} पक्षमपक्षीयमाणः पक्षमनधीयान उप-
 श्राम्येता दर्शात्^{१२} । १३ । दृष्टे चन्द्रमसि फल्गुनीषु द्वया-
 न्रसानुपसादयति । १४ । विश्वे देवा अहं रुद्रेभिः सिंहे
 व्याघ्रे यशो हविर्यशसं मेन्द्रो गिरावरागराटेषु यथा सोमः
 प्रातःसवने यच्च वर्चो अक्षेषु येन महानघ्या जघनं स्वा-
 हेत्यग्नौ^{१३} हुत्वा । १५ । रसेषु संपातानानीय संस्थाप्य हो-

^१ E P Bi Bh ०युषैः. — ^२ For the gaps of hymns mentioned here cf. the following places: the first अभयगण at Kāuṣ. 16. 8, and note; the second अभयगण at 104. 3, and note; the अपराजित-गण at 14. 7, and note; the गणकर्मगण at 26. 33, and note; the विश्वकर्मगण at 7. 8, and note; the आयुष्यगण at 54. 11, and note; the स्वस्त्ययनगण at 25. 36, and note. — ^३ vi. 56. 1; vii. 56. 5; x. 4. 1; xii. 1. 46; i. 13. 1; 26. 1; vii. 11. 1. — ^४ Bi ०रभते. — ^५ xix. 68. 1 (all MSS. in agreement with the MSS. of the AV. अव्यचसश्चेति). — ^६ RV. iii. 62. 10; also VS. TS. SV. etc. — ^७ iv. 1. 1. — ^८ Ch E P Bi Bh त्रिषप्तीं, i. 1; cf. Kāuṣ. 7. 8. — ^९ iv. 1. 2 — iv. 5. 7. — ^{१०} E has an avagraha here. — ^{११} Bū खल्वेते. — ^{१२} Thus emended; Ch Ku E Bi Bū उपश्राम्येतादर्शादृष्टे; K P Bh ०दृष्टे. — ^{१३} i. 30. 1; iv. 30. 1; vi. 38. 1; 39. 1; 58. 1; 69. 1; ix. 1. 11; xiv. 1. 35, 36; cf. the two वर्चस्वगण, Kāuṣ. 12. 10, note, and 13. 1, note. —

मान् । १६ । तत एतान्प्राशयति^१ रसान्मधुघृताञ्छि-
 प्थान्^२ । १७ । योयो भोगः कर्तव्यो भवति तंतं कुर्वते
 । १८ । नान्यत आगताञ्छिप्यान्परिगृह्णीयात्परसंदीक्षि-
 तत्वात्^३ । १९ । चिराचोनांश्चतुरो मासाञ्छिष्येभ्यः^४ प्रब्रू-
 यादर्धपञ्चमान्वा । २० । पादं पूर्वरात्रे ऽधीयानः पादम-
 पररात्रे मध्यरात्रे स्वपन् । २१ । अभुक्त्वा पूर्वरात्रे ऽधीयानं^५
 इत्येके । २२ । यथाशक्त्यपररात्रे दुष्परिमाणो^६ ह पादः
 । २३ । पौषस्यापरपक्षे चिराचं नाधीयीत । २४ ।
 तृतीयस्याः प्रातः समासं संदिश्य यस्मात्कोशादि-
 त्यन्तः^७ । २५ ।

यस्मात्कोशादुदभराम वेदं तस्मिन्नन्तरव दध्म एनम् ।

अधीतमिष्टं^८ ब्रह्मणो^९ वीर्येण तेन मा देवास्तपसाव-
 तेहेति । २६ ।

योयो भोगः कर्तव्यो भवति तंतं कुर्वते । २७ । ये परि-
 मोक्षं कामयन्ते ते परिमुच्यन्ते । २८ । ॥ ३ ॥ ॥ १३९ ॥

अथ राज्ञामिन्द्रमहस्योपाचारकल्पं^{१०. ११} व्याख्यास्यामः

^१ E P B एना०. — ^२ K ०तान्छिप्यान्; the rest ०तां छि०. —
^३ K ०गतान्छिप्या०; the rest ०गतां छि०. — ^४ K मासान्छि०; the
 rest मासां छि०. — ^५ Thus E; P ०धीयंत; Bi ०धीयातः; Ku ०धी-
 योत; the rest धीयत. — ^६ Ch दुष्परिणामी. — ^७ Cf. xix. 72. 1. —
^८ So all MSS.; the vulgate version, xix. 72. 1^०, reads कृतमिष्टं. —
^९ E ब्राह्मणो. — ^{१०} Ath. Pariç. 19, which also treats the इन्द्रमहोत्सव,
 largely coincides with this kaṇḍikā; 19. 1 reads राज्ञामिन्द्रमहोत्स-
 वस्योपाचारकल्पं. — ^{११} E P Bi and Ath. Pariç. 19. 1, ०पचार०; cf.
 Kāuç. 67. 5. —

। १ । प्रोष्ठपदे^१ शुक्लपक्षे ऽश्वयुजे वाष्टम्यां प्रवेशः । २ ।
 श्रवणेनोत्थापनम् । ३ । संभृतेषु^२ संभारेषु ब्रह्मा राजा
 चोभौ स्नातावहतवसनौ सुरभिणौ व्रतवन्तौ कर्मण्यावु-
 पवसतः^३ । ४ । श्वो भूते शं नो देव्याः^४ पादैर्धर्चाभ्यामृचा
 षट्त्वोदकमाचामतः^{५,६} । ५ । अर्वाञ्चमिन्द्रं चातारमिन्द्रः
 सुचामेत्याज्यं^७ हुत्वा । ६ । अथेन्द्रमुत्थापयन्ति । ७ । आ
 त्वाहार्धं ध्रुवा द्यौर्विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्त्विति^८ सर्वतो
 ऽग्रमन्त्रा धारयेरन् । ८ । अद्भुतं हि विमानोत्थितमुपति-
 ष्ठते^९ । ९ । अभिभूर्यज्ञ इत्येतैस्त्रिभिः सूक्तैरन्वारब्धे^{१०} राज-
 नि पूर्णहोमं जुहुयात् । १० । अथ पशूनामुपाचारम्^{११,१२}
 । ११ । इन्द्रदेवताः स्युः । १२ । ये राज्ञो भृत्याः^{१३} स्युः सर्वे

^१ Ch and Ath. Pariç. प्रोष्ठ०; P Bh प्रोष्ठ०. — ^२ Bi here inserts
 साविकेषु. — ^३ So Bū Ku; Ch E P Bi and Ath. Pariç. १९. १,
 °पवसतः; K Bh °पवसत (श्वो). Cf. Kāuç. ६७. १७. — ^४ i. ६. १. —
^५ Thus (षट्त्वो) with double sandhi (षट्त्वस् उ) all MSS. of the
 text, and Ath. Pariç. १९. १; cf. the introduction. — ^६ Bi °चामंतो
 (र्वाञ्च); Ath. Pariç. १९. १ ... षट्त्वोदकं परि वाचमाचांती (one MS.
 परिवामाचांतो) बहिरूपकल्पयित्वा राजानमन्वालय जुहुयात्. — ^७ v.
 ३. ११; vii. ८६. १; vii. ९१. १; Ath. Pariç. १९. १, अर्वाञ्चमिन्द्रं चातारमिन्द्रः
 सुचामेमिन्द्रं वर्धय चचियं मे हुताय वृषेन्द्रस्त्रो जयातीति च । द्राष्टृसं-
 सर्गैश्चाथेन्द्रमुत्थापयन्ति. The pratikas, in addition to those of the Kāu-
 çika are: iv. २२. १; (? हुताय?); vi. ८६. १; ९८. १. — ^८ vi. ८७. १; ८७. १°;
 ८८. १. — ^९ Bū E Ch (prim. man.) विनामो; Ath. Pariç. १९. १,
 अद्भुतं हि सवनानयेत्समुत्थितं (!for सवानं?) भवति यदि प्राच्याम-
 पिभयं । यदि दक्षिणस्यां यमभयं । यदि प्रतीच्यां वरुणभयं । यदुदीच्यां
 यज्ञयं (? one MS. जुज्ञयं?) । यदंतर्देशेभ्यो भयतो विद्यादग्निर्मा पात्वपि
 ते वसुमंतमृद्वित्विति (MSS. °मिद्वित्विति; xix. १७. १; १८. १) ... — ^{१०} vi.
 ९७-९९. — ^{११} Ch E पाशू. — ^{१२} Thus K Bū Bh Ch (prim. man.)
 and Ath. Pariç. १९. ३; the rest °पचारम्. — ^{१३} Bū भृत्या. —

दीक्षिता ब्रह्मचारिणः^१ स्युः । १३ । इन्द्रं चोपसद्य यजेरं-
 स्त्रिराचं पञ्चराचं^२ वा । १४ । विरयनमहामुपतिष्ठन्ते^३
 हविषा^४ च यजन्ते । १५ । आवृतं^५ इन्द्रमहमिति^६ । १६ ।
 इन्द्रं क्षत्रमिति^७ हविषो हुत्वा ब्राह्मणान्परिचरेयुः^८ । १७ ।
 न संस्थितहोमाञ्जुहुयादित्याहुराचार्याः । १८ । इन्द्र-
 स्यावभृथादिन्द्रमवभृथाय व्रजन्ति^९ । १९ । अपां सूक्तैरा-
 म्रुत्यु^{१०} प्रदक्षिणमावृत्याप उपस्पृश्यानवेक्षमाणाः^{११} प्रत्यु-
 दाव्रजन्ति । २० । ब्राह्मणान्भक्तेनोपेप्सन्ति^{१२} । २१ । श्वः-
 श्वो ऽस्य राष्ट्रं ज्यायो भवत्येको ऽस्यां पृथिव्यां राजा भव-
 ति न पुरा जस्सः प्रमीयते य एवं वेद यश्चैवं विद्वानि-
 न्द्रमहेण चरति । २२ । ॥ ४ ॥ ॥ १४० ॥

अथ वेदस्याध्ययनविधिं वक्ष्यामः । १ । आवर्णयां
 प्रोष्ठपद्यां^{१३} वोपाकृत्यार्धपञ्चमान्मासानधीयीरन् । २ ।
 एवं छन्दांसि । ३ । लोम्नां^{१४} चानिवर्तनम्^{१५} । ४ ।

^१ K Bū Ch °चारिणः. — ^२ Ath. Pariç. 19. 3, सप्तराचं. — ^३ So with very doubtful emendation; all MSS. of the text and Ath. Pariç. 19. 3, विरयनमहमं. — ^४ Ch (prim. man.) हविषां. — ^५ MSS. of Ath. Pariç. 19. 3 यजन्ते ॥ आवृत (इन्द्रं). — ^६ iii. 15. 1. — ^७ vii. 84. 2. — ^८ Ath. Pariç. 19. 3, ब्राह्मणान्स्वस्तिवाच्य (I). — ^९ Ath. Pariç. 19. 3 has for this sūtra simply the words इन्द्रमवभृथाय व्रजन्ति. — ^{१०} For the अपां सूक्तानि see Kāuç. 7. 14, and Dārila, ibid. — ^{११} Thus emended; Ch Ku °पेक्षमाणाः; the rest °वेक्षमाणाः; MSS. of Ath. Pariç. 19. 3, °पेक्षमाणाः; cf. Kāuç. 7. 14, note. — ^{१२} Ath. Pariç. 19. 3, ब्राह्मणान् भक्त्या यदीप्सितं वरप्रदानिः परितोषयेत्. — ^{१३} Bū प्रोष्ठं. — ^{१४} Ku लोम्ना. — ^{१५} So Ku; Ch चानिवर्तवन्नं; the rest स्नानिवर्तनं (as though स्नानिवर्तनं?). —

अर्धमासं चोपाकृत्य क्षपेरंस्त्यहमुत्सृज्य ।

आरम्भः आवण्यामुक्तः पौष्यामुत्सर्ग उच्यते^१ ॥ ५ ।

अथानध्यायान्वक्ष्यामः । ६ । ब्रह्मज्येषु^२ निवर्तते^३ । ७
आह्वे । ८ । सूतकोत्थानछर्दनेषु^४ त्रिषु चरणम्^५ । ९ । आ-
चार्यास्तमिते^६ वा येषां च मानुषी योनिः^७ । १० ।
यथाश्राद्धं तथैव तेषु । ११ । सर्वं च आद्विकं द्रव्यमद-
साहव्यपेतं^८ प्रतिगृह्यमानध्यायः । १२ । प्राणि चाप्राणि च
। १३ । दन्तधावने । १४ । क्षुरसंस्पर्शे । १५ । प्रादुष्कृते-
ष्वग्निषु । १६ । विद्युतार्धरात्रे स्तनिते । १७ । सप्तकृत्वो
वर्षेण विरत^९ आप्रातराशम् । १८ । वृष्टे^{१०} । १९ । निर्घाते^{११}
। २० । भूमिचलने । २१ । ज्योतिषोपसर्जने^{१२, १३} ऋताव-
षाकालम्^{१४, १५} । २२ विषमे न प्रवृत्तिः^{१६} । २३ ।

अथ प्रमाणं वक्ष्यामः समानं विद्युदुल्कयोः^{१७} ।

^१ K Ku Bū Ch E have a colon here. — ^२ Ku E Bi Bh ब्रह्मज्येषु. —

^३ Bū निवर्तते. The passage beginning with अथ and ending here seems to be an ardharcā; Ku Ch have a colon here. — ^४ KP Bh ०त्थानः; Bū, the same with a colon after the word; Ku ०त्थाने; E सूतकोत्थाने (I). — ^५ Is the passage, beginning with आह्वे, and ending here, an ardharcā? — ^६ Thus with double sandhi (for आचार्य अस्तमिते) all MSS.; cf. the introduction. — ^७ The passage beginning with आचार्य and ending here seems to be an ardharcā. —

^८ So all MSS. except Ku, which reads द्रव्यमदसाहव्यपेतं. Is the passage to be emended to द्रव्यमदसाहव्यपेतं, or द्रव्यं मदोत्साहव्यपेतं? — ^९ E विरत; P Bh विरता. — ^{१०} Ku वृष्टौ. — ^{११} Ku निर्घाते. —

^{१२} So ज्योतिषोप for ज्योतिष उप (or ज्योतिषामुप?), with double sandhi, all MSS.; cf. the introduction. — ^{१३} E Bh ०सर्जने (ऋता०); Ku ०सर्जनै. — ^{१४} Ch Bi कृता०; Ku जाता०. — ^{१५} Ku Ch (prim. man.) ०वषाकालं. — ^{१६} K प्रवृत्तिः ॥ अथ; the rest प्रवृत्तिरथ. — ^{१७} The colon is written only in K Bū; the rest read ०ल्कयोर्मार्गः. —

मार्गशीर्षपौषमाघापरपक्षेषु तिस्रो ऽष्टकाः^१ ॥ २४ ।

अमावास्यायां च । २५ । वीणि चानध्यानि^{२,३} । २६ ।

जनने मरणे चैव दशरात्रो^४ विधीयते^५ ।

आचार्ये दशरात्रं^६ स्यात्सर्वेषु च स्वयोनिषु^७ ॥ २७ ।

सूतके त्वेको नाधीयीत त्रिरात्रमुपाध्यायं वर्जयेत्^८ । २८ ।

आचार्यपुत्रभार्याश्च^{९,१०} । २९ । अथ शिष्यं सहाध्यायिनम-

प्रधानगुरुं चोपसन्नमहोरात्रं वर्जयेत्^{११} । ३० । तथा सत्र-

ह्यचारिणं^{१२} राजानं च । ३१ । अपर्तुदैवमाकालम् । ३२ ।

अविशेषर्तुकालेन^{१३} सर्वे निर्घातादयः स्मृताः^{१४} ।

यच्चान्यदैवमद्भुतं सर्वं निर्घातवद्भवेत्^{१५} ॥ ३३ ।

ऋतावध्यायश्छान्दसः काल्य^{१६} आपर्तुकः स्मृतः ।

ऋतावूर्ध्वं^{१७} प्रातराशाद्यस्तु कश्चिदनध्यायः ।

संध्यां प्राप्नोति पश्चिमाम्^{१८} ॥ ३४ ।

^१ The colon is written only in KCh; the rest read ऽष्टका अमा०. —

^२ E वा०; Bū च०. — ^३ Thus (०नध्यानि) all MSS. Is the word to be emended to चानध्ययनानि (supposing that haplographia has taken place)? — ^४ Ku ०रात्री. — ^५ The colon is written in K Ku Bū Ch E. — ^६ Thus all MSS.; cf. दशरात्रो in the preceding line. —

^७ The colon is written in K Ku Bū Ch E. — ^८ K P B have a colon here; the rest वर्जयेदाचार्य०. Is the passage to be regarded as metrical? —

^९ Thus emended; Ku E ०भार्या च; the rest भार्या च. Cf. the Vāsiṣṭha-dharmaśāstra xiii. 40. — ^{१०} E ०वा(य). — ^{११} K B h Bi have a colon here; the rest वर्जयेत्तथा. — ^{१२} Ch Ku च ब्रह्मचारिणं. — ^{१३} So emended; Ch Ku अविशेषार्तु०; E अविशेषार्त०; Bi अविशेषार्तु; B h अविशेषार्तु; P अवि-

शेषार्तु; Bū अविषयार्तु. — ^{१४} All MSS. have a colon here. — ^{१५} K Ch Ku E have a colon here. — ^{१६} Thus K P B h; Ku E Bi Ch (prim. man.) काल्य; Ch (sec. man.) कल्य; Bū काल्या. — ^{१७} Thus emended; Ku ऋता ऊर्ध्वं; Bū ऋतावाूर्ध्वं, Ch (prim. man.) ऋतावार्ध्वं; Bi ऋतावोर्ध्वं;

the rest ऋतावोर्ध्वं. — ^{१८} Bū E have a colon here. —

सर्वेण प्रदोषो लुप्यते^१ । ३५ । निशि निगदायां^२ च वि-
द्युति शिष्टं नाधीयीत । ३६ ।

अस्तमिते^३ द्विसत्तायां^४ त्रिसत्तायां^५ च पाटवः^६ ।

अथ^७ तावत्कालं भुक्त्वा पदोषं^८ उभे संध्ये^९ ॥ ३७ ।

अप्सु श्मशाने शय्यायामभिशस्ते खिलेषु च^{१०} ।

अन्तःश्वे^{११} रथ्यायां^{१२} यामे चारुडालसंयुते^{१३, १४} ॥ ३८ ।

दुर्गन्धे शूद्रसंश्रावे पैङ्गे^{१५} शब्दे भये हस्ते^{१६, १७} ।

वैधृत्ये^{१८} नगरेषु च^{१९} ॥ ३९ ।

अनित्तेन च वाससा^{२०} चरितं येन मैथुनम्^{२१} ।

शयानः^{२२} प्रौढपादो^{२३} चायतोपस्थान्तिके^{२४} गुरोः^{२५} ॥ ४० ॥

विरम्य मारुते शीघ्रे प्रत्यारम्भो विभाषितः^{२६} ।

^१ K लिप्यते. — ^२ So all MSS. Does the word represent the locative fem. sing. of an adjective निगद् 'sounding in', or is it to be emended to the loc. sing. fem. of the participle perfect निगतायां having gone into (the earth)? Or निःशब्दायां? — ^३ So (नाधीयीता)-स्तमिते Ku; Bū Bi नाधीयीत स्तनिते; the rest नाधीयीत स्तमिते. — ^४ Ku द्विसत्तायां. — ^५ Bū तृ०; Ku ०सत्तायां. — ^६ Bū पाटवो(ष्य); the rest पाटवो(ष्य). None of the MSS. exhibit a colon. — ^७ Wanting in K; Bū reads (पाटवो) ष्य. — ^८ Bū प्रदोषो. — ^९ Bū संधेष्वा(प्सु); Bi संधे. The colon is written in Bi only. — ^{१०} K Bi have a colon here; the rest च(ान्तः). — ^{११} K P E ०श्वे; Bi ०शब्दे. — ^{१२} Ch E have a colon here. — ^{१३} K Bū चण्डाल०. — ^{१४} K Ku P Bū have a colon here. — ^{१५} Ch Ku K E पैङ्गे; Bū पैङ्गे. — ^{१६} Ku हस्ते; Ch कृते. — ^{१७} K Ku Bū Ch have a colon here. — ^{१८} KB वैधृत्ये. — ^{१९} E च । अनित्तेन; the rest चानित्तेन. — ^{२०} Ku seems to have a colon here. — ^{२१} The colon is written only in E. — ^{२२} Bi has a colon here. — ^{२३} Thus emended (cf. Manu iv. 112). Bū प्रौढ-पादो; the rest प्रौढपादो. — ^{२४} Thus with double sandhi (for अयत उप०) all MSS.; cf. the introduction. — ^{२५} The colon is written in Bū. — ^{२६} The colon is written in K Ku Ch E. —

सर्वेणापराचेण विरम्य प्रत्यारम्भो न विद्यते^१ ॥ ४१ ।
 पौषी^२ प्रमाणमभ्रेष्वापत्तुं चेदधीयानाम्^३ । ४२ । वर्षे^४
 विद्युत्स्तनयित्नुर्वा विपद्यते^५ । ४३ । चिरात्रं स्थानासनं
 ब्रह्मचर्यमरसाशं^६ चोपेयुः^७ । ४४ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः सा
 तत्र प्रायश्चित्तिः । ४५ । ॥ ५ ॥ ॥ १४१ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे चतुर्दशोऽध्यायः समाप्तः ॥

॥ इति कौशिकसूत्रं समाप्तम् ॥

^१ The colon is written in K Ku Ch E Bū. — ^२ Bū पौषी. —

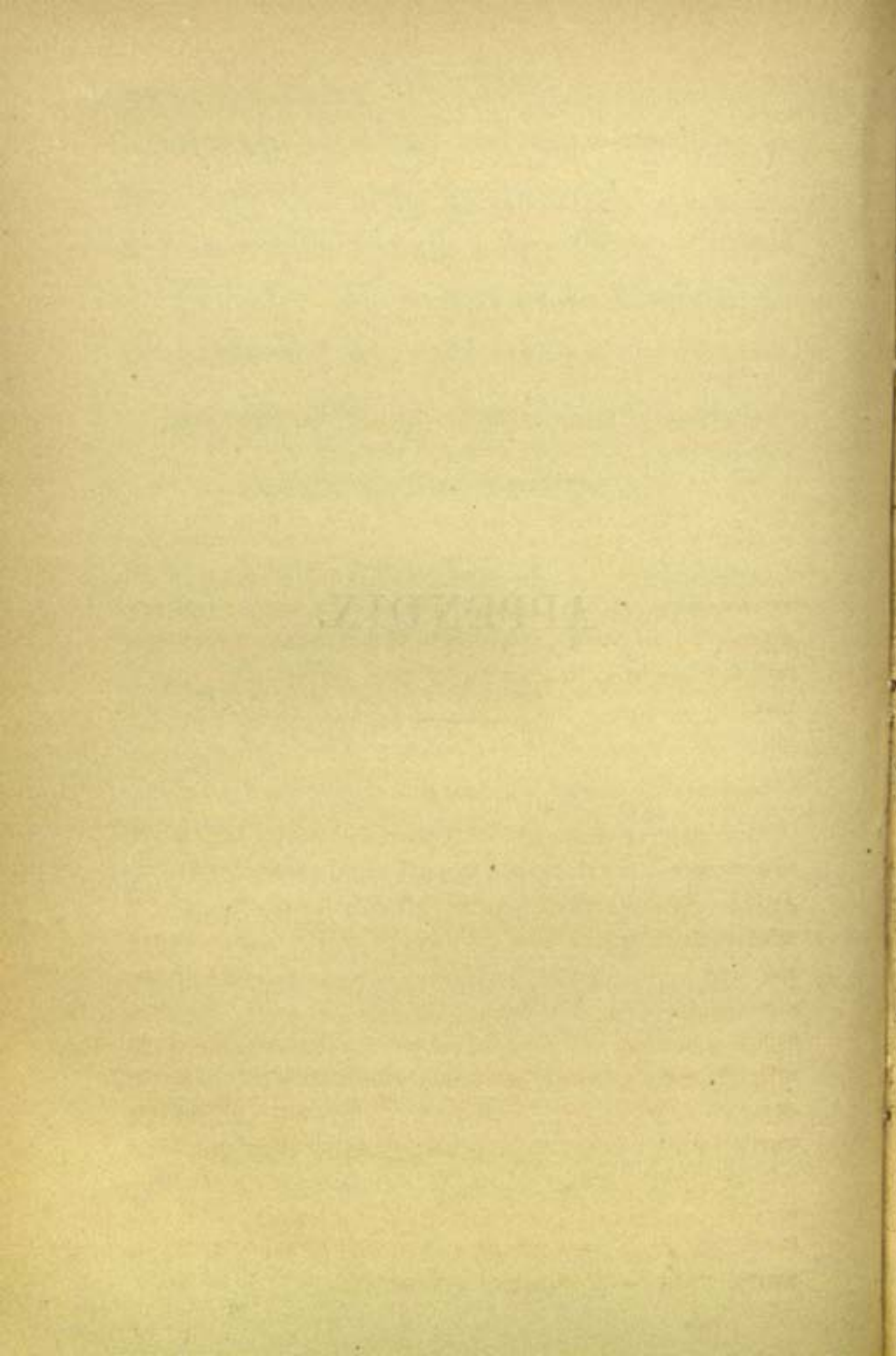
^३ Ku वेद°. Is this passage an ardha-çloka, and is the last word to be emended to चेदधीयानानां (with haplographia)? — ^४ Bū वर्षे. —

^५ Bū विपद्यति; E has a colon here. — ^६ K Bb Bū ०रसाः-शं; Ku ०रसासं. — ^७ E has a colon here. —

APPENDIX.

Extracts from the Paddhati of Keçava.

Keçava has the following introduction with which that of the Atharva-paddhati is identical: अथर्ववेदस्य संहिताविधेर्विवरणं क्रियते। तत्र अथर्ववेदस्य नव भेदा भवन्ति । तत्र चतसृषु शाखासु शौनकादिषु कौशिको ऽयं संहिताविधिः स च गोपथब्राह्मणादर्थवादादि परित्यज्य विधिमात्रं कल्पयित्वा विधेः कृतसूत्रयथोपयोगं (!) टीका क्रियते। संहिता-विधेः. Cf. the author in the Journal of the American Oriental Society, vol. xi, pp. 375-7.

Kaṇḍikā 1.

sū. 1. अथशब्द आनन्तर्यार्थः (Cod. आनंतयार्थः) संहिताध्ययनानन्तरं विधेरधिकारः संहिताविधिं वक्ष्यामः। शान्तिकपौष्टिकाभिचारिकाद्भुतादीनि कर्माणि संहिताविधौ उक्तानि। त्रिविधानि कर्माणि विधिकर्माणि अविधिकर्माणि उक्त्यकर्माणि त्रिःप्रमाणको विधिः प्रत्यक्षं अनुमानं शब्दं चेति. — sū. 2-8. Keçava's comment is essentially the same as that of the Ath. Paddh. The following passage occurs in both texts in connection with sū. 8: उपवर्षाचार्येणोक्तं। मीमांसायां स्मृतिपादे कल्पसूत्राधिकरणे नचचकल्पो वितानकल्पस्ततोयः संहिताकल्पश्चतुर्थो अंगिरसां (Ath. Paddh. अंगिरसः) कल्पः शान्तिकल्पस्तु पञ्चमः। एते कल्पा वेदतुल्या हि इति भगवानुपवर्षाचार्येण (!) प्रतिपादितं। अन्ये कल्पाः स्मृतितुल्याः. Cf. J. A. O. S. vol. xi. p. 377. — sū. 9-14. Keçava's comment is again essentially the same as that of the Ath. Paddh. — sū. 15-16. प्रागुदन्वा कर्मसमाप्तिर्देवकर्मसु दक्षिणा प्रत्यन्वा समाप्तिः पितृकर्मसु केचित्प्रागुदगन्तराले समाप्तिः. — sū. 16. Keç. is

identical with Ath. Paddh. — sū. 17. Keç. illustrates: यथा परि
त्वाप्ते पुरं वयमिति त्रिः पर्यप्तिं करोति. See Kāuç. 2. 10. — sū. 26.
अग्निं पृष्ठतो नावसेत. — sū. 29-30. शांखायनीये (Cod. सांखायनीये;
cf. Lindner, Das Kauṣītaki Brāhmaṇa, p. ix) ब्राह्मणे उक्तं द्वे पौर्ण-
मास्यौ द्वे अमावास्या इति पौर्णमास्याः प्रतिपदिति अमावास्यायाः प्रति-
पदिति पूर्वा उपोष्या उत्तरा याज्या . . . Cf. Kāuç. Br. 3. 1. — sū. 31.
तिथिभेदे मुख्यपौर्णमासीभेदे या पूर्वा सा उपोष्या । उपवासं करोति. —

Kaṇḍikā 2.

Introductory: सायंप्रातर्होमवैश्वदेवपिण्डपितृयज्ञादि (!) उद्धृते ऽग्नी
कार्याणि. — sū. 17 (note 10). Keç. also reads ऊर्णं स्रदं. — sū. 18
(note 15). भूपत इति ब्रह्मवरणं । तथा च गोभिलब्राह्मणः (!) प्रत्यक्षं वा
दर्भमयं वा आसनं वा उदकमण्डलं वा ब्रह्मस्थापने वा कुर्यात्. —

Kaṇḍikā 3.

sū. 1 (note 9). Keç. like Dārila places the matter of this sūtra
at the end of the preceding kaṇḍikā: युनज्मि त्वेत्विभिः पंचभिरि-
धममुपसमादधाति । द्वितीया कण्डिका. — sū. 2 (note 11) . . . जाग्मा-
यनमुदपाचं कांस्वपाचमुपसाद्य. — sū. 4 (note 9). जीवा स्वेति सूक्तेन
चिराचामति सत्त्वं बृहदिति नवभिः श्रुतिवैल्युचा उदायुषेति द्वाभ्यां
उत्तिष्ठति (cf. Kāuç. 24. 31). —

Kaṇḍikā 4.

sū. 9 (note 9). उदेनमुत्तरं नयेति त्रिभिर्ऋग्भिः (!) प्रजापते न त्वदिति
(vii. 80. 3) च चतस्रश्चर्वाङ्गतोर्जुहोति (cf. Kāuç. 5. 9) । त्वामग्र इत्युचा
(xix. 59. 1) चतस्र आज्याङ्गतोर्जुहोति. —

Kaṇḍikā 5.

sū. 13. स्वाहेष्टेभ्य इत्येवमादिभिरिकादशभिः सर्वप्रायश्चित्तीयाजु-
होति यन्मे स्तुन्नं पुनर्मैत्वंद्रियमिति च द्वाभ्यामृग्भ्यां. Cf. also the be-
ginning of the next kaṇḍikā. —

Kaṇḍikā 6.

sū. 10 (note 1). Keç. reads णिसितः. — sū. 16 (note 13).
अग्न्य स्वरिति पर्यायद्वयेन; cf. Ath. Paddh. ibid. — sū. 17 (note 5).

Keç. as the text, पत्न्याञ्जलौ. — sū. 22. तस्मान्नादचिणं हविःशब्दे-
 नाज्यतन्त्रं पाकतन्त्रं चोच्यते कर्ममात्रमभिमंत्रणाद्यदचिणं न कुर्यात् पा-
 कतन्त्रे पूर्णपाचं माणकं सेतिकाप्रस्त्रद्रोणाढकादि । पूर्णपाचं यजमान-
 शक्त्यपेक्षं शक्त्या वा दचिणां दद्यान्नातिशक्तिर्विधीयते इत्युक्तं नवमे ।
 आज्यतन्त्रे धेनुः. — sū. 26 fg. Keç. introduces the passage with तथा च
 ब्राह्मणं. — sū. 30. आज्यतन्त्रे पाकतन्त्रे दर्शपूर्णमासधर्मा भवन्ति पूर्वतन्त्रं
 च उत्तरतन्त्रं च सर्वेषु पाकतन्त्रेषु सर्वमाथर्वणं कर्म पाकयज्ञशब्देनो-
 च्यते. — sū. 34 (note 2). अथापि गोपथब्राह्मणपठितौ श्लोकी भवतः. —
 sū. 34 (note 6). Keç. also reads देवतेति. — sū. 37. त्वमग्ने व्रतपा
 असि तृचं सूक्तं कामस्तदय इति पंचचं सूक्तं एते चारणवैद्यानां पथन्ते
 तस्मिन्नेव तन्त्रे आज्यं जुहोति शान्तसमिधो वा आदधाति सूक्तयोर्विकल्पः ।
 दर्शपूर्णमासव्यतिक्रमे प्रायश्चित्तं । सर्वत्र क्रमव्यतिक्रमे . . . सर्वप्रायश्चित्ती-
 यान्होमाज्जुहोति तस्मिन्नेव तन्त्रे अन्यस्मिन्तन्त्रे (!) वा तन्त्रमध्ये सर्वे होमा
 इति भद्रमतम्. — The sixth kaṇḍikā winds up with the following
 additional statement: अथ सर्वार्थाः परिभाषा विधिकर्मार्था अविधि-
 कर्मार्था उक्त्यकर्मार्था उच्यन्ते । मेधाजननादि पिण्डपितृयज्ञान्तं याव-
 द्विधिकर्माणि । मधुपर्कादि इन्द्रमहान्तं यावदविधिकर्माणि । पाकयज्ञवि-
 धिकर्म सूक्तेन विनियोगं कृत्वा पश्चादृचां विनियोगस्तान्युक्त्यकर्मणि ।
 त्रिविधानि कर्माणि । उपदधातीत्यनादेशे आज्यं समित् पुरोडाशः
 पयः उदीदनः पायसः पशुः व्रीहिः यवः तिलः धानाः करम्भः शक्कुलः
 एतानि चयोदश हवींषि जानीयात् । सर्वत्र इयं पैठीनसिपरिभाषा सर्वत्र
 हविषां विकल्पः । यत्र गणस्तत्र सर्वत्र सूक्तानां विकल्पः यत्रौषधिगणस्त-
 त्रौषधीनां विकल्पः । हविषां त्वा जुष्टं प्रोचामीति सर्वद्रव्येषु प्रोचणं ।
 सर्वत्र उत्पवनं हविषामिति युवा कौशिक आचार्यौ मन्यते । अवशिष्टानां
 परिभाषाः पुनरुच्यन्ते सर्वकर्मार्थाः । आज्यतन्त्रादिवैदिकेषु कर्मसु सर्वत्र
 वृद्धिआहम् (cf. J. A. O. S. vol. xi. p. 376, line 11) एव उदकेन
 प्रयोजनं तत्र सर्वत्र शान्त्युदकं कुर्यात् चतुर्भिर्गणैरेकेन वा गणेन । सूक्ता-
 दियहणे सूक्तं जानीयात् । सर्वत्र सुवहोमे नित्यं तन्त्रं हस्तहोमे विकल्पेन
 तन्त्रं । आज्यतन्त्रे सर्वत्र धेनुर्दचिणा हविरुच्छिष्टं च अधिकरणं च. —
 Then follows an index to the ājyatantram, as follows: आज्यतन्त्र-
 मुच्यते अव्ययसद्य (Cod. अव्यसद्य; xix. 68. 1) बर्हिर्नवनं वेदिः उत्तरवेदिः
 अपिप्रणयनं अपिप्रतिष्ठापनं व्रतयहणं पवित्रकरणं पवित्रेणेधप्रोचणं
 इधोपसमाधानं बर्हिःप्रोचणं ब्रह्मासनं ब्रह्मस्थापनं स्तरणं स्तोत्रप्रोचणं
 आत्मासनं उदपाचस्थापनं आज्यसंस्कारः सुवयहणं ययहणं पुरस्ताद्धोमाः

आज्यभागी अभ्यातानान्तं पूर्वतन्त्रं । अथ उत्तरतन्त्रमुच्यते अभ्यातानादि-
पार्वणहोमः समृद्धिहोमाः स्विष्टकृद्धोमः सर्वप्रायश्चित्तीयहोमाः स्तन्नहोमः
पुनर्मैत्रिन्द्रियहोमः स्तन्नास्मृतिहोमी संस्मितहोमाः चतुर्गृहोतहोमः वर्हि-
होमः संस्नावहोमः विष्णुक्रमाः व्रतविसर्जनं दक्षिणादानं व्रह्मोत्थापनं
यस्मात्कोशादित्येतद् (xix. 72. 1) उत्तरतन्त्रं । उत्तरतन्त्रं समाप्तं. —

Kaṇḍikā 7.

Introductory: परिभाषाव्याख्यानं क्रियते. — sū. 9. यथा
पिङ्गलोभिराज्ञावयति । घटं वा कांस्वपावं वा. — sū. 11. दूरादे-
शादुचसंभारा आहृतव्याः. — sū. 13. नित्यनैमित्तिककाम्यानां कर्मणां
प्रयोगः । अरखं शान्तिकल्पे उक्तं । यत्र यामशब्दो न श्रूयते तत्रारखाः (!). —
sū. 14 (note 1). Keç. also reads 'पेचमाणा. — sū. 14. ... सर्वहो-
मकर्म समाप्यते ततो ऽवभृथं कुर्यात् । सर्वत्र पुंसवनादिषु संस्कारेषु गृहे
प्रयोगः नावभृथ इति रुद्रभाष्यमतं. — sū. 15. आश्नादिषु सर्वत्र संपा-
ताभिमंत्रणं भवति. — sū. 16. ... सर्वे पदार्था अभिमंत्र्य कर्तव्याः. —
sū. 18. तं पुरुषं अये कृत्वा गृहे प्रवेष्ट्य ततो मन्थीदनौ प्रयच्छति (Kāuç. 7. 7) ।
यथा उतामृतासुः शिवास्त इत्यभ्याख्याताय प्रयच्छति (Kāuç. 46. 1) मंत्रेण. —
sū. 19. यत्र वासितं वध्नाति तत्र सर्वत्र चयोदशादि भवति । यथा युरम-
कृष्णलं वासितं वध्नाति (Kāuç. 11. 19; 52. 20). — sū. 20. मणिं बद्ध्वा
तद्दधिमधु आशयति. — sū. 21. अन्वारब्धे यजमाने च कर्तव्याः ।
अभिमंत्रणं । यजमान उत्तरतो भूत्वा दर्भैरन्वारभते. — sū. 24. समर्थ-
वृषभचर्म. — sū. 26. यत्र आस्रवनं अवसेचनं च तत्र आचमनं च
भवति. — sū. 28. समित्पुरोडाशचरुव्रीहियवतिलादीन्यभ्याधियादीनि (!)
यजमानं धूमं भक्षयति. — sū. 29. कर्मसमाप्ता शुचिना कर्मप्रयोगः
नित्यनैमित्तिककाम्यानि कर्माणि स्नानं कृत्वा प्रयुज्यते. —

Kaṇḍikā 8.

sū. 1. सर्वकर्मार्था परिभाषा । अथ निशाकर्मपरिभाषा उच्यते ।
... येषु निशाकर्मसु तत्रं तेषु अयं धर्मः । केचित्त्रातो ऽहतवसनः प्रयुक्ति
इति सर्वार्था परिभाषा मन्यन्ते. — sū. 2. अथ स्वस्थयनपरिभाषा
उच्यते । स्वस्थयनेषु चेज्यानां दिश्वाम्बलीन्हरति प्रतिदिशमुपतिष्ठते । ये
ऽस्यां स्थेति सूक्तेन (iii. 26) प्रतिदिशं प्रत्यृचं बलिहरणं करोति । प्राची
दिगिति (iii. 27) प्रतिदिशमुपतिष्ठते । यथा उत्तमेन सारूपवत्सस्व रुद्राय

चिह्नोति (Kāuṣ. 50. 14) तच्च हविरुच्छिष्टेन बलिहरणं कुर्यात् । समाप्ता
 स्वस्वयनपरिभाषा. — sū. 5. पुनः सर्वार्था परिभाषा उच्यन्ते । सर्ववाधि-
 करणं कर्तुर्दक्षिणा । हविरुच्छिष्टं आज्यधानी उदपात्रं चर्म मण्डपदर्भसमि-
 धः शान्त्युदकभाजनं सुक्लुवादीनि देयानि । ... नित्येषु नाधिकरणमस्ति
 परद्रव्येषु नाधिकरणमस्ति यथा नापितस्य चुरं (cf. Kāuṣ. 54. 1fg.). —
 sū. 6. प्रोक्षणाचमनपर्युक्षणादि विः कर्तव्यं. — sū. 8. सर्वत्र शान्ति-
 केषु शान्तं संभारं दर्भसमिदादि । अभिचारे रीद्रे आङ्गिरसं संभारं; cf.
 Kāuṣ. 47. 2. — sū. 9. सुक्लुवसमिधः काष्ठादि मणिद्रव्यकाष्ठाः कर्त-
 व्यानि (!) । प्रतीकं च द्रव्यं च । यथा कथं मह इति मादानकमृतं क्षीरीद-
 नमश्नाति । ... चमसे सरूपवत्साया दुग्धे (Kāuṣ. 12. 1 and 2) चमसो
 ऽपि मादानक एव । कथं मह इति उत्तरमपि अनेन सूत्रेण कर्म कुर्यात्. —
 sū. 10. विषये (!) यथान्तरं । मंत्रद्रव्यसंग्रहे संनिधानं गृहीतव्यं (!) यथा
 लोमानि हस्तिरोमाणि यथा विद्या शरस्वेति प्रमेहणं वध्नाति (Kāuṣ. 25.
 10). — sū. 12. उलूखलमुसलकाष्ठं । अन्यार्थं इधनार्थं काष्ठतत्त्वं करोति. —
 sū. 15. अथ शान्तवृत्ता उच्यन्ते । ... स्रग्मालवके प्रसिद्धः वंघः कन्यकुञ्जे
 प्रसिद्धः शिरोपो भोजपुरे वाटिकायां प्रसिद्धः स्रक्तयस्तिलकः प्रसिद्धः
 ... वरणो वरुणक इति आनन्दपुरे प्रसिद्धः ... जङ्घिडो वाराणस्यां प्रसिद्धः
 कुडक (!) मालवके ... गह्व्यो हिमवति ... गलावलस्तत्रैव प्रसिद्धः ...
 स्यन्दन (!) हिमवति नर्मदायां प्रसिद्धः अरुणिका नर्मदातटे प्रसिद्धः
 अग्रमयोक्त अग्रमन्तको भृगुकच्छे प्रसिद्धः तुल्यसैन्दुकी (Cod. तुलु तै°)
 पुतुदारुदेवदारुवैद्यके प्रसिद्धः । समाप्ताः शान्तवृत्ताः ... — sū. 16.
 अथ शान्त्यौषधयः (!) उच्यन्ते । चित्तिः (!) प्रसिद्धा प्रायश्चित्तिः पर्वणिपर्वणि
 तस्याः चोणि पचाणि भवन्ति ... शमका नन्दपुरे विश्वामित्रो (!for वै?)
 वाप्याः समीपे ऽस्ति (Cod. चाप्याः समीपो स्ति) सर्वशा घर्मोत्तिका सा-
 न्यवाका (!) काकजंघासदृशा तलाशा वेतसो ... वात्सक (!) आटडपकः
 (cf. Kāuṣ. 39. 6, note) सीसपात्र (!for शिशपा?) प्रसिद्धा शात्मलिः प्रसिद्धः
 सिपुनांकरी (!for सिपुन अङ्कुरी?) ... आकृतिलोष्टः जैत्रमृत्तिका वल्ली-
 कमृत्तिका ... एताः सर्वाः शान्ता औषधयः शान्त्युदकादीं प्रयोक्तव्याः
 एतासां समुच्चयः । एतासामलाम्बे यवप्रतिनिधिः कार्यः इति पैठीनसिः ।
 शान्त्यौषधिकल्पः (!) समाप्तः. — sū. 17. प्रमदोशीरशलन्नुप-
 धानं (!) शकधूमा चरतः (cf. text, note 9) ... उपधानं विद्यागन्धुकं (!)
 शकधूमः ब्राह्मणः । एता जरन्तः जीर्णा याह्याः. — sū. 18. यच्च
 सीसानि तच्च एतानि सर्वाणि प्रत्येतव्यानि । ... नदीसीसं नदीफेनं ... —
 sū. 19. रसकर्मणि एते रसाः प्रत्येतव्याः समुच्चयेन. — sū. 20. Keṣ.

also reads °पवाकस्ति°, and glosses it by इन्द्रयवः ।... प्रियङ्गुः कांगु-
णिका (cf. Pet. Lex. sub कङ्गु and कङ्गुनी)... — sū. 21. यहणं प्रतीक-
यहणं यहणमनुयहणं तावदनुवर्तते यावत्प्रतीकयहणं द्वितीयं. — sū. 22.
अनुषङ्गः (Cod. °संगं) यद्यर्थं सर्वत्र कर्तव्यः । यथा विद्वा शरस्व पितरं
पूजन्त्यं शतवृष्णमिति (i. 3. 1; cf. Kāuṣ. 25. 10) वैदिकं । लौकिकमिति
भवति कृतयामं कंकतमवसृजामीति (! Kāuṣ. 76. 5, 6) । अनुयंगः पुनरु-
क्तमित्यर्थः. — sū. 24 fg. Keç. introduces with अथ चतुर्गणीमहा-
शान्त्या गणाः पठन्ते... — sū. 25. ... अरायचयणमिति तिस्रः
(ii. 18. 3-5)... —

Kaṇḍikā 9.

sū. 1. ... ये अग्रय इति सप्त ब्रह्म ज्ञानमित्येका (!) अपेर्मन्त्र
(iv. 23. 1) इति सप्त मृगारसूक्तानि यहीतव्यानि; cf. text p. 28, note 3. —
sū. 2. Keç. presents the matter of this sūtra as follows: प्रथमे द्वे
उत्तमं वर्जयित्वा शं च नो मयश्च न इत्येका पुनर्मन्त्रिन्द्रियमित्येका
शिवा न इत्येका शं नो वातो वातु इत्येका शेषाणि सूक्तानि । अनेन शा-
न्तिगणेन शान्त्युदकं कुर्यात्. — sū. 3. यत्र शान्त्युदकं क्रियते तत्र पृथिव्यै
श्रोत्रायेति विभिर्ऋग्भिः शान्त्युदकं शान्त्युदकमध्ये प्रक्षिपेत् । अनेनैव कार-
यिता प्रोक्षणाचमनादीनि प्रत्युचं करोति. — sū. 4. एष शंतातीयो
गणः । यत्र शंतातीयेन प्रयोजनं तत्रायं सर्वत्र प्रयोक्तव्य इति । यथा
शंतातीयेन तिलाज्जुहोति. — sū. 6. शान्तियुक्तानि । इह शान्त्युदके
सर्वेषां सूक्तानां समुच्चयः अन्यत्र सर्वत्र यथोक्तेन न्यायेन विकल्पः न
सूक्तविकल्पः. — sū. 7. उभयतः शान्तिगणस्य प्रारम्भे समाप्तौ च... —
sū. 8 fg. Keç. introduces with अथ शान्त्युदकविधानमुच्यते. —
sū. 9 (note 6). अवकरं विसर्जयति. — sū. 9 (note 3, page 30)
अनुज्ञातः शान्त्युदकं करोति शं नो देवीत्वृचा सावित्री च अम्बयो यन्ति
गणेन च शान्त्युदकं करोति लघुगणेन बृहन्नगेन वा चतुर्गणैर्वा (cf. p. 28,
note 7) सावित्री शं नो देवी । ततः पृथिव्यै श्रोत्रायेति त्रिः प्रत्यासिंचति
शान्त्युदके शान्त्युदकं प्रक्षिपति. — sū. 10. एते चतुर्गणेन बृहन्नगेनैकेन
वा शान्त्युदकं कुर्वन्ति. — Keç. finishes the adhyāya as follows:
शान्त्युदककर्मपरिभाषा समाप्ता । नवमी कण्डिका । तत्र भद्रं श्लोकः ।

प्रमाणं पार्वणे चैव प्रकृतित्वात्परोक्षिते ।

परिभाषा च सर्वार्था प्रथमे ऽध्याये संहिताविधौ ॥

इति प्रथमो ऽध्यायः. —

Adhyāya ii.

Kaṇḍikā 10.

sū. 2 (note 2). ... सारिकाजिह्वां वध्नाति ... सारिका कंटारिका प्रसिद्धा. — sū. 2 (note 3). कृशो भारद्वाजः. — sū. 4. ... कर्कन्धु (!) बृहद्वदरी ... — sū. 6. ये विषप्ता (i. 1. 1) इति सूक्तेन चोरोदनं संपात्वाभिमन्त्र्य भक्षयति ... पुरोडाशं भक्षयति ... रसाम्भक्षयति । रसप्राशनं सर्वत्र त्वे क्रतुमित्युक्ता (v. 2. 3) कर्तव्यं. Cf. Kāuṣ. 21. 21. — sū. 7. ये विषप्ता इति (i. 1. 1) सूक्तेन उपनयनानन्तरं द्वादशरात्रम् ... वज्रमेकैकं कृत्वाभिमन्त्र्य उपाध्यायाय ददाति. — sū. 8. सुप्तस्योपाध्यायस्य कर्णमनुमन्त्रयते ब्रह्मचारी. — sū. 9. यदायदा उपाध्यायगृहं याति तदातदा जपति ब्रह्मचारी. — sū. 15. .. उपाध्यायाय. — sū. 16. शुक्लपुष्पहरितपुष्पे इति शृङ्खलपुष्पिका अन्धपुष्पिका प्रसिद्धे. — sū. 17. सम्यक् वर्चस्कामो मेधाकामश्च प्रथमप्रवदस्य ... — sū. 19. अहं रुद्रे भिरिति शुक्लपुष्पेत्यादि पञ्च कर्माणि आयुष्कामोऽपि करोति वार्षशतिकां कर्मेति वचनात्. — sū. 23. ... आदित्यमुपतिष्ठते मेधाकामः. — sū. 24. ... निद्रां त्यक्त्वा ... मुखप्रक्षालनं वर्चस्कामोऽपि करोति। ... मेधाकर्माणि समाप्तानि. —

Kaṇḍikā 11.

sū. 1. पीर्णमास्यां निर्वर्त्तिकर्म (Kāuṣ. 18. 1 fg.) कृत्वा सकृच्छ्रो भूते सांपदं कुरुते. — sū. 3. ब्रह्मचारिगृहात् ... तृणान्यादधाति. — sū. 4 (note 2). आरख्यपिपीलिकाक्षिद्रे. — sū. 5. संगृह्य स्नान्त्वा कृत्वा ग्रामे आगत्य ... स्नान्त्वाः सकृच्चुहोति. — sū. 6 (end). ... समाप्तानि ब्रह्मचारिसांपदानि ... शिष्यसंपत्तिर्भवति. — sū. 7. पूर्वेषु निर्वर्त्तिकर्म कृत्वा (Kāuṣ. 18. 1 fg.) ग्रामसांपदानामधिकारः. — sū. 10 (end). समाप्तानि ग्रामसांपदानि ... ग्रामकामो यदा भवति तदा ग्रामसांपदं कुरुते. — sū. 15. 16. ये विषप्ता इति सूक्तेन पृश्निमन्त्रो जिह्वाया उत्साद्यमचो (!) परिस्तरणमस्त्रिहं (!) हृदयं दूरिश (!) उपनह्य etc. — sū. 18. पृश्निमन्त्रं मैत्रधान्यं च दधिमधुमित्रं कृत्वा ... अघ्नोति। ... समाप्तः पृश्निमन्त्रः. — sū. 19. युग्मकृष्णत्वं सुवर्णमणिं. — sū. 20. साहपवत्से ओदने (Cod. तुंदने) पुरुषाकृतिमालिख्य ... —

Kaṇḍikā 12.

sū. 1 (note 9). मादानककाष्ठशृतम्. — sū. 4. Keç. gives the मन्थान्तानि (sc. कर्माणि) in full, repeating the proceedings described in Kāuṣ. 10. 4-6; 11. 12-18. — sū. 5. ..सांमनस्याधिकार आ वर्चस्वेभ्यः कर्मभ्यो यावत्...जातपुत्रस्य सांमनस्यं क्रियते। यावज्जीवं संजातानां सगो-
वाणां सांमनस्यं भवति. — sū. 6. उदकुम्भं संपातवन्तं कृत्वा यामपात्रं
भ्रामयित्वा... — sū. 8. Keç. also reads शुक्त्यानि several times,
and glosses: आस्त्रेन रसेन सिक्तानि मांसानि. — sū. 9. सहृदयमिति
etc. (see sū. 5) भक्तं संपात्याभिर्मन्त्र्याश्रयति ... सुरां प्रयच्छति पुरुषेभ्यः
वैवर्णिकेभ्यः ... प्रपोदकं प्रयच्छति ... । सांमनस्यानि समाप्तानि. —
sū. 10. अथ वर्चस्वविधिं वक्ष्यामः । ये विषप्ता इति सूक्तेन औदुम्बरस-
मिध आदधाति। सर्वत्र वर्चस्कामो ऽनुवर्तते आ राजकर्मभ्यो यावत् (Kāuṣ.
14. 1). — sū. 12. अथ कुमारीवर्चस्वमुच्यते ... । कुमारी रूपवती
वर्चस्विनी भर्तृगृहे प्रधाना भवति. — sū. 16 (note 16). वैश्वशूद्रानु-
लोमजाः. —

Kaṇḍikā 13.

sūs. 1. 2. हस्तिवर्चसमिति हस्तिदन्तं दृष्ट्वा उपतिष्ठते। ... हस्तिद-
न्तमणिं वध्नाति. — sū. 3. हस्तिलोमानि लाक्षाहिरस्त्रेण वेष्टयित्वा...
वध्नाति. — sū. 4 (note 6). The emendation of the word कृष्ण in
the text to वृष्णि, as suggested in the note, is rendered certain by
Keçava's gloss: ... सूक्ताभ्यां मेघनाभिरोममणिं ... लाक्षाहिरस्त्रेण वेष्ट-
यित्वा वध्नाति. — sū. 6. ... स्नातकादिसप्तमर्माणि स्थालीपाकेन
दत्त्वा ... — sū. 7. ... इदं कर्म चित्रियादीनां न ब्राह्मणस्य ... —
sū. 11. चन्दनादिगन्धानासाय तस्मिन्मध्ये आकाशोदकं प्रचिष्य चतुरङ्ग-
लेन दर्भतृणेनालोड्य. — sū. 12. ... यस्ते गन्ध इति विभिः...राज्ञां
समालभते. —

Kaṇḍikā 14.

Keç. has the following introduction: अथ राजकर्मशुच्यन्ते । सां-
यामिकाणां कर्मणां तन्त्रं वक्ष्यामः । अश्वत्थस्य वधकस्य वा अरस्त्रोरप्रीं (1)
मन्यति इन्द्रो मन्यत्वित्युवाच (viii. 8. 1) मथ्यमानमनुमन्त्रयते । पूतिरज्जु-
रित्वर्धर्चेनापिपतनस्थाने (viii. 8. 2^a) रज्जुं निदधाति। धूमं परादृशेत्यर्धर्चेन
(viii. 8. 2^e in a modified form) धूममनुमन्त्रयते । अपिं परादृशेत्यर्धर्चेन

(viii. 8. 2^e in a modified form) जातमग्निमनुमंचयते । एष सेनाग्निः ।
 अव्यचसद्य (Cod. अव्यसद्य; xix. 68. 1) बर्हिर्लवनादि समानं सेनाग्निप्र-
 णयनं यद्वहणं पंचगृहीतमाज्यं । अभ्यातानान्तं कृत्वा लोहिताद्यत्यस्य शाखां
 रोपयति उत्तरतः । ततः प्रधानकर्म कुर्यात् । तत उत्तरतंच विशेषः ।
 संनतिहोमांतं कृत्वा इमे जयंतु स्वाहैभ्य (cf. Kāuṣ. 16. 18) इत्येतेन मंचे-
 णाज्यं जुहोति । ततो वधककाष्ठप्रज्वालिते ऽग्नी वामेन हस्तेन इङ्गिष्ठं जुहोति
 (cf. Kāuṣ. 47. 3) पराभिजयन्तां (!) दुराहामोभ्यः (cf. Kāuṣ. 16. 19) औं
 स्वाहेति । ततः शाखायां दक्षिणतः प्रक्षिपति नीललोहितेनामूनि मंचेण
 खिष्टकृदाद्युत्तरतन्त्रं । एतत्सांयामिकं तन्त्रं । सांयामिकेषु सर्वत्र उच्चैर्म-
 न्त्राणां प्रयोगः तन्त्रमध्ये ये प्रधानमन्त्रास्ते उच्चैर्भवन्ति. — sū. 1. शचो-
 हंस्तिचासनानां कर्मणां विधिं वक्ष्यामः. — sū. 2. तं हस्ति(नं) संप्रति
 प्रतिमुखं रथमावर्तयति. — sū. 6. ये विषप्ता इति सूक्तेन वेलुकाम-
 भिमंच्य यत्र हस्तिनस्तचाभिमुखो याति । समाप्तानि हस्तिचासनानि. —
 sū. 7. ... जयकर्माख्यनुवर्तन्ते आ राष्ट्रप्रवेशकर्मभ्यो यावत्. — sū. 8.
 इध्मसमाधानस्थाने धनुरिध्म(!) आदधाति... धनुःसमिध आदधाति. —
 sū. 9. शरध्मोपसमाधानं ... शरसमिधः प्रादेशमाचीरादधाति. —
 sū. 11. ... विजयकर्माणि सांयामिकाणि समाप्तानि ... संयामे अयुध्य-
 माने जयो भवति । एभिः कर्मभिः दृष्टमाचतः शचवः पलायन्ते. —
 sū. 12. इषुनिवारणानि कर्माख्यन्ते ... अनेन कर्मणा पुरुषशरीरे
 इषवो न पतन्ति पार्श्वतो गच्छन्ति. — sū. 14. सर्वशस्त्रनिवारणानां
 कर्मणां विधिं वक्ष्यामः. — sū. 15. ... जुहोति सेनाग्नी. — sū. 16.
 आरे ऽसाविति सूक्तेन शत्रुं दृष्ट्वा जपति. — sū. 17. अथ मोहनकर्मणां
 विधिं वक्ष्यामः... परसेनामोहनानि. — sū. 18. ओदनेन फलीकरणं
 पिण्डोकृत्य ... — sū. 19. ओदनेन सह कणिकां पिण्डोकृत्य ... —
 sū. 20. ... शर्कराः सूर्यं कृत्वा निष्पुनाति. — sū. 21. अप्वादिवताच-
 रुतंच (Cod. अव्या^०, here, and everywhere else throughout this passage)
 आज्यभागान्तं कृत्वाग्निर्नः शचुनग्निर्नो दूत इति सूक्ताभ्यां (cf. sū. 17) चह
 जुज्यात् । निवापे प्रोक्षणे बर्हिर्होमे विशेषः । अप्वाये (त्वा) जुष्टं निर्वपा-
 मि । अप्वाये त्वा जुष्टं प्रोक्षामि अप्वां गच्छतु हविः. — sūs. 22. 23.
 उद्देशकरकर्म उच्यते... अजां सितपदां (!) शत्रुसेनां प्रति विसर्जयति ।
 येतेन पादेन अजा वा अविर्वा एणी वा ... । इत्युद्देशकरं समाप्तं...
 समाप्तानि परस्परौद्देशकरणानि मोहनस्तम्भनमित्यर्थः. — sū. 24. पुन-
 र्जयकर्मोच्यते. — sū. 25. स्वसेनारक्षणार्थं कर्मोच्यते... स्वसेनां प्रति-
 दिशमुपतिष्ठते. — sū. 26. अथ स्वसेनाया उत्साहकरणं वक्ष्यामः. —

sū. 27. सेनयोर्मध्ये स्थितो जपति निरीक्षमाणः. — sū. 28. परसेनायां प्रक्षिपति... उच्छ्वसन्... क्रुद्धः. — sū. 30. अथ जयपराजयविज्ञानमुच्यते।... शरतृणानि... आङ्गिरसेनादीपयति... आङ्गिरसो ऽग्निः चाण्डालाग्निः सूतिकाग्निः. — sū. 31. सेनयोर्मध्ये कृत्वा यान् धूमो ऽवतनोति ते जयन्ति यत्र धूमो गच्छति तत्र न जयः. —

Kaṇḍikā 15.

sū. 1. अथ सांग्यामिकं विधिं वक्ष्यामः जयकर्माख्युच्यन्ते।... सूक्ताभ्यामाद्यत्वां पात्र्यां चिवृति गोमयपरिचये ऽग्निं प्रज्वाल्य हस्तिपृष्ठे शुभ्रमभिमुखो गच्छन्नाज्यं जुहोति... पुरुषशिरसि... तत्पात्रं प्रक्षिपति भूम्यां. — sū. 4. युद्धे मृतस्य पुरुषस्त्रेधमपसमाधाय उपरि चक्रं धारयित्वा दीर्घदण्डेन सुवेण... — sū. 5. ... युद्धं योजयेत्. — sū. 7. वैश्राय संयामविधिं वक्ष्यामः. — sū. 8. ... सेनापतिजयकर्म... दण्डनायकजयकर्म. — sū. 9. स्वसेनाजयपराजयपुरुषवधशङ्कायां... विज्ञानमुच्यते।... उद्पाचमभिमन्त्र्य ततो द्वौ द्वौ योद्धारौ अवेचयेद्वाजा. — sū. 10. यं न पश्येत्तं न युध्यत योधयेत्. — sū. 11. अथ नवरथे घटिते संस्कार उच्यते... — sū. 12. अथारोग्यविधानमुच्यते ब्रह्म जज्ञानमनाप्तेति (v. 6)... — sū. 15. अथ सांग्यामिकविधानमुच्यते... एका आत्मसेना रज्जुर्द्वितीया मध्ये मृत्युः तृतीया रज्जुः परसेना। एवं संकल्पः। तत आङ्गारेषु निधाय इष्यते यस्य उपरि मृत्युर्गच्छति तस्य सेनाया जयो भवति. — sū. 18. ... आरोग्यविज्ञानकर्म जयविजयपराजयविज्ञानकर्म। एकरज्जुमुखमध्यमाधरविज्ञानकर्म। एतानि त्रीणि कर्माणि भवन्ति।... इषोका शरमया वा वीरिणमया वा कर्तव्या. —

Kaṇḍikā 16.

sū. 1. अथ चासनं परसेनाविद्वेषणमुच्यते... — sū. 3. सोमाङ्कुरमणिं... वध्नाति. — sū. 4. राजा चिः कटकं भ्रामयति. — sū. 6. ... जयकाम इदं कर्म कुर्यात्। जयकर्माणि अनुवर्तन्ते अस्मिन्वस्विति राष्ट्रावगमनं यावत् (sū. 27). — sū. 7 fg. अभयकर्म उच्यते... — sū. 8. अभयं यावापृथिवो इति सूक्तेन (vi. 40) सप्तच्छपीन्यजते प्रतिदिशं सेनायाः... प्रतिदिशं सेनाया उपतिष्ठते वा। श्वेनो ऽसि गायत्रेति सूक्तेन (vi. 48) सप्तच्छपीन्यजते उपतिष्ठते वा सेनायाः प्रतिदिशं... — sū. 9 fg. उक्तमग्निमन्यनमादौ इन्द्रो मन्यत्वित्यादि... अग्निं मन्यति. — sū. 14. अथ सपत्नचयणोक्तं उच्यते। अरस्ते... न याममध्ये कुर्यात्।...

(वधकः) कृमिमालकः... (आहूः) तिर्णिसमिधः. — sū. 16 (note 15).
 ... भांगानि ज्वालानि (!) ... सेनाक्रमेषु वपति. — sū. 17. ... सेना-
 क्रमेषु वपति. — sū. 18 (note 2) स्वाह्व इत्यभिचेभ्यः... — sū. 21.
 आवत्सानि (!) जयकर्माण्युच्यन्ते । ये बाहव इत्यनुवाकं शुद्धकाले जपति
 कर्ता. — sū. 23. ... सर्वत्र पाशेषु आश्रयेषु कूटेषु भाङ्गेषु जालेषु वा-
 धकदण्डेषु वज्ररूपेषु पात्रेषु चेङ्किडालङ्करणे कुट्टानुमंचणं कुर्यात्... —
 sū. 24. चिषन्धीनि लोहमयानि ... वज्ररूपाणि लोहमयानि अर्बुदिरू-
 पाणि पृषदाज्येन संपात्याभिमंज्य निवपति. — sū. 25. ये बाहव
 (ix. 9. 1) इत्यनुवाकेन शितिपदीं आज्यं पृषदाज्येन संपात्याभिमंज्य राज्ञो
 (Cod. राज्ञा or राजा?) दण्डे वध्नाति. — sū. 26. द्वितीयां शिति-
 पदीं... शत्रुसेनां प्रक्षिपति... । शितिपथोर्द्वयोररखे कर्म. — sū. 27.
 अथावश्यं राष्ट्रप्रवेशकर्मविधिं वक्ष्यामः । स्वराष्ट्रे (!) यो निष्क्रान्तः
 शत्रुणा पुनः प्रवेशमिच्छति तस्मिन् कर्म. — sū. 28. ... आनुशुष्का (!)
 लूना ग्रीहयः पुनरुत्थिताः क्षिन्नानि कायानि (! for सस्यानि?) पुनरुत्थि-
 तानि... सर्वस्वामर्दितायां भूमौ पादानिष्क्रान्तो (!) राजा तदा इदं करो-
 ति. — sū. 30. ... सेनाकारं (!) पुरोडाशं... — sū. 31. ततो लोष्टेन
 पूरयेत्... क्षीरीदनं स्थालोपाकं राजानमाश्रयति. —

Kapdikā 17.

sū. 1. अथ लघु अभिषेककर्मोच्यते (cf. the term महाभिषेक below,
 in connection with sūtras 11 fg.) ... माण्डलिकस्य सामन्तस्य युवराजस्य
 सेनापतेरन्यस्य कस्य चिदभिषेकः... । शान्त्युदकं करोति महानद्या उदकेन
 च पुष्कराणामुदकं देववृष्ट्युदकं दिव्यमुदकं च । उदकानां विकल्पः समु-
 च्यो वा. — sū. 2 (note 5). ... दक्षिणतो वेद्याः... — sū. 3
 (note 7). खट्वायां आर्षभं चर्म आस्तीर्य तत्र राजानमारोहयति. —
 sū. 4. उदपाचमुभावप्यासिंचति (!). — sū. 6 (note 11). ... राजा
 ब्रूते. — sū. 7 (note 13). ब्रह्मा ब्रूयात्... — sū. 10. Keç. adds
 the following statement: अभिषेकादनन्तरं घृतावेक्षणमाराचिकं (cf.
 Ath. Pariç. 6 and 7) राजकर्माणि पिष्टरात्र्यादीनि कर्माणि (cf. Ath.
 Pariç. 5) प्रत्यहं कर्तव्यानि ... — sū. 11. महाभिषेकविधिं
 वक्ष्यामः स सार्वभौमस्य भवति. — sū. 16. राजकीयो महाशूद्रः
 प्रचालनं ददाति. — sū. 17. राजा द्यूतक्रीडां करोति. — sū. 18.
 ... वैश्यः राजानमुपतिष्ठते उत्सुजायुष्मन्निति मंचेण. — sū. 19. ततो

राजा ब्रूते ... — sū. 21. राजानमाशयति. — sū. 25. ...राजान-
माशयति. — sū. 26. स्त्रीणां गृहे याति. — sū. 27. तत्र मधुपर्को
देयः । महाभिषेकः समाप्तः । अतो भूपभृतिराजकर्माधिकारः । घृतावे-
क्षणं (Ath. Pariç. 6) पुरोहितकर्म (Ath. Pariç. 3) आराचिकं (Ath.
Pariç. 7) नक्षत्रपूजा ग्रहपूजादिकं कर्तव्यं. — sū. 30. ... शूद्रेण
आहृता समिध आदधाति. — sū. 34. अथ वाचयेदिति विकल्पं
मन्यन्ते आचार्याः. — Keç. adds here: समाप्तानि राजकर्माणि । तत्र
श्लोकः । मेधासांपदकर्माणि सांमनस्यं च वर्चसांपदं क्रमाच्च राजकर्माणि
द्वितीये ऽध्याये महर्षिणा. —

Adhyāya iii.

Kaṇḍikā 18.

sū. 1. अथ निर्वृतिकर्मणां विधिं वक्ष्यामः । आ पुष्टिकर्मभ्यो यावत्
(sū. 19) ... — sū. 11. प्रदक्षिणं भूत्वा निर्वृततिदिशमभिमुखो भूत्वा
ये चिपत्ता इति सूक्तेनाव्यं सकृज्जुहोति. — sū. 12. अपी क्वोपानही
जुहोति. — sū. 14. ... धानाः शर्करामिश्रान्सकृज्जुहोति (!). — sū. 15.
सह पिटकेन तृतीयामाहुतिं जुहोति. — sū. 16. काकजहायां लो-
हकंटकं बद्धा कंटके पुरोडाशं बध्नाति तथा निर्वृत्यभिमुखो भूत्वा प्र-
पतित इत्यृचा काकं विसर्जयति. — sū. 17. नीलं वस्त्रमधः परिधत्ते
रक्तवर्णमुपरि आच्छाद्य शुक्लवस्त्रोष्णीयं कृत्वा या मा लक्ष्मीरित्यृचा
लोहखण्डेन (Cod. ०५डेन) सह उष्णीषमुदके प्रक्षिपति. — sū. 18.
एकशतं लक्ष्म (!) इत्यृचा रक्तवस्त्रं लोहखण्डेन सहाप्सु क्षिपति । एता एना
इत्यृचा नीलं वासो लोहखण्डेन सहाप्सु क्षिपति... गृहे आगच्छति । ततः
कर्माणि कुर्यात्पौष्टिकानि सांपदानि च । समाप्तानि निर्वृतिकर्माणि. —
sū. 19. पूर्वस्य चिचाकर्मादीनि पौष्टिकानि तान्युच्यन्त आ भेषज्येभ्यः कर्मभ्यो
यावत् (Kāuç. 25. 1 fg.) । ... एतत्कर्म चित्र्यां पौर्णमास्यां कुर्यात् । अथवा
चिचानचवे कुर्यात् । नित्यं चिचीकर्म. — sū. 22. ... परशुवन्मुखेनाघ्नाति न
हस्तेन. — sū. 26. Keç. describes the मन्वान्तानि कर्माणि by the rites
detailed at 11. 11 fg. — sū. 27. अध्वानं गच्छता पुष्टिकर्माण्युच्यन्ते. —
sūs. 28. 29. यदा गच्छति तदा एतत्कर्म । यदा ग्रामं गच्छति तदा एतत्कर्म
कुर्यात् । समाप्तं प्रस्थानकर्म. — sūs. 30. 31. यथार्थं याचते तदा द्रव्यकाम
एतत्कर्म कुर्यात् । अथवा निष्कामो ऽपि करोति. — sūs. 32-34. अथ
समुद्रकर्म सर्वफलकर्म व्याख्यास्यामः । अभ्यातानान्तं कृत्वा ततश्चत्वारः
पूलकाः पलाशसमिन्धनं चत्वारो दर्भपूलका व्यतिषङ्गेन जुहोति । एकं

समिद्धारकं द्वितीयं तस्योपरि दर्भभारकं। पुनरपि तथैव च अष्टौ उपर्यु-
परि कृत्वा ततो ब्रह्मजज्ञानेन सहस्रधारेणाव्यं जुहोति. — sū. 37. 38.
सात्त्विकस्थापेः प्रणयनं। अथवा सत्त्वस्थाने (Cod. शत्रु^०) एतत्कर्म करोति
धनधान्यपुत्रलक्ष्मीयशोमेधाधर्मकामः। आयुर्वलप्रज्ञासंपद्नामकृपादि...
संपद्यते समुद्र इत्याचक्षते कर्मेति वचनात्. —

Kaṇḍikā 19.

sū. 1. 2. अथ गवां रोगेषु गवां पुष्टिप्रजननेषु शान्तिरुच्यते।...
वज्रदुग्धा गावो भवन्ति ज्वरगण्डभालादिरोगे एतत्कर्म गर्भग्रहणार्थमे-
तत्कर्म भवति. — sū. 3. तडागमवरुध्य ततो गाः पाययति। समा-
प्तानि गवां पुष्टिकर्माणि. — sū. 4. सर्वार्थानि पुष्टिकर्माण्युच्यन्ते। द्वाभ्यां
महानदीभ्यामुदकमाहृत्य सर्वत उपसिच्य. — sū. 7. अथ लक्ष्मीकर्म
व्याख्यास्यामः।... यस्य गृहे लक्ष्मी नास्ति तस्य गृहात्... — sū. 8.
श्रीमतो गृहाद्गोमयमाहार्य... — sū. 9. अथ समुद्रे इदं कर्म क्रियते
पुष्टिकर्म। अलक्ष्मीविनाशकर्मण्युच्यन्ते। शपेटमालिष्याप्सु निविध्य
तत्राग्निं प्रणीय। शेरभकेति सूक्तेन भक्तं संपात्याभिमन्त्र्याद्वाति...पुष्टार्थी.—
sū. 10 (note 14). कंडितयवानां... — sū. 14. गोष्ठकर्मणां विधिं
वक्ष्यामः. — sū. 18. गोवाटे पांसुकूटं कृत्वा अर्धं दक्षिणेन निक्षिपति. —
sū. 20. चतुर्थे उत्थाय... अद्वाति. — sū. 22. 23. अथ सर्वकामम-
णिशान्तिरुच्यते (Cod. सर्वकामा^०)... पलाशमणिं त्रिवासितं कृत्वा
संपात्याभिमन्त्र्य वद्वाति त्रयोदश्यादयस्त्रिंशो दधिमधुनि वासयित्वा
वद्वाति परिभाषावचनात् (Kāuṣ. 7. 19)। पलाशादिचतुर्षु मणिषु सं-
ध्यते पुष्टिकामः।... तिलकमणिं... वरुणमणिं... खदिरपलाशमणिं...
वद्वाति. — sū. 26. ...तलाशमणिं वद्वाति. — sū. 27. ...समाप्ता
मणिबन्धनशान्तिः. — sū. 28. अथ अष्टकाकर्म...पुष्टिकामो वा निव्यं
वा... कुर्यात्। माघाष्टकायां पूर्वाह्णे यज्ञोपवीती शालानिवेशनं समू-
हयति। उपवत्यद्भक्तमशित्वा स्नातो ऽहृतवसनः प्रयुङ्क्ते रात्रौ वशातन्त्रं
पाकयज्ञविधानं धानादीनां अरणं कृत्वा। तत आज्यभागान् कृत्वा ततः
पुरस्तादग्नेः प्रतीचीं गां धारयन्ति। पश्चादग्नेः प्राङ्मुख उपविश्य अन्वा-
रव्याय शान्त्युदकं करोति। पथमा ह व्यवास सेति सर्वेण सूक्तेन घृतं
जुहोति। त्रिः सूक्तावृत्तिः। ततो मांसहोमे प्रथमा ह व्यवास सेति सर्वेण
तिस्रः पश्चादाहुतीर्जुहोति. — sū. 29. ततः प्रथमा ह व्यवास सेति
सूक्तेन सर्वेण स्वालोपाकं जुहोति. Then follows a passage corre-
sponding to Kāuṣ. 138. 1 fg. —

Kaṇḍikā 20.

sū. 1. कृषिनिष्पत्तिकर्म वक्ष्यामः । चेचे गत्वा ... — sū. 4. हालिको
 अन्याश्चतुरो वृषभान्युनक्ति पृष्ट्व हलमिति वचनात्. — sū. 5. ... लो-
 हफालमभिमन्त्र्य हले प्रतिकर्षति. — sū. 7. ... अपूपानभिमन्त्र्य हले
 फालमुखे ददाति । ततः ... कर्ता हलेन कृषति. — sū. 8 (note 9).
 हालिकाय. — sū. 9. तिस्रः सीताः प्राचोर्हालिकः कृषति. — sū. 14.
 15. ... उदपात्रे निदधाति । तेनोदकेन हलं सर्वमनक्ति. — sū. 16-19.
 यत्र सीता संपातिता तस्मात्स्थालात् मृत्तिकां पत्नी गृह्णाति हलेन । अतो
 अन्यो मनुष्यः पृच्छति किमाहार्योः । ततः पत्नी ब्रूते विचिंतं भूतिमिति. —
 sū. 20. मृत्तिकां निदधाति पत्नी. — sū. 21. ततो लोहफालं घृते-
 नाभ्यज्य तत्रैव चेचे निदधाति. — sū. 22. सीताशिरःसूत्रेषु ... —
 sū. 23. एकैकस्याः सीताया दक्षिणे चमसे रसान्प्रक्षिप्य मध्यमेषु विरुद्धं
 निदधाति पुरोडाशमुत्तरेषु निदधाति. — sū. 24. चमसोपरि दर्भा-
 यान्निदधाति ततश्चमसान्पांसुना प्रच्छादयति मृत्तिकां ददाति तत्र । ततः
 प्रभाते अवश्यं तस्मिन् चेचे द्वितीये ऽह्नि कर्षितव्यं । एतत्सर्वं एकं कर्म ।
 कृषिभ्यः निष्पत्तिकर्म समाप्तं. — sū. 25. अथ वृषभलाभकर्म उच्यते... —
 sū. 26. ... आनडुहसांपदं कर्म समाप्तं. —

Kaṇḍikā 21.

sū. 1. अथ स्फातिकरणकर्म उच्यते. — sū. 5. 6. यदायदा भक्तं
 राध्यते तदातदा अभिमन्त्रयते । यदा दीयते कंडेन ... निष्पवने रंधने
 परीक्षणे (? Cod. °षणे) दाने च सर्वत्राभिमन्त्रणं. — sū. 7. स्थिरधान्यमक्षयं
 भवति । समाप्तानि स्फातिकरणानि पुष्टिकर्माख्येव वर्तन्ते. — sū. 8.
 संध्याकाले. — sū. 9. यदा प्रथमं होममिच्छति तदा इदं कर्म
 करोति. — sū. 11. सूर्यस्य रश्मीनन्विति तिसृभिर्द्वादशनाम्यां (!)
 वध्नाति । इह वत्सां नि वध्नीम इति पादेन वत्सां वध्नाति । अयं
 घास इति पादेन घासं ददाति गोभ्यो वा वत्सेभ्यश्च (!) ... । समाप्ता गो-
 शान्तिः. — sū. 12. वस्त्रसांपदानि (Cod. वत्स°) कर्माख्युच्यन्ते. —
 sū. 13. ... सूत्रेण परिवेष्ट्य घृतेनाक्ता आदधाति. — sū. 14. ... इषीकाः
 तिस्रो मधुना चिकसेन (!) प्रक्षिप्त्वा आदधाति. — sū. 15. 16. ज्येष्ठेन
 पुत्रेण सह भागविधिं वक्ष्यामः । उत पुत्र इत्युक्त्वा गृहकाष्ठकाया अभिमन्त्र्य
 ततो गृहं कारयेत्पुष्टिकामः पुत्रो वा सांपदं करोति पिता वा करोति. —
 sū. 17. ... आर्द्रपाणि (!) भूत्वा शान्तशाखया अक्षं जपित्वा पुत्रं पिता
 पुत्रभागं प्रयच्छति. — sū. 18. 19. प्राग्भागमपाकृत्य पुत्रस्य गृहे गोधनं

वधाति । अपिसंमुखं कुरुते । पुत्रस्य भागं क्रियते. — sū. 20. आप्रेया
अमावास्या भविष्यति तस्यां... पुत्राय भ्रातारो ऽपि अनेनविधानेन भागं
कुर्वन्ति । समाप्तं विभागकर्म. — sū. 21—23. ...त्वे क्रतुमित्युक्ता सर्वत्र रस-
प्राशनं परिभाषा सर्वस्मिन्नर्थवेदे रसकर्मसु पाकयज्ञविधानेन प्रजापतये
चरुं उपयित्वा । सुष्व वर्ष्मन्निति च्छवा जुहोति... पुष्टिकामः । अमावा-
स्यायामस्तमिते रात्रौ वस्त्रीके दर्भानास्तोर्यं तत्र दीपं ददाति. —

Kaṇḍikā 22.

sū. 1. पुनः ... पुष्टिकर्मास्तुच्यन्ते ... — sū. 1 (note 5). Keç.
also reads अष्टपिष्टं(सक्तं). — sū. 6. चित्रकामस्य कर्म उच्यते । यत्र चित्रं
कामयते तस्मिन्नेवे इदं कर्म कुर्यात्. — sū. 7 ... सप्तग्रामलाभकर्म. —
sū. 10. अथ समृद्धिकर्म उच्यते. — sū. 10 (note 7). उदकां. — sū. 14.
अथ समुद्रकर्म उच्यते । शत्रुदेशे गत्वा गार्हपत्यदक्षिणाग्न्याहवनीयेषु
कर्म कुर्यात् । ततो गार्हपत्ये अभ्यातानानं कृत्वा ममाग्ने वर्च इति सारूप-
वत्सं गार्हपत्यश्रुतं गार्हपत्ये प्रथमं संपात्य ततो दक्षिणाग्नितत्त्वं (Cod. °पि०)
कृत्वा पूतीकै स्तरणं । तत अभ्यातानानं कृत्वा तमेव सारूपवत्सं संपात्य
तत आहवनीयभागस्तरणं । ततस्तमेव सारूपवत्सं संपात्यानेनैव सूक्तेन
ततः पश्चात्सकृदभिमन्त्रणं कृत्वा ततो ऽग्राति । गार्हपत्यप्रभृति उत्तरतत्त्वं
कुर्यात् । आशनं गार्हपत्यदेशे करोति । उत्तरतत्त्वं । व्रतग्रहणादि करोति ।
दक्षिणाग्न्याहवनीयगार्हपत्येषु यथाक्रमं व्रतग्रहणादि ... । गार्हपत्यस्य
दर्भैः स्तरणं । दक्षिणाग्नेः पूतीकैः । आहवनीयस्य भाङ्गाभिः... । समाप्तं
समुद्रकर्म. —

Kaṇḍikā 23.

sū. 1. अथ नवे गृहे अग्निशालायां गोशालायां वा ग्रामे वा पुरे वा
अन्यत्राभिततेषु वा कर्माणि ... पाषाणमये वा काष्ठमये वा तृणमये वा
इष्टकामये वा सर्वत्र नवे वासिते इदं कर्म... — sū. 6. तूष्णीमादौ
वाग्यमनं कृतमिहैव स्तेति वाग्विसर्गः. — sū. 7... अपौ रविकां (!)
औदुम्बरं दत्त्वा आज्यं जुहोति । धूमं नियच्छति । लेपं प्राप्नीयात्. —
sū. 9. दायादेषु विभागकर्म वक्ष्यामः. — sū. 12. अथ चित्राकर्म चित्रानचचे
उच्यते... संभारान्संपातयति । वृक्षशाखा । उदकं । करम्बकं । औदुम्ब-
रशकलं । तासकुरिका. — sū. 14. ... वत्सकर्णं छिनत्ति. — sū. 15.
... कर्णलोहितं (emend कर्माभ्यां in Dārila's comment to कर्णाभ्यां)
रसमिश्रितं... अग्रापयति (!) पुष्टिकामः. — sū. 17. अथ कृषिकर्म
उच्यते. —

Kaṇḍikā 24.

sūs. 1. 2. बीजवापनं कर्म करोति... केदारि वा चित्रे निवपति ।
 चीनुष्टोम्बीजस्य । ततः पांसुभिराह्वादेयति. — sū. 3-6. उच्चस्थाने
 गत्वा ततो अभ्यातानान्तं कृत्वाभि त्वमिति चतुर्ध्वेन सूक्तेनोदपात्रं
 संपात्य तदुदपात्रं सोमरसमिश्रं सारूपवत्सं ओदनं संपात्याभिमं-
 त्र्याश्नाति । तत उत्तरतन्त्रं । प्राग्द्वारप्रत्यग्द्वारे मण्डपे एतत्कर्म । पश्चा-
 द्मण्डपमग्निना दहति. — sū. 7. ... एकवारप्रसूता गौर्गृष्टिः । गो-
 दाममणिं ... वध्नाति पुष्ट्यर्थी. — sū. 8. ... अश्नाति पुष्ट्यर्थी. —
 sū. 9. ... इत्युचा वपया वृषभस्त्रेन्द्रं यजते वशाविधानेन (Kauç.
 44. 1 fg). — sū. 16. अथ प्रवत्स्यत एकाग्रिकस्य इदं कर्म कथ्यते । इहैव
 स्तेति गृहं मानुष्यांश्चवेक्षते. — sū. 18. अथ प्रवेशो याजमानं (!) यदा
 आगच्छति तदा इदं कर्मोच्यते । मीनं कृत्वा समिधमादाय गृहं दृष्ट्वा
 ऊर्जं विश्वदिति षडर्चं सूक्तं जपति । वामेन हस्तेन समिधः कृत्वा दक्षिणेन
 शालावलीकं संस्तभ्य जपति ऊर्जं विश्वदिति । तत ... समिध आदधाति
 अप्री । सुमङ्गलीति (!) कल्पजेन स्त्रूणे गृह्णात्युपतिष्ठते । यद्वदामीत्युचा वा-
 त्सिर्गं करोति । गृहपत्यासाद् उपविश्योदपात्रं निनयति तूष्णीं... दूर्वा-
 ग्राणि अञ्जुलिकायां (!) कृत्वा पूर्वापरमिति (the words दूर्वापरमिति
 in Dārila are a corruption of this pratika) षडर्चं सूक्तं (vii. 81) जपति । अमा-
 वास्यायां केचिच्चन्द्रमसं दृष्ट्वा जपं कुर्वन्ति पुष्टिकामाः. — sū. 19. अथ वृषो-
 त्सर्गविधिं वक्ष्यामः । ... अष्टमं संपात्य विवाहवदग्निपरिणयनं कृत्वा सह
 वत्सतरोभिः विसर्जयति. — sū. 22. अतः... एकादशाहे वृषभं करोति
 तदा शान्त्युदकं कृत्वा ततो वृषोत्सर्गं करोति । वृषोत्सर्गः समाप्तः । वृष-
 भपुच्छं गृहीत्वा देवपितृषुभ्यो ऽहं ददे अष्टभमुच्चारयति. — sūs. 24. 25.
 अथायहायणीकर्म उच्यते । रात्रौ अभ्यातानान्तं कृत्वा चयश्चरवः श्रपयि-
 तव्याः । सत्यं बृहदित्यनुवाकेन पश्चादप्रेर्दभेषु खदायां भूमौ एकं चरं
 सकृत्सर्वङ्गतं जुहोति. — sū. 31. सत्यं बृहदिति नवभिः शन्तिवेति
 दशम्या (xii. 1. 1-9 and 59) ... — sū. 36. सत्यं बृहदित्यनुवाकेन कृषि-
 कर्म आद्योजनं कर्म भवति. — sū. 37. यस्यां सदोहविधाने इति
 तिसृभिराश्वं जुहोति । तत उत्तरतन्त्रं । वरो म आगमिष्यतीति वरस्य
 प्रार्थितोऽभिलाषः उत्कृष्टपुचधनादि वा सर्वफलकामः. — sū. 38.
 ... उपतिष्ठते पृथिवीं पुष्टिकामः ... — sū. 39. निधिं विश्वतीति द्वाभ्या-
 मुपतिष्ठते पृथिवीं मणिहरिण्यद्रव्यनिधिरत्नकामः. — sū. 41. वृष्टि-
 काले यस्यां कृष्णमिति नवोदकमभिमंत्र्याचमनं करोति पुष्टिकामः ।
 यस्यां कृष्णमित्युचा नवोदकमभिमंत्र्य स्नानं करोति पुष्टिकामः । नवो-

दकस्य कर्म समाप्तः — sū. 45. सर्वे मन्त्राः पुष्टिकर्मसु पठिताः तृतीये
 ऽध्याये तेषामुपधानमुपस्थानं भवति ... । एते मन्त्राः पौष्टिकाः...पौष्टि-
 कानां सर्वेषां मन्त्राणां हविरुपधानमुपस्थानं वा करोति विकल्पेन... —
 sū. 46. At the end of the adhyāya Keç. has the following: ततः
 श्लोकः ।

पूर्वं निश्च्युतिकर्माणि सर्वपापापनुत्तये ।

पौष्टिकानि ततः पश्चात्तृतीये संहिताविधौ ॥

सप्तमो कण्डिका । इति कौशिकपद्धतौ तृतीयो ऽध्यायः —

Adhyāya iv.

Kapḍikā 25.

sū. 1—3. ... भेषजशान्तिर्भेषज्यशब्देनोच्यते । तच्च द्विविधा व्याधयः ।
 आहारनिमित्ता अन्यजननपापनिमित्ताश्च । तच्चाहारनिमित्तेषु चरकवा-
 हदसुश्रुतेषु ... व्याध्युपशमनं भवति । अनुभूतिनिमित्तेषु अथर्ववेदविहितेषु
 शान्तिकेषु व्याध्युपशमनं भवति । तथा चाये वक्ष्यति । अनूक्तान्यप्रति-
 पिद्धानि (!) भेषज्यानामंहोलिङ्गाभिः (cf. Kāuṣ. 32. 26, 27) सर्वाणि कर्त-
 व्यानि । उक्तान्यनूक्तानि (!) च कर्तव्यानि । वन्धनपायनादीनि च कार्याणि. —
 sū. 5. ... मुखवलीर्विमार्ष्टि अङ्गवलीश्च ... तरुणस्य यदि वलयस्तदा
 एतत्कर्म. — sū. 6. अथ ज्वरातिसारभेषज्यानुच्यन्ते । ... मुञ्जपु-
 ष्पमणिं मुञ्जरज्ज्वा ... बध्नाति. — sū. 7. अतिसारे चातिमूत्रे च
 भेषज्यं ... — sū. 8 ... अपानं स्रवति. — sū. 9 ... अपानं शिशं वा
 नाडीं वा व्रणमुखं धमति अतिसारे । समाप्तानि ज्वरातिसारे अतिमूत्रे
 अङ्गनाडीप्रवाहे च भेषज्यानि. — sū. 10. अतिदुःखमूत्रे दुःखपुरो-
 षकरणे च शमनभेषज्यानुच्यन्ते । ... विद्या शरस्वेति द्वितीयेन हरी-
 तकीं कर्पूरं वा संपात्वाभिमन्त्र्य बध्नाति. — sū. 12 ... विषितं ते वस्तिबिल-
 मिति द्वाभ्यामृग्धां मूषिकमृत्तिकोपरि उपविश्य अपति । ... तृणोपरि
 उपविश्वाभिमन्त्रयते । ... वस्तिबिलमुखमभिमन्त्रयते । ... दारुतचशक-
 लान्दधिमथितोपरि उपविश्य ततो ऽभिमन्त्रयते । ... जरत्प्रमन्दोपरि
 उपविश्वाभिमन्त्रयते । ... दारुतचशकलानामुपरि उपविश्य व्याधितं
 ततो ऽभिमन्त्रयते मूत्रादिप्रतिबन्धे मूत्रं मुच्यतामिति (i. 3. 6—9) लिङ्गात्. —
 sū. 13. ... व्याधितमारोहयति. — sū. 14. ... व्याधितः शरं प्रचिपति. —
 sū. 15. ... शरशिग्रमभिमन्त्र्य निष्फोटति (!) शिशं चर्मणो निःसारय-
 तीत्यर्थः. — sū. 16. ... लोहशलाकामभिमन्त्र्य शिश्रे प्रवेशयति । मूत्र-
 प्रवाहं विदारयति. — sū. 17. विद्या शरस्वेति द्वितीयेन द्रुष्टीं व्या-

धनुषं (! for ज्या°?) जघने शिश्नदेशे ऊर्ध्वं कृत्वा गोदोहन्यामुदकं कृत्वा
यवानेकविंशतीन् (!) प्रक्षिप्य तेन उदकेन धनुषमुपरिफलं सिञ्चति सूक्तं
अपित्वा । यथा उदकं शिश्ने पतति तथा कार्यं. — sū. 18. ... यवगो-
धूमवल्लीपद्ममूलं पाविका एतानि क्वाथयित्वाभिमन्त्र्य व्याधितं पाययति ।
समाप्तानि मूत्रप्रतिवन्धे दुःखमूत्रकरणे दुःखपुरीषकरणे ... उदरपू-
र्यनिरोधकरणे च एतानि भैषज्यानि कार्यास्थारोग्यकामः (!). — sū. 20.
अथ सर्वरोगभैषज्यानुच्यन्ते । अभ्यातानान्तं कृत्वा अश्वयो यन्तीति...वायोः
पूत इति ... सूक्तेनाज्यं जुहोति । पलाशोदुम्बराद्याः समिध आदधाति
सर्वव्याधिभैषज्यकामः. — sū. 21. अथ सोमभक्षणे भैषज्यमुच्यते । ...
सोमपवने सोमरसायने सोमपाने सोमाभिवधे च सोमविषये व्याधि (!)
उत्पन्ने भैषज्यं समाप्तं. — sū. 22. अथ भूततन्त्रकर्माण्युच्यन्ते । भूतपि-
शाचशङ्कायां शान्तिरुच्यते । ... कुक्कुसाज्जुहोति । ... तुषाज्जुहोति । ... वुसं
जुहोति । ... काष्ठशकलानि जुहोति (cf. Kāu. 14. 15) । ... अभ्या-
धेयानां धूमं नियच्छति । पिशाचगृहीतं पुरुषं धूमं पाययति । गृहे यामे
वा पत्तने चेत्रे वा देवगृहे वा यत्र क्वचित्पिशाचशङ्कास्ति तत्र होमं
कृत्वा धूमं नियतं कुर्यादित्यर्थः । ... पिशाचगृहीतं पुरुषमन्वाह ...
आक्रोशं ददाति. — sū. 23. कर्कटिकासमिध आदधाति । ...
मुसलकाष्ठशकलानि जुहोति । ... खदिरसमिध आदधाति । ... सर्प-
पसमिध आदधाति. — sū. 24. ... खदिरवितस्तिमाचशङ्कुन्सप्त वा
ज्व वा अभिमन्त्र्य पश्चादपेर्निखनति । भूमिं समां करोति । अक्षीं नि
विध्य इत्युच्चा निखननमन्त्रः पिशाचोपद्रवे. — sū. 26. ... शर्करान-
भिमन्त्र्य (!) शयनं वा अंतराणि वा गृहं वा ... परिकिरेत् रचो-
भये. — sū. 27—29. अमावास्यायामभ्यातानान्तं कृत्वा शरमयं वह्निः
सृणाति सर्पपेध्मानामुपसमाधानं । ... सकृज्जुहोतान्यवसक्तजुहोति । ...
एतस्मिन्नन्त्रे (!) यवराशिमध्ये मुष्टिमेकां गृहीत्वा उलूखलेन ... अप्रद-
क्षिणं पिष्यते ततो व्याधितं संपात्य शूलसूत्रेण जिह्मामार्जनं करोति । ततो
यहणमुक्तो (! for मुक्तं?) न करोति शणेन (Cod. शणे) जिह्मामार्जनं ततो न
गतो यह इति विजानीयात्. — sū. 30. अथ यहामिचार उच्यते इदं कर्म
अवशमस्य यहस्य वशीकरणमुच्यते. — sū. 30 (note 1, p. 70). ... पला-
शपुटेन जुहोति. — sū. 31—33. अथास्मिन्गृहे पिशाचो ऽस्ति वा न
वास्ति संशये इदं कर्म उच्यते । ... सर्पपेध्मं शरमयं वह्निरभिमन्त्र्य शा-
लाया उपरि निदधाति । ... ततः प्रभाते निरीक्षणं । विकृते पिशाच-
शङ्का । तदा उक्तो होमः वीरिणतूलमित्यादि (sū. 30). — sū. 34
(note 7) ... पिशाचगृहीतं पुरुषं. — sū. 35—36. रात्रिकर्माण्यु-

च्यते । रची . . . उल्लुके अभिमंज्य परस्परं संपृच्छति (!) । ततः प्रभाते
स्वस्तिदा इति सूक्तेन (i. 21) प्रक्रामति पदानि ददाति । रचीभेषज्यं . . . समा-
प्तानि रात्रिकर्माणि. — sū. 37. अथ जलोदरभेषज्यमुच्यते । . . . घटे
दर्भपिञ्जलीः प्रक्षिप्यैकविंशतिं गृहतृणानि च प्रक्षिप्य तं घटमभिमंज्य ततो
व्याधितं सिञ्चति । ततो मार्जनं च । दर्भचयमेकत्र वद्धं पिञ्जलीमुच्यते ।
समाप्तं जलोदरभेषज्यं । अभ्यासेन कर्मसिद्धिः दिनेदिने कुर्यात् । जलो-
दरनाशनार्थं. —

Kandikā 26.

sū. 1. अथ वातपित्तक्षेप्माणि (!) भेषज्यान्मुच्यन्ते । . . . मांसमेदो
ऽभिमंज्य पाययति वातविकारे । . . . मधु अभिमंज्य पाययति क्षेप्म-
विकारे । . . . घृतमभिमंज्य पाययति वातपित्तसहविकारे । . . . तैलम-
भिमंज्य पाययति वातक्षेप्मविकारे. — sū. 2—6. अतिकासे शीर्ष-
क्तिशिरोवेदनायां च कर्माण्युच्यन्ते । व्याधितं शिरो मौञ्जवेष्टितं कृत्वा
वामेन हस्तेन वपनं जालसहितं (Cod. जाला०) गृहीत्वा जरायुज इति
सूक्तेन लाजान्प्रकिरन्प्रजति व्याधिदेशं यावत् । तत्रैव मुञ्जप्रश्नं लाजा (!)
च वपनानां प्रक्षेपः । वामेन हस्तेन वपनं मौञ्जद्वन्द्वं (!) च गृहीत्वा दक्षिणेन
हस्तेन ज्यां दुष्णीं गृहीत्वा . . . व्याधितमये कृत्वा यत्र व्याधिरुपपन्ना तत्र
स्थाने गत्वा जरायुज इति जपित्वा मौञ्जप्रश्नं वपनं क्षिपति व्याधुत्प-
त्तिस्थाने । ज्यां तूष्णीं प्रक्षिपति । वातज्वरे कटिभङ्गे शिरोरोगे च वा-
तगुल्मे वातविकारे च सर्वरोगे च भेषज्यं । धनुर्वति अङ्गकम्पने वाति
शरीरभङ्गे (Cod. शरीरे०) सर्ववातविकारे भेषज्यं. — sū. 8. . . घृतम-
भिमंज्य नासिका (!) नसं दद्यात्. — sū. 9. जरायुज इति सूक्तेन पञ्च-
पर्ववेणुदण्डं ललाटे संस्थभ्य जपति । शिरोरोगकटिभङ्गे वा वातगुल्मे
विकारे च । लिङ्गुपतापः समाप्तः. — sū. 10. अथ लोहितं वहति
शरीरमध्ये वहिष्य . . . कर्माण्युच्यन्ते । पञ्चपर्ववेणुदण्डं रुधिरवहनस्थाने
दत्त्वा अमूर्या इति सूक्तं जपति । . . . रथ्यायाः पांसून्गृहीत्वाभिमंज्य
रुधिरव्रणे विकिरति . . . — sū. 11. . . अर्मकपालिकां . . . वध्नाति ।
. . . केदारमृत्तिका इति. — sū. 12. . . अर्मकपालिकामभिमंज्य
पाययति । अर्मकपालिका शुष्कं (!) पङ्कमृत्तिका । स्त्रीरजसोऽतिप्रवर्तने
भेषज्यं रुधिरप्रवाहे च. — sū. 14. अथ हृद्रोगे कामले चेत्यादिभेष-
ज्यान्मुच्यन्ते . . . — sū. 16, 17. अनु सूर्यमिति सूक्तेन गो रक्तचर्म-
किद्रमणिं गोदुग्धे (Cod. ०ग्ध) तं दत्त्वा संपात्वाभिमंज्य वध्नाति दुग्धं च
पाययति । अभ्यातानाशुत्तरतन्त्रं । कामले हृद्रोगे चेत्यादिलिङ्गुपतापः. —

sū. 18. हरिद्रीदनं व्याधितस्य भोजनं दत्त्वा तस्योक्षिष्टं चानुक्षिष्टं चैकच कृत्वा तेन च उद्वर्तनं कृत्वा शिरःप्रभृत्यारभ्य यावत्पादौ उद्वर्त्य ततो व्याधितं च खट्वायामुपवेश्य । खट्वाधस्तात् शुकां काष्ठमुसुकं (!) च गोपीतिलकां च एते त्रयः पचिणः सव्यजङ्घायां हरितमूत्रेण बद्धा खट्वाधस्ताद्वध्नाति . . . अपस्मारे भैषज्यं । . . . उदकमभिमन्त्र्य व्याधितं स्नापयति. —

sū. 19. . . . सन्धमभिमन्त्र्य प्रपाद्य प्रयच्छति भक्षार्थं । सर्वत्र गृहद्वारे अथ व्याधितं कृत्वा तमये प्रवेश्य स्वयं प्रविश्य ततो भक्तमभिमन्त्र्य व्याधिताय प्रयच्छति । सर्वत्र यत्रयत्र प्रयच्छतिशब्दः तत्रतत्रैवं बोद्धव्यः; cf. Kāuṣ. 7. 18. —

sū. 20. अनु सूर्यमिति सूक्तेन शुष्कं चन्दनमभिमन्त्रयेत् । काष्ठशुष्कचन्दनमभिमन्त्रयेत् (!) . . . गोपीतिलकां . . . यस्मिन्कस्मिन् दृष्ट्वा वदन्तो तत्राभिमन्त्रयेत् व्याधितः. —

sū. 21. . . . वृषभहृदयलोमभिः सुवर्णवेष्टितं मणिं कृत्वा संपात्याभिमन्त्र्य व्याधिताय बध्नाति. . . समाप्तानि अपस्मारविस्मयहृद्रोगकामलकरोहिणकानि (!) भैषज्यानि. —

sū. 22. अथ श्वेतकुष्ठभैषज्यानुच्यन्ते । श्वेतकुष्ठं गोमयेन प्रघृष्य यावत्सोहितं दृष्ट्वा . . . भृङ्गराजहरिद्राभ्यां इंद्रवारुणी नीलिका पुष्पा एताः पञ्च पिष्ट्वाभिमन्त्र्य कुष्ठं प्रलिम्पति. —

sū. 23. पलितानि कृत्वा घृष्ट्वा अवलिम्पति. —

sū. 24. अथ मारुतानुच्यन्ते । Then follow the rites described at Kāuṣ. 41. 1—7, but with the substitution of the pratikas i. 23. 1; 24. 1, instead of iv. 15. 1; vii. 18. 1. The entire performance winds up with the following: समाप्तानि कुष्ठभैषज्यानि श्वेतपलितनाशनं दुर्भिन्ननाशनं च. —

sū. 25. अथ ज्वरभैषज्यमुच्यते । नित्यज्वरे वेलाज्वरे सततज्वरे एकान्तरितज्वरे चातुर्थिकज्वरे च ऋतुज्वरे च . . . —

sū. 26. अथोद्वेगविनाशभैषज्यानुच्यन्ते . . . —

sū. 28. उप प्रागादिति सूक्तेन उल्लुक्कदयमभिमन्त्र्य घृषोयत (!) । रात्री उषाकाले एतत्कर्म । ततः प्रभति स्वस्तिदा इति सूक्तेन दक्षिणेन पादेन प्रक्रामतीति (Kāuṣ. 50. 1) स्वस्थयनं । वृद्धबालयुवस्त्रीपुरुषाणामकस्मादुद्वेगः प्रलापो वा भवेत्तदा एतत्कर्म कुर्यात्. —

sū. 29. गन्धर्वराक्षसे आप्सरसे भूतग्रहादिषु भैषज्यानुच्यन्ते . . . —

sū. 30. चतुष्पथे व्याधितं कृत्वा तस्य शिरसि दर्भइंदुकं (!) कृत्वा तस्योपरि कपालमपिपूर्णं प्रज्वालितं कृत्वा ततः प्रज्वालिताग्नौ . . . घृताक्ताः सर्वौषधीर्जुहोति. —

sū. 31. व्याधितस्य वल्लणिकां (!) सर्वौषधिसहितां हस्तेन कृत्वा नदीमुखसंमुखां प्रविश्य (!) . . . नदीमध्ये वल्लणिकायां सर्वौषधिं घृताक्तां कृत्वा . . . ततः प्रक्रामति । उदकमध्ये सर्वौषधीर्जुहोति घृताक्ताः . . . पश्चात्स्थितो व्याधितं सिद्धति. —

sū. 32. ततो मृगये आमपात्रे होमशेषाः (!) सर्वौषधीः कृत्वा पचिणो यस्मिन्वृत्रे वसन्ति तत्र

त्रिपादे कृत्वा बध्नाति. — sū. 33—40. अथ लौकिके शापे वैदिके शापे च स्त्रीणामाक्रोशे च पुरुषाणां च भैषज्यमुच्यते। सर्वस्मिन्संहिताविधिकर्मणि प्रधानकर्ममध्ये नवं घटं यत्प्रथममास्थापितमुत्तरतलेनोदकेन हिरण्यवर्णा इति सूक्तेन (i. 33) अभिमन्त्रितेन कारयिताभिषेचयेत्। सर्वत्र मेधाजननादिकर्मसु। ततः पद्यान्त्राणि बन्धनादिकर्म कुर्यात्। भैषज्येष्वभिषेके न कुर्यात्। अभ्यातानान्तं कृत्वा अघद्विष्टा इति सूक्तेन यवमणिं संपात्वा भिमन्त्र्य पुनः सूक्तं जपित्वा बध्नाति। . . . लौकिके आक्रोशे वैदिके च ब्राह्मणस्य शापे चाक्रोशे च क्रूरचतुर्दंष्ट्रिनिपाते च पिशाचरचादिषु भैषज्यं समाप्तं। अथ रचोयहे भैषज्यमुच्यते। आग्न्यतन्त्रं कृत्वा शं नो देविति सूक्तेन पृश्निपर्णीमोषाधि पिष्ट्वा संपात्वा भिमन्त्र्य पुनः सूक्तं जपित्वा शरीरे प्रलिम्पति। अभ्यातानाद्युत्तरतन्त्रं। पापगृहीते च स्त्रीगर्भस्त्रावे च मृतापत्यायां च क्रव्यादगृहीते च पिशाचगृहीते च रचोभयभैषज्यं समाप्तं। अथ राजयक्षादिभैषज्यमुच्यते। तन्त्रं कृत्वा वरणो वारयाता इति तृचेन वरणवृचमणिं . . . बध्नाति। . . . राजयक्षादिपूगव्याधिषु श्वेतोदुम्बरकुष्ठावष्टादशजातिषु ज्वरादिसर्वरोगेषु भैषज्यं समाप्तं। अथ वातविकारे भैषज्यमुच्यते। . . . पिप्पली क्षिप्तभैषजीमिति सूक्तेन पिप्पलद्रव्यं . . . आश्रयति। . . . वातविकारे धनुर्वातगुल्मे वातशूले क्षिप्तवातप्रदोषे कर्मकृते वाते उत्पन्ने सर्वव्याधिविकारे भैषज्यं समाप्तं। जलोदरे भैषज्यमुच्यते। . . . विद्रधस्य बलासस्येति तृचेन सूक्तेन व्याधितस्य मूर्ध्नि संपातानानयति। . . . सर्वव्याधिविसर्पणे प्रकोपे च बलासे च अन्तर्विसर्पणे च अक्षिविसर्पणे च . . . विद्रविसर्पणे (!) च हृदयामये च अज्ञातरोजयक्षाणि च एतेषां भैषज्यं समाप्तं। . . . या बभूव इति सूक्तेन दशवृक्षशकलानि लाक्षाहिरण्येन वेष्टितं मणिं कृत्वा . . . बध्नाति। सर्वव्याधिभैषज्यं समाप्तं. — sū. 41. अथ चेचियव्याधिभैषज्यमुच्यते . . . चेचियो व्याधिलङ्घी पितृपथगतः चेचियरोगः कुष्ठचयरोगः ग्रहणीदोषः सर्वशरीरविस्फोटकारः . . . — sū. 43. बभोरर्जुन काण्डस्येत्युचा अर्जुनकाष्ठं यववुसं तिलपिञ्जिकां च एकच वीणि बद्धा . . . बध्नाति। . . . आकृतिलोष्टं जीवकोपण्यां बद्धा . . . बध्नाति। . . . वल्लीकमृत्तिकां . . . जीवकोपण्यां बद्धा . . . बध्नाति। . . . जीवतः पशोश्चर्म जीवकोपणोत्थमुच्यते. —

sū. 3. 4. शालातृणानि गते प्रचिप्य तस्मिन्गते व्याधितमुपवेश्य तत आचामयति . . . अवसिञ्चति। . . . समाप्तं चेचियस्य भैषज्यं — sū. 5. अथ ब्रह्मयहे भैषज्यमुच्यते। . . . दशवृक्षेति सूक्तेन वृक्षविकल्पेन पला-

शादिदशवृचशकलानि गृहीत्वा लाचाहिरण्यवेष्टितं मणिं कृत्वा . . .
 वध्नाति. — sū. 6. दश ब्राह्मणा अथर्वाङ्गिरसः सहृदो दशवृचेति
 सूक्तं जपन्तो व्याधितं शरीरमभिमृशन्ति. — sū. 7. पुनः वेचियभैष-
 ज्यानुच्यन्ते . . . — sū. 9. उदकतृपाक्रान्तभैषज्यमुच्यते . . . — sū. 13.
 सवासिनाविति सूक्तेन मन्थघटमभिमन्थ्य पाययति व्याधिताव्याधितौ
 एकवस्त्रपरिहिता सन्तौ. — sū. 14-17. अरुषीउदरगण्डुलक-
 भैषज्यानुच्यन्ते । इन्द्रस्य या महीति सूक्तेन कृष्णचणकाघृतमित्राङ्गुहोति ।
 . . . गोवालचिचितं शरसंध्यं परिवेष्ट्य (cf. sū. 26) पाषाणेन चूर्णयति । . . .
 अग्नीं प्रतपति । ततः सूक्तान्ते ऽग्नीं आदधाति. — sū. 18. सव्ये हस्ते
 पांसून् (Cod. पाशं) कृत्वा दक्षिणेन विमृज्य दक्षिणामुखः स्थितः सूक्तं
 जपित्वा व्याधितस्योपरि किरति । अरुषोगण्डुलकानां भैषज्यं. — sū. 19.
 पांसून् (Cod. पाशं) मर्दयति हस्ताभ्यां व्याधितः. — sū. 20. . . पला-
 शोदुम्बराद्याः समिध आदधाति । समाप्ता उदरकृमयः उदरगण्डुलकाश्च
 दृष्टकृमयश्च तेषां सर्वेषां भैषज्यं. — sū. 21. अथ गोकृमिभैषज्यानु-
 च्यन्ते . . . — sū. 26. उबन्नादित्य इति सूक्तेन घृतमित्राङ्गुण्यचण-
 काङ्गुहोति । . . . उबन्नादित्य इति सूक्तेन शरं गोवालवेष्टितं धारयति
 पाषाणेन etc., essentially as in the comment upon sū. 14-20. —
 sū. 27-28. सर्वव्याधिभैषज्यमुच्यते । आज्यतन्त्रं कृत्वा व्याधितं पर्वसु
 बद्धा । अक्षोभ्यां त इति सूक्तेनोदपाचं संपात्य ततः पुनः सूक्तं जपित्वाव-
 सिच्य व्याधितस्य पर्वयन्तिर्विमुच्यते । तत उत्तरतन्त्रं । समाप्तमचिरोगना-
 सिकाकर्णशिरोजिह्वायोवाराज्यक्लादिसर्वभैषज्यं. — sū. 29. हरिण-
 स्थिति सूक्तेन हरिणशृङ्गमणिं . . . वध्नाति । . . . हरिणशृङ्गेन सहोदकं
 . . . आचमयति । अथोपाकाले एतत्कर्म । हरिणचर्मशृङ्गधानं प्रज्वा-
 ल्योदकेन प्रलिप्य ततो . . . व्याधितमवसिञ्चति. — sū. 32. बालरो-
 गगृहोते च मैथुनदोषभैषज्यानुच्यन्ते । . . . पूतिगन्धमत्स्यसहितमोदनं . . .
 व्याधिताय प्रयच्छति भक्षणार्थं. — sū. 33. अरण्यतिलैः प्रज्वालित-
 मुदपाचमभिमन्थ्य प्रचिपति उपाकाले । अवसिञ्चति व्याधितं । मैथुनरा-
 ज्यक्लाणि भैषज्यं । . . . अरण्यशृङ्गेन . . . अरण्यगोमयेनावज्ज्वालितमु-
 दकमभिमन्थ्यावसिञ्चति उपाकाले । मार्जनाचमनं । . . . चित्वादिभिः
 (Cod. चित्वाद्याः; cf. Kāuc. 8. 16) प्रज्वालितमुदकमभिमन्थ्य व्याधित-
 मवसिञ्चति । मार्जनाचमनं च । केचित्तिलशणादिचतुर्षु कर्मसु अरण्ये
 अवसेकमिच्छन्ति केचिद्वृहे अवसेकमिच्छन्ति . . . — sū. 34. अथ
 सर्वभैषज्यानुच्यन्ते । . . . आ गाव इति दशभिः सूक्तैः (iv. 21-30) . . . मुख
 शीर्षेभ्या इत्यृचा . . . घटमुदकपूर्णं संपात्वाभिमन्थ्य व्याधितमवसिञ्चति . . . —

Kaṇḍikā 28.

sū. 1. स्कन्दविषभये भैषज्यानुच्यन्ते । तच्चकदेवतायै नमस्कारं कृत्वा ततो ब्राह्मणो जज्ञे वारिदमिति सूक्ताभ्यां (iv. 6; iv. 7) उदकमभिमन्त्र्य आचामयति . . . संप्रोक्षति विषदुष्टं — sū. 2. . . . कृमुकवृक्षशकलं सहोदकमभिमन्त्र्य तत आचामयति . . . अभ्युक्षयति . . . दूशीवज्ज्वलितमुदकमभिमन्त्र्य व्याधितमवसिञ्चति । . . . जीर्णहरिणचर्मावज्ज्वलितमुदके प्रक्षिप्य तमभिमन्त्र्य ततो ऽवसिञ्चति । . . . मार्जनीकावकरतृणैरवज्ज्वलितमुदकमभिमन्त्र्यावसिञ्चति — sū. 3. . . . उदपाचं संपात्य तत आस्नावयति विषदुष्टं । . . . विषलिप्ताभ्यां सक्तमन्यमुपमध्य ततो ऽभिमन्त्र्य पाययति । . . . मदनफलानि प्रत्यृचमभिमन्त्र्य प्रत्यृचं भक्षयति यथा च कर्दयति तथा च कर्तव्यं... — sū. 5. अथ शस्त्रावभिघाते रुधिरप्रवाहे भैषज्यानुच्यन्ते । रोहण्यसीति सूक्तेन लाघोदकं क्लृप्तितमभिमन्त्र्य व्याधिशमवसिञ्चति । उपाकाले कर्म अस्त्रिभङ्गे रुधिरप्रवाहे शस्त्राभिघातादी भैषज्यं — sū. 7. रचोभैषज्यमुच्यते । . . . सदंपुष्पा संध्या प्रसिद्धा... — sū. 8. अथ सर्वव्याधिभैषज्यमुच्यते । भवाश्रवां मन्वे वामिति सूक्तेन (iv. 28)... — sū. 9. सर्वभूतग्रहभैषज्यमुच्यते । . . . शमीपर्णचूर्णं शमीफले कृत्वाभिमन्त्र्य सक्तमध्ये ददाति भचार्यं रचोग्रहभैषज्यं — sū. 10. . . . शमीचूर्णं शमीफले कृत्वाभिमन्त्र्यालंकारे ददाति — sū. 11. . . . शमीचूर्णं शमीफले कृत्वाभिमन्त्र्य . . . व्याधितस्य शालां चूर्णं परिकिरति — sū. 12. अमतिगृहीति पुरुषे भैषज्यमुच्यते । . . . प्रज्ञानष्टे अज्ञानगृहीति अधर्मगृहीति चित्रये च विनष्टे व्यूतकीडावतिप्रवृत्ते कुबुद्धिभैषज्यं — sū. 13. राजयक्ष्मणि शिरोरोगे कुष्ठमये सर्वगात्रवेदनायां भैषज्यमुच्यते । यो गिरिष्वजायत इति सूक्तेन (v. 4) अश्वत्यो देवसदन इति द्वे (v. 4. 3, 4) गर्भो असीति तृचेन च (v. 25. 7-9) कुष्ठपिष्टं नवनीतमिश्रमभिमन्त्र्य अप्रतिहारं व्याधितशरीरं प्रलिम्पति — sū. 14. अथ शस्त्राभिघाते भैषज्यमुच्यते । राची मातेति सूक्तेन (v. 5) दुग्धलाघां क्वाथयित्वाभिमन्त्र्य पाययति । शस्त्राभिघाते काष्ठाभिघाते पाषाणपतनाभिघाते अपिदाघे सर्वशरीराभिधाते भैषज्यं समाप्तं — sū. 15. सूतिका स्त्री अरिष्टकस्त्र भैषज्यानुच्यन्ते । ब्रह्म जज्ञानमनाप्ता ये सहस्रधार एव ते इति सूक्तेन (v. 6) भक्तमभिमन्त्र्य ददाति भक्षणार्थं... — sū. 16. समाप्तं स्त्रीप्रसवदोषे सूतिकारोगे च भैषज्यं । अद्भुतदर्शने दोषनाशनभैषज्यं समाप्तं । सर्वोद्भुतेषु भक्तकर्म वा मन्यकर्म वा आचमनकर्म वा कुर्यात् । यानि चरकादिवैद्यकेषु अद्भुतानि पठ्यन्ते . . . तेषां सर्वेषामियं शान्तिभैषज्यं भवति . . . — sū. 17. अथ

सर्वव्याधिभैषज्यानुच्यते . . . — sū. 19. . . द्वौ संपाती भूमौ दत्त्वा ततः संपातितां भूमिमृत्तिकां गृह्य (!) तत उदपात्रे प्रक्षिप्य . . . व्याधित-
मास्त्रावयति. —

Kaṇḍikā 29.

sū. 1. सर्वविषभैषज्यमुच्यते . . . — sū. 2—4. यत्ते अपोदकमि-
त्तृचा (v. 13. 2) अप्रदक्षिणं परिक्रामति व्याधितं (!) । विषस्तम्भनभैषज्यं ।
. . . शिरसि शिखां बध्नाति । . . श्वेतवस्त्रेण यन्त्रिं बध्नाति । . . शण-
स्तम्बे यन्त्रिं बध्नाति । विषं न विसर्पति देशस्थितं भवति शरीरे न सर्पति
विषस्तम्भनं भवति. — sū. 5. वृषा मे रव इत्तृचा (v. 13. 3) यस्मिन्स्थाने
दृष्टं (!) तं स्थानं न पोडयति । अक्षं जपित्वा दंशाद्विषमन्यत्र गच्छति । विष-
शासने भैषज्यं. — sū. 6. चक्षुषा ते चक्षुरित्तृचा (v. 13. 4) आचार्य-
स्ततः प्रदक्षिणं परिक्रामति । अपेक्षारिरसीत्तृचं (vii. 88. 1) जपित्वा
तृणानि प्रज्वाल्य ततो अह्यभिमुखं प्रक्षिपति. — sū. 7. अपेक्षारिरित्तृचं
(vii. 88. 1) जपित्वा यतो दृष्टस्ततो (!) ज्वलिततृणानि क्षिपति दर्शनेन. —
sū. 8. कैरात पृश्न इत्तृचा (v. 13. 5) उदकं गृह्यतृणावज्ज्वलितमभिमन्त्र्य
व्याधितं पाययति प्रोक्षति च. — sū. 9. असितस्त्र तैमातस्त्रेति (v. 13. 6)
अत्रा आर्त्तिज्यापाशं संपात्याभिमन्त्र्य बध्नाति — sū. 10. आलिगी
च विलिगी च उरुगूलाया इति च द्वाभ्यां (v. 13. 7, 8) मधुमक्षिकां
मधुवृक्षमृत्तिकामभिमन्त्र्य पाययति. — sū. 14. . . अलावुवृत्तं संपा-
त्याभिमन्त्र्य बध्नाति. — sū. 15. अथ दुष्टवक्त्राणां मुखस्तम्भमुच्यते । एका
च मे यथेकवृषो ऽसीति सूक्ताभ्यां (v. 15; v. 16) कलापपक्षूवां (!) मधूदकं
च . . . एकत्र कृत्वा . . . व्याधितं पाययति । दुष्टवक्त्रामुखबन्धनभैषज्यं (!) ।
दुष्टपुरुषबन्धनं । परोक्षेण वदन्ति. — sū. 16. यथेकवृष इति सूक्तेन (v. 16)
भोजनमभिमन्त्र्य भक्षयति । शापभैषज्यं . . . — sū. 17. यथेकवृष इति
सूक्तेन (v. 16) गृहद्वारमभिमन्त्र्य ददाति अपिदधातीत्यर्थः. — sū. 18.
अथ ज्वरभैषज्यमुच्यते . . . — sū. 19. अपिस्तव्भानमिति सूक्तेन (v. 22. 1)
ताम्रसुवेण मूर्ध्नि संपातानानयति । तत उत्तरतन्त्रं । एकस्मिन्तन्त्रे दावा-
प्रिप्रणयनं. — sū. 20. अथ कृमिभैषज्यमुच्यते । . . करीरमूलं संपा-
त्याभिमन्त्र्य बध्नाति । . . गोवालिः करीरकाष्ठं वेष्टयित्वा सूक्तं जपित्वा
पाषाणेन चूर्णयति । ततः सूक्तेनाग्नी प्रतपति । ततः सूक्तेनादधाति. —
sū. 24. . . एकविंशत्युशीराणां मूलान्यभिमन्त्र्य ततः पाषाणेन कुदयति (!)
ततः सूक्तं जपित्वा उशीराण्यग्निना दहति. — sū. 26. . . एकविंश-
त्युशीरपिङ्गलीसहितं संपात्याभिमन्त्र्य ततो व्याधितमास्त्रावयति. — sū. 27.

अथ रात्रसमिपज्यमुच्यते । . . . वयोनिवेशनकाष्ठशृतं . . . — sū. 28.
 अथ सर्पविषमैषज्यमुच्यते . . . सर्पविषलिङ्गपतापः — sū. 30. द्वेष्म-
 मैषज्यमुच्यते । उदकेन इदं क्रियते । अस्त्रिदं कृत्वा तत्राग्निं प्रज्वाल्य ।
 अस्त्रिसंसमिति सूक्तेन काष्ठशकलं संपात्य ततः शकलेन संपातवृत्ताव-
 सिञ्चति व्याधितं . . . —

Kaṇḍikā 30.

sū. 1. 2. अथाक्षिरोगे मैषज्यमुच्यते । . . . सर्पपकाण्डमणिं संपात्या-
 भिमंज्य वध्नाति सर्पपतिलेन संपातवन्नं करोति । . . . आज्येन प्रधानं ।
 अङ्गानि सर्पपतिलेनाभ्यज्य मणिं वा ततो वध्नाति . . . — sū. 3.
 . . . सर्पपशाकं सर्पपतिलेनाभ्यक्तमभिमंज्य व्याधिताय प्रयच्छति . . . —
 sū. 5. . . मूलचोरं मुखेन प्राश्य ततो ऽभिमंज्य अङ्गे अचिणो व्याधितस्य ।
 मूलचोरं चौरपाटिकालयं तदुच्यते . . . — sū. 6. . . मूलचोरं . . .
 भक्षयति. — sū. 7. पित्तज्वरमैषज्यमुच्यते । ताम्रसुवेण मूर्ध्नि संपाता-
 नानयति । . . . अस्त्रिन्तन्ने (!) दावाग्निप्रणयनं कुर्यात्. — sū. 8. अथ
 केशवृद्धिकरणे केशपतने मैषज्यमुच्यते । . . . वृक्षभूमिजातीयधीभिरव-
 ज्वालितमुदकमभिमंज्यावनचचे ऽवसिञ्चति. — sū. 9. . . मधु . . . क्वाथ-
 यित्वा . . . विभीतकां क्वाथयित्वाभिमंज्य व्याधितमवसिञ्चति. —
 sū. 10. . . . दारुहरिद्राहरिद्रे (!) च द्वाभ्यां क्वाथयित्वाभिमंज्याव-
 सिञ्चति. — sū. 11. अथ उदरतुण्डमैषज्यमुच्यते । कृष्णं नियानं ससु-
 षीरिति सूक्ताभ्यां (vi. 22; vi. 23) चित्वाद्योषध्या सहितमुदकमभि-
 मंज्य ततो व्याधितमवसिञ्चति. — sū. 12. कृष्णं नियानं ससुषी-
 रिति सूक्ताभ्यां (vi. 22; vi. 23) मरुतो यजते पाकयज्ञविधानेन यथा
 वरुणं (cf. Kāuṣ. 41. 3) । मारुतं चौरौदनं मारुतशृतं etc. as in Kāuṣ.
 40. 7 f. Then follow the practices described at Kāuṣ. 41. 4-7, along
 with which are employed the pratikas mentioned at the beginning
 of this rite. — sū. 13. अथ हृदयदाघे जलोदरे कामले च मैषज्या-
 न्युच्यन्ते । . . . नमुदकमनुलोममाहार्यं तत्र वलोकतुणानि प्रक्षिप्य . . .
 व्याधितमवसिञ्चति. . . — sū. 14. अथ गण्डमालामैषज्यमुच्यते । पञ्च च या
 इति सूक्तेन गोपायूलिकां पञ्चाशत्वं (!) चाधिका अग्नीं प्रज्वाल्य अधस्ताद-
 यःसमिध आदधाति. — At this point there is a lacuna in the MS.,
 involving the omission of the comment upon the remaining sūtras
 of this kaṇḍikā, as well as of the first three sūtras of the next one.
 Sūtra 16 is commented upon by Keçava at length in connection

with Kāuṣ. 31. 16. The comment upon sū. 14 of this kaṇḍikā is followed directly by the treatment of 31. 4. —

Kaṇḍikā 31.

sū. 4. ...पुरोडाशं...पथो etc. ... जुहोति । ब्रोहीन् etc. ...आव-
पति । शान्तवृक्षसमिध आदंधाति . . । रचोयहभैषज्यं. — sū. 5.
अथ सर्वभैषज्यमुच्यते । वैश्वानरो न ऊतये ऋतावानं वैश्वानरमिति
सूक्ताभ्यां (vi. 35; vi. 36) उदपाचमभिमन्त्र्य पाययति । . . . सक्तमन्त्रं
पाययति . . . हरिद्रां सर्पिषि . . . पाययति । . . . अप्सु घृतमुदकम-
भिमन्त्र्य पाययति. — sū. 6. अपवादे भैषज्यमुच्यते वज्रभाषणमधर्मे
च प्रवर्तने तस्यापवादः (!) । अभ्यातानान्तं कृत्वा अस्थाद् वीरिति पूर्वेण
(vi. 44. 1) स्वयंपतिते गोशृङ्गे उदकं कृत्वाभिमन्त्र्याचमयति अभ्युचति
च. — sū. 7. अथ उदरे वा हृदये वाङ्गे वा सर्वाङ्गे वा शूले उत्पन्ने
भैषज्यमुच्यते । यां ते रुद्र इति सूक्तेन शूलमणिं संपात्वाभिमन्त्र्य वध्नाति ।
शूलं लोहमणिः पाषाणो वा दारिलरुद्रमतं । यां ते रुद्र इति व्याधित-
मभिमन्त्रयते रुद्रभाष्यमतं । शूलभैषज्यं समाप्तं. — sū. 8. रचोयहे भैष-
ज्यमुच्यते । उत्सूर्य इति चित्वाद्योषधीभिः सहोदकघटमभिमन्त्र्य व्याधि-
तमवसिञ्चति । . . . शम्बुदकेन सह . . . अवसिञ्चति । . . . शमीविम्ब-
मुदकसहितं . . . अवसिञ्चति । . . . शीर्षपर्णोमुदके (!) दत्त्वा . . . अव-
सिञ्चति. — sū. 9. दुष्टगण्डविरिष्टभैषज्यमुच्यते । . . . तैलमभिमन्त्र्य
व्याधितं गण्डं संमार्ष्टि . . . — sū. 10. स्त्रूणायां निकर्षति घृष्यति
व्रणं । रुधिरकृते दुष्टव्रणे दुष्टगण्डव्याधिभैषज्यं समाप्तं. — sū. 11.
अचित्- (!) व्रणभैषज्यमुच्यते । . . . गोमूत्रमभिमन्त्र्य तेन व्रणमर्दयति ।
यस्य व्रणस्य मुखं नास्ति । अचतदुष्टव्रणे भैषज्यं. — sū. 15. . . . तृणरजस्य
फेनमभिमन्त्र्य व्रणं प्रलिम्पति । यस्य गण्डदुष्टस्य रुधिरं न च वहति तस्य ।
समाप्तमचतव्रणभैषज्यं. — sū. 16. गण्डमालाभैषज्यमुच्यते. . . . शङ्खं घृह्णाभि-
मन्त्र्य गण्डमालां प्रलिम्पति । . . . श्वानलालां कुर्कुटलालां (!for कुर्कुर?)...
प्रलिम्पति । . . . जलीकामभिमन्त्र्य गण्डमालायां संसर्जयति रुधिरप्रवा-
हनायै . . . गृहगोधिकामभिमन्त्र्य गण्डमालायां संसर्जयति. — sū. 17.
. . . . सिन्धवलवणं चूर्णयित्वाभिमन्त्र्य गण्डमालाया उपरि प्रकिरति । तत-
स्तस्योपरि निष्ठोवति मुखलालां प्रचिपति. — sū. 18. अथ पक्षिणो
ऽभिघाते भैषज्यमुच्यते । . . . श्वानपदस्थानमृत्तिकांमभिमन्त्र्य (Cod. °का-
भि°) पचाहृतं (!) देशं प्रलिम्पति । पचहृतभैषज्यं. — sū. 19. . . . शुनो
मल्लिकामभिमन्त्र्याप्रीं प्रचिष्य ततो धूपयति व्याधिप्रदेशं । काकगृध्रकपो-

तश्चेनादोनि पचिणाभिघाते (!) भैषज्यं समाप्तं. — sū. 20. अथ गण्ड-
भैषज्यमुच्यते । ग्लौरितः प्र पतिष्यतीति (vi. 83. 3^e) अर्धर्चेन गोमूत्रम-
भिमन्त्र्य गण्डमर्दयति । . . . प्रचालयति । . . . दन्तमलं . . . प्रलिम्पति । . . .
तृणरजफेनं . . . प्रलिम्पति । समाप्तं गण्डभैषज्यं गण्डस्फोटिकां (!) इत्यर्थः —
sū. 21. गर्दभायुक्गण्डभैषज्यमुच्यते (!) । . . . शान्त्युदकमभिमन्त्र्य चतं प्रो-
चति । . . . आज्यं जुहोति । ततो मनसा संकल्पयति संपातान्ददाति ।
समाप्तं गर्दभदशजातिपिकादिलतगण्डभैषज्यं. — sū. 22. पापगृहीते
जलोदरे च भैषज्यमुच्यते . . . — sū. 26. विषे उपविषे स्थावरजङ्गमे च
भैषज्यमुच्यते । मत्तिकायां च भैषज्यं . . . — sū. 27. अथ कासे क्षेप्-
पत्ने च भैषज्यमुच्यते । . . . भोजनमभिमन्त्र्य ददाति । . . . सक्तमन्त्रम-
भिमन्त्र्य भजयति । . . . उपस्थानमादित्यस्य । उदकमभिमन्त्र्याचमयति . . . —
sū. 28. केशवृद्धिकरणे भैषज्यमुच्यते । . . . काचोमाचोफलमणिं . . . वभ्रा-
ति । जीवन्तीफलं वभ्राति । . . . भृङ्गराजं . . . वभ्राति । . . . केशवृद्धीकरणे
केशजनने ह्रस्वकेशेषु वृद्धकरणभैषज्यं । . . . माषतिलादिकृष्णमस्रं भज-
यित्वा । . . . काचोमाचीफलं भृङ्गराजाभ्यां सहोदकमभिमन्त्र्य रावौ
ब्राह्मे मुहूर्ते ऽवसिञ्चति . . . —

Kaṇḍikā 32.

sū. 1. जम्भगृहीते भैषज्यमुच्यते । . . . स्नानमभिमन्त्र्य बालकाय प्रयङ्-
ति पानार्थं पतिः करोति कर्ता करोति । . . . दुःखनाशने भैषज्यं. —
sū. 2. . . पाययति बालकं पिता वा माता वा पाययति तत्रोपरि दुह्यते
अभवदुग्धाः. — sū. 3. सर्वव्याधिभैषज्यमुच्यते . . . — sū. 5. वृश्चिकभैष-
ज्यमुच्यते । तिरश्चिराजेरित्यष्टर्चेन (vii. 56. 1-8) ज्येष्ठीमधु (Ifor यष्टि^०) पि-
ट्टाभिमन्त्र्य पाययति. — sū. 6. चैत्रमृत्तिकां जीवकोषणीचर्मवेष्टितां मणिं
कृत्वा संपात्याभिमन्त्र्य वभ्राति । . . . वृश्चिकमशकभैषज्यं । जीवतः पशुचर्म
जीवकोषणीत्युच्यते. — sū. 7. . . यानियानि पायनान्युक्तानि तानि
तिरश्चिराजेरित्यस्य सूक्तस्य भवन्ति । समाप्तं वृश्चिकपिपीलिकामशकदं-
शशार्कोटजलूकाभैषज्यं (!). — sū. 8. अथ गण्डमालाभैषज्यमुच्यते । अप-
चित्तां लोहिनीनामिति द्वाभ्यां (vii. 74. 1—2) आ सुस्रस इत्येका (vii.
76. 1) एताभिस्त्रिसुभिर्विशधनुषं कृष्णोर्णमयीं व्यां कृत्वा चित्रितेन शरेण
गण्डमालां विध्यति प्रवृत्तं । त्रयः शरा (Cod. शिरा) भवन्ति. —
sū. 9. या यैव्या अपचित इति चतुर्थी अत्र चतुर्थेन शरेण गण्डमाला-
मभिनिधाय विध्यति. — sū. 10. . . . कृष्णोर्णव्यावज्वालितोदकम-
भिमन्त्र्य उषाकाले . . . अवसिञ्चति व्याधितं. — sū. 11. अथ राजय-

क्षमैषज्यमुच्यते । . . . तृचेन वीणातन्त्रीखण्डं संपात्याभिमन्त्र्य वध्ना-
 ति. — sū. 12. वाद्यवीणा तस्यां गस्वरं विष्णोवाद्यवीणाकण्ठं (?) शि-
 खण्डं वीणातन्त्रीं वज्रा संपात्याभिमन्त्र्य वध्नाति(?) . — sū. 13. . . . स्वयं-
 पतितवीरिणखण्डत्रयमेकत्र वज्रा संपात्याभिमन्त्र्य वध्नाति. — sū. 14.
 जलोदरे वरुणगृहीते भैषज्यमुच्यते . . . — sū. 17. अथ ज्वरभैषज्यमु-
 च्यते । नमो कुर्यायेति सूक्तद्वयेन (vii. 116; vii. 117) खट्वायां व्याधितं
 कृत्वा . . . वज्रा तत अधः खट्वायां व्याधितमुपवेश्य तत उदकमभिमन्त्र्य
 व्याधितमवसिञ्चति । व्याधितं सिच्यमानं यथा मण्डूकमभि सिच्यते तथा
 कुर्यात् . . . — sū. 18. अथ सर्वभैषज्यमुच्यते । . . . अर्धसूक्तेन व्याधितं...
 अभिमृशति. — sū. 20. सर्वविषभैषज्यमुच्यते . . . — sū. 21. इन्द्रस्य
 प्रथम इत्यर्थसूक्तेन पिद्वं कीटकं तालिणोति लोकप्रसिद्धा तं (Cod. ते) पि-
 द्वाभिमन्त्र्य नसं ददाति . . . दक्षिणासिकापुटे. — sū. 22. अथ सर्पभये
 भैषज्यमुच्यते । . . . पिद्वं श्वेतवस्त्रवेष्टितमभिमन्त्र्य यत्र सर्पभयं तत्र निखन-
 ति । पिद्वं हिरण्यवर्णसदृशः कीटश्चित्तो वासपिद्व इत्युच्यते . . . —
 sū. 24. आरे अभूदित्युचान्तेन (ix. 4. 26) उल्मुकं प्रताप्याभिमन्त्र्य ततो
 विषव्रणं दृष्ट्वा तत्संमुखं चिपति. — sū. 25. सर्पादर्शने यतो दृष्टस्ततः (for
 दृष्टस्ततो) प्रचिपत्युल्मुकं — sū. 26. 27. अथानुक्तेषु कौशिकीयेषु सर्वव्याधि-
 भैषज्येषु उक्तेषु चानुक्तेषु वापठितेषु तत्र सर्वभैषज्यमुच्यते । सर्वव्याधिभैषज्येषु
 मन्त्र ओषधिवनस्पतीनामनुक्तान्यप्रतिषिद्धानि भैषज्यानां/अंहोलिङ्गाभि-
 रुच्यते अंहोलिङ्गेन गणेन तानि कर्तव्यानि । आशानामाशापालेभ्य इत्येका
 etc. . . Here follows the list of pratikas given as the अंहोलिङ्गगण
 by the gaṇamālā, Ath. Pariç. 34. 31, and quoted above, p. 89, note 2;
 then the text continues as follows: यानि च वै प्रतोकान्युच्यन्ते तान्य-
 भिमन्त्रणेन सर्वव्याधिभैषज्यानि भवन्ति तान्युच्यन्ते । अचिभ्यां ते (ii. 33. 1)
 मुञ्चामि त्वा (i. 10. 4) उत देवाः (iv. 13. 1) आवतस्त (v. 30. 1) शीर्षक्तिं
 (ix. 8. 1) अंहोलिङ्गगणः । एतैः पञ्चप्रतीकैः . . . अन्यतमेनैकेनाभिमन्त्र्य
 कुर्यादित्यर्थः । Then follows a list of many of the commoner practices
 described in the preceding kaṇḍikās of this adhyāya, all of which,
 if performed while reciting the अंहोलिङ्गगण, are accounted effi-
 cacious against all diseases (सर्वव्याधिषु भैषज्यानि), as though they
 were performed with their own proper mantras (अथवा तैः सूक्तैः
 कर्तव्यानि । अथवा अंहोलिङ्गेन कर्तव्यानि). Then follows a catalogue
 of the diseases, many of which are treated in the preceding kaṇḍikās:
 the others are known in the later medical çāstras: उक्तव्याधीनां परि-

गणनं क्रियते... — sū. 28. अथ स्त्रीकर्मणो विधिं वक्ष्यामः । पुच-
कामायै स्त्रीकामायै स्त्रियै मृतापत्यायै रजोनाशे च शान्तिरुच्यते... —

Kaṇḍikā 33.

sū. 1. अथ प्रसवकाले इदं कर्म क्रियते यथा सुखेनैव प्रसवो भव-
तीत्यर्थः । अथ प्रसूतिकरणमुच्यते... — sū. 3. ह्रियमानासु मुञ्जे-
षीकासु गर्भसंस्त्रमरणं भवेत् । एकं कर्म. — sū. 5. शालायन्वीन्वि-
चतति । द्वितीयं कर्म. — sū. 6. ... कटिप्रदेशे बध्नाति... तृतीयं
कर्म । केचिद्वषट् ते पूषन्निति सूक्तेन तैलमभिमन्त्र्य प्रसवकाले अभ्यञ्जनं
कुर्वन्ति. — sū. 8. अन्या वो अन्यामवेति (!) ओषधस्ता एवं एकत्र
बध्नाति. — sū. 9. सर्वचौषधिखननमेतेन विधानेन कर्तव्यं । यत्र कृचि-
दोषधिखननं तत्र सर्वचनेन विधानेन कर्तव्यं. — sū. 18. यदि तान्ये-
कत्र भवन्ति तदा पुत्रो जायते । विज्ञानकर्मेदं. — sū. 20. यदि पुंना-
मधेयं स्पृशन्ति तदा कुमारो जायते. —

Kaṇḍikā 34.

sū. 1. अथ बन्ध्याप्रजननकरणमुच्यते... — sū. 2. ततो गृहे...
पुरोडाशं प्रमन्दं कटुपा अलंकारान्संपात्य प्रयच्छति. — sū. 3. अथ
मृतापत्यायाः स्त्रियस्तस्याः शान्तिरुच्यते । गर्भसावे जातमात्रे मृते वा
स्त्रियां वा पुरुषे वा बाले वा युवाने (!) वा मृते इदं कर्म । त्रीणि मण्ड-
पानि प्राग्द्वाराणि कृत्वा एकस्मिन्मण्डपे अभ्यातानान्तं कृत्वा... —
sū. 4. पालाशपत्रे... — sū. 5. सीसेयूपरि स्त्रीमधिष्ठाप्य तेनोदपा-
चेणास्त्रावयति. — sū. 10. प्राक्पश्चिमद्वारेषीकं (!) द्वार्योरुपरि बद्धा ततो
निःसालामिति (ii. 14) सूक्तेनौदुम्बरीः समिध मृतापत्यायै आदधाति. —
sū. 12. पतिलाभकर्माण्युच्यन्ते. — sū. 13. ... आश्रयति कुमारी. —
sū. 14. मृगाखरमृत्तिकाया वेदिं कृत्वा... हिरण्यालंकारान्गुग्गुलमीचं
च यथोक्तान्संपात्य बन्धनं धूपनं प्रलेपनं कुर्यात् । ... पूर्वस्य संहिताविधि-
श्लोकः (cf. Ath. Paddh. and Keçava at Kāuṣ. 79. 9) ।

आवपेतुरभिगन्धान् चीरे सर्पिस्तथोदके ।

एतदायनमित्वाङ्गरीचं तु मधुना सह ॥ —

sū. 15. ... दक्षिणामुखी कुमारी प्रक्रामति. — sū. 16. ... नावं
संपात्य... भगव्यं नावमित्युक्ता उत्तारयति. — sū. 17. सप्तदानतंत्र्या
वत्सान्वन्धयित्वा संपात्याभिमन्त्र्य कुमारीं मोचयति । स्वयं न कर्ता । ...
यदि प्रदक्षिणं मोचयति तदा पतिलाभः. — sū. 18. ... वृषभं...

विसर्जयति. — sū. 21. . . . आगमकुशरं . . . आशयति आज्यतन्त्रे
भगिनीकं (!). — sū. 23. तत अर्यम्ण इत्यर्धर्चेन गृहाभ्यन्तरे कोणे
बलिहरणं करोति. — sū. 24. यत आगच्छति काकस्तत आगच्छति
वरः । समाप्तानि पतिलाभकर्माणि. —

Kaṇḍikā 35.

sū. 1. पुंसवनान्युच्यन्ते. — sū. 2. . . . नक्षत्रकल्पे उक्तानि पुंसव-
चाणि. — sū. 3. . . . वाणं विवृहति । . . . शरमणिं संपात्याभिमन्त्र्य
वध्नाति. — sū. 4. . . . अध्वण्डे वृहतिपालाशविदार्यौ (!) वा एकच पि-
ष्ट्वाभिमन्त्र्य दक्षिणेनाङ्गुष्ठेन दक्षिणस्यां नासिकायां नक्षं ददाति । पुनरर्थं
कर्म पुंसवनमित्युच्यते. — sū. 5. 6. Keçava's explanation is essentially
the same as that of Ath. Paddh. and Daç. Kar. — sū. 7. के (!) लूनंश्च
पलाशत्सर्जनवर्ते (!) निघृष्य . . . शिन्ने आधाय ततो मैथुनं करोति ।
समाप्तं गर्भाधानं. — sū. 8. 9. पुनः पुंसवनमुच्यते । . . . मधुमन्त्रे
ऽग्निं निक्षिप्याभिमन्त्र्य पाययति स्त्रीः. — sū. 10. . . . शमोगर्भाश्चत्स्रस्याग्निं
कृष्णोर्णया वेष्टयित्वा संपात्याभिमन्त्र्य वध्नाति आज्यतन्त्रे । समाप्तं पुनः
पुंसवनं. — sū. 11. अथ गर्भाधानमुच्यते । . . . हस्तावर्तकं कर्णादिकं (? Cod.
कणा^०) संपात्याभिमन्त्र्य वध्नाति आज्यतन्त्रे । समाप्तं गर्भाधानं. — sū. 12.
अथ गर्भवृंहणमुच्यते । . . . अच्युता वीरिति (see Kāṇ. 98. 2, where the
hymn is given in सकलपाठ) . . . — sū. 16. धाता दधात्विति चतसृभिर्ग-
र्भिण्या (vii. 17. 1-4) उदरमभिमन्त्रयते । . . . वीरकर्म समाप्तं. — sū. 17.
अथ प्रजननकर्म । प्रजापतिर्जनयतीति सूक्तेन (vii. 19) . . . — sū. 19.
. . . उदकुलिजं संपातवन्तं कृत्वा गर्भिणी परिहृत्य मध्ये निनयति । सुरा-
कुलिजं etc. . . . भक्तं (!) सुरां प्रपां संपात्याभिमन्त्र्य प्रजाकामायै प्रय-
च्छति । . . . समाप्तं प्रजागर्भकर्म बन्ध्यायाः. — sū. 20. अथ सीमन्त-
कर्म उच्यते । . . . श्वेतपीतसर्पपान्संपात्याभिमन्त्र्य पुण्याहान्ते वध्नाति. —
sū. 21. अथ स्त्रीवशीकरणमुच्यते । वृषत्वक् । तगरं । शरखण्डं (Cod.
सराखण्डं) । अञ्जनं । कुष्ठं । ज्येष्ठीमधु । वातसंश्लमनृतानि । एतानि द्रव्याणि
आज्येनालोढ्य अङ्गं समालभेत् रच्यर्थं. — sū. 22. . . . अङ्गुल्या तुदति
भार्यामुदरे पृष्टी रच्यर्थी. — sū. 23. . . . एकविंशतिवदरीकष्टकानाद-
धाति. — sū. 24. एकविंशतिवदरीप्रान्तानि सूत्रेण वेष्टयित्वा . . . —
sū. 26. खट्वां अधोमुखपट्टिकां गृहीत्वा . . . स्वपिति । विराचं कर्म. —
sū. 27 (note 4). . . . अर्दयं हेति. — sū. 28. . . . समाप्तानि संवननानि
वशीकरणानि कामवियये स्त्रियामुत्साहो भवति . . . —

Kāṇḍikā 36.

sū. 1. 2. स्थापनविघ्नशमनं (Cod. स्थापनं) । स्त्रीस्थापनकर्म उच्यते ।
 ... अन्तरद्वारे शेषमुदकं न्युज्वाति. — sū. 4. ... स्त्रियाः खट्वाया
 दक्षिणपादमभिमन्त्रयते । ... खट्वाया रज्जुमभिमन्त्रयते । ... स्त्री-
 स्थापनं पुरुषस्य विषये काम उत्पद्यते कामविषये स्त्रीस्थापनं समाप्तं ।
 लज्जाप्रकादनं लज्जा भवतीत्यर्थः । स्थापनं सर्वेषां मानुषाणां निद्राका-
 मानां । मैथुनमाचरतो विघ्नं न भवति ... — sū. 5. 6. अथ पुला-
 यित्वाः स्त्रियाः बन्धनकर्म तत्त्वक्रमेण क्रियते । रज्जु (!) कल्पते तद्रज्जुवेष्टन-
 मुच्यते । अस्त्राद् बीरस्थादिति द्वितीयेन सूक्तेन (vi. 77) रज्जुवेष्टनमभि-
 मन्त्र्य वंशाये बद्धा मध्यमस्थूणे (Cod. स्वरूपा) बध्नाति. — sū. 7. ... शय-
 नपादमभिमन्त्र्य उत्पले बध्नाति. — sū. 9. ... अङ्गुशेन तिलाङ्गुहो-
 ति. — sū. 10. जायापत्न्योरक्रोधकरणमुच्यते. — sū. 12. सौ-
 भाग्यकरणमुच्यते । ... शङ्खपुष्पोमूलमोषधिवत्खात्वा ... बध्नाति । ...
 सौवर्चलपुष्पमभिमन्त्र्य यस्य सौभाग्यमिच्छति तस्य पुष्पमभिमन्त्र्य तस्य
 शिरसि बद्धा ... सौवर्चलं सूर्यवेलेति प्रसिद्धा. — sū. 13. 14. दृष्ट-
 स्त्रीवशीकरणमुच्यते । रथजितामिति सूक्तेस्त्रिभिर्माषानमभिमन्त्र्य स्त्रियाः
 कर्मेषु वपति । ... चणकान् ... वपति । खट्वास्थाने वा गृहे शयनदेशे
 वा ... शरभृष्टीरादीनां अभिमन्त्र्य प्रतिदिशमभ्यस्यति । एष पतिप्रति-
 कृतिं कृत्वा ... हृदये विधत्ति दार्भृषेण भाङ्गज्येन । ... समाप्तानि पति-
 द्वेषिणो कर्माणि । पुरुषो वा स्त्रीणां द्वेषं करोति । अनेन कर्मणा शान्ति-
 भवति. — sū. 15. अथ स्त्रियो वा पुरुषस्य वा दीर्भाग्यकरणमुच्यते ।
 ... दहनघातिता गौः अनुस्तरणोत्थयते । ईशानहता ज्वरहतेत्युच्यते । ...
 तत उलूखलदरणे त्रिशले निखनति तत उलूखले ददाति । उपरि यस्य
 दीर्भाग्यं क्रियते तस्य एतानि गृह्णीयात्. — sū. 16. स्त्रीपुष्पमालां ...
 पिष्ट्वा अन्वाह. — sū. 17. ... कृष्णसूत्रेण वेष्टयित्वा अभिमन्त्र्य ... व्यत्वासं
 अश्मानं (Cod. आश्रनं) शालाया उपरि ददाति । व्यत्वासेन निखनति
 दीर्भाग्यकामः. — sū. 18. अथ तस्याः सौभाग्यकरणमुच्यते । यं ते भगं
 निचक्षुरिति ... शिला उत्खनति उत्पादयति । भगमस्या इत्यनेन सूक्तेन
 यत्कृतं तदनया विनश्यति । समाप्तं यस्या दीर्भाग्यं कृतं तस्याः सौभाग्य-
 करणं. — sū. 19. अथ सपत्नीजयकर्मास्तुच्यन्ते ... । सपत्नीविद्वेषणं ...
 बाणपर्णी मासिका लोके प्रसिद्धा ... — sū. 22. अथ स्त्रीविषये काम
 उत्पन्ने कामविनाशकान्युच्यन्ते । ... यस्मिन्देशे काम उत्पन्नस्तत्स्थानं
 यावत् स्त्री वा पुरुषो वा ... व्रजति. — sū. 25. स्त्रीविषये ईर्ष्या-
 विनाशकान्युच्यन्ते । ... ईर्ष्यां दृष्ट्वा जपति । ... सक्तुमन्त्रमभिमन्त्र्य ईर्ष्या-

लुकाय ददाति... भचार्य... — sū. 26. ... ईर्ष्यालुक्स कटिप्रदेशे
 ... खल्वामभिमन्त्र्य (!) धमति. — sū. 28. अथ मन्युविनाशकान्यु-
 च्यन्ते स्त्रीविषये पुरुषस्य। ... मन्युमन्तं पुरुषं दृष्ट्वास्मानमभिमन्त्र्य हस्तेन
 गृह्णाति. — sū. 29. ... अस्मानं भूमौ निदधाति. — sū. 31.
 ... मन्युमतः पुरुषस्य क्वायायां धनुरभिमन्त्र्य सज्जं करोति ... —
 sū. 32. अथ सर्वविषये मन्युविनाशकान्युच्यन्ते । ... दर्भमूलमो-
 पधिवत्खात्वा संपात्याभिमन्त्र्य वध्नाति मन्युके. — sū. 33. अवीर-
 जननमुच्यते । अपुञ्जननमित्यर्थः । अपि जातानित्वचा अश्वतरीमूत्रेण
 पाषाणं निघृष्य ततो ऽभिमन्त्र्य भक्तेन सह ददाति । ... अलंकारं समाल-
 भते । विद्वेषणं परस्त्र... । अथ बन्धाकरणमुच्यते । प्रान्यानिति तूचेन अश्व-
 तरीमूत्रेण etc. — sū. 34. ... समाप्तानि विद्वेषणानि परस्त्रीबन्धा-
 करणानि. — sū. 35. आरोक्षाटनमुच्यते... — sū. 37. ... पाषा-
 णमभिमन्त्र्य आरमैद्युनस्थाने प्रक्षिपति उक्षाटनार्थं. — sū. 38. पुरुषस्य
 स्त्रिया सह परस्परं विद्वेषणकरणान्युच्यन्ते । ... बाणापर्णी लोहिताजाया
 द्रप्सेन संनीयाभिमन्त्र्य शयनमुपरि किरति (cf. sū. 19) । ... स्त्रीपुरुषस्य
 उभयरुचिविनाशकरणं. — sū. 39. अथ दीर्भाग्यकरणमुच्यते । ...
 हृदयं मुखं वाभिमन्त्रयते परस्त्रियै. — Keçava ends the adhyāya as
 follows: समाप्तानि स्त्रोक्तकर्मकरणानि । तत्र भद्रश्लोकः ।

भैषज्यकर्माणि प्रोक्तानि सर्वव्याधुपशान्तये ।

स्त्रीकर्माणि ततः पञ्चासत्तुर्थः संहिताविधी ॥ —

Adhyāya v.

Kaṇḍikā 37.

Introduction. अथ विज्ञानकर्मणां विधिं वक्ष्यामः । लाभालाभजय-
 पराजयमुखदुःखोत्कर्षापकर्षसुभिक्षदुर्भिक्षजेषामेषमभयाभयरोगारोगाः ।
 वसो ऽस्तीति न वेति । धनाधनधर्माधर्मं ... मरणामरणं । धान्यं
 भविष्यति न वेति । जेषं भविष्यति न वेति । गृहे वासो भविष्यति न
 वेति । धान्यपुत्रपशुहिरण्यसम्बन्धाणि च । विद्याशास्त्रादिलाभो भवि-
 ष्यति न वेति । जीवितमरणे गमनागमने बलाबले । सदस्योगाद्याधितस्य
 जीवितमरणाभ्यां । प्रसवे पुत्रयोगात् पुत्रे जाति धर्माधर्मसंयोगात् मि-
 त्त्रामित्रसंयोगात् । ग्रामो ऽस्ति वा न वेति । पुरुषस्य विवाहो ऽस्ति वा
 न वेति । संवत्सरे मासे वा भविष्यति सुभगा वा दुर्भगा वा । गृहं ग्रामादि
 भविष्यति न वा । आधानं भवेन्न वेति । इत्यादि मनसा वाचा वा सं-
 चिन्त्य तत्कर्म कुर्यात्. — sū. 1. ... राध्यमानं चीरीदनमभिमन्त्र्य तत

आसिञ्चेत् । मनसा चिन्तयेत् । वाचा चिन्तयेत् । ओदनं शृतं भवेदशृतं वा भवेत् । यदि यथाचिन्तितं भवति तदा तस्य कर्मसिद्धिर्भविष्यतीति जानीयात् ... । ... इध्ममुपसमाध्यायाभिमन्त्र्य आयाचेत् उत्कुचनेनार्थः । ... दर्भस्तम्बमभिमन्त्र्य आयाचेत् यत्र समं विषमं नानार्थसिद्धिः । ... पूर्वेषुः पाठामभिमन्त्र्य आयाचेत् । पत्राणां पत्राणां संकोचनेनार्थसिद्धिः. — sū. 2. अम्बयो यन्तीति सूक्तेन संयामे पूर्वेषुर्वेदिं कृत्वा अभिमन्त्र्य द्वितीये ऽहनि समविषमेण भावेन सिद्धिः. ... — sū. 3. ... पञ्चयन्त्रिवेणुदण्डमभिमन्त्र्य आयाच्यं समे धारयति । अभोष्टदिशि पतनेनार्थसिद्धिः. ... इषुं संधायाभिमन्त्र्यायाचेत् चिन्तितं (Cod. चितित) प्रक्षेपणेनार्थः. ... कुम्भे उदकपूर्णं दुग्धं प्रक्षिप्यायाचेत् अनाधिकेनार्थसिद्धिः यथा चिन्तितं तथा सिद्धिः । कमण्डलुमुदकपूर्णं दुग्धमाक्षिप्याभिमन्त्र्यायाचेत् अनाधिकेनार्थसिद्धिः. ... दर्भस्तम्बमभिमन्त्र्यायाचेत् । ... काम्पीलशाखां मूर्ध्नि धारयित्वाभिमन्त्र्यायाचेत् इष्टदिवपतनेनार्थः । ... युग्ममभिमन्त्र्यायाचेत् । ... धान्यमभिमन्त्र्यायाचेदप्यौ प्रक्षिपेत् प्रदक्षिणज्वलेनार्थः । ... हस्तयोरङ्गुलिद्वयमभिमन्त्र्यायाचेत् । अज्ञातस्य वेनस्तदिति सूक्तेन एकविंशत्या (!) शर्करा अभिमन्त्र्यायाचेत् धनेनार्थः समविषमभावेन यथावतार्थः (!). — sū. 4. अथ नष्टद्रव्यपरीक्षणे क्रियमाणे इदं कर्म । ... वेनस्तदिति सूक्तेन ... — sū. 6. वेनस्तदिति सूक्तेनाहतेन वस्त्रेण वेष्टितं हलं संपात्वाभिमन्त्र्य येन हरेतां ततो नष्टः । ... अचा (!) कुम्भवत्कृत्वा संपात्वा ... येन हरेतां ततो नष्टः । समाप्तं नष्टद्रव्यपरीक्षणे विज्ञानं. — sū. 7. अथ कुमारीविज्ञानमुच्यते । ... वेनस्तदिति सूक्तेन ... — sū. 11. वेनस्तदिति सूक्तेन कुमारीमुदकाञ्जलिं पूरयित्वाभिमन्त्र्य ... — sū. 12. ... समाप्तं कुमारी (!) विवाहकाले विज्ञानं. —

Kandikā 38.

. Introduction. अथ नैमित्तिकान्युच्यन्ते. — sū. 1. दुर्दिनविनाशकर्मणां विधिं वक्ष्यामः । ... दुर्दिनमभिमुखमुपतिष्ठते सर्वत्र दुर्दिनविनाशकानि. — sū. 2. ... प्रत्येकमुदकं प्रक्षिपति. — sū. 3. ... खड्गं गृहीत्वोपतिष्ठते अभिमुखः । ... उल्लूकं गृहीत्वोपतिष्ठते सूर्यस्वामिमुखः । ... लकुटं गृहीत्वोपतिष्ठते. — sū. 4. ... उन्मृजानो अर्कमुखो भूत्वोपतिष्ठते. — sū. 6. पटेरकसमिधं (!) अर्कसमिधं आदधाति स्खण्डिले. — sū. 7. ... खदां खात्वा खदां विः परिक्रम्यार्कनिर्जुहितं कृत्वा खदायां प्रक्षिपति सूक्तान्ते । ततः पांसुना खदां पूरयति । ... वृष्टिनिवारणं समाप्तं. —

sū. 8. अशनिनिवारणं कर्म वक्ष्यामः । . . . अशन्यभिमुखमुपतिष्ठते. —

sū. 9. . . . एतत्कर्म चेत्ते । अशनिनिवारणं ।

अतिवृष्टिरनावृष्टिः शुलभा मूषकाः शुकाः ।

स्वचक्रं परचक्रं वा सप्तीता ईतयः स्मृताः ॥ —

sū. 11. अवदीर्यमाणे यामे वावसाने वाग्निशरणे वा सभायां (Cod. समख्यां) वा गृहे वा प्राकारे वा...वातरचार्थं कर्म वक्ष्यामः. — sū. 12. पत्तने रचार्थान्युच्यन्ते. — sū. 13—16. The rites described in these sūtras

are valid for the दृंहणानि as well as the दृढिकर्माणि. Is दृढिकर्माणि at Kāuṣ. 38. 12 to be emended to दृढिकर्माणि? In describing

the latter Keçava ends as follows: समाप्तानि दृढिकर्माणि...गृहपत्तने यामपत्तने कार्यदृढकरणे अवहरणरचार्थं. — sū. 17. विवादे जयक-

र्मणां विधिं व्याख्यास्यामः । . . . ज्येष्ठोमधुमभिमंज्य (!) भक्षयति । ततः सभां प्रविशति अपराजितादेशात् । पर्यञ्जयकर्म सभाजयकर्म समाप्तं. —

sū. 18. विवादे जयकर्माण्युच्यन्ते । . . . पाटामूलं मुखे प्रक्षिप्य तदनन्तरमपराजितादेशादागच्छति. — sū. 19. पाटामूलं मुखे प्रक्षिप्यान्वाह. —

sū. 20. ..पाटामूलं वध्नाति. — sū. 21. पाटापुष्पमालामभिमंज्य शिरसि धारयति । . . . पाटापालाशीः सप्तपलाशी (!) सप्तपर्णो (!) मालामभिमंज्य

धारयति. — sū. 22. वृष्टिनिवारणं भक्षभोजने कर्म उच्यते । . . . भक्तमभिमंज्य भक्तं शाकादि (Cod. भक्तं) ततो भुञ्जीत । वृष्टिनिवारणं समाप्तं. —

sū. 23. ब्रह्म ज्ञानमिति सूक्तेन प्रथमेन काण्डादिना सूक्तेन वेदं वा अनुवाकं वा सूक्तं वा कल्पं वा ब्राह्मणं वाध्ययनं कर्तुमिच्छति तदा-

तदा सूक्तं जपित्वा ततः अध्ययनं कुर्यात् । कलहशमनं समाप्तं. — sū. 24. ब्रह्म ज्ञानमिति सूक्तं जपति विवादे जयार्थं. — sū. 25. ब्रह्म ज्ञान-

मिति सूक्तं जपित्वा मीमांसव्याकरणादिशास्त्रवादं करोति तदा जपित्वा करोति प्रतिवादिनं जयति. — sū. 26. विवादकर्म उच्यते । . . .

चाक्रिकस्य रज्जुमभिमंज्य धारयति हस्तेन . . . इति विवादकर्म कर्तुर्वेदने कलहो न भवति. — sū. 27. सभाजयकर्माण्युच्यन्ते । सभासम्पन्नं कर्म जय-

कर्म तदा सभासदधर्माधिकरणादि जायते . . . क्षीरीदन् etc. भक्षयति. — sū. 29. यद्वदामीति च्छ्वं जपित्वा सभां वदेत् । . . . निरीक्षते । . . .

अन्वाह । यद्वदति तत्र तथैव वदति यच्चक्षुषा पश्यति तद्वदन् विधातो न भवति. —

Kaṇḍikā 39.

sū. 1. . . . तिलकमणिं संपात्याभिमंज्य पुण्याहान्ते वध्नाति । आत्मरचार्थमणिः । . . . सर्वत्र प्रत्यभिचरणार्थं मणिं वध्नाति . . . —

sūs. 5—12. ततः शान्त्युदकं करोति महाशान्तिधानं मातलीवर्जं कृत्वा दूष्या दूषिरसीति कृत्वा प्रतिहरणो गणः । ततो वास्तोष्पत्यमातृनामचा-
तनशान्तिगणे (!) एते पञ्च गणाः (cf. Kāuṣ. 8. 23—9. 6) शान्त्युदकेन
आवाप्यन्ते । ततो मातलीं कृत्वा शान्त्युदकभाजने चित्याद्या (cf. Kāuṣ.
8. 16) आदधाति । मन्त्रोक्तायां दर्भापामार्गसहदेवी आटरूपककाम्पोल-
शितोवारसदंपुण्या एता मन्त्रोक्ता भाजने एता ओषधीः शान्त्युदके
अवधाय ततः शान्त्युदकं करोति (Kāuṣ. 9. 8) । तेन शान्त्युदकेन प्रोच-
न्व्रजति... अतो रात्री इदं कर्म प्रमाणकं करोति । उपानहो परिधाय
उष्णोषं कृत्वा अग्रे भूत्वा कर्ता शान्त्युदकेन प्रोचति कृत्वास्थानं यावत्
बालागमपात्रेषु कृत्वादिषु च सर्वेष्विदं कर्म भवति । अभिचचुषु (!)
यदि कृत्वा दुष्टा भवति ततो वक्ष्यमाणं कर्म करोति अथ न भवति तदा
कुर्यात् । एवं बालागमपात्रेषु कृत्वादिषु सर्वेष्विदं कर्म भवति । अभिचचुषुपा
इत्यनेन मन्त्रेण कृत्वा (Cod. कृत्वा) निरीक्षते । स च निरीक्षते । कृतव्यधनि
इत्युक्त्वा कृत्वास्थानं अवेक्षते । कृतव्यधनि इत्युक्त्वा कर्ता काण्डेन विध्यति आ-
ङ्गिरसकल्पविधानधनुषा । अथवा दर्भ्येण (!)... काण्डेन विध्यति. —
sū. 15. मांसानि शकले निधाय कर्ता संदंशं गृहीत्वा चर्मणि बद्धा प्रियकृत्य-
रिकम्य बन्धाब्युक्षति. — sū. 18. ... नवनीतेनाभ्यज्याचिणी वा अङ्ग. —
sū. 20. ... अरस्ये गच्छन्ति. — sū. 27. ... वास्तोष्पत्यादयश्चत्वारो
गणा (1 cf. under sūs. 5—12) उच्चैः पठन्ति. — sū. 28. कर्ता अभिचा-
रकृतपुरुषस्य शान्त्युदकेन मर्माणि (Cod. क०) संप्रोचते । गार्हपत्यसमा-
हामपात्रकूपकुटइत्यादीनि (1 cf. v. 31. 1—4) मर्माणि (Cod. क०)
संप्रोचति. — sū. 29. कृत्वास्थानं कृष्णवृषभहलेन कर्षति. —

Kāṇḍikā 40.

sū. 1. अथ नदीप्रवाहविधिं वक्ष्यामः । नदीप्रवाहं खात्वा... प्रसिद्ध-
न्व्रजति... — sū. 2. ... काशमभिमन्त्र्य तत्र खाते रोपयति । ... दिविसे-
वालपर्णोमभिमन्त्र्य (1 for °शेवाल?) रोपयति नदीप्रवाहे... वेधूकपाटरके
(1 for °पटेरके?) अभिमन्त्र्य नदीमार्गे निखनति । ... वेतसशाखामभिमन्त्र्य
नदीप्रवाहने (!) निखनति. — sū. 6. ... उदकं... मण्डूकस्योपरि निनयति. —
sū. 7. पूर्वप्रवाहो न भवति अथ नवधा प्रवाहे इदं कर्म कुर्यात् । वरुणदे-
वतापाकयज्ञविधानेन आज्यभागान्तं कृत्वा यददः संप्रयतीरिति सूक्तेन
चिर्विभज्य जुहोति । तत उत्तरतन्त्रं । कृष्णव्रीहिं कृष्णाया गोः पयः घृतं
च वेतसकाष्ठासु च इन्धनं । वेतसपत्रैः स्तरणं पटेरकेण वा अस्मिन्तन्त्रे (!)
सर्वं मारुतं कर्तव्यं । उदकप्रवाहे उदकप्रवाहभये नदीभये यामे नगरे

वा । यच्च उदकनदीभयं भवति तच्च सर्वत्र वारुणी होमः कर्तव्यः —
 sū. 9. ... वलिं हरेत् ततः अति धन्वानोति द्वाभ्यां न भवति मन्त्रोदकं
 नदीप्रवाहे प्रसिद्धन्त्रजति । समाप्तं नदीदूरगमनकर्म — sū. 10. यदि
 न वहति नदी तदा वक्ष्यमाणमिदं कर्म । यददः संप्रयतीरिति नदीं हन्ति ।
 ...वेतसशाखामभिमन्त्र्य नदीमवसिञ्चति । ... यदि दूरं गता पुनः निवर्तते
 तदा इदं कर्म एके आचार्याः । यददः संप्रयतीरित्यादि सर्वमेकं कर्म
 मन्यन्ते । अन्ये भिन्नानि कर्माणि मन्यन्ते । अन्ये प्रसिद्धनकर्म हिरण्यमण्डू-
 ककर्म योगकर्म मन्थनकर्म पाणिकर्म एतेषां विकल्पं मन्यन्ते । समुच्चयी
 वा इति दारिलमतं समुच्चयः । समाप्तं अन्यप्रवाहे नदीकर्म — sū. 11. 12.
 अथ अरणि समारोपणकर्म । ... अरणिद्वयं प्रतापयति पाणी वा प्रता-
 पयति । उत्थाय वा गृह्णाति । ततो ऽनेन विधानेन पथि गच्छतां दोषो
 न भवति — sū. 13. अथावरोहणमुच्यते ... — sū. 14. 15. पुरुषस्य
 वीर्यकरणे विधिं वक्ष्यामः । कपिककुमूलमोषधिवत्खात्वा ... सुरवाल-
 कमोषधिवत्खात्वा ... दुग्धे श्रपयित्वा उपविष्टं धनुस्सङ्गे कृत्वा ...
 दुग्धमभिमन्त्र्य पाचयति — sū. 16. Keçava divides this sūtra in
 his treatment, so as to join the words मयूखे मुसले वासीनो to the
 preceding practice, to wit: यां त्वेतृचा सुरवालकं दुग्धे क्वाथयति
 पीत्वा कोलके उपविश ... पिबति ... कपिककुं ... मुसले उपविश ...
 पिबति । ... सूकरवालकं ... मुसले उपविश ... पिबति. Then a
 new practice is introduced with the words: शिश्रस्य स्थूलकरणमुच्यते,
 as follows: यथासित इति सूक्तेन एकशाखाकर्मणि संपात्याभिमन्त्र्य अर्क-
 सूत्रेण वध्नाति ... — sū. 17. 18. यावदङ्गीनमितृचा कृष्णमृगच-
 र्ममणि ... वध्नाति । ... आ वृषायस्वेति सूक्तेन हरिणस्कन्धचर्ममणिं
 कृत्वा कृष्णवालिन वध्नाति । ... वीर्यकरणं उत्थापनं स्थूलकरणं च भवति
 रेतोनाशे च. —

Kaṇḍikā 41.

sū. 1. अथ वृष्टिकर्मविधिं वक्ष्यामः ... — sū. 2. 3. त्रयोदशे
 ऽहनि पाकयज्ञिकं तन्त्रं त्रतोपायनानां कृत्वा ततो देवस्य त्वा सवितुरि-
 त्यादि मरुद्भ्यो जुष्टं निर्वपामि मरुद्भ्यस्त्वा जुष्टं प्रोक्षामीति अनेन यजुषा
 तावत्समानं यावदाज्यभागौ ततः चोरीदं जुहोति । समुत्पतन्त्विति
 सूक्तेन पञ्चभिर्हविर्भरेकामाहुतिं ततः पञ्चभिर्हविर्भर्हितीयां षड्भिस्तृती-
 यामाहुतिं जुहोति । ततः पार्वणाद्युत्तरतन्त्रं । पाकयज्ञिकं तन्त्रमाज्यभागानां
 कृत्वा ततः प्र नभस्वेति चोरीदं एकामाहुतिं जुहोति । न घ्नंस्ततापेतृचा

(vii. 18. 2) द्वितीयामाहुतिं । युक्ताभ्यां तृतीयामाहुतिं । पार्वणाद्युत्तरतन्त्रं बहिर्होमे मरुतो गच्छतु हविः स्वाहेति । सर्वेषु वृष्टिकर्मसु कृष्णाया गोराज्यं कृष्णाया गोः पयः कृष्णा त्रीहिशालयः वेतसस्रुवः वेतसी समिदिन्धनं च. — sū. 3. 4. ... काशदिविधुवकवेतसामेकत्र (!) कृत्वा ... तत उदकमध्ये पात्रं अधोमुखं निनयति । ... उदके विस्रावयति. — sū. 6. ... कुङ्कुरशिरमभिमन्त्र्य उदके विस्रावयति । मेषशिरमभिमन्त्र्य उदके प्रणिपति । ... मानुषकेशजरदुपानह्री (!) वंशाये प्रबध्य योधयति जपन्. — sū. 8. अघोत्थापने विघ्नशमनविधिं वक्ष्यामः । ... अर्थकामोद्यमं यदा करोति तदा इदं करोति । ... द्रव्यहस्त्यस्त्रत्नहिरण्यधनधान्यादि एवंकामो यदोद्यमं वणिजादि करोति तदा इदं कर्म करोति । यस्मिन्नारम्भा गृहादि न सिध्यन्ति तदा इदं कर्म ... — sū. 10. अथ द्यूतजयकर्म उच्यते ... — sū. 11. उत्तराषाढनक्षत्रे संमिनोति (Cod. संभि०) पूरयति. — sū. 13. ... चयोदश्यादयस्त्रिंशो दधिमधुनि वासयित्वा (Kāuṣ. 7. 19) ... अक्षान्वा कपर्दकान्वा ... द्यूतं क्रीडां कुर्यात्. — sū. 14. अथार्घोत्थापनोद्यमकरविघ्नशमनकर्म उच्यते । ... मरुतो यजते पाकयज्ञविधानेन यथा वरुणं मारुतं चोरीदनं मारुतमृतमित्यादि भवति (cf. sū. 3 fg. These performances as well as those following now are performed with each of the pratikas mentioned in sū. 14) । एवमाद्या ओषधीः संपात्य अभिन्वज्जनं । विस्रावयति । अशिर एडकशिरः केशजरदुपानह्री युद्धउदपाचकर्म (cf. sū. 6) एतानि अभिवर्षणानि कर्माणि भवन्ति एकैकस्य सूक्तस्य । एके आचार्या मारुतस्थाने मन्त्रोक्तदेवतायागं कुर्यात् यथा वरुणं । अथौषधिहोमसमानं वर्षकर्मणाम्. ... उदकघटं संपात्याभिमन्त्र्य तत आस्रावयति । ... अवसिञ्चति (both performances are again prescribed with all the pratikas of sū. 14) ... विघ्नशमनकामः । समाप्तानि अभिवर्षणावसेचनानि कर्माणि. — sū. 15. वैश्वानरो रश्मिभिरिति सूक्तेन उदेहि वाजिन्निति विंशत्या अग्निभ्यः (xiii. 1. 1—20) उद्यन्तमादित्यं स्नानं कृत्वोपतिष्ठते अर्थमुत्थापनकामः. — sū. 17. ... वस्त्रं ... ददाति । विद्रावणादिविषये शमनकामः । समाप्तानि विघ्नशमनकर्माणि. — sū. 18. अथ गोवत्सद्वेपोविरोधसामनस्यमुच्यते. — sū. 19. ... ततो वत्सं त्रिः परिभ्रामयित्वा ... पानार्थं मुञ्चति. — sū. 20. ... गवां वत्सेन सह विरोधि वत्सगोविरोधिसामनस्यकर्म (!) समाप्तं गोवत्सस्य विरोधे सौमनस्यं । अकरणे गौः पूर्वा विनश्चति अथ गोवत्सः ... तदा राजा प्रजाः ... — sū. 21. अश्वशान्तिविधिं वक्ष्यामः । ... अश्वाः शान्तासौजस्तिनो निरूपद्रवा वेगवन्त आरोग्या भवन्ति. —

sū. 1. अथ प्रवासनद्रव्योत्थापनमुच्यते । ... प्रवासे गत्वा चौरभयं उदकभयं गमनविघ्नं न भवति । ... हविषामुपधानं कुर्यात्. — sū. 3. ... यदि यानेन याति तदा इदं कर्म. — sū. 4. वाणिजद्रव्यं वस्त्रा-
श्वादि सर्वद्रव्यं ... विक्रयार्थं नयति । यदा द्रव्यं गृह्णाति तदा इदं कर्म ... — sū. 6. अथाभ्यागतपुरुषाणां सांमनस्यं क्रियते । यदा वि-
शिष्टो गृहे आगच्छति तदा इदं मिचीकर्म क्रियते । मिचं त्वेषां दर्शने आगतानां । यदा गृहे आगच्छति तदा इदं कुर्यात् ... — sū. 7. ... हस्त्यादियानं संपात्याभिमन्त्र्य तस्मिन्याने यस्य सांमनस्यं क्रियते ... उपरि उपविशन्ति । सर्वे यानस्थोपरि चटन्ति ततः पश्चिमदिशि ... गत्वा पुनर्गृहे आगच्छन्ति । ततः ... ओदनमभिमन्त्र्य सह भुञ्जन्ति मन्यं वा । समाप्तं सांमनस्यं । एकस्मिन्पुत्रे क्रियमाणे सहागतस्य कर्म इदं कर्म अन्यस्य च साधारणमित्यर्थः । यो युद्धे साहाय्यत्वं करोति तस्येदं कर्म । प्रथमं पादौ प्रक्षाल्य ततः कर्म चेति । चचिययोरिदं कर्म मन्यन्ते केचित्. — sū. 8. अथ गृहे विरुद्धे सति सांमनस्यमुच्यते । कर्तारस्थे गत्वा समिधो गृहीत्वा तूष्णीं गृहमागत्य ... गृहमनुष्याणां सांमनस्यं भवति कलहनिवारणं ... — sū. 9. अथ मन्त्रब्राह्मणयोर्द्रव्यमिच्छति तस्येदं कर्म प्रति-
गृहादि उच्यते ... वेदपाठेन शास्त्रपाठेन अर्थोत्थापनमिच्छन्निदं करोति । समाप्तं वेदेन अर्थोत्थापने विघ्नशमनं. — sū. 12—17. अथ परिमोच-
विधिं वक्ष्यामः । गोदानिकतन्त्रमाज्यभागानं कृत्वा ततः शान्त्युदकं कृत्वा-
भिमन्त्रयते । अपो दिव्या इति चतसृभिः । ततो ऽभ्यातानादि परिदानानं कृत्वा । केचित्परिदानान्ते ततो ऽभ्यातानं कृत्वा । तत इदावत्सरायेति कल्प-
जैश्चतसृभिर्हविर्भराज्यं जुहुयात् । ... समिध आदधाति । ... वेदव्रतं कल्पव्रतं मृगारव्रतं विषासहिब्रतं यमव्रतं शिरोव्रतं अङ्गिरोव्रतं इत्येव-
मादिषु (cf. Kāuṣ. 57. 32, note) ... इदावत्सरायेति व्रतविसर्जनं व्रत-
श्रावणं च करोति । ... यत्र क्वचिद्व्रतं वैदिकं लौकिकं च तत्र सर्वत्र व्रतादानं व्रतविसर्जनं च भवति विधानेन । शिरोव्रतादीनि नित्यानि ... कृच्छ्रचान्द्रायणादीनि काम्यानि स्मृतिपुराणशास्त्रवेदविहितानि ... तानि सर्वाणोत्थेतेन विधानेन कर्तव्यानि. — sū. 18. परिमोचानन्तरं विराजं स्नानव्रतं चरेत् ... — sū. 19. अथ पापलक्षणा स्त्री तस्याः शान्तिरुच्यते । ... स्त्रोमुखं प्रलृचं प्रक्षालयति तस्या मुखं हस्तयोर्मशकशि-
युकशिरकौ (!) अस्थानतिलकं ब्रूयत्केशादिपापलक्षणं सामुद्रिके स्त्रोलक्षणं व्याख्यातं । ... स्त्रियं पापलक्षणामभिषिञ्चति दक्षिणात्केशादारभ्य याव-
दुत्तरपार्थं ततः पापलक्षणं विनश्यति. — sū. 22. अथ पापदर्शने शा-

निरुच्यते... दर्शनदीपो न भवति।... पुरुषस्य भाग्यकाले हरिणा यान्ति
प्रदक्षिणाः अप्रदक्षिणेषु हरिणेषु अयं जपः पक्षिषु च।... श्वानरुदिते
काकरुदिते काकमैथुनेषु पुरुषस्य मैथुनेषु श्वेनमैथुनदर्शने नग्नस्त्रीदर्शने
नग्नपुरुषस्य नपुंसकस्य दर्शने... यच्च क्वचिदपशकुनाः पतिताः तच्च
सर्ववायं जपः। श्रुत्वा स्मृत्वा पतिताः अद्रष्टव्यालोपां सर्वेषां दर्शने अद्भु-
तानां दर्शनिष्वयं जपः कर्तव्यः। लोके यद्विरुद्धं अन्वीक्ष्यं... अयं जपः।
अपशकुनजपः समाप्तः— sū. 23. अथ पुरुषहवे अकार्यकरणेन विघ्नश-
मनकर्म उच्यते... —

Kaṇḍikā 43.

sū. 1. पुनर्विघ्नशमनमुच्यते।... पिशङ्गवर्णसूत्रे वज्रा... अरु-
मणिं संपात्वाभिमन्त्र्य वध्नाति।... विस्कन्धविघ्नशमनो मणिः। स्रग्ध-
मानस्य स्रग्धा विनश्यतीत्यर्थः।... वेणुदण्डादीन्संपात्य ततः सूक्तेन
विमृज्य धारयति...। चित्रदण्डे ध्वजदण्डे चिह्नदण्डे... लकुटा-
दिदण्डं सर्वं संपात्य... धारयति तस्य सर्पशृङ्गिदं द्वादिविघ्नं न भवति।
...। आयुधं संपात्वाभिमन्त्र्य विमृज्य सूक्तेन धारयति।... सर्वशस्त्र-
संपातिते मायादिकं मायाजालयुक्ते निवारणं संयामे इन्द्रजालनिवारणं
युक्ते विघ्नं न भवति शत्रुहवं निवारयति। शत्रवो गच्छन्ति। स्रग्धमानं शत्रुं
जयति हवं विनाशयति— sū. 2. ... विघ्नगृहीतं पुरुषं धूपयति...
यस्य आरम्भा न सिध्यन्ति— sū. 3. अथ भूमिशुद्धिं गृहं करिष्यमा-
णस्तस्येदं करोति। Then Keçava exhibits essentially the same text
as the Ath. Paddh., ending with the following: अथवा नवे गृहे श्वेन-
यागः कर्तव्यः विकल्प इति भाष्यकारः। प्रथमतो वा श्वेनयागो नवे वा
गृहे— sū. 4. अथ गृहप्रवेश उच्यते। वास्तुसंस्कार उच्यते... —
sū. 5. ततः शान्त्युदकं करोति। मातलीं पूर्वं कृत्वा वास्तोष्पत्वादीनि च-
तुर्गणीं महाशान्तिं शान्त्युदके आवपते। ततो मातलीं कृत्वा ततः शान्त्युदकं
समाप्यते (cf. Kāuṣ. 8. 23 fg.). तेन भूमिं प्रोक्षयेत्— sū. 7. ... अन्येषु स्थूणा-
गतेषु पार्श्वे स्थितेषु प्रक्षिपति— sū. 8. ... नीयमानां (!) शालामनुमं-
चयते— sū. 11. ... दृढां कारयति शालाभूमिं— sū. 13. ... द्वाभ्यां
चरुं जुहोति। केचिदस्मिन्नन्ते (!) यजुषि यज्ञ इति etc., as at Kāuṣ.
23. 1 fg.— sū. 15. वृद्धस्त्रियो गीतमङ्गल्यादि कुर्वन्ति ब्राह्मणाः पुण्या-
हानि पठन्ति आहं च केचित्पश्चात्कुर्वन्ति।... यच्च गृहं मण्डपं वा कुटीं
वा चित्रशालां वा मठस्थानं वा... देवगृहं वा अन्यं वा तृणमयं वा कोष्ठ-
मयं वा इष्टकामयं वा पाषाणमयं वा गृहादिकं करोति तच्चानेन विधा-
नेन वास्तुयागः कर्तव्यः— sū. 16. अथ क्रव्यादोपहतगृहे ज्वेजे वान्धव गोष्ठे वा

यच क्वचित्तत्र शान्तिरुच्यते... क्रव्यादा प्रविष्टे गृहे कुमारः श्रियन्ते वत्सान्
(!) वा किशोरान् (!) वा... धननाशो यच भवति तद्गृहं यामं नगरं वा
क्रव्यादोपहतं जानीयात्... — sū. 18. ... पालाशसमिध आदधा-
ति. — sū. 19. ... कुमारवत्सगोमरणादि धनधान्यविनाशादि चि-
न्तितोद्देशादि क्रव्यादचिह्नानि। क्रव्यादोपहतशान्तिः समाप्ता. — sū. 20.
अथ क्रव्याच्छमनविधानमुच्यते। ... लौकिके वाप्री गृहे वावसथ्ये वा
शान्तिकपौष्टिकार्थं मन्यन्ते वा यच वा क्रव्यादोपहतिर्दृश्यते तत्र सर्वत्र
कुर्यात्. — sū. 21. अथ वशाशमनविधानमुच्यते। ये अप्रय इति
दशचैनं सूक्तेन वशामभिमन्त्र्य ततो ब्राह्मणाय ददाति। यस्य गृहे वशा
भवति जायते तद्गृहं देवहतं विजानीयात्. —

Kaṇḍikā 44.

sū. 1. अथ वशाशमनविधानमुच्यते... — sū. 3. ... शान्त्युदकं करोति
अन्वारब्धायै वशायै कष्टेन तृणेन वा. — sū. 5. मातल्यन्तेन (xi. 6. 23) शा-
न्त्युदकेनाचामयति च संप्रोक्षति च. — sū. 6. वशां कर्ता ऊर्ध्वस्थितः वास्तो-
ष्पत्यादिचतुर्गणो महाशान्तिं (cf. Kāuṣ. 8. 23. fg.) उच्चैःसूतीयसवने जपति
वशामभिमुखः स्थितः. — sū. 14. समस्येति (!) मन्त्रेण भूमौ कृत्वा तत उपरि
वशां पातयति. — sū. 15. ... निरुच्छ्रासं करोति मारयतीति. — sū. 17.
यद्विश्वेषा कल्पजया आग्न्यं जुहोति. — sū. 19. ... इति कर्ता ब्रूयात्. —
sū. 23. शेषमुदकं पार्श्वदेशे निक्षिप्य ततो ऽभ्यन्तरे प्रविश्य... — sū. 36.
हेदनस्थानमभिधाय. —

Kaṇḍikā 45.

sū. 3. अवदानानि पशोरेकादश गृह्णाति. — 'sū. 4. ततः स्वष्ट-
कृदवदानानि गृह्णाति तानि त्रीणि दक्षिणो बाहुः वामजङ्घा च अन्व-
विभागं। एतानि त्रीणि भागानि. — sū. 6. ततो यदैवत्यः पशुसदै-
वत्यचरः उपयितव्यः. — sū. 12. ... वपाश्रपण्यौ द्वे सह जुहोति. —
sū. 13. अथ पित्र्येषु काम्येषु विशेषः... — sū. 16. सम्राडिति मन्त्रे-
णाग्न्यं जुहोति। सर्ववीरायेत्यादि चतस्र आहुतौर्जुहोति। ... समाप्तं
वशाशमनविधानं। देवहतं तस्य गृहं यस्य गृहे वशा जायते तस्य धना-
दिनाशः भवति तस्माच्छान्तिः कर्तव्या. — sū. 17. अथ दुष्टे प्रतियह्ये
सौम्ये वा कृते याजने वा दक्षिणाप्रतियह्ये ग्रेन कर्मणा पापं विनश्यति
तदुच्यते। ... प्रतियहं... प्रतियह्यति। प्रतियह्यदोषो न भवति... —
sū. 18. सर्वाणि कर्माणि कृत्वा पुनर्मैत्रिन्द्रियमित्युक्त्वा कर्म समाप्य तत
आत्मानमनुमन्त्रयते। सर्वकर्मसु भवति। इत्यात्मशान्तिः। संध्यावन्दने

आज्यतन्त्रे पाकतन्त्रे अस्त्रिभक्तकर्मणि नित्यनैमित्तिककाम्येषु पुनर्नैमित्तिक-
मित्युक्त्वा आत्महृदयमनुमन्त्रयते. — sū. 19. एतेन विधानेन पशवो
व्याख्याताः...नित्यनैमित्तिककाम्याः...पैठीनसिना काम्याः पठिताः —

Kaṇḍikā 46.

sū. 1. अथ अकृते पापे लोके पापवचनमुत्पद्यते तत्र शान्तिरुच्यते ।
... सक्तमन्त्रं ... भक्तमभिमन्त्र्य ददाति । प्रथममये कृत्वा अभ्याख्यातं
गृहे प्रवेश्य कर्ता पश्चात्प्रविशति. — sū. 2. ... द्रुघणमणिं संपात्या-
भिमन्त्र्य बध्नाति. — sū. 3. ... पालाशकाष्ठमणिं द्रुघणप्रतिरूपं कृत्वा
... अभिशक्ते बध्नाति । कृष्णलोहमणिं ... तास्रमयद्रुघणप्रतिरूपमणिं
... हिरण्यमणिं द्रुघणप्रतिरूपं ... बध्नाति । ... सर्वत्र कौशिके कर्मणां
विकल्पः । एकस्मिन्विषये यत्र बहूनि कर्माणि पठितानि तत्रैकं कुर्यात्स-
र्वाणि वा तन्त्रविकल्पः. — sū. 4. अथ यागे क्रियमाणे येन कर्मणा
विघ्नशमनं भवति तदुच्यते । ... अश्विनो यजमानस्याशयन्ति (!) अविघ्नेन
यज्ञसिद्धिर्भवति. — sū. 5. यागसमाप्तौ विघ्नशमनमुच्यते । सोमदेवत्वं
चरं ... जुहोति. — sū. 6. अथ धनधान्यादप्रतिग्रहादियाचना-
मिच्छन्निदं कृत्वा याचितविघातो न भवति । ... याचितं न प्रतिषेध-
यति । ... सारूपवत्सं पायसं संपात्याभिमन्त्र्याश्नाति. — sū. 7. अथ कपोते
उलूके वा गृहं प्रविष्टे अन्यत्राभीष्टदेशे ऽपि तत्र शान्तिरुच्यते । ... शान्त्युदके
आवपते ततो मातलीं (xi. 6. 23) कृत्वा शान्त्युदकं समाप्यते रात्रौ तेन शा-
न्त्युदकेन तत्स्थानं प्रोचति यतार्य इत्येतैर्मन्त्रैः (cf. Kāuṣ. 39. 9) कपोतोलूक-
स्थानं यावत्... — sū. 8. ... चिः शालां परिणयति कपोतस्थानं वा परिभ्रा-
मयेत् ... । आरण्यके पक्षिणि प्रविष्टे इदं कर्म कुर्यात् । कपोतोलूके वा
प्रविष्टे द्विपदचतुष्पदविनाशो वेदे श्रूयते तस्य दोषशमनं ... — sū. 9.
अथ स्वप्नाध्यायपठिते उये स्वप्नदर्शने शान्तिरुच्यते । स्वप्नाध्यायपठितदुः-
खप्र्यं रुद्रभाष्यकारमतेन गृहीतव्यं (!) । पञ्चमासे प्रेतदर्शने परिष्वङ्गमर्कटे (!)
दृष्ट्वा तैलाभ्यङ्गे नमपुरुषदर्शने नमस्त्रीदर्शने कालसूत्रेत्यादि (!) स्वप्नाध्याय-
पठिता अनेकशः । इति दुःस्वप्नदर्शने शान्तिरुच्यते । ... स्वप्नं कुत्सितं
दृष्ट्वा मुखं प्रचालयति. — sū. 13. अथ पुनर्घोरदुःस्वप्ननाशनकर्म
उच्यते । विद्या ते स्वप्नेत्येकेन पर्यायेण दुःस्वप्नं दृष्ट्वा मुखं विमार्ष्टि । ...
पात्रेण द्वितीयेन भूयते । ... अन्नं स्वप्ने दृष्ट्वा निरीचते । ... मैत्रधान्यं
पुरोडाशं जुहोति. — sū. 14. अथ आचार्यं मृते ब्रह्मचारी इदं करोति
त्रैयस्कामः आचार्यदहने । अप्रिभूम्यामित्यादि (xii. 1. 19) पञ्च सामिधे-
नीर्जत्वा ततो दहनं चिर्धामयित्वा तत नहि ते अपे तन्व इति सूक्तान्ते

पुरोडाशं जुहोति तस्मिन्दहने. — sū. 16. कौशिकसूत्रे शयनं न मन्यते च प्रेतादिभयात् तद्विघातशमनं. — sū. 17. अपो दिव्या इति चतसृभिर्हविर्भिः स्नानं कृत्वा चिराचं गृहे आगत्य ततः शयोत इति कौशिकमतं । मृते आचार्ये इदं कर्म प्रायश्चित्तं कृत्वा ततः समावर्तनं कुर्यादित्यर्थः । अन्यं गुरुमुपासीत. — sū. 19. अथ ब्रह्मचारी स्त्रिया मैथुनसंयोगे इदं करोति । स अवकोर्णीत्युच्यते (Cod. साव०) तस्य प्रायश्चित्तमिदमुच्यते । ब्रह्मचारिणं दर्भरज्वा कण्ठे बद्धा . . . — sū. 22. अथ स्वयंप्रज्वालिते ऽग्नी प्रायश्चित्तमुच्यते . . . — sū. 23. अथ अग्निशब्दकरणे शान्तिरुच्यते । . . . अग्निमुपतिष्ठते. — sū. 24. अथ संदेशे विस्मृते . . . अग्निमुपतिष्ठते । यदि ग्रामे वा गृहे वा संदेशं न कथयति तदा इदं प्रायश्चित्तं. — sū. 25. अथ पापनचचे जाति स्त्री वा पुरुषो वा यो जातस्तस्य शान्तिरुच्यते । . . . तस्य मुञ्जरज्वा कण्ठे पादे . . . बद्धा ततः प्रत्नो हीति सूक्तेन उदकघटं संपात्याभिमन्त्र्य दर्भपिङ्गुलीर्घटे प्रक्षिप्य ततो ऽभिषिञ्चति । . . . योवापाशं नदीफेनेषु निदधाति । नदीनां फेनानित्यर्धर्चेन (vi. 113. 2^c) कटिपाशं उदकमध्ये प्रक्षिपति । मातृपितृधातृषु दोषः श्रवणात् । तस्मात्पापनचचेण शान्तिः कर्तव्या । . . . मूलनचचे इदं कर्म क्रियते । यो नचचकल्पोक्तं कर्म कुर्यात् तदुच्यते । . . . प्रत्नो हीति सूक्तेन . . . चीरौदनं संपात्याभिमन्त्र्याग्नाति । . . . एतस्मिन्नन्वे (!) समूलं बहिर्हृत्वा सृणाति समूलेध्मानुपसमाधाय एष विशेषः । नचचकल्पोक्तं । एषा नचचकल्पोक्ता शान्तिः । आस्रवनावसेचने च चीरौदनप्राशनं च एतानि चीणि । अथवा प्रत्नो हीति सूक्तेन उदकमभिमन्त्र्य पापनचचजातमवसिञ्चति शिरसि । एतानि चीणि कर्माणि भवन्ति. — sū. 26. अथ ऋष्टे भ्रातरि जीवति विवाह आधानदीपां च करोति तस्य शान्तिरुच्यते . . . — sū. 28. उत्तरपाशं नदीनां फेनानित्यर्धर्चेन नदीफेने निदधाति । अधरपाशं . . . नदीमध्ये प्रक्षिपति । ततो बन्धनं कृत्वा ततो ऽवसिञ्चति. — sū. 29. . . . अपां सूक्तीर्घटं संपात्याभिमन्त्र्य तत आस्रावयति । . . . अवसिञ्चति । परिवित्तिपरिवेत्तुप्रायश्चित्तं. — sū. 30. अथ मृते आचार्ये इदं कर्म . . . — sū. 33. अथ देवपितृवर्जितखदाशयनिर्हृतस्य अन्नस्य याज्ञाकेन (!for याज्ञकेन) येन कर्मणा भवति तदुच्यते । . . . अनुवाकेन खदाशयादन्नादुद्धृत्य सेतिकांमेकां जुहोति. — sū. 34. . . प्रायश्चित्तं. — sū. 35. . . खदाशयान्नसंस्कारशान्तिः समाप्ता. — sū. 36. अथ मृते धनिके ऋणकस्य ऋणदानशान्तिरुच्यते । अपमित्यमप्रतीत्तमिति त्रिभिः सूक्तीर्द्रव्यमभिमन्त्र्य (vi. 117-119) पुत्राय ददाति । अनुणो भवति. — sū. 41. आकाशोदकेन शरोरास्रवने दोषो भवति तस्य शान्तिरुच्यते . . . — sū. 42.

दिवो नु मां बृहत इति सूक्तेन एकतैलं सर्वापधिगन्धं हिरण्यं वा एतान्य-
 भिमन्त्र्य शरीरमुद्वर्तयेत् । . . आकाशविन्दुदोषोपशान्तिः समाप्ता. —
 sū. 43. अथ कुमारस्य कुमार्या वा यस्योत्तमदन्तौ पूर्वा जाती तत्र मा-
 तापिबोर्मरणशङ्का भवति तत्र शान्तिरुच्यते . . . — sū. 44. . . व्री-
 हियवतिलमापानेकीकृत्याभिमन्त्र्य उत्तमजातदन्ताभ्यां दंशयति. — sū. 47.
 अथ शिरसि अङ्गे वा काकोपविष्टदोषः श्रूयते तस्य शान्तिरुच्यते. —
 sū. 48. . . उल्लुकमभिमन्त्र्य काकमुखेन अपमृष्टं पुरुषं पर्याप्ति करोति ।
 उपरि भ्रामयित्वा दूरे निक्षिपति. — sū. 49. अथ संसर्गदोषशान्ति-
 रुच्यते । . . सर्वेषु रोगेषु शावदन्तादि कुनखिना वण्डेन ज्वरेणापामार्गा-
 दिरोगेषु संसर्गेषु सर्वदोषान्मुच्यते . . . — sū. 50. अनृतमुक्ता आचमनं
 करोति । वणिजि अनृतं कृत्वा . . . दोषो न भवति. — sū. 51. यत्र
 कृचिस्त्वनति तत्र सर्वत्र यत्ते भूम इति . . . खननदोषो न भवति. —
 sū. 53. अथ शकुनशान्तिरुच्यते । . . अपशब्दं श्रुत्वा . . . कपिञ्जलवा-
 शितं श्रुत्वा ग्रामे अरण्ये पक्षिवाशितं श्रुत्वा वा स्वयं वा कुडभायणं कृत्वा
 अन्यस्य वचनं श्रुत्वा . . . उल्लुकवाशने कपोतवाशने पूर्वतो वा उत्तरतो
 वा लोके निन्दितः । यत्किञ्चिन्नोके विरुद्धं दृष्ट्वा श्रुत्वा सर्वत्र जपने स्वस्थ-
 यनं भवति. — sū. 55. आकाशे यदि स्वपिति अरण्ये वा मूढे गृहे
 वा पर्वते वा तदातदा यो अभ्य बभूणा (!) इत्यृचं जपित्वा स्वपिति. —
 Keç. has the following at the end of the adhyāya: समाप्तानि नैमि-
 त्तिकानि सर्वज्ञानप्रबोधार्थं . . . दृष्टदोषविनाशनैमित्तिकानि । . .
 नैमित्तिकान्यवशं कर्तव्यानि । अकरणे धनधान्यपश्चादिविनाशः . . .
 जरायुज इति दुर्दिनमायन्नित्यादीनि (Kāuṣ. 38. 1. fg.) । अथाद्भुतानि
 वर्षे यथेष्टादिनैमित्तिकानि (Kāuṣ. 93. 1 fg.) तान्यवशं कार्याणि. —

Adhyāya vi.

Kaṇḍikā 47.

Introduction. अथ क्रमप्राप्तो अथर्ववेदविहितो ऽभिचार उच्यते ।
 मीमांसायामभिचारो निषिद्धः . . . मनुस्मृती च विहितो ऽभिचारः . . . —
 sū. 2. आङ्गिरसकल्पोक्ताः संभाराः प्रत्येतव्याः । दक्षिणस्यां दिशि मण्डपं
 कारयेत्तत्र यथोक्तविधिना गुरुः । पताकातोरणैर्युक्तं द्वारं . . . स्मृतं. —
 sū. 9. तथा तदप इत्यादि स्मर्तव्यं सर्वत्र । अभ्यातानान्ते दृष्ट्वा दूषिर-
 सीति सूक्तेन तिलकमणिं संपात्याभिमन्त्र्य वध्नाति कारयिता कर्ता
 सदस्वश्च (cf. Kāuṣ. 39. 1 fg.) . . . आत्मरचार्थं. — sū. 12. अधुना
 दोषा उच्यन्ते शुक्लपक्षे चयोदश्यां पूर्वाह्णे अभ्यातानानं कृत्वा यावापृ-

यिवो उर्वन्नरिचमिति सूक्तं कर्ता कनकरजतेति सूक्तं(?) द्वाभ्यां सूक्ताभ्यां
 वेणुदण्डं क्षिनन्ति. — sūs. 14-16. य इसां देवो मेखलामिति पञ्च
 चेति सूक्तेन (vi. 133; vi. 25) मेखलां संपात्य । अयं वज्र इति सूक्तेन दण्डं
 संपात्य । य इमामित्यूचेन मेखलां वध्नाति । वज्रो ऽसीति तूचेन सूक्तेन
 दण्डं गृह्णाति । नमो नमस्कृद्य इति सप्तर्षिभ्य उपस्थानं करोति शालाया
 बद्धिः । ततः शालां प्रविश्य व्रतादानीयाः समिध आदधाति शालाः ।
 व्रतश्रावणं तस्मिन्करोति । अभ्यातानायुत्तरतन्त्रं । दीक्षितस्त्रिराचमन-
 शनं । चिराचि निवृत्ते कृष्णपत्रे प्रतिपदि कर्म भविष्यति. — sū. 17.
 आङ्गिरसदण्डवृत्तनसूक्तं प्रतिपादन उक्तं गृहीत्वा मेखलाया यन्धिमा-
 लिम्यति आहुतास्यभिज्ञता इत्युच्यते (vi. 133. 2). — sūs. 18-20. अयं
 वज्र इति तिसृभिर्हविर्भयदन्नामि यद्विरामि इति द्वाभ्यामृग्भ्यां भोजनं
 करोति यत्पिबामीत्युच्यते उदकं पिबति । अमुष्यस्थाने शत्रुनामग्रहणं. —
 sū. 21. ... फडुतो मज्जमद इत्येतेन सन्त्येण भोजनपात्रं भिनन्ति. —
 sū. 22. इदमहं मज्जमदस्य तुष्यस्य मूतिकर्णपुत्रस्य प्राणापानावपय-
 च्छामीत्यनेन सन्त्येण मेखलां यन्ध्या वध्नाति गाढं करोति. — sūs. 25-27.
 यावापृथिवी उर्विति सूक्तेन पर्युवृषपत्रं च गृहीत्वा शचोर्दक्षिणा धावतः
 पदं ऋजुं क्षिनन्ति । तिरस्त्रीनत्रिकोणे एकैकं एवमष्टावरान् सूक्तावृ-
 त्तिः. — su. 28. तस्माद्विदात्पांसुं च गृहीत्वा वधपत्रे (for वधक?) बद्धा
 ... अग्रे न्यस्यति. — sū. 30. अथवा एतत् ... अभिचारतन्त्रमुच्यते ।
 पद्यादग्नेः करिष्यां (!) कूयुपस्तीर्णायां etc. ... — sū. 31. ... उदकं
 हस्ते कृत्वा दक्षिणामुखः प्रक्षिपति. — sū. 32. Keç. has nothing
 corresponding to this sūtra, but seems to connect directly with sū.33.
 Later, however, after sū. 38, a passage corresponding to this sūtra
 appears, which contains nothing additional to the statement of Kāuṇḍika.
 sū. 33. इदं च उष्णोदकं मध्ये अक्षितसक्तून् (!) प्रक्षिप्य पिबेत् अनालो-
 डितानेकोच्छ्रासेन (अनालोडिता°, as though °नुपमक्षिता° stood in
 the text). — sūs. 34-36. त्रींस्त्रीशुष्टोऽस्त्रिराचं द्वौद्वौ चिरा-
 चमेकैकं पङ्काचे भुक्ते आहुतास्यभिज्ञतेत्येवमादि (vi. 133. 2) स्मृत्यं (cf.
 sū. 17). — sū. 37. ... ब्राह्मणान्परिचारकांश्च ... भोजयित्वा
 पात्रस्यमुच्छिष्टमेकधा कृत्वा ... बज्जमस्य गते प्रक्षिपेत्. — sū. 38.
 यदिति धावन्तो दृश्यन्ते ततो द्वेष्टो मृतो जानीयात्. — sūs. 39-42. यावा-
 पृथिवी इति सूक्तेन लोहितशिरसं शकशमाश्रित्या (for शशक?) प्रेतव-
 त्कृत्वाभिमन्त्र्य दहति (? Cod. ददाति) । ततः अग्ने यत्ते तप इति पञ्चभिः
 (ii. 19-23) सूक्तिरूपतिष्ठते (cf. sū. 8) । अन्यः कर्ता अभ्यातानान्नं कृत्वा...

कृकलासमष्टधा कृत्वा प्रवृत्तं जुहोति. — sū. 44 निवृत्य वेद्यामुपवेश्य
... स्वेदाक्ताः शरभृष्टोः प्रवृत्तं जुहोति. — sū. 45. ... शत्रुपदात्पांसुं
गृहीत्वा पश्चादपेर्निधाय उदग्रजत्या स्वेदजननात् । निवृत्य स्वेदानंकृता-
त्पांसून् ... जुहोति. — sū. 46—52. कृकलासशरीरे शर्करानवधाय
विषमवधाय ... बध्नाति पाशे स इति पादेन । आमुमित्वा दत्ते ।
मर्मणि खादिरिण सुवेण गतं खनति अतोव य इति तत्र निदधाति. —
sū. 53. संचित्व मृत्तिकोपरि निदधाति द्यावापृथिवी इति सूक्तेन जुहो-
ति. — sū. 54. द्यावापृथिवी इति सूक्तेन आवलेखनीं हृदये विधत्ति. —
sū. 57. ... शत्रुमारणकामः.

Kaṇḍikā 48.

sū. 1. अश्वत्थ ... कृकलास ... एरण्ड ... श्लेष्मान्तक ... खदिर...
शरसमिध आदधाति. — sū. 3. ... सुवाये दण्डं बध्नाति ... —
sū. 4. ... शत्रुमर्मणि निखनति. — sū. 5. ती अश्वत्थशाखायां ...
प्रणुदति. — sū. 6. ... यावन्तः सप्तत्वास्तावन्तः (!) पाशान् ... उदके
स्नावयति. — sū. 7. ... शत्रुं क्रोशन्तमन्वाह । मरणं भवति. —
sū. 8. ... उपसमाधानं । ... सुवयहणं । ... जुहोति. — sū. 9. ... कृक-
लासकर्म शरभृष्टिकर्म सप्तत्रयणीयकर्मणि षट् ग्राममेत्य च कर्मणि
षट् मणिकर्म पाशकर्मणि चीणि विकङ्कतसुवकर्म एकोनविंशति तन्वा-
णि भवन्ति. — sū. 10. ... सर्पकृचं चूर्णयति. — sū. 11. ... गोहरणे
ऽभिचारः. — sū. 12. ... चीरानन्वाह (Cod. चीरन्वाह). — sū. 13—22. नैतां
तेति सूक्ताभ्यां अमेण तपसेत्यनुवाकः सदा गोहरणमारणेषु ... क्रियमाणेषु
ब्रह्मचारी जपति । रमशाने जपति । ऊबध्ये रमशानमवधाय (!) ततो परि-
स्थितः अमेण तपसेत्यनुवाकं जपति । द्वादशरात्रं यावत् अहरहः ततः
... मृतो द्वेय इति जानीयात् ... — sū. 23. ... श्वेतमृत्तिकामभि-
मन्त्र्य गुणे प्रयच्छति. — sū. 24. ... पलाशमणिं संपात्याभिमन्त्र्य बध्नाति. —
sū. 25. ... इङ्गिडं जुहोति. — sū. 27. इदं तद्युज इति चिताग्न्यभि-
चारः. — sū. 28. इदं तद्युज इति सूक्तेन मध्यमपरिभवापणैर्न (!) फली-
करणाज्जुहोति । यत्किं चासाविति सूक्तेन पञ्चर्चेन (vii. 70) मध्यमप-
लाशेन फलीकरणाज्जुहोति. — sū. 29—31. बर्हिर्लवनादिप्रतिष्ठाप-
नान्तं कृत्वा तमग्निं स्फोटयति शर अन्यमग्निं प्रणयति । निरमुमिति
सूक्तेन सरणं कृत्वा पुनर्मन्त्रेण सृणायति । निरमुमिति सूक्तेनाभ्यातानान्तं
कृत्वा इङ्गिडं जुहोति. — sū. 32. ... वत्सखल्वायां कृत्वा तस्य वृषणैर-
पिधाप्य बाधकेन काष्ठेन हन्यात् ... — sū. 35. ... शत्रुं दृष्ट्वा जपति. —
sū. 37. ... विद्युद्वतवृचस्व समिध आदधाति. — sū. 38. ... ऊर्ध्वगु-

प्लवृक्षसमिध आदधाति. — sūs. 41—43. असदग्याव इति चारत्तो-
शालिशकुनी (!) चीरीदं पक्ताभिमन्त्र्य द्वेष्टाय प्रयच्छति भवार्थं। . .
आमपाचस्योपरि हस्तप्रचालनं करोति . . . —

Kaṇḍikā 49.

sū. 1. द्वेष्टाभिमुखं विमृजति वृषोत्सर्गवत् (cf. Kāuṣ. 24. 19 fg.). —
sū. 2. . . आश्वत्थीः स्वयंपतिताः समिध आदधाति. — sūs. 3—27.
The treatment of the remaining sūtras of this kaṇḍikā by Keçava
differs so much from Kāuṣika's, especially in the arrangement of
the sūtras, as to render it impossible to present extracts sūtra by
sūtra. The entire passage, barring irrelevant matter, is here given:
उदवज्राणां विधानमुच्यते । इन्द्रस्वीज इति दूर्वाभवेर्घटं प्रचालयति ।
जिष्णवे योगायेत्युत्तराभवैः षडुदकांसघटानुदकसमीपे निदधाति ।
इदमहं यो मा प्राच्या दिश इति अष्टचैनं कल्पजेन सूक्तेन उदकमध्ये
निदधाति घटं । इदमहमिति घटेनोदके इदमहमिति सूक्तेन घटमध्ये
मुखं करोति । इदमहं यो मा प्राच्या दिश इति सूक्तेन घटमुदकपूर्णं
कृत्वा अपक्रामति । इदमहमिति सूक्तेन उदकपूर्णं घटं मण्डपे स्थापयति
एतदभिचारे उदकाहरणम् । येन विधानेन वज्रप्रहरणं क्रियते तदुच्यते ।
इन्द्रस्वीज इत्यादि सर्वं कृत्वा । इदमहमिति स्थापनान्तं कृत्वा अपेर्भाग
इत्याद्यष्टभिर्हृद्भिर्द्धाकरणं (v. 5. 7 fg.). अर्धं (Cod. अर्धं) घटे कृत्वा
अर्धं भाजने करोति भाजनमग्नी तापयति । घटमन्यस्यै पुरुषाय प्रदाय
अपेर्भाग इत्यष्टभिस्तिापने मन्त्रः । वहिर्दक्षिणामुख उपविश्य भाजनमग्रे
कृत्वा वातस्य रंहितस्य इति मन्त्रेण उदकं गृह्य । समप्रय इति सूक्तेन
कल्पजेन सर्वेभ्यो भूतेभ्यो अभयवदनं (cf. sū. 12) । यो व आपो ऽपामिति
etc. . . वज्रप्रक्षेपः । एतामनाधराच (!) पराच इति कल्पजया श्रुत्वा (cf.
sū. 6) भाजनमुदकं भूमौ निनयति । यं वयमिच्छि सूक्तेनैव अपामस्यै वज्र-
मित्येकया एवमेव । इन्द्रस्वीज इत्यादि कर्तव्यं । तत्र रुद्रकृताः श्लोकाः ।

प्रचालनं तथा योगो अप्सुपात् (!) निधापनं ।

अपोहनमनेनैव तन्निवेद्य पात्रपूरणं ॥ १॥

Here two more ślokas are given, which are however too cor-
rupt for reproduction. Then the text continues as follows:
विष्णोः क्रमो ऽसीति द्वादशभिः प्रत्यृचं विष्णुकमान्क्रमते (cf. sū. 14)
शचीरभिमुखं । सवविधानेन (cf. Kāuṣ. 60. 1 fg.) वृहस्पतिशिर-
ओदनं द्वेष्टाय ददाति । ममाग्ने वर्च इति (cf. sū. 15) सूक्तेन तं पृषातके-

नोपसिच्य तस्यौदनस्वेत्यर्थं सूक्तेनाभिमन्त्र्य (xi. 3. 1) ददाति । सूक्तेनाभिमृते सति सूक्तेन संपातवन्तं करोति . . . । उदेहि etc. . . नावं . . . द्वेषत्सु (!) अन्वाह (cf. sū. 18) । समिद्धो etc. . . (cf. sū. 19) शङ्कुसहिताम्पाशानभिमन्त्र्य अरस्ते निदधाति । . . . द्वेषस्य पदं वृद्धति (cf. sū. 20) । पाशान् . . . अष्ट्रे ऽभ्यस्यति (cf. sū. 21) । . . . आमपाचस्योपरि द्वेषस्य हस्तप्रचालनं करोति (cf. Kāuṣ. 48. 43) । . . . वृषभं संपात्य उत्सृजति शत्रुगृहानभिसृजति (cf. sū. 1) । रक्तशालिचीरीदनं संपात्याभिमन्त्र्य द्वेषाय ददाति (cf. sū. 22) । शत्रुप्रकृतिं च मृन्मयां कृत्वा वेदिमध्ये ऊर्ध्वं स्थाणी निबध्य . . . मूर्ध्नि संपातानानयति (cf. sū. 23) घृतेन पाचयति . . . । यस्मिन् षड्वीर्यैः पञ्च इति उदवज्जान्प्रहरति उक्तेन विधानेन (sū. 24) । यो ऽन्नादो ऽन्नपतिरित्युक्ता द्वेष्यं मनसा . . . आचामति स्वयं द्वेषस्य मरणं भवति (sū. 25) । यद्य गां पदा स्फुरति अग्निद्वयाधिकारः तृचेन द्वेष्यं दृष्ट्वा अन्वाह (sū. 26) । . . . अवभृथे स्नात्वा निर्दुर्मण्य इति सर्वौषधिभिरात्मानमभिमृशति । अभिचारं कृत्वा इमां कर्ता शान्तिं करोति. —

The following is an extract from a longer statement of Keçava at the end of this adhyāya: समाप्ता अभिचारपद्धतिः । मरणं बन्धनं वा प्रणिपातो वा उन्मत्तभावो वा भवति . . . भद्रमतेन भाष्यकारदारिलमतेन च एभिः चिभिर्भाष्यकारैः (!) कौशिको विचारितः तस्य तस्य एते पदार्था भवन्ति । . . . ततः श्लोकाः । मरणं व्यसनं चैव बन्धनं च विशेषतः । प्रणिपातोन्मत्तं वा देवोपहृतिरेव च । . . . उपाध्यायकवीश्वरेण नाम्नातो ऽभिचारः कृतः । तुरुष्कमङ्गमदस्योपरि (Cod. रुरुष्क°) कारितः । पृथिव्यां दुष्ट उत्पन्नः सर्वदा च विनाशयेत् । अधर्मसंभवो दुष्टः प्रजाहिंसनतत्परः । तुरुष्कनाम्ना (Cod. रुरुष्क°) पापिष्ठा देवब्राह्मणहिंसकाः । पृथिव्यां श्रीभोजदेवधर्मसंरक्षणाय च । देशे तु मालवके उत्पन्नः श्रीराजगृहेषु च । . . .

Adhyāya vii.

Kaṇḍikā 50.

sū. 1. स्वस्त्ययनकर्मणां विधिं वक्ष्यामः । यदा ग्रामे गच्छति तदा आचमनं कृत्वा . . . प्रथमं दक्षिणेन पादेन प्रक्रामति अध्वानं. — sū. 2. गृहे वा जेजे वान्यत्र वा प्रक्षिपति । . . . यत्र क्षिपति तत्राविनाशो भवति द्विपदचतुष्पदादीनां स्वस्त्ययनं भवति. — sū. 3. . . . दर्भादीनि तृणानि गृहे वा जेजे प्रक्षिपति । . . . इन्द्रमुपतिष्ठते . . . — sū. 4. . . . खड्गादिशस्त्रं संपात्य हस्तेन विमृश्याभिमन्त्र्य धारयति । . . . राज्ञे

प्रयच्छति । सुखं भवतीत्यर्थः. — sū. 5. दिष्ट्या सुखं मीत्वा स्वपिति राची स्वस्वयनकामः । मध्यमाङ्गुल्याङ्गुष्ठाभ्यां प्रदेशश्चङ्गुष्ठाभ्यां । प्रादेशी दिष्टीरित्युच्यते (!for दिष्टिरि°?). — sū. 6...प्रभाते निद्रां त्यक्त्वा... यदा उत्तिष्ठति तदा सूक्तं जपित्वा चीणि पदानि प्रक्रम्य तदा... प्रयोजनार्थं गच्छति । ... गच्छतां स्वस्तिर्भवति. — sū. 7. सुप्तोत्थाय... भूमौ तिस्रो दिष्टीर्मित्वा ततो गच्छति प्रयोजनार्थं स्वस्वयनकामः । ... दिष्टोः प्रादेशमाचीः. — sū. 8—9. अथाध्वाने (!) गच्छतां कर्म उच्यते । पथि गच्छन्तं संवलं (!for शम्बलं?) सक्तादि प्रेतं पादावितृचाभिमन्त्र्य ब्राह्मणाय ददाति स्वस्वयनकामः. — sū. 10. उपस्थास्त इत्यृचा ओदन-सक्नुं वटकादोनि चीणि द्रव्याख्यभिमन्त्र्य भूमौ निचिपति । चीणिचीणि प्रसृतिर्वा (!) अञ्जलीर्वा मुष्टीर्वा । पथि ततो गच्छति । स्वस्तिर्भवति सर्वस्व अनेन विधानेन । एतदध्वानकर्म (!) समाप्तं. — sū. 11. अथ सर्वार्थ-स्वस्वयनकर्म उच्यते । ... गृहे वा अथवा अरखे वा भये... समुप-स्थिते स्वस्वयनं नित्यं... कुर्वीत. — sū. 12. वणिक्कर्म लाभार्थमु-च्यते । ... उत्थापयति विक्रययोग्यत्वात् । ... लाभो भवति स्वस्ति-र्भवति. — sū. 13. ये ऽस्यां प्राची दिगिति सूक्ताभ्यां etc. ... आच्यादि चयोदश द्रव्याणि भवन्ति (cf. the extract from Keçava at the end of the sixth kaṇḍikā) पालाशादयो द्वाविंशति वृक्षाणां समिध आदधाति (cf. Kāuṣ. 8. 15) । ... यत्र समिध आदधाति तत्र सर्वत्र एते समुच्चिता वा विकल्पिता वा भवन्ति. — sū. 14. भवाशर्वी मृडतमिति सूक्तेन (xi. 2) .. चं चं बुहोति. ... रुद्रभूतप्रेतराक्षसलोकपालगृहदेवमहादेवगणायुपहता-भिघाते(Cod. °देवगृह°) स्वस्वयनं । समाप्तं महादेवाभिघाते स्वस्वयनं. — sū. 15. अथ शीघ्रेण पुण्यमङ्गलकर्मकरणे स्वस्वयनमुच्यते । ... ब्राह्मणस्य शकृत्पिण्डान्पर्वस्वाधाय अग्रे भूत्वाभिमन्त्र्य ततः प्रयच्छति ... किमद्या-हरिति पृच्छति. — sū. 16. स च शोभनमद्याहः मङ्गलमद्याहरिति ब्राह्मणो वदति । ... यदा शीघ्रे प्रयोजने कार्यं कर्तुमिच्छति तदा इदं कर्म कृत्वा ततः शान्तिकर्म करोति ... — sū. 17. अथ सर्पादिस्व-स्वयनमुच्यते । सर्पवृश्चिकद्विदंशकमशकभ्रमरभूमिकोटकमयः । एतेषां भयं न भवति । ये ऽस्यां स्थिति सूक्तेन...प्राची दिगिति सूक्तेन (iii. 26; iii. 27: Keçava evidently construes the word युक्तयोः as दिग्युक्तयोः, contrary to the reading of all MSS.; cf. Kāuṣ. 14. 25; 50. 13) मा नो देवा इति सूक्तेन etc. ... सिकतामभिमन्त्र्य शालां परितः किरति । ... शर्करामभिमन्त्र्य श्यने वा शालायां वा उर्वरायां वा गृहे वा वने वा यामे वा तत्र परिकिरति (the emendation suggested in note 6, p. 146.

is thus rendered unnecessary, as Keçava's version of the passage seems a plausible one). — sū. 18. ये ऽस्यां स्वेति etc. (cf. Keç. at sū. 17) . . . तृणमालां युगच्छिद्रेण संपात्वाभिमन्त्र्य द्वारे बध्नाति . . . स्वस्त्ययनकामः । महानवम्यां दीपोत्सवे च शिष्टाचारः । . . गज-
मार्गे बध्नाति . . . महानवम्यामिदं जयकर्म । . . तृणमालां युगच्छिद्रेण
संपात्वा पथि वा पत्तनद्वारे वा गृहद्वारे वा बध्नाति । . . अहिभये
वृक्षिकभये मशकभये भ्रमरसंघे कृमिभये . . . — sū. 19. ये ऽस्यां
स्वेति etc. (cf. Keç. to sū. 17) . . . शुष्कगोमयमभिमन्त्र्य गृहे विसृजति
. . . सृणाति. — sū. 20. . . गोमयमभिमन्त्र्य पत्तनद्वारे गृह-
द्वारे . . . चेचि वा निखनति. — sū. 21. . . गोमयं . . . अप्री. —
sū. 22. ये ऽस्यां स्वेति etc. (cf. Keç. to sū. 17) . . . अपामार्गमञ्जरो-
मभिमन्त्र्य संभिनन्ति . . . गृहे सृणाति । . . अपामार्गप्रसूनमभिमन्त्र्य
द्वारे निखनति । . . अपामार्गमञ्जरीं निखनति याममध्ये । . . गुडू-
चीमभिमन्त्र्य नाना करोति . . . गृहे सृणाति । गुडूचीपादानभिमन्त्र्य
निखनति । . . गुडूचीपादानपी जुहोति . . . (no mention is made of
anything corresponding to the पराचीनमूलान् of the sūtra) . . . समा-
प्तानि मशकादीनां स्वस्त्ययनानि. —

Kaṇḍikā 51.

sū. 1. अथ व्याघ्रचौरवृकचरकसिंहारण्यकादीनां भये स्वस्त्ययना-
न्युच्यन्ते । . . गां पृष्ठतो गच्छति । कीलकं निखनन्नुहाटयन् गृहादरण्यं
गच्छति व्याघ्रादिस्वस्त्ययनकामः. — sū. 2. . . उदकघटमभिमन्त्र्य गो-
मचारे (!) निनयति । ततः पांसुकूटं तन्त्रं कृत्वा अर्धं दक्षिणेन हस्तेन
विचिपति । इन्द्राय पाकयज्ञविधानेन . . . — sū. 4. ये ऽस्यामिति
सूक्तेन (iii. 26) प्रत्युचमुपतिष्ठते. — sū. 5. मध्ये पञ्च (!) बलिहरणं —
sū. 7. पर्वतदेवतायै अरण्ये पाकयज्ञविधानेनाव्यभागान् कृत्वा ब्रह्म
अज्ञानमनाप्ता ये सहस्रधारेति सूक्तेन (v. 6. 3) जुहोति । हिमवते त्वा जुष्टं
निर्वपामि हिमवते त्वा जुष्टं प्रोचामि हिमवन्तं गच्छतु हविः स्वाहेति
निकटं पर्वतं यजते । भवाशर्वीं मृडतमित्यर्थसूक्तेन चर्चं जुहोति . . . भवाय
जुष्टं निर्वपामीत्यादि. — sū. 8. . . भवाशर्वादिभ्यो देवताभ्यो निर्वपं
कृत्वा बृहद्वाण्डके अरण्यं । . . एते सप्त पर्वतदेवताः । व्याघ्रचौरवृक्षि-
कहस्त्यारण्यकगवित्यादिभये स्वस्त्ययनं. — sū. 9. गोष्ठकर्म व्याख्या-
स्यामः । गोशान्तेः पाकयज्ञं तन्त्रं कृत्वा इन्द्रदेवतायै ब्रह्म अज्ञानमनाप्ता
ये सहस्रधार इति सूक्तेन . . . भवाशर्वीं मृडतमिति सूक्तेन चर्चं जुहो-

ति । . . . इन्द्रदेवस्य चरोः हविरुच्छिष्टं यजमानो ऽग्राति. — sū. 11. प्रथमप्रसवे गवां शान्तिरुच्यते । ब्रह्म जज्ञानं etc. . . . वत्सस्य वा वत्सिकाया वा मुखं म्रचति स्वस्थयनकामः. — sū. 13. . . . शाखासुदकमभिमन्त्र्य गोभ्यो बहिरुदकधारां निनयति . . . — sū. 14. अथ पत्तनयामस्य गृहस्य शान्तिरुच्यते । . . . गृहकोणेषु निखनति चतुरः एकं मध्ये एकं गृहोपरि निदधाति. — sū. 15. अथात्र स्वस्थयनमुच्यते. — sū. 16. . . . चीणि सस्यवल्ली (!) अभिमन्त्र्य चैत्रमध्ये निखनति । समाप्तमन्नव्याधिरचास्वस्थयनं. — sū. 17. अथ मूषकपतङ्गश्लभहरिणरुशस्त्रादीनि (Cod. °रोह°) सस्यविनाशकानि तेषां शान्तिरुच्यते । . . . अभिक्रामति मूषकादिस्थाने. — sū. 19. मूषकादिमुखं केशेन बन्धयित्वा . . . चैत्रमध्ये निखनति. — sū. 22. तस्मिन्नहनि मीनं कुर्यादसमयनं यावत् . . . समाप्तं मूषकश्लभपतङ्गटिट्टिभकीटककोटिकाहरिणरुशस्त्रकगोसेधागोकृत्यादिस्वस्थयनं (Cod. °रोह°). —

Kapdikā 52.

sū. 1. . . आज्यं जुहोति । . . . समिध आदधाति । पुरोडाशादि योज्यं सर्वत्र. — sū. 2. . . मन्थमभिमन्त्र्य पथिकाय प्रयच्छति स्वस्थयनकामः । . . . भक्तमभिमन्त्र्य भक्षयति . . . । समाप्ता यामदूरगमनस्य शान्तिः । कलहदोषो न भवति. — sū. 3. पुरुषबन्धने मोचनशान्तिरुच्यते । . . . यस्यास्त इति चतुर्ध्वेन सूक्तेन येन बद्धः तत्सदृशं संपातवन्तं कृत्वा सूक्तसदृशं (! for मुक्त°?) द्वितीयं च संपातवन्तं करोति । यत्ते देवीति तृचेन सूक्तेन निगडयुगलद्वयं च संपातवन्तं करोति . . . । . . . विषाणा पाशानिति चतुर्ध्वेन निगडयुगलद्वयं संपात्य एकमुक्तं (!) निगडं चर्ममयं वा लोहमयं वा येन बद्धस्तन्मयं कृत्वा अभ्यातानायुत्तरतन्त्रं । समाप्तं बन्धनमोचनं. — sū. 4. वाचा बन्धनस्य मोचनमुच्यते । . . . भूमिलेखां संपात्य तत उत्तरतन्त्रं । समाप्तं बन्धनस्वस्थयनं बद्धो अनेन कर्मणा कृतेन मुच्यते बन्धनात्. — sū. 5. अप्रिदावरचार्यमुच्यते । . . . उदकमभिमन्त्र्य गते प्रक्षिपति . . . उदकपूरणं करोति. — sū. 6. . . . शालामध्ये द्वयो (!) उदकमभिमन्त्र्य गते प्रक्षिपति । अप्रिरचा भवति. — sū. 7. . . . अग्न्युपसर्गे एतत्कर्म. — sū. 8. आयन इति सूक्तेन दिव्यमभिमन्त्र्य गृह्णाति दिव्यं शुध्यति तप्तमापके (! for मोषके?) दिव्ये. — sū. 9. . . . अङ्गदग्धं उदकमभिमन्त्र्य प्रचालयति । अङ्गमारोग्यं भवति अङ्गे अप्रिरचा । समाप्तानि अप्रिदाहरचाणि — sū. 10. नावा (!) पेटकपट्टिकादि स्वस्थयनार्थो-

दकतरणार्थरचा उच्यते । . . . नावादि अभिमन्त्र्य ततश्चटन्ति उपविशन्ति । न कदा चिन्मज्जति क्वचित् । उदकरचार्ये दूरदेशगमने. — sū. 11. Keçava's treatment of the following passage renders it probable that it contains two sūtras, the division being after संपातवर्ती, as follows: . . . तृचेन नावं संपात्य । तत उत्तरतन्त्रं । समाप्तं दूरदेशगमने एतत्कर्म । . . . तृचेन नौमणिं संपात्याभिमन्त्र्य . . . नाविकेभ्यो वध्नाति । ये नावं चटन्ति तेषां वन्धनं. — sū. 12. अथ नष्टे द्रव्ये लाभकर्म उच्यते । . . . उत्थापयति नष्टनिरीक्षणार्थं. — sū. 14. . . . समाप्तं नष्टलाभकर्म. — sū. 15. नमस्कृत्य द्वावापृथिवीभ्यामित्येकां जपित्वायसूक्तं कुर्वीत स्वस्त्ययनकामः । केचित्स्वस्त्ययनकामोपस्थानं. — sū. 16. . . . सप्तप्रतीको अंहोलिङ्गगणः । एकैकस्य प्रतीकस्य होमः । त्रयोदशहविर्भिः प्रतीकविकल्पः । . . . भोजनमभिमन्त्र्य पाययति स्वस्त्ययनकामः । . . . भक्षं भक्षयति । . . . हविराज्यसमिधादि जुहोति । . . . आप्लवनावसेचनाचमनादीनि यथासंभवं कर्तव्यानि । पापसंसर्गे व्याधिसंसर्गे वर्णसंसर्गे अन्यस्मिन्पापे स्वस्त्ययनं । . . . अंहोलिङ्गेन विकल्पेन . . . हृदयमालभ्य जपं कृत्वा उपस्थानमादित्यस्य कुर्यात् । तेनैव सूक्तेन . . . अभिमर्शनं पुरुषस्य अन्यस्य वा . . . वृचगृहस्त्रीपुरुषादीनां स्वस्त्ययनं क्रियते । . . . अभिमर्शनं कृत्वा उपस्थानमादित्यस्य कुर्यात्. — sū. 17. . . . हविरभिमन्त्र्य भक्षयति । . . . स्वयमभिमन्त्रणं करोति स्वयं हविषां भोजनमिति वचनात् । . . . यच्च क्वचिच्छान्तिः क्रियते तच्च सर्वत्र स्वस्त्ययनहोमं कुर्यात् । गृहे नगरे वा बहिर्वा पत्तने वा यामे पुरे वा सर्वत्र . . . समाप्तानि स्वस्त्ययनानि. — sū. 18. आयुष्यकर्मणां विधिं वक्ष्यामः. — sū. 19. . . . स्थालीपाकेन घृतपिण्डत्रयं कृत्वा संपात्याभिमन्त्र्य घृतमश्नाति स्थालीपाकमश्नाति. . . — sū. 20, 21. . . . हिरण्यमणिं युग्मकृष्णलं . . . त्रिगुणं कृत्वा संपात्याभिमन्त्र्य वध्नाति । . . . स्थालीपाके स्थापयित्वा स्थालीपाकमश्नाति । . . . केचित्स्थालीपाके संपातं न कुर्वन्ति । अथ क्रमेण यथा वीरित्यादि गोदानमध्ये पठितं प्रथमं व्याख्यायते । Here follows an extended description of the performances indicated at Kāuṣ. 54. 11—12. —

Kaṇḍikā 53.

sū. 1. अथ गोदानं संवत्सरे . . . यथा कुलधर्मेण वा कुर्यात्. —
sū. 8. मातल्यन्तेन शान्द्युदकेन चिरेवापि etc. . . . — sū. 9. माणवकं . . . — sū. 13. . . . उत्तरसंपातान्दक्षिणतः सुहृदो हस्ते शकृत्पिण्डे आनयति. — sū. 15, 16. उदपात्रे पोषिकां (Ifor पोतिकां) गुडूचीं च

प्रक्षिप्य ततः संपातः । शकृत्पण्डे द्वृवां कृत्वा ततः संपातः । शान्त्युदकमु-
ष्णोदकं चैकधाराभिः (!) समासिच्य. — sū. 18. अदितिः रमयु इति
ओदनं (in this form the word occurs several times in the expanded
treatment of the following sūtras).

Kaṇḍikā 54.

Introductory. अत्र ब्राह्मणवाचनं वृद्धस्त्रीभिर्गीतं च कारापयेत् (!). —
sū. 1. अथ नापिताय प्रियं ददाति ... — sū. 3. ... चुरं मार्जयित्वा
नापिताय प्रयच्छति पुनर्वपनार्थं. — sū. 8. ... वेद्युपरि प्रदक्षिणम-
प्रिमनुपरिणीय. — sū. 9. ... उपरिततं वस्त्रं गृह्णाति कर्ता. —
sū. 10. ... परिधानवस्त्रेण उपरि आच्छादयति माणवकं. — sū. 11.
यथा etc. ... इत्यादि प्रथमतो व्याख्यानं कृत्वा (cf. Keç. at Kāuç. 52.
20, 21, where the subject matter of this sūtra is treated expansively)
ततो गोदानं प्रारब्धं । आयुष्यमन्त्रा आयुष्यकर्ममध्ये पठिताः (cf. Keç. at
Kāuç. 52. 18 fg.) — sū. 12. ... आज्यं जुहोति । ... समिध आदधाति... पा-
लाशदयः । ... पुरोडाशं... पयः... ओदनं... पायसं... पशुं जुहोति ।
... आवपति ... — sū. 13. ... पितुर्मन्त्रः न मातुः — sū. 14.
Keç. has at the end of this sūtra the परिदानानि, described in the
same words as the Ath. Paddh. at Kāuç. 58. 17, note. Then: गोदानं
समाप्तं । सप्तमे पक्षमी कण्डिका (!). — sū. 15. अथ चूडाकरणमुच्यते ।
संवत्सरे द्विसंवत्सरे वा गोदाने कृते पञ्चाक्षूडाकरणं कार्यं पूर्वतन्त्रं । शा-
न्त्युदके तुभ्यमेवेति सूक्तमनुयोजयेत् । यत्र वपनं पठ्यते तत्र सर्वत्र गोदा-
नविधानेन वपनं कुर्यादिति दारिलमतं ... —

Kaṇḍikā 55.

sū. 1. ... गर्भपञ्चमे गर्भाष्टमे । वर्षे कुर्यादिति पैठीनसिः । वसन्ते ब्रा-
ह्मणमुपनयोति च मोमांसायां । ... शान्त्युदके आ यातु मित्र इति
सूक्तमनुयोजयेत् । ततो ऽभ्यातानानि । ततः आ यातु मित्र इति (iii. 18)
आयुर्दा इति (ii. 13) केचित् सूक्तेन मूर्ध्नि संपातानानयन्ति । दक्षिणे पाणौ
अरममण्डलवर्जं शान्त्युदकमुष्णोदकं कृत्वा तस्मिन्नुदपात्रे संपातानानय-
ति । उत्तरसंपातान् स्थालरूपे आनयति. — sū. 4. वपनं करोति
सकृद्दक्षिणे पिङ्गुलीवर्जं । एवमुत्तरे शिरःपार्श्वे. — sū. 8. ब्रह्म-
चारी (!) ब्रवीति । आह ब्रूहि. — sū. 10. तत आचार्यो ब्रवीति को

नामासि किङ्गोचमिति (!) । पुनर्ब्रह्मचारी ब्रवीति सोमदेवदत्तशर्मेनामाहं
अमुकसगोचो ऽहं यथासंख्यप्रवरो ऽहं. — sū. 11. पुनर्ब्रह्मचारी ब्रवी-
ति... — sū. 12. पुनराचार्यं आह... — sū. 13. ... उदकाज्जलिमा-
दित्वाय ददाति ब्रह्मचारी. — sū. 14. ... दक्षिणं पाणिं गृह्णाति
आचार्यः. — sū. 14. ... आदित्यं निरीक्षते. — sū. 16. ... पूर्वाभिमुखं
ब्रह्मचारिणमुपवेश्य... नाभिदेशं संस्पृश्य संस्तभ्य. — sū. 17. ... गणं
जपति आचार्यः. —

Kaṇḍikā 56.

sū. 1. मेखलां प्रवरां चतुःप्रवरां वा ... वध्नाति. — sū. 2.
मिचावरुणयोस्त्वेति श्वेनो ऽसीति च सूक्तेन... ब्रह्मचारिणे प्रयच्छति. —
sū. 3. ... ब्रह्मचारी दण्डं गृह्णाति । पुनर्मैत्रिन्द्रियमिति (vii. 67. 1)
यज्ञोपवीतमभिमन्त्र्य परिधत्ते मन्वादिविहितं । अहं रुद्रेभिरिति सुक्तं
(iv. 30) प्रत्यृचं ब्रह्मचारिणं वाचयति. — sūs. 5-7. अथ व्रतग्रहणं
करोति । ब्रह्मचारिव्रतं द्वादशवर्षिकं etc. (as in the other paddhatis)
... यथास्मर्यमाणधर्मकं इत्याद्युक्तं आङ्गिरसकल्पे व्रतग्रावणं । अपये
गुरवे च ब्रह्मचारिव्रतं निवेदयेत् । अपि व्रतपते इति प्रत्यृचं ब्रह्मचारी
अष्टौ समिध आदधाति. — sū. 12. अथाचार्यं आचारं कथयति ।
The treatment of this sūtra is identical with that of the Daç. Kar.,
ending... मा यज्ञायं कुरु इत्येवमादि आचारान्कथयति. — sū. 13.
अथैनं भूतेभ्य इत्यादिभिर्त्रीह्रियवशमीमभिमन्त्र्य मूर्ध्नि दद्यात्. — sū. 16.
... ब्रह्मचारिणमात्मसंमुखं करोत्याचार्यः. — sū. 17. समिध आद-
धाति... । अभ्यातानानि जुत्वा वाताज्जात इति सूक्तेन (iv. 10) शङ्खम-
णिं संपात्याभिमन्त्र्य वध्नाति । ... उपनयनं समाप्तं. —

Kaṇḍikā 57.

sū. 21. मख्य इति पञ्चभिः पञ्च समिध आदधाति । उपनयनाग्नौ
नष्टे इदं प्रायश्चित्तं । अग्नेने विधिना पुनाराधानं ब्रह्मचारी करोति । इति
ब्रह्मचारी (!) अपिपरिग्रहः । द्वादशरात्रं... सावित्रीव्रतस्य न ग्रहणं
नो दीक्ष्यं भवति द्वादशरात्रं पयाशी (!) भवति । त्रयोदशे ऽहनि वेदव्रतं
ददाति व्रतग्रहणं व्रतादानीयाः भवन्ति. — sū. 22. सायंप्रातरपि-
कार्यमुच्यते etc. as in Daç. Kar. — sū. 31. अथ ब्रह्मचार्युपनयनानन्तरं
मेधाजननमन्त्रैरायुष्यमन्त्रैश्चाज्यं जुहुयात् । ये विपन्ना अहं रुद्रेभिस्त्वं नो
मेधे दौद्य म इति (cf. Kāuṣ. 10. 1, 16, 20) । ... मेधा संपद्यते... —

Kaṇḍikā 58.

sūs. 1. 2. ... कर्णे क्रोशन्तमनुमन्त्रयते। अचि स्फुरन्तमनुमन्त्रयते (!)। दुः-
 खप्रदर्शने स्वस्ति अनिष्टदर्शने च अद्भुतदर्शने च... — sū. 3. पुरुषशरीर-
 मनुमन्त्रयते आयुष्कामः. — sū. 4. ब्राह्मणोक्तमुच्यते। सप्त ब्राह्मणानभीष्टा-
 न्नभोजनं कारार्पयित्वा (!) एकः प्राङ्मुख एको दक्षिणामुखः चत्वार उद-
 ङ्मुखाः सर्वे उत देवा इति सूक्तेनाभिमुशन्ति पुरुषस्य शरीरं। समाप्तं
 ब्राह्मणोक्तमायुष्कामस्य। अष्टिहस्त उच्यते। अन्तकाय मृत्यव इति सूक्तेन
 नामैरुर्ध्वमधस्तादभिमन्त्रयते। द्विः सूक्तावृत्तिः। आ रभस्वेति हृदयमभि-
 मन्त्रयते। आवतस्ते ब्राह्मणाय नम इति सूक्ताभ्यां दक्षिणकर्णमनुमन्त्रयते।
 समाप्त अष्टिहस्तः. For the mantras cf. sūtra 3. — sū. 5. आयुष्कामस्य
 कर्मणे वामिति हस्तौ प्रचान्त्र वि देवा इति etc. (cf. sū. 3) अभिमन्त्रयते. —
 sūs. 6. 7. ... आत्मानमनुमन्त्रयते ... आयुष्कामः. — sū. 8. ... आयु-
 ष्कामः। रचार्थे युद्धे। नाशनं नैनं प्राप्नोति न शपथो न कृत्वा नाभिश्चो-
 चनं. — sū. 9. ... आयुष्कामः रचार्थी उपनयने नित्यं बन्धनं. —
 sū. 10. ... सूक्तेन सुवर्णरजतलोहं चोणि शकलान्येकत्र कृत्वा नवशालाकं
 मणिं चिवृतं कृत्वा संपात्वाभिमन्त्र्य बध्नाति. — sū. 11. ... आयुष्कामः
 ... आरोग्यकामः ... रचकामः ... बालशरीरमनुमन्त्रयते. — sū. 12.
 ... अनुलोमं प्रलिम्पति (the reading इप्रतीहारं in the text of the sūtra
 is therefore correct)। ... यो विकलेन्द्रियस्तस्येदं कर्म. — sū. 13.
 The introduction is in essential agreement with that of the Ath.
 Paddh. and Daç. Kar. — sū. 16. ... पाययति। ततः पिता नाम
 करोति। अथ आचार्यो वा दक्षिणे कर्णे आययति। ... नचचकल्पोक्तं
 नाम द्व्यचरं चतुरचरमित्यादि. — sū. 17. ... प्रष्टादयति। शिवे ते
 स्तामित्यादि परिदानानि सिंहावलोकनन्यायेन गोदानमध्ये उक्तानि।
 अभ्यातानाद्युत्तरतन्त्रं। ततः आहं। नामकरणं समाप्तं. — sū. 18.
 ... चतुर्थे मासि ... पुण्याहान्ते निष्कामयति। ... ततः पूर्वोक्तानि परि-
 दानानि ददाति ... आहं च. — sū. 19. अद्याप्तप्राशनं। षष्ठे मासि
 प्राशनं कुर्यादिति पैठीनसिः सर्वस्यां स्मृतौ। पञ्चमे कुमार्या इति. Then
 essentially in the same strain as the other paddhatis. — sūs. 20. 21.
 ... गोदानवत्परिदानानि ददाति। नामकरणे निष्क्रमणे अन्नप्राशने
 च गोदानिकानि परिदानानि भवन्ति। इत्यन्नप्राशनं समाप्तं। ऊनो
 वातिरिक्तो वा यः स्वशाखोदितो विधिः तेनैव सर्वं परिपूर्णं न कुर्या-
 त्पारतन्त्रिकं पद्याच्छाहं सर्वेषु संस्कारेषु कुर्यादिति दारिलभाष्यकार-
 स्वाभिप्रायेण व्याख्यायत इति। आहं कृत्वा पद्यात्कर्मैति रुद्रभट्टौ... —

sū. 22. पुनरायुष्यकर्म उच्यते ... — sū. 23. विषासहिमित्यनुवाकेना-
दित्यमुपतिष्ठते त्रिष्कालमायुष्कामः. — sū. 25. ... अग्निं ब्रूम इति
सूक्तस्य यन्मातली रथक्रीतमिति सर्वासां द्वितीया व्यातिपङ्केन यन्मातली
कर्तव्या (!) ... —

Kaṇḍikā 59.

Introduction. अथ काम्यानां कर्मणां विधिं वक्ष्यामः । संभारलक्षणे
(Ath. Pariç. 21) मण्डपविधानमुक्तं । गृहे वा कुर्यात् ... — sū. 1.
... चरुं जुहोति । ... शतवर्षपरिमितमायुर्भवति. — sū. 2. ... उप-
तिष्ठते विश्वान्देवान्. — sū. 3. ... पुष्टिकामो द्रव्यवृद्धिकामः. — sū. 4.
... संपञ्चद उदयशब्द उच्यते. — sū. 5. ... पुरुषादिवलकामो राजा
नित्यं कुर्यात्. — sū. 7. ... जुहोति इन्द्राय ग्रामकामः । ... इन्द्रमुपतिष्ठते. —
sū. 8. ... पालाशसमिध etc. आदधाति । ... सभानामुपस्तरणानि जुहो-
ति. Cf. Kāuç. 11. 8. — sū. 9. ... चरुं जुहुयात् । ... भृशमिन्द्रमुप-
तिष्ठते. — sū. 10. ... इन्द्रं यजते ... कूपतडागवापीपुष्करिणीउदक-
मर्थी (!) सेतुबन्धादि उदकार्थी एवकामः । अथवा ... उपतिष्ठते. —
sū. 11. ... इन्द्रं यजते । ... उपतिष्ठते. — sū. 12. ... इन्द्रं यजते ।
... उपतिष्ठते । ... एको ऽस्यां पृथिव्यां राजा भवति एकाधिपत्य-
कामः. — sū. 13. ... इन्द्रं यजते । ... उपतिष्ठते । ... निखिलं राज्यं
भवतोत्थयः. — sū. 14. ... इन्द्रं यजते । ... उपतिष्ठते । ... द्विपदच-
तुष्पदानामविनाशमित्यर्थः. — sū. 15. ... अग्निं यजते । ... उप-
तिष्ठते ... — sū. 16. ... पृथिवीमग्निमन्तरिक्षं वायुं बौः आदित्यः
दिशः चन्द्रमाः ... । एता अष्टौ देवताः । अष्टौ चरवः ... । उपतिष्ठते
सर्वकामः. — sū. 17. ... यजते वा उपतिष्ठते वा सर्वकामः. —
sū. 18. ... इन्द्रं ... अथर्वाणं ... अदितिं ... देवान् ... बृहस्पतिं यजते
वा उपतिष्ठते वा सर्वकामः । बृहस्पते सवितरित्येकया सुप्तं ब्रह्मचारिण-
मुत्पापयति । आदित्य उदिते सति प्रायश्चित्तमेतत्. — sū. 19. Keç.
recounts the various divinities, mentioned in the hymns of which the
pratikas are here given: ... मन्त्रोक्ता देवताः ... यजते उपतिष्ठते च
सर्वकामः. — sū. 21. ... सर्वलोकाधिपत्यकामः. — sū. 22. अभीष्ट-
मन्नमभिमन्त्र्य ... भिक्षुकेभ्यः करोति. — sū. 25. ... अथर्वाणं यजते उप-
तिष्ठते वा सर्वलोकाधिपत्यकामः । परिमोचः । गोदानिकं तन्त्रं परिधाप-
नान्नं कृत्वा ततो ... इदावत्सरायेति (cf. Kāuç. 42. 15 fg.) ततो भ्याताना-
नि। अन्नं सामिति (cf. Kāuç. 42. 9) । ततो भ्यातानान्नं ऊत्वा दोषो गार्यति

मूक्तेन (vi. 1) भक्तं संपात्वाभिमंज्याच्चाति. — sū. 26. व्रतं समाप्य व्रतविसर्जनं कृत्वा अभयं बावापृथिवी इति etc. . . । यस्य यामस्य नगरस्य वा अभयमिच्छति तस्य प्रतिदिशं... — sū. 27. . . ज्योतिष्टोमे दीक्षिताय दण्डप्रदानं करोति ब्रह्मा. — sū. 28. . . बावापृथिवी यजते उपतिष्ठते वा विरिष्यति यदि विनाशोपस्थितं तदा इदं कर्म कुर्यात्. —

Adhyāya viii.

Kaṇḍikā 60.

Keçava's treatment of this adhyāya deviates materially in arrangement and subject matter from that of Kāuṣika: kaṇḍikās 60—63 are closely interwoven with 67—68, so that a passage of one division alternates with a passage of the other. For the introduction, given in this kaṇḍikā (sūs. 1—7) it substitutes that of kaṇḍikā 67 (sūs. 1—18), as follows: अथ सवयज्ञानां विधानं व्याख्यास्यामः । संभूतेषु साविकेषु संभारेषु देवयजनमुक्तं । उदगयने । अषिमार्येयं गुणयुक्तानृत्विजो वृणीते । एष अत्विक्कल्पः । उक्तो मधुपर्कः । एकादशां वरणं कृत्वा गोदानिकेन विधानेन केशश्मश्रुरोमनखानि वापयित्वा । केशवर्जं पत्नीं नखानि कारयेत् । स्नातावहतवाससौ भवतः । सुरभिणी भूत्वा दाता उपनयनवह्ण्डमेखलायज्ञोपवीतो । चिराचं दीक्षायहणं सह पत्न्या । अग्नये ब्रह्मणे गुरवे व्रतश्रावणं कृत्वा ततो व्रतादानीया अष्टौ समिध आदधाति । ततः कर्ता अभ्यातानाद्युत्तरतन्त्रं करोति । हविष्यभक्षणादि कर्ता कारयिता पत्नी च करोति । अथ चतुर्दशां प्रातर्यज्ञोपवीतो शान्त्युदकं कृत्वा देवयजनं संप्रोख्याकृतिलोष्टवल्मीकेनास्तीर्य . . . दर्भेद्य गोअश्वाजाविलोमभिः . . . । पलाशमयीअरणीद्वयेनाग्निं (!) मन्ययेन्नयमानः । अग्ने जायस्वेति etc. (sū. 19). — sūs. 20. 21. . . पत्नीनामयजमाननामयहणं प्रथमे अर्धचे. — sū. 23. अग्ने अजनिष्ठा इति त्रिभिः पादैर्जातं । अस्मै रयिमिति पादेन पत्नीमनुमन्त्रयते. — sū. 24. उत्तमं नाकमिति (xi. 1. 4^d) दातारं पादेन वाचयति । Here, in Keçava's treatment, the account given in kaṇḍikā 67 is resumed: एवं ब्रह्मौदनिकमग्निं मथित्वा खण्डिले ऽग्निं कृत्वा यद्देवा (etc. 67. 19) . . . पूर्णहोमं जुञ्जयात् । पूर्णहोमस्य विधानं शान्तिकल्पे उक्तं । यद्देवा देवहेडनमित्यनुवाकेनाज्यं जुञ्जयात्समिधो ऽभ्यादध्यात् । शकलान्वा दध्यात् । एवं ब्रह्मौदनिकमग्निं संवत्सरं दीपयत्यहोरात्रौ वा यथाकामी वा । संवत्सरं तु प्रशस्तं (60.

1—4). — sū. 25. अयामावास्यायां प्रातर्दकाहरणं करोति । ब्राह्म-
णीमलंकृतां साधुवादिनीं... उदकघटं हस्ते गृहीतां (!)... प्रेषयति. —
sū. 28. ... गृहद्वारे. — sūs. 31. 32. ततः पुमान्पुंस इति पादेन यजमान
आरोहयति । तत्र ह्यस्वेति पादेन (xii. 3. 1^b) पत्नीं आह्वयति. —
sū. 33. यावन्तावये प्रथममिति पादेन (xii. 3. 1^a) अपत्यानि अन्वाह्वयति. —
sū. 35. ... उदकघटमनुनिपद्यते. —

Kaṇḍikā 61.

sū. 1. ... प्रतिदिशमुपतिष्ठते मन्त्रोक्तं. — sū. 4. ... भूमौ स्था-
पयति । सर्वाणि कर्माणि तेनोदकेन कुर्यात्. — sū. 5. पुनन्तु मा
वायोः पूतो वैश्वानरो रश्मिभिरिति पवित्रगणः (vi. 19. 1; 57. 1; 62. 1:
cf. Kāuṣ. 9. 2) एतेन दाता पत्नीमपत्यानि च... पवित्रेण प्रोचयेत्. —
sū. 6. अथ निर्वापकरणं... — sūs. 7. 6. ततो ऽनडुहि त्रोहिं चीणि
विभागानि करोति । ततो देवपितृमनुष्यत्रयं पत्नी अनजानत्वे प्रयच्छति ।
कर्ता प्रियं ददाति । त्रोहीन्विभागेषु निधाय कर्ता वेधा भागो निहित
इति त्रिभिः पादैः... अनुमन्त्रयते. — sū. 9. यः पितृभागस्तेनावभृथान्ते
(Cod. 'भृतांते') वृद्धिश्चाहं करोति. — sū. 13. निरुपान्... अभिमृशतः. —
sūs. 15—17. त्रीन्वरान्वृणीष्वेति दातृप्रियं दत्त्वा एवं पत्न्यै ददाति । तौ
वृणन्तौ त्रयो वरा इत्यर्थेन प्रतिपत्त्यनुमन्त्रयते (!) । दाता सर्वकर्मणां
समृद्धिभिः प्रथमं वृणीते. — sū. 21. ऊर्ध्वो न कस्येत्यर्थेन (xi. 1. 7^c)
मुसलमुच्छ्रयन्तीमनुमन्त्रयते. — sū. 24 (note 5). Keç. reads उदूहन्ती. —
sū. 26. अस्त्रै रयिमिति पादेन (xi. 1. 11^d) अवचिणन्तीं (!). —

Kaṇḍikā 62.

sū. 1. ... पत्न्या दर्विं याह्वयति. — sū. 3. Keç. reads दर्वी
कुंभ्यां, in accordance with the reading accepted in the text. —
sū. 4. तस्मिन्दर्विकृते शेषम्... — sū. 15. ... ओदनस्योपरि गर्तं
करोति. — sūs. 20. 21. अत्वासरत्... इत्यर्थेनाभिसरन्तीं गामनु-
मन्त्रयते । उप वत्सं... इति पादेन वत्सं सर्जयति । वाञ्छते गौरिति
वाञ्छमानानामनुमन्त्रयते । व्यसृष्ट सुमना हिंक्रुणीतीति हिंक्रुर्वन्तीं (!)... ।
वधान... इति वत्सं बन्धयति । भुञ्जती निज्येति नियोजयति । गोधुगुप
सीदेति ब्राह्मणं दोहायोपसादयति । दुग्धीत्यादिपदसहितेनार्धेन दो-
हयति । सा धावत्वित्यर्थेन विमुच्यमानां गामनुमन्त्रयते । अतूर्णदत्ते-
त्यर्थेन पुनः वत्सेन संसर्जयति. — sū. 22. एवं दोहयित्वा दुग्धेनी-
दनमवसिच्य । इदं मे ज्योतिरिति पादं दातारं वाचयति हिरण्यमधि-

दधाति । दाता सूक्तेन सर्वं संपातवन्तं करोति । आस्यत इतिप्रभृति-
भिर्वा दातृपत्न्यपत्न्यानि अन्वारम्भं करोति (cf. Kāuṣ. 63. 20) । Then
the description passes over to 68. 23 fg., as follows: रसेरुपसिच्य
प्रतिगृहीते (!) दातोपवहति etc. . . , essentially as in sūs. 24—34. —

Kaṇḍikā 63.

sū. 3. अथार्धवेदे ब्राह्मणानामाहुः कालः । दाता सोम राजन्निति
(xi. 1. 26) अच्चा चतुर आर्षेयान्भृगवङ्गिरोविद आह्वय । नृतं त्वा etc. . . ,
essentially as in sūs. 3—9. Then the description turns again to
Kāuṣ. 68. 35 fg.: अथ दाता व्रतं निवेद्य साविकव्रतं चिराचं यथाशा-
स्त्रविहितमित्यादिव्रतआवर्णं । इदावत्सरायेति etc. . . , essentially as
the rest of the kaṇḍikā. Then follows: इति ब्रह्मीदनप्रकृतिसर्वसव-
विधानं समाप्तं । ... अथर्ववेदविहिता यागा एते । आवसस्थाधाने सव-
यज्ञान्कृत्वा (Cod. सर्वं) ततो ऽग्न्याधानं कुर्यात् । ब्रह्मीदनं वा कुर्यात् ।
... आधाने नित्यं सवदानं . . . —

Kaṇḍikā 64—66.

Keç. disposes of the matter treated in these kaṇḍikās as follows:
द्वाविंशतिः सवाः । . . . सवयज्ञानां परिगणनं क्रियते । अग्ने जायस्वेत्य-
र्थसूक्तेन ब्रह्मीदनं ददाति (cf. 60. 19 fg.) । १ । पुमान्पुंस इत्यनुवाकेन
स्वर्गोदनं ददाति (cf. 60. 31 fg.) । २ । आशानामिति चतुःशरावसवं
(cf. 64. 1) । ३ । यद्राजान इति... सूक्तेन... अविसवं (cf. 64. 2) । ४ । अजो
ह्यग्नेरजनिष्ठेति (Cod. द्वाग्नेः) सूक्तेन (iv. 14) अजोदनसवं । ५ । आ नयिता-
मित्यर्थसूक्तेन पक्षीदनसवं (cf. 64. 6) । ६ । अधायतामित्यर्थसूक्तेन शतीदनं
सवं (cf. 65. 1) । ७ । ब्रह्मास्य शीर्षमिति सूक्तेन ब्रह्मास्योदनं सवं (cf.
66. 6) । ८ । यमोदनमिति सूक्तेनातिमृत्युं सवं (cf. 66. 11) । ९ । अन-
ड्ढान्धारिति सूक्तेनानड्ढाहं सवं (cf. 66. 12) । १० । सूर्यस्य रश्मीनिति
तिसृभिर्ह्यग्निभिः कर्कं (Cod. कर्क) सवं (cf. 66. 13) । ११ । आयं गौरिति
तिसृभिर्ह्यग्निभिः पृथ्निषवं (cf. 66. 14) । १२ । अयं सहस्रमिति द्वाभ्यामृ-
ग्भ्यां पृथ्निगां सवं (cf. ibid.) । १३ । देवा इममित्युक्ता पीनःशिलं सवं
(cf. 66. 15) । १४ । पुनन्तु मेति सूक्तेन पवित्रं सवं (cf. 66. 16) । १५ । कः
पृथ्निमित्युक्ता उर्वरां सवं (cf. 66. 17) । १६ । साहस्र स्वेष्ट इति सूक्तेन
अष्टमं सवं (cf. 66. 18) । १७ । प्रजापतिश्चेति सूक्तेनानड्ढाहं सवं (cf. 66.
19) । १८ । नमस्ते जायमानायै इत्यर्थसूक्तेन वशासवं (cf. 66. 20) । १९ ।

ददामीत्यनुवाकेन वशासवं (cf. *ibid.*) । २० । उपमितामित्वर्थसूक्तेन शा-
लासवं (cf. 66. 22) । २१ । तस्मैदनस्त्वर्थसूक्तेन (xi. 3. 1) बृहस्पतिसवं
। २२ । अभिचारकामस्य । २३ । द्वाविंशतिः सवयंज्ञाः संहितायां पद्यान्ते
स्वर्गोदनतन्त्रेण सर्वे कर्तव्याः ब्रह्मोदनतन्त्रेण वा स्वर्गब्रह्मोदनौ तन्त्रमिति
वचनात् (cf. 68. 4)... — The remaining two kaṇḍikās (67, 68) are
treated along with the first four kaṇḍikās (60-63) of this adhyāya:
see the introduction to 60. —

Adhyāya ix.

Kaṇḍikā 69.

sū. 1. अथ क्रव्यादशमनेन सह आवसध्याधानं व्याख्यास्यामः ।
...दक्षिणतः पत्नी अधरारणिं गृह्णाति । उत्तरतो यजमान उत्तरारणिं ।
अरणिलक्षणे (Cod. °लक्षणं: see Ath. Pariç. 22) अरणिरुक्ता । ... यो
ऽन्यत् इति द्वाभ्यां यजमानं वाचयति । अर्चयित्वा । देहाद्भूपं चन्दनेन
समालभते । उभयोर्वाग्यतस्मावत्पूर्णाङ्गतिविसर्जनं. — sūs. 17 fg. .. अर-
णिलक्षणे (Ath. Pariç. 22) उक्तं मन्थनविधानं. — sū. 20. 21. उर्वश्चसोति
मन्त्रेणोत्तरारणिमूलमधरारणिना संयोज्यं । पत्नी पश्चान्मुखी मन्थं धा-
रयति पूर्वाभिमुखो यजमानो मन्थयति. — sū. 22... वैश्वानरमाह्वयति. —

Kaṇḍikā 70.

sūs. 8. 9. सत्यं बृहदिति नवभिः (xii. 1. 1—9) शन्तिवेति दशम्या
(xii. 1. 59) उदायुषेति द्वाभ्यां (iii. 31. 10, 11; cf. Kāuç. 24. 31) । अग्ने गृहपते
इति वितानान्प्रमुपतिष्ठते. —

Kaṇḍikā 71.

sū. 1. .. क्रव्यादं विभजति. — sū. 3. .. नडो नलः. — sū. 4.
अपावृतेति षड्भिर्भर्गभिः क्रव्यादं गृहीत्वा एकाग्निं प्रदक्षिणं कृत्वा दक्षि-
णस्यां दिशि निष्क्रम्य ततो गृहद्वारे भूमौ निदधाति. — sū. 8.
.. अन्येभ्यस्त्वा पुरुषेभ्य इति तिस्रः... हिरण्यपाणिमिति तिसृभिः... यथा
शमयति तथा होतव्यं । भस्मनि होमः. — sūs. 9—11. जीर्णपिटके
क्रव्यादं भस्मकृत्वा (!) शान्त्युदकेन सुशान्तं कृत्वा भूमिस्थानं कृत्वा दग्धं
स्तात्वा पिटके प्रक्षिप्य ततः परं मृत्वी इत्युक्त्वा पिटकं यजमानश्चिरसि
ददाति. — sū. 13 (note 15). The surmise that the sūtra refers
to Kāuç. 39. 20—27 is correct: Keçava quotes the passage in full. —
sū. 15. सीसं नदीफेनं लोहमृत्तिका एतानि त्रीणि द्रव्याणि यजमान-

हस्ताञ्जली दत्त्वा . — sū. 16. अस्मिन्वयमिति द्वे . . . सीसे मृद्वमि-
ति द्वे . . . उदकसहितेन सीसेन हस्तप्रचालनं करोति. — sū. 18.
. . . प्राङ्मुखा आगच्छन्ति. — sū. 19. . . लोपयति. — sū. 20.
. . . द्वितीयया कूया पदानि लोपयति सप्तनदी आ नावः (!). — sū. 21.
. . . प्राग्दक्षिणस्यां दिशि कूर्दीं प्रचिपति. —

Kaṇḍikā 72.

sū. 1. . . तस्मिन् (sc. गते) अकर्णमशमानमुदकमध्ये निदधाति. —
sū. 5. . . सर्वे शालां प्रविशन्ति । केचिद्बृहद्वारे महाशान्तिं चतुर्गणोमुच्चैर-
भिनिगदन्ति (cf. Kāuṣ. 39. 27 etc.). — sū. 7. . . वृषभमनुमन्त्रयते अनङ्गाहं
वा (Keç. does not therefore regard the word अनङ्गाहं in sūtra 8 as
the pratika of xii. 2. 48, but joins it to sūtra 7: I nevertheless adhere
to the division of the sūtras as given in the text). — sū. 10. . . शयने
उपविश्यानुमन्त्रयते. — sū. 11. . . त्रीणि दर्भपवित्राणि एकत्र बद्धा
पिञ्जलीत्युच्यते । केचिदेकं . . . — sū. 12. इमे जीवा अविधवा सुजामय
आञ्जनेन सर्पिषेति (the quotation in the sūtra therefore refers to xii.
2. 31, the persons and epithets being changed from feminine to mas-
culine: correct accordingly note 1 on page 191) . . . पिञ्जलीं उदक-
घटोपरि भ्रामयित्वा यजमानादिपुरुषेभ्यः प्रयच्छति । एकैकस्मै पुरुषाय
तिस्राच्छः (!) . . . — sū. 13. 14. . . एतैर्मन्त्रैराज्यं जुहोति. —
sū. 16. शर्कराम्बयं छिद्रितान् . . . बद्धा अग्रेरुपनिदधाति. —
sū. 20. यजमनो ऽशित्वा . . . दद्यात् । इति आवसथ्याधानं समाप्तं. —
After a description of the दक्षिणा Keç. passes over to adhyāya x:
no mention being made of the matter treated in the remainder of
adhyāya ix. —

Adhyāya x.

Kaṇḍikā 75.

sū. 14. . . अर्धचैनापगाह्य. — sū. 25. उशतीरिति सप्तभिर्चर्मि-
रुष्णोदकपात्रं संपात्य. —

Kaṇḍikā 76.

sū. 2. 3. तद्वासस्तुम्बरदण्डेन गृहीत्वा गोवाटे प्रचिपति. — sū. 5
(notes 22. 23). . . शतदन्तेषीकेन . . . — sū. 6. Cf. Keç. at Kāuṣ.
8. 22. — sū. 10. उपाध्यायः कौतुकगृहे प्रविश्य कुमारीं हस्ते गृहीत्वा

निर्णयति... — sū. 18. चिरविच्छिन्नती (!)... — sū. 19 (note 8).
 ... वृषाकपित्राह्वणाः सूर्यं पठन्ति. The emendation of सूर्यपाठं in
 Daç. Kar. and Ath. Paddh. to सूर्या० is to be cancelled. — sū. 21
 (note 13). Keç. also read प्राच्यः. — sū. 22. ... लेखासूपरि कुमारो
 पदानि ददाति. — sū. 28. ... कुमारोऽटिवेष्टितं योक्तं. — sū. 29
 (note 6). Keç. reads अथस्मिन्भूः Haas, Ind. Stud. v. 384, plausibly
 emends to अथास्मिन्भूः. — sū. 33. ... इति विवाहः समाप्तः. —

Kaṇḍikā 77.

Introduction. उद्वाह उच्यते. — sū. 2. ... पथि गच्छतोर्वरव-
 ध्नोरये कर्ता व्रजति. — sū. 3. मा विदन्नृचरा इति द्वाभ्यामध्वानं
 दक्षिणेन प्रक्रामति; cf. Kāuç. 50.1. — sū. 4. तदा इदं प्रायश्चित्तं... —
 sū. 6. Keç. reads समृच्छत शपथो (!) नवयन्त सुशोमं... — sū. 8. ... लोष्टं
 प्रणिष्य तत उत्तरन्ति. — sū. 11. ... ब्रीहियवादिचेचं दृष्ट्वा वने वृषान्
 नद्यादिषु च. — sū. 13. ... यदि पथि स्वपिति. — sū. 19. ... वधू-
 मास्थापयति. — sū. 20. ... गृहे प्रवेशयति. — sū. 23. ... गृहदे-
 वतानमस्कारं कुर्वतीं ... —

Kaṇḍikā 78.

sū. 5. ... बल्वजकृते चर्मणि वधूमारोहयति. — sū. 9. ... कुमा-
 राय फलमोदकादि दत्त्वा तत उत्थापयति. — sū. 10. 11. ... अष्टर्चं
 कल्पजं सूक्तं । आ गच्छत इति तृचं सूक्तं (vi. 82: therefore a very different
 construction from that implied in the text, as divided above by the
 editor and by Haas-Weber, Ind. Stud. v. 397. 399) सविता प्रसवाना-
 मिति सूक्तं । एतैः सूक्तराज्यं जुहुद्वरवध्वोः क्रमेण संपातानानयति. —

Kaṇḍikā 79.

sū. 10. ... मदुघमणिं पिष्ट्वा औचिं प्रणिष्य अभिमन्त्र्य परस्परं वरवधू
 समालभेते । आह पैठीनसिद्धोक्तः (cf. Keç. at Kāuç. 34. 14) ।

आवपेत्सुरभिगन्धान् चीरे सर्पिथथोदके ।

एतदेवनमित्वाङ्गः (!) औचं तु मधुना सह ॥ —

sū. 11. ... वरः ... प्रजननदेशं स्पृशति. — sū. 12. ... खट्वायां उत्था-
 पयति. — sū. 16. ... यदि चतुर्थिकाकर्ममध्ये रजस्वला वधूर्भवति
 तदेदं प्रायश्चित्तं. — sū. 21. ... कर्ता. — sū. 25. ... स्नानं सर्वे

कुर्वन्ति. — sū. 30. पितृगृहे यदि रोदनं भवति तदा इदं प्रायश्चित्तं... —
sū. 33. आवृताः (!) प्राजापत्य इति गृह्यस्य विवाहे तुष्णीं सर्वं कार्यं. —

Adhyāya xi.

Kaṇḍikā 80.

sū. 1. अथान्येष्टिपितृमेधं व्याख्यास्यामः. — sū. 2. वृचवर्जिते
देशे दहनं कर्तव्यमिति ब्राह्मणोक्तं । आहिताग्रेकाग्रेद्यायं संस्कारः. —
sū. 3. . . समुर्मन्तमग्निहोत्रशालायां आवसथ्यशालायां वा शालातृणानि
आस्तीर्य तेषूपरि दर्भतृणानि... — sū. 5. अथ यदि काकपिपोलिका-
सर्पव्याघ्रशृङ्गिष्वपदादिषु दंष्ट्रादंशदोषान्म्रियते तदा इदं प्रायश्चित्तमु-
च्यते । यत्ते कृष्णः शकुनीत्युवाच तस्य दष्टव्रणमग्निना दहति. — sū. 10.
सप्तगोचिणः स्पर्शं न कुर्वन्ति. — sū. 12. अथ शान्त्युदकं करोतीति
कर्ता न सकलप्रतीकचयेण ओषधीचयेण च मातृनामप्रतीकचयं शा-
न्त्युदके आवपति; cf. Kāuṣ. 8. 24, 25. — sū. 16. Keç. reads सजो-
मिहरन्ति. — sū. 19. एकाग्रौ च उषाः (!) कुर्वन्ति. — sū. 23.
अथ देशान्तरमृते आहिताग्रेषु कर्म उच्यते... — sū. 26. दर्शपूर्णमास-
योर्विधानमुच्यते... — sū. 28. तिलपिञ्जानां इध्मा ग्रहणं. — sū. 30.
... देशान्तरमृतस्य दर्भाज्याग्निहोत्रं वा समारोपणं समाप्तं. — sū. 31.
अथ प्रकृतमुच्यते उत्थापनं. — sū. 34. . . वृषभौ अभिमन्त्र्य शकटे
युनक्ति अन्यः शयने पुरुषान्वा. — sū. 35. . . अति द्रवेत्यष्टौ अचो
हरिणीत्युच्यते । दहनदेशे नीयमानं हरिणीभिरभिमन्त्रयते. — sū. 36.
... कर्ता ... अथयः (!) प्रेतस्त्राय कृत्वाभिमन्त्रयते. — sū. 44. 45. Keç.
as the other paddhatis. — sū. 48. . . वेदयष्टिं प्रेतहस्तावृक्षाति
पुचः. — sū. 49. धनुर्हस्तादिति चित्रयहस्तात्. — sū. 50. अष्ट्रां
हस्तादिति मन्त्रविकारं कृत्वा... — sū. 53. . . केचित्प्रतिदिशं शिरः
कुर्वन्ति. — sū. 55. आचार्यो ऽनुमन्त्रयते. —

Kaṇḍikā 81.

sū. 21. गां निर्वृतिदेशे जघनप्रदेशे लकुटेन घातयित्वा... हन्यमानां
गामुपवेश्य... — sū. 45. . . उपतिष्ठते. — sū. 48. . . समाप्तं दह-
नकर्म. —

Kaṇḍikā 82.

Introductory. अथ प्रथमे दिवसे पुचगोचिणां शान्तिरुच्यते. —
sū. 5. सर्वे बान्धवाः... — sū. 9. . . एकविंशतिं दर्भपिञ्जलीनयां हृदे

वा आवपति. — sū. 17. ... यवानालभते. — sū. 19. अप नः शो-
 शुचदिति सूक्ताभ्यां (iv. 33; iv. 34) शाभ्याकोः समिध आदधाति. — sū. 20.
 ... बान्धवाः. — sū. 21. अथ द्वितीये ऽहनि कर्मोच्यते । दिवो नभ इत्यु-
 चापि प्रज्वाल्य स्थालोपाकं सकृत्सर्वज्जतं करोति. — sū. 24. ... समाप्तं
 द्वाहकर्म. — sū. 25. तृतीये नास्ति कर्म । चतुर्थे ऽहनि कर्मोच्यते. ... —
 sū. 26 (note 16). Keç. reads अक्तिकं, as the last of the list of
 plants: perhaps for शुक्तिकं. — sū. 29. ततः संचयनं करोति. ... —
 sū. 33. ... समाप्तं संचयनं चतुर्थे ऽहनि केचिद्विषयः प्रथमानि कर्माणि
 (cf. sū. 1 fg.). .. कुर्वन्ति । तथा च माहविकः (essentially the same state-
 ment) ... —

Kaṇḍikā 83.

Introductory. अथ पितृमेध उच्यते । ... संवत्सरे कुर्यादिति श्रुतिः ।
 अथवा संवत्सरमध्ये ... — sū. 3. ... शतकिद्रे सहस्रकिद्रे द्वितीयं
 मृन्मये द्वे कुर्यात् ... — sū. 4. ... द्वे ... जीर्णवाससो नीललोहितसूत्रे
 प्रसिद्धे प्रसव्यं रज्जुं ... । इति पितृनिधानसंभाराः. — sū. 5. अथ
 पितृनिधानकाल उच्यते ... — sū. 9. अथावसानमस्थिगृह्यमुच्यते (!)
 तत्स्थानमुच्यते ... — sū. 13. अथ चतुर्दश्यामिदं कर्म ... — sū. 17.
 For the संप्रोच्यन्ती (sc. च्यौ) see Kāuç. 40. 9, note 16. — sū. 21.
 अस्थिनाशे प्रायश्चित्तकर्मोच्यते । अस्थिनाशे तद्देशात्पांसून्गृहीत्वावसानं
 समोष्य तत उत्थापयति. — sū. 34. अथवा चोणि शतानि षष्ट्य (1)
 पलाशत्सरुप्रान्तिः पुरुषं कल्पयित्वा तत उत्थापनीभिरुत्थाप्य हरिणोभि-
 र्हरैर्युः । शरीरनाशे दग्धे वैतत्प्रायश्चित्तं भवति. — sū. 25. मण्डपः
 ... तस्त्रोत्तरद्वारं दक्षिणद्वारं कुर्यात् ... — sū. 27. ... अस्थीनि
 मण्डपे प्रवेशयति. —

Kaṇḍikā 84.

sū. 6. सयवस्व चरोः सर्वे स्वगोचजा भोजनं कुर्वन्ति. — sū. 8. अथ
 प्रियं ददाति गोविणां । वोणां वादयेत् । वाद्यानि वादयेत्. — sū. 13. 14.
 अथामावास्यायाः प्रभाते कर्मोच्यते । तान्यस्थीनि मण्डपादुत्थाप्य हरि-
 णोभिर्हरैर्युः । ततः पादे निधाय । अथ विधानमुच्यते । पश्चात्पूर्वकृतेभ्यः
 पितृभ्यः etc. ... — sū. 15. प्राग्दक्षिणां दिशमभिमुखाभ्याम्भ्याणि
 उत्तरस्यां दिशि समाप्यन्ते. —

Kaṇḍikā 85.

sū. 1. अथ प्रमाणमुच्यते ... — sū. 4. ... एवंविधं मण्डपं भिमोति. —

sū. 8. अयुग्मानि कुर्यात् । परिमण्डलानि वर्तुलानि । चतुरस्राणि वा
 रमशानानि कार्याणि विकल्पेन श्रौतकिनां. — sū. 20. . . जीर्णवस्त्र-
 मास्तृणाति. — sū. 22. . . जीर्णवस्त्रं स्तृणाति ततो द्वितीयं परिचे-
 लवस्त्रं. — sū. 23. तत्रैव बहिर्धारयित्वा अग्नेर्कर्म भविष्यति ।
 तेन वस्त्रेण उक्तो होमः स्तरणं च. — sū. 24. . . सर्वाण्यस्त्रीनि तस्मि-
 न्भर्ते निवपति. — sū. 25. . . कुले ज्येष्ठो अस्त्रीनि यथापह... —
 sū. 27. . . यास्ते धाना इति द्वे (cf. xviii. 3. 69; 4. 26, 43) धाना धेनु-
 रित्वेका (xviii. 4. 32) एतास्ते असी धेनव इत्येका (xviii. 4. 33) यास्ते
 धान्य अस्त्वित्येका (?) एताभिस्तिलमित्रधानाः . . . अस्थिपूपरि आ-
 दधाति. —

Kaṇḍikā 86.

sū. 1. तान्यस्त्रीनि गर्तस्थितानि. — sū. 2 (note 3). . . द्वौ चरु. —
 . . . अष्टौ चरवः प्रतिदिशं दधाति. — sū. 4. एकं मध्ये निधाय ततो
 ऽभिमन्त्रयते प्रतिमन्त्रं वीरादिपूर्णा मन्त्रोक्ता अपूपापिधानाः सर्वे कर्तव्याः
 प्रसव्या दातव्याः. — sū. 5. . . अस्त्रीनि. — sū. 6. . . मध्यमपला-
 शपत्त्रैः (Cod. ०पात्रे) शतकिद्रसहस्रकिद्रादिचरवश्च (!) सर्व आह्लादय-
 न्ति. — sū. 10. . . शिलाभिर्विषमाभिरिष्टकाभिर्वा प्रसव्यं चिग्वन्ति
 रमशानं. — sū. 14. शरसम्बस्य अन्तर्हितमघमिति मन्त्रेण कटिकाम-
 भिमन्त्र्य यामरमशानमन्तर्धानं करोति. — sū. 15. अष्टाङ्गुलां कटिकां
 प्रसव्यं कुशेन चिः परिषिच्य भ्रामयित्वा सिञ्चति पश्चिमायां दिशि स्फाट-
 यन्ति. — sū. 16. समेत विश्व इत्यनया ऋचा (vii. 21. 1) सर्वे बान्धवाः
 परिषिञ्चन्ति ध्रुवनान्युपयच्छन्ते (!) । चिः प्रसव्यं परिकीर्णकिञ्चः परियन्ति
 दक्षिणानूहनाघ्राणा (cf. Kāuṣ. 84. 10) इति ध्रुवनानि (!)... — sū. 17.
 . . . इन्द्रं क्रतुमित्यन्तं । एतैः पश्चात्स्थिता उपतिष्ठन्ते कर्ता गोविणश्च. —
 sū. 18. . . समाप्तं रमशाने चित्तस्य कर्म. — sū. 19. युभकर्म । . . .
 सीसे मृदुद्वमित्यादि क्रव्याच्छमनेन (71.16 fg.) व्याख्यातं. — sū. 22 (note 14).
 . . . पदानि लोपयति. — sū. 28. . . सप्त शर्कराः पाणिष्वावपते
 इत्यादि . . . तासां धूमं भक्षयन्ति इत्येवमन्तं सर्वं (Kāuṣ. 82. 2-20)
 कुर्वन्ति गोविणः. — sū. 29. वैवस्वतं स्थालीपाकं अपयित्वा इत्यादि
 . . . यमव्रतान्तं सर्वं भवति (Kāuṣ. 82. 36-42).

Kaṇḍikā 87.

sū. 8. . . चीनधोमुष्टीन्निर्वपति. — sū. 14. . . तिर्यगङ्गुलिं. —
 sū. 15. अवागङ्गुलिं . . . — sū. 27. . . एताभिर्वर्हिं स्तृणाति वर्हिषि

आयवनं करोति. — sū. 28. आ यात पितर इत्युचा आथ जान्वित्युचा सं विशन्वित्युचा एतस्मिन्नान्विकीर्य (cf. Kāuṣ. 83. 27-29). —

Kaṇḍikā 88.

sū. 1. .. चरुमभिघारयति. — sū. 6. सं बर्हिर्रक्तमिति सदभंक्षण्डु-
लाजुहोति। ततः पर्युच्यं (Keç. therefore divides, no doubt correctly, a
sūtra after तण्डुलान्). — sū. 14. पिबूलीधृताक्ताः पिण्डेषु निदधाति... —
sū. 18. अथ पितर इति प्रतिपिण्डं जपति. — sū. 20. .. चीस्त्री-
भ्राणायामान्कुर्यात्. — sū. 21. .. पिण्डेषूपतिष्ठन्ते. — sū. 29. यन्न
इदमिति मनो ज्ञा ह्यामहेति (!) सूक्तं हृदये अन्वालय्य जपेत्. —

Kaṇḍikā 89.

sū. 16. गृह्येयनाहिताग्नेर्होमः. Cf. note 6. — sū. 17. इदं मे (!)
कृतमस्मीति मन्त्रेणाग्निमुपतिष्ठते यस्मात्कोशादिति (xix. 72. 1)। इति पि-
ण्डपितृयज्ञः समाप्तः. —

Adhyāya xii.

Kaṇḍikā 90.

sū. 1. अथ मधुपर्क उच्यते। आचार्ये गृहमागते इदं कर्म करोति... —
sū. 9. .. सूक्तं जपित्वा पुनराचार्य उदकमभिमन्त्रयते. —

Kaṇḍikā 92.

sū. 14. .. आचार्यो ब्रूते तृणानि गीरस्त्विति। तृणानि ददाति
गवे. — sū. 25. .. भूयसो (!) भूयस्मेति मन्त्रेण ... —

Adhyāya xiii.

Kaṇḍikā 93.

Introductory. अद्भुतकर्मपरिभाषा उच्यते। ... लोकविरुद्धं दृश्यते
यत्तदद्भुतमित्युच्यते। ... अद्भुतशान्तिर्यथ न क्रियते तत्र दोषो भवति।
... अद्भुतं यच्च भवति तत्पराभवति विनश्यति। विनाशार्थं अद्भुतं देवाः
सृजन्ति. — sū. 9. ०क्षीयस्वामनुदित्वां... उपामनुदित्वां. — sū. 10.
दारुणसंवत्सरे दुर्भिर्चे मरके वा. — sū. 13. देवतेषु (!) ... — sū. 21.
धेनुर्धेनुं धयत्वां. — sū. 22. .. आकाशफेनं पिबति. — sū. 26.
अनाज्ञातमद्भुतं दृश्यते। यदद्भुते न पठितं तदनाज्ञातमद्भुतमथवा लौ-
किकं जुगुप्सितं वा अदृष्टं वा. — sū. 32. यूपो ... — sū. 34. धूम-

केतुः सप्तच्छवीन्... — sū. 36. मांसमुखो (l)... — sū. 37. अन-
यावभासे (l). — sū. 38. ...द्यसति (l). — sū. 40. यास्यो ऽपिः... —
sū. 43. कुम्भोदधाने... —

Kaṇḍikās 94—120.

100. 3. शकधूममिति सूक्तेनाज्यं जुहुयात् । विधासहिमित्यनुवा-
केन । रोहितैरुपतिष्ठते (cf. note 9, p. 256, and Kāuṣ. 99. 3, 4). —
103. अवर्षणे यहनचचाणां समापेचे... शान्तिः. — 104. 2. या असुरा
इति द्वाभ्यां... — 105. 1 (note 12). या असुरा. — 106. ..सीतामध्ये
लाङ्गलसंसर्गे पुच्छसंसर्गे च. — 115. 1. ... पुरुषो वाकाशफेनं भक्षय-
ति... — 116. 3, 4. ... पिपीलिकायां शान्तिः समाप्ता । अथ पिपीलि-
काभिचार उच्यते. — 118. अथ मधुजालके गृहे लप्ते शान्तिरुच्यते. —
119. अथ सर्वाद्भुतेषु शान्तिरुच्यते । Here follows a long list of omens
and portents, similar to that contained in the last pariṣiṣṭas of the
Atharva-Veda, the भार्गव्याणि । गार्ग्याणि । बार्हस्पत्याद्भुतानि । महाद्भु-
तानि औशनसाद्भुतानि; cf. the following statement: यद्मध्ये न पठ्यते
तत्सर्वमनाज्ञातमित्युच्यते यदपि परिशिष्टेषु पठ्यते. The chapter contains
also the following: इतिहासपुराणज्योतिःशास्त्रे अश्ववैद्यके नरवैद्यकेषु
पठितेषु अद्भुतेषु सर्वाद्भुतेषु एषा शान्तिः । अथवा महाशान्तिरमृता घृत-
कम्बलकोटिहोमसर्वाद्भुतेषु (cf. Ath. Pariṣiṣ. 33 and 35) कौशिके अपठितेषु
एषा शान्तिः । महाशान्तिर्वा विकल्पात् इति भाष्यकारः. — The MS.
ends abruptly, after a passage corresponding to kaṇḍikā 120, with the
short colophon mentioned in the introduction, p. xvi. —

INDEXES.

INDEX

A.

Proper Names and Kindred Subjects.*

1. Names of divinities and personifications.

अंश 71. 1.	अङ्गिरतः (?) 22. 9. Cf.	10; 73. 7, 15; 90. 18,
अक्षित 122. 2.	आङ्गिरस, भृग्वङ्गिरस्.	20; 92. 14; 97. 8.
अपि 2. 1, 2, 15, 37; 4. 1 ² ;	अथर्वन् 59. 25; 73. 12;	अराति 3. 9 ² .
5. 1, 12 ² , 13; 6. 11 ³ ; 10.	125. 2.	अरिष्टनेमि 73. 7.
23; 12. 14; 22. 9; 42. 17;	अदिति 70. 6; 91. 4;	अर्यमन् 34. 22.
44. 17; 45. 11; 49. 12;	92. 14. Cf. आदित्य.	अर्वाग्वसु 3. 7; 137. 39.
56. 6 ¹ , 12, 13; 65. 14,	अधर्म 74. 5. Cf. धर्म.	अवोष 116. 2.
15; 68. 31; 70. 1, 9 ⁴ ;	अनिष्ट 5. 13. Cf. इष्ट.	अश्विन् 2. 1; 20. 5, 11;
71. 1, 6; 72. 14 ⁴ ; 72.	अनुमति 1. 29; 45. 16 ² ;	51. 21; 58. 1 ² ; 106. 7;
25, 26, 27, 29, 32; 73.	74. 2. Cf. आनुमत.	137. 18.
2, 4; 74. 2, 15; 78.	अनून 122. 2.	असु 47. 16.
10 ² ; 81. 31; 88. 1; 89.	अन्तक 135. 9.	असुर 87. 16; 88. 1. 106. 7;
13; 94. 14; 95. 3; 97.	अन्तारिच 6. 5, 10; 49.	Cf. आसुर.
4. 6; 98. 2; 108. 2 ⁵ ;	12; 88. 9 ² ; 97. 8; 98.	अहन् 58. 20.
114. 2; 116. 8; 119.	2 ² ; 115. 2 ² ; 128. 4;	अहोरात्रि 42. 17; 58. 20.
2 ² , 5; 128. 2; 130. 2;	133. 3.	आकृति 5. 7 ² .
131. 2; 133. 6; 135.	अपरिमित 122. 2.	आग्नेय 2. 4, 6; 4. 1; 73.
9 ² ; 137. 2, 25; 139. 6.	अपरिमितपोष 3. 14;	11; 92. 20; 127. 2, 8.
Cf. आग्नेय.	74. 18. ऽपोषा 24. 20.	आङ्गिरस 14. 30; 47.
अपोषोमौ 2. 2; 5. 1 ³ ;	अपान 3. 15; 72. 42.	2, 12; 135. 9 ² . Cf.
72. 26; 73. 11.	अपां नपात् 127. 2.	अङ्गिरस्.
अपोषोमोय 4. 19.	अप्सरस् 49. 12.	आदित्य 6. 16; 10. 21;
अघोर 56. 13.	अभय 56. 13. Cf. भय.	24. 42; 28. 16; 32. 19;
अङ्गिरस् 70. 6; 137. 25.	अमृत 2. 38; 49. 5; 68.	42. 17; 55. 15; 68. 2;

* This index includes the entire text of the Kāuṣika, with the exception of the mantras quoted by pratika from the Atharva-saṁhitā. The numbers above the line indicate the number of occurrences of a word in a given sūtra or passage.

70. 6; 73. 2, 15; 92. 14; 93. 7; 99. 1, 2²; 128. 4; 135. 9. Cf. अदिति.
- आनुमत 23. 4; 42. 11; 45. 10; 73. 12; 82. 38. Cf. अनुमति.
- आपः (देवोः) 3 3²; 56. 7; 99. 2; 103. 2³; 107. 2; 133. 3.
- आर्तव 106. 7. Cf. चतु.
- आर्षेय 55. 11, 12; 63. 3; 67. 2, 3, 27. Cf. ऋषि.
- आशा 51. 21; 74. 9; 115. 2.
- आशापति 51. 21.
- आशापालीय 38. 1.
- आसुर 104. 2; 105. 1. Cf. असुर.
- इन्दु 74. 20.
- इन्द्र 3. 3²; 6. 17; 20. 10; 21. 9; 24. 9, 22; 47. 16; 51. 2; 58. 5; 65. 14; 78. 10²; 97. 8; 104. 2³; 106. 7; 107. 2; 113. 2³; 115. 7, 8; 135. 9; 140. 7, 14, 19². Cf. ऐन्द्र.
- इन्द्रापी 2. 3; 5. 2⁴; 59. 17, 21; 72. 25; 73. 11; 74. 2, 15; 96. 3²; 97. 6²; 99. 2; 114. 2³; 128. 2. Cf. ऐन्द्राप्र.
- इन्द्रावृहस्पति 133. 3.
- इष्ट 3. 7; 5. 13; 137. 39. Cf. अनिष्ट.
- इशान 36. 15; 51. 8; 115. 2; 116. 8.
- उय 51. 8.
- उत्तमरात्री 135. 9.
- उदङ्गा 56. 13.
- उदान 3. 15; 72. 42.
- उपतच 74. 8.
- उर्वशी 69. 20.
- उशनः काव्य 139. 6.
- उषस् 101. 2. Cf. औषसो.
- ऋत 3. 4, 7; 6. 20; 90. 5; 99. 2; 137. 39.
- ऋतु 74. 15²; 99. 2; 101. 2; 106. 7. Cf. आर्तव.
- ऋषि 2. 1; 58. 4; 67. 2, 3, 27; 68. 26. Cf. आर्षेय. एकर्षि.
- एकर्षि 67. 27. Cf. ऋषि.
- ऐन्द्र 2. 40; 92. 2. Cf. इन्द्र.
- ऐन्द्राप्र 5. 3; 6. 36. Cf. इन्द्रापी.
- औषधि 73. 5; 74. 6; 133. 3.
- औषसो 93. 9; 101. 1, 2; 135. 9⁴. Cf. उषस्.
- कवि 108. 2.
- काम 5. 7²; 45. 16²; 76. 18; 81. 31.
- कुह 1. 30.
- क्रवाद् 22. 9; 43. 16; 70. 10, 12; 71. 1, 3, 6; 82. 21², 97. 6.
- चात्राण 56. 13.
- चेचपति 51. 21.
- गन्धर्व 40. 14; 49. 12; 56. 13; 106. 7.
- गृह्या 74. 10.
- चन्द्र 49. 12; 100. 2; 116. 8; 119. 3; 135. 9.
- चन्द्रमस 42. 17; 56. 7; 93. 8; 100. 1.
- चित्ररथ 74. 8.
- चित्रसेन 74. 8.
- जामि 34. 15. Cf. देव-जामि.
- जातवेदस् 3. 1, 4; 6. 1, 11; 40. 13; 45. 11, 14; 70. 1³; 72. 14; 84. 1; 95. 3; 96. 3; 108. 2; 128. 2; 130. 2²; 131. 2²; 133. 6.
- तच 74. 8.
- तचक 28. 1; 29. 1; 32. 20; 56. 13.
- तत 88. 10, 24.
- ततामह 88. 9, 24, 25.
- तपस् 90. 5, 9.
- तार्क्ष्य 73. 7.
- त्वष्टर् 124. 2², 3, 4, 5; 133. 3; 135. 9.
- दुरिष्टि 5. 13.
- देव 1. 9, 11, 13, 15, 17, 19, 20, 23; 3. 10; 5. 12; 6. 9, 11, 26²; 40. 13; 47. 11; 49. 6²; 56. 7; 61. 11; 70. 6; 73. 18²; 74. 12², 19; 82. 13; 89. 12³, 18; 104. 2²; 106. 7²; 115. 2; 124. 4, 5; 128. 4²; 129. 2; 133. 6²; 135. 9³; 137. 11; 139. 26. Cf. the following words.
- देवी 22. 9; 33. 9.
- देवजन 73. 5.
- देवजामि 74. 10. Cf. जामि.
- देवलोका 4. 13. Cf. लोक.
- दिधिष्य 3. 5; 137. 37.
- देव 141. 32, 33.

- दैवीभ्यस्तनूभ्यः 5. 13.
 दैव्य 3. 1; 89. 1.
 द्यावापृथिवी 44. 34; 59.
 2, 28; 74. 6, 15; 115.
 2; 133. 3; 137. 41².
 द्यौ 3. 3²; 6. 5, 10;
 24. 42; 49. 12; 70. 6;
 88. 8²; 91. 1; 97. 8;
 98. 2³; 115. 2.
 धन्वन्तरि 74. 6.
 धर्म 74. 5. Cf. अधर्म.
 धातर 56. 17; 115. 2¹.
 नचच 49. 12; 82. 11²;
 93. 35; 94. 7; 128. 1,
 2; 135. 9.
 नारशंस 89. 1.
 निर्वर्त्तति 18. 1; 47. 16²;
 97. 1, 7, 8. Cf. निर्वर्त्त,
 निर्वर्त्तत्य.
 नुमणस् 65. 15.
 निर्वर्त्त 81. 21. Cf. नि-
 वर्त्तति.
 निर्वर्त्तत्य 97. 8. Cf. नि-
 वर्त्तति.
 परागवसु 3. 6; 137. 38.
 परिपूर्ण 122. 2.
 पर्जन्यपत्नो 106. 7.
 पर्वत 51. 7.
 पशुपति 51. 8.
 पावक 73. 1².
 पितरः 1. 9, 12, 14, 16, 17,
 19, 21, 22; 45. 14;
 49. 6; 61. 9; 73. 6;
 83. 1, 26, 35; 84. 1,
 12; 86. 30; 87. 1, 9,
 11, 16, 17; 88. 1, 14,
 15², 18, 21, 25², 29;
 89. 1², 6, 12³, 17, 18²;
 138. 14.
 पितामह 73. 6.
 पितृदेवता (sc. चाऊ-
 ति) 4. 12.
 पितृमेध 80. 1.
 पित्र्य 69. 1.
 पित्र्यपवीतिन् 87. 26,
 30; 88. 7, 29.
 पिशाच 25. 32.
 पुण्ड्रजन 73. 5.
 पुरुपरचस 95. 3.
 पुष्टि 3. 12²; 51. 11; 74.
 18; 106. 6, 7.
 पूर्णक 20. 3.
 पूर्त 3. 7; 137. 39.
 पूषन् 2. 1; 3. 10; 45.
 16; 78. 10²; 133. 3;
 137. 18. Cf. पौष्ण.
 पृथिवी 2. 16; 6. 5, 10;
 49. 12; 88. 10²; 91.
 4; 98. 2³; 103. 2;
 137. 11.
 पितृ 32. 21; 35. 4, 8.
 पौष्ण 92. 4. Cf. पूषन्.
 प्रजा 106. 7; 124. 2,
 3, 4.
 प्रजापति 33. 9; 49. 6;
 59. 19; 72. 18, 27, 28,
 32; 73. 2²; 73. 11; 74.
 2, 18; 116. 8; 124. 4.
 Cf. प्राजापत्य, ब्रह्मप्र-
 जापतो.
 प्रततामह 88. 8, 24, 25.
 प्रपितामह 73. 6.
 प्राण 3. 15; 47. 16; 72.
 42; 74. 20; 92. 13.
 प्राजापत्य 79. 33; 102.
 2; 106. 6; 127. 2, 9.
 Cf. प्रजापति.
 बृहस्पति 3. 8², 10; 9.
 9; 20. 5; 47. 16; 65.
 14; 108. 2; 128. 4;
 137. 11, 15, 40. Cf.
 इन्द्राबृहस्पति.
 बृहस्पतिशिरस् (sc. ओ-
 दन्) 4⁹. 15.
 ब्रह्मणस्पति 3. 2.
 ब्रह्मन् m. 6. 17; 56. 13;
 74. 3; 135. 9; 139. 26.
 ब्रह्मन् n. 3. 1; 6. 11;
 46. 55; 49. 7; 90. 9;
 96. 3; 97. 6, 8⁴; 125.
 2; 135. 9.
 ब्रह्मप्रजापतो 139. 6.
 ब्रह्मवर्चसिन् 4. 18.
 ब्राह्म 92. 1.
 ब्राह्म्य 79. 32.
 भग 128. 4; 133. 3.
 भद्रा 39. 9.
 भय 56. 13. Cf. अभय.
 भरत 71. 6.
 भव 51. 8.
 भरद्वाज 47. 12.
 भाव 74. 12.
 भुव 116. 2; 128. 4.
 भुवन 116. 2; 128. 4.
 भुवनपति 116. 2.
 भुवां पति 116. 12.
 भूत 56. 13.
 भूति 3. 11²; 51. 11;
 74. 18.
 भूमि 70. 6; 98. 2²; 136.
 2; 137. 24. Cf. भौम.
 भूमिपति 126. 2.
 भृगु 137. 25.
 भृग्वङ्किरसः 94. 4; 139.
 6. Cf. भृग्वङ्किरोचित
 under 2.
 भौम 38. 12, 16.
 मनस् 88. 29; 89. 1⁴.
 मनसस्पति 117. 2.
 मना 107. 1, 2.

- मनु 106. 7.
 मरुत् 41. 3; 97. 8; 127
 7; 128. 4; 133. 3. Cf.
 मारुत.
 महादेव 51. 8.
 महाभूतानि 19. 31.
 मांसमुख 93. 36; 129. 1.
 मातरिश्वन् 98. 2; 135. 9.
 मातृनामन् 8. 24; 26.
 29; 94. 15; 95. 4; 96.
 3; 101. 3; 114. 3;
 136. 9.
 मारुत 45. 12; 127. 2,
 7; 141. 41. Cf. मरुत्.
 मार्त्यव 56. 13. Cf. मृत्यु.
 मार्त्युजय 56. 13.
 मित्र 6. 17.
 मित्रावरुणा 56. 2, 3;
 57. 4; 133. 3.
 मृत्यु 74. 5; 97. 8⁴; 117.
 2; 135. 9². Cf. मार्त्यव.
 मेधा 74. 9.
 यव 93. 3; 95. 1.
 यता 39. 9².
 यम 62. 21; 82. 42; 84.
 2; 116. 8. Cf. याम.
 यातु 106. 7.
 याम 81. 34; 83. 16.
 Cf. यम.
 योगवेम 56. 13; 114. 2.
 रक्षस् 3. 9²; 44. 38;
 47. 16; 68. 26; 87. 16;
 130. 2²; 131. 2². Cf.
 राक्षस.
 रचोदेवत्या (sc. आङ्ग-
 ति) 4. 12.
 राका 1. 29.
 राक्षस 106. 7. Cf. रक्षस्.
 राध 106. 7.
 राङ्ग 100. 1.
- रुद्र 50. 14; 51. 8; 129. 2.
 रुद्राः 42. 17; 59. 29;
 68. 2; 92. 14.
 रूप 72. 42.
 लोक 81. 31.
 वनस्पति 73. 5; 74. 6;
 91. 1; 125. 2; 135. 9⁶.
 वरुण 3. 3³; 6. 17; 26.
 39; 32. 7²; 41. 3; 46.
 55; 65. 14; 97. 8²;
 116. 8; 127. 3; 135.
 9². Cf. वारुण, मि-
 त्रावरुणा.
 वसवः 42. 17; 68. 1;
 92. 14; 108. 2.
 वाचस्पति 41. 15.
 वात 90. 25; 91. 1; 117.
 3, 4³; 118. 1; 127. 5.
 वानस्पत्य 73. 5.
 वायव्य 127. 2, 5.
 वायु 49. 12; 56. 7; 116.
 8; 117. 2; 119. 3, 4²,
 5; 127. 5; 135. 9.
 वारुण 92. 8; 127. 2, 4.
 वासुकि 74. 8.
 वासोष्पति 43. 13³; 74. 2.
 वासोष्पतोय 8. 23; 43. 4.
 वासोष्पत्य 43. 5; 120. 9.
 विद्या 74. 9.
 वित्ति 106. 6.
 विधा 74. 15².
 विनत 116. 2.
 विप्र 108. 2².
 विश्वकर्मन् 137. 25.
 विश्वानि भूतानि 56. 13;
 74. 3.
 विश्वे देवाः 6. 9; 56. 13;
 59. 1; 68. 2; 73. 15;
 74. 3, 15; 115. 2²;
128. 4²; 133. 3; 135. 9.
 Cf. विश्वदेवी.
 विष्णु 1. 37; 2. 32; 3.
 10; 6. 14; 49. 14;
 133. 3.
 वीरुध 73. 5.
 वृच 5. 2; 47. 16.
 वेद 56. 7; 67. 8; 125. 2.
 वैवस्वत 46. 34; 82. 36;
 86. 29.
 वैशालेय 56. 13.
 वैश्रवण 25. 34; 74. 3.
 विश्वदेवी 62. 21; 73. 13,
 14, 16, 17. Cf. विश्वे
 देवाः.
 विश्वानर 31. 5.
 व्याधक 102. 2.
 व्यान 3. 15; 72. 42.
 व्रत 56. 7³.
 व्रतपति 6. 19; 42. 17²;
 56. 6², 7¹.
 व्रतपत्नी 56. 7.
 व्रातपत 73. 7.
 शग्मा 39. 5.
 शतारुण 116. 2.
 शत्रुञ्जय 56. 13.
 शम् 128. 4.
 शर्व 51. 8; 128. 4.
 शान्तिवा 39. 9.
 शान्ता 39. 9.
 शिवा 39. 5.
 शुनासीर 106. 8.
 श्रुत्वाण 56. 13.
 श्रद्धा 74. 9.
 श्री 74. 9, 18; 106. 6, 7¹.
 सत्य 3. 4, 7; 6. 20; 90.
 5; 99. 2; 137. 39.
 सप्तर्षयः 59. 26; 73. 8;
 93. 34; 125. 2; 127. 1.
 समंद्धान 135. 9.

समा 102. 1. 2, 3 ² .	4; 128. 3, 4; 133. 3;	15; 78. 10 ² ; 89. 1, 6;
समान 3. 15; 72. 42.	137. 18. Cf. सार्विची.	97. 8; 128. 2, 3, 4 ² ;
समुद्र 3. 3 ² ; 18. 38;	सहस्रपोष 3. 13; 74. 18;	133. 3; 135. 9 ² . Cf.
74. 6. Cf. सामुद्र.	०पोषा 24. 20.	सीम्य.
समृध 5. 7 ² .	सहस्राक्ष 30. 18.	सीम्य 74. 16; 92. 3. Cf.
सरस्वती 45. 16.	सामुद्र 19. 9. Cf. समुद्र.	सोम.
सरस्वन्त 133. 3.	सारस्वत 81. 38; 83. 16;	सीर्य 79. 31. Cf. सूर्य.
सर्प 49. 12.	92. 5. Cf. सरस्वती.	सीविष्टकृत 4. 8; 45. 7;
सर्वकाम 45. 16.	सरस्वन्त.	73. 12. Cf. स्विष्टकृत.
सर्वगण 45. 16.	सार्विची 9. 7; 17. 32; 56.	स्योना 39. 5.
सर्वपुरुष 45. 16	8; 139. 10. Cf. सवितर.	स्वर 133. 3.
सर्वबोर 45. 16.	सिनीवाली 1. 30.	स्वस्ति 56. 14.
सर्वाणि भूतानि 56. 13;	सिन्धु 1. 5.	स्विष्टकृत 5. 4, 12; 6.
74. 3.	सीता 106. 7.	34 ² ; 45. 4. Cf. सी-
सर्वे देवाः 56. 13; 73.	सूर्य 42. 17; 49. 12; 56.	विष्टकृत.
5; 74. 3.	7; 72. 28; 89. 1; 91.	स्विष्टि 5. 13.
सवितर 2. 1, 33; 3. 2;	1, 2; 98. 2; 116. 8;	हविष्कृत 2. 6.
9. 9; 44. 39; 67. 27;	119. 3, 5. Cf. सीर्य.	हव्यवाह 71. 1.
91. 3, 6; 115. 2 ³ ; 124.	सोम 4. 2 ³ ; 5. 1; 33. 7 ² ;	हाहाद्वह 56. 13.
	68. 10 ² ; 73. 8; 74.	हो 74. 9, 18.

2. Names and designations of priests, teachers, and other persons.

अनध्वर्यु 62. 16.	उपाध्याय 10. 7; 141. 28.	काङ्कायन 9. 10; 22. 13.
अब्राह्मण 74. 12; 91. 20.	अत्विज् 67. 1; 72. 44;	कारयमाण 53. 9.
Cf. ब्राह्मण.	73. 4, 13; 92. 32.	कीनाश 20. 4.
अमन्त्रविद् 73. 17.	अधि see under 1. Cf.	कीरुपथि 9. 10; 63. 27.
अविपश्चित् 73. 17.	आर्षेय. एकर्षि.	कीशिक 9. 10, 11; 46.
अथोचिय 73. 17. Cf.	एकराज 17. 11.	16; 68. 37. Cf. युवन्
योचिय.	एकर्षि 67. 27.	कीशिक.
आचार्य 46. 14, 31; 56.	एके 63. 2, 26; 67. 4, 10,	चचिय 12. 16; 16. 3, 7,
17; 63. 24; 92. 32;	14; 72. 22; 81. 32;	25; 17. 19, 28, 31, 32;
140. 18 (plur.); 141.	82. 24, 34; 86. 13;	57. 2, 5, 11, 17, 19;
10, 27, 29.	87. 15; 89. 4; 138.	80. 49; 82. 27.
आयुधियामणी 15. 8.	15; 139. 22.	गार्ग्य 9. 10; 13. 7;
आर्षेय see under 1.	कर्तर 67. 13; 70. 15;	17. 27.
इषफालि 138. 16.	82. 42; 92. 19; 94.	गुरु 141. 30, 40.
उदहत 60. 16, 25.	16; 108. 3; 112. 2;	गृहपति 24. 13; 70. 9.
उदाहार 75. 13.	128. 5; 136. 10.	गृहपती 23. 5; 24. 15.
उपरिविभव 9. 10; 80. 54.	कवि 108. 2.	यामोण 11. 9.

- चाण्डाल 141. 38.
जाटिकायन 9. 10.
तदाङ्गः 17. 31.
दर्भाहार 1. 24; 61. 38.
दातृ 60. 11, 13, 15;
63. 22, 28; 65. 15; 66.
20, 27; 67. 13, 15²,
19; 68. 1, 2, 23, 24;
90. 7², 12³, 16²; 92.
26², 29².
दास 84. 7; 89. 4; 90. 18.
दासो 89. 9.
दोचित 59. 27.
देवदर्शिन 85. 7.
धार्तराष्ट्र 20. 6.
नापित 54. 1.
पत्नी 6. 17, 18; 20. 16;
44. 18; 60. 15, 20, 27,
32; 61. 17; 67. 16;
69. 4, 5; 77. 16; 80.
44; 88. 12³, 19, 22,
24; 89. 5.
पारिव्राजक 92. 10.
पार्थश्रवस 9. 10; 17. 27.
पिप्पलाद 9. 7, note.
पुरोहित 47. 16.
पीरोहित्य 17. 30.
प्रादेशिक 94. 17; 120.
13; 126. 13.
प्रेषकृत् 26. 4; 39. 15,
21; 87. 5, 12.
ब्रह्मचारिन् 46. 14; 55.
14; 56. 12, 14, 17; 59.
18, 27; 67. 11; 82. 46;
135. 9; 140. 13; 141.
31.
ब्रह्मन् 2. 18; 3. 5, 8³;
17. 6; 34. 7; 54. 21;
60. 1; 67. 18; 68. 4,
5, 7; 75. 13, 18; 77.
2, 6; 82. 5, 9, 12; 83.
32; 94. 2; 126. 2; 137.
33, 37, 40³; 140. 4;
141. 7.
ब्रह्मविद् 73. 18.
ब्राह्मण 6. 23, 26; 13. 7;
17. 19, 24; 24. 10; 43.
14; 50. 15; 53. 10; 54.
22; 57. 1, 4, 10, 16,
19; 61. 10; 65. 15; 67.
1; 68. 26, 40; 73. 18;
74. 11, 12; 75. 9; 80.
48; 82. 27; 83. 31, 35;
89. 2, 3, 11; 91. 18,
20; 92. 21; 93. 12;
94. 16; 104. 1; 120.
12; 126. 12; 136. 12;
140. 17, 21.
ब्राह्मणायन 33. 19; 78. 8.
भागलि 9. 10; 17. 27.
भृग्वङ्करोविद् 63. 3;
94. 3. Cf. भृग्वङ्करीसः
under 1.
मनुष्य 61. 10; 82. 13;
89. 12³, 18; 104. 2³;
105. 1; 106. 7; 130. 2;
131. 2.
मनुष्याधम 63. 2.
मर्त्य 106. 7.
महाशूद्र 17. 16. Cf.
शूद्र.
माठर 138. 16.
मानुष 106. 7.
मानुषी 93. 18; 111. 1.
यजमान 4. 14, 15, 16³,
17; 60. 21; 68. 7; 73.
15; 74. 16; 125. 2³.
यज्ञपति 108. 2.
युवन् कौशिक 9. 11.
Cf. कौशिक.
राजन् 3. 15; 13. 4; 15.
2, 9, 11; 16. 4; 17. 1;
71. 1; 94. 2, 17; 100.
1; 116. 3⁷; 120. 13;
126. 2, 13; 128. 2. 3²,
4⁶; 135. 9⁴; 140. 1, 4,
10, 13, 22; 141. 31.
राजपुत्र 17. 14.
वक्ष्यामः 1. 1; 141. 1, 24.
विज्ञायते 60. 6; 75. 5;
87. 2; 138. 5, 13.
वृषल 91. 19.
व्याख्यास्यामः 67. 5; 80.
1; 140. 1.
वैश्व 15. 7; 17. 18, 19;
57. 3, 6, 12, 18, 19;
80. 50; 82. 27; 94. 17;
120. 13; 126. 13.
शकधूम 8. 17; 50. 15.
शूद्र 73. 18; 141. 39.
Cf. महाशूद्र.
शौनकिन् 85. 8.
श्रोत्रिय 89. 8; 91. 18,
19. Cf. अश्रोत्रिय.
संभल 75. 8.
सारथि 15. 11.
सार्ववेदिक 67. 7.
स्नातक 13. 4.
होतर 45. 11.

3. Solemn words in sacrificial formulas.

ओं 3. 4, 11, 12, 13, 14; 5. 13 ² ; 9. 9 ² ; 55. 13 ² ; 69. 23 ³ ; 70. 6 ² ; 90. 18 ² ; 91. 6, 16; 92. 13.	बृहत् 91. 12. वषट् 1. 20; 5. 13. वृधत् 91. 10. शम् 3. 11, 12, 13, 14; 49. 12 ¹⁰ ; 85. 14; 91. 15; 117. 2 ² ; 129. 2 ² ; 135. 9. स्वर 3. 4, 13; 5. 13 ² ; 55. 13; 69. 23; 70. 6; 90. 18; 91. 8; 92. 13. स्वधा L. 21; 45. 14; 73. 6 ³ ; 82. 21; 84. 1; 88. 1, 13. स्वाहा 1. 20; 4. 1, 2, 11; 5. 7 ⁵ , 12, 13 ¹² ; 6. 1, 9, 11; 16. 18;	22. 9; 45. 11, 14; 56. 6, 7, 17; 72. 18, 27 ² ; 28 ² , 42 ³ ; 74. 15 ² ; 78. 10 ⁴ ; 81. 30, 31 ² ; 84. 1; 88. 1; 91. 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15; 92. 31; 94. 14; 95. 3; 96. 3; 97. 4, 6; 99. 2; 100. 2; 101. 2; 102. 3; 103. 2; 106. 6; 113. 2; 114. 2; 116. 2 ² , 3 ² ; 117. 2; 124. 2, 3, 4, 5; 125. 2; 128. 2; 129. 2; 130. 2; 131. 2; 135. 9 ¹⁰
करत् 91. 11. जनत् 3. 4, 14; 55. 13; 69. 23; 70. 6; 90. 18; 91. 9; 92. 13. दुराहा 16. 19. भुवस् 3. 4, 12; 5. 13 ² ; 55. 13; 69. 23; 70. 6; 90. 18; 91. 7; 92. 13. भूर 3. 4, 11; 5. 13 ² ; 55. 13; 69. 23 ² ; 70. 6; 90. 18; 91. 6 ² ; 92. 13. महत् 91. 13.		

4. Astronomical, chronological, and geographical terms.

अन्तरिक्ष see under 1. अन्तर्देश 49. 9; 74. 7. अभिजित् 139. 1. अमावास्या 1. 30; 2. 2; 5. 3, 6; 21. 20, 23; 22. 8 ² ; 25. 27; 31. 28; 69. 2; 83. 8, 13; 87. 2; 94. 7. अवनचच्च 27. 30, 33; 28. 5; 31. 28. अच्युज 140. 2. अष्टका 138. 1 ² , 14, 16. अष्टका 19. 28. अहोरात्रि 42. 17; 58. 20. आययण 74. 13. आयहायणी 10. 22; 24. 24. आमावास्या 6. 35. आर्तव 106. 7. Cf. चतु.	अषाढा: 41. 10 (पूर्वा:); 41. 11 (उत्तरा:). इदावत्सर 42. 15, 17; 68. 35. उदययन 67. 4. चतु 5. 12; 74. 13; cf. also under 1. कार्तिकी 75. 2. कृत्तिका 47. 11. यीष्म 74. 21. चन्द्र see under 1. चन्द्रमस् see under 1. चित्रा 18. 19; 23. 12; 75. 4. विहायणी 12. 8. दर्श 24. 18. दर्शपूर्णमासी 6. 29, 30; 80. 26. दार्श 24. 18. दिग् 8. 3; 49. 7, 9;	51. 4; 61. 3; 68. 38; 74. 7; 80. 53; 84. 15 ² ; 16; 86. 3; 98. 2; 116. 3 ⁷ . दिग् 8. 3; 51. 3; 66. 8; 127. 2, 6. नचच्च see under 1. Cf. पाप, पुं, and पुंन- मधेय. निदाघ 83. 7. परिवत्सर 42. 17. पापनचच्च 46. 25. Cf. नचच्च. पार्वण 5. 4. पुंनचच्च 35. 2. Cf. नचच्च. पुंनमधेय (sc. नचच्च) 33. 20. पौर्णमासी 1. 29; 5. 5;
--	---	---

18. 1; 21. 25; 24. 23; 72. 26; 94. 7.	फलगुनी 75. 5; 139. 14.	शरद् 58. 21; 74. 10, 21; 83. 6.
पीय 141. 24.	मघा 75. 5.	श्रवण 140. 3.
पीषी 141. 5, 42.	माघ 83. 5; 141. 24.	श्रावण 92. 9.
पीष्य 139. 24.	मार्गशीर्ष 141. 24.	श्रावणी 141. 2, 5
प्रदिन 106. 7.	मूल 46. 25.	संवत्सर 42. 17; 72. 21.
प्रोष्ठपद 140. 2.	वार्षशतिक 10. 19.	संवत्सरतमी 72. 31.
प्रोष्ठपदी 141. 2	वैशाखी 75. 2.	

5. Designations of literary works, and sections, chapters, verses
of the same.

अध्याय 38. 23.	मन्त्र 1. 2, 3, 6; 39. 31; 63. 12. Cf. अमन्त्र-	यजुस् 68. 37 ² .
अनुवाक 8. 23, 25; 63. 21, 22; 69. 7; 79. 16; 98. 3; 139. 11.	विद् under 2.	रघंतर 5. 7; 96. 3 ³ .
अर्धर्च 56. 10. Cf. च्च.	मन्त्रोक्त 8. 14; 19. 22, 26; 21. 11; 23. 14; 24. 14; 26. 14, 18, 22; 26. 35, 36, 37, 43; 27. 13; 29. 24; 31. 18, 22, 28; 32. 5, 8; 34. 14; 35. 8, 11, 20; 36. 26, 39; 38. 29; 39. 5, 18; 42. 23; 43. 9; 46. 7, 21, 30, 42, 44; 47. 20; 48. 3, 5, 8; 52. 15; 55. 2; 58. 10; 59. 16, 20; 61. 1, 14; 62. 1, 11; 63. 4; 64. 18, 25; 65. 3; 66. 1, 10, 23, 29; 71. 4, 18; 77. 11, 23; 80. 4, 48; 82. 26; 84. 6; 86. 3, 21.	श्लोक 6. 34; 68. 3; 74. 12.
आन्नाय 1. 1, 2.		संप्रदाय 1. 7.
च्छच् 5. 7; 72. 18; 76. 31 ² ; 77. 5; 135. 9.		सामन् 89. 6; 96. 3; 108. 2.
काल्प्य 141. 34.		सूक्त 7. 14; 9. 1; 10. 13; 19. 28; 20. 8; 27. 22; 53. 7, 13; 54. 5; 63. 19, 20; 64. 27; 65. 9; 66. 26; 67. 19; 68. 3, 25; 97. 7; 99. 3; 100. 3; 102. 4; 104. 3; 107. 1; 108. 1; 109. 5; 110. 4; 111. 5; 113. 3; 115. 2; 117. 3, 4; 118. 1; 123. 1; 124. 6; 126. 9 ² ; 128. 3; 129. 9; 132. 1; 133. 1, 2, 7.
गाथा 135. 9.		
कन्दस् 3. 10; 68. 1, 2 ³ ; 69. 23.		
कान्दस 141. 34.		
निगम 91. 20.		
पक्कः 56. 9; 82. 29.		
पर्याय 58. 23.		
प्राप् 38. 24.		
ब्राह्मण 1. 2, 3, 6; 6. 22; 58. 4; 80. 2. Also 6. 26, note.		
ब्रह्मोयं 38. 25.		

B.

Technical Designations of Verses, Hymns, Anuvākas, and Groups of the Same.

- अंहोलिङ्गाः (sc. च्चः) and अंहो-
लिङ्गगण 32. 27; 52. 16; 58. 24.
- अनुष्ठान्यः (sc. च्चः) 81. 42, 43.
- अपनोदनानि (sc. सूक्तानि) 14. 14;
25. 22; 42. 22.
- अपराजितानि and अपराजितगणः
see under सांयामिकाणि.
- अपां सूक्तानि 7. 14; 18. 3; 46. 29;
68. 39; 121. 1; 127. 10; 140. 20.
Cf. Vāit. Sū. 24. 3.
- अपाघं (sc. सूक्तं) 36. 22; 42. 22;
82. 4.
- अभयानि (sc. सूक्तानि) and अभ-
यगण 16. 8; 104. 3, note; 105. 1,
note. Cf. Ath. Pariç. 34. 12,
and 29.
- अभिषेकगण 17. 1. Cf. Ath. Pariç.
34. 30.
- अभीवर्तोत्तमे (sc. च्चौ) 16. 29.
- आनुमती (sc. च्चः) 23. 4; 42. 11;
45. 10; 82. 38.
- आयुष्याणि (sc. सूक्तानि) and आ-
युष्यगण 52. 18; 54. 11, note; 55.
17, note; 57. 31; 58. 3, note; 58.
11, note; 139. 7. Cf. Ath. Pariç.
34. 4.
- आशापालीयं (sc. सूक्तं) 38. 11. Cf.
Vāit. Sū. 36. 20.
- आसनीय (sc. ब्रह्मजप) 3. 8; 137. 40.
- उत्तरा (sc. शान्ति) 9. 11 (implied);
cf. 9. 6, note.
- उत्थापनगण 41. 8, note. Cf. Ath.
Pariç. 34. 25.
- उत्थापन्यः (sc. च्चः) 82. 31; 83.
20, 23; 84. 13. Cf. Vāit. Sū. 37. 23.
- एकपदाः (sc. च्चः) 47. 41.
- कर्कप्रवादाः (sc. च्चः) 21. 11; cf.
66. 13.
- कापिञ्जलानि (sc. स्वस्वयनानि) 46.
53, 54.
- कामसूक्त 79. 28, note.
- कुष्ठलिङ्गाः (sc. च्चः) 28. 13.
- कृत्याप्रतिहरणानि (sc. सूक्तानि)
and कृत्यागण 39. 7, note. Cf.
Ath. Pariç. 34. 2.
- गणकर्माणि (sc. सूक्तानि) and गण-
कमागणो भैषज्यं 26. 33, note;
139. 7. Cf. Ath. Pariç. 34. 24.
- गन्धप्रवादाः (sc. च्चः) 13. 12; 54. 5.
Cf. Vāit. Sū. 10. 5.
- ग्रहणो (sc. च्चः) 29. 2.
- घातनानि (sc. सूक्तानि) and

चातनगण 8. 25; 25. 22; 80. 12; 136. 9.
 Cf. Vait. Sū. 5. 10; Ath. Pariç. 34. 3.
 चिचागण Ath. Pariç. 34. 18.
 जीवाः (sc. च्चचः) 3. 4; 58. 7; 90.
 22. Cf. Vait. Sū. 1. 19.
 तवमनाशनगण 26. 1, note. Cf.
 Ath. Pariç. 34. 7.
 चिषप्तीयं (sc. सूक्तं) 7. 8; 139. 10.
 दाश्रं (sc. च्चचः) 24. 18.
 दिग्युक्ते (sc. च्चची) 14. 25; 50. 13.
 Cf. the रुद्रगण ibid. in the notes,
 and Ath. Pariç. 34. 16.
 दुःस्वप्ननाशनानि (sc. सूक्तानि) and
 दुःस्वप्ननाशनगण 46. 9, note. Cf.
 Ath. Pariç. 34. 8.
 देवपुरीयगण Ath. Pariç. 34. 15.
 देवहेडन (sc. अनुवाक) 46. 30; 60. 7.
 Cf. Vait. Sū. 23. 12.
 धातर्याः (sc. च्चचः?) 35. 16.
 धानालिङ्गाः (sc. च्चचः), implied in
 सलिङ्गाः 85. 27.
 ध्रुवे (sc. च्चची) 43. 11; 136. 7.
 निधनानि (sc. सूक्तानि?) 80. 30, 41.
 नैर्द्धतं (sc. सूक्तं?) 81. 21.
 पञ्चापत्नानि (sc. सूक्तानि) and पञ्चा-
 पत्यगण 47. 8, note. Cf. Ath.
 Pariç. 34. 21.
 पत्नीवन्तगण 59. 18, note. Cf. Ath.
 Pariç. 34. 19.
 परिधापनीये (sc. च्चची) 79. 13.
 पिप्पलादिशान्तिगण 9. 7, note. Cf.
 Ath. Pariç. 34. 20.
 पाप्महन् and पाप्मगण 30. 17, note.
 Cf. Ath. Pariç. 34. 6.
 पुष्टिका मन्त्राः 19. 1, note.
 पूर्वं (sc. सूक्तं) 7. 8; 10. 1; 11. 1;
 12. 10; 14. 1; 16. 5; 18. 1, 19; 32. 28.
 पूर्वा (sc. शान्तिः) 9. 10; cf. 9. 6, note.
 पूर्वापरं (sc. सूक्तं) 79. 28.
 प्रसर्वनी (sc. च्चचः) 29. 5.

वृद्धशान्तिगण 9. 2, note. Cf. Ath.
 Pariç. 34. 26.
 ब्रह्मगवी 48. 13.
 भरद्वाजप्रवृत्तं (sc. सूक्तं) 47. 12.
 भीमं (sc. सूक्तं) 38. 12, 16.
 मधुलालिङ्गाः (sc. च्चचः) 29. 15.
 महाशान्ति 9. 5, note; 39. 7, 27; 43.
 5; 44. 6; 46. 7; 69. 7.
 मातली 55. 1, note.
 मातृनामानि (sc. सूक्तानि) and
 मातृगण 8. 24; 26. 29; 94. 15;
 95. 4; 96. 3; 101. 3; 114. 3; 136.
 9. Cf. Vait. Sū. 5. 10, and Ath.
 Pariç. 34. 4.
 मास्तानि (sc. सूक्तानि) 26. 24;
 30. 12; 40. 7; 41. 1.
 मृगारसूक्तानि and मृगाराणि 9. 1;
 27. 34.
 मोहनानि (sc. सूक्तानि) 14. 17.
 रक्षोघ्राणि (sc. सूक्तानि) 126. 9.
 रक्षोहण (sc. अनुवाक) 8. 25; 44. 16.
 रसप्राशनो (sc. च्चचः) 21. 21. Cf.
 Vait. Sū. 21. 20; 30. 6.
 रुद्रगण, see under दिग्युक्ते.
 रोहितानि (sc. सूक्तानि) 99. 4. Cf.
 AV. xix. 23. 23.
 रौद्रगण 50. 14, note. Cf. Ath.
 Pariç. 34. 17.
 लघुशान्तिगण 9. 2, note; 9. 4, note.
 Cf. Ath. Pariç. 34. 27.
 लाचालिङ्गाः (sc. च्चचः) 28. 14.
 वर्चस्वानि and वर्चस्वगण 10. 24,
 note; 11. 19, note; 12. 10; 13. 1,
 note; 52. 20, note; 139. 15, note.
 Cf. Ath. Pariç. 34. 10 and 29.
 वस्त्रसांपदी (sc. च्चचः) 21. 12.
 वाचस्पतिलिङ्गाः (sc. च्चचः) 41. 15.
 वासोप्यतीयानि and वासोप्यत्वा-
 नि (sc. सूक्तानि), also वास्तुगण
 8. 23; 43. 4, 5; 120. 9. Cf. Vait.

- Sū. 5. 10, and Ath. Pariç. 34. 5.
 विश्वकर्म and विश्वकर्मागण 7. 8, note; 139. 7. Cf. Ath. Pariç. 34. 23.
 वृषलिङ्गाः (sc. च्चः) 29. 15.
 वेदप्रपदः 3. 4. Cf. Grhyasaingraha 1. 96.
 वैश्वानरीये (sc. च्चौ) 31. 5.
 व्याहृतयः 72. 37; 73. 4.
 शंतातीयं (sc. सूक्तं) 9. 4, and note.
 शं नो देवी 9. 7; 26. 23; 140. 5.
 शंभुमयोभू (sc. सूक्ते) 9. 1, 4; 18. 25; 19. 1; 41. 14; 43. 12. Cf. Vāit. Sū. 10. 19.
 शर्मवर्मगण Ath. Pariç. 34. 14.
 शान्तिगण 9. 2, note; 9. 4, note; cf. Ath. Pariç. 34. 26 and 27. Still another शान्तिगण 9. 7, note; cf. Ath. Pariç. 34. 1.
 शान्तियुक्तानि 9. 6.
 शुभ्रनी 78. 13; 79. 25.
 सरस्वतानि (sc. सूक्तानि) 14. 26.
 संयामिकाणि (sc. सूक्तानि), अप-
 राजितानि (sc. सूक्तानि), and अपराजितगण 14. 7, 26, note; 16. 4, note; 139. 7. Cf. Ath. Pariç. 34. 13.
 संनतयः 5. 8; 68. 37; 72. 37.
 संप्रोचणी (sc. च्चौ) 40. 9; 80. 42; 83. 17.
 सलिलानि (sc. सूक्तानि) and सलिलगण 18. 25; 24. 46. Cf. Ath. Pariç. 34. 22.
 सांमनस्थानि (sc. सूक्तानि) 12. 5.
 सारस्वताः (sc. च्चः?) 81. 38.
 साविचो (sc. च्चः) 9. 7; 17. 32; 56. 8; 139. 10.
 स्तानीयाः (sc. च्चः) 46. 17.
 स्वस्वयनानि (sc. सूक्तानि) and स्वस्वयनगण 8. 2; 25. 36; 26. 28; 82. 47; 139. 7. Cf. Ath. Pariç. 34. 11.
 हरिष्यः (sc. च्चः) 80. 35; 82. 31; 83. 20, 23; 84. 18. Cf. Vāit. Sū. 37. 24.
 हिरण्यवर्णाः (sc. च्चः) 90. 9.

C.

List of Mantras, Gāthās, Ālokas, Prāiṣas, and Other Formulas.*

अंशो राजा विभजति 71. 1. अचखन्वप केशमश्रुतोम 54. 1; cf. Pār. Gr. ii. 1. 21; Āqv. Gr. i. 17. 17. अचिवेपं दुःखं 58. 1. अकृत्त 20. 16. अकृत्तम 20. 17. अपय इन्द्राग्निभ्यां वासोप्यतये etc. 74. 2. अपये च प्रजापतये च राची 73. 2. अपये जुष्टं निर्वपामि 2. 1. अपये त्वा जुष्टं प्रोचामि 2. 15; cf. Kāty. Ār. ii. 2. 11. अपये त्वा परिददामि ब्रह्मणे त्वा परिददामि etc. 56. 13; cf. Āt. Br. xi. 5. 4. 3; Āqv. Gr. i. 20. 8; Çāṅkh. Gr. iv. 18. 2. अपये स्वाहा कामाय स्वाहा लो- काय स्वाहा 81. 31; cf. Āqv. Gr. iv. 3. 26. अपये स्वाहा प्रजापतये स्वाहा 72. 27. अग्निनाग्निः संसृज्यते 108. 2; cf. RV. i. 12. 6; SV. ii. 194; TS. i. 4. 46. 3; iii. 5. 11. 5; v. 5. 6. 1; TB. ii. 7. 12. 3; MS. iv. 10.	2, 3; Kāth. S. xv. 12; xx. 14; xxxiv. 19; Kap. S. vii. 6; xlviii. 1. अग्निर्जनविष्वाह्यं जायामिमामदात् etc. 78. 10. अग्नीषोमा य आहुतिं 5. 1; RV i. 93. 3; TB. ii. 8. 7. 10. अग्नीषोमाभ्यां (sc. जुष्टं निर्वपामि) 2. 2. अग्नीषोमाभ्यां दर्शने 73. 11. अग्नीषोमा सवेदसा सहती 5. 1; RV. i. 93. 9; TS. ii. 3. 14. 1; TB. iii. 5. 7. 2; MS. i. 5. 1; iv. 10. 1; Kāth. S. iv. 16. अग्ने गृहपते सुगृहपतिरहम् 70. 9; cf. RV. vi. 15. 19; VS. ii. 27 (also Kāṇvaçākha, p. 59 of Weber's ed.); TS. i. 5. 6. 4; MS. i. 4. 2; i. 15. 14; Çāṅkh. Ār. iv. 12. 14; Āt. Br. i. 9. 3. 19. अग्ने जातवेदः शतं ते सहस्रं त उपावृतः 72. 13, 14; cf. VS. xii. 8; TS. iv. 2. 1. 2; MS. i. 7. 1; ii. 7. 8; Kāth. S. xvi. 8; xix. 11; xxii. 12; Lāty. Ār. iii. 5. 11.

* This list includes every passage quoted in the text of the Kāuṣika, excepting the mantras of the AV. quoted by their pratikas. For these see index D.

अपे त्वं नो अन्तम 68. 31; RV. v. 24. 1; SV. i. 448; ii. 457. VS. iii. 25, 26; xv. 48; xxv. 47; TS. i. 5. 6. 2; iv. 4. 4. 8; MS. i. 5. 3, 10; ii. 13. 8; Kāth. S. vii. 1, 8; Kap. S. v. 1.

अपे भ्यावर्तिन्नभि न आ ववृत्स्व 72. 13, 14; cf. VS. xii. 7; TS. iv. 2. 1. 2; MS. i. 7. 1; ii. 7. 8; Kāth. S. xvi. 8; xix. 11; xxii. 12; Lāṭy. Cr. iii. 5. 11.

अपे व्रतपते व्रतं चरिष्यामि तच्छ-
केयम् 56. 6; cf. VS. i. 5; ii. 28; TS. i. 5. 10. 3; MS. iv. 9. 24; TĀ. ix. 41. 3-6; Çāṅkh. Cr. iv. 8. 6; 12. 8.

अपेद्यासि ब्रह्मचारिन्मम चापो
इशान 56. 12; cf. Āc. Gr. i. 22. 2; Çāṅkh. Gr. ii. 4. 5; Gobh. Gr. ii. 10. 34. Pār. Gr. ii. 3. 2; Çat. Br. xi. 5. 4. 5.

अपेद्यास्तेन प्राश्नामि बृहस्पतेर्मुखेन
65. 14; VS. (Kāṇva-çākḥā, Weber's ed. p. 58); Kāty. Cr. ii. 2. 20; Kāuṣ. Br. vi. 14.

अङ्गिरसां त्वा देवानामादित्वानां
70. 6; cf. VS. iii. 5; TS. i. 5. 3. 1; MS. i. 6. 1. 2.

अच्युता कीरच्युतमन्तरिक्षम् 98. 2;
cf. Kāuṣ. 35. 12 (the pratika).

अक्षिद्रेण त्वा पवित्रेण शतधारिण
2. 34; cf. VS. i. 3.

अतिसृष्टो द्वेष्टा यो ऽस्मान्द्वेष्टि 90. 6.

अत्यासरत्प्रथमा धोक्षमाणा 62. 21.

अच पत्न्यो मादयध्वं यथाभागम्
etc. 88. 19 (cf. under अच पितरो
for parallel passages).

अच पितरो मादयध्वं यथाभागं
etc. 88. 18; cf. TS. i. 8. 5. 1;
VS. ii. 31^a; MS. i. 10. 3, 19.

Kāty. Cr. iv. 1. 13; Āc. Cr. ii. 7. 1; Lāṭy. ii. 10. 4; Çāṅkh. Cr. iv. 4. 11; viii. 2. 13; Gobh. Gr. iv. 3. 11.

अथ प्रमाणं वक्ष्यामः 141. 24.

अथोपवसथ 1. 31.

अधराचः पराचो ऽवाचस्तपस्त-
मुन्नयत देवाः 49. 6.

अधिष्ठितो द्वेष्टा यो ऽस्मान्द्वेष्टि
90. 15.

अग्निगो शमीध्वम् । सुशमि शमी-
ध्वम् 69. 6; TB. iii. 6. 6. 4; Āit. Br. ii. 7; Āc. Cr. ii. 3. 1; Nirukta 5. 11; cf. VS. i. 5; TS. i. 1. 5. 2; MS. i. 1. 6.

अनङ्गान्धेनुमधयत् 113. 2.

अनमीवो वास्तोष्पते 43. 13; cf. RV. vii. 55. 1; MS. i. 5. 13; Pār. Gr. iii. 4. 7; Çāṅkh. Gr. iii. 4. 7; Nirukta 10. 17.

अनशनं ब्रह्मचर्यं च भूमौ 73. 10.

अनिक्तेन च वाससा 141. 40.

अनूनाय स्वाहा । अक्षिताय स्वाहा
122. 2.

अनेन कर्मणा ध्रुवान् 61. 16.

अन्तरिचं दर्विरक्षितापरिमितानु-
पदस्ता etc. 88. 9.

अन्तरिक्षाय त्वा (sc. अन्त्रिम्) 6. 5.

अन्तर्गर्भेषु वज्रधा सं तनोति 124. 3.

अन्तर्हितमघम् 86. 14.

अन्नमस्यन्नं मे देहि 136. 4.

अन्नादा भूयास्य ये च नो ऽन्नादा-
न्कार्ये 92. 28.

अन्नानां मुखमसि मुखमहं त्रेष्टः
90. 18.

अन्नाहाराः सो भोः 92. 27.

अन्या वो अन्यामवत्यन्यान्वस्य उपा-
वत 33. 8; RV. x. 97. 14; TS. iv. 2. 6. 3; TB. ii. 8. 4. 8; VS. xii. 88; MS. ii. 7. 13; iv. 14. 6;

- Kāth. S. xvi. 13; Kap. S. xxv. 4.
- अन्वय नो ऽनुमतिः पूषा सरस्वती मही 45. 16; cf. AV. vii. 20. 1; MS. iii. 16. 4, 5; iv. 9. 10; 12. 6; Kap. S. xxxvi. 2.
- अपराहस्य तेजसा सर्वमन्नस्य प्राशिषम् 22. 4.
- अपहता असुरा रक्षांसि ये पितृषदः 87. 16; cf. VS. ii. 29^c; Kāty. Ār. iv. 1. 8; Āçv. Ār. ii. 6. 9; Çāṅkh. Ār. iv. 4. 2; Āp. Ār. i. 7. 13; Gobh. Gr. iv. 3. 2.
- अपां योनिमपाध्वं 82. 21.
- अपेत एतु निर्जतिः 97. 8; cf. Vait. Sū. 38. 1.
- अप्रतिभुक्तौ शुचिकार्यौ च नित्यं 73. 17.
- अप्सु ऽमशाने शय्यायाम् 141. 38.
- अभि गावो अनूषत 47. 16; cf. RV. ix. 32. 5^a.
- अभ्युद्धतो ऽतो ऽग्निः 73. 4.
- अमोमदन्त पत्न्यो यथाभागम् 88. 22 (cf. under अमीमदन्त पितरो for parallel passages).
- अमीमदन्त पितरो यथाभागम् 88. 21; TS. i. 8. 5. 2; VS. ii. 31^b; MS. i. 10. 3, 19; Kāth. S. ix. 6; Kap. S. viii. 9; Kāty. Ār. iv. 1. 14; Āçv. Gr. ii. 7. 2; Lāty. Ār. ii. 10. 5; Çāṅkh. Ār. iv. 4. 14; Gobh. iv. 3. 12.
- अमुमन्त्रेष्म 47. 54.
- अमुष्मे त्वा जुष्टं 2. 5; cf. TS. i. 1. 5. 1.
- अमुष्मे त्वा (sc. अधिचिपामि) 44. 10.
- अमुष्य त्वा प्राणाय गृह्णे ऽपानाय etc. 3. 15.
- अमूं ते ददामि 68. 28.
- अमून्हुनस्व 48. 18 (कल्पजा).
- अमून्हुन्मि 47. 39.
- अमृतमस्यमृतत्वायामृतमस्मिन्नेहि 80. 56.
- अमो ऽसि प्राण तदृतं ब्रवीमि 74. 20; cf. Āçv. Ār. ii. 9. 10; Çāṅkh. Gr. iii. 8. 4.
- अयं सुवो वि दधाति 3. 10.
- अयं नो अग्निरध्वचः 89. 13; cf. Çāṅkh. Gr. iii. 7. 3.
- अयाश्चामे ऽस्थनभिश्चिस्तिश्च 5. 13; 97. 4; MS. i. 4. 3; Kāth. S. v. 4; Kāty. Ār. xxv. 1. 11; Çāṅkh. Ār. iii. 19. 3.
- अर्थ्यं भोः 90. 17.
- अर्धाङ्गतिस्तु सीविष्टकृती 73. 12.
- अर्वाच्युपसंक्रमे 89. 10.
- अवाच्यौ ते तोतुयेते (emend to तु तुयेते?) 107. 2.
- अविशेषर्तुकालेन 141. 33.
- अस्थिना फालं कल्पयतामुपावतु बृहस्पतिः 20. 5.
- अस्थिभ्यां देवि सह संविदाना 106. 7.
- अष्टस्त्रिणो दशपञ्चः 135. 9.
- असौ 83. 22.
- असौ वै नाम ते माता 135. 9.
- अस्तमिते द्विसत्तायाम् 141. 37.
- अस्माद्दि त्वमजायथा अयं त्वदधि etc. 81. 30; cf. TĀ. vi. 2. 1; 4. 2; Āçv. Gr. iv. 3. 27.
- अस्मिन्सहस्रं पुष्यास्म 89. 13.
- अस्य च दातुः 90. 7, 12, 16; 92. 26, 29.
- अहे दधिष्वोदतस्तिष्ठ 3. 5; 137. 37; TS. iii. 2. 4. 4; Kāty. Ār. ii. 1. 22; Vait. Sū. 1. 20.
- अहे च त्वा (sc. परिददामि) 58. 20.
- आकूवि त्वा स्वाहा । कामाय त्वा स्वाहा etc. 5. 7.

आचामत मम प्रततामहास्तताम-
हास्तताः etc. 88. 24; cf. Āṅv. Çr.
ii. 6. 14.

आचमनोयं भोः 90. 21.

आज्यभागान्तं प्राक्तन्वं 6.34 (श्लोक);
also Gop. Br.

आ त्वावचतुषभः पुन्निरयियः 89. 6.

आदित्विनो बृहस्पतिः 128. 4.

आ देवानामपि पन्थामगन्म 5. 12;

cf. AV. xix. 59. 3; RV. x. 2. 3;

TS. i. 1. 14. 3; MS. iv. 10. 2;

iv. 11. 4; Kāth. S. ii. 15; xviii.

21; xxxv. 9.

आहुं पितरः 88. 14.

आ धत्त पितरो गर्भं 89. 6; cf.

VS. ii. 33; Kāty. Çr. iv. 1. 32;

Çāṅkh. Çr. iv. 5. 8; Āṅv. Çr.

ii. 7. 13; Gobh. Gp. iv. 3. 27.

आ धावतु यमराजः सवत्सा 62. 21.

आ न एतु मनः पुनः 89. 1; cf.

RV. x. 57. 4; VS. iii. 54; TS.

i. 8. 5. 2; MS. i. 10. 3; Kāth. S.

ix. 6; Kap. S. viii. 9.

आपो ऽमृतं स्वामृतं मा कृणुत 90. 18.

आ प्यायस्व समेतु ते 68. 10; RV.

i. 91. 16; ix. 31. 4; TS. iii. 2.

5. 3; iv. 2. 7. 4; TB. iii. 5. 12;

vii. 13. 4; TĀ. vi. 6. 3; VS. xii.

112; MS. ii. 7. 14; Kāth. S.

xvi. 14; Kap. S. xxv. 5; Tāṇḍ.

Br. i. 5. 8.

आयुर्दावा धनदावा बलदावा etc.

72. 18.

आरादपिं कव्यादं निरूहन् 97. 6.

आर्षेयं त्वा कृत्वा बन्धुमन्तमुपनया-

मि 55. 12.

आर्षेयं मा कृत्वा बन्धुमन्तमुपनय

55. 11.

आवदंस्त्वं शकुने भद्रमा वद 46.

54; RV. ii. 43. 3 (also in the

खलिकं सूक्तं, verse 6).

आशायि श्रद्धायि मेधायि etc. 74. 9
(see ब्रह्मणे वैश्वण्याय for parallel
passages).

इत एव प्रथमं जज्ञे अपिः 133. 6.

इदं वः पन्थः 88. 12.

इदं वः पितरो हविः 87. 7.

इदमहं यो मा दिशामन्तदेशेभ्यः

49. 9; cf. AV. iv. 40. 8; v. 10. 7.

इदमहं यो मा प्राच्या (दक्षिणायाः

etc.) दिशः 49. 7-8 (Keçava:

अष्टर्चेन कल्पजेन सूक्तेन); cf. AV.

v. 10. 1-6; iv. 40. 1-7.

इदमहमर्वाग्वसोः सद्ने सोदामि

3. 7; 137. 39; cf. Āṅv. Çr. i. 4.

7; Çāṅkh. Çr. i. 6. 9; Lāṭy. Çr.

ii. 4. 5; Kauṣ. Br. vi. 13.

इदमहमामुष्यायणामुष्याः पुचस्व

44. 31, 33; 47. 22; cf. AV. x. 5.

36, etc.

इदमाशंसूनामिदमाशंसमानानां

etc. 88. 13.

इदं चिन्मे कृतमस्ति 89. 17.

इदावत्सराय परिवत्सराय संव-

त्सराय 42. 17 (कल्पजा); cf. AV.

vi. 55. 3; TS. v. 7. 2. 4; Weber,

Nakṣatra ii. 298, note 1. The

pratika at Kāuṣ. 68. 35.

इन्द्रस्व वचसा वयं मिचस्व 6. 17;

cf. AV. vi. 85. 2^{ab}.

इन्द्राग्नी अस्मानुचताम् 5. 2; cf.

RV. i. 93. 3^{cd}; AV. x. 1. 27^{cd}.

इन्द्राग्नीभ्यां (जुष्टं निर्वपामि) 2. 3.

इन्द्राग्नी रोचना दिवः 5. 2; RV.

iii. 12. 9; TS. iv. 2. 11. 1; 3.

13. 8; TB. iii. 5. 7. 3; SV. ii.

1043; MS. iv. 10. 4; 11. 1;

Kāth. S. iv. 15.

इन्द्रो नो अस्तु पुरोगवः 104. 2.

इमां मावां मिमीहे 85. 3, 12.
 इमौ पादावनिक्तौ 90. 11; cf.
 Āit. Br. viii. 27.
 इमौ पादौ सुभगौ सुशेवौ 76. 27.
 इरावानसि धार्तराष्ट्रे 20. 6.
 इषे त्वा सुमङ्गलि प्रजावति सुसीमे
 76. 23.
 इहेत देवीरमृतं वसानाः 3. 3
 (कल्पजा); cf. AV. iv. 27. 4.
 इहैवैधि धनसनिः 70. 1.
 उत वात पितासि 117. 4; cf. RV.
 x. 186. 2.
 उताविद्वान्निष्कृदयाथोस्रघ्नी (?)
 128. 4.
 उत्तमरात्री णाम मृत्यो ते माता
 135. 9.
 उत्तरो ऽसानि ब्रह्मचारिभ्यः 55. 14.
 उत्तिष्ठत निर्द्रवत 116. 7.
 उत्सृजामि ब्राह्मणायोत्सृजामि च-
 त्रियाय 17. 19.
 उत्सृजायुष्मन् 17. 18.
 उदकाज्जलिं निनय 37. 11.
 उदेतु श्रीरूपसः कल्पयन्ती 100. 2.
 उद्दीप्यस्व जातवेदः 70. 1.
 उद्वासयाप्रेः शृतमकर्म हव्यम् 2. 37.
 उपकल्पयध्वम् 94. 5.
 उपावरोह जातवेदः 40. 13; TB.
 ii. 5. 8. 8; cf. Çāṅkh. Çr. ii. 17.
 7; Çāṅkh. Gr. v. 1. 7.
 उपासकाः सो भोः 92. 24.
 उभौ च संधिजौ यौ 73. 13.
 उर्वश्मसि 69. 20; VS. v. 2^{cd}; TS.
 i. 3. 7. 1; Kāty. Çr. v. 1. 30; Çat.
 Br. iii. 4. 1. 22.
 उर्वो त्वाङ्गमनुष्याः 106. 7; cf. Āçv.
 Gr. i. 16. 5; Çāṅkh. Gr. i. 27. 7.
 उलूखलमुसलं सूर्पं... प्रचालय etc.
 87. 6.
 ऊर्णसदं प्रयस्व स्वासस्व देवेभ्यः 2.

17; cf. VS. ii. 2^c, 5^d; TS i. 1. 11.
 1; TB. iii. 3. 6. 7; MS. i. 1. 12.
 ऊर्जे मे देवा अद्ददुः 89. 12.
 ऊर्जे त्वा रायस्योपाय त्वा etc.
 76. 24.
 ऊर्ध्वं नभसं मारुतं गच्छतम् 45. 12.
 ऋचा सोमं समर्धय 5. 7; VS. xi.
 8^b; TS. iii. 1. 10. 1; iv. i. 1. 2;
 v. 1. 1. 3; MS. ii. 7. 1; Kāṭh. S.
 xv. 11; Kap. S. xxix. 7.
 ऋतं त्वा सत्येन परिषिद्धामि 3. 4;
 TB. ii. 1. 11. 1; cf. Vait. Sū.
 7. 4; Āp. Çr. vi. 5. 4; Çāṅkh.
 Çr. ii. 6. 10, 11.
 ऋतावध्यायश्छान्दसः 141. 34.
 ऋतेन त्वा सत्येन त्वा तपसा त्वा
 कर्मणा त्वा 90. 5.
 एतद्दः पितरः पाचम् 87. 17.
 एष म आदित्यपुत्रस्तस्य गोपायस्व
 55. 15.
 एहि पूर्णक 20. 3 (कल्पज).
 ओ 91. 16.
 ओ जनच्छं त्वा गृहे ऽपरिमितपो-
 पाय 3. 14.
 ओ तृणानि गौरक्षु 92. 14.
 ओ प्रपद्ये भूः प्रपद्ये 3. 4; cf. Çāṅkh.
 Çr. vi. 2. 2; Gobh. Gr. iv. 5. 7;
 Grhyas. i. 96.
 ओ बृहस्पतिप्रसूतः करवाणि 9. 9.
 ओ भुवः शं पुथी त्वा गृहे पुथ्ये
 3. 12.
 ओ भूर्गायचं छन्दो ऽनुप्रजास्व 69.
 23; cf. VS. v. 2, etc.; TS. i. 3.
 7. 1; Kāṭh. S. iii. 4; Lāty. Çr.
 iii. 5. 5; Kāty. Çr. v. 1. 28;
 Çat. Br. iii. 4. 1. 23.
 ओ भूः शं भूत्वी त्वा गृहे भूतये 3. 11
 ओ भूस्तत्सवितुर्वरेणम् 91. 6; cf.
 RV. iii. 62. 10, and other saṁ-
 hitās.

ओं भूर्भुवः स्वर्जन्दोम् 55. 13; 70.
 6; 92. 13.
 ओं सवितृप्रसूतः भवान् 9. 9.
 ओं स्वः शं त्वा गृह्णे सहस्रपोषाय
 3. 13.
 ओषधयः सोमराज्ञीर्यशस्विनीः
 135. 9.
 ओषधयो वरुणराज्ञीर्यशस्विनीः
 135. 9.
 ओषधिभिः संविदानौ 99. 2.
 ओषधे चायस्वीनं स्वधिते मेनं हिं-
 सोः 44. 30; 92. 18; cf. VS. iv.
 1; v. 42; MS. iii. 9. 3; Kāty.
 Cr. v. 2. 15; Āc. Gr. i. 17. 8;
 Çāṅkh. Gr. i. 28. 12; Pār. Gr.
 ii. 1. 10; Gobh. Gr. ii. 9. 14;
 Mantrabr. i. 6. 5.
 करत्स्वाहा 91. 11.
 कर्मणे वां वेषाय वां सुकृताय वां
 1. 36; 58. 5; cf. VS. i. 6; TS. i.
 1. 4. 1; TB. iii. 2. 4. 1; MS. i. 1. 4.
 कामो ऽसि कामाय त्वा सर्ववीराय
 45. 16.
 किमव्याहः 50. 15.
 किमाहार्षीः 20. 18.
 कुमुदती पुष्करिणी 106. 7.
 कुशत 92. 17; cf. Çāṅkh. Gr. ii.
 15. 3; Āc. Gr. i. 24. 31; Pār.
 Gr. i. 3. 30; Gobh. Gr. iv. 10.
 22; Lāty. Cr. i. 2. 12.
 कृतयामम् 76. 6.
 कृतयामिचचनुषा समीचन् 39. 11.
 को नामासि किङ्गोच 55. 10.
 क्रव्यादं नाडो प्र विवेशाग्निम् 22. 9.
 खर्गला इव पत्वारोः 107. 2.
 खल्वकासि 82. 18.
 गयस्कानो अमीवहा 68. 31; RV.
 i. 91. 12; MS. iv. 10. 4; Kāth. S.
 ii. 14; TS. iv. 3. 13. 5.
 गृह्याभ्यो देवजामिभ्यः 74. 10 (see

ब्रह्मणे विश्ववर्णाय for parallel
 passages).
 गोमदिरिष्यवदसु 5. 2; RV. vii.
 94. 9.
 गौर्भोः 92. 12.
 घृतस्व धारा इह सा वर्षन्ति 94. 14.
 घृताहुतिर्नो भवापि अक्रव्याहुतिः
 72. 32.
 घोरो वज्रो देवसृष्टो न आगन्
 129. 2.
 चक्रं प्रचालयाधिप्रपयापः 87. 12.
 जनने मरणे चैव 141. 27.
 जातवेदो वपया गच्छ देवान् 45. 11;
 cf. TS. iii. 1. 4. 4.
 जातो ऽजनिष्ठा यशसा सहापि 70. 1;
 cf. Çāṅkh. Cr. ii. 17. 8.
 तत्स्वाहा 91. 14.
 तथोदपाचं धारय 3. 2 (कल्पजा).
 तार्क्ष्यारिष्टनेमये ऽमृतं मह्यम्
 73. 7.
 तुरं देवस्य भोजनम् 91. 10.
 तेजो ऽस्यमृतमसि 90. 2.
 ते सम्यञ् इह मादयन्ताम् 73. 15.
 चीन्वरान्वृणीष्व 61. 15.
 त्वं सोम दिव्यो नृचचाः 4. 2.
 त्वं ह्यपि अग्निना 108. 2; cf. RV.
 viii. 43. 14; TS. i. 4. 46. 3; iii.
 5. 11. 5; MS. iv. 10. 2, 3; Kāth.
 S. xv. 12.
 त्वमस्त्रावपनी जनानाम् 137. 14.
 त्वं भूमिमत्येषीजसा 2. 1 (saka-
 lapāṭha); 137. 32 (pratika); cf.
 AV. xix. 33. 3.
 त्वयि महिमानं सादयामि 54. 3.
 त्वष्टा रूपाणि वज्रधा विकुर्वन्
 124. 2.
 त्वामपि भृगवो नयन्ताम् 137. 25.
 दक्षिणः कपिललाटः 45. 4.
 दिग्भ्यो ऽन्तर्देशेभ्यः 74. 7 (see under

ब्रह्मणे वियवणाय for parallel passages).

दिवे त्वा (sc. अनन्निम्) 6. 5.

दिव्यं चित्रमूतया कल्पयन्तम् 99. 2.

दुराहामोभ्यः 16. 19.

दुर्गन्धं शूद्रसंश्रवे 141. 39.

देवस्त्वा सविता श्रपयतु 44. 39.

देवस्त्वा सवितोत्पुनातु 2. 33; Gobh.

i. 7. 25; cf. VS. i. 12; MS. i. 2.

1; iii. 6. 3; Kāth. S. i. 2; Kap.

S. i. 13.

देवस्य त्वा सवितुः 91. 3.

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऋषिभ्य-

स्त्वार्षेय्येभ्यः 67. 27.

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनो-

र्वाङ्गभ्याम् 2. 1, 2; 137. 18; cf.

AV. xix. 51. 2; TS. i. 1. 4. 2; VS.

i. 10, etc.; MS. i. 1. 9, 10, etc.;

Kāth. S. i. 2, etc.; Kap. S. i.

9, etc.

देहि भिक्षां भवति 57. 18.

दौर्द्विरचितापरिमितानुपदस्ता

etc. 83. 8.

द्वानुचरो मधुपर्को भोः 90. 23.

धन्वन्तरये समुद्रायौषधिवनस्यति-

भ्यः etc. 74. 6 (see under ब्रह्मणे

वियवणाय for parallel passages).

धियो यो नः प्रचोदयात् 91. 8;

cf. RV. iii. 62. 10^e, and other

samhitās.

नक्षत्राणां मा संकाशः 82. 11; cf.

Vait. Sū. 11. 13.

नारी पञ्चमयूखं 107. 2.

निःशीयतामघम् 85. 20; 86. 9.

निरस्तः पराश्वसुः सह पाप्मना 3.

6; 137. 38; cf. Kāty. Cr. ii. 1.

23; Cat. Br. i. 5. 1. 23; Çāṅkh.

Cr. i. 6. 6; Lāṭy. Cr. ii. 4. 5;

iv. 9. 16; Gobh. Gr. i. 6. 14.

निरितो यन्तु नैर्ऋत्याः 97. 8.

निर्दह्यतामघम् 83. 7.

निष्टप्तं रचो निष्टप्ता अरातयः 3

9; cf. VS. i. 7^{ab}; Kāty. Cr. iv.

14. 7; TS. i. 1. 2. 1; 4. 1, etc.;

TB. iii. 2. 2. 2; MS. i. 1. 2, etc.;

Vait. Sū. 7. 6.

पयो देवेषु पय ओषधीषु 115. 2;

cf. VS. xviii. 36; TS. iv. 7. 12. 2;

MS. ii. 12. 1; Kāth. S. xviii. 13.

पयो मे देवा अददुः 89. 12.

पयो यदप्सु पय उस्त्रियासु 115. 2.

परिमृष्टे परिलिप्ते च पर्वणि 73. 9.

पर्जन्यपत्नि हरिणि 106. 7.

पाकयज्ञान्समासाक्षिकाज्यानेकवर्हि-

यः 6. 34 (श्लोक); Āṇv. Gr. i. 3.

10 (गाथा); also Gop. Br.

पातं मा बावापृथिवी 137. 41.

पादं भोः 90. 8.

पाप्मानं मे ऽप जहि 92. 19.

पाहि नो अग्न एकया 108. 2; cf.

RV. viii. 60. 9; SV. i. 36; ii.

894; VS. xxvii. 43.

पितृभिः संविदानः प्रजापतिः 49. 6.

पुनरुज्जा ववृत्सु 72. 13, 14; cf.

SV. ii. 1182; VS. xii. 9, 40; TS.

i. 5. 3. 3; iv. 2. 1. 3; 3. 3; v.

2. 2. 5; TĀ. iv. 20. 2; MS. i.

7. 1, 4; ii. 7. 10; iii. 2. 1, 2;

iv. 9. 11, 12; Kāth. S. viii. 14;

ix. 1; xvi. 8; Kap. S. viii. 2, 4.

पुनर्नः पितरो मनः 89. 1; cf.

RV. x. 57. 5; VS. iii. 55; TS.

i. 8. 5. 3; MS. i. 10. 3; Kāth. S.

ix. 6; Kap. S. viii. 9.

पुरुषसंमितो ऽर्थः 119. 4.

पुरोदयादस्तमयाञ्च पावकम् 73. 1.

पूर्वाह्णस्य तेजसायमन्नस्य पाणिषम्

22. 2.

पृथिवी दर्विरचितापरिमितानुप-

दस्ता etc. 88. 10.

पृथिव्यास्त्वा नामौ सादयामि 91. 4;
cf. VS. (Kāpva-çākhā ii, p. 58
of Weber's edition); Kāty. Çr.
ii. 2. 17; Çāṅkh. Çr. iv. 7. 6;
Lāty. Çr. iv. 11. 12; Gop. Br.
ii. 1. 2; Vāit. Sū. 3. 10.

पृथिव्यै त्वा (sc. अनज्मि) 6. 5.

पृथिव्यै (sc. त्वा जुष्टं प्रोचामि) 2.
16; cf. Kāty. Çr. ii. 2. 11.

प्रजापतेद्वा यहं गृह्णामि। मह्यं भूत्यै
etc. 74. 18; cf. Çāṅkh. Gr. iii. 8. 2.

प्रति त्वं चारुमध्वरं 127. 7; cf. RV.
i. 19. 1.

प्रत्युष्टं रचः 44. 38; VS. i. 7. 29;
TS. i. 1. 2. 1, etc. MS. i. 1. 11.

प्राण प्राणं चायस्व 47. 16; cf. AV.
xix. 44. 4.

प्राणापानाभ्यां स्वाहा समानव्या-
नाभ्यां स्वाहा 72. 42.

प्रेहि प्र हर वा दावान् 46. 54.

फड्ढतो ऽसी 47. 21.

वधान वत्समभि धेहि भुञ्जती 62. 21.

वहवो ऽस्व पाशा वितताः पृथिव्याम्
135. 9.

वीभत्सवः शुचिकामा हि देवाः
73. 18.

वृहस्पतिराङ्गिरसो ब्रह्मणः पुत्रः
135. 9.

वृहस्पतिर्ब्रह्मा ब्रह्मसदन आसिष्यते
(MSS. आशिष्यते) 3. 8; 137. 40;
cf. TS. iii. 2. 4. 4; Kāṇṣ. Br.
vi. 13.

वृहस्पते परि गृहाण वेदिं 137. 11,
15; cf. Kāty. Çr. ii. 2. 12; Vāit.
Sū. 2. 5.

ब्रह्मचर्यमागमुप मा नयस्व 55. 9.

ब्रह्मचारी चरति ब्रह्मचर्यम् 135. 9.

ब्रह्मणे विप्रवणाय विप्रेभ्यो देवेभ्यः
etc. 74. 3; cf. Çāṅkh. Gr. ii. 14.

4; Pār. Gr. i. 12. 3, 4; ii. 9;

Āçv. Gr. i. 2; Gobh. Gr. i. 4. 4,
9; Kāth. Gr. xiv. 2 fg.; Viṣṇu
67. 3; Mān. Gr. ii. 12.

ब्रह्म भाजदुदगादन्तरिचम् 97. 8.
ब्रहि 55. 8.

भर्गो देवस्य धीमहि 91. 7; cf. RV.
iii. 62. 10^b, and other saṁhitās.

भद्रं वद दर्शयतो शतपत्न 46. 54;
cf. RV. ii. 43. 1 (खैलिकं सूक्तं);
Nirukta 9. 5.

भद्रं वद पुत्रैः 46. 54; RV. ii. 43. 2
(खैलिकं सूक्तं).

भद्रं सुमङ्गलम् 50. 16.

भद्रान्नः त्रेयः समनेष्ट देवाः 74. 19;
cf. TS. v. 7. 2. 4; TB. ii. 4. 8.
7; Āçv. Çr. ii. 9. 10; Çāṅkh. Gr.
iii. 8. 3; Pār. Gr. iii. 1. 4; Gobh.
Gr. iii. 8. 16.

भद्राय कर्णः क्रोशतु 58. 1.

भर्चो देवानामुत मर्यानाम् 106. 7.

भवतं नः समनसौ समोकसौ 108;
1, 2; 133. 7; cf. VS. v. 3; xii.
60; TS. i. 3. 7. 1, 2; iv. 2. 5. 1;
vi. 3. 5. 4; MS. i. 8. 8; ii. 7. 11;
iii. 2. 3; 9. 5; Kāth. S. iii. 4;
xvi. 11; xxvi. 7; Kap. S. ii. 11.
xxv. 2; xli. 5.

भवति भिचां देहि 57. 16.

भिचां भवती ददानु 57. 17.

भुवाय स्वाहा भुवनाय स्वाहा 116. 2.

भूतमसि भवदसि 92. 13.

भूत्यै वः पुथ्यै वः 51. 11.

भूमिर्भूमिमवागात् 136. 2; cf. Kāty.
Çr. xxv. 5. 29.

भूयांसो भूयास्त ये च नो भूयसः
कार्थं (?) 92. 25.

मघासु हव्यन्ते गावः 75. 5; cf. AV.
xiv. 1. 13^{cd}.

मधु नक्तमुतोयसः 91. 1; 118. 1; cf.
RV. i. 90. 7; VS. xiii. 28; TS.

iv. 2. 9. 3; TĀ. x. 39. 5; MS. ii. 7. 16; Çat. Br. xiv. 9. 3. 12; also in the Kashmir-çākḥā of the AV.

मधुमात्रो वनस्यति: 91. 1; 118. 1; cf. RV. i. 90. 8; VS. xiii. 29; TS. iv. 2. 9. 3. MS. ii. 7. 16; Kāth. S. xxxix. 3; Çat. Br. xiv. 9. 3. 13; also in the Kashmir-çākḥā of the AV.

मधु वाता क्षतायते 91. 1; 118. 1; cf. RV. i. 90. 6; VS. xiii. 27; TS. iv. 2. 9. 3; v. 2. 8. 6; MS. ii. 7. 16; Kāth. S. xxxix. 3; Çat. Br. xiv. 9. 3. 11; also in the Kashmir-çākḥā of the AV.

**मध्वंदिनस्य तेजसा मध्यमन्नस्य प्रा-
शिषम्** 22. 3.

मध्वा समञ्जन्धृतवत्कराय 2. 36; cf. AV. v. 12. 2^b.

मनायै तनुं प्रथमम् 107. 2.

मनो न्वा ह्रामहे 89. 1; cf. RV. x. 57. 3; VS. iii. 53; TS. i. 8. 5. 2; MS. i. 10. 3; Kāth. S. ix. 6; Kap. S. viii. 9; Vait. Sū. 20. 9; Āçv. Çr. ii. 7. 8; Āit. Br. iii. 11; Lāṭy. Çr. v. 2. 11.

मन्यामि त्वा जातवेदः 70. 1.

मम गावो ममाश्वः 133. 3.

मम विष्णुश्च सोमश्च 133. 3.

ममोभा दावापृथिवी 133. 3.

ममोभा मिचावरुणा 133. 3.

मयि क्षत्रं विश्वं धारयाणि 90. 10.

मयि ब्रह्म तपश्च धारयाणि 90. 9.

मयि रमन्तां ब्रह्मचारिणः 56. 14.

महत्स्वाहा 91. 13.

माघं भूत 83. 5.

मातादित्यानां दुहिता वसूनां 92.

14; cf. RV. viii. 101. 15; Āçv.

Gr. i. 24. 32; Pār. Gr. i. 3. 27;

Gobh. Gr. iv. 10. 9; Lāṭy. Çr. i. 2. 13.

**मा ते रिषन्ध्वनिता यक्षी च त्वा
खनामसि** 33. 9; cf. RV. x. 97.

20; TS. iv. 2. 6. 5; VS. xii. 95.

मा नो रुरोः (?) युचद्विदः 71. 6.

मात्राह्वणायतः कृतमद्रोद्यात् 74. 12.

मिचावरुणयोस्त्वा हस्ताभ्यां प्रसूतः

प्रशिषा प्रतिगृह्णामि 56. 3.

मिचावरुणयोस्त्वा हस्ताभ्यां प्रसूतः

प्रशिषा प्रयक्षामि 56. 2; 57. 4.

मुखं देवानामिह यो बभूव 135. 9.

मुखं (प्राणान्, चक्षुः, श्रोत्रम्, etc.)

शुन्धस्व देवयज्याय 44. 19-22.

मृत्यवे धर्माधर्माभ्याम् 74. 5 (see under ब्रह्मणे वैश्रवणाय for parallel passages).

य आसुरा मनुष्या आत्तधन्वः 104.

2; 105. 5.

**य उदीच्यां दिशि रोहितपिपीलि-
कानाम्** 116. 3.

**य ऊर्ध्वायां दिश्वरुणपिपीलिका-
नाम्** 116. 3.

यः क्रव्यात्तमशीशमम् 71. 3; cf. AV. iii. 21. 9.

यः पृथिव्यां च्यावयन्नेति वृचान् 135. 9.

**यः प्रतीच्यां दिशि रजतपिपीलि-
कानाम्** 116. 3.

**यः प्राच्यां दिशि श्वेतपिपीलिका-
नाम्** 116. 3.

यजुषा मथिते अश्रौ 68. 37.

यतायै यतायै शान्तायै शान्तिवायै 39. 9.

यत्काम कामयमानाः 92. 30, 31; cf. AV. xix. 52. 5.

यत्ते कूरं यदास्त्रितम् 44. 23, 28; cf. VS. vi. 15 fg.

यत्ते घोरं यत्ते विषं 102. 2.

यत्पार्श्वदुरसो मे 58. 1.

- यथापः प्रवता यन्ति 56. 17; cf. TĀ. vii. 3. 3; TUp. i. 4. 3.
- यथाशक्ति यथाबलं 73. 14; cf. TS. v. 4. 5. 1; 5. 10. 5; MS. i. 4. 6; Āit. Br. vii. 19; Gop. Br. ii. 1. 6.
- यथा सूर्यो दिवि रोचते 98. 2.
- यदज्ञातमनास्वातम् 119. 2.
- यदतिष्ठो दिवस्पृष्टे 68. 26.
- यददो वात ते गृहे 117. 4; cf. RV. x. 186. 3; SV. ii. 1192; TB. ii. 4. 1. 8; TĀ. ii. 42. 2.
- यदि सोमस्यासि राज्ञः सोमात्त्वा राज्ञो ऽधिक्रीणामि 33. 7; cf. Gobh. Gr. ii. 6. 6; Āpastamba in Sāyana's comment on RV. x. 145 (Müller's edition vi, p. 225).
- यदुत्तरं तदुत्तरमोदन एवौदनः (?) 62. 8; cf. AV. xi. 3. 31.
- यज्ञोमायू वदतो जातवेदः 96. 3.
- यवात्क्रव्याद्ब्रह्मेवादि (?) 82. 21.
- ययुक्वृष्टे यदि वाभिमृष्टम् 124. 4.
- यद्व्रतमतिपदे चित्वा मनसा हृदा 42. 17 (कल्पजा).
- यदृशा मायुमक्रत 44. 17; cf. TS. iii. 1. 4. 3; Kāty. Cr. xxv. 9. 12; Çāṅkh. Cr. iv. 17. 10; Gobh. Gr. iii. 10. 28; Mantrabr. ii. 2. 8.
- यं ते भगं निचकुस्त्रिशिले 36. 18.
- यन्न इदं पितृभिः सह मनो भूत 88. 29; cf. Vāit. Sū. 38. 4.
- यन्नचचं पतति जातवेदः 128. 2.
- यत्कर्कटः स्थापदो वायसः 95. 3.
- यत्सृगेषु पय आविष्टमस्ति 115. 2.
- यन्मे व्रतं व्रतपते जुलोभ 42. 17 (कल्पजा).
- यन्मे स्क्रतं मनसो जातवेदः 6. 1; cf. TS. i. 6. 2. 2; VS. (Kāṇva-çākhā, Weber's ed. p. 58); Kāty. Cr. iii. 7. 19; Vāit. Sū. 16. 17.
- यमिहसि तमादत्स्य 37. 8.
- यवो ऽसि यवयास्मद्देवः 82. 17; cf. VS. v. 26; vi. 1; MS. i. 2. 11; Gobh. Crāddhakalpalī. 9; Yājñav. i. 230.
- यसु विद्यादाज्यभागौ 73. 19.
- यस्मात्कोशादुदभराम वेदम् 139. 25, 26; cf. AV. xix. 72. 1.
- यस्य ते ऽन्नं न चीयते 135. 9.
- यस्य चया गतमनुप्रयन्ति 82. 13.
- या ते ऽवदीप्तिरवरूपा जातवेदः 130. 2.
- यानि पयांसि दिव्यापितानि 115. 2.
- यां त्वा गन्धर्वो अखनन्त 40. 14. (कल्पजा). Cf. AV. iv. 4. 1.
- याभिर्देवा असुरानकल्पयन् 106. 7; cf. AV. vii. 48. 2^{ed}.
- या मत्विः सरथं यान्ति घोराः 117. 2.
- या समा रुश्वेति 102. 2.
- युनज्मि त्वा ब्रह्मणा देवेन 3. 1; cf. AV. vii. 78. 2^b; TS. i. 6. 2. 1; 10. 1; MS. i. 4. 1; 5. 1; Kāth. S. iv. 14; xxxi. 15.
- युवमेतानि दिवि रोचनानि 5. 1; RV. i. 93. 5; TS. ii. 3. 14. 1; TB. iii. 5. 7. 2; MS. iv. 10. 1; 14. 18; Kāth. S. iv. 16.
- यूपो विरोहश्चतशाखो अध्वरः 125. 2.
- यूपो ह्यरुचद्विपतां वधाय 125. 2; cf. Kāty. Cr. ii. 2. 8.
- ये ते पाशा एकशतम् 97. 8.
- ये ते शतं वरुण ये सहस्रं 97. 8; cf. Kāty. Cr. xxv. 1. 11.
- ये रूपाणि प्रतिमुखमानाः 88. 1; cf. VS. ii. 30; Kāty. Cr. iv. 1. 9; Āçv. Cr. ii. 6. 2; Çāṅkh. Cr. iv. 4. 5; Āp. Cr. i. 8. 7; Gobh. Gr. iv. 4. 3.
- ये सजाताः सुमनसः 89. 1; cf. VS. xix. 46; MS. iii. 11. 10; Kāth. S.

xxxviii. 2; TB. ii. 6. 3. 5; Çāṅkh.

Gr. v. 9. 4; Lāṭy. Çr. iii. 2. 10.

यो अभ्यु बभुणायसि 46. 55; Na-
kṣatrakalpa 36.

योगक्षेमं धेनुं वाजपत्नीम् 114. 2;
cf. 128. 2.

यो ऽपिर्नमणा नाम 65. 15.

यो दक्षिणायां दिशि कृष्णपिपी-
लिकानाम् 116. 3.

यो दुष्कृतं करवत्तस्य दुष्कृतम् 17. 7.

यो ध्रुवायां दिशि बभुपिपीलिका-
नाम् 116. 3.

यो नचवैः सरथं याति देवः 135. 9.

यो वनस्यतोनामुपतापो न आगत
135. 9.

यो वनस्यतोनामुपतापो बभूव 135. 9.

यो व्यधायां दिशि हरितपिपीलिका-
नानाम् 116. 3.

यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः 13. 12;
frequent in AV. and other texts.

यौ ते पञ्चावजरौ पतत्रिणः 68. 26;

TS. iv. 7. 13. 1; VS. xviii. 52;

MS. ii. 12. 3; Kāṭh. xviii. 15;

Kap. S. xxix. 4.

यौवनानि मह्यसि जिग्युषामिव

46. 54; RV. ii. 43. 5 (खैलिकं सक्तं).

रथंतरेण त्वा बृहच्छमयामि 96. 3.

रमध्वं मा विभीतन 89. 12; cf. VS.

iii. 41; Çāṅkh. Çr. ii. 12. 1;

Çāṅkh. Gr. iii. 7. 2; Lāṭy. Çr.

iii. 3. 1; Āçv. Çr. ii. 5. 17.

राह राजानंत्सरतिस्वरन्तम् 100. 1.

बद्धास्त्वा वैष्टुभेन कन्दसा। आदि-

त्यास्त्वा etc. 68. 2; cf. MS. iii.

12. 19; VS. xxiii. 8, also i. 27;

v. 2.

बह्वस्वाहा 91. 12.

रेतोधाये त्वातिसृजामि वयोधाये

24. 20 (षट्कल्पजा मन्त्राः).

रेवतीः शुभा इषिरा मदन्ती 103. 2.

लोहितं ते प्र सिद्धामि 122. 3.

लोहितवर्षं मधुपांसुवर्षम् 94. 14.

वज्रो ऽसि सपत्नहा 47. 16.

वज्रं पितरो मा वो ऽतो ऽन्यत्पितरो

योजुवत 88. 15; cf. VS. ii. 32^b;

Kāṭy. Çr. iv. 1. 16; Āçv. Çr. ii.

7. 6; Çāṅkh. Çr. iv. 5. 2.

वनस्यतिभ्यो वानस्यत्वेभ्य ओषधिभ्यः

73. 5.

वपया द्वावापृथिवी प्रोर्गुवायाम्

44. 34; cf. VS. vi. 16^d.

वयं देवस्य धीमहि 91. 9.

वयं सोम व्रते तव 89. 1; cf. RV. x.

57. 6; VS. iii. 56; TB. ii. 4. 2.

7; iii. 7. 14. 3.

वसवस्त्वा गायत्रेण निर्वपन्ति 68. 1;

cf. MS. iii. 12. 19; VS. xxiii. 8;

also i. 27; v. 2.

वह वपां जातवेदः पितृभ्यः 45. 14;

84. 1; cf. VS. xxxv. 20; Āçv.

Gr. ii. 4. 13; Çāṅkh. Gr. iii. 13.

3; Pār. Gr. iii. 3. 9; Gobh. Gr.

iv. 4. 22; Mantrabr. ii. 3. 16.

वार्चायत्वा सवान्सर्वान् 68. 37.

वात आ वातु भेषजम् 117. 3. 4;

cf. RV. x. 186. 1; SV. i. 184; ii.

1190; TB. ii. 4. 1. 8; TĀ. iv.

42. 2; Nirukta x. 35.

वातस्य रंहितस्यामृतस्य योनिः 49. 5.

वायवा रुन्धि नो मृगान् 127. 5.

वायवे सोकानाम् 44. 37.

वायो व्रतपते। सूर्य व्रतपते। चन्द्र

व्रतपते etc. 56. 7.

वारयतामघम् 85. 13.

वासुकये चित्रसेनाय चिवरथाय

etc. 74. 8 (see under ब्रह्मणे वैश्व-

वणाय for parallel passages).

वास्तोष्पते प्रति जानीह्यस्मान् 43.

13; RV. vii. 54. 1; TS. iii. 4.

10. 1; MS. i. 5. 13; Çāṅkh. Çr.

ii. 16. 1; Čāṅkh. Gr. ii. 14. 5;
 iii. 4. 8; Pār. Gr. iii. 4. 7; Āṇv.
 Gr. ii. 9. 9; Gobh. Gr. iv. 7.
 32; Mantrabr. ii. 6. 1.
 वित्तं भूतिं पुष्टिं प्रजां पशून्त्रस-
 त्राद्यम् (sc. आहार्यं) 20. 19.
 वित्तिरसि पुष्टिरसि श्रीरसि 106. 6.
 वि मुञ्चामि ब्रह्मणा जातवेदसम् 6.
 11 (कल्पजा); cf. Vāit. Sū. 24. 7.
 विरम्य मावते शीघ्रे 141. 41.
 विनुम्यतामघम् 85. 22.
 विष्णोर्मनसा पूतमसि 2. 32; Gobh.
 i. 7. 23; cf. VS. i. 12.
 विष्णोर्मनसा पूते स्खः 1. 37; MS.
 iv. 1. 6; Kāth. S. i. 5; xxxi. 4;
 Kap. S. i. 5; xlvii. 4; Gobh. i.
 7. 23; cf. VS. i. 12.
 विष्णोर्हस्तो ऽसि दक्षिणः 3. 10; cf.
 Čāṅkh. Gr. i. 9. 3.
 वीणा वदन्तु 84. 8.
 वीरपत्न्यहं भूयासम् 6. 18 (कल्पजा).
 वीरान्मे प्रततामहा दत्त 88. 25.
 वीर्यं मे देवा अददुः 89. 12.
 वृषणौ स्खः 69. 17; VS. v. 2^b; TS.
 i. 3. 7. 1; Kāty. Ār. v. 1. 29;
 Cat. Br. iii. 4. 1. 21.
 वृष्णे वृहते स्वर्विदे अयमे 4. 1
 (कल्पजा).
 वैश्वदेवस्य हविषः 73. 16.
 व्याधकस्य मातरम् 102. 2.
 व्रतानि व्रतपतये 6. 19; (pratika);
 42. 16 (sakalapāṭha); Vāit. Sū.
 4. 22.
 शं स्वाहा 91. 15.
 शशयुत्वेन जिह्वां निर्मज्जानः शा-
 लायाः प्र स्कन्द 25. 28.
 शमपये शं पृथिव्यै शमन्तरिचाय
 49. 12.
 शमेभ्यो ऽस्त्वघम् 85. 14.
 शरदे त्वा (sc. परिददामि) 58. 21.

शान्तमघम् 85. 16.
 शान्तं चबुद्धत वायसोनाम् 117. 2.
 शम्यत्वघम् 83. 6; 85. 15.
 श्वेनान्माकं समे शान्त्वा 102. 3.
 गुनं वद दक्षिणतः 46. 54.
 गुनि किलासमजे पलितं तृणे ज्वरः
 13. 12.
 गृणात्वघम् 86. 12.
 ग्रथद्वचमुत सनोति वाजम् 5. 2;
 RV. vi. 60. 1; TS. iv. 2. 11. 1;
 3. 13. 8; TB. ii. 8. 5. 1; iii. 5.
 7. 3; MS. iv. 10. 5; 13. 5; 14.
 8; Kāth. S. iv. 15; xxi. 13;
 xxiii. 11.
 श्वेता कृष्णा रोहिणी जातवेदः
 131. 2.
 श्वो ऽमावास्या 83. 13.
 संसावभागास्तविषा बृहन्तः 6. 9;
 cf. VS. ii. 18; TS. i. 1. 13. 2-3;
 TB. iii. 3. 9. 7; MS. i. 1. 13;
 Kāth. S. i. 12; Kap. S. i. 12;
 Kāty. Ār. iii. 6. 18; Vāit. Sū. 4. 7.
 सखा सप्तपदी भव 76. 24.
 सजूर्चतुभिः सजूर्विधाभिः सजूरपथे
 etc. 74. 15.
 सत्यं त्वर्तेन (sc. परिषिञ्चामि जा-
 तवेदः) 6. 20; TB. ii. 1. 11. 1;
 Čāṅkh. Ār. ii. 6. 11.
 सदसि सन्ने भूयात् 136. 3.
 स न इन्द्र पुरोहितः 47. 16.
 सं ते पयांसि समु यन्तु वाजाः 68.
 10; RV. i. 91. 18; TS. iv. 2. 7.
 4; VS. xii. 113; MS. ii. 7. 14;
 Kāth. S. xvi. 14; xxxv. 13;
 xxxvii. 5; Kap. S. xxv. 5.
 समस्यै तन्वा भव 44. 14.
 समीची माह्वो पाताम् 108. 2;
 cf. TS. iii. 2. 7. 1; Čāṅkh. Ār.
 vi. 8. 6; Vāit. Sū. 17. 4; Āṇv.
 Ār. v. 2. 14.

समृद्धत स्वपथो ऽनवयन्तः 77. 6.
 सम्राडस्यधिश्यणं नाम 45. 16.
 सर्वा (sc. आप ओषधयः) 9. 9.
 सर्वा इमा आप ओषधयः 9. 9.
 सविष्टरमासनं भोः 90. 13.
 सव्यावृत्तान्युत या विश्वरूपा 124. 5.
 सह रथ्या नि वर्तस्व 72. 13, 14;
 SV. ii. 1183; VS. xii. 10, 41;
 TS. i. 5. 3. 3; iv. 2. 1. 3; 3. 4;
 v. 2. 2. 5; TĀ. iv. 20. 2; MS.
 i. 7. 1, 4; ii. 7. 10; iv. 9. 11, 12;
 Kāph. S. viii. 14; ix. 1; xvi. 8, 10;
 xix. 11, 12; xxii. 12; Kap. S.
 viii. 2, 4.
 सहैव नौ सुकृतं सह दुष्कृतम् 17. 6.
 साधुर्वस्तुर्भवतु 107. 2.
 सुमङ्गलि प्रजावति सुसीमे ऽहं वां
 गृहपतिर्जीव्यासम् 24. 13; cf. 39.
 9; 76. 23.
 सुश्रवः सुश्रवसं मा कुरु 56. 3; cf.
 Pār. Gr. ii. 4. 2; Āçv. Gr. i.
 22. 21; Gobh. Gr. ii. 10. 41.
 सूर्यस्य त्वा चतुषा प्रतीचे 91. 2;
 cf. VS. (Kāṇva-çākhā, p. 58
 of Weber's edition); Kāty. Çr.
 ii. 2. 15; Lāty. Çr. iv. 11. 10;
 Vāit. Sū. 3. 8; Gop. Br. ii. 1. 2.

सूर्याय स्वाहा प्रजापतये स्वाहा
 72. 28.
 स्रजो नामासि प्रजापतिद्वामखनत्
 33. 9.
 सुवो ऽसि घृतादनिशितः 6. 10;
 cf. VS. i. 29.
 स्वधा प्रपितामहेभ्यः स्वधा पिता-
 महेभ्यः 73. 6.
 स्वधा याचकृषे जीवन् 82. 21; cf.
 AV. xviii. 2. 20°.
 स्वस्ति चरतादिह 56. 14.
 स्वाहेभ्यः 16. 18.
 सो अस्मभ्यमस्तु परमे व्योमन् 65. 15.
 सोममेतत्पिवत 91. 20; cf. Lāty.
 Çr. ii. 12. 17.
 सोमाय सप्तर्षिभ्यः 73. 8.
 सोमो राजा सविता च राजा 128.
 3, 4.
 हविषां त्वा जुष्टं प्रोचामि 2. 24;
 cf. TS. i. 1. 5. 1, etc.
 हविष्कृदा द्रवेहि 2. 6; cf. VS. i.
 15^{cd}; MS. i. 4. 10; Vāit. Sū. 2.
 2; Gop. Br. ii. 1. 1; Kāty. Çr.
 ii. 4. 4; Āp. Çr. i. 19. 4, etc.
 हिरण्यस्रक्पुष्करिणी 106. 7.
 ऊते रमस्व ऊतभाग एधि 72. 34.
 हृदयं जिह्वा श्लेनश्च 45. 3.
 होम्यैः समिद्धिः पयसा 73. 3.

D.

Index of Citations.²

Atharva-Veda.

Kāṇḍa i.					
1*	7. 8; 10. 1; 11. 1, 11, 12; 12. 10; 14. 1; 18. 1, 19; 25. 4; 32. 28; 41. 15; 139. 10.	5. 1	6. 17; 7. 14*; 9. 1*, 4*; 18. 3*, 25*; 19. 1*; 41. 14; 43. 12*.	16. 1	8. 25*; 47. 13*, 23.
1. 1*	13. 1; 19. 1.	6. 1	7. 14*; 9. 1*, 4*; 7; 18. 3*, 25*; 19. 1*; 41. 14; 43. 12*.	17. 1	26. 9.
1. 2	41. 15*.		140. 15.	18. 1	42. 19.
2. 1	14. 7, 12*; 25. 6.	7. 1	8. 25.	19. 1	14. 7; 104. 3; 105. 1; 113. 3.
2. 4	25. 6*.	8. 1	8. 25.	20. 1	2. 39; 14. 7.
3. 1-5*	14. 7, 12.	9. 1	11. 19; 13. 1*; 16. 27; 17. 31*.	21. 1	8. 2*; 14. 7; 16. 8*; 50. 1.
3. 1	25. 10.		52. 20; 55. 17.	22. 1	26. 14.
3. 7	25. 16*.			22. 4	26. 20.
3. 8	25. 12*.	10. 1	25. 37.	23. 1	26. 22.
3. 9	25. 12*.	10. 4	54. 11*.	24. 1	26. 22.
4. 1	7. 14*; 9. 1, 4; 18. 3*, 25*; 19. 1; 25. 20; 37. 1, 2*; 41. 9*, 14; 46. 29*.	11. 1	33. 1.	24. 4	106. 7*.
4. 3	65. 8*.	12. 1	26. 1; 38. 1.	25. 1	26. 1*, 25.
5. 1-4	42. 13*.	12. 3	27. 34.	26. 1	14. 14; 25. 22*;
		13	38. 9*.		42. 21*; 50. 4;
		13. 1	38. 8; 139. 8.		139. 8.
		14. 1	36. 15.	27. 1	25. 36*; 50. 4.
		15. 1	19. 1*, 4.	27. 4	50. 8.
				28. 1	8. 25*; 26. 26.
				29. 1	16. 29.
				29. 5	16. 29*.
				29. 6	16. 29*.

* The citations which are accompanied by an asterisk are not directly quoted in the text of the Kāuṣhika, but occur in the notes to the text.

12. 2	43.11*;136.7*.	27. 1	14.25*;50.13*;	14. 6	64. 17.
12. 6	43. 9.	28. 1	109.5;110.4*.	14. 7	64. 18.
12. 8	43. 10.		111. 5*.	14. 9	64. 22.
13. 1	40. 1; 41. 14.	29. 1	64. 2.	15	41. 7*.
13. 7 ^a	40. 3.	29. 7	45. 17.	15. 1	26. 24*; 41. 1,
13. 7 ^b	40. 4.	29. 8	45. 17; 66. 21.		3*, 14*; 103. 8.
13. 7 ^c	40. 5.	30. 1	12. 5.	15. 10	127. 8.
13. 7 ^d	40. 6.	31. 1	30. 17*; 58. 3.	15. 11	127. 9.
14. 1	19. 14.	31. 10	3. 4*; 24. 31.	16. 1	48. 7.
15. 1	50. 12; 59. 6;			16. 3	127. 3.
	140. 16.			17. 1	39. 7.
15. 7	70. 13.		Kāṇḍa iv.	17. 5	46. 9*.
15. 8	70. 14.	1. 1	9. 1; 15. 2;	18. 1	39. 7.
16. 1	10.24;12.10*,		18. 25*; 19.	18. 1	39. 7.
	15; 13. 1*, 6.		1; 28. 15*;	19. 1	39. 7.
17. 1	19.1*;20.1,2*.		38. 23; 51. 7;	19. 2	16. 8*.
17. 1 ^c	20. 3*.		79.11; 139.10.	20. 1	8. 24*; 28. 7.
17. 3fg.	20. 7*.	1. 2-5	139. 11*.	20. 2	8. 25.
17. 4	137. 19.	1. 7	139. 11*.	21. 1	19. 1; 21. 8.
17. 8	20. 10.	2. 1	44. 1,4*; 45. 1.	21. 1 ^c	19.14*;21.10.
18. 1	36. 19.	3. 1	50. 13*; 51. 1.	21. 4	16. 8*.
18. 6	36. 20.	5. 1	36. 1.	21. 7	19. 1*, 14;
18. 6 ^b	36. 21.	6	28. 4*.		21. 10*.
19. 1	14. 7*, 22.	6. 1	28. 1; 29. 1*;	22. 1	14. 24; 17. 28;
20. 1	18. 13; 40.11;		32. 20*.		140. 6*.
	41. 8.	7	28. 1*, 4*.	23-29	27.34*;32.27*.
21. 1	9. 1; 43. 16,	7. 7	18. 25*.	23. 1	9. 2*; 14. 24.
	20; 72. 13; 82.	8. 1	17. 1, 12*.	24. 1	7. 14*.
	25; 123. 1.	8. 5	17. 1*.	27. 4 ^a	3. 8*.
21. 8-10	82. 26*.	9. 1	58. 8.	28. 1	26. 1*; 28. 8;
21. 8	71. 8.	10. 1	1. 4; 56. 17;		50.13,14*,17*;
21. 9	71. 3*.		58. 9.		51. 7.
22. 1	12. 10*; 13. 1.	11. 1	66. 12.	30	55. 18*.
23. 1	35. 3.	12. 1	28. 5, 14*.	30. 1	9. 2*; 10. 13,
24. 1	19. 1*; 21. 1.	13. 1	9.4*; 54. 11*;		19*; 139. 15. .
25. 1	35. 22.		58. 3, 11.	31. 1	14. 7*, 26.
25. 3	35. 23*.	14. 1	64. 23.	32. 1	14. 7*, 26.
25. 4	35. 22*.	14. 2	68. 27.	33. 1	9. 2; 30. 17*;
25. 6 ^d	35. 26.	14. 3	68. 27.		42.21*;82.4*;
26. 1	14.25*;50.13*.	14. 4	68. 27.		36. 22*.
		14. 5	63. 9; 137. 27.	34. 1	66. 6.

34. 5	66. 10*.	3. 11	140. 6.	13. 10	29. 13*.
35. 1	66. 11.	4. 1	26. 1* ; 28. 13*.	13. 11	29. 14*.
36. 1	8. 25.	4. 3	28. 13*.	14. 1	39. 7.
37. 1	8. 25 ; 28. 9.	4. 4	28. 13*.	14. 9	39. 11.
37. 2	28. 9*.	4. 10	26. 1*.	15. 1	19. 1 ; 29. 15*.
37. 7	28. 9*.	5. 1	28. 14*.	16. 1	29. 15*.
38. 1	41. 13.	5. 7	28. 14*.	17. 1	48. 11.
38. 5	19. 1* ; 21. 11* ;	6. 1	15. 12* ; 18. 25* ;	17. 4	126. 9.
	66. 13.		27* ; 28. 15 ;	18. 1	48. 13*.
38. 7 ^{cd}	21. 11.		50. 13* ; 51. 7* ;	19. 1	48. 13*.
39. 1	5. 8 ; 59. 16.		79. 11*.	19. 4	48. 14*.
39. 9	3. 16, 19*.	6. 2	18. 27* ; 28.	20. 1	16. 1.
39. 10	3. 16, 19.		15* ; 50. 13*.	21. 1	16. 2.
40. 1	39. 7 ; 49. 7*.	6. 3	18. 25* ; 50. 13*.	21. 12	14. 7*.
40. 2-7	49. 8*.	7. 1.	18. 14 ; 41. 8 ;	22. 1	26. 1* ; 29. 18.
40. 8.	49. 9*.		46. 4*.	23. 1	26. 20 ; 29. 23*.
		7. 5-10	46. 6.	23. 13 ^o	29. 24.
Kāṇḍa v.		8. 1	48. 8.	24. 1	17. 30 ; 78.
1. 1	15. 1 ; 19. 1* ;	9. 1	8. 23* ; 26. 1* ;		11 ; 137. 42.
	22. 1 ; 35. 12,		28. 17.	24. 5	25. 36*.
	13* , 15*.	9. 2	28. 17*.	25. 1	35. 5.
1. 3	19. 1* ; 21. 12.	9. 5	8. 23*.	26. 1	19. 1* ; 23. 1.
1. 4	34. 20.	9. 6	28. 17*	27. 1	19. 1* ; 23. 7 ;
1. 5	12. 5.	10. 1-7	8. 23.		45. 8.
1. 6	76. 21 ; 79. 1.	10. 1	49. 7* ; 51. 14.	28. 1	11. 19 ; 52.
1. 7	1. 5* ; 28. 12	10. 2-6	49. 8*.		20 ; 58. 10.
	46. 1.	10. 7	49. 9*.	28. 5	66. 21*.
1. 8	21. 15.	10. 8	66. 2.	28. 12	58. 11.
1. 9	21. 17.	11. 1	12. 1.	28. 13	58. 11.
2. 1	15. 1 ; 19. 1* ;	12. 1	45. 8.	28. 14	58. 11.
	22. 1 ; 59. 17	12. 2 ^b	2. 36*.	29. 1	3. 16 ; 8. 25.
2. 3	21. 21.	13. 1	29. 1 ; 48. 9.	29. 2	3. 19* ; 47. 9.
2. 4	15. 6.	13. 2	29. 2*.	29. 3	47. 9*.
2. 5	15. 8.	13. 3	29. 5*.	29. 4	25. 24.
2. 6	15. 9, 11.	13. 4	29. 6*.	30. 1	54. 11* ; 58.
2. 7	21. 23.	13. 5	29. 8*.		3, 11.
2. 8	34. 21.	13. 6	29. 9*.	31. 1fg.	39. 31.
3. 1	1. 33 ; 12. 10 ;	13. 7	29. 10*.	31. 1-4	39. 31*.
	19. 1* ; 22. 14 ;	13. 8	29. 10*.	31. 1	39. 7.
	38. 26 ; 49. 15.	13. 9	29. 11*.		

Kāṇḍa vi.					
1. 1	23. 2; 42. 11*; 50. 13; 59. 25.	24. 1	9. 2; 18. 3*; 30. 13; 41. 14.	48. 1	56. 4; 59. 26, 27*.
2. 2	29. 27.	25. 1	30. 14.	49. 1	46. 14.
3-7	50. 13.	26. 1	26. 1*; 30. 17.	50. 1	16. 8*; 51. 17.
3. 1	25. 36*; 50. 4.	27. 1	46. 7.	51. 1	9. 2; 25. 20, 21*; 41. 14.
4. 1	19. 1*; 23. 9, 12*; 25. 36*; 124. 6; 135. 10.	28. 1	46. 7.	52. 1	31. 8.
5. 1	4. 9; 5. 1*; 59. 7.	28. 2	46. 8.	53. 1	31. 9; 59. 28; 66. 2.
6. 1	59. 7.	29. 1	46. 7.	53. 2	54. 2.
7. 1	25. 36*; 46. 4.	30. 1	66. 15.	53. 2 ^{cd}	57. 29*.
8. 1	35. 21; 53. 17.	30. 2	31. 1.	53. 3	55. 20.
9. 1	35. 21.	31. 1	66. 14.	54. 1	48. 27.
10. 1	8. 23*; 9. 3, 5; 12. 3.	32. 1	8. 25; 31. 3.	54. 2	4. 19; 5. 1*.
11. 1	35. 8.	32. 3	16. 8*.	55. 1	52. 1.
11. 3	19. 14; 35. 17.	33. 1	19. 1*; 23. 17; 59. 18.	55. 2	50. 13*.
12. 1	29. 28.	34. 1	8. 25*; 31. 4.	55. 3	42. 14*.
13. 1	14. 25; 15. 6; 25. 36*; 72. 13; 104. 3; 105. 1; 113. 3; 123. 1.	35	31. 5*.	56. 1	50. 17; 139. 8.
14. 1	29. 30.	35. 2	32. 27*.	57. 1	7. 14*; 18. 3*; 31. 11.
15. 1	19. 1*, 26.	36	31. 5*.	57. 3	9. 2; 41. 14.
16. 1	30. 1.	37. 1	25. 36*; 48. 23.	58. 1	13. 1*; 59. 9; 139. 15.
16. 4	51. 15*, 16.	37. 3	48. 37.	59. 1	9. 2; 41. 14; 50. 13.
17. 1-4	35. 12.	38. 1	12. 10*; 13. 1*, 4, 6*; 139. 15.	60. 1	34. 22.
18. 1	36. 25, 26*.	39. 1	12. 10*; 13. 1*, 4, 6*; 139. 15.	61	59. 10.
19. 1	9. 2; 41. 14; 66. 16.	40. 1	16. 8*; 59. 26.	61. 1	9. 2; 50. 13*; 41. 14; 133. 2.
20. 1	26. 1*; 30. 7.	40. 2	16. 8*.	62. 1	9. 2; 41. 13*; 14, 15*; 50. 13*.
21. 1	30. 8.	40. 3	25. 36*.	63. 1	46. 19; 52. 3.
22. 1	7. 14*; 18. 3*; 30. 11.	41. 1	54. 11.	63. 1 ^c	46. 21*.
23. 1	7. 14*; 9. 2; 18. 3*; 30. 11*; 41. 14.	42. 1	26. 1*; 36. 28.	63. 4	46. 22.
		42. 2	36. 29*.	64. 1	12. 5.
		42. 3	36. 30*.	65. 1	16. 7.
		43. 1	36. 32.	66. 1	14. 7.
		43. 3 ^c	36. 32*.	67. 1	14. 7; 16. 4.
		44. 1	31. 6; 36. 5*.	68. 1	53. 18; 55. 2.
		45. 1	46. 9.	68. 1 ^b	55. 3*.
		46. 1	46. 9.		
		46. 2	46. 9*, 13.		

68. 1 ^{ed}	55. 3*.	89. 1	36. 10.	122. 1	63. 29.
68. 2	53. 3*.	90. 1	31. 7; 50. 13*.	123. 1	63. 29.
68. 3	53. 17*, 20; 55. 4.	91. 1	26. 1*; 28. 17, 20*.	124. 1	46. 41.
69. 1	10. 24; 12. 10*, 15; 13. 1*, 6; 139. 15.	92. 1	41. 21.	125. 2	10. 24.
69. 3	68. 7.	93. 1	8. 23; 9. 2; 25. 36*; 50. 13.	126. 1	16. 1; 61. 29*.
70. 1	41. 18.	94. 1	12. 5.	127. 1	26. 1*, 33, 34*, 39*.
71. 1-3	57. 29.	96. 1	31. 22.	128. 1	50. 13, 15*, 17*; 100. 3.
71. 1	45. 17.	96. 2	32. 27*.	128. 3	138. 8.
71. 3 ^{ed}	57. 29*.	97-99	140. 10.	129. 1	36. 12.
72. 1	40. 16.	97. 1	14. 7.	130-132	36. 13*.
72. 3	40. 17.	98. 1	14. 7; 16. 4; 140. 6*.	130. 1	36. 13.
73. 1	8. 23; 12. 5; 19. 1*.	99. 1	14. 7.	133. 1-3	47. 15*.
73. 3	24. 16*.	100. 1	31. 26.	133. 1	47. 14.
74. 1	12. 5.	101. 1	40. 18.	133. 3	47. 13.
75. 1	3. 19*; 47. 10; 48. 29, 31*.	102. 1	35. 21.	133. 4	56. 1.
76. 1	50. 4.	102. 3	19. 1*.	133. 5	56. 1.
77. 1	36. 5.	103. 1	16. 6.	133. 4	57. 1.
78. 1	78. 10, 14.	104. 1	16. 6.	133. 5	57. 1.
79. 1	19. 1*; 21. 7.	105. 1	31. 27.	134. 1	47. 14, 18.
80. 1	31. 18.	106. 1	52. 5.	135. 1	47. 20.
81. 1	35. 11, 26*.	107. 1	9. 2; 50. 13.	136. 1	31. 28.
82. 1	59. 11.	108. 1	10. 19; 57. 28.	137. 1	31. 28.
83. 1	31. 16.	109. 1	26. 33, 38*.	138. 1	48. 32.
83. 3 ^c	31. 20.	110. 1	46. 25.	139. 1	36. 12.
83. 4	31. 21.	111. 1	8. 24.	140. 1	46. 43.
84. 1	52. 3.	112. 1	46. 26.	141. 1	19. 1*; 23. 12, 13.
85. 1	26. 1*, 33, 36*.	113. 1	46. 26.	141. 2	23. 14; 24. 19*.
85. 2 ^{ab}	6. 17*.	113. 2 ^c	46. 28.	141. 3	23. 15.
86. 1	59. 12; 140. 6*.	114. 1	46. 30*; 60. 7*; 67. 19.	142. 1	19. 1*; 24. 1.
87. 1	59. 13; 98. 3; 140. 8.	114. 3	46. 30*.	142. 3	19. 27.
87. 1 ^c	140. 8.	115. 1	67. 19.		
88. 1	59. 13; 98. 3; 140. 8.	116. 1	132. 1.	Kāṇḍa vii.	
		117-119	133. 1.	1. 1	41. 8; 59. 17.
		117. 1	67. 19.	2. 1	30. 11*; 59. 18.
		120. 1	46. 30*.	3. 1	15. 11; 30. 11*.
		121. 1	52. 3.	4. 1	41. 26.

6. 1	59. 18.	36. 1	79. 2.	64. 1	46. 47.
6. 2	52. 10; 71. 23;	37. 1	79. 7.	65. 1	39. 7*; 46. 49.
	79. 3; 86. 26.	38. 1	36. 12.	65. 2	39. 7*.
6. 3	71. 23; 86. 26.	39. 1	19. 1*; 24. 9.	66. 1	9. 2, 4.
7. 1	59. 18.	41. 1	8. 23*; 40. 9*;	67. 1	6. 2*; 9. 2,
8. 1	42. 1.		43. 3.		4; 45. 17, 18*;
9. 1	52. 12.	41. 2	40. 9*.		54. 2; 56. 1*;
9. 2	16. 8*.	42. 1	32. 3.		57. 8; 66. 2.
10. 1	32. 1.	43. 1	1. 5*; 46. 1.	68. 1	81. 39.
11. 1	38. 8; 139. 8.	44. 1	42. 6.	68. 2	81. 39.
12. 1	38. 27.	45. 1	36. 25.	68. 3	9. 2, 4.
13. 1	48. 35; 58. 11.	45. 2	36. 25*, 27.	69. 1	9. 2, 4, 7*.
13. 2	48. 36*.	46. 1	32. 3; 59. 18*,	70. 1	48. 27.
14. 1	19. 1*; 24. 3.		19.	71. 1	2. 10.
14. 3	24. 5*.	47. 1	59. 18*.	72. 1-3	2. 40.
15. 1	24. 7.	48. 2 ^{cd}	106. 7*.	73. 11	24. 17; 92. 15.
16. 1	59. 18.	50. 1	41. 13.	74. 1	32. 8.
17. 1-4	35. 16*.	51. 1	25. 36*; 59. 19.	74. 3	36. 25.
17. 1	59. 19.	52. 1	9. 2; 12. 5.	74. 4	1. 34; 32. 9*.
18	40. 7*.	53. 1	55. 17.	75. 1	19. 14*.
18. 1	26. 24*; 41. 1;	53. 7	24. 32; 55.	76. 1	31. 16.
	103. 3.		15*; 58. 18*.	76. 3	32. 11.
19. 1	35. 17; 59. 19.	54. 1	42. 9.	77. 1	31. 6*; 48. 38.
20. 1	45. 16*. 59. 19.	55. 1	8. 2*; 50. 1.	78. 1	32. 3.
20. 6	23. 4*; 42. 11*;	56. 1	32. 5.	78. 2	2. 41; 137. 30.
	45. 10*.	56. 2	76. 8*.	78. 2 ^b	3. 1*.
21. 1	86. 16.	56. 5	139. 8.	79. 1	5. 6; 59. 19.
22. 1	66. 14.	57. 1	46. 6.	80. 1	5. 5; 59. 19.
24. 1	59. 19.	57. 2	46. 6.	80. 3	1. 6*; 5. 9;
25. 1	59. 19.	59. 1	48. 37.		56. 2*; 59. 19.
26. 1	59. 19.	60. 1	8. 23*; 19. 1*;	81. 1-6	24. 18*.
29. 1	32. 3; 59. 19.		24. 11; 42. 8;	82. 1	59. 15, 19.
30. 1	54. 6.		72. 5; 82. 15;	82. 2	57. 21.
31. 1	48. 37.		89. 11.	83. 1	32. 14.
32. 1	54. 11*; 58. 3,	60. 7	23. 6; 24. 16.	83. 1-4	127. 4.
	11.	61. 1	10. 22; 53. 4*;	84. 2	17. 31; 140. 17.
33. 1	24. 8; 53. 4*;		57. 23.	84. 3	17. 31*.
	57. 22, 25.	61. 2	53. 4*; 57. 23.	85. 1	25. 36*; 59. 14;
34. 1	36. 33; 48. 37.	62. 1	69. 7.		137. 4*.
35. 1	36. 33.	63. 1	69. 22.	86. 1	25. 36*; 59.

	14; 137. 4*;	115. 3	18. 18*.	6. 18	35. 20.
	140. 6.	115. 4	18. 18*.	7. 1	26. 33, 40*.
87. 1	50. 13*; 59. 29.	116. 1	26. 1*; 32. 17.	7. 27	35. 6*.
88. 1	29. 6.	117. 1	25. 36*; 59. 14;	8. 1	16. 9.
89. 1	42. 13; 46. 17*.		137. 4*.	8. 2	16. 10.
89. 2	42. 14*.	118. 1	16. 7; 25. 36*;	8. 2 ^c	16. 12.
89. 4	42. 14*; 6. 12;		39. 28*; 137. 4*.	8. 14	73. 5*.
	57. 27.			8. 22	15. 11.
89. 4 ^c	6. 13.	Kāṇḍa viii.		8. 24 ^c	16. 18, 19.
90. 1	36. 35.	1. 1	54. 11*; 55.	8. 24 ^d	16. 20.
91. 1	16. 8*; 25. 36*;		17; 58. 3, 11.	10. 23	56. 13*.
	59. 7; 140. 6.	1. 10	16. 8*.	Kāṇḍa ix.	
92. 1	25. 36*.	2	58. 14*.	1. 1	10. 24*; 12.
95. 1	48. 40.	2. 1	54. 11*; 55.		10*, 15; 13. 6.
96. 1	48. 41.		17; 58. 3, 11, 14.	1. 11	13. 1*; 139. 15.
97. 1	3. 19*; 6. 3;	2. 9 ^c	97. 6*.	2. 1	49. 1.
97. 2	55. 20.	2. 9 ^d	97. 6*.	2. 2	46. 9*.
97. 8	6. 4.	2. 12	97. 3.	2. 3	46. 9*.
98. 1	6. 7; 88. 6.	2. 13	97. 3.	2. 4	48. 5.
98. 3	57. 24.	2. 14	54. 17; 58.	2. 25	24. 29.
99. 1	2. 20.		17*, 18.	3. 1	66. 22, 29.
100. 1	46. 9*, 11.	2. 15	58. 17*.	3. 15	66. 28.
101. 1	46. 9*, 12.	2. 16	58. 17.	3. 18	66. 24.
102. 1	52. 15.	2. 17	53. 17*, 19;	3. 22	65. 25.
103. 1	59. 19.		55. 3.	3. 24	66. 30.
104. 1	66. 17.	2. 18	58. 17*, 19.	4. 1	19. 1*; 24. 19;
105. 1	55. 16; 56. 16.	2. 19	58. 17*, 19.		66. 18.
106. 1	6. 2; 46. 24.	2. 20	58. 17*, 20.	4. 11	24. 19.
107. 1	31. 27.	2. 22	58. 17*, 21.	4. 24	24. 21; 25. 24*.
108. 1	46. 9*; 48. 37.	3. 1	8. 25; 44. 15.	5. 1	64. 6, 27.
108. 2	46. 9*.	3. 15-18	112. 1.	5. 2	64. 7.
109. 1	41. 13.	3. 21	2. 10*.	5. 2 ^c	64. 8.
110. 1	15. 11; 59. 20.	3. 26	46. 23; 130.	5. 3	64. 9.
111. 1	19. 1; 24. 19.		3; 131. 3.	5. 4	64. 10.
112. 1	32. 3, 27*.	5. 1	19. 1*, 22;	5. 5	64. 11.
113. 1	36. 38.		39. 7.	5. 5 ^b	64. 12, 13.
114. 1	36. 39.	5. 15	25. 36*.	5. 5 ^c	64. 14.
114. 2	31. 4.	5. 19	25. 36*.	5. 5 ^d	64. 15.
115. 1	18. 16.	5. 22	16. 8*.	5. 6	64. 16.
115. 2	18. 17*.	6. 1	8. 24; 35. 20.		

5. 13 64. 23*.
 5. 23 66. 31.
 5. 23^c 66. 32.
 5. 25 64. 25.
 5. 26 64. 25.
 7. 1 66. 19.
 8. 1 32. 18.
 8. 21 32. 19*.
 8. 22 32. 19*.
 9. 1 18. 25*.
 10. 20 24. 17*.

Kāṇḍa x.

1. 1 39. 7.
 1. 20^c 39. 19.
 1. 21^{cd} 5. 2.
 1. 25 39. 18.
 1. 32 39. 26.
 3. 1 19. 22.
 3. 6 46. 9*.
 3. 11 10. 2*.
 4. 1 32. 20; 139. 8.
 4. 25 32. 24.
 4. 26 32. 24*.
 5. 1 47. 31*; 49. 3.
 5. 1^b 49. 4.
 5. 6 49. 24*.
 5. 7 49. 25*.
 5. 15 38. 2*; 47. 31*;
 49. 13.
 5. 42 47. 31*.
 5. 50 47. 31*.
 5. 22 32. 27*; 46. 50.
 5. 23 6. 17; 136. 6.
 5. 24 136. 6.
 5. 25^{fg} 6. 14; 49. 14.
 5. 36 44. 33; 47. 22*.
 5. 37. 6. 15.
 5. 42 38. 2*; 49. 13.
 5. 46 42. 13*.

5. 50 38. 2*; 49. 13.
 6. 1 8. 12; 19. 1*;
 22. 23*.
 6. 2^b 19. 23*.
 6. 3 8. 13.
 6. 4^c 19. 23.
 6. 6^b 19. 23*.
 6. 29 19. 25.
 6. 29^b 19. 22*.
 6. 30 19. 25; 26. 40*.
 6. 31^c 19. 25*.
 6. 32^c 19. 25*.
 6. 35 2. 41; 19. 24;
 137. 30.

9. 1 65. 1.
 9. 1^b 65. 2.
 9. 2 65. 3.
 9. 2^d 65. 2.
 9. 3 65. 9.
 9. 4 66. 5*.
 9. 26 63. 29.
 9. 27 65. 8.
 10. 1 66. 20.

Kāṇḍa xi.

1. 1-37 63. 19*.
 1. 1 60. 19.
 1. 2 60. 22.
 1. 3 60. 23.
 1. 4 60. 24.
 1. 5 61. 8.
 1. 6 61. 11.
 1. 7 61. 20.
 1. 8 60. 30.
 1. 9 61. 18.
 1. 9^b 61. 22.
 1. 9^d 61. 24.
 1. 10 61. 19.
 1. 10^c 61. 15.
 1. 11 61. 23.

1. 11^c 61. 25.
 1. 12 61. 29.
 1. 13 60. 25.
 1. 14 60. 26.
 1. 14^b 60. 27.
 1. 14^d 60. 28*.
 1. 15 60. 29.
 1. 15^b 60. 34; 61. 33.
 1. 16 2. 7; 61. 31.
 1. 17 2. 8; 61. 34.
 1. 18 2. 9; 61. 36.
 1. 19 61. 37; 68. 27.
 1. 21 61. 41.
 1. 22 61. 42.
 1. 23^c 61. 44.
 1. 24 62. 1.
 1. 25 63. 3.
 1. 25^c 65. 13.
 1. 27 63. 4.
 1. 28 62. 22; 68. 27.
 1. 28^b 63. 5.
 1. 29 63. 6.
 1. 29^b 63. 7.
 1. 30 63. 20.
 1. 31 62. 15, 16.
 1. 31^c 62. 17.
 1. 33^a 65. 13.
 1. 36 63. 9.
 2. 1 28. 8*; 50. 13*;
 14*; 51. 7*;
 129. 3.
 2. 31 16. 8*.
 3. 31 62. 7*.
 4. 1 54. 11*; 55.
 17; 58. 3, 11.
 5. 3 55. 18*.
 6 32. 27*.
 6. 1 1. 5*; 9. 2, 4.
 6. 9 50. 13*, 14*;
 51. 7*.

6. 23	9. 2*; 42. 13*; 53. 8*; 55. 1*; 58. 25	1. 44	24. 39.	2. 30	71. 19*, 20, 22; 86. 23.
7. 3	42. 13*.	1. 46	50. 13*, 17; 139. 8.	2. 30 ^c	72. 10.
9. 1	16. 21.	1. 47	50. 1*.	2. 31	72. 11.
9. 24	73. 5*.	1. 52	24. 41.	2. 31*	72. 12*.
10. 1	16. 21.	1. 52 ^c	137. 23.	2. 32	61. 40; 70. 10; 72. 13.
		1. 53	10. 19.	2. 33	70. 15.
		1. 54	38. 30.	2. 34	71. 4.
	Kāṇḍa xii.	1. 58	24. 14; 38. 29.	2. 40	71. 16; 86. 19.
1	38. 16*.	1. 59	3. 4*; 24. 31.	2. 41	72. 3.
1. 1-7	24. 27*.	1. 61	137. 14.	2. 42	69. 8; 71. 8.
1. 1-9	24. 31*.	1. 61 ^c	46. 52; 137. 13.	2. 43	71. 8.
1. 1	8. 23; 19. 1*; 24. 24, 35; 38. 12*; 98. 3.	1. 62	50. 10.	2. 44	72. 13.
1. 2	137. 16.	1. 63	24. 27; 58. 19; 43. 5*.	2. 45 ^c	71. 2.
1. 4	137. 17.	2. 1-4	71. 8.	2. 47	72. 7.
1. 6	137. 28.	2. 1	69. 7; 71. 5.	2. 48	72. 8, 13.
1. 11	25. 36*.	2. 4	71. 6.	2. 48 ^c	71. 23; 86. 26.
1. 12	25. 36*.	2. 5	70. 6.	2. 49	72. 8.
1. 19-21	2. 41; 120. 5.	2. 7	71. 6.	2. 52	71. 14.
1. 19	137. 30.	2. 8-10	71. 12; 81. 33*.	2. 53	71. 6.
1. 20	137. 30.	2. 11	71. 5.	2. 54	71. 5; 80. 28*.
1. 21	137. 30.	2. 13	71. 16; 40. 19; 86. 19.	2. 55	71. 5; 72. 13.
1. 23-25	13. 12; 24. 24*; 54. 6*.	2. 15	71. 8.	3. 1	60. 31.
1. 23	12. 10*.	2. 16	71. 8.	3. 3	60. 32.
1. 28	24. 33.	2. 19	71. 16; 86. 19.	3. 4	60. 35.
1. 29	3. 8; 24. 28; 90. 15; 137. 40.	2. 21	7. 11, 21; 72. 13; 86. 24.	3. 7-10	61. 2*.
1. 30	24. 24*; 58. 7.	2. 22	71. 18; 72. 12*; 86. 21.	3. 7	61. 1.
1. 31	25. 36*.	2. 23	72. 17.	3. 11	61. 3.
1. 32	25. 36*.	2. 23 ^d	72. 2.	3. 12	61. 4.
1. 33	24. 33.	2. 24	72. 13.	3. 13	2. 6*; 8. 14.
1. 34	24. 30.	2. 26	71. 24; 86. 27.	3. 14	61. 18.
1. 35	46. 51; 137. 12.	2. 27	71. 24; 86. 27.	3. 15	61. 21; 125. 3
1. 36	137. 4*, 9.	2. 28	72. 6.	3. 16	61. 13.
1. 38	19. 1*; 24. 24*, 37.	2. 29	71. 18; 72. 3*; 86. 21.	3. 17 ^c	61. 14.
1. 42	24. 38; 137. 24.	2. 29 ^c	71. 19*; 86. 22.	3. 18	61. 22.
				3. 19	61. 24.
				3. 19 ^c	61. 23, 25
				3. 19 ^d	61. 25.
				3. 20	61. 27.

3. 20 ^d	61. 28.	1. 5	16. 8*.	1. 36	13.1*; 139. 15.
3. 21	61. 26.	1. 16-20	54. 10.	1. 37	75. 14.
3. 22	61. 30.	1. 17	41. 15*.	1. 38 ^a	75. 15.
3. 24	61. 32.	1. 21-26	24. 43*.	1. 38 ^c	75. 16.
3. 25	61. 34.	1. 21	19. 1*; 24. 42.	1. 39 ^a	75. 17.
3. 28	61. 36.	1. 21 ^{ab}	24. 42*.	1. 39 ^c	76. 20.
3. 29	61. 37.	1. 25	18. 25*.	1. 40	76. 12, 20*.
3. 31	1. 24; 8. 11; 61. 38.	1. 26	18. 25.	1. 41	76. 12*.
3. 31 ^a	1. 25*; 137. 4*.	1. 27	137. 4*, 10.	1. 42	76. 7.
3. 31 ^b	1. 25; 61. 39; 137. 4*.	1. 28	49. 19.	1. 43	75. 27.
3. 32	61. 40.	1. 33	12. 4.	1. 45	76. 4; 79. 13*.
3. 33	15. 11; 61. 43.	1. 56	49. 26.	1. 46	79. 30.
3. 34	62. 9.	1. 59	58. 17*; 42. 14*; 54. 18; 82. 6; 89. 11.	1. 47	77. 17.
3. 35	61. 41.	1. 60	58. 17*.	1. 47 ^a	76. 15.
3. 36	62. 1.	2. 1	18. 25*; 58. 22.	1. 47 ^c	76. 16; 77. 19.
3. 37	61. 45.	3. 1-60	63. 21*.	1. 48	76. 19.
3. 38	61. 46.	3. 1	49. 19.	1. 51	76. 10*.
3. 39	62. 11.			1. 53	76. 4; 79. 13*.
3. 41	62. 18.			1. 55	79. 14.
3. 42	62. 10.			1. 56	79. 14*.
3. 43	62. 14.			1. 57-58	76. 28.
3. 44	62. 8.			1. 59	76. 32.
3. 45	62. 15.			1. 60	76. 25, 32.
3. 45 ^c	62. 17.			1. 61	77. 1.
3. 46-48	68. 27.			1. 62	76. 32.
3. 49	62. 19.			1. 63	77. 20.
3. 50	62. 22; 68. 27.			1. 64	77. 2, 20; 79. 28, 32.
3. 51	62. 23.			2. 1	78. 10.
3. 52	63. 1.			2. 6	77. 8.
3. 53	63. 5.			2. 7	77. 11.
3. 54	63. 8.			2. 8	77. 2.
3. 55	63. 22.			2. 9	77. 9.
4. 1	66. 20.			2. 11	77. 3.
5. 1	48. 13*.			2. 12	77. 14.
				2. 15	76. 33.
				2. 16	77. 15.
				2. 17	77. 22.
				2. 19	77. 16.
				2. 20	77. 23.

Kāṇḍa xiii.

1-4	99. 4.
1. 1 ^a	49. 18.

2. 21	78. 1.	Kāṇḍa xv.	2. 4-18	81. 44.	
2. 22	78. 3.	5. 1	50. 13*.	2. 4	81. 33.
2. 22 ^b	78. 2.			2. 8	81. 29.
2. 22 ^c	78. 5.	Kāṇḍa xvi.		2. 10	81.44; 82. 28.
2. 23	78. 4.	1. 1	9. 9.	2. 11-18	80. 35; 82. 31*.
2. 23 ^c	78. 6; 79. 5.	2. 1	49. 27; 58. 6, 12.	2. 11	81. 22.
2. 24 ^d	78. 8.	2. 6	2. 18; 137. 33.	2. 19	80. 3, 38; 82. 33.
2. 25	78. 9.	3. 1	18. 25; 58. 22.	2. 20 ^c	82. 21*.
2. 26	77. 20.	4. 1	18. 25*.	2. 22	81. 29.
2. 28	77. 10.	5. 1-3	46. 9*.	2. 24	82. 29; 85. 26.
2. 30	77. 1.	5. 1	46. 13*.	2. 25	82. 32.
2. 31	76. 25; 79. 4.	6. 1	49. 19.	2. 26	82. 29; 85. 26.
2. 32-36	75. 11.	9. 3	6. 16.	2. 27	80. 18.
2. 32	79. 6.	9. 4	6. 16.	2. 28	87. 30.
2. 37	79. 8.			2. 29	83. 29.
2. 41	79. 21.	Kāṇḍa xvii.		2. 31	82. 10.
2. 43	79. 12.	1.	7.21*; 18.25*;	2. 34	87. 22.
2. 44	79. 27.		54. 11*; 55. 17; 58. 3, 11,	2. 36	81. 33.
2. 45	32. 27*; 78. 10, 13*; 79. 25.		22; 99. 3.	2. 37	80. 42; 85. 24.
2. 46	77. 5, 23.	Kāṇḍa xviii.		2. 38	85. 3, 12.
2. 47	57. 7; 77. 7.	1. 40	85. 19.	2. 45	85. 17.
2. 48	79. 22.	1. 41	81. 39.	2. 48	80.35; 82.31*.
2. 49	79. 23.	1. 42	81. 39.	2. 49	81. 37.
2. 50	79. 24.	1. 43	81. 39.	2. 50	86. 10.
2. 51	79. 26.	1. 44-46	87. 29.	2. 53	80.35; 82.31*.
2. 52-58	75. 25*.	1. 44	80. 43; 87. 14.	2. 56	80. 34.
2. 52	75. 24.	1. 46	80. 51.	2. 57	80. 52*; 81. 29*.
2. 53	76. 31.	1. 49	81. 34.	2. 57 ^a	80. 17.
2. 59	79. 30.	1. 50	81. 35.	2. 58	81. 25.
2. 63	76. 17.	1. 51	87. 27.	2. 59	80. 43.
2. 64	79. 9.	1. 52	83. 28.	2. 60	80. 49.
2. 65	75. 26.	1. 55	80. 42.	3. 1	80. 44.
2. 66	76. 1.	1. 56	87. 19.	3. 2	80. 45.
2. 68	76. 5.	1. 58	81. 36.	3. 3	81. 20.
2. 69	76. 14.	1. 60	45. 14*; 84. 2.	3. 4	80. 37; 81. 20;
2. 70	76. 7.	1. 61	80. 35; 82. 31*.		81. 33*.
2. 71	79. 10.			3. 5	82. 26*.
2. 73	77. 12.	2. 4-7	81. 33*.		
2. 74	77. 4.				
2. 75	77. 13.				

3. 6	82. 26.	4. 6	81. 7	4. 78	87. 8; 88. 4.
3. 7	80. 36.	4. 14 ^a	80. 52.	4. 79	87. 8.
3. 8	80. 31, 35; 82. 31*.	4. 16	86. 3.	4. 80	87. 8.
3. 9	80. 31, 32; 82. 31*.	4. 26	85. 27*.	4. 81	88. 26.
3. 10	81. 47; 86. 17; 87. 4.	4. 31	80. 17, 52*.	4. 88	89. 13.
3. 11	81. 47*; 87. 4.	4. 32	85. 27*.	Kāṇḍa xix.	
3. 12	81. 46; 87. 3.	4. 35	82. 22.	1. 1	19. 1*, 4*.
3. 13	81. 37.	4. 36	86. 5.	1. 9	9. 7*.
3. 17	84. 10.	4. 37	86. 1.	1. 10	9. 7*.
3. 18	88. 16.	4. 38	87. 21.	3. 1	10. 24*
3. 25-37	85. 26.	4. 39	88. 24.	9. 1	9. 7*.
3. 25	81. 39; 85. 26*.	4. 40	88. 23.	10. 1	9. 7*
3. 30	80. 53.	4. 41	86. 18; 87. 22.	12. 1	9. 7*.
3. 42	89. 13.	4. 42	84. 6.	14. 1	16. 8*.
3. 44	87. 27.	4. 43	85. 27*.	15. 1	16. 8*.
3. 45	87. 27.	4. 44	80. 35; 82. 31*.	17. 1	140. 9*.
3. 46	87. 27.	4. 49	82. 40.	18. 1	140. 9*.
3. 47	87. 22.	4. 50	82. 41.	20. 4	25. 36*.
3. 48	87. 22.	4. 51	80. 51*.	23. 23	99. 4*.
3. 49	86. 10.	4. 52	85. 25.	33. 3	2. 1*; 137. 32*.
3. 52	86. 8.	4. 53	86. 6.	44. 4	47. 16*.
3. 53	81. 9.	4. 54	86. 7.	51. 1	91. 3.
3. 55	80. 5; 83. 20.	4. 55	86. 11.	51. 2	2. 1*; 2. 21*.
3. 56	82. 9.	4. 56	80. 46.		91. 3; 137. 18*;
3. 60	82. 26.	4. 56 ^c	80. 47.	52	79. 28*.
3. 61-67	86. 17.	4. 57	80. 46*; 86. 2;	52. 1	6. 37; 45. 17;
3. 61	81. 48; 82. 36.		88. 17.		68. 29.
3. 62	82. 37*.	4. 61	88. 27.	52. 5	92. 30*.
3. 69	85. 27*.	4. 62	83. 27.	58. 5	3. 16*.
3. 70	83. 19.	4. 63	88. 28.	59. 1	6. 37.
3. 71	81. 33.	4. 64	88. 5.	59. 3	5. 12*.
3. 72	86. 2; 88. 17.	4. 65	89. 14.	60. 1	66. 1.
3. 73	85. 24.	4. 66	86. 10.	63. 1	6. 21*.
4. 1-15	81. 45.	4. 68	87. 27.	64. 1-4	57. 26*.
4. 1	80. 23.	4. 69	82. 8.	64. 1	57. 26.
4. 2	81. 10.	4. 71	87. 8; 88. 2.	68. 1	25. 36*; 35.
4. 5	81. 7.	4. 72	87. 8; 88. 3*.		20*; 53. 2*;
		4. 73	87. 8.		57. 22*, 32*;
		4. 74	87. 8; 88. 4.		58. 19*; 75. 1*;
		4. 75	88. 11.		

137. 4*; 139. 10.	72. 1	42. 18*; 139. 25.*	Kāṇḍa xx. 107. 11 34. 21*.
69. 1-4. 3. 4*; 58. 7*.	72. 1 ^a	139. 25*, 26*.	
69. 1 90. 22*.			

Rig-Veda.

i. 12. 6 108. 2.	iii. 12. 9 5. 2.	vii. 94. 9 5. 2.
29. 1 127. 7.	62. 10 9. 7*;	viii. 43. 14 108. 2.
90. 6-8 90. 25;	139. 10*.	60. 9 108. 2.
118. 1.	62. 10 ^a 91. 6.	101. 15 92. 14.
91. 12 68. 31.	62. 10 ^b 91. 7.	ix. 32. 5 ^a 47. 16.
91. 16 68. 9.	62. 10 ^c 91. 8.	x. 2. 3 5. 12.
91. 18 68. 9.	v. 24. 1 ^{ab} 68. 31.	57. 3-6 89. 1.
93. 3 5. 1.	24. 2 ^{cd} 68. 31.	97. 14 ^{ab} 33. 8.
93. 3 ^{cd} 5. 1.	53. 9 98. 2.	97. 20 33. 9.
93. 5 5. 1.	54. 1 43. 13.	145 33. 7.
93. 9 5. 1.	vi. 15. 19 70. 9.	186. 1-3 117. 4.
ii. 1. 16 46. 54.	60. 1 5. 2.	186. 1 117. 4.
43. 3 46. 54.	vii. 55. 1 43. 13.	

Sāma-Veda.

i. 36 108. 2.	ii. 194 108. 2.	ii. 1190 117. 4.
184 117. 4.	457 68. 31.	1192 117. 4.
448 68. 31.	894 108. 2.	

Tāittiriya-Samhitā.

i. 1. 2. 1 3. 9; 44. 38.	i. 5. 3. 1 70. 6.	iii. 2. 4. 4 3. 5, 8; 137.
1. 4. 1 1. 36; 3. 9;	5. 6. 2 68. 31.	37. 40.
58. 5.	5. 6. 4 70. 9.	2. 5. 3 68. 9.
1. 4. 2 2. 1; 137.	5. 10. 3 56. 6.	2. 7. 1 108. 2.
18.	6. 2. 1 3. 1.	4. 10. 1 43. 13.
1. 5. 1 2. 5, 24.	6. 2. 2 6. 1.	5. 11. 5 108. 2.
1. 5. 2 69. 6.	6. 6. 3 56. 7.	iv. 1. 1. 2 5. 7.
1. 11. 1 2. 17.	6. 10. 1 3. 1.	2. 1. 2 72. 13.
1. 13. 2-3 6. 9.	8. 5. 1 88. 18.	2. 1. 3 72. 13.
1. 14. 3-4 5. 12.	8. 5. 2 88. 21;	2. 5. 1 108. 2.
3. 7. 1-2 108. 2.	89. 1.	2. 6. 3 33. 8.
3. 7. 1 69. 17, 20,	ii. 3. 14. 1 5. 1.	2. 6. 5 33. 9.
22.	iii. 1. 4. 3 44. 17.	2. 7. 4 68. 9.
4. 45. 3 6. 13.	1. 4. 4 45. 11.	2. 9. 3 118. 1.
4. 46. 3 108. 2.	1. 10. 1 5. 7.	2. 11. 1 5. 2.

iv. 3. 13. 5 68. 31.
4. 4. 8 68. 31.
7. 12. 2 115. 2.
7. 13. 1 68. 26.

v. 1. 1. 3 5. 7.
2. 8. 6 118. 1.
4. 5. 1 73. 14.
5. 6. 1 108. 2.

v. 5. 10. 5 73. 14.
7. 2. 4 42. 14; 74
19.
vi. 3. 5. 4 108. 2.

Māitrāyaṇī-Saṃhitā.

i. 1. 2 3. 9.
1. 4 1. 36; 58. 5.
1. 6 69. 6.
1. 9 2. 1; 137. 18.
1. 12 2. 17.
3. 39 6. 13.
4. 1 3. 1.
4. 2 70. 9.
4. 3 5. 13; 97. 4.
4. 6 73. 14.
4. 10 2. 6.
5. 1 5. 1.
5. 3 68. 31.

i. 5. 10 68. 31.
6. 1 70. 6.
6. 2 70. 6.
7. 1 70. 6; 72. 13.
8. 8 108. 2.
10. 3 88. 18, 21;
89. 1.
10. 19 88. 18, 21.
15. 14 70. 9.
ii. 7. 8 72. 13.
7. 11 108. 2.
7. 14 68. 9.
7. 16 90. 25; 118. 1.

ii. 12. 1 115. 2.
13. 7 137. 25.
13. 8 68. 31.
iii. 2. 3 108. 2.
9. 5 108. 2.
12. 19 68. 2.
iv. 9. 24 56. 6.
10. 1 5. 1.
10. 2 108. 2.
10. 3 108. 2.
10. 4 68. 31.
12. 4 68. 31.

Kāthaka-Saṃhitā.

ii. 14 68. 31.
iii. 4 69. 22; 108. 2.
v. 4 5. 13; 97. 4.
vii. 18 68. 31.
viii. 13 6. 26.
ix. 6 88. 21; 89. 1.

xv. 12 108. 2.
xvi. 8 72. 13.
11 108. 2.
14 68. 9.
xviii. 13 115. 2
xix. 11 72. 13.

xx. 14 108. 2.
xxii. 12 72. 13.
xxvi. 7 108. 2.
xxxiv. 19 108. 2.
xxxix. 3 118. 1.

Kapisthala-Saṃhitā.

ii. 11 108. 2.
v. 1 68. 31.
vii. 6 108. 2.

viii. 9 88. 21; 89. 1.
xxv. 2 108. 2.
5 68. 9.

xli. 5 108. 2.
xlviii. 1 108. 2.

Vājasaneyi-Saṃhitā.

i. 3 2. 34.
5 56. 6.
6 1. 36; 58. 5.
7 44. 38.
7^{ab} 3. 9.
10 2. 1; 137. 18.
12 1. 37; 2. 32, 33.
15 69. 6.

i. 15^d 2. 6.
27 68. 2.
29 6. 10.
ii. 2^c 2. 17.
5^d 2. 17.
18 6. 9.
20 6. 1.
27 70. 9.

ii. 28 56. 6.
29^c 87. 16.
30 88. 1.
31^a 88. 18.
31^b 88. 21.
32^b 83. 30; 88. 15
33 89. 6.
iii. 5 70. 6.

iii. 25 ^a 68. 31.	vi. 15 44. 23, 28.	xv. 48 ^c 68. 31.
26 ^a 68. 31.	16 ^d 44. 34.	xviii. 36 115. 2.
41 89. 12.	xi. 8 ^b 5. 7.	52 68. 26.
53-56 89. 1.	xii. 7-10 72. 13.	xix. 46 89. 1.
iv. 1 44. 30.	60 108. 2.	xx. 23 6. 13.
v. 2 68. 2.	88 ^{ab} 33. 8.	xxiii. 8 68. 2.
2 ^b 69. 17.	95 33. 9.	57 3. 10.
2 ^{ed} 69. 20.	112 68. 9.	xxv. 47 ^a 68. 31.
2 ^f 69. 23.	113 68. 9.	47 ^c 68. 31.
3 108. 2.	xiii. 17 118. 1.	xxvii. 43 108. 2.
26 82. 17.	2 90. 25.	xxxv. 20 45.14;84.1.
42 44. 30.	xv. 48 ^a 68. 31.	xxxviii. 25 6. 13.

Tāittirīya-Brāhmaṇa.

ii. 1. 11. 1 3. 4; 6. 20.	ii. 7. 12. 3 108. 2.	iii. 5. 7. 3 5. 2.
4. 1. 8 117. 4.	iii. 2. 2. 2 3. 9.	5. 12. 1 68. 9.
4. 1. 9 117. 4.	2. 4. 1 1.36; 58.5.	6. 6. 4 69. 6.
4. 8. 7 74. 19.	3. 6. 7 2. 17	7. 13. 4 68. 9.
5. 8. 8 40. 13.	3. 9. 7 6. 9.	
6. 3. 5 89. 1.	5. 7. 2 5. 1.	

Çatapatha-Brāhmaṇa.

i. 4. 1. 21 135. 9.	iii. 4. 1. 21 69. 17.	xi. 5. 4. 5 56. 12.
5. 1. 23 3. 6; 137.	4. 1. 22 69. 20.	xiv. 9. 3. 11 fg. 90. 25;
38.	4. 1. 23 69. 22.	121. 1.
9. 3. 19 70. 9.	xi. 5. 4. 3 56. 13.	9. 4. 23 89. 13.

Āitareya-Brāhmaṇa.

2. 7 69. 6.	7. 19 73. 14.	8. 27 90. 11.
7. 9 111. 1.		

Tāndya-Brāhmaṇa.

i. 2. 1 3. 1.	xii. 5. 23 33. 9.	xxi. 3 107. 2.
5. 8 68. 9.		

Gopatha-Brāhmaṇa.

i. 1. 1 1. 3; 1. 6.	ii. 1. 1 2. 6.	ii. 1. 6 73. 14.
2. 18 8. 16.	1. 2 91. 2. 4.	1. 10 1. 29.

Tāittirīya-Āraṇyaka.

iv. 41. 3-6 56. 6.	vi. 2. 1 81. 30.	vi. 6. 3 68. 9.
42. 2 117. 4.	4. 2 81. 30.	vii. 3. 3 56. 17.

Kātyāyana-Çrāutasūtra.

ii. 1. 21	137. 38.	iii. 7. 19	6. 1.	v. 4. 17	13. 4.
1. 22	3.5; 137. 37.	iv. 1. 8	87. 16.	vi. 7. 6	45. 3.
1. 23	3. 6.	1. 9	88. 1.	xxi. 3. 13	107. 2.
2. 8	125. 2.	1. 13	88. 18.	3. 27	86. 14.
2. 11	2. 15.	1. 14	88. 21.	xxv. 1. 11	5. 13; 97.
2. 12	137. 11.	1. 16	88. 15.		4, 8.
2. 15	91. 2.	1. 32	89. 6.	4. 35	111. 11.
2. 17	91. 4.	14. 7	3. 9.	5. 29	136. 2.
2. 20	65. 15.	v. 1. 28	69. 22.	8. 15	83. 24.
4. 1	2. 6.	1. 29	69. 17.	9. 21	44. 17.
4. 4	2. 6.	1. 30	69. 20.		
iii. 6. 18	6 9.	2. 15	44. 30.		

Çāṅkhāyana-Çrāutasūtra.

i. 6. 6	3.6; 137.38.	iii. 10. 4	111. 11.	iv. 8. 6	56. 6.
6. 9	3.7; 137.39.	19. 3	5.13; 97. 4.	12. 8	56. 6.
ii. 6. 10	3. 4.	iv. 4. 2	87. 16.	12. 14	70. 9.
6. 11	3. 4; 6. 20.	4. 5	88. 1.	15. 9	83. 24.
12. 11	89. 12.	4. 11	88. 18.	17. 10	44. 17.
16. 1	43. 13.	4. 14	88. 21.	vi. 2. 2	3. 4.
17. 7	40. 13.	5. 2	88. 15.	8. 6	108. 2.
17. 8	70. 1.	5. 8	89. 6.	viii. 2. 13	88. 18.
iii. 4. 14	111. 11.	7 6	91. 4.		

Āçvalāyana-Çrāutasūtra.

i. 4. 7	3. 7; 137. 39.	ii. 6. 14	88. 24.	ii. 7. 13	89. 6.
ii. 3. 1	69. 6.	7. 1	88. 18.	9. 10	74. 19. 20.
5. 17	89. 12.	7. 2	88. 21.	iii. 13	111. 11.
6. 2	88. 1.	7. 6	88. 15.	v. 2. 14	108. 2.
6. 9	87. 16.	7. 8	89. 1.		

Āpastamba-Çrāutasūtra.

i. 7. 13	87. 16.	i. 19. 8	2. 6.	vi. 5. 4	3. 4.
8 7	88. 1.				

Lātyāyana-Çrāutasūtra.

i. 2. 12	92. 17.	ii. 10. 5	88. 21.	iv. 9. 16	3.6; 137.38.
2. 13	92. 14.	12. 17	90. 20.	11. 10	91. 2.
9. 11	3. 1.	iii. 2. 10	89. 1.	11. 12	72. 42; 91.4.
ii. 4. 5	3. 6, 7; 137.	3. 1	89. 12.	v. 2. 11	89. 1.
	38, 39.	5. 5	69. 22.		
10. 4	88. 18.	5. 11	72. 13.		

Vāitāna - Sūtra.

1. 3	1. 4; 1. 6.	3. 10	91. 4.	16. 17	6. 1.
1. 16	59. 18.	4. 7	6. 9.	17. 4	108. 2.
1. 18	2. 18.	4. 22	6. 19; 42. 17.	20. 9	89. 1.
1. 19	3. 4; 90. 22.	5. 10	8. 8, 16.	24. 7	6. 11.
1. 20	3. 5; 137. 37.	7. 4	3. 4.	38. 1	97. 8; 117. 4.
2. 2	2. 6.	7. 6	3. 9.	38. 4	88. 29.
2. 5	137. 11.	11. 13	82. 11.		
3. 8	91. 2.	11. 24	7. 19.		

Ācvalāyana - Gr̥hyasūtra.

i. 2. 1	74. 3.	i. 22. 2	56. 12.	iv. 3. 3	81. 5.
3. 10	6. 34.	22. 21	56. 3.	3. 18	81. 19.
16. 5	106. 7	24. 31	92. 17.	3. 26	81. 31.
17. 3	53. 2.	24. 32	92. 14.	3. 27	81. 30.
17. 8	44. 30.	ii. 2. 4	74. 15.	4. 8	40. 5; 52. 7.
17. 17	54. 1.	4. 13	45. 14; 84. 1.		
20. 8	56. 13	9. 9	43. 13.		

Çāṅkhāyana - Gr̥hyasūtra.

i. 9. 3	3. 10.	ii. 15. 3	92. 17.	iii. 8. 3	74. 19.
27. 7	106. 7.	iii. 4. 7	43. 13.	8. 4	74. 20.
28. 12	44. 30.	4. 8	43. 13.	13. 8	45. 14; 84. 1.
ii. 4. 5	56. 12.	7. 2	89. 12.	iv. 18. 2	56. 12.
14. 4	74. 3.	7. 3	89. 13.	v. 1. 7	40. 13.
14. 5	43. 13.	8. 2	74. 18.	9. 4	89. 1.

Gobhila - Gr̥hyasūtra.

i. 4. 4	74. 3.	ii. 10. 41	56. 3.	iv. 3. 27	89. 6.
4. 9	74. 3.	iii. 8. 16	74. 19.	4. 3	88. 1.
6. 14	3. 6; 137. 38.	10. 28	44. 17.	4. 22	45. 14; 84. 1.
7. 23	1. 37; 2. 32.	iv. 1. 6	2. 11.	5. 7	3. 4.
7. 25	2. 33.	3. 2	87. 16.	7. 32	43. 13.
ii. 6. 6	33. 7.	3. 10	87. 8.	10. 9	92. 14.
9. 14	44. 30.	3. 11	88. 18.	10. 22	92. 17.
10. 34	56. 12.	3. 12	88. 21.		

Pāraskara - Gr̥hyasūtra.

i. 3. 27	92. 14.	ii. 1. 21	54. 1.	*iii. 1. 4	74. 16.
3. 30	92. 17.	3. 2	56. 12.	3. 9	45. 14; 84. 1.
12. 3	74. 3.	4. 2	56. 3.	4. 7	43. 13.
ii. 1. 10	44. 30.	9. 2	74. 3.	15. 22	135. 9.

Mantrabrāhmaṇa.

i. 6. 5	44. 30.	ii. 3. 16	45. 14; 84. 1.	ii. 6. 1	43. 13.
ii. 2. 8	44. 17.				

Nirukta.

5. 1	69. 6.	10. 17	43. 13.	10. 35	117. 4.
9. 23	46. 3.				

Atharva-pariṣiṣṭa.

19. 1	140. 1. 4, 5, 6.	34. 7	26. 1.	34. 25	41. 8; 82. 31.
19. 3	140. 11, 14, 15,	34. 8	46. 9.	34. 26	9. 1, 2.
	16, 17, 19, 20,	34. 10	13. 1.	34. 27	9. 4; 10. 24;
	21.	34. 11	8. 2; 25. 36.		12. 10.
22. 3	137. 17.	34. 12	16. 8.	34. 29	16. 8; 25. 36;
24. 1	137. 17.	34. 13	14. 7.		104. 3; 105. 1.
34. 1	9. 7.	34. 16	50. 13.	34. 30	17. 1.
34. 3	8. 25.	34. 17	14. 25; 50. 13.	34. 31	32. 27.
34. 4	8. 24; 54. 11;	34. 19	59. 18.	39. 9	79. 28.
	94. 15; 95. 4;	34. 20	9. 7.	73. 12	105. 1.
	96. 4; 114. 3.	34. 21	47. 8.	74. 4	105. 1.
34. 5	8. 23.	34. 22	18. 25.		
34. 6	30. 17.	34. 24	26. 33.		

Miscellaneous Texts.

Karmapradīpa	1. 8	1. 5.
Kāṭhaka-grhyasūtra	xliv. 2	74. 3.
Gṛhyasaṃgraha	i. 96	3. 4.
Tāittirīya-upaniṣad	i. 4. 3	56. 17.
Gobhila-ṣrāddhakalpa	ii. 9	82. 17.
Nakṣatrakalpa	36	46. 55.
Mānava-grhyasūtra	ii. 12	74. 3.
Mānava-dharmaśāstra	iv. 112	141. 40.
Yājñavalkya	i. 230	82. 17.
	iii. 146	83. 2.
Vāsiṣṭha-dharmaśāstra	xiii. 40	141. 29.
Viṣṇusmṛti	67. 3	74. 3.
Çāntikalpa	21	25. 23.
	22	76. 2.

Cross-references from the Kāuṣika.

1. 24	8. 11; 61. 38;	2. 1	137. 32.	2. 17	3. 7.
	137. 4.	2. 7	6. 33.	2. 18	137. 1, 33.
1. 26	6. 15.	2. 9	61. 36.	3. 1	68. 17.
1. 36	47. 1; 58. 5.	2. 10	6. 33.	3. 2	6. 17; 47. 1.

3. 4	58. 7; 78. 13.		121.1; 127.10;	9. 9	53. 8.
3. 5-8	137. 37.		140. 20.	10. 1	57. 31.
3. 6	137. 38.	7. 15	10. 2; 30. 2.	10. 2	73. 13.
3. 7	137. 39.	7. 16	10. 7; 40. 1.	10. 4	11. 2, 11; 12.
3. 8	137. 40.	7. 17	25. 37.		11; 18. 32.
3. 9	44. 38.	7. 18	26. 19; 28. 15.	10. 7	7. 16.
3. 14	49. 11.	7. 19	16. 29; 41. 13.	10. 9	6. 22.
3. 15	14. 1.	7. 23	53. 2.	10. 16	29. 12.
3. 19	47. 8, 9, 10.	7. 25	53. 2.	10. 17	58. 13.
3. 20	47. 1.	8. 2	25. 36.	10. 18	58. 13.
4. 1	3. 19.	8. 10	46. 7.	10. 24	12. 15.
4. 9	5. 1.	8. 11	61. 38.	11. 1	18. 6.
4. 19	5. 1.	8. 13	71. 15.	11. 4	106. 7.
5. 5	6. 23; 137. 42.	8. 15	39. 3; 58. 15;	11. 7	59. 8.
5. 7	3. 19.		83. 4.	11. 12	12. 4; 18. 25.
5. 8	72. 37.	8. 16	39. 5; 39. 6;	11. 19	13. 1; 52. 20.
5. 13	97. 4.		41. 4; 83. 4.	12. 1	8. 9.
6. 3	3. 19.	8. 17	16. 1; 18. 10;	12. 2	8. 9.
6. 17	17. 6; 124. 1.		50. 15; 76. 19.	12. 4	18. 25.
6. 19	42. 17; 47. 20.	8. 18	47. 23, 39;	12. 9	35. 19.
6. 22	73. 4, 13.		82. 26.	12. 10	10. 24; 13. 1,
6. 23	5. 5.	8. 19	19. 22.		12; 139. 15.
6. 30	42. 12; 73. 13.	8. 20	106. 7.	12. 15	10. 24.
6. 34	17. 6; 93. 13;	8. 21	46. 4.	13. 1	11. 19; 52. 20;
	104. 3; 123. 1.	8. 22	44. 20.		59. 9, 26; 139.
6. 37	25. 20.	8. 23	43. 3, 4, 5;		15.
7. 1	17. 8; 18. 8;		120. 9.	13. 5	26. 40; 27. 5.
	51. 9.	8. 24	26. 29; 94. 15;	13. 12	24. 24; 54. 6.
7. 2	18. 19, 20; 22.		95. 4; 96. 4;	14. 1	3. 15.
	12.		101. 3; 114. 3;	14. 7	14. 26; 16. 4;
7. 4	38. 6.		136. 9.		139. 7.
7. 5	10. 6; 46. 19;	8. 25	25. 22, 34; 44.	14. 8-10	15. 7.
	48. 2.		15; 136. 9.	14. 8-11	16. 23.
7. 6	10. 6.	9. 1	7. 14; 27. 34;	14. 14	25. 22; 42. 21.
7. 7	46. 1.		41. 14; 43. 12.	14. 22	16. 26.
7. 8	10. 1; 11. 1;	9. 2	25. 20.	14. 24	15. 3.
	139. 7, 10.	9. 4	25. 20.	14. 25	50. 13.
7. 14	18. 3, 5, 25;	9. 6	39. 7, 27; 43.	14. 28	16. 6, 15, 23.
	19. 1; 41. 14;		5; 44. 5.	14. 29	16. 23.
	46. 29; 68. 39;	9. 7	43. 5.	15. 1	22. 12.

15. 4	72. 16.	24. 22	18. 25; 19. 1.	28. 10	36. 33.
15. 13	37. 1.	25. 2	26. 1.	28. 13	29. 22; 58. 12.
15. 14	37. 1.	25. 10	8. 9; 36. 27.	28. 15	7. 18; 31. 27.
16. 1	8. 18.	25. 11	8. 18; 36. 27	29. 1	32. 20.
16. 4	14. 7.	25. 13	8. 9.	29. 6	32. 21, 24.
16. 6	6. 23.	25. 18	51. 15.	29. 7	32. 25.
16. 8	104. 3; 139. 7.	25. 26	6. 37	29. 10	32. 5.
16. 12	8. 22.	25. 35	26. 28.	29. 13	31. 6.
16. 14	48. 1.	25. 36	8. 2; 26. 28;	29. 19	30. 7.
16. 27	17. 34.		50. 4; 59. 14,	29. 22	58. 12.
17. 10	8. 18.		29; 82. 47;	30. 1	31. 6, 8.
17. 34	3. 15.		137. 4; 139. 7.	30. 12	26. 24; 41. 3.
18. 3	7. 14.	25. 37	31. 1.	30. 16	31. 16.
18. 7	19. 9	26. 1	27. 5, 7, 29, 32.	31. 26	28. 15.
18. 11	39. 22.		28. 8, 13, 17;	32. 8	35. 28; 39. 11;
18. 16	39. 22.		29. 18; 30. 7,		47. 55.
18. 19	7. 2.		17; 32. 17.	32. 17	40. 4; 41. 40.
18. 19	24. 45.	26. 4	75. 13; 82. 5.	32. 21	35. 4, 8.
18. 25	19. 1; 24. 46.	26. 16	27. 29.	32. 24	29. 6.
18. 32	23. 7.	26. 19	7. 18.	32. 25	29. 7.
19. 22	10. 2.	26. 22	35. 7; 36. 33.	32. 27	52. 16; 58.
20. 1	23. 17; 24. 36;	26. 24	30. 12; 41. 1, 3.		24, 25.
	106. 8.	26. 33	139. 7.	32. 29	34. 2, 11.
21. 2	86. 6.	26. 40	27. 5.	33. 13	36. 12; 36. 32.
21. 11	66. 13.	26. 43	32. 6.	34. 2	34. 11.
21. 13	35. 24.	27. 3	32. 10.	34. 3	24. 3.
21. 14	48. 41.	27. 5	13. 5; 26. 40.	34. 12	75. 7.
23. 4	19. 28; 42. 11.	27. 10	40. 8.	35. 4	32. 21; 35. 8.
23. 5	24. 15.	27. 15	29. 20.	35. 7	26. 22; 36. 33.
23. 6	43. 3.	27. 18	29. 21.	35. 12	98. 2.
23. 9	38. 26.	27. 19	36. 24.	35. 19	12. 9.
23. 11	43. 1; 50. 4.	27. 29	29. 8; 30. 8,	35. 28	32. 8; 36. 14;
23. 13	51. 13.		16; 32. 10.		39. 11, 12; 47.
23. 17	24. 36.	27. 34	26. 1; 29. 8;		54, 55; 49. 23.
24. 3	34. 3.		30. 8.	36. 12	36. 32.
24. 10	81. 28.	28. 1	29. 1; 31. 6;	36. 22	50. 2.
24. 13	76. 23.		32. 20.	36. 33	26. 22; 35. 7.
24. 14	38. 29; 39. 9.	28. 4	32. 7.	38. 2	47. 31; 49. 13.
24. 15	23. 5.	28. 7	39. 6.	38. 7	16. 16.
24. 21	25. 24.	28. 9	36. 33.	38. 18	33. 16.

38. 26	23. 9.	47. 1	3. 15, 19; 25.	53. 2	7. 25; 54. 19.
39. 1	38. 21.		27; 48. 30.	53. 3	67. 20.
39. 6	8. 16; 24. 13;	47. 7	3. 19.	53. 6	44. 3; 54. 16;
	23. 7.	47. 8	3. 19.		55. 1.
39. 7	9. 6; 69. 7.	47. 9	3. 19	53. 15	54. 19.
39. 8	46. 7, 8.	47. 14	49. 20.	53. 16	55. 2; 54. 19.
39. 9	46. 7, 8; 76. 23.	47. 22	44. 33	53. 17	55. 2, 3.
39. 20-27	71. 13.	47. 25-28	48. 11.	53. 20	55. 4.
39. 22	18. 11.	47. 25	30. 14; 49. 20.	54. 1-7	55. 5.
39. 27	9. 6; 43. 5;	47. 28	49. 21; 69. 8.	54. 5	13. 12.
	44. 5.	47. 29	48. 21.	54. 11	52. 18; 139. 7.
40. 4	32. 17; 41. 40	47. 31	38. 2; 49. 13, 23.	54. 14	58. 17.
40. 5	52. 7.	47. 32	7. 25; 48. 20.	54. 17	58. 17.
40. 7	30. 12; 41. 3.	47. 37	26. 18.	54. 19	53. 16.
41. 1	26. 24.	47. 38	48. 21.	55. 1	42. 13.
41. 2	48. 20.	47. 39	8. 18.	55. 17	10. 19; 17. 31.
41. 6	8. 18.	47. 39	48. 9.	56. 1	57. 32.
41. 8	42. 1; 82. 31.	47. 51	48. 4, 32.	56. 5	57. 32.
41. 14	7. 14.	47. 54	35. 28; 49. 23.	56. 17	57. 16.
42. 1	57. 32.	47. 55	35. 28.	57. 16	56. 17.
42. 12	59. 25.	48. 3	48. 9.	57. 23	53. 4.
42. 15	68. 35.	48. 4	47. 52; 48. 32.	57. 31	54. 11.
42. 16	6. 19; 47. 20;	48. 11	47. 28; 49. 21.	58. 1	6. 22.
	68. 35.	48. 20	41. 2; 47. 32.	58. 7	24. 24.
42. 22	14. 14; 82. 4.	48. 39	32. 17; 40. 4.	58. 9	56. 17.
43. 3	23. 6.	48. 42	49. 22.	58. 11	53. 1.
43. 4	120. 9.	49. 2	47. 31.	58. 12	29. 22.
43. 5	9. 6; 39. 27;	49. 11	38. 2; 47. 31.	58. 16	54. 14.
	44. 5; 69. 7.	49. 20	48. 43.	58. 17	54. 14.
43. 11	136. 8.	49. 21	69. 8.	58. 18	54. 14, 17.
44. 1	24. 9.	49. 23	35. 28; 47. 54.	58. 22	52. 16.
44. 2	42. 7.	50. 1	8. 2; 77. 3.	59. 1	6. 22; 8. 5;
44. 3	53. 6.	50. 2	36. 22.		52. 18.
44. 6	39. 27; 43. 5;	50. 12	59. 6.	59. 24	137. 43.
44. 30	92. 18.	50. 13	14. 25; 51. 7.	59. 25	42. 11.
44. 31	47. 22.	50. 15	76. 19.	59. 28	72. 30.
45. 14	84. 1.	50. 16	8. 18.	60. 1	55. 6; 137. 43.
46. 7	39. 9; 69. 7.	52. 16	58. 14, 24; 59. 1.	60. 7	46. 30.
46. 8	39. 8.	52. 18	54. 11.	61. 11	67. 26.
46. 30	60. 7.	52. 20	11. 19.	61. 39	8. 11.

62. 3	68. 19.	76. 10	81. 30.	86. 19	71. 16.
62. 14	66. 7.	76. 18	8. 18.	86. 22	71. 19.
62. 18	64. 26.	76. 19	50. 15.	86. 27	82. 10.
62. 22	64. 24.	76. 23	77. 6.	87. 8	88. 3.
64. 10	85. 25.	76. 24	24. 13.	87. 29	81. 44.
64. 22	24. 10; 81. 28.	76. 33	39. 9; 79. 1.	87. 30	81. 44; 88. 29.
66. 2	68. 33.	78. 13	79. 25.	88. 29	87. 30.
66. 3	68. 33.	79. 1	76. 33.	90-93	76. 9.
66. 7	62. 14.	79. 25	78. 13.	90. 1	83. 32.
66. 13	21. 11.	80. 25	82. 22.	90. 24	118. 1.
66. 16	84. 3.	80. 35	82. 31; 83. 20;	91. 1	118. 1.
67. 5	140. 1.		84. 13.	92. 18	44. 30.
67. 6	55. 6.	80. 37	81. 20.	93. 9	101. 1.
67. 17	140. 4.	81. 20	80. 37.	93. 13	104. 3.
67. 20	53. 4.	81. 28	24. 10.	93. 15	107. 1.
67. 26	61. 11.	81. 44	85. 26; 86. 17;	93. 22	115. 1.
68. 2-6	68. 18.		87. 30; 88. 29.	93. 37	130. 1.
68. 18-23	62. 2.	82. 2-19	86. 28.	93. 43	136. 1.
68. 19	62. 3.	82. 5	75. 13.	94. 11	53. 4.
68. 33	66. 2.	82. 22	80. 25.	94. 16	97. 9; 106. 9.
68. 34	66. 2.	82. 29	85. 25.	96. 3	97. 6.
71. 7	109. 5; 110. 4; 111. 5; 126. 9.	82. 31	41. 8; 80. 35;	97. 4	5. 13.
71. 8	82. 26.		83. 20; 84. 13.	97. 6	96. 3.
71. 12	81. 33.	82. 36	86. 29.	104. 2	105. 1.
71. 16-24	86. 19.	83. 3	85. 17.	104. 3	16. 8; 25. 36;
71. 19	86. 22.	83. 20	80. 35; 82. 31;		105. 1; 113. 3;
72. 30	59. 28.		84. 13.		123. 1; 139. 7.
72. 44	73. 4, 13.	83. 23	84. 13.	105. 1	93. 3; 104. 2, 3.
73. 4	6. 22, 30.	83. 25	84. 6.	108. 2	133. 7.
73. 13	6. 22, 30.	83. 27-29	87. 28.	109. 5	71. 7; 110. 4;
74. 7	34. 12 *	84. 1	45. 14.		111. 5; 126. 9.
74. 13	10. 2.	84. 9	8. 18.	110. 4	71. 7; 109. 5;
74. 19	82. 13; 135. 9.	84. 13	80. 35; 82. 31;		111. 5; 126. 9.
74. 23	6. 22.		83. 20.	110. 6	111. 8.
75. 6	79. 28.	85. 19	83. 3.	111. 5	71. 7; 109. 5;
75. 13	82. 5.	85. 26	81. 44; 86. 17;		110. 4; 126. 9.
76. 1	79. 20.		87. 30; 88.	111. 8	110. 6.
76. 4	79. 20.		29.	114. 2	96. 3; 113. 2.
76. 9	90. 1.	86. 17	81. 44; 85. 26;	116. 3	49. 8.
			87. 30; 88. 29.	116. 4	47. 1.

118. 1	90. 25.	130. 2	131. 2.	137. 4	25. 36; 90. 1.
120. 1	126. 5.	130. 3	125. 3, 4;	137. 41	5. 5.
121. 1	127. 10.		131. 3.	138. 2	19. 28.
125. 4	130. 3; 131. 3.	131. 2	130. 2.	138. 5	19. 28.
126. 3	106. 2.	131. 3	125. 3, 4; 130. 3.	139. 5	82. 13.
126. 5	120. 1.	132. 1	93. 37.	139. 22	6. 23.
126. 9	71. 7; 109. 5;	135. 4-7	139. 5.	140. 1	67. 5.
	110. 4; 111. 5.	135. 4	53. 4.	140. 4	67. 17.
128. 2	114. 2.	135. 9	74. 20; 129. 2.	140. 5	78. 13.
129. 2	135. 9.	137. 1	47. 2.	140. 18	68. 39.
130. 1	93. 37.	137. 3	3. 8.		

ADDITIONS AND CORRECTIONS.

p. xliii, s. v. *akṣata*—read 32. 11, 13 for 32. 11, 12.

p. xliv, s. v. *kūḍi*—read 21. 2, 13 for 21. 2, 15.

p. xlv, s. v. *āhva*—read 14 for 11.

p. xlvii, s. v. *āvalekhanī*—read 49. 23 for 49. 22.

p. lii, s. v. *pradehana*—read 26 for 25.

p. liii, s. v. *māhiṣa*—read 26 for 6.

p. liv, s. v. *vāidyuddhati*—read 37 for 36.

p. liv, s. v. *ṣaṅku-dhāna*—read 26. 16 for 26. 17.

p. lv, s. v. *sic + pratyā*—read 9. 3, 5 for 58. 1.

p. lvi, s. v. *parāmarṣana*—read 14 for 4.

p. lvi, s. v. *puṣṭikarman*—read 45 for 43.

Throughout the foot-notes of the text the word *preface* is printed occasionally when *introduction* is meant.

p. 16, sūtra 13, and p. 252, sūtra 4—we prefer now to read *ā no dhehi*, with the MSS. of the Kauṣika, instead of *ayā no dhehi*, as emended.

p. 26, note 13—the passage quoted is Kāuṣ. 71. 15.

p. 28, note 2—add in the citation i. 33. 1, between ii. 14. 1 and iii. 21. 1.

p. 34, note 5, end—read 52. 18 for 52. 20.

p. 42, note 15—the emendation suggested for *khādānām* is worthless.

p. 44, sūtra 29—*sūtrotaṁ* is our emendation; the MSS. *sūtroktam*.

p. 55, note 5—emend *praveṇatī* to *praveṇayati*, and cancel the sign (!) after *prapākṣaṇārthaḥ*.

p. 59, sūtra 3—read *madhyam-* for *madhyan-* (twice).

p. 59, note 13—read *saṁmiṣṭryā-* for *saṁmiṣṭrā-*.

p. 63, sūtra 12—read *saṁstabhya* for *saṁsthabhya*.

p. 72, sūtras 9, 10—the division of the sūtras, though according to Dārila, is incorrect: the words *amūr yā iti* go with sū. 10.

p. 75, sū. 42—read *vyucchantyām* for *vyuchantyām*.

p. 76, sūtra 14—the true reading is *algaṇḍūn* instead of *alāṇḍūn*.

p. 77, sūtra 24—read *madhyamdine* for *madhyandine*.

p. 79, note 19—emend *niṣṭrāmayati* to *niṣṭrāmayati*.

p. 83, note 9—read *nikaṣā ca nikaṣā* for *nikaṣāvanikaṣā*.

p. 84, sūtra 15—the end of the long compound *-maṣakādibhyām* is probably to be emended to *-maṣakādibhiḥ*.

p. 89, sūtra 26—we read now, with Keṣava, *anuktāny* instead of *anūktāny*.

p. 92, note 15—read *paṇḍā* for *praṇḍā*.

p. 93, sūtra 18—read *saṁpātavata* for *saṁpātavatā*.

p. 96, sūtra 19—read *prapā-* for *vrapā-*.

p. 135, sūtra 28—the reading suggested in note 8 is rendered certain by Keṣava's commentary.

p. 136, sūtra 33—we now incline to the reading *anucchvasam* instead of *anucchvasan*.

p. 189, note 16—read xii. 2. 53 for xii. 2. 52, and correct the index correspondingly.

p. 190, sūtra 19, and p. 230, sūtra 22—we do not now consider our emendation of *lopayitvā* to *yopayitvā* as certain : *padāni lopayitvā* may mean 'causing the foot-steps to be suppressed.'

p. 190, sūtra 1—the anusvāra in 'çmānaḥ is indistinct.

p. 197, sūtra 3—read *prācīnaḥ* for *pracīnaḥ*.

p. 218, sūtra 41—read *triṇiprabhṛtibhīr* as a compound.

p. 244, sūtra 20—read *ucchiṣṭaḥ* for *uchiṣṭaḥ*.

p. 270, last line—the *h* of *ghoṣaḥ* is defective in part of the edition.

p. 339, kaṇḍ. 38, sūtra 7—read *arkaḥ nirluṅcitaḥ* for *arkanīr-*.

p. 394. column 1—add *mahayata pitṛn* 84. 9 at the proper place.

PROCEEDINGS
OF THE
AMERICAN ORIENTAL SOCIETY,

AT ITS
MEETING IN PHILADELPHIA, PA.,

October 31st and November 1st, 1888.

THE autumn meeting of the Society was held in Philadelphia, on Wednesday afternoon, Oct. 31st, in the chapel of the University of Pennsylvania, and on Thursday morning and afternoon, Nov. 1st, in the rooms of the Pennsylvania Historical Society. In the absence of the President, the chair was taken at all the sessions by Rev. Dr. W. H. Ward, one of the Vice-Presidents. An evening session, partly social, was held Wednesday evening at the house of Dr. William Pepper, Provost of the University of Pennsylvania; and, after the close of the business sessions, a social gathering was held on Thursday evening at the house of Rev. Dr. H. Clay Trumbull, President of the Oriental Club of Philadelphia. The Society was also entertained at lunch on Thursday by the Oriental Club.

At the Wednesday evening gathering was held a discussion on Semitic study in America, and addresses or remarks were made upon that subject by Dr. Ward, Professors Harper, Brown, Toy, R. J. H. Gottheil, Green, Haupt, and Lyon, and by Provost Pepper. Dr. Pepper spoke in particular of the Philadelphia exploring party, now on its way to Babylonia, under the charge of Professor J. P. Peters; and Mr. Talcott Williams gave an account of a collection of tablets, about four hundred in number, recently acquired by the University of Pennsylvania; some of the best specimens of the collection were exhibited.

At the Thursday afternoon session, attention was called to specimen sheets of Dr. S. A. Binion's work on Mizraim, now passing through the press at Philadelphia. It was announced that Prof. G. F. Moore had presented to the Society a photograph of a part of a Samaritan Hebrew manuscript belonging to the Theological Seminary at Andover, Mass.; and that Prof. A. Socin of Tübingen had sent through Prof. Moore a photograph of the celebrated Mesha inscription. On motion of Prof. R. J. H. Gottheil, it was voted "that a committee of five be appointed to take in hand the matter of cataloguing the Oriental manuscripts

in America, subject to the advice and approval of the Directors." The presiding officer named as that committee Professors I. H. Hall and R. J. H. Gottheil of New York, G. F. Moore of Andover, and E. W. Hopkins of Bryn Mawr, Pa., and Dr. C. Adler of Baltimore.

The persons named below were elected as Corporate Members :

Prof. George A. Barton, Providence, R. I. (Friends' School);
 Rev. George D. Boardman, Philadelphia (3815 Walnut st.);
 Dr. Daniel G. Brinton, Media, Pa.;
 Mr. Oliver T. Crane, Morristown, New Jersey;
 Prof. John D. Davis, Princeton, N. J. (Theol. Sem.);
 Mr. Edwin W. Fay, Baltimore, Md. (Johns Hopkins Univ.);
 Rev. J. F. Garrison, Camden, N. J. (311 Benson st.);
 Dr. William Goodell, Philadelphia (1420 Spruce st.);
 Rev. Joseph Krauskopf, Philadelphia (1537 Diamond st.);
 Prof. W. W. Lovejoy, Philadelphia (Ref. Episc. Sem.);
 Rear-Admiral Edward Y. McCauley, Philadelphia (334 S. 9th st.);
 Rev. William J. Mann, Philadelphia (114 N. 34th st.);
 Prof. Allan Marquand, Princeton, N. J. (Coll. of N. J.);
 Mr. Joseph Moore, Jr., Philadelphia (1821 Walnut st.);
 Rev. J. R. Moses, Philadelphia (816 Franklin st.);
 Mr. Isaac Myer, Philadelphia (929 Clinton st.);
 Mr. Frank W. Nicolson, Cambridge, Mass. (Harvard Coll.);
 Prof. R. W. Rogers, Haverford, Pa. (Haverford Coll.);
 Mr. Mayer Sulzberger, Philadelphia (537 Chestnut st.);
 Rev. H. Clay Trumbull, Philadelphia (4103 Walnut st.).

Notice was given from the Directors that the next meeting will be held in Boston on Wednesday, May 22d, 1889, the Recording Secretary and Prof. C. H. Toy to act as a Committee of Arrangements for it.

Votes of thanks were passed to the University of Pennsylvania and to the Pennsylvania Historical Society for the use of their rooms; to the University Club of Philadelphia for the privileges of their club-house; and to Provost Pepper, Rev. Dr. Trumbull, and the Oriental Club of Philadelphia for receptions tendered the Society.

Communications were presented to the meeting as follows:

1. Sketch of the history of the Society; by the Recording Secretary.

Professor Lyon read a brief account of the Society, its foundation, its officers, its publications, and its meetings.

2. The National Museum exhibit of Oriental antiquities at the recent Cincinnati exposition; by Dr. Cyrus Adler, of the Johns Hopkins University, Baltimore.

The section of Oriental Antiquities of the United States National Museum at Washington was established only in February of this year.

While it was organizing, a request came for a representative exhibit at the exposition at Cincinnati; and such an exhibit was, with some difficulty, furnished, especially of Mesopotamian and Egyptian objects, casting light upon Biblical archæology. Dr. Adler gave a summary description of the articles sent, and said that a fuller report would appear in the Appendix to vol. xi. of the proceedings of the United States National Museum.

3. The Pott Library; by Prof. Morris Jastrow, Jr., University of Pennsylvania, Philadelphia.

Among the many good things that come to us from Germany are the libraries of her great scholars. Bluntschli's collection graces the shelves of the Johns Hopkins; Bopp's is one of the gems at Cornell; Scherer's has gone to Syracuse; and to this growing list must now be added the library of the late Friedrich August Pott, the eminent comparative philologist, which has just been purchased for the University of Pennsylvania. It is due chiefly to the efforts of Prof. J. G. R. McElroy, of the University, that the Philadelphia institution has secured this rare prize. The library, almost exclusively philological in character, embraces 2880 numbers, aggregating over 4000 volumes. It is just such a collection as we might expect a Professor Pott to have formed. Of an unusually comprehensive mind, he was distinguished as much for the wide range of his knowledge as for its depth. In addition to his more especial field, the Indo-European languages, he made himself master of the Semitic group, and his researches extended to many other families of languages. His library has the same comprehensive character: there is scarcely a division of the globe which is not represented—and, in many cases, well represented. It is richest in its Sanskrit, Romance, and Teutonic divisions, in addition to distinctively classical philology; and almost everything to be found in these is of value. African and American languages also make a good showing; while among the minor divisions are to be classed the Celtic group, the Chinese, the Japanese, the Turkish and Hungarian, with many other Turanian languages, and finally the Semitic family. Among the latter, some of the early and now rare works on the decipherment of the cuneiform inscriptions call for special mention. In addition, there is the division of general comparative philology, which is exceedingly valuable, and but few works of any consequence will be found to be missing here.

Among Professor Pott's publications, the treatises on "The Gypsies in Europe and Asia" and on "Proper Names," it will be remembered, occupy a prominent rank; we are therefore not surprised to find in his library a probably unique collection of books and pamphlets on these subjects. There may be mentioned also the very large collection of works dealing with the numerous dialects spoken in Germany, and many books relating to the alphabet and its history. Finally, among the scientific journals, we have a complete set of the *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, and of the *Halle'sche Literaturzeitung*, almost complete sets of Kuhn's *Zeitschrift* and of the *Zeitschrift für Völkerpsychologie*, besides many numbers of numerous

other publications. The most important of these will be completed from the funds collected for the purchase of the library. The library has naturally the defect, almost inseparable from a collection covering so wide a territory, of showing many and at times serious gaps; but it is quite safe to assume that the authorities of the University will not allow many years to pass by before filling out these gaps, so that in every way the University of Pennsylvania and the cause of American learning in general are to be congratulated upon securing for the library of Professor Pott a resting-place on this side of the Atlantic.

4. Quantitative Variations in the Calcutta and Bombay texts of the *Mahābhārata*, by Prof. E. W. Hopkins, Bryn Mawr, Pa.

The writer stated that he had lately completed a numerical concordance or pathfinder for the two texts of the Epic, which are divided, the one by running verses, the other by chapter and verse. Feeling that a sort of apology should be made for such labor, he explained that, though it was possible to find in the other text a corresponding verse to a quotation in either, it was often a tedious operation to do so, owing not only to casual omissions, but also to the fact that the first halves of one text sometimes correspond with the second of the other. He thought, therefore, that such a pathfinder, arranged to show the corresponding verse for every decade of verses in the poem, would be a material convenience to students of the Epic. He purposes publishing this list independently, and will at the same time give in full the results recorded in the paper now presented, of which a brief synopsis is here given.

The monotonous work of comparing the two texts verse by verse was made less tedious by a study of the verses which failed in one or other of the standard editions. Before discussing these, the writer gave a sketch of the text of the Epic. There are, at least, four different poems called *bhāratas*. Rejecting, as not being the (*Mahābhārata* generally recognized by Hindu literature, those *bhāratas* of Jāimini, of the Jains, and the Tamil version, we are reduced to accepting as the only real *bhārata*-poem that ascribed to Vyāsa. But with this step we have not come to the end. There are two recensions of Vyāsa's poem. We know little of the South recension beyond Burnell's account. The commentary of Nilakantha fixes the Northern version; this is the Bombay text. What is the Calcutta text? The writer then returned to the two published texts, and showed by a number of examples that what we are accustomed to call omissions in the text C. are really interpolations in text B. Most noteworthy are those exhibiting examples of the development of the poem from a desire to exalt Vishnu and Arjuna. From the character of these verses, unless we say that such 'omissions' are purely accidental, we must admit that the Bombay text in this particular is more modern than the Calcutta. From this point of view other discrepancies become of interest. Frequent 'filling up,' additions for the sake of magniloquence, some plainly meant to glorify the Pāṇḍus, meet us. We cannot escape the conclusion that the Bombay text has been 'improved,' as compared with the Calcutta. The Bombay does

not, however, represent a tone more recent than that of the Calcutta; for there is enough left in the latter, after all deductions are made, to put it on a par with the Vishnu-Pāṇdu-ism of the Bombay. But what is added in B. is new material of the most approved sort: extravagance of expression known elsewhere to C., but not inserted in the place opened for it by the redactors of B. Here we also find additions for general amplification without further aim (as in C.), showing that, after the texts were developed independently from their prototype, such additions were made independently of each other.

Not less interesting are the omissions in B. (taking now C. as a standard). Some of them can be explained by the fact that there was first inserted a new passage (perhaps with *tristubh* variation, in a *śloka* section), and then, to make the parts fit, the first words of the following old text were dropped. Here, admitting the beauty of the addition, B. is from a Hindu point of view really the better edition; for it drops the old words; while C. labors with the new insertion placed before the old, but keeps the latter entire. From this it is evident that, while B. has cleared away the untidy pieces remaining after joining new passages to old, and C. has encumbered itself with both, to the philologist C. is the more useful. It is not so good a text, but it is better on account of its badness. Among striking omissions in C. are the identification of Arjuna with Nara (v. 185. 20 *a, b*; *c* = C. 7309), the first statement of the poem's consisting of 100,000 verses (i. 1. 101), and the first naming of the eighteen Purāṇas (xviii. 5. 46-9; 45 = C. 192).

The omissions are a help in general criticism of the work. Where some passages are very smooth in their correspondence, others are much broken by discordance. The *Çānti* is an illustration of one, the *Droṇa* of the other. Apart from the text, these verses also may help us to put an estimate on the qualitative variations in the whole poem. If in a given passage the quantitative differences show the superiority of C., the *variæ lectiones* of C. are of the greater value.

Without a knowledge of the Southern recension, the source of C. is at present doubtful. It appears, however, that in general C. represents a recension different from that of B.: and since Nīlakantha mentions that five verses read at the beginning of one chapter (and which he does not admit) are read by the Gāuḍas, and since these are in the Calcutta edition at this place, it is most tempting to assert that the other differences are also due to C. following in the main the Bengal version; conversely, the Bengal or Southern version would from the character of C. be more venerable—in short, better than the Northern (Bombay) version of Nīlakantha. To study, the Calcutta would be preferable; to read, the Bombay; for the latter has evidently been arranged not only to puff up the Vishnu-Arjuna side a little more, but also to present a smooth and polished text. Some of the apparent mingling of two versions in C. may be due merely to the editor's following MSS., part of which were Gāuḍian and part Northern. It would be rash to jump at any conclusions before we have the Southern version; but from this evidence the higher antiquity of the Bengal text may be tentatively maintained.

The writer, in conclusion, drew attention to another question relative

to the Epic (reserving a fuller discussion till the next meeting): viz., the connection between the present Puranic and Epic literature; the former, he believed, directly traceable to the latest additions made to the Epic. The quintuple Purāṇa is a literary myth. Our Purāṇas are the historical, though not immediate, development of this style of writing in the Epic. The Mahābhārata bridges that gulf between literary epochs assumed by Müller in his 'Renaissance.' Rampant Buddhism led to a popularized Brahmanism. The Epic is the bridge that connects two worlds, the period of Brahmā and that of Īva. Yielding at last to a lighter tone in literature, it stops with the drama; but later on the Brahman revived the last protean shape of the great poem, and spun out our present Purāṇas on essentially the same plan (though somewhat extended) as that followed by the Purāṇas in the Epic.

Misquoting of the Bhārata in the drama may be due to the confusion between the Bhārata and Rāmāyaṇa as found in the Jain Bhārata, as well as to the amusement afforded by reproducing such confusion before a Brahmanic audience. But the Vāyu Purāṇa also seems affected by this version, and makes Arjuna kill Rāvana, besides general confusion of the Pāndus, although it elsewhere refers correctly to the Brahmanic poems.

5. On the second volume of Eggeling's Translation of the *Çatapatha-Brahmaṇa*, by Prof. W. D. Whitney, of Yale University, New Haven.

Six years ago (see Proceedings for October, 1882), I presented to the Society a review and criticism of the first volume of this important and valuable work;* and it seems proper that I should take some notice of its continuation (published in 1885, and containing the second fifth of the *Brahmaṇa*). The author, in the preface to this volume, has referred appreciatively to the attention bestowed by me upon its predecessor; but I am surprised to find that he did not consider himself called upon to report any of my corrections in the list of "Additions and Corrections" to the first volume given on p. 474 of the second; so that the purchasers and readers of the series get no benefit from the improvements which the author, in a general way, acknowledges and accepts in his preface. It seems to me that if a translator (to take one example from among many) has had the misfortune to understand *né jiré* 'they did not sacrifice' as *ninijiré* 'they washed their hands,' and to render it accordingly, then, even if the blunder is pointed out to him by another instead of having been discovered by himself, his readers have a right to see it corrected. But his list was framed upon a different principle, and contains an insignificant number of items, of the most trifling importance as compared with those noticed by me. Two only of the minor points that I touched are referred to by him in the list. In one case, he says "for an improved rendering, cf. iv. 4.4^{3,4}" (i. e. in the second volume); whereas he should rather have said "for the true ren-

* The review, in a somewhat extended form, was later printed in vol. iii. of the *American Journal of Philology*.

dering" (the other is palpably false), and should have referred (as I referred him) to ii. 6. 2¹ in the same (first) volume, where he had himself translated the phrase correctly. In the other case, he quotes his version, "whom, surely, he would not eat," and adds "for this construction, see" a certain note in vol. ii.; but the note referred to gives, from Delbrück, not only an account of the construction, but also the true rendering, which is equivalent with that pointed out by me: namely, "whom, by all means, let him not eat." This list of "Additions and Corrections," then, is a peculiar thing; it does not at all represent the author's knowledge, down to date, of what needed to be subjoined to or amended in his former volume.

At one point Professor Eggeling appears to mistake the bearing of my criticism. Objecting to a now common rendering of the causative stem *yopaya* of *yup* by 'efface,' I said: "how the setting up of a post should operate to 'efface traces' cannot easily be made to appear." He retorts (p. 36, note): "I am not aware that any one has supposed that it was by the 'setting up' of the post that the traces of the sacrifice were obliterated"—as if there was anything else to be done with a post than to set it up. Any one who, in the phrase "the post was called *yāpa* because they *ayopayan* the sacrifice with it," interprets *ayopayan* by 'effaced the traces of,' appears to me plainly to maintain that the setting up of a post somehow effaces traces. If we may suppose that they first used the post as a rake, and then set it up as a post, we may suppose that they did any other possible thing with it—used it as a lance, a rod, a leaping pole, or a fence-rail. And so, indeed, Professor Eggeling appears to hold; for he goes on: "From what follows [in the succeeding paragraph]—They collected the sacrifice"—it seems to me pretty clear that our author at any rate connects *yopaya* with the root *yu*, to mix, stir about, and hence to efface the traces by mixing with the ground, or by scattering about." And so, having already (iii. 1. 4³) tentatively suggested "scattered" in parenthesis after "effaced," as an alternative rendering, he here takes heart of grace, and, effacing all traces of any other meaning, firmly sets up "scatter" as the final sense of *yopaya*.

But there are not a few objections to this argument and its conclusion. First, if we are to guess at the meaning of *yopaya* from its remote context, we ought to take equally into account the many cases in which nothing is said afterward about collecting the sacrifice; and even here the word 'collect' (*sam-bhr*) suggests no antithesis, but is a common one for 'prepare' (as glossed by the translator himself at this point). Second, it does not appear why the author of the *Brāhmaṇa* should feel tempted to connect *yopaya* with *yup*, no examples (unless the very late *knopaya* from *knū*) being known in the language of such a formation from an *u*-root. Third, there exists no root *yu* meaning 'mix, stir about'; there is a *yu* 'unite, combine,' which might in certain connections be translated by 'mix,' as in "he combines, or mixes, milk with water;" but from such a 'mix' there is obviously no road leading to 'stir about,' and then to 'efface traces by mixing with the ground,' and then to 'scatter,' the direct opposite of 'combine'; and our author's new and original version of *yopaya* is nothing better than a juggle.

Our former objection stands fast: that, the *yūpa* being a post that is planted in the ground, and being declared so called because of its action expressed by *yopaya*, it is in a high degree implausible that *yopaya* should, to the authors of the Brāhmaṇa, have signified 'efface traces.'

I have not been able to go over this second volume with anything like the same care as the first; but, in the course of looking it through for another special purpose (one of the time-saving and welcome uses of such a translation), I have observed sundry matters in it calling for criticism, some of which I will notice. Of course, the volume is, as a whole, a worthy product of scholarship; and also, as was to be expected, it is in some respects an improvement upon its predecessor. Thus, especially, in the treatment of the frequently occurring aorists, which Professor Eggeling was before too much inclined to render as equivalent with imperfects and perfects. I should, to be sure, be better pleased if he had made the distinction yet more pervading; there are still some cases (thus, aorists are translated as imperfects at iii. 1. 3⁴; 2. 3²; 5. 1^{16,17}; 6. 3¹⁶; imperfects as aorists at iii. 1. 3²²; 3. 4^{2-4,7}; 9. 3²¹; iv. 1. 5¹⁶; perfects as aorists at iii. 5. 4¹⁰⁻²; 6. 4¹⁴; 8. 2²⁵; iv. 4. 5^{4,17}) where the two classes are confounded. So consistently are they held apart in the Brāhmaṇa language that it belongs to a careful and consistent version to do the same. Even where, as at iii. 9. 3²¹, two imperfects (*aves* and *nannamus*) occurring in sacrificial formulas are by the Brāhmaṇa itself glossed with aorists (*avidas* and *anamsata*), the discordance ought, in my opinion, to be exhibited in the translation. Indeed, a somewhat closer observance of the consistency of expression throughout appears to me desirable: an accordant rendering everywhere of recurrent clauses, of recurrent phrases, even of important single terms—unless anywhere specific reason can be shown to the contrary. More careful attention to this would keep the translator sometimes from regrettable errors. Repeated instances were met with in the other volume of a sentence rendered truly in one place and falsely in another; and similar cases are not wholly wanting in this one. Thus, if *kim me tataḥ syāt* means 'what shall be my reward then?' (better, 'my reward for it') at iv. 1. 3¹, it is not well rendered "what will there be for us, then?" at iii. 6. 2¹⁸. If *patnī* means in general 'wife' (of the sacrificer), it is simply ridiculous to render it here and there (e. g. iii. 9. 2¹⁴; iv. 4. 2¹⁷⁻⁹) by "the lady"—or is the translator prepared to render *yajamāna* by "the gentleman?" *Upa-sad* ought not to be translated in two successive lines (at iii. 9. 3⁷) "crouch down" and "sit near" (a similar case also at iv. 1. 3²); nor *ava-kāṣaya*, in two successive sentences (at iv. 5. 6^{1,2}), "eye" and "cause to eye." What possible reason is there for making the common word *kāma* ('love' or 'desire') in one important and much repeated formula (iv. 3. 4²¹) mean "hope"? or for giving *samidh* ('fuel') once (iv. 4. 5¹²) as "log"? or, in two successive lines (iv. 6. 9¹⁴), the related words *poṣa* and *puṣṭi* as "food" and "prosperity" respectively?—and, in a similar way, we have "strengthen" given for *ā-pyāyaya* at iii. 4. 3¹¹; "worshipped" (instead of 'sacrificed' or 'made offering') for *aya-janta* at iii. 6. 2¹⁷; "smites" for *str̥ṣute* at iii. 7. 2⁹; "set the heart on" for *abhi-dhyā* at iii. 9. 4²⁰—and so on. At iii. 6. 2¹ (a passage, to be sure, which had been

translated by others before him) Professor Eggeling appears to comprehend the use of a double protraction of final syllables, as denoting a questioning between two alternatives (the commonest use, in both Veda and Brāhmaṇa: see my Sanskrit grammar, § 78), and renders the passage correctly (*tvaṁ ajāṣī'r ahāsm* 'hast thou won, or I?'); but in the precisely parallel case at iii. 4. 3^m—*akté nī hnuvīrāśn ānaktās iti* 'should they make amends on the anointed? or on the unanointed?'—he reads instead "on the anointed?—let them rather make amends on the unanointed!" and adds a blundering note about it, conjecturing that the two protractions are "intended to strongly contradict the preceding *akte*." A somewhat similar case is seen at iv. 1. 3^a, where, after 'the gods rushed thither,' is added *yāthā vittiṁ vetsyāmānā evām* 'just like persons who are going to take possession of their property'—the *evām* constituting a whole apodosis by itself, as now and then elsewhere: for example, at i. 8. 1^a, where Professor Eggeling (after others) makes no difficulty of so rendering it ("just as now also they bring" etc.). Here, however, he unaccountably gives us "as [those] eager to take possession of their property, so [it fared with] him [Vritra—Soma]" (but the "him" here is, though unacknowledged, just as much an intrusion as all the bracketed words); and he adds in a note "the construction of our text is quite irregular." He is, indeed, a little too much inclined, on meeting something that puzzles him, to plead an "irregular construction"; so, for example, again at iv. 6. 9^m; where, however, we are evidently to translate: 'this speech of theirs, before, each, separately keeping silence, sat nourishing, [and] with it nourished and freshened they performed the following day. Now here just the whole (collective) speech has been won and exhausted; this speech they all together, keeping silence, nourish; [and] with it nourished and freshened they perform the overnight sacrifice.' The antithesis is between a former occasion, when they kept silence individually, and the present, when they keep it in common; and *tām eṣām . . . vācam* belongs as plainly together as *tām . . . vācam* a little further on.

A good many special points in the translation admit of animadversion, but it may suffice here to give a few specimens. In rendering the common phrase *yō 'yām pācate* 'he that cleanses here' (the wind) by "he that blows yonder," our author misrepresents the sense of *ayam*, and spoils the customary antithesis with *yō 'sāu tāpati* 'he that burns yonder' (the sun). It would be just as proper to translate *iyām pṛthivī* 'yonder earth.' The wind blows here; its blowing is its presence with us. "Over the woods" for *vāneṣu* (iii. 3. 4^a) gives a new and hitherto unrecognized value to the locative case, and defaces the naïveté of the Vedic poet, who thinks of the sky as in or at the tops of the tall trees. "Preserve" is an extremely compendious and facile version for *anu-sam-tan* at iii. 6. 2^m and iv. 3. 1^a; and at the latter point, apparently by a sort of attraction, the 3d singular *onusamaçnute* is also rendered by "they two preserve him." So the 3d singular *añjanata* at iii. 4. 1^m, and the 2d plural *agrahīṣṭa* at iii. 5. 1^a, are both rendered as 3d plurals. *Pratīpeṣa* at iv. 2. 1^a is translated simply "struck." *Vyrdham* at iv. 6. 7^a is made to mean "improper," instead of 'unsuc-

cessful.' *Upajñāśya*, at iii. 2. 1st, is very ill represented by "unintelligible." The desiderative *acikīrṣis*, at iii. 4. 3^d, is rendered simply "hast done;" and the simple *aspr̥ṣṭa* (iv. 3. 3^d), on the contrary, as desiderative, "sought to obtain." For *upa-mantraya* the translator gives us at i. 6. 3rd the literal rendering "address," and at iii. 5. 1st the fairly acceptable "call"; but to represent it by "beckon," as at iii. 2. 1st ff., is not to be approved. And so on.

Let us examine a few consecutive paragraphs at one point, iii. 2. 4th ff., where it is told how the gods won Soma by means of *Vāc* ('speech'). In paragraph 1, *yajemahi* is not "we might sacrifice," but 'we would fain sacrifice'; it is coördinated, not correlated as apodosis, with the preceding optative. *Brāhmaṇa* is hardly well rendered by "chapter." In paragraph 2, *āhāraṇī* means 'bringing,' not "carrying off." In 4, the aorist indicative *ā'gāt* is most improperly translated "would rather come hither"; it signifies '(now that she) has come hither': we were told just before that she had actually "returned to them together with Soma." Then "woo" is much to be objected to for *vi-hvā*; this means 'call severally, invite on the one side and on the other' (*vi* with *grah*, in the same sense, is correctly rendered at iv. 1. 3^d). In 5, *īti vāi vayāṁ vidma* is 'this is what we know'; how the translator should come to give it as "see how we know it!" is hard to comprehend. In 6, "take a fancy" is rather over-free for *nimiṣṭa* (lit. 'mixed up with, intimate'). In 7, *āgatyāi* is by no means "for his [own] obtainment [of heavenly bliss]"; that is a rendering worthy of a Hindu commentator; it obviously signifies 'for its (Soma's) obtainment' (yet better 'arrival,' in allusion to the story told above): thus, 'In that he buys Soma, [he does so] for its [due] obtainment, saying "let me sacrifice with what is obtained"; he, verily, sacrifices with unobtained Soma who sacrifices with unthought.'

The accusative *praçṇām* (as also a compound of it, as *sampraçṇām*, *pratipraçṇām*) is not seldom construed with a form of the root *i* 'go,' and is wont to be translated in all manner of awkward and unacceptable ways; and so here (at iv. 1. 3rd) our author gives it as "for his decision." To me it appears everywhere plainly 'infinitival: *tāu praçṇāpatim pratipraçṇām éyatuḥ* 'they went each to ask Prajāpati.'

Another common phrase which is in like manner generally misapprehended is *prāiṣam* construed with a form of the root *iṣ* 'seek.' Böhtlingk, I am quite unable to see why, gives it as "try to start up (as game)"; Professor Eggeling translates (iii. 9. 3rd) "endeavor to call up," which is yet less defensible. The gerund *prāiṣam* belongs of course to the root *iṣ* 'send' (*iṣ* 'seek' does not combine with *pra*); and it means most simply and naturally 'with forth-sending'; *prāiṣam ich*, then, is 'seek with sending forth, send out and seek,' or, virtually, 'seek diligently, hunt after.' This interpretation suits all the cases, in my opinion, better than any other.

In a note to iii. 2. 2nd, our author repeats with acceptance Weber's conjectural reference of the artificial desiderative-stem *dhīkṣa* (iii. 2. 2nd; made for an etymology) to the root *dih*. This cannot be right, since, of all the many desideratives of a like formation, not one comes from a

root with other than an *a*-vowel. *Dhikṣa*, then, comes from root *dah* (as I suggested in my Skt. grammar, §1030, and later classified it in my Roots, Verb-forms, etc.).

I objected before to the translator's management of the rare particle *éd* (it occurred four times in his first volume), as giving the impression that he "apparently regarded it as a verb-form from the root *i*" (e. g., at ii. 2.4¹², where he has "saying, 'We [will] go back thither!' The gods came upon (*éd*) a cow which had sprung into existence;" instead of "Here we come again," said the gods; and lo (*éd*)! a cow that had sprung into existence!"). So far as my expression might seem to imply that he actually made the confusion referred to, it was wrong; it meant only that the mechanical insertion of a verb of motion wore that aspect. In the single case found in this volume (iv. 1.3⁴), he alters his rendering, and represents it by "lo!", as I had done, following Böhrtlingk in his minor dictionary (for I had not noticed Böhrtlingk's change of view of the word in the *Lexicon*). The rendering 'lo!' is beyond question the one that best suits the particle, giving with accuracy its virtual meaning. But we do not, it seems to me, on that account need to abandon Weber's original explanation of its genesis (*Ind. Stud.* ix. 249), as involving an omitted verb of motion. Delbrück, in his just published *Altindische Syntax* (p. 184), is not ready to admit that *éd* is made up of the preposition *ā* and the asseverative particle *id*; but he appears to overlook the circumstance (though also pointed out by Weber, *loc. cit.*) that it combines twice with a preceding final *a*-vowel into *ēd* instead of *āid* (thus, ÇB. xi. 5.1¹¹, *ājagāme 'd*; and xi. 6.1¹, *prā vavrājé 'd*); and this could only be inasmuch as *ed* equals *ā + id*, and is consciously so used: the combination falling under the rule (my Skt. grammar, §127, end) by which *indra + ā + ihi* combines into *indrehī*, *eva + ā + itya* into *evetya*, and so on (the cases are not very rare). The asseverative *id* adds a pregnant sense, intimating something unexpected, either startling or disappointing. The modification of meaning, though striking, is not any more so than in the combinations *céd* (ca *id*, lit. 'and indeed') for 'if,' and *néd* (nā *id*, lit. 'not indeed') for 'lest'—both of which have acquired a special construction, as giving, like any subordinating conjunction, an accent to the verb of the sentence. Thus, ÇB. iv. 1.3⁴, 'Saying "all right," Vāyu came—unto, forsooth, a Vritra already slain!' that is, 'and found Vritra' so, or 'and lo! Vritra already slain!' Or, in the passage quoted above, "Here we come again," said the gods—[and come they did, but] forsooth, to a cow that had sprung up!" By analogy with such as these, the great majority of cases, must be judged the two or three in which the ellipsis is a greater one: thus (AB. ii. 13.6), 'they going up and down about—lo! (lit. [they came,] forsooth, upon) a beast lying disemboweled.'

In general, it may be said of Professor Eggeling's translation that, respectable as it is, the importance of the work would well justify something of that additional pains, and care in revision, which should make it still better.

6. On the *Āṇaśasādbhūtāni*, a Vedic text on Omens and Portents; by James T. Hatfield, of Johns Hopkins University, Baltimore, Md.

This text, which belongs to the *pariṣiṣṭas* or supplements to the Atharva-Veda (Weber's Catalogue of Sanskrit MSS., *Pariṣiṣṭa* 73), consists of 111 ślokas, divided into 19 chapters. For purposes of editing, there were available two MSS., belonging to the British Government. The older (A) is neatly written in a large hand on yellowish paper, but contains many errors; the other (B) is a hurriedly-written copy on blue paper, made as late as 1867, and very corrupt. The title, signifying the 'Portents of Uṇasas,' appears in the MSS. as follows: A. *iti uṇaśasādbhūtāni samāptāni*; B. *iti kuṇaśasādbhūtāni samāptāni*; Weber's catalogue gives it as *uṇaśasādbhūtāni*; it is amended as above in obedience to grammatical requirement, and after the analogy of *bārhaspatyādbhūtāni*.

The divine sage Nārada is represented as obtaining from the saint Kāvya Uṇasas teachings in regard to the whole subject of signs and wonders. The preface, of 9 verses, speaks of his asking about the portents pertaining to the heavens, the sky, and the earth. Thus: 2. When there is a portentous occurrence in sacrifices, and also in the case of beasts and birds; when creatures not human speak out, and when things stable are disturbed; 3. Likewise when there is an abortive birth, or flesh and blood rain down; when without fire it flames, and when vehicles are moved; 4. When there is a gleaming of weapons, and when a withered fig-tree grows; when images, altars, and pictures weep and cry out; 5. When wells and pools break into flames, or give forth a sound; when fishes, serpents, birds, or juices rain down; 6. When there is a gleaming of weapons, or especially a noise of them; and when the fruit or flower of trees grows unseasonably; 7. Also when there is shaking of the stones of palaces, royal dwellings, and walls; when there is a playing and sounding of musical instruments, and tremblings which are ominous; 8. And whatever other prodigies come to pass, of strange nature—do thou, O son of Bhṛgu, tell truly their time and result. 9. To him, asking all this, the sage Uṇasas proceeded to set forth the three sorts of portents.

This gives fairly enough the contents of the whole work. In the citing of omens there is told regularly: *a.* The occurrence; *b.* its results; *c.* the person or persons likely to be affected; *d.* the time required for it take effect. There is, however, no logical arrangement; there is a careless repetition in different parts of the work, and the treatment of a given theme often overlaps its own chapter. The three last sections are occupied with a classification of portents according to the particular divinities who originate them. About 250 distinct phenomena are recorded, of which the most are found here as new. The two MSS. offer together satisfactory material for the establishment of a text. While a new MS. would be valuable for light upon half-a-dozen corrupt places, the metrical form has acted as a great preservative. The *Mahādbhūtāni* (Par. 74), a prose text upon the same general subject,

which I have provisionally translated, has so many corruptions and omissions that a pure text is almost hopeless.

An example or two will show the method of statement: 67. Amongst the people of whatsoever king a river bears along mud, logs, grass, or stones, dead fishes, likewise crocodiles, 68. Honey, flesh, melted butter, oil, milk, or curds: in that realm let one point out the peril of the coming of another king. 69. Amongst the people of whatsoever king a river shall flow backwards, in eight months there will be peril to the people from him that bears the umbrella (*chatrapāyinaḥ* = *cakrapāyinaḥ*?). 84. A white rainbow is destruction to the Brahmans; a red one destroys the Kṣatriyas; a yellow one at night is the destruction of the Vāiṣyas; a black one is death to the Çūdras. (Cf. Var. Mih. Brhats. iii. 25; xxxiii. 14.) 110. In these omens let him have performed a great expiatory formula, immortal, pertaining to great Indra, pertaining to all the gods, accompanied by many gifts: 111. Whereby they exorcise these terrific manifestations, and safety arises; and the kings, delighted, rule there in happiness. Particular attention is given to miraculous showers (40-45) and abnormal births (22-37).

There is little new grammatical material of interest. Language and syntax are extremely simple. Of 183 finite verb-forms, 109 are pres. indicative. No aorists or imperfects occur. The following words may be noticed: *anindhana* 'without fuel being present'; *sundarām* 'well'; *kṣudroga* 'famine'; *kṣudbhaya* 'fear of famine'; *madabhāgin*⁸ 'being in love'; and *indrayaṣṭi* 'the staff [of a banner] of Indra', which also occurs in the *Mahādbhūtāni*, § 3. In verse 56 the noun *vāsa* is taken into the *a*-declension.

7. On the *Āsuri-Kalpa*; by H. W. Magoun, of Johns Hopkins University, Baltimore.

*According to the best MS. used in preparing this paper, the *Āsuri-Kalpa* is the thirty-fifth *pariṣiṣṭa* of the *Atharva-Veda*. It is an *abhicāra*, or witchcraft practice, and contains various rites to be used in connection with the *āsuri*-plant. The use of the word *kalpa* for such a text as this is explained by a passage in the *Ātharvaṇi-paddhati*: which states, on the authority of Upavarṣa, that in addition to the five *Atharva-Veda kalpas* which are called *ṛuti* 'inspired,' there are certain other *kalpas* which are called *smṛti* 'handed down by tradition' (J. A. O. S. xi 377).

The MSS. used in preparing the text are loans from the British Government to Dr. Bloomfield, who has kindly allowed me the use of them, and also given me suggestions from time to time regarding my work. They are as follows:

A. large sheets of light yellow paper, bound in book-form, written lengthwise in a large clear hand and with considerable care; it is a modern copy.

B. narrow sheets of light blue paper, bound in book form, written lengthwise, text fuller in places than the preceding, but in a poor hand, and with numerous errors; it must be a very recent copy.

In addition to these, a commentary, much older than either of them,

has been used. It is written on single sheets of light brown paper, and contains three sections or chapters, each dealing in a different way with the various forms of the rite. The MS. lacks some folios at the end. Apart from its subject matter, the commentary possesses no little interest, because it contains abundant evidence of the character of the people having to do with its rites. It is extremely corrupt, as an example or two may suffice to show: the word *vaçikartukāma* occurs twelve times, and is spelled in eight different ways, but not once without a mistake of some kind; and other curious freaks in spelling occur, notably the use of *cy* for *c*, at the beginning or in the middle of a word: for example, *cyurṇena* for *cūrṇena*. It is about such a document as might be expected to be written in English by some Voodoo doctor among the blacks of the South. No two of the MSS. exactly agree in the order in which the different forms of the rite are treated, and B. has a passage not found in either A. or the Scholiast. Fortunately, the text of the *pariçīṣṭa* is mostly written in *çloka*s: which is of great assistance in determining the true reading. In style, the *pariçīṣṭa* is somewhat like the *Sūtras*; the commentary is, of course, more like an ordinary text.

That the *Āsuri-Kalpa* must, at one time, have occupied a position of some importance appears from the fact that it is mentioned—according to Weber, *Ind. Stud.* xiii. 415—under the name *Āsuriya Kalpa*, in the *Mahābhāṣya* iv. 1. 19, *Vārtt.* f. 19 b. In this connection it may be added that the conjecture offered by Professor Bloomfield in the *J. A. O. S.* xi. 378, that *pañcakalpa* probably means an *Atharva-Vedīn* who is familiar with the five *kalpas* of the *AV.* (not any five, as heretofore supposed), has recently been confirmed by the discovery by the same scholar of the word *pañcakalpin* in the colophon of a *Kāuçika* MS. (No. 86, Report on the Search for Sanskrit MSS. in the Bombay Presidency, 1880-81, by F. Kielhorn) where it is used of the writer of a *Kāuçika* MS. In connection with *pañcakalpa*, says Weber (*ibid.* p. 445), the *Mahābhāṣya* (*Vārtt.* 3f. 67a) mentions the words *kālpasūtra*, *pārāçarakalpika*, and *mātṛkalpika*. This last word Weber does not attempt to define. In the *Kāuç.* viii. 28 and *Atharva-Pariçīṣṭa* xxxiv. 4 is mentioned a *gaṇa* of hymns intended to prevent or remove evil. It is called the *mātṛnāmāni*, or *mātṛgaṇa* (cf. Weber, *Omina et Portenta*, pp. 350-3). As *kālpasūtra* means one familiar with the *Kalpa-sūtras*, and *pārāçarakalpika* seems to have been used of a person familiar with the *Parāçarakalpa* (cf. Weber, *loc. cit.*), it is safe to infer that the word *mātṛkalpika* meant one who was familiar with the *mātṛkalpa*; and such a text may yet be found. If it ever turns up, Professor Bloomfield conjectures that it will prove to be a ritual for the use of a priest in connection with this *mātṛgaṇa*. The presence of these words in the *Mahābhāṣya*, cited as they are without explanation, goes to show that they were all well understood by the people of Patañjali's time, and therefore referred to rites and practices familiar to the Hindus. As they are all *Atharvanic*, and the *Āsuri-kalpa* is also *Atharvanic*, there can be no doubt that the *Āsuri-kalpa* and the *Āsuriya Kalpa* are the same; and it is evident that the text must have had considerable currency among those who made use

of Atharvan rites. The word *āsuri* is the feminine of an adjective from *asurā* 'spirit, demon,' and therefore means primarily 'belonging to or having to do with demons or spirits.' Under the form *āsuri*, the Petersburg Lexicon gives the meaning *schwarzer Senf, Sinapis ramosa*. From the evidence of the MSS., *āsuri* must be a plant with a pungent leaf and of a reddish color, and it must also bear fruits and flowers. The Scholiast, in a religious meditation (*dhyāna*), which can hardly refer to anything but the *āsuri*, speaks of the "bright four-sided granter of wishes"; then of the same "wish-granter", evidently, as "reddish", and "blue-colored", and again as "having a sword in the hand," "having a hook in the hand," and "having a 'red stone' in the hand." All these expressions apparently refer to characteristics of the plant. In describing the oblations, moreover, the text says: "The wise man should make meal of *rājikā*"; while the Scholiast in the same passage mentions *āsuri*, and does not contain the word *rājikā*. This word, in fact, is found in the Scholiast only in the third division; and the two words are never used together. In place of *āsuri*, in some passages, *rājikā* and *rājasarṣapāḥ* are found, however; and as the former also means black-mustard, and the latter black-mustard seeds, there can be no doubt that this was the plant actually used. Its flowers have a slender four-sided style, and its pods are also somewhat four-sided, and contain numerous small dark brown or nearly black seeds. It is plain that the devotee made a goddess of the plant itself (cf. the frequent similar personifications of the Atharva-Veda). The practice was as follows:—

The person first prepared a sacred fire-pot, which the Scholiast calls a *puruṣaḥastapramāṇaḥ trikoṇakuṇḍam* 'a triangular fire-pot of the size of a man's hand.' A diagram is given in the third part of the Schol., representing this *kuṇḍa*, from which it appears that it was so placed that one angle pointed to the south. An oblation of ghee and brown sugar was offered in this, and the person put on garlands of the "red sweet-smelling oleander," made an "ornament of red-sandal wood," partook of the "*brahmacarya*-oblation," and lay on the ground facing the south constantly. The third division of the Schol. adds the wearing of a red garment. The fundamental formula (*mūlamantra*) was then muttered: *Om, namo rudrāya, om kaṭuke kaṭukapattre subhaga āsuri rakte raktavāsase, atharvanasya duhite 'ghore 'ghorakar-makārike, amukaḥ hana hana daha daha paca paca mantha mantha tāvad daha tāvat paca yāvan me vaçam ānayaḥ svāhā*, 'Om, reverence to Rudra; Om, O pungent one, thou of the pungent leaf, blessed *āsuri*, reddish one, thou of the red garment, O daughter of Atharvan, non-terrific one, non-terrific-wonder-worker, 'so-and-so' smite, smite, burn, burn, cook, cook, crush, crush, so long burn, so long cook, until you have brought [him] into my power: *svāhā*.' The address to the *āsuri* goddess which begins this charm occurs several times in the Scholiast, with slight variations. One, called the "whisper spell" (*japamantra*), is as follows: *Om klīm hrīm ḡrīm kṣāuḥ kṣāuḥ ḡrīm hrīm klīm om, kaṭupattre subhaga āsuri raktavāsase 'atharvanasya duhite 'ghore 'ghore svāhā, om klīm hrīm ḡrīm kṣāuḥ kṣāuḥ ḡrīm hrīm klīm om*.

In the case of a woman lying on a couch, one should mutter, says the text, as long as she sleeps—*prasthītāyā gatiṁ daha daha svāhā svāhā, upariṣṭāyā bhagaṁ daha daha svāhā svāhā, supṭāyā mano daha daha svāhā svāhā svāhā svāhā, prabuddhāyā hṛdayaṁ daha daha svāhā svāhā svāhā svāhā*. 'Of her arisen the going burn, burn; . . of her seated the *bhaga* (*puṇḍra*) burn, burn; . . of her asleep the mind burn, burn; . . of her awake the heart burn, burn; . .'. Another brief mantra is also used for a woman: *nāsyās tīthir na nakṣatraṁ nopavāso vidhiyate* 'for her not a lunar-day, nor a lunar-mansion, nor the kindling of a holy fire, is decreed.'

After the *mūlamantra*, a limb-touching ceremony (*aṅganyāsa*) was performed, consisting of reverence paid to each of the fingers, in pairs, and to the two palms and backs of the hands. Following this there was a religious meditation (*dhyāna*), in which the protection of *Durgā* was invoked, and some of her characteristics were mentioned, among them the possession of ninety million bodily forms. The Scholiast at this point gives as the object of the practice 'the desire to destroy' (*naṣṭikachanda*), 'the destruction of my enemy' (*mama śatrukṣaya*). It then says: "in the slaying formula, in the making submissive, in the fixing like a post, [this is] the practice," *māraṇe molātne vaçikaraṇe śambhane viniyogah*). The religious meditation mentioned above in connection with the word *āsuri* is then given, and the "bright four-sided grānter of wishes" is spoken of as "seated in the *padmāsara* position on a serpent, having a gracious countenance," etc., etc. The Scholiast in the third division has corresponding to this a "time-triad meditation" (*kālatrayaṁ dhyānam*), which brings in the qualities *rajas*, *tamas*, and *sattva*. In the same general connection *Lakṣmī* and the Hindu trinity (*brahmaviṣṇuhara*) are referred to, the latter reference furnishing evidence that the present MS. owes its origin to a comparatively late practitioner of magical rites. There is reason to believe that *āsuri* was regarded as a form of *Durgā*; for, in addition to the fact that names commonly applied to *Durgā* occur in close connection with epithets plainly referring to the *āsuri*-divinity, the text twice, in speaking of what must be, from the connection in which it occurs, the *āsuri*-plant, uses the word *sureçvarī*, which is elsewhere used only of *Durgā* or of the Ganges (the confusion of plant and goddess is quite in accordance with Atharvanic principles).

Having finished this "meditation," the person made the special oblation to accomplish the end in view, the reduction of another to his will. *Āsuri*, probably the seeds, was first ground into meal, and from this an image was made to symbolize the person against whom the practice was directed. A fire was then kindled, the image was cut up with a knife, and an oblation was made with the pieces. In case the person was a *Rājā*, ghee was mixed with the mustard-meal, and the magician stepped forward with the right foot; for a woman ghee was also used, but the left foot was advanced first; *Brāhmins* required ghee and (perhaps) honey; princes, brown sugar; third caste persons, sour milk; *Çūdras*, salt; and enemies, pungent mustard-oil. The kindlings, *sa-midha*, were also modified according to caste: *arka*-molat for kings and

womēn, *palāṣa*-wood for Brāhmans, *khadira*-wood for Kṣatriyas, *udumbara*-wood for Vāiṣyas and Çūdras, and *nimba*-wood for foes. This performance had to be gone through one hundred and eight times, during six days, accompanied by the *mantra*. On the seventh, the person succumbed to the spell. For Brahmins, special care had to be taken; and as many as eight thousand oblations seem to have been employed in certain cases. The notion that an image thus destroyed harms or destroys the person represented still survives in India, and it can be duplicated in almost any country in which witchcraft has been practiced. Cf. Sir Alfred Lyall, *Asiatic Studies*, p. 88. Other rites are given: one occasioning a domestic disturbance; another, with the hairs of a dog or white ass, causing an epileptic fit for three days; a third, producing fever; a fourth, boils; a fifth, twitching of the eyes; and so on. Cures are prescribed for some of these, in each case similar to the means used to produce the given result. There is one powder which is used to make an enemy play the fool, a mixture forming a sort of salve serves as a love-philter, a compound used as an eye-ointment enables a person to subdue with a glance of the eye, etc. Prescriptions for obtaining treasure, a submissive kingdom, grown-up sons, freedom from ill-luck and prodigies, and for a woman from her husband's dislike, are given, and the *kalpa* ends by saying: "He is neither devoid of power nor destitute of children in whose house the divine *āsuri* is."

8. On the origin of certain Rajput forms of the Substantive Verb in Hindi; by Prof. S. H. Kellogg, Toronto, Can.

As in the course of centuries the Sanskrit substantive verb became more and more abraded and worn out, the people of North India have from time to time pressed new words into use in its place, till now in the various dialects of Hindi—if we trust the researches of Beames, Hoernle, and other scholars in the modern vernaculars of North India—the functions of the substantive verb have come to be distributed, in different dialects of India, among no less than seven radicals. These are, in the modern High Hindi, the radicals *as*, *bhū*, and *sthā*; and in various local dialects also *rah*, *vṛt*, *lag*, and the Prakrit *achh*. The present discussion has to do with the relation of certain modern forms of the present of the substantive verb to the two radicals *achh* and *sthā*.

There seems good reason for the opinion of Beames and others that in certain modern forms of the present of this verb we are to recognize the root *achh*, which, according to Vararuchi, *Prāk. Prak.* xii. 19, was already used as a substitute for *as* in the Çāuraseni Prakrit. We may very probably recognize this root in the Oriya and Bengali forms of the tense, which are as follows:

Oriya.			Bengali.	
Sing.	Plur.		Sing.	Plur.
1 <i>achhī</i>	<i>achhuṇ</i>		<i>āchhi</i>	<i>āchhi</i>
2 <i>achhu</i>	<i>achha</i>		<i>āchhis</i>	<i>āchha</i>
3 <i>achhī</i>	<i>achhanti</i>		<i>āchhe</i>	<i>āchhen</i>

Moving from Bengal westward, we meet a closely similar form of the tense in Maithili Hindi—thus :

Sing.	Plur.	or	Sing.	Plur.
1 <i>chhūñ</i>	<i>chhūñ</i>		<i>chhi</i>	<i>chhi</i>
2 <i>chhu</i>	<i>chhūñ</i>		<i>chhis</i>	<i>chheñ</i>
3 <i>chhe</i>	<i>chheñ</i>		<i>chhāi</i>	<i>chhe</i>

Passing still further west—though still in the country near Bengal—the tense is as follows :

Sing.	Plur.
1 <i>chhi</i>	<i>chhi</i>
2 <i>chhan</i>	<i>chhāñ</i>
3 <i>chhāi</i>	<i>chhāi</i>

Passing westward from the Maithili into Bhojpuri Hindi, beyond the junction of the Gandak and the Son with the Ganges, we no longer hear this form of the present of the substantive verb, but one of two alternative forms : the one *bāñon*, *bāñe*, etc., and the other *hawon*, *have* or *hawas*, etc. ; the former descended from the Sanskrit root *vrt*, the latter from the root *bhū*. Except in Muzaffarpur, near the Maithili frontier, the root *achh* is only represented by the pres. part. absolute, in such a phrase as *tohrā achhāit* 'while you exist.*' In the Baiswari dialect, near Allahabad, we come upon yet another form of this tense, which appears to represent the Sanskrit root *as* : thus, northward in Avadh (Oudh), we have 1. *ahēññ*, 2. *ahēs*, 3. *ahai*, etc. ; and southward in Riwa, 1. *hūñ* or *āñ*, 2. *hai*, 3. *hai* or *ā*, etc. Traveling north-westward through the Doab, this tense of the *as* type we find still dominant in the Kanauji and Braj, 1. *hawñ*, 2. *hai*, etc. ; while of *achh*, which we left behind in eastern Hindi, we hear no more till we reach the Panjabi in the far northwest.

If, however, leaving the Ganges valley, we turn southward and westward from Agra into Rajputana, we come again upon a form of this tense which reminds us of what we had left behind in the east. Throughout Kotah, Bunda, Jaipur, etc., colloquially, and still more extensively in literature and correspondence, the present and the past tenses of the subst. verb are as follows :

PRESENT.		PAST.	
Sing.	Plur.	Sing.	Plur.
1 <i>chhūñ</i>	<i>chhāñ</i>	<i>chho</i>	<i>chhā</i>
2 <i>chhai</i>	<i>chho</i>	<i>chho</i>	<i>chhā</i>
3 <i>chhai</i>	<i>chhai</i>	<i>chho</i>	<i>chhā</i>

Long ago some of these Rajput tribes are said to have worked their way northward into the fastnesses of the Himalaya Mountains. The tradition seems to be corroborated by linguistic affinities ; as, among other things, by the form of the substantive verb. For going northwest from Jaipur in Rajputana into the Himalayan region between the Ganges and Jumna and eastward, after having passed through a broad

* Unless Mr. Beames is right in assigning to this root the uninflected *ahē*, which, he says (Comp. Gramm. iii. 186), is often heard in Bhojpuri.

belt on the plains, in the valley of those rivers, where we have only the *as* derivative of the present of the subst. verb, we come again, in the mountain states of Garhwal and Kumaon, upon forms closely similar to the Rajput conjugation of the Marwaris.

In Garhwal and in Kumaon, to the east, the present of the subst. verb is as follows :

Garhwali.		Kumaoni.	
Sing.	Plur.	Sing.	Plur.
1 <i>chhawñ</i>	<i>chhayāññ</i>	<i>chhyawñ</i>	<i>chhoñ, chhayññ</i>
2 <i>chhai, chha</i>	<i>chhayāñ, chhan</i>	<i>chhai</i>	<i>chha</i>
3 <i>chha</i>	<i>chhan</i>	<i>chha</i>	<i>chhan, chhññ</i>

At first thought it would seem quite natural, with Beames and Hoernle, to assign these Rajput forms of this tense to the same Prakrit root, *achh*, which has been assumed as the original of the *chh* forms of the substantive verb in the east. The study of forms of speech adjacent to the Rajput dialects named, however, has led me to raise the question whether the above derivation may not be an error, and the forms in reality be derived from a quite different root.

The Urdu, and the so-called High Hindi, which agrees with it in grammatical forms, while they use a present *hūñ, hai*, etc., assigned commonly to the Sanskrit *as* (Hoernle, *bhū*), have as the past tense Sing. *thā*, fem. *thī*; Plur. *the*, fem. *thīñ*, there being no other inflection. In this *thā* has been recognized, no doubt rightly, an abraded form of *sthita*, Skt. past part. from the root *sthā*. The Prakrit presents among others the form *thia*, with which among the modern dialects the Naipali stands in closest connection, having combined this participle with fragments of the verb *as*, giving the following as the past tense of the substantive verb in that dialect :

Sing.	Plur.
1 <i>thiyāñ</i>	<i>thiyuñ</i>
2 <i>thīs</i>	<i>thiyau</i>
3 <i>thiyā</i>	<i>thiyā</i>

The neighboring Garhwali is closely similar, but has used the old participle alone, without the personal endings: thus, throughout, Sing. *thayo*, Plur. *thayā*. But in between these two, in Kumaon, the same tense is

Sing.	Plur.
1 <i>chhiyo</i>	<i>chhiyā, chhiñyāñ</i>
2 <i>chhiyo, chhiye</i>	<i>chhiyā, chhiñyāñ</i>
3 <i>chhiyo</i>	<i>chhiyā, chhiñyāñ</i>

Under these circumstances, one seems compelled to assume that the Kumaoni form is identical in origin with the Naipali form on the east and the Garhwali form on the west: in which case we have only to assume that *thiyā* has become *thya*, and that *thy*, by a well-known law of phonetic change in the Indo-Aryan languages, has become *chh*, just as in numerous instances *ty* becomes *ch*.*

* See Beames, Compar. Gramm. i. 326, 327; Trumpp, Sindhi Grammar, § 15, γ; where examples are given from Hindi, Sindhi, etc.

Similar phenomena lead to a similar conclusion as regards the Marwari past tense of the subst. verb *chho*. For in the neighboring Gujarati and Sindhi the old root *sthā* is represented, in the former by *thavū*, and in the latter by *thiāṇu*, each having the meaning 'be.' And the past part. in the former is *thao*, and in the latter *thio*, which would easily become *thayo* as in Kumaoni, or—*i* being hardened to *y*—*thyo*, which again by the same law as before would immediately yield the Marwari *chho*.

All this seems probable, if not conclusive reasoning, as regards the *chh* forms of the past tense of the substantive verb in the dialects discussed; but if so, it is hard to see why the same line of reasoning should not lead us to assign also the *chh* forms of the present in these Rajput dialects to this same root *sthā*. For while in all the Hindi dialects the conjugation of this root is but fragmentary, in both the Gujarati and Sindhi, contiguous to the Rajputana dialects on the west, the root, as already remarked, is conjugated throughout. In Sindhi, for example, the old Sanskrit present is represented by a present tense, 1. *thiān*; 2. *thiēn*; 3. *thie*, etc.; and in Guj., 1. *thāū*; 2. *thāya*; 3. *thāya*; and if we were right in recognizing in the past tenses in these Rajput dialects, *chho*, *chhiyo*, a corruption of the Kumaoni *thao*, or Sindhi *thio*, it would scarcely seem reasonable to drop this clue in the presence of a precisely similar analogy in the case of the Sindhi and Rajput presents. With this undeniable *sthā*-form of the pres. 'I am' etc. lying close at hand, to look far away to the borders of Bengal and Orissa, and, despite the absence of the initial *a* (never heard in the Rajput form), to connect the latter with the Bengali *āchhi* etc., and through these with the Prak. *achh*, seems, to say the least, quite unnecessary.

The following table exhibits the state of the case in the way of a comparison:

		PRESENT TENSE.				
	Sansk.	Sindhi.	Guj.	Kum.	Garh.	Mar.
1	<i>tiṣṭhāmi</i>	<i>thiān</i>	<i>thāū</i>	<i>chhyauūn</i>	<i>chhauūn</i>	<i>chhūn</i>
2	<i>tiṣṭhasi</i>	<i>thiēn, thīn</i>	<i>thāya</i>	<i>chhai</i>	<i>chha</i>	<i>chhai</i>
3	<i>tiṣṭhati</i>	<i>thie</i>	<i>thāya</i>	<i>chha</i>	<i>chha</i>	<i>chhai</i>
1	<i>tiṣṭhāmas</i>	<i>thūn</i>	<i>thāiē</i>	<i>chhyūn</i>	<i>chhayāūn</i>	<i>chhān</i>
2	<i>tiṣṭhatha</i>	<i>thio</i>	<i>thāo</i>	<i>chhā</i>	<i>chhayāi</i>	<i>chho</i>
3	<i>tiṣṭhanti</i>	<i>thiāni</i>	<i>thāya</i>	<i>chhan</i>	<i>chhan</i>	<i>chhāi</i>

9. A new reference in the Avesta to 'the Life-book' hereafter; by Dr. A. V. Williams Jackson, of Columbia College, New York City.

That the Zoroastrian doctrine, especially in the Gāthās, acknowledged the existence of a record kept in the next world as to man's good or bad deeds here, has been clearly stated and illustrated by Professor Geldner, in *Encyclopædia Britannica*, article *Zoroaster*. For references, also, see the writer on Yasna 55. 4 in A. O. S. Proceedings, October, 1887, p. x; and his Hymn of Zoroaster, pp. 45-47. The 'account book' (*cinman*, Afr. i. 7*; Yt. x. 32; Yt. xix. 33: cf. the 'book of life', Revelation xxii. 19) was kept, we may suppose, at the *cinvat peretu* 'the accountant's bridge' (so Geldner). In this record all the daily ac-

tions, good and bad, were entered as 'items' (*dāthra*, Ys. xxxi. 14; Vd. xix. 27); the evil deeds were 'debts' (*išud*, Ys. xxxi. 14). The debits and credits, plus and minus, were set opposed to each other and 'balanced' (*héñkereta*, Ys. xxxi. 14). The debits could be counterbalanced only by adding to the credit side of the book; no item could be erased: "of the remission of sins," says Geldner (*loc. cit.*), drawing on the Gāthās, "the doctrine of Zoroaster knows nothing."

This latter statement throws new light on a later passage, Vsp. xv. 1. The chapter Vispered xv. might be entitled 'An exhortation to righteousness and worship.' The passage Vsp. xv. 1 reads:—

ava padhō ava zastē
ava uši dārayadhvem

*mazdayasna zarathuštrayō, dāityanām rathuryanām hvarštandm šya-
othnanām varezdī; pairi adhāityanām arathuryanām duzhvarštandm
šyaothnanām varezdī; verezyatāmca* (sic) *idha vohu vāstrya, uyamna
anuyamnāiš dastē*, 'Hold feet, hands, mind (see Yt. xi. 2) ready, ye
worshippers of Mazda and followers of Zarathushtra, for doing lawful
well-ordered good deeds; but hold back from doing unlawful ill-
ordered deeds; and practice ye in this world (*idha*) the good deeds of
husbandry, in order to pay off (*dastē*) with a surplus (*anuyamnāiš*) your
deficits' (*uyamna*, lit. 'what is wanting', viz. in the Life-book).

The key to the passage is *idha* (=Skt. *ihā*), here emphatic; the force of *uyamna*, *anuyamnāiš*, purely eschatological, is evident: in this manner the significance of the passage becomes plain. The sentence is quite Gāthā-like in its bearing.

As to etymology, *dastē* is verbal abstract, infin. to *ṽdā* 'give, pay'—see Skt. *ṽdā* in PWB. *ṛdām dā*, *daydam dā* 'pay debt'; cf. Lat. *pænas dare*. The instrumental *anuyamnāiš* is a true instrumental, signifying means or price. Etymologically, *uyamna* is from *ṽū* 'be wanting': cf. Skt. *ūna*, Gk. *εἴνος* 'bereft,' A.S. *wan-ian*, Eng. *wan-t*. It expresses well the debit side of the account: 'what is found wanting, deficits.' These are deficiencies which could be counterbalanced and paid off only by adding to the credit side of the account, by a 'surplus' (*anuyamnāiš*). Thus the exhortation, truly Zoroastrian, becomes clear.

I take with pleasure this opportunity of correcting a mistake of mine in A. O. S. Proceedings for October, 1887, p. v (= Journal, vol. xiii, p. ccvii). There the authority of Mgr. C. de Harlez—*Avesta, trad.; Intro-
d.* p. 183—was erroneously quoted as opposed to the view that the Gāthās possess a much greater antiquity than the rest of the Avesta. The error arose from a misunderstanding of the passage referred to. I gladly admit and rectify the error, and am pleased to find that Professor de Harlez' view is not at variance with the one there set forth.

10. The proto-Doric character of Paphlagonian Tombs; by Prof. Allan Marquand, Princeton, N. J.

The rock-cut tombs of Paphlagonia, imperfectly described by Chanykof (*Zeitschr. d. Gesellsch. f. Erdkunde*, 1866), and more exactly by Hirschfeld (*Abhandl. d. k. preuss. Akad. d. Wissensch. zu Berlin*, 1885),

merit more wide-spread attention, as proto-Doric monuments. The principal tomb at Kastamuni presents the appearance of a temple *in antis*, with quadrangular piers crowned by rude capitals, over which is a triply stepped architrave with one curved and two flat members. On the tympanum of the high gable is carved in low relief a female figure standing between two griffins. Behind the portico is a quadrangular chamber, of which the ceiling is of a remarkable character. Across the middle of it are represented two ridge poles, from which the ceiling sags on either side: an evident reminiscence of tent-construction. A more typical example is the finely situated tomb at Hambarkaya. Here sculptured lions guard the entrance of the tomb. Three columns give apparent support to a high gable roof. The low, tapering, cylindrical shafts provided with bases, and the capitals with undeveloped echinus, are closely related to the Etruscan type. The gable contains sculptured reliefs of two lions facing each other. The sepulchral chamber is a plain peaked-roofed room, at the end of which is a raised stone bench.

At Iskelib there are four rock-cut tombs, which show interesting variations in matters of detail, and stronger reminiscences of wooden forms of structure. The capitals on one of these tombs at Iskelib consist of the head and fore-part of a lion, reminding us of the more developed bull- and lion-headed capitals at Persepolis and Naksh-i-Rustam. In another tomb the walls and benches of the sepulchral chamber are ornamented with carved panelling. These tombs of Paphlagonia are closely related to such monuments as the tomb of Atreus at Mykenae and the Campana tomb at Caere, and evidently not derived from the developed forms of Greek Doric architecture.

11. The Lamaist ceremony called "making of *mani* pills;" by W. W. Rockhill, of Peking, China.

Certain indestructible particles of the bodies of the Buddhas and saints, as well as other bodily remains, have ever been considered by Buddhists to enjoy certain properties—such as that of emitting light, and of being highly curative. The travels of Hiuen Tsang and of Fa hsien are filled with accounts of the discovery of such treasures, and of the supernatural properties which they possessed.

Among Tibetans, the first class of these relics is known as *pe-dung* (*hpel-gdung*), the second as *dung-ru* (*gdung-rus*). They say that *pedung* are minute globules found in the bones of Buddhas and saints, that they possess wonderful brilliancy, and that sometimes they may even be seen on the exterior of some saintly person, when they have the appearance of brilliant drops of sweat. While these *pedung* have most potent curative properties, they become also the palladium of the locality fortunate enough to possess them. By a natural extension of the idea of the power of *pedung*, Tibetans have come to think that, if one preserves and carries about on one's person even a little of the excretions, or of the hair or nail trimmings, of a saint who is known to have *pedung*—such, for instance, as the Talelama or the Panchan rinpoche—these will shield him from gun- or sword-wounds, sickness, etc.:

hence the extraordinary objects one often finds in Tibetan charm boxes (*gao*).

The properties of *pedung* have also given rise to another practice, with which this paper is more properly concerned: that of manufacturing pills to which one of the gods (Shenrezig), at the supplication of the officiating Lamas, imparts the properties of his own divine body, and thus gives them the curative and protective powers of real *pedung*. These pills are known as *mani ril-bu* or 'precious pills,' and are in constant use as medicine among the people of Tibet and Mongolia. Large quantities of them are also sent by each tribute-bearing mission to the Emperor of China. In Chinese they are called *tzu-mu yao* or *chih-mu yao*, and must not be confounded with a liliaceous plant of the same name (Hanbury's *Anemarena asphodeloides*), the rhizome of which is used in medicine, and which is also a product of Tibet. Perhaps the best name for the *mani ril-bu* is *tzu-sheng wan* 'multiplied pills,' which I have heard used for them in Peking—as will be better seen after reading the following account of the manner in which they are manufactured.

The greater part of the details here given of the process of making the pills is taken from a Tibetan work containing a minute account of the ceremony, together with the prayers to be recited, etc., the title of which is "Ceremony of making *mani* pills" (*mani ril-bu grub-gi cho-ga*), in 7 leaves. Verbal explanations from the Lama who explained this text to me have been incorporated whenever it appeared necessary.

Seven days prior to the commencement of the ceremony, the Lama who is to conduct it and the priests who are to take part in it commence abstaining from the use of meat, spirits, garlic, tobacco, and other articles of food held impure, or which are bad-smelling; and during the progress of the ceremony, which is 21, or 49, or 100 days in length, none of the above articles are allowed in the temple, nor are unclean persons, nor those who partake of the above prohibited substances.

The ceremony begins by making the pills; and the process is described in the work mentioned above as follows: "the chief Lama, his head clean shaved and his vestments being as they should be, grinds into fine flour some roasted grain; then, mixing it with pure and sweet-scented water, he makes the necessary amount of paste. The pills are then made, and coated over with red. When all this has been done, a vase is taken which is dry and without any flaw or blemish, and also perfectly clean, and into it the pills are poured until it is two thirds full. The vase is then wrapped in a silk cover, which is tied on with a silk thread and sealed. The vase after this is put on a stand in a perfectly upright position, and around the latter are arranged bowls of water and other offerings, two by two. The most revered image of Tug-je chen-po (i. e. Shenrezig) which the lamasery possesses is then clothed in its robes and placed on top of the vase (lit. 'is requested to take a seat on the vase'); then, without shaking the vase, a *dorje* (the thunderbolt or *vajra* of Indra, which is in constant use in nearly all Lamaist ceremonies) wrapped in a clean piece of cotton or woolen stuff is tied to the string around the neck of the vase."

When these preliminary steps have been taken, the officiating Lamas

all take their proper seats, and go through a period of meditation on the three refuges and the four immeasurables (i. e. love, mercy, exertion, and apathy). This being finished, the prayers, which have to be chanted without any interruption to the end of the ceremony, commence. First comes a long invocation to Avalokiteshwara, under the name of Pa-pa Tug-je chen-po 'the great compassionate one,' with a prayer that he will clear away the sins of the world. The offerings of water, flowers, incense, lamps, perfumes, food, etc., having been made him, while music plays, his help is invoked to impart the necessary virtues to the pills—"for this world is sunk in sin and iniquity, and Shenrezig alone can help it and drag it out of the mire." As a means thereto, he is now besought in his great mercifulness to bless these pills, so that they may free from the orb of transmigration those who shall have attained maturity of mind, and "to impart to them by absorption the peculiar flavor of his resplendent person, so that they may become undistinguishable from it, like water poured into water," etc., etc.

To insure the uninterrupted repetition of these prayers, the officiating Lamas (numbering at least a hundred) are divided into several bodies, one of which is always repeating the above invocations. Tea and the three kinds of pure food (*tsamba*, wheat cake, and butter) are served to the Lamas in the temple, which they may not leave, and they must be particular to perform their ablutions the whole time the ceremony lasts. The Lamas while reciting the prayers may drink the tea, but not eat any thing. The day is divided into two parts, at the end of each of which the image of Tug-je-chen-po is washed, and sandal and juniper wood burnt before it.

This ceremony—which is a very expensive one, and most trying to the Lamas—is not at all common in the lamaseries of China or Mongolia, and is confined to the larger ones in Tibet: the only one at Peking where it is sometimes performed is the Shih-fang-t'ang, to the west of the Hsi-huang-ssu, outside the north wall of the city.

12. On the use of skulls in Lamaist ceremonies; by W. W. Rockhill.

Many writers on Tibet have noticed among the curious customs of the country that of using human skulls in religious ceremonies. William of Rubruk speaks of it as follows: "Post istos sunt Tebet, homines solentes comedere parentes suos defunctos, ut causa pietatis non facerent aliud sepulcrum eis nisi viscera sua. Modo tamen hoc dimiserunt quia abhominabiles erant omni nationi. Tamen adhuc faciunt pulcros ciphos de capitibus parentum, ut illis libentes habeant memoriam eorum in jocunditate sua."* Friar Odoric (as quoted by Yule in his "Cathay and the Way thither") remarks: "and so the son takes his (deceased) father's head, and straightway cooks it and eats it; and of the skull he makes a goblet, from which he and all of his family always drink devoutly to the memory of the deceased father. And they say that by acting in this way they show their great respect for their father."

* Recueil de Voyages et Mémoires de la Société de Géog. de Paris, iv. 289.

Georgi, in his *Alphabetum Tibetanum* (p. 444), says: "Pars summa calvariae, vel etiam ossa aliquot integra, ac probe nudata, ea sunt quæ sibi tradita ad aedes suas religiosa pietate conservanda referunt consanguinei."

This custom has at one time or another prevailed among widely separated nations, as the Scythians, the Germans, the Celts, and the Turks; and it undoubtedly originated in Tibet, as elsewhere, in the awe and fear felt by savage and barbarous races for the spirits of deceased enemies or friends, and their desire to propitiate them; and not, as claimed by Rubruk in the above quotation, from any wish to keep always fresh the memory of the deceased. The only case I have noted of skulls being used for sacrificial vessels in the western world is given by Livy (Hist. 23. 24); speaking of the Boii in upper Italy, who made a drinking vessel of the head of the fallen Roman consul Posthumius, he says: "purgato inde capite, ut mos iis est, calvam auro cælavere, idque sacrum vas iis erat quo sollemnibus libarent, poculumque idem sacerdoti esset ac templi antistibus." These words might be applied to the use Tibetans now make of skulls, without requiring a word to be changed.

Careful inquiry has failed to elicit any proof that Tibetans of the present day use the skulls of revered relatives as drinking vessels. A few ascetics, however, do make use of skulls as their eating bowls, just as they make beads of bits of skull, and use skulls for making the little prayer drums (called *damaru*) shaken while reading prayers; but no special idea is attached to the usage of such a material, save perhaps the desire to follow the example given them by many of the terrifying deities, whom the Lamas specially revere, such as Paldan lhamo, Shin-je jyapo, etc., among whose ornaments and belongings human skulls, bones, limbs, and skin largely figure.

At the present time, human skulls are used for two purposes: 1st, as an offering to Tsepamed (*Amitābha*), who is represented holding in his hands a skull filled with ambrosia, so as to call down on the giver the divine blessing in the form of worldly prosperity; and 2d, as a receptacle for the wine or other liquid offered to the gods. It is essential that a skull destined to either of these two purposes should be that of a person known to have been profoundly religious, or to have possessed other qualifications, such as caste, learning, or rank. Failing such a skull, others may be used; and rules have been laid down to determine those suitable for sacrificial bowls or as offerings to the gods; and these rules it is my purpose to examine in the following pages, as also the ceremony of offering a skull to Tsepamed, together with the prayer recited to call down the divine blessing. The second use to which the human skull is put results naturally from the previous one: such an offering being acceptable to the gods, it is consequently a most suitable vessel to make sacrifices in; and while its use may originally have been limited to Tsepamed's service, it has come to be used in making libations to all or any of the gods. When employed for this purpose, the top of the skull is alone used; it is lined with metal, and has a convex cover, with a knob in the shape of a *dorje*. The skull itself rests on a triangular stand, at each corner of which is a human head, one red, another

green, the third white. These settings are frequently very costly, being in gold or silver, studded with turquoises and coral; and I have seen one, in the possession of a Lama at Peking, for which he would not take \$350. It is called *tod-pa* 'skull,' no special name, as far as I can learn, being given to it when thus used.

The little work of which I here offer a translation, and of which the title may be rendered "Method for distinguishing good and bad skulls, and how, by offering a *kapāla*,* to obtain worldly prosperity and create a wish-granting source," appears to be a complete treatise on the subject. The copy from which I translate was made for me by a Lama from a manuscript in his possession. While quite a number of errors have crept into my copy, I do not believe that the sense of the original has suffered to any great extent.

The ceremony of offering a skull to Tsepamed may be taken as typical of a large class of these rites which the Lamas perform, and in which they must suppose that they are put in direct connection with the god addressed and propitiated, and removed from all the material objects surrounding them; and that, while thus united with the divinity, the god invoked feels with their feelings, sees with their eyes, and, having the power to grant their wishes, confers on them the blessings they implore.

The following is a translation of the work referred to above:

Namo guru dewa dākinibyah!

This work comprises two parts: I. distinctive signs of good and bad skulls; II. the way to obtain worldly prosperity when once the characteristics of a skull have been determined.

Part I. comprises two sections: 1st, characteristics of bad skulls; 2nd, characteristics of good skulls. Section I itself comprises two subdivisions: 1st, general characteristics of bad skulls; 2nd, skulls belonging to women and bastards.

I. 1. *Characteristics of bad skulls.*

Skulls which are crooked, or which have many indentations; those which are badly proportioned at the top or the base, or which are so very thin that they are nearly pierced; those which are of unequal thickness or of great cubic capacity; those which are in many pieces on account of numerous sutures, or which have many marks left by birds or worms, and which look like weevil-eaten grain or like an object that has been gnawed by rats or insects, or which are like dry *jon* wood and ugly to look at—all these are bad skulls, and are called *dam-si nan-pe dze* (*dam-sri nman-pai rdzas*) 'victorious devil-medicine.' Whoever takes one shortens his life; he will be subjected to many diseases and losses, and his talk will frequently get him into quarrels. As it would do harm to his worldly prosperity, it is not right to take such a skull.

2nd. This second subdivision comprises two classes, the first of which relates to women's skulls.†

* Throughout this work, and in Lamaist parlance, *kapāla* designates the kind of skull which is most acceptable to the gods.

† A woman being an inferior creature (the word for woman in Tibetan is *skyes dman* 'inferior or low creature'), her skull is naturally unfit for such a purpose as an offering to a god.

Skulls without suture lines, and very thin, or which are thin on the surface near the ear orifices, or which are of mixed blue, white, and red color, or (unctuous) like *jon* and *pa-sam* wood; those in which the inner surface of the bone smells of human urine or in which one can hear bubbling or some other sound; those in which there is a ridge on the inside running from the left side to the middle—all such are unquestionably women's, and, even though they show every quality, they are unfit to make into luck-bowls, for the *ka-dro* (*mkah-dgro*)* do not like them; so they must not be taken.

The second class in this subdivision takes in bastards' skulls (*rnal tod*), and the skulls of children born from the incestuous intercourse of fathers with daughters or brothers with sisters—which are also considered bastards' skulls. If from the base of the skull there runs an uninterrupted suture along the medial line, the skull is certainly that of a bastard, which, being filthy stuff (*grib-chan dze*) that would be an obstacle to the acquisition of worldly prosperity, and consequently unsuitable to be made into a luck-bowl, ascetics will discard.

I. 2. *Characteristics of good skulls.*

Skulls of a clear white color like a shining shell, or of a glistening yellow like gold, or unctuous like a ball offered in the temples,† or like a jewel without unevenness, or of equal thickness (throughout) and of small cubic capacity, or with a sharp ridge stretching far into the interior like a *kalding's* (*garuḍa*) beak or a tiger's claw, or hard and heavy as stone, or smooth to the touch and polished, or with no line on it save clearly defined suture ones (are among the very best). If a skull has distinctly visible upon it the image of the wish-fulfilling cow (*dōd jo-ba*), or a deep impress of the Ganges river, or if it has on it the figure of an open *jon*-tree leaf, or of flowers and fruits scattered over it, or the letter *a* or any other letter, or the eight signs of happiness, or the seven symbols of sovereignty, or the picture of a sword or of any other weapon, it is of the very best kind.

When a skull is very hard like stone, very heavy like gold, and closely united like lovers (?),‡ the person who is so lucky as to find one with these three peculiarities may disregard other characteristics. Take it as soon as found, for it is one of the kind known as 'white lotus bunch' (*pe-kar chun-po*). If the image of the sun is reflected on the forehead of a skull or on any part of its surface, that skull is said to be a 'sun of felicity' (*de-chid nyi-ma*).

Ke-drub tam-che kyen-pa has said: "If the sutures on a skull are without interruption, or if, the suture being interrupted for the space of a finger, the skull adheres further on without sutures (*srubs*), the skull is called one-pieced skull (*dum-bu chig-pa*). Should one see or hear of a skull having this fortunate peculiarity, one's heart may overflow with the joy a poor man knows when he finds a treasure, or with that one feels on hearing the heart-stirring cry of the peacock; for certainly it is an excellent skull. *Yogins* take such a one at once; for there can be no doubt that it will bring happiness. If a well characterized *kapāla* is found during one of the three spring months and during the forenoon, sickness and trouble will cease (for the finder). If it is found during one of the three summer months and at noon, one's food, treasures, and other wealth will greatly increase. If it is found during one of the three autumn months and in the afternoon, one will acquire power over men, besides treasures and food. If it is found during one

* 'The heavenly hosts.' The word is also used to designate a class of fairies or witches called in Sanskrit *ḍākinī*.

† This refers to the *torma* offerings, which are made of butter, meal, and sugar, and are yellow and greasy.

‡ I am unable to explain this, but the text does not appear to have any other meaning; perhaps it means narrow suture lines.

of the three winter months and in the early evening, one's might and power will increase. If it is found in a stream, one's virtues (*yon-tan*) will become greater; if it is found in a forest, one's lineage will spread. If it is found in a village, one will have many friends; if it is found on a hill-top, one will have power and riches. If it is found in a cemetery, one will obtain might; and should it be obtained from the beak of a bird or the jaws of a beast of prey, at once one's wealth in goods and property will increase. If it is white, disease and trouble will cease; if it is yellow, one's retainers and belongings will grow in number; if red, one will acquire power over men and also wealth; if green and black, one will become a mighty seer. If the skull is round, square, semi-circular, or triangular, it is as above.* So likewise if the skull is found facing the east or one of the other cardinal points, one will acquire (the above specified blessings) in the order above given, to the fullest extent. If the skull is pointing towards one of the four intermediary points of space, one will become redoubtable. If it lies with face turned upwards, one will have might; if with face downwards, one will be free from disease and have wealth. If one finds the head without the body, one will live a righteous life without having any enemies."

It may incidentally be noticed that the incantations necessary for bringing about terrible events† are only known to *yogins* with exalted knowledge: it is proper that such persons as we (i. e. common mortals) should abstain from attempting to recite them.

The following explanations (from another authority) are also offered. If the skull (faces) the first continent (i. e. east), one will rule the earth; if (it faces) the second (i. e. south), one will rule in the realm of desires (*kāmadhātu*); if (it faces) the third (i. e. west), one will rule over wealth; and if (it faces) the fourth (i. e. north), one will rule through the law. If the skull is five-pieced, one's progeny will spread, and, even though one be without virtues, one will become a teacher (of the faith). Be there but one piece (of the skull), it is useful and potent, and though one be weak, it will protect him. Skulls in six pieces or in a great many pieces are useful to one's self and others. The above and yet other remarks are due to wise men.

Here, furthermore, is the way to distinguish good and bad skulls while persons are yet alive. The skulls of Buddhist Kshatriyas, Brahmans, and Vaisyas are good. Those of common people, of bad women(?), of persons of bad lineage, and of Chandālas are bad. If a person has soft and smooth hair of lustrous black, if his forehead is broad and his eyebrows thick, if on his forehead there is a mark, if he has most teeth in his upper jaw, if the point of his tongue can touch his nose,‡ if his voice is high-pitched (*pra*) and his complexion as fresh as that of a youth, if in walking he throws his left hand and left foot out first, these are signs that the person has a good skull. Possessing the knowledge, if one takes (the skull of such a person) at his death, leprosy, chronic disease, etc., will not afflict one for a long time to come. (If a person having the above peculiarities) dies of sudden death, or by a fall, or is killed in a fight, or drowned, the skull is good.

If a body is found intact after death,§ the different parts being held

* It must be understood that it is not necessary that the skull found be entire. If a round piece be found, it will avert disease; a square piece will insure one more followers and greater wealth, etc.

† This refers to the power supposed to be possessed by great saints of causing the rain to fall or lightning to flash, etc., at will; to create by magic armies of men, wild beasts, etc., so as by these means to frighten their enemies, or to do them any injury they desire. I do not see that this paragraph has any connection with the text. I suppose that the quotation from Kedrub ends here.

‡ This is a peculiarity possessed in even a greater degree by all Buddhas.

§ Literally, the body and soul (*ben-rig*) together. The latter cannot leave the corpse unless some opening is left for it to escape by.

together by the skin, and there is no jewelry on it, and the face is turned downwards, and if one, not knowing whether the skull is good or bad, does not take it and offer it (to Tsepamed), the good or bad which it might have brought one, the ills or the blessings (which offering it might have occasioned), will simply not occur.

These then are the methods by which one gets a skull, and carefully distinguishes the good from the bad.

II. 1. Method of making the offering.

No matter in which month, but on the eighth day of the waxing moon, when the conjunction of the planets and stars insures the excellence of the day, a solitary forest and other necessities being available, one will thoroughly fumigate whatever is to be employed in the ceremony. Then one will mark out a lotus-shaped circle (*padmamaṇḍala*) with earth procured by a virgin from the Trashi hill in Tsang* or some other (sacred) mountain.† There must also be ready a stand of proper dimensions, painted with lotuses of different colors and kinds. On the inside of the skull is to be written in gold or vermillion the word *āh* on the east side, *hūm* on the south side, *swā* on the west, *hā* on the north side, and *om* in the center; while on the outside, commencing on the left hand side of the face, one will write *om, ratna ratna siddhi palasupra siddhi pala ayupala hūm, or om, dena ratna siddhi palasupra siddhi samaya ayupala hūm*.

In the interior of the skull is to be put some writing in mixed prose and verse (*sprel-tsig*). Then the inside of the *maṇḍala* is filled with various jewels, different kinds of goods, various perfumes, medicines, grain, earths, stones, fruits, cotton and silk clothing, hair of horses and cattle, furs and skins of foxes, etc., and all such other things as constitute wealth, as also the eight signs of happiness, the seven symbols of sovereign power, the five desirable things, sketched or in fac-simile when procurable, the whole being placed on a *mandzi*.‡

After this, on the east side of the *maṇḍala* are to be placed offerings of curds and milk; on the south side, butter; on the west, sugar, treacle, and honey; and on the north side, arrack. At the four intermediate points of the compass are to be placed offerings of different kinds of grain and flavors, and near the edge of the *maṇḍala* different kinds of food, etc. All the implements used in religious ceremonies (i. e. bell, drum, *dorje*, etc.), and also flags, a dais, etc., being in readiness, the arrangements are completed.

A *dorje* wrapped around with (multicolored) strings having been put in the skull, with one's face turned eastward one will meditate on the three refuges, the four immeasurables, and as many of the *yidam* (i. e. patron saints) as one can remember. (After this, the officiating Lama will produce in his mind the idea that) the skull and all before him has been removed and become non-extant, and that in the void before him, on a jewelled throne supported by peacocks and resting on a stand of different kinds of lotuses, is the Victor, the Lord of Eternal Life (*Tsepamed*), perfectly united with him by means of the light emanating from his heart. His body is of a red color, and with ornaments of jewels and garments of silk, with one face, and two clasped hands, in which he holds a skull filled with ambrosia, he is seated with both legs crossed under him. From his body proceeds endless light,§ and he wears the

* The Trashi-humpo hill stands near Shigatse, and the convent in which dwells the Panchen rispoche Lama is built on it.

† A kind of altar cloth put over any stand on which offerings are made. Jaeschke, *Tib. Engl. Dict.* s. v. *mandzi*, has "Schmidt, 'a small square table'; acc. to others, 'a tripod with long curved feet, for sacrificial purposes.'" I believe my interpretation to be the correct one.

‡ The god of eternal life is also called the god of eternal or endless light (*Wō-pamed*).

features of the Universal Helper. (He will further imagine that) through the light of the *hūm* of the heart having entered into a complete and intimate union with the gods of wisdom and power, Wōpamed with bejewelled head has with their assistance filled the whole firmament with the subtle and spiritual parts proceeding from the objects which have been offered him and have been removed and become non-extant.*

(Having produced the above conceptions in his mind), he will repeat thrice the three letters† (*hbru gsum*), and afterwards "Hūm, within the vast realms of the world, lords of life, of wealth, and of treasures, mighty ones, whosoever ye be—come here, I beseech you! Hūm, lama, yidam, dakina, having accepted of these excellent mind-evolved subtle and spiritual parts of the offerings,‡ grant me, I beseech thee, all worldly prosperity!"

Then (he will imagine) that from his own heart comes forth a multicolored light, which, melting into the multicolored strings binding the *dorje*, stretches to the heart (of Tsepamed) which is before him, and that, the latter's soul (*tngs-rgyud*) being thus aroused, the longed-for spiritual blessings innumerable have entered his person, and that body and mind are overflowing with bliss. Then from their united hearts proceeds a light which removes the sorrows of the poor and of others, and fulfils all their wishes; and from the extremity of this light falls a rain of jewels, which fills all the regions of the world and (the devotee's) own abode.

With these images present to his mind, (the officiating Lama) will take hold of the strings wrapped around (the *dorje*), and repeat the essential worldly-prosperity-producing charm, (which is) *om, āh, hūm, ratna siddhi ayupunye kapāla, siddhi, siddhi, bhrum, bhrum, bhrum, hūm, hūm, hūm*. And this he will repeat 100,000, 10,000, 1,000, or 3,000 times, or more, or else 100 or 21 times.

II. 2. *Manner in which the prayers for worldly prosperity are to be made.*

Raising the skull with both hands to one's head, one will recite the following prayers for worldly prosperity:

"Hūm: from the wide expanse of heaven, Tsepamed who art wise, who art the lord of wealth, whose body is as voluminous as the sun, who art full of precious sayings, thou with ornaments and garments of jewels, grant me thy blessing. Mighty one, grant me might; bless me, thou powerful one; thou glorious one, grant me blessings. Lord of life, give me life; Lord of riches, give me wealth; grant me in endless amount all desirable worldly blessings!

"Hūm: from the wide expanse of heaven, pouring down here below an ambrosial stream, arrest and quiet the fiend and demon of disease, and establish life as firmly as a pillar.

"Hūm: from the wide expanse of heaven, thou with the precious heart-*pal-ben*,§ increase both (my) wealth and possessions and fulfil the longings of (my) dreams (lit. *yoga* or meditations).

"Hūm: from the wide expanse of heaven, by thy great might, strength, and power, gather quickly together in one place the righteous, and conduct quickly back into the regions of the Truth those whose minds are lost in the ways of heresy. Watch over and defend all those who are traveling within the land."

* Literally this phrase is 'has filled the whole firmament with the most excellent subtle particles, both inner and outer, of the all-good cloud of the sacrifice proceeding from the objects which have been offered,' etc.

† This "three letter" may possibly be the formula *om, ā, hūm*.

‡ The phrase used here is the same as that above.

§ *Pal-ben* (*dpal-bon*) is the name of one of the mystic signs which characterize gods.

Having thus implored the divine blessings, one will conceive the countenances of the gods showing their pleasure by melting into light, which reaches to the heart of Tsepamed and to the skull.

Having performed the above ceremonies, (the officiating Lama) will believe that all his wishes have been realized, so he will make a *tsog-kor* offering* to as many of the guardian deities (*chō-jyong*) as he can; and, having also made offerings to the gods of the land and the local deities, he will celebrate with songs of rejoicing a "feast of blessings." (When the above ceremonies have been accomplished), he will wrap up the skull in silk coverings, and hide it away in his store-house.†

The ascetic who shall constantly devote himself to making such skull-offerings will remove all obstacles in the way of his acquiring the Holy Truth. It is the greatest possible assistance; for, the heavenly hosts (*kā-dro*) being well pleased by it, the most excellent kinds of worldly goods will speedily be granted the giver.

The *Tantra* called "the black skull of the cemetery" (*dur-tro tō nag*) says: "if one knows the ceremony of offering a *kapāla*, he will acquire the greatest possible wealth. If one does not offer a *kapāla* (which he has found), it is like a treasure which one leaves under the ground."

So it says; and hence it is that by-offering a *kapāla* worldly goods can be obtained.

To him who makes this offering may the heavenly hosts pardon all his sins; and may they find delight in whatever good he may have done.

13. On the Tibetan collection deposited in the National Museum at Washington by Mr. W. W. Rockhill; communicated by Dr. Cyrus Adler, of Baltimore.

Dr. Adler read a brief description, prepared by Mr. Walter Hough, of the Museum, of the objects composing this collection. They are mostly of a religious character: as, various religious books, pictures and images of divinities and dignitaries; a *vajra* or 'thunderbolt' (Tib. *drilbu* or *jorge*: a bronze object resembling a brooch with three prongs at each end, bent into the form of a Greek ω); a priests' drum (made of segments of the crowns of two skulls, and beaten by two suspended buttons); prayer-wheels; a rosary (of 108 beads, in four divisions, fragments of skulls, and said to be each from a different skull); a libation-bowl, made of the dome of a skull, and having a lid of chased work surmounted by a *vajra*; a flute (*kan-dung*) made of the lower part of a human femur and wrapped with human skin; an aspergil of gilt copper, with a brush of sacred grass and peacock feathers; and other objects.

14. Plato and Confucius: a curious coincidence; by Pres't W. A. P. Martin, of Peking, China.

The coincidence relates to a moot point of filial duty.

In China, filial piety is recognized as the basis of social order. By the orthodox it is even held to supply the place of religion; so that "he who serves his parents at home has no need to go far away to burn incense to the gods."

* The *tsog-kor* (*tsogs-hkor*) or *tsog-gyi kor-lo* consists in disposing in a circle as offerings to a certain deity (in the present case to the *chō-jyong*) a quantity of various objects, butter, meat, sugar, fruit, jewels, etc. The offerings are a little later on eaten by the guests invited to the "feast of blessings."

† The skull must be carefully concealed, and no one must be allowed to touch it; for it would then lose some of the qualities which it possesses, and the owner's luck would be impaired, or perhaps even utterly destroyed.

In the *Hiao King*, a well-known manual for the instruction of youth, it is represented as affording an incentive to the discharge of duty in all situations, giving force and vitality to consciences which might otherwise remain dormant. Thus, a soldier who runs away is unfilial; an officer who is unfaithful to his prince is unfilial; and, in general, any conduct that entails disgrace is unfilial, because it must of necessity reflect discredit on the parents of the offender. A whole system of morals is deduced from this root; and casuistry finds scope in inventing difficult situations and in reconciling conflicting obligations. Truth is a virtue not much insisted on in Chinese books; and its comparative rarity brings into relief a class of people who vaunt their frankness, and scorn to palliate or extenuate in the interest of their dearest friends. They are called *chih jin* 'straight men.'

A disciple of Confucius, speaking of one of these, says to the master: "In my village there was a man renowned for truthfulness. When his father had stolen a sheep, he went to the magistrate and informed against him. Is his conduct to be commended?" "In my village," the sage replies, "the duty of truthfulness is understood differently: a son being required in all cases to conceal the faults of his father, and a father to conceal those of his son. The obligations of truth are not violated by this practice." A hundred years later, the question was not yet regarded as settled; or, to speak more properly, as with all moral questions, the old battles had to be fought over again.

Mencius was the oracle of the age, and one of his disciples brings up the subject by stating a hypothetical case. "Suppose," he said, "the father of the emperor, being a private man, should commit murder, is it the duty of the criminal judge to seize and condemn him?"

"Without doubt," replied Mencius. "But then, how could the emperor endure to see his father treated in that way? When the wise Shun was on the throne, if his villainous old father Kuseo had committed murder, and was in danger of being condemned by Kao Yao, what would Shun have done?"

"Shun," replied the teacher, "would have taken his father on his back and fled to the borders of the sea. Dwelling there in obscurity, and rejoicing that he had saved the life of his parent, he would have forgotten that he ever filled a throne."

Mencius, the St. Paul of Confucianism, who formulated the doctrines of his school, goes in this passage a step beyond the teachings of his master. The latter confined the duty of a child toward a parent guilty of a crime to the passive part of concealment. The former gives it an active form—requiring a son on behalf of a parent to do all in his power to defeat the ends of justice. When a man sets himself in opposition to the law, he is no longer fit to be a prince; he should abdicate the throne to win the crown of filial piety; for, according to Mencius, filial duty primes all others.

A case analogous to the first of these forms the subject of Euthyphron, one of the dialogues of Plato. Socrates, going to the court of King's Bench, meets Euthyphron, and learns with horror that he has come for the express purpose of denouncing his own father as guilty of a capital crime.

A hired laborer having killed another in a drunken brawl, the father of the accuser had him bound hand and foot and thrown into a pit, where the next morning he was found dead. Euthyphron saw in the hapless victim not a chattel or a broken tool, but a fellow-man unjustly slain; while in the murderer he recognized not a beloved parent, but an odious criminal.

There is something chivalrous and noble in his taking up the cause of humanity in opposition to the narrower claims of family. But it detracts from his merit that he is fully conscious of the *beau rôle* which he has assumed.

Socrates is not dazzled by this splendid instance of public virtue triumphing over private feeling. After passing the ideas and motives of the hero through the sieve of his dialectic, he shows him that those instincts which he despises are the voice of nature; and that, in spite of his assumption of superior knowledge, he neither knows "what he is to believe concerning the gods, nor what duty the gods require of man."

"The victim," said Socrates, "must have been one of your near relatives—otherwise you would not have been able to overcome your natural repugnance to denouncing your father."

"Nothing is more ridiculous," Euthyphron replied, "than to suppose that it makes any difference whether the victim is a relative or a stranger. The whole question is, whether the homicide was justifiable or not. If it was not, then it was my duty to denounce the perpetrator, no matter how closely connected with me. For it would be contamination to associate with such a person, instead of clearing myself by denouncing him." "His relations," he adds, "view this proceeding as impious and unholy; not knowing the nature of the gods, nor the real distinction between things holy and unholy."

"But," asked Socrates, "are you sure that you understand the nature of the gods and the distinction of holy and unholy? Tell me what you call holy and unholy."

"I," replied Euthyphron, "call that holy which I am now doing: namely, the denouncing of a wrong-doer who commits sacrilege, murder, or other grave offense—no matter whether the offender be father, mother, or other relative. And it would be unholy to refrain from doing so."

In support of this position, he appeals to the example of Zeus, the "best and most just of the gods," who chained and mutilated his father, as a punishment for his monstrous cruelties.

Socrates repeats his demand for a definition; and Euthyphron answers that the holy is that which pleases the gods, and the unholy that which displeases them.

"But what shall poor mortals have to go by when the gods are divided on these questions?"

"They are never so much divided as not to be unanimous in support of the principle that he who commits an unjustifiable homicide ought to be punished."

"But how when they are not agreed as to the quality of a crime—whether it was justifiable or not?"

As this is a frequent occurrence in human tribunals, Euthyphron is forced to admit that it might also occur in the councils of the gods; and he modifies his definition by inserting the word "all," so as to make an act holy or unholy according as it is loved or hated by all the gods. Here Socrates pushes him into deeper water, by asking whether such act is holy because it is loved by the gods or loved because it is holy?

To this Euthyphron is unable to make any satisfactory answer, and after a brief skirmish on other points he interrupts the discussion.

Through all its mazes Socrates had pursued him as the furies pursued Orestes, showing him that the dictates of nature are the basis of our notions of right and wrong, and that to outrage our best instincts as he is doing is to fight against the gods. Like the Chinese philosophers, he teaches that a son is not at liberty to assume the attitude of public prosecutor as against a parent.

The prolixity of the Socratic dialogue, of which I have given only a brief outline, is in strong contrast with the sententiousness of the Confucian school. But not only is the subject of discussion identical: the name Euthyphron is singularly similar to the *chih jin* of the Chinese.

15. On the Hebrew Tenses; by Prof. William Henry Green, of the Theological Seminary, Princeton, N. J.

Professor Green gave some reasons for preferring Preterit and Future, as designations of the Hebrew tenses, to Perfect and Imperfect, and for believing that these tenses primarily and properly denote the time of an action, and not simply its mode as complete or incomplete.

1. It is antecedently improbable that the language could only indicate the time of an action indirectly, through its mode.

2. The apparently promiscuous employment of the tenses is due to their being used subjectively as well as objectively: that is to say, the time which they denote may be measured not only from the moment of speaking, but frequently also from some ideal position taken in thought by the speaker and suggested by the context. This, which must be equally assumed on the modal hypothesis, renders that hypothesis unnecessary.

3. When contrasted in the same sentence, the distinction is not one of mode, but of time.

4. In a series of verbs whose tenses are apparently used promiscuously, the first verb is ordinarily regulative of the rest: which shows that the apparent fluctuation of meaning in the tense is due to the connection in which it stands, and is consequently traceable to its subjective use.

5. This seeming fluctuation is more marked in poetry than in prose: which points again to a subjective explanation.

6. While the name Imperfect might be appropriate to the progressive uses of the tense so called, in which it denotes an action as present, contemporaneous with some other action, or customary, it is quite unsuited to its most marked and frequent use, that of indicating future action. That cannot properly be called imperfect or incomplete which has no existence as yet, but is to come to pass hereafter. Whereas

Future, which is conceived of by the Hebrew mind as extending indefinitely onward from the shifting and momentary present, whether actual or assumed, fitly covers all these senses.

7. The precise equivalence in all their uses of the *var-consecutive* Preterit with the Future, and of the *var-consecutive* Future with the Preterit, also points to the same conclusion. The particle simply marks the close connection between two acts, so that the second is not regarded separately, but as the sequence of the first. The standpoint of measurement is mentally shifted, so that events actually past become future from this new point of observation. The change is not in the modality of the act, but in the point of time from which it is contemplated.

16. On a fragment of the Samaritan Pentateuch in the library of Andover Theological Seminary; by Prof. G. F. Moore, of the Seminary, Andover, Mass.

This manuscript was brought to America in the summer of 1887, by Dr. J. A. S. Grant (Bey) of Cairo, and, through the kind offices of Dr. W. H. Ward in New York, deposited by him in the library of Andover Seminary. In reply to an inquiry about the history of the manuscript, Dr. Grant wrote: "It was given me by Sheikh Yacoub, the son of the Samaritan patriarch of Nablous. He was a patient of mine in Cairo, and in gratitude for curing him of a troublesome malady he sent me this MS." This Sheikh Yacoub is doubtless the present high-priest of the Samaritans, the nephew and successor of Amrān, and the manuscript must have been in Dr. Grant's possession for a number of years, as Amrān died in 1875.

The manuscript is written on vellum, of fair though somewhat uneven quality, which with time has become brown and in parts very brittle. Especially at the bottom of the pages, the writing is sometimes almost or quite illegible. In two or three pages which were most defaced, the letters have been retraced in a clumsy modern hand. The leaves are about 18.2 by 14 cm., and the written page 12 to 13 by 9.3 cm. The page is enclosed by double vertical rules 4 mm. apart, and is ruled horizontally at the same interval, giving 31 to 34 lines to the page. All the ruling is with a dry point on one side of the leaf. The fragment contains three gatherings of ten leaves each, lacking the last leaf of the third. The gatherings are tied together with old linen thread, and there is no appearance of re-sewing.

The writing is not wholly uniform, but is in one hand, except, perhaps, some of the corrections. The writing is firm and simple, without inclination to ornamental or cursive forms. Words are separated by a single point; double points are used to mark greater pauses, as before a direct quotation; but there is no trace of the complicated system of punctuation found, for example, in the Barberini. Diacritical signs are wholly lacking. The text is divided into reading-paragraphs of approximately equal length, the end of which is marked in the usual way. The paragraphs correspond, with perhaps one or two exceptions, to

those in the printed text in the Paris Polyglot. They also agree in a great many cases with the subdivisions of the Jewish lessons, though they are on the whole much more uniform in length than the latter. The section Exodus xv. 1-22 is written in peculiar form: the page is divided vertically in the middle by double rules about 6 mm. apart, the space between which is left blank, giving the appearance of double columns. In reality the text here runs across the page, as everywhere else. Other parts of the Pentateuch are written in the same way in Samaritan codices: e. g. Deut. iv.; see Z. D. M. G. xviii. 582, Anlage 2.

To determine the character of the text, I made a minute collation of considerably more than half of the fragment, and examined passages of interest in the remainder.

The scribe was an extraordinarily negligent one. Omissions are very frequent: sometimes of single words, sometimes, by skipping to the same word further on in the context, of longer passages: e. g. xii. 17, xvi. 17. These errors have generally been corrected by interlineation, or in the margin, by the same hand. The repetition of a word at the end and beginning of successive lines is also not uncommon. In the more obscure passages many errors have arisen from the scribe's imperfect understanding of his text. Setting aside palpable blunders, however, the readings in which the manuscript differs from the printed text are in most cases supported by good codices, among which Kennicott's 61, 164, and 127 very frequently occur; less often 221. Most of the variations, of course, are purely orthographical; and in this particular the printed text, based on a Paris manuscript brought from the East by Peter a Valle, employs the *matres lectionis* more sparingly than most of the codices, ours included. On the other hand, better readings are afforded by our manuscript, among others, in not a few places in these chapters: e. g. x. 1, שתי for שמתי; xii. 48, הקרב for יקרב; xv. 2, זמרתיה for זמרת.

In estimating the age of the fragment, we are guided not only by paleographical considerations, but by certain internal indications, to which Rosen called attention in the article cited below. The numbering of the commandments has for the Samaritans a confessional significance. In opposition to the Jews, they reduce the number to nine, and in most manuscripts make this division apparent by the disposition of the page, and still more clearly by numerals in the margin: see e. g. the specimen given by Rosen, Z. D. M. G. xviii. (1864), p. 582 ff., Anlage 3, from a copy belonging to the synagogue in Nābulus.

According to Rosen, this feature is not found in the oldest manuscripts in the possession of the Samaritans; so that its absence in our fragment may be regarded as an evidence of relative antiquity. In another particular also our manuscript agrees with the oldest as against the more recent copies. One of the most striking peculiarities of Samaritan MSS. is the pains which are taken to bring words or phrases which recur in successive lines exactly under one another, even at the expense of leaving a great part of the line open. In many cases, even the repetition of the את of the accusative gives occasion to such devices.

Instances of the kind occur in our manuscript: as, for example, in the *lex talionis* (Ex. xxi. 23 ff.), the word **נָחַת** is brought five times into a vertical column in the middle of the page, the rest of the clause being so arranged as to let the word stand free on one side or both; and on page 43, where **וּכְפַתֵּר** (Ex. xxv. 35) is brought three times into line; but they are restricted to such significant words, and are relatively few.

A paleographical examination confirms the impression made by these peculiarities. The writing bears a close resemblance to that of the Barberini Triglott at Rome, dated 1227 A. D., of which a specimen is given in the Oriental Series of the Palæographical Society, Plate 89; and that of a fragment of a similar Triglott in the British Museum (Or. 1441), also ascribed to the 13th century. It appears distinctly older than that of Ussher's MS. (Br. Mus. Cotton Claudius, B. viii, A. D. 1362-63 = Kennicott's 127), or than Br. Mus., Or. 2686, A. D. 1356. We shall probably not err if we assign the codex to which our fragment belonged to the thirteenth or the beginning of the fourteenth century.

A comparison of the fragment with the second specimen given by Baron Rosen (Z. D. M. G. xviii. 586) makes it almost certain that it once formed a part of the "Octavo codex" there described. The size of the page, the number of lines, and especially the character of the hand-writing—allowance being made for the method of reproduction employed—all agree very exactly.*

If this is so, the codex lays claim to a much greater antiquity; for its *ta'riḥ* declares that it was copied

בשנת חמש ושלשת שנה לממלכות ישמעל

i. e. A. H. 35.

It would hardly be worth while to point out that no credence is to be given to this extraordinary date, if Baron Rosen had not accepted it as authentic. The use of the Mohammedan era itself points to a much later time.

17. Note on the origin of the supralinear system, of vowel points in Hebrew; by Prof. G. F. Moore.

Wickes (Hebrew Prose Accents, Appendix II.) has given a new turn to this question, by the attempt to show, on the basis of the accentuation, that the system is not that of the Oriental school (Babylonian); and indeed that, far from being of independent and perhaps earlier origin, it is directly dependent upon the Palestinian punctuation, of which it is an unsuccessful modification in the direction of simplicity. Of the vowel-pointing he has only said in a note (p. 149, n. 20): "I believe that it would be equally easy to show that the superlinear vocalization, which, as a system, is far more complete and coherent, still presupposes the Palestinian as a basis." However this may be, the nature of the signs used for the vowels seems to give evidence that the system originated under Arabic influence, as in the Tiberian system

* This identity was recognized and suggested to me by Professor Kautzsch.

we recognize the influence of Syriac. The *u* is nothing but a *י*; the *ā* an *א* inclining to a cursive form, sometimes resembling that which it assumes in Estrangelo, sometimes more like the Palestinian Syriac; *i* may very well be a *י*, reduced, as it is in all Hebrew cursives, to a mere dot. The three remaining vowels may be regarded as differentiations of these forms: *o* of *u*; *e* of *i*; *ā* of *ā*, with which it is in MSS. often confused. The use of the three consonants *א י ו* as vowel-signs outside of the line suggests at once the Arabic punctuation which represents *a* by a little *ا* above the line (Fatha); *u* by *و* (Damma); *i* by a little *ي* below the line (Kesra): v. De Sacy, *Notices et Extraits*, viii. 312.

The conjecture that the system arose under Arabic influence may perhaps receive some support from the frequent use in the supralinear accentual notation of the initial letters of the names of the accents: e. g. *ר* for *רַחֵם*, *ח* for *חֹרֶם*, *ת* for *תְּבִיר*, etc., a feature in which the system differs markedly from the Tiberian as well as the Syriac systems, while it at once suggests Arabic parallels, such as *ـ* for *Tešdid*, *ـَ* for *Waṣla*, *ـِ* for *Medda*, etc.

18. Note on the Targum manuscripts in the British Museum; by Prof. G. F. Moore.

The British Museum has of late years acquired a number of Old Testament codices from Yemen, containing the Hebrew text with Targum. Specimens of the Targum from these manuscripts have been published by Merx, in his *Chrestomathia Targumica*, 1888. There is one fact in connection with them, however, which I have not seen anywhere noticed. It is that four of these manuscripts are by the same hand, and form together a complete Bible, with the Targums and sometimes other additions. These copies have the Hebrew text with the ordinary punctuation, and, verse by verse, the Targum with supralinear vowels.

They are as follows:

Oriental 2348. Pentateuch. Paper folio, dated Anno contractorum 1780 = A. D. 1469.

Or. 2210. Former Prophets. A. D. 1469.

Or. 2211. Later Prophets. A. D. 1475 (contains also Saadia's Arabic version of Isaiah).

Or. 2375. Hagiographa, with Targum on the Megilloth, not dated.

The Targum text of these manuscripts, which I have in considerable part closely examined or collated, is excellent; and although they are not so old as some others, they will be, for the future editor of the Targum, of prime importance.

19. On a fragment of Hayyug's treatise on weak verbs; by Prof. Morris Jastrow, Jr., of the University of Pennsylvania, Philadelphia.

At the last meeting of the Society, I presented a paper on Abu Zakariyyā Yahyā ben Dawūd Hayyug' (see Proceedings for May, 1888), outlin-

ing the position which he occupied among the Jewish grammarians, and giving some account of his two important treatises, on the weak verbs in Hebrew, and on verbs with reduplication of the second radical. At that time I knew of only three complete manuscripts of the original Arabic of these treatises, and of a fragment of the first. Two of the manuscripts, in the Bodleian Library, I copied in 1884; the third is in the Royal Library at St. Petersburg; while the fragment in the Royal Library at Berlin I collated with my copy of the Oxford manuscripts. Since that paper was printed, I have come across another manuscript fragment of the treatise on weak verbs. During a recent visit to the British Museum, my attention was directed to some late acquisitions in the department of Oriental manuscripts. Among these there was one marked MS. Or. 2594, which was bought with a lot of others from the famous Shapira, in July, 1882. Bound up with a number of treatises on Hebrew grammar by various authors—into which it is needless to enter here—are seventeen leaves belonging to Hayyug's treatise. The fragment has nothing else in common with the other contents of the volume except the binding, being neither written in the same hand nor on the same paper nor of the same date. These leaves (at the end of the volume) are of small octavo size, with seventeen lines on each page. The fragment being taken from the body of the treatise, there is no date attached to it; but, to judge from the excellent condition of the fine parchment paper on which it is written, the character of the letters, and other external signs, I am not inclined to assign to it a high date. It can hardly be older than the 16th century, and may be considerably younger. The writing is very clear and regular, and altogether it appears to have been executed with greater care than the two copies in the Bodleian—one of which is dated in 1210 and the other in 1467—or the Berlin fragment, which has no date, but is probably of the 15th century. There is equal doubt attaching to the place where the manuscript was written. Shapira is said to have brought it from Yemen, and the writing certainly differs from that of the other three just referred to, which are all of Spanish origin. As in almost all Spanish-Jewish manuscripts, the Arabic is written with Hebrew characters.*

The fragment consists of two parts. The first starts off in the middle of one of the introductory chapters to the first division of the treatise, with the words *פעל וחדר ומנהא יסתעמל פי אצלה פעל* corre-

---

* There is every reason now to believe that Hayyug' himself wrote his manuscripts in this way, the Hebrew letters being more familiar than the Arabic to the Arabic-speaking Jews of Spain and Africa, for whom Hayyug' in the first instance wrote. We know for a certainty that Maimonides did so, and Professor Bacher has recently shown the same to be the case with the pupil and successor of Hayyug', Abuwalid Merwan Ibn G'anāh (see Z. D. M. G. xlii. 305-6). An interesting counterpart to this class of Arabic manuscripts is presented by the Hebrew manuscripts (from Yemen) written in Arabic characters, of which the British Museum possesses about twenty.

sponding to page 29.2 of Abraham Ibn Esra's translation,* and p. 13. 16 of Moše G'ikatilia's rendering,† and extends through the first division of the treatise into the second, dealing with verbs whose first radical is a *yôdh*. Only a few lines, however, of the introductory chapter to this part are given, when the break occurs, p. 38.17 of Ibn Esra's translation, and p. 20.12 of Moše G'ikatilia's. The gap is a large one, for it is not until the third division of the treatise that the thread is again taken up. This second half of the fragment begins at p. 102.21 of Ibn Esra and p. 63.31 of Moše G'ikatilia, and closes with the words **מאות ואלאצל אוי**, corresponding to 108.6 of the former and 68.17 of the latter.

A collation of the fragment with my copy of the two Bodleian MSS. shows that the former comes from a quite independent source. Where the latter differ, the fragment agrees now with the one now with the other, while in some cases it pursues a way of its own. The variations are for the most part slight, but yet quite a number of them are interesting, and important in explaining certain peculiarities of the two Hebrew translations.

20. On transposed stems in the Talmudic, Hebrew, and Chaldaic; by Rev. Dr. M. Jastrow, Philadelphia, Pa.

My observations on transposed stems have been chiefly confined to reduplicated stems, the so-called *Pilpels* and *Palpels* of both verbs and nouns. **נענעין**, **נענעים**, a *Pilpel* noun of **נעה** *low, roar*, means 'lowing,' and is transferred to 'homesickness, longing;' *v. Sabb.* 66b; *Sanhedrin*, 63b and 39a. In *Exodus Rabbah*, s. 1, however, **נענעים** appears as the 'howling' of a petulant child that carries his point against a weak parent. A verb **נענע**, corresponding to the noun **נענעים**, does not occur.

But the verb **נענע**, in Hebrew and Chaldaic, frequently occurs in the sense of 'rolling, wallowing.' *Cantic. Rabbah* to iv. 11 has **מתנענעין** *they rolled themselves* in the plants, to perfume their garments. One parallel passage (*Midrash Tillim* to Ps. xxxii. 2) has the same verb (**נענע**), while another (*P'sikta B'shallah*, p. 92b) reads **מתלכלכין** (with a variant **מתכלכלין**), and another (*Deut. Rabbah*, s. 7) has **מתנענעין**, which is obviously a corruption of **מתנענעין** or **מתנענעין**.

In the same sense we find the *Ithpalpel* **אנענע**, **אתנענע** in *Lam. Rabbah* to ii. 2, and in *Tanḥuma Aḥaré* 3. In parallels to the

* Published by Ewald and Dukes in *Beiträge zur ält. Erkl. d. A. T.*, Bd. III., Stuttgart, 1844.

† Nutt's edition, London, 1870.

latter passage we find **נענע** (Lev. Rabbah, s. 20) and **ענענ** (P'sikta Aḥarē, p. 171b, with a variant **נענע**). Targ. Y'rush. Gen. xlix. 11 has **מענענ**, whereas Koheleth Rabbah to xi. 1 has **מנענעין ברמא**. Targ. Ps. xix. 117 translates **ואשעה** with **ואינענע** ('and I will revolve in thy law').

Thus we find **נענע** and **ענענ** used promiscuously. The original is **ענענ**, the root of which is **ענ** or **ענג** *be round, be rolled*, whence the Biblical **ענה** or **ענה**, and the Talmudic **עונה**, **עוניה**, or **עוניה**.

A noun **נענעא**, in connection with **מא**, in the sense of 'cataract,' appears in Lam. Rabbah to i. 17, in a homiletic interpretation of the Hebrew **חונג**, for which the Hebrew diction in Midrash Tillim to Ps. xlii. 5 has **חונגים של מים** (or **חונגים**). It is obvious that the Hebrew stem **חנג** or **חונג** is rendered by the Chaldaic **נענע**, where we should have expected **ענענ**; and, indeed, Arukh cites a version **אננא** for the above **נענעא** (with **א** in place of **ע**).*

Another transposition is **למלם** for **מלמל**, from **מלל**, signifying 'talk against, murmur.' P'sikta Rabbathi, s. 6 (twice), and Yalkut Kings, 184, read **למלם**, for which Koheleth Rabbah to ii. 8 has **מלמל**.

The stem **כסס** in Hebrew means 'chew, nibble,' metaphorically applied (like **אכל**) to the action of fire; v. Num. R. s. 11 (and parallels) — 'seven portions of fire **כוססות זו בזו** *lapping over one into the other*.' In the same sense the Pilpel **כססם** is used in Y'rushalmi Beṣah, iv. 62c (bottom), **שלא תכססם** *that the log may not be grazed* by the adjacent fire. Its transposition **סכסך**, however, appears in Babli Baba Kamma, 60a and 22a, in connection with **לחך**.

But the stem **סכסך** occurs also in the original (and Biblical) sense of 'entangling, interweaving;' v. Gen. R., s. 67; whereas its transposition again appears in **כסכסים** as 'thongs' or 'straps,' just as in Biblical Hebrew **שורך** *shoe-strap* is derived from **שרך** *entangle*. Arukh has the apocopated form **כסכים**.

פספס, in accordance with its simple **פסה** (Biblical **פשה**), means 'spread, separate.' This meaning it has in Sabbath, xxiv. 3 (155a), and Tosefta Sabbath, iii. 18; in Nazir, vi. 3, and Yerushalmi, *ibid.* iv. 55b (top), and parallels. While no instance of a transposition of this verb has been found, it is itself met with as a transposition of **ספסף**.

* For the biblical **קעקע** one Targum has **חקק**, which might correspond to Hebrew **קקק**. The root **קק** means 'press deeply' (Amos i. 13). Thus **קעקע** might be a transposition of **קעקע**. The verb **קעקע** in the Talmud means invariably 'stamp upon.'

This verb, a derivative of סָפַק, means 'graze' the ends or top of an object, 'trim;' v. Nazir, vi. 3; Y'rushalmi Beṣah, iv. 62c (bot.), and Y'rushalmi Baba Kamma, vi. 5c (top), where it answers to סָפַק Babli, *ibid.* 60a. In this very sense, however, is the stem פָּסַפַּס used in Tosefta P'saḥim, v. 10.

שִׁשְׁיָה, in medieval and modern Hebrew a common word for 'secretion,' finds its transposed counterpart in לִשְׁלִישָׁה chicken's dirt or phlegm (Sabbath, xxi. 2), and in לִישְׁלִישָׁה foam of the nostrils (Targum Job xxxi. 20). לִישְׁיָה for לִשְׁלִישָׁה, the 'juice' of a plant for dyeing (Tosefta Sh'biith, v. 6, and Tosefta Kilayim, vii. 12) appears as שִׁשְׁיָה, for שִׁשְׁלִישָׁה (Y'rushalmi Sh'biith, vii. 37c top).*

A most curious instance of transposition is the following. In Sabbath, 77b, it is asked, "Does the Mishnah (Sabb. xxiii. 5) read מַעֲמִצִּין or מַמְצִין?" and the query is answered in favor of מַעֲמִצִּין (with ע), by referring to עֹצֵם (Is. xxxiii. 15). The Mishnah referred to, in the Mishnayoth, in the Y'rushalmi edition, and in the MSS. of the Babli, reads עֵמֶץ, varying with אֵמֶץ; only in the prints of the Babli the stem appears in conformity with the Biblical form עֹצֵם (v. Rabbinowicz, *Variae Lectiones*, vol. vii. p. 365 sq., notes). The argument in the Talmud in favor of עֵמֶץ from the Isaian עֹצֵם makes it clear that the Jewish ear, in the Talmudic days at least, perceived no distinction worth commenting upon between עֹצֵם and עֵמֶץ, as though it were a matter of course that the Talmudic עֹצֵם and the Biblical עֵמֶץ are phonetically identical.

21. A Manuscript containing parts of the Targūm; by Prof. R. J. H. Gottheil, of Columbia College, New York City.

In his catalogue of the Hebrew MSS. in Erfurt¹, Lagarde gives the variant readings of the Targūm to the Haftārōth² from MS. No. 4 compared with his edition of the Reuchlin text. These variants are many in number; those which occur in Ezekiel have been examined by Cornill³, who says of the Erfurt text, "Jener erfurter Text geht nämlich wieder ganz seinen eigenen Weg; er deckt sich mit keiner

* As to omission of one radical letter in reduplications, cf. חֲצוּצָה, etc. *Symmieta*, 1877, pp. 130-164. cf. Steinschneider, *Hebraische Bibliographie*, xix. 28.

¹ *Ibid.*, p. 139 ff. On these Targūm Haftārōth see Zanz, *Die gottesdienstlichen Vorträge der Juden*, p. 413; *Die Ritus des synagogalen Gottesdienstes*, pp. 9, 17, 53, 61, 80; Herzfeld, *Geschichte des Volkes Israel*, ii. 216; Schiller-Szinessy, *Encyclopædia Britannica*, xxiii. 62.

² *Das Buch des Propheten Ezechiel*, p. 126.

unsrer drei Recensionen, und hat auch mit keiner eine nähere Verwandtschaft, dagegen eine ganze Anzahl von höchst eigenthümlichen, von allen abweichenden Lesarten." In a manuscript Maḥzōr belonging to the library of Temple Emanu-El, New York, there is also found the text of these Targūm Haftārōth; and below I have given the results of a collation of this MS. with the Reuchlinianus. A comparison of these variants with those of the Erfurt MS. will show that they substantially represent one and the same text. It is interesting to note that some of the variants occur also on the margin of the Reuchlin codex. To Lagarde's text 236.32 our MS. has a variant which, in part, is found on the margin of the Reuchlin codex.⁴ Compare also the variants to p. 468.25;⁵ 236.13. A comparison of such manuscripts as these will probably show that they are all based upon one and the same original text.⁶ These texts, however, vary very much among themselves. There are several reasons for this. The same care with which the Tōrāh text was treated was not accorded to the readings from the Prophets. This is especially true of the Targūm. It was allowable to read in the Synagogue three verses of the Haftārāh at once before translating⁷—a measure of freedom never given to the Tōrāh readings. Just these parts, which had found their way into the ritual, were most liable to suffer from the hands of the copyists, on account of the greater frequency with which they were copied. In what relation these extracts stand to the fragments of the Jerusalem Targūm⁸ has yet to be investigated. It is certain, however, that they follow the better text of the Reuchlinianus. It is curious to note that most of these codices belong to the twelfth and thirteenth centuries.

Our MS. is written upon stout parchment, in what seems to be an Oriental hand⁹—though the Rite is that of Germany. It contains 324 leaves, one leaf being missing at the end. Strips of parchment have

⁴ cf. Bacher, *Z. D. M. G.* xxxviii. 19.

⁵ A reading which Raḥi had before him. Zunz, *Gottesdienstliche Vorträge*, p. 78; *Literary Remains of Emanuel Deutsch*, p. 402. The same reading occurs in MSS. De Rossi 265 and 405, and in the celebrated Nürnberg Maḥzōr. See Ziemlich, *Das Machzor Nürnberg*, in the *Mag. für die Wiss. des Judenthums*, 1884, 1885, 1886; also separately, Berlin, 1886, p. 47.

⁶ From what Ziemlich, l. c. p. 47, says, it is very probable that the Nürnberg Maḥzōr has our text. He does not seem to know of Lagarde's collation of the Erfurt text. The Targūm Haftārōth are also found in Codex B[amberger] (see *Berliner Targum Onkelos*, II. 247), and in many of the Bodleian MSS. See Neubauer, *Catalogue*, cols. 282, 283, 284, 285, etc. The well-known Soncino-Casal Maggiore Maḥzor of 1485-6, printed on parchment, which is equal to a MS., has, however, substantially the text as usually printed. But it is remarkable that in Habakuk III. 2 it omits the same words as our Maḥzōr. I have made use of the copy of this rare book belonging to the Temple Emanu-El Library. It has some manuscript notes, and bears the following from the pen of S. D. Luzzatto: "Machazor de Soncin 1486 très-rare." On this edition see De Rossi, *Variae Lectiones*, I. p. ciii.

⁷ *Masseketh Soferim* xi. 1, 2, and Müller a. l. 154 ff., 187.

⁸ Geiger, *Urschrift und Uebersetzungen der Bibel*, p. 165.

⁹ A fac-simile of a page is given in Frederik Müller's *Catalog von hebraischen und jüdischen Büchern, Handschriften*, etc., Amsterdam, 1868, and on p. 349 a description of the MS.

This verb, a derivative of סָךְ, means 'graze' the ends or top of an object, 'trim;' v. Nazir, vi. 3; Y'rushalmi Beṣah, iv. 62c (bot.), and Y'rushalmi Baba Kamma, vi. 5c (top), where it answers to סָכַךְ Babli, *ibid.* 60a. In this very sense, however, is the stem פָּסַס used in Tosefta P'saḥim, v. 10.

שִׁשְׁלִי, in medieval and modern Hebrew a common word for 'secretion,' finds its transposed counterpart in לִשְׁלִישֵׁת chicken's dirt or phlegm (Sabbath, xxi. 2), and in לִישְׁלִישְׁתָּא foam of the nostrils (Targum Job xxxi. 20). לִשְׁלִישִׁית for לִישִׁישִׁית, the 'juice' of a plant for dyeing (Tosefta Sh'bliith, v. 6, and Tosefta Kilayim, vii. 12) appears as שִׁשְׁלִישִׁית, for שִׁשְׁלִישִׁית (Y'rushalmi Sh'bliith, vii. 37c top).*

A most curious instance of transposition is the following. In Sabbath, 77b, it is asked, "Does the Mishnah (Sabb. xxiii. 5) read מַעֲמִצִין or מַעֲמִצִין?" and the query is answered in favor of מַעֲמִצִין (with ע), by referring to עוֹצֵם (Is. xxxiii. 15). The Mishnah referred to, in the Mishnayoth, in the Y'rushalmi edition, and in the MSS. of the Babli, reads עִמֵּץ, varying with אִמֵּץ; only in the prints of the Babli the stem appears in conformity with the Biblical form עוֹצֵם (v. Rabbinowicz, *Variæ Lectiones*, vol. vii. p. 365 sq., notes). The argument in the Talmud in favor of עִמֵּץ from the Isaiah עוֹצֵם makes it clear that the Jewish ear, in the Talmudic days at least, perceived no distinction worth commenting upon between עוֹצֵם and עִמֵּץ, as though it were a matter of course that the Talmudic עוֹצֵם and the Biblical עִמֵּץ are phonetically identical.

21. A Manuscript containing parts of the Targûm; by Prof. R. J. H. Gottheil, of Columbia College, New York City.

In his catalogue of the Hebrew MSS. in Erfurt¹, Lagarde gives the variant readings of the Targûm to the Haftārôth² from MS. No. 4 compared with his edition of the Reuchlin text. These variants are many in number; those which occur in Ezekiel have been examined by Cornill³, who says of the Erfurt text, "Jener erfurter Text geht nämlich wieder ganz seinen eigenen Weg; er deckt sich mit keiner

* As to omission of one radical letter in reduplications, cf. חֲצִיצֶרָה, etc. *Symmetia*, 1877, pp. 130-164. cf. Steinschneider, *Hebræische Bibliographie*, xix. 28.

² *Ibid.*, p. 139 ff. On these Targûm Haftārôth see Zunz, *Die gottesdienstlichen Vorträge der Juden*, p. 413; *Die Ritus des synagogalen Gottesdienstes*, pp. 9, 17, 53, 61, 80; Herzfeld, *Geschichte des Volkes Israel*, ii. 216; Schiller-Szinessy, *Encyclopædia Britannica*, xxiii. 62.

³ *Das Buch des Propheten Ezechiel*, p. 126.

unsrer drei Recensionen, und hat auch mit keiner eine nähere Verwandtschaft, dagegen eine ganze Anzahl von höchst eigenthümlichen, von allen abweichenden Lesarten." In a manuscript Maḥzōr belonging to the library of Temple Emanu-El, New York, there is also found the text of these Targūm Haftārōth; and below I have given the results of a collation of this MS. with the Reuchlinianus. A comparison of these variants with those of the Erfurt MS. will show that they substantially represent one and the same text. It is interesting to note that some of the variants occur also on the margin of the Reuchlin codex. To Lagarde's text 236.32 our MS. has a variant which, in part, is found on the margin of the Reuchlin codex.⁴ Compare also the variants to p. 468.25;⁵ 236.13. A comparison of such manuscripts as these will probably show that they are all based upon one and the same original text.⁶ These texts, however, vary very much among themselves. There are several reasons for this. The same care with which the Tōrāh text was treated was not accorded to the readings from the Prophets. This is especially true of the Targūm. It was allowable to read in the Synagogue three verses of the Haftārāh at once before translating⁷—a measure of freedom never given to the Tōrāh readings. Just these parts, which had found their way into the ritual, were most liable to suffer from the hands of the copyists, on account of the greater frequency with which they were copied. In what relation these extracts stand to the fragments of the Jerusalem Targūm⁸ has yet to be investigated. It is certain, however, that they follow the better text of the Reuchlinianus. It is curious to note that most of these codices belong to the twelfth and thirteenth centuries.

Our MS. is written upon stout parchment, in what seems to be an Oriental hand⁹—though the Rite is that of Germany. It contains 324 leaves, one leaf being missing at the end. Strips of parchment have

⁴ cf. Bacher, *Z. D. M. G.* xxxviii. 19.

⁵ A reading which Raši had before him. Zunz, *Gottesdienstliche Vorträge*, p. 78; *Literary Remains of Emanuel Deutsch*, p. 462. The same reading occurs in MSS. De Rossi 265 and 405, and in the celebrated Nürnberg Maḥzōr. See Ziemlich, *Das Maḥzor Nürnberg*, in the *Mag. für die Wiss. des Judenthums*, 1884, 1885, 1886; also separately, Berlin, 1886, p. 47.

⁶ From what Ziemlich, l. c. p. 47, says, it is very probable that the Nürnberg Maḥzōr has our text. He does not seem to know of Lagarde's collation of the Erfurt text. The Targūm Haftārōth are also found in Codex B[amberger] (see *Berliner Targum Onkelos*, II. 247), and in many of the Bodleian MSS. See Neubauer, *Catalogue*, cols. 282, 253, 254, 255, etc. The well-known Soncino-Casal Maggiore Maḥzor of 1485-6, printed on parchment, which is equal to a MS., has, however, substantially the text as usually printed. But it is remarkable that in Habakuk iii. 2 it omits the same words as our Maḥzōr. I have made use of the copy of this rare book belonging to the Temple Emanu-El Library. It has some manuscript notes, and bears the following from the pen of S. D. Luzzatto: "Maḥzor de Soncin 1486 très-rare." On this edition see De Rossi, *Variae Lectiones*, I. p. ciii.

⁷ *Masseketh Soferim* xi. 1, 2, and Müller a. l. 154 ff., 187.

⁸ Geiger, *Urschrift und Uebersetzungen der Bibel*, p. 165.

⁹ A fac-simile of a page is given in Frederik Müller's *Catalog von hebraischen und jüdischen Büchern, Handschriften*, etc., Amsterdam, 1868, and on p. 349 a description of the MS.

been cut from three or four pages, in one or two places injuring the text. The codex was evidently meant to consist of quaternions.¹⁰ A number of the quires were not complete originally, and consist only of four, instead of eight, leaves. The make-up of the quires can be plainly seen, the hair and flesh sides being easily distinguishable. Curiously enough, the MS. begins with the hair side, the writing commencing on the second page, as is the case with some Latin MSS.¹¹ The lines, both horizontal and vertical (for fixing the columns in position), were made by some sharp instrument spacing off the lines, as indicated by a series of punctures along the outer edges of the parchment. This was only done on the hair side, the ruling showing through on the flesh side. In the greater part of the MS. this ruling was done right across the sheet before it was folded. It was partly done with a lead instrument.

The MS. is 25 cm. high and 17½ cm. wide. Catch words are written only at the end of the quires. There are at least two original hands discernible. By far the greater part is written by the first hand. The writer is at times very careful in his work; the Passover Haggādāh being written in a large, bold hand. When at his best, he punctuates each word carefully. He seems at times to grow tired, omits all vowel-points, and works in a slovenly manner. This is very noticeable toward the end. His name is unknown. The second hand, which has written fols. 25a-29b and 35a-46b, is that of a certain S'mū'el bar M'nahem.¹² On fols. 180b, 205b, 286b writing has been erased. Both writers were professional Sōferim, and often display their ignorance. The *sōf pāsūk* is often placed at the end of a line where it is entirely out of place. There are certain peculiarities in the script which can, at times, with difficulty be distinguished from errors. The *ālaf* is curiously made—much more like the cursive than the square. The final *kāf* receives no *šwā*. The compound *šwā* is very rarely used. It is difficult to distinguish 7 and 7, ' and 1, 2 and 2. The tetragrammaton is written with three *yōdh*s.¹³ The *yōdh* often follows a simple *šwā*.¹⁴ At times there is a double vocalization.¹⁵ *Rāphe* is freely used—often over the *yōdh*.¹⁶ *Sin* is written with the point over the middle arm. The absence of certain prayers¹⁷ and the script place the MS. in the twelfth or thirteenth century, and these peculiarities of writing have, therefore, some interest.

¹⁰Gregory, *American Journal of Philology*, 1886, p. 32, says, however, "Hebrew manuscripts generally have quinions."

¹¹Gregory, l. c.

¹²fol. 46b. ער כאן כתבתי הסופר שמואל בר מנחם לא זק, חזק ונתחזק.

¹³Frankel's remark (*Zu dem Targum der Propheten*, p. 41, note 2) is somewhat out of place.

¹⁴דגל fol. 272b, line 2.

¹⁵ידושות, fol. 275a, line 5. cf. *Berliner Targum Onkelos*, p. 248.

¹⁶דכונין fol. 270b, line 9.

¹⁷See Müller, *Catalog*, l. c.

The MS. contains a number of otherwise unknown liturgical pieces, which I shall publish elsewhere. On fols. 136a, 153b, there are other portions of the Targūm; on fol. 47a, a list of the Parāsiyōth of the Penta-teuch. On fols. 102, 103 there is a zarkā list similar to those in Bartolocci and in Norzi's Bible. In view of the occurrence of this list, Wickes' statement¹⁸ that such lists are not older than the 14th century must be modified. I only note that in this list Karnē Fārāh is formed in exact resemblance of "cow-horns."¹⁹ The name תרין חוטרין also occurs.²⁰

There are also traces of a third hand, which has made many additions on the margin, and corrections in the text itself. On fol. 285b a fourth hand has written the following:²¹ "When thy writing reached me, I kissed it and treasured it; I hid it in my bosom; O thou my beloved, my friend R. Yīṣḥak, the son of R. Mōsē, may God preserve thee, and grant thee [new] life! Know that I rejoiced exceedingly when I heard that a return to France had been made possible (lit., that there was a return in France). O my beloved, my friend, I come [now] to beseech thee, as a servant asking a favor of his master, that thou buy for me one box (ṭḥṣṣṣ), one pelican, one ounce of pepper, and half an ounce of ginger. Do not unto me as [did] the sister of לִטֵן (Litten?). But this is no [place] to write at length; only to ask after your welfare, and [to wish] much peace to thee and to all the sons of thy father. Of the increase of his government and of peace (Is. ix. 7) to thee my teacher, my beloved, my loved one, my friend, and my companion. . . ."

The codex was in the possession of the family Mṣullam,²² of one Abrahām Weill,²³ and of the College of Trevir.²⁴

The numbering is according to the pages in Lagarde's edition of the Reuchlinianus. It is to be noted that the whole of Ezekiel i. is found here as Haftārāh. In the MS. the Haftārōth run from fol. 267b to 275b.

¹⁸ A Treatise on the Accentuation of the twenty-one so-called Prose Books of the Old Testament, p. 15, note 18.

¹⁹ Wickes, l. c., p. 21.

²⁰ On fol. 285b there is the beginning of another zarkā list.

²¹ בבא כתבך לידִי ש נשקתיו וחִשקתיו ובחִקִי צפנתיו אתה אהובי חבירי ר' יצחק
בר משה ש"ח ו' דע כי שמחתו מאד על השמועה אשר שמעתי כי יש חורב בצרפת
ואתה אהובי חבירי באתי לחלוותך בעבדא דמתחנן למרא שתקנה לי תיק אחד וקא
אחד ואוקיא אחד מפילפלין וחצי אוקיא מינגבילה ואל תעשה לי כאחות לוטן ואין
להאריך רק להעריך בשלופך ורב שלום לך ולכל בני אביך.
למרבח המשרה ושלי אין קץ אלך מורי חביבי אהובני אלופי (ומן יודעי דמע?)

²² Fol. 47a משולם בר משולם (Bennet), הנקרא בנעם. On the inside of the cover the same name is scribbled; also the addition זצל. ברוך בן מאיר. On the second cover there is also אברהם בר משולם, יעקב בר משולם.

²³ Fol. 1a, אברהם וויל, on back of first cover והקצין להאלוף. מופלא כמופלג וחורב כה אברהם וויל.

²⁴ Fol. 324b, but crossed out. *Librum hunc donavit Collegio Trevir. S. J. 10 Apr. 1625 praenob. D. Damianus A Petra.*

The variants are as follows :

6. דַּנְפָּקוּ 23. | וְהוּ | לַגְּבֵעָתָא | > | יָת | וְגִזְרִיתָ 22. | חֲרָפִין | עֲבִיד |
 24. בְּמִימְרָא 28. | כָּל דְּרָא כָּל גַּבְרִי 27. | דָּאֲתִילְדוּ 26. | דּוּכְרִיא 24.
 30. בָּאֲתֵרִיחוֹן 32. | כְּתֵרִיחוֹן | עֲבָרָא | אֲרַעָא |

7. 1. גִּיל-גִּלְאָא | מִינְכוֹן | ד, added by a later hand | דְּמִצְרִים 1.
 2. גִּיל-גִּלְאָא | בְּנִיסָן בָּאֲרַכְעָא עִשְׂרָא | 3. וְאֲרַעָא, which a later
 hand has corrected into דָּאֲרַעָא | 4. רִקְלִין | בְּכֶרֶן is written without
 punctuation and then crossed out | 6. כֶּר הוּהוּ | בְּמִיָּהוּ | מַעְלִילָתָא |
 8. או | אֲוִי | הִלְסַעְדָּנָא | 9. וְלִבְעִלִּי | 10. > | עַל | 11. מִלְאֲךָ שְׁלִיחַ | 12. רִגְלָךְ |
 13. לִיתָ וְג' | דִּיעְבְּדִין דְּנַחֲשׁ | וּמִתְאַחֲרָא | 14. רִבְזוּלָא | 13. ! | דְּעַבְדָּךְ |
 דְּנַפִּיק מִינָהּ לִית דַּעֲלִיל לְגוּהָ לִית דְּנַפִּיק לְאַנְחָא קֶרְבָּא לִית
 דַּעֲלִיל בְּגוּוּהָ לְמִישָׁאָל בְּשִׁלְמָא .

8. 30. > | דִּיהוּשַׁע | 30. מִימְרֵי | שׁוּמַעִיָּה | > | דִּיהוּשַׁע | which has been
 crossed out by the second hand and רַבָּא substituted on the margin.

219. 20. לֹוֹתִיָּה | 21. לְבֵית | בֵּית | וּכְלָ | 22. אִינְשִׁי | 23. בֵּית | לְבֵית | דָּאֲשֶׁתְּכַח | 24. דָּאֲוִרִיתָא | דְּקִימָא | וְסִדְרָא | וְקִרָא |
 25. אִיסְטוֹנָא | 26. יָת | וִוִיתָא | 27. קִימָא | הָרָא | 28. חֲלָקִיָּה | סִגְנָא | וִוִיתָא | 29. מִמִּיאָ | מִנִּיאָ | 30. דְּלֹא-שִׁירָתָא | וְלֹא-שִׁרָתָא | דַּעֲבִידוֹן | כּוּמְרִיאָ |
 31. בְּמִישָׁר קֶרְרוֹן | וְאֻכְלִיל | בְּנַחֲלָא | וְג' | 32. וִוִיתָא | דִּיבְּנָא | דִּיהֲבָא | 33. יָת | עֲפָרְהוֹן | בֵּיתָאָל |
 34. יָת | וִוִיתָא | 35. רַ | רַ | but the later hand has written וְ over the רַ | 36. לְשִׁמְשָׁא | וְלִשְׁמִישָׁא | 37. omitted, and added by later hand.

220. 1. כמה | 33. לקיבלי | לקיברי | 3. יתה אשירתא |

221. 1. עשרה | 3. כל | וכל | רדנן | רדנו | 2. איתעבד | 5. רבורו | 4. but the later hand has written ב over the ו | איתעויד | ניכסוהי | 9. וריכותיה | 7. לקיימא | 6. ריהודה | רבית יהודה | ובכל |

416. 8. יבישן | 10. ליה + | סחור | אינשי | 9. ואשריאני | ושרת | 11. התיוחון | והיוחין | twice, but second time not punctuated | 12. ואקרים | 15. בישראל | 14. הא אנא | פיתגמי | 13. איתגלי | את גלי | 17. והוה קל | והא קל | כמה | 16. ואתנבאיתי | 15. ואיתין | 20. אתיא | על רוח | על רוחא | 19. ובישראל | 18. גרמיה | וחבריה | 22. ותיחון | וחיו | כמה | ויחון | corrected to ריחין | 21. בית אינון הא אמרון גרמנא פסק סיברנא לנא | ובית ישראל | 23. ומנו קבריכון | 27. על ארעא | 26. קבורתא | קיבריכון | הא אנא | 25. ואיקיים | 29. ואיתין | מקיברירון |

138. 23. רמשיזב | תוקפי | 24. שאול משובא | לדוד | > כל | 25. אלהא | אלהי | but the word is marked as if it were to be crossed out | 26. רוחצניה | לתקוף | ולי תקוף | 25/26. מיתיהב | 28. פידקני | רודפי | 29. > לי | סמיד | מימרי | סמבכי | 28. רעל | sic! | באיתבא | כאיתא | 31. קרם יי + | דוד | 30. ואניסין + | חטופן | משרית רשיען | 33. ביעתת | חייכון | 32. דיתבא | on margin |

139. 1. ושכלולי | 3. דמקביל | עקא לי | וכר עיקא לי | 4. בערפלא | 8. משיציא | 5. קרמוהי + | כתננא | רשיעא + | דרפרעה | תקיפין מרכפת עננים | 8/9. נחית | יקר | יקריה |

140. 21. טיבו | ועיבד | על ועם | 22. תושבחתן | בעממא | 23. עלם | added above the line |

עד כען יומא רב וסג עידן ליה למיעל הא 236. 11, 12.
 סנחריב מלכא דאתור נטל ועבד תלת אונין ודבר עימיה
 מאתן אלפין ריבבי מלכין קיטרי תנא דיתבין כהן ודבר
 עימיה מאתן אלפין אחידי ספין ורומחין גיברין דרהטין
 קדמוהי מאה אלפין מינן דמשריתיה מאתן אלפין ריבוא
 חסר חד אורבא דמשריתיה ארבע מאה פרסין צואר סוסותיה
 ארבעין פרסין משריתא קדמאה כד עברו בירדנא דלו עיקבי
 סוסותהון ושתו מיא משריתא תליתאה כד עברו בירדנא לא
 אשכחו תמן מיא וחפרו בירין ושתו מיא

12. קריית | לקביל | 13. עני | 14. כל | 15. וכן + [עני | 16. רבצין | 17. וקם | 18. דמתבעט | 19. ויתקטלון | 20. ויתרמון | 21. ויתרמון | 22. ויתרמון | 23. ויתרמון | 24. ויתרמון | 25. ויתרמון | 26. ויתרמון | 27. ויתרמון | 28. ויתרמון | 29. ויתרמון | 30. ויתרמון | 31. ויתרמון | 32. ויתרמון | 33. ויתרמון |

237. 1. מלכוותא | דִּיקִים ית לַעֲמָמָא ודיקום וגו' | < דצתיד |
2. מִשְׁדָּרְהִי, there is a mark over ד as if to delete it. Undoubtedly
מִשְׁדָּרְהִי was intended | lines 2 to 17 are omitted.

22. | רבה. 21. | ושבוחי. 21. | מִדְּעַת | גלִיא | אֲדָכְרוּ | צלי. 19.
: סִילַק הפטרות של פסח + ורִישָׁאֵל

367. 24. בזמן | פלגות | but with ב added over the line. | 27.
אנא הויתי שרי | וואנא וגו' | יִחְזַקְאֵל + ואמר בנו בני גלותא
28. | חִמְיָשְׁתָּא | בתמוז בחמישא. 29. | מן קדם י" + ועלי. 28.
| דִּינְלוּ בני ישר' מארעהון וְגַלָּא עמהון מלכא ייכין ולגלות וגו'
33. | ותמלל | תִּינְיִנוּ. 31. | תִּלְוֹת ועים | מִיְהוּה הָוָה פיתגם. 30.
| ואִישְׁתָּא |

368. 1. ארבעה | להון. 3. | > | 2 to end of line 2 | כעין | מינו עננא. 1.
לכל אפא + ואפין | שיתא. 4. | אפין לחדא ארבעה אפין
> | אפין מינין | 4/5. From | ואפא שיתא עשר וארבעין אפין
| והון. 7. | גפא וגפא שיתא וארבעא | אפא וגו' | שיתא ושיתא. 6.
8. | אפין וגפין | ושיתא גפין | מניין אפיא וגפיא ומנין גפיא
| במיהכון. 9. | סְגִלְגִלִין | כפרסה | > | ריגלין כיוונן ופרסת ריגלהון
| שרפא | חופני. 12. | מעל. 11. | למיחתי | להון. 10. | > | ומנצנצן
| 15. | ובידיא | לקביל | ועים. 14. | ! | גִּישְׁמָא | above which is written by the second
hand what seems to be
+ | ורעוא. 19. | דהוה. 18. | פריסן. 17. | אפי | ואפי | bis. | אינשא
| וְיִהוּרִיא. 21. | ואִישְׁתָּא | בעורא ובערן. 20. | מיתחורין | למזיל
25. | וקִלְיָא. 24. | כִּנְפָא. 23. | באִישְׁתְּלוּחִיהון. 22. | גִּפִּיק | מן | ומן
28. | ארבע | מיתרמי בנו | > | ועובדיהון. 27. | לארבעת | לסטר
| מלרע. 31. | ודאיתרמא. 31. | לרום סמיא + ובירייתא. 30. | שון
| אורח | כרוח. 33. | > | אולין לתמן רעוא | דהוה | ודהו. 32.

369. 1. מִיתְרַמִּיָּהוּן | מִיתְרַמִּין | מִלְרַע | וְדִאִתְרַמִּיָּהוּן | 2.
וְלַחְדָּא | לֵהֵינן | לֵהֵינן | 5. | גְּלִי דְחָסִין | בִּירְיִיתָא | 3. | > כְּרוּחַ
בִּימְהַכּוֹן בְּקוֹל | אֱלֹהֵי נִשְׁרֵי | 6. | > תִּרְתִּין מְכַסִּין לֵהֵן
דְּקִימָא מֶלֶךְ עֵלְמָא בְּקוֹל מֶלֶךְ עֵלְמָא | 7/8. | וּמְבִרְכִין | מוֹדִין | 7.
9. | > מִן קֶדְם דְּבִירָא | 8. | מִשְׁרִיית מְרוּמָא בְּמִיקְמָהוּן מִשְׁתַּקִּין
11. | מִשְׁתַּקִּין | בּוֹמֵן | וּמִשְׁתַּמֵּעַ | הוּה | 10. | דִּיבּוּרָא | דְּהוּה | בּוֹמֵן
12. | > עַל דְּמוֹת כּוֹרְסָא | on the margin | 12. | דִּיבּוּרָא | גְּפִיָּהוּן
three | כַּחֲזוֹ אִישְׁתָּא מִיגוּ לֵה סַחּוֹר סַחּוֹר | 13. | אִישְׁתָּא | אִישְׁתָּא
18. | omitted | to | וְלֵעִילָא | 15/16. | לְמִיחַ | לְמִיחֵי | 14. | times | 18.
וְהָיָא |

עַד דִּיחֻזֵּן יְתִי יֵת דִּינָא דַּעֲתִיד לְמִיתִי | 28. לְרִשִּׁיעָא | 468. 26. added יִשׁוּבוֹן | 30. | לְרִשִּׁיעָא | 30. | דִּאִיתִיָּה | 29. | מְתִיבָא דְקוֹרְשָׁא |
on the margin | 32. מַה | 32. | בְּדָרָא טוֹפְנָא + [לְעֵבֶרֶת | 32. | וּפְּרַעֲנוּתָא דִּאִיתִיתִּי טַל אֵינְשִׁי + [וּדְחִילִית | 32. |
וּפְּרַעֲנוּתָא דִּאִיתִיתִּי טַל אֵינְשִׁי + [וּדְחִילִית | 32. | וּפְּרַעֲנוּתָא דִּאִיתִיתִּי טַל אֵינְשִׁי + [וּדְחִילִית | 32. |
33. | רַבְרַבִּין | כַּמָּה | סְרוּס כִּד אֲרִגְזוּ קְרַמְךָ שְׁמַעִית וְעֵית |
| דִּאִתִּיָּהב | written as two words, but punctuated as one | דִּאִתִּיָּהב |
| לְרִשִּׁיעָא |

469. 1. דְּרֹארוּתָא + [אֵינוֹן בְּלִבְבֵּי שְׁלִים] | 1/2. From דִּיהֶבַת
 דְּאִית. 3. כְּמִין בְּרֹאשִׁית לְצִדִּיקָא + [עֲלֵמָא] | 2. left out שְׁנִיא to
 פְּרָעָא but the second hand has joined the two together. After
 עַל רִשְׁעִיָּא רַחֲמָךְ עַל and to the end of the verse we read
 7. מְלִיאָת. 6. מְזִיז. 5. צִדִּיקָא תִּדְרֹכַר וְתִרְחִים עֲלֵיהוֹן
 כְּעַמְמִיא. 11. מִן בְּנֵי | דְּהוּא | דְּרֵהוּת. 8. גְּלִיא | נִפְיָן
 15. רִשְׁעָא | חֵיבָא וְלִטְעוּוֹאָתָא. 13. בְּגִבּוֹרֶת. 12. אִיתְפְּרָקוּ
 בְּגִבּוֹרֶתְךָ | לְהֹן. 17. רִגְן. 16. סְגִיאִין | וּמִשְׁרִיאָתְהוֹן | וְהֵעַל
 | חֵיילִי. 22. חִיזו. 21. בְּאִיתְגְּלֵאֲתָךְ. 20. קִימָא. 19. > בְּדִיל קִימָךְ

28. עממא | באיתגלאַתך | 27. שֵׁעִין | 25. עֵלָה | עלוהי | 23. וקמו
 | והרכתא | 30. תריכתא | 29. > עמך למיפרק ית | sic! למפרק'ת
 | מיא | ימא | but א added above the line | 31. בִּזְעַת | |תדרוך
 פרע | ראשי which the writer attempted to correct into רישי | ניברי
 —the later hand seems to have added an א | 32. תִּבְרַתְנוּן |
 | עמא | רדחיקו | 33. טבעתנון
 470. 1. מיא | ימא | 2. בבבל | דאידרנו | 3. אילין | צללו
 | ויתקטלון | 5. עקרא or עקיא | 4. בתר | שיפּוּתִיח אחר זיעא
 | על | רגליו | 10. באַלקה | באלהא | 9. > ואנא | 8. וישתיצון | 6.
 | קדמוהי | 11. ק added above the line | תוקפי

22. On a manuscript of the Peshitto Four Gospels; by Isaac H. Hall.

This manuscript has been for several years in the possession of the Rev. John A. Ainslee, a missionary at Mosul, who recently sent it to Professor Joseph Emerson, of Beloit, Wisconsin, as a gift to the library of Beloit Collège. Through the kindness of Professor Emerson I was permitted, indeed requested, to examine it.

The manuscript is written on fine, thin, Orientally glazed paper, and was originally bound in red morocco, probably with a flap. It has also a case (outside dimensions $3\frac{1}{2} \times 2\frac{1}{4} \times 1$ inch) to hold it, made of canvas, originally covered with blue morocco, which has a flap embroidered on the inside. The binding is now all gone except the back, and the blue morocco is almost entirely worn away from the case. The binding was silk-sewed. The whole book and case were originally a most beautiful affair, and its exquisite qualities are by no means vanished yet. The case has the common cord to bind it up; but remnants of a small leather cord show that each corner of the flap was thus provided, and that the modern cord is not the original mode of tying up the case.

The present dimensions of the book are $2\frac{1}{4} \times 2 \times \frac{1}{2}$ inches; of the written page, $1\frac{1}{2} \times 1$ inch, exclusive of a border of five parallel lines, the middle one gold, the next two red, and the outer ones black, making the whole size of the written page $1\frac{1}{2} \times 1\frac{1}{2}$ inch. The upper right hand corner has the Jacobite diamond of four black dots, but only on the *verso* of each leaf. The writing is very fine and clear Jacobite, 30 lines to a page, but so small as to be quite trying to the eyes without a glass. Titles and subscriptions are in red, as are also the church-lesson captions (in the body of the text) and titles (in the margin). Each Gospel is preceded by some ornamentally illuminated leaves, and has also its

first page illuminated at the top. The Good Friday vigils and kindred lessons are noted in the margin, without numbers; written in red, with a black line about them. The red diamond with black centre, as a punctuation mark, is very frequent. The manuscript is the smallest Syriac manuscript of the Gospels I ever saw, as well as one of the most beautiful and exquisite.

At present the MS. consists of 148 leaves: Matthew beginning on fol. 3b, and ending fol. 40a; Mark began fol. 43b, and it ends on fol. 67a; Luke began on fol. 71b, and it ends on fol. 112b; John begins fol. 115b, and ends on fol. 146a. The first leaf of Mark and the first leaf of Luke are gone, and now replaced by modern blank leaves. The two fly-leaves at the end, after John, have only the border; all the other leaves, preceding or following the several Gospels, are illuminated. Probably one more illuminated leaf was present before Matthew. With these exceptions the MS. is complete. All that it appears to lack in the text is seven verses and a few words of verse 8 at the beginning of Mark, and five verses and some words in verse 6 at the beginning of Luke.

At the end of Matthew a colophon gives 1910 of the Greeks (= A. D. 1599) as the date of the MS.; another colophon at the end of Luke gives the probable place as the village of 'Urbish. The writer was Michael, a monk and priest, son of Bar Sûma.

The text, so far as a cursory look goes, is like the common Peshitto current in the East. It has, for example, for in Luke xxiv. 32. Of course it does not contain the *Pericope de Adultera*, but does contain the last twelve verses of Mark. Variants from the printed text occur, but none characteristic, so far as I have seen, and mostly nothing more than slight transpositions.

The lessons, both in caption and in extent, are somewhat peculiar; and I therefore give a table entire, with the colophons and subscriptions.

Title to Matthew: "By the hand of God the Lord of all I begin to write the Gospel of Matthew the Apostle, who was one of the twelve.

[i. i. 1] First." Of the Sunday before the revealed birth of Christ our God.

2. [i. 18] Of the Revelation of Joseph.
3. [ii. 1] Of the Offering [i. e. Communion] of the Birth of Our Lord.
4. [ii. 13] Of Vespers and of Matins of the Slaughter of the Children.
5. [ii. 19] Of the Offering of the Slaughter of the Children.
6. [iii. 1] Of Matins of the Epiphany of Our Lord.
7. [iv. 1] Of Matins of the first Monday of the Fast, and of Matins of the Friday of the Forty.
8. [iv. 12] Of Matins of the 5th Sunday after Epiphany, and of the Apostles.
9. [v. 1] Of the Apostles and Fathers.
10. [v. 13] Of Mar Bar Sauma, and of Simeon Stylites, and of their fellows.
11. [v. 21] Of Matins of Tuesday before the Fast.
12. [vi. 1] Of Matins of Wednesday before the Fast.
13. [vi. 16] Of the second Monday of the Fast.

14. [vi. 26] Of Matins of the 5th [Sunday] before the Fast.
15. [vii. 1] Of the second Tuesday of the Fast.
16. [vii. 13] Of Matins of Friday of the first week of the Fast.
17. [viii. 1] Of Dawn of the 2d Sunday of the Fast.
18. [viii. 14] Of the Offering of the first Saturday of the Fast.
19. [viii. 23] Of Dawn of the 3d Sunday of the Fast.
20. [ix. 9] Of Thursday in white [garments, i. e. *in albis*].
21. [ix. 18] Lesson of the Departed.
22. [ix. 27] Of Matins of the fifth Friday of the Fast.
23. [ix. 36] Of the Twelve Apostles.
24. [x. 16] At Commemoration of the Martyrs.
25. [x. 34] Of Religious persons and the Fathers.
26. [xi. 1] Of the Offering of John the Baptist.
27. [xi. 16] Of the third Monday of the Fast.
28. [xi. 25] Of Dawn of the second Sunday after Epiphany.
29. [xii. 9] Of the third Saturday of the Fast.
30. [xii. 22] Of Dawn of the Sunday on which the Fast enters.
31. [xii. 38] Lesson at Commemoration of the Mother of God [Deipara].
32. [xiii. 1] Of the second Wednesday of the Fast.
33. [xiii. 21] Of the Offering of the Sunday of Priests.
34. [xiii. 53] Of Vespers of the Beheading of John the Baptist.
35. [xiv. 14] Of the Offering of any Day.
36. [xiv. 23] Of Vespers of the second Sunday after Resurrection.
37. [xv. 1] Of the Sunday after Pentecost.
38. [xv. 21] Of Vespers of the fourth Sunday of the Fast.
39. [xv. 32] Of the Offering of Any Day. *
40. [xvi. 13] Of Vespers of the Consecration of the Church.
41. [xvi. 20] Of the 2d Sunday after Pentecost.
42. [xvi. 28] Of Dawn of the Feast of Tabernacles.
43. [xvii. 14] Of the third Wednesday of the Fast.
44. [xvii. 21] Of the third Tuesday of the Fast.
45. [xviii. 1] Of the third Sunday after Pentecost.
46. [xviii. 15] Of the fourth Sunday after Pentecost.
47. [xviii. 23] Of the second Friday of the Fast.
48. [xix. 1] Of Matins of the Sunday after the Feast of the Cross.
49. [xix. 13] Of the Father Antonius and his associates.
50. [xix. 27] Of the chief of the Apostles, Peter.
51. [xx. 1] Of Paul the Apostle.
52. [xx. 17] Of the fifth Sunday after Pentecost.
53. [xx. 29] Of the Offering of the fifth Saturday of the Fast.
54. [xxi. 1] Of Dawn of the holy Sunday of Hosannas.
55. [xxi. 18] Of the fourth Thursday of the Fast.
56. [xxi. 28] Station second of the Night of Monday of the Passion.
57. [xxii. 1] Station first of the Night of Monday of the holy Passion.
58. [xxii. 15] Of the Dawn of Tuesday of the Passion.
59. [xxii. 23] Lesson of the Departed.
60. [xxii. 34] Of Matins of Tuesday of the Passion.
61. [xxiii. 13] Of the Night of Tuesday of the Passion.

62. [xxiii. 34] Of Vespers of the Martyr Stephen.
63. [xxiv. 3] Of Vespers of the Dedication of the Cross.
64. [xxiv. 34] Of Supplications.
65. [xxiv. 45] At the Commemoration of Priests.
66. [xxv. 1] Of the Genuflexion of "Near the Gates" [i. e. the Monday before Palm Sunday]; and of Holy Women.
67. [xxv. 14] Of Matins of the Sunday of Priests.
68. [xxv. 31] Of the Just and Righteous; and of Friday in white [i. e. *in albis*].
69. [xxvi. 1] Of Vespers of Thursday of Mysteries.
70. [xxvi. 17] Of Matins of Thursday of Mysteries.
71. [xxvi. 31] Station first of the Night of Friday of the Crucifixion.
Station second [xxvi. 47].
Station third [xxvi. 59].
Of Matins [xxvii. 1].
Of the Third Hour [xxvii. 19].
Of Midday [xxvii. 27].
Of the Ninth Hour [xxvii. 46].

72. [xxvii. 57] Of Dawn of Saturday of Expectation.

73. [xxvii. 63] Of Matins of Saturday of Expectation.

74. [xxviii. 1] Of Dawn of Great Sunday of the Resurrection.

Colophon to Matthew :

'Ends the Gospel of Matthew the Apostle, which he spoke in Hebrew in Palestine. His prayer be for those who are our fellows. Yea and Amen.

'Lo therefore [I] entreat you, O possessors of varied knowledge, that is, priests and deacons who read, with the sacristans, that whenever ye read in it ye will pray for him who entreats, sinful and weak, who is Michael by his double [i. e. involving duplicity, deceitful] name, but not by his work, who wrote [this book] in the year 1910 of the Greeks [i. e. A. D. 1599] at the Fast of the Forty *Marnayé* [i. e. Doctors].

Of Mark the first leaf is gone, the text beginning in i. 8. The Lesson-numbers and captions are as follows :

2. [i. 14] Of Vespers of the Sunday after Epiphany.
3. [i. 35] Of Matins of the 2d Sunday of the Fast.
4. [ii. 1] Of the Offering of the third Sunday of the Fast.
5. [ii. 18] Of Matins of the third Sunday after Resurrection.
6. [ii. 23] Of the fourth Sunday of the Fast.
7. [iii. 13] Of the sixth Sunday after Pentecost.
8. [iii. 31] Lesson at Commemoration of the Mother of God [Deipara].
9. [iv. 24] Of the Saturday of Rest.
10. [iv. 33] Of Dawn of the fifth Sunday of the Fast.
11. [v. 1] Of Matins of the fifth Monday of the Fast.
12. [v. 21] Lesson of the Departed.
13. [vi. 1] Of the Offering of the sixth Sunday after Epiphany.
14. [vi. 7] Of the seventh Sunday after Pentecost.
15. [vi. 14] Of the Offering of the Beheading of John the Baptist.
16. [vi. 30] Of the Offering of Any Day.

17. [vi. 47] Of Vespers of Friday of the sixth week of the Fast.
18. [vii. 1] Of Dawn of Wednesday of the Middle of the Fast.
19. [vii. 24] Of Matins of the fourth Sunday of the Fast.
20. [viii. 1] Of the Offering of Any Day.
21. [viii. 11] Of Tuesday in white [*in albis*].
22. [viii. 27] Of the Offering of the Consecration of the Church.
23. [viii. 34] Of the Commemoration of Martyrs.
24. [ix. 2] Of the Offering of the Feast of Tabernacles, and Mount Tabor.
25. [ix. 14] Of the fourth Monday of the Fast.
26. [ix. 35] Of the eighth Sunday after Pentecost.
27. [x. 1] Of the Customary Blessing of Betrothed persons.
28. [x. 17] Of Vespers of the 4th Sunday after Epiphany.
29. [x. 28] Of Peter the Apostle.
30. [x. 35] Of the Offering of the sixth Sunday of the Fast.
31. [xi. 1] Of Matins of the Sunday of Hosannas.
32. [xi. 19] Of the 2d Saturday of the Fast.
33. [xii. 1] Of Matins of Monday of the Passion.
34. [xii. 18] Of the Departed.
35. [xii. 28] Of Matins of the fourth Sunday after Epiphany.
36. [xii. 41] Of Matins of the Glorifying of the Cross.
37. [xiv. 1] Lesson of Consecration of the Holy Chrism.
38. [xiv. 27] Station first of the Night of Friday of the Crucifixion.
     Station second [xiv. 43].
     Station third [xiv. 56].
     Of Matins [xv. 1].
     Of the Third Hour [xv. 11].
     Of Midday [xv. 27].
     Of the Ninth Hour [xv. 34].
     Of Saturday of Expectation [xv. 42].
39. [xvi. 1] Of the Offering of Great Sunday of Resurrection.
40. [xvi. 14] Of the Offering of the Ascension.

Colophon of Mark :

'Ends the Holy Gospel of Jesus Christ our God, the Preaching of Mark the Evangelist, which he spoke in Latin at Rome the Great. His prayer [be] with his fellows and be with us. Yea and Amen.'

Of Luke the first leaf is wanting, the text beginning in i. 6. The Lesson-captions and numbers are as follows :

2. [i. 26] Of the Annunciation of the Mother of God [Deipara].
3. [i. 39] Of the Visit [lit. Going up] of Mary to Elisabeth.
4. [i. 57] Of the Birth of John.
5. [ii. 1] Of the Night and Matins of the Birth of Our Lord.
6. [ii. 21] Of Vespers and Matins of the Entering [i.e. Presentation] of Our Lord at the Temple.
7. [ii. 36] Of the Offering of the Entering.
8. [ii. 41] Of the Sunday after Nativity.
9. [iii. 1] Of the Offering of Epiphany.
10. [iii. 21] Of Vespers of the second Sunday after Epiphany.

11. [iv. 1] Of Dawn of the first Monday of the Fast.
12. [iv. 14] Of Matins of the beginning of the Year, and Commemoration of the Prophets Elijah and Elisha.
13. [iv. 21] Of Vespers of the fifth Friday of the Fast.
14. [v. 1] Of Matins of the 2d Sunday after Resurrection, and of the Apostles.
15. [v. 12] Of Matins of the fifth Sunday of the Fast.
16. [v. 27] Of the fourth Sunday after Resurrection.
17. [vi. 6] Of Matins of the fifth Tuesday of the Fast.
18. [vi. 12] And in Commemoration of the Apostles.
19. [vi. 20] Of the fourth Friday of the Fast.
20. [vi. 37] When one goes up to the Pillar, and of Dawn of the first Wednesday of the Fast.
21. [vii. 1] Of the Offering of the fourth Sunday of the Fast.
22. [vii. 11] Of the Offering of the fifth Sunday of the Fast.
23. [vii. 18] Of Matins of the fifth Sunday after Epiphany.
24. [vii. 36] Of the Third Hour of Thursday of Mysteries.
25. [viii. 1] Of the second Thursday of the Fast.
26. [viii. 16] Of Mary the Mother of God [Deipara].
27. [viii. 21] Of Vespers of the fifth Sunday of the Fast.
28. [viii. 40] Of Matins of the fifth Sunday of the Fast.
29. [ix. 1] Of the Apostles, and of the fifth Sunday after Resurrection.
30. [ix. 12] Of the Offering of Any Day.
31. [ix. 18] Of the Twelve Apostles.
32. [ix. 28] Of Matins of the Feast of Tabernacles.
33. [ix. 37] Of the sixth Monday of the Fast.
34. [ix. 51] Of the 6th Sunday after Resurrection.
35. [x. 1] Of Wednesday *in albis*.
36. [x. 25] Of Vespers of the sixth Sunday of the Fast.
37. [x. 31] Of Holy Women [i. e. Female Saints].
38. [xi. 1] Of Dawn, Tuesday before the Fast, and of Supplications.
39. [xi. 14] Of the sixth Tuesday of the Fast.
40. [xi. 27] Of the Mother of God [Deipara].
41. [xi. 37] Of the 6th Wednesday of the Fast.
42. [xi. 47] Of the Offering of the Annunciation of Zacharias.
43. [xii. 1] Of the Commemoration of Martyrs.
44. [xii. 16] Of the third Friday of the Fast.
45. [xii. 32] Of the Obsequies of Bishops.
46. [xii. 49] Lesson of Supplication [i. e. of the Ninevites].
47. [xiii. 1] Of the 2d Sunday after the Feast of the Cross.
48. [xiii. 10] Of Matins of the sixth Wednesday of the Fast.
49. [xiii. 22] At Commemoration of the Fathers.
50. [xiv. 1] Of the fourth Tuesday of the Fast.
51. [xiv. 25] Of the Tonsure of Monks.
52. [xv. 11] Of the Fast of the Supplication [i. e. of the Ninevites].
53. [xvi. 1] Of Matins of the Sunday on which the Fast enters.
54. [xvi. 19] Of Dawn, Sunday of the Departed.
55. [xvii. 1] Of Dawn, first Friday of the Fast, and of Supplications.

56. [xvii. 11] Of the Offering of the second Friday of the Fast.
57. [xvii. 20] Of the third Thursday of the Fast.
58. [xviii. 1] Of Supplications.
59. [xviii. 15] Of the Father Antonius, and of his fellows.
60. [xviii. 35] Of the 6th Thursday of the Fast.
61. [xix. 11] Of Vespers of the Sunday of Priests.
62. [xix. 28] Of the Offering of Sunday of Hosannas.
63. [xix. 41] Of Dawn, Tuesday of Passion.
64. [xx. 1] Station 4 of the Night of Tuesday of Passion.
65. [xx. 39] Of the Offering of the fifth Sunday after Epiphany.
66. [xxi. 5] Of the Offering of the Feast of the Cross.
67. [xxi. 29] Of Dawn of the Sunday after the Feast of the Cross.
68. [xxii. 1] Of Dawn of the Friday of the Crucifixion.
69. [xxii. 31] Station first of the Night of Friday of the Crucifixion.
 Station second [xxii. 47].
 Station third [xxii. 55].
 Of Dawn [xxii. 66].
 Of the Third Hour [xxiii. 10].
 Of Midday [xxiii. 26].
 Of the Ninth Hour [xxiii. 39].
 Of the Saturday of Expectation [xxiii. 59].

70. [xxiv. 1] Of the Night of Great Sunday of the Resurrection.

71. [xxiv. 13] Of Monday *in albis*.

72. [xxiv. 36] Of Matins of Vespers of the Ascension.

Colophon of Luke :

'Ends the Gospel of Luke, which he spoke in Alexandria in Greek.

'There wrote [it] one weak in everything and less than all, who by name is a monk and priest, but nevertheless in deed far and distant from the uprightness thereof, Michael son of Bar Šûm, who is from the village of 'Urbish, who cries, May prayer be made for me.'

Title to John :

'Again in the strength of Our Lord we write the Holy Gospel of John the Apostle, beloved of Our Lord. First.'

1. [i. 1] Lesson of Vespers of the Saving Birth of Christ.
2. [i. 18] Of Matins of the Sunday after Epiphany.
3. [i. 35] Of the Offering of the Sunday after Epiphany.
4. [i. 43] Of the Offering of the 3d Sunday after Epiphany.
5. [ii. 1] Of the Offering of the Sunday on which the Fast enters, and of the Mother of God [Deipara].
6. [ii. 12] Of the Offering of the Raising of Lazarus.
7. [iii. 1] Of the Offering of the second Sunday after Epiphany, and of Baptism.
8. [iii. 13] Of Matins of the Middle of the Fast.
9. [iii. 22] Of John the Baptist, and of Baptism.
10. [iv. 4] Of the Night of Blessing the Waters, and of Genuflexion.
11. [iv. 43] Of Dawn of the fifth Sunday of the Fast.
12. [v. 1] Of Matins of the third Sunday of the Fast.
13. [v. 19] Of Matins of Sunday of the Departed.

14. [v. 30] Of Matins of the 3rd Sunday after Epiphany.
15. [vi. 1] Of the Offering of the 4th Sunday after Epiphany.
16. [vi. 16] Of Vespers of the fifth Monday of the Fast.
17. [vi. 30] Of the Offering of Any Day.
18. [vi. 47] Of the Offering of Any Day.
19. [vi. 61] Of Matins of Wednesday of the Passion.
20. [vii. 1] Of Matins of the fifth Wednesday of the Fast.
21. [vii. 37] Of the Offering of Basil and Gregorius.
22. [vii. 45] Of Wednesday of the Passion.
23. [viii. 12, ordinary numbering; for the text omits, of course, the *pericope de adultera.*] Of the Offering of the second Sunday after Epiphany.
24. [viii. 28] Of Dawn of Wednesday of Passion, and of Commemoration of Stephen.
25. [ix. 1] Of Matins of the sixth Sunday of the Fast.
26. [x. 1] Of Mar Severus and his fellows, and of the Election of Bishops.
27. [x. 22] Of Matins of the Consecration of the Church.
28. [xi. 1] Of the Offering of Friday of the Forty.
29. [xi. 47] Of the Wednesday of Passion.
30. [xi. 55] Of Matins of the Raising of Lazarus.
31. [xii. 12] Of the Offering of [the Sunday of] Hosannas.
32. [xii. 23] Of Matins of the Monday of Passion.
33. [xiii. 1] Of the Mystical Washing.
34. [xiii. 31] Of Matins of the 5th Sunday after Resurrection.
35. [xiv. 1] Of Thomas and Philip, apostles.
36. [xiv. 15] Of Dawn of the Sunday of Pentecost.
37. [xv. 8] Of Matins of Pentecost.
38. [xvi. 4] Of the Offering of Pentecost.
39. [xvi. 16] Of Dawn of the third Sunday after Resurrection.
40. [xvi. 31] Of Matins of the sixth Sunday after Resurrection, and of the Election of Priests and Deacons.
41. [xvii. 13] Of the third Sunday after the Feast of the Cross, and of the Election of Priests and Deacons.
42. [xviii. 1] Station first of the Night of Friday of the Crucifixion.
     Station second [xviii. 12].
     Station third [xviii. 19].
     Of Matins [xviii. 28].
     Of the Third Hour [xviii. 38].
     Of Midday [xix. 13].
     Of the Adoration of the Cross [xix. 25].
     Of the Saturday of Expectation [xix. 38].
43. [xx. 1] Of Matins of Sunday of Resurrection.
44. [xx. 19] Of Vespers of New Sunday.
45. [xx. 26] Of Matins of New Sunday.
46. [xxi. 1] Of the Offering of New Sunday.
47. [xxi. 15] Of Simeon Cephas, and the Election of Bishops.
48. [xxi. 20] Of John the Apostle.

In general appearance and style of writing, and indeed in origin and date, this manuscript is to be classed with the one obtained by Dr. Asahel Grant, brought to this country by Justin Perkins, and now in the A. B. C. F. M. Library at Boston; with another one brought to this country by Mr. (now Rev. Mr.) Neesan, and now, I believe, temporarily on deposit in New York; and very nearly with still another, brought from Oroomiah by the Rev. James E. Rogers, and now the property of the Union Theological Seminary in New York.

The manuscript is pointed after the Nestorian manner, having also the mark *naghôda* everywhere. Most of the punctuation is ancient, though some is either retraced or modern. The writing is careful and good, but with here and there a slip, by omission or otherwise, which the scribe himself or a later hand has corrected. A number of marginal notes, here and there in the volume, have been carefully obliterated, and, with one or two exceptions, are undecipherable. The right-hand upper corner of each page is marked with a diamond of black dots. The quire-numbers have an exceedingly simple ornamentation: a red diamond of dots with two small black circles in it, at each side of the number, and another similar diamond at the foot of the page, at each corner (but on no other pages than those bearing the quire-numbers). The same kind of a diamond marks off the longer paragraphs in the text, is doubled to mark off the sections (ܐܬܝܢܐ), and is used with the section-numbers in the margin.

The Syriac sections are numbered separately (in the margin) for each Gospel and for the Acts; the Catholic Epistles are numbered continuously as one book, and the Pauline Epistles (including Hebrews) as another. Here and there are traces of a double numbering, the second series being continuous from the beginning to the end of the New Testament; but this double numbering is now present and legible only from section 18 (128), in 1 Corinthians onward. (This double numbering is correct: Matthew has 22 sections; Mark, 13; Luke, 22; John, 20; Acts, 25; Catholic Epistles, 7; Pauline Epistles, including Hebrews, 55: in all, 165). Of Church-Lesson notes I find but one in the whole volume, viz. at 1 Corinthians xv. 20 ܐܬܝܢܐ ܕܥܝܬܐ ܕܥܝܬܐ ܕܥܝܬܐ 'Next, Lesson of Great Saturday,' i. e. that before Resurrection, or Easter. Of the marginal notes, one specimen will serve, at 'Simon the Leper,' Matthew xxvi. 6. The note reads: 'He was the father of Lazarus and of Mary and of Martha.'

The Titles and Subscriptions to the several books are of the simplest sort, and, with the lesson-note above stated, are in red. They have no ornament, but run on continuously with the text. The following is a schedule of them (in translation):

Quire 1, fol. 3b.] '[Relying] on the strength of Our Lord Jesus Christ, we begin to write the Holy Gospel, the preaching of Matthew.'

Q. 4, fol. 7a.] 'Ends the Holy Gospel, the preaching of Matthew, which he preached in Hebrew in Palestine. Again, the Holy Gospel, the preaching of Mark.'

Q. 6, fol. 8a.] 'Ends the Gospel of Mark, which he spoke in Latin at Rome. Holy Gospel, the preaching of Luke.'

Q. 10, fol. 4b.] 'Ends the Holy Gospel of Luke, which he spoke in Alexandria. Again, the Holy Gospel, the preaching of John.'

Q. 13, fol. 3a.] 'Ends the writing of the Gospel of John, which he spoke in Greek at Ephesus. End of the writing of the Four Illustrious Evangelists, Matthew and Mark and Luke and John. Glory to Him who helped them and to Him who strengthened them. Yea and Amen. Again, we write the Acts of the Blessed Apostles.'

Q. 16, fol. 10b.] 'Ends the Acts of the Blessed Apostles. Again, the Epistle of the Apostle James.'

Q. 17, fol. 4a.] 'Ends the Epistle of the Apostle James. Again, the Epistle of the Apostle Peter.'

Q. 17, fol. 8a.] 'Ends the Epistle of the Apostle Peter. Again, the Epistle of the Apostle John.'

Q. 18, fol. 2a.] 'Ends the Epistle of the Apostle John. Epistle to the Romans.'

Q. 19, fol. 6b.] 'Ends the Epistle to the Romans, which was written from Corinth. Again, the First Epistle to the Corinthians.'

Q. 21, fol. 1b.] 'Ends the First Epistle to the Corinthians, which was written from Philippi of Macedonia. Again, the Second Epistle to the Corinthians.'

Q. 22, fol. 1b.] 'Ends the Second Epistle to the Corinthians, which was written from Philippi of Macedonia. Again, the Epistle to the Galatians.'

Q. 22, fol. 6a.] 'Ends the Epistle to the Galatians, which was written from Rome. Again, the Epistle to the Ephesians.'

Q. 23, fol. 1a.] 'Ends the Epistle to the Ephesians [here a *caret*, and marginal note in which the place of writing the Epistle is given, and seeming to read 'which was written from Rome,' or perhaps 'Corinth']. Again, the Epistle to the Philippians.'

Q. 23, fol. 6b.] 'Ends the Epistle to the Philippians [in margin, a contemporary note adds 'which was written from Rome']. Again, the Epistle to the Colossians.'

Q. 23, fol. 8a.] 'Ends the Epistle to the Colossians, which was written from Rome. Again, the ['First' is inadvertently omitted] Epistle to the Thessalonians.'

Q. 24, fol. 1a.] 'Ends the First Epistle to the Thessalonians, which was written from Athens. Again, the Second Epistle to the Thessalonians.'

Q. 24, fol. 2a.] 'Ends the Second Epistle to the Thessalonians, which was written from Laodicea. Again, the First Epistle to Timothy.'

Q. 24, fol. 6b.] 'Ends the First Epistle to Timothy, which was written from Athens. Again, the Second Epistle to Timothy.'

Q. 24, fol. 9a.] 'Ends the Second Epistle to Timothy, which was written from Rome. Again, the Epistle to Titus.'

Q. 25, fol. 1a.] 'Ends the Epistle to Titus, which was written from Nicopolis. Again, the Epistle to Philemon.'

Q. 25, fol. 1b.] 'Ends the Epistle to Philemon, which was written from Rome. Again, the Epistle to the Hebrews.'

Q. 26, fol. 2a.] 'Ended is the Epistle to the Hebrews, which was written from Italy.'

Its New Testament text I have not collated, but only examined in spots. It is, to all appearance, carefully written, and it seems to follow the common text current among all great bodies of the Syrians in the later centuries: reading 'church of Christ' in Acts xx. 28; 'apart from God' in Hebrews ii. 9; ܡܫܝܚ for ܡܫܝܚܐ in Luke xxiv. 32, and so on. Of course it does not contain the *Pericope de Adultera*, John vii. 53-viii. 11; nor the text of the Three Heavenly Witnesses, 1 John v. 7; but in general it contains the peculiarities to be expected. It is a fine manuscript, and its testimony to the preservation of the text in the age when it was written, and to the linguistic matters included, make it a source of congratulation that the manuscript is to be retained in this country.

Its age, date, and the place where it was written, appear in the colophon, which follows immediately after the subscription to the Epistle to the Hebrews, given above. It is written in red and black ink, the colors alternating with sentences or other marked portions. It reads as follows (the paragraphs into which it is here divided representing the black and red portions: beginning with the black, since the preceding colophon to the Epistle to the Hebrews is red):

[Q. 28, fol. 2 a.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

[illegible]

مكتبة جامعة القاهرة

الحمد لله الذي جعلنا من عباده عبيداً .

[Q. 26. fol. 2 b. *ليس على كعبها منهنه منجانبك سبها ومظالمها*. *وذلك*

تقریباً ۱۰۰۰ سال قبل مسیح میں

اسما مہربا و کرمہ ہے و منتقلہ ہے و عذرا اعلیٰ

عقد شبا بمطعمكم عددا ١٢٠ . عدد جف مستعملان ٥٥٥٥٥

عقبة خلعتما . بقتما . ادمه وعملها . بقتما . صحتا . صحت

المطبعة. عدد ٥٥ سنة ١٣٤٥ م قمرية.

וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְעַתָּה עֲלֵינוּ. מִיָּד מִיָּד
 חַיָּה מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה. מִיָּד מִלְּפָנֶיךָ וְלִפְנֵי אֲנִי
 מִיָּד מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ.

וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ. מִיָּד מִיָּד מִיָּד מִיָּד
 וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ.

וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ. מִיָּד מִיָּד מִיָּד מִיָּד
 חַיָּה מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה.

וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ. מִיָּד מִיָּד מִיָּד מִיָּד
 חַיָּה מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה.

וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ. מִיָּד מִיָּד מִיָּד מִיָּד
 חַיָּה מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה.

וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ. מִיָּד מִיָּד מִיָּד מִיָּד
 חַיָּה מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה.

וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ. מִיָּד מִיָּד מִיָּד מִיָּד

[Q. 26. fol. 23 a.] וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ. מִיָּד מִיָּד מִיָּד מִיָּד

וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ. מִיָּד מִיָּד מִיָּד מִיָּד
 חַיָּה מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה.

صبرنا نحن من نصيب عتبه لمرزوق

صبرنا من نصيب عتبه لمرزوق

صبرنا من نصيب عتبه لمرزوق

The translation is as follows :

Ends in the help of our Lord [lit. in Our Helper Our Lord] this book of the New Testament, whose sections are all together a hundred and sixty-five. Glory and honor and praise and worship to him upon whose strength [relying] we began, and with aid and help from whom we have finished.

This book, now, was written in the holy habitation [i. e. convent] and dwelling of piety, brilliant in athletes, of Mar Michael, fellow of the angels, whose seat was placed by the Holy Spirit on the bank of the Tigris and above the Hasnâ 'Ebrayâ [i. e. Hebrew fortress] and the city of Mûssul. His prayer [be] within the orthodox faithful. Amen.

This book received the close of its completion in the year one thousand and five hundred and seventeen years of the kingdom of the Greeks [i. e. A. D. 1206], which is of the dominion of the blessed Arabians (بنو قيس), sons of Ishmael, the year six hundred and two years;

and in the mediatorship of the general father and ruler of the patriarchal throne Mar Y(h)ab Allaha, Catholicos of the East—Christ preserve him and establish him perpetually, and keep both the church and her children by his prayers. Amen.

The writer, now, weak and sinful, and foul with his defilements, is by name the monk Mark, far remote from that which is becoming to the name that is called upon him, one of the sons of the convent of **نصر** ('Ahbd),* who by the labor of his hands and the sweat of his

face acquired for himself this treasure full of life [i. e. of salvation]. I pray you, fathers and rabbans and *marê* who shall meet with this book, that if ye find a slip or error or defect, ye will not hasten to blame or curse, as if he had been exceedingly negligent; because Our Lord is my witness that I have toiled with all my strength, and according to my ability I have labored and striven; and if love is in you, pray ye for my weakness, for it has not been told to you from that holy mouth how great is your goodness.

And be ye upright in love, and be ye equal, without forbidding, in heart. And entreat ye, for the sake of love, from Him that giveth bountifully, for the reader with him [i. e. with the scribe], that he may obtain mercy with those who are shown mercy in the day of judgment, by the strength of your prayers. Amen.

* The upper horizontal stroke of the **ن** in this name has either been purposely erased or has decayed away; so that there is some doubt whether the scribe did not intend **نصر** 'afore mentioned.' I do not know of a convent by the name **نصر**.

Remembered be all the brethren strangers journeying [Q. 26, fol. 3 a] in the way of the crucifixion with our Lord; and may we be aided by their prayers.

In truth, O brothers, as a ship [cometh] to the haven, which driven by the billows hopes for the quiet and peaceful haven, so the last line [cometh] to the writer.

Blessed be God forever, and praised be his name for generation of generations.

Blessed be the honor of the Lord from his place forever.

Whoso loves not the Lord Jesus Christ, let him be accursed.

The four long lines or dashes, separating the last few paragraphs, in the foregoing text and translation, represent ornamental lines.

This colophon shows the book to have been written A.D. 1206. A few other dates, giving a partial history of the codex, occur in notes on the fly leaves. Most of these notes are rather hard—some very hard—to decipher; and I may have made some mistakes. I give them, however.

The first occurs on the second page of the first fly-leaf after the colophon, written in a rather hasty hand. I give it line for line:

ܐܡܝܢ ܕܠܥܠܡ ܕܥܠܡ ܕܥܠܡ
 ܣܦܐ ܐܠܐ ܡܡܠܐ ܕܥܝܢ ܡܡܠܐ ܕܐܡܝܢ
 ܡܢ ܕܡܡܠܐ ܡܡܠܐ ܡܡܠܐ ܡܡܠܐ
 ܡܡܠܐ ܡܡܠܐ ܡܡܠܐ ܡܡܠܐ ܡܡܠܐ
 ܡܡܠܐ ܡܡܠܐ ܡܡܠܐ ܡܡܠܐ ܡܡܠܐ
 ܡܡܠܐ ܡܡܠܐ ܡܡܠܐ ܡܡܠܐ ܡܡܠܐ
 ܡܡܠܐ ܡܡܠܐ ܡܡܠܐ ܡܡܠܐ ܡܡܠܐ
 ܡܡܠܐ ܡܡܠܐ ܡܡܠܐ ܡܡܠܐ ܡܡܠܐ
 ܡܡܠܐ ܡܡܠܐ ܡܡܠܐ ܡܡܠܐ ܡܡܠܐ
 ܡܡܠܐ ܡܡܠܐ ܡܡܠܐ ܡܡܠܐ ܡܡܠܐ
 ܡܡܠܐ ܡܡܠܐ ܡܡܠܐ ܡܡܠܐ ܡܡܠܐ

حمد لله الذي افاض علينا
 [?] حمد الله صلياً عليه
 صلواته على من افاض
 انا صلياً على من افاض
 [?] [?] [?] [?] [?]
 [?] [?] [?] [?] [?]
 ... صلياً على من افاض ...

In English: The seller of this book of the New Testament am I, the weak Rabban Saulaqa, who brought it from the holy convent of Mar Sergius, by commandment of our Lord Jesus Christ, to the holy convent of Mar Ezekiel. His prayer [be] within the faithful for the admirable monk and admirable director Rabban Abu Nešir, who is today the director of the convent itself mentioned. Its second letter between me and him, with a rejoicing heart, from all my heart and mind. There is no man whatsoever, living or dead, that is his (or, its) master with him in this matter of the transaction (lit. word). God [is] the deliverer of power, heaven, and earth. I the weak servant of Jesus (or, 'Ebed Yeshu,' or 'Odisho'), bishop of the monastery of the patriarchal cell, at the beginning of the month Adar and in the year 1627 of the Greeks, at the commandment of [the patriarchal cell?] and between him and me. And to God be the glory. Amen.

The date here given answers to March 1st, A.D. 1316. In the seventh line, *صلياً* is plainly written, but the first *ص* is obviously an error for *م*, and I have translated it with this correction. At the end of the second line, *صلياً* is written with the contraction for *صلياً*, and seems to be an addition after *صلياً* was written and left. I have translated as if the last *ص* were an error for *م*. If the last character is no part of the writing, then the rendering is 'who am from the holy convent,' etc. The last four lines seem to be the attestation of the bishop, since 'Rabban,' above, hardly applies to an office of that high grade.

Lest some future peruser of the manuscript should be misled in attempting to decipher this note, I will state that between its right-hand edge and the edge of the leaf is written another note, sometimes projecting between the lines of the one here given, and sometimes seeming a part of it. But it is in a later, coarser, quite different hand, and reads as follows (marking the lines by a perpendicular stroke):

... صلياً | افاض | ... | ... | ... | ... | ...

'These things then are enough for the weak from . . . Have mercy . . . Christ have mercy in the love of Jesus. Amen. Yea, Amen.' The words seem to be a late appendage to a treatise written on the fly-leaves, to be mentioned farther on; since they are written directly at its close.

The matter of the above note seems to imply that another note, undated, is earlier; though nothing in its style of writing gives any secure indication of its age. It is written twice, though only once in full:

ܐܡܢ ܕܡܪܝܢ ܡܪܝܢ
 ܕܡܪܝܢ ܡܪܝܢ
 ܕܡܪܝܢ ܡܪܝܢ
 ܡܪܝܢ ܡܪܝܢ
 ܡܪܝܢ ܡܪܝܢ
 ܡܪܝܢ ܡܪܝܢ
 ܡܪܝܢ ܡܪܝܢ

'It is the New [Testament] of [the convent of] Mar Sergius and of Mar Bacchus. Whoever steals it, a curse be upon him.'

(The next date in order, A.D. 1379, will be spoken of further on, since it occurs at the end of the treatise above referred to.)

The next legible note is as follows:

ܡܪܝܢ ܡܪܝܢ ܡܪܝܢ ܡܪܝܢ
 ܡܪܝܢ ܡܪܝܢ ܡܪܝܢ ܡܪܝܢ
 ܡܪܝܢ ܡܪܝܢ ܡܪܝܢ ܡܪܝܢ
 ܡܪܝܢ ܡܪܝܢ ܡܪܝܢ ܡܪܝܢ
 ܡܪܝܢ ܡܪܝܢ ܡܪܝܢ ܡܪܝܢ
 ܡܪܝܢ ܡܪܝܢ ܡܪܝܢ ܡܪܝܢ
 ܡܪܝܢ ܡܪܝܢ ܡܪܝܢ ܡܪܝܢ
 ܡܪܝܢ ܡܪܝܢ ܡܪܝܢ ܡܪܝܢ
 ܡܪܝܢ ܡܪܝܢ ܡܪܝܢ ܡܪܝܢ

The word ܡܪܝܢ in the seventh line appears to be the same as the ܡܪܝܢ in Brit. Mus. MS. Rich 7169, fol. 249, where are mentioned '250 *tangae* of pure silver.' (See Rosen and Forshall's Cat., p. 37, where a foot-note defines it as 'Monetae species apud Persas,' and refers to 'Meninski, t. i. col. 1436.' In English the note reads:

The prosperous brother, the late priest, the excellent monk, the blessed cenobite. Rabban 'Ausha[na], from the holy convent of Mar Sergius, was diligent and acquired this book of life [i. e. salvation], rescuing it and taking it from the hated [or, inimical] Moguls, and giving them the sum of five *tangé*; a useful service that breaks down pride. And this remembrance was written in the year 1738 of the Greeks. And to God be the glory.

This date answers to A.D. 1427.

Another very old note, written in green ink, but now almost wholly obliterated, gave a date in the era of the Greeks, which is wholly gone. It speaks of some one's having bought it in the year — of the Greeks, appears to pray for blessing on the owner and the reader, declares that no man whatsoever [except — ?] has a right to lay his hand upon it, begs somebody's prayers, and ends with 'yea and amen.'

Another note, in verse, is as follows :

دع صعدا سلا دس	صعدا دسلا دسلا
سلا دسلا دسلا دس	دسلا دسلا دسلا دس
صعدا دسلا دسلا دس	دسلا دسلا دسلا دس
دسلا دسلا دسلا دس	دسلا دسلا دسلا دس

صعدا دسلا

Reading this effusion by columns, it may be translated thus :

There looked in this book and gazed
The sinner who by family and generation [is]
Hananyeshu' [Hanani'sho'] Sialā, who hoped
That in the day of judgment he would be free ;

Who by the grace of the Lord [is] the doorkeeper
Of Tārōn and of Rûstaqa. Written
In the year 1894 of Javan ; and to Jah
[Be] continued praise from all

Created beings, Amen.

To translate it in the way one would expect to do at first sight, across the whole line, would force things ; and besides, the versification is not so clear in the second column as in the first. Anyway, the versification breaks down utterly in the second line of the second column, and the prose begins with *صعدا*. Up to that point there is scansion and rhyme.

The date answers to A. D. 1583. Tārōn is a place mentioned in Bar Ebraya's Chronicle (ed. Bruns and Kirsch, p. 163). Rûstaqa is probably that near Lake Oroomiah.

From all these notes, together with the colophon to the New Testament, the early history of the manuscript is pretty clear. It was written A. D. 1206, in the convent of Mar Michael, at Mosul, by Mark, a monk of the convent of ܡܚܠܐ. It was afterwards the property of the convent of Mar Sergius and Mar Bacchus. Rabban Saulaqâ of the convent of Mar Sergius sold it to Rabban Abu Nesir, rector of the convent of Mar Ezekiel, A. D. 1316. The "tradition" on the fly-leaves (to be mentioned next) was written A. D. 1379. Some time before (or possibly in) A. D. 1427, Rabban 'Aushana of the convent of Mar Sergius redeemed it from the predatory Moguls, who had captured it. Hananyeshu' (Chananišo') appears to have owned the book in A. D. 1583. Its later history is unknown, except that its recent owner, Kasha 'Aushana, purchased it some years ago from a monastery church in Kochanes, in the mountain region of the Nestorians.

The most interesting matter of the fly-leaves, however, is a Syriac composition of the sort of which a Greek specimen is to be seen in the addenda to the *Chronicon Paschale* in Migne's *Patrologia Græca*, vol. 92, col. 1060 etc., ascribed to Dorotheus or Epiphanius. (See also my account of a Greek Hagiologic Manuscript in the Philadelphia Library, in these Proceedings for May, 1886.) It is a Tradition respecting the lives of the Apostles and of the Seventy disciples, and occupies four pages on the fly-leaves preceding the New Testament, with three and one third pages after the end of the New Testament. The scribe attributes it to Eusebius. So far as I know, this text is unique.

The writing began with an imitation of the oldest Estrangela, but, as the scribe either became fatigued or forgot himself, he gradually settled into the Nestorian script of his time. The writing is much defaced, and in nearly every line are portions exceedingly difficult to decipher. I give the whole text, line for line, underscoring the words written in red. The points, which originally were pretty fully supplied, are much defaced: and generally no attempt is made to reproduce them here.

Elsewhere in the Syriac literature I find mentioned only two manuscript compositions which seem to have any near resemblance to this. See Wright's Catalogue of Brit. Mus. MSS., 792 and 998. The first, in B. M. Addit. 14,601, has a treatise on "When and how the Apostles suffered death."

etc., *إِنْ شَاءَ اللَّهُ*, etc.

with another immediately following "On the Seventy-two Disciples and the False Apostles in their time." The other, in B. M. Addit. 17,193, contains a treatise "Showing how the Apostles and the seventy disciples were sent forth, where they taught, and where they died."

○ ابتدا مصلحت . ○ ابتدا اعداء و عكس هم علیه حاکمیت . ○ ابتدا خصم .
○ ابتدا منعمه .

The title of the first seems to accord better with the Greek compositions; the latter, with our present one. The manuscript in which the latter occurs is a collection of various sorts, bearing date A. D. 874.*

[MS. fol. 1b.] خك سملل وكنل مكنل مكنل مكنل مكنل

وكنل مكنل وكنل مكنل مكنل مكنل مكنل

خك خك وكنل مكنل مكنل مكنل مكنل

وكنل مكنل وكنل مكنل مكنل مكنل مكنل

مكنل مكنل وكنل مكنل مكنل مكنل

5

مكنل مكنل وكنل مكنل مكنل مكنل

وكنل مكنل مكنل مكنل مكنل مكنل

وكنل مكنل مكنل مكنل مكنل مكنل

وكنل مكنل مكنل مكنل مكنل مكنل

وكنل مكنل مكنل مكنل مكنل مكنل

10

وكنل مكنل مكنل مكنل مكنل مكنل

وكنل مكنل مكنل مكنل مكنل مكنل

وكنل مكنل مكنل مكنل مكنل مكنل

وكنل مكنل مكنل مكنل مكنل مكنل

وكنل مكنل مكنل مكنل مكنل مكنل

15

وكنل مكنل مكنل مكنل مكنل مكنل

وكنل مكنل مكنل مكنل مكنل مكنل

* The third composition in this MS. deserves more attention than it has received. It contains the *Pericope de Adultera*, John viii. 3-11. It is said to be in a certain copy of the Gospels belonging to a certain bishop, but not found in other copies, and begins, 'On a certain day [lit. on one of the days] as Jesus was teaching, they brought to him a woman who was found pregnant by adultery,' etc.

20
 25
 30
 35

- 40
 [The text in this block is written in a cursive script, likely Arabic or Persian, and is partially obscured by a large, dark, irregular stain. The text is difficult to decipher but appears to be a list or a series of entries.]
- 45
 [The text in this block is also written in a cursive script and is partially obscured by the same large, dark, irregular stain. It continues the list or series of entries.]
- 50
 [The text in this block is written in a cursive script and is partially obscured by the same large, dark, irregular stain. It continues the list or series of entries.]
- 55
 [The text in this block is written in a cursive script and is partially obscured by the same large, dark, irregular stain. It continues the list or series of entries.]
- [MS. fol. 2b.]
 [The text in this block is written in a cursive script and is partially obscured by the same large, dark, irregular stain. It continues the list or series of entries.]

60. من فضله وفضلها. هذا امر صريح وواضح، وحقه لا شك.

٥١٤ | خُصْبِيَّةٌ بِشَرْطٍ ٥١٥ | عِدَّةٌ ١٤ | ٢٥ مِنْ عِنْدِ ٥١٦ | مَقَامٍ مُخْتَلَفٍ

اسماء بنت عمرو بن عبدمنظف بن حنظل بن قيس بن زيد بن اسود

عن جابر بن عبد الله عن أنس بن مالك عن النبي صلى الله عليه وآله وسلم قال: من أحب الله أحب الله وأهله وأرضه وأهله وأرضه وأهله وأرضه

صِفَتُهُ لَا يَمُوتُ . هُوَ الَّذِي يَمُوتُ عَقْلًا .

65 مجلس مصلحہ سے مصلحہ و مصلحہ | مصلحہ | مصلحہ

Table

الحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا إِذْ يَبْعَثُ رَبُّكَ الْقُرْآنَ نَكُنَّ مِنَ الْغَاثِ .

۴۰۷۱ منقح فدا و سکه از دست . ۲۲۱۵

ص ۱۴۱ جدا طاری معدی منہ پھٹت آواز

70. ۱۰۸. مَعِ مُجِبًا وَجَلْبُغًا. مَعِ مُجِبًا وَجَلْبُغًا. مَعِ مُجِبًا وَجَلْبُغًا.

[illegible]

١٥٥٥ | اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي هَدَانَا لِهٰذَا وَمَا كُنَّا لَكَ شَاكِرِيْنَ

سنة خمس وستمائة . ثمان مائة وخمسة

مجلس اول . در بیان فضیلت و کمالات حضرت علی علیه السلام

75 . مَمْلُوكٌ وَمَمْلُوكٌ لِمَوْلَاكَ مَمْلُوكٌ : مَمْلُوكٌ وَمَمْلُوكٌ

موضوع: تحقیق اعلیٰ حضرت دہلی

مصر، لبنان، فلسطين، سوريا، العراق

عظم من عظام الدنيا

ملفوظ حضرت امجد و فضه . ص ۱۱۱

80 أَبِجَلِهْ شَمَرِ إِسْرَافِ عَدَمِ | حُلُوفِ مَحَمَدِ | مَحَمَدِ .

עֲלֵה עֲלֵה לֹא אֶמְצֵא עֲלֵה עֲלֵה. עֲלֵה אֶמְצֵא

לֹא עֲלֵה עֲלֵה. אֶמְצֵא אֶמְצֵא עֲלֵה עֲלֵה

עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה

עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה 125

עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה

עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה

... עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה

(?) עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה

עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה 130

עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה

עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה

עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה

עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה

עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה 135

עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה

עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה

עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה

עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה

עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה 140

עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה עֲלֵה

וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע הָעָם אֶת הַקוֹל
וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע הָעָם אֶת הַקוֹל

וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע הָעָם אֶת הַקוֹל
וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע הָעָם אֶת הַקוֹל

וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע הָעָם אֶת הַקוֹל
וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע הָעָם אֶת הַקוֹל

וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע הָעָם אֶת הַקוֹל 145
וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע הָעָם אֶת הַקוֹל

וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע הָעָם אֶת הַקוֹל
וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע הָעָם אֶת הַקוֹל

וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע הָעָם אֶת הַקוֹל
וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע הָעָם אֶת הַקוֹל

וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע הָעָם אֶת הַקוֹל
וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע הָעָם אֶת הַקוֹל

[MS. fol. 254a.] וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע הָעָם אֶת הַקוֹל
וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע הָעָם אֶת הַקוֹל

וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע הָעָם אֶת הַקוֹל 150
וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע הָעָם אֶת הַקוֹל

וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע הָעָם אֶת הַקוֹל
וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע הָעָם אֶת הַקוֹל

וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע הָעָם אֶת הַקוֹל
וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע הָעָם אֶת הַקוֹל

וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע הָעָם אֶת הַקוֹל
וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע הָעָם אֶת הַקוֹל

וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע הָעָם אֶת הַקוֹל
וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע הָעָם אֶת הַקוֹל

וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע הָעָם אֶת הַקוֹל 155
וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע הָעָם אֶת הַקוֹל

וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע הָעָם אֶת הַקוֹל
וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע הָעָם אֶת הַקוֹל

וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע הָעָם אֶת הַקוֹל
וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע הָעָם אֶת הַקוֹל

וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע הָעָם אֶת הַקוֹל
וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע הָעָם אֶת הַקוֹל

וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע הָעָם אֶת הַקוֹל
וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע הָעָם אֶת הַקוֹל

* This line is almost hopelessly obliterated, and the first and the last words are the only ones I feel sure of.

160 حشر: قُلْ كَيْفَ نَقُولُ مَا نَسُوا مِنَ الْإِنْسَانِ أَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ آيَاتُ أَنْبَاءِ الْمُرْسَلِينَ

-أول من حكم بالعدل من بعده محمد بن عبد الله-

ص: منقبات من مدخلهم صفة اصب

من محمد بن الحسن بن علي بن الحسين

مَنْ يَرْفُضْهُ دَعَا إِلَى الْخِصْفِ

[illegible]

فَقَدْ عَلِمْنَا بِمَقْعَدِمْ عِصْلَا اَمْسَقْ هَمْدَهُ

فَقِيلَ لَهُمْ مِمَّنْ حُكِّمْتُمْ فِيهِ عَادُكُمْ هَٰذَا عَدُوٌّ لَّكُمُ الْعَالَمِينَ

حسبنا ما دعا لخدمه صدقته لعلنا

۵۰ ص ۵۱ ص ۵۲ ص ۵۳ ص ۵۴ ص ۵۵

170 هـ سنة منتهى المصنف في تصانيفه

[illegible]

١٢١٠ هـ ١٨٩٥ م

الحل للامور، وقصصا، [الحضره ص ٢٠] من مضمون: [الحضره ص ٢٠]

من مَدَامْ صَفِيَّةَ اَمِيَّةَ . من مَدَامْ صَفِيَّةَ اَمِيَّةَ

175 م ملکم صلیبیت از قلم حاکم مسلمی ۱۲۰۵

من مضافه حدائقه، صلوات الله عليه وسلم، حقه الم. حستما

إلهنا، معكم، صديقا، فيك، الله

مَدَدُ الْحَمْدِ مَقْرُونًا أَهْمًا لِحُكْمِ حُرُفٍ

۴۰۰ عدد ۴۰۰ عدد

180
[MS. fol. 254b.]

لَا تَكُنْ مِثْلَ الْبُذُرَةِ الَّتِي تَنَامِي فِي الْأَرْضِ وَلَا تَكُنْ مِثْلَ الْبُذُرَةِ الَّتِي تَنَامِي فِي السَّمَاءِ
وَلَكِنْ كُنْ مِثْلَ الْبُذُرَةِ الَّتِي تَنَامِي فِي الْأَرْضِ وَلَا تَكُنْ مِثْلَ الْبُذُرَةِ الَّتِي تَنَامِي فِي السَّمَاءِ
وَلَكِنْ كُنْ مِثْلَ الْبُذُرَةِ الَّتِي تَنَامِي فِي الْأَرْضِ وَلَا تَكُنْ مِثْلَ الْبُذُرَةِ الَّتِي تَنَامِي فِي السَّمَاءِ
وَلَكِنْ كُنْ مِثْلَ الْبُذُرَةِ الَّتِي تَنَامِي فِي الْأَرْضِ وَلَا تَكُنْ مِثْلَ الْبُذُرَةِ الَّتِي تَنَامِي فِي السَّمَاءِ

185

وَلَكِنْ كُنْ مِثْلَ الْبُذُرَةِ الَّتِي تَنَامِي فِي الْأَرْضِ وَلَا تَكُنْ مِثْلَ الْبُذُرَةِ الَّتِي تَنَامِي فِي السَّمَاءِ
وَلَكِنْ كُنْ مِثْلَ الْبُذُرَةِ الَّتِي تَنَامِي فِي الْأَرْضِ وَلَا تَكُنْ مِثْلَ الْبُذُرَةِ الَّتِي تَنَامِي فِي السَّمَاءِ
وَلَكِنْ كُنْ مِثْلَ الْبُذُرَةِ الَّتِي تَنَامِي فِي الْأَرْضِ وَلَا تَكُنْ مِثْلَ الْبُذُرَةِ الَّتِي تَنَامِي فِي السَّمَاءِ
وَلَكِنْ كُنْ مِثْلَ الْبُذُرَةِ الَّتِي تَنَامِي فِي الْأَرْضِ وَلَا تَكُنْ مِثْلَ الْبُذُرَةِ الَّتِي تَنَامِي فِي السَّمَاءِ

At the end of line 117 there is an asterisk calling attention to a marginal note, which note is given twice, with a little variation; once in the side margin, the other time at the foot. At the foot, it is

وَلَكِنْ كُنْ مِثْلَ الْبُذُرَةِ الَّتِي تَنَامِي فِي الْأَرْضِ وَلَا تَكُنْ مِثْلَ الْبُذُرَةِ الَّتِي تَنَامِي فِي السَّمَاءِ

At the side, it is [3 undecipherable words] وَلَا تَكُنْ مِثْلَ الْبُذُرَةِ الَّتِي تَنَامِي فِي السَّمَاءِ

Or, in English: 'And the rest, see after the New [Testament];' 'And the rest, see the end. . . . I finish there.' The note refers, of course, simply to the continuance of the matter on the fly-leaves at the end of the book.

The following is a translation of the "Tradition":

[Relying] on the strength of our Lord Jesus Christ, we begin to write the history of the *Mauthrané* of Eusebius of Caesarea, which are related by him concerning the origins and concerning the births and the deaths of the Holy Apostles. Know therefore that the Apostles are twelve, and seventy.

Simeon, in the first place, the chief of the Apostles, was from Bethsaida, of the tribe of Naphtali. This one, then, preached in Antioch first, and built therein a church, the first of all churches, which was in the house of Qasiâné (Cassianus), him whose son, who was one year old, he restored to life. And there the disciples were called Christians. And from there he went up to Rome, and was there twenty and seven years. And the wicked Nero crucified him, in the year three hundred and seventy and six of the Greeks [A. D. 65].

Andrew his brother preached in Scythia and Nicomedia and in Achaia, and built a church in Byzantia, and there he died and was buried.

John the Evangelist also was from Beth-saida, of the tribe of Zebulun. This one preached in Asia first; and afterwards he was banished to the island of Patmos, by Tiberius Cæsar; and then he went to Ephesus, and built there a church. And there he died and was buried.

And there went thither with him three disciples: * Ignatius, he who afterwards became bishop in Antioch, and was thrown to the wild beasts at Rome; and Polycarpus, he who afterwards became bishop in Smyrna, and was consumed in the fire; John, he to whom he entrusted the priesthood and gift of the episcopate after him. He, now, having lived a very long time, died and was buried in Ephesus; and John the disciple of the Evangelist, he who became bishop in Ephesus, celebrated his obsequies. For he had commanded them that no one should know his sepulchre; and there are two sepulchres in Ephesus, both that which is concealed, of the Evangelist himself, and another of John his disciple, who wrote the Revelation; for he said that from the mouth of the Evangelist he heard everything that he wrote.

James the brother of John preached in his city, Bethsaida, and in it he built a church. But Herod Agrippa killed him one year after the ascension of our Lord, and he was laid in Aqar, a city of Marmarâlgé.

Philip also was from Bethsaida, of the tribe of Asher. This one preached in Phrygia and in Pamphylia and in Pisidia. And he built a church in Pisidia, and there he died and was buried. And he lived in the apostleship twenty and seven years.

Thomas was from Jerusalem, of the tribe of Judah. This one made disciples of the Parthians and the Medes and the Huns (Hûzâyê) and the Indians; and because he baptized the daughter of the king of the Indians, [the latter] pierced him with a spear, and he died. And they brought his body to Haran, and laid it in Edessa, the city blessed of Messiah God.

Matthew the Evangelist was from the city Nazareth, of the tribe of Issachar. This one preached in Palestine, and in Tyre and in Sidon. And he went as far as to Gebô . . . and he died and was laid in Antioch of Pisidia.

Bartholomew was from En-Dor, of the tribe of Issachar. This one preached in interior Armenia and in Ardasher and in Qatrabaul and in Darbizan and in Peruharman or [Feruharman]. And after he had lived thirty years in the apostleship, Rastach king of the Armenians crucified him, and he was buried in the church which he had built in Armenia.

Judah son of James, he who is called Thaddeus, which is Lebbeus, was from Jerusalem, of the tribe of Judah. This one [preached] in Lâd [i. e. Lud or Lydda] and in Antôridôs and in Ârôz. And he was stoned in Ârôz and there died and was buried.

Simeon the Zealot was from Galilee, of the tribe of Ephraim. This one was in Shemshat [i. e. Samosata] and in Paryan and in Zenugma and in Aleppo and in Qansherin. And he built a church in Qôrôs (Cyrus), and there died and was buried.

Judas the betrayer was from Scariûta, of the tribe of Gad; but there are some who say that he was of the tribe of Dan, which was likened to a serpent, since like a serpent he devoured Our Lord. But there came in his stead Matthias, of the tribe of Reuben, and preached in Illyria and in Sicilia, and built a church in Sicilia, and there died and was buried.

James the son of Alphaeus was from Jordan, of the tribe of Menasseh. This one preached in Tadmor and in Circesium (Qarqesîon) and in Callinicus. And he came to Batin of Sarôg and built there a church, and there died and was buried.

James the brother of Our Lord, since he made disciples of the Jews in Jerusalem, they threw him from the wing of the temple, and while his

* I translate on the pretty certain assumption that the scribe has inadvertently transposed the last five words of l. 18 with the first three of l. 19.

life (lit. soul) was yet in him, a man [who was] a fuller smote him on his head with staves, and broke it in; and afterwards they stoned him with stones.

John the Baptist was of the tribe of Levi; and Herod the tetrarch killed him, and his body was laid in Sebastia.

Hanania, a disciple of the Baptist, made disciples in Damascus and in Ârêl, and he was killed by Pôl the general of Âretos [Aretas?], and he was laid in the church which he had built in Ârêl.

Paul was from Tarsus, of the tribe of Benjamin, a Pharisee in his sect; and when he was baptized by Hanania he wrought many signs. And he made disciples of great cities, and endured and sustained no small peril for the sake of the name of Christ. And afterwards he went to Rome, to Peter; and when divisions were made of the world, the portion of the Gentiles came to Paul, but to Peter the people of the Jews. And they turned many to the truth of Christ. Nero commanded that both of them should die by a bitter death: but Simeon asked that he might be crucified with his head downwards, so that when crucified he might kiss the footsteps of his master. And when they were going out to be killed, they intrusted the imposition of hand of the priesthood to their disciples, Peter to Mark, and Paul to Luke. When then Peter was crucified and Paul was killed, and with them many of those who had been made disciples by them, Mark and Luke went out in the night and brought in their bodies to the city; but the head of Paul was lost among the slain and could not be found. And after much time a shepherd, passing at the place where the slain were buried, found the head of Paul, and carried it on the top of his staff, and put it at his sheepfold. And in the night he saw fire flaming above it. And he went and told the holy Xystus, the bishop, and the clergy of the church, and they all understood that it was the head of the body of Paul. Xystus said to them, 'Let us make a watch and prayer all night, and let us bear the body and put the head to its feet; and if it turn [there?] and join the neck, it will be known that it is Paul's.' And when they had thus done, the whole body turned itself and united itself to the head, just as if the vertebrae had never been severed. And those who saw wondered and praised God. From his calling, then, to the end of his life, were thirty and five years; thirty and one while he was going about in all places, and two in the prison of Cæsarea, and two at Rome. And he suffered martyrdom in the thirty and sixth year after the suffering of our Lord; and behold he is set in the honorable mansions of the kingdom; in Rome itself, in great honor; and in every year, on the nineteenth of Tammur, they celebrate the day of his commemoration.

Luke the physician, the Evangelist, was made a disciple first by Lazarus the brother of Mary and of Martha, and afterwards, when he had been baptized by Philip in the city Bervea, and when he was preaching in Alexandria, he was devoured by the sword at the hands of Chôros a judge of the emperor Tiberius; and there he was buried.

Mark the Evangelist preached in Rome, and there died and was buried.

Addai was from Panias (or Panis), and he preached in Edessa and Mesopotamia, in the days of king Abgar. And he built a church in Edessa; and when Abgar died, Herod his son killed him at the fortress of Âgêl, and his body was removed and afterwards went to Rome.

Aggai was his disciple; at first he wrought the silks of Abgar; and he was made a disciple.

Thaddai his father [was] after him in Edessa, but Herod killed him also, and he was laid in Edessa.

Zaccheus the publican, and 'Alisâ (or Elyasâ), whom indeed he raised to life, when they were preaching at the mount of Hôrôn, both of them were slain together.

Simeon the leper, while he was making disciples in Ramtha, the Jews smote him, and he died.

Joseph the counsellor made disciples in Galilee and in the Ten Cities [Decapolis], and was buried in his village Ramtha.

Nicodemus the Pharisee, who was a friend of the Christ and received him, was made a disciple by the apostles in Jerusalem, and there he died and was buried.

Nathaniel, when he was making disciples in the mount of Hôrôn, was stoned with stones.

Simeon the Cyrenean, when he was making disciples in the island of Chios, was killed.

Simeon the son of Cleopas was bishop in Jerusalem; and when he was a hundred years old, Inereaus [? Irenaeus] the chiliarch crucified him.

Stephen the martyr in Jerusalem was stoned with stones, and was laid in his garden in the village Caphargamlâ.

Mark who is called John made disciples in Nubia and in Ânzianzô. And he built a church in Ânzianzô, [and] there he died and was buried.

Cephas whom Paul makes mention of [thus:] ' . . . baptize* . . . in thee', made disciples in Hameş [Emesa] and in Nârthôn; and he died and was buried in Hameş.

Barnabas made disciples in Italy and in Qûra, and he died and was buried in Samos.

Titus made disciples in Crete, and there died and was buried.

Sosthenes made disciples in the region of Pontus of Asia, and he was thrown into the sea at the command of Jonah who was the prophet.†

Qrisqôs [Cresceus] made disciples in Dalmatia, and was imprisoned in Alexandria, and there died and was buried.

Justus made disciples in Samaria [or, among the Samaritans] and in Caesarea; and he died and was buried in Caesarea.

Andronicus made disciples in Illyricum, and there died and was buried.

Rufus, when he was making disciples in Zeugmia the place of [or, among] the Zeugians, they killed him.

Patrobus made disciples among the Qalkâdônians [or, in Chalcedon], and there died and was buried.

Hermas the shepherd [or, pastor] made disciples in Antioch, and there died and was buried.

Syncretus made disciples in the place of the Hôziyê [Huns], and there died and was buried.

Narcissus made disciples in Âlâdâ, and there died and was buried.

Aristobulus made disciples in Isauria, and there died and was buried.

Onesimus was a servant of Philemon, and made his escape from him, and betook himself to Paul, and was a prisoner; wherefore he named him 'my son, whom I have begotten in my bonds.'‡ for this one [who was begotten a believer,] he kissed him.§

Apelles the elect was burned in the fire by Esparqelios [Spergilios?] the judge of Gaigra.

Olympiada and E[u]stachius and Apollo [or, Apelles] were confined in prison in Tarsus, and there they died.

Junia [Junias? or Junius?] was arrested in Samos, and there was killed.

* A part of the word is obliterated, so that its etymological form cannot be ascertained; and after the next word a *caret* in the text refers to a marginal note which has wholly perished, so that the sense cannot be arrived at. It seems that the allusion is that in 1 Corinthians, i. and iii., the scribe supposing that the Cephas there mentioned is not Simon Peter.

† It seems that there must be an omission here. Probably the reading was 'at the command of ———, after the manner of him who was Jonah the prophet.'

‡ Quoted from the Peshitto, Philemon 10.

§ The reading is very obscure and uncertain for this line. I feel sure only of the first and the last words.

Theocritus, when he was making disciples in Ilios, died and was buried.

Mitellus, when he was making disciples of the barbarians, was killed.

Niger made disciples at Antioch, and there died and was buried.

Lucius they dragged after a horse, and thus he ended his life.

Alexander, among the Hercynians, they cast him into a pit, and he died.

Mallôs, when he was making disciples in Rhodes, was thrown into the sea and was drowned.

Silvanus and Herodion, when they were preaching in 'Acco, were killed.

Silas made disciples in Sarapoliôs, and there died and was buried.

Timotheos made disciples in Ephesus, and there died and was buried.

Meshâël, when he was making disciples in 'Acco, was killed.

The Eunuch whom Philip baptized, the officer of Candace, queen of the Cushites, went to Cush and preached there, and afterwards, when he was preaching in the island that is called Parpracla, was strangled with a cord.

Jason and Sosipater, when they were making disciples in Aulamîôs, were there cast to the wild beasts.

Demas made disciples in Thessalonica, and there died and was buried.

Eumîôs made disciples in Melitene, and there died and was buried.

Tharsus, when he was making disciples in Laodicea, they cast him into a furnace of fire.

Bistorîôs made disciples in the island Cos, and there died and was buried.

Abraham and Qostos [Custos] went to the region of the Cushites and [made disciples there?], and there died and were buried.

Lucas, when he made disciples in Panios, was killed by Parmos.

Nîqânêtrôs, when he made disciples in Tiberias, was sawn in twain.

John and Theodore, when they were preaching in the theatre of Ba'eldebak [Baalbek(?)], they threw them to the wild beasts.

Euxention and Simeon, the hyparch Methalius killed them in Byzantia.

Ephraim made disciples in Daisan, and there he died and was buried.

James was killed in Corinth.

Justus made disciples in Nicomedia, and there died and was buried.

End of the tradition concerning the Apostles, the Twelve and the Seventy, which were spoken of by Eusebius of Caesarea according as he was able and attained. [I pray] that we may speak comfortably to them, that we may be joined with them. Amen.

This writing was concluded and ended on the day of Sunday whose 'ânitha is 'Holy Spirit, in the name of the Lord,' in the year 1690 of the kingdom of the Greeks.

This date answers to A.D. 1379.

Besides the foot-notes given in connection with the text of this Tradition, it may be added that a small number of omissions in the text are supplied in the margin *a prima manu*, but I have not thought it worth while to note each case separately. Nor is it needful to add remarks on the pointing, which is sometimes rather singular, as in the case of Ῥωμῶν, 'Rome.' In several other proper names the plural points are used where they seem wrong, or else leave in doubt either the close and exact meaning of the word, or its definition as a part of speech.

This composition differs entirely from all the Greek ones I am acquainted with, though it contains much matter, and even sundry ex-

pressions, that occur in the Greek parallel writings. I am not sufficiently familiar with the legends of the saints to know exactly where to look for its origin.

At the end of the colophon of the New Testament are three notes, which should be recorded for the sake of completeness, though, while they give owners' name, they give no date. The first two, of four lines each, are by the same hand; the other is of ten lines, and much later than the other:

حقا منصفنا لا ننال حلا [بما] فينا . حقا

اد. • امن لا اد * صا اد. • منا امن اد

١٢٠٠. اَمْزِ اِنَّا مَلَا لَنَا [sic] وَمِنْ اَحْلَا، تَقِي

٥٥٦ | انسى صعدا | ح | عددا | ٥٥٦ | قسمة |

قوله لا فينا أنا . منقول من قوله أنا أنا أنا

ص، ح، د، ذ، ر، ز، س، ش، ط، ظ، ع، غ، ف، ق، ك، خ، هـ، و، ی، ا، ب، ت، ث، ج، چ، پ، م، ن، ی، ر، ز، س، ش، ط، ظ، ع، غ، ف، ق، ک، خ، هـ، و، ی، ا، ب، ت، ث، ج، چ، پ، م، ن

١٠٢٥

God [is] faithful, and is not evil, [but] righteous and upright. Thou art Elias; and he said, Thou art not a prophet; and what dost thou say of thyself?—I say, I am a voice that crieth to all sinners, and when they are made alive [i. e. saved], amidst much praise to him let also his mercies be upon me.

O God, to thee I call, and from thee I ask mercies. Strengthen me in this time that I may speak because of [me] a useless one. Creator, also Maker and Former, and again Commandment-giver; Maker and the One not made.

۱۷۰

[illegible]

صُعْبًا مَعَ هَمَلٍ مِثْلَ مِثْلِهِ اَوْ يَحْتَصِبُ

[illegible]

* Written **مستوفى**, but corrected a *prima manu*.

† An abbreviation for **سَمْعَدَان**, but not marked as such.

† These words in parenthesis were omitted, and added in the margin.

ܠܠܬܬܡܢ ܠܠܬܬܡܢ ܠܠܬܬܡܢ ܠܠܬܬܡܢ ܠܠܬܬܡܢ
 ܠܠܬܬܡܢ ܠܠܬܬܡܢ ܠܠܬܬܡܢ ܠܠܬܬܡܢ ܠܠܬܬܡܢ
 ܠܠܬܬܡܢ ܠܠܬܬܡܢ ܠܠܬܬܡܢ ܠܠܬܬܡܢ ܠܠܬܬܡܢ
 ܠܠܬܬܡܢ ܠܠܬܬܡܢ ܠܠܬܬܡܢ ܠܠܬܬܡܢ ܠܠܬܬܡܢ
 ܠܠܬܬܡܢ ܠܠܬܬܡܢ ܠܠܬܬܡܢ ܠܠܬܬܡܢ ܠܠܬܬܡܢ
 ܠܠܬܬܡܢ ܠܠܬܬܡܢ ܠܠܬܬܡܢ ܠܠܬܬܡܢ ܠܠܬܬܡܢ

Priest George (and priest Joseph) the sensible bought this book of the life-giving gospel from a priest named John of Bāshā, with the labor of himself, and of his wife like himself, that he might read in it himself as well as whosoever [else] might wish, as long as he is in this life. And then afterwards, if anyone seek to read in it, or to labor [in copying] from it, let neither his brethren nor his kinsmen keep any one from it, but [let it be] so also with everyone. And everyone who shall put abuse upon it, and transgress this fair regulation (*σέκυμα*), let him be under the curse of the three hundred synodical fathers. Yea and Amen.

24. *The Babylonian Caduceus* ; by Rev. Dr. Wm. Hayes Ward, of New York City.

The multitude of figures of men and gods upon the Oriental seal-cylinders, and of the other emblems and objects represented, require a great deal of study for their identification and explanation. This labor has attracted no scholar of Babylonian antiquities except Menant : for we must put aside as entirely futile the earlier studies of Layard. Scholars who can read texts find too much to do in this more immediately fruitful field to take much time for these objects, although Lenormant and Pinches have given some incidental attention to them; and George Smith made the capital discovery of the conflicts of Gisdubar and Heabani with wild beasts. Unfortunately for this study, the inscriptions upon the cylinders seem to have no relation to the objects figured. They are generally the mere record of ownership and filiation, with the name of the patron-deity. But it is strange that the patron-deity is not much more apt to be figured on the cylinder than any other deity. It is assumed that everybody knows who or what the objects figured are, and that an interpretation is quite unnecessary. Mr. Pinches has called attention to one late cylinder on which the signs for 'god' and 'man' have been put beside the figures, to designate what they are.

I have myself in earlier papers before this Society offered explanations of some of the groups seen on the cylinders. The present paper has to do not with the human or divine figures, but with a single em-

blem frequently found alone, and often held in the hands of a deity. I ask to it the attention of those who are more students of the mythological texts than I am, and who will be able to connect it with the inscriptions. If it can be thus connected with any object mentioned in these mythological texts, it will probably identify two of the gods figured on the seals.

This object has an upright stem, or handle, by which it can be held. Near the top, sometimes at the top, a branch comes out on each side, curves down slightly, then rises parallel with the stem, and then bends out. It might be supposed to be the stem of a plant, with a flower branching out each side. Menant, in his description of the cylinders in the collection of De Clercq, calls it sometimes a "scepter," sometimes a "trident," sometimes "an unknown object, perhaps a candelabrum," and sometimes "without doubt a candelabrum."

This object is found only on the Babylonian seals of the first empire. It does not appear on the Assyrian seals, the Syrian or Hittite, the Cypriote, the Phœnician, the Persian, or the later Babylonian.

A careful study of this emblem, in its best examples, shows that the two branches are two serpents, rising from the stem with imperfect bodies and heads thrown outward. The central stem sometimes rises between the two serpents, giving the emblem the general form of a trident, and sometimes it does not, giving it the form of a bident; but when once the serpentine character has been recognized, it will be clear to any one, I think, that we have here an old Babylonian caduceus, less graceful, perhaps, than the twining caduceus of Hermes, but of precisely the same character.

The serpentine character of this trident-like object is discovered by comparing it with the single serpent, not infrequently figured in an upright position on the ancient cylinders. I do not refer to those rarer waving upright serpents of which a famous example is on the cylinder (Menant, *Pierres Gravées*, pl. III., fig. 5) which, I still think, notwithstanding Menant's contrary opinion, represents the Chaldean version of the temptation of Adam and Eve. I refer rather to such stiff, conventional forms of the serpent as appear in De Clercq's *Catalogue Raisonné*, figs. 131, 160, 170, 230; Cullimore, *Oriental Cylinders*, figs. 31, 76, 124, 125; and Lajard, *Culte de Mithra*, xv. 9; xxxiii. 3; and xxxv. 5. Of these cases, one is remarkable, Laj. xv. 9, where the upright serpent forms one, perhaps two, of the seven small figures whose number suggests Cabiric relations. An even more interesting case is the almost unique one, and perhaps the oldest one, found on the cylinder of Dungi, about 2500 B. C., in which the god carries the serpent as a rod over his shoulder. (See Pinches, *Babylonian and Assyrian Cylinder Seals*, Pl. I., fig. 3.) That this represents a single serpent I suppose no one could doubt who has carefully examined the photo-lithographs in De Clercq's *Catalogue Raisonné*, or, better, the originals. This single serpent makes clear to us the double serpent, which I have called the Babylonian caduceus. It is formed by simply duplicating the single serpent, putting the two symmetrically opposite each other on the single stem or staff. The stem is usually crossed by numerous diagonal lines, which

sometimes become very pronounced, and the meaning of which is not clear, though it might be conjectured to come from the twining of the two bodies. Between the two serpents' heads the stem often rises, as has been said, into a trident shape, and is tipped at times with an ornament like a vase. Examples are found in De Clercq, *Cat. Rais.*, figs. 68, 107, 132, 160, 170, 179, 234; Lajard, *Culte de Mithra*, xxxvii. 4 (where the lower end also has the double serpents); Cullimore, *Or. Cyl.*, fig. 31.

That this caduceus, so often appearing alone, is the emblem of some god, I do not question. This, which was antecedently probable, is confirmed by the fact that it is sometimes held in the hand of a god. I have mentioned that on the seal of Dungi the god holds a single serpent-rod in his hand. Another cylinder in my possession shows the god Shamash holding a single serpent-rod. But it is also interesting to observe that on as many as half-a-dozen cylinders this same Shamash, with one naked leg advanced and the foot lifted, holds the double serpent, or caduceus. Examples are De Clercq, *Cat. Rais.*, figs. 213, 239; Cullimore, *Or. Cyl.*, fig. 56; and on no less than three belonging to the Metropolitan Museum. So far as I know, there is no clear case in which any male god except this Shamash holds the caduceus.

It is, however, the emblem generally held by the goddess identified by Menant with the great Ishtar of Erech. While there is no special evidence, so far as I know, that proves this to be Ishtar, it is a very likely identification. Illustrations of this goddess, with a long robe, one leg naked and advanced, with an object like a quiver rising above each shoulder, with the face in front view, like Gisdubar and Heabani, and not in profile, as is the case with all other gods, and carrying the caduceus, may be found in De Clercq, *Cat. Rais.*, fig. 236; Lajard, *Culte de Mithra*, xxxvii. 3, 7; xxxix. 5; Cullimore, *Or. Cyl.*, fig. 55; Menant, *Pierres Gravées*, Pl. iv. 6, and figs. 95, 99, 102; besides others in the Metropolitan Museum and not yet published.

Whether the caduceus of Hermes has any relation with the Babylonian caduceus borne by the sun-god Shamash and Ishtar or Venus, I cannot determine. The identity of the Greek and the Babylonian emblems is very remarkable; and yet I believe that the caduceus of Mercury is generally regarded as either a wishing-rod or a herald's staff, with neither of which the serpents have any special connection. Certainly Hermes shows as little Oriental character as any of the Greek gods. I believe that the Greek Hermes has not, like Mercury of the Romans, a planetary relationship, and this does not stand in the way of his borrowing his emblem from an eastern sun-god. If it would be rash to make the Babylonian caduceus the origin of the Greek caduceus, it would be equally so to connect with it the serpent-rod of Moses, which was a wishing-rod also.

The key to the meaning of the double serpent as an emblem is in the single serpent, which is earlier, and which must represent some object in the Babylonian mythology. The double serpent, or caduceus, is simply the single one-sided serpent drawn symmetrically, in accordance with the archaic Chaldean taste, which required symmetry in the art at the expense of truth. Illustrations are numerous, even in the oldest

cylinders. This single conventional serpent is probably related to Tiamat. It is true that George Smith has taught us to see Tiamat represented in the form of a horrible composite dragon, pursued by Marduk with his curved scimitar. This is doubtless correct, but it has not been noticed that the cylinders on which George Smith relied, and which are figured in his Chaldean Account of Genesis, as representing the conflict of Bel and the Dragon, are clearly Assyrian, although he calls them Babylonian. But this scene, common in Assyrian cylinders, does not appear, so far as I know, on the earlier Babylonian seals. This is remarkable, inasmuch as the story of the conflict between Bel Merodach and the dragon Tiamat must be of Babylonian, and probably Akkadian, origin. One cylinder, found by me in the possession of Dr. Williams of New Haven, and copied by Professor Sayce in his edition of Smith's Chaldean Account of Genesis, p. 90, has substantially the same scene as the common Assyrian scene of Merodach and Tiamat; but instead of the dragon, this precious cylinder has the serpent rapidly pursued by the god. With the serpent on this seal, which I have not seen for some years, but which, I am now inclined to think, on account of its border lines, cannot be old Babylonian, as well as with the serpent on the cylinder supposed to represent the temptation of the first man and woman, I would identify the conventional single or double serpent which I have been considering. This serpent often has peculiarities which are not those of a single serpent. There are sometimes protuberances like horns on the top of its head, or even on its body. It is a serpent, but a peculiar and mythical serpent, the story of which is not fully recovered, but which may well be the original form of the personification of disorder and ruin, Tiamat. I am not sure but De la Couperie might find in this dragon-serpent another evidence of the derivation of the Chinese civilization from the ancient Babylonians.

I am not unaware of the frequency with which the serpent is mentioned in the Babylonian mythological writings. I have not, however, attempted to find this single serpent, or this two-headed serpent, in the mythological inscriptions. This fruitful field for research I leave for others, who may be able to throw further light on the subject.

25. A Babylonian Cylindrical Object; by Rev. Dr. Ward.

This object was found in a mound near Urumia, Persia, and has just been secured for the Metropolitan Museum. It is a cylinder of alabaster, with thin walls, and nearly as large around as an ordinary tumbler, and a little higher. Its length is 94 millimeters, its diameter 59, and the thickness of the walls about six millimeters. There is at the bottom a border of alternate rectangles, such as represent hills, and a line of rectangles at the top. Between these borders is a series of figures in old Babylonian style. Two doors swing outward on their posts, and are held by bearded porters dressed in a short fringed garment. Between the gates is the sun-god Shamash, in his ordinary conventional form, with a long garment hanging down behind, and open in front to expose the advancing leg, the foot of which is lifted on a low hill. In his right

hand he carries a club resting on his shoulder, and in his left he carries a weapon which has a blade, but is not notched, as this weapon usually is on the cylinders. Behind the left-hand porter stands Heabani, between two curious upright standards. Behind the right-hand porter a procession of three figures approaches the god: the first person perhaps a man; the second the goddess who frequently appears with both hands lifted in front and wearing a flounced dress, whom I call Aa, the wife of Shamash. The figures are all barefooted, and all wear a two-horned head-dress, unless it be the first of the three in the procession, whose head has been injured by corrosion. The whole object seems to have been covered with a black paint, large patches of which still remain. The special importance of this remarkable object is in the identification it gives of the god with his foot lifted. In a paper presented at the November meeting in 1887, I showed that the god figured on certain cylinders or connected with gates, and with his foot or hand resting on hills, is the God of the Sun, coming out of the gates of the east and literally rising on the mountains. I also ventured the conjecture that another very frequent representation of a god, with one leg advanced and with the foot resting on a stool, or protuberance, was the conventionalized form of this same sun-god. This new object proves the correctness of my conjecture, by giving us the latter conventional god, and connecting him with the two gates found with the other form.

26. On the dimensions of the Babylonian Ark; by Prof. Paul Haupt, of Johns Hopkins University, Baltimore, Md.

The following is an abstract of this paper, which will be published in full in the *American Journal of Philology*.

It is generally supposed that the vessel of the Babylonian Noah was 600 cubits long and 60 cubits wide and deep. A. H. Sayce, for instance, translates in the new edition of George Smith's *Chaldean Account of Genesis* (London, 1880), p. 280, ll. 24-26: "The ship which thou shalt make, 600 cubits (shall be) its measure in length, 60 cubits the amount of its breadth and its height." It is true that the traces at the beginning of l. 25 lend themselves very well to the ideogram for *vīpo*, the name of the number 600 in the Babylonian sexagesimal system; the number 60, however, in the following line finds no support in the original. But the dimensions of the depth and width are plainly given in ll. 55 and 56, which cannot mean anything but '10 *gar* or double rods': that is, '120 *U* or half-cubits was the height of her sides (*šagqā igarâtîša*), and likewise 120 half-cubits was her beam,' properly 'was the measure of the extent of her upper part or deck' (*imtâzîr kibîr murrîša*). That the group 10 *gar*, mistaken for the number 14 by Smith, Sayce, Lenormant, and nearly all Assyriologists except Oppert, is really to be divided into the corner-wedge, the symbol for 10, and the character *ša* or *gar*, the ideogram of the double-*ganû* = 12 half-cubits, is proved beyond all

doubt by the Babylonian duplicate of the text. There we find, just as in the Assyrian copies, the corner-wedge $u=10$, followed by $\dot{s}a$ or gar . Now in Assyrian $u-gar$ might represent the number 14, but in Babylonian this is impossible, since the Babylonian form of $\dot{s}a$ or gar has but three wedges, and is accordingly never used for the number 4. As shown by one of the statues found by E. de Sarzec at Telloh, and now labelled in the Louvre as *Architecte chaldéen, peut-être Goudéa comme constructeur*, the Babylonian U or half-cubit was = 27 centimeters. Accordingly, the vessel of $\Xi\lambda\epsilon\upsilon\theta\epsilon\rho\omicron\varsigma$ was about 540 feet long, and 110 feet wide as well as deep. Judging from L. 76 of the cuneiform account, it would seem that the Babylonian ark with full cargo drew 72 feet of water.

Some remarks were appended on Professor Edward Suess's striking explanation of the Biblical and cuneiform narratives of the Deluge from the geological point of view.

27. The Eclipse of the 7th year of Cambyzes; by Prof. John A. Paine, Tarrytown, N. Y.

The number for August of the Babylonian and Oriental Record contains a communication from Mr. Theo. G. Pinches entitled "An Astro-nomical or Astrological Tablet from Babylon." This communication describes and translates a tablet taken from that large assortment of reliquie in the British Museum, neglected because "unattractive, difficult to copy, still more difficult to read, and unpromising, even if it were likely that a satisfactory rendering could be obtained," yet here brought forward in the "opinion that it is of greater value than the majority of its class," and in the "hope that it might, perchance, when published, fall into thoroughly competent hands, and that a ray of light might be thrown into a very dark corner of Assyriology."

Mr. Pinches describes the text in question as inscribed on an oblong tablet of baked clay, about $4\frac{1}{2}$ by 3 inches. The obverse has four columns of writing, mainly consisting of numbers, divided into about seventeen paragraphs or sections, separated from each other by ruled lines. The subject of this obverse is difficult to determine, but it begins with a line which formerly extended right across the tablet, of which, however, now only "The 7th year of Cambyzes . . ." remains.

Fortunately, the reverse is almost perfect, and has twenty-two lines of writing, which extend across the whole tablet, and are not divided into columns but into six horizontal sections, of which the last is the most important. Each of these begins with the characters for $\dot{s}attu\ \dot{s}ibittu$, 'seventh year.'

The first paragraph refers to the star *sag-me-gar* or *sag-we-gar*, generally read *sak-me-ša*.

The second refers to the star *dilbat* or *dilmu*, with a mention not only of the 7th but of the 8th year of Cambyzes.

The third refers to a star whose cuneiform name Mr. Pinches does not attempt to transliterate, dating the observation also from the 8th year.

The fourth refers to the star *muštabārrû-mûtanu*, mention being made of "Ab 12" in the 8th year, and "Iyyar 9" in the 9th year, and in connection with the word "king."

The fifth pertains wholly to the 7th year, and refers in its seven lines to the stars *gut-tam*, *sag-me-gar*, *dilbat*, and *muštabārrû-mûtanu*.

In regard to the last paragraph and most important one of all, in his estimation, Mr. Pinches deserves to be quoted in full :

"With the sixth paragraph we have something more interesting and certain : namely, a reference to two eclipses of the moon, which took place in the 7th year of Cambyzes. I give here a transcription and translation of the whole paragraph :

19. Sattu sibittu, Du'uzu, mûšu irba-îsrit, estin šinipat kaspu šalmu ukîn

20. Sin antalu innadar ša iši iriḫi ḫarnu ukîn

21. Tebetu, mûšu irba-îsrit šanê bar kaspu šalmu âna nûr iriḫi

22. Sin antalu innadar ša manzazu u ḫarnu ina libbi ukîn

19. '7th year, Tammuz, night 14, 1½ hour darkness was caused ;

20. An eclipse darkened Sin, which was partial, to the moon a horn it made.

21. Tebet, night 14, 2½ hours, darkness to the light of the moon ;

22. An eclipse darkened Sin, which a station, and a horn in the midst caused.'

The above interesting notice is of great value, not only for the statement as to the eclipses, but also on account of our having here for the first time the Assyrian word for 'moon' *îriḫu* (*i-ri-ḫi*, oblique case), the Hebrew *yâreah*, as distinguished from the moon-god Sin, also mentioned in the above extract. It is to be noted that the above paragraph may contain predictions, and not records, of eclipses."

At this point Mr. Pinches abruptly drops the matter; but his last remark, somewhat of a postscript, indicates that he translated the text without the aid of history, and that he was unaware of any other chronicle declaring this eclipse.

Upon the reading of his communication, the event described struck me as not altogether unknown already; and presently, in the search to verify an old memory, I turned to the astronomical works of Ptolemy, and the *Almagest* proved to be its place of registry.

This Great Syntaxis recalls seven eclipses observed and recorded by the Babylonians, which, reduced to our time-reckoning, occurred as follows :

One in B. C. 721, Febr. 20th : total. Book IV., ch. v.

One in B. C. 720, Febr. 19th : partial. Book IV., ch. v.

One in B. C. 720, Sept. 1st : partial. Book IV., ch. v.

One in B. C. 621, Jan. 26th : partial. Book V., ch. xlv.

One in B. C. 523, July 16th, beginning at 11 h. 15 m. P. M.: partial, or covering 6 digits of the northern limb.

One in B. C. 503, Nov. 19th : partial. Book IV., ch. viii.

And one in B. C. 491, April 25th : partial. Book IV., ch. viii.

Of this series the fifth is thus described in V. xiv.:

"In another eclipse, which happened in the 7th of Cambyses, which is the 225th of Nabonassar, at 1 hour before midnight on the 17th to the 18th of the Egyptian month Phamenoth, one saw at Babylon the moon eclipsed to the extent of one-half its diameter in the northern portion."

Ever since the revival of learning, the location of this eclipse in history, as rendered by Ptolemy, has been depended on for a starting-point in ancient chronology and for the precise determination of the Jewish Captivity in time. For, by astronomical calculation, its exact year, 523 B. C., and even its more definite moment, July 16th, at 11 h. 15 m. P. M., could be determined; and, this being the 7th year of Cambyses as revealed by Ptolemy, it was easy to see that the 1st year of Cambyses' reign must have been 529 B. C. Prior to this, Cyrus, father of Cambyses, Ptolemy says, had ruled nine years at Babylon. Accordingly, the first year of Cyrus' reign fell in 538 B. C.; but Ezra, ch. i. 1, tells us how Cyrus sent back the Jews to their own land in the first year of his reign; and so B. C. 538 became the date of the Return, while $538 + 70 = 608$ B. C. became the date of the beginning of the Captivity, or 607 B. C., perhaps, as the year in which the deportation of Daniel and his companions occurred.

Besides, when to 523 came to be added 224 years prior to the 225th year of Nabonassar, the year 747 B. C. was found to be the date of the accession of Nabu-nazir, the last king but one of Babylonia before its assimilation with Assyria by Tiglath-Pileser.

Thus, it was this one fixed date which Petavius alluded to, more than two and a half centuries ago, in his work *Opus de Doctrina Temporum*, as, "The cardinal point and foundation on which depends the arrangement of preceding and succeeding times, and the concord of sacred and profane history."

From this it appears that among those neglected, unattractive, difficult tablets in the British Museum Mr. Pinches has hit upon one which really does throw "a ray of light into a very dark corner of Assyriology." It is either the original, or a copy, or a duplicate of that cuneiform record from which Ptolemy, or more likely Hipparchus (for, by the terms of his entry in the *Almagest*, Ptolemy shows that he must have been writing at Alexandria), directly or indirectly derived his information about the fifth eclipse he enumerates as chronicled by the Babylonians. Just the way in which the knowledge of these seven eclipses was extracted from the original records in Babylonian characters by a Greek may not be clear, but it was gained somehow from first documents, as this tablet demonstrates.

A Babylonian astronomer observed the eclipse, and jotted down the particulars on a plate of clay; a modern astronomer calculates back mathematically, and finds, in regard to the first of the two commemorated by the tablet, that the contemporary observer was exact as to the year, the month, the day, the hour of the night, the duration of the eclipse, also the portion or limb of the moon in shadow and the number of digits observed, more particularly repeated by Ptolemy.

Few such monuments, confirming an abstract made by a Greek his-

torian or scientist therefrom, have come down to us: hence the unusual value of this one.

It is also extremely important in being an original, in distinction from a copied, attestation of the year 7 in the reign of Cambyses for this eclipse, as a point for the settlement of synchronology: here we have, not Ptolemy's word, but the very word of the observer himself, for the identification of an astronomical fact with a regnal year.

It is also invaluable for conveying a new fact: namely, the information that Cambyses' reign ran into its ninth year, ere it ended. Herodotus, less accurate than Ptolemy, says that Cambyses, son of Cyrus, died having reigned in all seven years and five months. Manetho assigns five years to his rule in Egypt and three to his rule in Persia. The text of Ctesias reads eighteen years, doubtless by an error of 1 H for H, 'eight;' and Clemens Alexandrinus has nineteen, also too great—through a similar error, without doubt—by ten years. Still, in our own day historians and chronologers are accustomed to allow only eight years for the combined terms of Cambyses and the Magus—a period which now must be lengthened to ten years, at the very least.

28. Assyrian and Babylonian Royal Prayers; by Prof. D. G. Lyon, of Harvard University, Cambridge, Mass.

The Assyrian and Babylonian inscriptions recording the building or restoration of palaces and temples usually contain a prayer of the royal architect. The objects asked for are success in war, abundance at home, long life, a secure throne, and numerous offspring.

Thus Tiglathpileser, c. 1120-1100 B. C., after restoring the temple of Anu and Raman, prays that these gods may be pleased to hear his petitions, may send abundant rains and years of plenty, may preserve him in battle, may subject to him all hostile lands and kings, may graciously draw near to him and establish his priesthood, I R. 16. 17-38.

In the account of the dedication of his new palace at Nineveh, Esarhaddon, 681-668 B. C., prays for good health (*tûb šîri*), joy (*hud libbi*, *nummur kabitti*), numerous offspring (*šibi littûti*), a long reign, the accumulation of booty, the unceasing protection of the lion and bull colossuses, I R. 47, Col. vi. 41-56.

Assurbanipal, 668-626 B. C., begs of the sun-god to consider favorably his deeds, grant him long life (*balât âmi râkûti*), good health and joy, and also to bless his brother, the king of Babylon, V R. 62. 19-22.

From Nebuchadnezzar we have many prayers. One of these, addressed to Marduk the merciful (*riminu*), asks for old age (*šibûtu*), numerous offspring, tribute from all the kings in the world (*ša šarrânî kibrâtîm ša kala tinîšîti bilasunu kabitti lumhur kiribša*, lit. 'from the kings of the regions of all mankind their tribute heavy may I receive therein'), an eternal dynasty (*libû'a . . . ana darâtîm . . . libûû*, 'may my descendants rule forever'), I R. 66. 44-59. Neriglissar prays in terms almost identical, I R. 67, Col. ii. 31-42. Elsewhere Nebuchadnezzar prays for long life, a secure throne (*kunnu kussi*), a long reign, and that

the threshold, the bars, the bolt, the doors, of the temple which he has restored may be to the sun-god perpetual reminders of the piety of the king, I R. 51, No. 2, Col. ii. 12-26. In one of the prayers of Nebuchadnezzar to Marduk occurs the expression 'I love the reverence of thy divinity' (*aramma puluḫti ilātika*), I R. 58, Col. ix. 57, 58.

From Nabonidus likewise, 555-538 B. C., we have many prayers, the celebrated Abu Habba cylinder, V R. 64, containing three. The first asks the moon-god for favorable oracles, prolonged life, long reign, defeat and capture of enemies, and that three other deities may speak with the moon-god in the interest of the king (Col. ii. 26-43). This doctrine of one god's acting as mediator with another in behalf of man is not unusual in the later Babylonian empire. It is seen even in a prayer of Cyrus. (Cf. Lyon's Assyrian Manual, p. 41, 30-34.)

In the prayers of Nabonidus expressions occur which show a development in the religious conception. Thus, in a prayer to the moon-god, he does not stop with asking for long life, but begs that the fear of the god may dwell in the heart of his people and his son Belshazzar, in order that they may be kept from sin. The passage is as follows (I R. 68, Col. ii. 3-30):

*Sin inni ilāni | šar ilāni ša šamī ū iršitim | ilāni ša ilāni | ašib šamī
rabūti | ana bīti šu'ati | hadiš ina iribika | damḫāt I-sagilla | I-zida
I-gišsirgal | bitāt ilātika rabīti | liššakin šaptukka | ū puluḫti ilātika |
rabīti libbi niššu | šuškinma lā iḫaṭṭū | ana ilātika rabīti | kīma šamī
išdāšunu | likunu | yāti Nabu-na'id šar Tintir | ina ṭib ilātika | rabīti
šuzibannima | balāṭu ūmā rākūti | ana širīkti šurḫam | ū ša Bilsaruḡur
| apli rištū | šit libbiya | puluḫti ilātika rabīti | libbuš šuškinma | a-a
iršā ḫititi.*

'O moon-god, lord of the gods, | king of the gods of heaven and of earth, | god* of the gods, | inhabitant of the great heavens, | when into this temple | thou enterest in joy, | may grace unto Isaggil, | Izida, Igis-sirgal, | temples of thy great divinity, | be established by thy command. | And the fear of thy great | divinity in the hearts of the people† | establish, that they may not commit sin | against thy great divinity. | Like the heavens may their foundations‡ | be firm. | As for me, Nabonidus, king of Babylon, | in the goodness of thy great | divinity rescue me, and | life unto distant days | grant me as a gift. | And as for Belshazzar, | my chief son, | offspring of my loins, | the fear of thy great divinity | in his heart establish, | in order that he may not commit sin.'

29. The Pantheon of Assurbanipal; by Prof. D. G. Lyon.

This paper was a study of the relative frequency of the occurrence of the names of the various Assyrian gods in the inscriptions of Assurbanipal. Two striking facts appear from such a study. First, the predominance of Assur, or of Assur and Istar together. This is ex-

* The original is pl.

† The original has *his* or *its* people.

‡ The foundations of the temples.

plained by remembering that Assur was the national god, while Istar was the chief of the goddesses of war. The second fact is the marked tendency to use the names of twelve of the gods in one group. These are Assur, Sin, Samas, Raman, Bel, Nabu, Istar of Nineveh, Sarra, Kidmuri, Istar of Arbela, Adar, Nergal, and Nusku. Thus, in the Rassam inscription of Assurbanipal, V R. i-x., these twelve seat the king on the throne, i. 41-44; they command him to declare war, ii. 127-129, iii. 29-31, viii. 73-76; the seeing of their might causes a hostile prince to submit, iii. 12-16; they march in front of Assurbanipal, subdue his enemies, and cast his rebellious brother into the fire, iv. 46-52; they command the king to carry off the booty of conquered lands, vi. 125-128; they help him to defeat the foe, viii. 19-23; inspire the hearts of fugitives with fear, viii. 52-64; drive the enemy into hiding places, ix. 61-64; deliver the foe into the hands of Assurbanipal, ix. 97-101; exalt the king in power and authority over his enemies, x. 33-39; preserve his youth, send him favorable oracles and pleasant dreams, x. 60-74; and are invoked to curse anyone who should damage or neglect his inscriptions, x. 116-120.

These twelve gods are not the same as the gods who preside over the twelve months, although several of the names coincide. The disposition in the time of Assurbanipal to form within the larger pantheon this special group of twelve is explained in part by the sacredness of the number, and in part, no doubt, by a desire to reduce the theology to greater simplicity.

While these twelve predominate, the other great gods of the pantheon are not altogether neglected. Thus, in the Rassam inscription we have Ea, the God of waters, opening his canals in order to give abundant harvests during the reign of Assurbanipal, i. 45; the god of pestilence, whose worship had been neglected at Babylon, iii. 113, devastating the city, iii. 126, 134, iv. 79, and overthrowing hostile Arabians, ix. 57, 82; Nana, whose image Assurbanipal restored to the temple in Erech 1365 years after its capture by the Elamites, vi. 107-124; Marduk, who is styled king of the gods, ix. 11; Anu, the god of the heavens, ix. 77; and several other deities.

The reader called attention to the importance of studying the whole literature with reference to the theology. He has already collected the statistics from a considerable number of the texts, and hopes at some future time to present to the Society the results of a still broader investigation.

30. On the Assyrian *kudûru* and the ring of the Sun-god in the Abu-Habba tablet; by Prof. Morris Jastrow, Jr.

This paper undertook an examination of the word *kudûru* and the various uses in which it has up to the present time been met with in Assyrian literature. The conclusion reached was that it signifies primarily a 'circle,' and that, from the fact of a circle's being the natural means of marking off a piece of land from its surroundings, it came to designate a 'boundary, limit,' and the like. In further proof of this

supposition, the Hebrew equivalent of the Assyrian term, viz. the word כדור, was adduced, as used in Isaiah xxix. 3, where the phrase חֲנִיתִי כְדֹר עָלֶיךָ is to be translated* 'I shall draw up a circle against thee,' or, more simply, 'I shall encompass thee.' In II R. 14 we have the Assyrian stem *kadāru* used in the same way. In a double-text tablet, explanatory of various agricultural phrases, we read (lines 10-11, col. b) *kadara ilammi*. The words are almost a literal translation of the Hebrew phrase just referred to, the verb *lamā* being the full equivalent of the Hebrew *ḥanā*; and, taken in connection with the corresponding signs in col. a, can only mean 'he surrounded [sc. the field] with a circle,' i. e. 'he fenced it off.'† For *kudūru* in the sense of 'boundary' see the numerous passages quoted by Norris in his Assyrian Dictionary s. v. To those there instanced we may add, as particularly striking passages, the phrase *murappiṣ mīṣri ma kudūri* (Rammānnirāri, ed. Pognon, ll. 9, 12, 27, 34, etc.) and Hilprecht, *Freibrief* ii. 40, *libutu kudurraṣu*, 'may he destroy his boundary.'

The same *kaddur* which we find in Isaiah is also met with in Talmudic literature. In the treatise *Abodā Zārā*‡ there is a general prohibition interdicting the use of images in any shape or for any purpose—either manufacturing or selling them—but which is presently explained to have reference only to a certain class of images, namely כדור או צפור או מקל או שיש בידו מכל או צפור או כדור, 'such as hold in the hand a stick, a bird, or a *kaddur*.' The latter word is commonly rendered 'globe;' but while *kaddur* has acquired this sense in Talmudic usage,§ it is preferable to take it here in the earlier signification of 'circle.' The passage might then very well refer to just such an image as we see represented on the famous Abu-Habba tablet (V R. 60). The sun-god here, sitting in his shrine, holds in his hand two objects, a short stick and a ring. Dr. Ward|| is unquestionably right in taking the two

* The verse is intended to describe the process of laying siege to a city, *kad-dār*, *muzzāb*, and *meṣurōt* being three technical military terms. First, a cordon is drawn around the city, then outposts are stationed at various points, and thirdly, bulwarks are erected.

† Oppert, *Doc. Jur.*, p. 25, translates wrongly "pretium adjecit." Lenormant, *Ét. Acc.* iii. 17, comes nearer the mark with "le bornage il ajoute."

‡ *Talm. Babli*, 40*. The text of the Talmud Yerushalmi (chap. iii. 1) is the same, but the Toseftā (ed. Zuckermann, p. 468.3) places *kaddur* immediately behind *makkal*, and adds a number of other articles—among them a serpent—which are also mentioned in the Babyl. Talm. but in the *G'mārā* to the quoted Mishnā. These additions are of comparatively late origin, reflecting the condition of things under Greek and Roman supremacy, while the Mishnā in its simplest form—which perhaps did not include the *zippor*—goes back to a much earlier period. There are other parts in the treatise of *Abodā Zārā* which clearly have reference to religious usages in ancient Babylonia.

§ E. g. *Talm. Babli, Shabbat* 78*; *Talm. Yerush., Sanhed.* x. 28*.

|| *Proc. Am. Or. Soc.*, Oct. '87, pp. xxxi-xxxii; also *Notes on Oriental Antiquities* (1888), pp. 5-8.

lines immediately over the head of the god to refer to these two objects; and if the above supposition as to the connection between this image and the Talmudic passage in question be correct, the *kaddur* would be the equivalent of the first line of the inscription, and the *makkal* the equivalent of the second.* It seems very doubtful whether the first line of the inscription is to be read *agu*, despite the fact that at first sight this appears to be the most natural reading. The symbol is certainly not intended to be a crown; but, whatever the reading may be, we have here, I think, a representation of a *kudûru*. It would, of course, be hazardous to propose this reading until the word is met with in a syllabary as the equivalent of MIR, or till some other positive evidence is forthcoming; but there is much which points that way. The objections against *agu* are serious. So poorly does *agu* apply to the ring, that also Delitzsch, though adopting this reading, must perforce suppose the word to have reference to the shrine of the god.† This ring and stick are certainly not symbols of royalty. In that case we should rather expect the words *agu* and *ḥaṭṭu*. From the fact that the ring is often found in the hand of a goddess and also in that of a god,‡ one might suppose it to be an emblem of divinity, but I should like to raise the question whether we may not see in the stick the קנה המדה, the 'measuring-stick,' of which Ezekiel (chap. xl. 5) speaks; and may not the ring be the circle marking off the boundary, the whole figure in this case representing Shamash, as the fixer of boundaries?§ This would be quite in accord with what we know of the character of Shamash. His most frequent title is 'judge of the world,' or 'judge of men and gods,' and his worship goes back to an age when the settling of land disputes was one of the chief offices of a judge—an age reflected in the story of the quarrel between Abraham and Lot, and between Isaac and the Philistines, or in the petition of the daughters of Šlaphad.

From the signification 'boundary' there is but a short step to 'territory,' as that which is included within the boundary. The German word *Mark*, which from being originally a territorial limit came in the same way to be used to designate the land within the limit, may be brought forward as an analogous example. The word has this meaning in the official title mentioned by Ašurnasirbal (I R. 20. 15), *zabîl kudûri*, with which we

* I agree with Dr. Ward in taking the second line of the inscription to refer to the stick. Reading the signs phonetically, I venture to compare with *mušši* the Arabic مِسْكَ (mānsa'at) which has the meaning of 'stick.' From a stem *našû*, the form *mušši* would, according to phonetic laws in Assyrian, become *mušši*.

† Assy. Dict. p. 85, below. So also Teloni in the ZA. iii. 3, 167. See also the interpretation of Pinches and Budge, PSBA. vi. 27 ff., and Hommel's *Geschichte*, p. 129-130.

‡ Layard, *Monuments of Nineveh*, 1st series, pl. 65; Place, *Ninive et l'Assyrie*, vol. iii., pl. 45.

§ Menant (*Glyptique Orientale*, p. 246), though otherwise astray as to the interpretation, speaks of the stick as a measuring-rod.

may perhaps compare the German *Markgraf*. That it was the office of the *zabīl kudûrî* to collect the land tribute follows quite naturally. So also, in the much-discussed name of Nabukudurussur, may we not finally settle upon 'Nabu protect my territory'* as the true signification? Meinhold† is right in suspecting that *kudûru* has never the meaning of 'crown' in Assyrian. An examination of the passages in which it was claimed to have this sense shows that the rendering 'power, authority,' which is easily derived from 'land, territory,' is by far the most satisfactory. With this, the comparisons with Hebr. כתר and so much the more with Greek κίραρι‡ fall to the ground. A difficulty remains only in the use of the word in passages where it appears as a synonym of the difficult word *umšikku*, e. g. V R. 10. 89-93. From V R. 32. 67 d, e, f, where *kudûru* is specifically stated to be a synonym of *umšikku*, it appears that the latter was some thing made of reeds. Delitzsch supposes that it is a basket of wicker-work carried or worn by workmen on the head.§ He bases this view apparently upon the passage I R. 49. 10, where Essarhaddon says *kudûru* ina *kaḫḫadia ašši*. But this does not necessarily mean 'the *kudûru* I carried on my head,' for the phrase *ina kaḫḫadia* may well be an expression like the Hebrew בנפשי or בעצמי, literally 'by my soul, by my bone,' but signifying 'by my own self;' and all that Essarhaddon wishes to say is that he assisted in person in the work there mentioned. It appears almost a hopeless task to connect this *kudûru* with any of the usages above pointed out, until we find out exactly what the *umšikku* was. If it can be shown to have been of a round form, the use of *kudûru* as 'circle' might here too form the connecting link.¶

31. Assyrian verbs י"ל and י"ל; by Dr. Cyrus Adler.

In the paradigms prefixed to the third edition of his *Assyrische Lesestücke*, Prof. Friedrich Delitzsch remarks, p. xi, in speaking of the *verba tertie infirmæ*, that verbs י"ל and י"ל cannot be distinguished in Assyrian; and he has accordingly put down these stems as י"ל, as they appear in Hebrew, both in the glossary to the *Lesestücke* and in the *Assyrisches Wörterbuch*. Prof. D. G. Lyon, in his *Assyrian Manual* (§ 32, p. xlv), gives a brief paragraph on "verbs final י or י," in which he

* For various renderings of the name see Bezold, *Babyl. Assyr. Lit.*, p. 126. *Kudûru*, by itself as a proper name, occurs in contract-tablets (Strassmaier, A. V., No. 4482). Under the form כידור the name also is met with in the *Talmud Babli* (*Jerôd* 83b), as that of an inn-keeper, probably a Babylonian.

† *Comp. d. Buches Daniel*, p. 12.

‡ Flemming, *Steinplatteninschrift Neb. v.*, p. 23.

§ *Babyl. glosses to Baer's Libri Danielis, Ezrae et Nehemiae*, p. xi-xii; also Wuerdter's *Babyl. Gesch.*, p. 279.

¶ In line 7 there is the synonym *umšikku*.

¶ The full text of this paper will be published elsewhere.

makes no general statement of the usage of the language, confining himself to quoting such forms as occur in the texts published in the Manual. In the glossary to his *Keilschrifttexte Sargons*, he remarks, p. 84, "für ך oder ך als letzten Radical eines Wortes habe ich nach Art der hebr. Verba ך ein ך gewählt; in manchen Fällen dürfte sich dieses ך vielleicht als ך erweisen." In the consonantal skeleton prefixed to the Assyrian words in Prof. Lyon's glossary to his Manual, ך or ך are not intended as radicals, but simply indicate a long final vowel. Dr. Zimmern and others have followed Prof. Delitzsch in this matter. Only in Prof. Haupt's glossary to the Deluge in Schrader's KAT³, the stems ך and ך are distinguished throughout; and Schrader remarks in the statement prefixed to his glossary II. that he has tried, in accordance with glossary I., to observe this distinction between the verbs *tertiae* ך and ך as far as possible.

It is true that in Hebrew and Arabic the semi-vowels ך and ך frequently interchange, so that it is sometimes difficult to distinguish between them,* yet in both languages there are unmistakable traces of the two classes of verbs *tertiae infirmæ*; and in Ethiopic the verbs final *u* and *i* are never confounded (Prætorius, *Äthiopische Grammatik*, §97). This by no means implies that such a distinction existed in parent Semitic. The interchange between verbs ך and ך as found in Hebrew, Arabic, and Assyrian in all probability represents a more primitive stage.

The confusion, however, between verbs ך and ך in Assyrian by no means prevails to such an extent as to make a distinction between the two classes of verbs *a priori* impossible. There are quite a number of verbs which exhibit almost throughout a final *û* in the imperfect or present, while others have *i* as characteristic vowel. So we have, for instance, *aqmû* 'I burned', *ihdû* 'he rejoiced' (present *ihādû*: cf. *hidûtu* 'joy' אֲחִיָּהּ), *amû*† 'I counted', *idlû* 'he drew water' (present *iddû*: cf. *dilûtu* 'bucket', and Arabic دَلَّى, but Hebrew דָּלַי; which must be re-

* In Hebrew all verbs ך have in the imperfect the ending ך, i. e. *ê*, no matter whether they be originally *tertiae* ך or ך. In Arabic, on the other hand, the two classes of verbs are distinguished in the imperfect Qal by the respective characteristic vowels: *g'adzâ*, *tertiae* *u*, e. g. forming *iag'azû*, while the imperfect of *bakâ* 'weep', *tertiae* *i*, is *iebbû*. This distinction, however, is only preserved in the imperfect Qal, and in transitive verbs. The ending of the intransitive imperfect is, for both verbs *tertiae* ך and ך, an *ê*, e. g. *iahhid* from *haisâ* (for *haisa*) 'live', or *iar'd* (*iârd*) from *râ'd* 'see'. It is evident that Heb. יָחַי and יָרָא, are identical with Arab. *iahhid* and *iar'd*, the *d* vowel having been changed into סָנֹל, as in תִּנְצָנָה for *tinçana*. It would seem, therefore, that all imperfect forms of the verbs ך in Hebrew are based on the analogy of the intransitive imperfect forms, just as most of the present forms in Assyrian have the characteristic vowel of the intransitive imperfect, forms like *ibûlû* or *iûbûr* being preserved only in exceptional cases. Cf. Haupt, KAT³, p. 682. Barth's objection ZA. ii. 377 is not valid.

† Cf. Dr. Jensen in the *Zeitschr. f. Völkerpsych. und Sprachw.*, Bd. xviii., p. 428, note.

ferred to stems $\text{ʿ}\text{ḥ}$; while *abkī* 'I wept', *elī* 'I ascended', *išī* 'I had', *almī* 'I surrounded', *addī* 'I placed' (*nadū*), *aqqī* 'I sacrificed' (*naqū*), *aršī* 'I granted', *altī* 'I drank' (*šatū*), are representatives of verbs $\text{ʿ}\text{ḥ}$. It is true that we find (e. g. IV R. 7. 52a) *iqmī* 'he burned' instead of *iqmū*, or *iḥdī* 'he rejoiced' (V R. 35. 26) alongside of *iḥdū*. But this double formation also exists in Arabic: *dālā* 'draw water' forms in the imperfect *gʾiadrū* or *iadrū*; *ḥāḡʾā* 'incline' (synonym of *māla*), *iagḡū* or *iagḡī*. Compare also *iaṣmū* and *iaṣmī* 'he rises', *iagʾū* and *iagʾī* 'he is dark', *iaqlū* and *iaqlī* 'he fries', *ianmū* and *ianmī* 'he grows', etc., etc. But no Semitic scholar would think of putting down the stem of *dālā* $\text{ḥ}\text{ḥ}$ with a ḥ ; and in Assyrian this is still more out of place, as the language has no ḥ at all. Besides, the relative frequency of the forms must be taken into consideration. If a verb is used a hundred times with an imperfect ḥ , and in five cases appears with imperfect ḥ , we are justified in regarding the latter as a by-form. I hope to publish some statistical collections on this point some day.* In this brief abstract I merely wish to call attention to the fact that the notation $\text{ḥ}\text{ḥ}$ as introduced by Prof. Delitzsch cannot be justified on the basis either of inherent correctness or of practical utility.

Postscript. In his *Assyrische Grammatik* (Berlin, '89), just received, Prof. Delitzsch accords a somewhat different treatment to these verbs. He gives, p. 295, ten stems $\text{ʿ}\text{ḥ}$, five $\text{ʿ}\text{ḥ}$, and the remainder of the stems *tertiæ infirmæ* ($\text{ḥ}\text{ḥ}$ of course excepted) as $\text{ḥ}\text{ḥ}$. In a foot-note to p. 295, he remarks that he has put down as $\text{ʿ}\text{ḥ}$ and $\text{ʿ}\text{ḥ}$ respectively those stems which through their nominal formations and verbal forms plainly show the character of the third stem-consonant, the rest being put down as $\text{ḥ}\text{ḥ}$, with the addition of the imperfect form when known. He devotes a paradigm-table to the *verbum terciæ* ʿ and ḥ , placing the forms *ibnī* and *imnu* side by side. But on p. 297 he states that, although Assyrian, no doubt, originally distinguished verbs $\text{ʿ}\text{ḥ}$ and $\text{ʿ}\text{ḥ}$, yet the confusion between these two classes justifies their being set down, after the manner of Hebrew lexicography, as $\text{ḥ}\text{ḥ}$, and in the glossary all these stems, even those which on p. 295 are distinguished as $\text{ʿ}\text{ḥ}$ and $\text{ʿ}\text{ḥ}$, are set down as $\text{ḥ}\text{ḥ}$. Such inconsistency of treatment cannot but puzzle the student.

* A beginning in this direction has been made by Dr. Ernst Müller, in his valuable paper *Grammatische Bemerkungen zu den Annalen Assurnasirpal's* (ZA. I. 370 ff.). He states that the verbs *tertiæ* ḥ (and ʿ) have in the imperfect either ḥ , ḥ , or ḥ , adding a complete list of all the forms which occur in the Annals. He makes no difference, however, between verbs $\text{ʿ}\text{ḥ}$ and $\text{ʿ}\text{ḥ}$ and verbs *tertiæ* ḥ , ḥ , ḥ . For forms like *aššā*, *iḥdā*, *algā*, *iḥdū*, alongside of *aššī*, *iḥdī*, *algī*, *iḥdī*, see Prof. Haupt's remarks in the *Beiträge zur Assyriologie und vergleichenden semitischen Sprachwissenschaft*, Heft 1 (Leipzig, 1889), p. 9 ff.

32. Note on the proposed edition of the *Life and Writings of Edward Hincks*; by Dr. Cyrus Adler.

In the announcement of a proposed complete edition of the works of Edward Hincks, made at the last meeting of our Society,* it was deemed expedient to subjoin a tentative list of Dr. Hincks's most important contributions to cuneiform research and kindred subjects, to indicate the scope of the undertaking, and enable all interested to assist in making the work as complete as possible. Our attempt has met with recognition far beyond any expectation. Prof. F. Max Müller of Oxford, Rev. Dr. Wm. Hayes Ward of New York, Dr. Johannes Flemming of Göttingen, Prof. Eduard Meyer of Breslau, Prof. T. V. Abbot of Trinity College, Dublin, and others, have been kind enough to send additional titles.

Prof. Max Müller wrote under date of August 15th that he was truly glad that the determination had been reached to publish a complete collection of Dr. Hincks's papers, and that it was a debt of gratitude which should have been paid long ago. He added that he knew Dr. Hincks personally, and possessed some very interesting letters of his containing grammatical observations on Assyrian, which he would place at our service if we wished them. In response to this letter an answer was returned to Prof. Max Müller thanking him for his kind offer, and stating that for greater safety the manuscripts could be sent to the Smithsonian Institution, where they would be placed in a fire-proof building during the process of studying and copying. On September 27th the letters were forwarded to Washington, where they are now deposited.†

The Rev. Thomas Hincks, a nephew of Edward Hincks, wrote in the same strain, and stated that he would be happy to do anything that lay in his power to assist the undertaking.

Through the kindness of these gentlemen, aided by further searching, we are enabled to add a number of titles to the list already published.

A valuable aid has also been received from Prof. A. H. Sayce of Oxford, in the form of an offer to loan Hincks's interleaved copy of Oppert's *Grammaire Assyrienne*, with copious manuscript notes.

What time may elapse before the work will be completed is of course impossible to say. It would certainly not be wise to hasten the publication at the risk of bringing it out incomplete. We count on the co-operation of all interested in Oriental studies, and hope that others will follow the example of those who have so kindly given their aid. One unavoidable source of delay is due to the fact that the work is being done in this country, while the chief materials are still in Dublin.

* Proceedings at Boston, May, 1888, pp. xxii-xxvii.

† In a letter dated Oct. 29th, Prof. Max Müller kindly offers permanently to deposit these letters in the Smithsonian Institution. We sincerely hope that others having manuscripts or letters of Dr. Hincks in their possession will follow this noble example.

ADDITIONAL LIST OF DR. HINCKS'S PAPERS.

- 0a. On the manner in which Algebraic Functions of the Principal Variable are, in certain cases, introduced into the Integrals of Linear Differential Equations that have constant Coefficients; read March 6, 1818. *Trans. Roy. Ir. Acad. Science*, vol. xiii., pp. 115-119.
- 0b. Letter on an Antique Medal lately found near Cork. (The medal contained a face of Jesus on the obverse, and a Hebrew inscription on the reverse.) 1819. (Compare *Trans. Roy. Ir. Acad.*, vol. xiii., pp. 129, 161.)
- 0c. The Secret Writing. *Quarterly Journal of Science, Literature and the Arts*, vol. xii., 1823, p. 21.. (Compare also vol. xiii.)
- 0d. The Enchorial Language of Egypt. *Dublin University Review*, 1833.
- 4a. Catalogue of Egyptian Manuscripts in the Library of Trinity College, Dublin. Dublin, 1842.
- 8a. On the first and second kinds of Persepolitan writing; read June 9, 1846. *Trans. Roy. Ir. Acad.*, vol. xxi., pp. 114-131.
- 8b. Letter on the name of Nebuchadnezzar. *Literary Gazette*, July 5, 1846. (Compare Tentative Bibliography, No. 2.)
- 10a. Letter on Layard's Nineveh. *Literary Gazette*, 1847, p. 590.
- 10b. On Phonetic Hieroglyphics. *Proc. Roy. Ir. Acad.*, vol. iii., 1847, pp. 177-189.
- 10c. Abstract of Hincks's Cuneiform Work. *Proc. Roy. Ir. Acad.*, vol. iii., 1847, pp. 208-256.
- 10d. On Persepolitan Writing. *Proc. Roy. Ir. Acad.*, vol. iii., 1847, pp. 262-263.
- 13a. On the portion of the Turin Book of Kings which corresponds to the sixth Dynasty of Manetho; read March 12, 1846. *Trans. Roy. Soc. of Lit.*, vol. iii., 1850, pp. 128-138.
- 13b. On the portion of the Turin Book of Kings which follows that corresponding to the twelfth Dynasty of Manetho; read May 28, 1846. *Trans. Roy. Soc. of Lit.*, vol. iii., 1850, pp. 139-150.
- 13c. On the alleged Middle Kingdom in Egypt. *Lit. Gazette*, March 5, 1850, p. 183.
- 13d. Über die erste und zweite Gattung der persepolitischen Schrift. *Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, vol. vii., 1850, pp. 201-229. (Translation of No. 9, Tentative Bibliography.)
- 13e. Observations on the Turin Papyrus: being continuance of papers read before the Royal Society of Literature, March 12, 1846; May 28, 1846; November 9, 1848; with corrections. In Sir J. G. Wilkinson's *Fragments of the Hieratic Papyrus of Turin*, London, 1851, pp. 47-60.
- 20a. On the names of Assyrian months, cardinal points, and the Assyrian weights; read March 16, 1853. *Proc. Roy. Ir. Acad.*, vol. v., 1853, pp. 403-405. (Compare Tent. Bibl., Nos. 20 and 28.)
- 20b. On certain ancient Arab Queens; read Apr. 13, 1853. *Trans. Roy. Soc. of Lit.*, vol. v., pp. 162-164. (Referred to *Jour. Sac. Lit.*, 1853, p. 467.)

20c. On an ancient cylinder in the British Museum; read July 6, 1853. *Trans. Roy. Soc. of Lit.*, vol. v., pp. 165-168.

27a. On Assyrian weights and measures; read Apr. 24, 1854. *Proc. Roy. Ir. Acad.*, vol. vi., p. 72. (Comp. Tent. Bibl. No. 28.)

21. The Personal Pronouns in their most ancient form; read June 23, 1857. *Proc. Roy. Ir. Acad.*, vol. vi., pp. 518-524. (Comp. Tent. Bibl., No. 22.)

29a. On certain animals mentioned in the Assyrian inscriptions; read June 26, 1855. *Proc. Roy. Ir. Acad.*

29b. Mr. Bosanquet on Chronology. *Jr. Sac. Lit.*, 1856, pp. 181-184.

38a. On the grounds for supposing that the name of the tribe of Issachar occurs in the Egyptian Inscriptions; read June 27, 1859. *Natural History Review and Quarterly Journal of Science*, Oct., 1859. *Proc. Roy. Ir. Acad.*, vol. vii., 1862, pp. 172-178.

51a. On the various years and months in use among the Egyptians; read June 26, 1865. *Proc. Roy. Ir. Acad.*, vol. xiv., pp. 294-297; *Trans. Roy. Ir. Acad.*, vol. xxiv.; *Polite Lit.*, pp. 25-66. (Comp. Tent. Bibl., No. 1.)

52a. On a newly discovered record of ancient lunar Eclipses. *Monatsberichte der Berliner Academie*, 1866, pp. 647-655.

To the biographical material already given may be added the account of Hincks by Rost in the Report of the Royal Asiatic Society for 1867, and the sketch by Prof. Richard Gosche, of Halle, in the *Wissenschaftlicher Jahresbericht über die morgenländischen Studien*, 1862-67 (Supplement to ZDMG., vol. xx.), pp. 53-55. He closes his appreciative estimate of Hincks's work with the expression of the hope that some one would by judiciously collecting the writings of the great Irish scholar furnish his fellow workers with an invaluable legacy.

Postscript. Since the above was in type, a new and very valuable communication has been received from the Rev. Thomas Hincks, containing a list of the papers in possession of Dr. Hincks's daughters, as well as a copy of a bibliography compiled by Dr. Hincks himself. These lists are especially important, since they furnish the titles of a number of papers printed anonymously.*

FURTHER ADDITIONS TO LIST OF DR. HINCKS'S PAPERS.

0c. A grammar of the Hebrew language. 8vo., Dublin, 1832, 208 pp.

5a. The pretended patriarchal inscriptions of Arabia. *Dub. Univ. Mag.*, vol. xxiv., Dec., 1844, pp. 724-40. (not signed.)

7a. Letter to the *Literary Gazette*, dated July 18, 1846, pub. July 25. [Announcing the discovery of the identity of the language of the great

* So far, about one hundred titles have been collected. The gathering of the bibliographical material presents more difficulty than would appear, as only those papers of which reprints are found are mentioned in the Library catalogues. My friend, Dr. C. F. Lehmann, was good enough to examine the catalogue of the Berlin Library, and he discovered the titles of but seven papers by Dr. Hincks.

(India House) inscription of Nebuchadnezzar and the third kind of Persepolitan writing.]

7b. The oldest of all Almanacks; *Dub. Univ. Mag.*, vol. xxviii., Aug., 1846, pp. 187-191. (not signed.)

9a. Some passages in the life of king Darius, the son of Hystaspes, by himself; *Dub. Univ. Mag.*, vol. xxix., Jan., 1847, pp. 14-27. [Review of *The Persian Cuneiform Inscription at Behistun decyphered and translated, with a memoir*, by Major H. C. Rawlinson, 1846.] (not signed.)

9b. Egypt and the Bible; *Dub. Univ. Mag.*, vol. xxxii., Oct., 1848, pp. 371-88. (not signed.)

13f. Assyrian Antiquities; letter to the London *Athenæum*, Sept. 13, 1851, p. 977 (dated Sept. 8).

13g. Letter to *Ath.* (dated Dec. 22), Dec. 27, 1851, pp. 1384-85 (identification of the names of Jehu and Hazael).

13h. Letter to *Ath.* (dated Dec. 29, 1851) Jan. 3, 1852, p. 26 (discovery of the name of Menahem of Samaria).

13i. The one primeval language; *Dub. Univ. Mag.*, vol. xxxix., Feb., 1852, pp. 226-234. (not signed.)

13k. Assyrian inscriptions; letter to *Ath.*, Apr. 24, 1852, p. 466.

27b. Assyrian and Babylonian weights; letter to E. Norris, dated Apr. 19, 1854, *JRAS.* xvi. 282-3.

39a. On certain Babylonian observations of the planet Venus; *Astron. Soc. Month. Not.*, xx., 319-20 (Lond. 1860). (Compare Tent. Bibl. No. 39.)

46a. On Bible history and the Rawlinson canon; letter (dated June 28, 1862) to *Ath.*, July 5, 1862, pp. 20-22. Second letter (dated July 22, 1862) *Ath.*, July 26, 1862, pp. 115-16.

48a. On Assyrian history and chronology; letter (dated Oct. 9, 1863) to *Ath.*, Oct. 24, 1863, pp. 533-4.

51a. Series of observations of the planet Venus recorded on Assyrian tablets, circa 758 B. C.; *Astron. Nachrichten*, lxii., 1865, cols. 221-4 (compare Tent. Bibl. No. 39).

51b. The Metonic Cycle; letter in answer to Rev. F. Parker, Apr., 1865. *Jour. Sac. Lit.*; second letter, Oct., 1865.

33. Some additions and corrections to Lotz's Tiglath-Pileser; by Mr. Edgar P. Allen, Johns Hopkins University, Baltimore.

Although the edition of the so-called Prism Inscription of Tiglath-Pileser by Dr. Wilh. Lotz was once rather severely reviewed by Oppert (*Gött. Gel. Anz.*, July, 1881), since that time it seems to have become a classic, sacred and inviolable. Oppert was apparently angered at being ignored by Lotz (cf. p. 898: "the translation of the reviewer, of whose existence he is certainly aware, he passes by"); and it may be for that reason that he says: "His (Lotz's) translation is no advance." While this is saying altogether too much, the critical attitude of Oppert is certainly better than an unquestioning acceptance of Lotz's work as final.

Of late years, it would seem that the Prism Inscription has been studied solely from Lotz's book, without reference to the original text.

The Semitic Seminary of Johns Hopkins University has recently been giving some attention to the text as published in I R. 9-16, in connection with the preparation of the proposed Assyrian glossary (which, I may be allowed to add, is now fairly under way); and I should like to take this occasion to present a few passages that have appeared to us in quite a new light.

Col. i., ll. 31-32, Lotz reads: *i-šib-bu na-'i-du ša i-na si-gir (ilu) Samāi (iṣu) haṭṭu illi-tu na-at-na-ta-si-ma*. This *natnatasima* or *natnatašuma* he would make an Iftaneal form from *našū* 'lift,' and translates: "Der erhabene Herrscher, welcher unter Samas' Schutze ein glänzendes Scepter in Händen hält (?)". Lotz has altogether misunderstood the form. It is Permansive Qal from *nadānu** 'give,' agreeing in feminine with its subject *haṭṭu*; and the passage should be rendered: 'The lofty prince to whom under the protection of Samas has been given a pure scepter.' *Nadnata* is syncopated from *nadinata*, the Perm. with overlapping vowel; and, as is often the case with that tense, it is used with passive meaning (cf. Zimmern, *Bab. Busspsalm.*, p. 11). Similar forms are to be found in Sennacherib vi. 44-45, where we read: *ša elī mahṛīti ma'adīš šūturat, rabāta u naklat ina šipir dimgallē enqūti*, 'which was, through the work of skilled architects, larger, more extensive, more finished than the former.' Here *naklat* shows the same syncopation, and *rabāta* the overlapping vowel, which, it may be said, is especially frequent with verbs *tertia infirma*. Cf. *lā nadāta* in sixth line of the Deluge tablet. Cf. also Pinches in PSBA. v. 21; vi. 62.

Col. i., l. 25, viii., l. 34. Lotz reads *zir-rit-ti* 'power,' which he connects with *רִיץ* 'arm.' The character *rit* is ideogram for *šangū*, and so we have *zēr šangūti* 'seed of sacerdotal kingship.' Cf. Delitzsch's and Haupt's *Beiträge*, p. 160 below.

Col. ii., l. 66. *gamarrē'a irhūti*; p. 128, "*gamarru* (sum. Lehnw.) und *irhūti* (vgl. *irhu* Z. 76), dunkel." *gamarru* is a form with doubled third stem-consonant (as, for example, *parakku*, Aram. פֶּרַכְכָּא, ZA. ii. 282), from *gamāru* 'be perfect, complete,' and here must mean 'veteran.' *Irhu* means 'swift' (cf. *arhu* 'wild bull,' *urruḫš* 'quickly'). The passage reads: 'In thirty of my chariots going at my side swift veterans . . . I took.' The *irhu* of line 76 is found to be *irhiku* 'I went swiftly,' Perm. Qal from same stem, אִרְחָ, in form to be compared with *šihriku* (ASKT. 116, No. 15, l. 18) 'I am small.'

Col. vi., ll. 27-30. *dūrašu rabā u asaiāti†-šu ša agurri ana napāli akka-*

* Since writing the above, my attention has been called by Dr. Arnolt of Johns Hopkins University to the fact that this explanation of the form has been made by Arthur Amiaud in ZK. i. 160 (cf. *Del. Assyr. Gramm.*, p. 354).

† *asaiāti*: the *i* here, according to Prof. Haupt, is not the original 3d stem-consonant, but a secondary irrational spirant, as is the *u* in *ha-mi-ru* or *ha-ū-ru* 'hus-

šumma, ištu uššēšu adī taḥlubišu ībbul. Lotz translates: "His great walls and their turrets of burnt brick I crushed (under foot), so that they fell. From their foundation to their roof it destroyed them." Lotz remarks on the change of person. Instead of the king of Assyria, all at once the Kumani appear as the subject. They were forced to destroy their own walls.

The last observation is a true one, and the key to the riddle is in the proper interpretation of *ak-ba-si-ma*. Lotz reads *si*, after his text A, and understands *akbasi* to be the imperfect of *kabāsu* 'tread,' though one should expect *akbus*. In the note to this passage, Lotz reads *akbasum*. According to this reading, the *šu* of I R. 14. 28 should be a mistake. It is strange that Lotz did not connect this *šu* with the value *šum* of the character *si*, in which case he must have read *aqbāšuma*, and translated 'I commanded him.' I translate, taking *napāli* to be a variant of *nabāli* (cf. *nabāsi*, iv. 31; elsewhere *napāsi*): 'Their wall and its turrets I commanded them (the Kumani) to destroy; they destroyed (*ībbul*, collective) from the foundation to the top of it.'

Col. viii., ll. 83-84. *Rammān ina birqi limutti mātsu lipšū* "may Rammān strike his land with destructive lightning." Lotz derives *lipšū* from *pešū* 'strike,' root פָּעַשׁ: cf. Heb. פָּעַץ. But the character *šu* has also the value *rik*, *riq*, and the presence of *birqi* should certainly suggest the cognate verb. *Rammān ina birqi limutti mātsu libriq* needs no explanation. The value *rik* is mentioned by Delitzsch in his *Kossäuer*, p. 7. In the Synchronous Tablet there published, the first syllable of *riksāti* 'alliances' is expressed by this character. Peiser, in ZA. ii. 448, has since added the instance of *ši-riq-tu* 'gift' (Delitzsch in Lotz, viii. 42, *ši-šu-tu*), and remarks that the value *rik* is established by the variant rendering in Ašurn. i. 91 of *pirik* by *pī* and the character *šim*, *rik*.

In place of Lotz's reading *hūla* in Col. ii. 9, one is strongly tempted to read *paqlu*, occurring as a synonym of *ešqu* in the syllabary published on page 89 of Lotz's commentary, and since repeated in V R. 31 a. This *paqlu*, with the meaning 'difficult, impassable ground,' would fit well into the context. The same reading and meaning would fit equally well the passages Ašurn. iii. 96 and ii. 34. But, of course, the reading *hu-u-la* of Lotz's text B puts *paqlu* out of the question, unless this variant can be shown to be incorrect. It is worth while, at least, for some one to look up the original. Cf. also I R. 28. 32 b.

Finally, I wish to offer a conjectural reading, which, if established, will be of especial interest as presenting the unique instance of an Assyrian king's mention of an unsuccessful campaign. Col. vi., ll. 49-54, we read: *ezib harrāndāt šanāti* (Lotz: *nakrāti*) *māddātu ša ana litātva la qirbā*. Lotz translates: "Ich liess ab von den vielen Zügen gegen die Feinde, welche meinen . . . nicht nahe lagen(?)." Rawlinson, RP. v. 20, more correctly, "I have omitted many . . . expeditions . . .";

which translation is supported by the use of *ezib* in I R. 28. 34a, in a similar connection. The reading *šanāti* 'other' suggests itself after the detailed enumeration of the preceding columns. Now the solution of the difficulty presented by *ša ana litāti'a lâ qirbâ* may possibly be found in the following translation: 'which were not propitious to my glory.' *litu*,* *litāti* has always the meaning 'victory or military glory' (cf. I R. 8. 39; 2. 36; V R. 1. 46). And *qirbâ* should be *Permansive*, fem. pl. of *qarâbu* 'be propitious.' The first stem-consonant of this verb is usually taken to be ק , and the spelling of *qirbâ* with a פ may seem to militate against our theory; but the first stem-consonant has not been determined, and at present I see no reason why the stem of the verb 'be propitious' should not be the same as *qarâbu* 'be near.' The connection of the signification is not difficult (cf. Heb. קרב Ps. lxxix. 19; Lam. iii. 57; 1 Kings ii. 7; and the well-known *qurbannima*, V R. 2. 125).

NOTE.—Since the above was in type, the first volume of the *Keilinschriftliche Bibliothek*, edited by Prof. E. Schrader of Berlin, has been received. Among other things, it contains a new transliteration and translation of the Prism Inscription of Tiglath-Pileser by Dr. Hugo Winckler. It is gratifying to find that Dr. Winckler concurs in most of the new readings proposed above. No explanation, however, is offered for the difficult passage Col. vi. 50; and *gamarre*, ii. 63, is left without translation. Very probable is the explanation by Dr. Peiser of *isasi-ušuni*, ii. 26, as equivalent to *ištasu'ušuni* 'they called him also,' from *šasu*. But, on the whole, Dr. Winckler's translation cannot be said to show any great improvement on that of Lotz. The reading *mušimpu*, from *napû*, for *mušimqit*, v. 55, will hardly meet with approval; we should expect at least *mušimpu-u*. *Mušēbru šēni*, i. 8, can scarce mean 'crushing the guilty'; *mušēbru* is evidently the *Shafel* of a verb אכר (Oppert, GGA. '81, 902, proposes the translation 'revealing'); and *šēni* here, as everywhere, must mean 'good.' *Labani*, iii. 49, does not mean 'Umwallungen,' but is from *labānu* 'press down,' and must be rendered by 'plain,' in antithesis to the *šadē paqûti*. It is surely time that the impossible reading *zirritti* should be given up; and that the ideogram *lid-ku*, i. 30 and *Ašurn*, i. 21 (cf. Lhotzky, Inaugural Dissertation, p. 30), should receive its proper rendering by *utullu*, which appears in V R. 12. 4, 40 as a synonym of *re'u* 'shepherd' (cf. also II R. 32. 53; GGA. '81, 907).

* I may mention in this connection that the synonym of *l'eu*, 'mighty,' *mē'u* (from Ass. *mā'u* 'præpollere', Eth. *mā'a*, Del. Heb. Lang. p. 18), occurs in the passage referred to by Delitzsch on p. 83 of Lotz's book, *mē'u namriri*, which is not to be read *šaqâ namriri*, but means simply 'strong in splendor,' a synonym of *gîtmalu emûqî*, Nimrod Epic, 12. 57, or *gâmîr emûqî*, ib. 44. 51. The fem. *mē'itu* (not *mîtu*), Lyon, Ass. Manual, 115 below, occurs in the Arabian Campaign of Sardanapalus, V R. 9. 75; cf. also Lyon, Sargon, p. 64. 39. Dr. Winckler translates *šaqâ namriri* on p. 16 of Schrader's *Keilinschriftliche Bibliothek* by "ausgriessend (?) Schrecken (Majestät)"; on p. 130, on the other hand, he renders it "der Erhabene an Schreckensglanz."

To derive *ni-bu-u* from **𐤢𐤁𐤁** is against the principles of Assyrian grammar.

I hope to be able to discuss more fully the translations contained in the first volume of Prof. Schrader's new series in a special paper.

34. On the Semitic Emphatic Consonants; by Edgar P. Allen.

In these Proceedings for October, 1887, p. xlii, I published a short abstract of a paper on Semitic sounds and their transliteration: The part of the paper referring to the nature of the so-called emphatic sounds in Semitic languages was made the subject of a criticism by Prof. Geo. F. Moore, of Andover, in a paper printed in the Proceedings for May, 1888. I will endeavor to answer his objections point by point.

Prof. Moore remarks that the language of Isenberg and Trumpp does not shut us up to the interpretation that the Ethiopic or Amharic consonants *ṭaiṭ*, *qāf*, *ṣadai*, are *tenuis* with glottal catch. This may well be; the language of Isenberg and Trumpp can determine nothing in phonetics, since neither was a phonetician. The "spasmodically contracted palate" of Isenberg is more than obscure, and the "lip-explosion" of Trumpp is no clearer. In the description of Semitic sounds given by some scholars, the best we can do is to make as good a guess as we can at their meaning.

The first authority quoted by Prof. Moore against the theory of the glottal-catch combination is F. E. König. It will be necessary to quote the passage referred to in full. It is from his *Neue Studien über Schrift, etc., des Aethiopischen*: "Nach den beiden Merkmalen, dass die Glottis geschlossen (Trumpp), und speciell beim Qāf der Gaumen zusammengezogen werden soll (Isenberg), vermute ich immer noch dass diese 'Explosion' bei *qāf*, *ṭaiṭ*, *ṣadai* von der Geschlossenheit der Araber nicht verschieden ist." It is here evident that, whatever may be meant by the "Geschlossenheit der Araber" which is not different from the explosion of the Ethiopic emphatics, there is no contradiction of the element of glottal closure in the formation of those sounds. On the contrary, the glottal closure is a part of the reason why the "Geschlossenheit" and the explosion are not different. In spite of the fact, however, that Prætorius (see Preface, vi, of his great work, *Die Amharische Sprache*) "kann freilich nicht klar erkennen, ob König hier die Geschlossenheit des Kehlkopfs meint," I agree with Prof. Moore that he must be referring to the expression **جروف الاطباق** of the Arabic orthoepists. But, having reached that point, we have gained but little. The fourth form of the root **طبق** means 'cover,' in accordance with which we have a variety of

explanations of the term, Arab and European, mentioned by Wallin in his most valuable paper on the Arabic sounds, published in ZDMG., ix. and xii. It seems that to compare the very determinate "explosion" of the Ethiopian consonants *qāf*, *ṭaiṭ*, *ṣadai* to such an obscure matter as the "Geschlossenheit der Araber" is taking a backward step.

Prof. Moore next mentions that Prætorius, *Tigriña*, p. 70, makes the characteristic of *ṭaiṭ* "eine sehr vollkommen aspirirte Aussprache," and

speaks of König's reconciliation of this view. Against both Moore and König I may let Prætorius speak for himself. Cf. *Amharische Sprache*, Pref., v: "Das die emphatischen Laute dem semitischen Organ Mühe verursachen, dürfte kaum richtig sein; dass aber die Explosivarticulation . . . abessinischer Laute von der gemeinsemitischen emphatischen Articulation ihren Ausgang genommen hat, ist mir ganz sicher geworden, und ich sehe, dass auch König (Studien, S. 48) vermuthet, 'dass diese "Explosion" bei *qāf*, *ṭāṭ*, *ṣadai* von der Geschlossenheit der Araber nicht verschieden ist.' Ich kann freilich nicht klar erkennen, ob König hier die Geschlossenheit des Kehlkopfs meint. In der Tat, *qāf*, *ṭāṭ* sowohl wie ط ق werden mit geschlossenem Kehlkopf gebildet, aber diese Schliessung ist bei den Abessiniern viel energischer geworden als bei den übrigen Semiten (Isenberg sehr richtig 'spasmodically,' aber falsch 'palate') und sie dauert auch länger. Sie dauert noch an nachdem der Verschluss der Mundhöhle bereits mit Geräusch gelöst ist, und zwar ist der Zeitunterschied zwischen der Oeffnung der Mundhöhle und der Oeffnung des Kehlkopfs hier sehr deutlich zu merken; ich glaube nicht dass Lepsius recht hat wenn er (Arab. Sprachlaute etc., S. 105, Anm. 2) meint dass die Stimmritze sich erst im Augenblicke der Explosion schliesse. Bei *ṣadai*, dessen im Arabischen correspondirender Laut ص aus offnem Kehlkopf gesprochen wird, wird die Aussprache aus geschlossenem Kehlkopf und mit wahrnehmbarer Zeitdifferenz zwischen dem Ende des Mundgeräusches und der Oeffnung des Kehlkopfs wohl erst zu derselben Zeit eingetreten sein, in der *ṣadai* den complexen Laut طص entwickelte (dag. *ṣappa* = تس). Ich begreife übrigens nicht, wie König bei dieser Gelegenheit a.a.O. einen angeblichen Ausdruck von mir, nämlich 'unvollständige Aspiration,' gegen eine Polemik Trumpp's in Schutz nimmt. Ich habe grade im Gegentheil (Fig. 70), verleitet durch Isenbergs Beschreibung, von 'einer sehr vollkommen aspirirten Aussprache' geredet, und Trumpp hat vollkommen Recht, wenn er DMZ. xxviii. 518 diese Vermuthung als ein Missverständniss bezeichnet, es sei dabei keine Spur von Aspiration zu vernehmen. Diese letzte Bemerkung kann ich aus meinem späteren Verkehr mit Tigrifalauten noch ganz besonders bestätigen."

I submit this as conclusive. It now seems hardly necessary to notice such objections as that we have no mention in any description of Semitic emphatic consonants of a laryngeal elevation. This may be the most "striking feature," as Prof. Moore calls it, but it is certainly not the distinguishing feature, and I do not claim that the compression of air and subsequent explosion were so strong in the Ethiopic sounds as in the Armenian. Nor do Ludolf's expressions *valida instrumentorum collisio* and *repercussio soni* militate against the fact that we have to deal with *tenuis* with glottal catch. There is nothing inherent in the nature of a *tenuis*, nor of a glottal catch, nor yet of a combination of the two, that is inconsistent with a "forcible collision of the mouth-organs"; and if Ludolf's vague *repercussio soni* is to be cited as an argument, it might be well to fix its meaning by an English translation.

Prof. Moore further objected that even if the *qâf*, *ṭaiṭ*, *ṣadai* have this character in modern Abyssinian, it would be precarious to argue therefrom that such was the ancient pronunciation as well. The precariousness I readily admit, and yet how else shall we argue? Unless there be proof of change by natural development or foreign influence, we are surely at liberty to believe that the modern was the ancient pronunciation. As to natural development, I will say a few words apropos of the Arabic sounds. As to foreign influence, against Trumpp I have but to quote Prætorius. Trumpp believes in a foreign origin of *qâf*, *ṭaiṭ*, *ṣadai*, because he fails to see their analogues in other Semitic languages. Prætorius, on the contrary: "Die emphatischen Laute haben im Amharischen die alte gemeinsemitische Art ihrer Articulation auf sehr charakteristischer Weise verändert. . . . Auch die traditionelle Aussprache des Altäthiopischen kennt diese vermehrt emphatischen Laute; dass sie auch im Tigrīna vorhanden sind, habe ich inzwischen Gelegenheit gehabt mich durch das Ohr zu überzeugen. Im Tigré dagegen scheint nach der Beschreibung sowohl von Munzinger wie von Merx-Beurmann noch die unveränderte alte emphatische Aussprache zu herrschen. . . . Dass diese Laute lediglich durch den Einfluss der benachbarten Gallasprachen hervorgerufen worden sind, wie Trumpp anzunehmen scheint, ist mir wenig wahrscheinlich. Allerdings kennt das Galla ebenfalls Explosivlaute, und die Möglichkeit lässt sich freilich nicht ganz ablängnen, dass das Galla einigen Einfluss auf die Entstehung und Ausbildung der explosiven Articulation im Amharischen gehabt haben mag; indess der sehr zu beachtende Umstand, dass es nur grade die alten emphatischen Laute sind welche im Amharischen diese veränderte Aussprache entwickelt haben, scheint doch darauf zu deuten dass in der alten emphatischen Aussprache wenigstens der Keim zu dieser Weiterentwicklung lag." (*Amhar. Spr.*, p. 46.)

This again brings us to the "sweeping proposition, that the Semitic emphatic consonants are all of them characterized by the combination of the mouth-position with glottal catch." Let us first confine the argument to ق and ط. Trumpp's evidence against the glottal catch may be "decided" enough, but in face of the fact it can hardly be called competent. I have already quoted Prætorius as saying that *qâf* and *ṭaiṭ* as well as ق and ط are formed with glottal closure—authority which may well be weighed against much testimony to the contrary. But this is not all; among scientific phonetists I must quote Brücke in my favor. In his *Sprachlaute*, p. 137, we find: "ت ist ein t', das aus offener Stimmritze angesprochen wird; das ط ein t', das aus geschlossener Stimmritze angesprochen wird." . . . On p. 140: "ق wird aus geschlossener Stimmritze angesprochen." For other statements to the same effect, cf. his *Neue Methode*, p. 10, and *Beiträge zur arab. Lautlehre*, p. 320.

At last we come to the "conclusive consideration." The Arabs group the four letters ط ظ ط ص together as الحروف المطبقة, and ا طباق is not a glottal closure. This may be true; so l m n r are all

sonants, but *l* and *r* are not nasals. The cases are analogous; the participle *مطبقة* must describe some feature that is common to the four consonants, but it does not therefore exclude any one of them from any other category. That *ص* is not pronounced with glottal closure is no argument against such a pronunciation of *ط*. To the question how we shall explain phonetically the tendency to substitute in pronunciation *ص* for *س* under the influence of an adjacent *خ* or *ع*, if *ص* is originally an *affricata* with glottal catch, I think the answer is not so very difficult. If *ص* were now an *affricata*, with or without glottal catch, it would be a different thing; but in the period in which the change occurs there is no evidence that *ص* differs from *س* except in the mouth-conformation. But older phonetic changes than this seem to demand the assumption that *ص* was an *affricata* with glottal catch. For instance, Assyrian *ṣ* corresponds to Heb. *צ*, Arab. *ض*, and Aram. *ṣ*. The *ض* is a voiced consonant; it would seem to have been the voiced correspondent of *ص* (= *s*), viz. *ḏz*. A splitting of the compound will account for the pronunciation of *ض* by resident Arabs, on the one hand, as the intensive of *ذ*, and by the Bedouins, on the other, as the intensive of *ḏ*. According to Prof. Hassan (cf. Brücke, *Sprachlaute*, p. 137), in Cairo and elsewhere dialectically, *ض* is pronounced *z'* and *z''=z* and *dh* respectively.

Again, it is by the glottal catch in *ض* = *ḏz* that the very difficult correspondence of Aramaic *ṣ* is to be explained. I must approach this subject through a remarkable dialectic variation of *ق*. Among the Egyptians, especially in Cairo, and among the South Syrians (cf. Wallin, Eli Smith), *ق* is pronounced as a *hamza*: that is, a glottal catch. This pronunciation I have myself heard repeatedly from a colony of Syrian Arabs in Baltimore. I noticed, however, this difference: that the *قاني* was not a pure *hamza*, but was still combined with that peculiar mouth-conformation, an inner-rounding, which produces the characteristic change in the quality of the following vowel. The objection that the proper point of articulation for *ق* is so deep that one cannot succeed in the attempt to combine it with glottal catch is purely subjective. No depth of mouth-closure should have any effect on the simple closing of the vocal cords. And in the case of a simultaneous explosion of the two closures, the shortness of the enclosed column of air will not materially effect the sound. Now the pronunciation of *ق* as *hamza* is to be explained as a splitting of the compound, and the survival of one of the components, just as in the case of *ض* = *d* and *z*. The mouth-closure has entirely disappeared, and the consonant has merged into the glottal element or *hamza*. In the same way the *ṣ* of the Aramaean must be the survival of the glottal element over the mouth-conformation of *ض*. And this would also demand that the glot-

tal explosion which begins the continuous *y* sound be considered original. Again, *ṣ*, corresponds to Aramaic *ṣ*, which would also be a similar survival of the stop-element of the *affricata* *ṣ*.

Finally, on Assyrian tablets signs for *ṣ* often interchange with signs for *z*, and in many cases one sign has to do service for both. There are evidences that *ṣ* was originally pronounced *ds*, or, better, *dz*: cf. Gesenius, *Lehrgebäude*: "*ṣ* properly *ds*"; *Esdras* transposed from *Edsras*; Phœnician *עזרבעל* becomes *Hasdrubal*. That this pronunciation of *ṣ* obtained also in Assyrian seems to me the only means of explaining the peculiar change of *uṣṣiz* into *ulṣiz*, since, if we pronounce *uṣṣizdz*, the change of the antedental sibilant to *l* is analogous to the same change in scores of other cases. And the interchange of signs for *ṣ* and *z*, assuming *ṣ* to equal *ṣ*, would be analogous, again, to the frequent interchange of *b* and *p*.*

I am fully aware of the fact that some of the explanations suggested for these phonetic changes in Assyrian may be open to criticism, in the brief form, at least, in which they are here presented; but they certainly have no direct bearing on the question which now concerns us: namely, the pronunciation of the so-called Semitic emphatic consonants. I hope I have succeeded in establishing the theory that these consonants are distinguished by a combination of the mouth-position with the glottal catch; but, as the subject is a difficult one, all Semitic scholars must be grateful to Prof. Moore that he has come forward to give expression to some of the objections that might present themselves; and it is much to be desired that others will follow his example of interest in the much neglected study of Semitic phonetics.

35. On some phonetic peculiarities of Cairo Arabic; by Prof. C. H. Toy, of Harvard University, Cambridge, Mass.

The mute sound of *Gym* (ج), according to the analogy of other languages, is older than the assibilated, and the passage of the former into the latter is easy and natural. The Egyptian mute *Gym* was probably brought from Arabia, but it does not appear why it was retained in some parts of Arabia and given up in others; the difference of pronunciation resulted from conditions unknown to us. A repugnance to the palatal *q* (ق) is found in various parts of the Arabic-speaking world, and its sound is variously modified. It passes forward to the simple *k* (in Mandæan in the beginning of some words), or to the corresponding sonant, *g* (in parts of Arabia and in Mandæan), or (in upper Egypt and Tigre), by forcing out the current of air so as to set the uvula in vibration, into *Ghên* (غ). The most considerable modification occurs in

* A similar reason seems to underlie the change between *aššî* and *alšî*, the *š* being pronounced *ts*, as Hincks and Lagarde have conjectured. I reserve a fuller treatment of these Assyrian phonetic changes for a special paper which I hope soon to publish.

Cairo and Damascus, where it assumes the sound of the sharp *Alif*, a well-defined *spiritus lenis*—the passage of a mute into a breath for ease of pronunciation: compare the similar change of 'En (ع) to Ha (ح).

Clearly the original sound is in many regions felt to be difficult. The Syrian Archbishop of Damascus, Mgr. David, states that the children of that city up to the age of eight years cannot generally pronounce the *Qāf* (Journ. As. viii. 10, 174). There is no evidence of disinclination to the *q* in the North Semitic dialects except in Aramaic. Possibly the Palmyrene *arqa* 'earth' (found also in Jer. x. 11) shows a weakening of this sound. The transition from the fricative palatal-dental in Arabic *arqḥ* to the palatal-guttural in Aramaic *ar'a*, and the palatal-sibilant in Hebrew *arṣ*, is intelligible; the Palmyrene *q* seems to indicate a phonetic movement the opposite of that above described, and may represent a sound allied to *Ghēn*.

The Egyptian pronunciation of the dentals may throw light on the question of precedence between the fricatives and the mutes. The most general and regular interchange of consonants among the Semitic dialects is that which affects the dentals and the sibilants, and the chronological order is generally represented as follows: first, dental mute, and then dental fricative and sibilant. As between Aramaic *tānī*, Arabic *thānī*, Hebrew *šānī*, and Ethiopic *sānīt*, the first place is usually assigned to the Aramaic on the ground of simplicity; and the fricatives and sibilants are divided into two classes: those which are original, and those which come from original mutes. Leaving the sibilants aside for the moment, and looking only at the dentals, this view assumes that within the Semitic area the passage from mute to fricative was easier than the movement in the opposite direction—an assumption which is obviously precarious, since we do not know the conditions under which the parent Semitic tongue formed its phonic material, or those which determined the phonic modifications made by the various dialects. The question of the direction of phonetic movement in those early times and in that remote region is not to be decided by our present feeling of simplicity and ease of pronunciation. We should rather appeal to phonetic changes actually going on under our eye in Semitic regions, as Egypt and Syria. Here the law of interchange in the sounds under consideration is definite and fixed—it is always a passage from fricative to mute, never in the opposite direction. In the Cairene pronunciation, the old Arabic *th* and *dh* become *t* and *d* (sometimes also *s* and *z*), *tūr* 'ox', *etnēn* 'two', *ketīr* 'much', *da* 'this', *dīb* 'wolf', *dahab* 'gold'; the *qh* (قح) and the *fh* (فح) become *q*, as *qabb* 'lizard', *aqm* 'bone' (sometimes also *z*). If the old law was the same, it is the Arabic *thānī*, and not the Aramaic *tānī*, that offers the original form.

This modern Arabic law of movement would not, indeed, necessarily apply to the old Aramaic. But, on the other hand, there is nothing to forbid our supposing that it does so apply. The phonetic resemblances between the Semitic dialects are not strictly determined by the line

which divides the Northern group from the Southern : between Assyrian and Ethiopic, for example, the similarity is great. And, so far as this particular group of letters is concerned, in the Northern dialects the fricatives have lost their independent character, and have become euphonic variations of the mutes ; whether *t* and *d* shall be pronounced as fricative or as mute depends on whether they are or are not preceded by a vowel sound. There is nothing in the usage to fix the original sound.

The Cairo and Damascus modification of the fricative dentals to mutes is hardly due to foreign influence. Not to the Turks, certainly, for they speak the old fricatives as sibilants. It might be referred to the old populations of Egypt and Syria, Copts and Arameans ; but this does not seem likely, for the reason that in other respects they have exerted no visible influence on the language, except in the introduction of a few words. It is more probable that it is climatic conditions to which the effect is due ; and similar conditions may have produced the change of original Semitic *th* and *dh* to *t* and *d*. In the Semitic dialects which sprang up in Africa from an earlier migration from Arabia, the Ethiopic, Amharic, etc., the same process took place, under similar climatic conditions, but with different linguistic surroundings.

In some instances the Cairo fricatives pass into sibilants. In the case of the *dh*, which becomes *z*, it is a Turkish pronunciation : and the same explanation might be offered for the other letters, *th*=*s*, *dh*=*z*, *th*=*z*. The long control of the Turks in Egypt may have imposed their pronunciation on the people, especially in military, governmental, and religious expressions. This would account in a measure for the fact that in some cases different derivatives from the same stem, or the same word in different senses, are pronounced differently, a common word after the Arabic manner, a technical term after the Turkish : e. g. *ḥadīṭ* 'narration', and *ḥadīs* 'religious tradition' ; *anḍur* 'I see', and *nāzīr* 'inspector, prefect'. But there is a large number of cases for which this would not readily account : e. g. the demonstratives *da* and *ke.za* and *ki.de* ; *adān* 'call to prayer', *mu'addīn* 'the man who calls to prayer' (Turkish *mu'ezzin*) ; *izn* 'permission', *ista'zīn* 'ask permission' ; *ḡuhr* 'midday', *zahr* 'be evident.' These may be dialectic diversities, or they may be attempts to distinguish different senses by the sound. Still, it is possible that circumstances in the history of Egypt, unknown to us, are sufficient to explain this *z* from Turkish influence.

36. The development and character of Mohammedan education. By Professor A. L. Frothingham, Jr., of Princeton College, N. J.

In a judgment of the culture of Mohammedanism at its best period, the contrast between the liberal and progressive Arab of the Khalifate and the intolerant and fanatical Turk of the East we are familiar with must be clearly borne in mind. It has been too often lost sight of by those who have judged Mohammedanism. Very little has been written

on Mohammedan education. The treatises by Wüstenfeld,* Veth,† and Haneberg‡ are very short and partial; and though they may be supplemented by the writings of Anton Springer (in ZDMG. 1878), Pischen (*Einfluss des Islam*, etc., 1881) and Von Kremer (*Kultur. des Orients*), it is necessary to make a thorough study of original sources in order to obtain a true idea both of the historical development and of the character and spirit of Mohammedan education at its best period under the Khalifs of Baghdad, the Omeyyads of Spain, and the Fatimids in Egypt. Consequently, writers on pedagogics who are not Orientalists, like Karl Schmidt (*Gesch. d. Pädagogik*), fail completely when they attempt to grasp the subject. The most important native source to which we can refer is Ibn Khaldun's *Prolegomena* to his *Universal History*, of which a large section is devoted to pedagogics.

In its formation, Arabian culture was influenced directly and contemporaneously by the three civilizations of Byzantium, Syria, and Persia. The Syrians were especially active in imparting to the Mohammedans the wealth of classic literature, so far as known to them, and to this the Byzantine Greeks also contributed not a little, while the Persian converts formed a large part of the learned class.

The first step toward the establishment of a Mohammedan culture was the breaking down of class-barriers by the influence of the democratic spirit of the new religion, and the consequent establishment of an aristocracy of worth and learning instead of one of blood. This was thoroughly accomplished only in the third century of the Hijra. The studies that flourished under the Omeyya dynasty (660-752) were those connected with religion, and especial attention was paid to the Arabic language, grammar, and lexicology, as a necessary prelude and adjunct to the exegesis of the Koran, the traditions, jurisprudence, etc. The scientific movement under the Abbassidæ raised a new idol, and all knowledge was no longer considered to be founded on the Koran and the Sonna. At its broadest, the curriculum of studies may be given as follows: I. Koranic sciences: *a.* reading, *b.* interpretation. II. Traditional sciences and jurisprudence: *a.* principles of jurisprudence, *b.* body of traditions. III. Scholastic Theology. IV. Intellectual sciences: *a.* logic, *b.* mathematics, *c.* astronomy. V. Experimental and natural sciences: *a.* physics, *b.* chemistry, *c.* botany and natural history, *d.* medicine, *e.* geography. VI. Linguistic sciences: *a.* grammar, *b.* rhetoric, *c.* lexicology, *d.* philology, *e.* poetry, *f.* literature.

It is interesting to crystallize the ideas that presided over the development of this complex system of studies. Education was conducted on the principles of equality, without difference between slaves and masters; of freedom, without charge, distinction, or prejudice, and especially with freedom of method; of breadth, by aiming to develop

* *Die Akademien der Araber und ihre Lehrer*, Göttingen, 1837.

† *Dissertatio de institutis Arabum erudienda juventuti*, etc., Amst., 1843.

‡ *Abhandl. ü. das Schul- u. Lehrwesen der Muhammedaner im Mittelalter*, Munich, 1850.

the whole man, and opposing itself to specialization except at a very advanced stage. As a consequence, learning was very general. Especial stress should be laid on the characteristic of freedom; on the tolerance usually extended to sects of all kinds within and without Islam, as exemplified by the academies at Basra, under El Mansur, and at Baghdad, under Harûn-al-Rashîd; as well as the fact that Mohammedans were quite willing to be taught by Jews and Christians.

The institutions at which instruction was given were three: the school or *mekteb*; the college or *medresseh*; and the mosque, at which the teaching was given which corresponded most closely to University work. There were also special institutions, observatories for the study of astronomy, and hospitals at which medical studies were carried on. The teaching at all these institutions was free. No salary was allowed to the teachers; so that, although they received voluntary contributions from the families of well-to-do students, and manual service from others, they were obliged to have some remunerative occupation beside that of teaching. The only exception was at the *medresseh*, which usually were endowed by the government; whose teachers received salaries, and whose pupils were not only taught free, but, when poor, were also fed and clothed.

The education had a strong moral element, which showed itself in many ways, especially in the opposition to any corporal punishment as debasing. Only one or two branches were taught together during the elementary stage, as a larger number was considered to confuse the mind; but their succession and combination varied in different times and countries. At all times, the memory, naturally active in Orientals, was trained to its utmost capacity, and the usual method was to commit to memory short versified manuals of each study.

The two factors in advanced education that are most noticeable are: 1. the custom of free discussion between professor and pupils, and between the professor and rival teachers at his classes; and 2. the universal habit of traveling, through which the student became familiar with the methods of work and systems of teaching in many of the great centres of learning in the East.

A few other papers were presented, but either have been withdrawn, or no abstracts of them have been furnished.

PROCEEDINGS
OF THE
AMERICAN ORIENTAL SOCIETY,
AT ITS
MEETING IN BOSTON, MASS.,

May 22d, 1889.

THE annual meeting of the Society was held in Boston, at the rooms of the American Academy, on Wednesday, May 22d. In the absence of President Whitney, Vice-President A. P. Peabody took the chair, and called the Society to order at 10 A. M. A recess was taken for one hour at noon, and the business was resumed and completed in the afternoon.

The report of the Treasurer was audited by Dr. W. H. Ward and Rev. L. Dickerman, and was accepted. The summary of accounts is as follows :

RECEIPTS.

Balance on hand, May 1st, 1888,	- - - - -	\$1,444.67
Assessments (89) for year 1888-89,	- - - - -	\$480.00
Assessments (22) for other years,	- - - - -	110.00
Sales of Journal,	- - - - -	179.01
Interest on bank-deposit,	- - - - -	57.46
Total receipts for the year,	- - - - -	826.47
		<u>\$2,271.14</u>

EXPENDITURES.

Printing of Journal and Proceedings,	- - -	\$1,915.57
Expenses of Library and Correspondence,	- - -	47.18
Total disbursements for the year,	- - - - -	1,962.75
Balance on hand, May 22d, 1889,	- - - - -	308.39
		<u>\$2,271.14</u>
The Bradley type-fund amounts at present to	\$1,175.16.	

The Librarian reported additions to the Library during the past year of 53 volumes, 123 parts of volumes, 98 pamphlets, and 1 photograph. Mr. W. W. Rockhill has presented to the Cabinet a collection of 410 Chinese coins. Of printed books the Library now has 4446 titles, and of manuscripts, 162 titles.

The Committee of Publication reported that the thirteenth volume of the Journal had recently been issued and distributed to members, and that the fourteenth, containing Prof. Bloomfield's edition of the Kāuṣika-Sūtra, was nearly in type, and would appear in the course of the year.

The Directors proposed to the Society to change the by-law relating to the Committee of Publication, by striking out the words "of whom three shall be resident at the place where the Journal of the Society shall be published." The recommendation was adopted. The Directors later announced that the Committee for the ensuing year would be made up of the President, the Recording and Corresponding Secretaries, and Professors I. H. Hall of New York, and J. P. Peters of Philadelphia.

The persons named below were, on recommendation of the Directors, elected Corporate Members :

- Prof. James S. Blackwell, Columbia, Mo. (Columbia Univ.);
- Dr. Christopher Johnson, Jr., Baltimore, Md. (Johns Hopkins Univ.);
- Mr. William R. Martin, now at Tübingen, Germany;
- Prof. Hinckley G. Mitchell, Boston, Mass. (Boston Univ.);
- Prof. Alexius J. E. Mullan, Washington, D. C. (Georgetown Coll.);
- Rev. F. P. Ramsay, Wetheredville, Md.;
- Dr. Frederick C. H. Wendel, New York, N. Y. (328, E. 55).

It was announced that the next meeting would be held in New York, on Wednesday, October 30th, 1889, and that Messrs. H. Drisler, W. H. Ward, I. H. Hall, and R. J. H. Gottheil would act as Committee of Arrangements for it.

On the proposal of a Nominating Committee appointed by the presiding officer, the following persons (the same as last year) were elected officers for 1889-90 :

President—Prof. W. D. Whitney, of New Haven.

Vice-Presidents—Rev. A. P. Peabody, of Cambridge, Mr. E. E. Salisbury, of New Haven, Rev. W. H. Ward, of New York.

Recording Secretary—Prof. D. G. Lyon, of Cambridge.

Corresponding Secretary—Prof. C. R. Lanman, of Cambridge.

Secretary of the Classical Section—Prof. W. W. Goodwin, of Cambridge.

Treasurer and Librarian—Mr. A. Van Name, of New Haven.

Directors—Mr. A. I. Cotheal and Prof. I. H. Hall, of New York, Pres. D. C. Gilman and Prof. M. Bloomfield, of Baltimore, and Profs. J. P. Taylor, of Andover, J. H. Thayer, of Cambridge, and E. W. Hopkins, of Bryn Mawr.

The acting Corresponding Secretary, Prof. Lyon, reported the names of members deceased during the past year (or earlier, without due notice taken at the time). They were the following Corporate Members :

Prof. Elijah P. Barrows, of Oberlin, O.;
Prof. Pliny E. Chase, of Haverford, Pa.;
Mr. Michael Heilprin, of New York;
Rev. Orlando D. Miller, of South Merrimac, N. H.;
Prof. Frederick Stengel, of New York;
Mr. Russell Sturgis, of London;
Rev. Henry J. Van Lennep, of Great Barrington, Mass.

Dr. Barrows was born at Mansfield, Conn., Jan. 5, 1805, and died Sept. 14, 1888. He was graduated from Yale College in 1826, and ordained as a minister in 1832. He was professor of sacred literature in the Western Reserve College, Hudson, Ohio, 1837-1852; professor of the Hebrew language and literature in Andover Theological Seminary, 1853-1865; instructor in New Testament interpretation and literature in the Union Theological Seminary, New York, 1869-1870; and began his work as professor of the Hebrew language and literature at Oberlin, in 1872. He ceased to lecture in 1880. During recent years he has been a confirmed invalid, and has suffered much. But Oriental pursuits lost none of their charms for him, and he was particularly fond of the Arabic. His mind was clear to the last, and so vigorous that he took up the study of Norwegian and Zulu after he was 82 years old. Dr. Barrows was the author of the "Companion to the Bible," and of "Biblical Geography and Antiquities."

Professor Chase, who died Dec. 17, 1886, was born in Worcester, Mass., Aug. 18, 1820. He was graduated from Harvard College in 1839. Nearly all his life was devoted to teaching, in Leicester and Worcester, Providence, Philadelphia, and Haverford. In 1871 he was appointed Professor of Natural Science in Haverford College, and in 1875 was transferred to the chair of Philosophy and Logic in the same institution. He was also appointed, in 1884, Lecturer on Psychology and Logic in Bryn Mawr College. His studies and investigations took a wide range, including mathematics, physics, philosophy, and philology. He was author of several works on arithmetic and on meteorology, and a prolific contributor to various magazines. A brief but excellent memoir of him was read by Philip C. Garrett on Oct. 21, 1887, before the American Philosophical Society, and afterwards published.

Mr. Heilprin died on May 10, 1888. He was a Polish Jew by birth, son of a learned and philosophic father. In 1843, when twenty years of age, he emigrated with his family to Hungary, where he took part in the movement which led to the revolution of 1848. In 1856 he went to England, and came thence to America. For two years he taught school in Philadelphia, and removed to New York to become connected with the "New American Cyclopædia," to which he contributed a large number of valuable articles, besides taking a prominent part in the

*Εἰ[θ]α κατὰκ[αι]τ(αι) ἡ τῆς μακα[ρο]ῦς μ[υ]ν[η]μ[ος] M.

The letters are shaped as in No. 1.

The inscription seems incomplete at the close.

3. ΕΝΘΑΚΑΤΑΚΕΙ
ΤΕΤΗΘΕΣΜΑΚΑΡΙΑΣΜΝΗ
ΜΗΣΕΙΣΙΔΩΡΑΗΦΙΛΑΝΔ
ΡΟΣΗΠΑΡΑΠΑΝΤΩΝΜΕ
ΜΑΡΤΥΡΗΜΕΝΗΚΑΛΑ
ΕΤΕΛΕΥΤΗΣΕΝΜΗΝΙΑ
ΕΚΕΜΒΡΙΩΔΙ' ΝΙΝ' ζ' Γ'

*Εἴθα κατὰκει(αι) ἡ τῆς μακαρίας μνήμης Εἰσίδωρα ἡ φίλανδρος ἡ παρὰ πάντων μαρτυρημένη καλὰ. ἔτελεύτησεν μηνὶ Δεκεμβρίῳ δι' [N] ἡ[δ]. γ'

'Here lies Isidora, of blessed memory, who was devoted to her husband, and had honorable testimony from all men. She died in the month of December, the 14th day, the third year of the indiction.'

The interpretation of the close of the last line is doubtful.

The alpha is shaped as in No. 1: epsilon, sigma, and omega are irregular.

4.

ΤΟ	ΠΟC
ΕΝΘ	ΑΚΑΤ
ΑΚΤΙΕ	ΕΙΩΑ
ΑΕΣ	ΔΟΥ
ΛΟΣ	Χ—η

Τόπος εἴθα κατὰκ(αι)τ(αι)μ[ε] Εἰωά[ν]ης, δοῦλος Χ(ριστ)οῦ.

'Place where resteth John, a servant of Christ.'

Alpha is shaped as in the other inscriptions; epsilon, sigma, and omicron are not uniform. In line 3, perhaps TI was transposed in copying, so that it should have been given KITE=κίται.

Professor Brewer added a note on the inscription at Lystra in honor of Augustus, found and published by Dr. A. H. S. Sterrett: DIVVM AVG. COL. IVL. FELIX GEMINA LVSTRA CONSECRAVIT D. D. The discovery of this inscription fixes the site of Lystra at nearly twenty miles south of Iconium. It is the earliest known record of the place, made about 14 A. D. Here was a Roman colony, which was then called Lustra. The presence of a colony would naturally produce the prosperity Lystra was enjoying at the time of Paul's visit. From its title of Gemina it is conjectured to have been established at the same time with some neighboring colony, perhaps Antioch of Pisidia or Iconium.

2. On the 'Circle of Sovereignty' in the Avesta; by Dr. A. V. Williams Jackson, of Columbia College, New York City.

At Yt. x.67—the description of Mithra riding forth in majesty—Geldner, in the new edition of the Avesta, reads :*

*yō vāša mainyu.hām.tāšta
berezi.cakhra fravazaiti
haca karšvare yaŋ arezahi
upa karšvare yaŋ qanirathem bāmim
rathweya eithra hacimnō
qarenahaca mazdadhāta
verethraghnaca ahuradhāta*

'Who upon his high-wheeled chariot made by the spirit, drives forth from the Karshvar of Arezahi to the Karshvar of Hvaniratha, attended by . . . , attended by the Glory made by Mazda, and by the Victory made by Ahura.'

The reading *rathweya eithra hacimnō* is in accordance with Geldner's explanation 'mit der erscheinung (eithra) eines herrschers' in *K.Z.* xxv. 497, 522, Note 90. Darmesteter, in *S.B.E.* xxiv. 136, renders Westergaard's text, *rathweya cakhra hacimnō*, 'accompanied by the wheel of sovereignty,' but adds in a foot-note the explanation 'and rolling upon it.' This is not quite in place; the chariot is already *berezi.cakhra*. May not, however, the rendering be right, and another explanation suggested?

As regards the MS. readings *eithra* and *cakhra*, Professor Geldner has personally told me that *cakhra* here in his opinion has equally good MS. authority—e. g., cf. Yt. x.136, text *cakhra*, variant *eithra*, and *berezi.cakhra*, *berezi.eithra* in our own stanza—and he favored the present suggestion made in support of *cakhra*: that is, to render *rathweya cakhra hacimnō* etc. 'attended by the Circle of Sovereignty, by the Glory, and by Victory' (thus emphasizing throughout the personal nature here of *hacimnō*), and to make an identification between *rathweya cakhra* and that curious circle (wheel, ring, crown, or chaplet) always found accompanying the figure of kings—being held in their hand—on the later Sassanian and ancient Achæmenian rock-cuttings and inscriptions. This circle or wheel must then have been to the Iranian an emblem of majesty like the crown. It would symbolize the sovereignty of Mithra, who is attended alike with Glory (*qarenahha*) and Victory (*verethraghna*).

The idea of the explanation was first suggested by an illustration ('Sassanian Kings—at Nakhsh-i-Rustem') in *The Story of Nations Series—Media*—by Madame Z. A. Ragozin (New York, 1888). The cut, p. 377, apparently represents two Sassanian kings making a friendly compact, and dividing between them the sovereignty. Each grasps the side of a circle (ring, chaplet, or wheel), which appears to symbolize

* For convenience I have in these two articles used Justi's transcription.

the royal power. It seems plausible, at least, to suggest an identification of this with the old Av. *rathueya cakhra* as circle of sovereignty, emblem of kingly rule.

Leaving the Sassanian and reverting to the more ancient Achaemenian records—on the Great Behistan Inscriptions (Rawlinson, *J. R. A. S.*, x. 187; Kossowicz, *Inscriptiones Palaeo-Persicae Achaemenidarum*, p. 46 ff.), we find carved above the head of King Darius a representation of Ormazd, who holds in his hand before the king a circle or ring, doubtless the circle of sovereignty, the *rathueya cakhra* of the Mihr Yasht.

The symbol is then Old Iranian (Avesta), Achaemenian, and Sassanian. Its very occurrence in connection with Mithra in the Avesta becomes significant for the Sassanian times and their worship of Mihr: see the frequent representations of Mithra—all with this circle—in Rawlinson's *Seventh Oriental Monarchy*, pp. 64, 603, 606, 613, 628.

This suggestion is admirably in keeping with another passage in the Avesta, Vd. ii. 7: *āf hē zaya frabarem azem yō ahurō mazdāo, suerām zaranaēnīm aštrāmea zaranya.paēsīm. yimō asti berethē khšathrayāo* 'then I, Ahura Mazda, brought Yima two implements: a golden ring (*suerām*) and a gold-adorned staff.—Yima is to bear the royal sway, (*khšathrayāo*, ā-declension here). Thus the ring and staff (cf. sceptre) are here symbols of royalty—so Darmesteter has already noted ad loc. *S.B.E.* iv. 12, Note 3.*

This legend of the kingly circle seems also to have lived on in later Iranian times in the Jemshid (Yima) legend of Firdausi, cf. Shah Namah, i. 443, p. 85, ed. Vullers: 'Put not your hope in this world! See what evil it did to Jemshid (Yima), who at last had to go out of the world, nor remained to him throne, crown, nor girdle (*kamar*).'

Av. *cakhra* 'circle or wheel' may therefore with *rathueya* be fitly regarded as the emblem of sovereignty; the ring, girdle, diadem, chain are mere variations. The investiture with the ring and chain is quite Oriental: for instance, in the Bible (Gen. xli. 42), Pharaoh presents the ring and gold chain to Joseph as the symbol of authority, and similarly in Esther iii. 10, Ahasuerus to Haman. For a like suggestion from the Assyrian department (but otherwise explained), see Jastrow, in *A. O. S. Proceedings*, October, 1888, p. xcvi, ll. 15-18.

3. Avesta Grammatical Jottings; by Dr. A. V. W. Jackson.

1. Av. adjectives (masc.) in -van with (fem.) -vairi.

The close relation of certain *n*-neuter nouns with *r*-neuters is familiar enough in Skt. etc.: cf. Brugmann, *Grundriss der vergl. Gram.* ii. § 118. From the Avesta, compare for example *ayar, ayan* 'day,' *baēvar, baēvan* 'thousand,' *zafar, zafan* 'jaw,' et al. In like manner, adjective stems in -van show in Skt. a corresponding fem. stem in

* On Vd. ii. 7, cf. now W. Bang in *Wiener Zeitschrift*, iii. 116 ff., who makes *khšathrayāo* dual, and well compares from the Old Persian Inscriptions *kha'ram frabara*.

-varī: thus, *yājēan yājvarī*: cf. Whitney, *Skt. Gram.*, §435. From the Avesta, three similar instances noted of -van (masc.) -varī (fem.) seem worth putting together. They are *ašavan*, *ašavairī* 'righteous,' Ys. lviii. 4 (observe besides fem. *ašaonī*, Geldner, in *K. Z.* xxiv. 131), and *višpataurvan*, *višpataurvarī* 'all-conquering' (cf. Bartholomae, in *K. Z.* xxix. 496) and *haptō.karīvan*, *haptō.karīvarī* 'having seven Karshvars, Zones.' The last word, though fem. in form, is used also substantively as neut. pl., general case, at Yt. viii. 9, *haptō.karīvarīš* (new reading)—one of the many instances of interchange of fem. and neut. in pl. in Avesta.

2. Av. *garenu*.

May not Av. *garenu* 'itch,' a disease, Vd. vii. 58; Yt. xiii. 131 (Phl. trad. *gar*: cf. N. Pers. *gar*, 1. 'itch, scabies'; 2. 'desire, voluntas'), be etymologically connected with Skt. *grāhnū* 'greedy, hasty,' *vgardh* 'be greedy,' just as Av. *buna* 'foundation' = Skt. *budhnā*, or Av. *sanaf* 'it appeared,' Yt. xiv. 7 (i.e. *sad-naf*, *vsad*)? The variety in development of meaning is easy: thus, Av. *garenu* 'itch,' (physical), Skt. *grāhnū* 'itching (metaphysical), eager, greedy, desirous.' Cf. Eng. *itching*, 'eager, greedy,' e.g. Shakespeare, *Jul. Cæs.* iii. 3. 10, 'to have an itching palm,' i.e. a greedy hand to sell for gold. Similarly Lat. *prurigo* 'itch, desire.'

3. Av. *thanvāna*, *thanvara*, *thanvar*.

For *thanvāna* 'bow' Justi cites derivation from *γtan*. Would it not be better to derive both this and the following *thanvara*, *thanvar* directly from *γthañj* 'draw, drive,' thus for *thañgvāna*?—a new example of orig. and Gāthā Av. *g* falling out in later Av. before *v*: cf. G Av. *dregvañt* 'wicked' = Y Av. *drevānt*; G Av. *hrōgeva* nomen propr. = Y Av. *hrōva*; adj. *drighu* 'poor,' fem. *drevī*.

4. Locative singular (str. st. + *a*) in *u*-stems.

The new edition of the Avesta has restored at Yt. vi. 3 a true instance of strong (middle) stem+postpositive *a* in loc. sg. of *u*-stems. The reading is *aūhava astvaiñti* 'in the material world.' Similar is the form *gātava* at Ys. lxx. 9—on the latter cf. also Caland, in *K. Z.* xxx. 539. Of course the common loc. sg. of *u*-stems in Av. ends in -*āu* or -*ō* (old gen.?).

5. Av. *pathām*.

The acc. sg. *pathām* is taken by Bartholomae, *Handbuch der altiran. Sprachen*, §248 end (cf. also the Anmerkung on *pathāo*), as 'kontamination' from *pañt* and *path*. It may be so. But, owing to the existence of a gen. sg. *pathayāo qastātayāo*, Fr. v. 1, and acc. pl. *tāo pathāo*, Vd. viii. 14, it seems simpler to regard *pathām* merely as a transfer to the *ā*-declension. So Justi already recognizes its use as fem.

7. Instrumental singular *qarena* (Yt. x. 141) beside *qarenaîha*.

The instr. sg. *qarenaîha* 'with glory,' stem *qarenah*, is regularly used throughout the Avesta. Only once, Yt. x. 141, we find the form *qarena* (as if new formation like *a*-stem), where Justi says "Westerg. vermuthet *qarenaîha*." The reason for this bizarre new form, however, is plain. The text has *qarena hacimnô* 'attended by Glory.' The regular form, which is *qarenaîha*, is avoided or altered in order to obviate the two contiguous *ha*'s, **qarenaîha hacimnô*—a new instance for the law, quite strongly developed in Avesta, that the repetition of a like syllable is to be avoided: e.g. Av. *maidhyāiryā* for *maidh[ya]-yāiryā*: cf. Eng. pronunciation *Wor[ce]ster*, which for example avoids the repetition of two hisses, or vulgarly the pronunciation *supernum-e[ra]ry*, *pro[ba]ble*.

8. Av. *hā* as nom. sg. masc. pronominal.

At Vsp. xii. 1, *hā vaîhuš sraošô* 'the good Sraosha,' the form *hā* is generally received as an error for *hō* or *hāu*: cf. also Justi, s. v., "lies *hō* oder *hāu*." May not the form *hā*, however, be correct—an old survival (the passage Vsp. xii. 1 is a formulaic reminiscence any way), like Skt. *sa* or Av. *aēša*, Vd. v. 26 (xv. 15), as nom. sg. masc.? Thus Av. *hā*, *aēša*: Av. *hō*, *aēšô*: Skt. *sā*, *ēśā*: Skt. *sās*, *ēśās*. Of course, in Av., *hā* must be long as being a monosyllable.

9. Orig. *√ans* 'oppose, be inimical' in Avesta.

The existence of an orig. *√ans* 'oppose, be an enemy' is recognized by Geldner (*Drei Yasht*, p. 135; *B.B.* xiv. p. 27) in Av. *āsta* 'opposition, persecution, hostility, hatred': cf. Ys. xxxiv. 8, *thicahyā mazdā āstā uređatahyā* 'with hostility toward thy doctrine, O Mazda'; cf. also Ys. xlii. 18, *āstēng*; Ys. xlii. 14, *āstāscā*; and in Niringistān *āstā*. A new support for this root I now see in Yt. x. 20 (of horses) *vazyāstra*, a *tra*-formation from orig. *√ans*, with *vazyā* 'a burden' or 'driving' (verbal noun)—thus 'impatient of the burden or of being managed, refractory, bad to handle or drive.' The text Yt. x. 20 describes the misfortunes of those who lie unto Mithra, and will be thus rendered: 'Even their very (cif) horses, namely, (*yōi*) of the Mithrodrupes, become refractory; they overtake not in running, nor when ridden or driven do they outrun or outdrive.' To this same orig. *√ans* might be reckoned the name of the Evil Spirit Ahriman, *aūra mainyu*, G Av. *aūgra*, i. e. *ans-ra, as 'the adversary or enemy' in the Biblical sense, 'the arch-fiend' (cf. for meaning A. S. *fēond* from *√fēon* 'hate, be an enemy').

6. Genitive plural of Av. *in*-stems.

For the gen. pl. of *in*-stems in Av. no instance seems to have been quoted. The new reading at Yt. iv. 7, *drujinām*, may best be explained as such: 'of those belonging to the Druj.'

4. On Mr. Petrie's recent explorations in Hawara, Biahmu, and Arsinoë; by Mr. Lysander Dickerman, of Boston, Mass.

In the winter of 1887-8, through the munificence of friends, Mr. Wm. M. Flinders Petrie began a systematic exploration of the region around Hawara in the Egyptian Fayoum. The exploration was continued during the following winter. The result is a book containing sixty-three quarto pages and thirty plates. This work is useful in settling some mooted questions. Professors Maspero and Sayce had both said that the Lake Moiris of Herodotus never had any existence. The conclusions of Mr. Petrie are that the Fayoum is an oasis near the Nile valley, and that the land intervening was low enough to allow the water of the Nile to pour into the basin. The area of this oasis was formerly about forty miles across, exclusive of Wadi Rayan on the south. The improvements of Amenemhat I. and III., of the XIIIth dynasty, consisted in diminishing the size of the lake formed by the overflow of the Nile, and thus increasing the amount of arable land. Amenemhat III. also erected there two colossal statues of himself, probably in commemoration of his successful reclaiming of previously submerged land. The area of the lake or marsh was further reduced under the Persians, and still further during the Greek period; and the shrinkage of the lake has gone on till now the old Roman quay stands 130 feet high in the air, and the Nile falls more than 206 feet before its waters begin to evaporate from the lake. The problem now is to know how to let just water enough into the canals, so as to dry up the lake, and preserve for cultivation the greatest possible area of land.

According to Mr. Petrie, the great labyrinth, and the casing of the pyramid of Hawara, have been a quarry long ravaged for stone and lime. Villages of laborers have lived for generations on the spot, and have carried on the work of destruction as a livelihood. What little they had left was either carried off or completely concealed, a few years ago, when a railroad was run through the province. Hardly a piece of pavement now remains; and the plan of the famous labyrinth, which Herodotus said surpassed in labor and expense all the walls and works which the Greeks had ever built, is hopelessly lost. But though the labyrinth is completely destroyed, its ancient site, thanks to Mr. Petrie, is at last no longer a mystery. Strabo said that it was situated between two pyramids; and Mr. Petrie has found between the pyramids of Hawara and Illahoun an area 1000 feet long by 800 feet wide, an immense bed of chips of fine white limestone. Wherever in all this area Mr. Petrie sunk a shaft, he came upon this bed of chips rammed down—a kind of concrete, forming a solid pavement, on which were evidently built the walls of some enormous structure. On that pavement now lie thousands of tons of the fragments of the destroyed walls. The area is large enough for all the temples on the east side of Thebes, Luxor and Karnak, and the Ramesseum, the largest temple on the west side. The material is limestone and red granite.

When Mr. Petrie discontinued his work in the spring of 1888, he supposed that the pyramid of Hawara might contain the body of Amenem-

hat III., and that the excavations of the winter of 1889 would bring to light the mummy of a Pharaoh found in its original place of sepulture—and that, too, a Pharaoh of the magnificent XIIIth dynasty, possibly the very one who courteously entertained Abraham and Sarah when they visited Egypt. But in this respect he was disappointed. Spoilers had gone in before him, had found the sarcophagus of Amenemhat III. and that of his daughter Ptah-nef-eru, the lids of each lying askew on them still. He found the chamber itself hewn out of a single stone! Inside it is 22 feet $3\frac{1}{2}$ inches by 7 feet $10\frac{1}{2}$ inches, and 6 feet 2 inches high. The stone is about three feet thick, and Mr. Petrie estimates its weight at about 180 tons. It is of hard brown quartzite sandstone, exquisitely cut, square and true into the corners, so that he never suspected the absence of masonry till he searched for joints and found none.

In the cemetery of Hawara Mr. Petrie found numerous vases, glass lenses, jars of coins, toys, and countless works of art. One discovery carries with it a significant moral. Mr. Petrie says: "In one case I found a dummy mummy; it professed to be that of an infant, and had the regulation head-case, pectoral, and sandals; but the embalmers had not taken the trouble to prepare the little one, but had taken an old muddy thigh bone and an old skull full of mud, picked up in some deserted cemetery, to give the weight and substance requisite for the body. The whole fraud was decently put in a neat wooden coffin, and duly buried. It may have been mere indolence that led to this, or—sad to suggest—such bogus bodies may have been made up in healthy times, when work was slack, and kept ready to serve out whenever a pressure of business came in. The period of this style is probably about the first century B. C."

The chapter on mummy decorations is particularly instructive and entertaining. Mr. Petrie traces the slow growth of funeral art, from the moulded stucco and cartonage of the earliest times down to the introduction of skilful portraiture at the time of Hadrian's visit to Egypt, about the middle of the second century of our era. The volume contains eighteen lithographic reproductions of these portraits, and a carefully written chapter by Mr. Cecil Smith, an artist, on the method by which they were produced.

Mr. Smith proves from a careful analysis of the works themselves, and from the descriptions of similar works by contemporaneous Greek and Roman authors, "that they were executed in melted wax, with a brush and a fine stump, possibly of metal." The colors, in powder, were ground in thoroughly with wax, and then the mass was fused in the hot sun. On a cedarwood panel $\frac{1}{16}$ to $\frac{1}{8}$ of an inch thick, and 9 by 17 inches, first a priming distemper was laid, then a grounding, varied in tint, lead color for the background and draperies, flesh color for the face; and then the surface color was worked on, in either a pasty or a creamy free-flowing state.

This instructive and entertaining volume also contains translations by Mr. Griffith of the new hieroglyphics discovered, a treatise by Mr. Sayce on the numerous Greek papyri of the Fayoum, another on the vegeta-

ble remains, by the naturalist, Mr. Percy E. Newberry, and an elaborate chapter by Mr. Petrie himself on the weights used by the ancient Egyptians. It may be regarded as a supplement to the list of weights published in his "A Season in Egypt, 1887." These, together with the article by Dr. Brugsch-Bey in the last number of the *Zeitschrift für Ägyptische Sprache und Alterthumskunde*, on "Die Lösung der alt-ägyptischen Münzfrage," will afford new material for the study of a somewhat disputed question. The book is a treasure to the student of Egyptology, and is a witness to the painstaking scholarship of Mr. Petrie.

5. *Prolegomena to a Historical Account of the Egyptian Religion*; by Dr. F. C. H. Wendel, of New York City.

An abstract of this paper is as follows :

Dr. Wendel began with referring to and rejecting the view that the Egyptian religion was originally a monotheism, while not denying that there was inherent in it, or in some of its forms, from the earliest times, a certain monolateralistic tendency, especially noticeable in the Râ-religion, which latter finally culminated in a solar monotheism. Again, traces of pantheism are to be found in every polytheistic religion, but pantheism as a system, however crude and primitive, can nowhere be found in Egypt—unless animism be a pantheism. The Egyptian religion is an agglomerated polytheism, a heterogeneous mass, a combination of many religions, each polytheistic in its nature—and that with so little fusion that we find throughout three or four essentially distinct religions having national recognition, and a large number of local religions, running side by side.

The explanation of this is to be found in the long-subsisting political division of the country. The nomes are the elements that make up Upper and Lower Egypt, whose union constituted Egypt; and the religions of the nomes make up the Egyptian religion. Each nome had its peculiar and supreme guardian deity, worshiped by it, whatever deity might be the official head of the national pantheon. All these local deities were recognized by the general government; and the local governments in turn recognized the state religion, by giving its chief deity a chapel in each local temple. There are also traces of general guardian deities of the Upper and Lower country.

In many localities the worship embraced two additional deities, forming with the chief one a triad, generally of father, mother, and son: thus, Ptah, Sôchet, and Imhôtep at Memphis; Osiris, Isis, and Horus at Abydos; Amon, Mut, and Chonsu at Thebes;—but also perhaps of father, mother, and daughter, as Chnum, Satet, and Anuket at Elephantine.

Another combination is the ennead (*pant âat* 'greater circle'), appearing first early in the IVth dynasty (c. 3000 B. C.), and seeming to be of Heliopolitan origin. It has national acceptance, with everywhere the head of the local pantheon as leader, though otherwise with

tolerably fixed membership. It is doubtless an artificial product, devised by the Heliopolitan priesthood in order to bring into closer connection the local and national religions.

As was natural, the important office of demiurgus was ascribed to the head of the local pantheon; and so there are as many demiurgi as local religions in ancient Egypt. But there are other divinities of undoubted cosmological origin, not connected with any pantheon: some worshiped by the people generally, others of speculative origin, fully understood and revered only by the priests. Of the former class, popular deities, were, for example, Ranutet, goddess of the harvest, and Hâpi, god of the Nile, hundreds of devotional hymns to whom have come down to us, and who assumes later a high national importance. Of the other class was, for example, Chepra, personification of the mysterious Becoming, later identified with the midnight sun by the calendrical school of theology. His name comes from *cheper*, the scarab, a beetle whose habits were to the Egyptian mind deeply mysterious. Further, the eight gods of the elements, so called, the ogdoad of Hermopolis, originally four male divinities, to which females are later added. They are said to represent chaos (the male and female generating principles), eternity, darkness, moisture. Other examples are Shu, the god that supports the heavens, and his sister Tefnut; Qeb and Nut, earth and heaven; and, according to some, Hathor and Neit, the latter considered as the female principle in the universe.

A characteristic peculiarity of this religion is animal-worship, which carries us back to primitive conditions in Egypt. It has long been contended that the most primitive form of Egyptian cult was animism, which held that, as man has life and a soul, so an animal, a plant, even a material object, has a soul, or a contained spirit or demon which is the cause of its good or evil qualities; and this demon has to be propitiated. In primitive cults, fear is a stronger motive than gratitude. In Egyptian animal-worship we find both motives, shown, for example, in the worship of the lion, crocodile, hippopotamus on one side, and the bull, ibis, vulture on the other. To explain how the higher forms of worship arose from this early animism is not attempted here; the question is perhaps the most difficult one the student of religion has to deal with. Nor can we tell how the sacred animals came to be associated with their divinities. Some of the oldest and most important of these associations were those of the Apis-bull with Ptah; the cow with Isis, Nephthys, and Hathor, the ram with Amon-Râ and Chnum, the jackal with Anubis, the ibis and cynocephalus with Thot, the sparrowhawk with Horus, and so on. Frequently the divinities were pictured with the heads of their sacred animals; images of these were always acceptable offerings to them; and at their temples were kept representative specimens of the species. But also trees were sacred to various deities, as the sycamore to Hathor.

Among the deities owing their origin to speculation, the most important is Mât, goddess of truth and justice. She had national worship (although we know nothing of her cult), and there is little reason to doubt the statement of Herodotus, that the judges wore her picture on

their breasts. So Sefchet, goddess of wisdom, the wife of Thot; Weset and Apet seem to be personifications of parts of Thebes; Amentet, of Amenti, the Egyptian Hades—the last three apparently of later origin.

Untold legions of demons, of various character and connection, help to complicate the religion. Osiris alone had forty-two associated with him in judging the souls of the departed. It is only of the spirits of the Lower World that we know the names, and to some extent the natures.

Early in the history of Egyptian religious thought there arose a movement, on the part of the priests alone, to explain matters affecting the gods and their festivals; but it was not inspired by a love of truth and a spirit of scientific inquiry, and, instead of increasing our knowledge of the religious development, it confuses it by heaping up absurdities and impossibilities.

Of the local religions, part remained in local obscurity, while part arrived at national importance. The latter were eight: the religions of Ptah of Memphis, of Rā of Heliopolis, of Osiris of Abydos, of Amon of Thebes, of Sebek of Heliopolis, of Neit of Sais, of Hathor of Denderah, and of Horus of Edfu. The reasons were various, religious and political. Rā was the solar deity *par excellence*; after the failure of the attempt of Amenophis IV. (c. 1400 B. C.) to establish a sort of solar monotheism by setting up the sun's disk, under the name of Aten, as sole object of worship, he seems rapidly to have declined, becoming merged with Amon as Amon-Rā. Osiris was god of the dead and ruler of the Lower World, and this made him prominent at all epochs. Ptah, when Memphis was made the capitol of the united kingdom, became the god of the government, and so the chief deity of the nation; and even when superseded in this position by Amon, he maintained a high position, until merged with Osiris, under the Ptolemies, in the new god Serapis, imported from Asia Minor. Amon of Thebes is found as chief god about 2100 B. C.; in the XIIIth dynasty (c. 1930 B. C.), he yields the highest place for a short time to Sebek; but after the expulsion of the Hyksos he is restored, and again, after the reform of Amenophis IV., reappears as Amon-Rā, and maintains his sway until Psammetich, founding the XXVIth dynasty, set up Neit of Sais. Under the Ptolemies, Hathor and Horus share the supremacy, until the advent of Christianity. Of the old deities, Isis alone retained her worship, on the island of Philæ, even in Christian times, far into the 4th century.

6. Arabic Manuscripts in the library of the University of the City of New York; by Prof. G. F. Moore, of Andover, Mass.

The Library of the University of the City of New York contains a small but valuable collection of Arabic manuscripts, chiefly of grammatical works, which was made in Syria by Rev. Jonas King. Mr. King had studied in Paris with De Sacy, preparing himself for the chair of Oriental languages in Amherst College. At the beginning of 1823 he went to Syria, under a three years' engagement to the Ameri-

can Board of Foreign Missions. He spent the summer of that year at Deir El Kamar on the Lebanon, studying Arabic, and on the fly-leaf of MS. 18 in this collection is written as follows: J. King, Der El Kamar, 1823. I think it likely that most of the manuscripts, if not all, were bought at that time. All of them have labels in King's hand, with the titles, and sometimes brief descriptive notes. King's life-work, as is well known, was done in other fields. The Arabic manuscripts were bought of him by Mr. Chester, and given to the library where they now are. Some of them are of sufficient interest to warrant a brief notice.

No. 16. Commentary of Shihâb ed-Dîn on the *Alfiya*. Paper, 17.5 x 13 cm., 17 gatherings of 5 sheets, 167 leaves, 17 lines; sewed, and bound in red leather. Dated A. H. 894.

The work is known from *Hajî Khalîfa*, who in his catalogue of *Alfiya* commentaries (ed. Flügel, i. 407 ff.) mentions one on the grammatical structure (*Trâb*) of the *Alfiya*, by Shihâb ed-Dîn Ahmed ben El Hosein [ben Hasan ben Raslân: v. Index, vol. vii., No. 8363] er-Ramli; † A. H. 844, = A. D. 1440-41. I have not found this work in any of the manuscript-catalogues of European libraries.

The author himself calls his work *تعليقة*, supplementary notes, on the expressions and grammatical structure of the *Alfiya*. It is not, like Ibn'Akil or El-Ashmûnî, for example, a grammar in the form of a commentary on Ibn Mâlik's metrical rules, but a philological commentary on the Thousand Verses themselves. As principal sources from which the work is compiled the author names: 1. Abû Zeid 'Abd er-Rahmân ben 'Alî el Makûdî [el Fâsî] († c. A. H. 800 = A. D. 1397-98), who wrote two commentaries on the *Alfiya*, the shorter of which is praised by *Hajî Khalîfa* (i. 409), as an elegant and useful book, paying attention equally to the doctrine and to the language of the text; and 2. Moḥammed ben Ahmed ben Jâbir el Hewârî, † A. H. 780 = A. D. 1378, whose commentary *Hajî Khalîfa* (i. 409) characterizes as useful to the beginner, though not free from errors, which were corrected by Soyûṭî in his critique *Tehrîr sharḥ el 'A'mâ wel-Beṣîr*.

The beginning of the Commentary is as follows:

بسم الله الرحمن الرحيم وما توفيقي الا بالله عليه توكلت
واليه انيب الحمد لله رب العالمين وصلاته على سيدنا محمد
واله وصحبه اجمعين اما بعد وهذه تعليقة على الفاظ الفية
ابن مالك رحمه الله تعالى واعراب ما يحتاج اليه منها
من كلام المحقق ابى زيد عبد الرحمن بن على المكودي
ومن شرح ابى عبد الله محمد بن احمد بن جابر الهوارى
الاندلسى المعروف بالعميان وغيرها مع ما يسمح به الخاطر

من زيادة على ذلك وعلى الله الكريم اعتمادى واليه تفويضى
واستنادى واساله النفع به والحفظ من الخطاء بمنه وكرمه آمين

The subscription gives A. H. 840 as the date of the completion of the work.

No. 17 is a very fine copy of the Commentary on the *Alfiya* which goes under the name of *El-Ashmûnî*. Dr. King has written on the outer case (*zarf*) as follows: "Ashmoonee. The best and most complete exposition of Arabic grammar, and the most difficult." The manuscript is on Oriental paper, 20 x 15 cm.; 44 gatherings of 5 sheets; 424 leaves, of 21 lines; in neat Syrian or Egyptian hand. The copy is complete, but after the third *kurrâse* two gatherings on different paper and in a different hand (one of four, and the other of three sheets) replace the missing fourth gathering of the original and two leaves of the third. It is not dated. Scribbles on fol. 1a from readers or possessors of the manuscript give the years 1135 and 1177. *

The beginning is:

بسم الله الرحمن الرحيم وصلى الله وسلم على سيدنا
محمد وآله اما بعد حمد الله على ما منح من اسباب
البيان وفتح من ابواب التبيان .

The title of the book is given fol. 1b, line 12:

وقد لقبته بمنهج المسالك الى الفية ابن مالك .

There are manuscripts of this grammar in Munich (*Arab. Handschr. d. k. Hof- u. Staatsbibliothek*, 1866, No. 724), and in the Escorial (*Derenbourg, Les manuscrits arabes de l'Escorial*, i. 9, No. 11). The former belonged to De Sacy (*Cat. of his MSS.*, No. 107); it is of about the same size as the New York copy, 21.5 x 15 cm.; 280 fol., 26 lin., written in a North-African hand, dated A. H. 1122. The copy in the Escorial contains 272 leaves of 27 lines, in an Asiatic hand, and is without date. *Ashmûnî* has been printed, with the extensive supercommentary of *es-Sabbân*,

حاشية الصبان على شرح الاشمونى على الفية ابن مالك فى
النكح

1. Bulak, 1273 (1856), 3 vols., 4to ;
  2. Bulak, 1288, 4 vols., 8vo ;
  3. Cairo, 1305, 4 vols., 4to ; O. B. IL., No. 6052.
- Also abridged :

تقرير - - محمد الانبائى على حاشية الصبان على
الاشمونى فى النكح

Comp. further: *Ibn Saïd, Anmerkungen zu Aschmûnî's Commentar zur Alfîya des Ibn Mâlik.* Tunis, 1290-98 (1873-81), 2 vols., 4to; and *Ismâil al Hâmîdî, Superglosse zur Glosse des Muh. as-Şabbân zum Komm. des Esmûnî,* Kairo, A. H. 1305, O. B. II., No. 6033.

Hajî Khalîfa i. 409 (ed. Flügel) describes a commentary on the Alfîya entitled *منهج المسالك الى الفية ابن مالك*, and beginning with the words *الحمد لله تعالى على ما منح من اسباب البيان الخ*,

which is beyond question identical with the work before us. The author, however, according to him, was Taqî ed-Dîn Aḥmed ben Moḥammed ash-Shumunnî (الشمنى — for the pronunciation see Soyûṭî in Flügel, H. Kh. vii. 614), †872=1467-68. Hajî Khalîfa mentions (i. 411) a commentary by Al-Oshmûnî (Nûred-Dîn 'Alî ibn Moḥammed, †c. 900=1494), but gives neither title nor opening words. It may perhaps be doubted whether he was himself acquainted with the work.

Dérenbourg, in the Catalogue referred to above, follows the authority of Hajî Khalîfa. That the grammar now goes under the name of Oshmûnî or Ashmûnî is due to a confusion of *الشمنى* with *الاشمونى*.

It is important to ask just how much support the manuscripts give to the common ascription. The Escorial codex has the name Ashmûnî in the title: *الاشمونى شرح الفية ابن مالك*, which, however, is not in the handwriting of the copyist, but in a later Maghribî hand. It has also on the lower edge of the volume the words: *منهج المسالك*

للشمونى. The Munich copy, in the copyist's subscription at the end, fol. 279 b, l. 14, expressly names the author *الاشمونى الشافعى*. The New York copy had originally neither title nor subscription, but the lower edge of the volume is marked *شرح الفية ابن مالك للاشمونى*. On fol. 1 a, a Maghribî hand has supplied a title, from which the name has been completely blotted out.

It is plain, therefore, that the manuscripts we know give no testimony in favor of el-Ashmûnî which can weigh against the plain statements of Hajî Khalîfa.

Prof. Moore also gave a brief description of a Hebrew manuscript in the library of Andover Theological Seminary, a collection of poetry, partly liturgical, partly non-liturgical, from southern Arabia. The MS. has supralinear vocalization, and is dated A. H. 1330.

7. On a lapislazuli disc bearing a cuneiform inscription; by Prof. D. G. Lyon, of Harvard University, Cambridge, Mass.

The history of discovery of this interesting object, now in my hands, is unknown to me; but the object itself must once have been among the treasures of some Babylonian temple. It is a beautiful blue stone, with gray spots: in shape, a disc one-eighth of an inch thick and one

and a half inches in diameter. One of the faces is inscribed with eight lines of cuneiform writing, the lines being separated from one another by deeply drawn traces. The form of the characters is antique, but this does not of necessity indicate high age, inasmuch as the scribes of the time of Nebuchadnezzar often employed very ancient forms instead of the simpler forms of the later Babylonian period.

Excepting parts of two lines, the inscription is clear, and reads in transcription and translation as follows:

<i>a - na</i>	Unto
<i>šu Nin - ib</i>	the god Adar,
<i>in-ni ša m Šarru-tik-mu</i>	the lord of Sharru-tik-mu
<i>i - na gi ma ru ut tiš</i>	
<i>aš - mī abnu ukni ib - bi</i>	<i>ašmi</i> of stone <i>ukni</i> bright
<i>u - ši - piš - ma</i>	he caused to be made and
<i>a-na ba-la-ti-šu</i>	for his life
<i>i-ki-iš</i>	he gave.

Omitting the obscure line 4, the sense of the inscription is this: 'Sharru-tikmu . . . has caused to be prepared and has given for his life *ašmi* of bright *ukni* stone unto Adar his lord.'

The language tells its own story. Sharru-tikmu (if this be the correct reading of the name) dedicates 'for his life' the inscribed object to Adar. 'For his life' is vague, and may have reference to a recovery from sickness, escape from danger, preservation from future danger, a lengthening of life, or to all of these combined. Some light is thrown on the subject by a comparison of this inscription with another on two statues of the god Nabu, now in the British Museum (I R. 35). This Nabu inscription consists of twelve long lines, seven of which are devoted to the titles of the god. He is called by such names as the "exalted protector," "the commander of the hosts of heaven and of earth," "without whom no counsel is decreed in heaven," "the merciful, the forgiving, to whom it is well to turn." The statues were presented to Nabu by the governor of the city Calah, for the life of the Assyrian king and queen, "for the sparing of his life, the lengthening of his days, the granting of his years, the peace of his house and his people, (and) for his not being sick." The verb expressing the dedication is the same as in the lapislazuli inscription, *ikīš*, written by the same ideogram *ša-ba* which in V R. 11. 3 is the equivalent of *kīštu* 'an offering.' This verb is a favorite one in recording the making of presents to the gods (as Khorsabad 144, *u-ka-i-ša ki-ša-a-ti* 'I offered presents'; III R. 14. 29, *u-ka-a-a-iš ki-ša-a-ti*; I R. 10. 60, *ana Ašur biliya a-kiš* 'unto Assur my lord I presented'); but it is also used of presents made by the gods to men, and by men to one another (V R. 2. 14).

The word *ašmi* in our inscription is of obscure meaning. One might suppose it to refer to the object on which the writing was made, and so to denote a disc. It is understood in this manner by Mr. T. G. Pinches, of the British Museum, who copied the inscription some months ago, and who has published line 5, which he translates thus: "a disc (or talisman) of brilliant lapislazuli" (S. A. Smith's *Keilschrifttexte Asur-*

banipals, 1889, iii. 97). But this rendering is made doubtful by an apparently recent experience of the stone. When it was found, the present thin plate carrying the inscription seems to have been one end of a larger piece of lapislazuli, from which it has been cut off. What the shape or use of the larger object was it would be impossible to say. In the document K. 646 (S. A. Smith, *Keilschrifttexte Asurbanipals*, iii.), an artist makes a crown for the god Anu; and in close connection there is also mention of making *ašmi* (in this case plural), which were then placed in the treasury of the temple of the god Assur. It is not unlikely that *ašmi* is an ideogram, the meaning of which we shall not be able to determine until other passages using it have been found.

The word rendered by Mr. Pinches 'lapislazuli' is *uknī*, gen. of *uknū*; and if the inscription has, as it seems, and as this scholar conjectures, reference to the stone on which it is carved, we are at last able to say definitely what the oft-mentioned *uknū* is. This word *uknū* (it may also be read *ugnu*, or *uqu*) has given much trouble to interpreters, who have rendered it variously as "alabaster or marble" (Pognon, *Bavian*, p. 62; Delitzsch, *Paradies*, p. 108); "marble" (Lyon, *Sargon-texte*, p. 83); "a sort of jasper or onyx" (Lenormant, in T. S. B. A. vi. 342); "crystal" (Delitzsch, *Assyrische Lesestücke*, ed. 3, p. 36; *Assyrisches Wörterbuch*, p. 96; S. A. Smith, *Keilschrifttexte Asurbanipals*, i. 46, l. 28). Schrader is non-committal, and calls it simply "a variety of stone" (K. A. T.², 524). Strassmaier has collected in his *Alphabetisches Verzeichniss*, No. 2525, many passages where the word occurs, but does not give a definition. Notwithstanding such a variety of opinions, it seems that the meaning 'lapislazuli' suits all the passages in which the word is used as the name of a stone. The most elaborate treatment of the word is that of Prof. Friedrich Delitzsch, in his Assyrian lexicon, p. 95-101. Delitzsch reads *ugnū*, and regards the word as an adjective of relation from a substantive *ugnu*, not yet found in the literature. As adjective, he says, it means 'brilliant, bright,' perhaps particularly of a transparent brilliance, like clean, clear water. As substantive it is, he says, "a very valuable variety of stone, of bright, also transparent brilliance." After giving passages to illustrate these two uses of the word *uknū*, Delitzsch then proceeds to discuss the costliness of the stone, its uses, and the regions whence it came.

It seems probable that there was more than one word *uknū*; and of this Delitzsch does not take account in his discussion. He quotes the word *ug-ni-i* as applied to the beard of the moongod (p. 95), and translates "brilliant beard." Apart from the doubt just expressed regarding the transliteration of the word, the idea of a brilliant beard seems somewhat improbable. The colored Assyrian sculptures represent the beard always, I believe, as black. It is possible that *ugnātu*, mentioned in a list of clothing (V R. 14. 11 d), may be from the same stem; but if so, the reference is more likely to the color of the garments than to their brilliance. Certainly, Delitzsch's suggestion that the garments or the material of which they were made were "brilliant, perhaps transparent" (*durchsichtig*) is hardly in keeping with the strict laws of propriety which obtained in Assyria.

That *uknû* as a stone was capable of receiving a polish is clear from the fact that it is sometimes called *îbu* 'bright,' as in line 5 of the disc now under consideration; but that it was transparent is by no means made out. Inasmuch as the ideogram for *uknû* is enlarged in a certain passage by the addition of the sign *a*, which often means water, Delitzsch considers that *uknû* is marked by "water-like clearness and transparency." This might be plausible, if we were certain that the sign *a* in the compound has any reference to water. But if *uknû* is lapislazuli, and not crystal, this interpretation is more than doubtful.

Uknû was used by the Babylonians and Assyrians for artistic and useful purposes, as for making cylinder seals, for adorning the crowns of the statues of deities, and for memorial tablets. The tablet on which Sargon wrote an account of the building of his new city Dursharrukin was unfortunately lost after its discovery by the French explorers, else the meaning of the word *uknû* might have been determined long since. In value, *uknû* seems to have ranked with gold among the Assyrians, as we know lapislazuli to have done in more recent times.

8. On an unpublished Nebuchadnezzar cylinder; by Prof. Lyon.

This large fragment, which recently came into my hands, is 7 inches long, $3\frac{1}{2}$ inches in diameter at the middle, and $2\frac{1}{2}$ at one end. It is solid, and contained originally four columns of writing. The script is a mixture of the antique and the later Babylonian. The first column has been lost entirely. The second column had about 50 lines of writing, of which parts of 25 lines remain, the first being line 4 of the column. Though the connection is obscured by the damaged condition of the column, it is evident that some royal building operation is the subject of the narrative. There is mention of the foundation stone, of bitumen and bricks, of erecting the top.

Columns three and four measure 5 inches in length. The cylinder must therefore have been when complete about 10 inches long. Beginning with line 4 or 5, the third column, which had originally some 50 lines, contains now 36 lines and parts of lines. Here we have part of an enumeration of the regions over which Nebuchadnezzar ruled. These are the country of the Hittites, Sumer and Akkad, the districts within the upper sea and the lower sea. He also informs us that they (i. e. subject kings) brought great cedar trees from Lebanon (*La-ab-na-nim*) to Babylon for his royal buildings. These favors came to him by the decree of his god Marduk (*i-na a-ma-at in Marduk*).

The fourth column is almost entire, and contains 46 lines and parts of lines. There is here a further account of the king's restoration of some structure, though the name of the building is not preserved. Then follows the usual prayer to Marduk (asking for numerous offspring, a long dynasty, etc.), preceded apparently by a prayer to some other deity. The name of the king is distinctly preserved in the 12th line before the last. The two closing lines are; [*li*] *bu-u-a a-na da-ir-a-tim* [*ša-al*] *ma-at ga-ga-di li-bi-i-lu* 'May my offspring forever rule the black headed (people).'

9. The Ashurnasirbal slabs belonging to the New York Historical Society; by Prof. Morris Jastrow, Jr., of the University of Pennsylvania, Philadelphia.

With the exception of incidental references,¹ it does not appear that much notice has been taken of the alabaster slabs from the north-west palace at Nimrūd which have been in the possession of the New York Historical Society for over thirty years. In all, there are, as at present arranged in the basement of the Society's building (cor. of 2d ave. and 10th st., New York), twelve distinct pieces, each piece bearing the so-called "standard" inscription of Ashurnasirbal. In eight instances, the inscription is given in the complete form; in the remaining four, in a variously abridged form. The manner in which these pieces came to their present rather curious resting-place is interestingly told by Henry Stevens, the late well-known bibliographer, in his *Recollections of Mr. James Lenox*². The slabs,³ which Mr. Layard left at Nimrūd because they were duplicates of such as he had already secured for the British Museum, were shipped to London in 1852, in the hope of securing a purchaser for them there. It is interesting to note that the late F. W. Williams, an American missionary through whom the Ashurnasirbal slabs at Amherst, Yale, and Philadelphia⁴ were secured, made an attempt to induce the Smithsonian Institution to purchase the antiquities, but in vain. After the sculptures had lain for many months at the docks of the East India Company, in London, Mr. Stevens became their owner. In October, 1853, he shipped them to Boston, where they were placed on exhibition at the Athenæum until 1858, when the late Mr. Lenox purchased them of Mr. Stevens and presented them to the New York Historical Society.

The slabs are arranged along the four walls of a spacious but dimly-lighted basement-room, where their repose is but rarely disturbed by any visitor. Beginning with the one to the left of the entrance, they are in successive numeration as follows:

1. Winged human figure with basket and fruit (facing to the right).

2. Two slabs fitted together. The upper piece represents two human-headed figures kneeling before the sacred tree, with a second tree behind the figure to the left; the lower piece, two eagle-headed figures standing upright and offering fruit before the tree, with a second tree also in the left-hand corner. The inscription is below the lower scene, and there is no doubt that the two formed originally one piece.

¹ S. Merrill, *Assyrian and Babylonian Monuments in America*, in *Bibl. Sacra*, 1875, pp. 320, 322, and 325; also abstract in *Proc. A. O. S.*, 1874, p. xcix. Merrill enumerates forty-two Ashurnasirbal slabs in this country. See Ward, *Proc. A. O. S.* Oct., '71, p. xxxv; also *Bibl. Sacra*, 1870, p. 184.

² London, 1886, pp. 118-127.

³ Stevens speaks of thirteen slabs, but two pieces (No. 2 of my enumeration below), evidently belonging together, have been placed within one frame.

⁴ Peters, *Sunday School Times*, May, 1886.

3. Winged human figure with basket and fruit, facing to the right. Tree on both sides of the figure.

4. Winged human figure with basket and fruit, standing before the tree. This figure faces to the left.

5. Eagle-headed and winged figure facing to the left. No tree.

6. Part of a wing and sacred tree. This is a continuation of No. 5, the wing completing the eagle-headed figure.

7. Winged human figure, facing right, with trees on both sides.

8. Winged human figure, facing left, with trees on both sides.

9. Winged attendant of king, facing left. No tree.

10. Winged attendant of king, facing right. No tree.

11. King, with sacrificial bowl and bow, followed by winged attendant.

12. Eagle-headed figure (erect), facing to the right, between two trees.

Taking them together, we find that the twelve pieces embrace four distinct groups or series :

A. Winged human figure, with basket and fruit, standing between two trees, and offering fruit. This class must again be sub-divided. In the first subdivision, the figure faces to the left ; in the second, to the right. Nos. 1, 3, and 7 belong to the former subdivision ; Nos. 4 and 8 to the latter. The two subdivisions form complementary groups, so that, properly speaking, the two together constitute the complete "pattern." The constant repetition of this "pattern" on the walls of Ashurnasirbal's palace reminds one of a modern wall-paper design.

B. Eagle-headed and winged figure, standing between two trees. To this belong Nos. 5, 6, and 12. From the representation in No. 12, in which the figure faces to the left, we may conclude that in the case of this class, likewise, the two figures facing one another constituted the complete group ; which would bring 2b within this class.

C. Two human-headed figures in a kneeling attitude, with tree in center and one on each side. To this belongs No. 2a.

D. Hunting-scene, representing the king followed by his attendant, and in the act of pouring a libation over the slaughtered animals, probably lions. Nos. 9, 10, and 11 belong to this class, but each was apparently the part of a distinct piece.

Assuming that the complementary groups belong together, we should have in the collection parts of at least three copies of class A, one of class B, one of C, and three of D.

The height of all the slabs is nearly the same, about 7 feet 5 inches, with the exception of No. 2, the upper part of which measures 3 feet, and the lower part about the same. The breadth varies from 3 ft. 5 in., to 6 ft. 9 in. The breadth of groups A and B would be approximately 10 feet ; of C, 8 feet ; while of D it is not possible to determine the full size. The trees are of two kinds : one, in which the branches are horizontal lines ; the other, in which they cross. To the former belong 2, 3, 4 ; to the latter, 6, 7, 8, and 12. There are further slight variations in the leaves of the trees. There are no traces of coloring on

any of the slabs, such as Jeremias observed on the lower part of the Ashurnasirbal slabs in the Royal Museum at Dresden.¹

Coming finally to the inscriptions, we note that Nos. 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11, and 12 give the standard text in its complete form, as found in Layard;² while Nos. 1, 5, and 6 have an abridged text, No. 1 breaking off with the word *u-tir* (Lay., l. 11), No. 5 with *uš-a-a-kin* (Lay., l. 14),³ No. 6 with *ad-din* Lay., l. 19). While I have not yet been able to compare all the inscriptions with Layard's text, what examination I have made of them did not reveal any variants worthy of mention, and I feel quite safe in asserting that there are none.

In conclusion, we cannot help expressing a regret that these beautiful pieces of Assyrian art should be so completely hidden away from public view. While they may not be of any special value to the student and investigator, they furnish the public with some notion, at least, of the culture of ancient Assyria. It is to be hoped that at no distant day they will be exposed in a more accessible place than a basement. In a country so poor as yet in collections of antiquities, we cannot afford to bury out of sight specimens that are over 2700 years old.

10. On the Chaldean Astronomy; by Dr. Christopher Johnston, Jr., of Johns Hopkins University, Baltimore, Md.

The origin of Chaldean astronomy is to be sought in the Shamanistic religion of the Sumero-Akkadians.

Every star was believed to be the abode of a god or spirit, and events which succeeded certain celestial phenomena were attributed to the direct influence of the powers inhabiting the luminaries concerned in them. The effort to interpret the will of the gods by a careful study of the signs of the heavens led to the discovery of many important facts, and thus, as Alchemy was the parent of Chemistry, Astrology became the mother of Astronomy. The earliest astronomical works are compilations from the temple archives, recording the events which had been observed to follow every species of celestial phenomena, and might therefore be expected to follow similar combinations. The most celebrated of these compilations was Namar Bêli 'the illumination of Bel' or Ên Bêli 'the eye of Bel,' a work said to have been prepared for the library of Sargon of Agadé, who reigned about 3800 B. C., but, in all probability, a gradual accumulation, embodying data long subsequent to the reign of that monarch. It is doubtless this work that is referred to by Seneca when he speaks of "*Berosus, qui Belum interpretatus est*" (Nat. Quaest. III. 29).

¹ *Z. f. A. i. 50.* Of the Ashurnasirbal slabs in the British museum, only the species D, according to our enumeration, show any traces of coloring. (Brit. Mus., General Guide, 1888, p. 46.) A Yale slab contained such traces at the time of its arrival in this country.

² Layard, *Inscriptions in the Cuneiform characters*, pl. 1.

³ No. III. in the Dresden collection also breaks off at line 14 (*Z. f. A. i. 49*). The explanation which Jeremias offers for this abridgment is unsatisfactory. It is idle to seek for any other reason than the caprice of the workman.

With regard to the calendar there are two theories: 1. that the year was one of twelve months of thirty days each, with an intercalary month every six years: and 2. that it was a lunar year of 354 days, corresponding to that of the Jews, who probably borrowed it from the Babylonians. The weight of evidence appears to be on the side of the latter theory.

In the earlier tablets the day is divided (at least for astronomical purposes) into six watches, three day-watches and three night-watches. In the later tablets, however, we find a division of the day into twelve *kaspu* or double hours, each *kaspu* being divided into sixty degrees or minutes. This mode of reckoning time is referred to by Herodotus, when he says (II. 109) that the Greeks learned the use of the dial and gnomon, and the division of the day into twelve parts, from the Babylonians.

The fixed stars were early grouped into constellations, and the motions of the planets were carefully studied.

Considerable attention was paid to eclipses. Many of those noted in the Namar Bêli, and in similar works, are described with such minuteness of detail as to leave no room for doubt that they are transcripts from actual observations. It is also certain that eclipses were predicted by the Chaldean astronomers, who had discovered the period of 223 lunations, in which the moon returns so nearly to the same position with regard to the sun and to her own node and perigee that eclipses occurring in one period will be repeated in the succeeding period. A number of dated eclipses are recorded in the cuneiform inscriptions, which have been verified by the aid of astronomy, and have rendered invaluable assistance in settling Babylonian and Assyrian chronology.

The astronomical tablets have been hitherto somewhat neglected, the attention of Assyriologists having been directed mainly toward the historical and grammatical texts. The tide, however, is beginning to turn, and many scholars are now taking up with ardor the study of these monuments of ancient science. The subject is one of considerable difficulty, as the astronomical texts are written in a highly ideographic style, and abound in obscure technical terms, generally of Akkadian origin. Much therefore remains to be done. The ample material now awaiting investigation must be thoroughly sifted and examined: texts must be compared passage for passage, and word for word; the astronomical allusions scattered here and there through the historical inscriptions must be gathered and carefully studied. When this has been done, we may confidently expect that Assyriology will add another to the splendid list of triumphs already achieved, unfold to us a new chapter in the history of science, and enable us to comprehend in its entirety the development and practical operation of the ancient system of Chaldean astronomy.

11. On Babylonian-Assyrian cylinder seals, by Rev. William Hayes Ward, of New York City.

The seal-cylinder had its origin in Southern Babylonia, and its use spread to Assyria, Persia, Syria, Phenicia, Cyprus, and even Egypt and Greece, each country adopting its own peculiar style of engraving, material, and shape. The use of the cylinder ceased about the beginning of the Christian era. Dr. King believes it to have had its origin in the use of the joint of a reed. Though this cannot be proved, the size and shape of the older cylinders make the hypothesis not improbable: these, namely, are concave longitudinally, while the later are plainly cylindrical, and of uniform diameter. The cylinder was worn, as found on skeletons at Mugheir, on the wrist—possibly also around the neck, attached by a cord. It was not hung on a swivel, but by a copper or silver wire, doubled so that the two ends might be bent over to hold it at one end of the cylinder, while the wire formed a loop at the other end through which to insert the string. Probably strings were generally used instead of wire, and many cylinders show marks of the wearing of the string. A number of specimens in the Metropolitan Museum have the copper wire still preserved, and one shows remains of the silver wire, while a number had been split from end to end by the oxidation of the copper wire. None of these are among the oldest; and it is probable that the archaic cylinders were hung by a cord or thong passed through them. In these the hole is too large to suggest a wire handle.

The cylinders are of many kinds of hard and soft stone. At first, after the conjectural reed, soft stone, like serpentine, would be used; and these are abundant, as is also the core of a shell; but hard stones, such as lapis lazuli, and the various quartzites, chalcedony, agate, jasper, carnelian, came very early into use. At a later period, from one to two thousand years B. C., hematite became the prevailing material for common cylinders, and about as many are formed of this as of all other materials together. The material was brought from the near serpentine hills, or from the mountains of Persia, or the Sinaitic peninsula; or it was taken from the cores of the chalcedonic pebbles that abound along the Euphrates valley.

The seals were not shaped by turning on a wheel, but by rubbing up and down a groove supplied with emery powder. The perforation was probably made by the revolution of a rod by means of a bow and string, or some similar rude device. For the hard stones emery powder must have been used. The artisan uniformly bored half through from one end, and then began at the other end. Of course the two holes do not exactly meet.

The surface of the cylinders, until a period six or eight centuries B. C., was engraved by hand—in the case of the harder stones, necessarily by a flake of corundum, diamond probably not being available. The later cylinders, especially those from the Syrian and the Hittite region, were engraved by the revolution of a drill, a disk, or a tube.

The older Babylonian cylinders are the largest, and are thicker in proportion to their length than the later ones. A standard proportion for those of the middle Babylonian period was of a diameter exactly half the length. A hematite cylinder much thicker than this is almost sure to be quite archaic, belonging to a period when hematite began to be used for cheap seals. The largest ancient serpentine cylinders will hardly exceed four centimeters in length and three in diameter. In some of the later specimens the ends are slightly convex.

The cylinders being used to authenticate documents, their impressions on dated tablets give us the data for their age. The entire cylinder was seldom rolled over a tablet, and the impression was often repeated. Later the cylinders came to have a talismanic value, and the inscriptions were engraved in the right direction, unreversed.

The designs on the cylinders vary with their origin, and age. Among the characteristic ones on the more archaic Chaldean cylinders may be mentioned that, first recognized by George Smith, of Izdubar and Heabani fighting a wild buffalo and a lion. The later seals replace the buffalo with the bull, and in the latest Parthian period a zebu appears. Izdubar on the the oldest cylinders is perfectly naked, or has only a thong about his waist. The same design with the hero in profile, instead of front view, also appears. A second frequent archaic design is that of a seated god, sometimes with streams flowing from his shoulders, or his navel, or from vases by his shoulders, to whom is led a personage, generally human, sometimes with the body and legs of a bird. In the latter case he is pushed into the presence of the god as if unwilling. The group probably represents a soul, or a mythological character, brought for judgment before the god. Another design is of the Sun-god coming out of the gates of the East, and with his foot lifted on a mountain, or raising himself by his hands between two mountains. In the later Babylonian cylinders, the god has taken a conventional form, with his foot raised, but with no other accessories. Another occasional design is that of an agricultural god or goddess ornamented with wheat, and with a plow borne by an attendant or worshiper. Another represents one or more personages in a boat. This is not fully explained. Another gives us a god, perhaps Ramman, smiting down a kneeling victim. At a later period, perhaps 2000 to 1000 B. C., the hematite cylinders are very abundant, with conventional figures of deities, among which may be mentioned two goddesses, one naked, in front view, who is recognized as Zarpanit, and another in a long flounced dress, with both hands lifted, who is the wife of the Sun-god, or the feminine complement of other gods.

The Assyrian empire introduced some new designs, which contained elements probably partly Egyptian, and perhaps obtained through Egyptian intrusion across the Euphrates, or among the neighboring Hittites. We now first find the worship of the solar disk and the sacred tree; also the battle of Bel Merodach with the dragon Tiamat, who in the later Assyrian cylinders takes the form of a human-headed sphinx. There are also figures of the protecting winged deities, sometimes hawk-

headed, about the sacred tree; also what appear to be two planetary gods, perhaps Adar and Ishtar.

The Persian cylinders, often marked by the wide trousers and the castellated head-dress, show no great fertility of design, the more frequent being that of a hero fighting a rather graceful lion or ibex. The "Hittite" cylinders are generally wrought with the wheel, and crowded with emblems—fishes, flies, rabbits, goats—whose meaning is not clear. The more western cylinders from Syria show strong Egyptian influence, which comes through the Phenicians.

12. Report on the progress of Oriental science in America during 1888; by Dr. Cyrus Adler, of Johns Hopkins University, Baltimore, Md.

Dr. Adler stated that he had prepared a bibliography of Oriental literature for the year 1888, covering the work done by American scholars, whether in this country or abroad. It comprised all the work which could in any way be classed as Oriental, having about the same scope as the Oriental Society. From this bibliography an attempt was made to make a report on the progress of Oriental science in America during 1888. Much difficulty was experienced in the latter work, owing to the inaccessibility of many papers; and Dr. Adler therefore requested the members of the Society to assist him in the preparation of this bibliography and report, by furnishing not only the titles of papers, but brief abstracts or the papers themselves.

13. Traces of Christian ideas in the myths and customs of the civilized native races of America; by Rev. Stephen D. Peet, of Mendon, Ill.

Mr. Peet's paper discussed at some length the possibility of arriving at authentic and trustworthy results as to American conditions and beliefs anterior to European discovery and influence, and then pointed out certain items of apparent resemblance to be seen between original American and Christian ideas and practices.

A few other papers were presented, but no abstracts have been furnished for publication: thus—

On an Ethiopic psalter, by Prof. M. Jastrow, Jr.

Notes on the Syriac version of the Acts of the Apostles called the P'shittâ, by Prof. J. P. Taylor, of Andover, Mass.

An account of the Philadelphia Babylonian Expedition until his separation from it in January last, by Mr. J. D. Prince, of New York City.

After the usual vote of thanks to the American Academy of Arts and Sciences for the use of their rooms, the Society adjourned, to meet on October thirtieth in New York.

PROCEEDINGS
OF THE
AMERICAN ORIENTAL SOCIETY,
AT ITS
MEETING IN NEW YORK, N. Y.,
October 30th and 31st, 1889.

THE Autumn meeting of the Society was held in New York City, Wednesday, October 30th, and Thursday, October 31st. The afternoon session of Wednesday was in the Greek Lecture Room of Columbia College; and the evening session, purely social, at the house of Professor Henry Drisler, Acting-President of the College. The sessions of Thursday were held in the room of the College Trustees; and between the two sessions, for the convenience of the Society, a luncheon was served in the Syriac Lecture Room, near at hand. A considerable number of Oriental manuscripts of varied character, and a small collection of Assyrian and Babylonian seals, were exhibited at the evening assembly.

The President, Professor Whitney, being absent, Rev. Dr. W. H. Ward took the chair, and, assisted by Professor Haupt, presided over the several sessions. It was announced that the next meeting would be held in Boston, on Wednesday, May 7th, 1890, and that the Recording Secretary and the Corresponding Secretary were to serve as a Committee of Arrangements.

The persons named below were elected as Corporate Members :

- Rev. James Bassett, Maryville, Tennessee ;
Rev. Prof. Edwin C. Bissell, Hartford, Conn. (Trinity Coll.);
Mr. Lester Bradner, Jr., New Haven, Conn. (Yale Univ.);
Prof. James A. Craig, Cincinnati, Ohio (Lane Theol. Sem.);
Mr. Olaus Dahl, New Haven, Conn. (Yale Univ.);
Mr. George William Davis, New Haven, Conn. (Yale Univ.);
Mr. Charles J. Goodwin, Baltimore, Md. (Johns Hopkins Univ.);
Mr. Charles F. Gunther, Chicago, Ill. ;
Prof. J. Rendel Harris, Haverford, Pa. (Haverford Coll.);
Mr. Charles Horswell, New Haven, Conn. (Yale Univ.);
Rev. Prof. Henry Hyvernat, Brookland, D. C. (Catholic Univ.);
Rev. Dr. Kaufman Kohler, New York City (115, E. 71);
Rev. Dr. David Philipson, Cincinnati, Ohio (Hebrew Union Coll.);
Mrs. Anna M. Rydingsvård, Boston, Mass. (181, Warren ave.);
Col. Elliott F. Shepard, New York City :

Mr. Daniel Shepardson, New Haven, Conn. (Yale Univ.);
 Mr. Adolph Sutro, San Francisco, Cal.;
 Prof. D. B. Willson, Allegheny City, Pa.;
 Mr. Benjamin D. Woodward, New York City (Columbia Coll.).

The Committee appointed at the Philadelphia meeting in October, 1888, and charged with the cataloguing of the Oriental manuscripts in America, made a report by their Secretary, Professor Gottheil. The Committee was continued—Professor Lanman taking the place of Professor Hopkins, withdrawn—and authorized to proceed with the work entrusted to them. Extracts from the report follow:

In order to ascertain the whereabouts of the different manuscripts, scattered—as they were known to be—in many public and private libraries, a circular, setting forth the aims and objects of the Committee, was printed, and was sent to every librarian and private person from whom information could be expected.

A tentative list of the MSS. now known to the Committee is subjoined. It is intended to serve only as a guide for the future work of the Committee. It will be seen from the list that nearly all the languages with which Orientalists are called upon to deal are represented here. Classified roughly according to language, and with no reference to the subject matter, there were found to be in this country:

Arabic	MSS.	141	Hebrew	MSS.	102	Hebrew Rolls	34
Syriac	"	95	Persian	"	58	Sanskrit MSS.	52
Turkish	"	30	Siamese	"	24	Armenian	22
Pali	"	15	Egyptian	"	13	Tamil	14
Ethiopic	"	11	Chinese	"	10	Coptic	6
Singalese	"	7	Burmese	"	5	Samaritan	5
Japanese	"	3	Bengali	"	2	Oriyan	2
Mandingo	"	1	Sumatran	"	1	North Laos	1
Assamese	"	1	Batta	"	1	Malayan	1
Suaheli	"	1	Georgian	"	1	Marathi	1
Aramaic	"	1	Gentoo	"	1	Cashmere	1
Toulah	"	1	Javan	"	1	Gujarati	1

In all, 666 manuscripts. To these must be added 100 in Savannah, Georgia; 200 in the Sutro Library, California; 40 other manuscripts, of which the contents are unknown to us; 419 Sanskrit manuscripts just acquired for Harvard University Library by Professor Lanman in India, besides 30 in his private possession; and finally, the very valuable collection of between 400 and 500 Sanskrit manuscripts just given by Prof. Fitzedward Hall to the library of his alma mater, Harvard University; so that the full tale will not be far from 2000. Nor must we forget that many volumes contain two or more—sometimes as many as twelve—different works, and that the sum total is thus in reality much larger.

To illustrate the curious history of some of the manuscripts, it is interesting to note that one of the members of the Committee accidentally found in the Bibliothèque Nationale in Paris a little book entitled "A catalogue of Arabic, Turkish, and Persian manuscripts; the private collection of Wm. B. Hodgson, Washington, 1830." The collection contained over 100 very valuable manuscripts, but had seemingly become entirely lost to sight. After a great deal of trouble, another member of the Committee found them stowed away in a place where no one would have supposed them to be—the Telfair Academy of Arts and Sciences in Savannah, Ga.

At the suggestion of Professor Moore, it was voted that the Board of Directors take into consideration the advisability of getting from Congress a national charter, and also of holding but one meeting a year—say during the Christmas holidays—to the end that the meetings may be less hurried, and may afford the members better opportunity for making each other's personal acquaintance and for interchange of opinions.

Professor Gottheil proposed that there be added to the forthcoming Proceedings a note—reprinted, perhaps, from that issued in 1857—asking the members to procure additions to our numbers, in order to enlarge the interest in Oriental studies in this country, and to meet the demand for ampler publication-funds now required by the growing activity and productivity of the Society.

It was voted that the thanks of the Society be tendered to the Trustees of Columbia College for other courtesies, and especially for the use of their rooms for assembly. Thereupon the Society stood adjourned, to meet in Boston, May 7th, 1890.

Communications were presented to the meeting as follows:

1. *Reminiscences of Egypt in Doric architecture*; by Professor Allan Marquand, of Princeton College, New Jersey.

In this paper an attempt was made to prove that the inheritance which Doric architecture received from Egypt was much greater than is usually supposed. The sacred temenos or enclosure, containing the sacred olive, or oak, or willow, or myrtle, or laurel, and its sacred spring, and with its altar for burnt offering in front of the temple, seems to be a reminiscence of the Egyptian temenos, with its sacred tamarisks and acacias and lotus flowers, with its sacred lake, and its altar in front of the temple. The stepped pyramidal base on which the Greek temple rests is to be traced to Egyptian rather than Mesopotamian prototypes. In Egypt also the earliest instances are to be found of the peripteral temple and of the gable roof. The Dorians preserved the Egyptian methods of quarrying, cutting, lifting, and laying large blocks of stone, of giving to the cella walls an inward slant, and of covering them with stucco as a basis for polychromatic decoration. The Doric ground plan, as well as the sanctuary, shows traces of the

Egyptian peristyle and hypostyle halls, and of a similar gradation in level from the peristyle up to the sanctuary. All the peculiarities of the Doric column and capital, the diminution, entasis, channeling, annuli, echinus, and abacus, are found in and explained by the reed-bundle columns of Egypt. Ionic and Corinthian capitals exhibit similar traces of Egyptian ancestry. The Doric entablature, by both the form and color of its triglyphal frieze, betrays its relationship to the Egyptian cornice; and the ordinary Greek moldings and painted ornaments are derivatives of well known Egyptian forms. Even such a refinement as the use of curved surfaces was not first tried at Corinth or Paestum or Athens, but is to be found in the slightly curved gable ceiling in one of the tombs at Benihassan, and in the curved architraves of the temple at Medinet Abou.

2. On the *r*- and *ar*-forms of Sanskrit roots; by Professor W. D. Whitney, of Yale University, New Haven, Conn.

Whether the so-called roots in Sanskrit that contain a *r* in their weaker forms should be written and named, as roots, with *r* or with *ar*, is a question as to which there is variance of opinion. Thus, both *rd* and *ard* are written; both *kr* and *kar*; both *vr̥dh* and *vardh*; forms and derivatives being numerous that present either root-form. The native grammarians, in accordance with their principle of taking in general a weaker form as normal, and deriving the other from it by a strengthening process, give everywhere the *r*: thus, *rd*, *kr*, *vr̥dh*. But it was one of the first fruits of European inquiry beneath the surface of things as presented by the Hindu science of grammar that the *ar* (more rarely *ra*) was recognized as more original, and the *r* as secondary. It seemed, accordingly, as if something was gained by restoring the older form; and this was by many scholars restored accordingly. What is especially important, this was done by the redactors of the great Sanskrit lexicon, and, as was reasonable and proper, their example has been regarded as authoritative and followed by many other scholars—for instance, by Delbrück in his successive volumes of *Syntactische Forschungen*. And, in the preface to the last of these volumes (the very able and important *Altindische Syntax*, published last year), Delbrück gives a rub to some of those who have preferred to follow the method of the Hindu grammarians, in the following words: "In the notation (*Ansetzung*) of the roots I have followed the method of the Böhtlingk-Roth dictionary, which in my opinion is the only practical course, and from which, unfortunately, Grassmann and Whitney, to the disadvantage of those who use their books, have swerved in certain (not always the same) points."

Prof. Delbrück, in this sentence, puts his preference of the one root-form over the other entirely upon the ground of its being "practical." In this, as it appears to me, he is quite right. It is a mere question of convenience. There is no principle involved in it. We do not believe that the forms of Sanskrit speech grew up about these entities that we call roots. We see now, very much more plainly than we did

fifty years ago, that there is nothing ultimate about them. In large part, they are of obviously secondary and recent growth. Some of them go back in their root-value, it is true, to the period of unity of Indo-European speech, and so are relatively old. But even these—as it cannot be too strongly insisted—are so far from the historical beginnings of linguistic tradition that, in all reasonable probability, to one standing at the actual beginning they would not appear perceptibly nearer than their fellows of latest Sanskrit origin. Their varieties of form, as exhibited in the words of one language, or of different related languages, it is the part of language-study to trace out and set in their historical relations. A root-form in one language does not determine one in another language. What is historically the same element appears different, for example, in Greek, in Latin, in Germanic; and an Indo-European form may be inferred, perhaps, diverse from any of these. Many roots have more forms than one in the same speech: a majority, perhaps, as many as two; and not a few, three or four, or even more. The one which we select to use as representative of these, for convenience, has to be determined by the general aspect and habit of the particular language. In Sanskrit we have also a body of root-forms the acceptance of which is a matter of tradition from the first students of the language, and which is therefore to be treated with respect. It has no authoritative character; it is to be altered and emended anywhere in the interests of sound science; but only in clear cases, and with due deliberation. But the change of *r* to *ar* in root-forms was a hasty and fragmentary measure, which, to be justified, needs to be followed up with much wider alterations. Nothing is gained by rejecting the *r* from roots that contain it while we retain the weak *i* and *u* of still larger classes of roots. This was the consideration which determined me, after much deliberation, to follow the example of Grassmann and others in adhering or reverting to the old method, and writing *rd*, *kr*, *vr̥dh*, etc., much as I regretted to deviate from the course adopted by the great Sanskrit lexicon. Far from disregarding the claims of practicalness, I made the practical element the governing one. There are great bodies of related phenomena in the language, showing *i*, *u*, and *r* in weak or weakened forms, and *e*, *o*, and *ar* in strong or strengthened forms. What was the “practical” reason (in the absence of a theoretical one) for treating the weak forms as original and making the strong from them in two of these classes of cases, but the strong as original and the weak from them in the third? For example, we have *sedhati*, *bodhati*, and *vardhati* on the one side, and *siddhi*, *buddhi*, *vr̥ddhi* on the other; it can be no practical consideration which leads us to say that *sidh* and *budh* are roots, making *siddhi* and *buddhi* directly and *sedhati* and *bodhati* by strengthening, while, on the other hand, *vardh* is the root, which makes *vardhati* directly, and *vr̥ddhi* by weakening. To adopt this method would lead to the very unpractical result of giving in a grammar, for parallel phenomena, two completely different sets of rules, one for strengthening and the other for weakening, thus burdening and perplexing the learner. This, then, is what I have maintained, and still confidently

maintain : so long as we talk of the roots *ci* (and even *ci!*) and *iç* and *vid*, of the roots *ru* and *ud* and *nud*, and so on, so long do consistency and "practical" convenience require of us to talk also of the roots *mī* and *r* and *drç*, and so on. Delbrück made an unfortunate selection of the ground on which to plant his adhesion to the opposite method : if he had simply said that his use of the *ar* root-forms in the preceding volumes of his series made him prefer to adhere to the same forms in this volume also, no one could have blamed his choice.

Böhtlingk has also himself more than once criticised unfavorably my preference of the *r*-forms, and the ground on which I placed it, as if it implied the principle of adoption of the weakest forms of roots that are found in use anywhere—so that, to be consistent, I ought to speak of the root *jñ* (*jajñus*) and *gm* (*jagmus*) instead of *jan* and *gam*, and so on (he might have further claimed *uc* instead of *vac*, on account of *ukti* etc., *ç* instead of *vaç*, on account of *çmasi*, *d* instead of *dā*, on account of *-tta*, and so on). But that is obviously and wholly unfair. The extent of my claim has been that *vid* and *budh* and *vrđh* (and their like) stand together, and require, both for consistency and for practical convenience, an accordant treatment ; and that he who stickles for *varđh* ought strictly to speak also of the roots *red* and *bodh*. It appears to me, so far as I can judge, that the use of *r*-forms of roots is more common than a dozen years ago, and likely to increase in prevalence.

3. On the etymology of the particle *om* ; by Professor M. Bloomfield, of the Johns Hopkins University, Baltimore, Md.

The word *om*, as we find it in Indian literature, has no organic connection with the language. All its uses are conscious and secondary. In the first place, it occurs in the MSS. at the head of books or chapters of Vedic texts. Secondly, it occurs in the *brāhmaṇas*, *sūtras*, etc., in formulas like *om bhūr bhuvaḥ svar janat*, artificial series of words supposed to be endowed with mystical power. Thirdly, as the direct outgrowth of this use, it forms one of the most fecund subjects for mystical speculation in the earliest theosophic writings, especially the Upaniṣads ; it has now become an objective bit of material, regarded as a pivot for religious meditation and concentration ; some of the most tiresome passages in the *Brāhmaṇas* and Upaniṣads deal with the word in this sense. As early as the *Brāhmaṇas* it is analyzed into three component sounds, *a*, *u*, *m*, and these are turned into vehicles for the highest religious conceptions of the time. Still later, in the *Çāstras* and kindred literature, the word is subjected to systematic treatment, according to which it serves along with the other *vyāhrti* and the *sāvitṛi* as the essence and representative of the entire Vedas. Once more, still later, when the Indian trinity has crystallized out of the infinitely varied Indian pantheon, the three letters *a*, *u*, *m* are respectively identified with Viṣṇu, Śiva, and Brahman. And the word has passed into Buddhism with unimpaired vitality. The formula *om maye padme huḥ* 'om, O jewel on the lotus, hum' is as characteristic of Buddhistic worship as *om bhūr bhuvaḥ svar* of Brahmanic worship.

The Petersburg Lexicon explains *om* as a word of solemn asseveration and reverent assent, comparing its meaning with that of *amen* of the Scriptures. This explanation involves the transfer of a Semitic conception, colored by Germanic religious feeling; it does not seem to represent an Indian view. Nor does the etymology advocated by the same authority, as also by Professor Weber (Ind. Stud. ii. 305, n. 2; ix. 159, n. 3; 256), seem at all convincing. Both derive it from *āh*, an asseverative, post-Vedic particle, which is supposed in solemn utterance to have become *om*. In support of this view one might cite Chānd. Up. i. 1. 8: *tad vā etad anujñāksaram, yad dhi kiñ cā 'nujñāti, om ity eva tad āha* 'this syllable is one of permission; for when one permits anything he says *om*.' Cf. also Kāuṣ. Br. vi. 10. But such passages must not be employed for the elucidation of the original value of the particle. The statement comes directly from the ritual, in which formulas of assent or permission are introduced by *om*. This, however, is equally true of other formulas, questions, orders (*prūṣa*), etc., as is in fact stated in the very next verse (Chānd. Up. i. 1. 9). A good passage, which exhibits some of these uses in the ritual, is contained in Kāuṣ. 9. 9: . . . *om bṛhaspatiprasūtaḥ karavāṇi 'ty anujñāpya, om saritprasūtaḥ bhavān ity anujñātaḥ kurvita*. Cf. Tāit. Up. i. 8: *om ity agnihotram anujñāti*. From such religious uses as these the notion, frequently found in Brāhmaṇa and Upaniṣad, that *om* with the gods is equivalent to *tathā* with men, may have sprung: see e. g. Āit. Br. vii. 18; Cāṇkh. Cr. xv. 27 (cf. also Ind. Stud. ii. 103; x. 97): *om iti vai dāivam tathe 'ti mānuṣam*. All these values are of interest only in so far as they exhibit some phase in the even for India extraordinary development which this word passed through, as soon as it became the plaything of mystical speculation in the schools.

In the Gṛhyasamgraha ii. 9 (edited and translated by the writer in ZDMG. xxxv. 533-87) we have the following śloka: *omkāraḥ cā 'thakāraḥ ca dvāv etāu brahmaṇaḥ pura: aṇḍam (v. l. kaṣṭham) bhūtvā viniryātāu tenāi 'tāu maṅgalāc ubhāu*. The same or a similar śloka I have since found in other places.

Atha is especially common at the beginning of *sūtra* and *prayoga* texts; the commentaries always endeavor, but without good reason, to show that it is put there in order to join the text in hand to some other text, supposed to have preceded it. The word properly means 'now, now then.' The juxtaposition of *om* and *atha* in the śloka cited above suggests that it may have been originally nothing but an introductory word of somewhat the same value as *atha*. The Vāj. Prāt. i. 16-19 actually systematizes such a view.

I would accordingly regard *om* as *o* with a nasalized utterance of the last vowel due to pluti. Pāpini viii. 2. 67 (*om abhyādāne*) declares that the word was pronounced with pluti at the beginning (of books, chapters); to this long-drawn utterance we may ascribe the nasal, which was afterwards felt as an organic part of the word, and treated as an independent *m*. The word *o* I would identify with *av* (*av-ṛi*, *av-ṛu*, *av-ḥri*), Lat. *au-t*, *au-tem*, Goth. *au-k*, and others: the meaning would be something like 'now then, well now,' Germ. 'also, nun also.' If we follow

Fick, *Bezz. Beit.* vii. 279; Osthoff, *Morph. Unt.* iv. 253; *Zur Geschichte des Perfectums*, p. 328, in regarding *av* as the tonic form corresponding to the particle *v* in *ᾠav*, then *u*, the common Vedic enclitic particle, holds the same relation to *om* as *v* to *av*. I do not venture to attach any significance to the fact that *u* is always written *ūm* by the padapāṭhas of the RV., AV., and VS.; this is at best a curious coincidence. But it supports the supposition that the separate, non-syntactical, emphatic utterance of such a word as *o* would naturally lead to a nasalized utterance: cf. also Whitney *Sk. Gr.* 78a.

As early as 1846, Roth, *Zur Literatur und Geschichte des Weda*, p. 76, under the head of euphonic *anunāsikya*, discussed a number of instances of nasalization added for euphonic purposes. These and others have been treated since by Bollensen, *ZDMG.* xxii. 622 fg., and Benfey, *Vedica und Linguistica*, p. 1 fg. Roth recognizes the nasal of *om* as secondary, and this may be considered a correct conclusion, even if the etymology here proposed should fail. Hence it is not correct to write *om* with nasal mute, as is frequently done by editors.

4. On the Vedic instrumental *padbhis*; by Professor M. Bloomfield.

The instrumental plural *padbhis* occurs six times in the RV. It is wanting in the AV., and we do not know how often it occurs in the remaining *mantra*-literature. The writer knows of it at VS. xxiii. 13, and Kāuṣ. 44. 17. It is mentioned in the fourth chapter of the *nāighaṇṭhas* (4. 2), erroneously ascribed to Yāska;* the chapter contains a collection of words which were regarded very early as cruxes. Yāska, *Nirukta* i. 20, speaks of them as words which admit of various interpretations; and accordingly he offers at *Nir.* v. 3 no less than three explanations of the word in connection with RV. x. 99. 12: *pānāir iti vā sparṇānāir iti vā sparṇānāir iti vā*, all of which are obviously useless. On the other hand, Sāyaṇa in his commentary to the RV. and Mahīdhara at VS. xxiii. 13 gloss the word with *pādāis*, or something very like; and the latter explains it by *padbhis*, the ordinary instr. plur. of *pād*, the *ḍ* being, according to him, a peculiarity of the *mantra*-language: *padapadasya dāntatvaṃ chāndasam*.

The western interpretation of the word, begun by Roth (*Nirukta* v. 3, *Erläuterungen*, p. 54), for a long time was content to believe that Sāyaṇa's and Mahīdhara's explanation was in general correct; only for RV.

* The 48th *pariṣiṣṭa* of the Atharva-Veda contains a collection of glosses similar to that upon which Yāska has commented. The author is said to be Kāntasavaya. The glosses are divided into 69 paragraphs; they exhibit some words characteristic of the Atharvan, e. g. *nīlāgalasītā* and *kunakhin* in § 66, but repeat in general the material of the other collection, distributed differently. The text is contained in two MSS. of the *pariṣiṣṭas*, belonging to the Bombay government; copies of it are in my possession, but an edition of the glosses is impossible, owing to the excessive corruption of the MSS. In the Berlin MSS. of the *pariṣiṣṭas* the *nirukta* does not appear; apparently the leaves containing it have been cut out. The word *padbhis* I have not been able to find in this text.

iv. 2. 12 Roth posits a stem *paç* 'glance,' which interpretation is repeated with more or less confidence by later authorities. Ludwig denies in his translation of the RV., iv. 309, the derivation of *paḍbhis* from *pād* 'foot' or *pāç* 'glance'; he assumes instead a stem *paç* 'rope' = *pāça*; later, v. 626, he still denies the equation *paḍbhis* = *padbhis*, but admits the stem *paç* = *spāç*. Quite recently, Bartholomae has reviewed the question in *Bezz. Beitr.* xv. 3 fg., concluding that *paḍbhis* can not by any known phonetic process be derived from *pād* 'foot,' that the current translation 'with the feet' is untenable, and that the word is to be referred in part to *paç* 'glance,' and in part to *paç* 'rope, snare' (*ibid.* p. 8). Pischel, *Vedische Studien* (Pischel and Geldner) i. 105, also assumes a meaning akin to 'rope' (zügel), translating *paḍbhir gṛdhyantam* (RV. iv. 38. 5) by '(das ross) ungeduldig in den zügeln'; cf. the very different result obtained by Bartholomae, *Bezz. Beitr.* xv. 7. Still more recently, Pischel, in *Vedische Studien* i. 228 fg., has devoted a learned and ingenious study to the same question; some of his results the writer accepts unhesitatingly; others seem to him untenable.

Ludwig's and Bartholomae's suggestion that *paḍbhis* never means 'with the feet' in the Rig-Veda is improbable on a priori grounds. It would be a curious freak of chance that the instrumental plural of *pād*, which is found four times in the AV., should be wanting entirely in the RV., while on the other hand the instrum. plural of *paç* 'glance' and *paç* 'rope' should be equally wanting in the AV. Bartholomae's efforts to dispose of every case of *paḍbhis* fail in the case of the passage VS. xxiii. 13, *esā syā rāthyō vṛṣā paḍbhiḥ catūrbhir é'd agan*. This he fairly gives up (p. 8). Yet it can have but one sense: 'This steed, fit for the chariot, has come here indeed with four feet.' AV. iii. 7. 3 offers a close parallel, reading *padbhis* without cerebral *d*: *ānu teā hariṣō vṛṣā padbhiḥ catūrbhir akramīt* 'the strong antelope has come after you with four feet.' Cf. also AV. iv. 14. 9. At Kāuṣ. 44. 17, while the *vaçā* is slain, the following mantra is recited: *yaḍ vaçā māyum akrata uro vā paḍbhir āhata agnir mā tasmād enasaḥ vicān muñeatv aḥasaḥ* 'if the *vaçā* have bleated, or have struck the breast with their feet, may Agni free me from this sin and release me from every evil.' The MSS. are divided pretty equally between *paḍbhir* and *padbhir*: the editor has adopted the lectio doctior *paḍbhir*. The parallel versions—TS. iii. 1. 4. 3; KÇS. xxv. 9. 12; ÇÇS. iv. 17. 10 (or 12); GGS. iii. 10. 28; Mantra-Br. ii. 2. 8—read *padbhir*, without cerebralization.

This proves sufficiently that *paḍbhis* in certain cases is related to *pād* 'foot.' Pischel also admits this value for *paḍbhis* in RV. v. 64. 7, x. 99. 12, and VS. xxiii. 13; but he believes that the *ḍ* is borrowed from *paḍbhis*, instr. plur. of *paç* 'eye' and *paç* 'rope,' which were falsely understood by the diaskewasts as equal to *padbhis* 'with feet.' Bartholomae, *loc. cit.*, had previously made the same suggestion as a dernier ressort to explain VS. xxiii. 13, he having previously explained all the six instances of *paḍbhis* in the RV. as derived from *paç* 'rope' and *paç* 'eye.' Bartholomae gives up, as already noted, the explanation of the passage from VS. The expression *paḍbhiḥ catūrbhiḥ* seems to him quite inexplicable, and it is indeed at first sight useless. As it occurs several times—see the

passages from the AV. presented above—it is likely to have some sense, and I believe that it may help in the exegesis of some of the passages in the RV. The phrase *paḍbhiḥ catīrbhiḥ* expresses the simple notion that the speed of animals is due to their character as quadrupeds. Animals run swiftly with their four feet, and because of their four feet. If the notion is generalized, *paḍbhis*, when used of human beings, may have been felt in contrast to *padbhyām* to mean 'with (four) feet,' and thus 'quickly, nimbly, briskly,' etc. RV. v. 64. 7 c d, ā *paḍbhir dhāvataḥ narā bibhratāḥ arcanānasam* 'run hither nimbly, O ye two heroes, to preserve Arcanānas.' RV. x. 99. 12, evā *mahō asura vakṣāthāya vamarakāḥ paḍbhir ūpa sarpad indram* 'thus, O Asura, did great Vamraka quickly come to Indra for prosperity.' It seems difficult to imagine another meaning of *paḍbhis* in these two passages, especially the last. Pischel has left it untranslated, though admitting that *paḍbhis* comes from *pād* 'foot'; it seems simply inane to translate 'Vamraka went to Indra with his feet (plural!).'

We venture the same exegesis for *paḍbhir* in RV. x. 79. 2: *ātrāṇy asmāi paḍbhiḥ sām bharanty, uttānāhastā nāmasā 'dhi vikṣū* 'nimbly do they carry together fuel for him' etc. Bartholomae and Pischel follow Ludwig in regarding *paḍbhiḥ* as a ritual expression, equivalent to *idhmasamnahana*, and translate 'they bring together his fuel with ropes' etc. But the hymn is mystical, and it seems unlikely that a dry technical detail of the ritual should appear singly in such connection. We may rather compare the adverb *tṛṣū* 'nimbly' in verse 5: *yō asmā ānnam tṛṣv ādadhāti* etc. 'he who nimbly (or eagerly) puts on fuel for him' etc. Cf. also x. 115. 6: *vājintamāya sāhyase . . . tṛṣū cyāvāno ānu jātāvedase . . . Agni is voracious* (RV. i. 58. 2, 4; vii. 3. 4; x. 91. 7; 113. 8) and needs to be supplied expeditiously.

The words *paḍbiḥ* (RV.), *paḍviḥ* (VS.), *paḍviṇḥa* (LCS. and Mantra-Br.), and *paḍvrbhi* have been regarded generally as compounds, containing in their first member the stem *paḍ = pad* 'foot.' Pischel has undertaken in the same paper (p. 333 fg.) to prove that the first part of the word is the stem *paḥ = pāḥa* 'rope,' so that *paḍ-biḥ* is in effect about the same as *pāḥa*. It seems to me that all he succeeds in showing is that the strictly etymological value of the word according to the old explanation is not always kept up. So e. g. in the passage from the Mantra-Br. i. 2. 10, *annam prāṇasya paḍviṇḥaḥ*, the last word has certainly the general value 'fetter.' But such passages are no more calculated to disprove the original meaning 'foot-fetter' than ἵππο-βοικόλος 'horse-herd' disproves the etymology of βοι-κόλος. Pischel attaches importance to the passage MBh. iii. 297. 16, where it is said that Yama draws the souls of men from their bodies, and binds them with fetters; he concludes from this that the Vedic view was the same, and that we must shut out the notion that Yama fetters the foot of the dead. But AV. viii. 8. 16 reads: *imā upā mṛtyupāṣā yān ākrāmya nā mucyase* 'here are thrown the snares of death, stepping into which thou shalt not be released.' Obviously the snare of death is here supposed to be directed against the foot stepping into (*ākrāmya*) it. At Kāuṣ. 16. 15, 16 these *pāṣāḥ*, along with *āçratthāni kūṭāni* (traps made of *açvattha*-wood) and

bhāṅgāni jālāni (nets of hemp), are placed in the way of an advancing enemy. Cf. also Kāuṣ. 14. 28: *bhāṅgamāuñjapācān* . . . *senākrameṣu vapati*. Another and the more specific designation of this *mṛtyupācā* is *mṛtyōḥ pādḥiṇa* and *yamāsya pādḥiṇa*; but the parallelism must not be employed to prove that *pādḥiṇa* has just the same value as *pāca*. That *pāca* and *pādḥiṇa* are not identical seems to be shown conclusively at AV. xvi. 8. 27, where *pādḥiṇa* occurs side by side with *pāca*: *sā mṛtyōḥ pādḥiṇāt pācān mā moci*. The word *pādḥiṇa* occurs only in connection with *mṛtyu* in this hymn; of all the other twenty-six divinities and personifications in the same litany (vv. 1-26) the word *pāca* alone is employed: *sā grāhyāḥ (nirṛtyāḥ, dbhūtyāḥ etc.) pācān mā moci*, xvi. 8. 1, 2 etc. This is not accidental; the word *pādḥiṇa* belongs to Yama and Mṛtyu, being restricted altogether to this use in the AV.; it does not occur with any other divinity or personification either in the RV. or AV., although the opportunities e.g. in connection with Varuṇa are very numerous: RV. i. 24. 14, 15; 25. 21; iii. 2. 7; vi. 74. 4; vii. 88. 7; x. 85. 24; AV. ii. 10. 1-8; iv. 15. 6, 7, 9; vi. 121. 1; vii. 83. 3, 4; xiv. i. 19, 57, 58; 2. 49; xvi. 8. 26; xviii. 4. 70. In all these cases the *pācāḥ* or *pācāḥ* of Varuṇa, not the *pādḥiṇa* of Varuṇa, is spoken of. Similarly *druḥāḥ pāca*, not *druḥāḥ pādḥiṇa*, RV. vii. 59. 8; AV. ii. 10. 6; vii. 77. 2; xvi. 6. 10. There is therefore a genuine difference between the two words, and the persistent tradition of the schools, that *pad-* is identical with *pāda*, seems to be the only one which can at present be suggested. In fact, if we urge the parallelism between AV. v. 19. 12 and xii. 5. 15, it would seem as if the AV. itself defined *pādḥiṇa* as equal to *pad+hiṇa*. AV. xii. 5. 15 reads: *sā brahmanjyāḥ devapīyām brahmagavy ādīydmānā mṛtyōḥ pādḥiṇa ā dyati* 'that cow of the brahman, if robbed, binds the oppressor of Brahmans, the reviler of the gods, in the foot-fetter of death.' And AV. v. 19. 12: *yām mṛtāyā 'nubadhnanti kūdyāḥ padayōpanim, tād vāi brahmanjya te devā upastāraṇam abruvan*. The parallelism between *mṛtyōḥ pādḥiṇa* and the symbolic *kūḍī padayōpani*, which is tied to the dead person, is striking, and would seem to defend the translation 'the kūḍī-fetter, which clogs the steps,' given by Ludwig, Rig-Veda iii. 452. But Roth, *Festgruss an Böhntlingk*, pp. 98-99, translates the expression by 'the bunch of wood which effaces foot-prints,' and the decision depends upon the much discussed root *yup*: see Ludwig, RV. v. 614; Whitney, Am. Journ. Phil. iii. 402; Proc. A. O. S., October, 1888, vol. xiv., p. vii-viii. I would only remark that *kūḍī* in itself does not mean either 'bunch of wood' or 'fetter,' but is equivalent to the plant *badārī*. The word occurs in addition to AV. v. 19. 12 at Kāuṣ. 21. 2, 13; 35. 24; 47. 30; 71. 19; 80. 33; 86. 24. Both Dārila and Keçava gloss it as above; and the expressions *kūḍīprāntāni* at 21. 2; 35. 24, and *kārsvām kūdy-upastīrṇāyām* at 47. 30, show that a plant is indeed meant: cf. *darbhaprāntāni*, common throughout the ritual literature.

Pischel's investigation of the word *saṁdāna* (ibid. p. 233) leads him to the conclusion that this word is the Indian word for 'foot-fetter.' This can be admitted without denying that *pādḥiṇa* had primarily the same value. One may also grant—though the reasoning on this point

is decidedly subjective—that horses were not tied by the feet in India (ibid. p. 234); this simply necessitates the assumption that *padbhiḥ* when employed in such connection has assumed the secondary value of 'fetter,' which it evidently has at TB. i. 6. 10. 3; Mantra-Br. i. 3. 10.

The remaining three passages which exhibit the word *padbhiḥ* are RV. iv. 2. 12, 14; 38. 3. Pischel shows conclusively that *padbhiḥ* in the first two passages means 'with the eyes,' and we may regard this as the most certain of all the results which have accrued from the repeated discussion of the word in recent times. Add to the citations on p. 230 a passage from Kāuṣ. 42. 17: *yad vratam atipede cittyā manasā hṛdā*. On the other hand, there is nothing convincing in either Bartholomae's or Pischel's renderings of Rv. iv. 38. 3: *padbhīr gr'dhyantam medhayānā nā cāram*; see Bezz. Beitr. xv. 7; Vedische Stud. i. 105, 232. I see no objection to the translation '(the horse) impatient with his feet, as a hero (is impatient) when eager for strife' (*medhayā* = *saṃgrāmechu*, Sāyana).

We may note the juxtaposition of *padbhiḥ* with the stem *hasta*, or a derivative of it, in three of the six passages from the RV.: iv. 2. 14 (*padbhīr hastebhiḥ*); v. 64. 7 (*hastibhiḥ . . . padbhiḥ*); x. 79. 2 (*padbhiḥ . . . ut-tānāhastāḥ*). It would seem from this that the word under discussion must have suggested strongly either by sound or meaning the ordinary *padbhiḥ*.

Bartholomae, ibid. p. 3, considers the change of *padbhiḥ* to *padbhīḥ* as phonetically impossible. I do not regard the case as desperate. In Vedic *purodācam* and *anaḍed(z)ham*, the cerebral *ḍ* in my opinion is due to the influence of the palatal sibilant in the syllable following. This would explain the *ḍ* of *padbhiḥ*.¹ We may assume further that the expression *padbhīḥ catūrbhiḥ*—there is especial occasion to employ the plural of the word 'foot' with this numeral—was so frequent as to be felt a compound (cf. the very old *cātuspad*), and that the *ḍ* owes its cerebral quality to the *ṣ* of the following syllable. In other words, *padbhis* and *padbhīḥ* are originally syntactical doublets, which became confused in due time. The cerebral of *pad-grbhi* must have been introduced secondarily from *padbhīḥ*. We may remember in this connection that Ascoli, *Vorlesungen über die Vergleichende Lautlehre*, p. 196, accounts for the cerebralization of *pad* on the ground of popular (Dravidian) influence. So also Weber, Ind. Stud. ii. 88.

5. On the numbering of the Atharvan Pariçistas; by James Taft Hatfield, of the Johns Hopkins University, Baltimore, Md.

As is known, the numbering of these texts is in a state of confusion, and much practical difficulty is found in citing them. By the help of

¹ For similar phenomena, involving changes in dental sibilants owing to the presence in a neighboring syllable of palatal and lingual sibilants, see Osthoff, *Zur Geschichte des Perfectums*, p. 494 fg., and Bloomfield and Spieker, P. A. O. S. May, 1886, p. xxxvi fg. (Journal, vol. xiii, p. cxvii fg.). A different explanation of *puro-dāṣ* and *anaḍ-vāh*—I cannot but believe an incorrect one—is to be found in Ascoli's *Kritische Studien zur Sprachwissenschaft*, p. 285 fg.

two independent MSS. belonging to the British Government in India, and taking advantage of some suggestions of Prof. Ernst Leumann, I have made an arrangement which I hope may prove permanent and satisfactory. Descriptions of two Pariçīṣṭa MSS. given by Weber in catalogues of the Berlin Manuscripts have afforded a means of reference hitherto. The first is in the Berlin Catalogue of 1853, p. 89 ff., and describes the MS. 365-6. Weber's numbering here was based upon a bad manuscript, and was afterwards abandoned by himself; so in his *Zwei Vedische Texte über Omina und Portenta* (Berlin, 1859), he refers to the Adbhutaçānti as the 70th Par., which he calls 67 in the list mentioned, and 32 in his last catalogue. The second enumeration occurs in the new Berlin Catalogue (1st Part, 1886, pp. 87-89), where a better manuscript, No. 1497, is described, and the texts are numbered consecutively as far as to the Samuccaya-prāyaścittāni, where Weber begins numbering a new series. Besides having two sets of numbers, the plan is objectionable in doing away entirely with the manuscript enumeration, which bears plain testimony to the fact that certain texts are well known by certain numbers, and cannot be conveniently separated from them. Weber's new enumeration has not been generally adopted, and so late a work as Simon's *Beiträge zur Kenntniss der Vedischen Schulen* (1889, p. 32) refers to the Carapavyūha by its old manuscript number, 49. Both of Weber's MSS. have a serious lacuna in the neighborhood of texts 47 and 48 (see below).

The manuscripts which I have used have been already described in the Proc. A. O. S. for Oct., 1888. A is a good MS., very much like Weber's No. 1497, though a little fuller in some respects. It consists of 239 large leaves, which are numbered continuously, and not divided after text 36, as in the case of the other MSS. Best of all, it contains (as does also B) the complete texts missing from Weber's manuscripts. They are:—

47. Varnapaṭala, a grammatical work in three sections.

48. Kāutsavyaniruktanighaṇṭa, a long glossary of related words, in 69 sections, written in the style of Yāska's Nirukta.

B is very late, and very corrupt; like Weber's MSS., it is divided into two parts, a new numbering of the leaves beginning with text 37. It omits the last half of 50, and the whole of 51-61. There are two interesting *anukramanikās* of the Pariçīṣṭas, one standing at the head of the Nakṣatrakalpa, the other at the end of the MS.; and these give the titles of the missing texts. The *anukramanikā* at the end has, in addition to the names of the texts, a double set of numbers attached to them; they are desperately corrupt; but, as something may be inferred from them, in the last column of the table given below I have reported them as they are, without any attempt at amendment. Some of the early texts in this MS. are numbered differently from those in A, and in these cases the fuller statement of number found in A (e. g. A 10: *iti bhūmidānaḥ samāptāḥ daṣaṁam pariçīṣṭam*) is replaced by a simple figure, or two figures for the same text. These variations do not lend much assistance, however; for they are abandoned at certain points, and in the entire second part there is a return to the system of

A. The first two leaves of parts 1 and 2 have been transposed in binding.

The following table gives my enumeration of the texts, and a general synopsis of the evidence. In making the numbers run to 72, I am guided not only by the MS. numbering and the *anukramaṇikā*, but also by the statement at the close of text 49 in B, that the *Parīṣṭas* are cited as 72 in number: *dvāsaptaṭiḥ parīṣṭāni bhavanti*. The columns give in order: *a*, the page of A where the text begins; *b*, page of B; *c, d*, the number of the text as given by A and B; *e, f*, the number of the text as reported by Weber from his MSS. 365-6 and 1497; *g*, the numbering in the *anukramaṇikā* at the end of B.

Texts with amended numbering.	Page in A.	Page in B.	No. in A.	No. in B.	No. in 365/6.	No. in 1497.	No. in Ann.
1. Nakṣatrakalpa	1b	11b	..	1	..	..	2
1 ^r . Pāipalādā mantrāḥ	22b	12a	..	..	..	..	..
2. Rāstrasamvarga	23a	12a	2	..	2	..	15
3. Rājapratihāmbhīṣeka	25a	13a	3	3, 2	3	..	77
4. Purohitakarma	26b	14a	4	4, 3	4	..	18
5. Puṣyābhīṣeka	30a	15b	5	5	5	..	2
6. Piṣṭarātryāḥ kalpa	31b	16b	6	5	6	..	21
7. Āratrika	32b	16b	7	7	7	..	32/7
8. Gṛhṭāvekṣaṇa	33b	17a	8	7, 8	8	..	22/8
9. Tiladhenuvidhi	34b	17b	9	..	9	9	23/8
10. Bhūmidāna	36a	18a	10	9	10	10	24/10
11. Tulāpuruṣadānavidhi	37a	18b	11	10	11	11	24/11
12. Ādityamaṇḍala	38a	19a	12	..	12	12	25/12
13. Hiranyagarbhavidhi	38b	19b	13	..	13	13	26/13
14. Hastirathadāna	40b	20a	14	13	14	14	27/10
15. Aṣvarathadānavidhi	41b	20b	15	14	15	15	27/15
16. Gosahasradānavidhi	42a	21a	16	16!	16	16	27/16
17, 18. Hastyavādikṣā I. and II.	43a	21b	17, 18	16	17, 18	17, 18	28/17
18 ^r . Rājākarma sūhvat-sarīyam	45b	23b	..	..	..	..	30/18
18 ^r . Vṛṣotsarga	47b	23b	18	18	18	..	..
19. Indramahotsava	48b	24a	8	19	19	9	32
19 ^r . Brahmayāga	49b	24b	19	..	19	19	33
20. Skandayāga	51b	25b	20	..	20	20	34
21. Sambhūralakṣaṇa	54b	27a	21	..	..	21	36
22. Arapilakṣaṇa	57a	28b	22	..	..	22	38
23. Yajñapātralakṣaṇa	60b	30a	23	24	..	23	41/24
24. Vedilakṣaṇa	65a	32a	24	25	..	24	44/25
25. Kuṇḍalakṣaṇa	67b	33a	25	26	..	25	48/26
26. Samillakṣaṇa	68b	33b	..	27	26	..	47/27
27. Sruvalakṣaṇa	70b	34b	27	28	..	27	46/28
28. Hastalakṣaṇa	71b	35a	28	29	..	28	48/29
29. Jvālālakṣaṇa	72a	35b	29	30	..	29	50/30
30. Laghulakṣaṇoma	72b	35b	30	3	..	30	50/31
30 ^r . Brhālakṣaṇoma	74a	36a	..	..	..	..	51/22
31. Koṭihoma	76b	37a	31	33	..	31	53/33
32. Ganamālā	80a	38b	32	34	..	32	55/34
33. Gṛhtakambala	84b	40b	33	3	..	33	58/35
34. Anulomakalpa	88b	42b	34	..	..	34	65/32
35. Āsurīkalpa	89a	42b	35	..	..	35	62/31
36. Uchuṣmakalpa	91a	43b	..	..	36	..	64

Texts with amended numbering.		Page in A.	Page in B.	No. in A.	No. in B.	No. in 365/6.	No. in 1497.	No. in Ann.
37.	Samuccayaprāvaccittāni	97a	ii 1b	37	37	..	37	68/39
38.	Brahmakūrcavidhi	101b	3a	38	38	..	38	71/40
39.	Tadāgādīvidhi	103a	4a	39	39	..	39	78/42
40.	Pācupatavratavidhi	104a	4a	40	40	..	40	73/43
41.	Saṁdhyopāsanavidhi	107b	4b	..	..	..	..	74/43
42.	Snānavidhi	110b	6a	42	42	..	42	76/49
43.	Tarpanavidhi	112b	7a	..	43	..	..	78/45
44.	Crāddhakalpa	113b	8b	44	44	..	44	80
45.	Āgnihotrahomavidhi	119b	9b	45	45	..	45	82/41
46.	Uttamapātala	121a	10b	46	46	..	..	84/48
47.	Varpapātala	125b	12b	47	..	..	..	87/48
48.	Kāutsavyaniruktanighaṭṭa	128b	13b	48	48	..	..	89/51
49.	Caranavyūha	140b	18b	49	49	..	49	88/51
50.	Candraprātipadika	144a	20a	50	..	..	50	..
51.	Grahayuddha	147b	..	51	..	..	51	..
52.	Grahasamgraha	150a	..	52	..	..	52	..
53.	Rāhucāra	153b	..	53	..	..	53	..
54.	Ketucāra	157b	..	54	..	..	54	75
55.	Rtuketulakṣaṇa	158b	..	..	..	..	..	..
56.	Kūrmavibhāga	160a	..	56	..	..	56	..
57.	Maṇḍalāni	161a	..	57	..	..	57	..
58.	Digdāhalakṣaṇa	163a	..	58	..	..	58	..
58 ¹ .	Ulkālakṣaṇa	164a	..	58	..	..	58	..
59.	Vidyullakṣaṇa	168a	..	59	..	..	59	..
60.	Nirghātalakṣaṇa	169b	..	60	..	..	60	..
61.	Pariveśalakṣaṇa	170a	..	61	..	..	61	..
62.	Bhūmikampalakṣaṇa	172a	21a	62	..	..	62	105
63.	Nakṣatragrahoṭpātalaṣaṇa	173b	21b	63	..	..	63	101
64.	Utpātalaṣaṇa	177a	22b	64	..	..	64	114
65.	Sadyovṛṣṭalakṣaṇa	183b	25a	65	65	..	65	116
66.	Gocānti	187a	26b	66	66	..	66	116
67.	Adbhutaçānti	188b	27a	67	67	..	67	117
68.	Svapnādhyāya	191b	28a	..	68	..	..	119
69.	Atharvaprāya	203a	33a	69	..	..	69	127
70.	Bhūrgavyāpi	206a	34b	70	70	70	70	..
70 ¹ .	Gārgyāpi	211a	36b	..	..	..	..	..
70 ² .	Bārhaspatyādbhūtāni	220a	41a	..	..	..	..	..
71.	Ācānasādbhūtāni	227b	43b	1	71	..	..	..
72.	Mahādbhūtāni	235a	47a	..	72	..	..	72

Notes upon the Texts.

1. This text is often referred to by its initial word *kṛttikārohiṇi*. In the 1st Ann. it is called *kṛttikārohiṇinakṣatralakṣaṇa*. B has the colophon: *iti brahmavede nakṣatralakṣaṇa prathamam pariṣiṣṭam samāptam. kṛttikārohiṇi ca. — 1¹*. For this paraphrase (with additions) of AV. vi. 128, see Bloomfield, Seven Hymns of the AV., 19 ff.

—3. With this text B begins its double numbering, thus: *—pariṣiṣṭa 3 rājaprathamābhiṣekaḥ samāptam || 2||*.

—8. A adds at the close citations of pratikas of three adjacent hymns of Book xix. of the AV. *Ūri Sāmba. Yamasya lokād athy ā babhūvitha iti ṛca 6; Yathā kalāḥ (yathālāḥ) yathā çapham iti ṛca 6; Ghṛtasya jūtiṛ iti ṛca 4. Ghṛtāveek-*

ṣaṇmadhye (mṛdh-) *pāippalādā* (*pāṣya*-) *mantrāh*.—12. Called *-maṇḍaka* by A, B, and 365.—16. All but B omit *dāna*. B returns here to A's plan, and has the number written out in full: *ṣoḍaṣamam* (*-ṣaṭamam*) p. s.—17, 18. This "double text" offers considerable difficulty, and the whole group 17-19 demands more careful study. Text 17 seems to end with the close of §2, at the words *bhayaṁ karma*.—18¹. The full title in A is *r. sām. hastyacvādi dīkṣā*; in B. *rājakarmahastyacvādi dīkṣādi*.—30². Not *Vrhal*-, as hitherto cited.—33. The full title in the MSS. is *Ghṛtakambalākhya mahābhīṣeka*.—35. Edited and translated by Magoun in Proc. A. O. S., Oct., 1888, and Amer. Jour. Phil. x. 165 ff.—39. Called *Pāṭhinasis-ta*- in both *anukramanīkās*, and in the list of omitted texts, p. 20 b of 2d part of B.—40. B has a lacuna involving the last 4 sections.—44. Called *Ṛāddhavidhī* in both *anukramanīkās*.—45. *-vidhī* A; *-kalpa* W. 1497.—46. Cited by Weber (Ind. Stud. iv. 431, and Hist. Ind. Lit. *passim*) as No. 48. Ending in A: *ity uttamam paṭalaṁ s. ṣaṣṭocatvāriṣaṁ* p. ||46||.—47. Begins: *varṇān pūrvaṁ vyākhyāsyāmaḥ*. Ends: *iti varṇapaṭalaṁ* ||47||.—48. Begins: *Oṁ. Atharvaṇe namaḥ: pacati, pacate, aṇaṇi, sisrate, gameḥ, vāyi, cāyi* ||1||. Ends: *pūrvasya paraḥ saṁsūcikaḥ* ||69|| *iti kāutsavyaniruktanighaṇṭhaḥ* s. p. 48 s. In the *anuk.* it is merely called *Nighaṇṭa*.

—49. A gives in §4 a list of Upaniṣads to the AV. in the following order: *Maṇḍakā* (sic), *Praṇakā*, *Brahmavidyā*, *Kṣurikā*, *Cūlikā*, *Atharvaçiras*, *Atharvaçikhā*, *Garbha*, *Mahā*, *Brahma*, *Prāṇāgnihoṭra*, *Māṇḍūkyaenādavindu* (sic), *Brahmavindu*, *Amṛtavindu*, *Dhyānavindu*, *Tejovindu*, *Yogaçikhā*, *Yogatattva*, *Nilarudra*, *Pañcatāpanīya* (*tapinī*), *Ekadaṇḍi*, *San(n)ṣāsavidhī*, *Arupī*, *Haṁsa*, *Paramahaṁsa*, *Nārāyaṇa*, *Vāitathya*. This list in B comes at the end of the text, and varies as follows: the first is called *Mudrāḥ*; the 12th, *Nādivindu*; the 18th, *Yogabaddha*; and in place of *Pañcat-* appears *Dvītāpanīya*, which is counted as two, thereby making up the proposed number, 28.

—50. Incomplete in B, which has only 1½ verses of §5, whereas the text consists of 9 paragraphs. From this point B omits twelve texts (51-61), but gives an incorrect list of those which are dropped out, *etāni pariçīṣṭāni pratihīnāni* (*pratinahī*) *caturdaça* (!), including the titles of 39 and 40, both of which are contained in this MS.—51. Published in Ind. Stud. x. 319.—58². This text is probably an insertion, and is not mentioned in *Anuk.* 2.—62. Called *Ratibhumik-* in colophon to A.—67. Most of this text is published by Weber in *Zwei vedische Texte über Omina und Portenta*, p. 320 ff., where it is called the 70th Par. A number of Weber's emendations are verified by these MSS.—69. Called *Atharvaṇaḥ-* in A.—70². In A, 22 paragraphs are numbered, to the bottom of p. 219a, followed by material enough for at least two more.—70². After the second *çloka* is the section-number 22, although this was given in the *Gārgyāni*, as mentioned above. The sections are numbered as far as 30 on p. 223b; but the text runs on further in mingled prose and verse for 8 pp. Up to §30 there are only *çlokas*. This text and the preceding seem to be interpolations.—71. On the contents of this text, and the emendation of its title, see my paper in the Proc. A. O. S., Oct., 1888. B has the following ending: *iti kuṣanasādbhutāni*

samāplāni || 50 || *śāṇḍa* 71 *ekasaptatiḥ* | *om śāntiḥ śāntiḥ śāntiḥ*. The figure 1 at the close of A is for 71? — 72. Ending in A: *iti mahādbhūtāni s. śubhaḥ bhavatu, śrī sām̐ba sadācivacahkarāṇyaṇam astu* (cf. ending of no. 8). B is followed by the numbered *anukramāṇikā*, which is given in the table.

6. Interpretation of Mahābhārata iii. 42. 5 ; by Professor E. W. Hopkins, of Bryn Mawr College, Penn.

The words of the text are :

Tathāi 'vā 'śanayaḥ cāi 'va cakrayuktās tulāguḍāḥ : vāyusphoṭāḥ sanirghātā mahāmeghasvanās tathā.

The passage presents no difficulty except in the words *tulāguḍāḥ* and *vāyusphoṭāḥ*. The car of the storm-god is ascending to heaven accompanied by 'thunderbolts which were fastened to wheels, possessed of *tulāguḍa*, having *vāyusphoṭa*, having tornadoes, having the sound of mighty clouds.' Nīlakaṇṭha thus interprets the doubtful words: *tulāguḍā bhāṇḍagolakāḥ bhāṇḍāni tu nālabandūka ityādīmlecchabhāṣayā prasiddhāny āgneyāṣadhabalena pāṣāṇagolakādīnikṣepapātrāṇi vāyusphoṭāḥ vegavaḥād vāyus janayantaḥ*. 'The word *guḍa* means a ball; *tulā* is synonymous with *bhāṇḍa*, the latter designating the object called in the Mlecchas' dialect *nālabandūka*: that is, a thing with which by the force of powder (fire-drugs: compare *agnicūrṇa*) stones and balls are discharged. As to *vāyusphoṭa*, the movement is indicated by *sphoṭa*, the whole meaning "producing a wind."

The commentator here desires us to understand that cannon are used, in accordance with his usual interpretation. *Tulā* should be used of any trappings of a car if we grant that it is synonymous with *bhāṇḍa*. It probably refers, however, to the balanced baskets used to hold the hot balls which are flung from a car or an elephant, and here picture the lightning's bolt thrown from the car. *Aṇi* with discs (*cakra*) are elsewhere carried in the hand by ordinary warriors (compare vii. 156. 157; 175. 96), so that the *cakra* gives no indication of mounted cannon. The true interpretation of *vāyusphoṭa* may be seen by comparing vii. 146. 1: *śrutvā nīnādaḥ dhanuṣaḥ . . . śakrācānisphoṭasamaḥ sughoram*, 'the sounds of the bow equal to the noise of the thunderbolt.' In the first passage also we must translate 'noise' simply, not 'explosion,' the two doubtful words meaning 'possessed of the basket-balls,' or, more literally, 'balance-balls' (as these balls were particularly used by the elephant-riders, and the baskets were suspended from their necks), and 'with the noise of wind.' There is no indication of *āgneyāṣadhabola*, understood by the commentator.

For the time of this late chapter the following verses may serve as an indication, and are otherwise of passing interest. As the car ascends to heaven, the inmates see "those stars which from the earth are seen shining like little lamps owing to their being far away, although (in reality they are) very large" (*tārārūpāṇi yāni 'ha dṛṣyante dyutimanti vai : dīparav viprakṣateāt tanūni samahānti api*; ib. 33-34).

7. Female divinities in India ; by Professor E. W. Hopkins.

As the worship of the manes or paternal ancestors increases in India, we find a gradually increasing tendency to pay respect to 'mother' deities. These are, however, generally regarded as god-mothers. They are really personified passions, and this personification appears to me to be but the natural development of native Aryan views. The early Hindu worshiped as his real gods male divinities. The female divinities are either so by accident of gender in a quasi personification of feminine words, as Dawn and Ganges, or the personification of passion, as Ulūpi, Urvaçi. The second class includes also abstractions, like Anumati.

The gods to invoke and fear were, however, at first natural forces, not abstract ideas personified or passions personified. With the decline of these masculine gods rises the worship of the abstract, the spiritual, and the sensual. In following out this tendency, the new divinities are thought of as female, although their names are masculine, *krodha*, *mada*, etc. These are merely the accompanying spirits of the terrible Çiva, or, generalized, the god-mothers (compare Ag. P. 39.11; 81.73, etc.). They, like the Furies of the Greeks, being terrible, are called on to protect : *pāntu tvām abhiñcantu* (Ag. P. 167.15). In particular they are defined in late Purāṇas, as they are earlier, as eight in number (Varāha P. 27.34 ff.), where they are born of Çiva in his anger, and when appeased will give protection to mortals. The epithet 'embryo-destroying' (see, in the Epic Purāṇa, iii. 230) is theirs especially.

Woman worship of this sort is so distinctly on the increase that Durgā, the abstract goddess of difficulty, must be adored by the highest god in order to have his plans succeed (compare the scene in Varāha P. 96.51). Passion and injury are preëminently female, and the expression of this is simply the result of the later psychological investigations of the Hindus. The *devamātaraḥ* or *Rudramātṛgaṇāḥ* may then be easily explained as native Aryan, rather than an adaptation from the Dravidian pantheon. The Hindus were accustomed to abstract feminines, and they were therefore prone to femininize abstractions. When these abstractions were those of evil passions, the temptation to make them feminine was so great as to overpower the grammatical incongruity in cases like *krodha*, *mada*, etc., which, therefore, became feminine.

8. On the sense of color in the Avesta ;* by Dr. A. V. Williams Jackson, of Columbia College, New York City.

The paper was presented in abstract. It referred to the more or less generally accepted theory that in the early ages of man the perception of varieties of color was weak and indistinct, if not often altogether wanting. The theory, it observed, had received the support of no less distinguished names than Hugo Magnus, Lazarus Geiger (in his *Ursprung der Sprache*, etc., vol. ii., p. 243 seq.), and Mr. Gladstone—the

* For convenience, Justi's transcription is retained in this and the following article.

latter for the Homeric period. The arguments of these scholars were briefly reviewed.

In opposition to the theory, the authority of Sir John Lubbock was cited, and some of his reasons were given. From a linguistic point of view, moreover, it was noted that the theory had been opposed also for the Rig-Veda, by E. W. Hopkins (*Am. Journ. Philology*, vol. iv., no. 2); reference was likewise made to the treatment of the color-words in Vergil, by T. R. Price (*ib.*, vol. iv., no. 1). It was now stated that, however true the theory of the lack of color-perception might be for the primitive age of man, it certainly does not seem to hold for the period which some of the most ancient literatures represent—at least, for example, not in the state of civilization represented by the ancient monument of the Avesta.

The age of the various parts of the Avesta was next remarked upon; and it was suggested to place the Gāthās about B. C. 1200. Instances of color in the Gāthās were here noted. The Avestan literature was supplemented by reference to the Old Persian inscriptions, in which the proper name *thukhra* (cf. Rufus) was noticed. For completeness, the color-words from the Aogemadaeca and the Zand-Pahlavi Glossary were also included.

Attention was drawn to the interesting phenomenon of the change of signification in the Av. and Skt. words for 'white' and 'red or ruddy': i. e., the Av. words *auruša* 'white' and *sukhra* 'red' show a complete inversion from the meaning which they have in Sanskrit. A suggestion was made explaining the phenomenon.

All the words implying any perception of color were now taken up and examined in detail, and the various passages in which they occur were discussed and commented upon. Only an enumeration of the words and passages—beginning with those conveying the indifferent notion of white and black—can be given here, as statistics for future reference.

The epithet *auruša* 'white' was examined in the following passages: Yt. v. 7, Yt. xxii. 9, Yt. viii. 58, Yt. xiii. 81, Yt. viii. 2, Yt. viii. 18, 20, Yt. xiv. 9, Yt. x. 136, Yt. x. 68, Ys. lvii. 27; and *aurušašpa* 'white-horsed' in Yt. x. 102. Then *spaēta* 'white' (Skt. *çvetā*) was taken up at Vd. viii. 16, 17; Yt. v. 13; Yt. x. 126; and its derivatives *spaētila*, *spaētinī* at Yt. xiv. 13, Yt. xix. 67, Yt. x. 125, Yt. xv. 31 were remarked upon, including the proper names *spiti* 'White' Yt. xiii. 121, *spitāma* 'Spitāma,' *spita.gaona gairi* 'White Mountains' Ys. x. 11, and *spitavarena* 'Mount Whiteclad' Yt. xix. 6. The epithet *spiti.dōithra* in Yt. viii. 13, Yt. xiv. 17, xiii. 134, Vd. vii. 24, was also discussed.

Next, Av. *sāma* 'black' (Skt. *çyāmā*) was noted in Yt. viii. 22. Here also *kaurva* was discussed and finally referred to Lat. *calvus* as cognate. The word *syāva* 'black' (Skt. *çyāva*) was recognized in the proper names *syāvāšpa* (cf. Skt. *çyāvāçva*) Yt. xiii. 114, and *syāvarān*. A further designation for 'black,' according to the tradition, is *vohu*, *gaona* lit. 'of good-color,' opposed to *aurušem* 'white' as epithet of the sheep Yt. viii. 58; and again in Zand. Pahl. Gloss. pp. 6. 8, 48. 12 *vohu*, *gaonem*, according to the Pahl. transl. 'black hair' (*siah mōi*). The

adjective *akhšaēna*, Vd. xxii. 4, 11 and Aogemadaeca 79, was next discussed; and the meaning 'blue-black'—founded upon a comparison of the Iranian languages and upon the tradition—was assigned to it.

At this point, the passage Yt. viii. 58 was again cited as containing general references to different colors (*gaonanām* and *hamō.gaonem*), and *hamō.gaond* 'of uniform color' was quoted also from Yt. v. 13, x. 125. From the Aogemadaeca 17, *kāciṭ.gaonanām* 'of any of the colors' was added.

A designation of the grayish hue, *pōuruša* (Skt. *paruṣā*), was cited from Vd. vii. 58, and in the proper name *pōurušaspa*, and likewise from the Zd. Pahl. Gloss. pp. 6, 15, 48, 12 *pōrša.gaonem* 'gray hair,' according to the Pahlavi translation.

The more distinct primary colors, so far as they occur, were now taken up; the absence of 'blue' was noted, but the caution against laying too much stress on arguments 'a silentio' was renewed. The word *sukhra* (Skt. *ṣukrā*) was recalled from above as meaning 'red' in the Iranian languages. It occurs Ys. xxxi. 19, li. 9 (Gāthā passages), and Vd. ii. 12, 13. In this connection, Old Persian *thukhra* Bh. iv. 83, as proper name, was again brought up. Furthermore, the element Av. *erezra* 'red' (Skt. *rjra*) was likewise quoted in the old name *erezrāspa* 'Red-horse,' Yt. xiii. 121; cf. Skt. *rjraṣva*. The attribute Av. *auruna* (cf. Skt. *aruṇa*) in Ys. xxxiv. 9 (Gāthā), Yt. xiv. 23, viii. 36, was investigated; and the question of its use as a color-epithet in the Avesta (cf. 'fiery') was discussed.

Most common among all the color-words was found to be that conveying the combined idea of 'yellow, green, golden'—the word *zairi* (Skt. *hārī*) and its derivatives. The passages containing *zairi* and *zāiri*—Yt. x. 96, cf. x. 132; Ys. ix. 17, 30; x. 21; Vsp. xi. 2; Sir. ii. 30; Vd. xix. 19; Ys. xlii. 5 (Gāthā)—were each reviewed, the instances of the compound *zairi.gaona* 'yellow-colored, golden-hued,' 'green-hued'—Ys. ix. 16; Vd. ii. 26, xviii. 63; Yt. vii. 4, xviii. 6—were noted in detail, and the application of *zairi.dōithra* 'golden-eyed' at Ys. lvii. 19, Yt. x. 88, Yt. ix. 17, explained. The attribute *zairi.gaoša* 'yellow-eared,' Vd. viii. 16, Yt. viii. 18, Yt. xiv. 9, Yt. xiv. 7, and *zairita* 'yellowish' in Vd. viii. 16, or 'greenish-yellow' at Ys. ix. 11, 30, Yt. xix. 40 and as proper name Yt. xiii. 98, was discussed. The same hue, it was observed, is elsewhere applied also to fiends or monsters: thus, *zairina* Vd. xi. 9, 12; Yt. xviii. 2; *zāiri.pāšna* 'yellow-heeled' Yt. v. 38, xix. 41; and *zairica* a demon of hunger Vd. x. 10, xix. 43; but *zairici* the name of a saintly woman at Yt. xiii. 139. From Zd. Pahl. Gloss. pp. 10, 11, 51, 10, the word *zāras-ca* 'gall-bladder, bile' was added and commented upon.

Notice was then taken of the adjectives *zaranaēna*, *zaranya* (Skt. *hiranya*), and their derivatives, commonly used of burnished gold, in the Avesta and also in the Aogemadaeca. These are of like force with *zairi*, and imply the perception of color. Similar in character, though far less frequent in occurrence, it was observed, is the adjective *ereza-taēna*, *erezata* (Skt. *rajata*), and its compounds, derived from the glancing white silver.

Last of all, the numerous passages containing adjectives that denote

'bright, light' or 'dull, dark,' were examined in order: e. g. *hvancaūt*, *hvaenōūhvaūt*, *khšōithni*, *thwisra*, *bānumaūt*, *raokhšma*, *raocaih*, *vare-cōūhvaūt*, *cithra* and derivatives; or *ereghaūt* (cf. Skt. *rājas*), *temōūhvaūt*, *temaiha*, *tāthrya*, and some others—all which are naturally of more or less frequent and characteristic occurrence and usage, as similarly in the Homeric poems.

In the résumé it was again stated that, while color does not play in the Avesta the conspicuous part that it does in later writings, still, from an examination of this literary monument, we do not seem justified in assuming any ignorance or lack of the color-perception in the peoples whose civilization it represents. Color-words are used perhaps rather sparingly; but wherever used they imply distinct and accurate conceptions of color. To argue from what is left unsaid seems a fallacy.

9. Avestan grammatical notes; by Dr. A. V. W. Jackson.

1. The *siṣ*-aorist in the Avesta.

In Sanskrit, the *siṣ*-aorist is extremely rare in the older language—see Whitney, *Skt. Gram.* § 912; for the Avesta, no example of such an aorist seems to have been quoted. The new revision of the Av. texts by Geldner, however, gives us a genuine instance, I think, of such a form. It is *dāhīs* in *frā-dāhīs* 'thou didst create,' Yt. iii. 2—a regular *siṣ*- (*hiṣ*-) formation, 2d sg., from *√2 dā*, precisely analogous to Skt. *hāsīs* from *√hā*. The passage (Yt. iii. 2), moreover, containing this sporadic Av. *siṣ*-aorist is not among the oldest texts; this affords further proof for the lateness, as a rule, of the *siṣ*-formation. In regard to forms, the Avesta stands in general on the same plane as the oldest Sanskrit, with which it goes hand in hand; it is, in fact, sometimes more primitive.

2. Another Avestan 3d dual middle in *-aitē*.

In K. V. xxix. 283 seq. (= *Flexionslehre*, p. 14 seq.), Bartholomae has given an enumeration of instances of 3d dual mid. in orig. *-atai* = Skt. *-atē* = Av. *-aitē*; see also Geldner, *Studien*, i. 96. A new example to be added to the list from another source may be found in *baraitē* (3d du. pres. mid.) in Zand-Pahlavi Glossary, pp. 14. 6 = 54. 10; *yā nara gātum baraitē* 'which two men appoint a time'—so the Pahlavi tradition.

3. Difference in gender between Avestan and Sanskrit in the same word.

Attention may here be drawn to a few instances in which a word shows in Av. a different gender from that which the corresponding word in Skt. has. These are worth noting, for they give further proof of the individuality of the Av., and of its independence of the Skt. in development. The cases, moreover, may perhaps also prove important in the matter of exegesis, where the gender of a word comes into questions of interpretation.

The instances observed are: (1) Av. *vōc* (m.) 'vox' = Skt. *vāc* (f.): but observe the compound Av. *paiti.vac* is fem.:—(2) Av. *tarīna* (m.) 'thirst' = Skt. *tṛṣṇā* (f.):—(3) Av. *zaūga* (m.) 'foot' = Skt. *jañghā* (f.):—(4) Av. *vanā* (f.) 'wood, tree' = Skt. *vāna*- (n.):—(5) Av. *ainika* (m.) 'face'

=Skt. *ánika* (n.);—(6) Av. *stī* (f.) 'creation' = Skt. *stī* (m.).—Uncertain is Av. *vīstasti*. Important as to interpretation is the question of gender in Av. *garema*, cf. Skt. *gharma*; this will be taken up elsewhere. The list, moreover, may hereafter be increased. Observe that no notice is here taken of the interchange, in Av. itself, between fem. and neut. gender in the same word, especially in the plural.

4. Avestan *eredvō.āōhhanem*, Vd. v. 11.

At Vd. v. 11 is given a description of the Kata, or temporary resting-place prepared to lay the dead body upon, before it was taken to the Dakhma and devoured by the vultures. The prescription reads, the Kata shall be thus constructed for the corpse: *yaŋ hē nōiŋ eredvō.āōhhanem vaghdhanem upajanyāt; nōiŋ fraša pādhaēibya nōiŋ zastaēibya vītare*. This is generally rendered 'so that it may not strike his head when sitting upright; nor with his feet in front, nor sideways with his hands.' Thus for example, Spiegel, "an den hoch liegenden Kopf anstossen;" so also Justi s. v. *eredhvō.āōhhana*; Darmesteter, "strike the skull . . . if he stand upright;" de Harlez, "touchant . . . la nuque lorsque le corps est assis dressé (ou la tête soulevée)."

The above methods of rendering would require rather the genitive of *eredvō.āōhhana*, as referring directly to *hē*. Moreover, in regard to facts, I agree with de Harlez, *Av. traduction*, p. 54, note 4: "il nous semble peu probable que ces katas aient eu la hauteur d'un homme," though he regards *āōhhana* as a participle. The right interpretation of the whole passage seems easy; the key lies in the word *eredvō.āōhhanem* or *eredvō.āōhhanem* (as the excellent Paris Codex, Spiegel C, reads). This word I would not regard, as do the commentators, as containing the particle from *ŋāh* 'sit'; for grammatical as well as practical objections, we have seen, speak against it. In the form *-āōhhanem*, or better (Spiegel C) *-āōhhanem*, I see not a participle but a noun—a true accusative to gen. *āōhhanō* 'mouth,' Vd. iii. 29; cf. *havanānō* etc. for the *ā*. The existence of the stem *āōhhan* 'mouth' = Skt. *āsān*, is thus fully established for the Avesta. The possessive compound *eredvō.āōhhanem* (cf. *eredvō.zaŋga*) then applies aptly to *vaghdhanem*, with which it directly agrees: i. e., 'so constructed for the dead as not to strike his head with face (lit. 'mouth,' Lat. *ōs*) upturned.' The body, therefore, was laid down naturally with face upturned (cf. also *haredaresya*); the Kata must not touch the head, nor the extended feet, nor the sides.

10. Comparative studies in Semitic mythology and religion; by Rev. K. Kohler, of New York City.

1. Dr. Kohler drew parallels between the Babylonian sea-monster Tiamat, slain by Bel-Marduk, and the Biblical rahab, leviathan, and behemoth, with whom Jehovah engages in conflict; he rejected the idea that the two latter are the crocodile and hippopotamus. 2. He compared the Rephaim, Anakim, etc., with the Titans. 3. He compared the god "Marii with the hounds," worshiped by the Harranians, with Bel-Merodach, accompanied by four dogs, and with Bel-Melkarth, the Tyrian Hercules whose dog assisted in the discovery of the purple

dye. It is the last-named, with the dog at his feet, whom Capt. Conder saw frequently carved on tombs and rocks in Phenicia and Palestine. 4. He called attention to various other parallels. Thus: between the Hebrew ark of the covenant and the Ma'mul of the Arabians; between the idolatrous forms and charms found at the entrances to Babylonian houses and the amulets still used by Eastern people and by orthodox Jews everywhere, the door being the sacred spot of the gods for the Semite, as the hearth-stone is for the Aryan; and so on. 5. Finally, he compared the Buddhist sabbath called *uposatha*, at each new moon, full moon, and intervening periods with the Assyrian and Hebrew sabbath, all pointing to the same source in the sacred number seven. In ancient Israel, the new moon was celebrated on two days, each month consisting of four weeks, ending with the sabbath and the two new moon days, of which the second was either counted as the thirtieth of the preceding or as the first of the new month. From the time of the Babylonian exile, however, the sabbath became—owing probably to theocratic opposition to pagan moon-worship—a fixed institution, independent of the lunar phases. And this opposition led finally to a total revolution of the Hebrew calendar of festivals, which from new moon festivals became full moon festivals. A change so radical certainly deserves the fullest attention of the Bible critic and historian.

11. Assyriology in Japan; by Dr. Cyrus Adler, of the Johns Hopkins University, Baltimore, Md.

Within the last forty years it has been frequently suggested that there existed relations between the primitive inhabitants of Mesopotamia and China. The first person to whom this idea occurred seems to have been the well-known American missionary, Rev. Wm. Frederick Williams, who was at Mosul while Layard was excavating Nineveh. He alludes to it in an unpublished letter addressed to Rev. Leonard Bacon, D.D., and dated Mosul, June 15, 1853.* Among the early advocates of the theory in Europe were the indefatigable François Lenormant and Mr. Hyde Clarke, known for his unique contributions to pre-historic archaeology, while recently it has found an enthusiastic supporter in the person of the Director of the *Babylonian and Oriental Record*, Prof. Terrien de Lacouperie.† In a paper read before the London Society of Biblical Archaeology,‡ the Rev. C. J. Ball called attention to numerous instances of alleged coincidences between Akkadian and Chinese, and in a letter to the *London Academy*, Dec. 13, 1889, he

* This document, which is quite interesting for the history of Assyriology, is preserved in the Library of Yale College. Cf. *Les Langues Perdues de la Perse et de l'Assyrie* par M. Joachim Menant, *Assyrie* (Paris, Leroux, 1886), p. 319; *Audover Review*, Oct., 1887, p. 441.

† Cf. various articles in his magazine, and his book *The Language of China before the Chinese* (London, Nutt, 1887).

‡ Cf. *Proceedings*, vol. xiii., p. 4ff.

suggests a connection between Chinese and the Hittite language(?), which he considers but a form of Akkadian.

In this connection it might be well to note that there is a Japanese scholar, familiar with the results of Assyrian study, whose conclusions lend some color to the above mentioned theory. In the *Bun*, a weekly journal published at Tokio, Japan, Mr. Yonekichi Miyake has written an article (vol. i., No. 1, July, '88) on the "golden flag," preserved in the celebrated Buddhist temple at Horin-ji, in the province of Yamato, Japan. This sanctuary is one of the most ancient in the country, having been preserved intact for more than 1300 years. It contains a unique collection of paintings and sculptures which represent the most ancient period of Japanese art. One of the relics is a banner containing figures of warriors on horseback which bear a strong resemblance in treatment to the bas-reliefs found at Nineveh. The Japanese author says: "the pictures of the four generals are the pictures of four Assyrian warriors. The physiognomies of the men bear such an unmistakable resemblance to the Assyrian that there can be no doubt about it." Mongolians in general have very light beards, but the figures on the "golden flag" have heavy black beards, such as are always found in Assyrian representations of male heads. The garments and the tree in the background also point to the Assyrian origin of the object. Another proof of the Assyrian origin is the presence of the well known "cone and flower" motive, characteristic of Assyrian decorative art. This, as well as the other points of similarity between the flag and the Assyrian monuments, is illustrated in the Japanese paper by drawings. The conclusion the Japanese savant reaches is "that there once existed intercontinental communication in Asia; that Assyrian art was introduced into China, probably through Persia or India; and that, although Japan is entirely separated from the continent, it probably came under this influence about 1000 years ago."

12. Review of the "Collection de Clercq: Catalogue méthodique et raisonné;" by Rev. Dr. William Hayes Ward, of New York City, and Prof. Ira M. Price, of Morgan Park, Ill.

In this paper Dr. Ward went over in order the classes of cylinders as described by M. Menant in this magnificent collection, suggesting various corrections in the classification or in the interpretation of the figures. Professor Price offered corrections of Oppert's readings of the more archaic inscriptions.

13. The Dragon Tiamat in Babylonian and Assyrian Art; by Rev. Dr. W. H. Ward.

The conflict between Bel Merodach and Tiamat is characteristic of the art of the Assyrian period. It is not found at all in the period of the first Babylonian kingdom; while in the later days of the Assyrian empire, and in the Persian empire, we find the dragon Tiamat passing into a sphinx, or, apparently, the idea of this conflict confused with that of Gisdubar with wild beasts. The hero, or god—for it becomes difficult to tell which it is—is fighting with a griffin, a serpent, a lion,

a sphinx, or a bird. The purest form of the conflict of Merodach and Tiamat is to be seen in Lajard's *Culte de Mithra*, pl. xxxiii., fig. 4; pl. xxxvii., fig. 4; and *Am. Jour. of Archaeology*, vol. ii., pl. v., fig. 8. Another unusually fine serpentine cylinder belonging to Dr. Ward was shown, having this design.

A feature that has not received full attention on these cylinders is the small dragon, or griffin, drawn between the legs of Merodach, running with him at full speed, and apparently helping the attack. This is probably to be identified with the "evil wind" which was Merodach's ally, or with the so-called "dogs of Merodach."

The early Babylonian art, if it does not have the conflict of the god with the monster, yet shows the form of the monster on a number of the earliest thick hematite cylinders, immediately following the archaic period of the large shell and black serpentine and green jasper cylinders. The monster, distinct with its feathered legs, wings, and tail, and its lion's head, stands upright, and seems to be attacking either a man or an animal with its open mouth. For example see Menant's *Glyptique Orientale*, fig. 96, or my article on "Human Sacrifices on Babylonian Cylinders" in the *Am. Jour. of Archaeology*, vol. v., p. 35, fig. 8.

But another cylinder, of an earlier period, of which wax impressions were shown, gives us, apparently, another scene in the story of Merodach's conflict. This is an archaic shell-cylinder, 3.3 centimeters in length by 2 centimeters in diameter. It is unusually well cut, with the life and freedom of the earlier period, and is in excellent preservation. It shows a god standing up in a four-wheeled chariot, brandishing a whip. He is drawn by a dragon precisely like Tiamat, and precisely like the "evil wind" that is pursuing Tiamat, as an ally to Merodach, on the Assyrian cylinders. The monster moves along unwillingly, with head down; and what appears to be a forked tongue, or a double stream, falls from his open mouth to the ground. Between his wings rises a naked goddess, carrying a triple zig-zag object in each hand, which appears to be the lightning figured as a weapon, and reminds one of the double tridents held by Merodach in the great wall-sculpture of his conflict with Tiamat, and of the trident-pointed arrow with which he shoots her on the cylinders. The representation is completed by a worshiper pouring out a libation before an altar of archaic shape.

We seem to have on this cylinder the representation of Merodach going to the conflict, riding in a chariot, as described in the famous hymn, drawn by monsters of the type of Tiamat and the evil winds, and accompanied probably by his wife Zarpanit, who carries his lightnings. It is possible that Tiamat is represented as conquered and harnessed to the chariot, but this is less likely. We have here a unique and very precious example of archaic Chaldean art, which gives us the oldest illustration of this composite monster, whose type was used for all evil spirits. The naked goddess very probably identifies for us, as Zarpanit, the naked goddess with hands holding her breasts who appears so frequently on the later Babylonian hematites, when the figures of the deities had become quite conventionalized.

14. The text-books of the Babylonians and Assyrians; by Professor Morris Jastrow, Jr., of the University of Pennsylvania, Philadelphia.

This paper (which will be published in full elsewhere) attempted a general survey of the methods adopted by the Babylonian and Assyrian scribes for acquiring and teaching a knowledge of their own tongue. After determining the position occupied by the text-book literature of the Babylonians and Assyrians, so far as it has been preserved to us, in the general field of Babylonian-Assyrian literature, the subject was treated under the three heads, suggested by the character of the "Text-books," 1. grammatical, 2. lexicographical, and 3. epigraphical.

1. Under the first head were included: *a.* the various sign-lists which give the phonetic or ideographic values of the characters or both; *b.* paradigm-lists, with exercises in the declension of nouns and conjugation of verbs; the enumerations of pronouns and of prepositions, with and without suffixes, and of numerals, and the like; and *c.* short sentences combining the above elements. Examples were adduced to illustrate the systematic advance from the simple to the more complicated constructions, which at the same time enable us to trace the pedagogical views held by the scribes or teachers. The distinction between "strong" and "weak" verbs, for example, was fully recognized, and we see attempts at least to systematize the latter by subdivisions into classes. After the "Ollendorf" phrases, came *d.* the reading-books, which consisted of short sayings, extracts from the law-books, the hymns, and the like. We might include under this section those religious texts which are accompanied by commentaries explanatory of difficult words and passages, and which evidently served the purpose of "school and college" editions of the classical literary productions.

2. Quite distinct from "grammatical" tablets are those which served to illustrate the lexicographical resources of the language; and in this second class there is again a broad distinction to be made in the first place between what we may call *a.* topic-lists, and *b.* word-lists. The former are devoted to an enumeration of objects in some way belonging or associated together; while in the latter the grouping of words is made from a philological point of view. In the first subdivision belong the lists of jars, vessels, animals, implements, garments, etc., as well as those lists in which the starting-point is a building, a ship, or a house—of which, then, the various parts are given. Lists of this kind were combined into a series, and, from various illustrations adduced, it was shown that such series were analogous to the modern "guides to conversation" attached to books of travel or comprised in practical hand-books of a language.

In the word-lists, the guiding principles suggesting the order are chiefly: 1. association of meaning, and 2. association of sound: these lists, again, are combined into series, which, embodying both principles, start from some very general and comprehensive idea, pass on to the various synonyms of that idea, and branch out into subdivisions, ever

further and further removed from the starting-point. Thus, in a certain series, extending, as we know, over at least twenty-four tablets, but embracing probably a much larger number, there is a long section which starts off with the general idea of 'speaking.' This suggests the words for 'mouth,' following which are various idiomatic expressions compounded with this word. 'Tongue' follows; but, before passing on, words and stems are put down which are suggested by their phonetic resemblance to 'tongue.' Next come various words for 'speaking,' together with plays upon them, expressions compounded with them, and the like. These in turn are followed by words for such ideas — 'crying,' 'shouting,' 'chirping,' 'singing' — as are naturally suggested by the words for 'speaking.'

3. The third class of text-books, the epigraphical, is as yet but slimly represented by the published parts of Asurbanabal's library; but from what has been found and edited we learn that the Babylonians were aware of the pictorial origin of the cuneiform characters, and attempted to trace the later linear forms to their hieroglyphic prototypes. It is legitimate to conclude that this was done not merely to satisfy their curiosity, but also in order to aid the student in memorizing the ideographic value or values of a given character by recalling to his mind the picture of which that character was the survival.

In conclusion, the speaker dwelt upon the importance of combining the text-book literature, now scattered without order or system through the several volumes of the British Museum publications, and upon the importance of editing and printing the thousands of fragments belonging to this branch of Babylono-Assyrian literature which still lie untouched in the British Museum.

15. The *Shofar*, its use and origin; by Dr. Cyrus Adler, of the Johns Hopkins University, Baltimore, Md.

The modern Jewish synagogue has preserved in its ceremonial, among other customs, the use of the *shofar*, translated in the English version 'cornet.' Several times during the service on *Rosh-hash-shana* or New Year's day, at the conclusion of the day of atonement, on *Hosha'na Raba*, the seventh day of the festival of *Sukkoth* or Tabernacles (also known as *yom kippur qatan*, the minor day of atonement), and during the entire month of *Elul* (August-September), after the recital of the *Selichoth* or supplications, the *shofar* is sounded. Its use on all these occasions is not general, and probably never was: of the New Year's service, however, it is the characteristic feature.

The *shofar* is usually made of a ram's horn, straightened and flattened by heat.¹ The bore of the instrument is a cylindrical tube of small calibre, opening into a bell of parabolic form. It is not only the solitary ancient musical instrument actually preserved in the Mosaic

¹ The instruments used in this country are mostly made in Tangiers.

ritual, but the oldest form of wind instrument known to be retained in use.¹

The shape of the instrument varies somewhat. The modern examples are usually flat; an Italian instrument² of the seventeenth century preserves the form of the natural horn, and this is the case with a beautiful example, figured by Hipkins, preserved in the Great Synagogue, Aldgate, London. In its general features the instrument has at present the same form as when it was first employed in the Mosaic ritual (Hipkins, p. xii).

The method of sounding has been handed down by tradition, though it varies slightly in different communities. Three sounds are employed: the shortest or *teq'a*; *shebarim*, a broken or interrupted sound consisting in the *teq'a* given three times; and *teru'a*, which is simply a prolongation of *teq'a*.³ The *teru'a gedola* or great *teru'a* is merely an exaggeration of the simple sound of that name. The embouchure of the instrument is very difficult, and permits of the production of but few notes. Even the rhythmic flourishes are nearly the same among the Portuguese and German Jews, and in all probability were in use before their separation. According to Hipkins, the notes usually produced are the normal of the instrument and its fifth. "Owing," he says, "to the empirical formation of the embouchure, and a peculiarity of the player's lips, an octave is occasionally produced instead of the normal fifth." My own observation has led me to the conclusion, however, that the production of the octave is quite common.

The order of sounding is given in the Mishna (*Rosh-hash-shana*, iv. 9) as follows: "three sounds are blown thrice; the time of the duration of 6 *teq'as* is equal to that of three *teru'as*, and that of each *teq'a* is equal to three sighs or moans." It would appear that the interrupted sound (*shebarim*) was not known when this Mishna was written, though the conclusion cannot be drawn with certainty.

A considerable part of the liturgy of New Year's day has especial reference to the sounding of the *shofar*. There is first the hymn *בְּקוֹל שׁוֹפָר* "O Lord, with the sound of the *shofar*," etc., by an unknown author. This is followed by a hymn composed of various passages in the Bible in which the use of the *shofar* is referred to. These passages are again employed in the additional service⁴ or *שְׁמוֹנֶה עָשָׂר*, which takes the place of the additional sacrifice commanded for Sabbaths and holidays. The Bible lesson of the New Year's day consists of the account of the sacrifice of

¹ Cf. *Musical Instruments Historic, Rare, and Unique*, by A. J. Hipkins (Edinburgh, Black, 1888), p. i; *South Kensington Museum Art Books*, edited by Wm. Maskell; *Musical Instruments*, by Carl Engel (London, 1875, Chapman and Hall), p. 24.

² In the possession of Rev. Dr. Morais of Philadelphia. It was procured for him from Venice by Dr. Isaiah Luzzatto, Padua.

³ P. xiii, Hipkins speaks of a *teq'a gedola*. I do not know of such a sound.

⁴ In Mishna *Rosh-hash-shana*, iv. 5-6, minute directions are given as to the nature of the Biblical passages to be employed.

Isaac, and there is a hymn in the service which dwells on the incident.¹ It is possible that it was sought to establish a basis for the sacredness of the ram's horn from the fact that it was a ram or זכר which was caught in the thicket by its horns, and served as an offering instead of Isaac.²

The Mishna permitted the use of any horn (*Rosh-hash-shana*, iii. 2). It states, however (ib. iii. 3), that the *shofar* of New Year's day was usually the straight horn of a יָעֵל (a kind of antelope or wild goat, chamois), the mouth-piece of which was covered with gold; while the *shofar* of fast days was a ram's horn (זָכֵרִים), whose mouth-piece was covered with silver.⁵ It was unlawful to use a *shofar* which had been broken and joined together, though its use was admissible if it contained a hole which had been closed so that it did not interfere with the sound (ib. iii. 6). After the destruction of the temple, the *shofar* was not blown on New Year's day in case it fell on a Sabbath; except in the city of Jabneh, and according to some authorities in any place where a court (בֵּית דִּין) sat (ib. iv. 1). It was sounded by a person other than the officiating reader; even children might blow the *shofar*, and teaching them to produce the sounds was considered meritorious work.

Turning to the Biblical passages in which the *shofar* is mentioned, we find that this instrument, along with others, was a fitting one wherewith to announce the new-moon (cf. שְׂפוּרָא דִּירְחָא, *Nidda* 38a) and the solemn feasts (Ps. lxxxi. 3). New Year's day was a "memorial of blowing" (Lev. xxiii. 24), or a "day of blowing" (Numb. xxix. 1), though the *shofar* is not expressly mentioned. It announced special fasts or solemn assemblies for particular purposes (Joel ii. 15). It proclaimed the year of release, not at the beginning of the year, on New Year's day, as might be expected, but ten days thereafter, on the day of atonement (Lev. xxv. 9). In Isaiah's vision (xxvii. 13) it assembled the scattered members of Israel on the great day of judgment. When David removed the ark to Jerusalem the sound of the *shofar* was heard in the procession (2 Sam. vi. 15; 1 Chr. xv. 28). It is mentioned along with other musical instruments as a proper accompaniment of psalmody (Ps. cl. 3; cf. also xcvi. 6).

The most ancient use of signals of any sort was, no doubt, to apprise a tribe of the coming of an enemy, and to call the clansmen together for defense. Possibly the earliest, certainly the most frequent use of

¹ The hymn begins עֵת שְׁעָרֵי צֶדֶק. The acrostic is שְׂמוּאֵל יְהוּדָה. שְׂמוּאֵל, i. e., Judah ben Samuel ibn Abbas, a poet of the twelfth century, who traveled from Spain to the Orient, and afterwards became Rabbi of Fes (Karpeles, *Geschichte der Jüdischen Literatur*, p. 496).

² In Talmud *Rosh-hash-shana*, 17a, we read "Ye shall blow before me with a shofar of a ram, in order that ye may be reminded of the sacrifice of Isaac the son of Abraham."

^a The instrument used in the modern synagogue has no adornments. It probably represents a more ancient form than the instrument described in the Mishna.

the *shofar* in Israel was for military purposes. It could be heard at a great distance, as its sound was very loud (Isa. lviii. 1). It played an important part in the imposing demonstration made before Jericho (Josh. vi. 4-20). When Gideon was filled with the spirit of the Lord, he assembled the outlaws who composed his army by blowing the *shofar* (Judg. vi. 34). Each man carried the instrument, and the noise thereof was the feature of the night surprise of the Midianite army (Judg. vii. 8-22). In the actual narrative, the *shofar* is not so frequently mentioned as the constancy of its use might lead us to expect. Being so common, the historian would naturally omit reference to it, while its picturesqueness would naturally strike the mind of a poet; and accordingly we find nineteen passages in the Prophets in which the *shofar* symbolizes war.

As a signal instrument of war it had various uses—possibly according to the note that was blown. It was the signal for going out to battle, for the announcement of a victory, and for a recall of the troops. When Jonathan had defeated the Philistines in Geba, Saul had the *shofar* blown throughout the land to make the Israelites acquainted with the victory (1 Sam. xiii. 3). It announced the end of the struggle between Abner and Joab which succeeded the death of Saul (2 Sam. ii. 28). After the death of Absalom, which practically ended the revolt against David, Joab blew the *shofar*, "and the people returned from pursuing after Israel" (2 Sam. xv. 16; cf. also xx. 22). The *shofar* was employed to announce the coronation of a king. This may be considered but a feature of its use for military purposes, since, as some of the passages show, the coronation of the king and his victory over a rival tribe or faction were one and the same event. When Absalom was engaged in the revolt against his father, he sent spies among all the tribes, announcing his intentions, and informing them that when they heard the *shofar* sounded they might say that he had become king (2 Sam. xv. 10). In the directions given with regard to the coronation of Solomon the use of the *shofar* is expressly mentioned (1 K. i. 34, 39), and its sound affrighted Adonijah and his guests at the banquet (1 K. i. 41). The overthrow of the house of Ahab and the coronation of Jehu was proclaimed in the same way (2 K. ix. 13).

The etymology of *shofar* is not at all clear. Gesenius derived it from the stem *shafar* 'be bright, clear, beautiful . . . possibly on account of its clear sound,' but this is hardly satisfactory.¹ We may, however, get

¹ Nothing can be learned from Arabic *šabbār*. This is simply borrowed from the Talmudic form *šippūra* or *šippūr*, the *b* in Arabic representing the Hebrew *p*, as the Arabic possesses no *p*, but only *f* (Cf. Siegmund Fraenkel, *Die Aramäischen Fremdwörter im Arabischen*, Leyden, 1888, p. 284). In *Musical Instruments and their Homes*, by Mary E. Brown and Wm. Adams Brown (New York, 1888), there is mentioned a trumpet called *cheipour* (better *šeifur*), used by the Arabs of Asia Minor. It "is principally interesting because it resembles the trumpet played by an Assyrian warrior on a bas-relief of Nineveh, and the Hebrew trumpet represented on the arch of Titus at Rome" (p. 196). This is, of course, not identical with the *shofar*; it is the straight trumpet, or *haçoçera*, which is represented on the Arch of Titus (Engel, p. 24). The Arabian Jews call the *shofar* *šanfār*.

some light from Assyrian.¹ In a cuneiform list of animals (ii. 6, 6 cd) we find following *atûdu* 'he-goat' the word *šapparu*,² which is accordingly the name of an animal, possibly of the goat order. We also meet the word in a bilingual incantation (v. 50, 47-49 b) describing the action of the disease called *asakku*. The passage reads: *turâha ina qaqqadišu u garnišu iqqûbit atûda šappar šadi šappartâšunu iqqûbit* 'the mountain goat by its head and horns it seizes; the he-goat, the *šappar* of the mountain, by its *šappartu*³ it seizes.' Here *šappartu* undoubtedly means 'horn,' and it may be that the horn of the species of goat called *šappar* was originally used for the *shofar*.⁴

Various ancient and foreign nations have used the horns of animals for wind instruments.

The earliest metal trumpets were constructed on the same principle as the *shofar*, and in some cases the form of the instrument is plainly a copy of some natural horn.

In conclusion, the following deductions, which seem to be legitimate, are drawn, though all are not advanced with equal confidence.

1. The oldest wind instrument used by inland peoples⁵ was the horn of an animal with a natural cavity, and a mouth-piece formed by cutting off the end.⁶ Horns which required hollowing came into use later.

2. These horns were originally used as signals in time of danger, and for making announcements in general.

3. Many of these important announcements had a religious character. The antiquity of the instrument caused its permanent adoption for sacred purposes.

4. The *shofar*, speaking especially of the instrument of that name, was originally a wind instrument made of the horn of a wild goat. Its sacred character may be connected with the sacrificial use made of the goat.

5. The etymology of the word is to be sought in the Assyrian *šappar*, a species of wild goat; *šappartu* (the feminine form) meant originally the horn of a *šappar*, and it may afterwards have been used for horn in general.

A fuller treatment of this subject will appear in the near future. I take this opportunity of requesting the communication of any facts which bear on the propositions stated.

¹ Cf. Delitzsch, *Prolegomena*, p. 125, note.

² Stade (§ 218 a) says that Hebrew *shofar* stands for *šappar*.

³ The feminine form is used in Semitic for lifeless objects. Cf. Gesenius' *Grammar*, § 107, 3 a.

⁴ Prof. Paul Haupt has suggested that *šappar* may originally have meant 'the swift one;' Assyrian *šapparu* means 'despatch,' and it is connected with Arabic *šifara* 'travel.' Other Assyrian names of animals have a similar origin: *arû* 'bull' from *arûhu* 'be quick,' and *mâru* 'foal' connected with *mâru* 'child,' and Arabic *mahr* from *mahr* 'hasten.'

⁵ Tribes dwelling near the sea used shells for the same purpose.

⁶ Biblical Hebrew possesses two other words for the horn of some special animal. קֶרֶן and קֶרֶן, which were originally applied to animals. It is interesting in this connection that Hebrew קֶרֶן, Latin *cornu*, and English *horn* are all used both for a wind instrument and for the horn of an animal.

16. On Judges xvi. 13ff.; by Prof. G. F. Moore, of the Theological Seminary, Andover, Mass.

The obscurity of this passage is due in part to corruption of the Hebrew text, and in part to our ignorance of the realia, and of Hebrew technology. A comparison of 13b-14a with 7-9, 11-12, 17-19, shows that there is a lacuna in H; the conclusion of Samson's words and the beginning of the execution are lacking. From the Greek version¹ we are able to restore the missing words, as follows: והקעה ביתר וחלית' והיית' : נאחר האדם : ויהי בשכבו ותקח רלילה את שבע כחלפות ראשו והארג במסכתו וי'. The words were probably dropped by a scribe who skipped from ביתר in 13 to the same word in 14.

The stumbling-block for the interpreter lies in the phrase תקע ביתר, which has been understood in the most diverse ways. The Greek translators take the ר' for a pin or nail with which Delila fastened up the web when she had woven Samson's hair into it. To make this intelligible they have to supply, at each occurrence of the word, "into the wall"; cf. "out of the wall," 14b. Similarly Jerome: Si septem crines capitis mei cum licio plexueris. et clavum his circumligatum terrae fixeris, infirmus ero. . . . Qui consurgens de somno extraxit clavum cum crinibus et licio. The necessity of completing the sense in such ways shows how the author must have expressed himself if he had meant what these translators suppose. The Peshitto makes the ר' the cloth-beam of the loom, to which it imagines Samson's hair fastened like a warp.⁴ So also the Targum, at least in 14b.⁵ David Kamhi thinks of a pin inserted to keep the cloth-beam from unrolling.⁶ The only interpretation which does justice alike to the meaning of the noun and of the verb⁷ is that of Braun.⁸ He understands the words of the "beating up" of the woof, by which its threads are made to lie near together and form a close texture. The ר' is the implement used

¹ We have two renderings of the verses; cf. B. with the recension represented by codd. 44, 54, 84, 106, 134, al., Holmes and Parsons.

² Consec. Perf.: cf. 1 Sam. xii. 15; Houb. Berth. Doorn. והתקע.

³ Substantially so, Houbigant (1753), Bertheau, Doorninck.

⁴ $\text{סדנת} \text{ביתר}$ (14a) = سدنت في النول , BB. in Payne Smith 2320, line 2 from below.

⁵ עם אכנא במשתיה (so Venet.² Amstel, Kamhi ad loc., Cod. Or. 2210 Br. Mus., Reuchlin-Lagarde), seem to contain a conflate reading. דמשתיה (Antw., Buxt., Lond. Polygl.) is an attempt to fuse the two interpretations. Cf. D. Kamhi on 1 Sam. xvii. 7 and 2 Sam. xxi. 19.

⁶ Cf. the gloss in Miklol Jophi, ad loc.

⁷ יתר is a pin, peg, nail; not a beam, or roller (S.T.); תקע means 'drive in,' as a nail, sword, javelin (accus.), into something (כ); not 'fasten' something with a nail. In 1 Sam. xxxi. 10 = 1 Chron. x. 10, we must emend, with Lagarde, היקעו 'they impaled.'

⁸ *De Vestitu Sacerdotum Hebraeorum*, Amstel. 1698, p. 252.

⁹ *spoier*.

for this purpose, corresponding to the *σπάθη* which was employed by the Greeks in the upright loom.¹

We must think of the loom as a very simple affair, such as Robinson saw a Bedouin woman weaving on;² or rather, such as Palmer describes.³ The woof was passed with the fingers, without shuttle or hook, and beaten up with a piece of wood, or a bit of board having a thin edge.

To this interpretation, as to every other, the words *הִתֵּר הָאֵרֶן*, 14b, present a veritable crux. From them we should infer that the *הִתֵּר* was a fixture of the loom; and modern interpreters who have in substance adopted Braun's view (Studer, Keil, Cassel) have felt compelled to take *הִתֵּר* as the "lay" (*plecten*), rather than *σπάθη*. But, aside from the improbability that Delila's loom was of such relatively complex structure, the word *הִתֵּר* is most unsuitable for the "Weberlade."

The words excite suspicion on grammatical grounds. No explanation of the article in *הִתֵּר*, from Kamhi to Ewald, relieves the difficulty. Nothing would be gained by pronouncing *הִתֵּר*, substituting an apposition for the annexation. That the article originated in a scribal error is very unlikely. I regard the word *הִתֵּר* as a gloss, originally written in the margin by some one who understood the phrase *הִתֵּר בִּיתֵּר* above as G. and V. did, and naturally missed in 14 a reference to the pulling out of the nail. It is older than G., and may be regarded as the root of all the obscurity and misunderstanding of the passage.

By canceling *הִתֵּר* we get a perfectly intelligible text. The other technical terms can hardly be misunderstood. *סִכְכָּה* is, as NH. usage confirms, the web itself; here specially the unfilled chain standing in the loom.⁴ *אֵרֶן* we shall most naturally take as the name of the loom itself. The word is found, besides this place, only in Job vii. 6, where,

¹ See H. Blümner, *Technologie und Terminologie der Gewerbe u. Künste bei Griechen und Römern*, 1875, I. 136ff.

² *Bibl. Researches*, ii. 169.

³ *Desert of the Exodus*, 1871, I. 125.

⁴ Rashi glosses the word by *אִשְׁבּוּלָא*, 'ensuble,' Lat. 'insubuli;' cf. Blümner, I. 143. The note is of interest for classical scholars; for it confirms what we gather from Isidore of Seville, *Origines*, xix. 29. 1: viz., that the *insubuli* were the "heddles" of the loom, i. e. the apparatus by which the threads of the warp are alternately raised and lowered to allow the passage of the shuttle. He says: "*סִכְכָּה* is the wooden instrument of the weaver with which he passes the warp in and out (*מִסְכֵּן*); the name of the wooden instrument in French is *ensuble*; and the word *סִכְכָּה* is *ouverture*," i. e. the opening or "shedding" of the warp. This agrees with Jerome's *cum licio*; for *licium* is not 'thrum,' as the lexicons have it, but 'heddle.' Blümner, I. c. 142ff.; Marquardt, *Privatleben d. Römer*, 507.

That *סִכְכָּה* really had this sense in Hebrew may be inferred from the Greek renderings of *כְּנור האורנים*, I Sam. xvii. 7. a. BA, *πέσκαλον*; b. 29, 56, 64, al., *πέσκαλον*; c. 44, 74, 106, 134, al., *πεσκαλινον*; d. 19, 82, 93, 108, *ἀντιον*. a, b are variant forms of a non-Greek word, in which the Semitic original is discernible; c is an etymological attempt to make something Greek out of it, as if =

since D. Kamhi, it has generally been rendered 'shuttle.' But the sense I have proposed suits well enough there: "My days go swifter than a loom." Is not the swiftness of the shuttle a figure more likely to suggest itself to a modern than to the author of Job? Certainly the representations of weaving on the Egyptian monuments would not lead us to think of the implement with which the weaver passes the warp as a simile for the flying years.

The verses may then be translated as follows: 13. "And Delila said to Samson, Thus far thou hast deceived me, and told me lies; disclose to me by what means thou couldst be bound. And he said to her, If thou weavest the seven braids of my head with the web, and beatest them up with the pin, I shall become weak and be as an ordinary man. 14. And while he was asleep Delila took the seven braids of his head and wove them in the web, and beat them up with the pin; and she said to him 'The Philistines are upon thee, Samson.' And he awoke out of his sleep, and pulled up the loom with the web."

We may suppose that the author conceived the trial in some such way as this: Delila, sitting on the ground before the upright loom, in which an unfinished piece of stuff is standing, puts Samson to sleep in her lap. While he sleeps she works his long hair back and forth through the warp with her fingers, and beats it up close with the *πάση*, so that it cannot be pulled out, but makes a hard-woven cloth. The expectation is that, being thus fastened by his head, lying flat on the ground, he will be unable to rise or defend himself. But his wonderful strength manifests itself more wonderfully than ever. With one wrench he pulls the posts of the loom out of the ground, and, with the web and beam dangling at his back, is ready for his foes.

I add brief notes on one or two other Hebrew words connected with weaving.

שָׂרָה 'warp'; קֶרֶן 'woof.' Lev. xiii. 48ff., in a law about leprosy spots in garments. G. rightly, *ἐν στρώματι ἢ ἐν κρέβετι*; V. in stamine et subtegmine. The meaning of the words is well established by NH. usage, and by the cognate languages. Knobel, whom Dillmann follows, does not see how the leprosy could be in the warp and not in the woof, or *vice versa*, and Dillmann would translate *Gezebe* and *Gewirktes* (*Gestricktes*). This difficulty is imaginary. It is a very common thing for the filling (woof) of cloth to be so thick that a spot on it would not touch the warp-threads at all, and *vice versa*. A practical weaver has, however, suggested to me another explanation, which may be the true one: viz., that the direction in which the spot seemed to run would be taken as indicating that the evil was in the warp, or the woof, as the case might be.

μέσος ἄρτιον; d. substitution of the proper Greek term, on which see Blümner, l. c. 143. Hesychius has *μέσαςρον κατὰ τὸν ἄρτιον*. αἱ δὲ, ἄρτιον. αἱ δὲ, τὸ μέσαςρον. The last form Cassel has combined with מִסְכָּת, but in a false sense. It must be added that Rashi's note here seems at variance with his comment on 1 Sam. xvii. 7, where he makes מִנּוֹר הָאוֹרֵגִים = מִנּוֹר הָאוֹרֵגִים (T.) = אֵינְשָׁלָא. Cf. on 2 Sam. xxi. 19.

כִּנּוּר הָאוֹרֵנִים. 1 Sam. xvii. 7; xxi. 19; 1 Chron. xi. 23; xx. 5. The shaft of Goliath's spear was like 'כִּנּוּר'. The point of comparison must be thickness rather than length. It is thus generally rendered 'beam': i. e., the cloth-beam of the loom, a thick square piece of timber on which the stuff is rolled up as it is woven. G. and V., however, interpret differently. The former has *μίσκλον*, or some variant form;¹ the latter *liciatorium*.² The etymology supports this view. Nir is in Hebrew,³ Aramaic,⁴ Arabic,⁵ the technical term for the apparatus by

¹ See preceding note.

² I. e., the cross-beam which support the *licia*. Marquardt, l. c., p. 507, understands the shaft of the heddles—which could, however, furnish no simile for a spear-shaft.

³ Levy, NHWb. iii. 391, cites examples; but his own definition is erroneous: cf. e. g. M. Shekalim, viii. 5. The curtain (of the Tabernacle) was a handbreadth thick, and was woven on 72 כִּנּוּרִים; and on every thread (namely of the warp) were 24 strings (connecting it with as many different heddles). The curtain was *polymita* (Plin. N.H. viii. 196: plurimis vero liciis texere, quae polymita appellant. Alexandria instituit), woven in intricate damask patterns. (As many as 80 or 90 heddles were sometimes used in the old looms before Jacquard substituted a different method: Enc. Brit.² xxiv. 465). Bartenora glosses כִּנּוּרִים by לִיצִים = *licia*. Levy's interpretation, "wurde auf 72 Fäden (Enden des Aufzugs) gewebt," is to me unintelligible. כִּנּוּרִים is the reading of the Cambridge MS., edited by Lowe, as well as of the "Aruch"; and it is supported by the parallels in Hullin, 90 b; Exod. rabba, § 50; cf. Gen. r., § 94. Edd. of Mishna and Talm. jer., Shekalim l. c., כִּנּוּרִים. The term is accurately defined in the "Aruch."

⁴ Payne Smith, col. 2366, l. 31ff., defines the nir of the weavers as *licium, sublegmen telae*. What is meant here by *licium* it is impossible to say. It is one of the most serious evils attending the use of Latin for this work, that all the uncertainties of Latin technology are introduced into it. *Licium* is defined in the Latin lexicons, so far as I have observed, by 'thrums,' i. e. the ends of the old warp which are left hanging to the yarn-beam when the web is cut off from it; then, threads, in general; *sublegmen* (better, *subtemen*) is the woof. Fortunately the extracts from the native lexicons leave no doubt as to what the nir is. One may suffice for all:

نير منها (سندس) يسمونه عتلة وحدا. نير الحياكة. خيط
يكون فيه طاقات السدي

'Nir, the string in which are the threads of the warp = Arab. nir.' Cf. the definition of *μίσκλον* in Eustath. ad Od. vii. 107 (cited by Blümner, l. 142, n. 1): *μίσκλον δέ, δέ οὐ τοῖς ἀρχινοῦς ἐναλλὰττονται εἰς πλοῦν τῆς σπείρας*. That is, nir, like *μίσκλον* and *licium*, is the name for the strings with loops or eyes in them through which the threads of the warp pass; neither 'thrums' nor 'woof.'

⁵ Gatt, *Technische Ausdrücke der Töpferei und Weberei in Gaza*, ZDPV. viii. 180. The Kāmūs defines نير as القصب والكحوط اذا اجتمعت the combination of canes and strings, i. e. the heddles, in which canes are used for cross

which the threads of the warp are raised and lowered to make an opening for the passing of the woof.

If כַּנִּיר is connected with *nîr*, as seems probable, notwithstanding the *ô* (cf. כַּדִּין: כַּדִּין), we may understand by it the cross-beam of the frame, from which the heddles are suspended. Unlike the cloth-beam, this was probably round, so that the hangers of the heddles could be carried directly over it, instead of through a pulley. This beam is probably the Latin *jugum*.¹ It will be seen that this interpretation, if correct, implies the use of the horizontal loom.

17. Account of a Syriac Lectionary; by Dr. Isaac H. Hall, of the Metropolitan Museum of Art, New York City.

This manuscript, brought to this country by Mr. Shedd and owned by him, is a splendid *Evangelion*, or Lectionary of the Gospel, written in magnificent Estrangela, except the two last pages, which are in Nestorian script, written smaller to get all the matter in. The dimensions of the page are $13\frac{1}{2} \times 10$ inches, the book 3 inches thick. Written in two columns to the page, about 19 lines to the column. At present it contains 167 leaves. Bound in old leather-covered wooden boards, the leather marked and stamped in patterns. A few leaves are gone, and the condition of the manuscript is somewhat damaged, but it is a fine specimen. It was written at El Qosh, by one Daniel, in the year of the Greeks 1519 (=A. D. 1208), finished in the month Heziran. The date of the Hejra is also given, as 604. Yaballaha was then, as the

pieces on account of their lightness—the *καρόνες, κάλαροι* of the Greeks; Latin *arundo*—though sticks of wood (عصا) are also used. The verses quoted in Lane, 2871 A, l. 33ff., "She divides her warp with a *nîr*," shows plainly enough what the *nîr* was. Lane, however, takes the خيوط for the threads of the warp, and the canes for a yarn-beam ("app. cane-roll, on which the warp is rolled when put in the loom, and from which it is gradually unrolled as the work proceeds"). These examples illustrate the untrustworthiness of our best dictionaries in matters of technology.

¹ So Marquardt, l. c. 507. See Ovid, *Metam.*, vi. 55ff.:

Tela jugo vincta est, stamen secernit arundo,
Inseritur medium radiis subtemen acutis.

The phrase *tela jugo vincta est* seems to correspond to our weavers' "tying a harness." Blümner, i. 141, thinks that the meaning of *jugum* cannot be determined. Gesenius, *Thes.* 883 A; Freytag, iv. 355; Payne Smith, 2320, and many others, use *jugum* as if it were a common Latin word of well known meaning; they understand by it the cloth-beam of the loom (*Syr. Arab. nauß*). But in Ovid, l. c., the setting up of the warp has been already described in v. 53: *Et gracili geminas intendunt stamine telas* (*tela*, loom, v. 576; Seneca, *Ep.* 90. 20; here spec. the two beams of the loom): cf. *tela jugalis*, Cato, *R. r.* 10. 5; 14. 2. Another illustration of the way in which all the errors of the Latin dictionaries in matters of technology are thoughtlessly transferred to the pages of our Semitic lexicons.

colophon says, on the apostolic throne of Mar Mâri, whose seat was in the cities of Seleucia and Ctesiphon. The lessons are according to the order of Rabban Ya'qob, said in the colophon to be in regular use about Mosul. The *ânîthê* and hymn for each Sunday and festival are given regularly with each lesson. At the end is given a scheme of lessons for all sorts of occasional festivals, as the consecration of bishops, etc. On all accounts it is a very interesting manuscript, and I only regret that I have not been able to retain it long enough to allow of giving fuller information. The special convent in which the manuscript was written is called *ܡܢܬܠܐ ܕܥܡܕܐ ܚܝܬܐ*. In numerous details, especially in the formulas of stating the lessons, the lectionary differs from those I have usually seen. I hope that at sometime either I or some one else may be enabled to present its peculiarities in proper shape.

18. Notes and news on Syriac texts and translations; by Dr. I. H. Hall.

I stated that the History of Rabban Sauma and Mar Yawallaha had been printed, and exhibited a copy. It is published at Paris by Maisonneuve, though printed by Drugulin at Leipzig. Its French title is "*Histoire de Mar Jab-Alaha, Patriarche, et de Raban Sauma.*" The preface is not an affair of any great moment, the editor being one of the Oroomia Lazarists, who has edited sundry other works, some of considerable importance and interest, and generally from a point of view antagonistic to that of the American missionaries, and sometimes, I regret to say, with none too great regard for facts. In this preface he has given a notoriously wrong account of the finding of the MS., though in such a way that it cannot be called intentionally false, and would not be worth noticing if it had not misled such a scholar as Rubens Duval (see his recent notice of the publication in the *Journal Asiatique*). The fact is that the MS. was discovered by Rabban Yonan, secretary of the patriarch, in one of the churches of Kurdistan, and is known by everybody to be at Kochannis, the seat of the patriarchal residence. The copies at Oroomia and those in America were obtained in the most open way; and it is very difficult to explain, in the light of the facts, the obscurity and mistakes under which the editor of the printed text labors. As the editor says that he has made sundry changes in the text of his MS. copy, it is my purpose, as soon as practicable, to collate my own MS. with his printed text, and examine more thoroughly the quality of his work. The editor says: "*Le livre que je publie pour la première fois est tellement rare que je n'en connais pas de manuscrit en Europe. C'est à M. Salomon, Lazariste Chaldéen du Kurdistan, que je dois la bonne fortune d'en posséder une copie. Mon confrère, ayant vu ce livre entre les mains d'un jeune homme de Tekhouma (Kurdistan turc), en reconnut la valeur, et en fit faire une copie à Ourmiah, en Perse, au mois de mars 1887. Le possesseur du manuscrit a depuis disparu avec son livre; et je n'ai eu à ma disposition que la copie qui a*

été faite à Ourmiah, sans que j'aie pu rien apprendre sur l'âge ou la provenance de l'original."

Now the members of the Society will remember that in October, 1886, I exhibited a copy of the MS., and commented upon it in the "Proceedings." My copy was made in 1886. In the early part of that year, a translation of the MS. was published in the "Rays of Light" at Oroomia, extending through several numbers, so that the matter must have been one of common talk and notoriety. In view of all this, the statements of the editor of the printed text are, to say the least, very remarkable—whatever they may be taken to admit.

The remaining portion of the "Notes and News" was in reality expanded into two papers, which I hope to publish in the Journal in due time. They concern a MS. which I recently received from Oroomia, containing several legends extant in other languages, but not common anywhere, and probably of Egyptian or Ethiopian original, but not otherwise known in Syriac except in this MS. The MS. contains 62 written pages, 19 lines to a page, on paper of about ordinary letter size. Contents: 1. "Narrative of Moses approved in Prophecy" (pp. 1-15), giving a colloquy of Moses with the Lord on Mt. Sinai. 2. "The Letter of Holy Sunday, that descended from heaven upon the hands of Athanasius Patriarch of Rome" (pp. 15-27), being a legend similar in matter to that I published in the Journal, but so differently wrought and worded as to be a different recension. It enables me to correct, however, several false readings and interpretations in my publication of the former recension. 3. "Narrative of the Holy Martyr Giwargis (or, the Martyr St. George), brilliant among martyrs" (pp. 27-49). I am not sure whether I have not read the same matter in print. 4. "Narrative of the father Arsenius, King of Egypt, how Our Lord raised him to life" (pp. 49-55). This is a remarkable legend of Christ's finding a large skull on the Mount of Olives, making it answer his questions and describe a man's experience at death and in the lower regions, and finally restoring it to life. 5. Sundry prayers and ceremonies, with a set of magic rules for divining in cases of sickness—which may be a later relic of the "Babylonian numbers" (pp. 55-63).

Mr. W. A. Shedd, of Oroomiah (son of Rev. J. H. Shedd, D.D.), has brought to the country a couple of very interesting Syriac MSS. One is the *Gezza*, or service book for all the year except Sundays, festivals, etc. It is a ponderous volume, nearly a foot thick, written in the Nestorian script (of course), on paper, and seems to be from 150 to 200 years old. I cannot at present describe it further. The other is the important lectionary above noticed (No. 17).

19. Scheme for collecting and preserving ancient Syriac texts at Oroomia, by Dr. I. H. Hall.

I desire to speak, with much sympathy and earnest recommendation, of a plan now on foot for gathering up and preserving the manuscript Syriac literature in the neighborhood of Oroomia. When we reflect that a large share of the rich Sachau collection at Berlin was obtained

through the American missionaries, that money has otherwise diverted to Europe what should more naturally have come to America and enriched our libraries here, and that the acquisitions actually in our country have for the most part been rather scattered as curiosities than considered as worth preserving in places fit for scholarly use and reference, it would seem to be time to welcome and aid such an effort. It will best be made known in the words of one of the missionaries, the Rev. Dr. J. H. Shedd :

"The effort is being made by the Missionary College at Oroomia, Persia, to obtain a copy of every work still existing among the Nestorians in the Old Syriac language; also to secure valuable ancient manuscripts.

"These works are fast passing away; some can be bought, others can be copied. Some are very rare works, not found in European libraries.

"To secure the funds for this enterprise, twice the original cost is charged to the buyers in this country [America—including transportation and all expenses abroad]. This gives the College at Oroomia the means to save a manuscript or a copy of every work for its library, and provides at a reasonable rate these rare and ancient works for the libraries of scholars of Europe and America.

"About \$500 worth have been sold on this plan.

"The price for copying which we charge purchasers is three cents per hundred words. Ordinarily some of the manuscripts [i. e. some of the originals as gathered up from native possessors] are for sale at the same rate. Others are cheaper or dearer as the case may be. The work both of buying and copying involves an immense amount of trouble to those in charge at Oroomia. The copying is done carefully by trained native scribes, and for some works a high price must be paid.

"Any person wishing to obtain manuscripts or copies should address me at Marietta, Ohio [or Rev. B. Labaree at Oroomia, Persia, and Rev. Mr. Shedd at the same place before very long], and indicate what books are desired, and the order will be sent to Oroomia, and in a few months the works will arrive. There are now collected over two hundred different works. There are duplicates ready of many of these in [originally acquired] manuscripts or copies.

"The works embrace: *Scriptures; Rituals and Church Books; Commentaries; Works on Theology, Philosophy, Ethics; Legends and Chronicles; over twenty Saints' histories and Martyrdoms; Poetry; Grammars; Collections of History, Stories, Charms, and other miscellany.*

"Indicate the class of works you desire, and a full catalogue of that class can be given, with a statement of the duplicates now on hand."

I can say, from having obtained and used various manuscripts procured through the above means, that the copies are good, and the enterprise in every way deserving. (A number of such copies were exhibited and commented upon.) An extract from a former letter of Dr. Shedd will serve for comment :

été faite à Ourmiah, sans que j'aie pu rien apprendre sur l'âge ou la provenance de l'original."

Now the members of the Society will remember that in October, 1886, I exhibited a copy of the MS., and commented upon it in the "Proceedings." My copy was made in 1886. In the early part of that year, a translation of the MS. was published in the "Rays of Light" at Oroomia, extending through several numbers, so that the matter must have been one of common talk and notoriety. In view of all this, the statements of the editor of the printed text are, to say the least, very remarkable—whatever they may be taken to admit.

The remaining portion* of the "Notes and News" was in reality expanded into two papers, which I hope to publish in the Journal in due time. They concern a MS. which I recently received from Oroomia, containing several legends extant in other languages, but not common anywhere, and probably of Egyptian or Ethiopian original, but not otherwise known in Syriac except in this MS. The MS. contains 62 written pages, 19 lines to a page, on paper of about ordinary letter size. Contents: 1. "Narrative of Moses approved in Prophecy" (pp. 1-15), giving a colloquy of Moses with the Lord on Mt. Sinai. 2. "The Letter of Holy Sunday, that descended from heaven upon the hands of Athanasius Patriarch of Rome" (pp. 15-27), being a legend similar in matter to that I published in the Journal, but so differently wrought and worded as to be a different recension. It enables me to correct, however, several false readings and interpretations in my publication of the former recension. 3. "Narrative of the Holy Martyr Giwargis (or, the Martyr St. George), brilliant among martyrs" (pp. 27-49). I am not sure whether I have not read the same matter in print. 4. "Narrative of the father Arsenius, King of Egypt, how Our Lord raised him to life" (pp. 49-55). This is a remarkable legend of Christ's finding a large skull on the Mount of Olives, making it answer his questions and describe a man's experience at death and in the lower regions, and finally restoring it to life. 5. Sundry prayers and ceremonies, with a set of magic rules for divining in cases of sickness—which may be a later relic of the "Babylonian numbers" (pp. 55-62).

Mr. W. A. Shedd, of Oroomiah (son of Rev. J. H. Shedd, D.D.), has brought to the country a couple of very interesting Syriac MSS. One is the *Gezza*, or service book for all the year except Sundays, festivals, etc. It is a ponderous volume, nearly a foot thick, written in the Nestorian script (of course), on paper, and seems to be from 150 to 200 years old. I cannot at present describe it further. The other is the important lectionary above noticed (No. 17).

19. Scheme for collecting and preserving ancient Syriac texts at Oroomia, by Dr. I. H. Hall.

I desire to speak, with much sympathy and earnest recommendation, of a plan now on foot for gathering up and preserving the manuscript Syriac literature in the neighborhood of Oroomia. When we reflect that a large share of the rich Sachau collection at Berlin was obtained

through the American missionaries, that money has otherwise diverted to Europe what should more naturally have come to America and enriched our libraries here, and that the acquisitions actually in our country have for the most part been rather scattered as curiosities than considered as worth preserving in places fit for scholarly use and reference, it would seem to be time to welcome and aid such an effort. It will best be made known in the words of one of the missionaries, the Rev. Dr. J. H. Shedd :

"The effort is being made by the Missionary College at Oroomia, Persia, to obtain a copy of every work still existing among the Nestorians in the Old Syriac language; also to secure valuable ancient manuscripts.

"These works are fast passing away; some can be bought, others can be copied. Some are very rare works, not found in European libraries.

"To secure the funds for this enterprise, twice the original cost is charged to the buyers in this country [America—including transportation and all expenses abroad]. This gives the College at Oroomia the means to save a manuscript or a copy of every work for its library, and provides at a reasonable rate these rare and ancient works for the libraries of scholars of Europe and America.

"About \$500 worth have been sold on this plan.

"The price for copying which we charge purchasers is three cents per hundred words. Ordinarily some of the manuscripts [i. e. some of the originals as gathered up from native possessors] are for sale at the same rate. Others are cheaper or dearer as the case may be. The work both of buying and copying involves an immense amount of trouble to those in charge at Oroomia. The copying is done carefully by trained native scribes, and for some works a high price must be paid.

"Any person wishing to obtain manuscripts or copies should address me at Marietta, Ohio [or Rev. B. Labaree at Oroomia, Persia, and Rev. Mr. Shedd at the same place before very long], and indicate what books are desired, and the order will be sent to Oroomia, and in a few months the works will arrive. There are now collected over two hundred different works. There are duplicates ready of many of these in [originally acquired] manuscripts or copies.

"The works embrace: *Scriptures; Rituals and Church Books; Commentaries; Works on Theology, Philosophy, Ethics; Legends and Chronicles; over twenty Saints' histories and Martyrdoms; Poetry; Grammars; Collections of History, Stories, Charms, and other miscellany.*

* "Indicate the class of works you desire, and a full catalogue of that class can be given, with a statement of the duplicates now on hand."

I can say, from having obtained and used various manuscripts procured through the above means, that the copies are good, and the enterprise in every way deserving. (A number of such copies were exhibited and commented upon.) An extract from a former letter of Dr. Shedd will serve for comment :

"As to the study of the ancient literature, you know the condition of such scholarship is leisure. There was a time when some of the missionaries had some knowledge of the ancient language, but they were not proficient scholars. The work they did in the ancient language was done as I am doing it now, through the native scholars. We have plenty of help, but this does not remove the need of the missionaries being ancient Syriac scholars. For the last 15 or 20 years our force has been always so reduced that no one has had the time to devote to such pursuits. The demand is that our college should be placed on the same liberal basis as the Syrian colleges. . . Then some one would have the time to study. . . Till then there is not much hope. [Here follows a long and interesting statement respecting the study of the ancient tongues, but too much interspersed with private matters to permit transcribing.]

"For three or four years past I have taken much trouble to collect all the ancient Syriac MSS., and save here a copy of every extant work. The result is now a collection of about 200 separate works. We have no funds; but by selling some to seminaries, and by some gifts from the native brethren, giving them a share in the library, by using some college funds, and by personally advancing some, we have quite a library, as you see from the enclosed brief mention. [Dr. Shedd, writing from Oroomia, enclosed me a list of works in lines I had indicated.]

"The students have learned to copy—some of them beautifully—as you mention in reviewing the MS. of the Chronicles of Mar Yawallaha. What we charge for MS. books sent to America is . . . [three cents per hundred words]. This leaves a margin of nearly one half; and this pays for our library here. At this rate I can furnish the old MSS. as far as they are on hand, or as we have good copies made of any work in our library. It gives to needy students the means of their working their way. [It only costs about \$25 to support a student at Oroomia for a year.] There will be no expense of transportation [from Persia to America] besides.

"The MSS. of Old Testaments or parts are very scarce. So of the New Testament; but if we had the funds, some copies of the New Testament in vellum could be had—at considerable expense, much above the terms above.

"I would like very much to employ a copyist to visit Kochannis and copy any work there which we do not possess. There are some old churches where we could do the same, though it would be impossible to buy the MSS. they have. If you see the way to help in such a work, some rare MSS. I think would be rescued, and we should gradually secure all that really exist, and have copy for our library here besides those sent to America. The catalogue of the British Museum is very poor in Nestorian MSS., rich in the Jacobite. So of most of our libraries."

I feel that to this appeal I can add little but testimony. It is in every way a worthy object, and almost vital to Semitic scholarship in America. A working fund of \$500 to \$1000 would enable the

district of Kochannis to be explored, and its literary treasures to be exhumed and preserved, and all our libraries to be enriched. The copies made at Oroomia are done in a scientific way: first by a skilled penman, who writes beautifully, and then compared and corrected by one or two other hands. Some suggestions I have made once or twice in this regard, as well as regarding the preservation of the ancient colophon of the MS. copied, and other particulars, have been adopted; and we can depend upon the Oroomia copies in a manner we cannot upon those of Arabic and Syriac MSS. made farther west. I have already a number of works in MS. which I do not know of as existing elsewhere—much less in print. The discovery of the History of Rabban Sauma and Mar Yawallaha, whose importance is now everywhere recognized, is perhaps the greatest item thus or thus far accomplished.

20. A proposed edition of the Syriac-Arabic glosses of Bar 'Alī; by Professor Richard J. H. Gottheil, of Columbia College, New York.

Of the Syriac lexicographers of whom we have knowledge, either directly or indirectly—Honein bar Ishāk, Gabhrīel bar Bokht-'Isō', 'Isō', Maruzāyā, 'Isō' bar Nun, 'Nān-'Isō' bar Serošwāi, 'Isō' bar 'Alī, Hassan bar Bahlūl, Yausef Huzāyā, Bazwadh, 'Elia bar Sināyā, Bar 'Ebhrāyā, and 'Eudokhos—none are of greater moment to us than Bar 'Alī and Bar Bahlūl, or rather the collections that go under their names. These are usually accumulations of γλῶσσαι and λήξεις, culled from various sources: from marginal Biblical comments, from patristic writings, medical works (Hippocrates, Galen, Paul of Aegina), translated Aristoteliana, etc., and in no small degree (perhaps at first also as marginalia) from the Greek *περὶ γλῶσσῶν καὶ λήξεων* writings.¹

It was not the original intent that each of these collections should be a *Thesaurus Syriacus*. They were to contain, for the most part, words which were rare, difficult, un-Syriac, or barbarous²—just such as are not known to us in their proper significance,³ or are not instanced in the literature as it has come down to us. Nor do they contain things which are only of lexicographic interest. It is but natural that such collections—of which there was no final canon, and could not well be—should be the receptacle of all manner of things held to be worth knowing. We meet with authors and works otherwise but little known. Extracts interest us from the old k'thābhā dh'pardaisā, the k'thābhā

¹ Or *περὶ γλῶσσῶν καὶ ὀνομάτων*, the title of a work by Pamphilus. Cf. Julius Schoeneman, *De lexicographia antiqua quæ rerum ordinem sæculi sunt questionibus præcursoria*, Hannoveræ, mdccclxxxvi. Cf. also Iwan Müller, *Handbuch der klassischen Alterthums-Wissenschaft*, ii. 415.

² Cf. *Bar 'Alī*, ed. Hoffmann, p. 3, l. 78f.; *Bar Bahlūl*, ed. Duval, p. 3, l. 158f.

³ Cf. Aristotle's use of the word γλῶσσα: *Poetics* xxi. 4, ἄπαν δ' ὄνομα ἔστιν ἢ κίρπον ἢ γλῶσσα ἢ μεταφορά; *Rhetoric* iii. 2. 5, τοῦτων γλῶτταις ὀνόμασι. Cf. also L'Abbé Martin, *J.A.*, 1889, vol. xi., p. 288; Müller, *Handbuch*, etc., i. 128, ii. 416.

dh'yubbālāyē, the Syriac version of Dionysius Thrax,¹ the old translation of Dioscorides, the Syriac Kalilag w'Damnag,² the Mathlē dhārāmāyē.³ We are glad to learn of dialectical peculiarities within the Syriac of Edessa and Nisibis, and to have additions to our Arabic and Greek Lexicon.⁴

Very little real and philological attention has been paid to these works until recent times. Bernstein made extensive preparations for an edition of Bar Bahlūl, and got together some extracts from some Bar 'Alī MSS.⁵ But he seems never to have gotten much further than his preparations.⁶ Perhaps it was better so. The idea had not yet penetrated deeply enough that an old Syriac lexicographer must be edited in as critical a manner as Hesychius, Suidas, or Zonaras. This is clearly seen in the *Lexicon*, fasc. 1, given out by Bernstein in the year 1857. Larsow⁷ did give us some dribblings from both BA. and BB.; and Gesenius saw in part what of wealth there was hidden in these works;⁸ Michaelis' extracts from BB. are, however, misleading and inaccurate. It is a pity that Lagarde's advice⁹—given in 1866—as to the necessity of a philologically critical edition of these texts, was not taken then. A good deal of labor would have been spared both Payne Smith and his reviewers.¹⁰ In regard to BA., whatever intrinsic value Cod. Hunt. xxv. may in itself have, it is surely a very poor witness of what the real BA. was like. It contains the latest development of a most mixed recension of the text. Georg Hoffmann in 1881¹¹ gave us a faithful autograph of the Gotha MS. (and which Lōw had of necessity to follow in his *Pflanzennamen*), reaching to the end of *mīm*; which, however good the text of the original may have been, differs very much from the other MSS. at our com-

¹ Cf. *Eliā of Šebhā*, Notes, p. 17. Cf. also BB's definition of methamrānūthā, (PS. col. 246) with that of Dionysius (*Eliā of Šebhā*, notes, p. 2). In BB. (ed. Duval, col. 242), there is a definition of 'esārā which is the same as that of Dionysius (*Hebraica* iv. 171). The little *Tract on the Syriac conjunctions* which I published in *Hebraica*, loc. cit., I find again—almost wholly—in BB., col. 243, and in a treatise on the Aristotelian categories contained in India Office MS. 9, fol. 119b (kindly loaned to me last summer by the librarian, Dr. Rost).

² Cf. *Hebraica* iv. 251. Bar 'Alī also mentions *Kalilag and Damdag*, s.v. and s.v. .

³ Cf. *Hebraica* v. 216, note 16.

⁴ Cf. S. Fraenkel, *WZKM*, iii. 246 ff.

⁵ Cf. Sachau, *Kurzes Verzeichniss*, p. 34.

⁶ Cf. Lagarde, *G.A.*, p. 1 ff. (*Symmetica* ii. 76; *NKGW.*, Nov. 7, 1888, p. 378).

⁷ *De dialectorum linguae Syriacae reliquiis*, Berlin, 1841. I know, by citations only, of an article of Lorschach in his *Archiv*, and of Fleischer, in *E. G. Geradorf's Repertorium der Deutschen Literatur*, 1842, p. 133.

⁸ *De Bar Alī et Bar Bahlūl*, 1834 and 1839.

⁹ *G.A.*, pp. 1ff.; *Symmetica*, i. 78 ff.

¹⁰ Cf. Lōw, *ZDMG*, xxxvii. 469; xli. 359; Duval, *J.A.*, 1887, vol. ix., p. 511.

¹¹ *Syrisch-Arabische Glossen*, Kiel.

mand to-day, even from the other representative of the oriental text (Hunt. 163), written 200 years previous.

It is due, undoubtedly, to Lagarde's influence that at length the problem as regards these two works nears in a measure its solution. Rubens Duval has commenced his splendidly conceived and splendidly effected edition of the *ḡlōssai* of BB.—a monument both to the editor and to the *Typographia Reipublicae*.

It will be my endeavor, as far as is possible, to do the same for BA. It is to be hoped that there will soon be in this country, perhaps as the property of the AOS., Arabic and Syriac type in sufficient quantity and of a suitable character for such a larger undertaking. American scholars ought not to be under the decided disadvantage of having three thousand and more miles between them and their place of printing. It is hard enough that the timidity of European libraries prevents their entrusting their treasures to the chances of an ocean voyage. I have already examined the BA. MSS. in London, Oxford, Paris, Leiden, and Berlin; in part, copied and collated them. I know nothing, as yet, of the Italian codices.

The MSS. are twenty in number, and may be shortly characterized as follows. The signatures I have made use of were chosen according to the exigencies of summer travel.

1. A. MS. Mus. Brit. Recently acquired. Jacobite hand of the 16th century, of moderate goodness; two columns to a page. The Arabic *tafsir* is in Syriac, and in somewhat smaller characters than the catch-words. Text agrees substantially with that of BFEGHIP. Many mistakes have been made in the Carsunic. In the first part are numerous marginalia culled from the larger recension.

2. B. Pococke, 167 (Oxford). Of the 15th cent.; two columns to a page; Jacobite hand; Syriac and Carsunic. The script is somewhat difficult to read. Several different hands have here been at work. The oldest one writes a strong, but at times slovenly, hand. At times he has himself made corrections and placed vowel-points. He has also left a space after many of the different paragraphs—as if with the design that these, at some time, should be filled up. From fol. 149a a second hand is perceptible, writing with somewhat more care. This second hand has also made corrections, scratched out, and vocalized in an antique way. A still later and more modern hand has filled up certain breaks. The MS. contains many notes on interleaved pages; if I rightly guess, from the very hand of Pococke. This copy agrees pretty thoroughly with the other Jacobite MSS., AGIHEPF—though there is no distinction made in the size of the letters between catch-word and explanation.

3. F. Marsh, 172 (Oxford). Written in the year 1482. A large fol. volume with two columns to the page, Syriac and Carsunic (somewhat smaller in size). Agrees for the most part with E, and is a good representative of the occidental recension.

4. E. Marsh, 271 (Oxford). Small fol.; Jacobite-Syriac and Carsunic (somewhat smaller in size). Partly in two columns and partly in one; written 1488. A few pages are wanting at the beginning. It agrees with FABGHIP.

5. C. Hunt, 163 (Oxford). Small folio, two columns to a page. Arabic in Arabic script resembling much the Gotha MS. Gives a fair text, of which the Syriac agrees entirely with B. The Arabic, however, shows very many variants. Written in the year 1364. It represents the Oriental recension.

6. D. Hunt, 25 (Oxford). Large fol.; two columns to a page; Jacobite script; of the year 1530. This MS., though it represents a recension mixed with Bar Bahlûl and other foreign matter, must have had a good BA. text to work with. What it has of BA. is to be trusted. It agrees with KNOU.

7. G. Paris 252. Large fol.; two columns to a page; Syriac and Caršunic, again in letters of less height. Written in the 16th century; it gives us a good occidental text, agreeing substantially with ABPFEHIP. The MS. has its own peculiarities. It oftentimes adds <?, or omits the copula in the Arabic explanations. More peculiar is the mode in which the MS. switches off here and there, and nears BB. and the mixed recensions.

8. H. Paris 253. Probably a copy of the Florence MS., containing the Jacobite recension. There is a partial translation on the margin, which may well be that of Abraham Ecchelensis. The MS. is not of much value for critical purposes.

9. I. Paris 254. A modern MS., containing many lacunae. Fols. 4 to 20 are accompanied by an Italian translation. There is a suspicion that the MS. was made use of by Scaliger.¹ The MS. is very incomplete, and of little value.

10. K. Paris 255. Large fol.; Jacobite hand; containing the mixed recension, as in DNOU.

11. L. Leiden 102. A modern copy, by Joseph Scaliger, of M (MS. Leiden 219), containing 184 fols. in small fol. The superscription reads: '*Laus tibi Domine jesu christi. Josephus Scaliger iul. caes. f. Scripsi manu mea, xii Kal. Decemb. fuliani C17. 10. CV Lugduni Batavorum FUIMUS TROES.*'

12. M. Leiden 219. The two volumes, in 12mo, were originally but one. The MS. is in a horrible condition, the ink having eaten through the paper, so that of many pages only threads remain. The writer shows a good Jacobite hand of the 16th century. The Arabic is in Syriac characters. The end pages of the present vol. ii. are by a later hand. The MS., however, ends with the letter nun. It is the original of L, and contains a recension quite different from those of the other MSS. It contains but one half of the material. What it has is good, and agrees with the readings of the best Jacobite MSS. At the end we read

اشرا هذا الكتاب المبارك الذي هو كتاب
الاخسيقون اب الطاهر... الموثمن القس

¹ Zotenberg, *Catalogue*, p. 205.

المكرم يعقوب الجيس بالقيامه المعظمه ليقرأ فيه
وينتفع بذلك من تقبه وكان في سنة الف
وثمانماية وخمسة وستين تاريخ اسكندر

i. e. 1554.

13. N. Sachau 324 (Berlin). Carefully written MS., quarto, on brown paper, and in a good modern Nestorian script of the last century. The beginning and some pages in the body of the work are missing. Other pages are defaced along the margin. Arabic in Syriac characters. The text is a good one, of the moderately mixed sort—agreeing in substance with DKOU.

14. O. Sachau 325 (Berlin). MS. of a most recent date, in a good Jacobite hand; large fol.; two columns to a page. The Arabic is in Arabic characters. It contains the mixed recension, and might with some propriety be called a modern copy of D. The subscription reads:

هذه نسخة من كتابي الذي كتبت في سنة الف
وثمانماية وخمسة وستين تاريخ اسكندر
وكتبه عبد العزيز ابن قس كوركيس من قرية بعشيقه
سنه الف وثمانماية وخمسة وستين تاريخ اسكندر

15. P. Sachau 194. In the catalogue, through error, ascribed to Bar Bahlûl. A Jacobite hand of most recent date has copied this MS. from an excellent original, belonging to the class ABFEGHI, though with additions here and there. In the original the Arabic was Carsumic, which, in its re-transcribing into Arabic characters, has been mixed up with the mistakes of the copyist. At times, the copyist himself has made the necessary corrections. Subscription:

قد كمل هذا الكتاب الذي هو كتاب الاكسيقون اي
القاموس الذي هو لعيسى ابن علي المطيب ماله وقد
فرغنا من كتابته سنة مسيحيه الف وثمانماية واثنين
سنة ايام في تشرين الثاني. وقد كتب بيدي انا الفقير
الدليل عبد العزيز ابن قس كوركيس من قرية بعشيقه
سنه الف وثمانماية وخمسة وستين تاريخ اسكندر
كل اخ يصادف هذا الكتاب يصلح الغلط لان ليس انسان
كامل الا الله الواحد صلّو على الكاتب. تم

¹ Same scribe as in preceding MS.

16. Q. MS. Gotha 1091a. Small quarto, written in the year 1577, in a good Nestorian hand; Arabic in Arabic characters. The text ends with *mīm*, and gives us a peculiar recension, which I have found in none of the other MSS. As regards the length of the text, the Gotha MS. stands midway between LM and the regular Jacobite recension. It is, however, of peculiar worth, in that it gives the exact pronunciation, in many words, of the *ⲗⲓⲕⲏ*. None of the other MSS. do this; and I doubt whether it is of Bar 'Ali.

17. R. Vatican, cod. cxiv., fol. 114.¹

18. S. Vatican, cod. cexvii., fol. 225, containing part of Bar 'Ali.²

19. T. Medicean library, Florence.³

20. U. MS. of Bar Bahlūl belonging to Professor Socin, now of Leipzig, which, according to Duval, contains much of Bar 'Ali.

[21. V. MS. Berlin. Or. folio 545, containing Bernstein's copy, 159 pages, of MS. Leiden 102 (L).]

[22. W. MS. Berlin. Or. fol. 546. Extracts, by Bernstein, from Hunt 25 (D) and Marsh 172 (F).]

SUMMARY.

Occidental codices : ABFEGHIP.

Oriental codices : a. C; b. Q, with its peculiar recension.

Short recension : LM (V).

Mixed recension : DKNOU.

The text of Bar 'Ali must therefore be constructed upon the occidental codices as a basis, the variant readings of which, so far as they are in any way of import,⁴ are to be noted. With these are to be noted the readings of the short recension, and of that part of the mixed recension which runs in parallel lines with the occidental readings. The plus of the mixed recension, when not in Duval's Bar Bahlūl,⁵ is to be arranged in an appendix. The Oriental codex C must also find a place in the notes, as also Q, so far as it gives us Masoretic notices. Text, notes, and appendix are then to be provided with one joint index.

Of the life of 'Isā' bar 'Ali we know very little. He lived towards the end of the 9th century, in Bagdad.⁶ For master he owned the celebrated Honein bar Ishāk, to whom, as the Ibn Tibbon of his time, so much is owing. 'Abhd'Esō' knows only that he was a lexicographical collector; of which Ibn Abi Oseibia⁷ is ignorant, though he mentions two other

¹ BO. i. 578.

² BO. i. 630.

³ BO. III. 257.

⁴ Differences in the order of the different *ⲗⲓⲕⲏ* need not be noted. The difference in punctuation, however, of both the Syriac and the Arabic, is of importance.

⁵ Duval, BB., p. iii, speaks of the Bar 'Ali additions of BB. MSS. (ABbBbbBbbbL of his notation). I do not think that it will be necessary to collate these MSS.

⁶ And not *ⲧⲉⲥⲧⲓⲩⲓ*, as Gesenius, *De Bar Alia*, etc., i. 12, reads.

⁷ Ed. Muller, I. ٢٠٣. عيسى بن علي كان طبيباً فاضلاً ومشتغلاً
بالحكمة وله تصانيف في ذلك وكان قد قرأ صناعة الطب

of his works, كتاب المنافع التي تستقاد من اعضاء الحيوان and كتاب السموم.

In the preface to his work, addressed to a certain Abraham, he explains the difficulty under which he has labored in understanding Greek words and unusual Syriac ones. As a remedy he used the collections of Honein and 'Isō' Maruzāyā. Finding these to be contradictory, and in a large measure *ἀπρόσδοκον*,¹ he resolved upon a re-editing of them, with additions gotten from his teachers and collected during his own readings of texts. Unfortunately, in one sense, Bar 'Alī cared more for his science than for his own work. In asking all who might find aught to correct or to add to do so to their heart's content, he showed a wonderful disinterestedness, not easily found elsewhere, but he laid the foundation for the difficulties which now are ours, of doing his own share of the work full justice. Neither M'Samsānā Abraham, nor his successors, scrupled to do as they had been bid.

The foregoing will explain why, in the edition I now have in hand, I do not strive to get at the *ipsissima verba* of my author; why I cannot do so. That desire of all good editors—and it is laudable in every way—would lead one in this case into an assumption of the power of second sight, which all good editors should with a like zeal eschew. In the maze of tid-bits added by later scholars and copyists, during the five hundred years which intervened between BA. and our earliest MS., it is impossible, without being in possession of an autograph copy, to pick out the original: which original was, in a like way, little more than a collection of tid-bits. I shall be satisfied if I can present a relatively good text, selecting for a basis—as Duval has done with BB.—the best possible series of MSS.

It is my intention—as the first part has been edited from one MS.—to commence with the second part, as that is entirely unknown.

على حنين بن اسحق وهو من أجل تلاميذه وكان عيسى
بن علي يتخدم أحمد بن المتوكل وهو المعتمد على الله
وكان طبيبه قديما ولما ولي الخلافة أحسن اليه وشرفه
وجعله عدة دفعات على دواب وخلع عليه ولعيسى بن
علي من الكتب كتاب المنافع التي تستقاد من اعضاء
الحيوان كتاب السموم مقالتان.

¹ Was that of Maruzāyā also arranged on the *منه* principle, as at least one of Honein's collections was?

21. A Criticism of Professor Maspero's identification of Amenophis I. among the royal mummies of Dafr el-Bahari; by Dr. J. A. Paine, of Tarrytown, N. Y.

Professor Maspero concedes, in *La Trouvaille de Deir el-Bahari*, that the chest of the mummy-case is not original, but he claims that its cover appears to date from the decease of this king.

His identification of the mummy of Amenophis I. is based solely on this cover of the mummy-case. Here he rests upon a hieratic inscription traced across the upper part of the surface during the reign of Pinotem I., of the Twenty-first Dynasty. This inscription, however, is almost wholly illegible, and cannot be depended upon for proof. Were it perfect, it would still be a record made six hundred years after the death of Amenophis I., and would indicate no more than a Twenty-first Dynasty opinion.

The hieroglyphic inscription on the cover of the mummy-case, which Professor Maspero does not translate, must have reference to a child of Amenophis I. rather than to Amenophis himself, and presumably to that "Royal Son" of Amenophis I., Si-amen, represented on the walls of tombs at Dafr el-Medineh.

The expression *sa-amen*, presented in this inscription, cannot be a title, 'Son of Amen,' because thus, 1. in the place and stead of the prescribed "Son of Ra" it would be a violation of canon; 2. it would be an exception to the invariable custom, unprecedented in the past and unparalleled in the future of Egyptian history; 3. Amenophis I. himself is always entitled *sa Ra* elsewhere; and 4. if a title, this *sa-amen* would have been written, at the death of Amenophis I., by means of the ideographic goose and not of the egg or oval. Such a thing as a deviation from the established formula, or the appearance of a religious schism, or the blunder of an ignorant scribe, is not possible on the original casket and epitaph of a king.

Because this *sa-amen* is written with the oval or egg, it stands for a proper name, Si-amen, as in all other cases in which the same sign is employed—such as Si-ptah at the end of the Nineteenth Dynasty; Si-menthu of the Tanite line, and Si-amen Her-hor of the Theban line, in the Twenty-first Dynasty; meri-amen Si-isis Thakelath II. of the Twenty-second Dynasty; meri-amen Si-bast, Usarkon II. of the Twenty-second, and Sheshang III. of the Twenty-third Dynasty; and Ahmes II. Si-neith of the Twenty-sixth Dynasty.

Professor Maspero's assumption that the cover of the mummy-case dates from the decease of Amenophis I. is not only unfounded, but it is contradicted by this oval *sa* or *si* of Si-amen, a substitute for the goose, its parent, undreamed of during the Eighteenth Dynasty—a substitute which first came into existence and adoption during the middle or at the close of the Nineteenth Dynasty. In other words, this egg-sign demonstrates that even the "cover" of the mummy-case cannot be as old as the era of Amenophis I. The exact parallelism in form, signs, and order, presented in this Si-amen of the mummy-case cover in question, and in the name of Si-amen belonging to the Twenty-first Dynasty, is very suggestive of synchronism.

That singular variant, Amen-hotep-ef-en-khem, offered by this hieroglyphic inscription, would not have been thought of in the days of Amenophis I., and much less would it be put on his coffin immediately after his death; only the regular cartouch of Amenophis I. would have been placed on his real, official, historical sarcophagus. Now-a-days only the simple name of the dead goes upon a coffin-plate—a variant never. This is the last place in the world for a departure from, or modification of, the life-name. Such a variant as that appended to the name of Amenophis I. on this mummy-case cover was an after thought—long after.

No inscription which the cover of a mummy-case may bear can vouch alone for the mummy beneath. That is to say, there is no testimony accompanying this record on the cover to show that the supposed mummy in the chest has been kept with the cover all along down the ages to the present moment.

As the lower part of this mummy-case confessedly does not belong to the upper part, the probability is that the supposed mummy belongs to the lower part, and has always belonged to the chest, rather than to the cover.

Trustworthy proof that this supposed mummy is that of Amenophis I. must come neither from the cover nor from the chest, but from the mummy itself. This mummy must be disturbed, be examined, be unwound; and, if there has been a renewal of its wrapping, it must be attested by the authors of the restoration. But, the inspectors of the Twenty-first and Twenty-second Dynasties being bound to report everything intact, whether really so or not—either through ignorance, or national pride, or fear of losing their heads—their hieratic endorsements, whether on the mummy-case or on the mummy itself, must not be accepted as true without earlier hieroglyphic corroboration on the body. The original royal cartouch of Amenophis I. only must be found on the mummy-cloths, the nearer the body the better. The body must be laid bare, and be found to be that of a man, in every way befitting that of a monarch, a warrior, and a king old enough to have reigned thirteen years after the death of his mother Nefer-t-ari.

Until this be done, the claim or the announcement should not be made that the mummy-case of Amenophis I. has been recovered, or that his mummy is now in the custody of the museum on the bank of the Nile.

Until this be done, there is no surety that this supposed mummy is not a humbug, along with those of the king Sebak-em-sau-ef, his wife Nub-khas, the princess Mesh-hout-timû-hû, the princes' 'royal sister' Sit-amen, and without doubt also Professor Maspero's infantile 'royal brother' Si-amen.

Professor Maspero's identification was made in the haste of those "three weeks" that followed immediately after the arrival of the royal mummies at Bûlâq in which they were all worked out and in which his first description *La Trouaille de Deir el-Bahari* was written and printed; instead of being carried forward without changes, his proposition ought to have been either confirmed or withdrawn long ago, and should be put to the test without further delay.

22. The Land Mitāni on the Egyptian Monuments; by Professor Heinrich Brugsch-Bey, of Berlin, Prussia.

In 1880 I contributed to the Journal founded by me, the *Zeitschrift für ägyptische Sprache und Alterthumskunde* (p. 81 seq.), an article on a remarkable historical monument of the times of King Amenophis III. I therein called attention to a hieroglyphical inscription of eleven lines, which, like similar models, was cut in shape of a beetle on the under side of a large stone. The contents were intended to inform the world at large of a consignment of east-Asiatic women to the Egyptian court of the above named king. This inscription is dated in the year 10 of the reign of Amenophis III.; thereupon follow the well-known titles of this Pharaoh, and a reproduction of himself and of his wife *Tyī*; mention is also made of her father *Yu'a*, a foreign citizen, and of her mother *Tu'a* or *Tu'a*. Thus, in the year 10, the following event took place: *b'yut 'enyut en hon-f 'ōnh wud;a smb sit icēr en Nhrna Sia-fa-r-na Kirgip;a tpic en hnr'w-s st 317*—which, translated, reads: 'Something extraordinary was offered to His Majesty—may he live and may he remain safe and sound—(namely) the daughter of a prince from the land Naharina (is his name), Kirgipa (is her name), and the first (i. e. the fairest) women in her company, 317 women (in all).'

It is not stated whether the foreign prince and father acted of his own free will; this supposition is an improbable one, considering that his own daughter was among the women. Otherwise, should the consignment have been made in obedience to the royal Egyptian behests, it would presuppose great might on the part of Amenophis III. that he could constrain a distant Asiatic prince or king to such an unusual present of living women, especially as it included the foreign ruler's own daughter.

Clay tablets with cuneiform inscriptions have been found quite recently among the ruins of El-Amarna in Egypt, and some of these furnish most satisfactory proofs that such occurrences were frequent and in no wise remarkable. The subject of these tablets is a written correspondence from King Dušratta, of Mitāni, to King Nimmuria, i. e. *Neb-mē-rē*, Amenophis III. of Egypt. (Cf. the list of tablets found in the ruins of El-Amarna, H. Winckler, *Ägypt. Zeitsch.* 1888, p. 43; sec. VI., p. 48 seq.). According to A. Erman's exact interpretation of the Egyptian marginal notes to letter 29 (p. 63), they deal with the *m'tt n t:šat Nhrin:*, or 'Naharinan letter': there can be no doubt that Matāni belonged to the land of the rivers, *N:h:rīn:*, Naharina, of which mention is made repeatedly in Egyptian texts as being on the upper Euphrates, north of the Hittite country. The name of that region was still preserved in the times of the Ptolemaic dynasty; according to the old Egyptian tablet of the nine tribes, the eighth tribe, that of the *Š:tti*, settled there. (See my work *Die ägyptische Völkertafel*, p. 75 seq.) Their language was non-Semitic, as shown clearly in the specimen submitted by Winckler (p. 62).

Resuming the main thread, it is to be noticed that in his correspondence King Dušratta calls Amenophis III. not only royal brother, but also son-in-law; for he had sent to him in Egypt his own daughter, *Ta-du-g'i-pa*, to be his wife (No. 28), and he refers to her explicitly as "mistress of Egypt" (No. 23). In another letter addressed to Amenophis IV. (No. 30) the king of Mitāni reminds him that both Amenophis III. and his father had asked his own father and grandfather for the hand of their respective daughters; Amenophis III. pressed his suit so earnestly that Dušratta's father was practically compelled to consent to the marriage. I do not entertain the slightest doubt that the inscription I have communicated from the Egyptian beetle-stone is a memorial of the consignment to Amenophis III. of the daughter of Mitāni's former king, father of King Dušratta. In his letter to Amenophis IV., Dušratta dwells upon the fact that his father was compelled to send his daughter to Egypt. According to Winckler, only the first letters *šud* . . . . of the father's name are distinguishable, and the daughter's name is not mentioned at all. However, the Egyptian beetle-stone has preserved distinctly the father's name, Satharna, more exactly transliterated *Si-f-r-u*; and also the daughter's name, *Kirgipi*; *Kirgipa*. There is no question that Satharna completes the mutilated form *šud* . . . . of the cuneiform inscription. Comparing the women's names, *Kir-gipa* and *Tadu-g'ipa*, it is noticeable that the last part of each is identical; *g'ipa* must accordingly have been a formative suffix of feminine proper names.

Hitherto those who have worked at the remarkable cuneiform letters of El-Amarna have entirely overlooked the fact that the name Mitāni is to be found in its Egyptian garb in a number of historical inscriptions of the XVIIIth and XIXth dynasties of the Egyptian kings. I select the most important ones, in order to supply this deficiency.

I find this foreign country mentioned first in the memorial inscriptions of King Thutmosis III., i. e. in the XVIIIth dynasty of Egyptian kings, in Thebes, the city of their residence. Those countries and peoples which the Egyptian Alexander had conquered are divided up into large groups on the well-known column of victory (now in the Museum of Bulak; published by Mariette, in his *Karnak*, pl. xi.).

The literal interpretation of line 17, *tac nu Maṣani sad gar sont-k*, is, 'the people of the land Maṣani tremble with fear of thee.' Again, in the lists of subdued peoples of the same epoch, the same country appears in the form *Maṣan;i* (loc. cit. pl. xxvii. c): here, over the shield on which this name is inscribed, the type of the people is depicted as in the margin: this being the Egyptians' favorite way of representing most east-Asiatic peoples. With the exception of the Hittite or Hatti, and of a few other tribes, the Asiatic type is generally recognized by a full beard.

The exact period of the reign of King Thutmosis III. has recently been computed astronomically by Dr. Mahler, of Vienna, as lasting from 1503 till 1449 B. C. (*Ægypt. Zeitsch.* 1889, p. 97 seq.). The sta-

tistical tablet from Karnak (see my *Geschichte Aegyptens*, p. 312 seq.) states that it was in the 33d year of his reign, consequently in 1470 B. C., that he came to the land of the rivers, *Nih-rin*., Naharina, in order to erect a column of victory at the side of the column of his father, Thutmosis I. Accordingly Naharina must have belonged to Mitáni; the date of its conquest must go back to quite an early time in the XVIIIth Egyptian dynasty; for only two kings preceded Thutmosis I.—his father, Amenophis I., and his grandfather, Amosis. The latter was he who drove the kings of the Hyksos to Asia, after defeating them at sea and on land near the city Avaris, in the vicinity of the later Pelusium.

Even if Amenophis I. conquered certain tribes of Kush, Aethiopia, and the Libyan countries of the so-called 'Amw.-Kahak, still he refrained from any inroad into Asia. It remained for his son, Thutmosis I., to direct a well organized attack against eastern Asia, and to lead the Egyptian troops northward to the land of the river, beyond the kingdom of the Hittites and their capital, Karkemish. This king must therefore be regarded as the first conqueror of the country Mitáni, which remained under Egyptian rule at least during the XVIIIth dynasty, and which, according to all appearances, was looked upon with special predilection as furnishing beautiful women to the Egyptian court at Thebes.

Another inscription reminds one of the name of the land Mitáni, mentioned in the cuneiform writings of King Dusratta to the Egyptian court. This second inscription, consisting of three lines of hieroglyphics, is to be found on the shaft of a column near the great obelisk in the temple at Karnak. Its chief import lies in the glorification of the development of Egypt's might under the rule of King Amenophis II., surnamed 'A-hpru-ré', son of the great conqueror Thutmosis III., Men-hopr-ré, and in connection therewith are mentioned the king's special merits in adorning the royal temple of the Theban capital. In the first line the king is praised as being *sctn sctnyc hik hikw pir'a 'en tnt nef néb šatet m taw risw wér hrtw em phw šatet 'w nep ta nib em kesw wérw-san fa hr m'éw-san*, i. e. 'the king of kings, the ruler of rulers, brave without an equal, mighty in the southern countries, and feared to the very extreme end of Asia, whom all peoples approach in lowliness.'

A little further on it reads: *'w nef wérw MATaNi 'enw-san hir psitw-san er dohbw hon-f sbtw nif-f nođem en 'ónh sop ken en patw sođm-ef đer hauw nutrw šit ten hem en kemet hr snemh en nutr nofr*, i. e. 'the princes of Matani come to him with their tribute on their backs, in order to induce him to grant them the sweet liberty (literally: the sweet wind) of existence—a severe test, such as had never been experienced since the time of the gods—(for) Egypt had no knowledge as to whether it (the land Matani) had ever before implored a benevolent deity, (i. e.) a ruling Pharaoh' (see the text in T. de Rougé, *Inscriptions hiéroglyphiques*, Paris, 1877, pl. clxxvii., col. 1, 2).

The rendering is so clear that there is no need of any further explanatory commentary.

As far as I know, the latest evidence concerning the name Mitáni is to be found in a list of tribes dating back to the reign of Ramses III. On the face of one of the pylons of the temple of Medinet-Abu, to the west of Thebes, is a picture of the above-named king in the presence of Amon, the city-god (Duemichen's *Historische Inschriften*, I., pl. xii.). Ramses III. is seen leading to the god 39 men of Asiatic type, bound with one rope; each of the prisoners represents a conquered nation, and they are easily recognizable as Asiatics from their outward appearance, more especially on account of their full beards. The entire list closes with the two names *Maṭan-î* and *Kar-ka-maš*. There can be no further doubt as to the agreement of the name Karkamiš with the biblical Karkemish than there can be with respect to the Assyrian spelling Gar-ga-mis. This city lay on the right bank of the Euphrates, to the north of the river Sag'ûr. Its ruins are still to be found in the vicinity of Gîrbâs, or, according to the Greek designation, Εἰρηνός, Ἀρπινός (see Delitzsch, *Wo lag das Paradies?* p. 265 seq.). Since Gargamis was considered to be the capital of the Hittite country proper, the land Mitáni cannot have been very far distant from it. As I have already mentioned above, it was situated on the upper Euphrates, and was bounded to the south by the territory of the Hittites.

Now that the name and situation of the land Mitáni have been accurately determined by means of the cuneiform and hieroglyphical inscriptions, certain conclusions result, which on account of their great age are of prime interest from a geographical point of view; and again, in a retrospective way, they are of the utmost importance for the history of those old times.

From the Nile to the upper Euphrates there was a continual regular messenger service; the means of communication which thus existed between the courts of east-Asiatic princes and the residence of the Egyptian Pharaohs was calculated to maintain in activity the relations of a mighty sovereign to the princes his vassals. The consignment of royal princesses from Mitáni to Egypt leads us to suppose that the foreigners were very closely allied to the royal house of Egypt. Moreover it contributes largely to the solution of the question of the mingling of races, which attained its highest development in the separate members of the family of Amenophis IV., the so-called "heretic" king.

The remarkable representations of this king and of his women in the tombs of El-Amarna have always been a subject of comment, due in great measure to the foreign impression conveyed by their physiognomy and figure; the mingling of races affords a very satisfactory solution to this question. Furthermore, an easy explanation is found for the disorders which reigned supreme in Egypt after the accession of King Amenophis IV. to the throne.

It seems to have been the privilege of the great conqueror Ramses II., the Sesostris of the old classical writers, to introduce anew into the royal family the pure blood of the Egyptians. And yet he also wedded a Hittite princess, daughter of his former enemy, the king of the Hittite people.

23. Notes on the history of Egyptian grammar; by Dr. F. C. H. Wendel, of New York City.

The entire history of the Egyptian language may be divided into eight epochs.

1. *The Pyramid Texts of the IVth, Vth, and VIth Dynasties.*—These texts date from the time between 3000 and 2400 B. C., but are far more ancient. The orthography is much older than that of contemporaneous inscriptions. The originals from which they were copied are older still.

2. *The Old Empire* (Dyn. IV., V., and VI., B. C. 3000-2400).—The official inscriptions are all very brief. The longest text is the biographical inscription of an Egyptian noble named Una, who lived under King Pepi I. and his two successors (about B. C. 2500).

3. *The Middle Empire* (Dyn. XI. and XII., 23d cent. to 1900 B. C.).—We may divide the texts of this epoch into two classes: *a.* The inscriptions, of which the celebrated inscription of Prince Chnemhotep, who lived about 2000 B. C., is a good example. *b.* The so-called popular texts, of which the famous *Memoirs of Prince Saneha* are a good example; these texts differ materially from the inscriptions in grammar, syntax, and vocabulary, approaching more nearly to the style of the writings of the next period.

4. *The Transition Period* (Dyn. XIII.-XVIII., 1900-1530 B. C.).—The texts of this period, which are chiefly inscriptions, show a grammatical structure and syntax occupying a position midway between those of the preceding period and those of the New Empire. Old forms are beginning to disappear, and new ones to appear. The chief change that is taking place, possibly under Hyksos influence, is that the suffixal forms of the older texts are giving way to the preformative forms of the following period. The article, which was unknown in the older texts, is beginning to appear.

5. *The New Egyptian* (Dyn. XVIII.-XXI., 1530-1050 B. C.).—In this period the language has definitely assumed a new grammar and syntax, which it is destined to retain.

6. *The Period of Decline* (from Dyn. XXII., B. C. 1050 and later).—This was a period of great political changes, when men cared but little for learning, and the language rapidly deteriorated.

7. *Demotic* came into use in the 7th cent. B. C. This was more a change in the script than in the grammar; but, owing to the great difficulty in reading the texts, we know very little of it.

8. *Coptic*, the liturgic language of the Christian Church of Egypt. It has much the same grammar and syntax as the New Egyptian. The principal change being phonetic, certain terminations which were no longer pronounced were dropped, and the auxiliary verbs became mere prefixes.

The history of Egyptian grammar may be divided into two epochs, of unequal length. In the first and shorter of these, suffix forms predominated, and preformative or auxiliary forms were merely rudimentary; while in the second and longer period the suffix was gradually pushed

into the background, and the prefix and auxiliary, which allow of greater variety in construction of sentences, gained and retained the ascendancy. Naturally this involved a change in the syntax. In the former period, when reliance was placed chiefly on the suffixes, the style had but little variety, and, though majestic, it was heavy and cumbersome, involved sentences becoming entirely unintelligible; in the latter period, the change from suffix- to prefix-forms and the greater variety of the latter gave variety and elegance to the style, and allowed of very involved construction without loss of clearness.

In *Phonetics* two very important changes must be noticed. They are the elision of the final *t* when it is a feminine suffix, and of the final *r*. Thus, the old language formed from the word *son* 'brother,' Coptic *son*, a feminine *s-n-t* 'sister,' which in Coptic became *sōne*; the old word *nuter* 'god' became *noute*. These changes in pronunciation took place in the times of the New Empire (1530 B. C. and following), but were not recorded in writing before the Coptic script was used.

Nouns.—The syntax of the noun underwent a great change when the article was introduced. The definite article has a peculiarity that is, so far as I know, unique. To indicate the possessive case of the personal pronoun, the Egyptian added the suffix form of that pronoun to the article. Thus, in the new form, instead of saying *senek* 'your brother,' the form was *peksen*; *sentek* 'your sister' became *teksene*; *senuk* 'your brothers' became *neksenu*. Some old and often used words retained the old suffixes, but the greater number took the possessive article. A further change wrought by the article was the simplification of plural forms. In the old language plurals had been formed by suffixing *u*, the plural ending, and by internal vowel changes, some of which survived in Coptic; but in the new form of the language the plural article sufficiently indicated the number of the noun to which it was prefixed. Thus, in the old form, *romet* meaning 'man,' *rometu* meant 'men'; while in the new form *na-romet* was the plural of *pa-romet*.

The definite article is derived from the old demonstrative, *pa, ta, na*, which now became *paī, taī, naī*, as is proved by the plur. form *na-en* 'the of,' and the indefinite article is derived from *ouā* 'one,' as is proved by the original form *ouā en* 'one of.' Closely connected with the demonstrative is the copula *pu*, which is *pe* in Coptic, and has even taken a feminine *te* and a plural *ne*.

The Verb.—Here the most important changes have taken place, in tenses as well as in syntax. As in the case of the noun, the stem has remained unchanged. One old form has survived through all change, and that is the causative in *s*; thus, from *ānch* 'live' was formed *se-ānch* 'nourish,' which in Coptic became *sansh*. The old language had but a limited number of tenses, of which four were forms of the suffixal conjugation, and one was preformative. Of these, two suffixal forms remained in use in conjugating the auxiliary verbs, while the third was entirely lost, and the preformative conjugation was greatly expanded, so as to give the New Egyptian and Coptic a great variety of tenses, expressing every shade of meaning.

The four old suffixal forms were *setemef*, *setemanef*, *setemenef* and *setemcheref*. Of these, *setemef*, *setemanef*, and *setemenef* were used in New Egyptian, while *setemcheref* entirely disappeared. In Coptic no vestige of this old conjugation is left except in the auxiliaries. The forms *setemef*, *setemanef*, and *setemenef* were used moreover in conjugating the auxiliary verbs; *auf*, *tuf*, *emtuf*, and *unuf* follow the form *setemef*; *unenef* follows *setemenef*; and *unenef* follows *setemanef*.

The old preformative or auxiliary form is *aufsetem*, which was retained in New Egyptian, and became *efsôtem* in Coptic. It is the tense known as "second present," and is the historic or narrative tense of New Egyptian and Coptic. This, like all other New Egyptian forms, has the peculiarity that the preposition *her* can be put between auxiliary and stem: e. g. *auf-her-setem*. This *her* is lost in Coptic. Another of the *auf* forms is the future *auf-er-setem*, Coptic *ef-e-sôtem*.

These forms are both old, but those we now turn to are new; they originated partly in the Transition period, partly in the New Empire.

The first of these are the forms with *tu*. They are three in number: the first present *tufsetem* and *tuf-her-setem*, Copt. *efsetem*, 'he hears;' and *emtuf-her-setem*, Copt. *entefsetem*, 'and he hears.' This last form is purely Egyptian. It is the so-called "coördinating tense;" it has no temporal significance of its own, but borrows the tense of the verb with which it is connected. Thus, if I say *aufsetem emtuf âhâ* 'he hears and arises,' it is present, because *aufsetem* is present; but if I say *aufsetem emtuf âhâ* 'he will hear and arise,' it is future, because *aufsetem* is future.

The third auxiliary is *un*, the old verb 'be.' There are in New Egyptian three forms of this auxiliary, only one of which has survived in Coptic: 1. *unenefsetem* and *unenefhersetem* 'then he heard' (beginning a new paragraph), not retained in Coptic; 2. *unnefsetem* and *unnefhersetem* 'when he hears,' also not retained in Coptic; 3. *unefsetem*, the past or preterit tense, the Coptic *nefsotem pe*, 'he heard.' This form of the auxiliary has the peculiarity that it can be placed before any form of the verb to give the tense a preterit signification. Thus, the perfect is *arefsetem*, and the pluperfect *unarefsetem*. In Coptic the initial *u* is dropped, and the prefix assumes the form *nef* or *ne*, *unefsetem* becoming *nefsôtem*, and *unarefsetem* becoming *nearefsôtem*.

The last tense we need look at is *arefsetem* 'he has heard,' the perfect. This is formed by use of the auxiliary *ar* 'make,' like *ua*, an old Egyptian verb, which, like our *have*, is also used as an independent verb in hieratic and Coptic. In Coptic *arefsetem* became, through elision of the *r* and contraction, *afsôtem*.

We now come to the imperative. In the old language there were two modes of forming the imperative: either by using the stem of the verb alone, or by prefixing an *a* to it. Thus, *setem* would mean 'hear,' and *asetem* would mean the same. These forms survived all changes in the language, *sôtem* and *asôtem* meaning 'hear' in New Egyptian and Coptic also. In New Egyptian the form *setemef* could be used as an imperative: thus, *setemten* could mean 'ye hear' or 'hear ye!' In order to dis-

tinguish it from the usual present form, the interjection *ach* was often placed before it: *ach setemten*. These two New Egyptian forms are lost in Coptic. The imperative had a special negative in old Egyptian: *em* or *emane* was prefixed to the stem of the verb: thus, *emsetem* or *emane* meant 'do not hear.' In New Egyptian both these forms are of rare occurrence, and in Coptic they have entirely disappeared. The New Egyptian negative prefix is *emar* 'make not'; *emarssetem* would thus closely correspond to our 'do not hear.' In Coptic this has become *empersôtem*.

Before leaving the tenses, we may here say that the Coptic has a number of tenses unknown in the New Egyptian, some of them derived from a union of the auxiliary with some conjunction, while others are of unknown origin.

Participles.—In the old language there was a special form for the passive participle: thus, *setem* meant 'to hear' or 'hearing'; *setemtu* meant 'heard.' The intransitive verbs had an active participle in *ta*: thus, from *âhâ* 'stand' was formed the participle *âhâta* 'standing.*' In New Egyptian these suffixes *ta* and *tu* had lost all significance, and were used interchangeably. The New Egyptian had, however, a participle in *aufsetem* 'hearing,' which is not to be confounded with the tense that has the same orthography; in Coptic this became *efsôtem*. Moreover, by simply prefixing New Eg. *au* or Copt. *e* to any form of the verb, a participle could be formed. Thus, from *arefsetem*, Copt. *afsôtem*, 'he has heard,' was formed the participle *aurefsetem*, Copt. *cafsôtem*, 'he having heard.' Naturally one peculiarity of these participles was that they were personal.

Infinitives.—In the old language there was only the undetermined infinitive. The New Egyptian and Coptic distinguish between the determined and undetermined infinitive: that is, the infinitive with and without the definite article. The undetermined infinitive is used like the old infinitive, but the infinitive with the article allows of a great variety of expression, which adds greatly to the beauty of the style.

Negatives.—In the old language the verb had but one negative, *an*. This was retained in the New Egyptian, and other negatives, *bu*, *bupui*, and *mân*, were added; while *tem*, the old negative of the infinitive, was retained. The old *an* kept its form in New Egyptian, and became *en* in Coptic; *bupu* became in Copt. *empe*, *ben* became *men*, and *mân* became *emmon*. The combination of the negative *en* with the various auxiliaries gave rise to the peculiar negative tense-forms of the Coptic. Where the *an* that always follows after a negative verb in Coptic comes from, it is impossible to say.

* While this article is going through the press, I find, in the *Zeitsch. f. Aegyptologie*, vol. xxvii., no. 2, a very important paper by my friend and teacher, Prof. Erman, of Berlin, on this form. He recognizes in it the Semitic "perfect" tense, and regards the correspondence as a further confirmation of the view that Egyptian is a Semitic language. He compares in a final summary the perfect of the Egyptian *âebes* 'dress' with that of the Arabic verb *âabasa*.

Relative Sentences.—In the old language there were two methods of expressing the relative: the relative sentence was either directly appended to its antecedent, or it was attached to the antecedent by the relative pronoun *enti*. Both methods were retained in New Egyptian, and a new relative pronoun *a* came into use, which was, however, dropped in Coptic. The Coptic retained the old relative *enti*, from the union of which with auxiliaries resulted a list of "relative tenses": thus, *enti afsôtém* 'who heard' became *entafsôtém*.

24. Account of a Coptic manuscript belonging to Dr. Wm. Hayes Ward; by Dr. F. C. H. Wendel.

The manuscript is a Boheiric hymnal and book of prayer. The first 35 pages are missing; about 538 pages are preserved; how many are missing at the end I cannot say. Of the 538 pages that are preserved, the majority are so badly mutilated that it is impossible to read them. The writing is in general carefully executed, though in parts it is hasty and slovenly. The manuscript was written at a time when Coptic was no longer perfectly understood even by the priests, for many of the headings are in Arabic, and often the Arabic translation of entire passages is given. The various headings are quite beautifully ornamented in Arabic style. Some of the initial letters are curiously ornamented, the initial *alpha* being especially peculiar. About this letter is painted a bird with a human head, the old Egyptian representation of the *ba* or human soul.

The first pages preserved are so mutilated as to be utterly unreadable. The first piece is probably a prayer; allusion is made in it to the crossing of the Red Sea and the drowning of Pharaoh and his host. The second piece is headed "The second song; Psalm 135." It begins "Manifest, O Lord, that a Christ is born," etc.; the refrain "Alleluia" proves it a hymn. The third piece opens, "We follow thee with all our hearts and fear thee, and we follow thy face, O God! Put us not to shame, but give us light in accordance with thy great mercy!" It is no doubt a prayer. The fourth piece is a long prayer to the Virgin, containing enumerations of the archangels, the Patriarchs, the Coptic Saints, and the Martyrs. The fifth piece is a hymn with the refrain "Alleluia!" The sixth piece is also a hymn. It begins "Come all and praise the king of the ages! Glory! He is our God! We praise God!" The seventh piece is also a hymn, beginning "I shall pour myself out before thee, my Lord Jesus Christ! Honor to thee! Alleluia! Praise to God!" The eighth is a prayer, beginning "Guard me, O Lord, my God, for my hope is in thee! Come to me with grace and salvation, so that I praise thee! Free me from my sins by virtue of thy great power!" The ninth is a prayer: "Verily he is risen! Oh, the herald, John the Baptist! Aid us, our Lord!" The tenth is a prayer: "I believe on account of the word, strongly! on account of thy great mercy, O Lord of Hosts! Aid us, my Lord Jesus, the merciful!" The eleventh is a Palm Sunday hymn: "Come all, joyously! Bring palms, joyously!"

bring palms joyously, all ye children of men!" The twelfth is also a hymn, of which considerable parts are readily intelligible. The thirteenth is a hymn to the Virgin. The fourteenth is a prayer: "Behold, God hath revealed a number of laws with our fathers first of all while they lay on the road." Another prayer begins "Come unto us to-day, O our Lord Christ! Give us light through thy exalted godhead! Send down upon us the great mercy of thy Holy Spirit as a comforter!"

The MS. is quite old: how old, it has not yet been found possible to determine.

Titles of a few further papers, of which no abstract has been furnished, may be added, as follows:

Indian philology in India, by Prof. C. R. Lanman, of Harvard University, Cambridge, Mass.

Proposals for a classed bibliography of India, by Prof. Lanman.

On the vulgar dialect of Arabic in Morocco, by Mr. Talcott Williams, of Philadelphia, Pa.

On a hitherto unknown Hebrew version of Æsop's fables, by Prof. Gottheil.

On a mummy-case in the Metropolitan Museum of Art in New York, by Prof. J. P. Taylor, of Andover, Mass.

LIST OF MEMBERS.

MAY, 1890.

I. CORPORATE MEMBERS.

Names marked with † are those of Life Members.

CYRUS ADLER,	Baltimore, Md. (Johns Hopkins Univ.)
EDGAR P. ALLEN,	Baltimore, Md. (Johns Hopkins Univ.)
REV. JOSEPH ANDERSON,	Waterbury, Conn.
REV. WILLIAM M. ARNOLT,	Baltimore, Md. (Johns Hopkins Univ.)
ROBERT ARROWSMITH,	St. Paul, Minn. (114 Mackubin.)
PROF. GEORGE A. BARTON,	Boston, Mass. (Hotel Devon, Cortes st.)
REV. JAMES BASSETT,	Maryville, Tenn.
SAMUEL A. BINION,	Baltimore, Md.
PROF. JOHN BINNEY,	Middletown, Conn. (Berkeley Div. School.)
PROF. EDWIN C. BISSELL,	Hartford, Conn. (10 Garden.)
PROF. JAMES S. BLACKWELL,	Columbia, Mo. (Columbia Univ.)
PROF. MAURICE BLOOMFIELD,	Baltimore, Md. (Johns Hopkins Univ.)
REV. GEORGE D. BOARDMAN,	Philadelphia, Pa. (3815 Walnut.)
LESTER BRADNER, JR.,	New Haven, Conn. (Yale Univ.)
PROF. CHARLES A. BRIGGS,	New York, N. Y. (Union Theol. Sem.)
DR. DANIEL G. BRINTON,	Philadelphia, Pa. (2041 Chestnut.)
REV. HOMER J. BROADWELL,	New Lisbon, O.
PROF. CHARLES R. BROWN,	Newton Center, Mass. (Theol. Sem.)
PROF. FRANCIS BROWN,	New York, N. Y. (Union Theol. Sem.)
PROF. SYLVESTER BURNHAM,	Hamilton, N. Y. (Bapt. Theol. Sem.)
PROF. GEORGE S. BURROUGHS,	Amherst, Mass. (Amb. Coll.)
PROF. HENRY F. BURTON,	Rochester, N. Y. (Rochester Univ.)
GEN. HENRY B. CARRINGTON,	Boston, Mass. (22 Bromfield.)
PROF. FRANKLIN CARTER,	Williamstown, Mass. (W'ms. Coll.)
REV. TALBOT W. CHAMBERS,	New York, N. Y. (70, W. 36.)
MISS EVA CHANNING,	Jamaica Plain, Mass.
PROF. THOMAS CHASE,	Providence, R. I. (60 Barnes.)
REV. EDSON L. CLARK,	Charlemont, Mass.
REV. HENRY N. COBB,	New York, N. Y. (Sec. Refmed Ch. Miss.)
REV. EDWARD B. COE,	New York, N. Y. (42, W. 52.)
WM. EMMETTE COLEMAN,	San Francisco, Cal. (Chief Q'term. Office.)
†GEORGE W. COLLES,	Morristown, N. J.
PROF. HERMANN COLLITZ,	Bryn Mawr, Pa. (Bryn Mawr Coll.)
ALEXANDER I. COTHEAL,	New York, N. Y. (62, W. 36.)

BRINTON COXE,	Philadelphia, Pa. (1711 Locust)
CLARK E. CRANDALL,	New Haven, Conn. (Yale Univ.)
REV. OLIVER CRANE,	Morristown, N. J.
OLIVER TURNBULL CRANE,	Montclair, N. J.
REV. HOWARD CROSBY,	New York, N. Y. (116, E. 19.)
STEWART CULIN,	Philadelphia, Pa. (1275 Front.)
OLAUS DAHL,	New Haven, Conn. (Yale Univ.)
GEORGE WILLIAM DAVIS,	New Haven, Conn. (Yale Univ.)
Prof. JOHN D. DAVIS,	Princeton, N. J. (Theol. Sem.)
Prof. GEORGE E. DAY,	New Haven, Conn. (Yale Univ.)
CHARLES J. DEGRUËE,	New York, N. Y. (Columbia Coll.)
Prof. FRANCIS B. DENIO,	Bangor, Me. (Theol. Sem.)
REV. LYSANDER DICKERMAN,	Boston, Mass. (Public Library.)
REV. SAMUEL F. DIKE,	Bath, Me.
EPES S. DIXWELL,	Cambridge, Mass.
REV. D. STUART DODGE,	New York, N. Y.
REV. BERNARD DRACHMAN,	New York, N. Y. (329, E. 51.)
Prof. HENRY DRISLER,	New York, N. Y. (Columbia Coll.)
SAMUEL F. DUNLAP,	New York, N. Y. (18, W. 22.)
Pres. TIMOTHY DWIGHT,	New Haven, Conn. (Yale Univ.)
Prof. MORTON W. EASTON,	Philadelphia, Pa. (Univ. of Pa.)
Prof. A. HJALMAR EDGREN,	Lincoln, Nebr. (Univ. of Nebr.)
Prof. CHARLES ELLIOTT,	Chicago, Ill. (429 Orchard.)
Prof. LEVI H. ELWELL,	Amherst, Mass. (Amh. Coll.)
Prof. CHARLES C. EVERETT,	Cambridge, Mass. (Harvard Univ.)
EDWIN W. FAY,	Baltimore, Md. (Johns Hopkins Univ.)
Prof. HENRY FERGUSON,	Hartford, Conn. (Trinity Coll.)
†Lady CAROLINE FITZ MAURICE,	London, Eng.
†FRANK B. FORBES,	London, Eng.
†JOHN M. FORBES,	Boston, Mass. (39 Sears Build.)
Prof. ARTHUR L. FROTHINGHAM, JR.,	Princeton, N. J. (Coll. of N. J.)
Rev. JOSEPH F. GARRISON,	Camden, N. J. (311 Benson.)
Rev. SAMUEL C. GEORGE,	Chambersburg, Pa.
Prof. BASIL L. GILDERSLEEVE,	Baltimore, Md. (Johns Hopkins Univ.)
Pres. DANIEL C. GILMAN,	Baltimore, Md. (Johns Hopkins Univ.)
Rev. EDWARD W. GILMAN,	New York, N. Y. (29 Bible Ho.)
RALPH L. GOODRICH,	Little Rock, Ark.
CHARLES J. GOODWIN,	Baltimore, Md. (Johns Hopkins Univ.)
Prof. WILLIAM W. GOODWIN,	Cambridge, Mass. (Harvard Univ.)
Prof. RICHARD J. H. GOTTHEIL,	New York, N. Y. (Columbia Coll.)
Rev. JOHN T. GRACEY,	Buffalo, N. Y. (202 Eagle.)
JACOB GRAPE, JR.,	Baltimore, Md.
Prof. W. HENRY GREEN,	Princeton, N. J. (Theol. Sem.)
Rev. LEWIS GROUT,	West Brattleboro', Vt.
CHARLES F. GUNTHER,	Chicago, Ill. (312 State.)
Rev. CHARLES R. HALE,	Davenport, Iowa.
†Prof. FITZ-EDWARD HALL,	Marlesford, England.
Prof. ISAAC H. HALL,	New York, N. Y. (Metrop. Museum.)

ROBERT F. HARPER,	New Haven, Conn. (Yale Univ.)
Prof. WILLIAM R. HARPER,	New Haven, Conn. (Yale Univ.)
Prof. J. RENDEL HARRIS,	Haverford, Pa.
Prof. SAMUEL HART,	Hartford, Conn. (Trinity Coll.)
WILLIAM HASKELL,	New Haven, Conn. (Yale Univ.)
JAMES T. HATFIELD,	Baltimore, Md. (Johns Hopkins Univ.)
Prof. PAUL HAUPT,	Baltimore, Md. (Johns Hopkins Univ.)
THOMAS W. HIGGINSON,	Cambridge, Mass.
Prof. HERMANN V. HILPRECHT,	Philadelphia, Pa. (Univ. of Penn.)
Prof. C. WISTAR HODGE,	Princeton, N. J. (Theol. Sem.)
Prof. EDWARD W. HOPKINS,	Bryn Mawr, Pa. (Bryn Mawr Coll.)
Prof. JAMES M. HOPPIN,	New Haven, Conn. (Yale Univ.)
Dr. SAMUEL R. HOUSE,	Waterford, N. Y.
GEORGE C. HOWLAND,	Chicago, Ill. (Irving Park.)
Miss ANNIE K. HUMPHRY,	Washington, D. C. (430, 10th.)
Rev. Prof. HENRY HYVERNAT,	Brookland, D. C. (Cath. Univ. of America)
ABRAHAM V. W. JACKSON,	New York, N. Y. (Columbia Coll.)
Rev. MARCUS JASTROW,	Philadelphia, Pa. (925, N. 8.)
Prof. MORRIS JASTROW, JR.,	Philadelphia, Pa. (Univ. of Penn.)
Rev. HENRY F. JENKS,	Boston, Mass. (2 Mt. Vernon.)
JAMES R. JEWETT,	Cambridge, Mass.
Dr. CHRISTOPHER JOHNSON, JR.,	Baltimore, Md. (Johns Hopkins Univ.)
Prof. SAMUEL H. KELLOGG,	Toronto, Canada. (Theol. Sem.)
Prof. MAXIMILIAN L. KELLNER,	Cambridge, Mass. (Episc. Theol. Sem.)
WILLIAM L. KINGSLEY,	New Haven, Conn.
CHARLES KNAPP,	New York, N. Y. (Columbia Coll.)
Rev. K. KOHLER,	New York, N. Y. (115, E. 71.)
Rev. JOSEPH KRAUSKOPF,	Philadelphia, Pa. (1537 Diamond.)
†Prof. CHARLES R. LASMAN,	Cambridge, Mass. (Harvard Univ.)
Prof. J. PETER LESLEY,	Philadelphia, Pa. (907 Walnut.)
CHARLES G. LORING,	Boston, Mass. (1 Mt. Vernon.)
Prof. J. RUSSELL LOWELL,	Cambridge, Mass. (Harvard Univ.)
Prof. JULES LUQUIENS,	Boston, Mass. (Inst. of Technology.)
†Prof. BENJAMIN S. LYMAN,	Philadelphia, Pa. (907 Walnut.)
Prof. DAVID G. LYON,	Cambridge, Mass. (Harvard Univ.)
HERBERT W. MAGOUN,	Baltimore, Md. (Johns Hopkins Univ.)
Rev. WILLIAM J. MANN,	Philadelphia, Pa. (114, N. 34.)
Prof. ALLAN MARQUAND,	Princeton, N. J. (Coll. of N. J.)
Rev. DWIGHT W. MARSH,	Amherst, Mass.
Prof. JAMES F. McCURDY,	Toronto, Canada. (490 Spadina ave.)
Dr. W. ROBERT MARTIN,	Hartford, Conn. (Trinity Coll.)
Prof. CHARLES M. MEAD,	Boston, Mass. (173 W. Brookline.)
SELAN MERRILL,	Andover, Mass.
Rev. LAWRENCE H. MILLS,	Hannover, Germany.
Prof. HINCKLEY G. MITCHELL,	Boston, Mass. (Boston Univ.)
Dr. CHARLES E. MOLDENKE,	New York, N. Y. (124, E. 46.)
Prof. JAMES C. MOFFAT,	Princeton, N. J. (Theol. Sem.)
Prof. GEORGE F. MOORE,	Andover, Mass. (Theol. Sem.)

Rev. JOHN R. MOSES,	Philadelphia, Pa. (816 Franklin.)
PROF. ALEXIUS J. E. MULLAN,	Washington, D. C. (Georgetown Coll.)
ISAAC MYER,	Philadelphia, Pa. (929 Clinton.)
FRANK W. NICOLSON,	Cambridge, Mass. (Harvard Univ.)
Prof. CHARLES E. NORTON,	Cambridge, Mass. (Harvard Univ.)
ROBERT M. OLYPHANT,	New York, N. Y. (160 Madison Ave.)
Rev. JOHN A. PAINE,	Tarrytown, N. Y.
Prof. ANDREW P. PRABODY,	Cambridge, Mass. (Harvard Univ.)
Rev. STEPHEN D. PRET,	Mendon, Ill.
Prof. EDWARD D. PERRY,	New York, N. Y. (Columbia Coll.)
Prof. JOHN P. PETERS,	Philadelphia, Pa. (Episc. Div. School.)
Rev. Prof. DAVID PHILIPSON,	Cincinnati, O. (Hebrew Union Coll.)
Prof. SAMUEL B. PLATNER,	Cleveland, O. (Adelbert Coll.)
P. L. ARMAND DE POTTER,	Albany, N. Y. (645 Broadway.)
HENRY PRIEBLE,	Cambridge, Mass.
Prof. IRA M. PRICE,	Morgan Park, Ill. (Theol. Sem.)
JOHN D. PRINCE,	New York, N. Y. (19, W. 34.)
Mme. ZÉNAÏDE A. RAGOZIN,	San Antonio, Tex.
Rev. F. P. RAMSAY,	Wethersville, Md.
HUGO A. RENNIERT,	Philadelphia, Pa. (Univ. of Penn.)
Dr. CHARLES RICK,	New York, N. Y. (Bellevue Hosp.)
WILLIAM W. ROCKHILL,	Washington, D. C. (1620 19th.)
Prof. JAMES E. ROGERS,	Maryville, Tenn. (Maryville Coll.)
Prof. ROBERT W. ROGERS,	Philadelphia, Pa. (624, N. 36.)
JOSEPH S. ROPES,	Boston, Mass. (48 Congress.)
CHARLES T. RUSSELL,	Cambridge, Mass.
Mrs. ANNA M. RYDINGSVÄRD,	Boston, Mass. (181 Warren Ave.)
†Prof. EDWARD E. SALISBURY,	New Haven, Conn.
Dr. H. ERNEST SCHMID,	White Plains, N. Y.
Rev. HENRY M. SCUDDER,	Niigata, Japan.
J. HERBERT SENTER,	Portland, Me. (10 Avon.)
DANIEL SHEPARDSON,	New Haven, Conn. (Yale Univ.)
Prof. HENRY P. SMITH,	Cincinnati, O. (Lane Theol. Sem.)
HERBERT W. SMYTH,	Bryn Mawr, Pa. (Bryn Mawr Coll.)
Dr. EDWARD H. SPIEKEN,	Baltimore, Md. (Johns Hopkins Univ.)
Prof. AUSTIN STICKNEY,	New York, N. Y. (35, W. 17.)
MAYER SULZBERGER,	Philadelphia, Pa. (537 Chestnut.)
Rev. EDWARD W. SYLK,	London, England.
Prof. JOHN P. TAYLOR,	Andover, Mass. (Theol. Sem.)
Prof. J. HENRY THAYER,	Cambridge, Mass. (Harvard Univ.)
WM. CLEVELAND THAYER,	Baltimore, Md. (212 W. Monument.)
Dr. WILLIAM M. THOMSON,	New York, N. Y. (112, W. 43.)
Dr. HENRY A. TODD,	Baltimore, Md. (Johns Hopkins Univ.)
Prof. CRAWFORD H. TOY,	Cambridge, Mass. (Harvard Univ.)
Rev. H. CLAY TRUMBULL,	Philadelphia, Pa. (4103 Walnut.)
J. HAMMOND TRUMBULL,	Hartford, Conn.
ARTHUR W. TYLER,	New York, N. Y. (22, W. 31.)
ADDISON VAN NAME,	New Haven, Conn. (Yale Univ.)

EDWARD P. VINING,
 Rev. WILLIAM WALKER,
 †THOMAS WALSH,
 Rev. FERDINAND DEW. WARD,
 Rev. HERBERT D. WARD,
 Miss SUSAN H. WARD,
 Rev. W. HAYES WARD,
 HENRY C. WARREN,
 Pres. WILLIAM F. WARREN,
 Rev. EDWARD WEBB,
 FREDERICK C. H. WENDEL,
 JOHN WESTALL,
 Prof. BENJAMIN I. WHEELER,
 Prof. JOHN W. WHITE,
 Dr. MOSES C. WHITE,
 Prof. JOSIAH D. WHITNEY,
 Prof. WILLIAM D. WHITNEY,
 Rev. JOSEPH K. WIGHT,
 TALCOTT WILLIAMS,
 Rev. WILLIAM C. WIDGLOW,
 HENRY B. WITTON,
 Prof. HENRY WOOD,
 BENJAMIN D. WOODWARD,
 Prof. EDWARD J. YOUNG,

Boston, Mass.
 Milton, Wisc.
 Yokohama, Japan.
 Genesee, N. Y.
 Andover, Mass.
 Newark, N. J. (Abington Ave.)
 New York, N. Y. (251 Broadway.)
 Boston, Mass. (67 Mt. Vernon.)
 Boston, Mass. (Boston Univ.)
 Oxford, Pa. (Lincoln Univ.)
 New York, N. Y. (328, E. 55.)
 Fall River, Mass.
 Ithaca, N. Y. (Cornell Univ.)
 Cambridge, Mass. (Harvard Univ.)
 New Haven, Conn. (Yale Univ.)
 Cambridge, Mass. (Harvard Univ.)
 New Haven, Conn. (Yale Univ.)
 New Hamburg, N. Y.
 Philadelphia, Pa. (1833 Spruce.)
 Boston, Mass. (525 Beacon.)
 Hamilton, Ontario.
 Baltimore, Md. (Johns Hopkins Univ.)
 New York, N. Y. (Columbia Coll.)
 Waltham, Mass. (519 Main.)

2. CORRESPONDING MEMBERS.

Prof. GRAZIADIO I. ASCOLI,
 Rev. C. C. BALDWIN,
 Prof. ADOLF BASTIAN,
 Rev. CEPHAS BENNETT,
 Pres. DANIEL BLISS,
 Rev. HENRY BLODGETT,
 Rev. NATHAN BROWN,
 Prof. HEINRICH BRUGSCH-BEY,
 Rev. ALONZO BUNKER,
 Rev. MARCUS C. CARLETON,
 Rev. WILLIAM CLARK,
 HYDE CLARKE,
 Prof. EDWARD B. COWELL,
 Rev. JOSEPH EDKINS,
 Prof. PHILIPPE ED. FOUCAUX,
 Rev. JOHN T. GULICK,
 Prof. J. H. HAYNES,
 Dr. JAMES C. HEPBURN,
 Dastur JAMASPJI MINOCHEHERJI,
 Rev. HENRY H. JESSUP,
 Prof. L. LÉON DE ROSNY,

Milan, Italy.
 Missionary at Foochow, China.
 Berlin, Prussia.
 Missionary at Rangoon, Burma.
 Beirut, Syria.
 Missionary at Peking, China.
 Missionary at Yokohama, Japan.
 Charlottenburg, Germany.
 Missionary at Toungoo, Burma.
 Missionary at Ambala, India.
 Florence, Italy.
 London, England.
 Cambridge, England.
 Peking, China.
 Paris, France.
 Missionary at Osaka, Japan.
 Aintab, Syria.
 Missionary at Yokohama, Japan.
 Bombay, India.
 Missionary at Beirut, Syria.
 Paris, France.

REV. ALBERT L. LONG,	Missionary at Constantinople, Turkey.
DR. DANIEL J. MACGOWAN,	Wanchow, China.
REV. ROBERT S. MACLAY,	Missionary at Tokio, Japan.
PROF. WILLIAM A. P. MARTIN,	Peking, China.
DR. DIVIE B. MCCARTER,	New York, N. Y. (230, 2d Ave.)
PROF. EBERHARD NESTLE,	Ulm, Germany.
DR. ALEXANDER G. PASPATI,	Athens, Greece.
ALPHONSE PINART,	San Francisco, Cal.
JAMES W. REDHOUSE,	London, England.
REV. ELIAS RIGGS,	Missionary at Constantinople.
DR. GEORGE ROSEN,	Detmold, Germany.
REV. S. I. J. SCHERESCHEWSKY,	Geneva, Switzerland.
REV. WILLIAM W. SCUDDER,	Missionary at Madanapalle, India.
REV. JOHN H. SHEDD,	Missionary at Oroomiah, Persia.
DR. CORNELIUS V. A. VAN DYCK,	Missionary at Beirût, Syria.
REV. GEORGE T. WASHBURN,	Missionary at Pasumalai, S. India.
JAMES W. WAUGH,	Missionary at Lucknow, India.
REV. GEORGE W. WOOD,	Missionary at Constantinople, Turkey.

3. HONORARY MEMBERS.

PROF. R. GOPAL BHANDARKAR,	Poona, India.
OTTO BOEHTLINGK,	Leipzig, Germany.
PROF. GEORG BUEHLER,	Vienna, Austria.
PROF. BERTHOLD DELBRUECK,	Jena, Germany.
PROF. AUGUST DILLMANN,	Berlin, Germany.
BRIAN HOUGHTON HODGSON,	Wotton-under-Edge, England.
PROF. FRANZ KIELHORN,	Göttingen, Germany.
RAJENDRALALA MITRA,	Calcutta, India.
PROF. SIR M. MONIER-WILLIAMS,	Oxford, England.
PROF. MAX MUELLER,	Oxford, England.
PROF. THEODOR NOELDEKE,	Strassburg, Germany.
SHANKAR PANDURANG PANDIT,	Bombay, India.
SIR HENRY C. RAWLINSON,	London, England.
PROF. ERNEST RENAN,	Paris, France.
PROF. RUDOLF ROTH,	Tübingen, Germany.
PROF. EDWARD SACHAU,	Berlin, Germany.
PROF. FRIEDRICH SPIEGEL,	Erlangen, Germany.
PROF. ALBRECHT WENDEL,	Berlin, Germany.

142

1887

Central Archaeological Library,
NEW DELHI.

Call No. ^{A 330}
~~891.05/I.A.O.S.~~

Author— 24515

Title— Journal of the American
Oriental Society Vol. XIV.

Borrower No.	Date of Issue	Date of Return
--------------	---------------	----------------

"A book that is shut is but a block"

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY
GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI

Please help us to keep the book
clean and moving.
